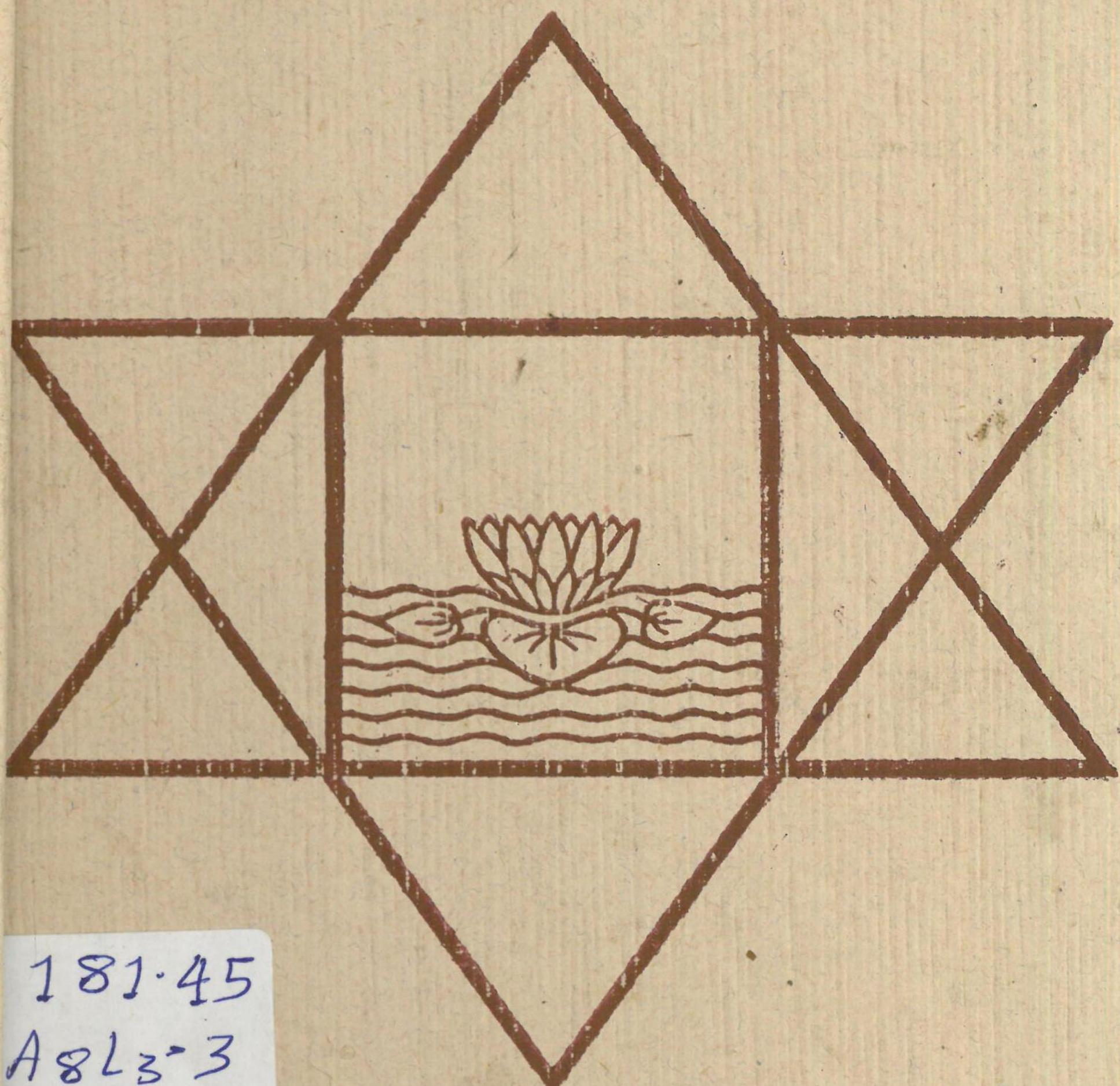

શ્રી અરવિંદ

યોગ વિષે પત્રો-૩

181.45
A8L3-3
1987

શ્રી અરવિંદ આશ્રમ : પેંડિયારી

યોગ વિષે પત્રો

ગ્રંથ ૩

LETTERS ON YOGA

The greater part of the vast body of Sri Aurobindo's letters, mostly to his disciples, was written during the years 1930 to 1938.

This yoga accepts the value of cosmic existence and holds it to be a reality; its object is to enter into a higher Truth-Consciousness or Divine supramental Consciousness in which action and creation are the expression not of ignorance and imperfection, but of the Truth, the Light, the Divine Ananda. But for that, surrender of the mortal mind, life and body to that Higher Consciousness is indispensable, since it is too difficult for the mortal human being to pass by its own effort beyond mind to a supramental Consciousness in which the dynamism is no longer mental but of quite another power. Only those who can accept the call such a change should enter into this yoga.

CONTENTS

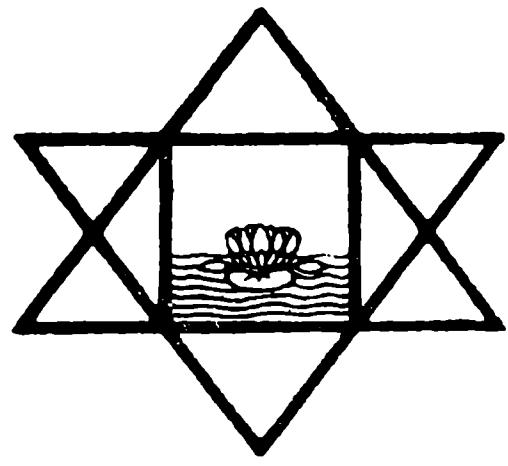
VOL. I : The Supramental Evolution; Religion, Morality, Idealism and Yoga; Reason, Science and Yoga; Planes and Parts of the Being; Rebirth, etc.

VOL. II : The Object of Integral Yoga; Basic Requisites of the Path; Sadhana through Work, Meditation, Love and Devotion; Experiences and Realisations; and Visions Symbols; Experiences of the Inner and the Cosmic Consciousness, etc.

VOL. III : The Triple Transformation : Psychic-Spiritual-Supramental; Transformation of the Mind, the Vital, the Physical, the Subconscious and the Inconscient, etc.

Subjects : Yoga, Philosophy, Psychology.

Translations : German, Hindi, Gujarati.

શ્રી અરવિંદ
યોગ વિષે પત્રો
અંથ ૩
(ભાગ ત્રીજે)

અનુવાદક :
કૃ. ચુ. કાપડિયા

શ્રી અરવિંદ સોસાયટી (શાખા)
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૬

પ્રકાશક : શ્રી અરવિંદ આશ્રમ ટ્રસ્ટ વતી
હસમુખ શાહ, શ્રી અરવિંદ સોસાયટી
'સેન્ટર', પ્રિતમનગર, પણેલો ઢાણ, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૬

7068

પ્રથમ આવૃત્તિ : ફેબ્રુઆરી ૧૯૮૭

પ્રતિ : ૧૧૦૦ 181.45

A 823-3

કિંમત : રૂ. ૮૦-૦૦ 1987

② શ્રી અરવિંદ આશ્રમ ટ્રસ્ટ : પોંડિચેરી

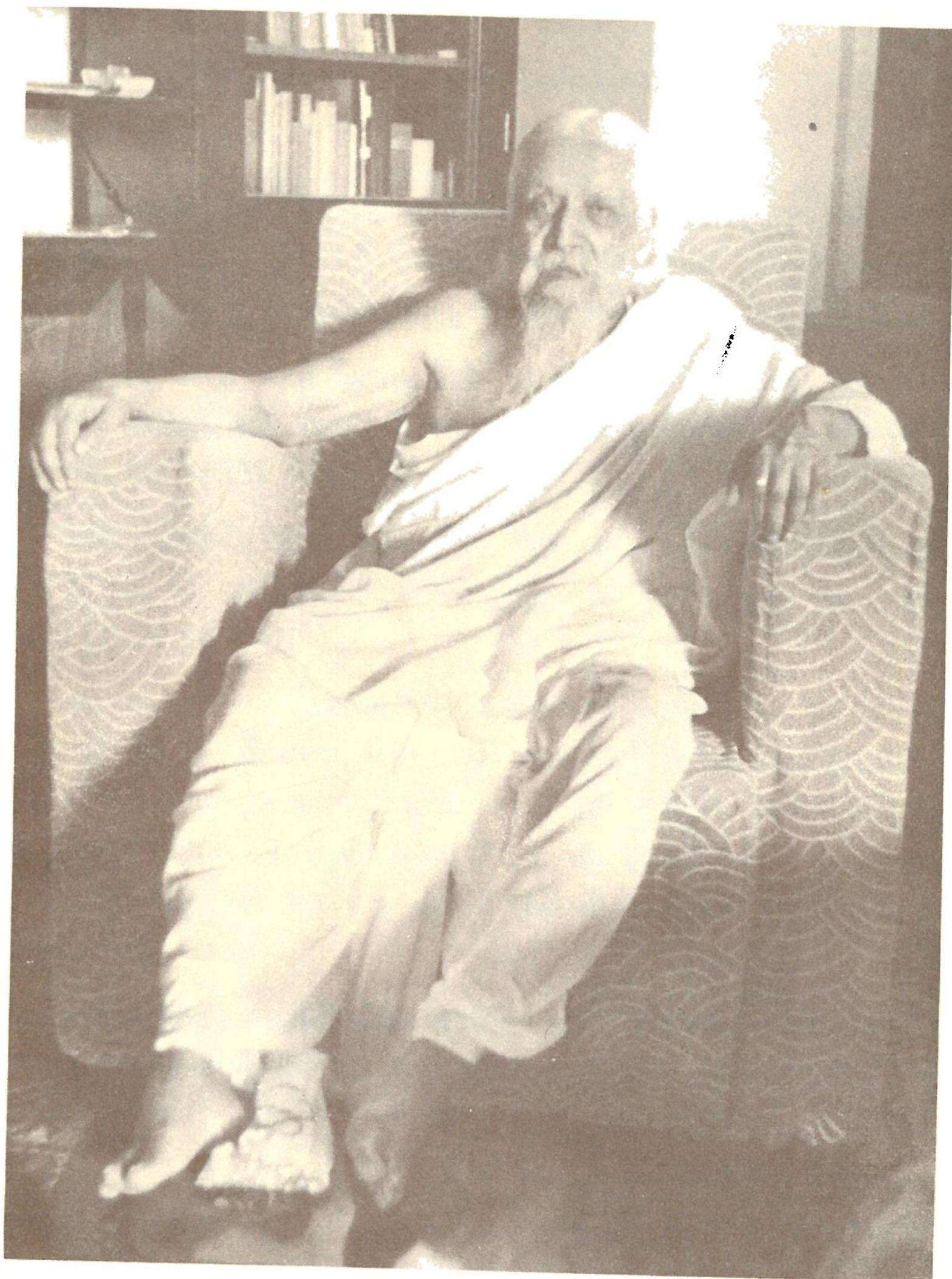
75, 92, 94

પ્રાચિતસ્થાન :

1. શ્રી અરવિંદ આશ્રમ સેલ્સ એમ્પોરિયમ, શ્રી અરવિંદ આશ્રમ બસ સ્ટોપ,
પ્રિતમરાય રોડ, બરોડા બોંક પાસે, એલિસબિલ, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૬
2. શ્રી અરવિંદ આશ્રમ સેલ્સ એમ્પોરિયમ, શ્રી અરવિંદ નિવાસ,
દાંડિયા બજાર, વડોદરા - ૩૯૦ ૦૦૧
3. SABDA, SRI AUROBINDO ASHRAM
Pondicherry - 605 002

સુદ્રક : દર્શન પ્રિન્ટર્સ, બંધુસમાજ સોસાયટી, ઉસ્માનપુરા, અમદાવાદ - ૧૩

નિવેદન

શ્રી અરવિંદ બર્થ સેન્ટેનરી લાયજ્યોરીના ત્રણ વોલ્યુમ્સ નં. ૨૨, ૨૩, ૨૪ –
બેટર્સ ઓન યોગ'નું ગુજરાતી ભાષાંતર 'યોગ વિષે પત્રો' શિર્ક ડેટા ત્રણ
ગ્રંથમાં કરવામાં આવ્યું છે, તેમાંનો આ તૃતીય ગ્રંથ – વોલ્યુમ નં. ૨૪ નું ભાષાંતર છે.

સાધકો, શિષ્યો અને જિજ્ઞાસુઓને પ્રત્યુત્તરરૂપે લખેલા મોટા ભાગના આ
પત્રો શ્રી અરવિંદે સને ૧૯૭૦ થી ૧૯૭૮ દરમિયાન લખેલા હતા, જે આપણા
સૌને માટે એક અમૂલ્ય બક્સિસ છે.

જીવન જીવ્યાનો સાચો આનંદ તો તેમને માટે છે કે જેમને "સમગ્ર જીવન
યોગ છે" એ શ્રી અરવિંદના સૂત્રની અનુભૂતિ થઈ હોય ! માનવ આ અનુભૂતિ
કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકે ?

શ્રી અરવિંદનો સૂર્યપ્રકાશિત પૂર્ણ યોગનો માર્ગ આપણને આ અનુભૂતિ પ્રાપ્ત
કરાવી શકે તેમ છે. પરમાત્મા, આત્મા, જીવ અને જગત – આ સૌના અરસપરસના
સંબંધનું રહસ્ય પૂર્ણયોગ આપણી સમક્ષ ખુલ્લું કરી આપે છે. અને સાધકને તેના
મૂળ સત્ત્વપમાં સ્થિત કરી આપી જગત ઉપરના તેના અસ્તિત્વને સાર્થક કરી આપે
છે. જીવનનું એવું એક પણ ક્ષેત્ર નથી કે જેને શ્રી અરવિંદના આ પત્રોનો સ્પર્શ
ન થયો હોય.

વાચકને જીવન પ્રત્યેની એક નવી જ દાખિ કેળવવામાં અને ઊંધી પ્રત્યે
આરોહણ કરવાના માર્ગમાં આ પત્રો સહાયભૂત થાય એ ભાવના સાથે...

હસમુખ શાહ
શ્રી અરવિંદ સોસાયટી – અમદાવાદ

અનુક્રમ
(લાગ ત્રીજો)

વિભાગ ૧	
ત્રિવિધ રૂપાંતર ચૈતસિક-આધ્યાત્મિક-અતિમાનસ	૧
વિભાગ ૨	
મનનું રૂપાંતર	૧૫૫
વિભાગ ૩	
પ્રાણનું રૂપાંતર	૨૦૩
વિભાગ ૪	
શાચેરિકનું રૂપાંતર	૩૪૭
વિભાગ ૫	
અવચેતન અને અચિતનું રૂપાંતર	૪૨૮
વિભાગ ૬	
આ યોગમાર્ગમાં રહેલી મુશ્કેલીઓ	૪૫૩
વિભાગ ૭	
વિરોધી બળોનો પ્રતિકાર	૬૬૫

યોગ વિષે પત્રો

ગ્રંથ ૩

શ્રી અરવિંદ બર્થ સેન્ટેનરી લાયબ્રેરી
વોલ્યુમ નં. ૨૪ નું સંપૂર્ણ ભાષાંતર

વિભાગ ૧

ત્રિવિધ રૂપાંતર
ચૈતસિક-આધ્યાત્મિક-અતિમાનસ

ત્રિવંદ ઇપાંતર ચૈતસિક-આધ્યાત્મિક-અતિમાનસ

આ યોગના મૂળભૂત સાક્ષાત્કાર નીચે પ્રમાણે છે :

(૧) ચૈતસિક ઇપાંતર જેથી કરીને હદ્યનું મુખ્ય લક્ષ્ય એક પૂર્ણ ભક્તિ બની શકે અને વિચાર, પ્રાણ અને કર્મનું તે શાસક બને તથા માતાજી સાથેના સતત ઔક્યમાં તેમજ તેમની હાજરીમાં તે રહેતું થાય.

(૨) ઉધ્વત્તર ચેતનાનું શાંતિ, શક્તિ, પ્રકાશ વગેરેનું અવતરણ મસ્તક અને હદ્ય માર્કટે સમગ્ર સ્વરૂપમાં અવતરણ થાય અને શરીરના કોષોની અંદર પણ તેનું સામ્રાજ્ય સ્થપાય.

(૩) દરેક જગાએ અનંત રીતે એકમેવ અને દિવ્ય પરમાત્માનું તથા માતાજીનું દરેક જગાએ દર્શન થાય અને તે ચેતનામાં રહેતા હોઈએ એવો સાક્ષાત્કાર થાય.

*

તમને ત્રણ વસ્તુઓની જાણ છે જેના ઉપર આ સાક્ષાત્કારના પાયાનું મંડાણ કરવાનું છે :

(૧) મનથી પર રહેલા એક સ્થાન ઉપર ઉધ્વત્તમાં ઉઠવાનું અને વૈશિષ્ટક ચેતનામાં ખુલ્લાપણું આવવું.

(૨) ચૈતસિક પુરુષનું ખુલ્લાપણું; અને

(૩) એક ઉધ્વત્તર ચેતનાનું અવતરણ; જેની સાથે શાંતિ, પ્રકાશ, શક્તિ, જ્ઞાન અને આનંદ વગેરે હોય અને તે અવતરણ સ્વરૂપની બધી જ ભૂમિકાઓ સુધી, છેક સૌથી સ્થૂળ ભૂમિકા સુધી થવું જોઈએ.

આ બધું જ માતાજીના બળના કાર્ય દ્વારા થવું જોઈએ અને તેમાં તમારી અલીખા, ભક્તિ અને સમર્પણની મદદ હોવી જોઈએ.

એ આપણા યોગનો માર્ગ છે, બાકીનું બધું આ વસ્તુઓમાંથી થતું કાર્ય છે, જેના માટે તમને માતાજીના કાર્યમાં શક્ષા હોવી જોઈએ.

*

જ્યારે માણુસ દિવ્ય રહુલિંગ વિશે વાત કરે છે, ત્યારે તે પરમાત્માના અંશ તરીકે આત્માનો વિચાર કરે છે. તેણે આવિભાગીમાં નીચે અવતરણ કરેલું છે, અને નહિ કે એવી વસ્તુ જે વિશ્વરૂપમાંથી પોતે અલગ પડી ગયેલી હોય. પ્રકૃતિએ વિશ્વરૂપમાંથી પોતાની જતની રચના કરેલી છે – વૈશ્વિક મનમાંથી મન, વૈશ્વિક પ્રાણમાંથી પ્રાણ અને વૈશ્વિક ભૌતિક તત્ત્વમાંથી શરીર.

આત્મા સાટેના ત્રણું સાક્ષાત્કારો હોય છે :

- (૧) ચૈત્યપુરુષ અને ઉત્કાંતિભાં દિવ્ય તત્ત્વ તરીકે ચેતનાનો સાક્ષાત્કાર.
- (૨) વિશ્વરૂપ આત્મા, જે સર્વમાં રહેલો છે, તેનો સાક્ષાત્કાર.
- (૩) પરમ ખ્રબુ જેમાં વ્યક્તિ અને વિશ્વ બન્ને આવેલાં છે અને વ્યક્તિ-જત સ્વરૂપ (જીવાત્મા) પરમાત્માના દિવ્ય અંશ તરીકે આવેલ છે, તેમનો સાક્ષાત્કાર.

*

ભૌતિક તત્ત્વ એ અલબજ્ઞ ખાયો છે –

અધિમનસ બન્ને ગોળાધીની વર્ણયે છે. નિમ્ન ગોળાધી, સર્વ વસ્તુઓને, જેમાં મન અને તેની ઉધ્વરતર ભૂમિકાઓ પણ આવી જાય, પ્રાણ અને શારીરિકને ધારણ કર્તૃનું હોલો જ જોઈએ. ઉધ્વર ગોળાધી, દિવ્ય સત્તુચિત્ત-આનંદ અતિમનસને આત્મરચનાના કરણું તરીકે ધારણ કરે છે. અધિમનસ નિમ્ન ગોળાધીના શિખર ઉપર છે. અને તે બન્ને વર્ણયે મુધ્યરથી અથવા અંતરાલ ભૂમિકા છે.

ચૈત્યપુરુષ હૃદયની પાછળ રહેલો છે અને તે મન, પ્રાણ અને શરીરને આધાર આપે છે. ચૈતસિક ઇપાંતરમાં ત્રણ મુખ્ય તત્ત્વો હોય છે : (૧) આંતર-મન, આંતર-પ્રાણ અને આંતર-શારીરિકનું ખુલ્લાપણું, જેથી કરીને વ્યક્તિ સપાટી ઉપરના મૂન, પ્રાણ અને શરીરની પાછળ રહેલી સર્વ વસ્તુઓ વિશે સભાન બને છે, અથવા અંતરાત્માનું ઉદ્ઘાટન, જેને લઈને – (૨) ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવે છે અને મન, પ્રાણ અને શરીર ઉપર શાસન સ્થાપે છે તથા સર્વ વસ્તુઓને પરમાત્મા લર્હ દોરી જાય છે – (૩) સમગ્ર નિમ્ન સ્વરૂપનું આધ્યાત્મિક સત્ત્વ પ્રત્યે ખુલ્લા થણું – આ છેલ્લી વસ્તુને મનોમણ – આધ્યાત્મિક ઇપાંતરનો ભાગ કહી શકાય.

ચૈતસિક રૂપાંતર વ્યક્તિને પોતાનાથી પર વિશ્વરૂપ તત્ત્વમાં લઈ જઈ શકે છે. એક ગુણ્ય ખુલ્લાપણું. વિશ્વરૂપ મન, વિશ્વરૂપ પ્રાણ અને વિશ્વરૂપ શારીરિક સાથે સંબંધ જોડી આપે છે. ચૈતસિક પુરુષ સર્વ-અસ્તિત્વ સાથેના સર્પક્ષનું સ્થાપન કરે છે, આત્મતત્ત્વની એકતા, વૈશ્વિક પ્રેમ તથા બીજ સાક્ષાત્કારો, જે વિશ્વરૂપ ચેતના તરફ દોશી જાય છે, તેનો સાક્ષાત્કાર કરે છે.

પરંતુ આ બધું ઉધ્વર્મમાં ખુલ્લા થવાના પરિણામે બને છે અને તે ચળાઈને અથવા આધ્યાત્મિક પ્રકાશના પ્રતિબિંબ દ્વારા તથા મન, પ્રાણ અને શરીરમાં સત્યના અવતરણને પરિણામે બને છે. જ્યારે વ્યક્તિ મનથી ઉધ્વર્મમાં ઊંચે ઊંડે છે અને ત્યાં જીવન ધારણ કરીને ઉધ્વર્મમાંથી શાસન ચલાવે છે ત્યારે જ સાચું આધ્યાત્મિક રૂપાંતર શરૂ થાય છે અથવા શક્ય બને છે. ચૈતસિક રૂપાંતરમાં પણ વ્યક્તિ ઉધ્વર્મમાં મન, પ્રાણ અને શારીરિક સ્વરૂપમાં ઊંચે ઊઠીને પાછી ફરે છે, તેમ છતાં માણસ ઉધ્વર્મની શિખરરૂપ ચેતનામાં જીવન ધારણ કરતો નથી, જ્યાં અધિમાનસનું સ્થાન બીજ ભૂમિકાઓ સાથે છે, જે ભૂમિકાઓ માનવના મનથી ઉધ્વર્મમાં રહેલી હોય છે.

અતિમનસ રૂપાંતર ત્યારે જ આવી શકે જ્યારે નિમ્ન અથવા ઉધ્વર્મ ગોળાધી અથવા અસ્તિત્વના બે અધ્યાત્મીકરણ વચ્ચે રહેલું ઢાંકગુ ખસેડવામાં આવે અને અધિમનસને બદલે અતિમનસ, આપણા અસ્તિત્વને શાસન કરનારી શક્તિ બને — પરંતુ તેના વિશે હાલમાં કાંઈ પણ કંઈ શકાય એમ નથી.

*

ચૈતસીકરણ અને આધ્યાત્મીકરણ વચ્ચે લેદ છે. આધ્યાત્મિક પરિવર્તન એ ઉધ્વર્મમાંથી નીચે અવતરણ કરે છે જ્યારે ચૈતસીકરણ એ એવું પરિવર્તન છે જેમાં ચૌત્યપુરુષ, મન, પ્રાણ અને શારીરિક ઉપર શાસન ચલાવવાથી અંદરમાંથી થાય છે.

*

ચૈતસીકરણ એટલે નિમ્ન પ્રકૃતિનું રૂપાંતર અને તે મનમાં સાચું દર્શન લાવે છે, પ્રાણમાં સાચો આવેગ અને લાગણી લાવે છે તથા શારીરિકમાં સાચી ગતિ અને સાચી ટેવ લઈ આવે છે: — બધું જ પરમાત્મા તરફ વળે છે, અને બધાનો પાયો પ્રેમ, પૂજા અને અભિક્તિ ઉપર હોય છે — છેવટે, માતાજીનું દર્શન અને લાગણી દરેક જગાએ બધામાં તેમજ હદ્યમાં થાય છે, સ્વરૂપમાં તેમની શક્તિ કાર્ય કરે છે, તેમજ શાખા, નિવેદન અને સમર્પણ આવે છે.

આધ્યાત્મિક પરિવર્તનનું સ્થાપન થાય છે ત્યારે શાંતિ, પ્રકાશ, જ્ઞાન, શક્તિ અને પરમાનંદ ઉધ્વર્મમાંથી અવતરણ કરે છે, આત્માની તથા પરમાત્માની તેમજ એક

ઉદ્વંતર વૈશ્વિક ચેતના વિશે સભાનતા આવે છે અને સમગ્ર ચેનનાનું તેમના પ્રત્યે પરિવર્તન થાય છે.

*

બે લાગણીઓમાં બન્ને સાચી છે. તેઓ સાધનાની બે જરૂરિયાતો દર્શાવે છે. એક અંદરમાં જવું અને ચૈત્યપુરુષ તેમજ બાધ્ય પ્રકૃતિ વર્ણયેના સંબંધ પ્રત્યે પૂરેપૂરા ખુલ્લા થવું. બીજામાં ઉદ્વંતર માં દિવ્ય શાંતિ, બળ, પ્રકાશ અને ઉદ્વંતર માં આનંદ પ્રત્યે ખુલ્લા થવું; તેમાં ઊંચે ચડવું, અને તેનું નીચે પ્રકૃતિમાં અને શરીરમાં અવતરણ કરવવું. બેમાંથી કોઈ પણ એક ગતિ - ચૈતસિક કે આધ્યાત્મિક - બીજા સિવાય પૂર્ણ થતી નથી. જો આધ્યાત્મિક ઉદ્વીકરણ અને અવતરણ કરવામાં ન આવે તો પ્રકૃતિનું રૂપાંતર બની શકે નહિએ; જો પૂર્ણ ચૈતસિક ખુલ્લાપણું અને સંબંધ કરવામાં ન આવે તો રૂપાંતર પૂર્ણ બની શકે નહિએ.

બન્ને ગતિઓ વર્ણે કોઈ વિરોધ નથી, કેટલાક ચૈતસિકથી શરૂઆત કરે છે, બીજાઓ પ્રથમ આધ્યાત્મિકથી, જ્યારે બીજાઓ કેટલાક બન્ને એકસાથે શરૂ કરે છે. શ્રોણ માર્ગમાં બન્ને માટે અભીષ્ટા રાખવી અને પ્રકૃતિની જરૂરિયાત અને વલણ અનુસાર માતાજીના બળને કાર્ય કરવા હેવું.

*

જો ઉદ્વંતર ચેતનાનો વિકાસ એવી વસ્તુઓ ન લાવે જેના વિશે મન વડે કદી સાંભળવામાં પણ ન આવ્યું હોય તો તે વધારે સારું નથી. ચૈતસિક અને ઉદ્વંતર ચેતનાની શક્તિઓ અને પ્રવૃત્તિની એકતા એક યા બીજા સમયે સાધના માટે અનિવાર્ય છે.

*

બે રૂપાંતરોમાં પ્રથમ ચૈતસિક રૂપાંતર જરૂરી છે - જો તમારામાં ચૈતસિક રૂપાંતર થાય, તો બીજા રૂપાંતરને તે સહેલું બનાવે છે, એટલે કે સામાન્ય માનવ-ચેતનાનું ઉદ્વંતર આધ્યાત્મિક ચેતનામાં રૂપાંતર - નહિએ તો વ્યક્તિને કદાચ ધીમું અને નીરસ અથવા ઉશ્કેરાટભરી પરંતુ જોખમી મુસાફરી બનવાની શક્યતા છે...

મેં કદી ચૈત્ય પુરુષની કોઈ વાત કરી નથી; મેં કાયમ પ્રકૃતિના 'ચૈતસિક રૂપાંતર' વિશે લખેલું છે જે બિલકુલ જુદી જ બાબત છે. મેં કેટલીક વખત પ્રકૃતિના ચૈત્યીકરણ વિશે લખેલું છે. ચૈત્યપુરુષ ઉત્કાંતિમાં હોય છે, તે માનવસ્વરૂપનો એક ભાગ છે, દિવ્ય ભાગ - તેથી ચૈતસીકરણ માણસને હાલની ઉત્કાંતિથી પર લઈ:

જશે નહિ, પરંતુ પરમાત્મા અથવા ઉદ્દીપન પ્રકૃતિ તરફથી જે કોઈ વસ્તુ આવશે તેના પ્રત્યે તે પ્રત્યુત્તર આપશે; પરંતુ સ્વરૂપમાં રહેલા અસુર, રાક્ષસ, પિશાચ અથવા પ્રાણી પ્રત્યે પ્રત્યુત્તર આપવાનું નાપસંદ કરશે અથવા નિમ્નની પ્રકૃતિનો કોઈ પણ પ્રતિકાર દિવ્ય રૂપાંતરના માર્ગમાં આવતો હશે તો તેને નાપસંદ કરશે.

*

તમારી સાધના વિશેનું વર્ણિન મેં વાંચ્યું. તેમાં કાઈ કહેવાનું નથી એમ હું માનું છું – કારણ કે તે બરાબર છે – સિવાય કે તમારે માટે સૌથી અગત્યની બાબત હદ્યમાં રહેલા ચૈતસિક અદ્વિતીય વૃદ્ધિ કર્વી, અને ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવીને સાધનાનો નેતા બને તેના માટે અભીષ્ટા કર્વી – જ્યારે ચૈત્યપુરુષ તે પ્રમાણે કરે છે ત્યારે તમારા ‘ધ્યાનમાં ન આવેલી અહંકારની ગાંઠો’ જેના વિશે તમે કહો છો તેને તે શિથિલ કરશે અથવા ચૈતસિક અદ્વિતીય તેમને સળગાવી દેશે. ચૈતસિક વિકાસ અને મનોમય, પ્રાણુમય તથા શાશ્વત ચૈતનાનું ચૈતસિક રૂપાંતર એ સૌથી અગત્યની વસ્તુ છે કારણ કે તે ઉદ્દીપન ચૈતના અને આધ્યાત્મિક રૂપાંતરના અવતરણને સરળ અને સહેલું બનાવશે, જેના સિવાય અતિમનસ કાયમ દૂર અને દૂર રહેશે. શક્તિઓ વગેરેને તેમનું સ્થાન છે, પરંતુ જ્યાં સુધી આ વસ્તુ ન બની આવે ત્યાં સુધી તે ધારું ઓછું અગત્યનું છે.

*

દરેક વસ્તુ સાધનામાં જોખમી છે અથવા હોઈ શકે સિવાય કે ચૈતસિક રૂપાંતર થયેલું હોય તો નહિ.

*

આત્મા, ચૈતસિક સ્વરૂપ દિવ્ય સત્યની સાથે સીધા સંપર્કમાં હોય છે, પરંતુ તે માણસમાં મન, પ્રાણુમય રૂપરૂપ અને શાશ્વત પ્રકૃતિથી ઢંકાયેલો હોય છે. માણસ યોગની તાલીમ લઈ શકે અને મન તથા બુદ્ધિમાં પ્રકાશો પ્રાપ્ત કરે છે; તેનામાં અદ્ભુત ભૌતિક સિદ્ધિઓ પણ તે પ્રાપ્ત કરી શકે; પરંતુ જો પાછા રહેલી સાચી આત્મ-શક્તિ આવિર્ભાવ ન પામે, જો ચૈતસિક પ્રકૃતિ અગ્રભાગે ન આવે ત્યાં સુધી કોઈ પણ યથાર્થ વસ્તુ બની શકે નહિ. આ યોગમાં ચૈત્યપુરુષ એવી વસ્તુ છે જે બાકીની પ્રકૃતિને સાચા અતિમનસ પ્રકાશ પ્રત્યે અને છેવટે પરમ આનંદ પ્રત્યે ખુલ્લી કરે છે. મન પોતે પોતાનો જતે પોતાના ઉદ્દીપન પ્રદેશોમાં પહોંચ્યો શકે છે; તે પોતાની જતને પ્રશાંત કરે છે અને અવૈયક્તિકતામાં વિશ્વાસ પ્રાપ્ત કરી શકે

છે; તે પોતે એક પ્રકારની સ્થિર મુહિત અથવા નિર્વાણ માટે આ ધ્યાત્મીકરણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, પરંતુ અતિમનસને, કેવળ આધ્યાત્મીકરણ થયેલા મનમાં, પૂસ્તા પ્રમાણમાં પાયો પ્રાપ્ત થતો નથી. જો અંતરતમ આત્મા જગૃત થાય તો, અને જો કેવળ મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિકમાંથી ચૈતસિક ચેતનામાં નવજન્મ થાય, તો જ આ યોગ કરી શકાય છે, નહિ તો પછી (કેવળ મનની શક્તિ દ્વારા અથવા બીજા કોઈ પણ ભાગ દ્વારા) તે વસ્તુ અશક્ય છે....જો ચૈતસિક નવજન્મનો ઈનકાર કરવામાં આવે અથવા બૌધ્ધિક જ્ઞાન અથવા મનોમય વિચારો અથવા કોઈ પણ પ્રાણમય કામનાઓ પ્રત્યેની આસક્તિને લઈને માતાજીમાંથી જન્મેલા નવા બાળક થવાનો ઈનકાર કરો તો સાધનમાં નિર્ઝળતા પ્રાપ્ત થશે.

*

‘ ચૈત્યપુરુષ ત્યાં કાયમ હોય છે જ, પરંતુ તેની અનુભૂતિ થતી નથી કારણ કે તે મન અને પ્રાણ વડે ઢંકાયેલો હોય છે, જ્યારે તે ઢંકાયેલો હોતો નથી, ત્યારે તેને જગૃત કહેવામાં આવે છે. જ્યારે તે જગૃત થાય છે, ત્યારે સ્વરૂપના બાકીના ભાગના ઉપર કાબૂ પ્રાપ્ત કરવાની શરૂઆત કરે છે, તેના ઉપર પ્રભાવ પાડે છે, અને તેમાં પરિવર્તન લાવે છે, જેથી કરીને બધી જ વસ્તુ અંતરાત્માની સાચી અભિવ્યક્તિ બની શકે. આ પરિવર્તનને આંતર પરિવર્તન કહેવામાં આવે છે. ચૈત્યપુરુષની જગૃતિ વગર આ પરિવર્તન શક્ય નથી.

*

‘ ચૈતસિક પુરુષનું ખુલ્લાપણું ’ શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં હું સામાન્ય ચૈતસિક ખુલ્લાપણું જે થોડા પ્રમાણમાં ચૈતસિક (પ્રાણથી વિરુદ્ધ) પ્રેમ અને ભક્તિ ખુલ્લી કરે છે તે વિશે વિચારતો નહોતો, પરંતુ જેને ચૈત્યપુરુષનું અગ્રભાગે આવવું કહેવાય છે તે અર્થમાં મેં લખેલું છે. તે વસ્તુ જ્યારે બને છે ત્યારે વ્યક્તિ ચૈત્યપુરુષની સાથે સરળ નૈસર્જિક આત્માર્પણ વિશે સભાન બને છે અને તેનો સીધીસીધી કાબૂ (ઢંકાયેલા અથવા અર્ધ ઢંકાયેલા પ્રભાવવાળો નહિ), મન, પ્રાણ અને શારીરિક ઉપર વૃદ્ધિ પામતો અનુભવે છે. ખાસ કરીને એક ચૈતસિક વિવેકબુદ્ધિ હોય છે જે તાત્કાલિક વિચારો, ઊર્મિમય ગતિઓ, પ્રાણમય આવેગો, શારીરિક ટેવો ઉપર પ્રકાશ ફેંકે છે અને એવી કોઈ પણ વસ્તુને બાકી રહેવા દેતી નથી જે અંધકાર-ગ્રસ્ત અને સાચી ગતિઓના બદલે જોટી ગતિઓનું સ્થાપન કરનારી હોતી નથી. આ વસ્તુ મુશ્કેલ અને ભાજ્યે જ બને છે. ધણી વખત તે વિવેકબુદ્ધિ મનોમય હોય છે અને મન તે બધાને વ્યવસ્થિત કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. તે પ્રશ્નંગે ઉદ્વિ

ચેતનાનું મન મારફત અવતરણ થાય, તે ચૈત્યપુરુષને ખુલ્લો કરે છે અને ચૈતસિક ખુલ્લાપણું સીધેસીધું બની આવતું નથી.

*

કોઈએ એવું કહ્યું નથી કે તે (ચૈત્યપુરુષનું ઉદ્ઘાટન) ઊર્ધ્વમાંથી જ અચૂક બનવું જોઈએ; સ્વાભાવિક શીતે જ તે સીધેસીધું બની આવે છે અને તે વખતે સૌથી અસરકારક હોય છે, પરંતુ જ્યારે તે પ્રમાણે કરવું બહુ મુશ્કેલ લાગે છે, જેમ કેટલીક એવી પ્રકૃતિવાળા માનવીઓમાં બને છે તે પ્રમાણે, તો પછી રૂપાંતર ઊર્ધ્વમાંથી શરૂ થાય છે અને ત્યાંથી જે ચેતના નીચે અવતરણ કરે છે તેણે હદ્યના કેન્દ્રને મુક્ત કરવાનું હોય છે. તે હદ્યના કેન્દ્ર ઉપર કાર્ય કરે છે તેથી ચૈતસિક કાર્ય વધારે શક્ય બને છે.

*

તે (ઊર્ધ્વમાંથી હદ્યમાં આવતું સક્રિય અવતરણ) ચૈત્યપુરુષને અગ્રભાગે આવવામાં મદદરૂપ થઈ શકે છે, પરંતુ કાયમ નૈસર્જિક શીતે તે પ્રમાણે બનતું નથી – પરંતુ ઓછામાં ઓછું ચૈત્યપુરુષ માટે વધારે સારી પરિસ્થિતિઓનું સર્જન કરે છે.

*

ચૈતસિક કેન્દ્રનું સીધેસીધું ખુલ્લાપણું, જ્યારે અહુંકેન્દ્રતપણું મોટા પ્રમાણમાં કીણ થઈ જાય છે ત્યારે સહેલું પડે છે અને માતાજી માટે બળવાન ભક્તિ હોય તો તે સરળ બને છે. એક આધ્યાત્મિક નમૃતા અને સમર્પણની ભાવના તથા તેમના પર આધાર રાખવો જરૂરી છે.

*

(ચૈત્યપુરુષનું) અગ્રભાગે આવવું તેનો ફરજ આટલો જ અર્થ છે. સામાન્ય-ત્યા ચૈત્યપુરુષ અંદર ઊંડાણમાં રહેલો હોય છે. બહુ ઓછા માણસો પોતાના અંતરાત્મા વિશે સભાન હોય છે – જ્યારે તેઓ આત્મા વિશે વાત કરે છે ત્યારે સામાન્ય-ત્યા તેમનો કહેવાનો અર્થ પ્રાણમય + મનોમય સરૂપ અથવા (ઝાટો) કામના-મય આત્મા વિશેનો હોય છે. ચૈત્યપુરુષ કાયમ પાછળના ભાગમાં રહે છે અને કેવળ મન, પ્રાણ અને શારીરિક મારફતે જે કંઈ તે કરી શકે તે કાર્ય કરે છે. એટલા માટે ચૈત્યપુરુષ સિવાય કે જે જગાએ તે ધણો વિકાસ પામેલો ન હોય તેથી ધણા માણસોના જીવનમાં એક નાનકડો અને પક્ષપાતી, ઢંકાયેલો અને મિશાણવાળો અથવા

મંદ પ્રભાવવાળો હોય છે. અગ્રભાગે આવવું એટલે તે પડદા પાઇળથી આવે છે. તેની હાજરી દરરોજની જગ્રત ચેતનામાં અનુભવાય છે. તેનો પ્રભાવ મનને અને પ્રાણને તથા શારીરિકને તેમની ગતિઓને ભરી દે છે. તેમના ઉપર શાસન ચલાવે છે અને તેમનું રૂપાંતર પણ કરે છે. માણસ પોતાના આત્મા વિશે જગ્રત થાય છે. વ્યક્તિ ચૈત્યપુરુષને તેના પોતાના સાચા સ્વરૂપ તરીકે ઓળખે છે અને મન તથા બાકીની બધી વસ્તુઓને આપણા અંતરતમ સ્વરૂપના કેવળ કરણો તરીકે ઓળખવાથી શરૂઆત કરે છે.

આંતર-મનોમય, આંતર-પ્રાણમય અને આંતર-શારીરિક પણ બુરખામાં રહેલાં છે, પરંતુ સપાટીની ઘણી વધારે નજીક છે અને તેમની ગતિઓ તથા પ્રેરણાઓ બુરખા મારફતે બહાર વિકાસ પામેલા માનવીઓના જીવનમાં આવે છે. (પરંતુ તે પૂર્ણ રીતે અથવા શુદ્ધ રીતે) બહાર આવતા નથી, એટલું જ નહિ પણ સામાન્ય વ્યક્તિઓના જીવનમાં પણ તેમનામાંનું થોડુંક બહાર આવે છે. પરંતુ આ બધા પણ યોગમાં થોડા સમય પછી બુરખાને ઝેંકી દે છે અને અગ્રભાગે આવે છે. તેમનું કાર્ય ચેતનામાં શાસન ચલાવે છે, જ્યારે બાબુ ચેતના પોતાના આત્માની ચેતના તરીકે પછીથી અનુભવાતી નથી, પરંતુ સ્વરૂપની કેવળ ઉપરછલ્લી બાજુ અથવા કિનારી ઉપરની તરીકે વસ્તુ અનુભવાય છે.

*

મને લાગે છે કે આ સમય સુધીમાં ચૈતસિક પુરુષ વિશે તમારે જાણવું જોઈએ કે તે પરદા પાઇળ છે અને તેની ચેતના પણ; મન, પ્રાણ અને શારીરિકમાં તે ચેતના ઘણી ઓછી આવે છે. જ્યારે તે ચેતના ઠંકાયેલી હોતી નથી, જ્યારે તમે તમારા આત્મા (ચૈતસિક પુરુષ) વિશે સભાન બનો છો. જ્યારે તેની અનુભૂતિઓ અને ચેતના તમારી બને છે, ત્યારે તમે ચૈત્યપુરુષની ચેતના પ્રાપ્ત કરી હોય છે. ચૈત્યપુરુષની લાગણીઓ અને અભીષ્ટાઓ બધું જ સત્ય અને સાચી ચેતનાયુક્ત તથા પરમાત્મા તરફ વળેલાં હોય છે; તે જ ઓક એવો અંશ છે જેને વિરોધી બળો અને તેમનાં સૂચનો સ્પર્શ કરી શકતાં નથી.

*

ધરણાખરા માણસોમાં સાધના સ્વીકાર્ય પછીથી પણ ચૈત્યપુરુષ બહુ ધીમે ધીમે બહાર આવે છે. ચૈત્યપુરુષ પૂર્ણ રીતે મુક્ત થાય તે પહેલાં મન અને પ્રાણમાં ઘણું બધું પરિવર્તન આવવું જોઈએ તેમજ પોતાની જતને તેમજે ફૂરીથી વ્યવસ્થિત જોઠવી જોઈએ. જ્યાં સુધી માણસને યુગો સુધી રહેલું અવનરણ તૂટી ન જય અને

તેની પ્રકૃતિમાં તે અગ્રભાગે આવીને તેનો કાળું ન લઈ લે ત્યાં સુધી ધણા લાંબા સમય સુધી જરૂરી પ્રક્રિયા ચાલે ત્યાં સુધી તેણે રાહ જેવી પડે છે. એ આવું છે કે બીજી કોઈ પણ વસ્તુ આંતર-સુખ અને આનંદ આપી શકતી નથી - જે કે મન અને પ્રાણની મુક્તિથી અથવા સ્વરૂપમાં બળવાન 'સમતા' ના વિકાસ મારફતે શાંતિ આવી શકે છે.

*

(ચૈત્ય પુરુષને અગ્રભાગે લાવવા માટે) કોઈ પ્રક્રિયા નથી. બીજી વસ્તુઓની માર્ફત તે આવે છે - તમારે તેના માટે અલ્લીખ્સા રાખવાની હોય છે. જો તમે પૂરતા પ્રમાણમાં આગળ પ્રગતિ સાધી હોય તો જ તે બની શકે છે.

*

જ્યારે સાધક સાધનામાં પ્રાણમય હેતુઓના મિશાણમાંથી મુક્ત થાય અને માતાજી પ્રત્યે સરળ અને સરચાઈભર્યી સમર્પણ માટે શક્તિશાળી બને, ત્યારે જ ચૈત્યપુરુષ પૂરેપૂરો ખુલ્લો થાય છે. જે કોઈ પણ પ્રકારનું અહંકારયુક્ત વલણ હોય અથવા તેના હેતુમાં બિનસરચાઈ હોય, જે પ્રાણમય માગણીઓના દબાણ નીચે યોગ કરવામાં આવે, અથવા અંશતઃ કે પૂર્ણ રીતે કોઈ આધ્યાત્મિક કે અન્ય મહત્વાકંક્ષા, અભિમાન, ગર્વ કે શક્તિ, સ્થાન અથવા બીજાઓ ઉપર પ્રભાવ પાડવા માટે ઝંખના હોય, અથવા યૌગિક બળની મદદથી કોઈ પ્રાણમય કામનાના સંતોષ માટે કાર્ય કરવામાં આવે તો ચૈત્યપુરુષ ખુલ્લો થઈ શકે નહિ, અથવા ફક્ત અંશતઃ ખુલ્લો થાય છે, અથવા કોઈ કોઈ વખત ખુલ્લો થાય છે અને પછી વળી બંધ થઈ જય છે કારણ કે તે પ્રાણમય સક્રિયતાઓથી ઠંકાઈ જય છે, ચૈતસિક અજિન ગુંગળાવતા પ્રાણમય ધૂમાડાથી બુઝાઈ જય છે. તે ઉપરાંત જે મન યોગમાં આગળ પડતો ભાગ લે અને અંતરાત્માને પશ્ચાદ્ભૂમિકામાં મૂકી દે અથવા ભક્તિ કે સાધનાની બીજી કિયાઓ ચૈતસિકરૂપને બદલે પ્રાણમય સ્વરૂપને મોટેભાગે સ્વીકારે તો યોગ માટે તે જ પ્રકારની અશક્તિ આવે છે. વિશુદ્ધિ, સરળ સરચાઈ અને અહંકારમુક્ત મિશાણ વગરના આત્માર્પણની શક્તિ, જેમાં દંબ કે માગણી ન હોય, એ બધી ચૈત્યપુરુષના પૂર્ણ ઉદ્ઘાટન માટેની શરતો છે.

*

બેશક, અહંકાર તથા હક્કદાવાઓ અને કામનાઓ સાથેનો પ્રાણ, ચૈત્યપુરુષને અગ્રભાગે આવવામાં કાયમ મુખ્ય વિદ્ધનરૂપ હોય છે કારણ કે તેઓ માણસને જીવન જીવવા માટે, કાર્ય કરવા માટે પોતાને ખાતર જ સાધના કરાવે છે અને ચૈતસીકરણ

એટલે પરમાત્મા માટે જીવન ધારણ કરવું અને પરમાત્મા માટે કાર્ય કરવું તથા તેના માટે જ સાધના કરવી.

*

જે કામનાનો ઈનકાર કરવામાં આવે તથા વિચાર, લાગણી અથવા કાર્ય ઉપર કાબુ રાખવામાં આવે તેમજ એક આત્માર્પણની સંપૂર્ણ સર્વચાઈભરી અભીષ્ટા હોય તો અમુક સમય પછી ચૌત્યપુરુષ પોતે પોતાની જતે જ સામાન્ય રીતે ખુલ્લો થાય છે.

*

ચૌત્યપુરુષને અગ્રભાગે લાવવા માટે સ્વાર્થ અને માગણીઓ (જે પ્રાણમય લાગણીઓનો પાયો હોય છે તેનો) ત્યાગ કરવો જોઈએ - ખાસ તો કદી તેમનો સ્વીકાર ન કરવો.

*

જે એક બળવાન, પ્રચંડ, પ્રાણમય અહંકાર, જે સુધારા માટે ટેવાયેલો હોતો નથી અથવા એક એવો પ્રાણ હોય જે કામવાસનાથી ભરપૂર હોય તો તેના (હદ્યના કેન્દ્રમાંથી પ્રેમ અને આનંદના પ્રવાહમાં) મોટા પાયા ઉપર દુરુપયોગ થાય છે. નાના પ્રમાણમાં ટૂંકી સ્વાર્થ વૃત્તિઓ, મિથ્યાભિમાનો, મહત્વાકંક્ષાઓ અને નિમ્ન પ્રાણની માગણીઓ તેના ઉપર આધાર સખીને સહાય પ્રાપ્ત કરતી હોય તો તેનો દુરુપયોગ થઈ શકે છે. જે તમે આ બધી વસ્તુઓ વિશે સજીગ હોતો તેનો દુરુપયોગ થવાનો સંભવ નથી. જે ચૌત્યપુરુષ તેના પ્રેમ સાથે તેનો વિવેક મૂકે તો તેમાં કોઈ જોખમ નથી; કારણ કે ચૌત્યપુરુષનો વિવેક બધા જ મિશ્રાણ અથવા દુરુપયોગનો તાત્કાલિક ઈનકાર કરે છે.

*

, સતત ટકી રહેલી અને સર્વચાઈભરી અભીષ્ટા અને કેવળ પરમાત્મા પ્રત્યે જ વળવું એ ચૌત્ય પુરુષને અગ્રભાગે લાવવાનાં શોષ્ટ સાધનો છે.

*

ચૌત્યપુરુષ, યા તો સતત પ્રેમ અને અભીષ્ટા દ્વારા અથવા જ્યારે ઊર્ધ્વમાંથી આવતા અવતરણ દ્વારા અને ઊર્ધ્વ બળના કાર્ય માટે મન અને પ્રાણ તૈયાર થાય છે, જ્યારે પોતાની જતે જ અગ્રભાગે આવે છે.

*

જો કેન્દ્રસ્થ સ્વરૂપમાં સમર્પણ માટેની સંકલ્પશક્તિ હોય તો ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવી થકે છે.

*

કેન્દ્રસ્થ સ્વરૂપ આધારથી ઉદ્વોભાં હોય છે - ધર્માખરા માણસો પોતાના કેન્દ્રસ્થ સ્વરૂપ (જીવાત્મા) વિશે સભાન હોતા નથી - તેઓ પોતાના અહીં વિશે જ સભાન હોય છે.

“ ચૈત્યપુરુષ આત્મા છે; તે પરમાત્માનો અંશ છે જે મન અને શરીરને ઉત્કાંતિમાં સહાય કરે છે. ચૈત્યપુરુષને પરમાત્માની મદદ સીધી પરમાત્મા તરફથી જ પ્રાપ્ત થાય છે.

કેન્દ્રસ્થ રવરૂપ એવી વરતુ છે જેના ઉપર બીજા બધા આધાર રાખે છે, જો તે સમર્પણ કરે, એટલે કે, તેની પોતાની અવગ ચરિતાર્થતાનો ભાગ કરે જેથી કરીને તે પરમાત્માનું કરણ બને, તો મન, પ્રાણ અને થારીરિક માટે સમર્પણ કરવાનું કાર્ય સહેલું બની જય.

તેને અને અનુકૂળ સંઝોગોને કોઈ સંબંધ નથી. જો કેન્દ્રસ્થ સ્વરૂપનો સંકલ્પ, પરમાત્મા સાથેની એકતા તરફ વળેલો હોય, તો તે પોતાની સ્વતંત્ર ચરિતાર્થતાનો ત્યાગ કરે છે.

*

તેને (ચૈત્યપુરુષને) સચેતન રીતે અને વધારે ને વધારે જ્ઞાન સાથે સમર્પણ કરાવવું પડે છે. ચૈત્યપુરુષ, પરમાત્મા પ્રત્યે અભીષ્ટા રાખે છે અથવા દિવ્ય વસ્તુઓને પ્રત્યુત્તર આપે છે, સિદ્ધાંતિક રીતે તે સમર્પિત થયેલો હોય છે, પરંતુ તેને તે સમર્પણમાં વિગતવાર વૃદ્ધિ કરવી પડે છે અને પોતાની સાથે સમગ્ર સ્વરૂપનું સમર્પણ રાખવું પડે છે.

*

ભૂતકાળમાં અથવા વર્તમાનમાં કરેલી કોઈ પણ વસ્તુ ચૈત્યપુરુષને અગ્રભાગે આવવામાંથી અટકાવી શકે નહિ, જો આ વસ્તુઓમાંથી મુક્ત થવા માટે સાચી સંકલ્પશક્તિ હોય અને ચૈતસિક તથા આધ્યાત્મિક ચેતનામાં રહેવાનો સંકલ્પ હોય તો તે પ્રમાણે બને છે.

*

તમારી પ્રથમ અનુભૂતિ હતી તેમાં ચૈત્યપુરુષનું ઉદ્ઘાટન હતું. તમે ચૈત્યપુરુષ અને તેની અભીસાઓ અને અનુભૂતિઓ તેમજ અગ્રભાગે રહેલી બાબ્ય ચેતના એમ તમારી ચેતનાના બે અલગ ભાગો વિશે સભાન બન્યા. તમે આ અનુભૂતિને ટકાવી શક્યા નહિ કારણ કે તમારો પ્રાણ વિશુદ્ધ બનેલો નહિ, અને તમને સામાન્ય બાબ્ય ચેતનામાં જેંયી ગયો. ત્યાર પછી તમે ચૈત્યપુરુષમાં પાછા ફર્યા અને તે જ સમયે તમારી પ્રાણમય પ્રકૃતિને જોઈ શક્યા, તેની ક્ષતિઓ વિશે સભાન બન્યા અને ચૈત્યપુરુષની શક્તિ દ્વારા તેની વિશુદ્ધ માટે કાર્ય કર્યું. મેં તમને શરૂઆતમાં જ લહેલું કે આ એક જ સાચો માર્ગ છે, કારણ કે જો ચૈત્યપુરુષ જગત થાય અને અગ્રભાગે આવે તો પ્રકૃતિમાં રહેલી કઈ કઈ વસ્તુઓમાં ફેરફાર કરવાનો છે તેના વિશે સચેતન રહેલું સહેલું બને છે, અને તેમનામાં ફેરફાર કરવો પણ સહેલો પડે છે, પરંતુ જો ચૈત્યપુરુષ ઢંકાઈ જાય અને પશ્ચાદ ભૂમિકામાં ચાલ્યો જાય, તો બાબ્ય પ્રકૃતિ જે પાછળ રહે, તેને પોતાની જોટી ગતિઓ વિશે સભાન બનવાનું પણ મુશ્કેલ પડે છે; અને ગમે તેટલો મહાન પ્રયત્ન કરે છતાં પણ ઓવી ગતિઓમાંથી મુક્ત થવામાંથી સફળ થઈ શકે નહિ. તમે તમારી જતે જ જોઈ શક્યો કે જે રીતે જોરાકની બાબતમાં બન્યું તે પ્રમાણે, ચૈત્યપુરુષ સક્રિય અને સજગ થાય તેની સાથે જ સાચું વલણ નેસર્જિક રીતે જ આવે છે અને જે કોઈ મુશ્કેલી હતી તે તાત્કાલિક ઓછી થઈ ગઈ અથવા અદશ્ય પણ થઈ જાય છે.

¹ તે સમયે મેં તમને એ પણ કહેલું કે પ્રકૃતિનો એક ત્રીજો ભાગ છે, આંતર-સ્વરૂપ (આંતર-મન, આંતર-પ્રાણ અને આંતર-શારીરિક) જેના વિશે તમે સભાન ન હતા, પરંતુ તેમનામાં પણ કુમશ: ખુલ્લાપણું આવવું જોઈએ તમારી છેલ્લી અનુભૂતિમાં આ વરેતું બની છે. તમને જે વસ્તુ તમારા ભાગરૂપ લાગતી હતી, તમારી પોતાની જત લાગતી હતી, પરંતુ તમારી શારીરિક જત નહિ, જે ઊધ્વર્તર ચેતના તરફ મિલન કરવા ઊંચે ઊઠતી હતી તે આ તમારું આંતર-સ્વરૂપ હતું, તે તમારું ઉચ્ચતર પ્રાણમય (આંતર) સ્વરૂપ હતું જે ઊધ્વર્તમાં તમારા ઉચ્ચતમ તરફના મિલન માટે ચહેરું હતું - અને તે પ્રમાણે તે કરી શક્યું કારણ કે બાબ્ય પ્રાણમય પ્રકૃતિનું વિશુદ્ધિનું કાર્ય અંતઃકારણપૂર્વકનું શરૂ થયું હતું. દરેક વખતે જેમ જેમ બાબ્ય પ્રકૃતિનું વિશુદ્ધિકારણ થાય છે, તેમ તેમ આંતર સ્વરૂપને પ્રગટ થવાની વધારે શક્યતા થાય છે. તે વધારે મુક્ત બને છે અને ઊધ્વર્તમાં રહેલી ઉચ્ચતર ચેતના પ્રત્યે ખુલ્લા બનવા માટેની શક્યતા વધે છે.

જ્યારે આ વસ્તુ બને છે ત્યારે સાથે સાથે જ બીજી વસ્તુઓ પણ બની આવે છે. પ્રથમ વ્યક્તિ ઊધ્વર્તમાં રહેલા નીરવ આત્મા વિશે સભાન બને છે - મુક્ત,

વિશાળ, અસીમ, શુદ્ધ અને મનોમય, પ્રાણમય તથા શારીરિક ગતિઓથી અક્ષુબ્ધ, અહીં અને મર્યાદિત વ્યક્તિત્વા વગરનો — આ વસ્તુનું તમે તમારા પત્રમાં વર્ણન કરેલું છે. બીજું આત્માની આ નીરવતા અને મુક્તિ મારફતે એક દિવ્ય શક્તિ અવતરણ કરે છે અને આધારમાં કાર્ય કરવાની શરૂઆત કરે છે. આ વસ્તુને તમે દ્વારા તરીકે અનુભવી; તેનું મસ્તકની ટોચ ઉપરથી કપાળ અને નેત્રો સુધી તથા નાસિકા સુધી આગમન થયું તેવો અનુભવ થયો તેનો અર્થ કે તે તમારા મનોમય કેન્દ્રોને જોખવા માટે કાર્ય કરતું હતું — ખાસ કરીને વિચાર અને સંકલ્પ તથા દર્શનનાં બે ઉદ્વિનાં કેન્દ્રો ને આંતર મનોમય સ્વરૂપમાં રહેલાં છે. આ બે કેન્દ્રોને સહસ્રદલ પચ્ચ અને ‘આજ્ઞાચક’ (ભૂમધ્ય વચ્ચે રહેલું) કહેવાય છે. ત્રીજું આ કાર્યને લઈને સ્વરૂપના આંતર વિભાગો ખુલ્લા અને મુક્ત થાય છે; તમે સામાન્ય વ્યક્તિ-ગત મનની, પ્રાણાની અને શરીરની મર્યાદાઓમાંથી મુક્ત થાઓ છો અને એક વિશાળતર ચેતના વિશે સભાન બનો છો જેમાં જરૂરી ઝૃપાંતર કરવા માટે તમે વધારે શક્તિશાળી બનો છો, પરંતુ, અલબંત, તેના માટે સમય, લાંબા સમય માટેનું કાર્ય જરૂરી છે અને તમે ફરજ આ માર્ગ ઉપર શરૂઆતનાં પગલાં ભરો છો.

જ્યારે માણસ આંતર-સ્વરૂપમાં જય છે, ત્યારે તેને પૂર્ણ રીતે અંદર જવાનું વદણ થાય છે અને બાધ્ય જગતની ચેતનાને તમે ભૂલી જાઓ છો — આ વસ્તુને લોકો સમાધિ કરે છે. પરંતુ તે જ અનુભૂતિઓ (આત્માની, આંતર-ચેતનાની પ્રવૃત્તિઓની વર્ગેરેની) જગ્રત અવસ્થા દરમ્યાન પણ હોવી આવશ્યક છે. તમારે માટેનો શ્રોષ નિયમ, જ્યારે તમે એકલા હો અને ક્ષુબ્ધ થવાની શક્તયતા ન હોય ત્યારે તમારે પૂર્ણ રીતે અંદર જવા માટેનો છે અને બાકીના સમયમાં તમારી શારીરિક ચેતના જગ્રત હોય ત્યારે આ અનુભૂતિઓ સાથે તમારી જતને ટેવ પાડીને તેમાં ભાગ લેવો અથવા તો તેમના વિશે સભાન રહેવું.

*

જ્યારે ચૌત્યપુરુષ જગ્રત થાય છે ત્યારે તમારા પોતાના આત્મા વિશે તમે સચેતન બનો છો, તમે તમારા આત્માને જાણો છો, અને પછી તમારી જતને મનોમય કે પ્રાણમય સ્વરૂપ સાથે તદ્વારા બનાવવાની ભૂલ કરતા નથી, તમે તેમને આત્મા તરીકે માનવાની ભૂલ કરતા નથી.

બીજું જ્યારે ચૌત્યપુરુષ જગ્રત થાય છે ત્યારે તે પ્રભુ માટે અથવા ગુરુ માટે સાચી ભક્તિ આપે છે. તે ભક્તિ મનોમય અથવા પ્રાણમય ભક્તિ કરતાં ભ્રિજ પ્રકારની હોય છે.

કોઈ વ્યક્તિની અથવા ગુરુની બૌધ્ધિક મહાનતા વિશે માણસના મનમાં અહોભાવ કે પ્રશંસા હોઈ શકે, પરંતુ તે ફક્ત મનોમય જ હોય છે; તે વસ્તુને ઘણે દૂર સુધી ખઈ જઈ શકતી નથી. અલબર્ટા, તે હોવામાં પણ કોઈ નુકસાસ નથી. પરંતુ તે વસ્તુ ચોતે જ આંતર-સ્વરૂપને પૂર્ણ રીતે ખુલ્લું કરતી નથી; તે ફક્ત મનોમય સંપર્ક સ્થાપિત કરે છે.

પ્રાણમય ભક્તિ માગણી ઉપર માગણી કરે રાખે છે. તે પોતાની શરતો લાદે છે. તે પરમાત્માને સમર્પણ કરે છે પરંતુ તેની પોતાની શરતો પ્રમાણે. તે પ્રભુને કહે છે, “તમે ચાટલા જધા મહાન છો, જું તમારી પૂજા કરું છું અને હવે તમે મારી આ ઈચ્છા અથવા પેઢી મહાત્વાકંશાને સંતોષ આપો, મને મહાન બુનાવો, મને મહાન સાધક બનાવો, એક મહા યોગી બનાવો, વગેરે.”

ધૂતિમનસ પણ દિવ્ય સત્યને સમર્પણ કરે છે પરંતુ તે પોતાની શરતો મૂકે છે. તે દિવ્ય સત્યને કહે છે, “મારા નિર્ણય અને મારા અભિપ્રાયને સંતોષ આપો.” તે દિવ્ય સત્યને પોતાના મનોમય સ્વરૂપના બીબામાં ઢાળવાની માગણી કરે છે.

પ્રાણમય સ્વરૂપ મળું દિવ્ય સત્ય માટે આગ્રહ રાખે છે કે તેણે પોતે તેની પોતાની શક્તિઓમાં ફેંકાવું જોઈએ. પ્રાણમય પુરુષ ઊધ્વતર શક્તિ પ્રત્યે એંચાણ અનુભવે છે જ્ઞાને ગુરુના પ્રાણમય સ્વરૂપને જેંચ્યા જ કરે છે.

જન્મને (મનોમય અને પ્રાણમય સ્વરૂપ)માં સેમના સમર્પણમાં (પોતાની મનોમય અનામત વસ્તુ) હોય છે.

પરંતુ ચૈત્યપુરુષ અને તેની ભક્તિ તેણા પ્રકારની હોતી નથી. તેની માઇળ રહેલી દિવ્યતાની સાથે તેનો સીધો સંબંધ હોવાથી તે સાચી ભક્તિ માટે શક્તિમાન હોય છે. ચૈતસિક ભક્તિ પોતા માટે અલગ રાખવાની પોતાના હક્કાવા માટે કોઈ વસ્તુ રાખતી નથી. તે પોતાના અસ્તિત્વથી સંતોષ માપે છે. ચૈત્યપુરુષ સત્યને સાચી રીતે આજ્ઞાધીન કર્દ રીતે બનબું તે જાણે છે. તે પ્રભુને અથવા ગુરુને સાચી રીતે પોતાની જતને સમર્પિત કરવાનું જાણે છે અને પોતાની જાતનું સાચી રીતે સમર્પણ કરે છે, તેથી તે સાચી રીતે ગ્રહણ પણ કરી શકે છે.

ત્રીજું જ્યારે ચૈત્યપુરુષ સપાટી ઉપર આવે છે ત્યારે, જ્યારે મનોમય અથવા પ્રાણમય પુરુષ તેને મૂળે બનાવે છે ત્યારે તેને દુઃખ લાગે છે. તે દુઃખ સેની વિશુદ્ધ તાને હાનિ પહોંચે છે તે છે.

જ્યારે મન પોતાની રમત રમે છે અથવા પ્રાણમય પુરુષ પોતાની શીધુ વૃત્તિ-
ઓથી જેંચાઈ જય છે ત્યારે ચૌત્યપુરુષ જ એમ કહેનાર છે, ‘મારે આ વસ્તુઓની
આવશ્યકતા નથી; હું અહીં છું શા માટે? હું સત્ય માટે અહીં રહેલો છું, હું
આવી બધી વસ્તુઓ માટે નથી.’

વળી ચૈતસિક દર્દ મનોમય અસંતોષ અથવા પ્રાણમય દર્દ અથવા શારીરિક
નિરાશા કરતાં લિન્ન પ્રકારનું હોય છે.

જો ચૌત્યપુરુષ સમર્થ હોય તો તે મનોમય અથવા પ્રાણમય પુરુષ ઉપર પોતાની
અસર ચલાવે છે અને તેમના ઉપર દબાણ કરે છે. તેમની અંદર ફેરફાર કરવા માટે
ફરજ પાડે છે. પરંતુ જો તે નિર્બંધ હોય તો સ્વરૂપના બીજી ભાગો તેનો લાલ
ઉધવે છે અને તેમના પોતાના લાલ માટે ચૌત્યપુરુષની ગલાનિનો ઉપયોગ કરે છે.

કેટલાક પ્રસંગોમાં ચૌત્યપુરુષ જીપાટી ઉપર આવે છે અને મનોમય તેમજ
પ્રાણમય પુરુષને બેચેન કરી મૂકે છે અને દરેક વસ્તુને અસ્તિત્વસ્ત કરી નાખે છે.
પરંતુ જો મનોમય અથવા પ્રાણમય પુરુષ કરતાં વધારે સમર્થ હોય તો તે ફક્ત
કવચિત જ અસર કરે શ્લે અને કમશઃ પાછળ હઠતો જય છે. તેને બધી બૂમાબૂમ
નિર્જન પ્રદેશમાં થતી હોય એવી બની જય છે; અને મનોમય અથવા પ્રાણમય
પુરુષ પોતપોતાનાં કર્ત્વયો ચાલુ રાખે છે.

છેવટે, ચૌત્યપુરુષ બાધ્ય દેખાવોથી છેતરાવાનો ઈનકાર કરે છે. તે જૂઠાણાથી
દોરવાઈ જતો નથી. તે જૂઠાણાથી નિરાશ થવાનો ઈનકાર કરે છે – તેમ જ તે
સત્યની અતિથયોક્તિ પણ કરતો નથી. દા.ત. ચારે બાજુ રહેલી વસ્તુઓ એમ કહે,
'પ્રભુ નથી,' ત્યારે ચૌત્યપુરુષ તે માનવાની ના પાડે છે. તે કહે છે, 'હું જાણું
છું અને હું જાણું છું કારણ કે મને અનુભૂતિ છે.'

અને તે પાછળ રહેલી વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવે છે; તેથી તે બાધ્ય દેખાવોથી છેત-
રાતો નથી. તે તાત્કાલિક બળની અનુભૂતિ કરે છે.

તે ઉપરાંત, જ્યારે ચૌત્યપુરુષ જગ્યાત થાય છે, ત્યારે ઊર્મિમય સ્વરૂપમાંથી બધો
કચરો સાફ કરે છે અને લાગણીપ્રધાનતામાંથી મુક્ત કરે છે અથવા ઊર્મિમયતાની
નિર્મનતર લીલામાંથી મુક્ત કરે છે.

પરંતુ તે તેની મનની શુ઱્ફતા અથવા પ્રાણમય લાગણીઓની અતિથયોક્તિને
પોતાની અંદર ધારણ કરતો નથી તે ફક્ત દરેક ઊર્મિને સુપર્શ જ આપે છે.

*

(ચૌત્યપુરુષના અગ્રભાગે આગમનની નિશાનીઓ) એક કેન્દ્રસ્થ પ્રેમ, ભક્તિ, સમર્પણ, દરેક વસ્તુનું અર્પણ, એક એવી દિઈ, જે સ્પષ્ટ રીતે જુએ છે કે કઈ વસ્તુ આધ્યાત્મિક રીતે જ્ઞાચી છે, અથવા ખોટી છે અને નૈસાર્ગિક રીતે જે ખોટી વસ્તુનો ઈનકાર કરે છે – સર્વ વસ્તુઓનું સંપૂર્ણ નિવેદન અને સમર્પણ એકમાં જે, એટલે કે માતાજીમાં જે, કરવાની કિયા.

*

તે ચૈતસિક અનુભૂતિનો એક ભાગ છે – બીજી અનુભૂતિ સંપૂર્ણ આત્મ-સમર્પણ, માગણીની ગેરહાજરી, ચૌત્યપુરુષની એક પ્રમુખતા હોવાથી જે કોઈ દિવ્ય સત્ય, સંકળ્ય શક્તિ, દિવ્ય વિશુદ્ધિ તથા દિવ્ય પ્રકાશથી દેખાતું જૂછું; જોડું, અહંકારયુક્ત અને જે કાંઈ તેમની વિરુદ્ધની હોય તે વસ્તુઓ ખરી પડે છે અને પ્રકૃતિમાં વ્યાપેલી રહી શકતી નથી. તે બધાની સાથે ચૈતસિક ગુણોની, કૃતજ્ઞતાની, આજ્ઞાધિનતાની, નિઃસ્વાર્થ પણાની, સાચા દર્શન પ્રત્યેની વફાદારીની, સાચા આવેગ વગેરેની વૃદ્ધિ થાય છે અને માતાજીમાંથી જે કોઈ વસ્તુ આવે અથવા માતાજી તરફ જે ગુણો દોરી જાય તેમનો વિકાસ થાય છે. જ્યારે આ બાજુનું પાસું વૃદ્ધિ પામે ત્યારે એ બીજું પાસું દિવ્ય હાજરી, દિવ્ય પ્રેમ, આનંદ અને સૌંદર્ય વિકાસ પામે છે અને કાયમી રીતે ત્યાં રહેતા થાય છે.

*

એવું પરિવર્તન જે ચેતનાને પ્રકાશ પ્રત્યે વળેલી રાખે છે અને સાચા વલલાને સ્વયં સ્કુરણાયુક્ત નૈસાર્ગિક રીતની જે બનાવેલી રાખે છે અને તેને ટકાવી રાખે છે તેમજ પરિત્યાગને પણ નૈસાર્ગિક બનાવે છે, તે ચૈતસિક પરિવર્તન છે, એટલે કે માલુસ સામાન્ય રીતે પ્રાણમાં જીવે છે અને તેનું શરીર એક કરણ છે અને મન તેનું સલાહકાર તથા મંત્રી છે (સિવાય કે કેટલાક બુદ્ધિજીવી માનવીઓ જેઓ મનની વસ્તુઓ માટે જે ધાર્યું ખરું જીવતા હોય છે, પરંતુ તેઓ પણ તેમની સામાન્ય ગતિઓમાં પ્રાણની ગુલામીમાં હોય છે.) આધ્યાત્મિક જીવનની ત્યારે શરૂઆત થાય છે, જ્યારે આત્મા એક ઊંડાણભર્યા જીવન માટે આગછ રાખે છે અને તે રૂપાંતર ત્યારે પૂર્ણ થાય છે જ્યારે ચૌત્યપુરુષ ચેતનાનો પાયો અથવા નેતા બને છે અને મન, પ્રાણ અને શરીર તેની દોરવણી નીચે કાર્ય કરે છે અને તેને આજ્ઞાધીન બને છે. અલબત્તા, એક વખત તે પૂર્ણ રીતે બની આવે પછીથી શંકા, નિરાશા અને હલાનિ આવતાં નથી, ભલે પછી મુશ્કેલીઓ હોઈ શકે અથવા હોય છે પણ ખરી. જે તે પ્રમાણે પૂર્ણ રીતે બન્યું હોય છતાં મૂળભૂત રીતે પ્રતિષ્ઠિત થયેલ હોય તો

પણ આ વસ્તુઓ આવતી નથી યા તો સપાટી ઉપરથી પસાર થતા ટૂંકાગાળાનાં વાદળો હોય છે.

તેમ છતાં ઘણુંખરું તો નિરાશા અથવા વિષાદ કે શંકા અને બંડનું સતત પુનરાવર્તન મનોમય અને પ્રાણમય રચનાને લઈને થાય છે જે પ્રાણમય મનનો કબજે બે છે અને કોઈ પણ નજીવા એવા ઉશ્કેરાટના કારણની સાથે અથવા કારણ વગર પણ તેને એકની એક ચક્કગતિમાં ધુમાવ્યા કરે છે. તે એક માંદગી જેવું હોય છે, જેના પ્રત્યે શરીર ટેવ મુજબ સંમતિ આપે છે અને તેને માંદગીથી સહન કરવું પડતું હોય છતાં તેમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે અને એક વખત માંદગીની શરૂઆત થાય પછી તે પોતાનો ટેવ મુજબનો કાર્યક્રમ ચાલુ કરે છે. જે શરીર તેની પોતાની માંદગીને સંમતિ આપવાનું બંધ કરી પાછું હઠી જાય, તો માંદગી ઝડપથી અથવા તાત્કાલિક બંધ થઈ જાય છે – અને ‘ક્યૂ’ (Cue) પદ્ધતિનું ગુપ્ત રહસ્ય આ છે. તે જ પ્રમાણે જે પ્રાણમય મન પોતાની સંમતિ પાછી જેંચી બે અને પોતાની ટેવ મુજબ આવતાં સૂચનો અને ટેવ મુજબ થતી પ્રક્રિયાઓને તાબે થવાનો ઈનકાર કરે તો આ વારંવાર આવતી જ્ઞાનિ અને નિરાશાઓને ઝડપથી અટકાવી શકાય, પરંતુ એક વખત મનને સંમતિ આપવાની ટેવ પડી હોય, ભલે પછી તે બિલકુલ નિષ્ઠિક્ય અને સહન કરતી તથા નામરજીવાળી સંમતિ હોય તો આ ટેવને નાખૂં કરવી શકય નથી તેમજ આ તિમિરયુક્ત ચક્કમાંથી સહેલાઈથી મુક્ત થઈ શકતું નથી. તે ત્યારે જ સરળ રીતે શકય બને જ્યારે મન આવાં સૂચનોને સ્વીકારવાનો ઈનકાર કરે અથવા આ ચક ઉત્પન્ન થાય એવા વિચારો અથવા લાગણીઓને સ્વીકારવાનો ઈનકાર કરે.

*

એક વખત એવી સ્થિતિ આવે જેમાં આરપાર પસાર થતા વિચારોમાં વિશ્વાસ ન રાખીએ અથવા તેમનો સ્વીકાર ન કરીએ, તેમને આપણા વર્તન ઉપર શાસન ન ચલાડવા દઈએ, ત્યાર પછી સમજવું જોઈએ કે પ્રાણમય મનનું સ્વામીત્વ નથી – કારણ કે પ્રાણમય મનની પ્રકૃતિ જ એવી હોય છે જે મનના સાચા દર્શાનને અથવા સાચા કાર્યના વલણને વાદળોથી છાવરી દે છે. પ્રાણમય મન કે શારીરિક મન એવી વસ્તુઓ નથી જેમનો નિકાલ કરી દેવાનો હોય છે, પરંતુ તેમને પ્રશાંત, વિશુદ્ધ, નિયંત્રણયુક્ત અને ઇપાંતરવાળા કરવાના હોય છે. તે પૂર્ણ રીતે ત્યારે જ બને જ્યારે વિશારશીલ મન પૂર્ણ રીતે સચેતન બને અને જ્યારે ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવીને તે બન્નેને અને પ્રાણમય સ્વરૂપને અથવા શારીરિક પુરુષને દોરવણી આપે. તમારું ચિંતનશીલ

મન વધારે અને વધારે સ્વચેતન બનતું જ્ય છે; તે તમે જે લખો છો તેના ઉપરથી દેખાય છે, કારણ કે તેમાં વ્યક્ત થતાં દર્શનો સ્પષ્ટ દર્શિવાળાં છે તથા સાચાં છે અને તે વિકાસ પામતી સમજશક્તિ દર્શાવે છે. તે ઉપરાંત તમને જે સ્વચેતન બનાવે છે તે પાછળ રહેલા ચૈત્યપુરુષને અગ્રભાગે આવવું છે તેનું વૃદ્ધિ પામતું દબાણ છે, કારણ કે તમને જે પાછળથી આગળ આવવા પ્રયત્ન કરતી વસ્તુની લાગણી થાય છે તે ચૈત્યપુરુષ છે. તેમને જે ફૂલો અને સુગંધ તેમ જે એક શીતળતા તથા શાંતિની અનુભૂતિ થાય છે તે કાયમ એવી ચોક્કસ નિશાનીઓ છે કે ચૈત્યપુરુષ સક્રિય બને છે. તમારામાં અગાઉથી થોડા સમયથી તે વિકાસ પામતો હતો, ફૂક્ત પ્રાણમય મનના ધસારાથી તે ઢંકાયેલો હતો અને પ્રાણમય મનને પોતાનો કાબૂ અથવા તેનું સ્થાન ગુમાવવું નહોતું. હવે પ્રાણમય મન શાંત પડ્યું છે ત્યારે ફૂશીથી ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવવાનું દબાણ કરે છે અને તેને પોતાની અસરની સ્થાપના કરવી છે.

બીજાઓ પ્રત્યેના તમારા કાર્યની ક્ષતિઓ વિશેના વિચારો તમને પાછળથી આવ્યા અને પશ્ચાત્તાપ થયો અને તમે બીજાઓ સાથે યોગ્ય સંબંધો બાંધો ન શક્યા તેનાં કારણો વિશેના જે વિચારો આવ્યા, તે આ ચૈત્યપુરુષના પ્રગટીકરણનું પરિણામ હતું કારણ કે જ્યારે ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવે છે અથવા જ્યારે તે સમર્થ રીતે મન અથવા પ્રાણને અસર કરે છે ત્યારે માણસ પોતાની પ્રકૃતિ અને કાર્ય તેમજ વસ્તુઓ તથા બીજાઓ પ્રત્યેનાં પોતાનાં કાર્ય તથા લાગણીઓને સાચી અને સ્પષ્ટ રીતે જેવાની શરૂઆત કરે છે. આ ચૈત્યપુરુષના દબાણને લઈને જ્યારે મનને સાચા વિચારો અને સાચાં દર્શનો થયાં ત્યારે પ્રાણને પણ તેણે જે કર્યું હતું તેના માટે પશ્ચાત્તાપ થયો અને તેણે માફી માગવાની ઈચ્છા કરી. પરંતુ જ્યારે માફી માગવાની તૌયારી એ સાચી લાગણી હતી ત્યારે તેને માટે શારીરિક રીતે તેમ કરવું એ બહુ ઉહાપણભર્યું અને ઉત્તમ કાર્ય નહોતું. તેથી ચૈત્યપુરુષે તમને તાત્કાલિક કર્ય વસ્તુ સાચી હતી તેના વિશે જાળ કરી - તેના બદલે માતાજી પાસે માફી માગવી, જે વસ્તુ જરૂરી હતી તે મન અને પ્રાણમાં બની ગઈ પછી ચૈત્યપુરુષે સમગ્ર ચેતનાને ઝવચ્છ કરી અને તેની પોતાની અચંચલતા અને શાંતિ પાછા લાવી આપ્યાં. આ બધી વસ્તુઓ હું તમને એટલા માટે સમજવું છું કે તમે સમજવાની શરૂઆત કરો કે આ બધી વસ્તુઓ અંદરમાં કાર્ય કર્ય રીતે કરે છે અને ચૈત્યપુરુષ અને તેનું કાર્ય તથા પ્રભાવ એટલે શું એ તમે સમજી શકો.

તમને જે એક બીજા પ્રકાશિત અને શાંતિયુક્ત, સુંદર જગતનું દર્શન થયું તે સાચી શારીરિક ચેતના તથા જે જગતમાં જીવન ધારણ કરે છે તેની એક પ્રકારની-

પ્રતોકાત્મક છાપ હતી; તે શાશ્વતિક ચેતના જ્યારે ચૈત્યપુરુષના સીધા કાબૂ નીચે હોય છે તથા પોતાના માટે જે જગતનું સર્જન કરવાનું વલણ તે ધરાવે છે ત્યારે તે કેવા પ્રકારની હોય છે તેનું દર્શન હતું.

*

તે કદાચ તમારો ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવેલો અથવા તો તમારો સાચો પ્રાણમય પુરુષ અગ્રભાગે આવી શક્યો હોય કારણ કે તમે શैતસિક વલણ ધારણ કરેલું. જ્યારે ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવે છે ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે જ સાચી અને જોટી દિવ્ય અને આસુશી વસ્તુઓની, આધ્યાત્મિક સત્ય અને જૂઠાણાની પરખ થાય છે તથા જોટી પ્રાણમય અને મનોમય ગતિઓને તેમજ હુમલાઓને તાત્કાલિક ખુલ્લા પાડવામાં આવે છે અને તેઓ ખરી પડે છે, તેમજ કંઈ પણ કરી શકતા નથી; કંમિક રીતે પ્રાણ અને શારીરિક તથા મન પણ આ ચૈતસિક પ્રકાશથી અને સત્યથી સભર બની જાય છે અને એક સમર્થ લાગણીથી સભર બને છે તથા વિશુદ્ધ આવે છે અને જે પ્રચંડ હુમલાઓ તમારા ઉપર આવે છે તે અશક્ય બની જાય છે. જ્યારે સાચો પ્રાણમય પુરુષ અગ્રભાગે આવે છે ત્યારે તે એવો વિશાળ અને સામર્થ્યયુક્ત તથા સ્થિર હોય છે તથા તે પ્રભુ અને સત્ય માટેનો અચલ તેમજ શક્તિશાળી યોજો હોય છે જે બધા દુઃમનોને મારી હઠાવે છે અને તમારી અંદર એક સાચી શક્તિ અને બળ લાવે છે અને તે ઊધ્વેમાં રહેલી મહત્તર ચેતના પ્રત્યે પ્રાણને ખુલ્લો કરે છે. એ વસ્તુ જોવાની છે કે તમારી અંદર તે બેમાંથી કઈ વસ્તુની તમને પોતાને અનુભૂતિ થાય છે.

*

તમારી અંદર ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવેલો છે – અને જ્યારે ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવે છે ત્યારે સર્વ વસ્તુ સુખરૂપ લાગે છે, સાચું વલણ હોય છે અને વસ્તુઓનું સાચું દર્શન થાય છે. અલબત્ત, એક અર્થમાં તે એક જ ‘હું’ હોય છે, જે પોતાના જિન્ન જિન્ન ભાગોને અગ્રભાગે લાવે છે. પરંતુ જ્યારે આ બધા જિન્ન જિન્ન ભાગો ચૈત્યપુરુષના કાબૂ નીચે હોય છે અને તેમને ઊધ્વેતર ચેતનાની ગ્રહણથીલતા તરફ મૂકવામાં આવે છે, ત્યારે તે સર્વ ભાગોની સંવાદમયતા શરૂ થાય છે અને તેમને ઊધ્વે ચેતનામાં પુનઃ ઢાળ પાડવાનું કાર્ય થાય છે અને તેઓ શાંતિ, પ્રકાશ, બળ, પ્રેમ, જ્ઞાન, આનંદ વગેરેમાં વિકાસ પામતા જાય છે; તેને આપણે ઝૂપાંતર કરીએ છીએ.

*

તે ચૈત્યપુરુષનું કાર્ય છે અને નહિ કે સ્વરૂપનું પોતાનું, જે મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિક નિર્બંધતાઓ સાથે લેળસેળ થાય છે; કારણ કે જે કાંઈ થોડીધારી પણ ચૈતસિક લાગણી પરદા મારફતે આવે છે તેમની અભિવ્યક્તિ કરવા માટે તેમનો ઉપયોગ કરવાનો હોય છે. જ્યારે પરમાત્મા પ્રત્યે હદ્દયની અભીષ્ટસા થાય છે ત્યારે ચૈત્યપુરુષ આ બધી નિર્બંધતાઓમાંથી મુક્ત થાય છે.

*

જે તમને કોઈ દિવ્ય હાજરીની અનુભૂતિ થતી હોય, તો તમે ચૈતસિક કેન્દ્રની ચેતનામાં જીવન ધારણ કરતા હો છો. મન દ્વારા વિચાર કરવો એ સારું છે કારણ કે તે તેના તરફ દોરી જાય છે, પરંતુ તે પોતે ચૈતસિક કેન્દ્રમાં જીવન ધારણ કરતું નથી.

*

તે સારું છે. તેનો અર્થ કે ચૈત્યપુરુષ ફરીથી અગ્રભાગે આવ્યો છે. જ્યારે ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવે છે, ત્યારે સાધના નૈસર્જિક અને સરળ બને છે અને પછી તે પ્રશ્ન ફરી સમયનો અને સ્વાભાવિક વિકાસનો બની જાય છે. જ્યારે મન અથવા પ્રાણ અથવા શારીરિક ચેતના ટોચ ઉપર હોય છે ત્યારે સાધના એક તપસ્યા અને સંધર્ષરૂપ બની જાય છે.

*

તમને જે લાગે છે તે સાચું ચૈતસિક ઉદ્ઘાટન છે અને તમારે તેના માટે જ અભીષ્ટસા રાખવાની છે અને જ્યાં સુધી તે તમારી ચેતનાનો સામાન્ય પાયો ન બને ત્યાં સુધી બીજી વસ્તુઓનો ઈનકાર કરવાનો છે. એક વખત તે ત્યાં આવે પછી તેની મારફતે એક ઉદ્ધ્વ સામર્થ્યને નીચે ઉત્તરવાનું શક્ય બને છે; જે તમારા પ્રાણને મજબૂત બનાવશે અને તમારી નિર્બંધતાને દૂર કરશે. તમારી સાધના હજુ ખૂબ મનોમય છે અને તેથી મુશ્કેલીભરી અને ધીમી છે; ચૈતસિક ઉદ્ઘાટન જ વધારે સંતોષકારક અને ઝડપી પ્રગતિને શક્ય બનાવે છે.

*

તમે સામાન્ય અકિતત્વના કાર્યનું વાણન કરો છો અને નહિ કે યોગનું. યોગ એક શોધ છે (નહિ કે મનોમય ખોજ), અને તે વિરોધી વસ્તુઓ અને એકબીજાની સામે ઉલટી વસ્તુઓ સાથેનો પ્રયોગ નથી. મન તે વસ્તુ જ કરે છે અને મન જ પૃથક્કરણ કરે છે. આત્મા શોધ કરતો નથી તેમજ પૃથક્કરણ કે પ્રયોગ કરતો નથી - તે શોધે છે, લાગણી અનુભવે છે અને તેની અનુભૂતિ થાય છે.

તમારા વિધાનમાં ફક્ત એક જ સત્યનો નાનકડો અંશ છે કે તમે જ્યાં સુધી અમુક ઊંચાઈએ ન પહોંચો ત્યાં સુધી સામાન્ય શીતે એક કુમબષ્ઠ ચઢાણ અને ઉત્તરાણ છે. પરંતુ તેના માટે એક બીજું લિન કારણ છે – આત્માની અસ્પષ્ટતાઓ નહિ. તેનાથી ઊંબટું, જ્યારે ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવે છે અને સ્વામી બને છે, ત્યારે એક મૂળભૂત સરળ કાર્ય બને છે અને જે કે તેમાં મુશ્કેલીઓ અને ગતિનાં ચઢાણો-ઉત્તરાણો હોય છે છતાં તે બધાં કોઈ એકાએક આવી પડતાં અને નાટયાત્મક રીતનાં હોતાં નથી.

*

આત્મા પોતે જ પોતાની અંદર બધું જ શક્ય સામર્થ્ય ધરાવે છે, પરંતુ તેમાંનું ધાર્ઘણું પરદા પાછળ હોય છે અને પ્રકૃતિમાં જે આગળના ભાગમાં આવે છે તે બેદ પાડે છે. કેટલાક માણસોમાં ચૈતસિક તત્ત્વ સમર્થ હોય છે અને બીજમાં નિર્બંધ; કેટલાક માણસોમાં મન સૌથી સમર્થ ભાગ હોય છે અને તે શાસન ચલાવે છે. બીજાઓમાં પ્રાણ સૌથી સમર્થ ભાગ હોય છે અને તે દોરવણી કરે છે અથવા માણસને હંકે છે પરંતુ સાધના દ્વારા ચૈત્યપુરુષ બીજ ભાગો ઉપર અગ્રોસર બનીને તેમના ઉપર શાસન ચલાવે તે શીતે વધારે અને વધારે અગ્રભાગે લાવી શકાય છે. જે તે શાસન ચલાવતો હોય તો મન અને પ્રાણનાં સંઘર્ષ અને મુશ્કેલીઓ, ગંભીર શીતનાં રહેતાં નથી, કારણ કે દરેક માણસ ચૈત્યપુરુષના પ્રકાશમાં સત્યને સાચી શીતે જોઈ શકે છે અને અનુભવી શકે છે તથા તેનું અનુકરણ કરી શકે છે.

તમને જે વિશાળતામાં રહેલા ધણા ખુલ્લા માર્ગો દેખાયા તે અનુભૂતિ થઈ તે એક ઊંધ્ર ચેતનાનું પ્રતીક હતું, જેમાં સ્વરૂપની સર્વ ગતિઓ ખુલ્લી, સાચી આહૂલાદક હોય છે. નિમ્ન પ્રકૃતિની અવિદ્યા અને અશક્તિ અદશ્ય થઈ જય છે. ઊંધ્રમાંથી આવતો પ્રકાશ તે વસ્તુને લઈ આવે છે.

*

ચૈત્યપુરુષ જ્યારે મુખ્ય શક્તિ તરીકે કાર્ય કરે છે ત્યારે તે અમુક એવી લાગણી અને અંતર્દીત ચૈતસિક ભાવથી કાર્ય કરે છે અને તે જૂઠાણાને પ્રત્યાધાત આપે છે. પરંતુ મન અને મન ઉપરનાં સ્તરો તે પ્રમાણે કાર્ય કરતાં નથી – ત્યાં વિવેક અને સંકલ્પ કાર્ય કરે છે અને તેમનું કાર્ય વધારે નિશાળ હોય છે, પરંતુ ઓછું ચોક્કસ અને ઓછું સ્વાભાવિક હોય છે એમ કહી શકાય.

*

જ્યારે એકાગ્રતા મસ્તકની ટોચ ઉપર હોય છે ત્યારે તેના અર્થ કે મનોમય સ્વરૂપ ઊર્ધ્વતર ચેતના સાથે ત્યાં જોડાઈ જાય છે અને મહત્તર શાંતિ આવે છે કારણ કે મનોમય પુરુષ કરતાં ચૌત્યપુરુષ વધારે કેન્દ્રસ્થ હોય છે; પરંતુ તે ઉપરાંત બાકીની નિમ્ન ચેતના સાથે ચૌત્યપુરુષ મારફતે ઊર્ધ્વચેતના સાથે જોડાણ કરવાનો પ્રયત્ન થાય છે અને તેને લઈને એક પ્રતિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. મનોમય જોડાણ પ્રાણ અને શારીરિકને અસર કરતું નથી, તેથી તેઓ શાંત રહે છે અથવા સમય પૂરતું તે પ્રમાણે કરે શકે છે – ચૌતસિક જોડાણ તેમના ઉપર એક દબાણ મૂકે છે જેના પ્રત્યે પ્રથમ પ્રત્યાધાત થાકનો આવે છે અને છેવટનો પ્રત્યાધાત ગોટાળામાં આવે છે. પરંતુ જે ચૌતસિક જોડાણ અસરકારક હોય તો તે સમગ્ર સ્વરૂપના રૂપાંતર માટે ધણો સમર્થ હોય છે.

*

આત્મા સાક્ષી, ધાર્ક અને અનુભૂતિ કરનાર હોય છે, પરંતુ તે સ્વામી તો સૌધાંતિક રીતનો જ હોય છે, હકીકિતમાં જ્યાં સુધી તે અવિદ્યાને સંમતિ આપે છે ત્યાં સુધી તે તેનો ‘અનીશ’ છે કારણ કે તેમાં એક સામાન્ય સંમતિ છે. જેમાં ઓવું અંતર્ધીત છે કે પ્રકૃતિ પુરુષની સાથે લીલા કરે છે અને તેની સાથે પોતાને પસંદ પડે તે રીતે કાર્ય કરે છે. જ્યારે પુરુષને પાછું સ્વામિત્વ પ્રામ કરવું હોય છે અને તે સિદ્ધાંતને વ્યાવહારીક બનાવવો હોય છે ત્યારે તેના માટે તેને ધણી તપ્પણી કરવી પડે છે.

ચૌત્યપુરુષ સદા ઠંકાયેલો હોય છે અને તે મન, શારીરિક અને પ્રાણની લીલાને સંમતિ આપે છે અને તેમની મારફતે દરેક વસ્તુની અનુભૂતિ પ્રામ કરે છે અને તે પણ અવિદ્યામય, મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિક રીતનું, તો પછી એ કેવી રીતે બને કે તેઓમાં તાત્કાલિક ફેરફાર બની આવે, જ્યારે તે એટલી તસ્દી લે અને ગણગણીને કહે, “પ્રકાશ થાઓ” ? તેમનામાં પ્રચંડ નકારાત્મક શક્તિ હોય છે અને તેઓ સ્પષ્ટ રીતનો ઈનકાર કરી શકે છે અને કરે છે પણ ખરા – મન એક જિદ્-પૂર્વકની દલીલ દ્વારા અને સતત ગોટાળાભય વિચારોથી પ્રતિકાર કરે છે, પ્રાણ મનની ઉપકૃતિવાળા દલાલોની સાથેના સહકારથી એક દુરિચ્છાના આવેગથી પ્રતિકાર કરે છે, શારીરિક એક જિદ્-પૂર્વકના તમસ અને જૂની પડેલી ટેવો પ્રત્યેની અજ્ઞાનભરી વફાદારીથી પ્રતિકાર કરે છે અને જ્યારે તેઓએ તે પ્રમાણે કયું હોય છે ત્યારે સામાન્ય પ્રકૃતિ અંદર પ્રવેશ કરીને કહે છે, “શું, તમે મારામાંથી આટલી સહેલાઈથી છટકી શક્યો ? જો હું તે જણી શકું તો નહિ થાય,” અને તે ધેરો ધાલે છે તથા પોતાની

જૂની પ્રકૃતિ તમારા ઉપર જ્યાં સુધી બની શકે ત્યાં સુધી વારંવાર પાછી ઝેંકે છે, છતાં તમે એમ કહો છો કે આ 'આત્મા'ને આવી ગમ્મતની જરૂર છે અને તે હસતી-હસતી, ઠેકડા મારતી કાંઈક વધારે પ્રામ કરવા માટે ચાલ્યા કરે છે !

*

મન, પ્રાણ તથા શરીરનો કાયમ એક અંશ એવો હોય છે જે ચૈત્યપુરુષની અસર નીચે આવેલો હોય છે અથવા આવી શકે છે; તેમને ચૈતસિક મનોમય, ચૈતસિક પ્રાણમય અથવા ચૈતસિક — શારીરિક કષી શકાય છે. દરેક માણસના વ્યક્તિત્વ અથવા તેની ઉત્કાંતિની કક્ષા પ્રમાણે આ અંશ નાનો કે મોટો, નિર્બંધ કે બળવાન, ઢંકાયેલો કે અક્ષિય અથવા અગ્રભાગે અને સક્કિયતામાં હોય છે. જ્યારે તે કાર્ય કરે છે ત્યારે મન, પ્રાણ અને શારીરિકની કિયાઓ ચૈતસિક હેતુઓને અથવા લક્ષ્યોને ગ્રહણ કરે છે, ચૈતસિક પ્રકૃતિમાં ભાગ પડાવે છે અથવા તેનાં લક્ષ્યોને અનુસરે છે પરંતુ એવા ફેરફારો સાથે જે મન, પ્રાણ અથવા શરીરની માલિકીનો હોય. ચૈતસિક-પ્રાણ પરમાત્માની શોધ કરે છે પરંતુ તેના આત્માર્પણમાં, કામના, પ્રાણમય આતુરતાની માગણી હોય છે. ચૈત્યપુરુષમાં તે પ્રમાણે હોતું નથી કારણ કે ચૈત્યપુરુષમાં તેના બદલે વિશુદ્ધ આત્માર્પણ, અલીપ્સા અને ચૈતસિક અભિનની ઉત્કટતા હોય છે. ચૈતસિક-પ્રાણમય દુઃખ અને દર્દને આધીન હોય છે જે ચૈત્યપુરુષમાં હોતાં નથી.

આત્મા અને ચૈત્યપુરુષ બન્ને એક નથી — આત્મા એટલે એક આત્મતત્ત્વ જે કર્વમાં એક છે, સિથર, વિશાળ અને કાયમી શાંતિમાં હોય છે તથા તે હંમેશાં મુક્ત હોય છે. ચૈત્યપુરુષ અંદર રહેલો અંતરાત્મા છે જે જીવનની અનુભૂતિ કરે છે અને મન, પ્રાણ તથા શરીરની ઉત્કાંતિ સાથે વિકાસ પામે છે. ચૈત્યપુરુષ, પ્રાણ અથવા શરીરની માફક વેદના સહન કરતો નથી, તેને દુઃખ અથવા ચિંતા કે નિરાશા હોતાં નથી; પરંતુ તેનામાં ચૈતસિક દર્દ હોય છે જે આ બધી વસ્તુઓથી બિન્ન પ્રકારનું હોય છે. એક પ્રકારનું શાંત ઝંખનાનું મીઠું દર્દ અનુભવે છે. જ્યારે વસ્તુઓ પરમાત્માની વિરુદ્ધ જતી હોય છે, જ્યારે તમોગ્રસ્તતા અને વિધનો ધણા ભારે પ્રમાણમાં હોય છે, જ્યારે મન, પ્રાણ અને શરીર બીજી વસ્તુઓનું અનુસરણ કરે અને જ્યારે પ્રકાશ માટે અનિષ્ટ એ જૂઠાણું અને અંધકાર વધારે પડતાં ગાઢ હોય છે ત્યારે તેને દર્દ થાય છે. તે નિરાશ નથી થતો — પણ તેને એવું લાગે છે કે આવી વસ્તુઓ ન હોવી જોઈએ અને તેમના માટે ચૈતસિક ઝંખના એટલી બધી ઉત્કટ બનો છે કે તે લગભગ દર્દ જેવી લાગે છે.

ચૌત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવતો નથી, તેના વિશે કહેવાતું કે તેને તાત્કાલિક અગ્રભાગે લાવી શકતો નથી – સ્વરૂપના બીજા ભાગો રૂપાંતર માટે તૈયાર હોવા જોઈએ અને તે બન્ને વચ્ચે રહેલો પરદો વધારે ને વધારે પાતળો થતો જવો જોઈએ. તેના માટે જ અનુભૂતિઓ આવે છે અને આંતર મન, પ્રાણુ તથા શરીર ઉપર તેમજ બાહ્ય પ્રકૃતિ ઉપર તેને લઈને કાર્ય થાય છે.

તમને જે દર્શાન થયું તે લક્ષ્ય પ્રત્યે પહોંચવાનો માર્ગ હતો. માર્ગ ઉપર રહેલા શિવ એ એક દિવ્ય શક્તિ છે, જે પ્રકાશ ફેંકે છે, પરંતુ એ જેવા માટે સાધકની પરીક્ષા પણ કરે છે કે આગળ ઉપર પ્રગતિ કરવા માટે તે તૈયાર છે કે કેમ, જ્યારે તેને પસાર થવા દે છે ત્યારે નવીન અને ઊધ્વતર અનુભૂતિઓનો ધસારો થાય છે, દિવ્ય બળોની આગેકૂચ અને પ્રગતિ થાય છે, દેવો તથા તેમની શક્તિઓની અને પ્રકૃતિનું ઊધ્વતર ચેતનામાં રૂપાંતર થાય છે. તમારા દર્શનમાં પસાર થતી આ બધી શક્તિઓને તમે જોઈ.

*

સ્વરૂપના વિભાગન વિશે તમે જે કહો છો તે યૌગિક વિકાસ અને અનુભૂતિમાં એક આવશ્યક પગથિયું છે. વ્યક્તિને એવું લાગે છે કે પોતાનું સ્વરૂપ બે વિભાગમાં છે, એક આંતર-ચૈતસિક, જે સાચું સ્વરૂપ છે અને બીજું માનવનું બાહ્ય સ્વરૂપ, જે બાહ્ય જીવન માટે કરશેરૂપ છે. આંતર ચૌત્ય સ્વરૂપમાં બાહ્ય કાર્ય કરતાં કરતાં પણ પરમાત્મા સાથેની એકતામાં રહેવું એ, તમને લાગે છે તે પ્રમાણે, કર્મ-યોગનું પ્રથમ પગથિયું છે. આવી અનુભૂતિઓમાં કાંઈ ખોટું નથી; આ અવસ્થાએ તેઓ અનિવાર્ય અને સામાન્ય છે.

જે તમને બન્ને વચ્ચે કોઈ સેતુ ન દેખાય તો તે એટલા માટે કે તે બંનેનો સંપર્ક સાધનારી કર્ય વસ્તુ છે, તેના વિશે તમે સચેતન નથી. એક આંતર-મનોમય, આંતર-પ્રાણમય અને આંતર-શારીરિક હોય છે જે ચૌત્યપુરુષ અને બાહ્ય સ્વરૂપને સાંકળે છે. જે કે તમારે હાલ પૂરતી તેના વિશે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી.

અત્યારે અગત્યની વસ્તુ છે, તમને જે પ્રામ થયું છે તેને ગ્રહણ કરવું અને તેનો વિકાસ કરવો. સદા ચૈતસિક સ્વરૂપમાં રહેવું, જે તમારું સાચું સ્વરૂપ છે. ચૌત્યપુરુષ યોગ્ય સમયે જગત થશે અને પરમાત્મા પ્રત્યે તમારી બાકીની સમગ્ર પ્રકૃતિને વાળવી, જેથી બાહ્ય સ્વરૂપ પણ પરમાત્માનો રૂપર્શ ઓળખશે અને જે સર્વ વસ્તુ-ઓ છે અને અનુભવે છે અને કરે છે તેમાં તે પરમાત્મા દ્વારા સહીય બનશે.

*

તે અનુભૂતિ ખરેખર ધણી કિંમતી હતી, સર્વ શ્રેષ્ઠ ચૈતસિક અનુભૂતિ હતી. “એક પ્રોકારની અંદરમાં અનુભવાયેલ મખમલી સુંવાળપ – એક અવર્ણનીય, આંદરની નમનીયતા.” એ ચૈતસિક અનુભૂતિ છે અને બીજું કંઈ નહિ. તેનો અર્થ કે ચૈતનાના પદાર્થમાં થયેલો ફેરફાર, ખાસ કરીને, પ્રાણમય-ઉર્મિમય ભાગમાં, અને આવો ફેરફાર લાંબા સમય સુધી ટકી રહે અથવા પુનરાવર્તન પામે જેથી તે કાયમ ટકે તો આંતર પદાર્થમાં કાયમી બને અને રૂપાંતર શક્ય બને છે. ઉપરાંત, તે એક એવો ફેરફાર હતો જે જ્ઞાનની શરૂઆતને શક્ય બનાવે કારણ કે આપણે યોગમાં જ્ઞાન એટલે આધ્યાત્મિક વસ્તુઓ માટે વિચાર કે જ્યાલો એવો અર્થ કરતા નથી પરંતુ અંદરથી પ્રામ થતી ચૈતસિક સમજાણ અને ઉદ્વર્માંથી આવતી આધ્યાત્મિક પ્રકાશિતતા એવો અર્થ કરીએ છીએ. તેથી તેનું પ્રથમ પરિણામ ‘કે તેને ન સમજવા માટે નામોશી નહોતો; સાચી સમજ ત્યારે જ આવે જ્યારે વ્યક્તિત પૂરેપૂરું સમજે કે તે બિલકુલ નિર્બંધ છે.’ આ વસ્તુ પોતે જ સમજની શરૂઆત છે – એક ચૈતસિક સમજ, જે અંદરથી અનુભવાય છે, જે પ્રકાશ પાથરે છે અથવા એક એવું આધ્યાત્મિક સત્ય લાવે છે જે કેવળ ચિંતન આપી શકતું નથી અને ઉપરાંત એવું સત્ય લાવે છે જેમાં જે બન્ને વસ્તુઓની તમારે આવશ્યકતા છે તે પ્રકાશ અને દિલાસો લાવવામાં અસરકારક છે કારણ કે ચૈતસિક પુરુષ જે વસ્તુ તેની સાથે લાવે છે તે પ્રકાશ અને સુખ, એક આંતર સમજ અને મુક્તિ અને દિલાસો લઈને આવે છે.

આ અનુભૂતિનું બીજું ધારું આશાસ્પદ પાસું એ છે કે પરમાત્માને કરેલી પ્રાર્થનાના પ્રત્યુત્તરરૂપે તે તાત્કાલિક રીતે આવી. તમે સમજ માટે તથા તેમાંથી બહાર નીકળવા માટે પૃથ્ઘણ કરી અને તાત્કાલિક કૃષ્ણને તમને બૃન્ને વસ્તુઓ બતાવી – બહાર નીકળવાનો માર્ગ, અંદર રહેલી ચૈતનાના રૂપાંતરનો, નમનીયતાનો જે જ્ઞાનને શક્ય બનાવે છે અને મન તથા પ્રાણની સ્થિતિની સમજ પણ આપે છે, તેમાં સાચું જ્ઞાન અથવા જ્ઞાનની શક્તિ આવી શકે છે કારણ કે આંતર-જ્ઞાન અંદરથી આવે છે અને ઉદ્વર્માંથી આવે છે (પછી તે પરમાત્મા તરફથી હદ્યમાં આવે અથવા ઉદ્વર્માં રહેલા આત્મામાંથી આવે.) અને તેને આવવા માટે મન અને પ્રાણનું અભિમાન, જે મનોમય વિચારો અને તેમને પકડી રાખવાનો આગ્રહ રાખે છે, તે જવું જોઈએ. વ્યક્તિ જાળવાની શરૂઆત કરે તે પહેલાં તેણે જાળવું જોઈએ કે તે અજ્ઞાની છે. આ દર્શાવે છે કે હું જે કેવળ એકમાત્ર માર્ગ તરીકે ચૈત્યપુરુષના ઉદ્ધારન માટે આગ્રહ રાખું છું તેમાં ખોટો નથી કારણ કે જેમ જેમ ચૈત્યપુરુષ ખુલ્લો થતો જ્ય તેમ તેમ આવા પ્રત્યુત્તરો અને તેનાથી પણ વધારે

વસ્તુઓ સામાન્ય રીતની બનતી જાય છે અને આંતર-કૃપાંતર પણ સાથે સાથે થતું જાય છે જેના વડે તે વસ્તુઓ શક્ય બને છે.

*

(' અંદરની નમનીયતા ' નો) અર્થ એટલે હું ધારું દું ચૈતસિક નમનીયતા, જે ઉદ્વ્દેશ્યમાંથી આવતા પરમાત્માના કાર્યને મુક્ત રીતે ખુલ્લાપણાની સાથે ચૈતસિક નમનીયતા લાવી સમર્પણ શક્ય બનાવે છે. અંદર રહેલી નમનીયતા પોતાના વિચારો, ભાગણીઓ. અને ચેતનાની ટેવો હોય છે તેને ટકાવી રાખવા માટે આગ્રહ રાખે છે, એવી જગતાની વિરુદ્ધ છે અને આ ઉદ્વ્દેશ્યમાંથી અથવા અંદર રહેલા ચૈત્યપુરુષમાંથી આવતી ઉદ્વ્દેશ્યતર વસ્તુઓથી ઉલટી વસ્તુઓ છે.

*

જે તે કોઈ હૃદયમાં રહેલી વસ્તુ હતી તો તે તેની પાછળ રહેલોં ચૈત્યપુરુષ હોવો જોઈએ. તે વસ્તુની અનુભૂતિ એવી થાય છે જાણે તે કોઈ જગાએ ઊંડાણમાં છે અથવા જાણે કે વ્યક્તિ કોઈ ઊંડા કૂવામાં જતી હોય તેવું લાગે છે.

જે ધક્કારૂપ લાગ્યું તે ચૈતસિક બળ હોવું જોઈએ, જે આત્માને ઢાંકતું મનોમય અને પ્રાણમય ઢાંકણને ખોલવા પ્રયત્ન કરતું હતું.

*

તે સ્વપ્ન રીતે ચૈત્યપુરુષ છે - તે ધણી વખત ઊંડા કૂવા કેવું દેખાય છે અથવા કોઈ ખીલ, જેમાં વ્યક્તિ ભૂસકો મારે છે, પરંતુ અહીં એ સ્વપ્ન રીતે જ ચૈતસિક પુરુષ બધી જ નિમનતર ભૂમિકાઓમાં પ્રસંગી જાય છે અને તે ઉપરાંત ઉદ્વ્દેશ્યમાં રહેલી ભૂમિકાઓમાં ઊંચે ચાડે છે.

*

ચૈત્યપુરુષ હૃદય-કેન્દ્રમાં હોય છે અને તે છાતીના મધ્ય ભાગમાં હોય છે (શારીરિક હૃદયમાં નહિ, કારણ કે બધાં જ કેન્દ્રો શરીરના મધ્ય ભાગમાં હોય છે.) પરંતુ તે તેની પાછળ ધણે ઊંડે હોય છે. જ્યારે વ્યક્તિ પ્રાણમાંથી ચૈતસિકમાં જાય છે ત્યારે તેને એવું લાગે છે જાણે કે તે ધણે ઊંડે જતો હોય છે અને છેવટે તે ચૈત્યપુરુષની કેન્દ્રસ્થ જગામાં જાય છે. હૃદયના કેન્દ્રની સપાટી ઉપર ઊર્મિમય સવરૂપ હોય છે; ત્યાંથી વ્યક્તિ ઊંડાણમાં ચૈત્યપુરુષની શોધમાં જાય છે. જેમ જેમ તે વધારે

આગળ જાય છે તેમ તેમ તેને ચૈતસિક સુખ, જેનું તમે વાણીન કરો છો તે વધારે ને વધારે ઉત્કટ બનતું જાય છે.

હું ધારું છું કે તમારું દદ્દ નાશ પામ્યું હોય. જયારે આ વસ્તુઓ આવે ત્યારે કાયમ માતાજીને યાદ કરો અને તેમની શક્તિને તમારા ઉપર કાર્ય કરવા દો.

*

ચૈત્યભૂષણનું સ્થાન હદ્યમાં ઊંડે ઊંડે હોય છે - પરંતુ અંદરમાં ઊંડે, નહિ કે સપાટી ઉપર, જ્યાંથી સામાન્ય ઊર્મિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ તે અગ્રભાગે આવી શકે છે અને સપાટીનો કબજે પણ લઈ શકે છે તેમજ અંદર ઊંડાણમાં પણ રહી શકે છે; - ખાંધીથી ઊર્મિઓ પોતે પ્રાણમય વસ્તુઓ રહેતી નથી, પરંતુ ચૈત્યભૂષણ જ્યારે આ રીતે અગ્રભાગે ઊંભે રહે છે ત્યારે તે પોતાનો પ્રભાવ દરેક જગાએ વિસ્તારી શકે છે, દા.ત. મન ઉપર, જેથી કરીને તે તેના વિચારોમાં રૂપાંતર કરે અથવા શરીર ઉપર પણ કરે, જેથી કરીને તેની ટેવો અને પ્રતિકારોનું રૂપાંતર કરે.

તમે જે ઊંધ્રમાં વ્યક્તિને જોઈ તે કદાચ મારું પોતાનું કોઈ સ્વરૂપ હોય. સાધક અમને તેના પોતાના દર્શનમાં કેવળ અમારા શારીરિક સ્વરૂપમાં જ જેતો નથી, પણ બીજાં સ્વરૂપોમાં પણ જોઈ શકે છે જે જે જિન્ન-જિન્ન ભૂમિકાઓમાં રહેલાં અમારાં સ્વરૂપો હોય છે.

તે અનુભૂતિ.... સ્વરૂપમાંની એક અનુભૂતિ હતી જે વ્યક્તિ પ્રાણમય ભૂમિકામાં પ્રાપ્ત કરે છે - કારણ કે આ બધી વસ્તુઓ, સારી અને ખરાબ, આનંદદાયક અને બિનઅનંદદાયક, એકબીજથી ઘણી નજીક હોય છે.

તમે કર્યું તે પ્રમાણે, પ્રકૃતિમાં રહેલી ખામીને ઓળખી કાઢવાથી તે તાત્કાલિક દૂર થતી નથી, પરંતુ તેમને દૂર કરવાનું એક મહાન પગથિયું છે. તે વસ્તુ તેને એકદમ દૂર કરતી નથી કારણ કે પ્રકૃતિમાં તેની ટેવનું બળ હોય છે, પરંતુ તેમ છતાં તેના વિશે સભાન બનવું અને તેને દૂર કરવા માટે સંકલ્પ રાખવાથી તેનું બળ ઘટાડવામાં મદદરૂપ થાય છે અને માતાજીના કાર્યને ઘણી મદદ કરે છે.

*

તમને જે દર્શન થયું તે મનોમય ભૂમિકાનું હતું અને પ્રતીકાત્મક હતું. તેણે તમારી પોતાની અવસ્થાને જ પ્રતીક તરીકે બતાવી નથી, પરંતુ સામાન્ય રીતે સર્વની મુશ્કેલીઓ બતાવી છે જે જે વ્યક્તિની પોતાની અંદર ઊંડાણમાં ચૈતસિક કેન્દ્રમાં

જવાથી અને ત્યાં રહેવામાં જે માર્ગ જય છે તેમાં આવે છે. જે 'મેદાન' પ્રકાશથી ભરપૂર હતું તે અંતરતમ ચૈતસિક કેન્દ્ર છે; વર્ચ્યે રહેલી અંધકારમય જગાઓ અંતરતમ ચૈતસિક પુરુષ અને બાહ્ય પ્રકૃતિ વર્ચ્યે રહેલી ખાઈ દ્વારા સર્જન થયેલા અજ્ઞાનના પરદાનું પ્રતિનિધિત્વ દર્શાવે છે. ચક, જે ગોળ ગોળ ફર્યા કરે છે અને એક બાજુથી (મનોમય બાજુથી) પ્રવેશ અટકાવે છે તે સામાન્ય મનની સર્કિયતા છે; જ્યારે શાંત પડી જય ત્યારે તે વધારે સરળ બને છે. સર્વ પ્રાણમય શક્તિ છે, જે ચૈત્યપુરુષને ઢાંકે છે અને તે બીજી બાજુ તરફનો અભિગમ (પ્રાણમય) અટકાવે છે. ત્યાં પણ જે પ્રાણ શાંત પડી જય તો અભિગમ વધારે સહેલો પડે.

કપાલ ઉપર પડેલા ફાકાઓ કદાચ ત્યાં રહેલા કેન્દ્રને ખોલવા માટે બળનું કાર્ય હોય કારણ કે ત્યાં બન્ને આંખો વર્ચ્યે આંતર-મન, સંકદ્પ અને દર્શનનું કેન્દ્ર છે. સામાન્ય ચેતનામાં આ બધાં કેન્દ્રો બંધ હોય છે અથવા બહુ ઓછાં, સપાટી ઉપર જ ખુલ્લાં થયેલાં હોય છે. જે આંતર મનનું કેન્દ્ર ખુલ્લું થાય, તો ઊધ્ર્વમાંથી શાંતિ વળે મનમાં સહેલાઈથી પ્રવેશ કરી શકે અને પછીથી પ્રાણમાં પ્રવેશ કરે અને બન્ને મન અને પ્રાણ શાંત થઈ જશે.

મનના બે વિભાગ વિશે જે મુશ્કેલી છે તે જ્યારે માણસને અંદર જવા માટેના વલણની શરૂઆત થાય છે ત્યારે દરેકને આવે જ છે. આ સાધનામાં તે મુશ્કેલીનો ઉકેલ, એક પ્રકારના સંવાદનું સ્થાપન કરવાથી આવે છે જેને લઈને વ્યક્તિ પોતાનું કાર્ય કરે છે અને આવશ્યક બાહ્ય પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ રાખે છીતાં આંતર જીવન અને અનુભૂતિની પૂર્ણતામાં જીવી શકે છે.

માતાજી ઉપર કાયમ આધાર રાખો. આ વસ્તુઓ યૌગિક અનુભૂતિની પ્રથમ શરૂઆતમાં હોય છે જ અને જે મન તથા પ્રાણની મુશ્કેલીઓ છે (જે તમને આવી તે કાંઈ જૂની વસ્તુઓ નથી પરંતુ સ્વરૂપના લિન્ન-લિન્ન ભાગોને સંવાદયુક્ત ગોઠવામાં પડતી મુશ્કેલીઓ છે) તેઓ આપોઆપ ઉક્લી જશે.

*

તે ધારું સારું છે – તમે જે બધું લખો છો તે ચૈત્યપુરુષનું પ્રગટીકરણ છે જેના વિશે મેં ગઈ કાલના પત્રમાં કહેલું છે. ચૈતસિક ચેતનામાં તાત્કાલિક એક ઊંડો ભૂસકો મારવામાં આવ્યો છે અને તમારા મન અને હદ્યમાં ચૈતસિક પ્રભાવ બહાર આવ્યો છે. ઊંડાણના ભૂસકાના પરિણામે તમારું કાર્ય આટલું બધું ધીમું પડી ગયું છે કારણ કે ચેતના એટલી બધી ઊંડાણમાં ગઈ છે કે બહારની વસ્તુઓ ઉપર

જુદી અસર કરતી નથી. આંતરિક પરિવર્તનની અવસ્થામાં આ એક તબક્કો આવે છે. તે જ સમયે મનમાં રહેલા વિચારો તથા દર્શનો અને વસ્તુઓ, ઘટનાઓ અને માણસો તરફનાં મનોમય અને પ્રાણમય વલણો વધારે ચૈતસિક પ્રકારનાં બનતાં જય છે. ચૈતસિક પ્રકૃતિની કેન્દ્રવતી લાગણી પરમાત્મા પ્રત્યેના પ્રેમ અને ભક્તિની હોય છે અને તે તમારા સ્વરૂપમાં વ્યાપી રહેલાં માતાજી તરફ તમારી અંદર વિકાસ પામતાં જય છે. સર્વ પ્રત્યેનો ચૈતસિક પ્રેમ પણ વિકાસ પામતો જય છે; આ પ્રેમ અંદરની વસ્તુ છે અને તે પોતે બાધ્ય રીતે વ્યક્ત થતો નથી, જેવી રીતે માણસોમાં પ્રાણિક પ્રેમ વ્યક્ત થાય છે તે રીતે, ચૈતસિક અને આધ્યાત્મિક વલણ પણ સારી કે ખરાબ વસ્તુઓ ઉપર આધાર રાખતો નથી પરંતુ સ્વયંભૂ હોય છે અને તે માણસોને આત્મા તરીકે જાણે છે. તે માણસો તેમની અંદર પરમાત્માને થારણ કરનારા છે, પછી તેઓ ભલે ગમે તેટલા જડા આવરણમાં ઢંકાયેલા હોય, પરંતુ તેઓ માતાજીનાં બાળકો છે.

*

માધુય અને સુખની લાગણીની વૃદ્ધિ થવા દો, કારણ કે તેઓ આત્માની સૌથી સમર્થ નિશાનીઓ છે, ચૈત્યપુરુષ જગ્રત થાય છે અને આપણા ઝપથોમાં રહે છે. વિચાર અથવા વાણી કે કાર્યની ભૂલોથી તમારામાં ક્ષોલ ઉત્પન્ન થવા ન દેવો-તેમને તમારાથી દૂર ખસેડી દો, જાણે કે તે કોઈ સપાટી ઉપરની વસ્તુ હોય અને શક્તિ અને પ્રકાશ તેમની સાથે કાર્ય કરશે અને તેમને ખસેડી આપશે. તમારા કેન્દ્રસ્થ સ્વરૂપને વળગી રહો - તે તમારા આત્માને અને આ બધી ઊર્ધ્વતર વાસ્તવિકતા-ઓને તેમની સાથે લાવે છે.

*

તે આત્મા છે, તમારી અંદર રહેલો ચૈત્યપુરુષ, હદ્યની પાછળ રહેલો છે અને તે જગ્રત છે અને તેની, મનને પરમાત્મા ઉપર એકાગ્રતા કરવાની ઈચ્છા છે. મનની પ્રકૃતિ એવી છે કે તે બહાર બીજી વસ્તુઓમાં જય છે, પરંતુ હવે તે એ પ્રમાણે કરે ત્યારે હદ્યમાં અસ્વસ્થતા આવે છે અને ચૈતસિક ગલાનિ આવે છે, કારણ કે હદ્યને તાત્કાલિક એવું લાગે છે કે આ વસ્તુ ખોટી છે, અને માથું પણ દુલ્ધે છે કારણ કે પરમાત્માનું બળ કાર્ય કરે છે, તેનો તે પ્રતિકાર કરે છે. આ એવી વસ્તુ છે જે શરૂઆતની અવસ્થામાં વારંવાર બને છે અને જ્યારે સાધના તરફ ચેતના ખુલ્લી થાય છે, ત્યાર પછી આવું બને છે.

*

એક ચૈતસિક દર્દ હોય છે અને તે સામાન્ય શૈલે જ્યારે આત્માને એવું જાગે છે કે જગતમાં પ્રતિકાર ધર્યો મળબૂત છે અને તેમાં રહેલાં બળો માતાજીની વિશુદ્ધ બહુ રોષ કરે છે, ત્યારે તે દર્દ થાય છે.

*

કદાચ પ્રાણે તેને સ્વીકાર્યું (ચૈતસિક દર્દ) અને તેને વધારે તીવ્ર અને ગોટાળાભરી અલિવ્યક્તિ આપી - નહિ તો ખરેખર ચૈતસિક દર્દમાં કોઈ પણ વસ્તુ ક્ષોભ ઉપજવે એવી હોતી નથી.

*

ચૈતસિક જ્વાનિ એક પ્રકારની વિશુદ્ધ લાવત્રાચી હોય છે અને નહિ કે નિરાશા.

*

ચૈત્યપુરુષે કરેલી અસ્વસ્થતા એ નિરાશા હોતી નથી - તે કોઈ જોટી ગતિના દૃંકારનો એક પ્રકાર હોય છે.

જો અસ્વસ્થતા કોઈ પ્રકારનો વિષાદ અથવા પ્રાણમય અસંતોષ લાવે તો તે ચૈતસિક વસ્તુ નથી.

*

અસ્વસ્થતા એક તમારા માટે યાદદાસ્ત આપનારી વસ્તુ છે કે જીવિષ્યમાં તમારે વધારે સજગ રહેવું.

*

મન અને પ્રાણ કાયમ સત્તાશીલ અને પોતાની જતે વિકાસ પામેલાં હોય છે અને પોતાની જતે કાર્ય કરવા માટે ટેવાયેલાં હોય છે, તમે કઈ શીલે (ચૈત્યપુરુષની) અસર માટે એવી અપેક્ષા રાખી શકો કે તે અગ્રભાગે આવે અને શરૂઆતના સમયમાં જ તે વધારે મળબૂત બને ? ચૈતસિક પુરુષ કદી અસ્વસ્થ હોતો નથી. પરંતુ જ્યારે તમે કોઈ જોટી વસ્તુ કરો ત્યારે તે તમને અસ્વસ્થ બનાવે છે.

*

તમે ચૈત્યપુરુષને એક હજાર જિંદગીઓથી, પાછળની ભૂમિકામાં રાખતા હો છો, અને પ્રાણમાં વ્યસ્ત રહેલા હો છો. તેને લઈને તમારો ચૈત્યપુરુષ સમથુ હોતો નથી.

તમને જે રહ્યું આવે છે તે ચૈત્યપુરુષમાંથી આવે છે - તે ચૈત્યપુરુષની જંખના અને અભીસા આંસુઓ છે. અમુક અવસ્થાએ ધણા માણસોને તે પ્રમાણે બને છે અને તે ધણી સારી નિશાની છે. બીજી લાગણીઓ અને વલણો પણ તે ૧૪ સ્લોત-માંથી આવે છે. તેઓ દર્શાવે છે કે ચૈત્યપુરુષ એક સમર્થ અસર કરે છે અને આપણે કહીએ છીએ તે પ્રમાણે અગ્રભાગે આવવાની તૈયારી કરે છે. તે ગતિનો સ્વીકાર કરો અને તેને ચરિતાર્થ થવા દો.

*

એ બિલકુલ સાચું છે કે રહ્યાથી એવાં બળો અંદર આવે છે જે મને બહાર રાખવાં જોઈએ - કારણ કે રુદ્ધન આંતર નિયંત્રણને ગુમાવી દે છે. તે અને પ્રાણમય પ્રતિકાર તથા અહંની અભિવ્યક્તિ છે. કેવળ ચૈતસિક રુદ્ધન આવાં બળોને ખુલ્લું કરતું નથી - પરંતુ તે સદનમાં દર્દ હોતું નથી, ભક્તિનાં આંસુ, આધ્યાત્મિક ઉર્મિ અથવા આનંદનું સદન હોય છે.

તમારી અનુભૂતિ ધણી સુંદર હતી - આંતર સ્વરૂપને આવી અનુભૂતિએ દ્વારા એવી વસ્તુના સાક્ષાત્કાર થાય છે જે જગ્રત અવસ્થામાં સ્થાપન થવી જોઈએ અને તે આધ્યાત્મિક ચેતના અને આધ્યાત્મિક જીવનના પાયા તરીકે રહેવું જોઈએ.

*

૪૫૪ રીતે ૧ કાબૂ રાખવાની અશક્તિ હોય અને વધારે પડતી આતુરતા હોય તો તે કિયા પ્રાણમય પ્રકારની હોવી જોઈએ. ગતિમાં પ્રાણ ભાગ લઈ શકે છે, પરંતુ તે ગતિ પ્રાણના કાબૂમાં ન હોવી જોઈએ - તે ચૈત્યપુરુષના કાબૂમાં હોવી જોઈએ.

*

આ બધી પ્રાણની ગતિએ ચૈત્યપુરુષના સ્પર્શ નીચે છે. જે નીચે એક મક્કમ ચૈતસિક પાયો હોય તો તેને એક નીચે રહેલી સ્થિરતા અને વિશ્વાસ તરીકે અથવા સમર્પણની મક્કમ ભાવના તરીકે અનુભવાશે.

*

હદ્યની જંખના ત્યાં હોઈ શકે, પણ તેણે શાંતિમાં ખલેલ ન પહોંચાડવી જોઈએ.

*

હું ધારું છું કે હાલ પૂરતી તેને બંધ કરવી સારી છે (હદ્યની જંખના). એમાં ઘણી શક્યતા છે કે પ્રાણ તેનો લાભ લે અને સાધનાની પ્રગતિમાં અસંતોષ પ્રગટ કરવા માટે તેનો લાભ ઉઠાવે. ચૈતસિક જંખના અધીરાઈ, અસંતોષ અથવા કોભના પ્રત્યાધાતો લાવતી નથી.

*

ત્યાં માગણીઓ હાજર હતી ૭૮ - જ્યારે ચૌત્યપુરુષનો સ્પર્શ થાય છે ત્યારે પ્રેમમાં ઉત્કટતા આવે છે. પરંતુ નિમ્નતર પ્રાણ તમને બધા પ્રકારની માગણીઓ સાથે લેળસેળ કરી દે છે.

*

• ચૈતસિક અધિન એ અભીષ્ટા, વિશુદ્ધ અને તપસ્યાનો અધિન છે, જે ચૌત્યપુરુષમાંથી આવે છે. તે ચૌત્યપુરુષ નથી પરંતુ ચૌત્યપુરુષની એક શક્તિ છે. ચૌત્યપુરુષ એ પુરુષ છે, નહિ કે જ્યોત - ચૈતસિક અધિન એ સ્વરૂપ નથી, તે તેને માટેની ફક્ત યોગ્ય વસ્તુ છે.

*

તમને જે અનુભૂતિ થાય છે તે અધિનની છે. અધિન એકીસાથે અભીષ્ટાનો અધિન, વિશુદ્ધનો અધિન, તપસ્યાનો અધિન તથા ઇપાંતરનો અધિન છે.

*

અધિન અભીષ્ટાના સ્વરૂપમાં સ્થિરતા તથા સમર્પણની એકાગ્રતાથી ભરપૂર હોય છે અને અલબત્ત પ્રથમ વસ્તુ છે જેને હદ્યમાં પ્રગટાવવાની છે.

*

અધિનમાં કાર્ય કરે છે તે માતાજીનું બળ છે.

*

અભીષ્ટાનો અધિન સતત પ્રગટાવવો જોઈએ એ સાચું છે; પરંતુ આ ચૈતસિક અધિન છે અને ચૌત્યપુરુષના વિકાસ માટે અચંચળતા ખાસ જરૂરી છે. એટલા માટે ૭૮ અમે તમારામાં ચૌત્યપુરુષનો વિકાસ થાય તેના માટે કાર્ય કરીએ છીએ અને તમારામાં અચંચળતાની વૃદ્ધિ થાય તે માટે કાર્ય કરીએ છીએ. અમે દૃઢીએ છીએ કે તમે માતાજીના કાર્ય માટે પૂર્ણ ધીરજ અને વિશ્વાસથી રાહ જુઓ. કાર્યમ

માતાજીનું સેમરણ કરવું અને કોઈ પણ જતના એક સરખા સ્થિર અભિનને અંદર ધારણ કરવો એ પોતે જ સાધનામાં થતી સારી પ્રગતિ છે અને તે લિન્ન લિન ઉપાયો વડે તૈયાર થવી જોઈએ જેવી શીતે તમને અનુભૂતિઓ આવે છે. તમારા વિશ્વાસમાં મક્કમ રહો અને જે કાંઈ કરવાનું હશે તે કરી લેવામાં આવશે.

*

કેન્દ્રસ્થ અભિન ચૌત્યપુરુષમાં હોય છે, પરંતુ તે અભિન, સ્વરૂપના બધા જ ભાગોમાં પ્રગટાવી શકાય છે.

*

ફક્ત શારીરિક ચેતનામાં જ તે અભિનને સળગતો રાખવો મુશ્કેલ છે - શારીરિક ટેવો પ્રમાણે તે સતત પોતાના પ્રવાહને ચાલુ રાખી શકે છે પરંતુ એક રીતનો તે જીવંત પ્રયત્ન ટકાવી રાખી શકતી નથી. પરંતુ થોડા સમય પછીથી તે પ્રમાણે કરવા માટે તેને તૈયાર કરી શકાય છે. તમને સર્વ મદદ આપી શકાશે.

*

૧ જો અહં એવો વિચાર કરે કે તે ચૌતસિક અભિન છે તો તે અહંકાર્યુક્ત છે. જો ચેતનાએ ચૌતસિક અભિનની સાથે તર્ફુપતા સાધી હોય એવું તે અનુભવે અને એવી રીતે સચેતન બને કે તે અભિન બધી જ અશુદ્ધિને બાળી શકે છે, તો તે સારી અનુભૂતિ છે.

*

તે સાચું છે કે જો ચેતના શાંત રહે તો ચૌત્યપુરુષ અંદર ઊંડાળુમાંથી વધારે અને વધારે અભિવ્યક્ત થશે અને કઈ વસ્તુ સાચી અને આધ્યાત્મિક શીતે ખરી છે અને કઈ વસ્તુ ખોટી અને જૂઠાળાભરી છે તે વિશે સ્પષ્ટ લાગણી આવશે અને તેની સાથે સાથે જે વસ્તુ વિરોધી, ખોટી અથવા અસત્ય છે તેને ફેંકી દેવાની શક્તિ પણ આવશે.

અભિન વિશેની અનુભૂતિ બિલકુલ સાચી છે - તે વિશુદ્ધ અને એકાગ્રતાનો મહાન અભિન છે, (એટથે કે ચેતનાને એકત્રિત કરી તેને નિશ્ચિત રીતે પ્રભુ પ્રત્યે વાળવી), અને આ ચૌતસિક અભિન મારફતે દરેકને પસાર થવું પડે છે જેથી કરીને તે માતાજી પાસે કાયમી તથા પૂર્ણ રીતે પહેંચી શકે.

*

તે વસ્તુ (હદ્યમાં ઉભાનો અનુભવ) કેટલીક વખત અભિન તરફના અભિગમ્બન

માંથી આવે છે, કેટલીક વખત પ્રેમ અથવા આનંદમાંથી અને કેટલીક વખત કેવળ દિવ્ય બળના સ્પર્શમાંથી.

*

તમે જોયેલા અહિનનો ડર ખોટી રીતે આવ્યો છે, કારણ કે તે વિશુદ્ધ કરનાર અહિન છે જેને તમે સળગતો જુઓ છો અને તે કોઈ નુકસાન કરતો નથી; જે વસ્તુ ત્યાં ન હોવી જોઈએ તેને તે ફક્ત સ્વરચ્છ કરે છે. તેથી જ તેની અનુભૂતિમાં હળવાશ અથવા ખાલીપણું લાગે છે. તમારે ફક્ત શાંત રહેવાનું છે અને અહિનને તેનું કાર્ય કરવા દેવાનું છે. તે સમયે વ્યક્તિને જે ગરમી લાગે છે તે તાવની ગરમી અથવા અનિરદ્ધનીય ગરમી નથી. પછીથી, તમને જેમ લાગ્યું તેમ બધું જ ઠંડું અને હળવું બની જાય છે.

*

તે બધું ફક્ત સ્વરૂપના બિનન ભાગોમાં સળગતો અહિન છે. ને તેને રૂપાંતર માટે તૈયાર કરે છે, પરંતુ ચૈત્યપુરુષનું અગ્રભાગે આવવું એ જુદી વસ્તુ છે અને તેની નિશાનીઓ માનસશાસ્કીય હોય છે.

*

તે કોઈ કદાચ મનમાં રહેલો સંસ્કાર છે, જે અહિનની સાથે ચૈતસિકને સાંકળે છે. અલબત્ત, વ્યક્તિગત અહિનનું ઉદ્ગમ બિંદુ ચૈત્યપુરુષમાં રહેલું છે, પરંતુ કેવળ અહિનનું સળગવું એવું દર્શાવતું નથી, કે ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવે છે.

જ્યારે તે હદ્યમાં સળગે છે ત્યારે તે ચૈતસિકમાં રહેલો અહિન છે. ચૈતસિક અહિન વ્યક્તિગત છે અને તે સામાન્ય રીતે અભીષ્ટાના અહિનનું અથવા વ્યક્તિગત તપસ્થાનું સ્વરૂપ લે છે. આ અહિન વિશ્વરૂપ હોય છે અને તે ઉધ્વર્માંથી આવ્યો હતો.

*

ચૈતસિક અહિન પ્રાણમાં સળગી શકે છે. તેનો સર્વ આધાર તે સામાન્ય બળ જે ઉધ્વર્માંથી આવે છે તેનો અહિન છે અથવા તમારા આત્માની અભીષ્ટ અને તપસ્થાનો અહિન છે.

*

આ બધી વસ્તુઓ જે પ્રક્રિયા અત્યારે ચાલી રહેશી છે તેની નિશાનીઓ છે

અને તેનું પુનરાવર્તન થયેલું છે. ચૈતસિક અહિન જે વિદ્ધનોને સળગાવી મૂકે છે તેના પરિણામે ગરમી ઉત્પન્ન થઈ છે – પરિણામે ઠંડક અને શાંતિ આવે છે. ઊંઘ માટે જે વલણ થાય છે તે રૂપાંતર માટેના દબાણને લઈને આંતર-ચેતનાના ઊંઘણોમાં જવાનું સાચું વલણ છે.

તમે પ્રકાશનો જે વિસ્તાર જોયો તે સાચી ચેતનાની વિશાળતા હતી. તે માનવ-મન, માનવ-પ્રાણ અને માવન-શરીરની ચેતનાની સાંકડી મર્યાદાઓમાંથી મુક્ત થયેલી સાચી ચેતનાની વિશાળતા હતી. એ સાચું છે કે મન સાંકડું છે, કેવળ તમારું જ મન નહિ, પરંતુ સર્વ માનવોનાં મન, સૌથી વધારે વિકાસ પામેલાં મન પણ, જે સાચી ચેતના છે, જેને કોઈ મર્યાદા નથી, તેની સરખામણીમાં ઘણાં સાંકડાં છે. આ સ્પષ્ટ શીતની વિશાળતા સાધનાથી આવશે, અને આ બધી પ્રક્રિયાઓ તેને માટે તૈયારીએ કરે છે. ફૂલોની વર્ષા એટલે ચૈતસિક ગુણો અને ગતિઓની વિપુલતા અને “મનોમય વિજય”નું સૂચક ફૂલ છે તે તેના તરફના એક પગથિયાનું સૂચન કરે છે, અને તેના તરફ તે તમને દોરી જાય છે – તે બાબ્ય અવિદ્યા ઉપર, મનના આંતરિક પ્રકાશનો વિજય છે.

*

શરીરમાં થતી ગરમી અંદર ચાલતા કાર્યને લઈને જ છે; તેને તપસની ગરમી કહેવામાં આવે છે – તેમાં જેવી શીતે તાવમાં ગરમી હોય છે તેવી શીતની કોઈ રોગિષ્ટ વસ્તુ નથી. તમને જે સુંદર સુગંધી પ્રામ થાય છે તે સૂક્મ અથવા ચૈતસિક સુગંધ છે, જેવી શીતે કમળનું દર્શન એક સૂક્મ અથવા ચૈતસિક દર્શિ છે.

ચૌત્યપુરુષ ઘણી વખત બાળકના સ્વરૂપમાં દેખાય છે અથવા અનુભવાય છે – કદાચ તમને તમારી અંદર તેની અનુભૂતિ થતી હશે; તે પૂર્ણ સરચાઈ માટેનો સાદ છે, પરંતુ અહીં સરચાઈનો અર્થ કે તમારે પરમાત્માની અસરો અને આવેગો સિવાય બીજી કોઈ પણ વસ્તુ પ્રત્યે ખુલ્લા ન થવું. તેનો અર્થ એવો નથી કે તમે કોઈ દોષ કરેલો છે, પરંતુ તમારી અંદર રહેલા ચૌત્યપુરુષની એવી દૃઢશા છે કે તમારે તેના સંપૂર્ણ શાસન નીચે રહેવું જેથી કરીને તમારી અંદર રહેલી સર્વ વસ્તુઓ કેવળ પ્રભુ માટે જ હોય. તમને જે દુઃખની લાગણી થઈ તે કદાચ તમારા પ્રાણની આ માગણી માટે પ્રત્યુત્તર રૂપે હોય, એમ વિચારીને કે તેણે કદાચ ભૂલ કરેલી હોય; પરંતુ આવી દર્દની લાગણી જરૂરી નથી. પ્રાણ, ચૌત્યપુરુષ કાર્ય કરી શકે તેને માટે જે વસ્તુની સમય અનુસાર જરૂર હોય તે સર્વ કરી શકે તેના માટે શાંતિથી રાહ જોઈ શકે છે.

*

તમે જે અધિન જોયો તે ફરીથી વિશુદ્ધિકરણ અને તપસ્યા માટેનો ચૈતસિક અધિન હતો અને જે પુણ્યહાર હતો તે માતાજી માટે તૈયાર કરાતું આર્પણ હતું; (મોતી અને હીરો) એ સાધકમાં રહેલી ચૈતસિક અને દિવ્ય ચેતના છે, તે સુંદર સ્થળ પણ કદાચ ચૈતસિક પ્રદેશનું પ્રતીક હોય અને કમળ ચૈતસિક ચેતનાનું ખુલ્લા-પણું સૂચવતું હતું.

બાર પાંખડીવાળું કમળ અને બાર કિરણોવાળો સ્વું તે જ વસ્તુનું સૂચન કરે છે, દિવ્ય માતાજીની પૂજાં ઋત-ચેતના, તેનો ઉદ્ય થતો હતો પરંતુ તે અધી જ ઉદ્ય પામેલી હતી. લાલ રંગ શક્તિની નિશાની હતો.

*

તમે જે અધિન જોયો તે ચૈત્યપુરુષનો અધિન હતો, અભીષ્ટા અને તપસ્યાનો. અધિન, જે પૃથ્વીની નીચે સળગતો હતો એટલે કે અવચેતનામાં તે પૃથ્વીની ભૌતિક ચેતનાને દિવ્ય પ્રકાશ પ્રત્યે ખુલ્લી કરે છે. ચંદ્રપ્રકાશ કદાચ આધ્યાત્મિક ચેતનાનું પ્રતીક હોય અને જે ઓરડો હતો તે તમારું વ્યક્તિગત સ્વરૂપ હોય અથવા તમારી વ્યક્તિગત શારીરિક ચેતના હોય. આ બધી ચાવીઓને લઈને તમારી અનુભૂતિના સૂચક અર્થને સમજવા માટે તમને સહેલું પડશે.

*

અધિન ચૈતસિક અધિન છે. તે દિવ્ય હાજરી નથી. જે ચૈત્યપુરુષ સક્રિય અને ખુલ્લો હોય, તો દિવ્ય હાજરીની અનુભૂતિ થઈ શકે – તેના માટે જરૂરી નથી કે તે અગ્રભાગે હોવો જોઈએ. તે અગ્રભાગે પણ હોઈ શકે. પરંતુ તેમ છતાં હદ્યમાં પરમાત્માની હાજરીની અનુભૂતિ ન પણ થાય; તેમાં ફક્ત અભીષ્ટા, ભક્તિ અને આત્માર્પણ હોઈ શકે. આ બધી વસ્તુઓ માટે કોઈ નિશ્ચિત નિયમો હોતા નથી – ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિમાં તે જુદી જુદી રીતે વિકાસ પામે છે.

*

જે તે ચૈતસિક અધિન હોય તો ચૈતસિક અધિન હોઈ શકે – એ શક્ય છે કે આનંદે તે અધિનનું સર્જન કર્યું નથી, પરંતુ તમે જે નિર્ણય લીધો કે તમારું મન સમજે યાન સમજે પણ માતાજીમાં શ્રદ્ધા રાખી તેણે અધિન પ્રગટાવ્યો. આવું વલણ ચૈત્યપુરુષના ઉદ્ઘાટનને ઉત્સાહ આપે છે અને તેથી તે તાત્કાલિક ચૈતસિક આનંદ તથા અધિનને ચૈતસિક કેન્દ્રમાં પ્રગટ કરે છે.

*

બધા જ મનુષ્યોમાં શારીરિક મનની ટેવો છોડી દેવાની મુશ્કેલી હોય છે; તેનાથી વધારે અધરી કોઈ મુશ્કેલી નથી. તમને અહિનની જે અનુભૂતિ થઈ તે અહિન શારીરિક મનનું ઇપાંતર કરવા કાર્ય કરનાર વિશુદ્ધિકરણનો અહિન છે.

તમે જે સેતુ જોયો, તે સામાન્ય ચેતનામાંથી આધ્યાત્મિક ચેતના તરફની સંકાનિત હતી; વિશાળ મેદાન, વિશાળ શાંતિ અને નીરવતાનું પ્રતીક હતું અને માણસ જ્યારે પ્રભુ ઉપર આધાર રાખતો થાય છે ત્યારે તે ચેતનાની સાથે સાથે આવે છે. તમને જે સુગંધીઓ લાગી તે સાચી સુગંધો હતી, પરંતુ તે ભૌતિક જગતની સુગંધીઓ ન હતી. માંસ અને બોહિનું બનેલું આ શરીર, એ આપણી સમગ્ર જત નથી; આપણી આંખે ન હેખાય એવું એક સૂક્ષ્મ શરીર પણ હોય છે અને વ્યક્તિની જ્યારે આંતર-ચેતના ખુલ્લી થાય છે ત્યારે તેના વિશે તે સભાન બને છે. તે બધી સુગંધીઓ ત્યાં અંદર ઊંડાણમાંથી આવેલી, વિશુદ્ધિની, પ્રેમની અને સમર્પણની (ગુલાબ) વગેરેની સુગંધો હતી. ત્યાં અંદર ઊંડાણમાં ચૈત્યપુરુષ નિવાસ કરે છે અને જ્યારે તમને અંદર જવાનો આવેગ અથવા દબાણ થાય છે ત્યારે તમે ત્યાં જવા પ્રયત્ન કરો છો; એટલા માટે જ તમને વધારે શાંતિપૂર્ણ લાગણી થઈ, કારણ કે તમે ઊંડે ઊંડે ચૈતસિક સ્વરૂપમાં જતા હતા, જેમાંથી આ બધી સુગંધીઓ આવી.

*

સુધા એ અમૃત છે અને તે દેવોનું પીણું અથવા ખોરાક છે. યોગમાં તેને એવી વસ્તુના સંબંધમાં વાપરવામાં આવે છે જે બ્રહ્મરંધ્રમાંથી તાળવા તરફ વહેતી હોય, જ્યારે તમે સમર્થ એકાગ્રતામાં હો, પરંતુ આ માનસશાસ્ક્રીય છે, તેથી તે વસ્તુ ચૈતસિક મધુરતા હોવી જોઈએ જે શરીરતંત્રમાં વહેતી હોય.

૨

આ બધું પૂરેપૂરું સાચું છે આ યોગની તાલીમ દ્રોવિધ પ્રકારની છે – એક પાસું ચેતનાનું ઊધ્વતર ભૂમિકાઓ ઉપરનું આરોહણ છે અને બીજું પાસું ઊધ્વતર ભૂમિકાઓમાંથી પાર્થિવ ચેતનાનું અવતરણ છે જેથી કરીને અંધકાર અને અવિદ્યાની શક્તિને તે હાંકી કાઢીને પ્રકૃતિનું ઇપાંતર કરે.

*

માનવીમાં રહેલી બધી જ ચેતના જેમાં માનવી ભૌતિક તત્ત્વમાં જીવન ધારણું કરતી શરીરધારી મનોમય વ્યક્તિ છે, તેણે ઊંચે ઉઠવાનું છે અને ઉધ્વર્સચેતના સાથે તેણે મિલન સાધવાનું છે. ઉધ્વર્સચેતનાએ મનમાં, પ્રાણમાં અને ભૌતિક તત્ત્વમાં અવતરણ કરવાનું છે. તે શીતે વિધનો દૂર થશે અને સમગ્ર નિર્મન પ્રકૃતિનો ઉધ્વર્સચેતના કુબજે લઈ શકશે અને અતિમનસની શક્તિ વડે તેનું રૂપાંતર કરશે.

પૃથ્વી ઉત્કાંતિની ભૌતિક ભૂમિકા છે. મન અને પ્રાણ, અતિમનસ સચિચદાનંદ તરીકે સૌદ્ધાંતિક શીતે પાર્થિવ ચેતનામાં ગુમ રહેલો છે; પરંતુ પ્રથમ ભૌતિક તત્ત્વ સંગઠિત થાય છે, ત્યાર પછી પ્રાણ પ્રાણમય ભૂમિકામાંથી અવતરણ કરે છે અને તેનું રૂપરૂપ અને વ્યવસ્થા ગોઠવે છે અને પ્રાણમય તત્ત્વને ભૌતિક તત્ત્વમાં સક્રિય બનાવે છે અને વનસ્પતિ અને પ્રાણીનું સર્જન કરે છે; ત્યાર પછી મન, મનોમય ભૂમિકા-માંથી નીચે અવતરણ કરે છે અને માનવીનું સર્જન કરે છે. હવે અતિમનસનું અવતરણ થવાનું છે જેથી કરીને અતિમનસ જતિનું સર્જન થાય.

*

સાધનાનો પાયો એ હકીકત ઉપર રચાયેલો છે કે ઉધ્વર્સ ભૂમિકામાંથી અવતરણ કરતાં બળો અને નિર્મન ચેતનાનું ઉધ્વર્સચેતના તરફનું આરોહણ એ નિર્મન પ્રકૃતિ માટેના રૂપાંતર માટેનાં કરશો છે – જે કે સ્વાભાવિક શીતે જ તે સમય માગી લે છે અને પૂર્ણ રૂપાંતર ત્યારે જ આવી શકે જ્યારે અતિમનસનું અવતરણ થાય.

*

આવી વસ્તુઓમાં કોઈ નક્કી થયેલા નિયમો નથી. ધર્માને પ્રથમ અવતરણ થાય છે અને આરોહણ પછીથી થાય છે, બીજાઓ સાથે જુદી શીતનું બને છે; કેટલાકને બન્ને પ્રક્રિયાઓ એકીસાથે ચાલે છે. જે વ્યક્તિ પોતાની જતને ઉધ્વર્સમાં જોડેલી રાખી શકે તો વધારે સારું. મેં તમને સમજાવ્યું છે કે તે પ્રમાણે કેમ ન બનશું.

*

હું કેવળ ઉધ્વર્સમાં ઊંચે ઉઠવાનું જ કહેતો નથી. ઊંચે ઉઠવાની સાથે ઉધ્વર્સતર ચેતનાનું સ્વરૂપના ભિન્ન-ભિન્ન ભાગોમાં અવતરણ પણ થશું જોઈએ. તેની સાથે ચૌત્યપુરુષના વિકાસની મદદ મળવાથી તથા તેને સહાય કરવાથી બાધ્ય પ્રકૃતિમાં રૂપાંતર આવે છે.

*

હા, આરોહણ કરું એ અવતરણ કરાવવા કરતાં સહેલું છે; ઉધ્વ્ય ચેતના શારીરિક અને મન તથા પ્રાણમાં ગુંચવાઈ જાય છે અને તેને અવરોધ નડે છે.

*

શારીરિક ચેતનામાં અવતરણ ખાસ અગત્યનું છે. સૂક્ષ્મ શારીરિકની કોઈક વસ્તુ કાયમ ઉંચે ઉઠી શકે છે – પરંતુ બાધ્ય શારીરિક ચેતના ત્યારે જ તે પ્રમાણે કરી શકે જ્યારે ઉધ્વ્યમાંથી આવતું બળ નીચે અવતરણ કરીને તેને પૂર્ણ કરે છે. ત્યાર પછી એક પ્રકારનું એવું એકીકરણ થાય છે જ્યારે ઉધ્વ્ય ચેતના અને શારીરિક એક અવિભક્ત ચેતના બને અને નીચેથી બળોનું આરોહણ થાય છે અને ઉધ્વ્યમાંથી અવતરણ થાય છે અને અરસપરસ આદાનપ્રદાન એકીસાથે કરે છે.

*

સત્યના આવિભાવ માટે ઉધ્વ્યતર ગતિ અને નીરવતા અનિવાર્ય છે.

*

આરોહણ અથવા ઉધ્વ્ય ગતિ ત્યારે બને છે જ્યારે સ્વરૂપમાંથી પૂરતા પ્રમાણમાં અભીષ્ટા આવતી હોય, એટલે કે લિન્ન લિન્ન મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિક ભૂમિકાઓમાંથી. દરેક કુમ પ્રમાણે ઉધ્વ્યમાં મનથી ઉપર એવી જગાએ આરોહણ કરે છે જ્યાં તે અતિમાનસનું મિલન કરે છે અને ત્યાર પછી જ ઉધ્વ્યમાંથી તે તેમની ગતિઓનો મૂળ સૌત પ્રાપ્ત કરે છે. ઉધ્વ્ય ચેતના ત્યારે જ અવતરણ પામે છે જ્યારે તમારામાં, તમારા સ્વરૂપની લિન્ન લિન્ન ભૂમિકાઓમાં ગ્રહણશીલ અચંચળતા હોય, તેને ગ્રહણ કરવા તૈયાર હોય. ગમે તે પ્રસંગે, ઉધ્વ્યમાં અભીષ્ટા કરવામાં, અથવા નિષ્ક્રિય રહીને અને ઉધ્વ્ય ચેતનાને ગ્રહણ કરવા માટે, સાચી શરત એ છે કે એક સંપૂર્ણ કિથરતા સ્વરૂપના દરેક ભાગમાં હોવી જોઈએ.

જો એક અચંચળ અભીષ્ટા અથવા સંકલ્પમાં તમારામાં જરૂરી બળ ન આવે અને તમને લાગે કે અમૃત પ્રમાણમાં કરેલો પ્રયત્ન તમને ઉધ્વ્યમાં ઉઠવામાં મદદ-રૂપ થશે, તો તમે તેનો કામચલાઉ ઉપાય તરીકે ઉપયોગ કરો. ત્યાં સુધીમાં તમારામાં સ્વાભાવિક શીતનું ખુલ્લાપણું રહેશે, જેમાં નીરવ પુકાર અથવા સરળ પ્રયત્નવિહીન સંકલ્પ ઉધ્વ્યતર શક્તિના કાર્યને જોડવા માટે પૂરતો થશે.

*

સાધનામાં, આધારમાં રહેલી દરેક વસ્તુ ઉદ્દેશ્યમાં ઉઠીને પોતાના ઉદ્દેશ્ય જોતનું મિલન પામવા માટેનું વલણ ધરાવે છે.

*

આધાર એટલે અત્યારે ધારણ કરેલી ચેતનાની વસ્તુ - મન, પ્રાણ, શરીર.

*

ઉદ્દેશ્ય ભૂમિકામાં રહીને ત્યાંથી કાર્યને સ્થૂલ સ્વરૂપમાં એક અલગ વસ્તુ તરીકે જોવા માટે રૂપાંતર તરફની ગતિમાં એક નિશ્ચિત અવસ્થા હોય છે.

*

સાધનાનું એક લક્ષ્ય હોય છે કે ચેતનાએ શરીરથી ઉદ્દેશ્યમાં ઉંચે ઉઠવું જોઈએ અને ત્યાં પોતાનું સ્થાન રાખવું જોઈએ - દરેક જગાએ વિશાળતામાં તેણે ફેલાવું જોઈએ અને શરીરથી મર્યાદિત ન રહેવું જોઈએ. આ રીતે મુક્ત થવાથી આ સ્થાનથી ઉદ્દેશ્યમાં રહેલી, સામાન્ય મનથી ઉદ્દેશ્યમાં રહેલી સર્વ વસ્તુઓ પ્રત્યે વ્યક્તિ ખુલ્લી થાય છે અને ઉંચાણમાંથી અવતરણ કરતી સર્વ વસ્તુઓને ગ્રહણ કરે છે. અને ત્યાં રહ્યા રહ્યા નીચે રહેલી સર્વ વસ્તુઓનું નિરીક્ષણ કરે છે. આ રીતે સર્વ વસ્તુઓ પ્રત્યે મુક્ત રીતે સાક્ષીભૂત બનવાનું શક્ય બને છે અને નીચે રહેલી સર્વ વસ્તુઓ ઉપર કાબૂ રાખી શકાય છે, અને સર્વ વસ્તુઓ જેનું નીચે અવતરણ થાય છે અને શરીરમાં દબાણપૂર્વક દાખલ થાય છે તેમને ગ્રહણ કરવા માટે નહેરરૂપ બની શકાય છે. આ રીતે શરીરને એક ઉદ્દેશ આવિભાવ માટેનું કરણ બનાવવા તૈયાર કરાય છે અને એક ઉદ્દેશ ચેતના અને ઉદ્દેશ પ્રકૃતિમાં પુનઃ ઘડતર થાય છે.

તમારામાં જે વસ્તુ બને છે તેમાં ચેતના આ મુક્તિમાં સ્થિર થવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. જ્યારે વ્યક્તિ ત્યાં ઉદ્દેશ્ય સ્થાનમાં હોય છે ત્યારે તેને આત્માની મુક્તિની બૃહદ નીરવતા તથા અચંચલ સ્થિરતાની અનુભૂતિ થાય છે - પરંતુ આ સ્થિરતાને શરીરમાં સર્વ નિમ્ન ભૂમિકાઓમાં ઉત્તારી લાવવાની છે અને તેનું ત્યાં મજૂમ રીતનું સ્થાપન કરવાનું છે અને તે પાછળ રહેલી અને સર્વ ગતિઓને સમાવનારી વસ્તુ તરીકે રહેવી જોઈએ.

*

તમારામાં કોઈ વસ્તુ એવી છે જે ઉદ્દેશ ચેતના વિશે સભાન બનેલી છે અને ત્યાં પહેંચેલી છે - મસ્તકથી ઉપર, જ્યાં સામાન્ય ચેતના અને ઉદ્દેશ્યની ભૂમિકાઓ

મિલન પામે છે. જ્યાં સુધી ચેતનાનો સમગ્ર સ્વોત ત્યાં ન આવે ત્યાં સુધી તેનો વિકાસ કરવાનો છે અને બાકીની બધી વસ્તુઓને તેમાંથી માર્ગદર્શન મળવું જોઈએ — અને તે જ સમયે, તેની સાથે ચૈત્યપુરુષ મુક્ત થવો જોઈએ જેથી કરીને તે મનથી ઉપર ચાલતા કાર્યને મનમાં, પ્રાણમાં અને શારીરિક ભાગોમાં ઉધ્વર્માંથી સહાય કરી શકે.

તે આત્મા છે, મનથી ઉપર રહેલું આધ્યાત્મિક તત્ત્વ — તેની પ્રથમ અનુભૂતિ નીરવતા અને સ્થિરતા હોય છે (જેને પછીથી વ્યક્તિ અનંત અને શાશ્વત તરીકે જોઈ શકે છે) અને તે મન અને પ્રાણ અને શરીરની ગતિઓથી અસ્પર્શ્ય હોય છે. ઉધ્વર્મચેતના કાર્યમ આત્માના સંપર્કમાં રહે છે — નિમનતર ચેતના અવિદ્યામય પ્રવૃત્તિઓમાં હોય છે તેથી તેનાથી અલગ પડે છે.

*

જે તમારી ચેતના મસ્તકથી ઉધ્વર્માં જતી હોય તો તેનો અર્થ કે તે સામાન્ય મનથી ઉધ્વર્માં રહેલા કેન્દ્રમાં જાય છે; તે ઉધ્વર્મચેતનાને ગ્રહણ કરે છે અથવા ઉધ્વર્મચેતનાની પોતાની ચડતી ભૂમિકાઓ ઉપર ઉધ્વર્માં જાય છે. પ્રથમ પરિણામ આત્માની નીરવતા અને શાંતિ હોય છે, જે ઉધ્વર્મચેતનાનો પાયો હોય છે; પછીથી આ વસ્તુ નિમન ભૂમિકાઓમાં અવતરણ કરે છે અને છેક શરીરમાં પણ પ્રવેશ કરે છે. પ્રકાશ અને દિવ્ય બળનું પણ અવતરણ થઈ શકે. નાલિ અને તેની નીચે રહેલાં કેન્દ્રો પ્રાણ અને શારીરિક ચેતનાનાં કેન્દ્રો છે; ઉધ્વર્મ બળની કોઈક વસ્તુ ત્યાં અવતરણ થઈ હોય.

*

આત્માના સાક્ષાત્કાર પહેલાં તમારી બાધ્ય પ્રકૃતિ કેવી રીતે પરા-પ્રકૃતિમાં આરોહણ કરે? ઉધ્વર્મ પ્રકૃતિ ઉધ્વર્મચેતનાની પ્રકૃતિ છે જેનો પ્રથમ પાયો શાંતિ, વિશાળતા અને આત્માનો સાક્ષાત્કાર છે, તે ઓકમેવનો સાક્ષાત્કાર છે જે સર્વ છે.

*

બે ગતિઓ હોય છે — ઓક નિમન ચેતનાની ઉધ્વર્મ ચેતનામાં આરોહણ માટેની ગતિ અને બીજી ઉધ્વર્મ ચેતનાનું નિમન ચેતનામાં અવતરણ થવાની ગતિ. તમને જે પહેલી અનુભૂતિ થઈ તેમાં તમારા સ્વરૂપના સમગ્ર ભાગોમાંથી નિમનતર ચેતનાનો ઓટલો સમર્થ ધસારો થયો કે તેણે આંતર-મનનું ઢાંકણ ખોલી નાખ્યું — તેણે તમારી જોપરીને તોડી નાખી — તેણે બન્ને ચેતનાની ગતિને ઉધ્વર્માં પૂર્ણ બનવાનું શક્ય

બનાવ્યું. તેને પરિણામે અવતરણ થયું. સામાન્ય રીતે ઉદ્ધ્વ ચેતનામાંથી પ્રથમ વસ્તુનું અવતરણ થાય છે, તેમાં એક ઊંડાલુભરી અને સમગ્ર શાંતિ ઊતરી આવે છે - બીજું પ્રકાશ હોય છે, અહીં માતાજીનો સફેદ પ્રકાશ. જ્યારે ઉદ્ધ્વ ચેતનાનું અવતરણ થાય છે અથવા તેને ઉત્કટતાથી અનુભવાય છે, ત્યારે આપણું વ્યક્તિગત મર્યાદાવાળું સ્વરૂપ વૈશ્વિક ચેતનામાં ખુલ્લું થાય છે - વ્યક્તિને એવી અનુભૂતિ થાય છે કે એક અનંત અને વિશાળ સ્વરૂપ જ અસ્તિત્વ ધરાવે છે, જે શરીરની સાથે તરૂપ બને છે અને શરીરની લાગણી પણ અદશ્ય થઈ જાય છે અને વ્યક્તિગત ચેતના વૈશ્વિક અસ્તિત્વમાં ગુમ થઈ જાય છે. તમારી સાથે આ બધું અવૈયક્તિક રૂપે બન્યું : પરંતુ ચૈતસિક અહિન સળગ્યા પછી તમને વ્યક્તિગત વિશાળતાનો અનુભવ થયો, દિવ્ય માતાજીની વિશ્વરૂપ ચેતનાનો અને તમે તેમના આશીર્વાદ ગૃહણ કર્યો.

*

તે ઘણું સારું છે. તમારી અંદરથી જે વિચાર અને લાગણીએ આવતી હતી તે નવીન જન્મ પામેલા ચૈત્યપુરુષ વિશેની હતી.

તમને વિચાર બંધ પડવાની પ્રક્રિયા તથા મસ્તકની ઉપર ઉદ્ધર્માં કોઈ વસ્તુ ચડતી હતી, એવી સાંજે જે લાગણી થઈ, તે સાધનાની ગતિનો એક ભાગ હતો. તમારાથી ઉદ્ધર્માં એક ઊંડ્ર ચેતના છે, શરીરમાં નહિ, મસ્તકથી ઊંચે જેને આપણે ઊંડ્ર આધ્યાત્મિક અથવા દિવ્ય ચેતના અથવા માતાજીની ચેતના કહીએ છીએ. જ્યારે સ્વરૂપ ખુલ્લું થાય છે ત્યારે તમારી અંદર રહેલી દરેક વસ્તુ, મન (મસ્તક) ઊર્ભિમય રૂપ (હદ્ય), પ્રાણ, શારીરિક ચેતનામાં રહેલી કોઈક વસ્તુ આરોહણ કરે છે, જેથી મહત્તર ઊંડ્ર ચેતનાનું તેઓ મિલન સાધી શકે. જ્યારે માણસ ધ્યાનમાં આંદો બંધ કરીને બેસી જાય છે ત્યારે તમે વર્ણન કરો છો એ પ્રકારના ઊંડ્ર-રોહણનું સંવેદન થાય છે. તેને નિમન ચેતનાનું આરોહણ કરેવામાં આવે છે. ત્યારે પછી વસ્તુઓ ઊંડ્રમાંથી અવતરણ કરે છે. શાંતિ, આનંદ, પ્રકાશ, સામર્થ્ય, જ્ઞાન વગેરેનું અવતરણ અને પ્રકૃતિમાં મહાન ફેરફાર થાય છે અને તેને આપણે ઊંડ્ર (માતાજીની) ચેતનાનું અવતરણ કહીએ છીએ.

તમને જે અસ્વસ્થતાની લાગણી થઈ તે તમારી પ્રકૃતિ તેને ટેવાયેલી ન હોવાથી થઈ પણ તે અગત્યનું નથી અને તે ચાલ્યું જશે.

*

તમે જે અનુભૂતિઓનું વર્ણન કરો છો તે એકબીજાની સાથે સુમેળમાં રહે

છે અને સહેલાઈથી સમજાવી શકાય તેવી છે. પ્રથમ અનુભૂતિ બતાવે છે કે તમારા મનનો કોઈ ભાગ ખુલ્લો થયેલો અને ચૈત્યપુરુષે તેને સહાય કરી, તેને લઈને તમે ઊંચે ચડી શક્યા. તે પ્રદેશો મુક્ત આધ્યાત્મિક મનના પ્રદેશો હતા અને તેની ઉપર આત્માનો અનંત માર્ગ હતો જે તમને ઉચ્ચતમ સાક્ષાત્કાર પ્રત્યે દોરી જાય છે. પરંતુ બાકીની પ્રકૃતિ તૈયાર નહોતી. તે વખતે તે અનુભૂતિને પાછી લાવવા માટે તમે જે શ્રમયુક્ત પ્રયાસ કરો તે બરાબર નહોતું. પ્રકૃતિનું વિશુદ્ધિકરણ અને તૈયારી માટે અભીષ્ટાની જરૂર હતી; ચૈત્યપુરુષના કાયમી ઉદ્ઘાટનની અને ઉદ્ઘર્ષ આધ્યાત્મિક ખુલ્લાપણાની જરૂર હતી; જેથી કરીને છેવટે સ્વરૂપની સમગ્ર મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય. બળોના કાર્યની પ્રચંડ ગતિ, તથા પ્રત્યાધાતને લઈને આવેલી અને મસ્તકમાં રહેલી ગ્રંથિઓને તોડવામાં આવી તથા પ્રકૃતિમાં રહેલા બીજા ભાગોમાં પણ જે તૂટ થઈ તે કાર્ય મુક્તિ માટેનું કાર્ય હતું. તમારી કરોડરજન્મમાંથી જે 'વીજળી' પસાર થઈ તે શક્તિનો માર્ગ હતો જે કેન્દ્રો મારફતે પોતાનો માર્ગ કરતી હતી. સ્પષ્ટ રીતે જ તે અંધકારયુક્ત પ્રાણનું પ્રતિકારનું બળ છે, પ્રકૃતિનો કામનાનું બળ જે ઊંચે ચડે છે. અને હદ્ય સુધી વાદળરૂપે છવાઈ રહે છે. તેનાથી ઉલટું જે પ્રવાહ ઉદ્ઘર્ષમાંથી વહે છે, અને જે મુક્તિ તે આપે છે તે ઉદ્ઘર્ષમાં ખુલ્લાપણાની નિશાની છે; કારણ કે જે નીરવતા અને પ્રકૃતિની અચંચલતા છે તે ઉદ્ઘર્ષમાંથી આવતો સ્પર્શ છે, અને વિશુદ્ધ અને મુક્તિ માટે બહુ જરૂરી છે. જે વસ્તુની ખામી છે તે હદ્યની પાછળ. રહેલા ચૈત્યપુરુષની પૂર્ણ ખુલ્લાપણાની ખામી છે - કારણ કે તે હદ્યના અંધકારમય બળને દૂર કરી શકે છે અને બાકીની વસ્તુને અચંચલ અને સ્થિર બનાવે છે. તેમાં એવું નથી કે પ્રચંડ રીતે કાર્ય કરવું જેમાં ગોટાળાભરી કિયા અને સંધર્ષ હોય. જ્યારે મનમાં આધ્યાત્મિક ખુલ્લાપણું થાય અને ચૈતસિક ફેરફાર પૂર્ણ પ્રમાણમાં ન હોય ત્યારે આવું પ્રચંડ બળનું કાર્ય અને પ્રતિકાર આવે છે અથવા આવી શકે છે; જ્યારે ચૈત્યપુરુષ ખુલ્લો થાય છે, ત્યારે તે સમગ્ર પ્રકૃતિ ઉપર કાર્યકરે છે; મન, પ્રાણ, શરીર ઉપર અને તે અંદરથી તેમના ઉપર શાસન ચલાવે છે, જેથી તેમનામાં ઝૂપાંતર થાય, અને આધ્યાત્મિક ચેતના માટે તૈયાર થાય. ચૈત્યપુરુષને ખુલ્લો કરવા માટે ભક્તિ અને એક વૃદ્ધિ પામતું સમર્પણ શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે.

*

તે સારું છે - ચૈતસિક ચેતનાની જગૃતિ અને બાકીના ભાગો ઉપરનો તેનો કાબૂ હોવો એ આ સાધના માટે સૌથી અનિવાર્ય તત્ત્વોમાંનું એક છે.

આપણે તેને ઉદ્ઘર્ષ અથવા આધ્યાત્મિક ચેતના કણીએ છીએ - તે બધી જ

ઉચ્ચતર ભૂમિકાઓનો, ઉદ્ધર્તર જગતોનો, સમાવેશ કરે છે. જ્યારે વ્યક્તિને ઉદ્ધર્માં આ બધાની અનુભૂતિ થાય છે ત્યારે સાધનામાં તે મહાન આગળનું પગથિયું બને છે, પછીથી ચેતના ત્યાં ઉદ્ધર્માં જઈ શકે છે અને ત્યાં રહીને મન, પ્રાણ અને શરીરમાં રહેલી વસ્તુને જુઓ છે, બેદ પારખી શકે છે અને કાબૂ પ્રાપ્ત કરે છે. તમે જુઓ છો તે પ્રમાણે તે આરોહણ કરતાં અને અવતરણ કરતાં બણોનું મિલનસ્થાન છે.

*

તમે જે ઉદ્ધર્માં જુઓ છો તે, સાચી અથવા ઉદ્ધર્ ચેતના છે - માતાજીની ચેતના - જેમાં વ્યક્તિ સમગ્ર જગતને એક તરીકે એક વિશાળ મુક્ત ચેતનાને પૂર્ણ રીતની સ્વતંત્ર તરીકે શાંતિ અને પ્રકાશને જુઓ છે - આપણે તેની ઉદ્ધર્ અથવા દિવ્ય ચેતના તરીકે વાત કરીએ છીએ. તે આવે તથા જ્ય છીએ પણ તેની હૃદય ઉપરની અસર દર્શાવે છે કે એક પ્રકારનો સંબંધ ચૈત્યપુરુષ મારફતે બંધાયેલો છે - કારણ કે ચૈત્યપુરુષ હૃદયની પાછળ રહેલો છે. જ્યાં મસ્તકની ઉપર ચેતનાને ચડવાનું હોય છે ત્યાં ટકી રહેવાનું હોય છે. તે મસ્તકમાં અને તથા નિમ્ન પ્રાણમાં અને શારીરિકમાં પણ અવતરણ કરે છે અને ત્યાં તેની વિશાળતા, પ્રકાશ, શાંતિ અને મુક્તિ લાવે છે.

*

તમને જે અનુભવ થયો તે બિલકુલ કલ્પના નહોતી, પરંતુ જ્યારે વ્યક્તિની ચેતના શરીરથી ઉદ્ધર્માં જ્ય છે અને તેનું સ્થાન મસ્તકથી ઉદ્ધર્માં લે છે ત્યારે થતી સામાન્ય ચેતની તે અનુભૂતિ હતી. તે સમયે વ્યક્તિ શારીરિક ચેતના અથવા શરીરની લાગણીથી બંધાયેલી રહેતી નથી - શરીર એક કેવળ કરણ બને છે, તે ચેતનાનો એક નાનકડો ભાગ હોય છે જેને પૂર્ણ કરવાનો હોય છે. અત્યારની બંધાયેલી અને મર્યાદિત શારીરિક ચેતનાની જગાએ માણસ એક વિશાળમુક્ત આધ્યાત્મિક ચેતનામાં પ્રવેશ કરે છે.

જે આ શરીરથી ઉંચે જવાનું કાયમ વારંવાર બને અને ત્યાં તેને ટકાવી શકાય, તો તે તમારી પ્રગતિમાં એક મહાન નિશાનીરૂપ બની રહેશે. શરીર ચેતનામાં તમે બંધાયેલા રહો છો, તો જ તમને (અને સર્વને) મર્યાદિત, અને સ્વાધીં તથા દુઃખી બનાવે છે. અત્યાર સુધી ઉદ્ધર્તર ચેતના તેની શાંતિ વગેરે સાથે ખૂબ મુશ્કેલી સાથે તમારી અંદર અવતરણ કરતી રહી છે અને પ્રાણ અને શારીરિક પ્રત્યાધાતની સામે યુદ્ધ આપતી રહી છે - જે ઉદ્ધર્ ચેતનામાં આ મુક્તિ ટકાવી રાખી શકાય

તો તેની તે મુશ્કેલી લાંબા સમય સુધી રહેશે નહિ. તેમ છતાં હજુ ધારું કરવાનું બાકી રહેશે, પરંતુ પાયાનું સ્થાપન બની રહેશે.

*

ચેતના સામાન્યતા શરીરમાં બંદી તરીકે રહેલી છે, અને મગજ તથા હદ્ય અને નાભિના કેન્દ્રોમાં (મનોમય, ઊર્મિમય અને સંવેદનશીલ) તે કેન્દ્રસ્થ રહે છે; જ્યારે તમને તેની અનુભૂતિ થાય અથવા તેનો કોઈ ભાગ ઊંચે થડે અને તેનું સ્થાન મસ્તકથી ઉપર લે ત્યારે તે શરીરના બંધારણમાં રહેલી કેદી ચેતનામાંથી મુક્ત થાય છે. તમારી અંદર રહેલું મનોમય તર્વ ત્યાં ઊંચે જાય છે, સામાન્ય મન કરતાં વધારે ઊધ્વોમાં રહેલી કોઈ વર્ક્ટુના સંપર્કમાં આવે છે અને ત્યાંથી બાકીના ભાગો ઉપર ઊધ્વોતર મનોમય સંકલ્પને ઇપાંતર માટે મૂકે છે. આ માગણી અને આ મુક્તિ માટેની શરીર અને પ્રાણમાં રહેતી જંખનાની ગેરહાજરી તથા પ્રતિકાર-માંથી આ ધૂઅશી અને ગરમી આવે છે. જ્યારે મનોમય ચેતના તેનું કાયમી સ્થાન પ્રામ કરી શકે અથવા પોતાના સંકલ્પ પ્રમાણે ઊધ્વોમાં આ પ્રમાણે કરી શકે, ત્યારે આ પ્રથમ મુક્તિ સિદ્ધ થાય છે. ત્યાંથી મનોમય પુરુષ મુક્ત શીતે ઊધ્વો ભૂમિકાઓ પ્રત્યે અથવા વિશ્વરૂપ અસ્તિત્વ અને તેનાં બણો પ્રત્યે ખુલ્લો થઈ શકે છે, અને તે ઉપરાંત વધારે મહત્તર મુક્તિ અને શક્તિ વડે નિમ્ન પ્રકૃતિ ઉપર કાર્ય કરી શકે છે.

*

કયારેક કોઈને મસ્તકમાં ઊંચાઈની લાગણી થાય છે. હું ધારું છું કે તે તેની પાસે છે, પણ તે ઉચ્ચ માનસિક સપાટીએ ઉપર ગઈ છે (જ્યારે શરીરની બહાર જવું તે સહેલું નથી). મન વિષે દરેકે પહેલાં જાતે સમજવું જોઈએ અને જવવું જોઈએ.

*

ચિંતાઓમાંથી મુક્તિ, મન અને શરીરમાં હળવાશ એ સારાં પરિણામો છે. તેઓ સામાન્ય શીતે તાત્કાલિક કાયમ બનતાં નથી - જો તેઓ વારંવાર અથવા સામાન્ય શીતે તાત્કાલિક રહેતાં થાય તો તેટલું પૂરતું છે.

છાતી અને મસ્તકનું ઊધ્વોમાં આરોહણ એ સૂક્ષ્મ શરીરનાં સંવેદનો છે - તેનો અર્થ કે મનોમય અને હદ્યની ચેતનાઓ (ચિંતનશીલ મનોમય અને ઊર્મિમય) મસ્તકથી ઉપર રહેલી આધ્યાત્મિક ચેતનાની ભૂમિકામાં મિલન કરવા માટે ઉપર થડે છે.

/ અવાજ એ ચેતનાનું અથવા આંતરબળના કાર્યની ખુલ્લા થવાની નિશાની છે. જેઓ યોગની તાલીમ વે છે તેઓને આવા સૂક્મ અવાજે વારંવાર સંભળાય છે.

*

જ્યારે ચેતના ઉદ્વ્દેશ્યમાં કેન્દ્રસ્થ થયેલી હોય ત્યારે ત્યાં ઉદ્વ્દેશ્યમાં તેનો નિવાસ થયેલો કહેવાય. તેનો અર્થ એવો નથી કે નિમ્ન વિભાગોમાં કોઈ ચેતના રહેલી નથી.

*

વ્યક્તિને ઉદ્વ્દેશ્યમાંથી અસરો પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ જ્યાં સુધી મન ઉદ્વ્દેશ્ય ચેતનાની સ્થિરતા, શાંતિ અને નીરવતાથી પરિપૂર્ણ ન બને ત્યાં સુધી તે ઉદ્વ્દેશ્યતર ભૂમિકાઓના સંપર્કમાં આવતી નથી, આ બધી અસરો કીણ થાય છે, મનોમય અને પ્રાણમય બને છે અને તેઓ તેમના મૂળભૂત પ્રકારની ઉદ્વ્દેશ્ય ભૂમિકાઓની શક્તિઓથી તેમ જ ચેતનાના બધા સ્તરોનાં સર્વ ગુમ બણો ઉપર કાબૂ પ્રાપ્ત કરવાનું પૂરતું નથી, અને તે ગુણવાદનો અર્થ એવો કરતો હોય તેમ લાગે છે.

*

તે બિલકુલ સ્વાભાવિક છે. ઉદ્વ્દેશ્ય ભૂમિકાઓ નથી એવી ભૂમિકાઓ જેના વિશે માણસ સામાન્ય રીતે સચેતન હોય અને તે તેમની પ્રત્યક્ષ અસર નીચે ખુલ્લો પણ હોતો નથી — તે ફક્ત માનવ-મનની સૌથી નજીક રહેલી ભૂમિકામાંથી પરોક્ષ રીતની અસર પ્રત્યે ખુલ્લો હોય છે. તે ત્યાં ફક્ત ઊંડી આંતર-સ્થિતિ અથવા સમાધિમાં પહોંચી શકે છે અને જેટલો વધારે તે ઊંચો ચઢે ત્યારે સમાધિમાં પણ તેમના વિશે સચેતન બનવાનું તેના માટે ઓછું સરળ બને છે. જો તમે તમારા આંતર-સ્વરૂપ વિશે સચેતન ન હો, તો સમાધિમાં સચેતન બનવું વધારે મુશ્કેલ છે.

*

(પરમાત્મા સાથે) પરોક્ષ રીતનો સંબંધ ત્યારે પણ હોય છે જ્યારે માણસ ઉદ્વ્દેશ્યમાં ગયા સિવાય સામાન્ય ચેતનામાં રહે છે અને ઉદ્વ્દેશ્યમાંથી આવતી અસરોને ગ્રહણ કરે છે. તેમ છતાં ને જાણતો પણ નથી કે તે અસરો કયાંથી આવે છે અથવા તેમના સ્નોત વિશે તેને જ્ઞાન પણ હોતું નથી.

*

તમે ઊંચો ચઢો ત્યારે તમારા ઉદ્વ્દેશ્ય સ્વરૂપને ખૂબ વિશ્વાસ અને અનંત સ્વરૂપ હોય એવો સાક્ષાત્કાર કરો છો ? તમે જ્યારે ત્યાં હો છો ત્યારે તમને તે

અનંતમાં પ્રસરેલું હોય એવું લાગે છે ? તમે સમગ્ર વિશ્વને તમારી આંદર તેમ જ બધા પ્રાણીઓના આત્મા સાથે તમારું તાદાત્મ્ય હોય એવું અનુભવે છો ? તમને એક જ વૈશ્વિક બળ સર્વત્ર કાર્ય કરતું હોય એવી અનુભૂતિ થાય છે ? તમે તમારા મનને વૈશ્વિક મન સાથે એકરૂપ અનુભવે છો ? તમારા પ્રાણને વૈશ્વિક પ્રાણ સાથે એકતામાં અનુભવે છે ? તમારું ભૌતિક તરફ વિશ્વરૂપ ભૌતિક તરફ સાથે એકતામાં છે ? તમારો અલગ અહં અવાસ્તવિક છે ? શરીરમાં હવે કોઈ મર્યાદા નથી ? તો પછી ઉધ્વર્તર સ્વરૂપ વિશાળ અને અનંત છે એમ કહેવાનો શું અર્થ ? આ બધા સાક્ષાત્કારો તમે ઉધ્વર્તર સ્વરૂપમાં હો ત્યારે આવે છે ? અને જો તે પ્રમાણે ન હોય તો કેમ નથી ? આંતર-સ્વરૂપ આ સાક્ષાત્કારો પ્રત્યે ખુલ્લું થાય છે, બાધ્ય સ્વરૂપ ખુલ્લું થતું નથી ? જ્યાં સુધી તમારું આંતર-સ્વરૂપ તેના પોતાના વિશે સભાન ન બને અથવા બીજી ભૂમિકાઓ વિશે કોઈ સ્પષ્ટ ઘ્યાલ ન આવે, ત્યાં સુધી આ સાક્ષાત્કારો સધન નથી.

*

હું એવું કહેવા માગતો હતો કે તે (આંતર ચેતના) ત્યાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલી છે, ભલે તે ઢંકાયેલી હોય તો પણ. એક વખત તે ત્યાં હોય ત્યારે શક્તિ વગેરેનું અવતરણ વધારે સતત ચાલુ રહે છે અથવા વારંવાર આવે છે. બાધ્ય પ્રકૃતિની મુશ્કેલી સાથે હજુ કામ કરવાનું છે, પરંતુ આ આંતર ચેતનાને પાયા તરીકે રાખવાથી તે વસ્તુ વધારે સહિતલામત શીતે અને અસરકારક શીતે બની શકે છે.

બે લિન્ન વસ્તુઓ હોય છે. એકમાં આંતર-ચેતના શરીરની બહાર નીકળી જય છે – પરંતુ તે એક ઊંડી નિદ્રા અથવા સમાધિ લાવે છે. બીજી વસ્તુમાં ચેતના શરીરમાંથી પોતાની જતને ઊંચે ઉંઠાવે છે અને પોતાનું સ્થાન બહાર સ્થાપન કરે છે – ઉધ્વર્તમાં તથા એક ચક્કાકારની વિશાળતામાં રહે છે. તે વસ્તુ યોગીમાં જગ્રત અવસ્થામાં બની શકે છે – તે પોતાની જતને શરીરમાં અનુભવતો નથી પરંતુ પોતાના શરીરને વિશાળ મુક્ત આત્મામાં અનુભવે છે, પોતાની જતને તે શરીર-ચેતનામાં રહેલી મર્યાદાથી મુક્ત થયેલી અનુભવે છે.

*

બે લિન્ન પ્રકારની અનુભૂતિઓ એકસાથે થઈ હોય તેવું તમારા લખાણ ઉપરથી લાગે છે.

(૧) શરીરમાંથી ચેતનાનું બહિગૌમન ચેતનાનો અમુક અંશ મનોમય,

પ્રાણમય અથવા સૂક્ષ્મ શારીરિક કે બધા એકીસાથે શરીરમાંથી બહાર નીકળી જાય છે અને તેને સમર્થ રીતે અંતર્મુખ સ્થિતિમાં મૂકે છે અથવા નિદ્રા કે સમાધિમાં મૂકે છે અને તે એકલા બીજા ભૂમિકાઓમાં અથવા તમારા ઝીમાં અને બહાર પાર્થી વિભૂતિકા ઉપર ફરે છે. આવા પ્રસંગોમાં શરીરને નીચે સૂતેલું અથવા ઝીમાં જોવામાં આવે છે અને તે અલગ રીતે જ હેખાય છે, જેવી રીતે માણસ પોતાની શારીરિક આંખો વડે કોઈ અલગ પદાર્થને જોતો હોય. આવા બહિર્ગમન દરમ્યાન તમને જે ભીતિ લાગી, તેનાથી ચેતના એકદમ શરીરમાં પાછી ધર્સી આવી.

(૨) એક એવી સ્થિતિમાં ચેતનાનું ઉદ્વરિષાખ થાય છે જે શરીરમાં નહિ પરંતુ તેનાથી ઉદ્વર્માં હોય છે. ચેતના આ રીતે ઊંચે અને ઊંચે ઊઠી શકે છે અને સામાન્ય મનથી ઉદ્વર્માં રહેલા પ્રદેશોમાં પ્રવેશ વિશે સભાન રહે છે; સામાન્ય રીતે પ્રથમ તે બહુ દૂર જતી નથી પરંતુ આ અનુભૂતિનું વારંવાર પુનરાવર્તન થતાં થતાં, સતત ઊંચે ચડવાની શક્તિ પ્રામ કરે છે. અનુભૂતિ પૂરી થાય ત્યારે તે શરીરમાં પાછી ફરે છે. પરંતુ તે ઉપરાંત એક નિશ્ચિત ચઢાણ પણ આવે છે જેને લઈને ચેતના પોતાનું સ્થાન ઉદ્વર્માં સ્થાપિત કરે છે. પછીથી તે શરીરમાં અથવા તેના વડે મર્યાદિત રહેતી નથી. તે પોતાની જતને ઉદ્વર્માં અનુભવે છે એટલું જ નહિ પરંતુ સ્થળમાં વિસ્તાર પામેલી અનુભવે છે; તેના ઊંચા સ્થાન કરતાં, શરીરનું સ્થાન નીચે હોય છે અને તે પોતે તેની વિસ્તાર પામેલી ચેતનાથી છવાયેલું હોય છે. કેટલીક વખત આ વિસ્તાર ખરેખર ઉદ્વર્માં ભૂમિકામાં અનુભવાય છે અને નીચેનો વિસ્તાર તેનાથી વિંટળાયેલો હોય તેવી અનુભૂતિ પછીની અનુભૂતિ તરીકે આવે છે. પરંતુ તેનો પ્રકાર નિશ્ચિત પ્રકારનો હોવો જોઈએ, તે કેવળ અનુભૂતિ નથી પરંતુ સાક્ષાત્કાર છે, એક કાયમી ફેરફાર જેને લઈને શરીરની સાથેની એકતામાંથી મુક્તિ મળે છે, જે કેવળ સ્વરૂપની વિશાળતામાં રહેલી એક પરિસ્થિતિ બની રહે છે, તે કેવળ તેનો એક કરણરૂપ વિભાગ હોય છે, અથવા તેની અનુભૂતિ એક ઘણા નાના અંશ તરીકે થાય છે અથવા જાણે તે અસ્તિત્વ ધરાવતી કોઈ વસ્તુ જ ન હોય એવી થાય છે; કોઈ પણ વસ્તુની અનુભૂતિ નહિ, સિવાય કે એક વિશાળ અનંત ચેતના જે પોતાની જત જ છે — અથવા તાત્કાલિક અનંત ન લાગે તો પણ જેને અત્યારે અમર્યાદ અનંત કહેવાય છે.

આ નવીન ચેતના ઉદ્વર્માંથી આવતા સર્વ જ્ઞાન પ્રત્યે ખુલ્લી થાય છે પરંતુ તે મનથી વિચાર કરતી નથી, જે રીતે સામાન્ય મન વિચાર કરે છે — તેનામાં વિચાર કરતાં જુદા જ અને વધારે વિશાળ કરણો હોય છે. પદ્ધતિસરનાં કેન્દ્રોનું ઉદ્ઘાટન જરૂરી નથી. કેન્દ્રો હકીકતમાં ખુલ્લાં હોય છે નહિ તો પછી આ અવતરણ થઈ શકે નહિ.

આ યોગમાં તેમનું ઉદ્ઘાટન સ્વાભાવિક શીતે જ થાય છે. આપણે જેને ખુલ્લા થવાનું કહીએ છીએ તે પ્રમાણે તે હોતું નથી, પરંતુ ઉધ્વર્માંથી આવતી ઉધ્વ ચેતનાનું ભિન્ન-ભિન્ન ભૂમિકા ઉપર ગ્રહણ કરવાની શક્તિ હોય છે. આરોહણ વડે વ્યક્તિ ખરેખર ઉધ્વર્માંથી નીચે જ્ઞાન ઉતારી શકે છે પરંતુ વિશાળતર ગતિમાં તેને ઉધ્વ-માંથી ગ્રહણ કરવાની છે અને તેને નિમ્ન મનોમય અને બીજી ભૂમિકાઓમાં વહન કરવા દેવાનું છે. હું વધારામાં કહી શકું કે આ બધી ભૂમિકાઓ ઉપર, મનમાં, હૃદયમાં અને નીચે શારીરિક મર્યાદિતતામાંથી એક મુક્તિ આવે છે, એક એવી વિશાળતા, જે શરીરની સાથેની એકતાને મંજૂર રાખતી નથી.

આ અનુભૂતિમાં સામાન્ય શીતે તમને જે પ્રમાણે બીક લાગી તેવું હોતું નથી, સિવાય કે તે શરીર-ચેતનામાં હોય, એવું લાગે, જે અજાણી ગતિઓથી ડરી જાય છે અને તેને એવી બીક લાગે છે કે તેને ફેંકી દેવામાં આવશે. પરંતુ આવું ભાગ્યે જ બને છે અને તે વારંવાર બની આવતું નથી. એટલા માટે એ પણ શક્ય છે કે તે સમયે તે બહિર્ગમન હોય. તમે કહો છો કે તમે તમારી સંકલ્પશક્તિ પ્રમાણે શરીરને છાડી શકો છો અને તેમાં પ્રવેશ કરી શકો છો; પરંતુ આ શક્તિ તો ફક્ત બહિર્ગમનની કિયા માટે નોંધપાત્ર છે – ચેતનાના ઉધ્વરિાહણમાં, આરોહણ અને અવતરણ સહેલાં અને સામાન્ય કાર્યો બને છે અને ઉધ્વર્માં રહેલા સ્થાનના નિશ્ચિત સાક્ષાત્કારમાં ખરેખર નીચે આવવાનું હોતું નથી, સિવાય કે ચેતનાનો કેટલોક અંશ હોય, જેનું અવતરણ કદાચ નીચે શરીરમાં અથવા નિમ્નતર ભૂમિકાઓ ઉપર થાય, પરંતુ ઉધ્વ સિથત સ્વરૂપ જે કોઈ વસ્તુની અનુભૂતિ થાય અથવા જે કાઈ બને છે તેના પ્રમુખ સ્થાને રહે છે.

*

અનુભૂતિની ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાઓ હોય છે જેમાં તમારી શબ્દોમાં રહેલી અનુભૂતિ ‘મારા શરીરમાંથી બહાર ઉઠાવી લેવાયો’ પણ આવી શકે. એક એવી અનુભૂતિ હોય છે જેમાં વ્યક્તિ શરીરમાં રહેલાં કેન્દ્રોમાંથી એવી ચેતનામાં રહેલા કેન્દ્રમાં જાય છે જે સ્થૂલ મઝૂતકથી ઉધ્વર્માં વિસ્તાર પામેલી હોય છે અને ત્યાં પોતાનું સ્થાન લે છે; તેમાં વ્યક્તિ પોતાના શરીર ભાવમાંથી અને તેની વજનદાર પકુહમાંથી મુક્ત બને છે અને આ વસ્તુની સાથે એક સામાન્ય હળવાશની લાગણી થાય છે. વ્યક્તિ ત્યાર પછી ઉધ્વ ચેતના તથા તેની શક્તિ અને કાર્યની સાથે સીધા સંબંધમાં આવે છે. તમે કરેલા વર્ણન ઉપરથી એ વસ્તુ સ્પષ્ટ થતી નથી કે તમારી સાથે આ વસ્તુ બની હતી કે કેમ. બીજું, એક શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવાની ઘટના

છે જે મુક્તિની અથવા આરોહણની અવસ્થાની સાથે આવે છે પરંતુ અહીં શ્વાસ સામાન્ય રીતે પ્રાણિતત્વને બદલે રહેલો છે.

*

તે ધર્મી સામાન્ય અનુભૂતિ છે. તેનો અર્થ કે તમે એક કાળ માટે તમારું શરીરમાં નહોતા પરંતુ ઊધ્વર્માં કે કોઈ પણ રીતે શરીર-ચેતનાની બહાર હતા. પ્રાણ-મય પુરુષ મસ્તકથી ઊધ્વર્માં જય છે ત્યારે આ પ્રમાણે બને છે અથવા વિરલ રીતે પોતાની શારીરિક આસક્તિમાંથી બહાર નીકળી પોતાના કોશમાં જય છે (સૂક્ષ્મ શરીરનો ભાગ). પરંતુ તે એક કાળ માટે હોય છીતાં શરીર-ચેતના સાથેના પોતાના તાદાત્મ્યમાંથી ઓચિંતા મુક્ત થવાથી પણ બને છે અને આવી મુક્તિ કદાચ વારંવાર બને, અથવા લાંબા સમય સુધી ટકી રહે અથવા કાયમી પણ થાય. શરીર વિશે એવો અનુભવ થાય કે તે બહારની વસ્તુ છે અથવા ચેતનામાં રહેતો કોઈ પ્રસંગ છે અથવા કોઈ એવી વસ્તુ છે જે જે વ્યક્તિ પોતાની સાથે લઈને ફરે છે વગેરે, વગેરે, ચોક્કસ અનુભૂતિમાં લિન્નતા હોય. અહીંના ધર્મ સાધકોને આવી અનુભૂતિ થયેલી છે. જ્યારે માણસ તેનાથી ટેવાઈ જય, ત્યારે તેની વિચિત્રતા (સ્વખનપ્રદેશ વગેરે) અદશ્ય થઈ જય છે.

*

શારીરિકના સૂક્ષ્મ ભાગો ઊંચે ઊઠે છે. બાધ્ય ચેતના પણ ઊંચે જય છે પણ તે સમયે પૂર્ણ સમાધિ હોય છે. આ સાધનામાં પૂર્ણ સમાધિનો ખાસ ઉપયોગ નથી.

*

જો બધું જ બહાર નીકળી જય તો શરીરનું અસ્તિત્વ રહે જ નહિ. કાયમ કોઈક ચેતના હોય છે જ અને તેથી કોઈ આત્મતત્વ શરીરને આધાર આપે છે.

*

ના, શરીર પોતે ઊધ્વર્માં ઊંચે જઈ શકે નહિ. કઈ રીતે બને ? શરીર ચેતનાને સ્થૂલ જગત સાથે સાંકળી રાખવા માટે હોય છે.

*

એક વખત સ્વરૂપ અથવા તેના લિન્ન ભાગો ઊધ્વર્માં રહેલી ભૂમિકાઓ તરફ આરોહણ કરવાની શરૂઆત કરે ત્યારે સ્વરૂપને કોઈ પણ ભાગ તે પ્રમાણે કરી શકે

છે, સપાટી ઉપરનો અથવા બીજો કોઈ પણ. એવો સંસ્કાર કે વ્યક્તિ પાછી આવી શકે નહિ, તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. વ્યક્તિને નિર્વાણની અનુભૂતિ, મનની ટોચ ઉપર આવી શકે અથવા મનને માટે જે હાલ પરાચિત ભૂમિકાઓ છે તેની ભૂમિકાનોની કોઈ પણ ભૂમિકામાં પણ થઈ શકે; આત્મામાં આરોહણ કરવાથી આધ્યાત્મિક બનેલા મનને 'લય' ની અનુભૂતિ થાય. પોતાની જન, તેના વિચારો, ગતિઓ અને સંસ્કારો એક પરાચિત નીરવતા અને અનંતનામાં વિધૃતન થતા હોય એવું લાગે-જેને ગ્રહણ કરવા માટે તે અશક્ત હોય છે, તે અજ્ઞેય હોય છે. પરંતુ આ વસ્તુ તો નિર્વાણના કોઈ સરૂપમાં લાવી મૂકે અથવા દોડી જાય. આ વસ્તુ ત્યારે બને જ્યારે માણસનું લક્ષ્ય નિર્વાણ હોય; જે માણસ મનથી બંધાયેલો હોય અને તેના વિધૃતનો અનંતમાં સ્વીકાર કરે, જ્ઞાન પોતાનું જ વિધૃતન હોય, અથવા જે માણસમાં મનોમય ભૂમિકા કરતાં વધારે ઉચ્ચતર ભૂમિકાની ઓળખવાની શક્તિ ન હોય તો નિર્વાણ બરાબર છે. નહિ તો બીજી રીતે જે પરાચિત હતું તે સચેતન બને છે; માણસ ઉધ્વત્તર ભૂમિકાઓની સક્રિયતાનું કરણ બને છે અથવા તેમને ધારણ કરે છે અને એક એવી ગતિ થાય છે જે મુક્તિને નિર્વાણમાં લઈ જતી નથી પણ મુક્તિની અને ઇપાંતરની ગતિ બને છે. વ્યક્તિ ગમે તેટલી ઊંચે જાય છીનાં એ કાયમ પાછી ફરી શકે છે, સિવાય કે વ્યક્તિનો પોતાનો સંકલ્પ તે પ્રમાણે કરવાનો ન હોય.

*

જ્યારે ઉધ્વમાંથી ખુદ્વાપણું થાય છે ત્યારે સાધનામાં આવી અનુભૂતિઓ આવે છે — બ્રહ્મ, આત્મા અથવા પરમાત્મા સાથેનો સંપર્ક અને ઉધ્વ શક્તિ અથવા માતાજીની શક્તિ સાથેનો સંપર્ક વગેરે અનુભૂતિઓ આવે છે. એ સ્વાભાવિક છે કે માણસને ખમર પડતી નથી કે તે શું છે, પરંતુ તેની અનુભૂતિ બહુ સાચી હોય છે અને તેનું વણેન પણ બહુ ચોક્કસ હોય છે, “કેટલી સુંદર વસ્તુ ! બધું જ સિથર અને પ્રશાંત લાગે છે — જ્ઞાન કે પાણીના સમુદ્દરયમાં એક તરંગ પણ નથી. પરંતુ તે શૂન્ય નથી. હું કોઈ દિવ્ય હાજરી અનુભવું છું, જે જીવનમાં ઊંડે ઊંડે રહેલી છે પરંતુ ધ્યાન દરમિયાન એક નિરપેક્ષ શાંતિ અને અચંચાગતાનો અનુભવ થાય છે.” તે ઉપરાંત તેને જે શક્તિની અનુભૂતિ થાય છે તે પણ બિલકુલ સાચી હોય છે, “ઉધ્વમાંથી આવિભાવ પામેવા સર્જનમાંની કોઈક વસ્તુ, (મન, ભૌતિક તત્ત્વ), એક પાછળ રહેલી શક્તિ જે ઉર્મિઓ, ગુસ્સો, લાલસાને ઉત્પન્ત કરે છે તેનાથી બિલકુલ અલગ, કુમથઃ વિશુદ્ધ અને ઇપાંતર કરે છે ”, બીજા શબ્દોમાં, દિવ્ય અથવા આધ્યાત્મિક બળ, વૈશ્વિક બળ, જે સામાન્ય શરીરધારી ચેતનાને ટેકો આપે

છે તેનાથી ભિન્ન પ્રકારનું બળ છે તે પણ ધારું સ્પષ્ટ છે. હું ધારું છું કે હજુ ફક્ત સંપર્ક જ છે, પરંતુ ધણો સારો અને સ્પષ્ટ સ્પર્શ છે. જો તે આવી સ્પષ્ટ અને સાચી લાગણી ઉત્પન્ન કરે એ એવું લાગે છે જાણે ધણી સારી શરૂઆત કરે છે.

*

તમારા પત્રમાં વણ્ણન કરેલી અનુભૂતિ એ સાચો આત્મા ને શરીરથી સ્વતંત્ર છે તેના સાક્ષાત્કારની જાંખી છે. જ્યારે તે ત્યાં સ્થિર થઈ જાય છે ત્યારે ‘મુક્તિ’ આવે છે. કેવળ શરીર જ નહિ પરંતુ પ્રાણ અને મન પણ કરણો તરીકે અનુભવાય છે અને પોતાનો આત્મા એક રિથર, સ્વયંભૂ અને મુક્ત તથા વિશ્વાણ અથવા અનંત તરીકે અનુભવાય છે. ત્યાર પછી ચૈત્યપુરુષ માટે તે મુક્તિમાં પ્રકૃતિનું પૂર્ણ ઝ્યાંતર કરવું અસરકારક બને છે. તમારી પહેલાંની બધી અનુભૂતિઓ આ વસ્તુને માટે તૌયારી કરતી હતી, પરંતુ શારીરિક ચેતના વચ્ચે આવી. હવે જ્યારે તમને આત્માની શરીરથી અલગ તર્ફ તરીકે જાંખી થઈ તેથી શારીરિક મુશ્કેલી ઉપર સહેલાઈથી વિજય પ્રાપ્ત થશે.

●

ઉદ્ધ્વ ચેતનામાં, નીરવતાના પ્રથમ સાક્ષાત્કારમાં, કોઈ સમય નેવી વસ્તુ હોતી નથી. તેમાં કેવળ ફક્ત શુદ્ધ અસ્તિત્વ, ચેતના, શાંતિ અથવા સમર્થ નિરંતર આનંદ હોય છે. તેમાં જે કોઈ વસ્તુ આવે તો આ સમયાતીત સ્વયંભૂ અસ્તિત્વની સપાઠી ઉપરની કોઈ ગોળુ કિયા હોય છે. આ વસ્તુ અને મુક્તિની અનુભૂતિ આવે છે કારણ કે મનની પ્રગાઢ શાંતિ હોય છે. ઉદ્ધ્વ ભૂમિકામાં આ શાંતિ અને મુક્ત રહે છે, પરંતુ તેને મહત્તર અને મુક્ત સહીય ગતિની સાથે જોડી શકાય છે.

*

આત્મા અથવા શુદ્ધ અસ્તિત્વમાં કોઈ સમય કે સ્થળ હોતાં નથી – સિવાય કે એક આધ્યાત્મિક અવકાશ અથવા બૃહદ્દ વિશ્વાણતા.

*

હા, આત્માની નીરવતામાં કોઈ સમય હોતો નથી – તે ‘અકાલ’ હોય છે.

*

તમને ને અનુભૂતિ થઈ કે કોઈક વસ્તુ મસ્તકમાંથી તીરની માફક બહાર નીકળીને ગઈ, ઓ કદાચ મનોમય ચેતનામાંથી કોઈ વસ્તુ બહાર નીકળીને કોઈ હેતુ અથવા લક્ષ્ય પ્રત્યે જવાનું સૂચન હતું. કેટલીક વખત મનોમય ચેતનાનો કોઈ આંશઃ

પોતે જ એ શીતે બહાર જય છે અને તે ઉચ્ચતર ભૂમિકામાં ઊંચે જય છે, અથવા જગતની આસપાસ કચાંક જય છે – અને પછી પાછો ફરે છે. આપણે જાણીએ પણ નહિ એ શીતે શક્તિઓ આપણી અંદરથી બહાર જય છે અને ત્યાં અસર કરે છે. જે આપણે કોઈ માલુસ માટે અથવા સ્થળ વિશે અથવા કોઈ ઘટના વિશે ત્યાં બનતી હોય એ શીતે વિચાર કરીએ, તો તે વસ્તુ તે માલુસ પાસે અથવા તે સ્થળમાં જય છે. જે આપણામાં સંકદ્પ-શક્તિ હોય અથવા સમર્થ મનોમય કામના હોય તો કાંઈક બનવું જોઈએ, એક સંકદ્પ-શક્તિ બહાર જશે અને તે પ્રમાણે કરવા પ્રયત્ન કરશે. પરંતુ આંતર-મનમાંથી પણ શક્તિઓ બહાર જય છે અને સપાટી ઉપરના કોઈ પણ સચેતન કારણ સિવાય પણ બહાર જઈ શકે છે.

તમને જે યોગીનું દર્શન થયું તે કોઈ ઊધ્વતર ભૂમિકાનું સત્ત્વ હોઈ શકે અથવા તે શિવનું કોઈ સ્વરૂપ પણ હોઈ શકે. જે કમળો હતાં તે પૂર્ણ વિકાસ પામેલા સ્થળનું સૂચન કરે છે. આજે જે વસ્તુ બની તે વિશે તમે જે વલણ અપનાવ્યું – પોતાની પૂર્ણતા માટે જ પ્રયત્ન કરવો અને બીજાઓની ભૂલ દ્વારા કુદ્ધન થવું, પરંતુ નીરવ સંકદ્પથી તેમની પૂર્ણતા માટે પ્રત્યુત્તર આપવો એ કાયમ સાચું વલણ કરે છે.

*

પહાડના શિખર ઉપર સોનેરી પ્રકારના મહાન વિસ્તારની અનુભૂતિ એટલા માટે આવી કે મેં તેને ઊધ્વમાંથી આવતી ચેતનાની ઊધ્વ અનુભૂતિઓ માટે પ્રયત્ન કરવા માટે કહેલું. ધારુાખરા સાધકોને જેમનામાં કોઈ પણ દર્શન કરવાની શક્તિ હોય છે તેમને શિખર પર આવતી આવા પ્રકારની પ્રતીકાત્મક અનુભૂતિ આવે છે. પર્વત એ પૃથ્વી ઉપરની (સ્થૂલ તત્ત્વ) ઊંચે ચડતી ચેતના છે. જે કમિક ઊંચાઈઓ (પ્રાણમય, મનોમય અને મનથી ઊધ્વમાં રહેલી) આધ્યાત્મિક સ્વર્ગ તરફ જય છે. સુવર્ણરંગી પ્રકાશ એ કાયમ ઊધ્વ સત્ત્વ (અતિમનસ, અધિમનસ અથવા તેમાથી થોડી નીચેની અંતસ્કુરણા) નો પ્રકાશ હોય છે અને તે સ્વરૂપની ટોચ ઉપર પ્રકાશિત વિસ્તાર તરીકે રજૂ થાય છે. ‘ક્ષ’ એ પ્રકાશ ઉપર એકાગ્રતા કરી તેથી તે ઊંચાઈઓના સંપર્કમાં પહોંચી તે કાયમ આવાં પરિણામો આપે છે; શાંતિ, આનંદ, સામર્થ્ય, એક એવી ચેતના જે પરમાત્માની શક્તિમાં કાયમ સુરક્ષિત હોય છે. અલબત્ત, ચૈત્યપુરુષ મારફતે તેને તે સંપર્ક થયો હતો પરંતુ તે અનુભૂતિ પોતે ચૈતસિક અનુભૂતિને બદલે એક મનથી ઊધ્વની આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ હતી.

ધ્યાનનો પ્રકાર સ્વરૂપના ભાગ ઉપર આધાર રાખે છે જેના ઉપર વ્યક્તિ તે સમયે એકાગ્ર થયેલ છે. શરીરમાં (સ્થૂલ શરીર કરતાં સૂક્ષ્મ શરીરમાં; પરંતુ તેને અનુરૂપ જે સ્થૂલ શારીરિક ભાગો હોય છે તેની સાથે સંકળાયેલા ભાગોમાં) એવાં કેન્દ્રો પણ હોય છે જે સ્વરૂપની દરેક ભૂમિકાને અનુરૂપ હોય છે. મસ્તકની ટોચ ઉપર એક કેન્દ્ર હોય છે અને તે 'તેનાથી ઊર્ધ્વમાં હોય છે' જે ઉપરિ-મન અથવા ઊર્ધ્વતર ચેતનાનું કેન્દ્ર હોય છે; એક કેન્દ્ર કપાળમાં ભૂમધ્ય વચ્ચે હોય છે અને તે ચિંતનશીલ મન, મનોમય સંકદ્ય અને મનોમય દર્શનનું કેન્દ્ર હોય છે; એક કેન્દ્ર કંઠમાં હોય છે, જે અભિવ્યક્તિનું અથવા બાધ મનનું કેન્દ્ર છે. આ બધાં મનોમય કેન્દ્રો હોય છે તેની નીચે પ્રાણનું કેન્દ્ર આવે છે - હદ્ય (ઊર્મિમય), નાભિનું (સક્કિય પ્રાણનું કેન્દ્ર), પેદુમાં નાભિની નીચે એક બીજું કેન્દ્ર છે, જે નિમ્ન અથવા સંવેદનશીલ પ્રાણમય કેન્દ્ર હોય છે. છેવટે કરોડરજણૂના છેડે એક મૂલાધાર અથવા સ્થૂલ શારીરિક કેન્દ્ર છે. હદ્યની પાછળ ચૈતસિક કેન્દ્ર છે. જો વ્યક્તિ મસ્તકમાં એકાગ્રતા કરે, જે રીતે ઘણા માણસો કરે છે, તો તે વ્યક્તિ મનોમય-આધ્યાત્મિક ધ્યાન માટે શોધ કરે છે; જો હદ્યમાં એકાગ્રતા કરે તો તે ચૈતસિક ધ્યાન છે. આ બધી સામાન્ય જગાઓ છે જ્યાં માણસ ધ્યાન કરે છે. પરંતુ જે વસ્તુ પ્રથમ ઉપર આવે છે અથવા પ્રથમ ખુલ્લી થાય છે તે મનોમય અથવા ચૈતસિક ન પણ હોય, પરંતુ ઊર્મિમય અથવા પ્રાણમય હોય; તે પ્રકૃતિ ઉપર આધાર રાખે છે - કારણ કે તેની અંદર જે કોઈ વસ્તુ સૌથી સરળ રીતે ખુલ્લી થાય તે પ્રથમ ખુલ્લી થવાની શક્યતા છે. જો તે પ્રમાણમાં હોય, તો પછી ચેતનાનો પ્રાણમય ભૂમિકામાં પ્રક્ષેપ થાય છે અને તેની અનુભૂતિઓ પ્રાણમય હોય છે. પરંતુ તેમાંથી આપણે ચૈતસિક કેન્દ્રને પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ. તેને માટે વધારે અને વધારે અંતરમાં આપણી જતને ખેંચી લઈએ છીએ; આપણે આપણી જતને પ્રાણમય અનુભૂતિઓમાં ડુબેલી રહેવા દેતા નથી. પરંતુ પોતાની જતને અદ્વાગ કરીને તે બધી અનુભૂતિઓ તરફ તટસ્થ નજર નાખીએ છીએ જ્યાં કે વ્યક્તિ પોતે પોતાના ભીતરમાં ઊંડાણમાં ઉતશી ગઈ હોય અને વસ્તુઓને પોતાની જતથી બહાર રહેલી નિરીક્ષણ કરતા હોઈએ. તે જ પ્રમાણે વ્યક્તિ વિચારમાં એકા-ગ્રતા કરીને મનોમય અનુભૂતિઓ પ્રાપ્ત કરે છે અને તેના વડે તેને અનુરૂપ અનુભૂતિ લાવે છે. દા.ત. સર્વ પ્રાણીઓનો બ્રહ્મ તરીકેનો વિચાર, અથવા વ્યક્તિ વિચારમાંથી પાછી હઠી જાય છે અને પોતાના વિચારો વિશે બહારની વસ્તુઓ હોય તેમ નિરીક્ષણ કરે છે, અને ત્યાર પછી વ્યક્તિ નીરવતામાં અને શુદ્ધ અનુભૂતિમાં પહોંચી

આ યોગમાં સામાન્ય રીતે મસ્તકના ઉપરનો પ્રકાશ દિવ્ય સત્યના પ્રકાશ તરીકે દેખાય છે. તે મસ્તકના ઉપરના ભાગમાં હોય છે અને ત્યાં પૂજું દિવ્ય શાંતિ, બળ, પ્રકાશ, જ્ઞાન, આનંદ હોય છે. જ્યારે વ્યક્તિત્વના ચેતના પૂરતા પ્રમાણમાં તૈયાર થઈ ગઈ હોય છે ત્યારે આ બધી વસ્તુઓ શરીરમાં અવતરણ કરવાના શરૂઆત કરે છે. તૈયારીમાં સામાન્ય રીતે આવી મુશ્કેલીઓ આવે છે પરંતુ વ્યક્તિએ ધીર્યપૂર્વક ટકી રહેવું પડે છે અને તે વસ્તુ તૈયાર થાય ત્યાં સુધી પોતાની જતને વધારે અને વધારે ખુલ્લી કરવી પડે છે.

*

જે માણસ કાયમ ઊર્ધ્વ ચેતનામાં રહી શકે, તો તેટલા પ્રમાણમાં તે વધારે સારું છે. પરંતુ માણસ શા માટે કાયમ ત્યાં રહેતો નથી? કારણ કે નિમ્ન પ્રકૃતિ, જે પ્રકૃતિનો હજુ એક ભાગ છે તે તેના તરફ તમને નીચે જેંચે છે. પરંતુ તેને બદલે જે નિમ્ન પ્રકૃતિમાં રૂપાંતર થાય, તો તે ઊર્ધ્વ પ્રકારની પ્રકૃતિ બને છે અને પછીથી કોઈ નિમ્ન વસ્તુ રહેતી નથી, જે તમને નીચે તરફ જેંચે.

રૂપાંતર એટલે ઊર્ધ્વ ચેતનાને અથવા ઊર્ધ્વ પ્રકૃતિને નીચે રહેલાં મન, પ્રાણ અને શરીરમાં ઉતારી લાવવી જેથી તે નિમ્ન પ્રકૃતિનું સ્થાન લે છે. સાચો આત્મા જે આધ્યાત્મિક છે, પરંતુ ઊર્ધ્વમાં રહેલો છે તેની ઊર્ધ્વતર ચેતના છે. જે વ્યક્તિ ઊર્ધ્વમાં પ્રવેશ કરે, તો જ્યાં સુધી ત્યાં રહે ત્યાં સુધી મુક્ત હોય છે, પરંતુ જે તે મનમાં, પ્રાણમાં અથવા શરીરમાં નીચે ઉત્તરે અથવા તેમનો ઉપયોગ કરે રહે આ જીવન સાથે સંબંધ રાખે તો તેને તે પ્રમાણે કરવાની જરૂર પડે છે, યા તો તેને નીચે ઉત્તરવું પડે છે. સામાન્ય ચેતનાથી કામ કરવું પડે છે અથવા તેને આત્મામાં રહેવું પડે છે પરંતુ મન, પ્રાણ અને શરીરનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. પરંતુ પછી તેને આ બધા અપૂર્ણ કરણેનો સામનો કરવો પડે છે અને તેમનો ઘાટ ઘડવો પડે છે – તેમને રૂપાંતર દ્વારા સુધારી શકાય છે.

તમે એમ કહો છો કે તમે થોડા ઊર્ધ્વમાં ચેતનામાં ઊંચે ઊંઠો છો પણ તમે કઈ જગાએ ઊંચે જાઓ છો? અચંચલ મનમાં અને પ્રાણની ઉપર, મનથી ઉપર રહેલી એવી કોઈ વસ્તુમાં, જે કાયમ સિથર અને વિશુદ્ધ અને મુક્ત હોય છે, તેમાં?

*

ના, પ્રશ્ન દ્વારા કટાક્ષ કરવાનો મારો હેતુ ન હતો. તમે વખ્યું હતું કે

સામાન્ય ચેતનામાંથી થોડા ઊંચે ઉઠવાથી માણસ મુશ્કેલીમાંથી મુક્ત થઈ જાય છે અને વ્યક્તિને એવી લાગણી થાય છે. હું એવું ધારતો હતો કે આ તમારો પોતાનો અનુભવ હતો એટલે મેં પ્રશ્ન મૂક્યો કારણ કે અચંચળ મનની એવી અનુભૂતિ હોય છે જે પ્રાજુની અસ્વસ્થતા અથવા શારીરિક સ્વરૂપની જડતાને લઈને સહેલાઈથી ભાંગી પડે છે. વધારે ઊંડી મુક્તિની અને સ્થિરતાની એવી અનુભૂતિ હોય તે આત્માની હોય છે; તે ટકી રહે પણ ખરી પરંતુ નિમ્ન ચેતના દ્વારા ઢંકાઈ પણ શકે છે.

*

વ્યક્તિ ઊર્ધ્વ ચેતનામાં રહી શકે અને તેમ છતાં નિમ્ન ચેતનાના ફેરફારોએ સાથે પોતાની જાતને સાંકળેલી રાખે. એમાં શાંકા નથી કે માતાજીનું બળ જે વસ્તુઓ જરૂરી હોય તે કરી આપશે, પરંતુ સાધકની સંમતિ, તેમના કાર્યની સાથે પોતાના શાંકલ્પનું જોડાણ અથવા તેનું સાક્ષીરૂપ દર્શન પણ જરૂરી છે.

*

તમારું વલણ ઊર્ધ્વમાં જવાનું હતું અને ઊર્ધ્વ ચેતનાને નિમ્ન પ્રકૃતિ સાથે કાર્ય પાડવા માટે છોડી દેવાનું હતું. અને તેને માટે તમારે કોઈ પણ પ્રયત્ન કરવો ન હતો. તે વસ્તુ બે શર્તોથી સારી રીતે બની શકી હોત. (૧) જ્યારે શાંતિ અને બળ નીચે અવતરણ કરે અને છેક શારીરિક સુધીનો કબજે લે. (૨) જ્યારે તમારા આંતર-સ્વરૂપને બાધ્ય સ્વરૂપની અસરો પ્રત્યે નિશ્ચલ બનાવવામાં તમે સફળ થાઓ; શારીરિક, શાંતિને પચાવવામાં નિષ્ફળ ગયું અને તેને બદલે જડતા ઉત્પન્ન થઈ. બળનું અવતરણ ન થયું; બાધ્ય પ્રકૃતિમાંથી આવતાં સૂચનો તમારા માટે વધારે પડતા મજબૂત સાબિત થયો અને તેમનાં સૂચનો અને પ્રમાણને લઈને તેમણે સાધનામાં વિક્ષેપ કર્યો.

*

મેં એમ નથી કહ્યું કે તમે ભૂલ કરી છે. મેં કઈ વસ્તુ બની અને તેના માટે કયાં કારણો હતાં તેને વિશે જવાત કરી છે. જે તમે ઊર્ધ્વમાં રહી શક્યા હોત, અને બળને નીચે ઊત્તરવા દીધું હોત, અને તમે બાધ્ય પ્રકૃતિમાં અનાસકત રહીને કાર્ય કર્યું હોત, તો બધું બરાબર થયું હોત. તમે ઊર્ધ્વમાં જઈ શક્યા, કારણ કે શાંતિનું અવતરણ થયું. તમે ઊર્ધ્વમાં ન રહી શક્યા કારણ કે શાંતિ શારીરિકનો પૂરતા પ્રમાણમાં કબજે ન લઈ શકી, અને બળ પૂરતા પ્રમાણમાં અવતરણ પ્રાભ્ય નહિ. દરમિયાન પ્રમાણ ઉત્પન્ન થયો અને બાધ્ય પ્રકૃતિમાં રહેલાં ગ્રાણમણું

સ્વોચનોને લઈને અને જડતાના ઘસારાને લઈને તમે વધારે અને વધારે મુશ્કેલી પરિસ્થિતિમાં આવી પડયા, તેથી તમે અનાસ્કર્ત રહી શકયા નહિ, અને દિવ્ય બળનું વધારે અને વધારે અવતરણ કરી શકયા નહિ, અથવા નીચે અવતરણ કરી શકયા નહિ તેથી તમે તમારી શારીરિક ચેતનામાં નીચે ઉત્તરી ગયા.

*

તમારી ચેતનાને ઊદ્ધર્મમાં રાખી શકો એ અગત્યની વસ્તુ મેં ખુલ્લા થવા માટે, નીચે અવતરણ બાબુ શીતે બંધ થયું છે એવી સામાન્ય શીતે અનુભૂતિ થાય છે. જ્યાં સુધી ચેતના ઊદ્ધર્મમાં પૂરેપૂરી શીતે કાયમી શીતની સ્થાપિત ન થાય ત્યાં સુધી વારંવાર તેને માટે ખુલ્લા થવું અને મસ્તકમાં તથા તેનાથી વધારે નીચે અવતરણ થવા માટે ખુલ્લા થવાની ખાસ જરૂર છે. નીચેથી ઝેંચાણ કરતી વસ્તુઓના લાડમાં ન રાચવું. ધ્યાન માણસો તેનો રસ માણે છે તે ખોટી શીત છે. માણસ નીચે ગબડયા સિવાય અવતરણ કરી શકે એવી શીતે ઊદ્ધર્મમાં પોતાનું પ્રતિષ્ઠાપન કરવું જોઈએ. એવું નથી કે ગબડવાનું થાય તો ઊદ્ધર્મન માટે તે પ્રતિરોધક નથી; પરંતુ તે બનવા માટે તે પ્રમાણે કરવાની કોઈ જરૂર નથી.

*

ઘસારો, રખડપઢી કે ગળામાં કોઈ ચીરા પડવા માટેનું કોઈ કારણ મને જણાતું નથી. કાયમી ખુલ્લાપણું ન આવે તો પણ તમારે ફક્ત રાહ જોવાની છે અને તે ચોક્કસ આવશે જ. એક કરુણ વસ્તુ છે કે પ્રાણની ચંચળતા ચેતનાની શૂન્યતાની જગાએ આટલી બધી શીતે લાતંલાત કરે; કારણ કે જે તમે ધીરજ રાખો તો આ શૂન્યતા, જે અત્યારે તટસ્થ અને તેથી પ્રાણને રસદીન લાગે છે, તે વિધાનાત્મક બને અને ઊદ્ધર્માંથી આવતા પ્રવાહને ગ્રહણ કરવા માટે સમર્થ બને. મુશ્કેલી એ છે કે પ્રાણને કાયમ એવી ટેવ હોય છે કે કાંઈક વસ્તુ કરવી અથવા વસ્તુ સાથે કાંઈક કાયું થવું જોઈએ અને જ્યારે તે કોઈ કાયું ન કરે અથવા કાંઈ બનતું ન હોય (અથવા સુપાટી ઉપર તેવું લાગે) ત્યારે તે કંટાળી જય છે અને કાંઈક લાગણી અનુભવવા માટે વાતચીત કરવા માંડે છે, અથવા કોઈક અર્થાંહીન વસ્તુ કરે છે. તેમ છિતાં, આ વિધન હોવા છિતાં, દિવ્ય અવતરણ આવી શકે છે - તેણે અતિ-માનસની રાહ જોવાની જરૂર નથી.

*

હું ઓમ કંદી શકું કે ઊદ્ધર્મ તરફ ખુલ્લાપણું, દિવ્ય પ્રકાશમાં આવેખણ અને.

સામાન્ય ચેતનામાં અને સામાન્ય માનવજીવનમાં તેનું અવતરણ એ યોગની તાલીમમાં પ્રથમ નિષ્ણયિક અનુભૂતિ હોય છે અને તે સામાન્ય શીતે હોય છે ૧૮. તેમજ તે પ્રમાણે યોગની તાલીમ વગર પણ, જે માણસો આધ્યાત્મિક પરિવર્તન માટે નિર્માણ થયેલા હોય છે તેમનામાં બની આવે છે ખાસ કરીને સામાન્ય જીવનમાં કોઈ અસંતોષ હોય અને કોઈ વધારે સારી કે મહત્તર વસ્તુ માટે શોધ હોય તો આ વસ્તુ બને છે ૧૯. તે ખી જે શીતે વર્ણિન કરે છે તે ૧૯ પ્રમાણે બરાબર બને છે અને અનુભૂતિ બંધ પણ થાય છે અને અવતરણ પણ આવે છે. પ્રથમ અનુભૂતિ પછી સમયનો લાંબો ગાળો આવે છે. તે દરમિયાન અનુભૂતિનું પુનરાવર્તન થતું નથી અથવા બીજી કોઈ અનુભૂતિ આવતી નથી. જે યોગની તાલીમ સતત બેવામાં આવે તો લાંબો ગાળો જરૂરી નથી છતાં તે પૂરતા પ્રમાણમાં લાંબો હોય છે. અવતરણ અનિવાર્ય છે કારણ કે સમગ્ર સ્વરૂપ ઉધ્વર્મમાં ગયેલું હોતું નથી પરંતુ અંદરની કોઈક વસ્તુ ગયેલી હોય છે અને બાકીની પ્રકૃતિ તૈયાર હોતી નથી, તે સામાન્ય જીવનમાં નિર્મણ અથવા સામાન્ય જીવન પ્રત્યે આસક્ત હોય છે. અને એવી ગતિઓ દ્વારા શાસિત થાય છે જે ગતિઓ પ્રકાશના સુમેળમાં હોતી નથી. તેમ છતાં અંદરની કોઈક વસ્તુએ એ સ્વરૂપમાં રહેલી કોઈ કેન્દ્રસ્થ વસ્તુ હોય છે અને તેથી કરીને એક શીતે અનુભૂતિ નિશ્ચિત અને નિષ્ણયિક શીતની હોય છે : કારણ કે તે વસ્તુ એક આધ્યાત્મિક નિયતિની નિશ્ચિત આગાહી હોય છે અને કઈ વસ્તુ પ્રત્યે પહેંચવાનું છે તેનું સ્વીક છે. એક વખત તે પ્રમાણે હોય તો કોઈક વસ્તુ એવી બનવાની જ છે જે માર્ગ ખુલ્લો કરશે, સાચા જ્ઞાનને અને સાચા વલણને નિશ્ચિત કરશે અને વ્યક્તિને માર્ગ ઉપર જવા માટે શક્તિમાન બનાવશે અને એક સહાયક મદદ મોકલી આપશે. ત્યાર પછી જે વિદ્ધનો પ્રકાશને પાછો ફરતો અટકાવે છે તેમની સફાઈ થશે તથા સમગ્ર સ્વરૂપને ઊંચે લઈ જશે અને બીજી એટલી જ અગત્યની વસ્તુ કે સમગ્ર સ્વરૂપમાં પ્રકાશનું અવતરણ થડ થશે અને પૂર્ણતા તરફ પ્રગતિ કરાવશે. કદાચ લાંબો અથવા ટૂંકો સમય લાગે તેનો આધાર આંતરિક ધૂકા ઉપર છે તેમ જ બાબુ સંજોગો ઉપર છે. પરંતુ અંતરની અભીસા અને પ્રયત્નની બાબુ સંજોગો કરતાં વધારે કિંમત છે અને જે આંતર જરૂરિયાત સમાઈ હોય તો તે સંજોગો તેમની શીતે જોઈવાઈ જશે. તે મહિલા માટે એક કાળ આવી પહેંચી છે તેમજ જરૂરી અભીસા અને જ્ઞાન અને અસર તેને મદદ કરશે.

*

તમને જે શક્તિની અનુભૂતિ થઈ તે સ્પષ્ટ શીતનું કુંડલિનીનું ઉધ્વરિષાહણ હોવું જોઈએ જે ઉધ્વર્મમાં રહેલી શક્તિનું મિલન સાધીને ફરીને જરૂરી શક્તિને નીચે

ઉતારી લાવે જેથી તમારો વિષાદ શરીર જ્ય અને ત્યાર પછી ફરીને ઊધર્ણ અને નિમ્ન કેન્દ્રો વચ્ચે રહેલો સંબંધ સ્થાપન કરે. જે મસ્તકનો વિસ્તાર હેખાયો તે મનનું આત્માની સાથે અથવા પરમાત્માની ચેતના સાથેના જોડાણને લઈને હેખાયું તે ચેતના વિશાળ અને અમર્યાદ હોય છે અને વ્યક્તિ જ્યારે તેમાં આરોહણ કરે છે ત્યારે વ્યક્તિગત ચેતના પણ પોતાની મર્યાદાઓને તોડી નાખે છે અને પોતાની જતને વિશાળ અને અમર્યાદ અનુભવે છે. આવા દરેક સમયે વ્યક્તિને એવું લાગે છે જાણે તેને મસ્તક કે શરીર નથી પરંતુ એક વિશાળ આત્મા અને તેની ચેતના છે અથવા મસ્તક અને શરીર તેનો ભાગ છે. શરીર અથવા સ્થૂલ મન તેનાથી ચોંકી ઊઠે છે અથવા ગભરાઈ જ્ય છે કારણ કે આવી અનુભૂતિઓ તેને માટે અસામાન્ય હોય છે; પરંતુ ડરવાનું કોઈ કારણ નથી - આ બધી યોગમાં આવતી સામાન્ય અનુભૂતિઓ છે.

*

કરોડરજણું બળના અવતરણ અને આરોહણની મુખ્ય નહેર છે, જેના વડે તે નિમ્ન અને ઊધર્ણ ચેતનાને એકસાથે સાંકળી લે છે.

*

કરોડરજણું અને તેની બન્ને બાજુએ થયેલું સંવેદન કુંડલિની શક્તિની જગૃતિની નિશાની છે. તેની અસર અવતરણ કરતા અને આરોહણ કરતા પ્રવાહના જેવી લાગે છે. પ્રવાહો માટે બે મુખ્ય નાડીયંત્રની નહેરો હોય છે, જે કરોડરજણુની મુખ્ય નહેરની બન્ને બાજુએ આવેલી છે. અવતરણ પામતો પ્રવાહ એ ઊધર્ણમાંથી આવતી શક્તિ નીચે અવતરણ કરીને કરોડરજણુમાં સૌથી નીચે રહેલા નાડીકેન્દ્રમાં સુધુમ રહેલી શક્તિને સ્પર્શ કરવા માટે આવે છે; આરોહણ કરતા પ્રવાહમાં શક્તિ મુક્ત થઈને જગૃત થયેલી કુંડલિનીમાંથી ઊધર્ણમાં ચડે છે. આ ગતિ જેમ જેમ આગળ જ્ય છે તેમ તેમ સૂક્મ નાડીતંત્રનાં ચકોને ખુલ્લાં કરે છે અને તે ખુલ્લાં થવાથી સ્થૂલ શરીરની સાથે બંધાયેલી સપાટી ઉપરની ચેતનાની મર્યાદાઓમાંથી વ્યક્તિ મુક્ત થાય છે, અને પૃષ્ઠસ્થ રહેલા સ્વરૂપને યોગ્ય ચેતનાની મહાન હારમાળાઓ, મનોમય, પ્રાણમય અને સૂક્મ શારીરિકનું સાધકને દર્શન કરાવે છે. જ્યારે કુંડલિની જેમ જેમ મસ્તકની ટોચ મારફતે આરોહણ કરે છે અને ઊધર્ણ ચેતના સાથે તેનું મિલન થાય છે ત્યારે એક અતિચિત્ર પ્રત્યે તે ખુલ્લી થાય છે અને સામાન્ય મનથી ઊધર્ણમાં પહોંચે છે. આપણી ચેતનામાં આ બધાં કેન્દ્રો મારફતે આરોહણ કરવાથી અને તેમની શક્તિઓનું ગ્રહણ કરવાથી છેવટે અતિમનસને પહોંચવાનું શક્ય બને છે. આ તંત્ર

માર્ગની પદ્ધતિ છે. આપણા યોગમાં આવી પદ્ધતિસરની વસ્તુ માટે પસાર થવું જરૂરી નથી. અભીષ્ટાના બળ દ્વારા તે સ્વાભાવિક રીતે જ બની આવે છે. જેવું ખુલ્લાપણું થાય કે તરત જ દિવ્ય શક્તિ અવતરણ પામે છે અને જરૂરી કાર્ય હાથમાં લે છે, જેની જરૂર હોય તે કરે છે. દરેક વસ્તુને તેના સમયોચિત સમયે કરે છે, અને સાધકમાં યૌગિક ચેતનાનો જન્મ થવાની શરૂઆત થાય છે.

*

શ્રી અરવિંદ તમારા ગુરુ તરીકે માર્ગદર્શન આપવાનું સ્વીકારી શકે નહિ, એટલા માટે કે જેઓ તેમના વિશિષ્ટ માર્ગનું અનુસરણ કરે છે તેમને જ શિષ્યો તરીકે સ્વીકારે છે; તમારી અનુભૂતિઓ જુદા જ માર્ગનું અનુસરણ કરે છે તેમના યોગમાં પ્રસંગવસાતુ કરોડરજજુમાં પ્રવાહ આવી શકે છે, તેમ જ નાડીના માર્ગમાં અથવા શરીરના બીજા ભાગોમાં પણ આવી શકે છે પરંતુ તેમાં વિશિષ્ટ અને સમર્થ શીતે કુંડલિનીની જગૃતિ હોતી નથી. તેમાં નિમ્ન ચેતનામાંથી સ્થિર શીતે ચેતનાનું આરોહણ હોય છે જે ઉદ્ધવું આધ્યાત્મિક ચેતના સાથે મિલન પામે છે અને ઉદ્ધવું-માંથી એક દિવ્ય બળનું અવતરણ થાય છે જે પોતાનું કાર્ય મન અને શરીરમાં કરે છે - તે શીત અને તેના તબક્કાઓ દરેક સાધક પ્રમાણે લિનન લિન હોય છે. દિવ્ય માતાજીમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને બધાં જ જોટાં સૂચનો અને અસરોનો સામનો કરવામાં સજ્જગતા!, એ આ યોગનો મુખ્ય નિયમ છે. તમારું ખુલ્લાપણું એક વખત વધારે પ્રમાણુમાં તાંત્રિક માર્ગને લઈને ખૂબ સમર્થ બન્યું હોવાથી, (જેમાં તમારી સંકલ્પ-શક્તિ કોઈ પ્રક્ષેપ કરતી નથી એ ભાગે જ શક્ય છે કે તે બીજ માર્ગ સહેલાઈથી બદલાઈ શકે - કદાચ એવો પ્રયત્ન તકલીફ ઉલ્લો કરે. યોગ્ય ગુરુ વિશે વાત કરવામાં શ્રી અરવિંદનો કહેવાનો અર્થ એવા કોઈ ગુરુ વિશે હતો, જેણે પોતે આ ચક્કો જોલવાની તાલીમ લીધી હોય અને જે તે પ્રકારના યોગમાં સિદ્ધ બન્યા હોય. એવા કોઈ ગુરુની શોધ અધશી નથી - જ્યારે વ્યક્તિને ગુરુ માટે સાદ આવે ત્યારે વહેલા કે મોડા ગુરુ આવી મળે છે. દરમિયાન ડરને ફેંકી દેવો અને પ્રભુના કાર્યમાં શ્રદ્ધા રાખવી એ અનિવાર્ય છે - પરંતુ જ્યાં સુધી તમને કોઈ માર્ગદર્શક ન મળે જેના ઉપર તમે વિશ્વાસ રાખી શકો, અંદરથી મળતું માર્ગદર્શન અથવા બહારથી માર્ગ આપનાર ગુરુ, ત્યાં સુધી એકાગ્ર ધ્યાન કરીને કોઈ બળજબરીથી માર્ગ કરવા માટે પ્રોયત્ન ન કરવો, ઈડા નાડી વિશેની પ્રેરણ અને તે પ્રમાણે શક્તિનું કાર્ય દર્શાવી છે કે એક કટોકટીની ક્ષણે કોઈ પ્રક્ષેપ થયેલો અને તેના માટેના પુકારની જ્યારે જરૂર હોય ત્યારે તે અસરકારક બનવાની શક્યતા છે.

તમારા પ્રથમ પત્રમાં તમે જે મૂળભૂત અનુભૂતિઓનું વર્ણન કર્યું તેના માટે આવી કોઈ પણ વસ્તુ નથી જે તમને કૃષ્ણ કરે – બધું જ બિલકુલ સામાન્ય હતું. આવી કટોકટી સમયે યોગીને જે સામાન્ય ચેતની અનુભૂતિ થાય છે તેવી તથા તે ધર્માસ્તકી સારી અને સમર્થ હતી અને તે પ્રભુકૃપા સિવાય આવતી નથી. કદાચ તમારી અંદર આવેલું ખુલ્લાપણું, ધીમી અદશ્ય તૈયારીઓ પછી તમારા સહસ્રદળ પદ્મ (મસ્તકની ટોચ ઉપરનું કેન્દ્ર) ઉપર કરેલા ધ્યાનને પરિણામે હોય; કારણ કે તે કાયમ કુંડલિનીને જગ્રત થવા માટે અથવા નિમ્ન ચેતનાને ઉચ્ચતર ચેતના તરફ આરોહણ કરવા અને મિલન કરવા માટેનું આમંત્રણ હોય છે. હૃદયમાં અસ્વસ્થતાની લાગણી સાથે તકલીફ કરનારાં બળો આવ્યાં, કારણ કે થારીરિક સ્વરૂપમાં કોઈ પ્રતિકાર હતો જેનો કાયમ અનુભવ થાય છે અને તેના ઉપર વિજ્ઞય પ્રાપ્ત કરવા માટે દિવ્ય બળે પોતે કાઈ કરવું જોઈએ અને ત્યાર પછીથી પ્રાણમય પ્રકૃતિ, હૃદય, નાભિ, વગેરે સ્થાનોમાં તમને ડર લાગ્યો. પરંતુ તે અનુભૂતિનો કોઈ ભાગ નહોતો; તે નિમ્ન ચેતનાના અથવા બાધ ચેતનાના જોટા પ્રતિકાર દ્વારા વર્ચ્યે શયેલો પ્રક્ષેપ હતો. જે તમે તમારી જતને કૃષ્ણ થવા દીધી ન હોત, તો કદાચ કોઈ પણ અયોગ્ય વસ્તુએ આ અનિચ્છનીય વસ્તુ બનવા ન દીધી હોત. અસામાન્ય પરિસ્થિતિઓથી માણસે કદી ગભરાઈ ન જવું જોઈએ. યોગીએ અભય બનવું જોઈએ (અભી), ડર હોવો તે મૂર્ખાઈ છે, કારણ કે વ્યક્તિ પોતાની પરિસ્થિતિ ઉપર કાબૂ રાખી શકે છે; યોગમાં તે શક્તિ ખૂબ દૃઢાનીય છે અને આવકારદાયક છે.

જે કટોકટીનું બીજા પત્રમાં વર્ણન કરેલું છે તે જે પ્રતિકાર ન હોય તો ભાગ્યે જ આવી હોત – પરંતુ કોઈ પણ ચીતે કોઈ દિવ્ય વસ્તુએ વર્ચ્યે પ્રક્ષેપ કર્યેને તે મુશ્કેલી દૂર કરી. તેમ છીતાં તે બધા પ્રતિકારો અને મુશ્કેલી આવી તે હકીકત દર્શાવે છે કે કોઈક વસ્તુ બાધ ચેતનામાં પૂરેપૂરી તૈયાર થઈ નથી. વધારે સારી વસ્તુ રાહ જોઈને કોઈ માર્ગદર્શક શોધવાની જરૂર છે જેથી કોઈ અજ્ઞાનભર્યાં પગલાંએ. અથવા પ્રતિકારો ફરીથી કોઈ ગંભીર મુશ્કેલી અથવા જેખમ ન લાવે. શ્રી અરવિંદ પ્રકાશ અને સલાહ આપવા માટે એટલું જ કષી શકે. તે સામાન્ય ચીતે કોઈની વર્ચ્યે પ્રક્ષેપ કરતા નથી. પોતાના શિષ્ય વર્ચ્યે પણ નહિ, પરંતુ તમારો પ્રુસંગ અસામાન્ય હોવાથી અને તમારો પુકાર મહાન હોવાથી તેમણે તમારી અનુભૂતિ ઉપર જે પ્રકાશ તેઓ ફેંકી શકે તે આપ્યો છે.

*

યોગ એટલે પરમાત્મા સાથેનું ચૌકય – એવું જોડાણ જે યા તો પરાત્પર છે (વિશ્વથી પર રહેલું) અથવા વૈશ્વિક (વિશ્વરૂપ) અથવા વ્યક્તિગત અથવા

આપણા યોગમાં છે તે પ્રમાણે ત્રણેનું એકીસાથે ઓકય; અથવા એવી ચેતના પ્રામ કરવી જેમાં માણસ તેના નાનકડા અહંથી વ્યક્તિગત મન, વ્યક્તિગત પ્રાણ અથવા શરીરથી બંધાયેલો હોતો નથી, પરંતુ પરાત્પર આત્મા સાથે ઓકયમાં હોય છે અથવા વિશ્વરૂપ (વૈશ્વિક) ચેતના સાથે અથવા કોઈ વધારે ઊંડાયમાં રહેલી ભીતરની ચેતના, જેમાં વ્યક્તિ પોતાના અંતરાત્મા વિશે પોતાના આંતર સ્વરૂપ અને અસ્તિત્વના સાચા સત્ય સાથે ઓકયમાં હોય છે. યૌગિક ચેતનામાં માણસ કેવળ વસ્તુઓ વિશે જ સભાન હોય છે. તે શક્તિઓ વિશે જ સભાન હોતો નથી. પરંતુ જે શક્તિઓ પાછળ ચિન્મય શક્તિ હોય છે તેના વિશે સભાન હોય છે. વ્યક્તિ આ બધી વસ્તુઓ વિશે પોતાનામાં જ સભાન હોય છે. એટલું જ નહિ પરંતુ વિશ્વમાં રહેલી વસ્તુઓ વિશે પણ સભાન હોય છે.

ઓક એવી શક્તિ હોય છે જે ચેતનાની વૃદ્ધિની સાથે વૃદ્ધિ પામે છે અને તેને પૂર્ણ બનવા માટે સહાય કરે છે. આ બળ એ ઓક યોગ-શક્તિ છે. તે અહીં ગુંચળું વળીને પડેલી છે અને આપણા આંતર-સ્વરૂપમાં (ચકોમાં) સુધુમ પડેલી છે, અને તેને તંત્રમાં કુંડલિની શક્તિ કહેવાય છે. પરંતુ તે આપણાથી ઊધ્વમાં પણ, આપણા મસ્તકની ઉપર દિવ્ય બળ તરીકે રહેલી છે - અને ત્યાં તે ગુંચળું વળીને પડેલી નથી કે અંતર્હિત કે સુધુમ નથી પણ જગ્રત, ચિન્મય, સમર્થ, વિસ્તાર પામેલી અને વિશાળ હોય છે; તે આવિભાવ પામવા માટે રાહ જુઓ છે અને આ બળ પ્રત્યે આપણે આપણી જતને ખુલ્લી કરવાની છે - માતાજીની શક્તિ પ્રત્યે. મનમાં તે દિવ્ય મનોમય બળ તરીકે અથવા વૈશ્વિક મનસ્ય-બળ તરીકે આવિભાવ પામે છે અને વ્યક્તિગત મન જે ન કરી શકે તે દરેક વસ્તુ કરે છે; પછીથી તે યૌગિક મનસ્ય શક્તિ બને છે. તે જ પ્રમાણે પ્રાણ અને શારીરિકમાં આવિભાવ પામે અને કાર્ય કરે ત્યારે તે યૌગિક પ્રાણ-બળ અથવા યૌગિક શારીરિક બળ તરીકે સ્પષ્ટ થાય છે. તે આ બધાં સ્વરૂપોમાં જગ્રત થઈ શકે છે, બહાર તેમ જ ઊધ્વમાં ધસારા-પૂર્વક ફેલાય છે અને નીચેથી વિશાળતામાં પોતાનો વિસ્તાર કરી શકે છે; અથવા તે પોતે નીચે અવતરણ કરી શકે છે અને ત્યાં વસ્તુઓ માટે નિશ્ચિત શક્તિરૂપ બની શકે છે; તે નીચે શરીરમાં વહન કરી શકે છે અને કાર્ય કરી શકે છે; પોતાનું સામ્રાજ્ય સ્થાપી શકે છે, ઊધ્વમાંથી પોતાની વિશાળતાનો વિસ્તાર કરી શકે છે, આપણી અંદર રહેલી સૌથી નિમન વસ્તુને સૌથી ઊધ્વમાં રહેલી વસ્તુ સાથે જોડી આપે છે, વ્યતિને તે ઓક વૈશ્વિક વિશ્વરૂપતામાં મુક્ત કરી શકે છે અથવા ઓક: નિરપેક્ષતા અને પરાત્પરમાં મુક્ત કરે છે.

*

એક યોગ-શક્તિ આપણા આંતર શરીરમાં ગુંચળું વાળીને અથવા સુષુપ્ત રીતે પડેલી છે અને સક્રિય નથી. જ્યારે માણસ યોગ કરે છે ત્યારે આ શક્તિ પોતાનું ગુંચળું છોડી દે છે અને દિવ્ય ચેતના અને બળ જે આપણી ઉધ્વર્માં રાહ જોઈ રહ્યાં છે તેનું મિલન સાધવા ઊંચે ચડે છે. જ્યારે આ વસ્તુ બને છે, જ્યારે જગ્યાત થયેલી યોગ-શક્તિ ઉધ્વર્માં ચડે છે ત્યારે તે એક સર્પ પોતાનું ગુંચળું છોડીને ટટૂર થતો હોય અને પોતાની જતને વધારે અને વધારે ઊંચે ચડાવતો હોય એવું અનુભવાય છે. જ્યારે તે દિવ્ય ચેતના સાથે ઉધ્વર્માં મિલન પામે છે ત્યાર પછી દિવ્ય ચેતનાનું બળ વધારે સહેલાઈથી નીચે અવતરણ થાય છે અને પ્રકૃતિમાં રૂપાંતર થાય છે.

તમારું શરીર અને આંખો અધ્યર ચડે છે એવી જે લાગણી થાય છે તે પ્રમાણે થતી ગતિનો એક ભાગ છે. તે શરીરમાં રહેલી આંતર-ચેતના તથા આંતર-સૂક્ષ્મ દર્શિ ઉધ્વર્માં જોઈ શકે છે અને ગતિ કરે છે અને દિવ્ય ચેતનાનું મિલન કરાવવા અને ઉધ્વર્માં રહેલી દિવ્ય દર્શિ પ્રામ કરવા પ્રયત્ન કરે છે.

*

• કુંડલિનીમાં રહેલી શક્તિ માતાજીની શક્તિ છે.

*

મને સમજતું નથી કે તમને કઈ મુશ્કેલી છે. એક દિવ્ય શક્તિ સુષુપ્ત છે અથવા ભૌતિક તત્ત્વમાં અચિત દ્વારા ઢંકાયેલી છે અને ઉધ્વર શક્તિને નીચે અવતરણ કરીને પ્રકાશ અને સત્ય વડે તેને જગત કરવાની છે. એ એવી વસ્તુ છે જે સારી રીતે જાણીતી છે. આ યોગમાં તે વસ્તુ મૂળ પાયામાં રહેલી છે.

*

મને ડર છે કે વિજ્ઞાનની આધ્યાત્મિક અથવા યૌગિક વસ્તુઓ સાથે સરખામણી કરવાનો પ્રયત્ન બીજી વસ્તુઓ પ્રત્યે દોચી જવાને બદલે ધણી વખત ગોટાળા પ્રત્યે - દોચી જાય છે - તે રીતે તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર લાદવામાં આવે તો પણ ગોટાળો થાય. મૂલાધારમાં ગુંચળું વળીને પડેલી કુંડલિની સુષુપ્ત છે, અચિત્નમાં ડૂબેલી છે અને અવિદ્યાની લીલાને ટેકો આપે છે. સ્વાભાવિક રીતે જ જે તે ત્યાંથી ઊંચે ઊંઠે, તો અવિદ્યાની અવસ્થાઓમાં ક્ષોલ અથવા ઉછાળો આવે છે, પરંતુ તે વસ્તુ ઈચ્છવાલાયક ઉત્થાન છે અને યોગના હેતુ માટે સહાયરૂપ છે. કુંડલિની સર્યેતન બનવાથી

-૫

સહસ્રદળ પદમાં રહેલા બ્રહ્મનું મિલન સાધવા જાય છે. તેનું ફૂક્ત ઉત્થાન અને ઊધર્બ ચેતનાનું જોડાયું ભાગ્યે જ કોઈ મૂળભૂત ફેરફાર તરફ દોડી જાય છે. અલબજીતા, એવી જરૂર નથી કે શારીરિક કેન્દ્ર સાથેનો તેણે સંબંધ છોડી દેવો જોઈએ; પરંતુ તે ત્યાં ગૂંચળું વળીને પડેલો રહેતો નથી; જો તે પ્રમાણે હોય તો જે મહાન ગુણ્ય બળ ત્યાં રહેલું છે તે મુક્ત બને નહિ. તેના ઉત્થાન અને જગૃતિનું સામાન્ય પ્રતીક, હું માનું છું કે સર્પની ટટૂર થવાની સ્થિતિ, જેનું પૂર્ણ સૌથી નિમ્ન કેન્દ્રનો સ્પર્શ કરે છે અને તેનું મસ્તક ઉચ્ચયતમ બ્રહ્મરંધ્રમાં રહેલું છે, તે પ્રમાણેન કદ્વના કરી થકાય. આ રીતે બધાં કેન્દ્રો ખુલ્લાં થઈને સ્કર્ષિય બને છે અને બન્ને ધુવોની એકતા થાય છે, સવરૂપના ઉચ્ચયતમ અને નિમ્નયતમ ધુવોનું, આત્મા અને ભૌતિક તત્ત્વ સાથેનું મિલન થાય છે.

*

તે વસ્તુ (મસ્તકથી ઊધર્બમાં ઉત્થાન) ધણી સારી છે. આવાં ઉત્થાનો ચેતનામાં રહેલી ઊધર્બ અને નિમ્ન લૂભિકાઓ વર્ણે રહેલા ઢાંકણને તોડી નાખવામાં મદદ કરે છે અને તેને વિશાળતા માટે તૈયાર કરે છે.

*

કઈ વર્ણનું કરવાની છે તેનો આધાર કઈ જગ્ગાએ રૂકાવટ કરનાર વસ્તુ છે તેના ઉપર છે. બે ગતિઓ જરૂરી છે – એક ગતિ શાંત અને નીરવતા મારફતે આરોહણ કરીને મનથી ઉપર રહેલા તેના મૂળ તરફ જવાની ગતિ છે – તે વસ્તુનો સંકેત શરીરની ચેતના બહાર મસ્તકની ટોચ ઉપર અને તેનાથી ઊધર્બમાં જવાથી આવે છે. ત્યાં આત્માની શાંતિ અને મુક્તિ અને વિશાળતાની અનુભૂતિનો સાક્ષાત્કાર સહેલાઈથી થાય છે અને તે ઊધર્બ ચેતનાની બીજી શક્તિઓ પ્રત્યે ખુલ્લી થાય છે. બીજી ગતિ, શાંતિ, નીરવતા, આધ્યાત્મિક મુક્તિ તથા વિશાળતા અને ઊધર્બ ચેતનાના અવતરણ તરીકે થાય છે. તે વસ્તુઓ નિમ્નયતમાં છેક સૌથી નીચે ભૌતિક તત્ત્વ અને અવચેતનમાં પણ વિકાસ પામે છે. આ બન્ને પ્રકારની ગતિઓમાં કોઈ અટકાયત હોય છે – ઊધર્બમાં અટકાવનારી વસ્તુ મનને લઈને આવે છે અને નિમ્ન ચેતના ટેવાયેલી ન હોવાથી રૂકાવટ થાય છે (ખરેખર અથક્ષિત નથી હોતી પણ તે રૂકાવટ કરનાર વસ્તુઓ હોય છે) અને નીચે રૂકાવટ કરનારી વસ્તુ શારીરિક ચેતના અને તેની ફેરફાર પામવાની મંદતા હોય છે. દરેકને આવાં વિધનો આવે છે, પરંતુ એક ટકાવી રાખનારી સંકલપશક્તિ, અલીપ્સા અથવા અભ્યાસ વડે તેમના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

*

વિશાળતા એ સામાન્ય મર્યાદાઓમાંથી ચેતનાના વિસ્તારની નિશાની છે — વિશાળતા સહેદ હતી તેનો અર્થ કે તે શુષ્ઠ ચેતના છે જેની વ્યક્તિને અનુભૂતિ થાય છે સ્વિવાય કે તે તેજસ્વી રંગ કે સહેદ માતાજીની ચેતનાનો રંગ હોય અથવા તેમની અસર હોય. જે સૂક્ષ્મ વિધનની તમને અસર થઈ તે તમને હદ્યમાંથી ઉદ્ધ્વ પ્રદેશ તરફના આરોહણમાંથી અટકાવે છે. ત્યાં એક પ્રકારનું ઢાંકણ હોય છે અને તે ખૂલે ત્યારે જ વ્યક્તિ મુક્ત રીતે ઉદ્ધર્માં જઈ શકે છે. માણસ ‘અદશ્ય વિસ્તાર’ વિશે સભાન બની શકે છે, પરંતુ જ્યાં સુધી તે પ્રમાણે બને નહિ ત્યાં સુધી માણસ પોતાનું આત્મતાત્વ બની શકે નહિ.

*

ઉદ્ધ્વ ચેતના માટે વિશાળતા જરૂરી છે — જે સ્વરૂપ પોતાની આંદર જ કેદમાં રહે, તો ઉત્કર અનુભૂતિઓ અને ઉદ્ધ્વમાંથી આવતા સ્પર્શો પ્રત્યે થોડુંક ઉદ્ઘાટન થઈ શકે પરંતુ ઇપાંતર માટેનો પૂર્ણ મક્કમ પાયો ન બની શકે.

*

મનમાં શૂન્યતા અને વિશાળતા ઘણી સારી નિશાની છે. ક્ષિતિજ તરફ વિશ્વરૂપ ચેતનામાં અને ઉદ્ધ્વ આધ્યાત્મિક મન જે મસ્તકથી ઊંચે છે તેના તરફ ખુલ્લા થવા માટે તે એક શરત છે.

*

હળવાશ, મસ્તકનું અદશ્ય થવું વગેરે મનોમય ચેતનાના વિસ્તારની નિશાની છે અને તે મગજ અને તેના શારીરિક ભાવથી મર્યાદિત નથી — તે હવે કેદ નથી પરંતુ વિશાળ અને મુક્ત છે. પ્રથમ તો આ વસ્તુ ધ્યાન દરમિયાન અથવા બંધ આંખોએ અનુભવાય છે પરંતુ પછીના તબક્કામાં તે વસ્તુનું સ્થાપન થાય છે અને વ્યક્તિ પોતાની જતને એક વિસ્તાર પામેલી ચેતના તરીકે અનુભવે છે અને શરીરના ભાવમાં મર્યાદા અનુભવાતી નથી. બીજી અનુભૂતિમાં તમને સ્વરૂપની વિશાળતાની અનુભૂતિ થઈ અને માતાજીનાં ચરણે તમારા સ્થૂલ મનને (મસ્તકને) દબાગ્યું પછી તે નીચે ગયું અને તેણે આ અનંત આત્મા માટેની અનુભૂતિને જગા કરી આપી. આ વિશાળ ચેતના જે શરીર ઉપર આધાર રાખતી નથી અથવા તેનાથી મર્યાદિત નથી તેને યોગમાં આત્મા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. તમને તેની પ્રથમ ઝાંખી થઈ પણ પછીથી માણસ અનુભવે છે કે તે અનંત અને અમર્ત્ય આત્મા છે.

હું ધારતો નથી કે જ્યારે નિદ્રાની ખામી આવે છે ત્યારે તે કોઈ કામ ન હોવાને લીધે આવે છે, કારણ કે જેઓ કામ નથી કરતા તેમને પણ ઊંઘ તો આવે છે. તે બીજું કાંઈ નથી પરંતુ તેના ઉપર વિજ્ય પ્રામ કરી શકાય છે.

માતાજીનું સતત સમરણ રાખવું એ મુશ્કેલ વસ્તુ છે અને થોડાધારામાં તે હોય છે પરંતુ સમય પ્રમાણે તે પણ આવશે. દરમિયાન માતાજીની શક્તિ તમારી અંદર કાર્ય કરે છે અને તમારી ચેતનાને તેને માટે તૈયાર કરે છે.

*

આત્માનું પ્રથમ ભિલન ઊંઘ મનની ભૂમિકા ઉપર થાય છે, પરંતુ તે એક જ સ્થાન માટે મર્યાદિત નથી. તે વિશાળતામાં કોઈ બહાર ફેલાયેલી વસ્તુ તરીકે અનુભવાય છે, પરંતુ વ્યક્તિને તેની અનુભૂતિ સહસ્રદાલ કેન્દ્રમાં અથવા તેનાથી ઉપર એકાગ્ર થયેલી ચેતના તરીકે પણ થાય છે.

*

આત્મા તેણે લિન્ન લિન્ન કરેલા સર્જન ઉપર તેની એકતા વડે ઊં� મનથી માંડીને છેક ઊં� ભૂમિકાએ સુધી શાસન કરે છે, જેને લઈને એકવમેવનો સાક્ષાત્કાર માટેનો એ ચેતનાનો પાયો હોય છે. પરંતુ વ્યક્તિ જેમ જેમ ઊંઘમાં જાય છે તેમ તેમ દાખિબિંદુ બદલાઈ જાય છે, ચેતનાની શક્તિમાં ફેરફાર થાય છે, અને પ્રકાશ વધારે ઉત્કટ અને સમર્થ બને છે, જો કે અનાંતરા તથા શાશ્વતતાને તથા કાલાતીત એકનો સાક્ષાત્કાર એક જ પ્રકારનો હોય છે, તે એકના કાર્યનું દર્શન કાયમ વિશાળતર બનતું જાય છે અને તેની સાથે શક્તિનું કરણ મહત્તર બનતું જાય છે. અને જે વસ્તુનું જ્ઞાન લેવાનું હોય છે અને જે કાર્ય કરવાનું હોય છે તેની સંજ્ઞાનક પકડ વધારે આવતી જાય છે. બધાં જ શક્તય સ્વરૂપો અને વસ્તુઓની રૂચનાઓ વધારે અને વધારે સ્પષ્ટ બનતી જાય છે, યોગ્ય જગતાએ મૂકેલી હોય છે અને તેમનો ઉપયોગ બરાબર થાય છે. વળી ઊં� મનમાં રહેલું વિચાર-જ્ઞાન પ્રકાશિત મનમાં પ્રકાશ બને છે અને તે અંત:પ્રેરણામાં સીધેસીધું અંગત દર્શન બને છે. પરંતુ અંત:પ્રેરણા ગમકારામાં જુએ છે અને સતત પ્રકાશની લીલામાં કાર્ય કરે છે - સાક્ષાત્કારો, આંતર-સફુરણાઓ અને ઝડપી વિવેક-શક્તિઓ મારફતે જોઈ શકે છે. અધિમનસ અચંચલના અને સિથરતાથી મોટા સમુદ્દ્રાયમાં તથા સ્થળ અને સમય અને સંબંધની વૈશિષ્ટક વિશાળતામાં જુએ છે; તે એક જ રીતે સર્જન કરે છે, અને કાર્ય કરે છે - તે દેવોનું જગત દિવ્ય સર્જ કોનું જગત છે, ફૂકત દરેક પોતાની રીતે

ત्रिविध ઇપાંતર

સર્જન કરે છે; તે બધું જ જુઓ છે પરંતુ સર્વને પોતાના દાખિલિંદુથી જુઓ છે. તેમાં નિરપેક્ષ અતિમાનસ સંવાદ અને ખાતરી હોતાં નથી. આ બધી વસ્તુઓમાં અપૂર્ણ રીતે કહેવામાં આવે તો કેટલાક ભેદો હોય છે. હું અલબજ્ઞ આ ભૂમિકાઓ વિશે તેમના પોતાનામાં શું છે તે રીતે વાત કરું છું - જ્યારે માનવ-ચેતનામાં કાર્ય કરે છે ત્યારે મન, પ્રાણ અને શારીરિક માનવ-કરણોના ઉપર તેમને આધાર રાખવાનો હોવાથી તેઓ તેમના કાર્યમાં અલબજ્ઞ ઘણા ક્ષીણ થઈ જય છે. જ્યારે આ કરણોને શાંત કરવામાં આવે છે ત્યારે તેમનામાં વધારે શક્તિ આવે છે અને તેમનાં લક્ષણો વધારે પ્રમાણમાં વ્યક્ત કરે છે.

*

મનથી ઉપર રહેલી બધી જ ભૂમિકાઓ ઉપર જ્ઞાનનું સારતત્ત્વ એક જ રીતનું હોય છે, પરંતુ ઉધ્વર્ષ મન ફૂકત જ્ઞાનનું સારતત્ત્વ, વિચાર-સ્વરૂપો અને શુદ્ધમાં આપે છે - પ્રકાશિત મનમાં જ્ઞાનનો વિશિષ્ટ પ્રકાશ અને શક્તિ તથા આનંદ હોય છે અને માણુસ જેમ જેમ સીડી ઉપર વધારે ચડતો જય છે તેમ તેમ તે વૃદ્ધિ પામતો જય છે - અથવા તો જાણે કે જ્ઞાન વધારે અને વધારે ઉચ્ચતર સ્થોતમાંથી આવતું હોય તેમ લાગે છે. તેમ છતાં આ પ્રકાશ વગેરે થોડાં નરમ અને વિખરાયેલાં હોય તેવું પ્રકાશિત મનમાં લાગે છે; ઉધ્વર્ષતર ભૂમિકા-ઓમાં તે વધારે અને વધારે ઉત્કટ, રૂપણ રીતે નિશ્ચિત અને સક્રિય તથા અસરકારક બને છે અને એટલા પ્રમાણમાં કે જ્ઞાનનો પ્રકાર અને શક્તિ સતત બદલાતાં રહે છે.

*

અવિદ્યા મસ્તકથી ઉપર પણ કાર્ય કરે છે. પરંતુ ઉધ્વર્ષ ભૂમિકાઓના એક ભાગ તરીકે નહિ - તે બહારથી આવે છે. મસ્તકથી થોડે જ ઉંચે રહેલી ભૂમિકાઓ તેમ છતાં નિરપેક્ષ સત્ય નથી; તે તમને ફૂકત અતિમનસમાંથી જ પ્રામ થાય છે.

*

ભૂમિકાઓ અને શરીર એક જ નથી. મસ્તકથી ઉપર બધી જ ભૂમિકાઓ અધિમનસથી માંડીને ઉધ્વર્ષ મન સુધીની દેખાય છે, પરંતુ આ કેવળ ચેતનામાં રહેલો પરસ્પર સંબંધ છે - નહિ કે અવકાશમાં રહેલું કોઈ વાસ્તવિક સ્થળ.

*

* નેમ નેમ વિચાર સીડી ઉપર ઊર્ધ્વમાં ચડે છે તેમ તેમ તે બુદ્ધિયુક્ત બનતા અટકી જાય છે, પ્રકાશિત બને છે, ત્યાર પછી અંતઃસ્કુરણાયુક્ત, પછી અધિમાનસિક બને છે અને છેલ્લી પરાતપર વસ્તુની શોધ કરતાં કરતાં અદશ્ય થઈ જાય છે. તેમ છતાં તે કાવ્ય કોઈ તત્ત્વદર્શનનો વિચાર વ્યક્ત કરતું નથી; તે કોઈ ગતિનું દર્શન છે અને ઓટલું જ બસ છે.

‘અંખો વાદળી’ રંગ ઊર્ધ્વતર મનની અવસ્થાનો અંતઃસ્કુરણાયુક્ત મન સુધીનો રંગ છે. તેનાથી ઊર્ધ્વમાં અતિમનસના પ્રકાશની સાથે તે સોનેરી બનવાની શરૂઆત કરે છે.

*

વિચાર જ્ઞાનનો દાતા નથી પરંતુ એક અચિત અને પરાચિત વર્ણયેનું ‘માધ્યમ’ છે. અચિતમાંથી જન્મેલા જગતને અંધ પ્રેરણાયુક્ત પ્રાણ અથવા કેવળ અનુભૂતિજન્ય જ્ઞાન સિવાયના જ્ઞાન તરફ પહોંચવાની ફરજ પાડે છે અને એવા જ્ઞાન તરફ લઈ જાય છે જે વિચાર પોતાના કરતાં ચડી જાય એવું છે; તે પરાચિત જ્ઞાન માટે સાદ પાડે છે અને અષીં રહેલી ચેતનાને ગ્રહણ કરવા માટે તૈયાર કરે છે. તે પોતે ઊર્ધ્વતર પ્રદેશોમાં ઊંચે ચડે છે. અતિમનસ અને આનંદની ભૂમિકાઓમાં અદશ્ય થઈને પણ એવી વસ્તુમાં રૂપાંતર પામે છે, જે તેમની શક્તિઓને નીચે નીરવ આત્મામાં ઉતારી લાવે છે.

સોનેરી-લાલ એ શારીરિકમાં રહેલા અતિમાનસનો રંગ છે – તે કાવ્ય વિચારનું છે તે અવસ્થાનું વર્ણન કરે છે જ્યારે તે રૂપાંતરમાંથી પસાર થતો હોય છે અને ઊર્ધ્વમાં રહેલા અનંતમાં આરોહણ કરવા તૈયાર થાય છે અને ત્યાં અદશ્ય થઈ જાય છે. ‘પ્રકાશિત મંત્રનો અક્ષર’ (flame-word rune) ઊર્ધ્વ અંતઃસ્કુરણાયુક્ત અત્યારે અને સાક્ષાત્કારનો શરૂ છે અને તે વિચારની ઉચ્ચતમ સિદ્ધિ હોય છે.

*

અંતઃસ્કુરણાયુક્ત આત્મા એટલે હું અંતઃપ્રેરણાયુક્ત રૂપ કહેવા માગતો હતો, તે ભાગ જે અંતઃસ્કુરણાની ભૂમિકાનો છે અથવા તેની સાથે સંબંધમાં છે.

---

૧. આ અને ત્યાર પછીનો પુત્ર શ્રી અરવિંદના કાવ્ય, ‘Thought the Paraclete’ (મન એક પક્ષકાર વકીલ)ના સંદર્ભમાં લખાયેલા છે. જુઓ શ્રી અરવિંદ, Collected Poems and Plays, Vol. II, P. 300.

અંતઃપ્રેરણા ચેતનાની ઉદ્વિર્તર ભૂમિકાઓમાંથી એક ભૂમિકા છે અને તે માનવતા વિચાર-શીલ મન અને અતિમનસ ભૂમિકાની વચ્ચે રહેલી છે.

*

અંતઃપ્રેરણાયુક્ત મન અતિમનસમાંથી સીધોસાઢો સ્પર્શ પ્રામ કરતું નથી. તેનાથી ઉદ્વર્ગમાં અધિમનસ છે જેમાં એક ઉદ્વિર્તર અને મહતર અંતઃસ્કુરણા છે અને તેનાથી ઉદ્વર્ગમાં અતિમનસની ભૂમિકાઓ આવેલી છે.

*

હું માનતો નથી કે એમ કંઈ શકાય કે અંતઃસ્કુરણાયુક્ત મનમાં વિશુદ્ધ, સામથ્ય અને સૌંદર્ય માટે ભિન્ન-ભિન્ન સ્તરો હોય. આ બધી પરમાત્માની અલગ અલગ શક્તિઓ છે, નહિ કે ભિન્ન-ભિન્ન સ્તરો. પરંતુ, બેથુક, કોઈ વ્યવસ્થિત હેતુ માટે તે પ્રમાણે ગોઠવી શકે છે.

*

, પ્રગટીકરણ એ અંતઃસ્કુરણાની ચેતનાનો એક ભાગ છે.

*

, એક ઓવી વિવેકશક્તિ હોય છે જે બુદ્ધિપ્રધાન નથી - તે એક સીધેસીધું દર્શાન છે.

*

વ્યક્તિને અંતઃસ્કુરણાઓ પ્રામ થાય છે અને અહંકાર અસ્તિત્વ ધરાવતો હોય ત્યારે પણ ત્યાંથી (અંતઃસ્કુરણાની ભૂમિકાઓમાંથી) વ્યવહાર ચાલુ હોય છે - પરંતુ અહંકારની મર્યાદા સાથે અંતઃસ્કુરણાની વિશાળતામાં જીવનું એ શક્ય નથી.

*

અંતઃપ્રેરણમાં જીવા માટે પ્રથમ જરૂરી વસ્તુ ચેતનામાં ખુલ્લાપણું પ્રાપ્ત થનું જોઈએ અને જીદ્વા તથા પ્રકાશિત મનમાં જીવા માટે દરેક વસ્તુને ત્યાંથી જોવી જોઈએ. અંતઃપ્રેરણાને ઉદ્વર્ગમાંથી સતત ગ્રહણ કરવા માટે એ આવશ્યક નથી - એટલું પૂરતું છે કે દરેક જગાએ 'એકમેળ'ની ભાવના હોવી જોઈએ અને વસ્તુઓ તથા માણસો સાથે સંપર્કમાં આવવા માટે બાબ્ય મન અને બાબ્ય ઈન્દ્રિયો

કરતાં આંતર મન અને આંતર ઈન્ડ્રિય મારફતે સંપર્ક સાધવો જોઈએ કારણ કે પાછળની વસ્તુ ફક્ત સપાટી ઉપરની વસ્તુને જ સ્પર્શ છે અને તેઓ અંતઃપ્રેરણાયુક્ત નથી.

*

વૈશિક ચેતનાને ઘણી ભૂમિકાઓ હોય છે – વૈશ્વિક, શારીરિક, વૈશિક પ્રાણમય, વૈશ્વિક મન અને ઉધ્વ્માં વિશ્વરૂપ મનની ઉચ્ચતર ભૂમિકાઓમાં એક અંતઃસ્કુરણા હોય છે, તેનાથી ઉધ્વ્માં અધિમનસ અને તેનાથી વધારે ઊંચે અતિમનસ છે જ્યાં પરાત્પરની થરુઆત થાય છે. અંતઃસ્કુરણાની ભૂમિકામાં જીવન ધારણ કરવા માટે (કેવળ અંતઃસ્કુરણાને ગ્રહણ કરવા માટે નહિ) માણસે વિશ્વરૂપ ચેતનામાં જીવન ધારણ કરવું પડે છે કારણ કે ત્યાં વિશ્વરૂપ અને વ્યક્તિ જાણે કે એકબીજામાં મળી જાય છે, અને તેમની વર્ચ્યે રહેલી મનોમય વિલક્ષતતા નૂઠી પડે છે, તેથી જે અલગ પાડનાર અહંકાર છે તેમાં જીવે છે તે કદી ત્યાં પહોંચી શકે નહિ.

સરિયદાનંદનો પ્રતિભિંబિત અક્ષિય સાક્ષાત્કાર વિશ્વરૂપ ભૂમિકાઓમાંની કોઈ પણ ઉપર કરવો શક્ય છે. પરંતુ તેમાં પૂર્ણ પ્રવેશ અથવા સંપૂર્ણ પરાત્પરની સાથે તાદાત્મ્ય, સક્રિય તેમજ અક્ષિય પરાત્પરની સાથે આવે છે.

*

તે (વ્યક્તિગત આત્મા) ખાસ કરીને વિશ્િષ્ટ શીતે (અંતઃસ્કુરણા) સાથે સંકળાયેલ નથી – અંતઃસ્કુરણા શરીરધારી માણસે માટે પોતાની જતને વિશ્વરૂપ બનાવ્યા સિવાય પણ ઉચ્ચતમ શક્તિ છે – જ્યારે તે વિશ્વરૂપ બને છે ત્યારે જ તેના માટે અધિમનસના સંપર્કમાં આવવું શક્ય બને છે. જો વ્યક્તિગત આત્માનો અર્થ જીવાત્મા તરીકે લેવામાં આવે તો તે વસ્તુ ચેતનાની કોઈ પણ ભૂમિકા ઉપર બની શકે છે.

*

ચૈત્યપુરુષ નહિ પરંતુ મન, ઉધ્વ્મ ચેતનામાં જઈ રૂપાંતર પામે છે અને તેનું કાર્ય ચેતનાની અંતઃસ્કુરણા વડે ઉત્કટ બને છે. ચૈત્યપુરુષ સારતત્ત્વમાં એક જ પ્રકારનો હોય છે અને ચેતનાના કોઈ પણ ફેરફાર પ્રમાણે રૂપાંતરની જરૂર સિવાય તેને અનુરૂપ બનાવી લે છે.

*

ત्रिविध રૂપાંતર

હા, અંતઃસ્કુરણાની ભૂમિકા ઉપર સત્ત્વો હોય છે. અંતઃસ્કુરણા ઉદ્વિતર સત્ત્યની સાથે સૌધા સંપર્કમાં હોય છે પરંતુ સંપૂર્ણ સંબંધમાં હોતી નથી. તે સત્ત્યને ચમકારામાં જુઓ છે અને સત્ત્યના દર્શનના આ જબકારાઓને અંતઃસ્કુરણમાં ફેરવી નાખે છે. સાચી અંતઃસ્કુરણાના વિચારો બને ત્યાં સુધી સાચા જ હોય છે – પરંતુ જ્યારે અંતઃસ્કુરણા સામાન્ય મનના પદાર્થમાં મંદ બને છે ત્યારે તેનું સત્ત્ય ભૂલથી ભરેલું બની જય છે.

*

મને યાદ નથી કે મેં તે વસ્તુ કયા સંદર્ભમાં લખી હતી પરંતુ અંતઃસ્કુરણ કોઈ સ્ખલનને અટકાવવા માટે પૂરતી નથી; જે તે સંપૂર્ણ હોય (અને જ્યાં સુધી – મન, પ્રાણ અને શારીરિક અંતઃસ્કુરણાયુક્ત ન બને ત્યાં સુધી સંપૂર્ણ બનતી નથી) તો તમારા પ્રત્યાધાતોની ઉપર સંપૂર્ણ સ્વામીત્વ લાવતી નથી કારણ કે તે જ્ઞાન પૂરતું નથી – એક પ્રકારની જ્ઞાન સંકલ્પશક્તિ (જ્ઞાન અને સંકલ્પનું એક્યીકરણ) અથવા ચિત્ત-શક્તિની જરૂર પડે છે.

*

અધિમનસ દિવ્ય સત્ત્યને ગ્રહણ કરે છે અને જુદી જુદી રચનાઓમાં અને બિલન બિલન બળોની લીલામાં તેને વિષેરી નાખે છે અને આ બિલન ટુકડાઓમાંથી અલગ જગતોનું સર્જન કરે છે.

અંતઃપ્રેરણમાં જ્ઞાનનો પ્રકાર સત્ત્યનો હોય છે, પરંતુ તે વૈશિષ્ટક કે સમગ્ર જ્ઞાન હોતું નથી, પણ ધારાં બિંદુઓ, સીમાઓ અને સત્ત્યના જબકારાઓ તેની પાછળ હોય છે તેમાંથી આવે છે અને તેને સીધાં દર્શનોનો પુરવઠો આપે છે.

*

તે એવું કહેતો હોય એમ લાગે છે કે અધિમનસની પેલે પાર ‘ ઉચ્ચતર પ્રકાશિત બુદ્ધિ ’ની ભૂમિકા રહેલી છે. આ અશ્વકય છે. અધિમનસની પેલે પાર અતિમનસ – છે. અતિમનસની નીચે રહેલી ભૂમિકાઓમાંથી અધિમનસ ઉચ્ચતમ ભૂમિકા છે; અને હજુ સુધી તે અતિમનસના સ્પર્શમાં નથી; જેને તે અહીં અધિમનસ કહે છે તે સાચું અધિમનસ હોઈ શકે નહિ. તેની અનુભૂતિઓ મનની છે, જે ઉદ્વિતર મનોમય ભૂમિકાઓ પ્રત્યે ખુલ્ખું થાય છે, અને તેમાંથી કોઈક વસ્તુને અથવા તેમની શક્તિ-ઓને મન, પ્રાણ અને શરીરમાં નીચે ઉતારી લાવવા માટે પ્રયત્ન કરે છે.

તેનું ચાર જગતોમાં કરેલું વિભાજન મનનો ઓક પ્રયત્ન છે, જે તેણે જોયેલી કોઈ વસ્તુની રજૂઆત છે પણ તેને તે બચાબર પ્રામ થયેલી નથી. જે મહાસરસ્પતીએ તેને આ કાળે અટકાવ્યો હોય તો તેનું કારણ કે તેનું મન જોટી રચનાઓ કર્યું હતું અને તે પ્રમાણે બેખવવાનો કોઈ અર્થ નહોતો.

યોગમાં તેની આ અવસ્થાએ શું ચાલી રહ્યું છે તેનું તેણે નિરીક્ષણ જ કરવું જોઈએ અને આ પ્રકારની પૃથક્કરણ અને મનોમય ગોઠવણીઓને ફોઈ નિશ્ચિત અથવા છેવટની અગત્ય આપવી ન જોઈએ. આ તબક્કામાં કેટલીક વખત મન સાચી વસ્તુઓને પ્રામ કરે છે; કેટલીક વખત એવી રચનાઓ કરે છે જે સાચી હોતી નથી અને જ્યારે ઉધ્વત્તર જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તે રચનાઓને ફેંકી દેવી જોઈએ અથવા સાચી બનાવવી જોઈએ.

*

તમે જે ચેતનાને અતિમનસ કહો છો તે બેશક માનવમનથી પર રહેલી છે, પરંતુ તેને પુકાર કરવો જોઈએ નહિ કે અતિમનસને પણ ફરજ ઉધ્વ ચેતનાને. આ ઉધ્વ ચેતનાની ઘણી કક્ષાઓ હોય છે જેમાં અતિમનસ, ટોચ ઉપરની મૂળ ચેતના છે. ટોચ ઉપર અથવા મૂળમાં તાત્કાલિક પણેંચી શકાતું નથી. પ્રથમ તો નિમ્ન ચેતનાને વિશુદ્ધ કરીને તૌચાર કરવી જોઈએ. તમે જે પ્રકાશ જોયો તેનો અર્થ તે છે, જેનું આંતર-શરીર અથવા પદાર્થ ઘણો ગાઢ અને શક્તિશાળી હોય છે, તેમાં પ્રવેશ કરવો હાલ ઘણું મુશ્કેલ છે.

*

અલબત્તા, અધિમનસ અવતરણ એવા લોકો માટે જરૂરી છે જેમને અતિમાનસ રૂપાંતર કરવું હોય. અધિમનસ જ્યાં સુધી ઝુલ્લું ન થાય ત્યાં સુધી ચેતનાનું સીધેસીધું અતિમનસ ઝુલ્લાપણું થતું નથી. જે વ્યક્તિ મનમાં રહે, ફરજ પ્રકાશિત મન અથવા અંતઃપ્રેરણમાં, તો વ્યક્તિને પરોક્ષ રીતના સંદેશાઓ અથવા અતિમનસમાંથી આવતી અસર પ્રામ થાય છે પરંતુ ચેતનાનો અતિમનસ કાબુ અથવા અતિમનસ રૂપાંતર થતું નથી.

*

માણસો અધિમનસ અને અતિમનસ વિશે બહુ હળવાથથી વાતચીત કરે છે. જાગે કે તેમાં પ્રવેશ કરવો બહુ સહેલો હોય અને તેઓ નિમ્ન કક્ષાની ગતિઓને

અધિમનસ અથવા અતિમનસ ગતિ માનવાની ભૂલ કરે છે અને તે રીતે સત્યમાં ગોટાળો ઉત્પન્ન કરે છે અને સાધનાની પ્રગતિમાં ઢીલ કરે છે.

*

તે બહુ સ્પષ્ટ નથી કે જ્ઞાન-સંકલ્પ એટલે શું. તે અતિમનસનું વર્ણિત છે જેમાં જ્ઞાન અને સંકલ્પ વચ્ચે કોઈ ભેદ નથી પરંતુ તે બન્ને એકબીજા ઉપર કાર્ય કરે છે અથવા બન્ને એકતામાં દઢ થઈ જાય છે અને તેથી ભૂલ વગરના હોય છે. તમે કહો છો કે તેણે (જ્ઞાન-સંકલ્પ) મન, પ્રાણ અને શરીરમાં રચના કરી છે; જો તે પ્રમાણે હોય તો તેનો અર્થ કે તે નિશ્ચિત અને નિર્ણયક દૃપાંતર છે; તેથી તે અતિમનસ હોઈ શકે નાહિં. તે કોઈ અધિમનસ સત્યની ભૂમિકા હોવી જોઈએ.

*

જ્ઞાન અને સંકલ્પ પૂણ રીતે કાર્ય કરે તે પહેલાં સ્વાભાવિક રીતે જ તેમણે એક બનવું જોઈએ.

*

તે અનુભૂતિ પરાતપર ભૂમિકાઓ ઉપરથી ચેતનાની ઉર્ચતર ભૂમિકાઓ ઉપર પ્રતિબિંબિત થયેલી (અધિમનસ વગેરે) અનુભૂતિ છે અને તે પ્રકારની ભૂમિકાઓ સાથે સંબંધ ધરાવે છે; જે રીતે માણસને સરિયાનાં અને આ ભૂમિકાઓની અનુભૂતિ મન અથવા પ્રાણ અથવા શારીરિકમાં પ્રતિબિંબિત થાય તે રીતે વ્યક્તિને ત્યાં અનુભૂતિ થાય છે – પરંતુ દરેક ભૂમિકા ઉપર એ લિન્ન રીતે દેખાય છે.

*

અધિમનસ અનુભૂતિ ત્યારે આવે છે જ્યારે વ્યક્તિ અધિમનસ ભૂમિકામાં ઊંચે જાય છે અને વસ્તુઓને તે ભૂમિકા ઉપર જે રીતે રહેલી હોય તે રીતે જુઓ છે. અથવા ચેતના અધિમનસ દાખિબિંદુથી બીજી ભૂમિકાઓ ઉપરથી જુઓ અને જેવી રીતે દેખાય તે રીતે દેખાય છે. જ્યારે માણસ મન, પ્રાણ અથવા શારીરિક ભૂમિકા ઉપર હોય ત્યારે અતિમનસ પ્રલાવ નીચે આવે છે અને મન, પ્રાણ અને શરીરનાં કાર્યોમાં ફેરફાર કરે છે. આ કાર્યોમાં વધારે કે ઓછી કક્ષા પ્રમાણે તે કાણે જે વસ્તુ કરવાની હોય છે તેની શક્યતા પ્રમાણે ફેરફાર થાય છે.

*

અધિમનસનાં કોઈ જોખમો હોતાં નથી – નિમ્ન ચેતના અધિમનસ અથવા ઉધ્વેદ ચેતનાના સંકેતોનો દુરુપયોગ કરે છે; તે જે જોખમ ઉત્પન્ન કરે છે અધિમનસ અસત્યો પણ હોતાં નથી. અધિમનસ એ અવિદ્યાનો એક ભાગ એવા અર્થમાં છે કે અવિદ્યા જે ઉચ્ચતમ જ્ઞાન પ્રોત્સાહ કરે છે તે છે, પરંતુ તે જ્ઞાન તેમ છતાં વિલક્ષ્ણ હોય છે અને તે શીતે જ્ઞાનના ભાગો પણ હોઈ શકે અને સત્યનાં પાસાંએ પણ હોઈ શકે, પરંતુ તે સંપૂર્ણ જ્ઞાન ન હોઈ શકે. તેથી તેનો દુરુપયોગ થઈ શકે છે અને મન તેને જૂઠાણામાં ફેરવી શકે છે.

*

અધિમનસ અનુભૂતિ અચૂક રીતે માળસને નિમ્ન પ્રાણમય અને શારીરિક સક્રિયતામાંથી મુક્ત કરતી નથી – તેમનામાં અમુક કક્ષા સુધી ફેરફાર કરી શકે છે અને તેમને મહત્ત્વ સત્ય માટે તૈયાર કરે છે.

*

તે બિલકુલ સ્વાભાવિક છે. આવી અનુભૂતિઓમાં તમે બીજી લૂભિકાઓને યોગ્ય એવી ચેતના વિશે સભાન બનો છો. આ શીતે તમને એવી અનુભૂતિ આવે છે કે તમે દિવ્ય ચેતનાના, માતાજીના કોઈ સરૂપ બનો છો અને જ્યાં સુધી અનુભૂતિ ચાલુ રહે છે ત્યાં સુધી તમને તેમની શક્તિનો અનુભવ થાય છે – જ્યારે અનુભૂતિ અટકી જાય છે, ત્યારે તમે તમારી સ્વાભાવિક સ્થિતિમાં આવી જાઓ છો, અને તમારી શક્તિ પાછી બેંચાઈ જાય છે. આવી અનુભૂતિઓ અધિમનસ જ્ઞાન સાથેની ચેતનાને અનુરૂપ હોય છે અને તેઓ તેને રૂપાંતર માટે તૈયાર કરે છે.

*

તે બિલકુલ સરળ વસ્તુ છે, તે દિવ્ય ચેતના પ્રત્યેના આકર્ષણી સધન અનુભૂતિમાં થયેલી રજૂઆત છે. અનુભૂતિની સધનતા તમને મૂંઝવે છે. ત્યાં રહેલી બધી જે અનુભૂતિઓ સધન હોય છે તેમાં કોઈ ભાવાત્મક સત્યો હોતાં નથી જેવી શીતે મનમાં હોય છે – અધિમનસમાં રહેલો વિચાર પણ એક સધન બળ હોય છે અને ઈન્ડ્રિયગ્રામ્ય પદાર્થ હોય છે.

*

હા, તે સત્યની એક બાજુ છે – અધિમનસ માટે સત્યનાં ધ્યાં પાસાંઓ હોય છે, અલગ અથવા એકબીજા સાથે જોડાયેલાં અથવા એકથી ઉપર કુમબદ્વારા ગોઠવાયેલાં.

*

શા માટે નહિ ? અધિમનસ ભિન્ન ભૂમિકાઓ ઉપર અથવા અધિમનસમાંથી આવતી ભિન્ન વિશ્વરૂપ ચેતનાઓમાં બન્ને સાચાં છે. અધિમનસમાં બધાં જ પાસાંઓ હોય છે, એવાં પણ જેને બુધિ એકબીજાથી વિરુદ્ધ ગણે છે, અતિમનસમાં તે વિરોધી હોતાં નથી પરંતુ એકબીજાનાં પૂરક હોય છે.

*

કેવળ અતિમનસ જ નિરપેક્ષ શીતે ક્ષતિમાંથી મુક્ત હોય છે. અધિમનસ સત્યને એવી બધી ગોઠવણીઓમાં રજૂ કરે છે જેમને બધાને સાથે લઈએ તો સમગ્ર સત્ક્ષેપ જેવી વસ્તુ રજૂ કરે છે – પરંતુ આ બધાં જ સત્યો તમારી અંદર પાર્થીવ ચેતનામાં તમારી પાસે લાવવામાં આવે છે, પરંતુ તેમને ગ્રહણ કરવામાં, તેમનો અર્થ કરવામાં, સમજવામાં, લાગુ કરવામાં અથવા ગોઠવણી કરવામાં પાર્થીવ ચેતના ભૂલ કરે છે.

*

બધી જ વસ્તુઓ વિશે નિરપેક્ષ ખાતરી ફક્ત અતિમનસમાંથી જ આવી શકે છે. દરમિયાન માણસને બીજી ભૂમિકાઓ ઉપરથી જે શીતે મળી રહે છે તેનાથી સંતોષ મેળવી લેવાનો રહે છે.

૩

મસ્તકથી ઉપર રહેલી ઊંઘ ચેતનાની શક્તિઓનું આ અવતરણ છે. તે સામાન્યત્વા એક કેન્દ્રમાંથી બીજા કેન્દ્રમાં અવતરણ કરે છે અને છેવટે સમગ્ર સ્વરૂપનો કબજો લઈ લે છે. પરંતુ શરૂઆતમાં કાર્ય ધ્યાં પરિવર્તનશીળ હોય છે. જ્યારે ઊંઘ માંથી શાંતિનું અવતરણ થાય છે અને તે સમગ્ર સ્વરૂપમાં પ્રસ્થાપિત થાય છે ત્યારે એક

સતત પ્રકારનું કાર્ય ચાલે છે. અવતરણ ચેતનાના ઝ્યાંતર માટે આવે છે. પરંતુ ઝ્યાંતરને સમય લાગે છે. તે કાંઈ ઓક કાળમાં બની આવતું નથી.

*

મેં કહ્યું છે કે શાંતિ અથવા નીરવતા માટે સૌથી નિષ્ઠાયિક માર્ગ ઉધ્વર્માંથી આવતા અવતરણમાંથી બને છે. વાસ્તવિક રીતે, કાયમ નહિ, કેવળ આભાસમાં તે શીતે તેઓ આવે છે. કાયમ આભાસમાં નહિ, કારણ કે સાધક તે પ્રક્રિયા વિશે સચેતન હોતો નથી; તેની અંદર શાંતિનું સ્થાપન થતું હોય એમ તેને લાગે છે અથવા ઓછામાં ઓછું તેનો આવિલ્લવિ થતો હોય એવું લાગે છે. પરંતુ તે કઈ રીતે આવે છે અથવા કયાંથી આવે છે તેના વિશે તે સચેતન હોતો નથી. તેમ છતાં એ સત્ય છે કે જે કોઈ વસ્તુ ઉધ્વર્મ ચેતનાની હોય છે તે તે ઉધ્વર્માંથી જ આવે છે, કેવળ આધ્યાત્મિક શાંતિ અને નીરવતા નહિ, પરંતુ પ્રકાશ, શક્તિ, જ્ઞાન, ઉધ્વર્મદિપ અને વિચાર, આનંદ વગેરે ઉધ્વર્માંથી આવે છે. એ પણ શક્ય છે કે અમૃક બિંદુ સુધી તેઓ અંતરમાંથી આવી શકે છે, પરંતુ આ એટલા માટે હોય છે કે ચૈત્યપુરુષ તેમના પ્રત્યે સીધેસીધો ખુલ્લો હોય છે અને તેથી તેઓ પ્રથમ ત્યાં આવે છે અને પછીથી ચૈત્યપુરુષથી માંડીને સમગ્ર સ્વરૂપમાં પ્રગટ થાય છે અથવા ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવે તેને બઈને તે બને છે. અંદરમાંથી ખુલ્લાપણું અથવા ઉધ્વર્માંથી શાંતિનું અવતરણ, આ બન્ને યોગ-સિદ્ધ માટેના શ્રોષ્ઠ માર્ગો છે. બાધ્ય સપાટી ઉપરનો મન અથવા જિમ્બિઓનો પ્રયત્ન, કોઈક પ્રકારની તપસ્યા, આમાંની કોઈક વસ્તુની રચના કરતી લાગે, પરંતુ તેનાં પરિણામો, આ બન્ને સ્વતંત્ર માર્ગનાં પરિણામો સાથેની સરખામણીમાં અચોક્કસ હોય છે તથા ટુકડા ટુકડાવાળાં હોય છે; એટલા માટે જ અમે આ યોગમાં ‘ખુલ્લાપણા’ માટે આગ્રહ રાખીએ છીએ — આંતર-મન, પ્રાણ અને શરીરનું અંદર તરફનું ખુલ્લાપણું, છેવટના અંદરના ભાગ સુધીનું — ચૈત્યપુરુષ સુધી, તથા તે વસ્તુ પ્રત્યે જે મનથી પણ ઉપર છે તેની પ્રત્યે ખુલ્લાપણું — આ સાધનાના ફલસ્વરૂપ માટે અમે અનિવાર્ય ગણીએ છીએ.

* તેનું કારણ એ છે કે આ નાનકડાં મન, પ્રાણ અને શરીર જેમને આપણે આપણી જત ગણીએ છીએ તે સપાટી ઉપરની કિયા છે, અને આપણી ‘ખરી જત’ (આત્મા) બિલકુલ નથી. તેમાં એક વ્યક્તિતતાને ટૂંકા જીવનકાળ દરમિયાન અગ્રભાગે મૂકેલી છે અને તે અવિદ્યાની લીલા માટે છે. તેને સાધનોમાં એક સત્યની શોધ માટે ઠોકર ખાતું અવિદ્યામય મન આપવામાં આવ્યું છે, આનંદના ટુકડાઓની

શોધ માટે દોડાડોડી કરતો અવિદ્યામય પ્રાણ આપવામાં આવ્યો છે અને એક તમો-ગુસ્ત અને ધ્યાનભરું અવચેતન એવું શારીરિક આપવામાં આવ્યું છે અને વસ્તુ-ઓની ટક્કરને પરિણામે દર્દ અને આનંદને પ્રાપ્ત કરવાને બદલે વધારે દુઃખ સહન કરે છે. જ્યાં સુધી મન તે વસ્તુઓ પ્રત્યે ધ્યાન સેવતું ન થાય અને પોતાની જત વિશે તથા વસ્તુઓના સાચા સત્યને શોધવા માટે પ્રયત્ન ન કરે, પ્રાણને ધ્યાન ઉત્પન્ન થઈને સાચો પરમાનંદ શું છે તેની શોધ ન કરે, અને શરીર થાકી જઈને દર્દ અને આનંદોમાંથી પોતાની જતને મુક્ત કરવા ન ઈચ્છે, ત્યાં સુધી આ બધી વસ્તુઓને સ્વીકારી લેવામાં આવે છે. ત્યાર પછી જ નાનકડી અવિદ્યામય વ્યક્તિત્વાના ટુકડા બદલે પોતાના સાચા સ્વરૂપમાં જવાનું શક્ય બને છે અને તેની સાથે વધારે મહત્તર વસ્તુઓ જાય છે – અથવા તો પોતાની જતને વિલીન કરીને નિર્વાણમાં પહોંચી જાય છે.

સાચો આત્મા સપાટી ઉપર કોઈ પણ જગ્ગાએ હોતો નથી પરંતુ અંદર ઊંડાળું અને ઊંધ્ર્વમાં હોય છે – અંદર એક અંતરાત્મા હોય છે જે આંતર મન, આંતર પ્રાણ અને આંતર શારીરિકને ટેકો આપે છે, જેનામાં વિશ્વરૂપ વિશ્વાળતા માટેની શક્તિ હોય છે અને ત્યારે જે વસ્તુઓની માગણી કરીએ તેને માટેની શક્તિ હોય છે. આત્મા અને વસ્તુઓ સાથે જ સત્યનો સીધેસીધો સંપર્ક, વિશ્વરૂપ પરમાનંદનો આસ્વાદ, સ્થૂલ શરીરની ક્ષુદ્રતા અને વેદનાની કેદમાંથી મુક્તિ. યુરોપમાં પણ સપાટી પાછળ રહેલા કોઈ અસ્તિત્વને વારંવાર કબૂલ કરવામાં આવે છે પરંતુ તેનો પ્રકાર માનવામાં ભૂલ થયેલી છે અને તેને અવચેતન અથવા પૃષ્ઠસ્થ ચેતના કહેવામાં આવે છે, જ્યારે ખરી શીતે તે ખૂબ સચેતન છે અને નહિ કે પૃષ્ઠસ્થ, પરંતુ તે પરદા પાછળ રહેલી છે. આપણા માનસથાલ્ક પ્રમાણે તે નાનકડા વ્યક્તિત્વની સાથે ચેતનાનાં કેટલાંક કેન્દ્રો સાથે જોડાયેલી છે જેમના વિશે આપણે યોગ દ્વારા સભાન બનીએ છીએ. આંતર સ્વરૂપનો થોડોએક અંશ જ કેન્દ્રો મારફતે બાહ્ય જીવનમાં છટકી જાય છે, પરંતુ તે અલ્પ અંશ જ આપણી જતનો શ્રોષ અંશ હોય છે અને આપણી કલા, કાવ્ય, તત્ત્વજ્ઞાન, આદર્શો, ધાર્મિક અભીપ્રસાદો, જ્ઞાન અને પૂર્ણતા માટેના આપણા પ્રયત્નો માટે જવાબદાર છે. પરંતુ આંતર કેન્દ્રો ધ્યાને ભાગે બંધ હોય છે અથવા સુધુમ હોય છે – તેમને ખુલ્લા કરીને જગ્રત કરવા એ યોગનું એક લક્ષ્ય છે. તેઓ જેમ જેમ ખૂલે છે તેમ તેમ આપણા આંતર-સ્વરૂપની શ્ફુર્તિઓ અને શક્યતાઓ જગ્રત થાય છે; પ્રથમ આપણે વિશ્વાળતર ચેતના પ્રત્યે જગ્રત બનીએ છીએ અને પછીથી વિશ્વરૂપ ચેતના પ્રત્યે આપણે ટૂંકા જીવનવાળી અલગ અલગ નાની વ્યક્તિત્વાઓ જ નથી પરંતુ વિશ્વરૂપ કાર્યનાં કેન્દ્રો છીએ અને

વૈશ્વિક બળોના સીધા સંપર્કમાં રહેલા છીએ. ઉપરાંત વિશ્વરૂપ બળોનાં અપ્રસન્નતાથી બનેલાં રમકડાંને બદલે, જેમ આપણો સ્તપાટી ઉપરની વ્યક્તિત્વા રમકડું હોય છે, તેને બદલે જાપણે અમુક અંશે પ્રકૃતિની લીલાના સચેતન સ્વામી બનીએ છીએ – આ કેટલે અંશે શક્ય છે તેનો આધાર આપણા આંતર સ્વરૂપના વિકાસ ઉપર તથા આપણે ઉધ્વર્માં આધ્યાત્મિક ભૂમિકાઓ પ્રત્યે કેટલા ખુલ્લા થઈએ છીએ તેના ઉપર છે. તે જ સમયે હદ્યનું કેન્દ્ર ખૂલવાથી ચૈત્યપુરુષ મુક્ત થાય છે, જે આપણો અંદર રહેલા પરમાત્મા વિશે અને આપણાથી ઉધ્વર્માં રહેલા સત્્ય વિશે સભાન બનાવવા પ્રયત્ન કરે છે.

કારણ કે ઉચ્ચતમ આધ્યાત્મિક આત્મા આપણી વ્યક્તિત્વાની અથવા શારીરિક અસ્તિત્વની પાછળ પણ નથી પરંતુ તેનાથી ઉધ્વર્માં છે. આંતરિક કેન્દ્રોમાંથી ઉચ્ચતમ કેન્દ્ર મસ્તકમાં રહેલું છે જે શીતે સૌથી ઊંડાણમાં રહેલું કેન્દ્ર હદ્યમાં છે; પરંતુ જે કેન્દ્ર સીધેસીધું આત્મા પ્રત્યે ખુલ્લું થાય છે તે મસ્તકની ઉપર રહેલું છે. લગભગ શરીરની બહાર જેને સૂક્ષ્મ શરીર કહેવાય છે તેમાં. આત્માનાં બે પાસાંએ છે, એક અક્ષિય, વિશાળ શાંતિ, મુક્તિ અને નીરવતાની સ્થિતિ : નીરવ આત્મા કોઈ પણ કાર્ય અથવા અનુભૂતિથી અસ્પર્શ્ય છે; તે તટસ્થ શીતે તેમને આધાર આપે છે, પરંતુ તેમનું બિલકુલ સર્જન કરતો હોય એવું લાગતું નથી, લગભગ અનાસકત શીતે તેની પાછળ રહે છે અને તેને તેમની સાથે કાંઈ પણ વ્યવહાર નથી – ‘ઉદાસીન’. બીજું પાસું સક્રિય છે અને તેની અનુભૂતિ વિશ્વરૂપ આત્મા તરીકે થાય છે અથવા સક્રિય વિશાળ આત્મ તર્ફ તરીકેની થાય છે જે કેવળ આધાર આપે છે એટલું જ નહિ પણ સમગ્ર વિશ્વરૂપ કાર્યનું સર્જન કરે છે અને તેને પોતાની અંદર ધારણ કરે છે – તેટલો જ અંશ નહિ, જે આપણી શારીરિક જત વિશે જવાબદાર છે, પરંતુ તે વસ્તુઓ માટે પણ જે તેનાથી પર રહેલી છે – આ જગત અને બીજા વિશ્વો, વિશ્વની પરાભૌતિક તેમજ સ્થૂલ ભૂમિકાઓને પણ. ઉપરાંત આપણે આત્માને સર્વમાં રહેલા એક તરીકે અનુભવીએ છીએ; પરંતુ તેની અનુભૂતિ સર્વથી પર, પરાત્પર, સર્વ વ્યક્તિત્વાને અથવા વિશ્વરૂપ અસ્તિત્વને ઓળંગી જતી હોય તે શીતે પણ તેની અનુભૂતિ થાય છે. વૈશ્વિક આત્મામાં પ્રવેશ કરવા માટે, સર્વમાં રહેલા એકમેવ તરીકે – અહંકારમાંથી મુક્ત બનવું જોઈએ; અહં, યા તો ચેતનામાં બની આવતો નાનકડો પ્રસંગ છે, અથવા આપણી ચેતનામાંથી બિલકુલ અદશ્ય થઈ જય છે. તે વિલય અથવા અહંકારનું વિસર્જન છે. સર્વથી ઉધ્વર્માં રહેલ પરાત્પર તર્ફમાં પહોંચવાથી આપણે સર્વ શીતે વિશ્વરૂપ ચેતના અને કાર્યથી પરાત્પરમાં પહોંચવા શક્તિમાન બનીએ છીએ – તે કદાચ એવો માગું હોઈ શકે જેમાં જગતના

અસિત્તવમાંથી પૂર્ણ મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે, જેને લય, મોક્ષ અથવા નિર્વાણ કહેવામાં આવે છે.

તેમ છતાં એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે ઉધ્વેં તરફનું ખુલ્લાપણું અવશ્ય રીતે શાંતિ, નિશ્ચલતા અને નિર્વાણ તરફ જ દોરી જતું નથી. સાધક કેવળ મહત્તર અને છેવટે અનંત શાંતિ, નીરવતા અને ઉધ્વત્તર રહેલી વિશ્વાસ વિશે જ સભાન બનતો નથી, જ્ઞાને કે તે આપણા શારીરિક અને અતિશારીરિકમાં વિસ્તાર પામે છે પરંતુ તે બીજી વસ્તુઓ વિશે પણ સભાન બને છે. એક બળ વિશે, જેમાં સર્વ શક્તિ, એક વિશ્વાસ જ્ઞાનયુક્ત પ્રકાશ અને એક વિશ્વાસ પરમાનંદ વિશે પણ સભાન બને છે. પ્રથમ તો તેને તે નિરપેક્ષ નિશ્ચિત કેવળ લાગે છે : આમાંની કોઈ પણ વસ્તુમાં નિર્વાણ શક્ય લાગે છે પરંતુ આપણે એ પણ જણો શકીએ છીએ કે આ બળ સર્વ શક્તિઓને ધારણ કરે છે, આ પ્રકાશ સર્વ પ્રકાશને અને આ આનંદ સર્વ શક્ય આનંદ અને પરમાનંદને ધારણ કરે છે અને આ સર્વ વસ્તુઓનું આપણો અંદર અવતરણ થઈ શકે છે. ગમે તે એક વસ્તુ અથવા સર્વ વસ્તુનું, કેવળ શાંતિ જ નહિ. સૌથી સહીસલામત રીતે તો પ્રથમ અચંચલતા અને શાંતિ આવવાં જોઈએ કારણ કે બાકીની વસ્તુઓના અવતરણને તે સુરક્ષિત બનાવે છે નહિ તો બાબ્ય પ્રકૃતિ માટે તે વસ્તુ મુશ્કેલ બને અથવા આટલું બધું બધ, પ્રકાશ અને જ્ઞાન અને આનંદને તે સહન કરી શકે નહિ. આ બધી વસ્તુઓ એકી સાથે, આપણે જેને ઉધ્વત્તર અથવા દિવ્ય ચેતના કહીએ છીએ તે બને છે. હૃદય મારફતે ચૈત્યપુરુષનું ખુલ્લાપણું આપણને વ્યક્તિગત પ્રભુ પ્રત્યે પ્રથમ સંપર્કમાં મૂકી આપે છે, પરમાત્માને આપણા આંતર સંપર્કમાં મૂકી આપે છે. તે ખાસ કરીને પ્રેમ અને ભક્તિનું મૂળ હોય છે. ઉધ્વેં તરફનું ખુલ્લાપણું સમગ્ર પરમાત્મા પ્રત્યે આપણને ખુલ્લા કરે છે અને આપણો અંદર દિવ્ય ચેતના અને આત્માનો નવજન્મ અથવા જન્મોનું સર્જન કરી શકે છે.

જ્યારે શાંતિનું સ્થાપન થઈ જય ત્યારે આ દિવ્ય અથવા ઉધ્વેંનું બળ આપણો અંદર અવતરણ કરીને કાર્ય કરી શકે છે. તેનું પ્રથમ મર્સ્ટકમાં અવતરણ થાય છે અને આંતર મતનાં કેન્દ્રોને મુક્ત કરે છે, ત્યાર પછી હૃદયના કેન્દ્રમાં અવતરણ કરે છે અને ચૈત્યપુરુષ અને ઉર્મિમય પુરુષને પૂર્ણ રીતે મુક્ત કરે છે, પછીથી નાભિમાં અને અન્ય પ્રાણમય કેન્દ્રોમાં અને આંતર પ્રાણમય કેન્દ્રોને ખુલ્લાં કરે છે, પછીથી મૂલાધારમાં અને તેની નીચે આવે છે અને આંતર શારીરિક સ્વરૂપને

ખુલ્લું કરે છે. તે જ સમયે તે ખૂલ્લાતા અને મુક્તિ માટે કાર્ય કરે છે; એક ભાગ પછીથી બોજી ભાગને લઈને સમગ્ર પ્રકૃતિને હાથ ઉપર લે છે અને જે વસ્તુનો ઈનકાર કરવાનો હોય તેનો ઈનકાર કરે છે, જેનું ઊધ્વી કરણું કરવાનું હોય તેનું ઊધ્વી કરણું કરે છે. તે પ્રકૃતિને સંપૂર્ણ સંવાદમય બનાવે છે અને તેમાં નવીન લયનું સ્થાપન કરે છે. જો સાધનાનું લક્ષ્ય ઓવું હોય તો અતિમનસ શક્તિ અને અસ્તિત્વને નીચે ઉતારી લાવવામાં શક્ય બને અને તે બને ત્યાં સુધી વધારે ઊધ્વી શક્તિ અને ઊધ્વી પ્રકૃતિનું અવતરણ કરે છે. આ બધી વસ્તુઓ હદ્યના કેન્દ્રમાં રહેલા ચૈત્યપુરુષ દ્વારા તૈયાર થાય છે, તેની મદદ મળે છે અને તેને દૂર દૂર સુધી લઈ જઈ શકાય છે; જેટલા વધારે પ્રમાણમાં તે ખુલ્લાઓ થાય છે, અગ્રભાગે આવે છે અને સંક્રિય બને છે તેટલી વધારે ઝડપથી બળનું કાર્ય બને છે. જેમ જેમ હદ્યમાં પ્રેમ, ભક્તિ અને સમર્પણ વિકાસ પામે છે તેમ તેમ સાધનાની ઉત્કાંતિ વધારે ઝડપી અને પ્રગતિવાળી બને છે કારણ કે અવતરણ અને રૂપાંતર માટે પરમાત્મા સાથેનો સંપર્ક અને તેની સાથેનું ઓક્ય સમાવિષ્ટ થયેલાં હોય છે.

આ સાધના માટેની યથાર્થ સમજ છે. એ સ્પષ્ટ થશે કે બે સૌથી અગત્યની વસ્તુ, હદ્યના કેન્દ્રનું ખુલ્લાપણું અને મનના કેન્દ્રનું ખુલ્લાપણું તેની પાછળ અને ઊધ્વીમાં રહેલી વસ્તુ પ્રત્યે થવું જોઈએ, કારણ કે હદ્ય ચૈત્યપુરુષ પ્રત્યે ખુલ્લું થાય છે અને મનના કેન્દ્રો ઊધ્વી ચેતના પ્રત્યે. જ્યારે ચૈત્યપુરુષ અને ઊધ્વી ચેતનાનું જોડાણું થાય ત્યારે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય. પ્રથમ ઉદ્ઘાટન હદ્યમાં એકાગ્રતાથી થાય છે. આપણી અંદર પરમાત્માને સાદ કરવાથી થાય છે અને ચૈત્યપુરુષ સમગ્ર પ્રકૃતિને હાથ ઉપર લઈને દોરવણી આપે ત્યારે ખુલ્લાપણું આવે છે. અભીષ્ટા, પ્રાર્થના, ભક્તિ, પ્રેમ, સમર્પણ એ સાધનાના મુખ્ય સહાયકો છે — અને તેમાં આપણે જે કાંઈ અભીષ્ટા કરીએ તેની વચ્ચે જે કાંઈ વિદ્ધનરૂપ હોય તેના ઈનકાર દ્વારા તે બને છે. બોજું ઉદ્ઘાટન મસ્તકમાં રહેલી ચેતના ઉપર એકાગ્રતાથી આવે છે. ત્યાર પછી એકાગ્રતાથી સ્વરૂપમાં દિવ્ય શાંતિ, શક્તિ, પ્રકાશ, જ્ઞાન તથા આનંદને અવતરણ કરવાની સતત સંકલ્પશક્તિ અને પુકારથી બની આવે છે. પ્રથમ શાંતિ અને શાંતિ અને બળ સાથે સાથે જ આવે છે. કેટલાક પ્રકાશને પ્રથમ ગ્રહણ કરે છે અથવા આનંદને અથવા પ્રથમ જ્ઞાનનો પ્રવાહ તેમની અંદર ધસો આવે છે. કેટલાંકમાં પ્રથમ ઓવું ખુલ્લાપણું થાય છે જેમાં એક બૃહદ, અનંત, નીરવતા, બળ, પ્રકાશ અથવા પરમાનંદ ઊધ્વીમાંથી આવે છે અને પછીથી તેઓ આ વસ્તુઓમાં આરોહણ કરે છે, પછી તે વસ્તુઓ નિમ્ન પ્રકૃતિમાં અવતરણ કરે છે. બોજાઓને યા તો મસ્તકમાં અવતરણ થાય છે, પછી હદ્યની ભૂમિકામાં, પછી નાલિમાં અને તેનાથી

નીચે સમગ્ર શરીરમાં અથવા સમજુન શકાય એવી રીતે ખુલ્લાપણું આવે છે — અવતરણની કોઈ પણ લાગણી વિના — શાંતિ, પ્રકાશ, વિશ્વાણતા અથવા શક્તિનું અથવા તેનાથી બિન્ન રીતે એક ક્ષિતિજ સમાંતર વિશ્વરૂપ વિશ્વાણતાની ચેતનામાં અથવા ઓચિંતા મનની વિશ્વાણતામાં જ્ઞાનનો વિરુદ્ધોટ થાય છે. જે કાંઈ આવે તેને આવાર આપવાનો હોય છે — કારણ કે સર્વ માટે કોઈ નિરપેક્ષ નિયમ નથી — પરંતુ જે પ્રથમ શાંતિ ન આવી હોય તો ફુલાઈ ન જવાય તેની સંભાળ રાખવાની છે અથવા સંતુલન ગુમાવવું ન જોઈએ. મુખ્ય ગતિ ત્યારે આવે છે જ્યારે દિવ્ય બળ અથવા શક્તિ, માતાજીની શક્તિ નીચે ઉત્તરે છે અને કાબૂ લઈ લે છે કારણ કે ત્યાર પછી ચેતનાની વ્યવસ્થિત ગોઠવણી શરૂ થાય છે અને યોગનો વિશ્વાણ પાયો રહ્યાય છે.

એકાગ્રતાનું પરિણામ સામાન્ય રીતે ઝડપથી આવતું નથી. — જે કે કેટલાકમાં એક ઝડપી અને ઓચિંતો પ્રવાહ આવે છે; પરંતુ બીજાઓને તૈયાર થવા માટે ટૂંકો કે લાંબો સમય લાગે છે, ખાસ કરીને પ્રકૃતિ અમુક અંશે અલીપ્સા અને તપસ્યા દ્વારા તૈયાર ન થઈ હોય તો જૂના યોગની પ્રાક્યામાંથી કોઈ એક પ્રકારની એકાગ્રતાને સાંકળી લઈને તેની મટદથી પણ પરિણામ આવે છે. એક અદ્વૈતની જ્ઞાન માટેની પ્રક્રિયા પણ છે. વ્યક્તિ પોતાની જતને મન, પ્રાણ અને શરીર સાથેના તાદાત્મ્યનો ઈનકાર કરે છે અને સતત રીતે એમ બોલ્યા કરે છે, “હું મન નથી”, “હું પ્રાણ નથી”, “હું શરીર નથી” અને આ બધી વસ્તુઓને પોતાની સાચી જત કરતાં અલગ રીતે જુએ છે — અને પછી થોડા સમય પછી વ્યક્તિને લાગે છે કે બધી જ મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિક પ્રવૃત્તિઓ અને મન, પ્રાણ અને શરીરની લાગણી બાબ્ય વસ્તુઓ બની જાય છે જ્યારે તે બધાથી અલગ રહીને એક સ્વયંભૂ અલગ સ્વરૂપની વૃદ્ધિ થાય છે, જે વૈશ્વિક અને પરાત્પર આત્માના સાક્ષાત્કારમાં ખુલ્લું થાય છે. એક બીજી ઘણી સમર્થ પદ્ધતિ છે — સાંખ્ય પદ્ધતિ છે — પુરુષ અને પ્રકૃતિનું અલગપણું. માણસ પોતાના મન ઉપર સાક્ષીનું સ્થાન લાદે છે — મન, પ્રાણ અને શરીરનાં બધાં જ કાર્યો બાબ્ય લીલા બને છે, જે મારી પોતાની જત નથી અથવા મારા પોતાના નથી પરંતુ પ્રકૃતિના છે અને મારા બાબ્ય “હું” ઉપર તમને બળજરીથી લાદેલા છે. હું તો સાક્ષીપુરુષ છું. હું નીરવ, અનાસક્ત છું અને આ કોઈ વસ્તુથી બંધાયેલો નથી. આને પરિણામે સ્વરૂપમાં વિલક્તતા આવે છે; સાધક પોતાની અંદર એક શાંત સ્થિર, મુક્ત ચેતનાની વૃદ્ધિ અનુભવે છે, જે મન, પ્રાણ અને સ્થૂલ પ્રકૃતિની સપાટી ઉપરની લીલાથી બિલકુલ બિન્ન હોય એવું અનુભવે છે. સામાન્ય રીતે જ્યારે આ વસ્તુ બને છે ત્યારે ધ્યાની ઝડપથી ઉચ્ચતર

ચેતનાની શાંતિ અને ઉદ્દર્ભ બળનું કાર્ય અને યોગની પૂર્ણ આગેકૂચ નીચે ઉતારે શકાય છે. પરંતુ ધણી વખત એકાગ્રતાને અને પુકારને પરિણામે બળ પોતે જ પ્રત્યુત્તર રૂપે નીચે ઉતારી આવે છે અને પછીથી જો ને વસ્તુઓ જરૂરી લોય તો તે કરી આગે છે અને બીજી કોઈ પણ શીત કે પ્રક્રિયા મદદરૂપ કે અનિવાર્ય હોય તેમનો ઉપયોગ કરે છે.

એક વસ્તુ વધારામાં. ઉદ્દર્ભમાંથી આવતા અવતરણની પ્રક્રિયામાં અને તેના કાર્યમાં અગત્યની વસ્તુ એ છે કે પોતાની જત ઉપર સંપૂર્ણ આધાર ન રાખતા ગુરુના માર્ગદર્શન ઉપર આધાર રાખવો અને જે કાંઈ બને તેના માટે તેના નિર્ણય, મધ્યરથીપણું તથા નિશ્ચય ઉપર છોડી દેવું. કારણ કે વારંવાર બને કે એ નિમ્ન પ્રકૃતિનાં બળો અવતરણને બદ્ધિને ઉત્તોજિત બની ઉશ્કેરાય છે અને તેની સાથે ભળી જવાની દૃઢા રાખે છે અને તેનો પોતાના માટે લાભ ઉઠાવે છે. એવું પણ ધણી વખત બને છે કે કોઈ અદિવ્ય પ્રકારની શક્તિ અથવા શક્તિઓ પરમાત્મા તરીકે અથવા લગ્નવતી મા તરીકે રજૂ થાય છે અને માણસની પાસે સેવા અને સમર્પણની માગણી કરે છે. જો આ વસ્તુઓનો રવીકાર કરવામાં આવે તો અતિશ્ય જોખમી પરિણામો આવશે. જો સાધકનું આરોહણ ખરેખર કેવળ પ્રભુના જ કાર્ય માટે હશે અને તેના માર્ગદર્શન પ્રમાણે જ આજ્ઞાધીનતા અથવા સમર્પણ હશે તો બધું જ સરળ રીતે ચાલશે. આ આરોહણ અને બધાં અહંકાર્યુક્ત બળોનો અથવા જે બળો અહંકારને અસર કરે છે તેમનો ઈનકાર તે સાધનામાં સુરક્ષિતતા છે. પરંતુ પ્રકૃતિની રીતો છટકાંઓથી ભરભૂર છે, અહંકારના વેશો અસંખ્ય હોય છે, અંધકારની શક્તિઓ, રાક્ષસી માયાની મિથ્યા ભ્રમણાઓ અતિશ્ય કુશળ હોય છે; પરિણાણે તે અપૂર્ણ લેખિયાઓ છે અને ધણી વખત દ્રોહ કરે છે. પ્રાણમય કામના આપણી સાથે કાયમ હોય છે અને કોઈ પણ લાલચ આપતા સાદને અનુસરે છે. એટલા માટે જ આ યોગમાં અમે જેને સમર્પણ કરીએ છીએ તેનો આગ્રહ રાખીએ છીએ — અંગ્રેજી શબ્દ ‘સમર્પણ’ અપૂરતી રીતે અભિવ્યક્ત થાય છે. જો હદ્યનું કેન્દ્ર પૂર્ણપણે ખુલ્લું હોય અને ચૌત્યપુરુષનો કાયમ કાબૂ હોય તો પ્રશ્ન રહેતો નથી; બધું જ સલામત હોય છે. પરંતુ ચૌત્યપુરુષ સહેલાઈથી નિમ્ન વસ્તુઓના ઉત્થાનથી ઠંકાઈ જાય છે. બહુ ઓછા માણસો આ જોખમમાંથી બાકાત હોય છે અને તે પણ જેમને માટે સમર્પણ સહેલું હોય છે તેઓ જ. એટલા માટે જે વ્યક્તિ પરમાત્મા સાથે તદ્વારા હોય અથવા પરમાત્માનો પ્રતિનિધિ હોય, તેનું માર્ગદર્શન અનિવાર્ય છે.

મેં જે લઘું તેના ઉપરથી તમને સપાટ જ્યાલ આવશે કે યોગની મધ્યવતી પ્રક્રિયા એટબે હું શું કહેવા માગું છું. મેં થોડું લંબાણપૂર્વક લઘુ છે પરંતુ.

તે કુકુલ મૂળભૂત વસ્તુઓને જ આવરી શકે. જ્યારે વ્યક્તિ કોઈ પદ્ધતિ અપનાવે ત્યાર પછી જ સંજોગો અનુસાર અને વિગતો અનુસાર સમજ આવે અથવા તે પદ્ધતિ પોતાની જતે કાર્ય કરે ત્યારે આવે કારણ કે છેવટે તો સાધનાના કાર્યની થર્ડ-આત થાય છે ત્યારે તે સામાન્ય રીતે જ બની આવે છે.

*

શાંતિનું અવતરણ, બળ અથવા શક્તિનું અવતરણ, પ્રકાશનું અવતરણ, આનંદનું અવતરણ — આ ચાર વસ્તુઓ પ્રકૃતિનું દ્વારા કરે છે.

*

દિવ્ય હાજરી, શાંતિ, બળ, પ્રકાશ, આનંદ — આ પાંચ વસ્તુઓ સૌથી સામાન્ય રીતે નીચે ઉત્તરી આવે છે.

*

બીજી બધી વસ્તુઓની માફક શાંતિ, પ્રકાશ, શક્તિ, તે જ પ્રમાણે વિશાળતા પણ અવતરણ કરે છે.

*

પ્રકાશ, શાંતિ, બળ, આનંદ એ આધ્યાત્મિક ચેતનાનું બંધારણ છે. જે તેઓ મહાન અનુભૂતિઓ ન હોય તો બીજી કઈ હોય ?

*

ખરેખર, ભૂમિકાનું અવતરણ થતું નથી, તેની શક્તિ અને સત્ય ભૌતિક તત્ત્વમાં નીચે ઉત્તરી આવે છે અને પછીથી ભૌતિક તત્ત્વ અને તેની વચ્ચેનો પરદો અસ્તિત્વ ધરાવતો નથી.

*

મેં એમ નથી કહ્યું કે તે (આનંદનું અવતરણ) પ્રાણમય અને મનોમય હતું, પરંતુ આનંદ પોતે જ મનોમય અને પ્રાણમયમાં આવિભાવ પામે છે. તે નુદ્દી જ વસ્તુ છે; વ્યક્તિ માટે આનંદ (સાચી વસ્તુ) સર્વપણા કોઈ પણ ભાગમાં આવિભાવ પામી શકે છે.

*

ઉદ્વો ચેતના વાતાવરણ ઉપર પણ અવતરણ કરે છે, પણ તેને અસરકારક બનવા માટે વ્યક્તિઓ પણ તેને ગ્રહણ કરીને પ્રત્યુત્તર આપવો જોઈએ તે વ્યક્તિમાં પણ વાતાવરણથી સ્વતંત્ર રીતે અવતરણ કરે છે.

*

જે ચેતનામાંથી આ અનુભૂતિઓ આવે છે તે કાયમ ત્યાં નીચે ઉત્તરવાનું દબાણ કરે છે. શા માટે તે વસ્તુઓ મુક્ત રીતે ત્યાં આવતી નથી અથવા ટક્કી નથી તેનું કારણ મનની કિયા અને પ્રાણનો ધસારો, આ વિચાર કરવો અને પેલ્લી વસ્તુની માગણી કરવી, નિમ્ન ટેકરીઓની ઉપર આરોહણની કિયાઓ કરવી અને નહિ કે સરળ અને સમથી અભીષ્ટા રાખવી, જેથી ઉદ્વો ચેતના પ્રત્યે ખુલ્લા થવું જેથી તે આવી અને કાર્ય કરી શકે. ‘કાયના’ રસ, ચિત્રકામ અથવા શારીરિક કર્મેની પાછળ વ્યસ્ત રહેવાની જરૂર નથી. યોગમાં જે વસ્તુ ‘રસ’ આપે છે તે પરમાત્મા અને દિવ્ય ચેતનાનો રસ છે એટલે કે શાંતિ, નીરવતા, આંતર-પ્રકાશ અને પરમાનંદનો. ‘રસ’, જ્ઞાનની વૃદ્ધિનો, આંતર-શક્તિના વિકાસનો, પરમાત્માના પ્રેમનો. રસ, તથા જે અનુભૂતિથી વ્યક્તિની આંતર-ચેતના ખુલ્લી થાય તેના અનંત ક્ષેત્રનો રસ છે. કાય, ચિત્રકામ અથવા બીજી કોઈ પણ પ્રવૃત્તિનો સાચો રસ ત્યારે જ પ્રામ થઈ શકે જ્યારે તમારી અંદર આ પ્રવૃત્તિઓ દિવ્ય શક્તિના કાર્યના એક ભાગરૂપે હોય અને તમને તે પ્રમાણે અનુભૂતિ થાય અતે તમે તેની અંદર તે કાર્યનો આનંદ અનુભવો.

તમારી અંદર આંતર સ્વરૂપની નીરવતાની અવસ્થા આવી હતી જે સપાટી ઉપરની ચેતના અને તેની ક્ષુદ્ર ચંચળ પ્રક્રિયાઓથી અલગ હતી. તે પ્રથમ મુક્તિ છે, પુરુષની પ્રકૃતિમાંથી મુક્તિ અને તે મૂળભૂત અનુભૂતિ છે. જે સમયે તમે તેને ટકાવી શકો તે સમયે તમે જાણો શકો કે યોગિક ચેતનાનું તમારી અંદર સ્થાપન થયું છે. આ સમયે તમારી અંદર તેની ઉત્કટતાની વૃદ્ધિ થઈ છે, પરંતુ જેમ જેમ સમય જાય તેમ તેમ ઉત્કટતા વધવી જોઈએ.

આ વસ્તુઓ ‘ખરી પઢીતી’ નથી – તમને જે લાગ્યું છે તે તમારી અંદર બધ્યો જ સમય રહેલું છે. પરંતુ તમને તેનો અનુભવ ન થયો કારણ કે તમે સાંખ્યૂર્ણ રીતે સપાટી ઉપર રહેતા હતા અને સપાટી તો ટોળું અને ઘોંધાટ છે. પરંતુ સર્વ મનુષ્યોમાં આ નીરવ પુરુષ રહેલો હોય છે જ જે સાચા મનોમય સ્વરૂપ, સાચા પ્રાણમય સ્વરૂપ અને સાચા શારીરિક સ્વરૂપનો મૂળભૂત પાયો છે. તમારી પ્રાર્થના.

ત्रिविध ઇપાંતર

અને અભીષ્ટા વડે તે વસ્તુ એ દર્શાવવા આવી કે તમારે કઈ દિશામાં વસ્તુઓનો સાચો રસ પ્રામ કરવા માટે મુસાફરી કરવી, કારણ કે જ્યારે વ્યક્તિત્વ મુક્ત થાય છે ત્યારે જ તેને સાચો રસ પ્રામ થાય છે. કારણ કે આ મુક્તિ પછી બીજી મુક્તિઓ આવે છે અને તેમની અંદર સક્રિયતામાં પણ મુક્તિ અને આનંદ આવે છે અને અક્રિય નીરવતામાં પણ આવે છે.

*

જે સામાન્ય પ્રકૃતિની ટેવ અવતરણ માટે વિધનરૂપ ન હોય તો સાધનાની જરૂર શી છે ? કઈ વસ્તુ સમગ્ર ચેતનાને નીચે અવતરણ કરવામાંથી અને તમને એક સેકંડમાં અતિમાનવ બનવામાંથી અટકાવે છે ? કારણ કે નિમ્ન પ્રકૃતિ એક જિદ્દી પ્રતિકાર કરે છે તેને લઈને સાધના જરૂરી બને છે.

* ।

મારા શરૂદો પ્રમાણે સામાન્ય પરિસ્થિતિનો અર્થ તમે જાણો છો તે પ્રમાણે સપાઠી ઉપરની પરિસ્થિતિ નથી. તમે ન જાણતા હો તેવી ધણી વસ્તુઓનો તેમાં સમાવેશ થાય છે. તે ઉધ્વ્માંથી આવે છે. માણસ પોતાના મનમાં સ્પષ્ટ હોય ત્યારે પણ આવે છે અથવા તેના પ્રાણમાં વિક્ષોભ હોય તો પણ આવે છે; વ્યક્તિ ધ્યાનમાં હોય ત્યારે આવે છે અથવા આજુબાજુ ગતિ કરે ત્યારે પણ આવે છે. કાર્ય કરે ત્યારે અથવા ન કરે ત્યારે પણ આવી શકે છે. ધણે ભાગે જ્યારે માણસ સ્પષ્ટ શીતે એકાગ્રતાની પરિસ્થિતિમાં હોય ત્યારે આવે છે પણ તે ન પણ આવે — તેના માટે કોઈ નિરપેક્ષ નિયમ નથી. વળી ઝેંચાણ કે પુકાર કોઈ પણ અસરકારક વસ્તુ ન પણ ઉત્પન્ન કરે અને છતાં વ્યક્તિ પુકારવાની કે ઝેંચવાની વાસ્તવિક કિયા ન કરતી હોય છતાં અસર થઈ શકે છે. તેના માટે આવવાનાં કે ચાલ્યા જવાનાં કિયા ન કરતી હોય છતાં અસર થઈ શકે છે. તેના માટે આવવાનાં કે ચાલ્યા જવાનાં મનોમય કારણો અતિશય રહે છે — કેટલીક વખત તે લાગુ પડે છે, ધણી વખત લાગુ તેના માટે જડ અવસ્થાને અટકાવે છે અને ઉધ્વ્મ ચેતનાના સીતો ઉપર ઝેંચાણ લાવે છે.

*

ઉધ્વ્મ ચેતના અભીષ્ટા પ્રમાણે જ બરાબર ન આવે, પરંતુ અભીષ્ટા કદ્દી બિનઅસરકારક હોતી નથી. તે ચેતનાને ખુલ્લી રાખે છે, જે કોઈ વસ્તુ આવી પડે તેના માટે જડ અવસ્થાને અટકાવે છે અને ઉધ્વ્મ ચેતનાના સીતો ઉપર ઝેંચાણ લાવે છે.

*

જ્યારે જ્યારે ઉધ્વર્ષ ચેતનાનું આધારમાં અવતરણ થાય છે ત્યારે :

(૧) તેનો કેટલોક અંશ સપાટી ઉપરની ચેતનામાં સંગ્રહિત થાય છે અને ત્યાં રહે છે.

(૨) થોડો અંશ પાછળ જાય છે અને સ્વરૂપના સર્કિય ભાગને આધાર આપવા માટે ત્યાં રહે છે.

(૩) એક ભાગ વૈશિષ્ટક પ્રકૃતિમાં વધી જાય છે.

(૪) થોડા અંશનું અચેતન શોષણ કરી લે છે અને વ્યક્તિગત ચેતના અને તેના કાર્ય માટે તે અદશ્ય પણ થઈ જાય છે.

*

બળ બે વસ્તુઓ માટે અવતરણ કરે છે :

(૧) પ્રકૃતિનું ઝૂપાંતર કરવા માટે,

(૨) કરણ મારફતે કાર્યને આગળ ચલાવવા માટે.

શરૂઆતમાં માણસ તે બેમાંથી કોઈ કાર્ય વિશે સભાન હોતો નથી, પછીથી કાર્ય કરતા બળ વિશે તે સચેતન બને છે પણ કઈ રીતે તે કાર્ય કરે છે તે સમજતો નથી. છેવટે માણસ તેને વિશે સંપૂર્ણ રીતે અને વિગતવાર સચેતન બને છે.

*

વ્યક્તિને બળની અનુભૂતિ ત્યારે જ થાય છે જ્યારે તે સચેતન રીતે તેના સ્પર્શમાં હોય છે.

*

આ બધી વસ્તુઓ ‘આધાર’ ઉપર બળનાં ભિન્ન કાર્યોના પરિણામે હોય છે અને તેનો હેતુ તેને ઉપરની બાજુઓથી અને ક્ષિતિજ સમાંતર ખુલ્લો કરવાનો હોય છે. ઉધ્વર્ષમાંથી આવતી કિયા મનની ઉપરથી અવતરણ કરતાં બળો પ્રત્યે તેને ખુલ્લો કરે છે અને ચેતનાનું આરોહણ ઉધ્વર્ષમાં થવાથી સામાન્ય માનવ-મનનું ઢાંકણ ખુલ્લું થાય છે. ક્ષિતિજ સમાંતર ખુલ્લાપણું વિશ્વરૂપ ચેતનાને તેની બધી ભૂમિકાઓ પ્રત્યે ખોલે છે. નીચેથી આવતું કાર્ય પરા-ચિત્ત અચેતન સાથે જોડી આપે છે. છેવટે ચેતના શરીરમાં કેદ રહેવાને બદલે અનંત બને છે. અનંત રીતે ઉધ્વર્ષમાં ચડે છે,

અનંત રીતે નીચે ભૂસકો મારે છે અને દરેક બાજુએ અનંત રીતે વિશાળ બને છે, તે ઉપરાંત બધાં કેન્દ્રોનું પ્રકાશ, શક્તિ અને આનંદ પ્રત્યે ખુલ્લાપણું થાય છે અને તેને ઊધ્વમાંથી નીચે અવતરણ કરવું પડે છે. અત્યારે તો મનતાં કેન્દ્રો બળનું અવતરણ પૂર્ણ રીતે ગ્રહણ કરતાં હોય તેવું લાગે છે, જ્યારે ઊધ્વ પ્રાણનાં કેન્દ્રો શરીરના બીજા ભાગો ઉપર નાનાં એવાં કાયોં દ્વારા તૈયાર થતાં જય છે પરંતુ માગ પૂર્ણ રીતે ખુલ્લો થાય તેના માટે સમય અને ધીરજ માગી લે છે.

*

સાધકોની વિશ્વરૂપ અનુભૂતિ છે કે આ પ્રકારનું બળ અથવા આનંદની ચેતના પ્રથમ ઊધ્વમાંથી આવે છે. અથવા ચારે બાજુથી આવે છે - અને મસ્તક ઉપર દબાણ કરે છે, અને તેની આસપાસ વીંટળાઈ જય છે. પછી ખોપરીને જાણે વીંધી નાખે છે અને પ્રથમ મગજ અને કપાળને ભરી દે છે અને પછી સમગ્ર મગજમાં ફેલાઈ જય છે અને અવતરણ કરીને દરેક કેન્દ્રનો કબજે લે છે અને પછી છેવટે સમગ્ર રીતે તેમને પૂર્ણ અને ભરપૂર કરે છે. અલબર્ટા, પહેલાં પ્રાથમિક ધૂસારાઓ હોઈ શકે છે અને સમગ્ર શરીરનો કેટલોક ભાગ જે ખુલ્લો હોય છે અને અસર પ્રત્યે એકાંશમાં ઓછો પ્રત્યાધાત્માણો હોય તેમનો થોડા સમય માટે કબજે લે છે.

*

શરીરમાં પ્રથમ મસ્તકમાં, પછીથી ગળા સુધી અને પછી છાતીમાં, એ સામાન્ય અવતરણનો નિયમ છે. ધળા માણસો માટે તે નાભિ સુધી પહોંચે તે પહેલાં એક મોટો ગાળો આવે છે અને તે પ્રાણમય પ્રતિકારને લઈને આવે છે. એક વખત તે વિધનને ઓળંગી જય પછીથી નીચે આવતાં તેને સમય લાગતો નથી. કેટલાક મનુષ્યોમાં તે પૂરની માફક આવે છે, બીજાઓમાં તે પદ્ધતિસર અને નિશ્ચિત રીતે વિકાસ મારફતે આવે છે. હું માનતો નથી કે શાંતિના અવતરણને પોતાના સાથીદારો માટે રાહ જોવાની ટેવ હોય - ધર્શણે ભાગે તે પ્રથમ એકલી જ જતે આવવાનું પસંદ કરે છે અને પછી પોતાના મિત્રોને સંદેશો આપીને બોલાવે છે, 'આવી જાઓ, મેં તમારા માટે જગા કરી રાખી છે.'

*

જો તમે ઊધ્વ ચેતનાનું અવતરણ એવો અર્થ કરો તો તે હદ્યના પ્રદેશમાં અનુભવાય છે. કેવળ કેન્દ્રમાં જ નહિ પરંતુ જે રીતે મસ્તકમાં તેની અનુભૂતિ

થાય છે તે શીતે જ હદ્યમાં થાય છે. મસ્તકનો સ્પર્શો એ પ્રથમ દ્વારા છે. ત્યાર પછી શાંતિ, બળ, પ્રકાશ અને આનંદના સમુદ્દરાયની અનુભૂતિ થાય છે અથવા ચેતના સીધેસીધી મસ્તકમાં આવતી હોય અને પછીથી છાતી અને તેવી શીતે નાભિમાં શરીર મારફતે અવતરણ કરતી હોય એવું લાગે છે. કેટલાકને માટે તે અઠવાડિયાંએ અથવા મહિનાઓ લે છે, અને બીજાઓમાં તે ઝડપથી અવતરણ કરે છે.

*

‘ જ્યારે વસ્તુઓ આ કુમ ખ્રમાણે આવે છે ત્યારે પ્રથમ મસ્તક ખુલ્લું થાય છે અને પછીથી હદ્ય - છેવટે બધા કેન્દ્રો. જે તમે ફૂકત શાંતિ, જ્ઞાન અને મુક્તિથી સંતોષ અનુભવો તો કદાચ હદ્યનું કેન્દ્ર તેના પ્રત્યે જ ખુલ્લું થાય છે. પરંતુ જે તમારે પ્રેમ જોઈતો હોય તો અવતરણ કરતી શક્તિ અને પ્રકાશ તેના માટે પણ કાર્ય કરશે.

*

એ શક્ય છે કે નાભિનું અને તેની નીચેનું કેન્દ્ર ખોલવાના આ પ્રયત્નમાં વધારે પડતી ઉતાવળ થઈ હોય. આ યોગમાં ગનિ નિમન તરફની હોય છે - પ્રથમ મસ્તકમાં બે કેન્દ્રો, પછીથી હદ્ય, પછી નાભિ અને પછી બીજી બન્ને. જે ઊર્ધ્વતર અનુભૂતિનું પ્રથમ પૂર્ણ સ્થાપન થયું હોય અને તેની સાથે ઊર્ધ્વચેતના જ્ઞાન અને સંકલ્પ ઊર્ધ્વ કેન્દ્રમાં હોય, તો નિમન ત્રણ કેન્દ્રોને વધારે પડતી ખલેલ પહેંચાડયા સિવાય ખૂસું તેમને ખોલવાં વધારે સહેલાં પડે છે.

*

હા, તે એક જ અનુભૂતિ હતી. તમે બળના દ્વારા નીચે અંતરમાં ગયા - તે ધ્યાની વખત, પણ કાયમ નહિ, પ્રથમ પરિણામ હોય છે - અને થોડી સેકંડ સમાધિમાં ગયા એમ સામાન્ય ભાષામાં કહી શકાય. તેણે (સામાન્ય શીતે) મસ્તકની ટોચ મારફતે (બ્રહ્મરંધ્ર) અંદર આવવું જોઈએ અને આંતર મનના કેન્દ્ર મારફતે પસાર થવું જોઈએ, જે કપાળના મધ્યમાં ભૂમધ્ય વચ્ચે રહેલું છે. એટલા માટે તે પ્રથમ મસ્તક ઉપર દ્વારા કરે છે. આંખોના ખૂલવાથી વ્યક્તિ બાબ્ય જગતમાં સામાન્ય ચેતનામાં પાછી ફૂરે છે, અને એટલે જ આંખો ખોલવાથી તીવ્રતામાંથી રાહત મળે છે.

*

તમને જે અનુભૂતિ થઈ તે શરીરમાં દિવ્ય બળનું અવતરણ જતું. તમારાં વલણ અને અલીપ્સા વડે તમારી અંદર કાર્ય કરવા માટે તમે તેને બોલાવેલું તેથી તે આવ્યું. આવું અવતરણ સ્વાભાવિક રીતે જ એક ઊંડી આંતર અવસ્થા અને મનની નીરવતા લાવે છે અને તે બીજું પણ ધણું લાવી શકે - શાંતિ, મુક્તિની લાગણી, સુખ અને આનંદ. આ અનુભૂતિમાં છે તે પ્રમાણે ધણી વખત તેમાં સાથે પ્રકાશ અથવા તેજરૂપણું લાવે છે. તમને શરીરના ઉપરના ભાગથી નીચે હદ્ય સુધી વીંટણાયેલું હોય એવી લાગણી થઈ કારણ કે આ બળનો મસ્તક અને હદ્ય ઉપર પ્રથમ હુમલો થાય છે અને ઊર્ધ્વમાંથી જે કાંઈ અવતરણ થાય તેનાથી ભરાઈ જાય છે - ચેતના, શક્તિ, પ્રકાશ અથવા આનંદથી; સામાન્ય રીતે પ્રથમ ઊર્ધ્વમાંથી મસ્તક ઉપર દબાણ થાય છે, પછી માણસને ઓવું લાગે છે કે મસ્તકના ઊર્ધ્વ ભાગમાંથી કાંઈક પ્રવેશ કરે છે અને પછી સમગ્ર મસ્તક ભરાઈ જાય છે જે રીતે તમને અત્યારે એકાગ્રતા દરમિયાન પ્રસરી જતું લાગ્યું. એક વખત મનોમય કેન્દ્ર ખુલ્લું થાય અને તેનો કબજો લેવાય પછીથી બળ જડપથી હદ્ય કેન્દ્રમાં અવતરણ કરે છે, તિવાય કે કોઈ વિધન અથવા પ્રતિકાર ઊર્ધ્વ પ્રાણના ભાગોમાં ન આવે. ત્યાંથી તેનો પ્રવાહ તે સમગ્ર શરીરમાં મોકલે છે અને પ્રાણમય અને શારીરિક કેન્દ્રોનો કબજો લેવાની શરૂઆત કરે છે - નાભિથી માંડીને મૂલાધાર સુધી. ઊર્ધ્વમાંથી આવતા બળ દ્વારા આ અનુભૂતિનું આગમન, શરીરનો કબજો લેવો એ સાધનામાં આગળ ઉપરનું મહાની પગથિયું છે.

મૂર્છા આવવાનો ડર મનના સંસ્કારને લઈને આવેલો; તેને રદ્દિયો આપવો જોઈએ. પૂર્ણ જગ્યાન ચેતનામાં પણ બળ સારી રીતે અવતરણ કરી શકે છે; જો તે એક પ્રકારની સમાધિ લાવે; તો એ સચેતન આંતર-પરિસ્થિતિ હોય છે - ચેતના બાધ્ય વસ્તુઓમાંથી પાછી બેંચી લેવાય છે, પરંતુ આંતરમાં પૂર્ણ શક્તિ હોય છે. સમાધિ આવી હોય તો પણ તે સમાધિ હોય છે અને નહિ કે મૂર્છા.

*

તમે જે અનુભૂતિઓ વણવો છો તેમાં વધારે અગત્યની નીચેની અનુભૂતિઓ છે:

(૧) સ્થિરતા અને વિક્ષુબ્ધ કરનાર વિચારોની ગેરહાજરી. આનો અર્થ મનની અચંચલતાની વૃદ્ધિ છે જે પૂર્ણ ધ્યાન માટે જરૂરી છે.

(૨) મસ્તક અને તેની અંદરની કિયાઓ ઉપર દબાણ. આ દબાણ મનથી ઉપર રહેલી ઊર્ધ્વચેતનાનું દબાણ છે (મનનાં કેન્દ્રો મસ્તક અને કંઠમાં છે).

તે તેમાં પ્રવેશ કરે છે તેનું દબાણ છે. એક વખત તે ત્યાં પ્રવેશ કરે પછી મનને તેના પ્રત્યે વધારે ખુલ્લા થવા માટે તૈયાર કરે છે અને મસ્તકમાં રહેલી કિયાઓ આ કાર્યને લઈને થાય છે. જ્યારે મસ્તકનાં કેન્દ્રો અને જગાઓ ખુલ્લી થાય પછી તે પ્રવાહની માફક અંદર ઉત્તરતી હોય એવું લાગે છે. પછીથી તે જ શીતે તે શરીરમાં રહેલાં નીચેનાં કેન્દ્રોને ખુલ્લાં કરે છે. શરીર બળના અને પ્રવેશના દબાણને સહન કરવા ટેવાયેલું નથી. જ્યારે શરીર તેને ગ્રહણ કરીને પચાવવા માટે સમર્થ બનશે ત્યાર પછી તે કિયાઓ બનશે નહિ.

। (૩) હૃદયમાં ધ્યાનની અસર મસ્તક સુધી વિસ્તાર પામે છે અને ત્યાં ગતિઓ ઉત્પન્ન કરે છે એ સામાન્ય છે – કોઈ પણ કેન્દ્રમાં એકાગ્રતા થાય ત્યારે જે યોગ-બળ ઉત્પન્ન થાય છે તે બીજાં કેન્દ્રો તરફ વિસ્તાર પામે છે અને ત્યાં એકાગ્રતા કરે છે અથવા કાર્યો થડુ કરે છે.

। (૪) વિચાર અને બધી ગતિઓનું એચિંતા અટકી જવું – આ ધારું અગત્યનું છે કારણ કે તેનો અર્થ આંતર નીરવતા માટેની શક્તિની શરૂઆત. તે ફક્ત થોડા સમય સુધી જ આચિર્ભાવની શરૂઆતમાં જ ચાલે છે પરંતુ પાછળથી તેના કાબૂ અને સમયમાં વૃદ્ધિ થાય છે.

સાધનાની દિશા સાચી છે અને તમારે તે ચાલુ રાખવાની છે.

અમે બહારની બાબતો વિશે કોઈ નિશ્ચિત રીતે કંદી શકીએ નહિ – હું માનું છું કે આ સંજોગોમાં તમારે આ વસ્તુઓ વિશે વિચાર કરવાનો છે, પરંતુ સાધના વધારે અગત્યની છે.

આ સાધનાની તાલીમમાં અમે હઠયોગની કિયાઓને સામેલ કરતા નથી. જો તમે ફક્ત તંદુરસ્તીના હેતુ માટે કરતા હો તો તે સાધના કરતાં અલગ વસ્તુ હોવી જોઈએ – તે તમારી પસંદગી ઉપર આધાર રાખે છે.

*

એક સંપૂર્ણ શાંતિ અને મનની અક્રિયતા પ્રથમ આવી શકે નહિ – મનની અચિંચતા એટલે અધીરાઈભરી અસંબંધ વિચારોની પ્રક્રિયામાંથી અટકી જવું અને સાધનાના લક્ષ્ય ઉપર એકાગ્ર થવું. માતાજીએ એકાગ્રતા માટે જે કંઈપનાની ભલામણ કરી હતી તે આવી એકાગ્રતા માટે સાધનરૂપ હતી. તમને જે સર્વબ્યાપી હાજરીનો મનોમય વિચાર આવે છે તે પણ તેને માટે સારી મદદરૂપ છે, ખાસ કરીને તમને આધાર આપવામાં સમર્થ શક્કા લાવે તો. મસ્તકની આસપાસ માતાજી-

નાં બળનાં આંદોલનની લાગણી મનોમય ખ્યાલ કરતાં અથવા મનોમય સાક્ષાત્કાર કરતાં પણ મોટી વસ્તુ છે. તે એક અનુભૂતિ છે. આ આંદોલન ખરેખર માતાજીના બળનું કાર્ય છે. તે પ્રયમ મસ્તકની ઉપર અથવા તેની આસપાસ અને પછીથી મસ્તકની અંદર અનુભવાય છે. દબાણનો અર્થ કે તે મન અને તેનાં કેન્દ્રોને ખોલવા પ્રયત્ન કરે છે, જેથી કરીને તે અંદર પ્રવેશ કરી શકે. મનનાં કેન્દ્રો મસ્તકમાં છે. એક તેની ટોચ ઉપર અને ઉધ્વર્માં અને બીજું બે આંખો વચ્ચે અને ત્રીજું ગળામાં. એટલા માટે તમને આંદોલન મસ્તકની આજુભાજુ અનુભવાય છે અને કેટલીક વખત ગળા સુધી, પરંતુ તેનાથી નીચે નહિ. સામાન્ય રીતે તે પ્રમાણે જૈ હોય છે, કારણ કે મસ્તકની આસપાસ વીંટળાઈને અને તેમાં પ્રવેશ કરીને તે ઉર્મિમય અને પ્રાણમય ભાગોમાં (હદ્ય અને નાભિ વગેરેમાં) નીચે ઊતરે છે - જે કે કેટલીક વખત શરીરમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં તેને વીંટળાઈ વળે છે... હદ્યમાં પ્રકાશ જેવા માટે વ્યક્તિત્વો ઊંડાણમાં ઊતરવું પડે છે, પરંતુ તે સિવાય પણ તેને બીજી જગાએ જોઈ શકાય છે. ધણી વખત ભૂમધ્યની વચ્ચે અથવા તેની આગળના ભાગમાં અથવા આંખના સામે પણ પ્રકાશ દેખાય છે કારણ કે તે આંતર-દર્શનનું કેન્દ્ર છે અને તે થાડું જૈ ખૂલ્બે તો પણ તેના માટે પૂરતું છે - તે જૈ પ્રમાણે મસ્તકની આજુભાજુ અથવા તેનાથી ઉપર અથવા તેનાથી બહાર પણ પ્રકાશ વારંવાર દેખાય છે.

*

કપાળ ઉપરના કેન્દ્રમાંથી આવતું દબાણ કપાળ ઉપર ઉધ્વર્માંથી આવતા દબાણને લઈને થડું થાય છે - બળની કાંઈક વસ્તુએ પૂરતા પ્રમાણમાં અંદર પ્રવેશ કરેલો છે જેથી આ બીજું દબાણ આવ્યું. પીઠ ઉપરનું દબાણ ચૈતસિક પ્રદેશ ઉપરનું સીધું દબાણ હોવું જોઈએ. (જે તે પીઠના મધ્ય ભાગ નજીક અથવા તેની અંદર હોય તો.) તે હદ્યના કાર્યને તૌયાર કરવા માટે આવ્યું છે. જ્યારે કેન્દ્રો ખૂલવાની થડુઅાત થાય છે ત્યારે આંતરિક અનુભૂતિઓ જેવી કે કપાળના કેન્દ્રમાં પ્રકાશ દેખાવો કે સૂક્ષ્મ દર્શનમાં પ્રતીકો દેખાવાં, અથવા હદ્યમાં ચૈતસિક દર્શનો અને અનુભૂતિઓ વારંવાર આવે - ધીરે ધીરે માણસ સભાન બને છે કે પોતાનું આંતર-સ્વરૂપ બાધ્ય સ્વરૂપ કરતાં અલગ છે, અને સપાટી ઉપરની સામાન્ય મનોમય અને પ્રાણમય કિયાઓને બદલે જેને એક યોગિક ચૈતના કહેવાય તેની ઊંડાણભરી કિયાએ સહિત વિકાસ પામે છે.

*

એ સારું છે કે તમને અંદર શાંતિની તથા હદ્યમાં ચાલતી ગતિઓની અનુ-

ભૂતિ થઈ. તે બતાવે છે કે બળ ફક્ત ઉધ્વર્માં જ કાર્ય કરતું નથી પરંતુ તમારી અંદર પણ કરે છે અને આ વસ્તુ આગળ પ્રગતિ થાય છે તેની ખાતરી છે. પૂર્ણ ખુલ્લાપણું સમય પ્રમાણે આવશે. અગત્યની વસ્તુ તમે સાચા માર્ગ છો અને તમને ખબર પડે તેના કરતાં પણ વધારે ઝડપથી પ્રગતિ કરી રહ્યા છો.

*

તે વસ્તુ આપણે જેને બળનું દબાણ કહીએ છીએ તે છે. (ઉધ્વર આધ્યાત્મિક અથવા દિવ્ય ચૈતનાનું બળ અથવા માતાજીનું બળ). તે ધણાં સ્વરૂપોમાં આવે છે, આંદોલનો, પ્રવાહો, મોઝાંઓ, વિશ્વાણ પ્રવાહ, જરમર જરમર વરસાદ વગેરે રૂપોમાં. તે દરેક કેન્દ્ર ઉપર તેના વારા પ્રમાણે આવે છે, મસ્તકની ટોચ ઉપરનું કેન્દ્ર, કપાળનું કેન્દ્ર, ગળાં, હદ્દ્ય અને નાભિનાં કેન્દ્રો છેક મૂલાધાર સુધી, અને સમગ્ર શરીરમાં ફેલાઈ જાય છે. જે ગોળગોળ ફરતી કિયા છે તે બળની કિયા છે જે સ્વરૂપમાં કાર્ય કરે છે અને કોઈ વસ્તુની તેમાં રચના કરે છે ત્યારે આવે છે.

*

* જે કોઈ વસ્તુ ઉધ્વર્માંથી આવે છે તે મોઝાંઓ માર્ક્ષે આવે છે – પછી તે પ્રકાશ અથવા બળ. અથવા શાંતિ અથવા આનંદ હોય. એ પણ સાચું છે કે તે પ્રમાણે જ્યારે હોય, પ્રવાહોમાં નહિ અથવા વરસાદ તરીકે નહિ, પણ સ્થિર પ્રવાહની માફક ત્યારે તે મહાકાલીનું બળ છે, જે કાર્ય કરે છે. જ્યારે તે પ્રમાણે બને ત્યારે પ્રથમ જરૂરી વસ્તુ છે કે ડરવું નહિ.

*

જે પ્રવાહ તમને મસ્તક ઉપર નીચે ઉત્તરતો અને તમારી અંદર વહેતો હોય એવું લાગે છે તે ખરેખર માતાજીની શક્તિનો પ્રવાહ છે; તે પ્રમાણે હોવાથી તે વારંવાર આવે છે. તે શરીરમાં પ્રવાહોમાં વહે છે અને ચૈતનાનું રૂપાંતર કરવા માટે અને મુક્ત કરવા માટે ત્યાં કાર્ય કરે છે. જેમ જેમ ચૈતનામાં ફેરફાર થાય અને વિકાસ થાય તેમ તેમ તમે આ બધી વસ્તુઓનો અર્થ અને કાર્ય સમજવાની શરૂઆત કરશો.

*

ન્રિવિધ રૂપાંતર

આંદોલનો યા તો બળનાં અથવા દિવ્ય હજરીનાં હોય છે.

*

લોહીનું દબાણ, છાતીના ધબકારા, વીજળીનો પ્રવાહ એ બધું બળના કાર્યની ઇનથાનીઓ છે. તે જે જગાએ અનુભવાય છે તે બળના કાર્યનું સૂચન કરે છે - મસ્તકની ટોચ એ વિચારશીલ મનનું શિખર છે, જ્યાં તે ઉદ્ધ્વ ચેતના સાથે વ્યવહાર કરે છે; ગળું સ્થૂલ બહિર્મન અથવા અભિવ્યક્તિ કરતા મનનું સ્થાન છે; કાન એ આંતર-મનના કેન્દ્ર સાથે વ્યવહાર કરવાનું સ્થાન છે, જેના દ્વારા વિચાર વગેરે વ્યક્તિગત સ્વરૂપમાં સામાન્ય પ્રકૃતિમાંથી આવે છે.

જે છાતીનાં હડકાંવાળું બિંદુ સુચવાય છે તે ચૈતસિક અને ઉર્મિમય કેન્દ્રને ધારણ કરે છે અને તેનું શિખર પાછળ રહેલા કરોડરજજુ ઉપર છે.

*

તે (વીજળી જેવો પ્રવાહ) કરોડરજજુ મારફતે બળનો પ્રવાહ વહે છે. તેમ પ્રકૃતિમાં કરોડરજજુને શક્તિના સ્વાભાવિક માર્ગ તરીકે ગણવામાં આવે છે કારણ કે તેમાં બધાં ૦૮ છ કેન્દ્રો સમાયેલાં છે.

*

વીજળીનો, આંચકો કાયમ સક્રિય બળના માર્ગનું સૂચન કરે છે.

*

હું સાંભળીને ખુશ દું કે આવી અનુભૂતિઓ આવે છે - તે ઝડપી પ્રગતિ આવવાની નિયાની છે - જીણા વરસાદની માફકનું અવતરણ ધારું વિશિષ્ટ છે - એ ઉદ્ધ્વ ચેતનાનું અવતરણ છે; તે શાંતિ લાવે છે, સાથે સાથે ઉદ્ધ્વ ચેતનાની બીજી બધી શક્તિઓને પણ લાવે છે અને તમને લાગ્યું તે પ્રમાણે શારીરિક ચેતનાના રૂપાંતરનાં બીજે પણ તેમાં રહેલાં છે - તેમાં ઉદ્ધ્વ પ્રકૃતિની શક્તિઓ અને ગુણોનાં પણ બીજે અંદર આવી જાય છે.

*

મને ધણો આનંદ થાય છે કે જે અનુભૂતિ તમારામાં આવે તેના માટે અમે કાર્ય કરીએ છીએ. તે આટાટલા બળથી આવે છે અને તેમાં વિકાસ થતો જાય છે. તે ઉદ્ધ્વ ચેતનાનું સધન અવતરણ છે જેની એક વખત સ્થાપના થઈ જાય

તો સાધનામાં નિશ્ચિત વળાંક આવે છે, છતાં તે એક વખત આટલા બધા સામર્થ્યથી આવી છે તેથી તેમાં થાંકા નથી. જ્યાં સુધી તેણે પોતાનું કાર્ય પૂરું ન કર્યું હોય અને તમારી ચેતના કાયમી ચેતના ન બને ત્યાં સુધી તે વધારે અને વધારે પ્રમાણમાં આવતી થશે. વરસાદની ઝડી અથવા ધીમી જરમર, મસ્તકથી ઊધ્વ્માં કાબૂ તથા હદ્યમાં પણ વિકાસ, અંદર અગ્નિનું સળગવું, મજ્જમતા અને સધનતાની ભાવના, શાંતિ અને સલામતી અને ભક્તિ, માતાજીના કાબૂ વિશેની સભાનતા, એ બધી અવતરણની નિશાનીઓ છે - છેવટે તે દરેક જગાએ પ્રવેશ કરશે અને તે સધન અને સ્થિર બનશે અને સમગ્ર ચેતનાને આવરી લેશે.

*

કુટલીક વખત ઊધ્વ્માંથી ચેતના અથવા બળના કોઈ વિશ્િષ્ટ અવતરણની સાથે કોઈ કોઈ વખત અવાજ આવે છે.

*

વકીલ પાસે તમે જતા હતા ત્યારે તમને થયેલી અનુભૂતિ ઊધ્વ્માંથી આવતા બળનું ખુલ્લાપણું હતું, તે જે કે ઓચિંતા બન્યું, પરંતુ તેની સાથે આ પ્રકારના મોટા અવાજ અને મસ્તકના ખુલ્લા થવાની લાગણી થાય છે - આ મસ્તકનું ખુલ્લાપણું સૂક્ષ્મ શરીરમાં બની આવે છે; જે કે તે લાગણી જણે કે સ્થૂલ શરીરમાં થતી હોય એવું લાગે છે. બળ નાંચે આવ્યું અને ઊંચે ચાલ્યું ગયું પણ તેનું પ્રમુખ સ્થાન માતાજીના મહાલક્ષ્મી અને મહાસરસ્વતીનાં સ્વરૂપોએ લીધેલું અને તેણે આરોહણ અને અવતરણની કિયા કરી (અછી કરોડરજજુમાં જે કેન્દ્રો મારફતે પસાર થતા યૌગિક બળની મુખ્ય વાહિની છે) તે ઊધ્વ અને નિમન ચેતનાનું અનુસંધાન કરે છે. તેના પરિણામે તમારા શરીરમાં મારી સાથે એકતાની લાગણી તમને થઈ. કદ્દ શારીરિક મનમાં થતી એકાગ્રનાની વિરુદ્ધ કોઈ મુશ્કેલી દર્શાવે છે. ઉત્તમ વસ્તુ એ છે કે તમારે એકાગ્રતા માટે બળ વાપરવું નહિ, પરંતુ અચંચલ રહેવું અને માતાજીના બળ મારફતે વસ્તુઓ બનતી હોય તે શીતે બનવા દેવી.

*

તે મનમાં રહેવું કોઈ વિધિ છે, ને બળના દબાણથી ભાંગી જય છે અને દરેક સમયે એક ચમકારો થાય છે અને બળની કિયા જને છે.

*

જે તમને એવી લાગણી થતી હોય કે ઢાંકણમાં કોઈ કાળાં પડે છે તો તે એવું સંવેદન છે જ્યારે બળ કોઈ પ્રત્યાધાતની આરપાર પોતાનો માર્ગ કરે છે ત્યારે માણસમાં આવે છે. અહીં તે સ્થૂલ મનના કોઈ ભાગમાં બની આવ્યું હોવું જોઈએ.

માતાજી ઉપર સંપૂર્ણ ભરોસો રાખો. તે પ્રમાણે થાય ત્યારે વિજયમાં ઠીલ થાય તો પણ તે નિશ્ચિત વસ્તુ છે.

*

જ્યારે આધાર ઉપર કાર્ય કરવા માટે અથવા તેમાં પ્રવેશ કરવા માટે બળનું દબાણ થાય છે, ત્યારે આ વસ્તુ (મસ્તકનો મધ્યભાગ ભારે લાગે) ધાળી વખત અનુભવાય છે, અને ખાસ કથેને બળનું કાર્ય મસ્તકમાં ચાલતું હોય ત્યારે ખાસ. જ્યારે શરીરતંત્ર આ બળને ગ્રહણ કરી પચાવી થકે ત્યારે આ ભારેખમપણું અદશ્ય થઈ જય છે અને શરીરમાં મુક્ત પ્રવાહ વહે છે - ત્યાં સુધી દબાણ અથવા કોઈ પ્રકારનું ભારેખમપણું કોઈ ઓક યા બીજા કેન્દ્રમાં જ્યાં બળ કાર્ય કરતું હોય ત્યાં ધાળી વખત અનુભવાય છે.

*

જે ભારેખમપણું તાકાત આપે છે તે અવતરણનું સૂચન હોઈ શકે. ચટકા ભરતું કે સોયો લેંકાર્ટો હોય એવું સંવેદન મસ્તકમાં થતું હોય તો સામાન્યત્વા ઊર્ધ્વમાંથી આવતું કોઈ બળ પોતાનો માર્ગ કરતું હોય અથવા શારીરિક પદાર્થને તેને ગ્રહણ કરવા માટે તૈયાર કરતું હોય તેની નિશાની છે.

*

વિચારો ઉપરનો કાબૂ અને મસ્તકમાં માતાજી અને શ્રી અરવિંદની છબી જોવાની શક્તિ હોવી તે શરૂઆતમાં ધાળું સારું છે. માથું ગરમ છે તે તાવ નથી પરંતુ બળનું મનોમય કેન્દ્રમાં કાર્ય છે. તે મનોમય પ્રતિકાર જે કાયમ માનવ-મનમાં હોય છે તેના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવા માટે કાર્ય કરે છે - બળના દબાણને પરિણામે કેટલોક વખત ભારેપણું આવે છે - જ્યારે મન મુક્ત રીતે બળને ગ્રહણ કરે છે ત્યારે સામાન્ય રીતે દબાણ ચાલ્યું જય છે.

મગજમાં સોઝે આવવાની લાગણી સૂક્મ શરીરના મસ્તકમાં વિસ્તાર થવાની લાગણીની ધાળી વખત સામાન્ય અનુભૂતિ થાય છે.

*

તમે માથાના ઉપરના ભાગમાં અને કપાળના ઉપરના ભાગમાં થતી સંવેદનની અસર વર્ણવો છો. તે ઊર્ધ્વ ચેતના મનની અંદર પોતાનો માર્ગ ખુલ્લો કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે માણસમાં વારંવાર બની આવે છે. જ્યારે તમે જોરથી બોલો. ત્યારે આવતી અસ્વસ્થતા અને નબળાઈ પણ આવે છે એટલા માટે કે શક્તિની એકાગ્રતા આંતર-કાર્ય માટે જરૂરી છે. તે તૂટી જાય છે અને શક્તિઓ બહાર ફેંકાય છે અને બે અસમાન ભાગોના જેંચાણથી શક્તિ ખૂટી જાય છે. જ્યારે અંતરમાં કાર્ય ચાલતું હોય ત્યારે સારી વસ્તુ એ છે કે વાણીમાં ખૂબ શાંત રહેવું અને બને એટલું ઓછું બોલવું. બીજે સમયે તેની ખાસ જરૂર નથી.

*

અવતરણને લઈને કેટલાંક એવાં સંવેદનો આવે છે ને બિલકુલ તકલીફુલ્પ કે ભયંકર હોતાં નથી. બીજાં કેટલાંક શારીરિક હોય છે. પરંતુ તેમનું વર્ણન કરવું જરૂરી છે જેથી તેમનો તફાવત જાણી શકાય.

*

^૬ તમે જોયો તે ખરેખર સૂર્ય હતો - તે વાદળી પ્રકાશનો સૂર્ય છે અને સામાન્ય માનવ મન કરતાં ઊર્ધ્વ મનનો પ્રકાશ વાદળી હોય છે. ઊર્ધ્વ આધ્યાત્મિક મન તમારી અંદર જગત થવા પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ શરૂઆતમાં કાયમ મુશ્કેલી હોય છે કારણ કે ચેતનાને ગ્રહણ કરવાની ટેવ હોતી નથી તેથી એક દબાણ થાય છે અને ઊંડાણમાં જાય છે અને માથું દુઃખે છે અથવા માથું ફાટતું હોય એવું લાગે છે. તે બીજું કાઈ નહિ પણ શારીરિકમાં થતું સંવેદન છે. ને ઊર્ધ્વમાંથી આવતા સ્પર્શની નીચે આંતર મન ખુલ્લું થવા પ્રયત્ન કરે છે તેને લઈને ઉત્પન્ન થાય છે.

તમારું સ્વર્ણ હતું તેમાં તમારી અંદર દુન્યવી કામનાની નિશાની નહોતી, પરંતુ પહેલાંની માફક કસોટીઝપ સ્વર્ણ હતું. સ્વર્ણ દરમિયાન તમે પ્રત્યુત્તર ન આપ્યો તે દર્શાવે છે કે જેમ ધણા માણસોનું તે વસ્તુઓ પ્રત્યે વલણ હોય છે તે પ્રમાણે તમારામાં નહોતું. સમગ્ર વસ્તુ કેવળ એક રચના હતી અથવા બાધ્ય બણોનું પ્રાણભય ભૂમિકા ઉપરનું સૂચન હતું અને તમારી ચેતના કઈ જાતનો પ્રત્યુત્તર આપે છે, જો કોઈ પણ હોય તો, તે જોવા માટે હતું.

*

બળનું કાર્ય કાયમ દબાણ ઉત્પન્ન કરતું નથી. જ્યારે તેને દબાણ કરવાની જરૂર ન હોય ત્યારે તે શાંતિથી કાર્ય કરે છે.

*

દબાણ અનુભવવાની કોઈ જરૂર નથી. જ્યારે કાંઈ કરવામાં આવતું હોય અથવા બળ આપણી ઉપર વહેતું હોય અથવા તે શરીરમાં આવિભાવ પામતું હોય ત્યારે વ્યક્તિને બળનો અનુભવ થાય છે - પરંતુ જ્યારે તેમાં શાંતિ અને નિરવતાનો આવિભાવ થાય ત્યારે અનુભવાતું નથી.

*

સચેતન બન્યા સિવાય પણ વ્યક્તિ ગ્રહણશીલ હોઈ શકે છે - અને તેને ચોક્કસ ખબર પણ પડતી નથી કે કઈ વસ્તુ આપવામાં આવે છે.

*

નિમ્ન ભાગોમાં પ્રસરણ માટે અચંચલ પ્રવાહ જરૂરી છે. મોટાં અવતરણો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે અને સતત દબાણ કરીને છેવટે બળને ટોચ ઉપર પહેંચાડે છે - પરંતુ શાંત પ્રવાહ પણ જરૂરી છે.

*

કેટલાક માણસોને શરીરનું આવું ડેલન, તેમના ઉપર જ્યારે શાંતિ અથવા બળનું અવતરણ થાય છે ત્યારે થાય છે અને તે ગ્રહણશીલતાને સરળ બનાવે છે. જ્યારે શરીર અવતરણને પચાવવાની ટેવ પાડે છે પછી આ શરીરનું ડેલન બંધ પડે છે.

ધ્યાનને સમયે શાંતિ પૂર્ણ રીતે આવે છે કારણ કે તે સમયે માતાજીની એકાગ્રતા ઊંઘા ચેતનાની શક્તિને નીચે ઉતારે છે અને વ્યક્તિ જે તે પ્રમાણે કરી શકે તો તેને ગ્રહણ કરી શકે છે. એક વખત તે આવવાની શરૂઆત થાય પછી સાધકની ગ્રહણશીલતાની સાથે સાથે સામાન્ય રીતે બળની વૃદ્ધિ થતી જાય છે અને પછી તે બધો સમય આવતું રહે છે, બધા જ સંજોગોમાં આવે છે અને જ્યાં સુધી તે ફિથર ન બને ત્યાં સુધી આવ્યા કરે છે. સાધકે તેના પ્રક્રિયાઓ તેની ચેતનાને તેને ગ્રહણ કરવા માટે બને તેટલી અચંચળ તથા શક્ય તેટલી પ્રશાંત રાખવી જોઈએ. શાંતિ, શક્તિ, પ્રકાશ, ઊંઘ ચેતનાનો આનંદ ત્યાં સમગ્ર રીતે રહેલાં છે અને ઊંઘમાં ઢંકાયેલાં છે. ઊંઘમાંથી અવતરણ માટે એક ખુલ્લાપણું જરૂરી છે. મનની અચંચળતા અને અવતરણ કરતા પ્રભાવ તરફ એક પ્રકારની વિશાળ તટસ્થતા શ્રોષ પરિસ્થિતિ છે.

*

તે (શરીરની ધૂજારી) જ્યારે બળ નીચે ઉતશી આવે ત્યારે કેટલીક વખત આવે છે. જેમ શરીર વધારે સ્થિર બને અને બળને પચાવે તેમ તેને પસાર થઈ જવા દેવું.

*

જો દબાણ વધારે પડતું મોટું હોય તો તેનો ઉપાય ચેતનાને વિશાળ કરવાનો છે. ત્યાં શાંતિ અને નીરવતાની સાથે એક વિશાળતા આવવી જોઈએ ને કોઈ પણ જાતના પ્રત્યાધાત વગર ગમે તેટલા પ્રમાણમાં બળ આવે તો પણ ગ્રહણશીલ બની શકે છે, પછી તે ભારેપણું અથવા અંતમુખ રહેવાનું દબાણ કે આંખોની મુશ્કેલી હોય કે ગમે તે.

*

કદાચ સંગૃહિત થયેલું બળ શારીરિક સ્વરૂપ ગ્રહણ કરી શકે તેનાથી વધારે આવ્યું. જ્યારે તે વસ્તુ બને છે ત્યારે સાચી વસ્તુ પોતાની જાતને વિશાળ કરવાની હોય છે. (માણસ તાલીમ દ્વારા તે પ્રમાણે કરી શકે છે.) જો ચેતના વિશાળતાની પરિસ્થિતિમાં હોય તો કોઈ પણ જાતની તકલીફ વગર બળનો ગમે તેટલો સમુદ્દરી ગ્રહણ કરી શકે છે.

*

બે ગતિઓની વરચે કાયમ તૈયારીઓનો અને પાચનના ગાળાઓ હોય છે.

*

* બળના અવતરણ પછી થોડો સમય અચંચલ રહેવું તે એને પચાવવા માટેનો ઉત્તમ માર્ગ છે.

*

શૂન્ય નીરવતા અને શાંતિ હોઈ શકે છે જો તેઓ પોતાની જત વિશે સંતોષ માને તો. ગ્રહણશીલતા એ જિન્ન શક્તિ છે. અલબર્ટ, મનની બધી જ અચંચલતા. ગ્રહણશીલતાને કાર્ય કરવા માટે સારી પરિસ્થિતિઓનું સર્જન કરે છે.

*

તમારી અને બીજાઓની સાધના વિશે કહેવાનું કે... હું માનું છું કે બે કે ત્રણ

નિરીક્ષણો કરવાં જરૂરી છે. પહેલું, મને થોડા સમય માટે એવી છાપ પડી કે પ્રગતિ માટેની ઝડપ અને અનુભૂતિઓની મોટી સંખ્યા માટે એક વધારે પડતી સક્રિયતા અને દબાજુ છે. આ બધી વસ્તુઓ તેમને પોતાને માટે બરાબર છે, પરંતુ કેટલીક સલામતી પણ હોવી જોઈએ. પ્રથમ તો પૂરતા પ્રમાણમાં આરામ અને નીરવતાના તથા હળવાથના ગાળાઓ પણ હોવા જોઈએ, જેમાં ધીરે ધીરે પાચન થઈ શકે. પાચન કરવાની કિયા ધણી અગત્યની છે અને તેમાં આવતા ગાળાઓને યોગમાં આવતી અટકાયતો તરીકે અધીરાઈ રાખીને ન જોવા જોઈએ. બધી જ સક્રિયતાઓ માટે એક સ્થિર અને અચંચલ સામર્થ્ય તથા આંતર નીરવતાને પાચાની પરિસ્થિતિ બનાવવા માટે ખાસ સંભાળ રાખવી જોઈએ. વધારે પડતો તણાવ ન હોવો જોઈએ. કોઈ પણ થાક, ખલેલ અથવા પ્રાણનું કે શરીરનું સામાન્ય સંવેદન જેના વિશે તમે તમારા પત્રમાં ઉલ્લેખ કરો છો તે બધું શાંત બનવું જોઈએ કારણ કે તે વધારે પડતો તણાવ કે સક્રિયતા અથવા યોગમાં વધારે પડતી ત્વરાની નિશાનીઓ છે. એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે અનુભૂતિઓ કે અનુભૂતિઓનાં સૂચનો તથા ખુલ્લાપણાના સંકેતો તરીકે કિંમતી છે પણ ખરી વસ્તુ સ્થિર, સ્વાદમય વૃદ્ધિ પામતું ખુલ્લાપણું તથા ચેતના અને સ્વરૂપના ભિન્ન ભાગનું ઇપાંતર છે.

*

સાધનામાં આ પ્રકારનો શરીરનો થાક ભિન્ન ભિન્ન કારણોસર આવે છે : —

- (૧) શરીર પચાવવા માટે તૈયાર હોય તેના કરતાં વધારે ગ્રહણ કરવાથી. તેનો ઉપાય સચેતન અચંચલતામાં શાંતિથી આરામ કરવો અને બજોને ગ્રહણ કરવાં પરંતુ બીજા કોઈ કારણોસર નહિ પણ સામર્થ્ય અને શક્તિની વૃદ્ધિ કરવા માટે.
- (૨) તે કદાચ નિષ્ક્રિયતાને લઈને બનો, જે જડતાનું ઇપ લે છે — જડતા ચેતનાને સામાન્ય શારીરિક ભૂમિકામાં નીચે લઈ આવે છે જે તાત્કાલિક થાકી જાય છે અને તમસ પ્રત્યે ખુલ્લી થઈ જાય છે. આનો ઉપાય સાચી ચેતનામાં પહેંચવું અને ત્યાં આરામ કરવો, નહિ કે જડતામાં.
- (૩) કદાચ વધારે પડતો શરીરને શ્રમ આપવામાં આવતો હોય — શરીરને પૂરતી ઊંઘ અથવા આરામ ન આપવાને કારણે. શરીર યોગનું સહાયક છે પરંતુ તેની શક્તિ અખૂટ નથી અને તેની કાળજી લેવી જોઈએ; તેને વૈશ્વિક પ્રાણ-બળમાંથી શક્તિ જેંચી ટકાવી શકાય છે પણ તેનો અમલ કરવામાં પણ મર્યાદા

હોય છે. પ્રગતિની આતુરતામાં અમુક નિયંત્રણ જરૂરી છે – નિયમન, બેદરકારી અથવા પ્રમાણ નહિ.

*

હા, સામાન્ય શારીરિક ચેતના સંપર્કને ટકાવી રાખતી નથી. તે થાકી જાય છે – ઉપરાંત તે એકી વખતે વધારે બળનું પાચન કરી શકતી નથી. પરંતુ કાયમ પરમાત્મા જ દબાણને હઠાવી દેતા નથી. નિમન ચેતના પોતે જ તેને ઝોઈ લેસે છે અથવા તેને છોડી દે છે.

*

હા, શરીરતંત્રને આરામની જરૂર હોય છે જેથી તે પાચન કરી શકે અને તેની ગ્રહણ-શક્તિમાં નવજીવન લાવી શકે.

*

જ જ્યારે વ્યક્તિ પાચન કરે ત્યારે તે ગ્રહણ કરી શકતી નથી.

*

દિવસ દરમિયાન આવા ગાળાઓ સામાન્ય હોય છે. ચેતનાને આરામ અને પાચનક્રિયા માટે સમયની જરૂર હોય છે, તે કાયમ ઉત્કટતાની એક જ ઊંચાઈએ બધો જ સમય રહી શકતી નથી. પાચનના સમય દરમિયાન એક સ્થિર અચંચલતા એ યોગ્ય પરિસ્થિતિ છે.

*

નિષ્ક્રિયતા અક્રિયતા તરફ જ દોરી જતી નથી – નહિ તો સ્વરૂપમાં જડતાને પ્રોત્સાહન આપશે. એક આંતર નિષ્ક્રિયતાની જ ઊંધોમાંથી આવતા બળ માટે જરૂર છે – જડ અક્રિયતા જો ખોટા પ્રકારની નિષ્ક્રિયતા છે.

*

માણસ નિદ્રા દરમિયાન પણ પાચન કરી શકે છે. તે પ્રમાણે જગતા રહેવાથી ફાયદો નથી કારણ તે તેને લઈને નાડીતંત્ર ઉપર તણ્ણાવ આવે છે અને તંત્ર ઉશ્કેરાટથી ગ્રહણ કરે છે અથવા એટલું બધું થાકી જાય છે કે ગ્રહણ કરી શકતું નથી.

*

જે માણસ સાચી રીતે સ્વીકારે તો આ પાચનગાળાઓ પછી કાયમ ફ્રાયદો અથવા પ્રગતિ આવે છે – પછી તે ગાળાઓ ગમે તેટલા શુઑક અથવા મુશ્કેલી-ભર્યા હોય.

*

આ પ્રકારનાં ચક્કર તથા નબળાઈ અને ક્ષોભ આવવાં ન જોઈએ. જ્યારે તે આવે છે ત્યારે તે બતાવે છે કે શરીર પાચન કરે તેના કરતાં વધારે દિવ્ય બળને ખેંચવામાં આવે છે. જ્યાં સુધી આ તકલીફ પસાર ન થઈ જય અને યોગ્ય સમતુલ્યા આવે ત્યાં સુધી તમારે આરામ કરવો.

*

હું એમ કહેવા માગું છું કે તમારે તે બળને નીચે ખેંચવું ન જોઈએ પરંતુ તેના પ્રવેશને તમારી પૂર્ણ અભીષ્ટા અને મંજૂરી દ્વારા તેને મદદ કરવી જોઈએ.

*

સ્વરૂપનો કોઈ ભાગ તૈયાર થાય અને તે ભાગ પ્રતિકાર કરે અથવા અવતરણ કરતા અને વિરોધી બળો વરયે શરીરમાં સંધર્ષ થાય, અને જે કોઈ વ્યક્તિ વધારે બળ અને પ્રકાશને નીચે ઉતારે તો આવી વસ્તુઓ (શરીરમાં બળતરા વગેરે) બની આવે છે.

*

તે પ્રકારની અસ્વસ્થતા કોઈ જગાએ થતાં પ્રતિકારના પરિણામે કાયમ આવે છે – એવી કોઈ વસ્તુ જેને બળ સ્પર્શ કરે ત્યારે બંધ રહે છે અને ખુલ્લી થતી નથી. તે વસ્તુ જેટલી બીજી સંધર્ષયુક્ત પ્રભાવો તમારા ઉપર કાય કરે છે તેને લઈને આવે છે, નહીં કે તમારી પોતાની જતને લઈને.

*

પ્રત્યાધાતની લાગણી પ્રત્યુત્તર આપવાના પ્રયત્નના પરિણામે કદાચ આવતી હોય. જ્યારે પ્રવાહ મુક્ત રીતે વહે છે ત્યારે નથી પ્રયત્ન હોતો અથવા નથી પ્રતિકાર હોતો.

*

તમે કહો છો તે પ્રમાણે “ ઊર્ધ્વમાંથી આવતા બળ દ્વારા સર્જન થયેલાં ”

માથાના દુઃખાવાઓ દબાણને લઈને નથી અથવા તેને લઈને ઉત્પન્ન થયેલ નથી, પરંતુ પ્રત્યાધાતને લઈને ઉત્પન્ન થયેલ છે.

*

દબાણ, પ્રત્યાધાત 'લાવતું' નથી 'જો કોઈ પ્રત્યાધાત ન હોય તો કોઈ પણ માથાનો દુઃખાવો ન થાય' એ સાચું જ્ઞાન છે તેનાથી ઊંઘું બનતું નથી. જ્યાં સુધી તમે એમ માનો કે દબાણ પ્રતિકારને લાવે છે તો તે વિચાર પોતે જ પ્રતિકાર ઉત્પત્ત કરશે. 'ક્ષ' ના દાટાંતમાં યા તો મસ્તકનો દુઃખાવો પ્રત્યાધાતને લઈને છે અથવા દબાણને લઈને મસ્તકનો દુઃખાવો છે તે બરાબર નથી - તે સામાન્ય શારીરિક અને માનસશાસ્ક્રીય કારણોને લઈને બનેલું છે.

*

ના, માણસોને વ્યવસ્થિત બનાવવા માટે માંદા પાડવા અથવા તેમને સુધારવા માટે કે પૂર્ણ બનાવવા માટે તે પ્રમાણે કરવું, તે માતાજીની રીત નથી. પરંતુ કેટલીક વખત માથાનો દુઃખાવો વગેરે આવે છે, કારણ કે મગજને વધારે પડતો પ્ર્યુત્તન કરવો પડયો છે અથવા તેને ગ્રહણ કરવાની દૃઢ્યા નથી અથવા મુશ્કેલીઓ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ યૌગિક માથાના દુઃખાવાઓ એક વિશ્લીષણ પ્રકારના હોય છે અને જ્યારે મગજને તેને ગ્રહણ કરવાનો અથવા પ્રત્યુત્તર આપવાનો માર્ગ જડી જાય છે ત્યાર પછી તે આવતા નથી.

*

¹ સાધનામાં પ્રગતિની પ્રથમ શરત ડરવું નહિ પરંતુ વિશ્વાસ રાખવો, અને અનુભૂતિ દરમિયાન સ્થિરતા રાખવી એ છે. જે વસ્તુ બની ગઈ તેમાં ફક્ત બળ નીચે ઊતરી આવ્યું અને તેણે મનને સ્થિર બનાવ્યું અને શરીર ઉપર કાબૂ જમાવ્યો નેથી કરીને તે કાર્ય કરી શકે. જો તમે ડર્યા ન હોત તો તે વસ્તુ બની ન હોત; પરંતુ તમારી ભીતએ મન અને શરીરને પ્રતિકાર કરાવ્યો અને તમને આવી છાપ પડી કે તેમના ઉપર ત્રાસ ગુજરે છે અથવા તો તેમાં જોખમ છે. શરીર અક્કડ બની જાય અને તેના ઉપર એક મહાન બળ પોતાનો હાથ દબાવે છે એ પ્રકારની અનુભૂતિ બહુ સામાન્ય છે અને તેથી કરીને તે વસ્તુ સાધકને ગલરાવી મૂકતી નથી પરંતુ તેનામાં એક મહાન આનંદ અને મુક્તિ લાવે છે. ભવિષ્યમાં તમારે સ્થિર રહેવા પ્ર્યુત્તન કરવો જોઈએ અને કોઈ ડર અથવા જોખમની કદ્વપના ન રાખવી

જોઈએ. સ્વાભાવિક રીતે જ જ્યારે તમને લાગ્યું કે તમે તેને સહન કરી શકશો નહિ ત્યારે બળ પાછું હઠી ગયું, કારણ કે તમે તેને ગ્રહણ કરવા માટે તૈયાર નથી.

*

જ્યાં સુધી જે વસ્તુ કરવાની હોય તે મૂળભૂત રીતે બની આવે ત્યાં સુધી પાચનના ગાળાઓ ચાલુ રહે છે. ફક્ત પાછળની સાધનાની અવસ્થામાં તેમનાં લક્ષણો જુદા પ્રકારનાં હોય છે. જો શરૂઆતમાં જ વહેલી અવસ્થામાં તેઓ એકાએક બંધ પડી જય (હજુ તમે ધણી શરૂઆતની અવસ્થામાં છો), તો તેનું કારણ કે પ્રકૃતિ જેટલી શક્તિમાન હતી તેટલું કાર્ય પૂરું થઈ ગયું છે, અને તેનો અર્થ કે તેનામાં વધારે શક્તિ નહોતો.

*

મેં જે લખ્યું તે સંપૂર્ણ રીતે સ્પષ્ટ છે. જ્યાં સુધી જે કાંઈ કરવાનું હોય તે મૂળભૂત રીતે કરી લેવામાં ન આવે ત્યાં સુધી પાચનના ગાળાઓ ચાલુ રહે છે. જો તેઓ વહેલા બંધ થઈ જય તો જે કાંઈ કરવાનું બની શકે તે બની ગયું હોય છે અને તેનાથી વધારે બનવું શક્ય નથી, આગળ ઉપરની અને વધારે વિકાસવાળી સાધના શક્ય નથી - જો તે પ્રમાણે હોત તો જ્યાં સુધી પૂર્ણ રીતે વિકાસ થાય ત્યાં સુધી પાચનના ગાળાઓ ચાલુ રહ્યા હોત અને બંધ પડ્યા ન હોત આવી સાધનાનો અપરિપક્વ અંત માટેનું કેવળ એક જ કારણ છે કે સાધક આનાથી વધારે આગળ જવા શક્તિમાન નથી.

*

પાછળથી આવતા પાચનના ગાળાઓમાં માત્ર એટલો જ ફેરફાર થાય છે કે કેટલીક વસ્તુઓનું સ્થાપન થઈ ચૂક્યું છે જ્યારે બીજી વસ્તુઓની જે શરીરતંત્રમાં હજુ સુધી સ્થાપના થઈ નથી તેમને પાચનની કિયા લાગુ પડે છે. દા.ત. કોઈ માણસને એવું લાગે કે તેના આંતર-સવરૂપમાં એક સતત શાંતિ કાયમ રહેલી છે, પરંતુ સપાટી ઉપર વિક્ષોભો ચાલ્યા કરે છે, તો તે સપાટી પણ શાંતિને પચાવી શકે ત્યાં સુધી તે ગાળાઓ આવે છે. અથવા કદાચ શાંતિની સર્વત્ર સ્થાપના થયેલી છે અને ત્યાં કાયમ રહે છે પરંતુ જ્ઞાન આવે છે અને જય છે અથવા સામર્થ્ય આવે અને જય. અથવા આ બધી વસ્તુઓ ત્યાં હોય પરંતુ આનંદ આવે છે અને જય છે, વગેરે વગેરે.

*

જે શાંતિ એક વખત આવીને સ્થિર બને, તો તેના માટે વધારે પાચનના ગાળાની જરૂર નથી, કારણ કે તેનો અર્થ કે સમગ્ર તંત્ર તેને ગ્રહણ કરવા માટે અને સતત પચાવવા માટે પૂરેપૂરું તૈયાર છે. બીજી વસ્તુઓ માટે પાચનના ગાળાઓની જરૂર હોય, પરંતુ અંદરના સ્થાપનને માટે આ ગાળાઓએ દખલ કરવાની જરૂર નથી. દા.ત. જે બુણ અથવા આનંદ અથવા જ્ઞાન ઉધ્વોમાંથી નીચે અવતરણ કરવાની શરૂઆત કરે, તો કદાચ ખલેલો આવે અને આવે છે પણ ખરી, કારણ કે શરીરતંત્ર પ્રવાહને ગ્રહણ કરવા શક્તિમાન નથી, પરંતુ શાંતિ આંતર સ્વરૂપમાં રહી શકે છે, અથવા એવું પણ બને કે સપાટી ઉપર સંઘર્ષના ગાળાઓ જેવું કાંઈક હોય પરંતુ આંતર સ્વરૂપ સ્થિર રહે અને નિરીક્ષણ કરતું રહે તથા તેમાં ખલેલ ન પહોંચે, અને જે તેમાં અંદરમાં જ્ઞાનની સ્થાપના થયેલી હોય તો તે કાર્ય-ને સમજે પણ ખરું. ફક્ત તેના માટે સમગ્ર સ્વરૂપ, પ્રાણ, શારીરિક અને સ્થૂલ તત્ત્વ શાંતિને માટે ખુલ્લાં અને ગ્રહણશીલ બનેલાં હોવાં જોઈએ. ત્યાર પછી શાંતિ વધારે અને વધારે ગાઢ બનતી જાય છે અને વધારે અને વધારે વિશાળ બને છે, પરંતુ ખલેલ અને પાચનના ગાળાઓ માટે તેને જરૂર પડતી નથી.

*

હા, હાથથી પથ્થરને તોડી નાખવાની લાગણી અથવા તેને માટે બળ સિવાય, કોઈ પણ વસ્તુ વગર, સમગ્ર જગતને ભાંગી નાખવાની લાગણી ખાસ કરીને ત્યારે આવે છે જ્યારે મન અને પ્રાણે શક્તિનું પાચન કરેલું હોતું નથી. તે એવી લાગણી છે જે તેમના માટે અદ્ભુત અને સર્વશક્તિમાન હોય; ભાંગતોડ અથવા છૂંદી નાખવાની લાગણી પ્રાણમાં રહેલા રજેગુણ દ્વારા સૂચન કરવામાં આવે છે. ત્યાર પછી જ્યારે સ્થિર શીતે તેને પચાવવામાં આવે પછીથી આવું સંવેદન અદશ્ય થઈ જાય છે અને કેવળ સ્થિર તાકાત અને અચલ મક્કમતાની લાગણી બાકી રહે છે.

*

હા, જ્યારે વસ્તુઓનું અવતરણ થરુ થાય છે, ત્યારે તેમણે સધન પાયા ઉપર ઉત્તરાણ કરવું પડે છે. ઓટલા માટે જ શાંતિના અવતરણની પ્રથમ જરૂરિયાત છે અને તે ખૂબ સમર્થ અને શક્ય ઓટલી સધન બનવી જોઈએ. પરંતુ કોઈ પણ શીતે પ્રથમ જરૂરિયાત છે તેને ધારણ કરવાની — ત્યાર પછી વધારે અને વધારે પ્રમાણમાં તે આવે છે અને પોતે સ્થાપિત થાય છે. એક વખત આ બે વસ્તુઓની સ્થાપના થઈ જાય — શાંતિ અને સામર્થ્ય, પછીથી માણસ બીજી કોઈ પણ વસ્તુઓનું ગમે

તેટલું પ્રમાણ ધારણ કરી શકે છે, આનંદ, જ્ઞાન અથવા જે કોઈ બીજી વસ્તુ હોય તેને.

*

આત્માની શાંતિ, વિશુદ્ધિ અને સ્થિરતા નિશ્ચિત રીતે સ્થાપન થવાં જોઈએ, નહિ તો સક્રિય દિવ્ય અવતરણ જે બળોને જગ્યાત કરે છે તેઓ નિમ્ન શક્તિઓ ઉપર ઉથલપાથલ મચાવે અને તેથી ગોટાળો ઉત્પન્ન થાય છે. ધણા માણસોને આ પ્રમાણે બનેલું છે.

*

તે કોઈ વિશીષ્ટ કાર્ય અથવા લાગણીની બાબત નથી પરંતુ એક ઉશ્કેરાયેલું આંદોલન છે, જેના વડે પ્રાણમય અને શારીરિક ચેતના પ્રાણમય ઉશ્કેરાટની સાથે મિલન પામે છે - જ્યારે પ્રાણમય સૂચનનો તણાવ હોય છે ત્યારે તમે જે ભાષામાં લખો છો તેના ઉપરથી તે સ્પષ્ટ થાય છે - પરંતુ જ્યારે ઉશ્કેરાયેલાં આંદોલન અને આનંદના બુદ્ધબુદ્ધામાં તમને અનુભૂતિઓ આવતી હતી ત્યારે પણ તે વસ્તુ ઉત્પન્ન થતી હતી. પરંતુ ત્યાર પછી તે વસ્તુ કોઈ રાજસિક કિયામાં સહેલાઈથી અદશ્ય થઈ જતી હતી અથવા તેનાથી ઉલટું વેદના અને વિક્ષોભનો ઉશ્કેરાટ તેનું સ્થાન લેતો હતો. સિદ્ધિના માટે પાયા તરીકે મન અને નાડીઓમાં તથા શરીરમાં, અચંચલતા, વધારે અચંચલતા, સ્થિર સામર્થ્ય, સ્થિર આનંદની ખાસ જરૂર પડે છે - ચોક્કસ રીતે, કારણ કે જે શક્તિ, પ્રકાશ આનંદનું અવતરણ થાય છે તે ધણાં ઉત્કટ હોય છે, અને શરીરમાં ખૂબ પ્રશાંતિની જરૂર પડે છે જેથી તેમને સહન કરી શકે અને ટકાવી શકે.

*

ઉદ્વ્યોગ સ્વરૂપની શાંતિને છેક શારીરિક સુધી નિમ્ન ભાગોમાં દબાણ કરવાથી આ વસ્તુઓ શક્ય બને છે : (૧) એવી અલગતા ઉત્પન્ન કરવી જે સપાટી ઉપરની ખલેલ અને પ્રતિભાવથી આંતર-સ્વરૂપને અસર કરવામાંથી અટકાવે અને (૨) ઉદ્વ્યોગ સ્વરૂપનાં બળ અને શક્તિઓને અવતરણ કરવાનું સહેલું બનાવે.

*

જ્યારે વ્યક્તિ સાધનામાં એટલે આગળ ગઈ હોય કે ઉદ્વ્યોગમાંથી શાંતિ ઊતરી શકે તો તે નોંધપાત્ર પ્રગતિ ગણી શકાય.

*

તે સારું છે - શાંતિ પછી બીજી વસ્તુ સામર્થ્ય ઊતરી આવવું જોઈએ અને તેની સાથે જોડાઈ જવું જોઈએ. છેવટે તે બન્ને એક બની જાય છે.

*

શાંતિ અને શાંતિના પાયા ઉપરની ગતિ એકમેવનાં પ્રથમ પાસાં છે, જેઓનું સ્થાપન તેમની જતે થાય છે. પરમાનંદ અને પ્રકાશ એટલી સહેવાઈથી અથવા એટલાં વહેલાં મક્કમ રીતે સ્થાપિત થતાં નથી. - તેમનો વિકાસ થવો જોઈએ.

*

જેને પ્રથમ શાંતિ કહેવાય છે તેમાં તે વસ્તુ તે પ્રમાણે હોય છે - કેવળ શાંતિ જેમાં કોઈ ઊર્ભિ અથવા બીજી કોઈ પ્રક્રિયા હોતી નથી. જ્યારે તે ગાઢ બને છે ત્યારે બુદ્ધવાદીઓના નિર્વાણ તરીકે અને વેદાન્તીઓના 'આત્મબોધ' તરીકે તેની અનુભૂતિ થાય છે. બન્ને બળ તથા પરમાનંદ અથવા કોઈ પણ એક નીરવતામાં અવતરણ કરી શકે છે અને તેને તપસની સ્થિરતા અથવા નિરવ આનંદથી સભર કરે છે.

*

બે પરિસ્થિતિઓ હોય છે, એક આનંદની, બીજી મહાન સ્થિરતા અને સમતાની જેમાં કોઈ આનંદ કે દુઃખ હોતાં નથી. જે વ્યક્તિ બીજી વસ્તુને પ્રાપ્ત કરે તો પછીથી એક મહત્ત્વ અને વધારે કાયમી આનંદ શક્ય બને છે.

*

આનંદ પછીથી આવે છે - તે શરૂઆતમાં આવે તો પણ સામાન્ય રીતે કાયમી હોતો નથી. વિશાળતા આવતી નથી કારણ કે શરીરમાંથી ચેતના હજુ મુક્ત થયેલી હોતી નથી. કદાચ જે વસ્તુ મસ્તકથી ઊર્ધ્વમાં રહેલી લાગે તેનું નીચે અવતરણ થાય, તો તેની વિશાળતામાં મુક્તિ થાય છે.

*

કોણે તમને કહું કે જ્યારે જ્યારે નીરવતા અથવા સાચી શાંતિ હોય છે ત્યારે જ્ઞાન નીચે ઊતરી આવે છે ? નીરવતા ઊર્ધ્વમાંથી આવતી કોઈ પણ વસ્તુ માટે યોગ્યપાત્ર છે, પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે જ્યારે નીરવતા હોય છે ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે જ બધી વસ્તુઓ નીચે આવવા માટે બંધાયેલી છે.

*

એવો કોઈ નિયમ નથી પરંતુ અમુક પ્રકારની શાંતિ અને બળ અને પ્રકાશ જે મનથી ઉદ્ધ્વર્માં છે તેને અવતરણ કરવા માટેનો એ સામાન્ય માર્ગ છે અને તેના કાર્યના પરિલાભ રૂપે વિશ્વરૂપ ચેતના ખુલ્લી થાય છે અને તેમાં વધારે અને વધારે ઉદ્ધ્વર્તર મનની ઉપરની ભૂમિકાઓ ખુલ્લી થાય છે. ઘણા માણસોને પ્રથમ વિશ્વરૂપ ચેતનામાં ખુલ્લાપણું થાય છે પરંતુ ઉદ્ધ્વર્તર શાંતિ અને પ્રકાશના પાયા વગર તે ફક્ત એક અભ્યવસ્થિત અનુભૂતિઓનો જથ્યો લાવે છે.

*

શાંતિનું આગમન શુદ્ધ અને મુક્ત આત્માની અનુભૂતિને પ્રાત કરવાનું વધારે સરળ બનાવે છે:

*

તે ઉદ્ધ્વર્તર નીરવતાનું અવતરણ હોવું જોઈએ, આત્માની નીરવતા. આ નીરવતામાં વ્યક્તિ જોઈ શકે છે પરંતુ મન સક્રિય હોતું નથી - વસ્તુઓ ઈન્દ્રિયગમ્ય બને છે પરંતુ કોઈ પ્રકારનો પ્રત્યુત્તર અથવા આંદોલન ઉત્પન્ન થતાં નથી. નીરવ આત્મા એક અલગ વાસ્તવિકતા તરીકે લોય છે, પરંતુ પ્રકૃતિની સક્રિયતામાં બંધાયેલો હોતો નથી કે તેની અંદર ભાગ લેતો નથી; એકાકી, અનાસક્ત અને સ્વયંભૂ હોય છે. આ નીરવતામાંથી વિચારો પ્રસાર થાય તો પણ તેમાં ખલેલ પહોંચાડતા નથી; આત્મા વિચારશીલ મનથી પણ અલગ હોય છે. આ સંદર્ભમાં 'હું વિચારું છું' એવી લાગણી પણ જૂની ચેતનાનો રહેલો અવશેષ છે; પૂર્ણ નીરવતામાં વ્યક્તિને એવી લાગણી થાય છે કે 'વિચાર મારી અંદર આવે છે' — વિચારો સાથે અથવા વસ્તુઓના દર્શન સાથેનું તાદાત્મ્ય અટકી જાય છે.

*

તમને જે અનુભૂતિ થાય છે તે સાચા આત્માની અનુભૂતિ છે, જે દુઃખ અને આનંદ, કામના, ચિંતા અથવા મુશ્કેલીથી અસ્પર્શ છે; તે વિશાળ અને સ્થિર અને શાંતિથી પૂર્ણ હોવાથી બીજા માણસોના ઉશ્કેરાટને બાળકોની રમતને જેતા હોઈએ તેવી રીતે જુઓ છે. તે ખરેખર તમારી અંદર દિવ્ય તત્ત્વ છે. તમે જેટલા તેની અંદર રહેતા થાઓ તેમ તેમ સાધનાનો પાયો વધારે સુદઢ બનતો જાય છે. આ આત્મામાં બધી જ ઉદ્ધ્વર્તર અનુભૂતિઓ આવશે, પરમાત્મા સાથેની એકતા, પ્રકાશ, જ્ઞાન, સામર્થ્ય, આનંદ, માતાજીનાં ઉદ્ધ્વ બળોની લીલા. તે પ્રથમથી જ સ્થિર થતાં નથી, જે કે કેટલાકમાં થાય છે; પરંતુ તે અનુભૂતિઓ

વારંવાર આવતી થાય છે અને જ્યાં સુધી સામાન્ય ચેતના તેના ઉપર ફરી વળતી નથી ત્યાં સુધી તે વધારે અને વધારે ટકતી જાય છે.

*

૧ આત્મા (self) અને જીવાત્મા (spirit) વરચે કોઈ ભેદ નથી. ચૈત્ય પુરુષ એ ઉત્કાંતિમાં વિકાસ પામતો આત્મા (soul) છે. જીવાત્મા એ આત્મા છે જે ઉત્કાંતિથી અસર પામતો નથી, તે તેનાથી ઊદ્વાર્માં રહેલો છે — ફક્ત તે મન, પ્રાણ અને શરીરની સક્રિયતાથી ઢંકાઈ જાય છે અથવા ગુમ બને છે. આ ઢંકણને ખોલવાથી જીવાત્મા મુક્ત બને છે — અને જ્યારે તે ઢંકણ ખૂલ્લી જાય છે ત્યારે એક પૂર્ણ અને વિશ્વાણ આધ્યાત્મિક નીરવતા આવે છે.

*

જ્યારે માણસ સ્થિર, શાંત, વિશ્વાણ, વૈશિક આત્મા વિષે સભાન બને છે ત્યારે તે અજ્ઞાનથી ઢંકાયેલ હોતો નથી. જ્યારે તે આત્મા સાથે તાદાત્મ્ય સાધે છે અને નહિ કે મન, પ્રાણ અને શરીર સાથે તથા તેમની ગતિઓ સાથે અને તેમના નાનકડા અહં સાથે, ત્યારે તે આત્માની મુક્તિ હોય છે.

*

તમને જે અનુભૂતિ થાય છે તે આત્માની, વિશ્વરૂપ આત્મતત્ત્વની છે, જે વિશ્વરૂપ ચેતનાને ટેકો આપી રહેલી છે. તે હજુ સ્પષ્ટ નથી પરંતુ તેની પ્રથમ છાપ છે. જ્યારે ચેતના તે સ્થિતિમાંથી નીચે ઉત્તરે છે, ત્યારે પ્રાણમય અને શારીરિક ચેતનામાં તેમાંની કોઈ વસ્તુ લઈ આવે છે અને પરિણામે યા તો આ ભાગો અથવા ઓછામાં ઓછું પ્રાણ ખુલ્લાં થાય છે, અને જે વસ્તુને નીચે ઉતારી લાવવામાં આવી હોય તેના સ્પર્શમાં આવે છે. પગમાં આવતી જડ તામસિકતા અથવા અસ્વસ્થતા એટલા માટે આવે છે કે શારીરિક તેને ગ્રહણ કરવા અથવા પચાવવા માટે સમર્થ નથી. જ્યારે તે ભાગ ખુલ્લો થઈને તેને ગ્રહણ કરશે અને તેને પચાવવા માટે સમર્થ બનશે ત્યારે આ વસ્તુ અદશ્ય થઈ જશે.

પ્રસંગોપાત્ત દિવ્ય બળનું અવતરણ એક અનુસંધાન સ્થાપન કરવા માટે ત્યાં હતું — અહીં અવતરણ જૂઠું સ્વરૂપ લે છે. તેને સાક્ષાત્કારની મૂળભૂત અનુભૂતિઓનું સ્થાપન કરવાની દૃઢા છે.

*

તમારી અંદર અવતરણ કરવા માટે જે પ્રયત્ન કરે છે તે આત્માની નીરવતા અને શાંતિ છે - જ્યારે તે પૂર્ણ રીતે આવે ત્યારે અહંકાર દેખાતો નથી. તે આત્માની નીરવતા અને શાંતિની વિશાળતામાં ડુબી જય છે. પરંતુ આ સાક્ષાત્કાર પ્રથમ ફૂકત આત્માની અચલ પરિસ્થિતિમાં હોય છે - તેની સક્રિય ગતિમાં અહંહોઈ શકે કારણ કે તેની ભૂતકાળની ટેવ હોય છે - પરંતુ દરેક સમયે જ્યારે અહંકારની ગતિને છોડી દેવામાં આવે છે, ત્યારે અહંકારની અદશ્યતાની લાગણી વધારે ગાડ અને પૂર્ણ બનતી જય છે. તમને જે સ્પર્શ થયો તે કદાચ જે વસ્તુ આવવા પ્રયત્ન કરે છે તેનો સ્પર્શ હોઈ શકે.

*

હા, જ્યારે સમગ્ર બાબત શાંતિ અને વિશાળતા હોય ત્યારે વ્યક્તિત્વ અદશ્યથઈ શકે છે. માણસને એમ લાગે છે કે શાંતિ અને વિશાળતા એ પોતાની જત છે, પરંતુ વ્યક્તિગત ભાવના તરીકે નહિ - કારણ કે તે બીજા બધાનો પણ 'આત્મા' હોય છે. ત્યાર પછી એક જુદા જ પ્રકારની 'હું' વિશેની અનુભૂતિ આવી શકે છે, પરંતુ તે વિશ્વરૂપ હું હોય છે તે બીજા સર્વને પોતાની અંદર ધારણ કરે છે અને બીજા બધા સાથે ઓકયમાં હોય છે અને પોતાનો પરમાત્મામાં સમાવેશ થયેલો હોય છે. તેને યોગીઓ કેટલીક વખત નાનકડા અહંની જગાએ 'વિશાળ' અહંકહે છે. મેં તેના વિશે સાચો પુરુષ લખેલું છે.

*

કાર્યો જે ઊર્ધ્વ ચેતનાના હોય અથવા તેઓ પ્રમુખ સ્થાને રહે તો અહંજાંખો પડતો જય છે. પરંતુ તે ઉપરાંત વિશ્વરૂપ મન, પ્રાણ અને શારીરિક અસ્તિત્વ તરફ વિશાળ ખુલ્લાપાળું આવે છે પરંતુ જે સાધક આ વસ્તુને ઊર્ધ્વ ચેતના કરતાં પ્રાધાન્ય આપે તો તે મુક્ત થતો નથી. કેટલીક વખત અહંકાર વધારે મોટો થતો જય છે. પરંતુ જે ચૌત્યપુરુષ જગત થાય તો કોઈ જોખમ રહેતું નથી; અહંની જગાએ તેને પોતાનું સાચું સ્વરૂપ પ્રામ થાય છે.

*

જે શાંતિ ઊર્ધ્વમાંથી અવતરણ કરે છે તે જે સમગ્ર સ્વરૂપમાં સ્થપાઈ જય તો નિમન કાર્યને અટકાવી શકે છે. પરંતુ જે યોગના માર્ગ ઉપર માણસને પોતાના સ્વરૂપની સક્રિય બાજુનો વિકાસ કરવો હોય તો તેટલું પૂરતું નથી.

*

એટલે એમ કહી શકાય કે શારીરિક ચેતના ઉપર (યાંત્રિક મન અને અવ-
ચેતન ઉપર) પ્રશાંતિ લાવવા માટે શક્તિ હજુ કાર્ય કરી રહી છે. કેટલીક વખત
પ્રશાંતિ આવે છે પણ પૂણ્ણ હોતી નથી, કેટલીક વખત યાંત્રિક મન પોતાનું પુનઃ-
પ્રસ્થાપન કરે છે. આ પ્રકારની દોલાયમાન સ્થિતિ સામાન્ય રીતે આ પ્રકારની
ગતિમાં આવે છે. કેટલીક વખત ઓચિંતો અથવા ઝડપી રૂપાંતરનો ધક્કો અથવા
જોરદાર ધસારો નીચે આવે છતાં આવું કોઈ કાર્ય પાછળથી બની આવે છે - તે
મારો અનુભવ તો છે જી. ધણા માણસો માટે તેમ છતાં, આ પ્રકારની ધીમી તૈયારીની
કિયા બને છે.

*

જો ચેતનાના ઉધ્વ ભાગોની બળવાન સક્રિયતા હોય તો યાંત્રિક મનના-
કાર્યની શક્યતા ધણી ઓછી બની જાય છે. રાહતની ક્ષણોમાં અથવા થાક દરમિયાન
તે કદાચ આવે, પરંતુ સામાન્ય રીતે એવી ગૌણ રીતે સક્રિય હોય છે જે ધ્યાન
ઉપર આવતું નથી.

*

તમે જે શરીર ઉપર દબાણ કરતા સધન ઠંડા ચોસલાનું વણ્ણન કર્યું, જે
શરીરને અચલ બનાવી દીતું હતું તેનાથી એ ચોક્કસ થાય છે, કે જેને અમે આ
યોગમાં ઉધ્વ ચેતનાનું અવતરણ કહીએ છીએ તે છે. એક ગાઢ, ઉત્કટ અથવા
શાંતિ અને સ્થિરતાના પદાર્થના મોટા જથ્યામાં જે શક્તિઓનું અવતરણ થાય છે,
તેની સામાન્ય રીતે પ્રથમ અનુભૂતિ થાય છે અને ધણા માણસોને તેનો તે રીતનો
અનુભવ થાય છે. થરૂભાતમાં તે આવે છે અને ધ્યાન દરમિયાન જ રહે છે અથવા
શારીરિક જડતા અથવા અચળતાના ભાવ વગર થોડો વધારે સમય ટકે છે અને
પછી પાછી ચાલી જાય છે; પરંતુ જે સાધના તેના સામાન્ય માર્ગ આગળ
પ્રગતિ કરતી હોય તો વધારે અને વધારે પ્રમાણમાં આવે છે અને વધારે સમય ટકે
છે અને ટકાઉ ઊરી શાંતિ અને આંતર પ્રશાંતતામાં છેવટે પરિણમે છે, અને ચેતનાનો
પ્રકાર મુક્તિમાં પરિણમે છે, જે કે તેનો પાયો એક નવીન ચેતના જે સ્થિર અને
મુક્ત હોય છે, તે બને છે.

તમારો ચૈત્યપુરુષ વિશેનો ઘ્યાલ અલબત્તા મનોમય રચના છે જેને કાઢી નાખવી
જોઈએ. ચૈત્યપુરુષમાં ખરેખર શાંતિનો ગુણ હોય છે - પરંતુ તે તેનું મુખ્ય લક્ષ્ણ
નથી, કારણ કે તે આત્મા નથી. વ્યક્તિમાં ચૈત્યપુરુષ દિવ્ય તરફ છે અને તેનું
વિશુદ્ધ લક્ષ્ણ દરેક વસ્તુને પરમાત્મા તરફ વાળવાની શક્તિ છે. તે વિશુદ્ધિનો અધિન,

અભીષ્ટા, ભક્તિ, વિવેકશક્તિનો સાચો પ્રકાશ, લાગણી, સંકલ્પ અને એવું કાર્ય જે કુમબદ્ધ રીતે સમગ્ર પ્રકૃતિનું દ્રૂપાંતર કરે, તેને લાવે છે. હદ્યમાં સ્થિરતા, શાંતિ અને નીરવતા અને તેને લઈને સ્વરૂપના પ્રાણમય ભાગમાં તે વસ્તુઓની ચૈત્ય પુરુષમાં પહેંચવા માટે જરૂર છે, જેથી તે તેમાં ભૂસકો મારી શકે. કારણ કે પ્રાણમય પ્રકૃતિની ઉથલપાથલો, કામના, અહંકાર પ્રત્યે અથવા જગત પ્રત્યે વળેલી ઊર્મિઓ, જેપરદો આત્માને પ્રકૃતિમાંથી ઢાંકે છે તેના મુખ્ય ભાગો છે. એટલે જ્યારે તમે ઊંડાણમાં ભૂસકો મારો ત્યારે વધારે સારી વસ્તુ એ છે કે મનોમય રચનાઓમાંથી મુક્ત બનવું અને ફુક્ત પરમાત્મા પ્રત્યે અભીષ્ટા, ભક્તિ અને આત્માપૂર્ણની જી કેવળ ભાવના રાખવી.

*

તે ઊધ્ર્વ ચેતનાની નીરવતા અને સ્થિરતા શરીરમાં દબાણ કરે છે. જ્યારે તે પૂર્ણ રીતે આવે ત્યારે “સ્થિર પૂતળું” હોય એવી શરીરને પ્રથમ અનુભૂતિ થાય છે. પછીથી સ્થિરતા અથવા નીરવતા મુક્ત અને સામાન્ય બની જાય છે.

*

હું ધારું છું કે તે વસ્તુ (શાંતિને કાનની બૂટોમાં સધન રીતે અનુભવવી)નો અર્થ કે શાંતિ ધણી સ્થૂલ અને સધન તથા શરીરથી સુપશીં શકાય એવી બનેલી છે અથવા બનતી હતી - “ કોષોમાં શાંતિ.” દરેક વસ્તુ ‘પદાર્થ’ છે - શાંતિ, ચેતના, આનંદ પણ - ફુક્ત પદાર્થોની લિભન્ન કક્ષાઓ હોય છે.

*

હા, શાંતિ બાધ્ય ચેતનામાં પણ આવી શકે છે; તે પ્રમાણે કરવું એ જ તેનો અર્થ છે, શરીર માટે શાંતિ તથા પ્રશાંતતાને સહન કરવાં એ પૂર્ણ રીતે શકાય છે, તેના માટે બળની પૂર્ણ લીલાને સહન કરવી વધારે મુશ્કેલ છે; પરંતુ શાંતિની તેમાં પ્રથમ સ્થાપના થાય તો તે પ્રકારની કોઈ મુશ્કેલી રહે નહિ.

*

શાંતિને શારીરિકમાં નીચે ઉતારી શકાય છે - તેના કોષો સુધી શરીરનું સક્રિય દ્રૂપાંતર ‘પૂર્ણ રીતે’ અતિમનસના અવતરણ સિવાય બની શકે નહિ.

*

* શરીર શાંતિથી ટેવાઈ જાય પછી શાંત પોતે જી સક્રિય બની શકે છે.

*

ઠંડકની લાગણી થવી એ ધારે ભાગે શાંતિનો કોઈ સ્પર્શ અથવા અવતરણનું સૂચન કરે છે. માનવ ગ્રાણ તેને ઠંડક તરીકે અનુભવે છે કારણ કે તે કાયમ અધીરાઈના તાવમાં હોય છે.

*

ઠંડકનો અનુભવ સામાન્ય છે, પરંતુ ઠંડીની સુગંધ અસામાન્ય છે. કેટલીક વખત માણસોને સુગંધી આવે છે, પરંતુ આવે ગાઢ સંપર્ક હોતો નથી – કદાચ તેઓ જીજુવટથી નિરીક્ષણ નહિ કરતા હોય.

*

જો ઠંડક શુભકારમાં પરિણમતી હોય તો તે ફક્ત શારીરિક હોઈ શકે. પરંતુ કદાચ એક આંતર પ્રવાહ આવ્યો હોય અને પછીથી જ નિર્મન જડતાનો પ્રત્યાધાત આવ્યો હોય, જે શારીરિક પ્રકૃતિની ખાસિયત છે અને પછી જ શાંતિ અને અચંચલતાને તે પ્રત્યુત્તર આપે છે. જ્યારે પ્રમાદ ઉપર આવે છે ત્યારે અવચેતન જે જૂની ગતિઓને પૂરી પાડવા માટે તૈયાર હોય છે તે કાયમ યાંત્રિક રીતે તેની સાથે આવે છે. અમુક અર્થમાં આ જડતા અને શાંતિ એકબીજાના પ્રકાશિત અને અંધકારમય, સ્પર્ધાયુક્ત ભાગો હોય છે, તમસ અને શમ – ઊંઘવ પ્રકૃતિ શાંતિમાં આરામ શોધે છે, નિર્મન ભાગ શક્તિની રાહતમાં તેને શોધે છે અને અવચેતન તરફ તેનું પુનરાગમન થાય છે, (તમસ).

*

નીરવતા એ સુસ્તી લાવવાની જરૂર નથી; નીરવતામાં બધું જ શક્ય સામર્થ્ય હોય છે. પરંતુ એ શક્ય છે કે તમારું નીરવતા તરફનું વલાણ છે તેમાં શરીર ચેતનામાંથી શક્તિ પાછી બેંચી લે છે. તે શારીરિક પ્રમાદ લાવે છે.

*

બરાબર. “શરીરને થાક લાઉયો” – હું તમસની ટેવ એટલે તે વસ્તુ જ કહેવા માગું દું. શરીર સતત અનુભૂતિને સહન કરી થકાતું નથી, તે તેને તાળાવ તરીકે અનુભવે છે. ધાર્યાખરા સાધકો માટે તે પ્રમાણે બને છે. પરંતુ તમારામાં જ્યારે તે આવે છે ત્યારે તે વિધન વિકાસ પામીને ધાર્યું ઉત્કટ બને છે. મેં તમને તેમાંથી મુક્ત થવાની રીતો વિશે કહેલું જ છે, પરંતુ તે એક દિવસમાં બની શકે નહિ કારણ કે તે પ્રકૃતિની રૂફ ટેવ છે અને રૂફ થઈ ગયેલી ટેવ છૂટતાં પહેલાં સમ્ય લાગે

છે. પરંતુ જો તમે કૃબ્ધ ન થાઓ અને જ્યારે તે આવે ત્યારે તેની સાથે મજ્જમતાથી અને સ્થિરતાથી કામ પાડો તો તેના માટે બહુ લાંબો સમય લાગતો નથી.

*

જ્યારે મનોમય સંકલ્પ જડતામાં સંમતિ આપે છે, આપણે કષીએ છીએ તે પ્રમાણે નિષ્ક્રિય બને છે – ત્યારે માણસ નિષ્ક્રિય અવસ્થામાં રહે છે અને જ્યાં સુધી તે પોતે પસાર ન થઈ જય ત્યાં સુધી તેની વિરુદ્ધ કોઈ ધસારો થતો નથી. જો મનોમય સંકલ્પ અથવા પ્રાણમય સંકલ્પ અથવા પ્રકૃતિનો કોઈ સાક્ષી ભાગ અસ્પર્શ્ય રહે છે અને તે સામો પ્રતિકાર આપી શકે છે, ત્યારે તેને ફેંકી દેવાનો ગ્રયતન થાય તો તે વચ્ચેના ગાળાને ટૂંકાવે છે.

*

શાંતિના અવતરણ અને વિષાદ વચ્ચે કોઈ અનુસંધાન નથી. જો શારીરિક સ્વરૂપ અચંચલતા માટે દબાણ અનુભવે તો તેનામાં જડતા આવે છે, પરંતુ તે તેને કેવળ અક્રિયતામાં ફેરવી નાખે છે – પરંતુ તેને સાચી રીતે અવતરણ કષી શકાય નહિ – પૂર્ણ તો ન જ કહેવાય, કારણ કે શારીરિક તેમાં ભાગ બેતું નથી.

*

સાધનાના સમય દરમિયાન આ પ્રકારની ફરિયાદ (સ્મૃતિ ઓછી થઈ જવી) ઘણી વખત કરવામાં આવે છે. હું ધારું છું કે સ્મૃતિનું સામાન્ય કાર્ય મનોમય નીરવતા અથવા શારીરિક તમસ દ્વારા થોડા સમય માટે સ્થગિત થઈ જય છે.

*

ચેતનામાં પરિવર્તન આવવાથી જૂની યાંત્રિક સ્મૃતિને બદલે વધારે સચેતન રીતે અને પૂર્ણ રીતે સ્મૃતિનું કાર્ય હોઈ શકે છે.

*

એક વખત આંતર-સ્વરૂપ પૂર્ણ રીતે તેની અલગતાનું સ્થાપન કરે, ત્યાર પછી જડતાના સમુદ્રો પણ તેને અલગ રાખવામાંથી અટકાવી શકતા નથી. આ અલગતાનું સ્થાપન કરવા માટે આ યોગનો સુરક્ષિત પાયો હોવા માટે તે વસ્તુ પ્રથમ કરવાની છે. જ્યારે આંતરિક ભાગોમાં શાંતિ પૂર્ણ રીતે મજ્જમ બની જય છે ત્યારે તે સામાન્ય રીતે આવે છે અને પછીથી અલગતા પણ નિશ્ચિત થયેલી અને કાયમી બને છે.

*

એક વખત આંતર-સ્વરૂપ સલામત બને છે ત્યાર પછી કોઈ સંધર્ષ કે જડતાને વિજય કે વિષાદ કે મૂળભૂત મુશ્કેલીઓ રહેતાં નથી. બાકીનું બધું ક્રમિક રીતે અને શાંતિથી બને છે જેમાં બળનું અવતરણ પણ આવી જાય. બાહ્ય સ્વરૂપ કેવળ યંત્ર અથવા સાધન બને છે જેને બરાબર કરવાનું હોય છે.

*

‘તમસનું’ ‘શમ’માં ઝૃપાંતર કરવાનું છે, અને તેને શાંતિ તથા ઉદ્ધર્ષ પ્રકૃતિમાં ફેરવવાનું છે અને પછીથી તમસ્સ અને જ્યોતિથી સભર બનાવવાનું છે. પરંતુ આ વસ્તુ શારીરિકમાં પૂર્ણ રીતે ત્યારે જ બની શકે જ્યારે શારીરિક અતિમનસ શક્તિ-દ્વારા પૂર્ણ ઝૃપાંતર પામે.

*

* તમે રજસ્સ અને તમસ્સને હાંકી કાઢી શકો નહિ. તમે ફક્ત તેનું ઝૃપાંતર કરી શકો અને સત્ત્વને પ્રાધાન્ય આપો શકો. તમસ્સ અને રજસ્સ ત્યારે જ અદર્શ થઈ શકે જ્યારે ઉદ્ધર્ષ ચેતના નીચે ઉત્તેષ્ઠ આવે, પરંતુ શરીરના છેક કોષો સુધી સર્વ વસ્તુઓ ઉપર તે કાબૂ ધરાવે. ત્યાર પછી તેઓ દિવ્ય આરામ અને શાંતિ અને તપસની દિવ્ય શક્તિમાં ઝૃપાંતર પામે છે – છેવટે સત્ત્વ પણ દિવ્ય પ્રકાશમાં ઝૃપાંતર પામે છે. જ્યારે તમસ્સ હોય ત્યારે સ્થિર રહેવા વિશે કહેવાનું કે જ્યારે તમસ્સ હોય ત્યારે એક તામસિક સ્થિરતા પણ આવે છે.

*

* ત્રણ ગુણો વિશુદ્ધ અને નિર્મણ બને છે અને તેમની સમકક્ષ દિવ્ય તત્ત્વોમાં ઝૃપાંતર પામે છે : ‘સત્ત્વ’ ગુણ ‘જ્યોતિ’ બને છે, સત્તાધારી આધ્યાત્મિક પ્રકાશ; ‘રજસ’ ‘તપસ’ બને છે, પ્રશાંત ઉત્કટ દિવ્ય બળ; ‘તમસ્સ’ ‘શમ’ બને છે, દિવ્ય અચંચળતા, આરામ, શાંતિ.

*

તમે જે કહો છો તે સાચું છે. બધી જ અનિચ્છનીય વસ્તુઓ કોઈ વસ્તુના અજ્ઞાનમાં થયેલો જોટો અનુવાદ છે, જે ઉદ્ધર્ષ ભૂમિકામાં ઈચ્છનીય હોય છે અથવા બની શકે છે. જડતા, તમસ્સ એ દિવ્ય, શમ, આરામ, અચંચળતા અને શાંતિનો જોટો અનુવાદ છે; દદ એ આનંદ, પ્રેમની લાલસા વગેરેનો જોટો અનુવાદ છે. જ્યારે નિર્મન વિકૃતિઓમાંથી મુક્ત થવાય ત્યારે જ ઉદ્ધર્ષ વસ્તુઓ તેમના સત્ત્યનો પ્રભાવ પાડી શકે છે.

*

અજ્ઞાનની પ્રકૃતિની દરેક ક્ષતિ, ઉદ્વો પ્રકૃતિમાં રહેલી કોઈ વસ્તુની વિકૃતિ હોય છે - એવી ક્ષતિ જે વિકૃતિ જેવી જ હોય છે. તમારી અનુભૂતિમાં આ પ્રતીકાત્મક દર્શન તમને થયું.

*

હું પોતે માનતો નથી કે તે સાચું હોય. એવું માનવામાં આવે છે કે જ્યારે ત્રણે ગુણો (સત્ત્વ, રજસ, તમસ) સમતાની સ્થિતિમાં હોતી નથી, જ્યારે તેમાં બિનન્તા અને ફેરફારની ગતિ થાય છે, ત્યારે સર્જન સક્રિય બને છે - નહિ તો બધું જ મૂળભૂત સુષુપ્ત પ્રકૃતિ બની જાય. મને શંકા છે કે તે પ્રમાણે જ વાસ્તવિક રીતે છે કે કેમ.

*

તમે જે અનુભૂતિનું વર્ણન કરો છો તે મહાન પ્રગતિની નિશાની છે. જે પરિચેદમાં તમે આરોહણ અને અવતરણ કરતી શક્તિનું દર્શન કર્યું તેનું વર્ણન કરેલું તે પ્રગતિ સૂચવે છે. કારણ કે તમે પ્રકાશના ઉદ્વર્માં ચડતાં ગુંચળાંઓ જોયાં અને તમને તેની અસર થઈ - નીરવતા અને શાંતિમાં તમે દૂબી ગયા, આત્માની શાંતિ અથવા બ્રહ્મની ચેતના - આ બધી પ્રથમ અસરો થાય છે. આ બધાં દિવ્ય બળનું ઉદ્વર્માંથી સક્રિય અવતરણનાં દર્શયમાન સ્વરૂપો છે. તે જ પ્રમાણેનો પરિચેદ, જેમાં અસલ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર છે અને તેની સાથે જગતના અસ્તિત્વની અવાસ્તવિકતાની લાગણી થઈ, તેમજ સક્રિય બ્રહ્મના સ્થાનનો પણ સાક્ષાત્કાર થયો તે આ પૂર્ણ યોગમાં એક અગત્યનું પગલું છે.

જ બ્રહ્મની ચેતનાનું કેટલીક વખત અચલ તરીકે વર્ણન થયું છે; પરંતુ તેને બે પાસાંઓ છે, અક્રિય અને સક્રિય. અને જ્યારે તે બન્ને એકત્રિત બને છે ત્યારે તે સંપૂર્ણ બને છે. તમે જે વાક્ય લખ્યું તેમાંની આ મહત્તર ચેતનાની હું વાત કરું છું, બન્ને કરતાં મહત્તર, જે બ્રહ્મની નીરવતા અને અચલતાને જ કેવળ જુઓ છે અથવા જે કેવળ વિશ્વરૂપ અસ્તિત્વ અને કાર્યને જ જુઓ છે, જે બન્ને કરતાં વધારે મોટી ચેતના છે.

*

બળ એટલે હું મનોમય કે પ્રાણમય શક્તિની વાત કરતો નથી. પરંતુ ઉદ્વર્માંથી આવતું દિવ્ય બળ કહું છું - જે પ્રમાણે શાંતિ ઉદ્વર્માંથી આવે છે અને વિશાળતા પણ, તે જ પ્રમાણે આ દિવ્ય બળ (શક્તિ) ઉદ્વર્માંથી આવે છે. કોઈ

પણ વસ્તુ, વિચાર અથવા ધ્યાન પણ, કોઈક બળના કાર્ય સિવાય બની શકે નહિ. હું જે બળની વાત કરું છું તે પ્રકાશિતતા, રૂપાંતર, વિશુદ્ધ અને જે કાંઈ યોગમાં કરવાનું હોય તેમના માટેના બળની વાત કરું છું, વિરોધી બળોને હટાવવા માટે, જોટી ગતિઓ માટે – તે બાબ્ય કિયા માટે પણ અલબજા હોય છે, પછી તે મહાન હોય કે દેખાવમાં નાનું હોય – પરંતુ તે દિવ્ય શક્તિનો ભાગ હોવો જે ઈઝે. હું કોઈ વ્યક્તિગત અહંકારના બળ ક રાજ્યસિક બળના અર્થમાં કહેતો નથી.

*

શક્તિ એટલે સામથ્ય અને બળ.. શક્તિ, જે કાંઈ બને તેમનો સામનો કરવા વ્યક્તિને શક્તિમાન કરે છે અને તેની સામે ટકીને વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવો, અને દિવ્ય સંકલ્પ જે કાંઈ ઈચ્છે તેનો અમલ પણ કરવો. તેમાં ઘણી વસ્તુઓનો સમાવેશ થાય છે, માણસો, ઘટનાઓ, સંભેગો, સાધનોં વગેરે ઉપર શક્તિ. પરંતુ આ બધું મનોમય અથવા પ્રાણમય પ્રકારની શક્તિથી કરવાનું નથી, પરંતુ ચેતનાને પરમાત્મા સાથેના ઔક્યમાં રાખીને તથા સર્વ વસ્તુઓ અને પ્રાણીઓ સાથે ઔક્ય રાખીને તેની મારફતે કરતા કાર્યથી કરવાનું છે. એ કોઈ વ્યક્તિગત સામથ્ય નથી, જે વ્યક્તિની શક્તિ ઉપર આધાર રાખે પરંતુ દિવ્ય શક્તિ છે, જે વ્યક્તિનો કરણ તરીકે ઉપયોગ કરે છે. તેને અને ગુહ્ય સિદ્ધિઓને કાંઈ સંબંધ નથી.

*

ડિવ્યકિતનું પોતાનું બળ એટલે શું? બધું જ બળ વૈશ્વિક છે અને વ્યક્તિ કેવળ કરણ છે – બળનો અમુક અંશ તેનામાં સંઘરી શકાય પરંતુ તે તેનું પોતાનું બળ નથી.

*

અનુભૂતિના માર્ગમાં કેટલીક શક્યતાઓ હોય છે. પ્રથમ તો શ્રદ્ધા હોય છે, કેટલીક વખત મનોમય સાક્ષાત્કાર હોય છે અને તે પોતે જ માતાજીના બળ પ્રત્યે વ્યક્તિને ખુલ્લી કરવા માટે પૂરતું હોય છે જેથી કરીને પુકાર કરવામાં આવે ત્યારે જે જરૂર હોય તેને માટે તે પ્રાપ્ત થાય છે. જે કે માણસને બળના આગમનની અનુભૂતિ થતી નથી, છતાં પરિણામો આવે છે અને તે દશ્યમાન હોય છે. બીજું વ્યક્તિ પોતાની જતને કરણ તરીકે અનુભવે છે અને જે શક્તિ તેનો ઉપયોગ કરે છે તેના વિશે સભાન હોય છે. ત્રીજી વસ્તુ ઉદ્ધ્વેમાં રહેલી શક્તિનો સંપર્ક થાય છે, અને તેનું શરીરમાં અવતરણ થાય છે (નૌસર્જિંક રીતે અથવા પુકાર કરીએ).

ત્યારે) - આ તેને પ્રામ કરવાનો સધન માર્ગ છે, કારણ કે વ્યક્તિ શારીરિક રીતે અનુભવે છે કે બળ તેની અંદર કાર્ય કરે છે. છેવટે માતાજી સાથે ગાઠ સંપર્ક. (આંતરિક) ની ચેતનાની અવસ્થા આવે છે, જે તે જ પ્રકારનું પરિણામ લાવે છે.

*

બળ એ મૂળભૂત શક્તિ છે; શક્તિ બળની સક્રિય ચાલક શક્તિ છે, તેની સક્રિય ગતિશીલતા; શક્તિ બળમાંથી સર્જન પામતી શક્તિ છે; સામથ્ર્ય આધારમાં સધન બનેલી શક્તિ છે, અને તેમાં સંગૃહિત થયેલી છે.

*

નિષ્ઠિક્ય બળનો ફોઈ અર્થ નથી - બળ કાર્યમ સક્રિય હોય છે. સ્થિર નિષ્ઠિક્ય-તાના પાયા ઉપર ફૂકુટ બળ જ કાર્ય કરી શકે છે, જે રીતે ભૌતિક જગતમાં અચેતનાતાના પાયા ઉપર બળ કાર્ય કરે છે.

*

દરેક કાર્યની પાછળ, તે કાર્યને અનુરૂપ પદ્ધતિ પ્રમાણે ઓક બળ કાર્ય કરે છે. સાક્ષ્યતાની જરૂરિયાત માટે તે આ બધાં સ્વરૂપો સ્વીકારે છે, પરંતુ તે બળ ઓક જ હોય છે.

*

મેં કદી બળનાં લિન્ન સ્વરૂપોનું પૃથક્કરણ કરેલું નથી; તેઓ સંખ્યામાં શતકો અથવા હજારો હોઈ શકે. જે પ્રકારનું તેને કાર્ય કરવું હોય તે પ્રકારનું રૂપ, ઉપયોગમાં લે છે.

*

¹ પ્રકાશ તથા શાંતિ અને બીજી બધી વસ્તુઓની માદ્ક જ્ઞાન ઊર્ધ્વમાંથી આવે છે.

નેમ નેમ ચેતના પ્રગતિ કરે તેમ તેમ તે ઊર્ધ્વ અને ઊર્ધ્વ ભૂમિકામાંથી આવે છે. પ્રથમ ઊર્ધ્વ પ્રકાશિત મન પ્રબળ બને છે, પછીથી અંતઃસ્કુરલૂા, પછી અધિમનસ અને છેવટે અતિમનસ; પરંતુ અતિમનસ જ્ઞાન આવવાની શરૂઆત થઈ શકે તે પહેલાં સમગ્ર ચેતનાએ પૂરતા પ્રમાણમાં રૂપાંતર સાધવું જોઈએ.

*

પ્રકાશનાં વિશીષ્ટ બળો હોય છે અને જરૂરિયાત પ્રમાણે તેમની લીલા હોય છે. પરંતુ જે રીતે માણસ શાંતિ અથવા આનંદમાં જીવન ધારણ કરી શકે છે તે રીતે જ પ્રકાશમાં રહી શકાય છે.

જે રીતે શાંતિ અને આનંદ તંત્રમાં આરપાર પ્રસરણ કરી શકે છે અને છેવટે સ્થિર બને છે જેથો તેઓ શરીરમાં અને શરીર તથા સમગ્ર સ્વરૂપ તેમનામાં રહે – વ્યક્તિ લગભગ એમ કંઈ શકે કે તે પોતે જ શાંતિ અને આનંદ છે – તે જ પ્રમાણે પ્રકાશ વિશે બની શકે છે. તે શરીરમાં વરસી શકે છે, દરેક કોષને પ્રકાશિત કરે છે, પોતાની જાતનું સ્થાપન કરે છે અને તેને ચારે બાજુઓ એક ઉજાવલ પ્રકાશના સમુદ્દરથી વીંટાળી શકે છે.

*

તે પ્રકાશના દડાઓ અથવા ચમકારાઓ નથી; પરંતુ એક પ્રવાહ અથવા પ્રકાશનો સમુદ્ર શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે અને તેની આજુબાજુ ફરી વળીને ચેતનાના સમગ્ર ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે. દર્શાન સિવાય પણ એક સ્પષ્ટ પ્રકાશ અને રોશનીની લાગણી થાય છે. તે જેઈ શકાય છે અથવા તીવ્ર સફેદ અથવા હીરા જેવો અથવા સોનેરી પ્રકાશ અથવા સૂર્યના પ્રકાશ જેવી કોઈ વસ્તુ તરીકે અથવા ધારા માણસો માટે વાદળી અથવા સફેદ વાદળી પ્રકાશ જેવી અનુભૂતિ થાય છે.

*

પ્રકાશ અથવા પ્રકાશનાં કિરણો કાયમ સ્વરૂપમાં કાર્ય કરતી ઊધવ્ય ચેતનાનો પ્રકાશ હોય છે. તે ચેતનાને પ્રકાશિત કરવા અથવા વિશુદ્ધ કરવા અથવા જગ્રત કરવા માટે અથવા સત્યનું અનુસંધાન કરવા માટે આવે છે.

*

તે પ્રકાશના રંગ ઉપર આધાર રાખે છે; કોઈ પણ સંઝેગોમાં તે ઊધવ્યમાંથી આવતા બળનો પ્રકાશ છે. બધા જ પ્રકાશો બળ અથવા શક્તિના સૂચકો છે. નિર્મન પ્રકૃતિ ઉપર અવતરણ કરવામાં જે પ્રકાશ અને બળો પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે તેમનું તે કાર્ય છે અને તે પ્રકૃતિનું ઇપાંતરનું કાર્ય કરે છે.

*

તેની જરૂર નથી અથવા તેની વ્યાખ્યા આપવી શકય નથી. પ્રકાશ એ પ્રકાશ

છે જેવી રીતે તમે પ્રકાશને જુઓ છો તે રીતે પણ ફૂકત સૂક્મ હોય છે. — તે ચેતનાને કૃપણ કરે છે અને બળ તરીકે કાર્ય કરે છે અને જ્ઞાનને શક્ય બનાવે છે.

*

દિવ્ય પ્રકાશને કોઈ કાર્ય હોતું નથી — તે ફૂકત દિવ્ય ચેતનાનો પ્રકાશ હોય છે. જે તમે તેના પરિણામ વિશે પૂછતા હો તો, તે પ્રકાશિત કરવા માટે, અંધકાર અને તમોગ્રસ્તતાને દૂર કરવા માટે અને સાચી ચેતના, જ્ઞાન વગેરે માટે ખૂબિને યોગ્ય બનાવવાની તેની પાસે અપેક્ષા રખાય છે.

*

પ્રકાશ એ શક્તિ છે અને તે જેના ઉપર પડે છે તેને પ્રકાશિત કરે છે — તેના પરિણામે દર્શાન, સમૃતિ, જ્ઞાન, સાચો સંક્ષય, સાચી પ્રેરણા વગેરે આવે છે.

*

(૧) જોપરીનું ઢાંકણ ખૂલ્લી જવું, એટલે મનોમય સ્વરૂપ દિવ્ય પ્રકાશ પ્રત્યે ખૂલ્લું થયું છે અને જવાળાઓ સૂચવે છે કે અભીષ્ટા પ્રકાશથી સભર બનેલી છે અને મનોમય ભાગને, ને મનથી ઊંઘ્વમાં રહેલું છે તેની સાથે જોડવા માટે ઊંઘે ઊંઠે છે.

(૨) ઊંઘ્વમાંથી આવતો દિવ્ય પ્રકાશ ધણા રંગોનો હોય છે. સફેદ રંગ વિશુદ્ધિની દિવ્ય શક્તિ છે, વાદળી રંગ આધ્યાત્મિક ચેતનાનો, સોનેરી રંગ અતિ-માનસ જ્ઞાન અથવા મધ્યવર્તી ભૂમિકાઓમાંથી આવતા જ્ઞાનનો પ્રકાશ છે.

(૩) ૩૦ (સોનેરી) બાકાશ તરફ ઊંઘે જય છે એટલે વૈશ્વિક ચેતનાનું અતિમાનસીકરણ થયેલું છે અને પરાત્પર ચેતના તરફ ઊંઘ્વ ગતિ કરે છે.

(૧) અને (૨) અન્યાં કાંઈ વસ્તુ બનતી હોય તે, અથવા જે શક્યતા અમલીકરણ બનવા પ્રયત્ન કરે છે તેનું સૂચન કરે છે. (૩) યોગની પ્રક્રિયાનું સૂચન કરે છે અને તે જે આ શક્યતા ચરિતાર્થ થાય અને પોતાના સ્વાભાવિક લક્ષ્ય તરફ આગળ જય, તો તે પ્રક્રિયાનું અનુસરણ થશે.

*

અધિન, અભીષ્ટા અને આંતર તપસ્યાનો દિવ્ય અધિન છે. જ્યારે અધિન માનવીના અજ્ઞાનના અંધકારમાં વારંવાર વૃદ્ધિ પામતાં બળ અને વિશ્લેષણતાથી અવ-

તરણ કરે છે ત્યારે પ્રથમ તો એવું લાગે છે જાણે તે અંધકારમાં ઓગળી જઈને વિલીન થઈ જાય છે, પરંતુ વધારે અને વધારે અવતરણ, અંધકારનું પ્રકાશમાં ઝૂપાંતર કરે છે અને માનવ મનની અવિદ્યા અને અવચેતનાને આધ્યાત્મિક ચેતનામાં ફેરવી નાખે છે.

*

તે સારું છે. મસ્તક ઉપરની શક્તિ માતાજીની શક્તિ છે - તે ઊધ્વ ચેતનાની શક્તિ છે જે અવતરણ કરવા તૈયારી કરી રહી છે. આ ઊધ્વ ચેતના પોતાની અંદર વિશાળ અને અમર્યાદ અસ્તિત્વ, પ્રકાશ, શક્તિ, શાંતિ, આનંદ વગેરે સભરતા ધારણ કરે છે. તે કાયમ મસ્તકથી ઊધ્વમાં રહેલી છે અને જ્યારે આધ્યાત્મિક બળની કોઈ વસ્તુ પ્રકૃતિ ઉપર કાર્ય કરવા માટે નીચે આવે છે ત્યારે તે વસ્તુ ત્યાંથી આવે છે. પરંતુ જ્યાં સુધી સ્વરૂપ તૈયાર ન થાય ત્યાં સુધી શાંતિ, પરમાનંદ વગેરેની પૂણી અવતરણ જેવી કોઈ વસ્તુ આવી શકે નહિ. ધાળુંખરું, પ્રથમ તૈયારીમાં મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિક પ્રકૃતિ ઉપર એવી શીતે કાર્ય કરવાનું છે, જેથી ચૌથ્ય પુરુષને પોતાની જાતનો આવિજ્ઞાન કરવાની અને બાકીની પ્રકૃતિને અસર કરવાની તક રહી શકે; તે હેતુ માટે મનમાં અને પ્રાણમાં રહેલી સર્વ મુખ્ય અંધકારયુક્ત વસ્તુઓ સામે યુછ આપીને ફેંકી દેવાની છે અને શારીરિકને પણ સ્થૂળ તત્ત્વની શીતે તૈયાર કરવાનું છે, જેથી કુશીને અવતરણ શક્ય બને. આ વસ્તુ ધણા વખતથી તમારી અંદર બનેલી છે. તેને વધારે સમર્થ અને વધારે પૂણી કરવાની છે - પરંતુ ઊધ્વ ચેતનાના અવતરણને તૈયાર કરવા માટે શક્ય એટલું પૂરતા પ્રમાણમાં કાર્ય કરવામાં આવ્યું છે. બે વસ્તુઓ બને છે; વ્યક્તિની ચેતનાને ઊધ્વ તરફ ભૂમિકાઓમાં મસ્તકમાં અને મસ્તકથી ઊધ્વમાં આરોહણ, અને એક ઊધ્વમાં રહેલી ચેતનાનું વ્યક્તિનાં મન, પ્રાણ અને શરીરમાં અવતરણ. પરંતુ દરેક સાથે તે કઈ શીતે બને છે, અથવા કયા પ્રમાણે બને છે અથવા તે કેટલો સમય લેશે તે ભિન્ન ભિન્ન રીતનું હોય છે. પરંતુ આ નવીન ચેતના સામાન્ય ચેતના કરતાં ધણી ભિન્ન હોય છે અને તેના અવતરણના સમયમાં ધણી વસ્તુઓ મનમાં બને. અને મનને તે વિચિત્ર લાગે છે - દા.ત. અહંકારનું વિલીનીકરણ, અને વિશાળતર આત્મા અથવા જીવાત્મામાં તેનું ખુલ્લાપણું, જે શરીરથી મર્યાદિત નથી અને જેના માટે શરીર એક કરણ છે અને બીજું કાંઈ નહિ. એટલા માટે માણસે નરીન વસ્તુઓનો ડર કાઢી નાખવો જોઈએ અને નવીન અનુભૂતિના દરેક ક્ષેત્રને સ્થિરતાથી

અને વિશ્વાસથી ગ્રહણ કરવું જોઈએ, અને રૂપાંતર દરમિયાન દિવ્ય ભગવતી માના બળ ઉપર માર્ગદર્શન, આધાર અને રક્ષણ માટે ટેકો લેવો જોઈએ.

*

તમારી સાધના માટે થોડું, મને લાગે છે કે તમારા ભાવિ વિકાસ માટેની ચાવી તમને જે અનુભૂતિ વિશે તમે કહો છો કે ‘કે’ જગાએ વારંવાર થઈ આવી તેમાં રહેલી છે. “એક એવી અવસ્થા જે જ્ઞાનથી પૂર્ણ હતી, સ્થિરતા, સામર્થ્ય અને વિશ્વાણ ચેતનાથી સભર હતી – જેમાં બધા પ્રશ્નોનો સાહજિક રીતે જ ઉકેલ મળતો – કપાળના કેન્દ્ર મારફતે સતત શક્તિનો પ્રવાહ શરીરમાં પસાર થતો હતો – ખૂબ શક્તિશાળી, અક્ષુબ્ધ ‘સમતા’, સ્થિર વિશ્વાસ, તીક્ષ્ણ દાખિ અને જ્ઞાન.” આ સાચા પુરુષની ચેતના તમારી અંદર હતી, જે તમારા અતિમનસ સ્વરૂપ વિશે સભાન હતો અને આ તમારી સાચી સામાન્ય ચેતના બનવી જોઈએ અને અતિ-મનસ વિકાસનો પાયો બનવો જોઈએ. મેં નોંધ્યું છે કે જ્યારે તમારામાં તે હતું ત્યારે શરીર પણ તે અભિવ્યક્ત કરતું હતું. આ એક નિશાની છે કે તમારા શારીરિક સ્વરૂપમાં તે શક્તિ રહેલી છે. ઊધ્વર્માંથી સ્થિરતા અને સામર્થ્ય અવતરણ કરશે. તમારે જે કરવાનું છે તેમાં તમારી જતને ખુલ્લી કરીને તેને ગ્રહણ કરવી અને તે જ સમયે જે નિમ્ન પ્રકૃતિ તેને રહેવામાંથી અટકાવે છે તેની ગતિઓનો ઈનકાર કરવો તથા જે ગતિઓ કામનાઓ અને ટેવોને લઈને સાચા સ્વરૂપ, સાચી ગતિ અને સાચા જ્ઞાનની સાથે સુમેળમાં નથી અને પોતાની સત્તા ચલાવે છે તેમનો ઈનકાર કરવો. અલબત્તા, ઊધ્વર્તર શક્તિ પોતે જ તમારી પાસે પ્રગટ થશે અને તમારી પ્રકૃતિમાં રહેલાં બધાં વિધનોને ખસેડી નાખશે. પરંતુ શરત એટલી છે કે કેવળ તમારું મનોમય સ્વરૂપ જ નહિ પરંતુ પ્રાણમય અને શારીરિક પણ ખુલ્લાં થઈને તેને સમર્પિત થવાં જોઈએ અને બીજી શક્તિઓ અને બળોને સમર્પિત થવાનો ઈનકાર કરવો જોઈએ. તમને પોતાને તે સમયે જે રીતે અનુભૂતિ થઈ, આ મહત્ત્વાર ચેતના પોતે જ ઊધ્વર્તર સંકલ્પ અને જ્ઞાનનો વિકાસ લઈ આવશે. યોગ્ય પ્રકારની ચૌતસિક અનુભૂતિઓ અલબત્તા, મહાન સહાયરૂપ છે, પરંતુ તમારા દાટાંત્રમાં એવું બને કે ચૌત્યપુરુષના સમૃદ્ધ વિકાસ પછીથી જ આવશે અથવા આ ચેતનાના પ્રમાણેમાં જ આવશે અને તેની સાથે સ્થિર જ્ઞાન, સંકલ્પ અને ‘સમતા’ તમારા સ્વરૂપના લિન્ન ભાગો ઉપર કાબૂ જમાવશે.

*

તમારા પત્રમાં લખેલું બધું ખૂબ ઉત્સાહપ્રેરક છે – તે દર્શાવે છે કે બળ

તમારી અંદર કાર્ય કરી રહ્યું છે અને સાચા માર્ગે છે. બે વસ્તુઓ જરૂરી છે. તમારા ચૈત્યપુરુષ સાથેનું તમારા મુન અને પ્રાણનું સંપૂર્ણ જોડાણ અને તમારી ચેતનાનું ઉધ્વર્માં રહેલી માતાજીની ચેતના પ્રત્યે ખુલ્લાપણું. બન્નેની શરૂઆત થતી જય છે. જે શબ્દોનો અવાજ હતો તે તમારા આત્માનો, ચૈત્યપુરુષનો અવાજ હતો, અંદર ઊંડાણમાં જવાનો આવેગ. તે ચૈત્યપુરુષના ઊંડાણમાં કૂદકો મારવાની ગતિ હતી. જે ચેતનાએ ગુસ્સો અને જૂની ગતિઓનો ઇનકાર કર્યો અને તેમને ફેંકી દીધી તે ચેતના પણ ચૈતસિક ચેતના હતી.

તમને મસ્તક ઉપર જે દબાણ આવ્યું, તે ઉધ્વર્માં રહેલી ઉધ્વ ચેતના અથવા માતાજીની ચેતનામાંથી દબાણ આવે છે ત્યારે આવે છે; તે સમયે અંદર જવાની લાગણી, ઠંડક વગેરે લાગે છે તે આવા સમયે વારંવાર આવે છે. પ્રથમ પરિણામ વ્યક્તિગત સંબંધોમાં અનાસક્તિ, મુક્તિ, પ્રકાશ, હદ્યનું ખુલ્લાપણું, અભય અને માતાજીની સન્નિધિ વગેરે આવે છે. આ બધી વસ્તુઓ સાચી ચેતનાની નિશાનીઓ છે અને તે આધ્યાત્મિક પ્રકૃતિનો ભાગ છે. પહેલાં તે અનુભૂતિઓ તરીકે આવે છે અને પછી તે વારંવાર આવે છે, વધારે વખત ટકે છે અને પછી પ્રકૃતિમાં રહેતી થઈ જય છે.

*

તમારી અનુભૂતિઓ નકુર લાગે છે. પ્રથમ અનુભૂતિમાં ઉધ્વ ચેતના (યૌગિક અથવા આધ્યાત્મિક) મસ્તકની ઉધ્વર્માંથી શરીરમાં નીચે ઉતરે છે. તે ઘણી વખત પ્રવાહ માફક મસ્તકમાંથી વહન કરીને સમગ્ર શરીરમાં ઉતરે છે અને પ્રથમ વસ્તુ તે શાંતિનું અવતરણ લાવે છે. આ અવતરણનું એક પરિણામ એ હોય છે કે પોતાની જતમાં પોતાનું આંતર-સ્વરૂપ અનુભવે છે જે બાધ્ય કાર્યમાં તટસ્થ હોય છે, તેને પાછળથી ટેકો આપે છે પરંતુ તેમાં ભાગ બેતું નથી - તે બીજી અનુભૂતિ છે. ત્રીજી અનુભૂતિ નિદ્રા વિશે છે. જ્યારે વ્યક્તિને માતાજીમાં શક્ષા હોય છે અને જ્યારે તેમના રક્ષણ નીચે ઊંઘમાં પડે છે, જ્ઞાને કેતે તેમના જ્ઞાનમાં ઊંઘે છે અને તેમની હાજરી તેની આસપાસ વિંટળાયેલી છે, ત્યારે તે પ્રમાણે બને છે. તમારા સ્વર્ણ વિશે કહેવાનું કે પગ શારીરિક ચેતનાનું સૂચન કરે છે જે જેવડા જેંચાણ નીચે છે, એક જેંચાણ ઉધ્વ ચેતના તરફનું છે જેથી શારીરિક ચેતનાનું આધ્યાત્મિક ચેતના સાથે જોડાણ થાય, બીજું જેંચાણ નિમન ચેતના તરફનું છે. મારા તરફ નજર નાખવાનું સૂચવે છે કે સ્વરૂપની પસંદગી ઉધ્વ તરફની છે.

*

વિશાળતા ઉદ્ધ્વ ચેતનાની ગતિ છે, સોનેરી સ્વરૂપ સત્યના પ્રકાશનો રંગ છે અને ગાય ઉદ્ધ્વ ચેતનાના પ્રકાશનું પ્રતીક છે, જે સર્વ વસ્તુઓને સત્ય-પ્રકાશમાં ફેરવી નાખે છે.

કોઈ પણ વર્તુ બને તેની અસર ન પહોંચે એવી વિશાળતા અને અચંચળતાની અવસ્થા તમે જે આ ચિત્ર જ્ઞાયું તેમાં અવતરણનું સ્વાભાવિક પરિણામ છે. કાર્ય હોય અથવા ન હોય તેના વિશેની તટસ્થ પરિસ્થિતિ પણ આ અવતરણનું પરિણામ છે. સામાન્ય રીતે પ્રાણ કાર્ય કરવા માટે ઘસડી જાય છે અને આ પ્રાણના ઘક્કા સિવાય માણસ બહુ ઓછું કાર્ય કરે છે જ્યારે ઉદ્ધ્વ ચેતના મન અને પ્રાણમાં અવતરણ કરે છે ત્યારે આ ઝેંચાણ શાંત પડી જાય છે, પરંતુ કાર્ય કરવાની શક્તિ રહે છે - પછીથી જ્યારે નવી ચેતનાનું સ્થાપન થાય છે ત્યારે તે કાર્યને પોતાના હક્કેતક લઈ લે છે અને એક જુદા જ બળ વડે તે આગળ ચલાવે છે જે પ્રાણના ઝેંચાણનું સ્થાન લઈ લે છે અને તે વધારે બળવાન હોય છે.

*

ખુલ્લાપણાની સારી અવસ્થા અને બળનું અવતરણ અને સતત રહેતી સ્મૃતિ-અથવા પરિસ્થિતિ ગમે તે સ્વરૂપ લે - એ સાચી ચેતનાની શરૂઆત છે અને તેનો ગાળો શરૂઆતમાં નાનો હોય છે કારણ કે ચેતના તેની સાથે ટેવાયેલી હોતી નથી પરંતુ બીજી વસ્તુઓ સાથે ટેવાયેલી હોય છે પરંતુ તેનો સમયગાળો અને શક્તિ કાયમ વૃદ્ધિ પામતાં હોય છે. બાબ્ય ચેતના બીજી વસ્તુઓમાં વ્યસ્ત રહે છીતાં તે ટકી શકે એવી શક્તિ પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી તે પ્રમાણે બન્યા કરે છે. શરૂઆતમાં તે એવી રીતે રહે છે જાણે કે કોઈ વસ્તુ પાછળ રહેલી હોય અને જ્યારે બાબ્ય વ્યસ્તતા બંધ થાય પછીથી તે પ્રગટ થાય છે; પછીથી તે પાછળ રહેતી થાય છે જાણે કે કોઈ વસ્તુની અનુભૂતિ થતી હોય અને પછીથી તે કાયમ ત્યાં રહે છે અને તેથી બે ચેતનાઓ હોય છે, એક આંતર-ચેતના કાયમ માતાજી જેડે સંકળાયેલી અને તેમના કાર્યથી સભર, અથવા તેમની હાજરીથી, અથવા બન્ને વડે અને એક સપાટી ઉપરની ચેતના હોય છે જે બાબ્ય વસ્તુઓમાં સંલગ્ન હોય છે. છેવટે સપાટી ઉપરની ચેતના પણ કાર્યમાં પોતાનામાં સીધો સંપર્ક અનુભવે છે. જ્યારે સાચી અવસ્થા ન હોય ત્યારે જે ગણાઓ આવે તો મનમાં લગાડવું નહિ. તે એમ સાબિત નથી કરતું કે તમે તેને માટે અયોગ્ય છો; એ એક એવો સમયગાળો હોય છે જેમાં જે વસ્તુઓનું ઇપાંતર કરવાનું હોય છે તે ઉપર આવે છે જેથી તેના ઉપર કાર્ય થઈ શકે અને તેને ઇપાંતર માટે તૈયારી કરી શકાય. જ્યારે આંતર ચેતના સંપૂર્ણ રીતે સ્થાપિત

થાય પછી આવા સમયગાળાઓ ફક્ત સપાટી ઉપરની ચોતનામાં જ રહે છે અને પહેલાંની માફક તકલીફરૂપ રહેતા નથી.

નોંધ : તમને જે મુશ્કેલી લાગે છે તે કંદાચ બહિમુખ મન છે, જેનું કેન્દ્ર ગળામાં આવેલું છે. જ્યારે તેમાં કોઈ પ્રતિકાર ન હોય ત્યારે બળ હદ્યની ભૂમિકા સુધી નીચે ઉતરે છે અને તેનાથી પણ નીચે જાય છે.

*

ઉધ્વર ચોતનાનું કાર્ય સામાન્ય રીતે બાલ્ય પ્રકૃતિના રૂપાંતરથી શરૂ થતું નથી - તે આંતર સ્વરૂપ ઉપર કાર્ય કરે છે, તેને તૈયાર કરે છે અને પછી બહાર જાય છે. તેની પહેલાં, બાલ્ય પ્રકૃતિમાં જે ફેરફાર થયો હોય તે ચોત્યપુરુષ દ્વારા થવો જોઈએ.

*

તે લગભગ તે પ્રમાણે હોય છે. એટલે કે કાર્ય કરતા બળની ઉત્કટનામાં કાયમ ક્રમિક અદલાભદલી થયાં કરે છે. તે મહાન શક્તિથી આવે છે અને જે વસ્તુ કરવાની હોય તેને અસર કરે છે; પછીથી તે ઠંકાઈ જાય છે અથવા થોડી પાછળ હું છે પરંતુ પરદા પાછળ જાય છે, જે પ્રમાણે તમે કહો છો તે પ્રમાણે જ. પછી જ્યારે કોઈ વસ્તુ પ્રકાશિત બનવા માટે ઉપર આવે છે ત્યારે તે ફરીથી પાછી અગ્રભાગે આવે છે અને ત્યાં જે કરવાનું હોય તે કાર્ય કરે છે. પરંતુ પહેલાં જ્યારે સહાય, મદદ, ટેકો તથા ઊંડી ચેતના પણ ત્યાં હતી, જે પ્રમાણે તમને સાચી રીતે અનુભવ થાય છે, તેમ છતાં જ્યારે પરદા પડી ગયો ત્યારે તે સર્વની વિસમૃતિ થઈ અને તમને એવું લાગ્યું જાણે કે અંધકાર અને ગોટાળા ભિવાય બીજું કાંઈ નહોતું. ધણાખરા સાધકોને શરૂઆતની અવસ્થામાં આ પ્રમાણે બને છે. તે મહાન પ્રગતિ છે અને જ્યારે બળ પરદા પાછળથી કોઈ કાર્ય કરતું હોય ત્યારે પણ તમને એમ લાગે કે તે ત્યાં રહેલું છે અને તેની મદદ અને ટેકો છે જ તથા વધારે પ્રકાશિત ચેતના હજુ ત્યાં રહેલી છે તો તે નિર્ણયક પ્રગતિ છે. આ સાધનમાં બીજું પગથિયું છે. એક પગથિયું હોય છે ત્યારે પરદા હોનો નથી અને બળ વગેરે સર્વની અનુભૂતિ થાય છે, પછી તેમાં સક્રિય કામ કરતું હોય કે એવેસ સમયગાળો હોય જેમાં તે અટકી જતું હોય.

*

હા, તે (બળ) બિલકુલ સધન હોય છે. સામાન્ય રીતે તો તે પહેલાં પોતાની જાતે જ સમય સમય અનુસાર નીચે ઉતરે છે - અને માણસ મુશ્કેલીમાં તેને પુકાર કરે

છે. પરંતુ છેવટે તો તે કાયમ સ્વરૂપનાં બધાં કાયેને આધાર આપે છે અથવા તેમનો નિષ્ઠાંય કરે છે.

*

જે શક્તિ અને શાંતિ નીચે ઉતરે છે તે મસ્તકથી ઊદ્વર્માંથી, મહાન આત્મા-માંથી જેના વિશે તમારું મન - માનવ મન સામાન્ય રીતે અભાન હોય છે તેમાંથી નીચે ઉતરે છે. તે પરમાત્માની શક્તિ અને શાંતિ હોય છે. જ્યારે તેઓ તમને શરીરની બહાર વિંટળાઈ વળે છે (તેથી તમને તે બાધ્ય તરીકે લાગે છે) ત્યારે તે રક્ષણ અને વાતાવરણ હોય છે. પરંતુ તેઓ શરીરમાં, મસ્તકમાં (મનમાં), હૃદયમાં અને નાભિમાં (પ્રાણ) અવતરણ કરે છે અને તમારા શરીરતંત્રમાં કાર્ય કરે છે અને ચેતનામાં ફેરફાર કરવો જરૂરી લાગે તે કરે છે. જ્યારે તમને ત્યાં અનુભૂતિ ન થાય, જ્યારે તમને તે બાધ્ય જ લાગે તો તેનું કારણ તમે બાધ્ય શારીરિક ચેતનામાં રહો છો - પરંતુ હકીકતમાં તો તે તમારી અંદર આંતર-સ્વરૂપમાં કાર્ય કરી રહેલ છે. જ્યારે તમને તમારી આંતર-ચેતના ફરીથી પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે પણ તમને અંદર ફરીથી અનુભૂતિ થાય છે અને તે તમારી સાચી ચેતના, ગૈત્યપુરુષને જગ્રત કરે છે - અને ફક્ત ગૈત્યપુરુષ જ શ્રદ્ધા અને ભક્તિ આપે છે. તેમ છતાં જે બાધ્ય શારીરિક ચેતનામાં તમને શાંતિ વીંટી વળતી હોય એવું લાગે તો તે મહાન પ્રગતિ છે.

*

શા માટે તે કદ્યપના હોવી જોઈએ? જ્યારે ઊદ્વર્ ચેતના સ્પર્શ કરે છે ત્યારે તે જ્યાં સુધી હાજર હોય છે ત્યારે ઓક મૂળભૂત વિશુદ્ધિનું સર્જન કરે છે જેમાં સ્વરૂપના બધા અંશો તેમાં ભાગ લઈ શકે છે. અથવા બાધ્ય સ્વરૂપ તેમાં સક્રિય ભાગ ન હે તો પણ તે સુષુપ્ત રહે છે જેથી કરીને સમગ્ર આંતર-સ્વરૂપ કોઈ ચોક્કસ અનુભૂતિના સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરે ત્યારે તેમાં કોઈ વસ્તુ દખલરૂપ રહેતી નથી. આવી અવસ્થા લાંબા સમય સુધી ટકતી નથી કારણ કે તે ફક્ત તૈયારી કરનાર સ્પર્શ જ હોય છે, નહિ કે પૂર્ણ અથવા કાયમી અવતરણ; પરંતુ જ્યાં સુધી તે ત્યાં હોય છે ત્યાં સુધી તે વાસ્તવિક સત્ય હોય છે. અલભતા, બાધ્ય સ્વરૂપમાં જતીય આવેગ હોય છે, પ્રકૃતિની વિકૃતિ અથવા જોટી રજૂઆત, જે અનુભૂતિને વારંવાર બનતી અથવા સામાન્ય રીતની બનવામાં મુખ્ય વિધન હોય છે. એવું પણ સામાન્ય રીતે બને છે કે તેનાથી કોઈ વિરુદ્ધ વરતુ અનુભૂતિ પછી પોતાની જતનો આગ્રહ રાખે છે.

*

જાતીય લાગણીની સાથે તમે સાચી રીતે કામ લો છો. જ્યારે તમે માતાજીનું નામ લેતા ત્યારે તે શા માટે ઉત્પન્ન થઈ તો તેના માટે બે કારણો છે. એક કારણ એ છે કે જ્યારે તમે માતાજીનું નામ લો ત્યારે તમે માતાજીની શક્તિને પુકાર કરો છો અને તેનું પ્રથમ પરિણામ ધણી વખત એવું આવે છે કે જ્યારે દબાણ આવે ત્યારે જેમ સર્વ પોતાના મસ્તકને ઝપરી થાય ત્યારે જેમ તે દબાણનો પ્રતિકાર કરે છે તે પ્રમાણે તે મુશ્કેલી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા - જે તમે તેને જુદા દિનિંદુથી જુઓ - તો તે એટલા માટે ઉપર ઊઠી આવે છે જેથી તેની સાથે કાયું કરી શકાય. બીજું કારણ એ છે કે જ્યારે આનંદને નીચે અવતરણ કરાવવાનું હોય છે - અથવા બળનું, પ્રકાશનું વગેરેનું, પરંતુ ખાસ કરીને પ્રેમનું - ત્યારે પ્રાણમય શારીરિક આવેગ ઉત્પન્ન થાય છે અને આનંદની સાથે મિશ્રણ કરીને આનંદનો કલ્બાંદ બેવા પ્રયત્ન કરે છે અને તેને એક પ્રકારના પ્રાણમય ઊદ્વીકરણ થયેલા આનંદમાં ફેરવી નાખવાની આશા રાખે છે. એ વસ્તુ સારી રીતે જાણીતી છે કે જ્યારે વૈષણવો 'સંકીર્તન' કરે છે ત્યારે તેમનામાં આ વસ્તુ ધણી વખત બની આવે છે. તમારા પ્રસંગોમાં કદાચ પહેલું કારણ હોઈ શકે, કારણ કે પ્રેમ-આનંદ અથવા બીજું કોઈ વસ્તુ હજુ સુધી આવતી નથી, તેથી તેની સમજૂતી અયોગ્ય છે. મસ્તકમાં બળના અવતરમાં બે પાસાંઓ છે - એક શાંતિ છે અને જ્યારે તે મુખ્ય સ્થાને હોય ત્યારે ઠંડીની અનુભૂતિ થાય છે; તેના બઢલે જે એક બળવાન સહીય કિયા હોય તો અહિન-શક્તિ, ગરમીની લાગણી થાય. ધ્યાનાખરા માણસોને આ બે વસ્તુઓની અનુભૂતિ થાય છે; તેઓ કલ્પનાઓ નથી.

*

તમે કહો છો કે જ્યારે બળ નીચે ઉત્તરી આવે છે ત્યારે એક યુદ્ધની શરૂઆત થાય છે પરંતુ આવું પરિણામ અનિવાર્ય નથી - એવી કોઈ વસ્તુ જરૂરી નથી કે પ્રગતિ સંધર્ષ મારફતે જ થવી જોઈએ - બળ સ્વરૂપમાં આવે, અને જ્યારે વ્યક્તિ પોતાની જાતને તેના પ્રત્યે ખુલ્લી કરવા પ્રયત્ન કરે અથવા તો તે ઉપરમાંથી દબાણ કરતું હોય અથવા પ્રકૃતિની કોઈ વસ્તુને તેણે હાથ ઉપર લીધી હોય, પરંતુ સમગ્ર પ્રકૃતિને નહિ, ત્યારે તે પ્રમાણે બને છે. જ્યારે બળ કાયું કરે ત્યારે પ્રકૃતિની અપૂર્ણતાઓ અને નિર્બિંદિતાઓ ફેરફાર માટે અચ્યુક ઉપર આવે છે પણ તેથી માણસે તેમની સામે યુદ્ધ આપવાની જરૂર નથી; માણસે તેમની સામે સ્થિરતાથી એક સપાટી ઉપરના કારણ તરીકે જોવાનું છે જેમનામાં રૂપાંતર થવું જોઈએ. તેમના ઉપર 'બેદરકારીથી' નજર નાખવાની નહિ કારણ કે તેનો અર્થ પ્રમાણ,

સંકલપની અથવા ઉત્સાહની ખામી અથવા ફેરફાર ન કરવાની ખામી ગણાય; પરંતુ તેમાં તટસ્થતા હોવી જોઈએ. તટસ્થતા એટંકે વ્યક્તિત તેમના પાછળ હઠી જાય છે, પોતાને તેમની સાથે તાદાત્મ્યમાં ગણુંતી નથી અને તેઓ ત્યાં હોવાથી અસ્વસ્થ અથવા મૂંજાઈ જતો નથી, પરંતુ પોતાની સાચી ચેતના અથવા સાચા આત્માથી વિદેશી વસ્તુ ગણે છે, તેમનો ઈનકાર કરે છે અને આ ગતિઓમાં માતાજીના બળને તેમનો નિકાલ કરવા પુકાર કરે છે જેથી કરીને સાચી ચેતના અને ગતિઓ ત્યાં આવે. ઈનકારની મજૂમ સંકલપ શક્તિ ત્યાં હોવી જોઈએ, તેમનામાંથી મુક્તિ મેળવવા માટેનું દબાણ હોવું જોઈએ પરંતુ તેને માટે કુસ્તી કરવાની કે સંધર્ષ કરવાની જરૂર નથી.

તમને જ્યારે બળ, એકાગ્રતા, શાંતિની અનુભૂતિ થઈ ત્યારે તેનો અર્થ એ કે સ્પષ્ટ રીતે જ સાચી ચેતના આવતી હતી; તે વસ્તુ રાત્રે અસ્વસ્થતા ઉત્પન્ન કરી શકે નહિ. જો બળના આગમનના પરિણામે અસ્વસ્થતા ઉત્પન્ન થાય તો તેના ઉપરથી એવું ફુલિત થાય છે કે જેટલા વધારે પ્રમાણમાં બળનું અવતરણ થાય તેટલા વધારે પ્રમાણમાં અસ્વસ્થતા વધવી જોઈએ. પરંતુ તે મૂખ્યાઈ છે અને તે પ્રમાણે બળનું નથી. ફક્ત એટલું જ બન્યું કે જ્યારે બળ આવ્યું ત્યારે તેની સાથે આંતરિક અથવા આધ્યાત્મિક શાંતિ આવી; નાડીઓમાં રહેલી જૂની ચંચળતા જે સુધુમ હતી તે પ્રતિકારણે ઉપર આવી, અને આ! બધી ટેવ મુજબની પ્રકૃતિની વસ્તુઓ પોતાની જતને વધારે સમય માટે રાખવા માટે પ્રયત્ન કરવા લાગી. જેમ જેમ શાંતિ પ્રાણ અને પ્રાણમય સ્વરૂપમાં પ્રવેશ કરે છે તેમ તેમ આ વસ્તુ ક્ષીણ થતી જાય છે અને છેવટે અદશ્ય થઈ જાય છે. વ્યક્તિએ ફક્ત સ્થિર અને તટસ્થ રહેવાનું છે અને બળને પોતાના કાર્યમાં ત્યાં પણ શાંતિનું સ્થાપન કરવા દેવાનું છે. જો આ મુશ્કેલી જિદ્દી રીતે ટકી રહે તો અમને જાણ કરશો જેથી અમે તે બાબત જોઈ શકીએ.

*

જે વલણનું વર્ણન કરે છે તે જે સાચી રીતે જગવી શકે તો તે સાચું વલણ હોય છે. તેણે તેને માટે સાચી અનુભૂતિની પ્રથમ શરૂઆત કરી, પ્રકાશ (સફેદ અને સોનેરી) અને બળ સહયોગમાંથી રેલાતાં હતાં અને સમગ્ર શરીરતંત્રને ભરી દેતાં હતાં; પરંતુ તેમણે જ્યારે પ્રાણમય ભાગોને સ્પર્શ કર્યો હશે ત્યારે પ્રાણમય કેન્દ્રોમાં (નાભિ અને તેનાથી નીચેના) પ્રાણની શક્તિઓને જગ્રત કરી હોવી જોઈએ અને આ બધું વિશુદ્ધ ન હોવાથી બધી જ મહિન વસ્તુઓ ઉપર આવી (કોધ, કામ-

વાસના, ભય, શંકા વગેરે) અને અપૂર્ણ પ્રાણમય બળોના ધસારાથી મન આંદ્રાદિત થઈ ગયું. તે કહે છે કે હવે બધું શાંત પરતું જાય છે, મન સિથર બનતું જાય છે અને પ્રાણમાં આવેગો આવે છે પરંતુ ટકી શકતા નથી. કેવળ મન જ નહિ પણ પ્રાણ પણ સિથર બનવો જોઈએ; આ બધા આવેગોનું પુનરાવર્તન થતું બળ ચાલ્યું જવું જોઈએ અને તેને માટે ઈનકાર અને વિશુદ્ધિ હોવાં જોઈએ. સમગ્ર આધારમાં પૂર્ણ વિશુદ્ધિ અને શાંતિની સ્થાપના થવી જોઈએ; ત્યારપછી જ તેનામાં આગળ પ્રગતિ માટે સલામત અને મક્કમ પાયો રચાશો.

બળ તેનામાંથી બહાર ચાલ્યું જાય છે કારણ કે તે બહુ પ્રમાદથી નિષ્ક્રિય રહીને દરેક વસ્તુ પ્રત્યે ખુલ્લો થાય છે. વ્યક્તિએ દિવ્ય બળ પ્રત્યે જ નિષ્ક્રિય રહેવાનું છે, પરંતુ બીજાં બળોનો લોગ બનવામાંથી સજાગ રહેવાનું છે. જો તે નિષ્ક્રિય બને ત્યારે જે તે બીજા માણસમાં પ્રભુને જોવાનો પ્રયત્ન કરે છે તો તે બીજી વ્યક્તિ મારફતે કાર્ય કરતા કોઈ પણ પ્રકારના બળનો લોગ બની જવાની શક્યતા છે અને તેનું પોતાના બળનું બીજી વ્યક્તિ મારફતે શોષણ થઈ જાય. આ પ્રમાણે પ્રયત્ન ન કરવો તે તેના માટે સારું છે; તેને ઉધ્વેમાંથી આવતી શાંતિ અને સામર્થ્ય માટે અભીસા કરવા દો તથા પૂર્ણ વિશુદ્ધિ માટે પ્રયત્ન કરવા દો અને ફક્ત તે દિવ્ય બળ તરફ જ પોતાની જતે ખુલ્લો થાય તે પ્રમાણે બનવું જોઈએ. પછીથી જ સર્વત્ર રહેલા પરમાત્માની લાગણીની આવી અનુભૂતિએ (આ કે પેલી વ્યક્તિમાં જ ફક્ત નહિ) પોતાની જતે જ આવશે.

આપણું લક્ષ્ય અતિમનસ સાક્ષાત્કાર છે અને તેને માટે જે કોઈ વસ્તુ જરૂરી હોય અથવા દરેક તબક્કાની પરિસ્થિતિ નીચે તેના તરફ જે કાંઈ કરવું પડે તે આપણે કરવાનું છે. અત્યારે શારીરિક ચેતનાને તૈયાર કરવાની જરૂર છે. તેના માટે ઓક સંપૂર્ણ સમતા, શાંતિ તથા શારીરિક અને નિમ્ન ભાગોમાં કોઈ પણ અંગત માગણી કે કામનામાંથી મુક્ત એવી પૂર્ણ સમર્પણની સ્થાપના કરવાની છે. બીજી બધી વસ્તુઓ યોગ્ય સમયે આવશે. અત્યારે જે જરૂર છે તે શારીરિક નજીકતા માટેનો આગ્રહ નથી, જે આ બીજી વસ્તુઓમાંની ઓક છે, પરંતુ શારીરિક ચેતનામાં ચૈતસિક ખુલ્લાપણું અને તેમાં સતત હાજરી અને માગ દર્શનની જરૂર છે.

*

પ્રાણમય મનનું ખુલ્લાપણું (અથવા કોઈ પણ ભાગનું) એટલે એમ નથી સમજવાનું કે પ્રાણમય મન પૂર્ણ રીતે ખુલ્લું થયું છે અથવા સંપૂર્ણ રૂપાંતર ઘામ્યું છે જેથી કોઈ પણ અંધકાર અથવા અવિદ્યા અથવા પ્રતિકાર અથવા બીજી

કોઈ પણ વસ્તુ કદી ફરીને આવશે નહિ પણ ત્યાં સાચી ચેતના રહેશે. તેનો ફક્ત એટલો જ અર્થ છે કે ત્યાં ઉધ્વ ચેતના ફક્ત આવી શકી છે અને તે ભાગમાં કાર્ય કરે છે અને પોતાની જતની કોઈક વસ્તુનું સ્થાપન કરે છે. દરેક ભૂમિકાએ, એક પછી બોજીએ, છેક ભૌતિક ભૂમિકા સુધી પ્રાથમિક રીતે ખુલ્લાં થવું પડે છે. જ્યાં સુધી આ પ્રાથમિક ખુલ્લાપણું દરેક ભાગમાં ન થાય ત્યાં સુધી ઉધ્વ ચેતનાનું પૂર્ણ અને છેવટનું અવતરણ કોઈ પણ જગાએ શકય નથી. જો નાડી સ્વરૂપ અને બીજા શારીરિક ભાગો ખુલ્લા ન થાય તો વિચારશીલ મન પણ છેવટે ખુલ્લું થતું નથી, કારણ કે નિમનમાંથી આવતો પ્રતિકાર તથા અંધકાર દ્વારા તેને અસર પહેંચી શકે છે. જો પ્રાણમય મન ખુલ્લું થાય તો તેનો અર્થ એવો નથી કે તે સંપૂર્ણ રીતે ખુલ્લું થયેલું છે અને દિવ્ય બનો ગયું છે અને તેનામાં ગર્વ અથવા બીજી ખોટી ગતિઓની તેને અસર થતી નથી.

નાડીતંત્ર વિશે કહેવાનું કે તે શારીરિક ચેતનાનો એક ભાગ છે, શારીરિક મનથી નીચે અને નહિ કે તેનાથી ઉપર - નાડીઓ શરીરનો એક ભાગ છે.

*

ખલેલો આવે તે ઉધ્વમાંથી આવતા કોઈ દબાણને લઈને નહિ. જો ઉધ્વમાંથી કાંઈ પણ ન આવતું હોત તો પણ શાંતિ કે સ્પષ્ટતા હોતી નથી અને તેમ છતાં ખલેલો આવ્યા કરે અને ઘણી વાર આવે છે.

જંખનાઓ એક વખત પ્રાણમય-શારીરિકની હતી, પરંતુ શરીરમાં જ્યારે પૂરતા પ્રમાણમાં શાંતિનું બળ આવે છે, ત્યારે પછીથી તેઓ બહાર ચાલી જાય છે અને પ્રાણમય શારીરિક મુક્ત બને છે અને અચંચળતાની અસર નીચે આવે છે. વિક્ષોલનાં બળો વ્યક્તિત્વને આભારી નથી, પરંતુ તેઓ બહાર જાય છતાં તેઓ વાતાવરણમાં રાહ જુએ છે અને જો તેમને તક મળો તો પાછા ફરવા પ્રયત્ન કરે છે અને બાબ્દ સ્વરૂપ ઉપર કાબૂ જમાવે છે જેથી કરીને તેઓ આંતર શાંતિનો ભંગ કરી શકે અથવા તેઓ તેમ ન કરી શકે તો તેને ઢાંકી દેવા તૈયાર હોય છે. શારીરિક પ્રાણ એક સમયે તેમને પ્રસન્નતાથી પ્રત્યુત્તર આપવા ટેવાયેલા હતા તેથી નામરજીથી પણ તેમનાં આંદોલનોનો પ્રત્યુત્તર લેવા શક્તિશાળી હોય છે. શાંતિ અને સ્વર્ઘતાએ એટલું બધું બળ પ્રામ કરવું જોઈએ કે આ બધાં બળો પાછાં આવે છતાં તેઓ ટકી રહી શકે - પછીથી બાબ્દ શાંતિમાં ખલેલ પહેંચે છતાં આંતર શાંતિની ઘટના કોભ પામ્યા સિવાય ટકી રહેશે. આ પ્રગતિની નોંધપાત્ર અવસ્થા છે. પછીથી એટલા પુરતા પ્રમાણમાં બળનું નીચે અવતરણ કરી શકશે જે બાબ્દ સ્વરૂપને પણ ભરી દેશે અને

તેનામાં એટલી સમર્થ શાંતિ અને સ્પષ્ટતા આવશે કે ખલેલે તેમાં પ્રવેશ કરી શકશે નહિ. તેમ છીતાં વાતાવરણમાં માલુસને તેમનો કોઈ કોઈ વખત અનુભવ થશે. પરંતુ તેઓ તેને પછીથી સ્પર્શ કરી શકશે પણ નહિ.

*

પ્રાણમય - શારીરિક તકલીફનાં બળોને ફરીથી મંજૂરી આપે છે તેના માટે કહેવાનું કે તેને તે જોઈએ છે માટે કાયમ હોતું નથી; એવું પણ બને કે તેની મરજી વિરુદ્ધ પણ કેટલીક અસરો અથવા સૂચનો જૂનાં આંદોલનોનું ફરીથી સર્જન કરે છે અને તેમને પ્રત્યુત્તર આપવાની ટેવ એટલી બધી સમર્થ હોય છે કે ‘તેની પોતાની મરજી વિરુદ્ધ’ તે પ્રત્યુત્તર આપે છે, અને થોડા સમય સુધી પોતાની સમતુલ્ય ફરીથી પ્રામ કરવા અસમર્થ હોય છે. આ વસ્તુ સ્વરૂપના બધા ભાગોમાં બને છે પરંતુ શારીરિક ભાગો વિશે તે ખાસ સાચું હોય છે - સ્થૂલ મન ટેવ મુજબના વિચારોને તાબે થઈ જાય છે, શારીરિક પ્રાણ ટેવ મુજબની કામનાઓ અને આવેગોને તાબે થાય છે, શરીર ટેવ મુજબનાં સંવેદનો, માંદગીઓ વગેરેને તાબે થાય છે. ધ્યાણી વખત સાધક લખે છે, “પરંતુ, મારે આ વસ્તુઓ જોઈતી નથી, મારો પ્રાણ અને શરીર પણ અસ્વસ્થતાની લાગણી અનુભવે છે અને ઈર્ચ્છે છે કે તેઓ દૂર ચાલ્યા જાય, તો પણ તેઓ પાછા કેમ આવે છે.” તેનું કારણ ધણાલાંબા સમયથી પ્રસ્થાપિત થયેલી ટેવ હોય છે ને હજુ અસર પામેલા ભાગનો ઈનકાર કરતી વધારે પડતી સુખુમ અને નિષ્ક્રિય સંકલ્પ કરતાં (જે તેને સંકલ્પ કરી શકાય તો) વધારે સામર્થ્ય ધરાવે છે. તે શારીરિક ભાગો માટે ખાસ સાચું છે. કારણ કે તેમની પ્રકૃતિમાં રહેલાં બળો દ્વારા એક નિષ્ક્રિય સુખુમ ટેવ દોરવાઈ જાય છે, સિવાય કે તે બધાં ઉપર ઊંઘ્વ્યમાંથી નિયંત્રણ થતું હોય અથવા ઊંઘ્વ્યતર ભાગોના સંકલ્પ અને વિચારમાં તેઓને ભાગ લેવાની ફરજ પડે.

*

તે પ્રાણમય - શારીરિક છે ને કાર્યમાં રહેલું હોવું જોઈએ. બળના દબાણનીચે પ્રત્યાધાત વધારે અને વધારે નીચે ઊતરે છે અને આવિભર્વિ પામે છે નેથી. કરીને ત્યાં પણ વિશિષ્ટ શીતે તેને હાંકી કાઢવા માટે દબાણ લાવી શકાય.

*

તે ઊંઘ્વ્ય ચેતનાનું દબાણ છે (સામાન્ય મનથી ઊંઘ્વ્યમાં રહેલી વાદળી રંગની ભૂમિકાઓ) ને નીચે આવ્યું છે અને ને પ્રત્યાધાતો શરીરથી માંડીને

નિમનભાગ સુધી રહેલાં છે તેના ઉપર દબાણ કરે છે. તે જ સમયે અવચેતન પ્રકૃતિનું વજન મુક્તિ માટે ઉપર ઊંચકવામાં આવે છે – આ અનુભૂતિઓનો તે અર્થ છે.

*

તે સારી પ્રગતિ છે. પ્રતિકાર કરતા ભાગ વિશે એવું છે કે ધણા લાંબા સમયથી શારીરિકના કોઈ સ્તર ઉપરથી પ્રત્યાઘાત રહેલો છે – એક સ્તર ખુલ્લો થાય છે, અને તેની નીચે રહેલો સ્તર તમોગ્રસ્ત રહે છે. પરંતુ ઊંધ્રમાંથી આવતું દબાણ સતત ચાલુ રહે તો પ્રતિકાર છેવટે થાકી જાય છે.

ધ્યાનમાં જે પ્રશાંતતા છે તેની તમે વાત કરો છો. તે ધણી સારી નિશાની છે. જ્યારે તેને શક્ય કરવા માટે પૂરતું વિશુદ્ધિકરણ થાય ત્યારે તે સામાન્ય રીતે વ્યાપક શીતે આવે છે. બીજી બાજુએ ઊંધ્ર આધ્યાત્મિક ચેતનાના પાયાની પોતે જ સ્થાપના કરવાની શરૂઆત કરે છે.

*

હું ધારું છું કે ધણામાં ફેરફાર આવતો જાય છે તેમાં તમે સાચા છો. હજુ ધણ જૂની પ્રકૃતિના અવશેષો અને પુનરાવર્તનોને લઈને તેમાં અટકાયત હોવા છતાં તે આગળ પ્રગતિ કરે છે.

*

પ્રથમ અવસ્થામાં તમે મન મારફતે ગ્રહણ કરો છો, અને તે પોતાની અંદર ખાદું એંચાઈ જાય છે જેથી તે દિવ્ય હાજરીને ગ્રહણ કરો શકે અને ઊંધ્રમાંથી આવતા પ્રકાશ અને શક્તિમાં વિકાસ પામે. શરીર અથવા બાહ્ય ચેતના ધણે ભાગે તેના બહિર્ગમનવાળા ભાગોમાં ભાગ લેતી નથી અને જે બાહ્ય ચેતનાને કાર્ય કરવાની ટેવ હોય છે તેનાથી અલગ કોઈ કાર્ય માટે કોઈ પણ અસર કરનારી શક્તિ હોતી નથી.

બીજી અવસ્થામાં, પ્રાણ સીધેસીધો ગ્રહણ કરે છે અને તેને સુષુપ્ત શક્તિમાં ઇપાંતરિત કરી નાખે છે; કારણ કે તે પ્રાણ દ્વારા સીધેસીધી ગ્રહણ કરાયેલ હોય છે અને પ્રાણ, પ્રકાશ, શક્તિ અને આનંદમાં સક્રિય ભાગ લે છે જે બહિર્ગમન, આસરકારકતા, બધા પ્રકારનાં કાર્યો અને કર્મને શક્ય અને સરળ બનાવે છે.

*

તમે જે લઘું તે બિલકુલ સાચું છે. શરીર સામાન્ય રીતે ઊંધ્ર ચેતનાની

સાથે સંકળાયેલું હોતું નથી, તે એટલી જ વસ્તુ ગ્રહણ કરી શકે છે જે તેને મન પાસેથી મળે છે. તે આંતર અથવા સૂક્ષ્મ શરીરના આરોહણ વડે તે ભૂમિકાની સાથે સીધા સંપર્કમાં તૌધાર કરવામાં આવે છે અને તેમાંથી ઉદ્વ્દેશ્ય પ્રકાશનું અવતરણ થાય છે.

*

ઉદ્વ્દેશ્ય બળ શારીરિક ચેતનામાં સીધેસીધું આવી શકે છે એ અર્થમાં કે બાકીની વસ્તુ નિષ્ઠિક્ય રહે પરંતુ તેને ભૌતિક તરવમાં પહોંચવા માટે સૂક્ષ્મમાંથી પસાર થવું પડે છે.

*

બધી જ અનુભૂતિઓ જે કેન્દ્રોમાં પ્રવેશ કરે છે તેમની શરીરમાં નોંધ થઈ જાય છે અને તેઓ શરીરની અનુભૂતિઓ લાગે છે, પરંતુ માણસે ત્યાં આવેલી અનુભૂતિઓનું પ્રતિબિંબ અને જે અનુભૂતિઓ સ્થૂલ શરીર-ચેતનાની પોતાની હોય તે બે વચ્ચેનો લેદ સમજવો જોઈએ. તે ચેતના અને મુક્ત વિવેક-શક્તિની બાબત છે. સમય માટે કોઈ નિરપેક્ષ નિયમ નથી.

*

મેં ફક્ત એટલી જ હકીકત વિશે કહ્યું છે કે જે વસ્તુ માણસને સ્થૂલ શરીરમાં નોંધાતી હોય, એવું લાગે છે તે કદાચ સૂક્ષ્મ શરીરમાં બનતી હોય. કોઈ વિશીષ્ટ પ્રસંગમાં તે પ્રમાણે છે કે સ્થૂલ શરીરમાં તે સીધેસીધી અનુભૂતિ છે તે દરેક પ્રસંગમાં જેવાની વરતુ છે. વ્યક્તિએ પોતે જ તે શું છે તેનો લેદ પારખવો જોઈએ.

*

શા માટે ‘કેવળ’ નોંધ ? જે તમને એમ લાગે કે સૂક્ષ્મ શરીરમાં આવતી અનુભૂતિઓ ફક્ત નિર્બંધ અસ્પષ્ટ વસ્તુઓ છે તો તમે ભૂલ કરો છો – તેઓ પણ પૂર્ણ ઉત્કટ, ઝડપી, પ્રત્યક્ષ અને શરીરમાં આવતી હોય તેટલી જ સધન હોય છે.

*

સૂક્ષ્મ શરીરમાંથી આવતું કોઈ પણ પ્રતિબિંબ અથવા પ્રવાહ સ્થૂલ શરીરમણું પણ એટલો જ સ્પર્શગમ્ય અનુભવાય છે.

*

બધી જ અનુભૂતિઓને સ્વરૂપના નાનામાં નાના ઘટકમાં લાવી શકાય છે.

*

ઉદ્ધ્વ ચેતનાનો યૈતસિક અને પ્રાણ મારફતે આવતો અભિગમ અવચેતનમાં પહેંચે છે અને તે રીતે બન્નેની સાંકળ જોડાય છે. પ્રાણ સિવાય કાર્ય પૂરું ન બની શકે, અને યૈતસિક સિવાય તે શકય નથી.

*

આ કેટલીક અસરો ઉદ્ધ્વ ચેતનાનું સૌથી સ્થૂલ શારીરિકમાં અવતરણને પરિણામે છે. તે પ્રકાશ, ચેતના, બળ, આનંદને કોષોમાં અને બધી જ શારીરિક કિયાઓમાં લાવે છે. શરીર સચેતન અને સજગ બને છે અને સાચી કિયાઓ કરે છે. તે ઉદ્ધ્વ સંકલ્પને આજાધીન બને છે અથવા તેની અંદર આવેલી ચેતનાના બળ દ્વારા નૈસર્જિક રીતે જ તે પ્રમાણે કરે છે. શરીરના કાર્ય ઉપર કાબૂ રાખવા અને જે કાંઈ ઝાટું હોય તેને બરાબર કરવા, માંદગી અને દર્દની સાથે કાર્ય કરવાનું તેને લઈને વધારે શકય બને છે. શરીરના કાર્ય ઉપર અને બહાર બનતી ઘટનાઓ. ઉપર એક મહત્તર નિયંત્રણ આવે છે. દા.ત. અક્સમાતો અને નાની દુર્ઘટનાઓમાં ઘટાડો. શરીર કાર્ય માટેનું વધારે અસરકારક કરણ બને છે. થાકને ઘટાડવાનું પણ શકય બને છે. શાંતિ, સુખ, સામર્થ્ય અને હળવાશ સમગ્ર શરીર-તંત્રમાં આવે છે. જેમ જેમ ચેતનામાં વિકાસ થતો જાય છે તેમ તેમ આ વધારે અસ્પૃષ્ટ અને સામાન્ય પરિણામો આવે છે પરંતુ બીજાં પણ શકય એટલાં ધણાં પરિણામો હોય છે. એક પ્રકારની પાર્થિવ ચેતના સાથે એકતા થાય છે, સ્થૂલ તત્ત્વમાં પરમાત્માની સતત ભાવના વગેરે.....

અલબટા, શારીરિકને આ પ્રમાણે પૂર્ણ સચેતન બનાવવું એટલું બધું સરળ નથી – કારણ કે તે અચેતનતા, તમોગ્રસ્તતા અને જડતાનું સ્થાન છે – પરંતુ આંશિક અને પૂરતા પ્રમાણમાં ઉદ્ધ્વ ચેતનાનો પ્રવેશ પાયા તરીકે સ્થાપિત થઈ શકે છે અને જેમ જેમ તેના બળમાં વૃદ્ધિ થાય તેમ તેમ બાકીની ભૂમિકા ઉપર વિજય પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

*

હાલની તમારી અનુભૂતિઓ ધણી અગત્યની છે; સ્વરૂપની ત્રણ સ્થિતિઓ, પરમાત્મા સર્વત્ર રહેલો છે એવી લાગણી અને વિશ્વમાં રહેલા દિવ્ય બાળક વિશેની

અનુભૂતિ. છેલ્લી બે તેમના અર્થધટનમાં સ્પષ્ટ છે. જે ત્રિવિધ અવસ્થા છે તે સ્વરૂપના ત્રણ ભાગોમાં સાધનાના સાક્ષાત્કારનું યોગ્ય માર્ગ દર્શન સૂચવે છે. મનનો નીરવ આત્માની એકમાત્ર અનંત ચેતનામાં આવિભાવ કરવાનો છે અને પછી તે સમગ્ર સ્વરૂપને વિંટળાઈ વળશે; હદ્યને ભક્તિ અને પ્રેમ અને સમર્પણ દ્વારા સક્રિય પરમાત્મામાં જીવન ધારણ કરવાનું છે અને તેનું નિવાસસ્થાન બનવાનું છે; પ્રાણ અને શારીરિક (નાભિની નીચે) ને દિવ્ય સંકલ્પના કરણો બનવાનું છે, એવા કરણો જે વિશુદ્ધ, સમર્પિત હોય અને દિવ્ય સંકલ્પ સિવાય બીજી કોઈ પણ વસ્તુને અભિવ્યક્ત ન કરતાં હોય.

*

મૂલાધારની ભૂમિકાથી નીચેથી આવતો વાદળી પ્રકાશ એટલે તેણે શારીરિક ચેતનામાં પ્રવેશ કર્યો છે (શારીરિક મનોમય, શારીરિક પ્રાણમય અને ભૌતિક). અહીં રહેલાં બે મુખ્ય વિધનો છે – સમૃતિઓ સાથેનું યાંત્રિક મન અને ભૂતકાળની કામનાઓ અને સૌથી બાદ્ય રહેલી કામવાસનાની ગતિઓ, આ બધી વસ્તુઓ ઉપર વિજ્ઞય પ્રાપ્ત કરવાનો છે, (ખાસ કરીને યાંત્રિક મન ઉપર કારણ કે બીજી વસ્તુને જે પ્રાણ ટેકો ન આપે તો સહેલાઈથી જીતી શકાય છે), જેથી કરીને પ્રકાશ સમગ્ર શારીરિક ચેતનાને ધારણ કરી શકે. એટલા માટે જ જ્યારે પ્રકાશ આ ભાગોમાં આવ્યો ત્યારે તે બળપૂર્વક ઉપર આવી.

*

સક્રિયતા દરેક જગાએ છે, કારણ કે બળ (શક્તિ) દરેક જગાએ છે. પૂર્ણ સક્રિયતા અતિમનસમાં રહેલી છે; બીજી એવી કોઈ પણ વસ્તુ નથી જે નિષ્કળ ન જાય.

શરીર કઈ શીતે ઊધ્વ્સ સક્રિયતાને ગ્રહણ કરે છે તે શરીરની પરિસ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે, અથવા ખાસ કરીને શારીરિક અને ભૌતિક ચેતના ઉપર. એક સ્થિતિમાં તે તામસિક, જડ અને બીડાયેલું હોય છે અને તે બળને સહન કરી શકતું નથી અથવા ગ્રહણ કરી શકતું નથી; અથવા ધારણ કરી શકતું નથી; બીજી પરિસ્થિતિમાં રજસ પ્રબળ હોય છે અને સક્રિયતાને પકડવા પ્રયત્ન કરે છે પરંતુ તેનો વ્યય કરે છે અને ખચી નાખે છે અને ગુમાવી દે છે; બીજીમાં ગ્રહણશીલતા, સંવાદ સમતુલ્ય હોય છે અને તેના પરિણામે કોઈ પણ પ્રયત્ન અથવા તણાવ સિવાય સંવાદમય કાર્ય થઈ શકે છે.

*

સક્રિય અવતરણ ‘તપસ’ લાવે છે, ‘શમ’ નહિ. શાંતિનું મહત્તર અને મહત્તર અવતરણ ‘શમ’ લાવે છે – સક્રિય અવતરણ રાજક્ષિક વિક્ષોભના તત્ત્વને વિખેરી નાખીને અને ‘રજસ’નું ‘તપસ’માં ઝ્યાંતર કરીને તેને સહાય કરે છે.

*

જડતા પોતે સક્રિય તત્ત્વ નથી. જડતાનું લક્ષણ ‘અપ્રવૃત્તિ’ છે – યાંત્રિક મનનું કાર્ય ‘પ્રવૃત્તિ’ છે, પણ તે તામસિક તમોગ્રસ્ત ‘પ્રવૃત્તિ’ હોય છે.

*

ઉદ્ધ્વ ચેતનાના અવતરણને બઈને જડતા તેનું લક્ષણ બદલે છે. તે શારીરિકનો પ્રત્યાધાત કરતું બંધ થઈ જાય છે અને કેવળ શારીરિક અવસ્થા બને છે જેનું સાચી પાયાની અચંચળતા અને સ્થિરતામાં ઝ્યાંતર થાય છે.

૪

તે અતિમનસ શબ્દ બહુ સરળતાથી વાપરે છે. તે અતિમનસ તરીકે જેનું વણ્ણન કરે છે તે ખૂબ પ્રકાશિત ચેતના છે; ફેરફાર પામેલો અતિમનસ પ્રકાશ તેને સ્પર્શ કરી શકે, પરંતુ અતિમનસની પૂણી શક્તિ નહિ; અને કોઈ પણ સંજોગોમાં તે અતિમનસ નથી. તે અતિમનસના કોઈ અંશ વિશે વાત કરે છે જે ગ્રહણશીલ નથી – તે અશક્ય છે, અતિમાનસ કદી અગ્રહણશીલ હોઈ શકે નહિ. અતિમનસ ગ્રસ્ત-ચેતના પોતે જ છે; તેનામાં દિવ્ય સત્ય રહેલું જ છે અને તેને ગ્રહણ કરવાની જરૂર જ નથી. વિજ્ઞાન શબ્દ કેટલીક વખત સત્યની સાથે વ્યવહારમાં રહેલી ઉદ્ધ્વ પ્રકાશિત બુદ્ધિ માટે વપરાય છે, અને તેના પોતાનામાં આનો એક ભાગ હોવો જોઈએ જેની તેને અનુભૂતિ થઈ – પરંતુ આ અતિમનસ નથી. વ્યક્તિ સાધનાની છેક અંતિમ સ્થિતિએ પહોંચે ત્યારે જ અતિમનસમાં પ્રવેશ કરી શકે છે, જ્યારે બધી જ મુશ્કેલીઓ અદર્શ થઈ ગઈ હોય અને સાક્ષાત્કારના માર્ગમાં કોઈ પણ વિઘ્ન રહેલું ન હોય.

*

ત્યાં રહેલી ભૂમિકાઓ – (ઉપનિષદમાં)

(૧) કારણ, (૨) હિરણ્યગંગ, (૩) વિરાટ.

ઉપનિષદના વિજ્ઞાન અથવા કારણ જગત જેના ઉપર પ્રક્રા પ્રમુખ સ્થાને છે અને તે સુષુપ્તિની સમાન છે, જેવી રીતે હિરણ્યગંગા જગત સ્વરૂપની સાથે તથા સૂક્ષ્મ વસ્તુઓ સાથે સરખાવવામાં આવેલ છે તે બે વચ્ચે રહેલી સમાંતરતા મારા અતિમનસના વર્ણન સાથે સમકક્ષ નથી. પરંતુ એમ કહી શકાય કે સામાન્ય મન જે અતિમનસની ભૂમિકાની નજીક જય અથવા તેમાં પ્રવેશ કરે તો તે સુષુપ્તિની અવસ્થા બને છે. જે લેખકે અતિમનસની પરા-ચિત નિદ્રા મૂકી હોત - કારણ કે જે ઝૃપાંતર પાત્રા વગરનું મન તેનો સ્પર્શ કરે છે ત્યારે અતિમનસ અવસ્થા તેને તે પ્રમાણેની દેખાય છે, કારણ કે તે અનિવાર્ય રીતે આવી પરા-ચિત નિદ્રામાં પડે છે - તો આ ભેદ મટી ગયો હોત.

*

તમે જે અતિમનસ વિશે લખ્યું તેમાં તમે બિલકુલ સાચા હતા - અધીં રહેલા લોકો તે 'મહાન શબ્દ'નો ઉપયોગ ખરેખર બહુ મુક્ત રીતે કરે છે જાણો કે તે એવી વસ્તુ હોય જેને દરેક વ્યક્તિ પ્રકારમાં લઈ શકે. પ્રથમ વસ્તુ ચૈતસિક ઝૃપાંતર થવું જોઈએ અને જ્યાં સુધી તેમાં પૂરતા પ્રમાણમાં આગળ પ્રગતિ ન થઈ હોય ત્યાં સુધી અતિમનસ દૂર દૂરની વસ્તુ રહે છે અને લોકોએ તેના વિશે બિલકુલ વિચાર કરવાની જરૂર નથી. તમે ખરેખર આગળ પ્રગતિ કરી છે, પરંતુ બાબ્ય પ્રકૃતિમાં ફેરફાર કરવો એ કાયમ મંદ ગતિમાં થાય છે, તેથી તમારે દુઃખી થવાની જરૂર નથી.

*

બધાએ સમજવું જોઈએ કે સાચું, સીધેસીધું અતિમનસ શરૂઆતમાં આવતું નથી પરંતુ સાધનામાં ધણા લાંબા સમય પછીથી આવે છે. પ્રથમ મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિક સ્વરૂપોનું ખુલ્લાપણું અને પ્રકાશ જોઈએ. બીજું સંકલ્પ વગેરે દ્વારા મનને અંતઃસ્કુરણાયુક્ત બનાવવું જોઈએ, અને સપાઠી ઉપરની ચેતનાને બદલે કમિક રીતે ગુપ્ત રહેલા આત્માની ચેતનાની વૃદ્ધિનું સ્થાપન, ત્રીજું ઝૃપાંતર પામેલા મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિક સ્વરૂપોનું અતિમાનસીકરણ અને છેવટે સાચા અતિમનસનું અવતરણ અને અતિમનસ ભૂમિકામાં ઊંઘરોહણ.

આ યોગનો સામાન્ય ક્રમ છે. આ બધી અવસ્થાએ એકબીજાની ઉપર આચછાદિત થઈ જય છે અને એકબીજામાં ભળો જય, તેમાં ધણી ભિન્નતાએ પણ હોઈ શકે પરંતુ છેવટની બે અવસ્થાએ તો પ્રગતિની ખૂબ વિકાસ પામેલી:

અવસ્થા પછી જ આવે. અલબત્ત, અતિમનસ પરમાત્મા આ યોગમાં સમગ્ર સમય દરમિયાન માર્ગદર્શન આપે છે પરંતુ તે પ્રથમ મધ્યવતી ભૂમિકાઓ મારફતે જ, અને કોઈ પણ વસ્તુ વિશે સહેલાઈથી એમ ન કહી શકાય કે તે શરૂઆતના સમય ગાળાએ દરમિયાન આવે છે, અને તે સીધેસીધું અથવા પૂર્ણ અતિમનસ છે. જ્યારે તે પ્રમાણે નથી ત્યારે આ પ્રમાણે વિચારવું એ પ્રગતિને સારી રીતે હાનિકારક હોઈ શકે.

*

જ્યારે ચૌત્યપુરુષ પૂરતા પ્રમાણમાં વિકાસ પામે ત્યારે તે પ્રાથમિક સ્વરૂપના કરવા માટે પૂરતો સમર્થ બની શકે છે.

ફક્ત અતિમનસ જ ભૌતિક સ્વરૂપનું ઇપાંતર કરી શકે છે, પરંતુ સ્થૂલ મન સ્થૂલ પ્રાણ ચૌત્યપુરુષના અને અધિમનસના કાર્યદ્વારા સારી રીતે ઇપાંતર પામી શકે છે. તેમ છતાં પૂર્ણ ઇપાંતર તો ત્યારે જ બની શકે જ્યારે અતિમનસની અસર ત્યાં હોય. પરંતુ હાલ પૂરતું તો નિમન પ્રકૃતિના પ્રાથમિક ઇપાંતર માટે આધાર રાખવા માટે ચૌત્યપુરુષ જ એક બળ છે.

*

વ્યક્તિએ અધિમનસ અને અતિમનસ વિશે જાળવું જ જોઈએ પરંતુ તેમને પહોંચવાની મહત્વાકંક્ષા ન રાખવી જોઈએ — તેને સાધનાના સ્વાભાવિક અંત તરીકે ગણવી જોઈએ અને તે પોતાની જતે જ આવશે — તાત્કાલિક લેવાના પગલા ઉપર એકાગ્રતા હોવી જોઈએ — તે સમયે જે કાંઈ બનતું હોય તેના ઉપર. એટલે શક્તિના કાર્યને પ્રાપ્ત કરો અને તેને એક એક પગલે કાર્ય કરવા દો.

*

જે કાર્ય બન્યું તે અતિમાનસ કાર્ય નહોતું; એ હકીકત કે તમે મનમાં રહેલ કેન્દ્ર વિશે સભાન હતા તે જ બતાવે છે કે તે મન મારફતે થયેલું. જે બણે કાર્ય કર્યું તે દિવ્ય શક્તિ હતી અને તે ગમે તે ભૂમિકા ઉપર આ રીતે કાર્ય કરી શકે છે, અતિમાનસ, મનોમય, પ્રાણમય અથવા શારીરિક ઉપર અગર બધી જ ભૂમિકાએ ઉપર એક સાથે કાર્ય કરે છે. અતિમાનસ કાર્ય પછીથી જ સિદ્ધ થાય છે જ્યારે તેના લક્ષ્ય માટે યોગની ખૂબ લાંબી તાલું મ લેવામાં આવી હોય; તેવી અનુભૂતિ શરૂઆતમાં જ આવતી નથી.

તેમાં કોઈ મનોમય અપેક્ષા નહોણી તે ધારું સારું છે; જે કોઈ અપેક્ષા હોતો મન સંક્રિય બન્યું હોત અને તેણે વરચે પ્રક્ષેપ કર્યો હોત અને અનુભૂતિને વિકૃત કરી નાખી હોત અથવા તે શુદ્ધ અને પૂર્ણ બને તેના માર્ગમાં વિદ્ધનરૂપ બન્યું હોત.

*

તમારી સાધના વિષે તમે કહો છો તે તમારી અનુભૂતિની કદાચ સાચી રજૂઆત છે. તમે જે વસ્તુઓની વાત કરો છો તે એક ગતિની બે બાજુઓ છે. નિમ્ન સ્તરનું ખુલ્લાપારું તેમ જ વિશુદ્ધ એટલા પ્રમાણમાં જ અસરકારક બને જેટલા પ્રમાણમાં આ સાપેક્ષ અથવા મનોમય બનેલું અતિમનસ ચેતના ઉપર કાબુ જમાવે અને ઉધર્ણ અથવા મધ્યવતી અતિમનસને પ્રત્યે ઉધર્ણમાં ખુલ્લી થઈને તેને નીચે ઉતારી લાવે, અને આ વસ્તુ તેના કમ પ્રમાણે સ્વરૂપમાં એટલા પ્રમાણમાં જ સ્થાપિત થઈ શકે જેટલા પ્રમાણમાં મનોમય-પ્રાણ અને શારીરિક ખુલ્લાં અને સ્વર્ચછ થાય તથા રૂપાંતર પામે. આ કાર્ય-પ્રતિકાર્ય, જ્યાં સુધી બન્ને ગતિઓમાં અમુક સમતુલ્યા ન આવે ત્યાં સુધી ચાલ્યા કરવી જોઈએ. તે વસ્તુ ઉધર્ણતર ચેતનાને કોઈ પણ વિક્ષેપ વગર સ્વરૂપ ઉપર કાબુ જમાવશે અને તે સાચી અતિમનસ પ્રક્રિયાઓ પ્રત્યે વધારે અને વધારે ખુલ્લી થશે. તમને જે કાર્યમાં ફેંકવામાં આવ્યા તે કદાચ જરૂરી હતું કારણ કે તે તમારા સ્વરૂપનો સંક્રિય ભાગ છે જેમાં નિમ્ન પ્રકૃતિની ક્ષતિઓની સૌથી વધારે પક્ક હોય છે અને તેઓ અગ્રભાગે રહે છે.

*

આ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો, અને કાયમ ઉપસ્થિત થાય છે, કારણ કે પ્રાણ કોઈ પણ સમર્થ અનુભૂતિને છેવટની કક્ષાની અનુભૂતિ તરીકે બેવા માટે બહુ આતુર હોય છે અને તેને તે અધિમનસ, અતિમનસ, પૂર્ણ સિદ્ધ તરીકે પણ સ્વીકારી લે છે. અતિમનસ કે અધિમનસ એટલાં બધાં સહેલાં નથી કે તે પ્રમાણે ત્યાં પહોંચ્યી શકાય; કેવળ જ્ઞાન અથવા ફક્ત આંતર અનુભૂતિને લઈએ તો પણ. તમને જે અનુભૂતિ થાય છે તે આધ્યાત્મિક બનેલા અને મુક્ત બનેલા મનની અનુભૂતિ છે. આ અવસ્થાએ ઉધર્ણતર મનની ભૂમિકાઓમાંથી સંકેતો આવે છે, પરંતુ આ સંકેતો ફક્ત અલગ અલગ અનુભૂતિઓ હોય છે, નહિ કે ચેતનામાં સંપૂર્ણ બનેલો ફેરફાર. અતિમનસ એ મન કે મનની ઉધર્ણતર ભૂમિકાનો એક ભાગ નથી – તે કોઈક જુદી જ વસ્તુ છે. પોતાના પ્રયત્નોથી કોઈ પણ સાધક અતિમનસને પહોંચ્યી શકતો નથી અને તે પ્રમાણે વ્યક્તિગત તપસ્યાથી પહોંચવાનો પ્રયત્ન ધારા કમનસીબ બનાવોનો સ્થોત છે. જ્યાં સુધી સ્વરૂપ તૈયાર થઈ જાય ત્યાં સુધી વ્યક્તિએ એક એક અવસ્થાએ આગળ

વધવાનું છે અને તે છતાં કેવળ પ્રભુકૃપા જ સાચું અતિમાનસ રૂપાંતર લાવી શકશે.

*

અતિમનસનું દ્વાર એ રીતે ધડકાબંધ ખોલી શકતું નથી. અતિમનસ અવતરણને માટે આધારને સ્થિરતાથી તૈયાર કરવાનો છે, તેમાં ફેરફાર લાવવાનો છે અને તેને યોગ્ય બનાવવાનો છે. સામાન્ય મન અને અતિમનસ વચ્ચે કેટલીક શક્તિઓ છે અને તેમને ખુલ્લી કરીને ચેતનાએ તેમને ગ્રહણ કરવી જોઈએ — ત્યાર પછી જ અતિમનસ રૂપાંતર શક્ય છે.

*

“ જ્યારે આપણે સચેતન ન હોઈએ ત્યારે પણ અતિમનસમાંથી શક્તિ ગ્રહણ કરવી ” એ પ્રમાણે બોલવું અસવાભાવિક છે. જ્યારે વ્યક્તિ જ્યારે ન હોય ત્યારે તે ઉદ્વા બળને ગ્રહણ કરી શકે, દિવ્ય શક્તિ પરદા પાછળથી પણ ધણી વખત કાર્ય કરે છે, નહિ તે પછી માનવીની અજ્ઞાન અને અચેતન અવસ્થામાં તે બિલકુલ કાર્ય ન કરી શકે. પરંતુ બળ અથવા કાર્યનો પ્રકાર સાધકની પરિસ્થિતિને અનુરૂપ ફેરફાર પામે છે. વ્યક્તિ કોઈ પણ વસ્તુ સીધી જ અતિમનસમાંથી ગ્રહણ કરી શકે તે પહેલાં વ્યક્તિએ ખૂબ પૂર્ણ ચેતનાનો વિકાસ કરવો જોઈએ. અધિમનસ અથવા બીજ મધ્યવર્તી પ્રદેશ મારફતે તેમાંની કોઈ ફેરફાર પામેલી વસ્તુને પણ પ્રાપ્ત કરવા ખૂબ વિકાસ પામેલી ચેતના હોવી જોઈએ.

*

કોઈ પણ માણસ માટે અપરિપદ્ધ સ્થિતિમાં અતિમાનસ પ્રાપ્ત કરવાનો અથવા ફૂકત તેનો રસ ચાખવાનો પણ દાવો કરવો એ મુખ્યાઈભ્યું છે. આવા દાવાની સાથે સામાન્ય રીતે અતિશય મોટા અહંકારનો વિસ્ફોટ હોય છે, કોઈ સ્પષ્ટ દર્શનની ભૂલ અથવા ભયંકર પતન, અનિષ્ટ અવસ્થા અથવા ખોટી ગતિ હોય છે. અમુક પ્રકારની આધ્યાત્મિક નમૃતા, પોતાની જત પ્રત્યે ગર્વ-વિહીન નજીર, અને પોતાની અપૂર્ણતાનું સ્થિર દર્શન, અને આત્માભિમાન અને આત્મ-પ્રક્ષેપ બદલે પોતાની પ્રકૃતિની હાલની પરિસ્થિતિને ઓળંગી જવાની જરૂરિયાત વિશેની ભાવના, અહંકારયુક્ત મહત્વાકંસાની ભાવનામાંથી નહિ, પરંતુ ઈશ્વર તરફની કેવી ઝંખના હોય તે રીતે તીવ્રતા રાખીને; મને લાગે છે કે આ કાળજીવી પાર્થીવ અને માનવજીવન માટે અતિમનસ રૂપાંતર માટે આગળ વધવા માટે ધણી સુંદર પરિસ્થિતિઓ છે.

*

અધિમનસ અને અતિમનસ વિશે જાળવા માટે વ્યક્તિએ અંતઃપ્રેરણાયુક્ત સચેતન બનવું જોઈએ. તેને માટે નિશાનીઓ આપવી બિનઉપ્યોગી છે કારણ કે તે “નિશાનીઓ” દ્વારા નિર્ણય કરવા પ્રયત્ન કરવાથી મન ફૂકત ભૂલો જ કરે - વ્યક્તિએ પોતાની અંદરથી જ સચેતન બનવું જોઈએ અને તેને સીધેસીધું જાળવું જોઈએ.

*

કોણે તમને કહ્યું કે મન અને પ્રાણને સ્પર્શ કર્યા સિવાય પણ અતિમનસ શારીરિક ચેતનામાં અવતરણ કરે છે?

ખરેખર પ્રકૃતિના કોઈ પણ ભાગનું માનસીકરણ થયું નથી - જ્યાં સુધી સમગ્ર સ્વરૂપ અતિમનસ અસર નીચે મુકાયું ન હોય ત્યાં સુધી તે શક્ય નથી. અતિમનસની અસર પ્રથમ આવવી જોઈએ, અતિમનસ રૂપાંતર ત્યાર પછી જ આવી શકે છે.

*

અતિમનસનો સ્પર્શ અથવા અસર તથા અતિમાનસીકરણ બન્ને એક જ વસ્તુ નથી. એમ માનવું કે મન અને પ્રાણનું પણ અતિમાનસીકરણ થયા સિવાય શારીરિકનું અતિમાનસીકરણ થઈ શકે એ કેવળ મૂર્ખાઈ છે. મેં એમ કહ્યું છે કે જ્યાં સુધી શારીરિક જેવું છે તેવું જ રહેવા દઈએ, અને તેને અતિમનસ અવતરણનો સ્પર્શ પણ ન થયો હોય તો, મન અને પ્રાણનું અતિમાનસીકરણ થતું નથી.

*

ના, મેં બિલકુલ તે પ્રમાણે કહ્યું નથી. મનમાં અને પ્રાણમાં પૂણું અતિમનસ રૂપાંતર ન થાય ત્યાં સુધી શરીરને હાથ ઉપર લેવાનું અતિમાનસ માટે અશક્ય છે. ‘ક્ષ’ અને બીજાઓ કોઈ પ્રકારનો અગમ્ય ચમત્કાર બની આવશે અવી ધારણા રાખતા હોય એવું લાગે છે - તેઓ સમજતા નથી કે તે એક સધન ઉત્કાંતિ છે, જડપી, પરંતુ જે વસ્તુ બનવાની છે તેના માટે સર્જનના નિયમને તે અનુસરે છે. ચમત્કાર એક કાળ માટેનું આશર્ય હોય. એક દિવ્ય ધર્મ પ્રમાણે જ આવું રૂપાંતર ટકી શકે.

*

અતિમનસને સ્થૂલમાં ઉતારી લાવ્યા સિવાય મન અને પ્રાણમાં નીચે ઉતારી શકાય નહિ. માણસ તેની અસર અનુભવી શકે અથવા તેમાંથી કાંઈક પ્રામ પણ કરી શકે પરંતુ તેને નીચે ઉતારી લાવવું એ તેનાથી ધણી મહાન વસ્તુ છે.

અતિમનસ સમગ્ર રીતે પ્રકાશિત વસ્તુ છે - તે પ્રકાશ અને અવિદ્યાનું મિશ્રણ નથી. જો સ્થૂલ મનનું અતિમાનસીકરણ ન થયું હોય તો મનમાં અવિદ્યાનું મિશ્રણ રહેશે. પણ પછી ત્યાં અતિમનસ નહિ હોય પરંતુ બીજી કોઈ વસ્તુ હશે - અને તે જ પ્રમાણે પ્રાણમાં. મનમાં જે કાંઈ અલગ રીતે આવિભાવ પામે તે અંશતઃ અતિમાનસીકરણ થયેલું અધિમનસ હોય છે.

જો અતિમનસ, મન અને પ્રાણમાં ટકી શકે તો તે શારીરિકમાં પણ ટકી શકે. જો તે શારીરિકમાં ન રહે તો તે મન અને પ્રાણમાં પણ ન રહી શકે. તે કાંઈક બીજું જ હોવું જોઈએ, નહિ કે અતિમાનસ.

*

તે ભાગ્યે જ શક્ય છે. શરીર ચેતના ત્યાં હોય છે અને તેની ઉપેક્ષા ન કરી શકાય. વ્યક્તિ ઊધ્વતર ભાગોનું પૂર્ણ રીતે ઇપાંતર કરીને શરીરને પછીથી હાથ ઉપર લઈશું, એમ કરીને ઇપાંતર ન કરી શકે. તેમજ બીજી અવસ્થાને છોડી દઈને, એક જ તબક્કામાં તેના બધા જ વિભાગોમાં ઇપાંતર ન કરી શકે. મેં તે પદ્ધતિનો પ્રયત્ન કર્દ્યો છે, પરંતુ તે પ્રમાણે કામ ચાલી શક્યું નહિ. મનનું તથા પ્રાણનું પ્રબળ અધિમાનસીકરણ એ પ્રથમ પગલું છે. દા.ત. જ્યારે અધિમાનસીકરણ વખતે, શરીર ચેતનાની બધી નિમ્ન કક્ષાની ગતિઓને અધિમાનસીકરણ થયા વગરની રહેવા દેવામાં આવે અને તેમને આ અધિમાનસીકરણના પ્રમાણ સુધી લઈ જવા દેવામાં આવે, તો કદ્દી અધિમાનસીકરણ પૂર્ણ થાય નહિ; શરીર ચેતના કાયમ ક્ષતિઓ અને મર્યાદાઓ લાવે છે. અધિમનસને પૂર્ણ કરવા માટે વ્યક્તિએ અતિમનસ બળને બોલાવું જ પડે, અને જ્યારે અધિમનસ અંશતઃ અતિમાનસીકરણ થાય ત્યાર પછી જ શરીર વધારે અને વધારે અધિમનસ બનતું જય. આ પ્રક્રિયાને છોડી દેવા માટેનો કોઈ માર્ગ મને દેખાતો નથી, જો કે તેને લઈને આ વસ્તુમાં ઘણો લાંબો સમય લાગે છે.

*

જ્યારે ઊધ્વ બળ નિમ્ન ભૂમિકામાં આવે, ત્યારે નિમ્ન કક્ષાના પદાર્થને લઈને તેમાં ઘટાડો થાય અને ફેરફાર થાય છે અને તેમાં ઓછી શક્તિ રહે છે અને તેમાં નિમ્ન ભૂમિકાની ગતિઓનું વધારે મિશ્રણ થાય છે. આ રીતે જો અધિમનસની શક્તિ પ્રકાશિત મનની મારફતે કાયું કરે, તો તેનાં સત્ય અને મુક્તિનો અમુક આંશ જ આવિભાવ પામે અને અસરકારક બને - એટલો જ, જેટલી આ ઓછી ગ્રહણશીલ

ચેતના મારફતે પ્રામ કરી શકાય. અને જેટલું તેની આરપાર જાય તે પણ ઓછા સત્યવાળું, બીજુ વસ્તુઓ સાથે મિશ્રિત થયેલું, ઓછું અધિમનસ હોય છે અને સહેલાઈથી તેમાં એવો કોઈ ફેરફાર થાય છે જે અર્ધસત્ય હોય છે અને અર્ધક્ષતિ-યુક્ત, જ્યારે આ કીણ થયેલું પરોક્ષ બળ, મન અને પ્રાણમાં વધારે નીચે અવતરણ પામે છે ત્યારે તેનામાં ધારું ઓછું સર્જનાત્મક અધિમનસ સત્ય હોય છે, પરંતુ તે બહુ ખરાબ રીતે મનોમય અને પ્રાણમય રચનાઓ સાથે એવી રીતે મિશ્રણયુક્ત થઈ ગયું હોય છે કે તે વસ્તુ તેને વિકૃત કરે છે અને ફરજ અર્ધ અસરકારક બનાવે છે અથવા કેટલીક વખત બિનઅસરકારક.

*

જ્યાં સુધી શારીરિક તૈયાર ન થયું હોય ત્યાં સુધી અતિમનસ દ્વારા બીજુ ભૂમિ-કાઓ ઉપર વિજ્ય પ્રામ થઈ શકે નહિ, સિવાય કે તે થોડીધારી અસર કરી શકે.

*

જે શારીરિક તૈયાર ન થયું હોય તો મન અને પ્રાણને પૂર્ણ કરવા કર્દી રીતે શકય છે - કારણ કે મનોમય અને પ્રાણમય શારીરિક જેવી પણ કોઈક વસ્તુ છે અને પ્રાણ પૂર્ણ રીતે તૈયાર ન થઈ શકે જ્યાં સુધી આ બધી વસ્તુઓ તૈયાર થાય.

૫

અતિમાનસીકરણ સિવાય થરીરમાં અમરત્વ ન આવી શકે; યૌગિક બળમાં શક્યતા છે અને યોગીઓ ૨૦૦ અથવા ૩૦૦ વર્ષો સુધી કે તેનાથી પણ વધારે જીવી શકે છે, પરંતુ અતિમનસ સિવાય સાચું તત્ત્વ ન આવી શકે.

વિજ્ઞાન પણ માને છે કે એક દિવસ સ્થૂલ સાધનો દ્વારા મૃત્યુ ઉપર વિજ્ય પ્રામ થશે અને તેના બુદ્ધિયુક્ત તર્કો સાચા છે. અતિમનસ બળ શા માટે તે પ્રમાણે ન કરી શકે તેના માટે કોઈ કારણ નથી. પૃથ્વી ઉપરનાં રૂપો ટકતાં નથી (તેઓ બીજુ ભૂમિકાઓમાં ટકી શકે છે) કારણ કે આ સ્વરૂપો એટલાં બધાં રૂઠ હોય છે કે તેઓ આત્માની પ્રગતિને અભિવ્યક્ત કરવા માટે વિકાસ પામી શકતાં નથી. જે તેઓ તે પ્રમાણે કરી શકે એટલા પ્રમાણમાં મુલાયમ બને તો તેઓ શા માટે ન ટકી શકે તેના માટે કોઈ કારણ નથી.

*

વારુ, તમે જાણતા નથી કે વૃદ્ધ માણસોને કેટલીક વખત નવા અથવા ત્રીજી વખત વૃદ્ધાવસ્થામાં દાંત આવે છે? અને જે વાંદરાની ગ્રંથિઓ કાર્યો અને બળોનું નવસર્જન કરી શકે, અનો વોરનોંહે જીવંત દષ્ટાંતો દ્વારા સાબિત કરી આપ્યું, તે પ્રમાણે ટાલવાળા માથા ઉપર વાળ ઉગાડી શકે — તો પછી? અને ખાસ નોંધ કરો કે હજુ વિજ્ઞાન તો આ પ્રયોગોની ફક્ત પ્રાથમિક શરૂઆતની અવસ્થામાં છે. જે વિજ્ઞાનની પાસે આ શક્યતાઓ ખુલ્લી થાય છે, તો વ્યક્તિ બીજાં (યૌગિક) સાધનો દ્વારા કેવળ અશક્યતા જ થા માટે જાહેર કરવી જોઈએ?

*

મૃત્યુ રહેલું છે કારણ કે શરીરમાં રહેલું સ્વરૂપ ફેરફાર વગર તેના તે જ શરીરમાં વિકાસ પામવા જેટલું પૂરતા પમાણમાં વિકાસથી થયું નથી અને શરીર પૂરતા પ્રમાણમાં પોતે જ સચેતન નથી. જે મન, પ્રાણ અને શરીર પોતે વધારે સચેતન અને નમનીય હોત તો મૃત્યુની જરૂરિયાત રહેત નહિ.

*

શારીરિક મૃત્યુ એ શારીરિક સ્વરૂપનું રિધટન છે — પરંતુ મૃત્યુને લઈને સમગ્ર સ્વરૂપ અદશ્ય થઈ જતું નથી.

*

કોઈ પણ વસ્તુમાંથી મૃત્યુના ભયમાંથી મુક્ત થવું, કેવળ પોતાની ઈરછાથી જ શરીરનો ત્યાગ કરવો, માંદગીના ભયમાંથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવી એ પૂર્ણ ચેતનાના ઝૃપાંતર દ્વારા જ આવી શકે છે, જેનો દરેક માણસે પોતાની અંદર જ વિકાસ સાધવાનો છે — તે વસ્તુની પ્રાપ્તિ ન થાય તો કદી સહજ રીતની ભયમુક્તિ ન આવી શકે.

*

મૃત્યુનું તેનું પોતાનું અલગ અસિતત્વ છે જ નહિ, તે ફક્ત શરીરમાં થતા વિઘ્નટુના સિદ્ધાંતનું પરિણામ છે; અને તે લક્ષણ તેનામાં રહેલું છે જ — તે સ્થૂલ પ્રકૃતિનો એક ભાગ છે. પરંતુ તે જ સમયે તે અનિવાર્ય નથી; જે વ્યક્તિ પોતાની અંદર જરૂરી ચેતના અને બળ પ્રાપ્ત કરે, તો વિઘ્નટન અને મૃત્યુ અનિવાર્ય નથી. પરંતુ તે ચેતના અને બળને સમગ્ર ભૌતિક પ્રકૃતિમાં લઈ આવવા એ સૌથી મુશ્કેલ

વસ્તુ છે – કોઈ પણ રીતે, એવી રીતે કે વિધટૂનના સિલ્ફાંતનો વિનાશ કરે. તે ભ્ય આવ્યો કારણ કે તે અવચેતનમાં તથા ભૌતિક તત્ત્વમાં રહેલો છે, જેમાં તમે અધિમનસ અને અંતઃપ્રેરણાને નીચે ઉતારી લાવવાનો પ્રયત્ન કરો છો – તેને સ્વલ્ખી કેન્દ્રમાં પ્રવેશ કરવાની દૃઢા હતી, જેથી કરીને મનમાં રહેલી ઊંઘ્રી શક્તિ તેમજ શરીરમાં રહેલી શક્તિ સાથે તે યુદ્ધ કરી શકે.

*

આમાં મને કોઈ અસ્પષ્ટતા દેખાતી નથી ‘En fait’ અને ‘attachée’ કોઈ અનિવાર્યતાનો અર્થ સૂચવતાં નથી – ‘En fait’ એટલે હકીકતમાં, વાસ્તવિક રીતે, જે રીતે હાલ બધા જીવનમાં જે રીતની વસ્તુઓ રહેલી છે (પૃથ્વી ઉપર) તેમાં મૃત્યુ તેના અંત તરીકે સંકળાયેલું છે; પરંતુ તે એવો વિચાર કોઈ પણ રીતે વ્યક્ત કરતું નથી કે તે વસ્તુ બીજી કોઈ રીતે હોઈ શકે નહિ અથવા તો આ સમગ્ર અસ્તિત્વનો અફર નિયમ છે. તે વસ્તુ હાલમાં હકીકતઝુપે અમુક કારણોસર રહેલી છે જે નીચે બતાવેલી છે – કેટલાક મનોમય અને શારીરિક સંભેગો પ્રમાણે જે આ વસ્તુઓમાં ફેરફાર થાય નો મૃત્યુ અનિવાર્ય નથી. આ ફેરફાર સ્પષ્ટ રીતે જ આવી શકે ‘જો’ અમુક શરતો પૂરી કરવામાં આવે – ઉત્કાંતિ દ્વારા થતી બધી પ્રગતિ અને ફેરફાર, એક ‘જો’ ના ઉપર રહેલો છે, જેને સંતોષ પ્રાપ્ત થાય છે. જો પણ જેવું મન છે તેને વાણી અને બુદ્ધિના વિકાસ માટે ધક્કો મારવામાં ન આવ્યો હોત, તો મનોમય માનવી અસ્તિત્વમાં આવ્યો ન હોત – પરંતુ તે ‘જો’ – એક પ્રચંડ અને ભ્યંકર વસ્તુ છે, તેને સંતોષ પ્રાપ્ત થયો. તેથી ધાર્યા ‘જો’ સાથે તે પરિસ્થિતિ આગળ પ્રગતિ કરે છે.

*

ચેતનામાં પરિવર્તન એ જરૂરી વસ્તુ છે અને તેના સિવાય કોઈ શારીરિક સિદ્ધિ હોઈ શકે નહિ. પરંતુ જો શરીર જે રીતનું છે, મૃત્યુ, રોગ, વિધટૂન, દુઃખ, અચેતનતા અને અવિદ્યાના બીજા પરિણામોવાળું રહે, તો અતિમનસ ફેરફારની પૂર્ણતા શક્ય નથી. જો આ બધી વસ્તુઓ ટકી રહેવાની જ હોય તો અતિમનસના અવતરણની ભાગ્યે જ જરૂર હોય – કારણ કે ચેતનામાં એવો ફેરફાર જે પરમાત્મા સાથે મનોમય – આધ્યાત્મક એકતા લાવે, એવું અધિમનસ પૂરતું છે, ઊંઘ્રી મન પણ પૂરતું છે. અતિમનસ અવતરણ, મન, પ્રાણ અને શરીરમાં સત્યના સક્રિય કાર્ય માટે જરૂરી છે. આમાં છેવટના પરિણામરૂપે શરીરની અચેતનતા અદશ્ય થઈ જશે એવો ગલીંત અર્થ છે; તે પછીથી વિધટૂન અને રોગનું ગુલામ નહિ હોય. તેનો

અર્થ કે તેમાં મૃત્યુ જે સામાન્ય રીતની પ્રક્રિયાઓમાં આવે છે તેનો લોગ બનેલું નહિ હોય. જે શરીરમાં ઝૃપાંતર કરવાનું હશે તો શરીરમાં નિવાસ કરનારની સંકલ્પ શક્તિ અનુસાર હશે. આ વસ્તુ (૩૦૦૦ વર્ષ સુધી જીવવાની ફરજ નહિ, કારણ કે તે પણ એક બંધન થાય) શારીરિક અમરતાનો સાર હશે. તેમ છતાં જે કોઈને ૧૦૦૦ વર્ષ કે તેનાથી વધારે જીવવાની ઈચ્છા હશે તો ધારો કે વ્યક્તિએ પૂર્ણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી હશે તો તેને માટે અશક્ય નહિ હોય.

*

આ દલીલ^૧ માયાવાદીઓની દલીલ છે, જેમને માટે સર્વ આવિભાવ નિષ્ફળ તથા અવાસ્તવિક છે, કારણ કે તે કામચલાઉ છે – દેવોના જીવનનો પણ કોઈ ઉપયોગ નથી કારણ કે તે સમયની અંદર છે, કાલાતીત નથી. પરંતુ જે આવિભાવનો કોઈ ઉપયોગ હોય તો અપૂર્ણ આવિભાવ હોવો તેના કરતાં પૂર્ણ આવિભાવ પ્રાપ્ત કરવા લાયક છે. ‘રાજ્ઞિખુશીથી છાડી દેવું પડે છે,’ એ તો એક બીજા શબ્દો સાથે વિરોધમાં છે. વ્યક્તિ પોતાની ઈચ્છા હોય ત્યાં સુધી શરીરને રાખે છે, એક પ્રકાશિત સંકલ્પથી, તેને છાડી દે છે, અથવા તે જ સંકલ્પ પ્રમાણે તેમાં પરિવર્તન લાવે છે. સતત શરીર ઉપર કામના અને દુઃખ અને મૃત્યુ વિધદૃઢન અને માંદગી હુમલા કર્યા કરે, તેના કરતાં આ લિન્ન વસ્તુ છે. આપણે કાયમ સ્વીકારવું પડે કે દિવ્ય આવિભાવ અથવા કોઈ પણ આવિભાવ ઉપયોગી છે.

બીજી દલીલ^૨ માટે કહેવાનું કે અનિમનસ જીવનમાંથી ફેરફાર અને પ્રગતિને બાકાત કરવામાં આવ્યા નથી. મને એ સમજાતું નથી કે કોષોનું ઝૃપાંતર જે એટલા જ પ્રમાણમાં અથવા વધારે સચેતન અને પ્રકાશિત બને તો ધારો કે અતિમાનસી-કરણ થયેલા શરીરમાં ચાલુ રહે તો કઈ રીતે તેમના ઝૃપાંતરની કિંમતમાં ઘટાડો થાય છે.

*

---

૧. ‘જે છેવટે પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે (જે વ્યક્તિ અમરત્વની ચેતનામાં પહોંચે) અથવા નાપસંદગીથી (બીજા પ્રસંગોમાં) શરીરને છાડી દેવાનું જ હોય, તો શરીરના ઝૃપાંતરની જરૂર જ શી છે ? ’

૨. ‘ભૌતિક તત્ત્વ, ખાસ કરીને શરીરના કોષો, દરેક સેકંડે ફેરફાર પામે છે – તો પછી શરીરના ઝૃપાંતરની શી જરૂર છે ? ’

જ્યાં સુધી સમગ્ર સ્વરૂપ પરમાત્મમાં જીવન ધારણ કરતું થાય ત્યાં સુધી! ચેતનાને પરમાત્મામાં મિલાવી અને શૈત્ય પુરુષને સમગ્ર પ્રકૃતિ ઉપર કાબૂ રાખીને તેમાં ફેરફાર કરવો અને પરમાત્મા પ્રત્યે જ તેને અભિમુખ રાખવું એ પ્રકારના રૂપાંતરની આપણે શોધ કરીએ છીએ. પછીથી આગળ એક અતિમાનસીકરણ છે, પરંતુ આ વસ્તુ જ રૂપાંતરને સૌથી ઉચ્ચતમ અને વિશાળતમ શક્યતાએ તરફ દોરી જાય છે - તે તેના મૂળભૂત પ્રકારમાં ફેરફાર કરતું નથી.

અતિમાનસીકરણનાં પરિણામોમાંનું અમરત્વ એક શક્ય પરિણામ છે, પરંતુ તે ફરજિયાત પરિણામ નથી અને તેનો અર્થ એવો નથી કે જે પ્રકારનું જીવન છે તે એક શાશ્વત અથવા અનિશ્ચિત રીતનું લંબાયેલું રહેશે. ધણા માણસો એ પ્રમાણે વિચારે છે કે તેઓ તેમની માનવ કામનાઓ સાથે જેવા છે તેવા રહેશે અને ફૂકત એટલો જ ફેરફાર થશે કે તેઓ અંત વગર તેમની કામનાઓને સંતોષ આપી શકશે; પરંતુ આવી અમત્યેતા પ્રામ કરવા જેવી નથી અને માણસોને તેનાથી થાકી જતાં વાર નહિ લાગે. પરમાત્મામાં જીવન ધારણ કરવું અને દિવ્ય ચેતના ધારણ કરવી એ પોતે જ અમરત્વ છે અને શરીરનું પણ દિવ્યીકરણ કરવું અને તેને દિવ્ય કર્મ અને દિવ્ય જીવન માટે એક યોગ્ય કરણ બનાવવું એ જ તેની તાત્ત્વક અભિવ્યક્તિ હશે.

*

મૃત્યુના વિજય માટે કહેવાનું કે તે એક અતિમાનસીકરણની અનુગામી અસર છે અને મને જાણ નથી કે અતિમનસના અવતરણ વિશેના મારા વિચારો મેં સોણંદ-પૂર્વક જહેર કર્યા હોય. પરંતુ મેં કદ્દી એમ કહ્યું નથી અથવા વિચાર્યું પણ નથી કે અતિમનસ અવતરણ સ્વાભાવિક રીતે જ દરેક માણસને અમર બનાવશે. તે સમયે જે વ્યક્તિ તેના પ્રત્યે ખુલ્લી થશે તે દરેકને માટે અતિમનસ ઉત્તમ પરિસ્થિતિ-ઓનું સર્જન કરશે અથવા ત્યાર પછી તે અતિમનસ ચેતના અને તેનાં પરિણામો પ્રામ કરશે. પરંતુ તેને લઈને તે સાધનાની જરૂરિયાત નહિ કાઢી નાખે. જે તે પ્રમાણે થાય તો તર્કબદ્ધ પરિણામ એવું આવે કે સમગ્ર જગત માનવીઓ, કૂતરાઓ અને જંતુઓ પોતાની જતને ઓચિંતા અતિમનસયુક્ત જાણાશે. આક્ષમ અથવા યોગની કોઈ જરૂર રહેશે નહિ.

શા માટે અગત્યનું? અગત્યની વસ્તુ તો ચેતનાનું અતિમનસ રૂપાંતર છે - મૃત્યુ ઉપરનો વિજય એ ગૌણ વસ્તુ છે અને મેં કાયમ કહેલું છે તે પ્રમાણે, તેનું છેદું ભૌતિક પરિણામ છે, સૌથી પ્રથમ અથવા સૌથી અગત્યનું પરિણામ નહિ - એક

વસ્તુ જેને સમગ્રની સાથે મેળવી દેવાનું; કેવળ એક જ જરૂરિયાતવાળી અને અગત્યની વસ્તુ નહિ. તેને પ્રથમ મૂકવી એટલે આધ્યાત્મિક મૂલ્યોને ઊંધા કરી મૂકવા - તેનો અર્થ કે સાધકમાં કાર્ય કરવાની પ્રેરણ કોઈ ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક હેતુસર નહોતી પરંતુ પ્રાણમય રીતે જીવન ટકાવવાની જંખના માટે હતી અથવા શરીરના રક્ષણ માટે એક સ્વાધીં અને ડરપોક શોધ હતી - આવી ભાવના અતિમનસ ઝ્યાંતર લાવી શકે નહિ.

અલબજ્જા, દરેક વસ્તુ મારી સફળતા ઉપર આધાર રાખે છે... પરંતુ તમે એવી કદમ્બના કરી હતી કે તેનો અર્થ પૃથ્વી ઉપર મૃત્યુનો અંત લાવી દેવાશે અને કોઈ પણ માણસ માટે સાધનાની જરૂર નહિ રહે?

*

તમે આ વિષય ઉપર કદ્યું તે બિલકુલ સાચું છે. સાધનાના ત્રણ તબક્કાઓ હોય છે, ચૈતસિક ઝ્યાંતર, ચેતનાનું ઊંધવ્ય ભૂમિકાઓ ઉપર આરોહણ - સાથે સાથે તેમનાં સચેતન બળોનું અવતરણ - અતિમનસ. છેલ્લા તબક્કામાં પણ મૃત્યુ ઉપરનો વિજય એ છેલ્લી અવસ્થા છે નહિ કે શરૂઆતની. આમાંનો દરેક તબક્કો ધણો લાંબો સમય અને ઉચ્ચ પ્રકારનો અને લાંબો પ્રયત્ન માગી લે છે.

*

જ્યારે બીજી ધણી વસ્તુઓ કરવી વધારે સહેલી છે તે પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી શરીરનું ઝ્યાંતર કરવાનો વિચાર કરવો એ બિલકુલ નકામું છે - જે કે કોઈ પણ વસ્તુ સહેલી નથી. બાહ્યતમ વસ્તુ તેનું અનુસરણ કરી શકે તે પહેલાં આંતર ઝ્યાંતર આવવું જ જોઈએ. તેથી આવી એકાગ્રતાનો શો અર્થ - જે માણસ એવું વિચારતો હોય કે દરેક વસ્તુ પૂર્ણ બની ગઈ છે તો તે એક આશ્રયેજનક દાવો છે. શરીરની સાથે જે પ્રથમ વસ્તુ કરવાની છે તે તેને બળ પ્રત્યે ખુલ્લું કરવાનું છે, જેથી કરીને માંદળી અને થાકની સામે સામથ્યે ગ્રહણ કરી શકે - જ્યારે તે આવે ત્યારે શરીરમાં એવી શક્તિ હોય કે તેમનો પ્રતિકાર કરીને ફેંકી દે અને શરીરમાં એક સતત વહેતા પ્રવાહને તે ટકાવી શકે. જે તે પ્રમાણે થઈ શકે તો બાકીનું શારીરિક ઝ્યાંતર તેના યોગ્ય સમય માટે રાહ જોઈ શકે.

*

એ બિલકુલ સાચું છે કે સમર્પણ અને તેને પરિણામે સમગ્ર સ્વરૂપનું ઝ્યાંતર એ યોગનું લક્ષ્ય છે - શરીરને બાકાત કરવાનું નથી, પરંતુ તેની સાથે પ્રયત્નનો આ

ભાગ ખૂબ મુશ્કેલ અને શંકાસપદ છે - બાકીનું, જે કે સરળ નથી છતાં પ્રમાણમાં સિદ્ધ કરવું ઓછું મુશ્કેલ છે. વ્યક્તિએ શરીર ઉપર ચેતનાના આંતર કાબૂ દ્વારા શરૂઆત કરવાની છે, એક એવી શક્તિ જે સંકલ્પને અથવા તેને બળ પ્રાપ્ત થાય તેને, વધારે અને વધારે આજાધીન બનાવે. છેવટે જેમ જેમ વધારે અને વધારે ઉચ્ચતર બળનું અવતરણ થતું જાય અને શરીરની નમનીયતામાં વૃદ્ધિ થતી જાય તેમ તેમ રૂપાંતર વધારે શક્ય બને છે.

*

જે શરીર ઉપર આસક્તિ હોય તો અમરત્વ આવી શકે નહિ - કારણ કે પોતાની જાતના અમર્ત્ય ભાગમાં જ રહેવાથી, જે શરીરની સાથે તર્ફુપ નથી અને તેની ચેતના અને બળને કોષોમાં નીચે ઉતારવાથી જ, તે બની શકે. હું અલબર્ટ યૌગિક સાધનોની વાત કરું છું. વિજ્ઞાનીઓ હવે એવું માનતા થયા છે કે (ઓછામાં ઓછું સૈધાંતિક રીતે) સ્થૂણ સાધનોની શોધ દ્વારા એ વસ્તુ શક્ય છે, અને તે સાધનો દ્વારા મૃત્યુ ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાશે, પરંતુ તેનો અર્થ એટલો જ થાય કે હાલના શરીરમાં રહેલી અત્યારની ચેતના લંબાઈ શકે. પરંતુ ચેતનામાં અને પ્રક્રિયાઓમાં ફેરફાર થાય નહિ, તો તે ધણી ઓછી ફલપ્રાપ્તિ થઈ કહેવાય.

*

તેનો આધાર ચેતના ઉપર છે. એ પ્રમાણે છે કે અત્યારે મોટા ભાગના માણસે જીંદગીથી થાકી જતા નથી; તેઓ મૃત્યુ પામે છે કારણ કે તેમને મરવું પડે છે. નહિ કે તેમની ઈરદ્ધા છે - ખાસ કરીને પ્રાણ વિશે તે સાચું છે; ધણી ઓછી સંખ્યા જીવનથી કંટાળી જાય છે અને તેમાંના ધણાખરા પણ વૃદ્ધત્વની મુશ્કેલીઓને લઈને, સતત માંદગી, કમનસીબીને લઈને કંટાળે છે. ધારો કે એવી ચેતનાનું શરીરમાં અવતરણ થયું જેને લઈને આ તકલીફો દૂર થઈ જાય, તો જીવનની લંબાઈને લઈને કેવળ આ રીતે જ લોકો થાકી જશે કે પછી તેમની અંદર, બહારનો કે અંદરનો કાયમી રસનો જરો હશે, જે તેમને આગળ ટકાવી રાખશે - એ એક પ્રક્રિયા છે. અલબર્ટ, શારીરિક અમરત્વનો એવો અર્થ નથી કે વ્યક્તિ પોતાના શરીરથી બંધાયેલી છે, પરંતુ તે રોગ અને મૃત્યુનો લોગ બનતી નથી, પરંતુ પોતાની સંકલ્પશક્તિ અનુસાર શરીરને રાખી શકે છે અથવા છોડી શકે છે. હું જાળતો નથી કે અશ્વત્થામા¹ હજુ જીવે છે કેમ, કારણ કે તે મરી શકે નહિ અથવા તે મૃત્યુ પામે નહિ - કે તે વસ્તુ તેના માટે નિર્માણ થયેલી છે કે તેનો હક છે. એ પ્રમાણે તો ધણાં પ્રાણીઓ પણ સદીઓ સુધી જીવે છે, પરંતુ તેમનું દાર્શનિક મગજ હોતું નથી એટલે.

1. અશ્વત્થામા નમ્દા નઢી પાસે ૩૬૦૦૦ વર્ષથી જીવતો છે એમ મનાય છે..

તેમના માટે તે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો નથી – કદાચ તેઓ તેને એક ઘટમાળ તરીકે સ્વીકારતા હશે.

*

તમે જીવનથી કંટાળી જવાની વાત કરો છો તે સાચી છે – ‘ઓડિસન’નું કુટુંબ બહુ દીર્ઘજીવી હતું, પરંતુ તેના દાદાને એક સદી પછી બહુ લાંબું જીવન લાગ્યું અને તે મૃત્યુ પામ્યા કારણ કે તેમની ઈચ્છા હતી. તેનાથી ઊલટું એવા પણ માણસો હોય છે જેમનામાં સમર્થ પ્રાણ હોય છે અને તેઓ જીવનથી થાકી જતા નથી જેવી રીતે ૧૫૦ વર્ષનો તુર્ક હમણાં જ મૃત્યુ પામ્યો, પણ હું ધારું છું કે તેને વધારે જીવવાની ઝંખના હતી.

*

ધાર્યાખરા માણસો માટે મૂળભૂત રીતે સાચું છે કે જીવનનો આનંદ, અસ્થિત્વનો પોતાનો આનંદ, જીવનની મુશ્કેલીઓ કરતાં અમૃસ્થાને હોય છે, નહિ તો ધાર્યાખરા માણસોને મૃત્યુ પામવાની ઈચ્છા થાય, જ્યારે હકીકત એવી છે કે દરેકને જીવનું છે – અને તમે તેમને જો કાયમી વિલય પામવા માટેના સહેલા રસ્તાઓ બતાવો તો આભાર માન્યા સિવાય ઈનકાર કરે. ‘ક્ષ’ તે પ્રમાણે કહે છે અને તેનો ઈનકાર થઈ શકે નહિ. એ પણ સાચું છે કે આ વસ્તુ અસ્થિત્વના આનંદમાંથી આવે છે જે દરેક વસ્તુની પાછળ છે, અને અસ્થિત્વના અંધઃપ્રેરણાયુક્ત આનંદમાં તેનું પ્રતિબિંબ પડે છે. સ્વાભાવિક રીતે જ આ અંધઃપ્રેરણાયુક્ત તાત્ત્વક આનંદ એ સાચો આનંદ નથી – તે ફક્ત ઝીકું અને ઝાંખું નિરૂન-પ્રાણ-યોતનાનું પ્રતિબિંબ છે – પરંતુ પોતાના હેતુ માટે પૂરતું છે. મેં પોતે જ કોઈ જગાએ આ વાત કહેલી છે અને તે વિધાનમાં કોઈ મૂર્ખીઈ કે અતિશયોક્તિ લાગતી નથી.

*

કુટલાક માણસો શરીરની અસ્વચ્છતાને લઈને તેની ધૂણા કરે છે પરંતુ મારે કહેવું જોઈએ કે એવા ધૂણા ઓછા છે.

પતંજલિના^૧ સૂચનમાં એવું માનવામાં આવે છે કે મન એ જ સર્વસ્વ છે, તેથી જે મારો જ્યાલ એવો હોય કે શરીર ગંદી વસ્તુ છે તો મારી સર્વ લાગણીઓ તેની સાથે સંવાદમાં આવી જશે. પરંતુ તે પ્રમાણે નથી – બીજી ભાગો એવા હોય છે જેમને આ વિચારની પરવા પણ નથી હોતી અને તેમને અસર પણ થતી નથી.

૧. શૌયતું સ્વાંડુંગ – જુગુંસા – “અસ્વચ્છતામાંથી પોતાના શરીર વિશે ધૂણા (ઉત્પન્ન થાય છે).” – પાતંજલ યોગ સૂત્ર, પ્રકરણ ૨, ૪૦.

પરંતુ તેઓ પોતાની અંધઃપ્રેરણા અને કામનાઓથી દોરવાય છે. જેમનું વલણ વૈરાગ્ય તરફ હોય છે તેઓ જ પતંજલિના સૂત્રને પોતાની અંદર અસ્તિત્વ ધરાવતા વૈરાગ્યને મદદરૂપ ગણે છે. દા.ત. ડૉક્ટર શરીરના બંધારણનું જ્ઞાન ધરાવે છે પણ તે વિજ્ઞાન પૂરતું જ સીમિત રાખે છે પરંતુ તેના બીજા વિચારો, લાગણીઓ અથવા કાર્યો ઉપર તે જ્ઞાન બિલકુલ અસર કરતું નથી.

*

અતિમનસ પૂર્ણતા એટલે શરીર સચેતન બને છે, ચેતનાથી સભર હોય છે અને આ ઋત-ચેતના હોવાથી તેની સર્વ ક્રિયાઓ, પ્રવૃત્તિઓ વગેરે તેમાં આ ચેતના રહેલી હોવાથી સંવાદિત, પ્રકાશિત, સાચી બને છે અને તેમાં અવિદ્યા કે અવ્યવસ્થિતતા હોતાં નથી.

હઠયોગની પદ્ધતિમાં એક પ્રચંડ પ્રાણ-શક્તિને શરીરમાં લાવવામાં આવે છે અને આ અને બીજી કેટલીક પ્રક્રિયાઓ દ્વારા તેને મજબૂત તંદુરસ્ત અને શક્તિશાળી કરણ બનાવવામાં આવે છે.

*

વેદમાં ઊર્ધ્વ ભૂમિકાઓમાં રહેતાં સત્ત્વોના પ્રકાશિત શરીર વિશે વાત કરવામાં આવી છે. પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં યોગની કેટલીક શાખાઓ એમ માને છે કે પૃથ્વી ઉપરના છેવટના રૂપાંતરમાં માણસ એવા શરીરનો વિકાસ કરશે જેમાં આ ગુણો હશે. માતાજીના પ્રથમ આધ્યાત્મિક માર્ગદર્શકી તેને “તેજસ્વી પ્રતિભાવાળું શરીર” (body of glory) કહેલું.

*

મેં બાઈબલ વાંચ્યું – એક વખતે ખૂબ પ્રયત્નપૂર્વક... જ્યારે મેં તેના ઉપર નજર નાખી, ત્યારે મને તેમાં કાયમ વિચારના મસાલામાં અપૂર્ણતાની ભાવના થઈ છે, જે કે તેમાં અભિવ્યક્તિની ઘણી સ્પષ્ટતા છે, અને તેથી આ વસ્તુઓ વિશે ચોક્કસ બનવાનું કામ બહુ મુશ્કેલ અને છે. દા.ત. શરીર વિશેનો આ પરિચિદ – જે કે સાંત પોલને અદ્ભુત ગૂઢ અનુભૂતિઓ થયેલી અને તેમનામાં ઘણું ગાઢ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન હતું – હું ધારું છું કે વિશાળને બદલે ઘણું ઊંડું – છતાં હું સોગનપૂર્વક ન કણી શકું કે તે અતિમાનસીકરણ થયેલા શરીર વિશે વાત કરતા હોય (સ્થૂલ શરીર). કદાચ અતિમનસ શરીર અથવા તેના પોતાના સ્થળ અને પદાર્થમાં રહેલા કોઈ પ્રકાશિત શરીર વિશે, જે કેટલીક વખત તેણે જેયું હોય જણે કે તેને

પોતાને તે વિંટળાયેલું હોય અને આ જે ભૌતિક આવરણવાળું શરીર છે, જે મૃત્યુને અધીન છે તેનો વિનાશ થતો હોય. આ કાવ્યમય લીટીઓનો બીજી બધી લીટીઓએ માફક ઘણા અર્થો થઈ શકે, અને કેટલીક પરાભૌતિક અનુભૂતિ વિશેનો સંદર્ભ પણ લાગે – બીજી પરંપરાઓમાં શસ્તેરના ઝ્યાંતર વિશેનો જ્યાલ રહેલો છે પરંતુ મને બરાબર ખાતરી નથી કે તેનો અર્થ આ જ રીતે ભૌતિક વસ્તુઓમાં થતું ઝ્યાંતર હોય. આ પ્રદેશમાં થોડા સમય પહેલાં એક યોગી થઈ ગયા જેઓ તે વસ્તુ શીખવતા, પરંતુ તેમને એવી આશા હતી કે જ્યારે પૂર્ણ ફેરફાર થાય ત્યારે તેઓ પ્રકાશમાં અદશ્ય થઈ જશે. વૌષણ્યો એક દિવ્ય શરીર વિષે વાત કરે છે તે આ જૂના શરીરની જગાએ જ્યારે પૂર્ણ સિદ્ધ આવશે ત્યારે નવું શરીર તેનું સ્થાન બેશે એમ માને છે. પરંતુ તે ફરીથી; આ દિવ્ય ભૌતિક શરીર હશે કે અતિભૌતિક શરીર તે ઉપરાંત એવું માનવામાં પણ કોઈ વિધન નથી કે આ બધા વિચારો, પ્રેરણાઓ, અનુભૂતિઓ, જે કે બરાબર રીતની વ્યાખ્યા નથી આપવામાં આવી છતાં શારીરિક ઝ્યાંતર તરફ આંગળી ચીંધે છે.

*

ઘણા માણસો જેમણે આ વિષય ઉપર અનુમાન કરેલું છે તેમણે વિચાર્યું છે કે ભાવિ માનવજીતિનું શરીર એક પ્રકાશિત શરીર હશે અને એટલે તેનો અર્થ વિદ્યુત-અસર ઉત્પન્ન કરનાર (radio-active). પરંતુ આ વસ્તુનો પણ વિચાર કરવાનો છે (૧) અતિમનસ શરીર એવું હોવું જોઈએ જેમાં ચેતના ભૌતિક કાર્ય-પ્રતિકાર્યનો પણ નિસ્સાંય કરે છે અને તે વસ્તુ હાલ આપણે જ્ઞાન ધરાવીએ છીએ તે શીતની ભૌતિક પરિસ્થિતિ અને તેના ધર્મો ઉપર આધાર ન રાખતી હોય. (૨) સૂક્ષ્મ પ્રક્રિયા, સ્થૂલ પ્રક્રિયા કરતાં વધારે શક્તિશાળી હોય છે. જેથી અભિનનું સૂક્ષ્મ કાર્ય એવું કાર્ય કરી શકશે જેના માટે અત્યારે સ્થૂલ ફેરફારની જરૂર પડે છે. દા.ત. ઉણ્ણતામાનમાં વધારો.

*

જે ચેતના શારીરિક કાર્ય-પ્રતિકાર્યને હાલના શરીરમાં નિશ્ચિત કરી ન શકે, જો તેને અલગ પાયાની જરૂર હોય તો તે લિન્ન પાયો લિન્ન સાધનો દ્વારા તૈયાર થવો જોઈએ. ક્યાં સાધનો દ્વારા ? શારીરિક ? પ્રાચીન યોગીઓ શારીરિક તપસ્યા દ્વારા તે શીતે કરવા પ્રયત્ન કરતા; બીજાઓ જીવન-રસાયન (અમૃત) શોધવા પ્રયત્ન કરતા. આ યોગ પ્રમાણે ઉદ્ધ્વ બળ અને ચેતનાનું કાર્ય, જે અભિનના સૂક્ષ્મ કાર્યનો સમાવેશ કરે છે તેણે ખુલ્બા થઈને શરીરને તૈયાર કરીને તેણે ચિત્ન-

શક્તિ પ્રત્યે વધારે પ્રત્યુત્તર આપે એવું તૈયાર કરવું પડશે. જ્યારે અત્યારે તેની ટેવોમાં (જેને ધર્મો - નિયમો કહે છે) તે રૂઢ છે. પરંતુ અતિમનસ કાર્ય પોતે જ તે પાયાનું સર્જન કરી શકશે. અને અતિમનસ પોતે જ પોતાનો પાયો નિશ્ચિત કરશે, તેના સિવાય બીજી કંઈ વસ્તુ તે પ્રમાણે કરી શકે ?

*

મારો હેતુ કોઈ જવાબ ઉડાવી દેવાનો ન હતો કારણ કે જે વસ્તુ હું હજુ જાણતો નથી કે રૂપાંતર પામેલા શરીરનું રાસાયણિક બંધારણ કેવું હશે, તેના વિશે હું જવાબ આપી શકું નહિ એટલે મેં કહેલું કે તે તપાસ માગો લે છે.

હું આ વસ્તુ ઉપર કેવળ મારો વિચાર રજૂ કરું છું જે કાયમ રહેલો છે કે અતિમનસ પોતે જ પોતાનો શારીરિક પાયો નક્કી કરશે. તમે જો એવું કહેવા માગતા હો કે અતિમનસ પોતે પોતાની જાતને હાલના શરીરમાં તેની હાલની પ્રક્રિયાઓ સાથે ચરિતાર્થ નહિ કરી શકે તો તે સાચી બાબત છે. આ બધી પ્રક્રિયાઓમાં રૂપાંતર લાવવું પડશે. કેટલા પ્રમાણમાં શરીરનું બંધારણ ફેરફાર પામી શકશે અને તે કંઈ દિશામાં એ અલગ પ્રશ્ન છે. મેં કહ્યું તે પ્રમાણે અને તમે સૂચન કરો છો તે પ્રમાણે તે વિદ્યુત-અસરકારક હોઈ શકે; થિયોન (માતાજીના ગુણવિદ્યાના શિક્ષક) તેના વિશે 'પ્રકાશિત શરીર' કહેતા. પરંતુ તે બધું હાલના શરીરમાં ફેરફાર કરવા માટે અતિમનસ માટે અશક્ય બાબત નથી. અત્યારે હું તે વસ્તુની રાહ જોઈ રહ્યો છું.

અલભતા, એક પ્રકારનું પ્રાથમિક રૂપાંતર જરૂરી છે, જે શીતે ચૌતસિક અને આધ્યાત્મિક રૂપાંતર, અતિમનસ રૂપાંતર પહેલાં થવું જરૂરી છે તે શીતે. પરંતુ આ શારીરિક ચેતનાનું રૂપાંતર છે, છેક કોષેમાં ડૂબેલો ચેતના સુધીનું રૂપાંતર, જેથી કરીને તેઓ ઊંઘ્વ બળોને પ્રત્યુત્તર આપી શકે અને તેમને મંજૂરી આપે અને થોડા અંશે રૂપાંતર પામે અથવા ઓછામાં ઓછું તે પ્રક્રિયામાં વધારે નમનીયતા આવે. જોરાક વગેરેના નિયમો વિધનોને ઓછા કરવામાં મદદરૂપ થાય છે. આ વસ્તુ શરીરના રાસાયણિક બંધારણમાં કેટલે સુધી ફેરફાર કરી શકશે તે વિશે હું કંઈ શકું નહિ. તેમ છતાં મને લાગે છે કે જે કોઈ તૈયારીરૂપ ફેરફાર થઈ શકે તેમાં અતિ-મનસ બળનું કાર્ય જ નિર્ણય લઈ શકે અને તે જ પૂર્ણ કરી શકે.

ભાગ ૨

મનજું રૂપાંતર

મનનું રૂપાંતર

એવું કોઈ કારણ નથી કે જે પ્રમાણે માણસ પ્રાણ, ઉર્મિમય અને શરીર મારફતે ઊધ્વ બળને ગ્રહણ કરે છે તે શીતે વિચારશીલ મન મારફત ગ્રહણ ન કરી શકે. આ બધી વસ્તુઓ જેટલી ગ્રહણશીલ છે તેટલા જ પ્રમાણમાં બુદ્ધિયુક્ત મન પણ ગ્રહણશીલ હોય છે, અને જેમ બાકીની વસ્તુઓનું રૂપાંતર કરવાનું છે તેટલા પ્રમાણમાં તેને પણ ગ્રહણશીલ બનવાની તાલીમ આપવાની છે, નહિ તો તેનું રૂપાંતર થઈ શકે નહિ.

જે શીતે પ્રાણની અપરિવર્તન પામેલી સક્રિયતા અથવા શરીરની તમોગ્રસ્ત મૂર્ખાઈભરી વિધનરૂપ ચેતના, આધ્યાત્મિક અનુભૂતિમાં વિધનરૂપ છે, તે જ શીતે બુદ્ધિની સામાન્ય અપ્રકાશિત સક્રિયતા તેમાં વિધનરૂપ છે. બુદ્ધિની ઝોટી પ્રવૃત્તિઓમાં સાધકને જે ખાસ ચેતવણી આપવાની છે તેમાં, પ્રથમ, તેણે કોઈ મનોમય વિચારોને અને છાપોને અથવા બુદ્ધિયુક્ત તારણોને સાક્ષાત્કાર તરીકે માની લેવાની ભૂલ કરવાની નથી; બીજું, કેવળ મનની ચંચળ પ્રવૃત્તિ નૈસર્ગિક શીતે જ ચોક્કસપણે જે ચૈતસિક અને આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ આવે છે તેમાં ખલેલ પહેંચાડે છે અને જે સાચું પ્રકાશિત જ્ઞાનનું અવતરણ થાય છે તેના માટે જગા રહેવા દેતું નથી અને માનવ-ભૂમિકાને જેવું સ્પર્શ કરે અથવા પૂણું શીતે સ્પર્શ કરે તે પહેલાં પણ, તેમાં વિકૃતિ દાખલ કરે છે. અલબટા, તે ઉપરાંત બુદ્ધિનાં સામાન્ય દૂધણો પણ હોય છે – તેનું વલણ પ્રકાશિત ગ્રહણશીલતા અને સ્થિર પ્રકાશિત વિવેકશક્તિને બદલે, નિષ્ફળ શંકા તરફ ઢળ્યા કરે છે; તે ઉપરાંત તેનામાં એવો ગવ્ય હોય છે કે જે વસ્તુઓ તેની પહેંચ બહાર હોય છે, જે તેને માટે અજ્ઞેય હોય છે, તેના મર્યાદિત અનુભવ પ્રમાણે કરેલાં અનુમાનો પ્રમાણેનાં જે ધોરણો હોય છે તેમના વડે વધારે ઊંડાળવાળી વસ્તુઓ માટે પણ નિર્ણયો આપવાનો હક્કાવો કરે છે; પરા-ભૌતિક વસ્તુઓને ભૌતિક વસ્તુઓ દ્વારા સમજવવા પ્રયત્ન કરે છે, અથવા ઊધ્વતર અને ગુહ્ય વસ્તુઓને સ્થૂલ તત્ત્વ દ્વારા અને સ્થૂલમાં રહેલા મનના પ્રમાણ અનુસાર સમજવવાનો આગ્રહ રાખે છે; બીજાં પણ ઘણાં દૂધણો છે જેમને અહીં ગળાવી શકાય નહિ. તે કાયમ પોતાની રજૂઆતો અને રચનાઓ અને અભિગ્રાહોનું સાચા જ્ઞાનને બદલે સ્થાપન કરે છે. પરંતુ જે બુદ્ધિ

પોતે જ સમર્પણ થયેલી, ખુલ્લી, અચંચળ, ગ્રહણશીલ હોય તો તે શા માટે પ્રકાશને ગ્રહણ કરવાનું સાધન ન બને, અથવા આધ્યાત્મિક અવસ્થાની અનુભૂતિમાં મદદરૂપ ન બને અને આંતર રૂપાંતરમાં પૂર્ણતા ન લાવે તેના માટે કોઈ કારણ નથી.

*

જે માણસ બુદ્ધિમાં ઉધ્વર્માંથી પ્રકાશ લાવીને પરમાત્માના ઉપયોગ માટે તેને વાળી શકે, તો વિકાસ પામેલી બુદ્ધિ હોવી, એ કાયમ મદદરૂપ છે.

*

મનોમય (બુદ્ધિની) સક્રિયતાનો ઘોંઘાટ પણ નીરવ બનાવવો જોઈએ, જે શીતે આપણે પ્રાણમય કામનાઓની સક્રિયતાને સ્થિર અને શાંત કરીએ છીએ જેથી તે પૂર્ણ બને. જ્ઞાન આવવું જોઈએ, પણ ઉધ્વર્માંથી. આ સ્થિરતામાં સામાન્ય મનોમય પ્રક્રિયાઓ સામાન્ય પ્રાણની પ્રક્રિયાઓની માફક સપાઠી ઉપરની ગતિઓ બની જાય છે નેની સાથે નીરવ અંતરાત્મા સંકળાયેલો હોતો નથી. તે માટે મુક્તિ જરૂરી છે, જેથી કરીને અવિદ્યાની કિયાઓને સ્થાને સાચું જ્ઞાન અને સાચી પ્રાણ-મય પ્રક્રિયાઓ આવી શકે અથવા અવિદ્યાની કિયાઓ રૂપાંતર પામે.

*

બૌધ્ધિક, પ્રક્રિયાઓ આંતર-સ્વરૂપનો ભાગ નથી - બુદ્ધિ એ બહિમૌન છે.

*

જ્યારે બુદ્ધિ સત્ય માટે પોતાની રચનાઓ કરવાનું પસંદ કરે છે ત્યારે તે પ્રાણ જૈટલી જ મહાન વિધનરૂપ બને છે.

*

બુદ્ધિ એ મનનો એક ભાગ છે અને બાકીના મનની માફક અર્ધ-સત્યનું કરણું છે.

*

તમે જે કણું છે તે જંપૂર્ણ સાચું છે. સત્યને જોવાનો આધાર મહાન બુદ્ધિ કે એછી બુદ્ધિ ઉપર નથી. તેનો આધાર સત્યના સંપર્કમાં કેટલા છીએ તેના ઉપર છે અને તેને ગ્રહણ કરવા માટે મનની નીરવતા તથા સ્થિરતા ઉપર તેનો આધાર રાખે છે. ઉચ્ચતમ બુદ્ધિશાળી માણસો સૌથી નિકૃષ્ટ ભૂલો કરે છે, અને

સત્ય અને જુઠાણાનો ગોટાળો કરે છે; જે તેમને સત્ય સાથે સંપર્ક ન હોય અથવા સીધે સીધી અનુભૂતિ ન હોય તો આ પ્રમાણે બને છે.

*

બુદ્ધનું કાર્ય છે - મન અને ઈન્ડ્રિયોની સમજણશક્તિઓમાંથી તર્ક કરવો, તેના ઉપરથી તારણો કાઢવાં અને વસ્તુઓને તાર્કિંક રીતે ઓકબીજ સાથે સંબંધમાં ગોઠવવી. સારી તાલીમ પામેલી બુદ્ધ મહત્તર જ્ઞાન માટે મનની સારી તૌયારી છે પરંતુ તે પોતે યૌગિક જ્ઞાન આપી શકે નહિ કે પરમાત્માને જાણી શકે નહિ - તેને પરમાત્મા વિશેના ફક્ત વિચારો આવી શકે, પરંતુ ઘ્યાલો હોવા એટલે જ્ઞાન નહિ. સાધનાના કુમમાં બુદ્ધનું ઇપાંતર ઊર્ધ્વ મનમાં કરવાનું છે અને તે પોતે જ્ઞ સાચા જ્ઞાન તરફનો માર્ગ છે.

*

ધાર્યાખરા માણસોની બુદ્ધ અતિથય અપૂર્ણ, જોટી તાલીમ પામેલી અને અર્ધ-વિકસિત હોય છે - તેથી ધાર્યાખરા માણસોનાં અનુમાનો ઉતાવળાં, જોટા પાયા ઉપર રચાયેલાં અને ભૂલભરેલાં હોય છે અને જે સાચાં હોય તો તેમની ગુણવત્તા અથવા સાચા કાર્યને લઈને નહિ, પરંતુ અકસ્માત રીતે સાચાં પડે છે. ધાર્યાંખરાં તારણોની હકીકત જાણ્યા સિવાય અથવા સાચા કે પૂરતા પ્રમાણના મુદ્રા સિવાય રચના કરવામાં આવે છે. તે ઝડપી અનુમાનોમાંથી કાઢવામાં આવે છે અને સામાન્ય રીતે અતાર્કિંક અને જોટાં હોય છે. તર્ક માટે જે પૂર્વ વિધાનો હોય છે અને તેમના ઉપરથી તારણો કાઢે છે તે જે દોષયુક્ત હોય છે. બીજું બુદ્ધ સામાન્ય રીતે ઉદ્ઘત, ઉદ્દૃ હોય છે અને પોતાનાં અપૂર્ણ તારણોને સત્ય તરીકે જહેર કરે છે અને જે માણસો તેમનાથી અલગ પડે તેમને ભૂલભરેલા અને મૂર્ખ ગણે છે. પૂર્ણ તાલીમ પામેલી અને વિકાસ પામેલી બુદ્ધ હોય છીતાં તે નિરપેક્ષ ખાતરી અથવા સંપૂર્ણ સત્યને પહોંચી શકતી નથી, પરંતુ તેના એકાદ પાસાને પહોંચે છે અને તેના માટે વાજબી દાવો કરી શકે છે; પરંતુ તાલીમ પામેલ ન હોય તો તે બિલકુલ અપૂર્ણ કરશું છે અને ઉતાવળું તથા ઘમંડી અને બિનસલામત તથા અવિશ્વસનીય કરશું છે.

*

મન વસ્તુઓ જે રીતની છે તે રીતે નોંધ કરતું નથી, પરંતુ તેને જે રીતે દેખાય તે રીતે નોંધ કરે છે; તે કેટલાક અંશો ગ્રહણ કરે છે, બીજાઓને છોડી દે

છે; પછીથી સમૃતિ અને કલ્પનાનું એકબીજા સાથે મિશાણ થાય છે અને તેની બિલકુલ બિનન રજૂઆત થાય છે.

*

તે કોઈ સંકલ્પની નિર્ભળતા અથવા નિષ્ઠિક્યતાનું પરિણામ નથી, પરંતુ મનોમય આવેગ ઉપર લીધેલું ઉતાવળા નિર્ણયનું પરિણામ છે. તે મનની સામાન્ય ગતિ છે – અને તે કેટલોક વખત સાત્ત્વક ઉત્સાહના પરિણામે પણ હોય છે. પરંતુ ઉતાવળને લઈને સામેની બાજુ જોવાનો પૂરતો સમય રહ્યો નહિ – નિર્ણય લેવાયો અને તેની ક્ષતિઓ અથવા જે શક્ય વિરોધ તેની સામે થઈ શકે તે ધ્યાનમાં લેવાયું નહિ. શાંતિ એ પાયો છે પણ તેમાં ઊર્ધ્વમાંથી આવતા અમૃત પ્રકાશનું કાર્ય પ્રવેશવું જોઈએ, જે દરેક વસ્તુને તેના સાચા માપદંડથી સમગ્ર રીતે દર્શાવે – કારણ કે મન તેના ઉત્તમ સ્વરૂપમાં પણ અપૂર્ણ હોય છે અને આવા ઊર્ધ્વતર પ્રકાશના માર્ગ-દર્શન વગર સામાન્ય રીતે પોતાની સમજણુમાં એકપક્ષિલતાવાળું હોય છે.

*

ધ્યાનાખરા માણસો જેમનામાં જ્ઞાન નથી હોતું તેઓ પોતાના મંત્રય ઉપર મુસ્તાક હોય છે – તેમને પોતાના વિચારો હોય છે અને તેમાં ફેરફાર કરતાની તેમની ઈચ્છા નથી હોતી અથવા તેમની રૂઢતામાં ખલેલ પડે એવું તેઓ ઈચ્છતા નથી.

*

મુદ્રો એ છે કે માણસો જોવાની દરકાર કરતા નથી કે તેમની બુદ્ધિ તેમને સાચા વિચારો, સાચાં તારણો, વસ્તુઓ અને માણસો વિશેના સાચા ઘ્યાલો આપે છે કે કેમ, અથવા પોતાના વર્તન કે પોતે લીધેલો માર્ગ કેવો છે, તેમના વર્તન માટે સાચાં સૂચનો તેમને મળે છે કે કેમ તેની દરકાર કરતા નથી. તેમને તેમનો પોતાનો વિચાર હોય છે અને તેને સત્ય તરીકે સ્વીકારે છે અથવા તેનું અનુસરણ કરે છે અને એટલા ૪૮ કારણસર કે તે ‘તેમનો પોતાનો’ વિચાર છે. તેમને ઘ્યાલ આવે કે તેમણે મનની ભૂલો કરેલી છે છતાં તેમને અગત્યની ગણુતા નથી, તેમજ પહેલાં કરતાં મનોમય રીતે વધારે સંભાળપૂર્વક રહેવા તેમણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ એમ પણ માનતા નથી. પ્રાણના કોત્રમાં માણસો જાણે છે કે તેમની કામનાઓ અને આવેગોનું નિયંત્રણ વગર તેમણે અનુસરણ ન કરવું જોઈએ; તેઓ જાણે છે કે તેમનામાં એક એવી અંતઃપ્રેરણા કે નોતિક ભાવના હોવી જોઈએ જે વિવેક કરી શકે કે તેઓ શું કરો શકે અથવા તેમણે શું કરવું જોઈએ, અને તેઓ શું કરી

શકે નહિ, અને શું કરવું જોઈએ નહિ. બુદ્ધિના ક્ષેત્રમાં આવી કોઈ દરકાર હેવામાં આવતી નથી. માણસો તેમની બુદ્ધિને અનુસરે છે, તેમના પોતાના સાચા કે ખોટા વિચારો કોઈ પણ જતના નિયંત્રણ વગર આગ્રહપૂર્વક રાખી શકે છે અને એમ કહેવાય છે કે બુદ્ધ માણસનું ઉચ્ચતમ કરલું છે અને તેના વિચારો પ્રમાણે તેણે વિચાર કરવો અને કાર્ય કરવું જોઈએ. પરંતુ આ સાચું નથી; બુદ્ધિને માર્ગદર્શન આપવા માટે, કાબૂમાં રાખવા માટે અને નિયંત્રણ કરવા માટે પ્રાણ જેટલી જ આંતર-પ્રકાશની જરૂર છે. બુદ્ધિથી ઉધ્વર્માં કોઈ વસ્તુ રહેલી છે, જેને વ્યક્તિએ શોધી કાઢવાની છે અને સાચા જ્ઞાનના ઓતના કાર્ય માટે બુદ્ધ એક મધ્યવતી કરણ હોવું જોઈએ.

*

માનવીના વિચારશીલ મન માટે દરેક બાળતની ઘણી બાજુઓ હોય છે અને તે પોતાના વલણ અનુસાર અથવા પસંદગી કે ટેન મુજબના વિચારો અનુસાર અથવા એવું કોઈ કારણ જે બુદ્ધિને શ્રોષ લાગે તે અનુસાર નિર્ણય બાંધે છે. જ્યારે કોઈ બીજી જ વસ્તુ તેની અંદર ઉધ્વર્મ પ્રકાશ મૂકે, ત્યારે જ તેને સાચું સત્ય પ્રામ થાય છે - જ્યારે ચોન્યપુરુષ અથવા અંતઃપ્રેરણા તેને સ્પર્શ કરે છે અને તેની અનુભૂતિ કરાવે અથવા દર્શાવે ત્યારે જ તે પ્રમાણે બની શકે છે.

*

ઘણી વસ્તુઓ, બોકો તેને જુઓ તે પ્રમાણે ખરાબ હોય છે. જે વસ્તુઓને તમે બિલકુલ સાચી કહો તેને બીજ માણસો ખરાબ કહે છે; જેને તમે ખરાબ છે તેમ વિચારો તે બીજાઓને બિલકુલ સ્વાભાવિક લાગે છે.

*

યોગ્ય વસ્તુ એ છે કે દરેક વસ્તુને 'સારી' કે 'ખરાબ' બન્નોને સ્પાટી ઉપરની પ્રકૃતિની ગતિ તરીકે અચંચળ રહીને સ્થિરતાથી જોવી જોઈએ. પરંતુ ભૂલ કે અહેંકાર કે ખોટા પ્રતિકાર વગર આ વસ્તુ કરવા માટે, વ્યક્તિગત અને મર્યાદિત ન હોય, એવી ચેતના અને જ્ઞાન જરૂરી છે.

*

અંતઃસ્કુરણાનાં સૂચનો માટે તે પ્રમાણે આવવું અને મન તેમની અવગણના

કરે, એ ધર્મી સામાન્ય બાબત છે, એટલા માટે કે મનને પોતાની પ્રક્રિયાનું અનુસરણ કરવાની ટેવ હોય છે, અને જ્યારે અંતઃસ્કુરણા આવે ત્યારે તેને તે ઓળખી શકતું નથી, અથવા તેમાં શક્ષા રાખી શકતું નથી. જ્યારે આ બધી વસ્તુઓ આવે ત્યારે તેમને જોવાનું મનને શીખવું પડે છે અને જો અનુભૂતિ તે સત્યને મંજૂર કરે તો તેને અગત્ય આપવી પડશે.

*

આત્માના ક્ષેત્રમાં જ શાશ્વત સત્યો રહેલાં છે - શાશ્વત રીતે રહેલું બધું જ ત્યાં છે, તેમાં કોઈ વિકાસ થતો નથી, કોઈ વસ્તુ સાક્ષાત્કાર વગરની નથી અથવા કોઈ વસ્તુને ચરિતાર્થ કરવા પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી, એટલા માટે શક્યતાઓ જેવી કોઈ વસ્તુ ત્યાં નથી.

તેનાથી ઊલટું જીવનમાં શક્યતાઓની લીલા છે - કોઈ વસ્તુનો સાક્ષાત્કાર થયેલો નથી, દરેક વસ્તુ ચરિતાર્થ બનવા માટેની શોધ છે - અથવા જો હજુ શોધ ન થતી હોય તો તેના માટે બુરખા પાછળ તે રાહ જોઈ રહેલી છે. ઉચ્ચતમ સ્વરૂપનો કોઈ સાક્ષાત્કાર થયેલો નથી, તેના સત્યમાં કે પૂર્ણતામાં, પરંતુ બધું જ શક્ય છે. ઊધ્ર્વમાં રહેલા સત્યમાંથી આ બધી શક્યતાઓ આવે છે. દા.ત. જ્ઞાનની શક્યતા, પ્રેમની શક્યતા, આનંદની શક્યતા વગેરે.

બુદ્ધિ, સંકલ્પ વગેરે મધ્યવતી વસ્તુઓ છે. ગુપ્ત રહેલાં ઊધ્ર્વતર સત્યોની કોઈક વસ્તુને પકડવા માટે તેઓ પ્રયત્ન કરે છે અને તેમને જીવનમાં લાવવા પ્રયત્ન કરે છે અથવા જીવનને ત્યાં ઊંચે ઉઠાવવા પ્રયત્ન કરે છે, જેથી અહીં જે જીવનની શક્યતાઓ રહેલી છે, તેઓ ઊધ્ર્વમાં રહેલી વાસ્તવિકતાઓ પ્રમાણે પૂર્ણ વાસ્તવિકતાઓ બને.

*

બુદ્ધિ કુલપનાઓ, સમજણો અને અનુમાનોની બનેવી છે. શુદ્ધ બુદ્ધિ એ જુદી જ વસ્તુ છે પરંતુ બહુ ઓછા માણસો તેનો ઉપયોગ કરી શકે છે, યોગમાં જ્ઞાન પ્રથમ ઊધ્ર્વ મનમાંથી આવે છે, પરંતુ તે પણ પૂર્ણ સત્ય જોઈ શકતું નથી, પરંતુ તેનાં અમુક પાસાંએ જ જોઈ શકે છે.

*

શુદ્ધ તર્કબુદ્ધિ વસ્તુઓની પોતાની સાથે જ વ્યવહાર કરે છે. વિચારો,

અધ્યાલો વસ્તુઓનો પોતાનો પ્રકાર તે વિચારોની દુનિયામાં જ જીવન ધારણ કરે છે. તેનું લક્ષણ તરવશાન અને દર્શનશાસ્કમાં રહેલું છે.

*

તમે જે શરૂઆતોનો ઉપયોગ કરો તેને ક્યા અર્થમાં વાપરો છો તેના ઉપર બધો આધાર છે. તે નામાભિધાનની બાબત છે. સામાન્ય રીતે માણસ જે સારી રીતે વિચારી શકે તો તેને આપણે બુદ્ધિશાળી કહીએ છીએ; વિચારનો પ્રકાર અને પ્રક્રિયા અને વિચારના ક્ષેત્રનું મહત્વ નથી. જે બુદ્ધિનો અર્થ તમે તે પ્રકારનો કરતા હો તો તમે એમ કહી શકો કે બુદ્ધિના ભિન્ન ભિન્ન સ્તરો છે અને ફોર્ડ એક બુદ્ધિના સ્તરવાળી વ્યક્તિ છે. આઈન્સ્ટાઇન બીજી સ્તરની - ફોર્ડમાં વ્યવહારું અને કાર્ય-દક્ષતાની બુદ્ધિ છે, આઈન્સ્ટાઇનમાં વૈજ્ઞાનિક શોધખોળની અને વૈજ્ઞાનિક સિદ્ધાંતોની બુદ્ધિ. પરંતુ ફોર્ડ પણ પોતાના ક્ષેત્રમાં સિદ્ધાંતો તારવે છે, નવીન શોધખોળો કરે છે. છતાં તમે ફોર્ડને બુદ્ધિશાળી અથવા ભેજું કહેશો? હું મનની સામાન્ય શક્તિને બુદ્ધિ કહેવાનું પસાંદ કરું છું. ફોર્ડમાં વ્યવહારું બુદ્ધિ છે, જે મહાન, શક્તિશાળી, તીક્ષ્ણ, ઝડપી અને સક્રિય છે. તેનામાં એવું મગજ છે જે વે વિચારો સાથે પણ કંચ્ચ લઈ શકે છે, પરંતુ ત્યાં પણ તેનો પ્રેરક હેતુ વ્યાવહારિકતા માટેનો! છે. તે પુનર્જન્મમાં માને છે (જન્માંતરમાં), પરંતુ કોઈ દર્શનશાસ્કના કારણસર નહિ, પરંતુ તે વસ્તુ જીવનને અનુભૂતિની શાળા તરીકે સમજાવે છે, જેમાં માનવી વધારે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે અને તેના વડે વિકાસ સાધે છે. તેના બદલે આઈન્સ્ટાઇનમાં મહાન સંશોધક વૈજ્ઞાનિક બુદ્ધિ છે, માર્કોની જેવી નહિ, જેનામાં વૈજ્ઞાનિક શોધનો વ્યવહારું અમલ કરવાની સમર્થ વ્યવહારું શોધક બુદ્ધિ છે. દરેક માણસમાં અવભાતા, અમુક પ્રકારની “બુદ્ધિ” હોય છે જ; દા.ત. બધા જ ચર્ચા અને વાદવિવાદ કરી શકે છે (જેના માટે તમે કહો છો કે બુદ્ધિ જરૂરી છે, એ સાચું છે); પરંતુ જ્યારે માનવી ઊંચે ઊઠીને વિચારોના પ્રદેશમાં ફરે છે અને તેમાં મુક્ત રીતે વિચરે છે ત્યારે જ તમે કહો છો “આ માણસ બુદ્ધિશાળી છે” ખેડૂતોની એક સભામાં પ્રવચન કરો અને તમને જાળવા મળશે કે તમે જે તેમનો છૂટ આપો તો તમને એવા મુદ્દાઓ અને પુશ્નો પૂછુશે જે પાર્લિમેન્ટમાં ચર્ચા કરનારા માણસનો પણ હંફાવે. પરંતુ આપણે એટલું જ કહીનો સંતોષ માનીશું કે આ ખેડૂતોમાં ઘણી વ્યવહારું બુદ્ધિ છે.

ચર્ચા અને વાદવિવાદ કરવાની માનવ-શક્તિ, હું કહું છું તે પ્રમાણે બધામાં સામાન્ય રીતે હોય છે - અનો તે ટેવ પણ છે. કદાચ અહીં જ માનવીની પ્રાણીથી જુદા પડવાની શરૂઆત થાય છે. કારણ કે પ્રાણીઓમાં ઘણી બુદ્ધિ હોય છે; ઘણા પ્રાણીઓ અને જ તુઅઓમાં પણ વ્યવહારું બુદ્ધિની પ્રાથમિક શક્તિ હોય છે, પરંતુ.

આપણે જાણીએ છીએ ત્યાં સુધી તેઓ વસ્તુઓ વિશેના વિચારોને એકબીજાને સાથે મૂકીને એકબીજા સાથે ચર્ચા કરતા નથી,^૧ જે રીતે ધાર્યાખરા અજ્ઞાની મનુષ્યો કરી શકે છે અને ઉત્સાહપૂર્વક કરે છે.

પરંતુ આ, જોકે માનવજાતિની સામાન્ય શક્તિ છે, અનો ખાસ વિશીષ્ટ પ્રકારની છે અનો એટલી હદ સુધી કે જે માણસનો સાહિત્ય અથવા વિજ્ઞાન અથવા તત્ત્વજ્ઞાનમાં વાદવિવાદમાં સામનો કરવામાં મહાન જોખમ લાગે, તેવો માણસ પણ પોતાની જાતનો રાજકારણ અથવા અર્થ-શાસ્ત્ર અથવા આધ્યાત્મિકતા અથવા યોગની ચર્ચા કરે તો ભૂલો અનો ખોટી દલીલના કીચડામાં ફસાઈને ઉપરાઉપરી ભૂલ કરીને મૂખ્યાઈની હદ કરે છે. તેનો એકમાત્ર મોક્ષ, તેના અજ્ઞાનના ઊંડાળુમાં રહેલો પરમાનંદ છે – તે તોણે કેવો ગોટાળો કર્યો છે, તે જોવામાંથી તેનો બાકાત રાખે છે. બીજું માણસ તીક્ષ્ણ કાયદાકીય અથવા રાજકીય વાદવિવાદ કરનાર હોઈ શકે, બંને સામાન્ય રીતે એકસાથે જ હોય છે, પરંતુ તે કુશાગ્ર બુદ્ધિવાળો ન પણ હોય. હું કબૂલ કરું છું કે માણસમાં સાચી ચર્ચા કરવા માટે તર્ક્યુઝી બુદ્ધિ હોવી જોઈએ. પરંતુ, છેવટે ચર્ચાનું લક્ષ્ય વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું હોય છે; તમારા મુદ્દાને સફળ બનાવવાનું, અને તમારો મુદ્દો ખોટો હોય છતાં તમે તે પ્રમાણે કરી શકો છો; ચર્ચાનું લક્ષ્ય સફળતા હોય છે, સત્ય નહિ. એટલે કેટલાક અપવાદ સિવાય તમે જે કહો છો તે હું કબૂલ રાખું છું.

હું એ બાબતમાં પણ સહમત છું કે ઓછા વિકાસ પામેલા માણસોને જે છાપો (અભિપ્રાયો) આપવામાં આવે છે તે પણ સંતોષકારક વસ્તુઓ નથી. ખરેખર તો આપણે એવું કરીએ છીએ કે આપણે કોઈ અગત્યની વસ્તુ તેનામાંથી શોધી કાઢીએ છીએ અને તેની છાપ તેને આપીએ છીએ જાણે કે તે અગ્રગણ્ય વસ્તુ જ તે માણસનું સમગ્ર વ્યક્તિત્વ હોય. પરંતુ તેના સિવાય વળીકરણ અશક્ય છે, અને માણસની બુદ્ધિ કાયમ પૃથક્કરણ કરવા તરફ દોરવાય છે, બેદોને નિશ્ચિત કરે છે અને એકાદ નામાભિધાન આપે છે. તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ ધ્યાન દારલું છે કે વિજ્ઞાન તે વસ્તુ વધારે પડતી રૂઢ રીતે કરે છે અને તે પ્રમાણે કરવાથી પ્રકૃતિના સત્યની અંદર ખોટા કાપા મૂકે છે. પરંતુ આપણે જો તે પ્રમાણે ન કરીએ તો આપણું કોઈ પણ પ્રકારનું વિજ્ઞાનનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય નહિ.

*

---

૧. કેટલીક વખત કાગડાઓ તેમની કાગડા-સભામાં (પાર્લિમેન્ટ)માં કદાચ ચર્ચાઓ કરે છે.

જે બુદ્ધિશાળી માણસમાં કાયમ વધારે વિશાળતા અને વ્યાપકતા હોય તો આપણે ખાતરીબંધ રીતે કેમ કષી શકીએ કે તેનામાં ઊર્મિમય માણસ જેટલો જ ઉત્સાહ, ઊંડાણ અને માધુર્ય હોય?

એમ બની શકે કે ઓક્સરખા બુદ્ધિશાળી માણસો વધારે વિશાળ હોય, એક-સરખા ચૈતસિક ચેતનાવાળા માણસો હદ્યમાં વધારે ઊંડાણવાળા હોય (તેમનું આનંદ-મન ખુલ્લું થયું હોય તો પણ).

ઉદ્વર્તર જ્ઞાન અને મનોમય જ્ઞાન, બન્નેનો ગોટાણો ન કરો. આત્મ-ચૈતસિક માણસ જે ઉદ્વર્ત જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તેના કરતાં બુદ્ધિશાળી માણસ વધારે વિશાળ અને વ્યવસ્થિત ઉદ્વર્તજ્ઞાનની અભિવ્યક્તિ કરી શકશે; પરંતુ તેને બઈને એવું ફ્રલિત નથી થતું કે તેનામાં તે જ્ઞાન વધારે હોય. તે પ્રકારનું ઉદ્વર્ત જ્ઞાન તેને ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય જે તે જ્ઞાનની ભૂમિકામાં ઓટલા પ્રમાણમાં જ વિશાળતા, નમનીયતા અને પરિસંજ્ઞાનકતા સુધી ઉદ્વર્તમાં ઊંચે ઊંઠે. તેવે પ્રસંગે તેના મનોમય જ્ઞાનની જગાએ તેની ઉદ્વર્ત મનની શક્તિ આવશે. પરંતુ ધણા કહેવાતા બુદ્ધિવાદીએ માટે તેમની બુદ્ધિ વિદ્ધનરૂપ આડશ બને છે કારણ કે તેમના તર્ક-યુક્ત વિચારોના ભારે વજનની નીચે તેઓ પોતાની જતને મનોમય ઘ્યાલોથી બંધનમાં નાખે છે અથવા તેમના ચૈતસિક અધિનને બુઝાવે છે. તેનાથી ઊલટું મેં તેમની સરખામણીમાં ઓછું ભણેલા માનવીઓમાં ઉદ્વર્ત જ્ઞાનને એટલી બધી ચોક્કસાઈથી, પૂર્ણતાથી અને ઊંડાણથી અભિવ્યક્તિ કરેલા જોયા છે કે તેમના મનની ઠોકર ખાતી ગતિએ માટે એ વસ્તુ શક્ય હોય એવું ધારી શકાય પણ નહિ. તેથી મનથી અગાઉથી થા માટે નક્કી કરવું કે ઉદ્વર્ત મન જ્યારે કાય કરે ત્યારે કદ્દ વસ્તુ શક્ય બનશે અથવા નહિ બની શકે? મન જે વસ્તુનો વિચાર કરે કે “થવું જ જોઈએ” એમાં “થશે”નું માપ જરૂરી નથી. આવો કે તેવો બુદ્ધિશાળી માણસ ઊર્મિમય માણસ કરતાં વધારે ઉત્સાહી પ્રભુ-પ્રેમી કદાચ નીકળો; અમુક અમુક પ્રકારનો ઊર્મિમય માનવી પોતાની બુદ્ધિ કરતાં વધારે વિશાળ જ્ઞાન ગ્રહણ કરો શકે અને અભિવ્યક્ત કરે અથવા બુદ્ધિશાળી માનવીની બુદ્ધિએ જેટલું ગ્રહણ કર્યું હોય અથવા વ્યવસ્થિત કર્યું હોય તેનાથી પણ વધારે. તેથી આપણે નિમ્નતર ભૂમિકાની શક્યતાએ વડે ઉદ્વર્તર ચેતનાની ઘટનાને આપણે બાંધવી જોઈ એ.

*

બુદ્ધિશાળી મન ન હોય તેવો માનવી જ્ઞાન નીચે ન ઉતારી શકે? તો રામકૃષ્ણ જીવશે શું કહેવું છે? તમે એવું કહેવા માગો છો કે ધણાખરા અહીં રહેલા સાધકે

જેઓ તર્કશાખ શીખ્યા નથી અને તત્વજ્ઞાન વિશે અજ્ઞાન છે, તેમને કદી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે જ નહિ?

*

જો વ્યક્તિમાં શાસ્ત્ર હોય અને ખુલ્લાપણું હોય તો તેટલું પૂર્તું છે. ઉપરાંત બે પ્રકારની સમજણ હોય છે - બુદ્ધિથી સમજવું અને ચેતનામાં સમજવું. જો ચોક્કસ પ્રકારનું હોય તો પહેલો પ્રકાર હોવો એ સારું છે, પરંતુ અનિવાર્ય નથી. જો શાસ્ત્ર અને ખુલ્લાપણું હોય તો ચેતનાથી સમજ શકાય છે જો કે તે વસ્તુ ક્રમિક રીતે જ આવે અને અનુભૂતિનાં એક પછી એક પગલાં વડે આવે. પરંતુ મેં શિક્ષણ વગરના અથવા બુદ્ધિની સમજ વગરના એવા માણસો જોયા છે જેઓ પોતાની અંદર જ આ યોગનો માર્ગ પૂર્ણ રીતે સમજતા હોય, જ્યારે બુદ્ધિથાળી માનવી મોટી ભૂલો કરે છે. દા.ત. તેઓ એક તટસ્થ મનની સ્થિરતાને આધ્યાત્મિક શાંતિ તરીકે સ્વીકારે છે અને આગળ પ્રગતિ કરવા તે માન્યતામાંથી બહાર આવવાનો ઈનકાર કરે છે.

*

હા, ખૂબ બુદ્ધિથાળી માણસ જેનામાં સક્રિય મનનું વલણ હોય તે વધારે ગાઢ પ્રકારની નીરવ આધ્યાત્મિક ગતિ માટે વિધનરૂપ હોય છે. પછીથી જ્યારે તે ઉધ્વર્તર વિચાર તરફ અલિગમ કરે છે (અંત:પ્રેરણા અથવા અધિમનસ તરફ) ત્યારે તેનાથી ઊલટું તે વસ્તુ એક મહાન બળ બને છે.

*

વિચારશીલ મનને કઈ રીતે પૂર્ણ નીરવ બનવું એ તેણે શીખવાનું છે. ત્યાર પછી જ સાચું જ્ઞાન આવી શકે છે.

*

સરસ : વિચારનું તથા બીજાં આંદોલનોનું અટકી જવું એ આંતર શાંતિની ટોચ છે. જ્યારે માણસ તે વસ્તુને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે મનોમય વિચારની જગાએ. સાચા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વધારે સરળ બને છે.

*

મનની અધીરાઈને થોડી કાબૂમાં રાખવી જરૂરી છે. જ્ઞાન ક્રમિક રીતે પ્રગતિ કરે છે - જો તે ટોચ ઉપર એકદમ ઠેક ભરવા માટે પ્રયત્ન કરે તો તે ઓવી ઉતાવળીએ

મનરોમય રચના કરશે જેને તેણે પાછળથી વિખેરી નાખવી પડશે. જ્ઞાન અને અનુભૂતિ તબક્કાવાર અને એક પછી એક પગલે આવવાં જોઈએ.

*

મનમાં કાયમ જે કોઈ વસ્તુની ઉચ્ચતમ સત્ય તરીકે રજૂઆત થાય છે તેને ઝડપથી પકડી લેવાની ઉતાવળ હોય છે. એ અત્યાજ્ય છે પરંતુ જેટલા વધારે પ્રમાણમાં માણસ પ્રશાંત બને તેટલા ઓછા પ્રમાણમાં તે વસ્તુઓને વિકૃત કરશે.

*

મનની તે કાયમ મુશ્કેલી હોય છે. તેણે શાંત બનતાં શીખવું પડે છે અને જ્ઞાનને તેની પોતાની રમત ખાતર પકડી લેવાના પ્રયત્ન સિવાય, આવવા દેવું જોઈએ.

*

અનુભૂતિને પકડવા માટે મન અને પ્રાણનો પ્રયત્ન એ કાયમ મુખ્ય વિધનો-માંનું એક વિધન છે.

*

અનુભૂતિનો વિકાસ કરવા માટે અથવા તેની પૂર્ણ અસર માટે પૂર્ણ સમય આપવો જોઈએ, તેમાં જરૂરિયાત વગર અથવા અલબજ્ઞતા તે સારી અનુભૂતિ ન હોય તે સિવાય, કોઈ અટકાયત ન કરવી જોઈએ.

*

અનુભૂતિ દરમિયાન મનને અચંચલ રહેવું જોઈએ. અનુભૂતિ પૂરી થઈ જાય પછી તે સક્રિય બની શકે. જ્યારે અનુભૂતિ હાજર હોય ત્યારે જે તે સક્રિય બને તો અનુભૂતિ બિલકુલ બંધ પડી જાય.

*

જ્યારે અનુભૂતિ આવતી હોય ત્યારે તેને વિશે વિચાર કરવો અને તેને વિશે પ્રશ્ન કરવો એ ખોટી વસ્તુ છે; તે તેને અટકાવી દે છે અથવા ક્ષીણ કરે છે. અનુભૂતિને પોતાની શીતે પૂર્ણ શીતે ચાલવા હો - અને જે તે આવી કોઈ વસ્તુ હોય "નવીન પ્રાણ-બલ" અથવા શાંતિ અથવા દિવ્ય બલ અથવા બીજી કોઈ વસ્તુ તો તે મદદરૂપ છે. જ્યારે તે પૂરી થાય પછીયી તમે વિચાર કરી શકો છો - પરંતુ જ્યારે તે ચાલુ હોય ત્યારે નહિ. કારણ કે આ અનુભૂતિઓ આધ્યાત્મિક છે અને નહિ કે મનોમય, અને મને અચંચલ રહેવાનું છે, અને તેમાં દખલ કરવાની નથી.

*

તમારામાં એવી કોઈ વસ્તુ છે જેને દરેક વસ્તુને મનોમય રીતે કરવાની ટેવને વળગી રહેવું છે. જ્યાં સુધી તમને સાચી અનુભૂતિઓ નહોતી આવતી, ત્યાં સુધી તેનો કોઈ વાંધો નહોતો. પરંતુ એક વખત સાચી અનુભૂતિઓની શરૂઆત થાય, ત્યાર પછી તમારે તેમની સાથે સાચી રીતનો અભિગમ રાખતાં શીખવું પડે છે.

*

તમારે અનુભવ દ્વારા શીખવાનું છે. મનોમય માહિતી (ખોટી રીતે સમજવી, કારણ કે તે કાયમ અનુભૂતિ વગરની હોય છે) મદદ કરવાને બદલે વિદનરૂપ બને છે. હકીકતમાં આ વસ્તુઓ વિશેનું કોઈ નિશ્ચિત મનોમય જ્ઞાન હોતું નથી, અને તેમાં અનંત ભેદો હોય છે. તમારે મનોમય માહિતીની ઝંખનાથી પર જવાનું શીખવું જોઈએ અને જ્ઞાનના સાચા માર્ગ પ્રત્યે ખુલ્લા થવું જોઈએ.

*

ચેતનાના બે વિભાગો અથવા કેન્દ્રો હોય છે - એક સાક્ષીરૂપ ચેતના જે નિરીક્ષણ કરે છે, બીજી ચેતના સક્રિય હોય છે અને જ્યારે તમે તમારા પ્રાણમય સ્વરૂપના ઊંડાણમાં જતા હતા ત્યારે તમનો આ સક્રિય ચેતનાની અનુભૂતિ થઈ. જે તમારું મન સક્રિય બન્યું ન હોત તો તમે જાણો શક્યા હોત કે તે કયાં ગઈ હતી અનો તે અનુભૂતિ લેવા માટે અથવા કરવા માટે કઈ વસ્તુ ગયેલી. જ્યારે કોઈ અનુભૂતિ આવે ત્યારે તમારે તેના વિશે વિચાર કરવાનું શરૂ કરવું ન જોઈએ કારણ કે તે બિલકુલ ઉપયોગી નથી અનો તે ફક્ત અનુભૂતિનો અટકાવી દે છે — તમારે નીરવ રહેવું જોઈએ, નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ અનો તેના અંત સુધી તેને જવા દેવી જોઈએ.

*

તે કદ્યપના નહોતી પરંતુ અનુભૂતિ હતી. જ્યારે આવો અનુભૂતિ આવે ત્યારે તેનો મનામન રીતે પકડરાયી અનો તે રીતે સતત ચાલુ રાખવાથી ઊલદો તેનામાં વિક્ષેપ પડે છે. શ્રોષ વસ્તુ છે તેનો પોતાની રીતે આગળ ચાલવા દેવી; જે તે બંધ પડે તો ફરીથી આવવાની શક્યતા છે.

*

અનુભૂતિના સમય દરમિયાન અભીષ્ટા એટંડી બધી જરૂરી નથી. વચ્ચેના ગાળાઓમાં તે ત્યાં હોવી જોઈએ.

*

જ્યારે આપણું વ્યક્તિગત મન પ્રથાંત હોય છે, ત્યારે બળ પોતે જ જે મનોમય કાર્યની જરૂર હોય છે તેને હાથ ઉપર લઈને કરે છે. તે પોતે જ જરૂરી વિચાર કરે છે અને તેનામાં એક ઊર્ધ્વતર ભૂમિકાનું દર્શાન અને જ્ઞાન નીચે ઉતારી લાવીનો કમિક રીતનું ઇપાંતર કરે છે.

*

કાર્યનો એક સંપૂર્ણ શૂન્યતામાં, ચેતનાના નિમ્ન ભાગોની દખલ વગર અથવા સક્રિયતા વગર કરવું પૂર્ણ રીતે શક્ય છે.

*

મનની નીરવતામાં જ સૌથી સમર્થ અને સૌથી મુક્ત કર્મ આવી શકે છે. દા.ત. પુસ્તકનું લેખનકાર્ય, કાવ્ય, પ્રેરણાયુક્ત વાણી, વગેરે. જ્યારે મન સક્રિય હોય છે ત્યારે તે પ્રેરણામાં વિક્ષેપ કરે છે, પોતાના ક્ષુદ્ર વિચારો દાખલ કરે છે જે એ પ્રેરણાની સાથે સેળભેણ થઈ જાય છે; અથવા નિમ્ન ભૂમિકામાંથી કોઈ વસ્તુની શરૂઆત કરે છે અથવા કેવળ મનોમય સૂચનોના પરપોટાઓ ઉત્પન્ન કરીનો, પ્રેરણાને બિલકુલ અટકાવી દે છે. તે જ પ્રમાણે જ્યારે મનની સામાન્ય નિમ્ન ગતિઓ નથી હોતી ત્યારે અંતઃપ્રેરણાઓ અથવા કાર્યો વધારે સહેલાઈથી આવી શકે છે. તેમજ મનની નીરવતામાં જ અંદરથી અથવા ઊર્ધ્વમાંથી, ચૈત્યપુરુષમાંથી અથવા ઊર્ધ્વ ચેતના-માંથી, જ્ઞાન સૌથી સરળ રીતે આવી શકે છે.

*

વિચારોની ગેરહાજરી એ બિલકુલ સાચી વસ્તુ છે – કારણ કે સાચી આંતરચેતના એક નીરવ ચેતના હોય છે. તેનો વસ્તુઓ વિશે વિચારવાનું હોતું નથી પરંતુ સહજ રીતે સાચું દર્શાન, સમજ અને જ્ઞાન, અંદરથી જ પ્રાપ્ત કરે છે અને તે પ્રમાણે જ બોલે છે અથવા કાર્ય કરે છે. બાધ્ય ચેતનાનો બાધ્ય વસ્તુઓ ઉપર આધાર રાખવો પડે છે અને તેમનો વિશે વિચારવાનું હોય છે કારણ કે તેનામાં આ નૈસર્જિક માર્ગ દર્શાન હોતું નથી. જ્યારે માણસ આ આંતરચેતનામાં પ્રતિષ્ઠિત થાય છે, ત્યારે તે પોતે પોતાની સંકલ્પશક્તિથી જૂના કાર્યમાં પાછો ફરી શકે છે, પરંતુ તે સ્વાભાવિક ગતિ હોતી નથી અને જે લાંબા સમય સુધી ટકાવી રાખવામાં આવે તો થાકી જાય છે. સ્વાનો વિશેની બાબત જુદી છે. જૂની ચાલી ગયેલી વસ્તુઓ વિશેનાં સ્વાનો અવચેતનમાંથી ઉપર ઊઠી આવે છે અને તે જૂની છાપો, જૂની ગતિઓ અને ટેવોનાં બીજેનો સંધરી રાખે છે અને જગ્રત ચેતનાએ છોડી

દીધેલી વસ્તુઓનો ટકાવી રહે છે, જે વસ્તુનો જમત ચેતનાએ છોડી દીધી હોય છીતાં તે સ્વખનમાં તે ઉપર ઊઠી આવે છે; કારણ કે નિદ્રા દરમિયાન બાબ્દ શારીરિક ચેતના અવચોતનમાં અથવા તેના તરફ ગયેલી હોય છે અને ધ્યાનાં સ્વખન ત્યાંથી આવે છે.

એવી નીરવતા, જેમાં બધું જ અચંચળ હોય અને જ્યારે ચેતનામાં રહેલી કોઈ વસ્તુ નૈસર્જિક શીતે જ ઉધ્વત્તર વસ્તુઓને નીચે આવવાનો સાદ કરે છે ત્યારે માણસ સાક્ષીભાવમાં રહે છે, તે પૂર્ણ નીરવતા છે. જ્યારે ઉધ્વ ચેતનાનું પૂર્ણ બળ મન, પ્રાણ અને શરીર ઉપર હોય છે ત્યારે તે આવે છે.

*

શુદ્ધ અંતઃપ્રેરણા અને ઘ્યાલ એ બિલકુલ અલગ વસ્તુ છે – તે યા તો અંદર ઊંડાણમાંથી આવે છે અથવા ઊંચે ઊધ્વમાંથી આવે છે. આ વસ્તુ તો નિમ્ન પ્રાણમય મન છે અને તે રચનાઓ કરે છે. જ્યારે ત્યાં સ્થિરતા આવે તો અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ સપાટી ઉપર આવે છે – પરંતુ તેમને સ્વીકારવાની નથી પરંતુ ફક્ત જોયા કરવાની છે. સમય જતાં સ્થિરતા એટલી ચિકાસ પામશે કે તે પ્રાણ અને બાબ્દ મનને પણ શાંત કરશે અને તેવી પૂર્ણ અચંચળતામાં સાચાં દર્શનો આવશે..

*

મનમાં અનેક પ્રકારના વિચારો અને લાગણીઓ વગેરેના બુદ્ધબુદ્ધો ઉત્પન્નાન કરવા દેવા, પરંતુ સ્થિર રહીને જે સાચું અને યોગ્ય છે તેના વિશે જ વિચારવું અને લાગણી ઉત્પન્ન થવા દેવી, એ શીખવું જોઈએ.

*

મનોમય બળોનું એક જોખમ છે કે જ્યારે ઊધ્વ ચેતના નીચે અવતરણ કરે છે ત્યારે તેઓનું વલણ (સિવાય કે ઊંડાણવાળી નીરવતા ન હોય તો) ચેતનામાં મનોમય પ્રકારના વિચારોની રચના કરવા માટે સક્રિય બને છે અને તેમને જોટી શીને બંધ બેસાડી શકાય છે. પ્રથમ તો એક પૂર્ણ સ્થિરતા, શાંતિ અને નીરવતાનો પાયો હોવો જોઈએ – જે કોઈ સક્રિયતા હોય તો તે જ્ઞાનના અવતરણ માટેની સક્રિયતા હોવી જોઈએ અને મને નીરવતામાં તેને ચોક્કસ શીતે ગ્રહણ કરવું જોઈએ. જે તમારું મન સ્થિર હોય તો તમારામાં આ વસ્તુ સહેલાઈથી આવી શકશે.

પ્રાણનું જોખમ એ છે કે તે પ્રેમ, આનંદ અને સૌંદર્યની ભાવનાને પકડમાં લઈ, પોતાના હેતુઓ માટે, પ્રાણમય માનવ-સંબંધો માટે તથા આંતર આપ-બે માટે, અથવા કેવળ કોઈક પ્રકારના પોતાના આનંદ માટે તેનો ઉપયોગ કરે છે.

*

પશ્ચિમના દેશોના માણસોમાં શારીરિક મનનું ખૂબ પ્રાધાન્ય હોય છે, તેથી ચોત્ય પુરુષને એટલી બધી સહેલાઈથી તક પ્રામ થતી નથી – અલબર્ટા, અમુક અપ-વાદવાળા માણસો સિવાય.

*

છેવટે ભારતે પોતાની મનોમયતા અને પદ્ધતિથી આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં યુરોપના માણસોએ પોતાની બુદ્ધિશાળી શાંકાઓ અને પ્રશ્નોથી જે વસ્તુ કરી છે તેના કરતાં સો ગણી વધારે વસ્તુએ કરી છે. કોઈ યુરોપિયન શાંકા અને પ્રશ્નાઓ ઉપર વિજ્ય પ્રામ કરે છે ત્યારે પણ ભારતનો માણસ પોતાના વ્યક્તિત્વના બળથી જેટલે દૂર જઈ શકે છે તેટલા પ્રમાણમાં યુરોપિયનને જવું એટલું સરળ બનતું નથી, કારણ કે તેનામાં મનનો ઉત્પાત વધારે મોટો હોય છે. જ્યારે તે તેનાથી પર જય છે ત્યારે જ તેને તે પ્રામ થાય છે પરંતુ તેના માટે તે એટલી બધી સહેલી બાબત નથી.

તેમ છતાં તમારું વિધાન સાચું છે. “સમયને ધ્યાનમાં લઈએ તો તે સ્વા-ભાવિક છે,” અને પશ્ચિમના દેશોની મનોમયતા સર્વ જગાએ વ્યાપક છે. એ પણ કદાચ જરૂરી છે કે પાર્થીવ ચેતનામાં કોઈ પણ અતિમનસ સાક્ષાત્કાર શક્ય બને, તે પહેલાં આ વસ્તુનો સામનો કરીને તેના ઉપર વિજ્ય પ્રામ થવો જોઈએ – કારણ કે સ્થૂલ મનનું આધ્યાત્મિક વસ્તુએ તરફનું આવું વલણ હોય છે અને આ યોગ માટે જે માર્ગની જરૂર છે તેમાં મનને છોડી દઈએ તે પહેલાં શારીરિકમાં રહેલા પ્રતિભાવ ઉપર વિજ્ય પ્રામ કરવો જોઈએ અને તેથી તેની મુશ્કેલીઓ માટેની સૌથી સમર્થ શક્ય પ્રતિનિધિવાળી વસ્તુ અનિવાર્ય હતી.

*

શાંકાઓનો ઈનકાર કરવો એટલે પોતાના વિચારો ઉપર કાબૂ ધરાવવો – ચોક્કસ તે પ્રમાણે જ છે. પરંતુ આ યોગને માટે વિચારો ઉપર કાબૂ રાખવો એ પોતાની પ્રાણમય કામનાઓ અને આવેગો ઉપર કાબૂ રાખવા જેટલો જ અથવા પોતાના શરીરની કિયાઓ ઉપર કાબૂ રાખવા જેટલો જ જરૂરી છે, કેવળ યોગને માટે જ

નહિ. જે માણસમાં વિચારો ઉપર કાબૂ ન હોય, તે તેમનો નિરીક્ષક, ન્યાયાધીશ, સ્વામી ન હોય – “મનોમય પુરુષ, સાક્ષી, અનુમંતા ઈશ્વર” ન હોય, તો તે પૂર્ણ વિકસિત માનવી પણ હોઈ શકતો નથી. કામનાઓ અને આવેગોના વાવાજોડમાં સઠ વગરના વહાણ બનવું અથવા તો જરૂર યા શરીરની શીધ્રવૃત્તિઓના ગુલામ રહેવું, તેના કરતાં ઢંગધડા વગરના અને કાબૂ વગરના વિચારોના ટેનીસ બોલ બનવું એ માણસ માટે વધારે યોગ્યતા દર્શાવતું નથી. હું જાણું છું કે તે વધારે મુશ્કેલ છે, કારણ કે માનવી મનોમય પ્રકૃતિનો પ્રાણી હોવાથી તેના મનની ગતિઓ સાથે તે તઙ્કુપ બને છે અને મનનાં વમળોના વર્તુળમાંથી તાત્કાલિક પોતાની જતને છૂટી પાડીને તેમાંથી મુક્ત રહીને અલગ ઊંઝો રહી શકતો નથી. શરીર યા તો તેના કોઈ ભાગની ગતિ ઉપર કાબૂ રાખવો એ તેના માટે પ્રમાણમાં સહેલું છે. તેની પ્રાણમય શીધ્રવૃત્તિઓ અને કામનાઓ ઉપર મનોમય કાબૂ રાખવો તેના કરતાં ઓછા સહેલો છે. પરંતુ પોતાના વિચારોના વમળ ઉપર, જે રીતે તાંત્રિક યોગી નદી ઉપર બેસે છે તે રીતે બેસવું, તે તેનાથી પણ ઓછું સહેલું છે. તેમ છિતાં તે પ્રમાણે થઈ શકે છે. બધા જ વિકાસ પામેલા મનોમય માનવીઓ, જેઓ સામાન્ય માનવીથી પર રહેલા છે તેઓને એક યા બીજી રીતે અથવા ઓછામાં ઓછું અમુક સમયે અને ચોક્કસ કારણેસર પોતાના મનના બે અલગ ભાગો પાડવા પડે છે, એક સક્રિય ભાગ જે વિચારોનું કારખાનું છે, અને એક સ્થિર સ્વામી-ત્વનો ભાગ જે એકી સાથે સાક્ષી અને સંકલ્પ હોય છે, વિચારોનું નિરીક્ષણ કરે છે, ન્યાય આપે છે, તેમને! ઈનકાર કરે છે, તેમને ફેંકી દે છે, સ્વીકારે છે, સુધારાઓ. અને ફેરફારોને વ્યવસ્થિત કરે છે, જે મનના મહેલનો માલિક છે, આત્મ સામ્રાજ્યનો શક્તિશાળી સ્વામી છે.

યોગી તેનાથી પણ વધારે આગળ જય છે, તે કેવળ તેનો સ્વામી જ નથી, પરંતુ એક રીતે મનમાં રહેતો હોવા છીનાં, તે જાણે કે તેની બહાર નીકળી જય છે, અને યા તો તેનાથી ઊધ્વમાં રહે છે અથવા તેની પાછળ રહે છે અને મુક્ત હોય છે. તેના માટે વિચારોના કારખાનામાંથી બહાર પડતી છાપો તદ્દન વાસ્તવિક હોતી નથી; કારણ કે તે જુબે છે કે વિચારો બહારથી આવે છે, વૈશ્વિક મનમાંથી અથવા વૈશ્વિક પ્રકૃતિમાંથી, કેટલીક વખત સાઢી રીતના બંધારણવાળા અને સ્પષ્ટ, કેટલીક વખત અણાધડ, અને પછીથી તેમને આપણી અંદર કોઈક જગ્યાએ આકાર આપવામાં આવે છે. આપણા મનનો મુખ્ય વ્યવસાય યા તો તેમને સ્વીકાર કરતો પ્રત્યુત્તર આપવો અથવા આ વિચાર-આંદોલનોનો ઈનકાર કરવો. (જે રીતે પ્રાણમય

આંદોલનો સૂક્ષ્મ શારીરિક શક્તિનાં આંદોલનોની માફક હોય છે તે પ્રમાણે) અથવા પર્યાવરણમાં રહેલા પ્રકૃતિના-બળમાંથી વિચારના મસાલાને (અથવા પ્રાણમય ગતિઓને) અંગત મનોમય રૂપ આપવું. આ વસ્તુ મને લેવેએ બતાવી તેથી તેમનો હું મહાન ઋણી છું. તેમણે કહ્યું, “ધ્યાનમાં બેસો, પણ વિચાર ન કરો. ફક્ત તમારા મન તરફ જ નજર રાખો; તમે જોશો કે વિચારો ‘તમારા મનની અંદર પ્રવેશ કરે છે;’ તેઓ પ્રવેશ કરી શકે તે પહેલાં તમારા મનથી બહાર તેમને ફેંકી દો અને આ વસ્તુ જ્યાં સુધી તમારું મન સંપૂર્ણ નીરવતા પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી કરો.’” મેં પહેલાં કદ્દી એવું સાંભળેલું પણ નહિ કે વિચારો દશ્યમાન રીતે બહારથી મનમાં પ્રવેશ કરે છે; પરંતુ મેં તે સત્યની સામે પ્રશ્ન કરવાનું કે તેની શક્યતા વિશે વિચાર્યું પણ નહિ. ફક્ત હું બેસી ગયો અને મેં તે પ્રમાણે કહ્યું. એક કાણની અંદર મારું મન એક ઊંચા પેર્વતની ટોચ ઉપર રહેલી પવન વગરની હવા જેવું શાંત થઈ ગયું, અનો પછી મેં જોયું કે એક વિચાર અનો પછી બીજો વિચાર સધન રીતે બહારથી આવતો હતો; મેં તેઓ પ્રવેશ કરીનો મનનો કબજો લે તે પહેલાં તેમનો ફેંકી દીધા અનો ત્રણ દિવસમાં હું મુક્ત બની ગયો. તે કાણથી, તત્ત્વતઃ, મારી અંદર રહેલો મનોમય પુરુષ એક મુક્ત બુદ્ધિ બની ગયો, એક વિશ્વરૂપ મન, મનના કારખાનામાં રહેલા મજૂરની માફક અંગત વિચારના સાંકડા વર્તુળમાં રહેલું મર્યાદિત મન ન રહ્યું, પરંતુ સ્વરૂપના હજારો પ્રદેશમાંથી આવતા જ્ઞાનનું ગ્રહણશીલ કરણ બન્યું અને આ મહાન દાઢિ - સામાન્ય અને વિચાર-સામ્રાજ્યમાં તેની પોતાની ઈરછા પ્રમાણે જ પસંદ કરવા માટે તે મુક્ત બન્યું. આ વસ્તુ હું એ વસ્તુ ઉપર ભાર મૂકવા માટે જ કહું છું કે મનોમય સ્વરૂપની શક્યતાએ મર્યાદિત નથી અને તે પોતે પોતાના મહેલમાં મુક્ત સાક્ષી અને સ્વામી બની શકે છે. આ હું એટલા માટે નથી કહેતો કે દરેક વ્યક્તિ મારી માફક એટલી જ ઝડપી નિર્ણાયક શક્તિની ગતિથી એ પ્રમાણે કરી શકે, (કારણ કે બીજી વસ્તુમાં પૂર્ણ વિકાસ સાધીને એ મનોમય શક્તિ પૂર્ણ રીતે પ્રાપ્ત કરવામાં ધરણાં વર્ષો લાગેલા, તેમ છતાં વ્યક્તિ પોતાના મનની કંબિક પ્રગતિવાળી મુક્તિ અને તેનું તેના ઉપર સ્વામીત્વ પ્રાપ્ત કરવાની શક્યતા ધરાવે છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ આ વસ્તુ હાથ ધરાવામાં શ્રદ્ધા અને સંકલ્પ રાખે તો તે શક્ય છે.

*

આ ભૂલ એટલા માટે થાય છે કે તમે એવું વિચારો છો કે તમારા વિચારો તમારા પોતાના છે, અને તમે તેમના સર્જક છો, અને જો તમે વિચારોનું સર્જન કરો નહિ (એટલે વિચારો નહિ) તો કોઈ વિચાર રહેશે નહિ. થોડું જ

નિરીક્ષણ તમને બતાવશે કે તમે પોતે તમારા વિચારોનું સર્જન કરતા નથી, પરંતુ તેઓ તમારી અંદર આવે છે. વિચારો જન્મ લે છે, તેમને જનાવાતા નથી - કવિઓ માફક - જે કહેવત છે તે પ્રમાણે. અલગત, જ્યારે તમે કોઈ વસ્તુનું સર્જન કરો અથવા કોઈ વિષય ઉપર વિચાર કરો ત્યારે એક પ્રકારની મહેનત અથવા પ્રયત્ન કરવો પડે છે પરંતુ તે વિચારોને આવવા માટે, અંદર પ્રવેશ કરવા માટે, નીચે ઉત્તરવા માટે, પ્રસંગ પ્રમાણે એક એકાગ્રતા હોય છે અને તે બધાને વ્યવસ્થિત ગોઠવવા માટેનો પ્રયત્ન હોય છે. એવો જ્યાલ કે તમે વિચારોને સ્વરૂપ આપો છો, અથવા તેમને વ્યવસ્થિત રીતે બંધ બેસતા કરો છો એ એક અહંકારયુક્ત ભ્રમ છે. તેઓ તેમની જાતે જ ગોઠવાઈ જાય છે અથવા પ્રકૃતિ તમારે માટે તે પમાણે કરે છે અને તે અમુક દબાણને લઈને; તે રીતે કરવા માટે તેની સાથે ઘણી માથાકૂટ કરવી પડે છે અનો છતાં તે માથાકૂટ કાયમ સફળ થતી નથી. પરંતુ મન અથવા પ્રકૃતિ અથવા મનોમય થકિત - તમારે જે રીતે પસંદ હોય તે પ્રમાણે કહો - આ વસ્તુને અમુક રીતે કરે છે, અને વિચારોની અમુક વ્યવસ્થા પ્રમાણે તે વસ્તુને આગળ ચલાવે છે; અધ્ય-દંધ બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિઓ (અશિષ્ટતા માફ કરશો અથવા ગંધી નેવા હઠાગ્રહીઓ), જડ વ્યવસ્થાવાળા અથવા અપૂર્ણ વ્યવસ્થા કરનારા બુદ્ધિશાળી તર્કવિદો, તર્ક-યુક્ત રીતે અથવા તર્કથી પરિણામ ન આવે એ રીતે કામ કરે છે. આ પ્રમાણે નૃત્ય કરનારા અને અથડા-અથડી કરનારા વિચારોના ટોળામાં અંતઃપ્રેરણા કઈ રીતે પ્રવેશ કરે? કેટલીક વખત તે આવે છે. કેટલાક માણસોના મનમાં પ્રેરણાઓ ઘણી વખત આવે છે, પરંતુ તાત્કાલિક સામાન્ય વિચારો તેને ઘેરી લે છે અને જીવતી જ તેને ખાઈ જાય છે, અને પછીથી તેમની જિનપ્રેરણાયુક્ત હોજરીમાંથી ખૂન થયેલી પ્રેરણાનો ટુકડો પ્રકાશિત રીતે બહાર, તમારી સામે જોઈને હસતો હસતો કહે છે, “હું પ્રેરણા છું, સાહેબ.” પરંતુ તે ફક્ત બુદ્ધ જ છે, કોઈક બૌધ્ધિક તત્ત્વ અથવા સામાન્ય વિચાર હોય છે, જેમાં ટુકડા થયેલી અને તેથી જેરમાર્ગ દોરનારી પ્રેરણાનો અંશ તેમની અંદર હોય છે. હવે શૂન્ય મનમાં, શૂન્ય પણ જડ નહિ (એ ખાસ અગત્યનું છે) એવા મનમાં, અંતઃપ્રેરણાઓ જીવંત અને પૂર્ણ રીતે પ્રવેશ પામવાની તક પ્રામ કરે છે. પરંતુ શૂન્ય મનમાં જે કાંઈ આવે તે અંતઃપ્રેરણાયુક્ત હોય છે, એવા જ્યાબથી દોડી ન જશો. કોઈ પણ વસ્તુ, કોઈ પણ પ્રકારનો જ્યાલ અંદર પ્રવેશ કરી શકે છે. વ્યક્તિએ જગત રહેવાનું છે અને મુલાકૃતીનાં પ્રમાણપત્રોની ચકાસણી કરવાની છે. બીજા શરૂઆતમાં મનોમય પુરુષ ત્યાં હાજર રહેવો જોઈએ, નીરવ પણ સજાગ, બિનપક્ષપાતી પરંતુ વિવેકશક્તિ સાથે. તે વસ્તુ તમે સત્યની શોધ કરો ત્યારે ખાસ હોવી જોઈએ. કાવ્ય માટે આટલું બધું

જરૂરી નથી. ત્યાં તો મુલાકાતીની કાવ્યમય ગુણવત્તા કેટલી છે તેની જ ચકાસણી કરવાની છે, અને તે જ્યારે તેની પોટલી છોડી હે, પછી જ થઈ શકે - પરિણામો દ્વારા.

*

આ રીતે વસ્તુઓ આવે છે, ફક્ત માણસ તેનું નિરીક્ષણ કરતો નથી. વિચારો, જ્યાલો, સુખપૂર્વકની શોધખોળો વગેરે વગેરે, ચારે બાજુ આસપાસ ફરતી હોય છે (વિચાર-તરંગોમાં અથવા જુદી રીતે) અને કોઈ મનને શોધતા હોય છે જે તેમને સમાવિષ્ટ કરે. એક મન સ્વીકારે છે, જુઓ છે, ઈનકાર કરે છે - બીજું મન લે છે, જુઓ છે અને સ્વીકાર કરે છે. બે લિન્ન મન એક જ પ્રકારના વિચાર-સવરૂપને અથવા વિચાર-તરંગને ગ્રહણ કરે છે, પરંતુ બન્નેની મનોમય પ્રવૃત્તિઓ જુદી હોવાથી, તેમાંથી લિન્ન પરિણામો આવે છે. અથવા તે વિચાર એક વ્યક્તિમાં આવે છે અને તે કાંઈ કરતી નથી અને પછીથી તે વિચાર એમ કહેતો કહેતો ચાલ્યો જાય છે, “અરે આ પ્રાણી તૈયાર નથી!” અને તે બીજ માણસ પાસે જાય છે, જે તાત્કાલિક તેને આવકાર આપે છે અને તેની અંદર તે સ્થિર થાય છે અને અંતઃપ્રેરણા, પ્રકાશ અથવા ઉત્સાહયુક્ત મૌલિક શોધ અથવા સર્જન કર્યું હોય તેનો આનંદપૂર્વકનો પરપોટો અભિવ્યક્ત કરે છે અને તેને ગ્રહણ કરનાર માનવી અહંકારથી બોલ્યો ઊંઠે છે, “મેં, આ મેં કરેલું છે.” અહંકાર, સાહેખ, અહંકાર છે ! તમે તો એક ગ્રહણ કરનાર માણસ છો, અનુકૂળ માધ્યમ, જે તમને પસંદ પડે તો - બીજું કાંઈ નહિં.

*

સૌ પ્રથમ, આ વિચાર-તરંગો, વિચાર-બીજો અથવા વિચાર-સવરૂપો અથવા જે કાંઈ હોય તે, લિન્ન લિન્ન મૂલ્યોવાળાં હોય છે અને ચેતનાની લિન્ન લિન્ન ભૂમિકાઓમાંથી આવે છે. એક જ પ્રકારનો વિચાર-પદાર્થ ચેતનાની જે ભૂમિકા મારફતે વિચારો આવે છે તેને અનુરૂપ (દા.ત. વિચાર-શીલ મન, પ્રાણમય મન, શારીરિક મન, અવચેતન મન પ્રમાણે) અથવા ચેતનાની શક્તિ જે તેમને ગ્રહણ કરે છે અને એક યા બીજ માણસના મનમાં તેમને આકમણપૂર્વક દાખલ કરે છે તેને અનુરૂપ ઊર્ધ્વતર અથવા નિમન તરંગોનું ઝ્યાં ધારણ કરે છે. તે ઉપરાંત દરેક માણસના મનમાં અમુક મસાલો હોય છે અને આવતા વિચારો પોતાની જતનો આકાર બાંધવા માટે અથવા પોતાનો અનુવાદ કરવા માટે તે મસાલાનો ઉપયોગ કરે છે (આપણે તેને અસલ ઉપરથી નકલ કરવાનું કષીએ છીએ) પરંતુ તે પદાર્થ કેમળ હોય યા બરછટ હોય, સમર્થ હોય યા નિર્બંધ હોય વગેરે વગેરે, અને આ

રીતે એક અને બીજા મનમાં ભિન્ન પ્રકારનો હોય છે. તે ઉપરાંત દરેક વ્યક્તિમાં મનોમય શક્તિ વાસ્તવિક રીતની અથવા અંતર્ગત રહેલી હોય, તે ભિન્ન પ્રકારની હોય છે અને આ મનસ્ય-શક્તિ વિચારની ગ્રહણશીલતામાં, પ્રકાશિત અથવા તમે-ગ્રસ્ત, સાત્ત્વિક, રાજ્યસિક અથવા તામસિક હોય છે અને દરેક પ્રસંગમાં તેનાં પરિસ્થિતી લિખ્ન રીતનાં હોય છે.

*

તેઓ (વૈશ્વિક મનમાં રહેલા વિચારો) જ્યારે મનમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે શબ્દ-રૂપ ધારણ કરે છે – સિવાય કે તે સત્ત્વોમાંથી ન આવતા હોય, અથવા કેવળ વિચાર-બળો ન હોય.

*

આ બોટું માનસ-શાસ્ત્ર છે, શબ્દો સિવાય પણ વિચાર શક્ય હોય છે. બાળકોને વિચારો હોય છે, પ્રાણીઓમાં પણ – વિચારો શબ્દો કરતાં પણ જુદાં રૂપો લઈ શકે છે. પ્રથમ વિચારસૂઝ આવે છે – આ બધી સમજણેને અભિવ્યક્ત કરવા. માટે ભાષા આવે છે અને તે ભાષા તાજ વિચારો તરફ દોરી જાય છે.

૨

મનોમય જ્ઞાન બહુ ઓછું ઉપયોગી હોય છે ના સિવાય કે વસ્તુઓની સીધી ચેતનામાંથી જે સાચું જ્ઞાન આવે છે તેના તરફ કેટલીક વખત તે પોતાની રજૂઆત દર્શાવે છે.

*

ઉધ્વોમાંથી પ્રાપ્ત થતું જ્ઞાન, અને મન પોતાની શક્તિથી જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે, તે બન્ને વસ્તુ એક છે? જે મન શક્તિમાન હોય તો ઉધ્વોમાંથી આવતા જ્ઞાનની કોઈ જરૂર નથી, તે પોતાની મહાનતાથી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે.

*

મનોમય જ્ઞાન જરૂરી નથી પરંતુ ચૈતસિક દર્શાન અથવા ચેતનામાં સીધી સમજણું જરૂરી છે. પ્રાણીની તરકીબો દ્વારા મનોમય જ્ઞાન કાયમ આંધળું બનાવી શકાય છે.

*

તે (જ્ઞાનમાં મહત્તર પૂણ્યતા) ત્યારે જ આવે જ્યારે એક અન્ય પ્રકારના જ્ઞાનનો વિકાસ અને સક્રિયતા શારીરિક સાથે વ્યવહાર કરે અને મનનાં કાર્યોનિ ક્રમિક રીતે બધા ભાગોમાં લઈ જય.

*

અજ્ઞાન કરતાં જ્ઞાન કાયમ વધારે સારું છે. તે ક્ષણે વસ્તુઓને શક્ય ન બનાવે તો ત્યાર પછી તે શક્ય બનાવે છે, જ્યારે અજ્ઞાન સક્રિય રીતે વસ્તુઓમાં વિધન નાખે છે અને ગેરમાર્ગે દોશી જય છે.

*

જ્ઞાનના પ્રકાર બિનન બિનન હોય છે. એક અંતઃપ્રેરણા હોય છે. એટલે એવી કોઈ વસ્તુ જે જ્ઞાનની ભૂમિકાઓમાંથી જાગ્રતા માફક આવે છે અને મનને સત્ય તરફ એક ક્ષણમાં ખુલ્ખું કરે છે. તે અંતઃપ્રેરણા છે. માણસો કહે છે તે પ્રમાણે જ્યારે કુચિ પ્રેરણામાંથી લખે છે અથવા વક્તા વાણી વ્યક્ત કરે છે તે પ્રમાણે તે સહેલાઈથી શર્બદ્ધાનું રૂપ લે છે.

*

એટલો જ્યાલ પૂરતો નથી. તે ફક્ત અધ્ય-પ્રકાશ આપે છે. તે વિચાર અને તેની પાછળ રહેલાં લક્ષ્ય બન્નેના સત્યનું સમગ્ર સત્ય તમારે પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. અસ્તિત્વ, ચેતના, દિવ્ય બળ - એ ત્રિવિધ રહસ્ય છે.

*

આ વિચારમાં એક શક્તિ છે - એક બળ જેનો વિચાર એક આકાર છે. ઉપરાંત, વિચાર અને બળ અને શર્બદ્ધાની પાછળ, એક આત્મ તત્ત્વ કષીએ છીએ, તે રહેલું છે - એક ચેતના જે બળને ઉત્પન્ત કરે છે.

*

એક ચેતનામાંથી જ બધી ચેતનાઓ આવે છે - જ્ઞાન દિવ્ય ચેતનાનું એક પાસું છે.

*

તે (આધ્યાત્મિક જ્ઞાન) સત્યની સચેતન અનુભૂતિ છે, જેને અંદર જોઈ

શકાય છે અને જીવી શકાય છે અને તે વસ્તુઓના સાચા અર્થનું આધ્યાત્મિક દર્શન છે (બૌધ્ધિક કરતાં વધારે સીધેસીધું અને સધન). તે સાચી રીતે વિચાર અને વાણી-માં અભિવ્યક્ત થઈ શકે છે, પરંતુ તે પોતે તેમનાથી સ્વતંત્ર હોય છે.

*

હું તમારી ઉધ્વ ચેતના અને સર્વ વસ્તુઓમાં તમે માતાજીનાં દર્શન કરતા હતા તે અનુભૂતિઓ વિશે વાત કરતો હતો. આ બધી વસ્તુઓને આધ્યાત્મિક સાક્ષાત્કારો, આધ્યાત્મિક જ્ઞાન કહેવાય છે. સાક્ષાત્કારો જ્ઞાનનું એક છે; તેમના વિશેના વિચારો, તેમની શબ્દોમાં અભિવ્યક્તિ તે ઓછા પ્રકારનું જ્ઞાન છે અને જે વિચારો કેવળ મનોમય હોય અને અનુભૂતિ વગરના હોય તો તેમને આધ્યાત્મિક અર્થમાં ‘ જ્ઞાન ’ તરીકે બિલકુલ ગણવામાં આવતા નથી.

*

મન તેના ઉધ્વ ભાગમાં દરેક શીતે અને બધી વસ્તુઓમાં પરમાત્મા સાથેના ઔકય વિશે સભાન હોય છે – તે પરમ જ્ઞાન હોવાથી તેના નિર્ભન કરણુરૂપ ભાગોમાં રહેલી અવિદ્યા અને નિર્બંધતાથી તે વ્યગ્ર બનતું નથી; તે આ બધી વસ્તુઓ પ્રત્યે સ્થિત સહિત જુઓ છે અને પરમ જ્ઞાનના પ્રકાશથી આનંદપૂર્ણ અને પ્રકાશિત રહે છે.

આધ્યાત્મિક સાધક માટે પરમાત્મા સાથેના ઔકયની ચેતના એ જ પરમ જ્ઞાન છે.

*

હા, તે પ્રમાણે જ બને છે. સાક્ષાત્કારનો એક સ્પર્શ જ ઉધ્વ મનોમય જ્ઞાન અથવા પ્રકાશિત મનોમય જ્ઞાનના પ્રવાહને વહેતો કરવા માટે પૂરતો છે.

*

આવા પ્રશ્નો ઉધ્વ જ્ઞાનના પુશ્નોને અટકાવે ઓળું થવા દેવું ન જોઈએ. માણસ પછીથી તેમના ઉપર વિચાર કરી શકે છે અને ઉત્તર પ્રામ કરી શકે છે. જે જ્ઞાન આવે છે તે કાયમ પૂર્ણ અથવા અભિવ્યક્તિમાં સંપૂર્ણ હોતું નથી; પરંતુ તેને મુક્ત શીતે આવવા દેવું જોઈએ અને તેનું સંવધન અથવા તેમાં સુધારાઓ પાછળાંથી કરી શકાય છે.

*

પ્રથમ વખતે જ્ઞાન યા કોઈ પણ વસ્તુ સતત શીતે ટકી શકતી નથી – અને તે ત્યાં હોય છતાં પણ વ્યક્તિ તે કાયમ સક્રિય રહે એવી અપેક્ષા રાખી શકે નહિ. તે વસ્તુ પાછળથી આવે છે.

*

જેનો ત્યાગ કરવાનો છે તે અહું છે. જ્યાં સુધી ઉદ્ધ્વમાંથી પૂર્ણ વિશાળતા ન આવે ત્યાં સુધી જ્ઞાનની મર્યાદા કાયમ રહેવાની જ; તેનો કોઈ વિચાર ન કરવો.

*

તમારું મન વધારે પડતું સક્રિય છે. જો તે વધારે સિથર અને ઓછું પ્રશ્ન કરનારું તથા દલીલબાજ તેમજ અધીરાઈથી એવી તરકીબો ન શોધતું હોત તો મને લાગે છે કે તેમાં વધારે જ્ઞાન ઉત્તરી શકે અને અંતઃસ્કુરણા તથા બ્ઝિન-બૌદ્ધિક ઉદ્ધ્વ ચેતનાનો તમારી અંદર વધારે વિકાસ થઈ શકે.

*

જ્યાં સુધી બાબ્ય મન અચંચળ બનતું નથી, ત્યાં સુધી અંતઃસ્કુરણાનો વિકાસ શક્ય નથી. તેથી બુદ્ધિથી પર રહેલી કઈ વસ્તુ છે તેને વિશે બૌદ્ધિક પ્રશ્નો પૂર્ણવાનું તમારે ચાલુ રાખવાની ઈચ્છા હોય, અને આવી સક્રિયતા હોવા છતાં તમારી અંતઃસ્કુરણા વિકાસ પામે એવું તમે ઈચ્છતા હો, તો તમારે તેના વગર ચલાવવું પડશે.

*

સ્થૂલ મન જ આ બધા પ્રશ્નો ઉપસ્થિત કરે છે અને તે સમજી શકે નહિ, અથવા ઉત્તર પણ આપી શકે નહિ. જો તમે આ સ્થૂલ મનના પ્રશ્નો પૂર્ણવાનું બંધ કરો અને એક વધારે ઊંડી અને વિશાળ ચેતના જે તમારી અંદર રહેલી છે તેને બહાર આવવા દઈને વિકાસ સાધવા દો તો જ તમારી અંદર સાચું જ્ઞાન અને સાચી સમજણે આવી શકે. ત્યાર પછી સહજ શીતે જ તમને સાચો ઉત્તર અને સાચું માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત થશે. તમારી ભૂલ એ છે કે આંતર ચેતનાના વિકાસ ઉપર એકાગ્રતા કરવાને બદલે, બાબ્ય મન અને તેના વિચારો અને તેની સમજણેને તમે વધારે પડતી અગત્ય આપો છો.

*

કોઈ પણ વસ્તુ વિશે એક હજાર પ્રશ્નો પૂછી શકાય, પણ તેમનો પ્રત્યુત્તર

એક ગ્રંથ માગી લે અને તેમ છીતાં મન તેમાંની કોઈ વસ્તુ સમજી ન શકે. કેવળાં ચેતનામાં પોતાનામાં વિકાસ થવાથી જ આ વસ્તુઓનું સીધું દર્શાન તમે કરી શકો.. પરંતુ તેને માટે મન અચંચળ હેવું જોઈએ અને તેની જગાએ સીધી લાગણી અને અંતઃસ્કુરણા આવવાં જોઈએ.

*

જ્યારે તમે સાચી અંતઃપ્રેરણાની ભૂમિકાને પ્રામ કરો ત્યાર પછી સાધના કર્દી રીતે કરવી તેના વિશેની સૂચનાઓ અથવા પ્રશ્નો માટે જરૂર રહેશે નહિ. સાધના પોતે જ અંતઃસ્કુરણાના પ્રકાશમાં પોતાનું કાર્ય કરશે.

*

તે પ્રમાણે જ કાયમ બને છે. સાધના વિષે કહેલ્લી વાતો – અથવા કોઈ પણ પ્રકારનું સત્ય – ચેતના અને અનુભૂતિના વિકાસ સાથે કાયમ વધારે ગહન અથું આપે છે. એટલા માટે જ માણસ જ્યારે ચેતનાની ભૂમિકામાં ઊધ્વર્માં ઊંચે ઉઠે છે ત્યારે મનમાં પહેલાં જે સત્યનું દર્શાન થતું હતું તેમાં કાયમ નવીનતા અને વધારે વિશ્વાળ ગહન વસ્તુ આવે છે.

*

એક વસ્તુ કાયમ જરૂરી છે કે શાંતિ અને શક્તિને કાર્ય કરવા દેવું, અને મનને વસ્તુઓ શોધવા માટે રજ ન આપવી તથા વિક્ષુખ ન બનવું. મનનાં બધાં જ મૂલ્યો અવિદ્યાની રચનાઓ હોય છે – જ્યારે તમારો ચૌત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવે ત્યારે જ તમને સાચું જ્ઞાન પ્રામ થાય છે – કારણ કે ચૌત્ય પુરુષ સધળું જાણે છે.

*

હા, તે સાચો મુદ્દો છે. સામાન્ય મન જે પ્રાણમય કામનાઓ અને પોતાની મનોમય રચનાઓના થાસન નીચે હોય છે તે સમજી શકે નહિ – તેણે શાંત પડી જવું જોઈએ અને શાંતિ અને બળને કાર્ય કરવા દેવું જોઈ એ જેથી કરીને જેમાં સાચો પ્રકાશ હોય. તેવી બીજી ચેતનાને અંદર લાવી શકે. જ્યારે તે વસ્તુ બનશે ત્યારે આ પ્રશ્નો અને તેમના પ્રત્યાધાતોને કોઈ જગા રહેશે નહિ.

*

તમારે ફરક્ત ચેતનાનો વિકાસ થવા દેવો જોઈએ – પ્રથમ તો કેટલીક ભૂલો થશે તેમ જ સાચા વિચારો પણ આવે છે, પરંતુ જ્યારે તેમાં પૂરતા પ્રમાણમાં વિકાસ:

શાય અને માતાજીનું બળ અને જ્ઞાન તમારી અંદર સીધેસીધું કાર્ય કરશે, ત્યારે વસ્તુઓ વધારે અને વધારે સાચી બનશે - એટલું જ નહિ પરંતુ તમારામાં ખાતરી આવશે. અત્યારે જૂનું શારીરિક મન એટલું બધું વધારે પ્રમાણમાં કાર્ય કરે છે કે તેને લઈને દર્શનો કાયમ રહે નહિ. જેમ જેમ શાંતિ અને બળ શારીરિક ચેતનાનો પૂણું કબજે લેશે, તેમ તેમ આ વસ્તુમાં ફેરફાર થતો નશે અને ચેતના વધારે ચોક્કસ શીતની અને વધારે પ્રકાશથી વૃદ્ધિ પામતી જશે.

*

બળ અને શાંતિની સાચી લાગણી તરફ પાછા ફરો - તે લાગણી અને અનુભૂતિના વિકાસની સાથે સમજમાં વૃદ્ધિ થતી જશે. કારણ કે બળ અને શાંતિની સાથે પ્રકાશની કોઈક એવી વસ્તુ આવે છે અને પ્રકાશ, મનને પ્રકાશિત કરે છે જે સમજ ઉતારી લાવે છે. જ્યાં સુધી તમે અપ્રકાશિત મન વડે પ્રયત્ન કરતા હશો ત્યાં સુધી ભૂલો અને ગેરસમજણું અનિવાર્ય શીતે આવે છે.

*

૩

જ્યાં સુધી શારીરિક મન પ્રકાશિત ન બને અને તે પ્રકાશ તેને તે પ્રમાણે કરવાની ફરજ ન પાડે ત્યાં સુધી શારીરિક મનની એવી પ્રકૃતિ છે કે જે કોઈ વસ્તુ પરા-ભૌતિક હોય તેને માનવી નહિ કે સ્વીકારવી નહિ. તમારી જતને આ પ્રકારના મનની સાથે તકૃપ ન બનાવશો, તેને તમારી પોતાની જત ન માનશો, પરંતુ તેને ફક્ત પ્રકૃતિની તમોગ્રસ્ત પ્રક્રિયા તરીકે જ માનજો. તેને માનવાની ફરજ પડે ત્યાં સુધી પ્રકાશને તેની અંદર ઉતારી લાવો.

*

હા, શારીરિક મન તર્ક કરે છે, પરંતુ બાધ્ય માહિતી ઉપરથી જ ધ્યાને ભાગે કરે છે - એવી વસ્તુઓ ઉપર જે તેમનાં બાધ્ય મન અને ઈન્ડ્રિયો અને જેનાથી ટેવાઈ ગયેલા હોય એવા વિચારો ઉપરથી, અથવા કેવળ બાધ્ય જ્ઞાન ઉપરથી જ જેવી દેખાય જે પ્રમાણે તે તર્ક કરે છે.

*

શારીરિક મન સમજણું માટેનું સાધન છે અને સ્થૂલ વસ્તુઓ ઉપર થતાં વ્યવસ્થિત કાર્યનું તે એક કરણ છે. અત્યારે જે પ્રમાણે તે તમોગ્રસ્ત અને અવિદ્યામય છે અને ફાંફાં મારે છે અથવા કેવળ બાબુ જ્ઞાન વડે માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત કરે છે તેને બદલે તેણે પરમાત્મા વિષે સચેતન બનવાનું છે અને એક આંતર પ્રકાશ, સંકલ્પ અને જ્ઞાન પ્રમાણે તેણે કાર્ય કરવાનું છે. અને પોતાની જતને સ્થૂલ જગતની સાથેના સંપર્કમાં મૂકીને, એકતાની સમજણું પોતાની જતને મૂકવાની છે.

*

તેનો અર્થ કે બાબુ શારીરિક મનમાં એક પ્રકારની તમોગ્રસ્તતા હોય છે, જે જ્ઞાનને બહાર આવવામાંથી અટકાવે છે. આ તમોગ્રસ્તતા બાબુ સ્થૂલ મનમાં વિશ્વરૂપ હોય છે – અત્યારે તમને તે વધારે લાગે છે કારણ કે અત્યારે તે શારીરિક ચેતનામાં છે જ્યાં અત્યારે વિરોધ કેન્દ્રિત થયેલો છે. જેવું મન અને પ્રાણ મારફતે દિવ્ય બળ અવતરણ કરી શકશે અને શારીરિક પ્રકૃતિ ઉપર સીધિસીધું કાર્ય કરશે કે તરત જે તે વિરોધ ચાલ્યો જશે.

*

તમને જેની અનુભૂતિ થઈ તે બાબુ શારીરિક મન અને પ્રકૃતિની તમોગ્રસ્તતા હતી (ગળામાં રહેલું કેન્દ્ર આ બહિર્મંનનું કેન્દ્ર છે). જ્યાં સુધી તે ત્યાં રહેલું છે ત્યાં સુધી બાબુ પ્રકૃતિ અને કાર્ય જે પ્રમાણે તે પહેલાં હતાં તે પ્રમાણે જ રહેશે અને તેની તથા આંતર આધ્યાત્મિક ચેતના અને અનુભૂતિ વર્ણે કોઈ પ્રકારનો વ્યવહાર બનશે નહિ. આ વસ્તુ એક અનુભૂતિથી અદશ્ય થઈ શકે નહિ; પરિવર્તન માટે એક સિથર સંકલ્પ જરૂરી છે.

*

તમે જે કહો છો તે બિલકુલ સાચું છે. કોઈ પણ વ્યક્તિગત પ્રયત્ન આ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરી શકે નહિ; એટલા માટે જ અમે તમને કાયમ કહીએ છીએ કે તમારી જતને અચંચળ રાખો અને શાંતિ અને બળને કાર્ય કરવા દો. સમજ માટે એવું છે કે તમારા સ્થૂલ મનને સમજવું છે પરંતુ સ્થૂલ મન પોતાની જતે આ વસ્તુઓ સમજવા માટે અથકત છે – કારણ કે તેની પાસે તેના માટેનાં સાધનો નથી. તેનાં ધોરણો સાચા જ્ઞાનનાં ધોરણો કરતાં બિલકુલ ભિન્ન હોય છે. સ્થૂલ મન એટલું જ કરી શકે છે કે અચંચળ રહીને તેની અંદર પ્રકાશને પ્રવેશ કરવા દે, સ્વીકારે અને પોતાના વિચારોથી તેમાં દખલ ન કરે – ત્યાર પછીથી તે કભિક રીતે જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે. તે આ રીતે કરી શકે નહિ; તેણે સમર્પણ કરવું જ જોઈએ.

*

બાધ્ય સ્થૂલ મનનું કાર્ય બાધ્ય વસ્તુઓની સાથે કાર્ય કરવાનું હોય છે - એટલા માટે જ તેને તેમનામાં વ્યસ્ત રહેવાની ઈચ્છા હોય છે. તેણે અચંચળ રહેતાં શીખવાનું છે અને જ્યારે સંકલ્પ તેનો ઉપયોગ કરવા ઈચ્છે ત્યારે જ તેણે કાર્ય કરવાનું છે, જ્યારે તેની ખરેખર જરૂર હોય ત્યારે જ - અને જ્યારે દિવ્ય સંકલ્પ ને કાર્ય કરવાની ઈચ્છા ધરાવે તે જ કાર્ય તેણે કરવાનું છે અને પોતાની મરજી પ્રમાણે ભટકવાનું નથી. જ્યારે તે સિથર બને, ત્યારે તે અંદર જઈ શકે છે અને આંતર શારીરિક ચેતનાના સંપર્ક અને ઔક્યતામાં આવે છે, જેમ જેમ વિશ્વાસી અને શાંતિમાં વૃદ્ધિ થતી જાય તેમ તેમ સ્થૂલ મન વધારે અચંચળ બનતું જાય છે. અને તેને ઊંડાણુભર્યા કાર્યનો સ્વોત પ્રામ થતો જાય છે.

*

તમે હાલમાં જે જોયું અને તમારા પત્રોમાં જેનું વાર્ષિક કરો છો, તે સ્થૂલ મનની સામાન્ય ક્રિયા છે. સ્થૂલ મન સામાન્ય ટેવ મુજબના અને સતત ફરીને આવતા વિચારોથી પૂર્ણ હોય છે અને બાધ્ય પદાર્થો અને પ્રક્રિયાઓથી કામમાં મશગૂલ રહેતું હોય છે. પહેલાં જે તમને તકલીફ આપતું હતું તે પ્રાણમય મન હતું અને તે જુદું છે - કારણ કે તે કાયમ ઊર્મિઓ, શીધ્રવૃત્તિઓ, કામનાઓ અને જીવન સાથેના અનેક પ્રકારના સંપર્કો તથા બીજ માણસોના વર્તન પ્રત્યેના પ્રત્યાધાતોથી સભર હોય છે. સ્થૂલ મન પણ આ બધી વસ્તુઓને પ્રત્યુત્તર આપી શકે છે પરંતુ બીજી રીતે - તેની પ્રકૃતિમાં ટેવ મુજબની કિયા, સામાન્ય નાનાં નાનાં હિતો, દુઃખો અને આનંદો કરતાં કામનાની એષાણા ઓછી હોય છે. જો માણસ તેના પર કાબૂ રાખવા કે તેને દબાવવા પ્રયત્ન કરે તો તે વધારે સક્રિય બને છે.

આ મનની સાથે કામ કરવામાં બે વસ્તુઓ જરૂરી છે: (૧) તેને કાબૂમાં લેવા અથવા તેની સાથે યુદ્ધ કરવા અથવા તેને દબાણમાં લાવવા એટલો બધો પ્રયત્ન ન કરવો, પરંતુ તેની પાછળ જઈને ઊભા રહેવું; માણસ તેની સામે જુઓ છે અને તે શું છે તે જાણો છે, પરંતુ તેના વિચારોનું અનુસરણ કરતો નથી અથવા તે જે પદાર્થોની પાછળ પડે છે તેની સાથે દોડી જતો નથી પરંતુ તે મનની પાછળ અચંચળ અને અલગ થઈને રહે છે; (૨) જ્યાં સુધી અચંચળતાની ટેવ સ્થૂલ મનનો કુબળે લે અને તેની ક્ષુદ્ર પ્રવૃત્તિઓની ટેવની જગાએ અચંચળતા આવે ત્યાં સુધી આ શીતની અલગતામાં તથા અચંચળતામાં અને એકાગ્રતામાં રહેવાની તાલીમ લેવી. અલબટા, આ બનવા માટે સમય લાગે છે અને તાલીમ દ્વારા જ આવે છે. એટલા માટે તમે જે કરવાનું સૂચન કરો છો તે બિવક્ષુલ સાચી વસ્તુ છે.

*

તમારી જતને તેમાંથી (વિચારોની ટેવ મુજબની પ્રક્રિયામાંથી) મુક્ત કરો – તમારા મનને બાધ્ય વસ્તુ બનાવો અને જેવી શીતે શેરીમાં કોઈ વસ્તુ બનતી હોય તેનું તમે નિરીક્ષણ કરતા હો તે શીતે તેમનું નિરીક્ષણ કરો. જ્યાં સુધી તમે તે પ્રમાણે કરી શકશો નહિ, ત્યાં સુધી તમારા મનના સ્વામી બનવાનું તમારા માટે મુશ્કેલ બનશે.

*

બિલકુદ સાચું. પરંતુ તે સામાન્ય અનુભૂતિ છે – એ એક અદ્ભુત વસ્તુ છે કે સ્થૂલ મન ઉપર એક સરળ અને સાચી વસ્તુનો ઉદ્ય પામતાં કેટલો બધો લાંબો સમય લાગે છે !

*

ચૈત્યપુરુષ સ્થૂલ મન ઉપર ઘણી મહાન અસર કરી શકે છે. તે તેને વસ્તુઓ ઉપરનું સાચું વલણ તેમજ તેમના તરફ જોવાની સાચી દાખિલ આપે છે તેથી કરીને તે ઊર્ધ્વમય સ્વરૂપને તેની અભીષ્ટસામાં, પ્રેમમાં અને સમર્પણમાં સહાય કરે છે અને તે પોતે જ વસ્તુઓને કેવળ બાધ્ય બાજુથી જોવાને બદલે અને ખોટાં તારણો તથા દેખાવોને અનુસરવાને બદલે વસ્તુઓના આંતર-સત્યમાં રસ, શ્રદ્ધા અને આંતર-દાખિલ પ્રાપ્ત કરે છે. સ્થૂલ મનની જે મુખ્ય ક્ષતિઓ છે જેવી કે સંકુચિતતા અને શંકા, તેમાંથી મુક્ત બનવા માટે પણ તેને તે સહાય કરે છે.

*

જો ચૈત્યપુરુષ શારીરિક મન અને સ્થૂલ પ્રાણ ઉપર કાબૂ પ્રાપ્ત કરી શકે, તો તેમના સંકલ્પ તથા દાખિલિંદુમાં ફેરફાર કરી શકે છે, તેમને નવો ઓપ આપી શકે છે અને વસ્તુઓનાં સાચાં દર્શાન તરફ તથા સાચા આવેગ તરફ ખુલ્લાં કરી શકે છે. મન અને ઊર્ધ્વ પ્રાણ તેના માટે ઘણી સહાય કરી શકે છે.

*

જ્યારે શારીરિક મનમાં પ્રાણ દ્વારા વિક્ષેપ ઉત્પન્ત થાય ત્યારે તે સહેલાઈથી કોઈ વસ્તુ સમજતું નથી કારણ કે તેનામાં રહેલી બુદ્ધિ તેને પ્રાણ દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવે છે. પ્રાણ પોતાની કામનાઓ અને લાગણીઓ પ્રમાણે વિચાર કરે છે જીવાય કે ચૈત્યપુરુષમાંથી મહાન સ્પષ્ટતા કરવામાં આવે અથવા તો ઊર્ધ્વમાં રહેલા ચિંતન-શીલ મનમાંથી તેના માટે સહાય આવી પહેંચે.

તે ચૌતસિક ચેતના છે, પૂર્ણ નહિ, પરંતુ સારી શીતે વિકાસ પામેલી. તમે જે

માણસોનો નિર્દેશ કરો છો તેમાંના કેટલાકને તે ટેકો આપે છે અને તેથી તેઓને શક્ષામાં આગળ જવાનું સહેલું પડે છે — પરંતુ ઘણી જ પ્રાણમય મુશ્કેલીઓ પછી તેમનામાં તે વિકાસ પામી છે — અને તે વસ્તુ તમારામાં ઝડપથી કેમ ન બને, તેના માટે કોઈ કારણ નથી.

*

તે (અંતઃસ્કુરણા યુક્ત થયેલું શારીરિક મન ત્યારે હોય જ્યારે બાબ્ય મન અને ઈન્દ્રિયોને જે શીતે વસ્તુઓ દેખાય તેના બદલે માણસ વસ્તુઓને સૂક્મ શારીરિક મન તથા સૂક્મ ઈન્દ્રિયો દ્વારા જેવાની શરૂઆત કરે છે — દા.ત. અંતઃપ્રેરણાથી જુઓ કે શું કરવાનું છે, તે કેવી શીતે કરવાનું છે, વસ્તુને (કહેવાતા જીવ વગરના પદાર્થોને પણ) શું જોઈએ છીએ અથવા તેમને શેની જરૂર છે, હવે પછી શું બનવાનું છે (અથવા કેટલીક વખત ચોક્કસ બનવાની છે), ભૌતિક ભૂમિકા ઉપર કયાં કયાં બજોની લીલા ચાલી રહેલી છે વગેરે વગેરે. શારીર પણ અંતઃપ્રેરણાથી આ શીતે સચેતન બને છે, અને મન તેને શું કરવાનું છે તે ન કહે છતાં શું કરવાનું છે તેની લાગણી તેનામાં ઉત્પન્ન થાય છે, કઈ વસ્તુથી તેણે દૂર રહેલું જોઈએ, કઈ વસ્તુ તેની નજીક છે અથવા (અદશ્ય હોવા છતાં) કઈ વસ્તુ તેની પાસે આવી રહેલી છે વગેરે વગેરે.

*

ચોક્કસ, તે (રૂપાંતર પામેલું શારીરિક મન) શારીરિક પ્રાણ ઉપર સાચા વલણ અને સાચી લાગણીનું દબાણ કરી શકે છે, જોટાં સૂચનો અને જોટાં દબાણો આવતાં હોય તેમને આવવામાં મુશ્કેલી ઉભી કરે છે અને સાચી ગતિઓમાં પૂર્ણ શક્તિ મૂકી શકે છે. સમગ્ર શારીરિક ચેતના માટે, છેક સ્થૂલ ચેતનાના ફેરફાર માટે, શારીરિક મનનું આ કાર્ય અનિવાર્ય છે, જે કે તેને માટે અવચેતનને પ્રકાશિત કરવું અનિવાર્ય છે.

*

૪

જેને સાધના કરવી છે તેને માટે સાધના પ્રથમ હોવી જોઈએ — વાચન અને અનોમય વિકાસ કેવળ ગૌણ વસ્તુઓ હોઈ શકે.

*

મનોમય વિકાસ સાધનાને કદાચ મદદ કરી શકે અથવા ન પણ કરી શકે - જે મન તાર્કિક માર્ગ પર વધારે પડતું બૌધ્ધિક શૈલે વિકાસ પામેલું હોય, તો તે કદાચ વિદ્ધનરૂપ બની રહે.

*

મને ખબર નથી કે મનોમય કાર્ય સાધનામાં સહાય કરે છે કે કેમ, અને આ શરૂદોનો શો અર્થ છે તે મને બરાબર સમજાતો નથી. હકીકત એ છે કે શારીરિક કાર્યની માફક મનોમય કાર્ય સાધનાનો એક ભાગ જનાવી શકાય — સાધનાના હરીકુટીકે નહિ અથવા પરમાત્માની શોધ કરતાં એક બીજી પ્રક્રિયા તરીકે પણ નહિ જેમાં ઓક્સરખા હક હોય, પરંતુ જેમાં ઓછા સ્વાર્થ હોય અને તે પરમાત્માની શોધ કરતાં તેમાં ઓછા અહંકાર હોય.

*

એ સ્પૃષ્ટ છે કે સાધનાનું સ્થાન કાવ્ય લઈ શકે નહિ; તેના સાથીદાર તરીકે રહી શકે નહિ. જે માણસમાં ભક્તિની, સમર્પણની વગેરેની લાગણી હોય તો તેની અભિવ્યક્તિ તે કરી શકે અને સમર્થન આપી શકે. જે કોઈ અનુભૂતિ હોય તો તેની અભિવ્યક્તિ કરીને તે અનુભૂતિના બળમાં સામર્થ્ય પૂરી શકે. ઉપનિષદ્ધ અથવા ગીતા અથવા ભક્તિ-ગીતોનું ગાન અથવા વાચન એક યા બીજી અવસ્થામાં સહાયરૂપ બને છે તે પ્રમાણે આ વસ્તુ પણ તેમાં મદદરૂપ બને છે. તે ઉપરાંત બાધ્ય ચેતના અને આંતર-મન અથવા આંતર-પ્રાણ વચ્ચેનો માર્ગ તે ખુલ્લો કરે છે. પરંતુ માણસ જે તેટલાથી જ અટકી જાય તો વધારે ફાયદો થતો નથી. સાધના મુખ્ય વસ્તુ હેવી જોઈએ અને સાધના એટલે પ્રકૃતિની વિશુદ્ધિ-સ્વરૂપનું નિરેદન, ચૌત્યપુરુષ, આંતર-મન અને આંતર-પ્રાણનું ખુલ્લાપણું, પરમાત્માનો સંપર્ક અને દિવ્ય હાજરી, પરમાત્માનો સર્વ વસ્તુઓમાં સાક્ષાત્કાર, સમર્પણ, ભક્તિ, ચેતનાનું વિશ્વરૂપ ચેતનામાં વિશ્યાળ ખુલ્લાપણું, સર્વમાં રહેલો એક આત્મા, પ્રકૃતિનું ચૌતસીક અને આધ્યાત્મિક રૂપાંતર. જે આ વસ્તુઓની ઉપેક્ષા કરવામાં આવે અને સમગ્ર સમય ફૂકત કાવ્ય અને મનોમય વિકાસ તથા સામાજિક સંપર્કમાં વ્યતીત કરવામાં આવે તો તે સાધના કહેવાય નહિ. ઉપરાંત કાવ્ય પણ સાચી ભાવનામાંથી લખાવું જોઈએ, પ્રખ્યાતિ કે આત્મસંતોષ ખાતર નહિ, પરંતુ અંતઃપ્રેરણા માટે — પરમાત્માનો સંપર્ક સાધવાના સાધન તરીકે અથવા પોતાના આંતર-સ્વરૂપની અભિવ્યક્તિ માટે તે લખાવી જોઈએ, જે રીતે પહેલાંના જમાનામાં ભારતમાં આટલી બધી ભક્તિભાવવાળાં કાવ્યો અને આધ્યાત્મિક કાવ્યો જે માણસેએ લખેલાં છે અને પાછળ મૂકી ગયા છે તે પ્રમાણે;

પશ્ચિમના કલાકારો અને સાહિત્યમાં જે ભાવનાથી તે લખાઈ છે તે રીતે જે લખવામાં આવે તો તે મદદરૂપ થતી નથી. નિવેદન અને આધ્યાત્મિક અભીષ્ટા વડે સમગ્ર સ્વરૂપને એકગ્રિત કરીને અને બાકીની બીજી વસ્તુઓ ઉપર પ્રલુંત્વ સ્થાપીને ન કરવામાં આવે, તો કર્મા કે ધ્યાન પણ સફળ થતાં નથી. સમગ્ર જીવન અને પ્રકૃતિનું સંવરણ કરીને એકમાત્ર લક્ષ્ય પ્રત્યે વળવાની ખામીને લઈને, જે ક્ષતિ અહીં રહેલા સાધકોમાં છે, તે અહીંના વાતાવરણનો નીચી કક્ષામાં ઉતારે છે અને મારા તથા માતાજી દ્વારા જે કાંઈ અહીં બની રહ્યું છે તેમાં માર્ગની વરચે વિદ્ધનરૂપ બને છે.

*

અભ્યાસ પણ સાધના જેટલી જ અથવા તેનાથી વધારે અગત્યતા પ્રાપ્ત કરી શકે નહિ.

*

લાંબા સમય સુધી ધ્યાન કરવાની શક્તિ હોય, તો સાધક સ્વાભાવિક રીતે જ તે પ્રમાણે કરશે અને વાચન માટે તે દરકાર બેશે નહિ — સિવાય કે તે એટલી અવસ્થાએ પહોંચ્યો હોય, જેમાં દરેક વસ્તુ યૌગિક ચેતનાવાળી હોય, કારણ કે તે કાયમી વરતુ હોય છે. પરંતુ જે તેને ફુરસદનો સમય હોય તો તો જે માણસોમાં મનોમય વલણ હશે તેઓ સ્વાભાવિક રીતે જ તે ફુરસદનો સમય વાચનમાં અથવા કોઈ પ્રકારના અભ્યાસમાં વ્યતીત કરશે.

*

જેઓ બન્ને વસ્તુ કરી શકે તેમને માટે 'ધ્યાન' અને કુર્મ બન્ને આ યોગ માટે ઉપયોગી છે. વાચન પણ મદદરૂપ બનાવી શકાય.

*

દિવસ દરમિયાન અધ્રી કલાકનું ધ્નાન શક્ય બનવું જ જોઈએ - જે ચેતનામાં એકાગ્રતાની ટેવ તે લાવે તો જ. તે તેને મદદ કરશે; પ્રથમ તે! કાર્યમાં તે ઓછો બાધ્યમાં ચાલ્યો જય અને બીજું એક ઓવું ગ્રહણશીલ વલણ આવે જે કાર્યમાં પણ તેના પરિણામો લાવે.

*

હા, સાધનાના ભાગ તરીકે મનોમય કરણમાં સુધારો કરવા માટે વાચન થઈ શકે છે.

*

સાધનાની શરૂઆતમાં તમે જે કહે છો, પરમાત્માના કોઈ સ્વરૂપ ઉપર “શ્રદ્ધા-સાથે એકાગ્રતા, ભક્તિ અને સરચ્યાઈ” તેનાથી વધારે કાંઈ કરવાની જરૂર રહેતી નથી - જે તમને ગમે તો તમે પ્રાર્થના અને નામ-જ્ઞપ ઉમેરી શકો.

શરૂઆતની મનોમય અવસ્થામાં સારાં પુસ્તકોનું વાચન મદદરૂપ બની શકે છે - તે મનને તૈયાર કરે છે, તેને સાચા વાતાવરણમાં મૂકે છે, અને જે કોઈ વ્યક્તિ સંવેદનશીલ હોય તો મનોમય ભૂમિકા ઉપર સાક્ષાત્કારની કેટલીક જાંખીઓ પણ લાવી શકે છે. પાછળથી તેનો ઉપયોગ ઘટતો જય છે - તમારે દરેક જ્ઞાન અને અનુભૂતિને તમારી પોતાની અંદરથી શોધી લેવાનું હોય છે.

*

આ બિલકુલ સામાન્ય કિયા છે. આ બધાં પુસ્તકો વાંચવાથી તેમની પાછળ રહેલાં બળના સંપર્કમાં તમે આવો છો અને આ વસ્તુ તમને ધ્યાનમાં જોંથી જય છે, તથા તેને અનુરૂપ અનુભૂતિ લાવે છે.

*

હા, જે કોઈ માણસે એક પ્રકારના સાક્ષાત્કાર વિશે વધારે વિચાર્યું હોય અને તે વિચારમાં તલ્લીન બનેલો હોય - તો એ બિલકુલ સ્વાભાવિક છે કે તેની આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ પ્રથમ આવવી જોઈએ.

*

ભાષાઓ શીખવા માટે તમારે વિરોધ હતો, અને ખાસ તો ઝેંચ ભાષા માટે, અને તેમાં સાક્ષ્યતા આવે તેથી તે શાંતિ અને નીરવતામાં વિદ્ધનરૂપ બને માટે. જ્યારે મન ધ્યાનમાં અથવા પૂર્ણ નીરવતામાં નથી હોતું ત્યારે એક યા બીજી વસ્તુમાં સક્રિય હોય છે - તેમાં તેના વિચારો હોય છે અથવા કામનાઓ સાથે, બીજા માણસોના સાથે અથવા વસ્તુઓ કે વાતચીત વડે સક્રિય હોય છે. ભાષાઓ ભાણવા કરતાં આમાં કોઈ પણ શીતે ઓછી સક્રિયતા નથી. હવે તમે તમારી દલીલ બદલીને ફરો છો કે તે અભ્યાસને લઈને ધ્યાન માટે સમય રહેતો નથી, એટલે તમારો વિરોધ છે. આ વસ્તુ મૂર્ખાઈભરી છે કારણ કે માણસોને જે ધ્યાન કરવાની ઈરછા હોય તો પણ અભ્યાસ માટે તેઓ સમયની વ્યવસ્થા ગોઠવી લેશે; જે તેમને ધ્યાન ન કરવું હોય, તો અભ્યાસ સિવાય કોઈ બીજું જ કારણ હોવું જોઈએ અને જે તેઓ અભ્યાસ ન કરે તો તેઓ ‘કુદ્ર’ વસ્તુઓ વિશે વિચાર કર્યા કરશે. તેમનું ધ્યાન ન કરવાનું કારણ સંમયનો અભાવ નથી અને અભ્યાસનું દબાણ પણ તેના માટે કારણભૂત નથી.

*

અભ્યાસ અને આંતર નીરવતા સારી વસ્તુઓ છે, પરંતુ તમારા સ્વરૂપના ફક્ત એક ભાગનો વિકાસ કરો – આંતર નીરવતા પણ વધારે વિશાળ કાર્ય અને જીવનને ટેકો આપી શકે છે.

*

વાચન માણસને સાચા અર્થમાં અંતર્મુખ બનાવતું નથી – તે ફક્ત તેને બાબ્દું ચેતનાના વધારે શારીરિકમાંથી વધારે મનોમય ભાગ તરફ લઈ જાય છે.

*

એવો સમય આવવો જોઈએ જ્યારે વાચન કે કોઈ પણ બાબ્દું વ્યવસાય ઊર્ધ્વ-ચેતનાની કોઈ પણ પ્રક્રિયા ઉપર અથવા તેના દબાણમાં ખલેલ પહોંચાડતું નથી.

*

વાચને પોતાની જતને દબાણની સાથે ગોઠવી દેવી જોઈએ – એટલે કે તે બાબ્દું મન દ્વારા થવું જોઈએ, જ્યારે આંતર સ્વરૂપ એકાગ્રતામાં રહેવું જોઈએ.

*

તે સારું છે. વાચને ચેતનાની પોતાની અંદર તલ્લીન ન કરી દેવી જોઈએ – એક ચેતનાનો વિશાળતર ભાગ સચેતન અને અનાસકત શીતે પાછળ રહેવો જોઈએ.

*

તમે પરમાત્માનું સમરણ થરૂઆતમાં કરી શકો છો અને તમારા વાચનને પરમાત્માને અર્પણ કરી શકો છો અને અંતમાં પણ પરમાત્માનું સમરણ કરી શકો છો. ચેતનાની એક એવી અવસ્થા હોય છે જેમાં તેનો થોડો જ અંશ વાચનમાં અથવા કાર્યમાં રહે છે, અને તેની પાછળ પરમાત્માની ચેતના કાયમ હોય છે.

*

જ્યારે વાચન અથવા અભ્યાસ માટેનો આવેગ મનને પકડમાં લે છે, ત્યારે તે પ્રમાણે બને છે; વ્યક્તિને બધો જ સમય તેમાં ગાળવાની ઈચ્છા થાય છે. તે એક બળ હોય છે, જેને પોતાને સંતોષ જોઈતો હોય છે – તે બીજાં બળોના જેવું જ હોય છે – અને તે પોતાના હેતુ માટે ચેતનાનો કબજો લે છે. માણસે આ બધાં બળોનો ઉપયોગ કરવાનો છે પરંતુ તેમને કબજો લેવા દેવાનો નથી; તેના માટે એક

મધ્યસ્થ સ્વરૂપ હોય છે અને જે કોઈ પ્રકૃતિનાં બળો આવે છે તેમના ઉપર કાબૂ રાખે છે; તે પોતાની જતે જ નિશ્ચય કરે છે કે કયાં બળોનો સ્વીકાર કરવો, તેમનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો, અને તેમના કાર્યની કેવી રીતની વ્યવસ્થા કરવી. નહિ તો દરેક બળ આપણા વ્યક્તિત્વના કેટલાક અંશ ઉપર કાબૂ પ્રાપ્ત કરે છે (વિદ્યાર્થી, સામાજિક માનવી, વિષયી માનવી, યોગ્ય) અને સ્વરૂપનો ઉપયોગ કરે છે અને સ્વરૂપના કાબૂમાં રહેવાને બદલે અથવા તેના દ્વારા ઉપયોગ કરવાને બદલે તે સ્વરૂપને પોતાની દુરછા પ્રમાણે હાંકે છે.

*

તમે જે કાળોનું વણ્ણન કરો છો તે તમારે માટે વિશિષ્ટ રીતની નથી, તે પ્રાણમય મનનું સામાન્ય વલલું હોય છે, અને ધળાખરા માણસોમાં તે જ પ્રકારનાં સ્વરૂપો ધારણું કરે છે. બીજા બધા ભાગોની માફક સાધનામાં તેને પણ અચંચળ બનાવવું પડે છે અને તેની શક્તિ ઉપર કાબૂ રાખી, રૂપાંતર કરી તેને યોગ્ય હેતુ તરફ વાળવું પડે છે; પરંતુ તેને માટે સમય લાગે છે અને વિશાળતર ચેતનાની સાથે તે આવે છે. આ ગતિઓનું દબાળ ધાળું સામાન્ય હોય છે અને તેના માટે નિરાશ થવાનું ખાસ કારણ નથી.

જ્યાં સુધી વાચન પોતે જ એક આવેગ તરીકે તમારા મનમાંથી ખરી પડે નહિ, ત્યાં સુધી હું માનતો નથી કે તમારે તેને બંધ કરવું જોઈએ. તે ત્યારે બને છે જ્યારે સ્વરૂપમાં ચેતના અને અનુભૂતિઓની ઉચ્ચતર વ્યવસ્થાની શરૂઆત થાય. તેમજ તમારી જતને એક ચિત્રકામના કાર્યમાં જ તમારી જત ઉપર વધારે પડતી બળજબરી કરવી, એ પણ સારું નથી. મન અને પ્રાણ ઉપર આવી ફરજ પાડવાથી તેને લઈને અસફળ થવાય છે અને તેમને વધારે ચંચળ બનાવે છે અથવા તો કોઈક પ્રકારની શુદ્ધકતા અને જડતાનું તેમનામાં સર્જન થાય છે.

આ કાર્ય માટે કહેવાનું કે દિવ્ય બળ માટે એવી અભીસા રાખો કે તે તમારો ઉપયોગ કરે; તે કરો. ત્યારે આંતરક રીતે તમારી જતને માતૌંછના સંબંધમાં મૂકો, અને કોઈ પણ જતની વ્યક્તિત્વત કીર્તિ કે બીજ માણસોની પ્રશંસા કે દોષદર્શનની પરવા કર્યા સિવાય, કેવળ સૌંદર્યની અભિવ્યક્તિ માટેનું કરણ બનવાનું જ તમારું લક્ષ્ય રાખો.

*

સામાન્ય વિષયો ઉપર લખાણ કરવાથી બહાર નીકળી જવાનું વલલું થાય છે,

ભિવાય કે માણસ એ રીતે લખવાને ટેવાયેલો હોય (ગમે તે વિષય ઉપર) જેનામાં આંતરચેતના બાબ્દી ચેતના શું કરે છે તેમાંથી અલગ અને મુક્ત થયેલી હોય.

*

મનોમય કાર્ય અને સાધન એકીસાથે કરવાં એ એટલું બધું સહેલું નથી, કારણ કે સાધના મનથી કરાય છે. જ્યારે માણસ મન તેમજ શરીરમાંથી પાછળ હઠી જાય છે અને આંતર પુરુષની ચેતનામાં જીવન ધારણ કરે છે ત્યારે તે શક્ય બને છે.

*

એક જ માર્ગ છે કે પ્રકૃતિ અને પુરુષને અલગ પાડવા. જ્યારે તમને તમારી અંદર કોઈક એવી વસ્તુ લાગે જે બધી જ મનોમય કિયાઓનું નિરીક્ષણ કરતી હોય પરંતુ તેમનાથી અલગ હોય, જે રીતે બહાર શેરીમાં ચાલતી બધી વસ્તુઓનું તમે નિરીક્ષણ કરી શકતા હો તે રીતે, ત્યારે તે મનોમય પ્રકૃતિમાંથી પુરુષનું અલગ-પાણું હોય છે.

*

તેનો અર્થ એટલો જ કે તમે તમારી જતને મનોમય ચેતનાની સંકિયતામાંથી મુક્ત કરી શકતા નથી. સ્વાભાવિક રીતે જ જે તમે તમારી મનોમય ચેતનાને વાચનમાંથી મુક્ત કરો, તો કઈ વસ્તુ વંચાય છે તેની તમને સમજ પડી શકે નહિ, કારણ કે માણસ મનોમય ચેતનાથી જ સમજ શકે છે. તમારે મનોમય ચેતનાને વાચનમાંથી મુક્ત કરવાની નથી, પરંતુ તમારી જતને મનોમય ચેતનામાંથી અલગ કરવાની છે. તમારે સાક્ષી બનીને તે જે વસ્તુ વાંચે, લખે યા વાતચીત કરે તેનું નિરીક્ષણ કરવાનું છે જે રીતે તમારા શરીરને કાર્ય કરતું અથવા હરતુંફરતું જુઓ છો તે રીતે.

૫

તેનો અભ્યાસ તે ચાલુ રાખે, તેમાં મને કોઈ વાંધા લાગતો નથી - તે વસ્તુઓ સાધનાના જીવન માટે તેને કોઈ ઉપયોગની થશે કે કેમ તેનો આધાર તે કઈ ભાવનાથી કરે છે તેના ઉપર રહેલો છે. સાચી અગત્યની વસ્તુ એ છે કે માણસે ચેતનાની એક એવી અવસ્થાનો વિકાસ કરવો જોઈએ જેમાં તે પરમાત્મામાં જીવન ધારણ

કરે અને તેમાંથી ભૌતિક જગત ઉપર કાર્ય કરે. એક મનોમય તાલીમ અને શિસ્ત, માનવીઓ અને વસ્તુઓ વિશેનું જ્ઞાન, સંસ્કાર વગેરે એવી ઉપયોગી પ્રકારની શક્તિઓ એક તૈયારી રૂપ છે જે પ્રામ કરવી એ સાધક માટે વધારે સારી વસ્તુ છે - જે કે તે વસ્તુઓ એકમાત્ર વસ્તુ તરીકે અનિવાર્ય નથી. ભારતમાં શિક્ષણ આ બધી વસ્તુઓ વિશે બહુ એછું જ્ઞાન આપે છે પરંતુ જે વ્યક્તિ કેવળ અભ્યાસ-ક્રમના માળખાની પરવા કર્યા સિવાય અથવા કેવળ શૈક્ષણિક સફળતા માટે વધારે પડતી પરવા કર્યા સિવાય કઈ રીતે અભ્યાસ કરવો તે જાણે તો વિદ્યાર્થીનું જીવન આ હેતુ માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય.

*

‘ક્ષ’ એ શા માટે પોતાનો અભ્યાસ પૂરો ન કરવો અથવા શા માટે એવી કોઈ વસ્તુ ન શીખવી જે તેને જીવનમાં ઉપયોગી થાય, તેને માટે કોઈ કારણ નથી. બિનઉપયોગી બનવું એ યોગ માટેની કોઈ ગુણવત્તા નથી.

*

આ જગતની વસ્તુઓ વિશે અજ્ઞાન રહેવું એ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન માટે સહાય-કારક નથી.

*

હું તમને આનાથી વધારે નિશ્ચયપૂર્વકનો ઉત્તર ન આપી શકું. અભ્યાસ-અગત્યનો ત્યારે જ બને જે તમે સાચા માર્ગ તેનો અભ્યાસ કરો અને તેમાં જ્ઞાન અને મનોમય સંયમનું વલણ રાખો.

*

વાચન અને અભ્યાસ માછિતી પ્રામ કરવા અને પોતાના સ્વીકૃત મુદ્દાઓના ક્ષેત્રને વિશાળ કરવા માટે જ ફક્ત ઉપયોગી છે. પરંતુ જે વ્યક્તિ વિવેક અને બેદ-કઈ રીતે સમજવો તે ન જાણે, કઈ રીતે નિર્ણય આપવો, વસ્તુઓની આંદર અને તેની પાછળ શું રહેલું છે તે ન જાણે તો તેનું પરિણામ શૂન્ય છે.

ના, અવશ્ય રીતે તે પ્રમાણે નથી. તર્કશાસ્ક્રનો અભ્યાસ સૌધાર્ણિક તાલીમ છે; તેના દ્વારા તમે તાર્કિક રીતે વિચાર કરવાના કેટલાય નિયમો શીખો છો, પરંતુ તેમને વ્યવહારમાં ઉતારવાનો આધાર તમારી બુદ્ધિ ઉપર છે. કોઈ પણ જ્ઞાન યા કર્મ ના.

ક્ષેત્રમાં માણુસને સૌદ્ધાંતિક જ્ઞાન સારું હોઈ શકે, પણ તેને વ્યવહારમાં ઉતારવા માટે તે નિર્બંગ પણ હોઈ શકે. ખૂબ સુંદર યુદ્ધના સિદ્ધાંતોનો જ્ઞાતા તથા વિવેચક હોય તેને જે લશ્કરના ઉપરનો અધિકારી નીમ્યો હોય તો તે કદાચ બધાં જ યુદ્ધો હારી જાય કારણ કે પ્રસંગને અનુરૂપ સાચા સિદ્ધાંતને તે સારી રીતે લાગુ કરી શકે નહિ. તે જ પ્રમાણે સૌદ્ધાંતિક તર્કશાસ્ત્રી વિચારોના પ્રક્રિયામાં, દાખિના અભાવને લઈને, મનની ઝડપ વગર અથવા પોતાની શક્તિઓના ઉપયોગમાં નમનીષ્ઠતા ન હોવાને લઈને ગુંચવાડો કરી મૂકે. ઉપરાંત તર્કશાસ્ત્ર એ વિચારની સંપૂર્ણ સમગ્રતા નથી; નિરીક્ષણ, અંતઃપ્રેરણા, સહાનુભૂતિ તથા અનેકવિધ પાસાંઓ વધારે અગત્યની બાબત છે.

*

મને ખબર નથી કે તર્કશાસ્ત્ર ભાગવાથી માનવી સ્થૂલ વસ્તુઓમાંથી મુક્ત બને છે. થોડા બુદ્ધિવાદી માનવીઓ મનોમય જીવન ગાળે છે અને શારીરિક જરૂરિયાતો પ્રત્યે ઘણી ઉપેક્ષા રાખે છે, પરંતુ આવા ઘણા થોડા માણસો હોય છે.

*

માનસિક તાલીમમાં નીચેની બાબતોનો સમાવેશ થાય છે – વાચન, વસ્તુઓ વિશેનું ચિકણ, પૂર્ણ અને ચોક્કસ માહિતી પ્રાપ્ત કરવી, પોતાની જતનો તાર્કિક વિચારોની તાલીમ આપવી, કોઈ પ્રેરણનો બધાં જ પાસાંઓથી તટસ્થ રીતે વિચારવું, ઉતાવળાં અથવા જોટાં તારણો અને પરિણામેનો ઈનકાર કરવો, બધી જ વસ્તુઓ સામે સ્પષ્ટ રીતે અને સમગ્રતયા જોવું.

*

એક રીતે સામાન્ય બુદ્ધિ, તર્કશાસ્ત્ર નથી (જે જગતમાં ઓછામાં ઓછી સામાન્ય બુદ્ધિ જેવી વસ્તુ છે), તેમાં ફક્ત વસ્તુઓ પ્રત્યે તે જે રીતની છે તે રીતે જ તેમાં વધારો કર્યા સિવાય કે આડમાર્ગે ગયા સિવાય જેવાનું હોય છે – તેમાં તીવ્ર કલ્પનાઓ ન હોવી જોઈએ – અથવા કોઈ વસ્તુ માટે નિરાશ થઈને “મને ખબર નથી કે કેમ તેવું છે” એમ માની નિરાશ ન થવું.

*

એક સુંદર તાલીમ પામેલી બુદ્ધિ અને અભ્યાસ બે લિન્ન વસ્તુઓ છે – ઘણા એવા માણસો હોય છે જેમણે પુષ્કળ વાચન કરેલું હોય છે પરંતુ તેમની બુદ્ધિ

કુશળ તાલીમ પામેલી હોતી નથી. પ્રમાદ ગમે તે વ્યક્તિમાં આવી શકે, સૌથી ભાગેલા માણસોમાં પણ.

*

કોઈ માણસે ધારું વાચન કરેલું હોય અને છતાં મનોમય રીતનો તેનામાં વિકાસ ન થયેલો હોય. વિચાર કરવાથી, સમજવાથી અને પોતાનાથી વધારે બુદ્ધિશાળી માનવીઓ પાસેથી મનોમય અસરો ગ્રહણ કરવાથી માણસનું મન વિકાસ પામે છે.

*

કેટલા પ્રમાણમાં માણસે વાંચ્યું તેના ઉપર બુદ્ધિનો આધાર હોતો નથી, તે એક મનની ગુણવત્તા હોય છે. અભ્યાસ તેના કામ માટે સામગ્રી પૂરી પાડે છે, જે રીતે જીવન તેના માટે સાધનસામગ્રી આપે છે તે રીતે. એવા માણસોએ હોય છે જેમને કઈ રીતે વાંચવું કે લખવું તેની જાણ હોતી નથી અને તેઓ ધારું ઉચ્ચ શિક્ષણ લીધેલા માણસ કરતાં વધારે બુદ્ધિશાળી હોય છે અને તેમના કરતાં પણ જીવન અને વસ્તુઓ વિશે વધારે સમજણ ધરાવે છે. બીજી બાજુએ, સારી બુદ્ધિ વાચનથી પોતાની જાતમાં સુધારો કરી શકે, કારણ કે તેને કાંઈ કરવા માટે વધારે મસાલો મળે છે અને તાલીમ દ્વારા અને ગતિ કરવાના વિશાળ ક્ષેત્રને લઈને વિકાસ પામે છે. પરંતુ પુસ્તકનું જ્ઞાન પોતે જ સાચી વસ્તુ નથી, તેનો બુદ્ધિની સહાય તરીકે ઉપયોગ થઈ શકે છે, પરંતુ ધણી વખત તે મૂખ્યાઈ અથવા અવિદ્યાને જ મદદરૂપ થાય છે – અવિદ્યા એટલા માટે કે હકીકત વિશેનું જ્ઞાન, જે માનવી સાચા અર્થમાં તેને ન જોઈ શકે તો, ધણી નિર્બંધ વસ્તુ છે.

*

એવો કોઈ નિયમ નથી. મન મજબૂત અને વિકાસ પામેલું હોય તો વધારે સારું, પરંતુ પાંડિત્ય અચૂક રીતે એક સમર્થ અને વિકસિત મનનું સર્જન કરતું નથી.

*

બુદ્ધિશાળી માનવીઓ સામેની તેની મુખ્ય ફરિયાદ એ છે કે મનોમય વસ્તુઓ અને મનોમય ઉત્તોજનાની સર્વ ચર્ચાઓમાંથી તે બાકાત થઈ ગયો છે અને તેને લઈને જેની મનોમય શક્તિઓ કીણ થતી જાય છે. પરંતુ જે માનવીમાં મનોમય જીવન હોય તેણે તેના માટે બીજા માનવીઓ ઉપર, ચોક્કસ આધાર ન રાખવો જોઈએ કારણ કે

તે જીવન તો અંદર છે - અંદર તો એવાં જરાણાંઓ છે જેમનો પ્રવાહ પોતાની શક્તિથી વહે છે.

*

તમે એટલું કરી શકો કે કેવળ સમય પસાર કરવા માટે જ વાચન ન કરો, પરંતુ તમારા મનને જ્ઞાનથી સુસળજ કરવાના સ્પર્ષ હેતુ માટે કરો.

*

એવું વાચવું જે યોગમાં મદદરૂપ થઈ શકે અથવા જે કાર્યમાં ઉપયોગી થઈ શકે અથવા જે દિવ્ય હેતુ માટેની શક્તિમાં વૃદ્ધિ કરે. એવું ન વાંચવું જે નકામો કર્યરો હોય, અથવા કેવળ તમારા આનંદ માટે જ હોય, અથવા જે ઉપલબ્ધિયા બૌધ્ધિક જિજ્ઞાસાવાળું હોય જેનો પ્રકાર મનોમય રીતનો નાના માપનો દારુનો નથો ચડાવે. જ્યારે માણસ ઉચ્ચતમ ચેતનામાં પ્રતિષ્ઠિત થાય છે ત્યારે માણસ કાંઈ પણ ન વાંચે અથવા સર્વ પ્રકારનું વાંચે તો પણ ફેરફાર થતો નથી - પણ હજુ તે વસ્તુ ધારે દૂર રહેલી છે.

*

લખાણ અને વાચન મનને તલ્લીન બનાવે છે અને તેમાં રહેલી છાપો અને અસરોથી તે સભર બને છે; જે છાપો અને અસરો સાચા પ્રકારની ન હોય તો તેઓ સાચી ચેતનાથી જુદી પડી જાય છે. જ્યારે માણસમાં સાચી ચેતના દઢ રીતે સ્થાપિત થઈ ગઈ હોય ત્યાર પછી જ વ્યક્તિ ગમે તે વસ્તુ વાંચી અથવા લખી શકે છે અને તેમાંની કોઈ વસ્તુ ગુમાવતો નથી અથવા તેને કોઈ નુકસાન થતું નથી.

*

આ રીતે બહારના જગતની સાથે સંપર્ક રાખવો જરૂરી નથી; કેટલાક સંજોગોમાં અને અમુક હેતુઓ માટે તે ફાયદાકારક હોઈ શકે. પરંતુ તે વિધન તરીકે પણ કામ કરે. કઈ ચેતનાથી તે કરવામાં આવે છે તેના ઉપર બધો આધાર છે.

હળવા પ્રકારનાં પુસ્તકોનું વાચન મનોમય ચેતનાને માટે આરામપ્રદ વસ્તુ તરીકે કામ કરે છે. શરૂઆતની અવસ્થાઓમાં, અતૂટ આધ્યાત્મિક એકાગ્રતા અને પ્રયત્નમાં મનને રોકી રાખવું કાયમ શક્ય નથી અને તે બીજ વ્યવસાયમાં આશ્રય દે છે, અને લાગણીઓમાં તથા અંધ-પ્રેરણથી પણ હળવા પ્રકારની વસ્તુઓ તરફ જેંચાય છે.

*

કુશળ તાલીમ પામેલી હોતી નથી. પ્રમાદ ગમે તે વ્યક્તિમાં આવી શકે, સૌથી ભાગેલા માણસોમાં પણ.

*

કોઈ માણસે ઘણું વાચન કરેલું હોય અને છતાં મનોમય રીતનો તેનામાં વિકાસ ન થયેલો હોય. વિચાર કરવાથી, સમજવાથી અને પોતાનાથી વધારે બુદ્ધિશાળી માનવીઓ પાસેથી મનોમય અસરો ગ્રહણ કરવાથી માણસનું મન વિકાસ પામે છે.

*

કેટલા પ્રમાણમાં માણસે વાંચ્યું તેના ઉપર બુદ્ધિનો આધાર હોતો નથી, તે એક મનની ગુણવત્તા હોય છે. અભ્યાસ તેના કામ માટે સામગ્રી પૂરી પાડે છે, જે રીતે જીવન તેના માટે સાધનસામગ્રી આપે છે તે રીતે. એવા માણસો હોય છે જેમને કંઈ રીતે વાંચવું કે લખવું તેની જાણ હોતી નથી અને તેઓ ઘણું ઉચ્ચ શિક્ષણ લીધેલા માણસ કરતાં વધારે બુદ્ધિશાળી હોય છે અને તેમના કરતાં પણ જીવન અને વસ્તુઓ વિશે વધારે સમજણું ધરાવે છે. બીજી બાજુએ, સારી બુદ્ધિ વાચનથી પોતાની જાતમાં સુધારો કરી શકે, કારણ કે તેને કંઈ કરવા માટે વધારે મસાલો મળે છે અને તાલીમ દ્વારા અને ગતિ કરવાના વિશાળ ક્ષેત્રને લઈને વિકાસ પામે છે. પરંતુ પુસ્તકનું જ્ઞાન પોતે જ સાચી વસ્તુ નથી, તેનો બુદ્ધિની સહાય તરીકે ઉપયોગ થઈ શકે છે, પરંતુ ધણી વખત તે મૂખ્યાઈ અથવા અવિદ્યાને જ મદદરૂપ થાય છે – અવિદ્યા એટલા માટે કે હકીકત વિશેનું જ્ઞાન, જે માનવી સાચા અર્થમાં તેને ન જોઈ શકે તો, ધણી નિર્બંધ વસ્તુ છે.

*

એવા કોઈ નિયમ નથી. મન મજબૂત અને વિકાસ પામેલું હોય તો વધારે સારું, પરંતુ પાંડિત્ય અચ્યુક રીતે એક સમર્થ અને વિકસિત મનનું સર્જન કરતું નથી.

*

બુદ્ધિશાળી માનવીઓ સામેની તેની મુખ્ય ફરિયાદ એ છે કે મનોમય વસ્તુઓ અને મનોમય ઉત્તોજનાની સર્વ ચર્ચાઓમાંથી તે બાકાત થઈ ગયો છે અને તેને લઈને જેની મનોમય શક્તિઓ ક્ષીણ થતી જાય છે. પરંતુ જે માનવીમાં મનોમય જીવન હોય તેણે તેના માટે બીજ માનવીઓ ઉપર, ચોક્કસ આધાર ન રાખવો જોઈએ કારણ કે

તે જીવન તો અંદર છે - અંદર તો એવાં જરાણાંઓ છે જેમનો પ્રવાહ પોતાની શક્તિથી વહે છે.

*

તમે એટલું કરી શકો કે કેવળ સમય પસાર કરવા માટે જ વાચન ન કરો, પરંતુ તમારા મનને જ્ઞાનથી સુસળજ કરવાના સ્પર્ષ હેતુ માટે કરો.

*

એવું વાચવું જે યોગમાં મદદરૂપ થઈ શકે અથવા જે કાર્યમાં ઉપયોગી થઈ શકે અથવા જે દિવ્ય હેતુ માટેની શક્તિમાં વૃદ્ધિ કરે. એવું ન વાંચવું જે નકામો કર્યરો હોય, અથવા કેવળ તમારા આનંદ માટે જ હોય, અથવા જે ઉપલબ્ધિયા બૌધ્ધિક જિજ્ઞાસાવાળું હોય જેનો પ્રકાર મનોમય રીતનો નાના માપનો દારુનો નથો ચડાવે. જ્યારે માણસ ઉચ્ચતમ ચેતનામાં પ્રતિષ્ઠિત થાય છે ત્યારે માણસ કાંઈ પણ ન વાંચે અથવા સર્વ પ્રકારનું વાંચે તો પણ ફેરફાર થતો નથી - પણ હજુ તે વસ્તુ ધારે દૂર રહેલી છે.

*

લખાણ અને વાચન મનને તલ્લીન બનાવે છે અને તેમાં રહેલી છાપો અને અસરોથી તે સભર બને છે; જે છાપો અને અસરો સાચા પ્રકારની ન હોય તો તેઓ સાચી ચેતનાથી જુદી પડી જાય છે. જ્યારે માણસમાં સાચી ચેતના દઢ રીતે સ્થાપિત થઈ ગઈ હોય ત્યાર પછી જ વ્યક્તિ ગમે તે વસ્તુ વાંચી અથવા લખી શકે છે અને તેમાંની કોઈ વસ્તુ ગુમાવતો નથી અથવા તેને કોઈ નુકસાન થતું નથી.

*

આ રીતે બહારના જગતની સાથે સંપર્ક રાખવો જરૂરી નથી; કેટલાક સંજોગોમાં અને અમુક હેતુઓ માટે તે ફાયદાકારક હોઈ શકે. પરંતુ તે વિધન તરીકે પણ કામ કરે. કઈ ચેતનાથી તે કરવામાં આવે છે તેના ઉપર બધો આધાર છે.

હળવા પ્રકારનાં પુસ્તકોનું વાચન મનોમય ચેતનાને માટે આરામપ્રદ વસ્તુ તરીકે કામ કરે છે. શરૂઆતની અવસ્થાઓમાં, અતૂટ આધ્યાત્મિક એકાગ્રતા અને પ્રયત્નમાં મનને રોકી રાખવું કાયમ શક્ય નથી અને તે બીજ વ્યવસાયમાં આશ્રય દે છે, અને લાગણીઓમાં તથા અંધ-પ્રેરણથી પણ હળવા પ્રકારની વસ્તુઓ તરફ જેંચાય છે.

*

તે વસ્તુઓના વાચનના પ્રકાર ઉપર આધાર રાખે છે કે તેઓ સવરૂપના વિકાસ માટે મદદરૂપ થાય છે કે કેમ. કોઈ સામાન્ય નિયમ બનારી શકાય નહિ. એવું ન કહી શકાય કે કાવ્ય અથવા નાટકો વાંચવાં જોઈએ કે નહિ - તેનો આધાર કાવ્ય અથવા નાટક ઉપર છે. તે જો પ્રમાણે બીજી બધી વસ્તુઓ વિશે પણ.

*

તેનો આધાર પુસ્તકના પ્રકાર ઉપર છે. તત્ત્વજ્ઞાન કેટલીક દિશાઓમાં મનને સૂક્ષ્મ બનાવે છે - અથવા તે પ્રમાણે તેણે કરવું જોઈએ. ફક્ત એટલું જો નુકસાન તે કરે છે કે જો મન વિચારોને જો વળગી રહેવાનું શરૂ કરે તો સીધી અનુભૂતિમાં આગળ જવાને બદલે અટકી જાય છે.

*

હા, આ વસ્તુઓ વાંચવા માટે તે રીત સાચી છે. આ બધાં દર્શાનથાં ધ્યાનખું ખરું મનોમય પ્રેરણાઓ હોય છે, અને તેમાં ધ્યાનું તો અનુમાન (તર્ક) હોય છે, પરંતુ તેની પાછળ, જો વ્યક્તિ જાણે તો, તે વ્યક્તિ અમુક સત્યને પકડી શકે છે જેની સાથે તે બંધબેસતું હોય છે.

*

મને ખેખર નથી કે તમારા તત્ત્વજ્ઞાનનાં ચિંતનોમાં કોઈ વસ્તુ અસત્ય હોય. તત્ત્વજ્ઞાન અલબ્જત મનનું સર્જન હોય છે, પરંતુ તેની ખામી એ નથી કે તે જોટું છે, પરંતુ તત્ત્વજ્ઞાનની પદ્ધતિ સત્યનો એક વિભાગ હોય છે, જેને તત્ત્વજ્ઞાની સમગ્ર સત્ય તરીકે સ્વીકારી લે છે. જો માણસ તે પ્રમાણે પોતાની જતને બંધિયાર ન બનાવી દે પરંતુ બધી બાજુઓ તરફ દાખિલ રાખે તો દાર્શનિક બનવામાં કોઈ નુકસાન નથી.

*

દિવ્ય સત્ય કોઈ પણ ધર્મ અથવા શાખા અથવા ધર્મશ્રંખ અથવા વિચાર અથવા તત્ત્વજ્ઞાન કરતાં વધારે મહાન છે - તેથી તમારે તમારી જતને આ કોઈ વસ્તુઓથી બાંધવી જોઈએ નહિ.

*

આ ટીકા વિશે મને જાણ નથી, પરંતુ ઉપનિષદો ઉપરની ધ્યાનીખરી ટીકાઓ તર્ક અને અનુમાનવાળી બુદ્ધિમંથી લખવામાં આવેલી છે. જે લાકો ઉપનિષદોના-

અથેને બુદ્ધિ વડે શોધવા પ્રયત્ન કરતા હોય, તેમના માટે તે ઉપયોગી હોઈ શકે – પરંતુ તમને સાધક તરીકે તે કોઈ સહાય ન કરી શકે, જે સાધક અનુભૂતિની શોધમાં હોય – તેના બદલે સાચા પાયામાંથી ઉઝેડીને તેના મનને ગોટાળામાં નાખી દે અને તેને અનુભૂતિના માર્ગમાંથી અને આધ્યાત્મિક ગૃહણશીલતામાંથી બહાર ફેંકી દઈને બૌદ્ધિક ચર્ચાના ગુંચવાડામાં ફેંકી દે છે.

*

તત્ત્વજ્ઞાન વસ્તુઓના અંતિમ કારણ સાથે અને ઘટનાના જગતની પાઇળ જે કાંઈ રહેલું છે તેની સાથે વ્યવહાર રાખે છે. મન અને ચેતના વિશે તે કઈ વસ્તુઓ છે તેને વિશે પ્રશ્નો કરે છે, કઈ રીતે તેઓ અસ્તિત્વમાં આવ્યા, અને ભૌતિક તત્ત્વ, પ્રાણ વગેરે સાથે તેમને શો સંબંધ છે તે પૂછે છે. માનસશાસ્ત્ર, મન અને ચેતના સાથે કામ લે છે અને તેમની અંતિમ પ્રકૃતિ અને સંબંધને શોધવા માટે એટલો બધો પ્રયત્ન કરતી નથી જેટલો તેમના વાસ્તવિક કાર્ય અને નિયમ અને આ બધી પ્રક્રિયાઓના ધર્મ વિશે શોધ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

*

હું ધારું છું કે વિજ્ઞાનનું થોડું જ્ઞાન તમને ધારું ઉપયોગી થશે – અહીં રહેલા માણસો માટે તે કોન્ઠ બિલકુલ શૂન્ય હોય છે, અને તેમ છતાં આધુનિક વિચાર અને જ્ઞાનનો મોટો ભાગ તેના વડે અસર પામે છે.

*

તે નવલક્ષ્ય વિશે હું બિલકુલ જાણતો નથી. માણસો ખી અને પુરુષના સંબંધો તેમાં લાવે છે કારણ કે સદીઓ સુધી દરેક નવલક્ષ્યમાં તેની આસપાસ ફરવાની ટેવ પડેલી છે – સિવાય કે કેટલીક થોડી નવલક્ષ્યાઓ ઈતિહાસ અથવા સાહસ અથવા એવી કોઈ બોજી બાબતો સાથે સંબંધ ધરાવે છે. આધ્યાત્મિક તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર રચાયેલી નવલક્ષ્યમાં પુરુષ અને સ્ત્રીનો વિચાર પશ્ચાદ ભૂમિકામાં ન જવો જોઈએ અથવા અદશ્ય ન થવો જોઈએ ? તેમાં કામવાસના ઉપરનો પાયો ન હોય, એવો આધ્યાત્મિક પ્રેમ ન હોવો જોઈએ જેમાં એક આત્મા સાથેનો બીજી આત્મા સાથે સંબંધ હોય ?

*

આ બધી વસ્તુઓ વાંચવામાં એ નુકસાન છે કે પ્રાણ, કામવાસનાના ઉશ્કેરાટ માટેનું બહાનું ઉપયુક્ત કરે છે. નહિ તો જ્ઞાન માટે વાંચવામાં કોઈ નુકખાન નથી –

અસ્તિત્વની હકીકતો જાળવી જ જોઈએ અને આપણે તે વસ્તુઓને મુક્ત અને તટસ્થ મનથી જાળવી જોઈએ. પરંતુ જે તેમાં પ્રાણનો પ્રતિભાવ આવે તો આવા વાચનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

*

જગતમાં શું ચાલી રહ્યું છે તે જાળવું એ યૌગિક સિદ્ધાંતથી વિરુદ્ધ નથી - અયૌગિક વસ્તુ છે, આ વસ્તુઓ પ્રત્યે આસક્તિ રાખવી અથવા તેના વગર ચાલી ન શકે અથવા તેમને મુખ્ય અગત્યની વસ્તુ જાળવી એ છે. સર્વથી વધારે અગત્યની વસ્તુ સાધના છે, એક નવીન ચેતના અને નવીન જીવનનો વિકાસ; બાકીની વસ્તુઓ અનાસક્ત રીતે થવી જોઈએ અને આપણે તે વસ્તુઓમાં નિમગ્ન ન થઈ જવું જોઈએ. તમારામાં એવી લાગણી હોવી જોઈએ કે જે માતાજી તમને કહે કે તમારે કદી બિલકુલ વર્તમાનપત્ર ન વાંચવું, તો તમને એવું ન લાગવું જોઈએ કે તમારે પાસેથી કોઈ વસ્તુ લઈ લેવામાં આવી છે અને તેના વગર પણ તમને કોઈ લેદ ન લાગવો જોઈએ.

*

સ્પષ્ટ રીતે જ એવી ઘણી વસ્તુઓ છે જે બધાને સરખી રીતે લાગુ પડે છે અને તેથી તે રીતે છોડી શકાય નહિ. એવું સૂત્ર કે દરેકને પોતાનો માર્ગ હોય છે એ સાચું નથી; એક સામાન્ય માર્ગને અનુસરણ કરવાની દરેકની પોતપોતાની રીત હોય છે અને ‘પોતાનો માર્ગ’ ઘણી વખત ખામીભર્યો હોય છે. અલબત્તા, એ વસ્તુ સાચી છે કે દરેકની પ્રકૃતિ જુદી હોય છે અને સાધના અથવા બીજી વસ્તુઓ પ્રત્યેનો દરેકનો અભિગમ જુદો હોય છે. આપણે સામાન્ય રીતે કષી શકીએ કે વર્તમાનપત્ર અને નવલક્ષયાઓનું વાચન સાધનાને મદદરૂપ નથી, અને તે પ્રાણને ખાસ છૂટ આપે છે જે હજુ પૂર્ણ રીતે સાધનામાં ડૂબેલો હોતો નથી - સિવાય કે વ્યક્તિ એક ઉધ્વર ચેતના સાથે સાચી રીતે વાચન કરી શકે અથવા યોગ-ચેતનામાંથી તે વાચનમાંથી બહાર જોંચાઈ ન જય, પરંતુ જે વસ્તુ વંચાય તેનો સાચો ઉપયોગ આંતર-ચેતના અને આંતર-જીવનના દર્શિબિંદુથી કરે.

*

કારણો આપવાથી કોઈ વસ્તુ સાબિત થતી નથી - તેઓ મન દ્વારા રજૂ કરેલાં બહાનાંઓ હોય છે અને પ્રાણને જે વસ્તુ જોઈતી હોય છે તે કરવા માટેનાં તે બહાનાંઓ હોય છે. વર્તમાનપત્રો સ્પષ્ટ રીતે જ તેમની સાથે વાતાવરણને નિમનમાં

ઉતારે એવી વસ્તુઓ ધારળું કરે છે. એ હકીકતનો પ્રશ્ન હોય છે કે વ્યક્તિ પોતાની જતને પૂરતા પ્રમાણમાં તેમનાથી નીચે ન ખેંચાઈ જય એટલો પોતાની જતને અલગ કરી શકે કે કેમ. વાચન વખતે ચેતનાની અલબત્તા નિમ્ન કક્ષા હોય છે; તે સમયે ચેતના સપાટી ઉપર અથવા બાબ્ય ભાગમાં રહેલી હોય છે. જે માણસમાં તેની પાછળ એવી ચેતના રહેલી હોય જેને અસર ન પહોંચે, તો જ તે વ્યક્તિ વાચન પછી તાત્કાલિક સામાન્ય રીતે ઊર્ધ્વતર ભૂમિકા ઉપર પાછી ફરી શકે છે.

*

કેવળ બાબ્ય નિયમોનું અનુસરણ કરવું એટલું જ પૂરતું નથી. જ્યાં સુધી આંતર-ચેતના સંપૂર્ણ રીતે પ્રતિષ્ઠિત ન થાય ત્યાં સુધી આંતર પ્ર્યત્નને તે ફૂંકત સહાયરૂપ છે. સામાન્ય રીતે વધારે પડતાં વર્તમાનપત્રોનું સામાન્ય રીતનું વાચન વ્યક્તિને વસ્તુઓ વિશેનું સામાન્ય દર્શિબિંદુ અને દર્શનમાં આસક્ત રાખે છે અને તેને તેમાં રસ જગ્રત થાય છે - જ્યારે માણસમાં આંતર-ચેતના હોય છે ત્યારે તે જે વસ્તુઓ જગતમાં બનતી હોય છે તેને જ્ઞાનની જુદી જ આંખથી જુદે છે અને પછી વાચન થોડું ઉપયોગી થઈ શકે છે, પરંતુ તેમ છતાં ઘણી વસ્તુઓનું જે પ્રકાશન થાય છે તે શુન્ય અને નિરર્થક હોય છે. પરંતુ તેથી કેવળ વાચન ન કરવું એ પોતે જ અસરકારક નથી. તે ઉપરાંત જે વ્યક્તિને થોડા બહાર નીકળવાની દૃઢા થાય, તો વર્તમાનપત્રો તે હેતુ પૂરો પાડે છે.

*

બાબ્ય વસ્તુઓમાં રસ લેવો એ પોતે જોટી વસ્તુ નથી - કઈ રીતે વ્યક્તિ તેમાં રસ લે છે તેના ઉપર તેનો આધાર છે. જે તેને સાધનાના એક ભાગ તરીકે લેવામાં આવે, અને તેના ઉપર સાચી ચેતનાથી જોવામાં આવે, તો તે વસ્તુઓ સ્વરૂપના વિકાસ માટેનું સાધન બને છે. જે વસ્તુ અગત્યની છે તે સાચી ચેતના પ્રાપ્ત કરવી - અને જ્યારે તમારામાં શાંતિની લાગણી આવે છે અને તેમાં દિવ્ય બળ કાર્ય કરતું હોય એમ તમને લાગે છે, ત્યારે તમારામાં આ વસ્તુ આવે છે. તમારી જત માટે કોઈ અસંતોષનું સાચું કારણ નથી - કારણ કે નિમન બળોનો પ્રતિકાર હેવા છતાં તમારી પ્રગતિ ચાલુ રહે છે. દબાણનો જે અનુવાદ જઠરના ઉપર વજનરૂપે આવે છે, તેમાંથી મુક્ત બનવું જોઈએ - ત્યાં જ મુખ્ય પ્રતિકાર હજુ રહેલો છે. અંદર શાંતિ અને બહાર પ્રકુલ્પતા અને આનંદપૂર્ણ શ્રદ્ધાની ખાસ જરૂર છે - ત્યાર પછી આ નાડીઓનું દબાણ અને અંયવસ્થા અટકી જશે.

*

જે વસ્તુની અભિવ્યક્તિ થાય છે તે તેની પાછળ રહેલી વસ્તુનો ફૂકત એક ભાગ હોય છે – જે અભિવ્યક્તિ થયા વગરનો હોય છે અને આવિભાવની ભાષામાં તેને વ્યક્ત કરી શકતો નથી.

*

અવાજ બળનું એક આંદોલન લાવે છે, જેને લખાણમાં મૂકવું વધારે મુશ્કેલ છે કારણ કે તે ધાર્ત્રિક વાહક છે – જો કે લખેલા શર્દુને તેની પોતાની એક વિશીષ્ટ શક્તિ હોય છે.

*

વિભાગ અ
પ્રાણનું ઝપાંતર

પ્રાણનું રૂપાંતર

બે ગતિઓ જેનો ઉપરછલો વિરોધાભાસ તમારા મનમાં ગોટાણો ઉત્પન્ન કરે છે, તે એક જ ચેતનાના બે છેડા છે, જેની ગતિઓ, અત્યારે એકબીજાથી અલગ પડી ગઈ છે તેમણે એકબીજાનું અનુસંધાન કરવું જ જોઈએ, જો પ્રાણ-શક્તિને વધારે અને વધારે પૂર્ણ કાર્ય અને સાક્ષાત્કાર અથવા રૂપાંતર જોઈતું હોય, જેના માટે આપણે આશા રાખીએ છીએ.

પ્રાણમય સ્વરૂપ અને તેની અંદર રહેલી પ્રાણ-શક્તિ બેમાંનો એક છેડો છે; બીજો છેડો એક ઉધ્વત્તર ચેતનાની સુધુમ સક્રિય શક્તિ છે, જેની મારફતે દિવ્ય સત્ય કાર્ય કરી શકે અને તે પ્રાણ તથા પ્રાણબળનો કબજો લઈ શકે અને અછી રહેલા મહત્ત્વાર હેતુ માટે પોતાનો ઉપયોગ કરી શકે.

પ્રાણમાં રહેલી પ્રાણ-શક્તિ ભૌતિક જગત અને શાશ્વત પ્રકૃતિ ઉપર દિવ્ય શક્તિના સર્વ કાર્ય માટે એક અનિવાર્ય કરણ છે. એટલે જ જ્યારે આ પ્રાણમાં રૂપાંતર થાય અને તેને દિવ્ય શક્તિનું વિશુદ્ધ અને સમર્થ કરણ બનાવવામાં આવે. ત્યારે જ દિવ્ય જીવન શક્તય બને. ત્યાર પછી જ ભૌતિક પ્રકૃતિનું સફળ રૂપાંતર થઈ શકે અથવા બાબ્ય જગત ઉપર દિવ્ય કર્મ મુક્ત અને પૂર્ણ શીતે કાર્ય કરી શકે; કારણ કે આપણાં હાલનાં સાધનો વડે આવું કોઈ પણ કાર્ય અથક્ય છે. એટલા માટે જ તમને લાગે છે કે વ્યક્તિને જેટલી શક્તિની જરૂર હોય તેટલી શક્તિ પ્રાણમય ગતિ આપી શકે છે, અને આ શક્તિથી બધી વસ્તુઓ શક્તય બને છે અને તેના વડે જ તમારે જે કોઈ અનુભૂતિની પસંદગી હોય, સારી કે ખરાબ, સામાન્ય જીવનની કે આધ્યાત્મિક જીવનની, તેને તમે તેની સહાય વડે પ્રામ કરી શકો છો. અને એટલા માટે જ, જ્યારે આ શક્તિ આવે છે ત્યારે તમને તમારી શરીર-ચેતના અને તેની વસ્તુઓમાં તે શક્તિ પૂરેપૂરી વ્યાપી ગઈ હોય એવી અનુભૂતિ થાય છે. પ્રાણમાં માતાજીના સંપર્ક વિશે કહેવાનું કે તે ઘણી સુંદર અને ભવ્ય અનુભૂતિ હતી – તે પણ સ્વાભાવિક અને સાચી છે; ચૌથ્ય પુરુષ અને સ્વરૂપના અન્ય ભાગથી કોઈ પણ શીતે ઓછી નહિ, એવી શીતે પ્રાણને માટે દિવ્ય માતાજીની અનુભૂતિ કરવાની છે અને તેણે પોતાની જતનું તેમને અર્પણ કરવાનું છે.

પરંતુ આ વસ્તુ કાયમ યાદ રાખવાની છે કે પ્રાણમય જીવિત અને માણસમાં રહેલી પ્રાણ-શક્તિ, દિવ્ય પ્રકાશમાંથી અલગ થઈ ગયેલ છે, અને આ રીતે અલગ થઈને તેઓ જે કોઈ શક્તિ તેમનો કબજો લઈ શકે તેને માટેના કરાળું છે – તે શક્તિ પ્રકાશિત હોય કે તમોગ્રસ્ત, દિવ્ય કે અદિવ્ય. સામાન્ય રીતે પ્રાણમય શક્તિ માનવ-મન અને માનવ-પ્રાણની સામાન્ય તમોગ્રસ્ત અથવા અર્ધ-સચેતન ગતિ-ઓની સેવા કરે છે, તેના સામાન્ય વિચારો, લાભો, આવેગો અને કામનાઓની. પરંતુ પ્રાણમય શક્તિ માટે સામાન્ય મર્યાદાઓની પૈલે પાર વિકાસ પામવાની શક્યતા હોય છે અને જે તે પ્રમાણે વિકાસ પામે તો તેનાં બળોમાં એક ઓળો ઉત્સાહ, ઉત્કટતા, ઉશ્કેરાટ અથવા ઊધ્વીંકરણ પ્રામ કરી શકે અને તેને લઈને તે દિવ્ય શક્તિ-ઓનું, દેવોની શક્તિઓનું અથવા આસુરિક બળોનું એક કરણ બનવા માટે બંધા-યેલ છે. અથવા જે પ્રકૃતિમાં કોઈ કેન્દ્રસ્થ નિયંત્રણ ન હોય, તો તેનું કાર્ય આ બધા વિરોધોના મિશાળોનો ગોટાળો થઈ શકે, અથવા અસંબંધ આંદોલનથી એક વખત એકની સેવા અને બીજી વખતે બીજાની સેવા કરે. તેથી તેમાં તમારામાં મહાન પ્રાણમય શક્તિ કાર્ય કરે એટલું જ બસ નથી; તેને ઊધ્વ ચેતનાના સંપર્કમાં મૂકવી જોઈએ, તેનું સાચા નિયંત્રણને સમર્પણ કરવું જોઈએ, અને તેને પરમાત્માના શાસન નીચે મૂકવી જોઈએ. એટલા માટે જ કેટલીક વખત પ્રાણમય બળના કાર્ય માટે કેટલીક વખત ધિક્કાર ઉત્પન્ન થાય છે અથવા તેને ઉતારી પાડવામાં આવે છે કારણ કે તેનામાં અપૂરતો પ્રકાશ અને નિયંત્રણ હોય છે અને એક અવિદ્યામય અદિવ્ય ગતિની સાથે તે સંલગ્ન થાય છે. એટલા માટે જ અંતઃપ્રક્ષા અને ઊધ્વ સ્તોત્રમાંથી આવતી શક્તિ પ્રત્યે ખુલ્લા થવાની જરૂર છે. પ્રાણમય શક્તિ પોતાની જાતે કોઈ જગાએ દોરી જતી નથી એ નક્કી થયેલાં અને ધણી વખત દદ્જનક અને વિનાશ કરતાં વર્તુળોમાં દોડાડોડી કરે છે, ખીણની ધાર સુધી લઈ જાય છે, કારણ કે તેનામાં સાચું માર્ગદર્શન નથી; તેને ઊધ્વ ચેતનાની સક્રિય શક્તિ સાથે જોડી દેવી જોઈએ, અને દિવ્ય શક્તિ તેની મારફતે એક મહાન અને પ્રકાશિત હેતુ માટે કાર્ય કરવી જોઈએ.

આ સંપર્કનું સ્થાપન કરવા માટે બે ગતિઓ જરૂરી છે. એક ઊધ્વગમન કરનારી; પ્રાણ ઊધ્વ ચેતના સાથે મિલન પામવા માટે ઊંચે ઊઠે છે અને પોતાની જાતને પ્રકાશમાં અથવા ઊધ્વ બળના દંભાણમાં દૂબાડી દે છે: બીજી ગતિ અવતરણની છે; પ્રાણ નીરવ, પ્રશાંત, વિશુદ્ધ અને સામાન્ય ગતિઓથી શૂન્ય રહે છે અને ઊધ્વમાંથી તેનામાં સક્રિય શક્તિ અવતરણ કરે અને તેના પોતાના સાચા આત્મતત્ત્વમાં તેનું રૂપાંતર કરે અને તેની ગતિઓને જ્ઞાન તેમ જ શક્તિથી માઝતી આપે

ત્યાં સુધી તે રાહ જુએ છે: એટલા માટે જ સાધકને કેટલીક વખત એવું લાગે છે કે તે એક વધારે સુખકર અને વધારે ઉમદા ચેતનામાં ઊંચે ચડે છે, અને એક વધારે પ્રકાશિત પ્રદેશમાં અને શુદ્ધતર અસ્તિત્વમાં પ્રવેશ કરે છે, પરંતુ કેટલીક વખત, તેનાથી ઊલટું, પ્રાણમાં પાછા જવાની તેને લાગણી થાય છે અને ત્યાં રહીને સાધના કરે છે અને તેની અંદર સાચી ચેતના ઉતારી લાવવાની ઈરછા થાય છે. આ બે ગતિઓ વચ્ચે ખરેખર કોઈ વિરોધ નથી; તેઓ એકબીજાની પૂરક હોય છે અને એકબીજ માટે જરૂરી હોય છે, ઊધ્વો કરણ દિવ્ય અવતરણને શક્ય બનાવે છે, અવતરણ તે વસ્તુને સિદ્ધ કરે છે જેના માટે આરોહણ અભીષ્ટા કરે છે અને તે તેને અનિવાર્ય બનાવે છે.

જ્યારે તમે પ્રાણની નિમ્ન ગતિઓમાંથી આરોહણ કરો છો અને તેને ચૈતસિક ચેતના સાથે અનુસંધાન કરો છો, ત્યારે તમારું પ્રાણમય સ્વરૂપ ચૈત્યપુરુષને સ્વાભાવિક એવી શુદ્ધ અભીષ્ટા અને ભક્તિથી સભર બની જાય છે; તે જ સમયે તે લાગણીઓમાં તેની વિપુલ શક્તિ આપે છે, તેમને સમગ્ર સ્વરૂપને છેક શાશ્વતિક ભાગ સુધી દ્વારા માટે સક્રિય બનાવે છે અને દિવ્ય ચેતનાને પાર્થિવ ચેતનામાં નીચે ઉતારી લાવે છે. જ્યારે પ્રાણ કેવળ ચૈત્યપુરુષનો સ્પર્શ જ કરતો નથી, પરંતુ ઊધ્વ મનની સાથે મિલન પામે છે ત્યારે તે મહત્તર પ્રકાશ અને જ્ઞાનના સંપર્કમાં આવવા શક્તિમાન થાય છે અને તેને આજ્ઞાધીન બને છે. સામાન્ય રીતે પ્રાણ માનવ-મન દ્વારા ગતિ કરે છે અને તેની વધારે કે ઓછી અવિદ્યામય આજ્ઞાઓ પ્રમાણે ચાલે છે અથવા તો આ મન ઉપર તે પ્રચંડ પકડ જમાવે છે અને પોતાના આવેગો, શીધ્રવૃત્તિઓ અને કામનાઓ માટે તેનો ઉપયોગ કરે છે. અથવા તો આ બે ગતિઓનું તે મિશ્રણ કરે છે; કારણ કે સામાન્ય માનવ-મન એટલું બધું અજ્ઞાની હોય છે કે તે વધારે સારું કે પૂર્ણ માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત કરી શકતું નથી. પરંતુ પ્રાણ જ્યારે ઊધ્વ મનના સંપર્કમાં હોય છે ત્યારે તેને માટે એક મહત્તર જ્ઞાન અને પ્રકાશ, ઊધ્વતર પ્રેરણ અને અંતસ્કુરણા, વધારે સાચી વિવેકશક્તિ અને દિવ્ય સત્ય અને દિવ્ય સંકલ્પના કેટલાક સાક્ષાત્કારો પ્રાપ્ત કરવા શક્ય બને છે. ચૈત્યપુરુષ અને ઊધ્વ મન પ્રત્યેની પ્રાણની આ આજ્ઞાધીનતા, જીવન ઉપર યૌગિક ચેતનાના સક્રિય કાર્યની થરાત કરે છે.

પરંતુ આટલું પણ દિવ્ય જીવન માટે પૂરતું નથી. ઊધ્વ મનની ચેતનાના સંપર્કમાં આવવું એટલું જ બસ નથી, એ એક અનિવાર્ય પગલું છે. એક વધારે ઊધ્વ અને વધારે શક્તિશાળી ઊંચાઈઓ તરફથી દિવ્ય બળનું અવતરણ થવું જોઈએ. અત્યારે જે અદશ્ય શિખરો છે તેમાંથી એક દિવ્ય બળના અવતરણ

સિવાય ઉધ્વર્તર ચેતનાનું અતિમનસ પ્રકાશ અને શક્તિમાં રૂપાંતર થવું અશક્ય છે. તેના સિવાય પ્રાણ અને પ્રાણ-બળનું એક દિવ્ય શક્તિના શુદ્ધ, વિશ્વાળ, સ્થિર, ઉત્કટ અને શક્તિશાળી કરણમાં રૂપાંતર થવું અશક્ય છે. તેના સિવાય શારીરિકનું પોતાનું દિવ્ય પ્રકાશ, દિવ્ય કાર્ય, સામર્થ્ય, સૌંદર્ય અને આનંદના રૂપુણમાં રૂપાંતર થવું અશક્ય છે. એટલા માટે જ આ યોગમાં પરમાત્માનું અવતરણ, જે બીજ યોગના માર્ગોમાં પણ સમાન રીતે આવેલું છે તેટલું પૂરતું નથી; આ યોગમાં તે ઉપરાંત પરમાત્માનાં અવતરણો મન, પ્રાણ અને શરીરની સર્વ શક્તિઓમાં રૂપાંતર કરવું જોઈએ.

*

જે કોઈ સાચું સત્ય છે તે એક યા બીજી રીતે દિવ્ય ચેતનાની સીધી અભિવ્યક્તિ છે. જ્યારે ચિત્ર-શક્તિ રૂપોના સધન સંવાદોમાં પોતાની જતનો સાક્ષાત્કાર પામવા માટે બહાર કાઢવામાં આવે છે ત્યારે પ્રાણ તેની સક્રિય અભિવ્યક્તિ છે. પ્રેમ આનંદના આત્માની ઉત્કટ આત્મ-અભિવ્યક્તિ છે અને પ્રકાશ એવી વસ્તુ છે જે અતિમનસ ચેતના અને તેની સીધી તત્ત્વક શક્તિની સાથે જ કાયમ રહે છે.

*

હા, તે પ્રાણની પ્રકૃતિ છે. તે નિરપેક્ષ અને ઉત્સાહપૂર્વકનું સમર્પણ પણ કરી શકે છે તેમજ શક્તય એટલી સર્વ મુશ્કેલીઓનું કારણ પણ હોય છે. પ્રાણ વગર સર્જન અથવા આવિભાવની કોઈ જીવન-શક્તિ ન હોઈ શકે; તે જીવનના આત્મતત્ત્વ માટેનું જરૂરી કરણ છે.

*

હા, આત્માને પોતાને જો ભૌતિક તત્ત્વમાં આવિભાવ પામવો હોય તો તેણે પ્રાણનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. તે પ્રમાણે જ વસ્તુઓ ગોઠવાય છે.

*

પ્રાણ અનિવાર્ય કરણ છે - તેના સિવાય કોઈ સર્જન અથવા સમર્થ કાર્ય શક્તય નથી. તેના ઉપર કાબૂ પ્રાપ્ત કરીને તેનું સાચા પ્રાણમાં રૂપાંતર કરવાનો એક સરળ પ્રશ્ન રહે છે; અને તે પ્રાણ એકી સાથે સમર્થ તથા સ્થિર અને મહાન ઉત્કટતાની શક્તિવાળો તથા અહંમાંથી મુક્ત હોય છે.

*

પ્રાણને કાબૂમાં લેવો પડે છે અને તેને જે કરવાની ઈચ્છા હોય તે પ્રમાણે કરવાની મંજૂરી આપવાની નથી. તમારા ઉપર પ્રાણનો કાબૂ ન હોવો જોઈએ પરંતુ તમારે પ્રાણ ઉપર કાબૂ જમાવવો જોઈએ.

*

પ્રાણના પરિવર્તન મારફતે જ અંધ પ્રાણમય શક્તિમાંથી મુક્તિ આવવી જોઈએ — તેમાંથી સાચો પ્રાણ પ્રગટ થવો જોઈએ, જે સમથું, વિશાળ, થાંત્રિયુક્ત અને પરમાત્માને સંમનિ આપનાર કરાણ હોય છે, અને કેવળ પરમાત્માનું જ કરણ બનવું જોઈએ.

*

તેનો અર્થ કે જે પ્રાણ-શક્તિ અંદરથી આવે છે તે ચૈત્ય-પુરુષની સાથે સુમેળમાં છે — તે સાચા પ્રાણમય પુરુષની શક્તિ છે, પરંતુ સામાન્ય અવિદ્યામય પ્રાણમાં તેની કામનાઓમાં વિકૃતિ થાય છે. તમારે પ્રાણને અચંચળ અને વિશુદ્ધ કરવાનો છે અને સાચા પ્રાણને પ્રગટ થવા દેવાનો છે. અથવા તમારે ચૈત્યપુરુષને અગ્રભાગે લાવવાનો છે અને ચૈત્યપુરુષ પ્રાણને વિશુદ્ધ અને ચૈતસિક બનાવશે. અને પછીથી તમારામાં સાચી પ્રાણમય શક્તિ આવશે.

*

જીવને પ્રાણના પાત્રમાં જે વસ્તુ મૂકેલી છે તેને બહાર કાઢતી વખતે ઊલટી કરવી જોઈએ, અને તમારા પોતાના પ્રત્યે વાળવાને બદલે તેને પરમાત્માની અભિ-મુખ કરવી જોઈએ. ત્યાર પછી તમને ખબર પડશે કે પ્રાણ જેટલો ખરાબ સ્વામી છે, તેટલું જ અદ્ભુત કરણ છે.

*

માનવ-પ્રાણ કાયમ લગભગ એ પ્રકારનો હોય છે, પરંતુ તેના માટે કોઈ એવું કારણ નથી કે થા માટે તેને અપરિવર્તન પામતી હકીકત તરીકે સ્વીકારવો જોઈએ અને એક ચંચળ પ્રાણને પાતાની ઈચ્છા પ્રમાણે તે હાંકે તે વસ્તુ સ્વીકારી લેવી જોઈએ. યોગ સિવાય પણ સામાન્ય જીવનમાં, જેમનામાં પૂર્ણ પુરુષત્વ ગણ્ય છે એવા માણસો અથવા જેઓ તેમના જીવનમાં, આદર્શોમાં અથવા જે વસ્તુઓ તેમણે હાથ ઉપર લીધેલી હોય તેમાં આ ચંચળ પ્રાણને કાબૂમાં લે છે, તેના ઉપર એકાગ્ર થાય

છે અને કાબૂમાં લે છે અને તેને શિસ્તમાં રાખે છે, તેઓ જીવનમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરવાની શક્યતા ધરાવે છે. તેઓ મનોમય સંકલ્પથી તેને નિયંત્રણમાં રાખે છે, અને પ્રાણને જે ઈચ્છા હોય તે પ્રમાણે કરવાની ફરજ પાડતા નથી, પણ બુદ્ધિ અથવા સંકલ્પ જેને સાચી અને ઈચ્છનીય વસ્તુ તરીકે જુએ છે, તે પ્રમાણે કરવાની ફરજ પાડે છે. યોગમાં માણસ આંતર-સંકલ્પનો ઉપયોગ કરે છે અને પ્રાણને તપસ્યાની પાસે આજ્ઞાધીન બનવાની ફરજ પાડે છે જેથી કરીને તે સ્થિર, સમર્થ અને આજ્ઞાધીન બને - અથવા તો વ્યક્તિ ઉદ્ધ્વમાંથી સ્થિરતાનો પુકાર કરીને તેને નીચે લાવે છે અને પ્રાણને કામનાનો ત્યાગ કરવા માટે અચંચળ તથા ગ્રહણશીલ બનવા માટે ફરજ પાડે છે. પ્રાણ સરસ કરણ છે પણ અનિષ્ટ સ્વામી છે. જે તમે તેની પસંદગી અને નાપસંદગીઓ, તેની ધૂનો, તેની કામનાઓ અને તેની કુટેવોને ચાલુ રહેવા દો, તો તે તમારો શોઠ બની જય છે અને શાંતિ અને સુખ ત્યાર પછી શક્ય રહેતાં નથી. તે તમારું કરણ અથવા દિવ્ય શક્તિનું કરણ રહેતો નથી, પરંતુ અવિદ્યાના બળનું અથવા જે કોઈ વિરોધી બળ તેને પકડી શકે અને તેનો ઉપયોગ કરી શકે તેનું તે કરણ બની જય છે.

*

પ્રતિકાર અને વિરોધી સૂચનો પ્રાણમય પ્રકૃતિમાંથી આવે છે જે બધા જ માનવીઓમાં તમોગ્રસ્ત હોય છે અને સામાન્ય વિચારો અને લક્ષ્યની સ્વાચ્છ આસક્ત હોય છે અને તમે જે વર્ણન કરો છો તેવા વિચારો અને સૂચનોને સહેલાઈથી સાંભળો છે. શ્રદ્ધા અને ભક્તિ અંતરાત્મામાંથી આવે છે અને જ્યારે પ્રાણ સંપૂર્ણ રીતે આત્માને આજ્ઞાધીન બને છે ત્યારે જ માણસ સાચી રીતે આધ્યાત્મિક જીવન જીવી શકે છે.

*

જે તમે તે વસ્તુ અત્યારે કરી શકો તો તે મહાન પ્રગતિ છે. પ્રકાશમાં તેમ જ શાંતિમાં અને બળમાં જીવન ધારણ કરવાના માર્ગમાં માણસની પ્રાણમય પ્રકૃતિની જોટાળાભરી અને ડહોળાયેલી ચંચળતા મુખ્ય વિધનરૂપ છે. જે તેને અચંચળ બનાવવામાં આવે તો મહાન મુશ્કેલી દૂર થઈ જય છે - તેમ છતાં શારીરિક પ્રકૃતિની બિન-સમજ અથવા પ્રમાણનું વિધન તો રહે છે - પરંતુ તે ઓછું મુશ્કેલીરૂપ હોય છે - એ એક સ્થિર જેકે કેટલીક વખત વિક્ષેપ ઉત્પન્ન કરનાર વસ્તુને બદલે જિદ્દી અટકાયત કરનાર વસ્તુના પ્રકારનું હોય છે. જે પ્રાણની અચંચળતાનો ઉપાય થાય, તો શારીરિક તમોગ્રસ્તતા અથવા જોરસમજ ચોક્કસ ચાલ્યા જશે.

*

આનંદપ્રમોદ શોધવાં એ સમગ્ર પ્રાણનું વલણ નથી, પરંતુ શારીરિક પ્રાણ, માનવીનો પશુમય ભાગ છે તેનું તે વલણ છે. અલબત્ત, તેને કોઈ પણ પ્રકારની મનોમય દલીલ વડે સમજવી શકતું નથી. ઘણાખરા માણસોમાં જીવન પ્રત્યે એક સ્વાભાવિક અને સ્વીકારેલું વલણ હોય છે જેના ઉપર રૂઢિ મુજબની નૈતિકતા અને આદર્શવાદનો રંગ લગાડેલો હોય છે અને આ રીતે મન અને ઊર્ધ્વપ્રાણ માટે તે ખાસ છૂટ લે છે. થોડા માણસોમાં સ્વરૂપના આ ભાગ ઉપર પકડ જમાવવામાં આવે છે અને તેને મનોમય અથવા ઊર્ધ્વ પ્રાણમય લક્ષ્ય પાસે ગૌણ બનાવવામાં આવે છે અને તેને ગૌણ સ્થાન લેવા માટે ફરજ પાડવામાં આવે છે જેથી મન પોતાની જિદ્દી મનોમય શોધો અથવા આદર્શો અથવા મહાન રાજકીય અથવા અંગત મહત્વા-કંસાઓમાં ડૂબેલું રહી શકે. (લેનિન, હિટલર, સ્ટેલિન, મુસોલિની). તપસ્વી અથવા ઝુરિયન તેને ઘણે ભાગે અથવા સંપૂર્ણ રીતે દબાવી દેવા પ્રયત્ન કરે છે. આપણા યોગમાં એવો સિદ્ધાંત છે કે બધી જ વસ્તુઓ આત્માની કરણ બનવી જોઈએ અને સ્વરૂપના જે ભાગો આનંદ-પ્રમોદ લે છે તેઓ વસ્તુઓમાં દિવ્ય આનંદનો સ્વાદ લે, અને નહિ કે સપાટી ઉપરના પાશવિક આનંદો – પરંતુ જ્યાં સુધી આ ભાગ તે વસ્તુ પૂરેપૂરી રીતે સમજે નહિ અને પોતાના સંતોષ માટે જ જિદ્દુપૂર્વકનો આગ્રહ રાખો ત્યાં સુધી આ દિવ્ય આનંદ આવશે નહિ અથવા ટકી રહેશે નહિ.

*

ઘણા માણસો સુખ પ્રાપ્ત કરવા પાછળ પ્રયત્ન કરતા નથી અને તેઓ એવું માનતા પણ નથી કે જીવનનું લક્ષ્ય તે વસ્તુ જ છે. જે સ્થૂલ પ્રાણ છે તે જ સુખ પાછળ પડે છે, મહત્તર પ્રાણ તેનું બલિદાન આપવા તૌયાર હોય છે, જેથી કરીને તેના આવેગો, સત્તા મહત્વાકંસા, કીર્તિ અથવા બીજા કોઈ પણ હેતુ માટે શોધ કરી શકે. જો તમે એમ કહો કે તેનું કારણ સત્તા, કીર્તિ વગેરે સુખ આપે છે તો તે વૈશિક રીતે સાચું નથી. સત્તા ગમે તે બીજી વસ્તુ આપી શકે, પરંતુ સામાન્ય રીતે તે સુખ આપી શકતી નથી, તેને પ્રાપ્ત કરવી, સાચવી રાખવી અથવા તેનો ઉપયોગ કરવો એ પોતે જ ખૂબ શ્રમયુક્ત અને મુશ્કેલી ભરી વસ્તુ છે – હું અલબત્ત સામાન્ય અર્થમાં સત્તાની વાત કરું છું. કોઈ માણસ કદાચ એમ જાણે કે આ જીવનમાં તેને કદી કીર્તિ પ્રાપ્ત થશે નહિ પરંતુ તેને મરણેતાર કીર્તિ પ્રાપ્ત થાય એટલા માટે તે કાર્ય કરે છે અથવા તે કીર્તિ માટે ને તેની પાછળ પડે છે. તે એવું પણ કદાચ જાણે કે તેનામાં જે આવેગ છે તે સુખ સિવાય બીજી પણ કોઈક વસ્તુ તેના માટે લાવે – દુઃખ, વેદના, વિનાશ – તેમ છતાં તે તેના આવેગને અનુસરશે. તે જ પ્રમાણે મન અથવા મહત્તર પ્રાણ સુખની શોધ માટે બંધાયેલા

નથી. તે સત્ય શોધી શકે છે અથવા કોઈ વિજ્યનાં કારણ પણ બને. બધી જ વસ્તુ-
ઓને એક ચાર્વક મનમાં બંધબેસતી કરવી એ મને કૃદ્ર માનસથાથ્ર લાગે છે.
પ્રકૃતિ કે વસ્તુઓમાં રહેલું વિશાળ તત્ત્વ એટલું બધું મર્યાદિત કે એક જ ચીલામાં
ચાલનારું નથી.

*

ધારાખરા માણસો વસ્તુઓ કરે છે કારણ કે, તેમને તે કરવાની ફરજ પડે
છે; તેઓને વસ્તુઓમાં સુખ મળે છે એટલા માટે નહિ. પોતાના ફુરસદના સમયમાં
કામ કરવામાં પ્રકૃતિને થોડું સુખ મળે છે, નહિ કે કાર્યમાં - સિવાય કે તે કાર્ય
જ માણસની પસંદગીની વસ્તુ હોય અથવા તેની ઈચ્છા થાય ત્યારે તેને છોડી દઈ-
શકે તો તે કરે છે.

*

સમગ્ર માનવ અસ્તિત્વને એક સામાન્ય દાખિલિંદુથી જોઈએ તો તે એક પ્રાણ-
મય જીવન છે, “પ્રાણીઓ કરતાં થોડા ઊંચા પ્રકારનું.” કારણ કે તેમાં થોડી મનની
ખેલકૂદ છે અને તેના પ્રત્યુત્તરમાં એક મૃત્યુ છે. અને તેમ છતાં કાંઈક વધારે
વસ્તુની તેમાં અભીષ્ટસા રહેલી છે - પરંતુ ધર્મો તેના ઉપર પોતાની પર્દ જમાવે
છે અને જીવન માટે કોઈ પણ લક્ષ્યબિંદુ વિનાની વસ્તુમાં તેને એક નહેરમાં મૂકે
છે, અને વસ્તુઓ જે રીતની છે તે પ્રમાણે જ રહે છે. થોડા જ માણસો ખરેખર
આ મર્યાદાથી પર જાય છે.

*

આ “આખરે તો”⁹ ખરેખર એક બહાનું છે. જે માણસ પોતાના
‘અહંકાર’ નું બલિદાન ન આપે તો કોઈ પણ માણસ માનવથી વધારે ન બની
શકે - કારણ કે “માનવી” એટલે પ્રાણમય પ્રાણીનો અહં જે થોડા બાધ્ય વિચાર
અને જ્ઞાન દ્વારા મનોમય બનેલો છે. જ્યાં સુધી માણસ તેવો જ રહેવાથી ઝાંતોષ
માને છે ત્યાં સુધી માણસ “અહીં પણ” તેવો જ રહેશે અથવા બીજી કોઈ પણ
જગાએ હશે તોપણ તે પ્રમાણેનો જ રહેશે.

*

અલભત, ધારાખરા માણસો તેમના સ્થૂલ મન અને પ્રાણમાં જીવન ધારણ

---

9. “આખરે તો આપણે માનવી છીએ - આપણે દેવો બન્યા નથી.”

કરે છે, સિવાય કે અમુક સંતો અને વિશાળ સંખ્યાના બુદ્ધિવાદી માનવીઓ. એટલા માટે જ હમણાં શોધ થઈ છે કે માનવે છેલ્લાં ત્રણ હજાર વર્ષમાં ઘણી ઓછી પ્રગતિ કરી છે સિવાય કે અમુક માહિતીમાં અને ભૌતિક સુવિધાઓમાં. કદાચ થોડું ઓછું ઘાતકીપણું અને ઝૂરતા, અમીરવર્ગમાં થોડી બૌદ્ધિક નમૃતા, ઇપોમાં ઝડપી ફેરફારની ટેવ, એટલામાં પૂરતું આવી જાય છે.

*

વડુર્જવર્થના સમય કરતાં અત્યારનો સમય બન્ને રીતનો, વધારે ખરાબ અને વધારે સારો છે – એક બાજુએ માનવ-પ્રકૃતિના નિકુઠ ભાગોમાં ભગ્નાવસ્થા છે તથા પ્રાણમય બળોનું બંડ છે અને બીજી બાજુએ એક પ્રકારનો તેનો બદલો છે જેમાં પેલે પારની કોઈ વસ્તુની શોધ રહેલી છે અને તેમાં એક વધારે પ્રકાશ અને જ્ઞાન સહિતની શોધ છે.

*

માણસ મનોમય પ્રાણી છે અને પ્રાણમાંથી બહાર નીકળી શકતો નથી, જો કે તેનો થોડો અંશ પ્રાણમય ભૂમિકામાં રહે છે અથવા એમ કહીએ કે તેના સંપર્કમાં રહે છે. હકીકતમાં ઘણાખરા માણસો ઘણુંખરું પ્રાણમાં જ જીવતા હોય છે અને તેથી તેઓ જ્યારે સાધના કરે ત્યારે પોતાની જતને પ્રાણમય ભૂમિકામાં શોધી શકે છે, સ્વપ્નાઓમાં, અનુભૂતિઓમાં ઈત્યાદિમાં. જ્યારે અતિમનસ ખુદ્દું થાય ત્યારે દરેકમાં અતિમનસની કોઈક વસ્તુ નીચે અવતરણ કરશે, જો સાધક તેને માટે તૈયાર થાય અને તેની પોતાની અંદર અતિમનસ પુરુષની રચના કરે તો અત્યારે તે જે છે તે વસ્તુ પોતે શું બનશે તેને મર્યાદિત કરી શકે નહિ.

*

શારીરિક કાર્યમાં અથવા અભ્યાસમાં રહેવું એટલે પ્રાણમાં રહેવું એવું નહિ – આ બધા શારીરિક અને માનસિક વ્યવસાયો છે, પ્રાણમાં રહેવું એ માનસ-શાસ્ત્રીય પરિસ્થિતિ છે.

ઘણાખરા માણસો પ્રાણમાં જીવે છે, એટલે કે તેઓ તેમની કામનાઓમાં, સંવેદનોમાં, ઉર્મિમય લાગણીઓમાં જીવે છે અને દરેક વસ્તુને તે દિનબિંદુથી જુએ છે, અનુભવે છે અને ન્યાય આપે છે. તેમને પ્રાણ ગતિમાન કરે છે અને મન તેની સેવામાં રહે છે, નહિ કે તેના સ્વામી તરીકે. યોગમાં પણ ઘણા માણસો તે ભૂમિકા-માંથી સાધના કરે છે અને તેમની અનુભૂતિઓ, પ્રાણમય દર્શનો, રચનાઓ, બધા

પ્રકારની અનુભૂતિઓ પણ પ્રાણમય હોય છે પરંતુ તેમાં કોઈ મનોમય સ્પૃષ્ટતા અથવા વ્યવસ્થા હોતાં નથી તેમ જ તેઓ મનથી ઉદ્ધેખાં ઉઠતાં પણ નથી. માણસોની એવી બહુ ઓછી લઘુમતિ હોય છે, જેઓ મનમાં અથવા ચૈત્યપુરુષમાં જીવતા હોય યા. તો આધ્યાત્મિક ભૂમિકામાં જીવન ધારણ કરવા પ્રયત્ન કરતા હોય.

*

સામાન્ય જીવનમાં લોકો પ્રાણમય ગતિઓને, ગુર્સો, કામના, લોભ, કામવાસના વગેરેને, સ્વાભાવિક વસ્તુઓ તરીકે સ્વીકારી લે છે અને તેમને યોગ્ય વસ્તુઓ તરીકે ચલાવવાં યોગ્ય છે અને તે માનવ-પ્રકૃતિનો એક ભાગ છે, એમ માની લે છે. ફરજિયાં સુધી સમાજ તેમને નિરુત્સાહી બનાવે છે, અથવા અમુક નક્કી કરેલી મર્યાદા-ઓમાં રાખવાનો આગ્રહ રાખે છે અથવા શિષ્ટ પ્રકારનાં માપ અને કાબૂમાં રાખે છે ત્યાં સુધી લોકો તેના ઉપર નિયંત્રણ રાખવા પ્રયત્ન કરે છે, જેથી કરીને અમુક સામાજિક નૈતિકતાના ધોરણ પ્રમાણે અથવા વર્તનના નિયમ પ્રમાણે તેને અનુરૂપ રહી શકાય. અહીં, તેનાથી ઉલટું, જે પ્રમાણે બધા જ આધ્યાત્મિક જીવનમાં હોય છે તે પ્રમાણે, આ બધી વસ્તુઓ ઉપર વિજ્ય અને પૂણું સ્વામીત્વની માગણી કરવામાં આવે છે. એટલા માટે જ અહીં સંધર્ષ વધારે પ્રમાણમાં અસર કરે છે, નહિં કું આ બધી વસ્તુઓ સામાન્ય માણસ કરતાં સાધકમાં વધારે સમર્થ રીતે ઉઠી આવે છે, પરંતુ એટલા માટે કે અહીં સંધર્ષ વધારે ઉત્કટ રીતે અનુભવાય છે. અહીંનો સંધર્ષ એક આધ્યાત્મિક મન જે કાબૂની માગણી કરે છે અને પ્રાણમય ગતિઓ જે બંડ ઉઠાવે છે અને પોતાના જૂના જીવનમાં જે રીતે તેઓ કાર્ય કરતી હતી તે રીતે જ નવીન જીવનમાં પણ કાર્ય ચાલુ રાખવા ઈચ્છે છે, તે બન્ને વરચેનો સંધર્ષ છે. એવો જ્યાલ કે આ પ્રકારની વસ્તુઓને સાધના સપાટી ઉપર લાવે છે તેમાં એટલું જ સત્ય છે કે પ્રથમ સામાન્ય માણસમાં એવી ધાર્યી બધી વસ્તુઓ હોય છે જેના વિશે તે સચેતન હોતો નથી, કારણ કે પ્રાણ તે વસ્તુઓને મનથી ગુપ્ત રાખે છે અને મનને ખબર પણ ન પડે કે કૃયું બળ આ કાર્યને ગતિ આપે છે તે રીતે તેમને સંતોષ આપે છે – આ રીતે જે વસ્તુઓ પરમાર્થ, ભ્રાનુભાવ, સેવા વગેરેના બહાના નીચે થાય છે, તેમનામાં અહંકારી ધારો ભાગો ગતિ આવે છે અને આ બધાં વાજબી લાગતાં કારણો પાછળ અહંકારી રહે છે; યોગમાં ગુમ હેતુને પરદા પાછળથી એંચીને બહાર કાઢવામાં આવે છે, તેને ખુલ્લો કરવામાં આવે છે અને તેનો નિકાલ કરવાનો હોય છે. બીજું સામાન્ય જીવનમાં કેટલીક વસ્તુઓને દબાવી દેવામાં આવે છે અને પ્રકૃતિમાં તેઓ પડી રહે છે, તેઓ દબાયેલી રહે છે પરંતુ તેમને બહાર કાઢી નાખવામાં આવતી નથી; તેઓ ગમે તે દિવસે ઉપર ઉઠી આવે અથવા લિન્ન.

બિન્ન રીતે નાડીતંત્રનાં કેટલાંક સ્વરૂપોમાં પોતાની જતની અભિવ્યક્તિ કરે અથવા બીજી રીતે મનની, પ્રાણુની કે શરીરની અવ્યવસ્થારૂપે દેખાય, અને તેનું સાચું કારણ સ્પષ્ટ રીતે દેખાય નહિ. આ વસ્તુ આધુનિક યુરોપિયન માનસશાસ્કીઓએ હાલમાં જ શોધી છે, અને તેના ઉપર ખૂબ ભાર મૂકેલો છે, અને એક મનોવિશ્વેષણ નામના નવીન વિજ્ઞાનમાં તેની અતિશયોક્તિ પણ કરેલી છે. અહીં પણ, સાધનામાં માણસે આ દબાવેલી વૃત્તિઓ વિશે સચેતન બનવાનું છે અને તેમનો નિકાલ કરવાનો. છે - આ વસ્તુને ઉપર ઊંચે ઊઠવું કહી શકાય, પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે તેમને ફરી કામે લગાડવા માટે ઉપર લાવવાની છે, પરંતુ તેમને ચેતનાની સમક્ષ હાજર કરવાની છે, જેથી કરીને સ્વરૂપમાંથી તેમને કાઢી નાખીને તેને સ્વરદ્ધ કરી શકાય.

કેટલાક માણસો પોતાની જત ઉપર સંયમ રાખી શકે છે જ્યારે બીજાઓ ઘસડાઈ જય છે તેનું કારણ તેમનો સ્વભાવ હોય છે. કેટલાક માણસો સાન્નિધ્ય હોય છે અને તેમનો માટે નિયંત્રણ સહેલાઈથી આવે છે, અમુક બિંદુ સુધી તો ચોક્કસ; બીજા માણસો વધારે રાજસિક હોય છે અનો સંયમ કરવો તેમના માટે મુશ્કેલ હોય છે, અનો કેટલીક વખત અશક્ય હોય છે. કેટલાકમાં મજબૂત મન તથા મનોમય સંકલ્પ હોય છે અનો બીજા પ્રાણમય માણસો હોય છે જેમનામાં પ્રાણમય આવેગો વધારે મજબૂત હોય છે અનો વધારે સપાટી ઉપર રહેલા હોય છે. કેટલાક નિયંત્રણને જરૂરી માનતા નથી અનો પોતાની જતનો જેમ ચાલતા હોય તેમ ચાલવા દે છે. સાધનામાં મનોમય અથવા નૈતિક નિયંત્રણને સ્થાને આધ્યાત્મિક સ્વામીત્વ મૂકવાનું હોય છે - તેના માટે મનોમય નિયંત્રણ ફક્ત આંશિક હોય છે અને તે નિયંત્રણ કરે છે, પરંતુ મુક્તિ આપતું નથી. એ વસ્તુ તો ફક્ત ચૌતસિક અથવા આધ્યાત્મિક નિયંત્રણ જ કરી શકે. આ બાબતમાં સામાન્ય તથા આધ્યાત્મિક જીવન વર્ણે આ મુખ્ય લેદ છે.

*

સામાન્ય જીવનમાં માણસોમાં સિથરતા અને આત્મસંયમ માટેનું કારણ સામાન્યિક દબાણ છે અને તેની સાથે સામાન્યિક દબાણમાંથી જન્મ પામતી મનોમય નિયંત્રણની અમુક ટેવ છે. તે શાંતિમાંથી બિલકુલ જન્મ પામતી નથી. થોડુંધાળું પણ સામાન્યિક દબાણ છોડી દો, અને જે પ્રમાણે અત્યારે ઇંગ્લોન્ડ અને અમેરિકામાં માણસો પોતાની જતને સંયમમાં રાખવાને બદલે પોતાના પ્રાણમય આવેગો પ્રમાણે પોતાની જતને મુક્ત રીતે ચાલવા દે છે અને કાર્ય કરે છે તે પ્રમાણે બનશે - ક્ષિવાય કે તેવા માણસો જેઓ ભૂતકાળના ધાર્મિક અને નૈતિક નિયમોને વળગી રહે છે, ભલે પછી સમાજ આ બધા વિચારોથી દૂર તરફાઈ જય.

*

સામાન્ય જીવનમાં પણ ઉદ્વર્દ્દ ભાગો અને નિમ્ન પ્રાણ વર્ચે સામાન્ય રીતે એક ખાઈ હોય છે – જ્યાં સુધી નિમ્ન પ્રાણમાં ફેરફાર ન થાય ત્યાં સુધી યોગમાં તે વસ્તુ વધારે તીવ્ર બનવાની શક્યતા છે, પરંતુ જે આપણે અહીં રહેલા મોટા ભાગના માણસો ઉપરથી નિર્ણય બાંધી શકીએ તો તે પરિવર્તન અદ્ભુત રીતનું મુશ્કેલ હોય છે.

૨

અત્યારે તમારી અનુભૂતિ મનોમય ભૂમિકા ઉપરની છે, પરંતુ તે સાચી ગતિ છે. ધણા સાધકો આગળ પ્રગતિ કરી શકતા નથી કારણ કે તેઓ મનોમય અને ચૈતસિક ભૂમિકાઓ તૈયાર થઈ હોય તે પહેલાં પ્રાણમય ભૂમિકાને ખુલ્લી કરે છે. મનો-મય ભૂમિકા ઉપર સાચી આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓની થોડી શરૂઆત પછી પ્રાણમાં અપરિપ્રકૃત અવતરણ થાય છે અને મહાન ગોટાળો અને અવ્યવસ્થા ઉત્પન્ન થાય છે. આ વસ્તુ વિશે સાવચેત રહેવાનું છે. મનને આત્માની વસ્તુઓનો સ્પર્શ થાય તે પહેલાં જે પ્રાણનો કામનામય આત્મા ખુલ્લો થાય તો તે વધારે ખરાબ વસ્તુ બને છે.

મન અને ચૈત્યપુરુષ સાચી ચેતના અને અનુભૂતિથી સભર બને અને તૈયાર થાય તેને માટે અભીષ્ટા કરો. તમારે ખાસ કરીનો ચંચળતા, શાંતિ, સ્થિર શ્રદ્ધા, એક વિકાસ પામતી સ્થિર વિશ્વાણતા, વધારે અને વધારે જ્ઞાન, એક ઊંડી અને ઉત્કટ પરંતુ સ્થિર ભક્તિ માટે અભીષ્ટા કરવી જોઈએ.

તમારી આજુબાજુના સંભેગો અને તેમના વિરોધોથી અકળાશો નહિ. આવી પરિસ્થિતિઓ શરૂઆતમાં એક પ્રકારની કસોટી તરીકે મૂકવામાં આવે છે. જે તમે પ્રશ્નાંત અને અક્ષુબ્ધ રહી શકો અને આવા સંભેગો નીચે પણ આંતરિક રીતે તમારી જાતને અક્ષુબ્ધ બનાવ્યા સિવાય તમારી સાધના ચાલુ રાખો તો તે વસ્તુ તમારે જે સામર્થ્યની જરૂર છે તે આપવામાં સહાયરૂપ બનશો : કારણ કે યોગનો માર્ગ કાયમ આંતર તેમ જ બાધ્ય મુશ્કેલીઓથી છવાયેલો હોય છે અને તેમનો સામનો કરવાને માટે સાધકે સ્થિર, મજૂમ અને સાધન સામર્થ્યનો વિકાસ કરવાનો હોય છે.

*

તમારી અગાઉની સાધના ધણીખરી પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપર હતી. પ્રાણમય

ભૂમિકાની અનુભૂતિઓ સાધકને માટે ઘણી રસપ્રદ હોય છે પરંતુ તે મિશ્રણયુક્ત હોય છે; એટલે કે ઉધ્વત્તર સત્ય સાથે સંકળાયેલી હોતી નથી. સાધના માટે મહત્તર, વિશુદ્ધતર અને દફતર પાયાનું રૂથાપન કરવાનું છે – ચૈતસિક પાયાનું. તે કારણ માટે બધી જ અનુભૂતિઓને બંધ કરવામાં આવે છે – હદ્યને કેન્દ્ર બનાવવાનું છે અને ભક્તિ અને અભીષ્ટા માર્ગથી તમારે ચૈત્યપુરુષને અગ્રભાગે લાવવાનો છે અને દિવ્ય શક્તિ સાથે ગાઢ સંપર્કમાં પ્રવેશ કરવાનો છે. જો તમે આ વસ્તુ કરી શકો તો તમારી સાધના ફરીથી વધારે જારાં પરિણામ સાથે શરૂ થશે.

*

એ સ્પષ્ટ છે કે તમારી સાધના અત્યાર સુધી મનમાં રચાયેલી છે – એટલા માટે જ તમે મસ્તકની ટોચ ઉપર સહેલાઈથી એકાગ્રતા કરી શક્યા કારણ કે ત્યા રહેલું કેન્દ્ર સીધેસીધું સમગ્ર મનોમય પ્રદેશ ઉપર કાબુ ધરાવે છે. મન અચંચળ બન્યું અને સાધનાની અસરોને અનુભવીને પ્રાણમય ખલેલને શાંત કરી પરંતુ તેણે પ્રાણમય પ્રકૃતિને વિશુદ્ધ ન બનાવી અને તેમાં પરિવર્તન ન કર્યું.

અત્યારે સાધના પ્રાણમાં ઉત્તરતી દેખાય છે, જેથી તે તેને વિશુદ્ધ કરે અને તેનું પરિવર્તન કરે. પ્રથમ પરિણામ એ આવ્યું છે કે પ્રાણની મુરકેલીએ પોતાની જાતને પ્રદર્શિત કરી છે – કુરૂપ પ્રતીકો અને ભય પમાડતાં સ્વર્ણાંશો વિરોધી પ્રાણમય ભૂમિકામાંથી આવે છે, જે સાધનાનાં વિરોધી છે. ત્યાંથી જ નવેસરથી ઉશ્કેરાટ તથા સાધના માટેની નામરજી અને વિરોધ ફરીથી આવે છે. આ જૂની પરિસ્થિતિમાં પાછા ફરવાની નિશાની નથી, પરંતુ પ્રાણ ઉપર યોગ-શક્તિના દબાળનું પરિણામ છે, જે તેમાં પરિવર્તન કરવા માટે આવેલું છે અને જેનો વિરોધ થાય છે.

આ સાધનાનું અવતરણ પ્રાણમય સ્વરૂપને મુક્ત કરવા માટે છે. તેણે તમને હદ્યના પ્રદેશમાં એકાગ્રતા કરવાની જરૂર જણાવી; કારણ કે હદ્યના પ્રદેશમાં ચૈતસિક કેન્દ્ર છે અને તેનાથી નીચે, નાભિની પાછળ પ્રાણમય કેન્દ્ર છે. જો આ બન્ને કેન્દ્રોને જગ્રત કરવામાં આવે અને તેના ઉપર યોગ-શક્તિનું શાસન આવે, તો ચૈત્યપુરુષ (આત્મ-શક્તિ) પ્રાણમય સ્તરો ઉપર સામ્રાજ્ય ચલાવી શકે અને પ્રાણમય પ્રકૃતિને વિશુદ્ધ કરીને તથા તેને પશાંત કરીને પરમાત્માની અભિમુખ કરે. જો તમારી સંકલ્પ-શક્તિ પ્રમાણે હદ્યના પ્રદેશમાં એકાગ્રતા કરી શકો અને મસ્તકની ટોચ પર એકાગ્રતા કરી શકો તો તે ઉત્તમ વસ્તુ છે કારણ કે તે સાધનામાં વધારે પૂર્ણ શક્તિ આપે છે.

બીજી અનુભૂતિઓ તમને થઈ, તે પ્રાણના ફેરફારની શરૂઆત છે. દા.ત.

તમારી જતમાં શાંતિ અને જેઓ વિષે તમે વિચારલું કે તેમણે તમને નુકસાન કર્યું હતું તેમના વિષે પણ તમારામાં આવેલી શાંતિ, હુન્યવી ચિંતાઓ અને દૃઢાઓ અને મહત્વાકંક્ષાઓમાંથી મુક્તિ, અને આનંદ આ બધી વસ્તુઓ અચંચલ મંનની સાથે આવી પરંતુ તેઓ ત્યારે જ પ્રતિષ્ઠિત થાય જ્યારે પ્રાણ મુક્ત બનો અને પ્રથાંત થાય.

જ્યારે કોઈ મુશ્કેલીઓ કે વિધનો ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે એક જ વસ્તુ કરવાની હોય છે કે સ્થિરતાથી, તથા દિવ્ય શક્તિ અને તેના માર્ગદર્શનમાં પૂર્ણ શાખાથી, સાધનામાં આગળ જવું અને સ્થિર રીતે અને ક્રમિક રીતે સમગ્ર સવરૂપને સાધનાના કાર્ય તરફ ખુલ્લું કરવું. ત્યાર પછી બધું જ સચેતન બનશે અને જરૂરી પરિવર્તન માટે સંમતિ આપશો.

*

૩

તે દોલાયમાન સ્થિતિનું કારણ કોઈક ભાગનો પ્રતિકાર રહેલો છે (તેના સમગ્ર ભાગ નહિ) જે પરિવર્તનના સાદને લઈને હજુ સુધી અસંતુષ્ટ રહેલો છે. જ્યારે કોઈ પણ પ્રાણમય તત્ત્વ નિરાશ થાય છે, અસંતોષ રાખે છે, જ્યારે તેનામાં ફેરફાર માટે સાદ થાય છે અથવા તેને પરિવર્તન માટે ફરજ પાડવામાં આવે છે, અને તેને તે પસંદ ન હોય ત્યારે તેનામાં પ્રાણનો પ્રત્યુત્તર ન આપવા માટેનું અથવા અસહકાર ઉત્પન્ન કરવાનું વલાણ થાય છે, અને તે શરીરને પ્રમાદયુક્ત અથવા પ્રાણના વેગ વગરનું જડ બનાવી દે છે. ચૈત્યપુરુષના દબાણની સાથે આ પ્રતિકારનો શેષ ભાગ પણ ચાલ્યો જશે.

*

પ્રાણ સમજ શકે ખરો પણ એટલું જ પૂરતું નથી; તેણે પૂર્ણ સનનિષ્ઠાથી શાંતિ અને રૂપાંતર માટે માગણી કરવી જોઈએ. તેનો ધ્યાન એવો વિશાળ ભાગ હોવો જોઈએ જે પોતાના સ્થાનમાં ફેરફાર કરી શકતો ન હોય અથવા પોતાની ધૂનો છાડી ન શકતો હોય અથવા વસ્તુઓને ગ્રહણ કરવાની રીતમાં ફેરફાર ન કરી શકતો હોય; નહિ તો આટલા બધા તૌંબુ વિષાદો ન આવે; એવું કોઈ પણ કારણ નથી કે

શા માટે તમને શાંતિની પ્રામિ ન થાય; પરંતુ આ વસ્તુમાં પરિવર્તન આવવું જ જોઈએ.

*

એવું લાગે છે કે તમારી તંત્રપદ્જતિ ઉપર કોઈક તમસ અથવા જડતા નીચે ઉત્તરી આવે છે. જ્યારે પ્રાણ પોતાની પરિસ્થિતિઓથી અસંતોષ પ્રામ કરે છે અથવા જે વસ્તુઓ પ્રામ થઈ હોય તેનાથી તેને સંતોષ ન થયો હોય અને એક પ્રકારનો અસહકાર અથવા નિષ્ઠિક્ય પ્રતિકાર જહેર કરે છે ત્યારે તે એવું કહે છે, “હું સંતોષ પામ્યો નથી તેથી હું કોઈ વસ્તુમાં રસ લઈશ નહિ અથવા તમને કોઈ વસ્તુ કરવામાં મદદ નહિ કરું.”

એ એટલા માટે હોય કે મેં તમને ધ્યાન બંધ કરવાનું અને રાહ જોવાનું કર્યું. પ્રાણને રાહ જોવી ગમતી નથી, પરંતુ મારે તમને તે કહેવું પડ્યું, કારણ કે તમને કેન્દ્રોમાં બળતરા થતી હતી, તમારી નિદ્રા અને આરામમાં ખલેલ પહોંચતી હતી-તમે સાચી રીતે ધ્યાન કરો શકો અને તેમાં સફળ થાવ તે પહેલાં આ વસ્તુ જવી જ જોઈએ. જો તમે થોડું ધાર્યું પણ અત્યારે ધ્યાન કરો તો તે સ્થિરતા અને શાંતિમાં થવું જોઈએ અને એક દિન્ય શાંતિ અને સ્થિરતા તમારી અંદર ઉત્તરી આવે તેના માટે એક ખૂબ અચંચળ અભીસા હોવી જોઈએ.

તે કદાચ તમારી નિર્વાણ માટેની ઉત્કટ ઝંખનાને લઈને પણ હોય. કારણ કે નિર્વાણ માટેની દૂરજા આ પ્રકારની શક્તિઓના ભંગાણને સહેલાઈથી લાવે છે. મારા યોગનું લક્ષ્ય નિર્વાણ નથી – પરંતુ નિર્વાણ માટે અથવા આ યોગ માટે, સમગ્ર સ્વરૂપમાં સ્થિરતા અને શાંતિ હોવાં એ બધી જ સિદ્ધિનો જરૂરી પાયો છે.

*

મેં તમને કાયમ એમ કહેલું છે કે તમારે કવિતા તેમજ બીજી પ્રવૃત્તિઓને બંધ કરવાની નથી. ત્યાગને લઈને અથવા તપસ્વીની ભાવનાથી એ પ્રમાણે કરવું એ ભૂલ છે. આ વસ્તુઓ પોતાની જાતે ખરી પડતી હોય ત્યારે તમે તેમને બંધ કરી શકો છો કારણ કે એ સ્થિતિમાં તમે એટલા બધા સભર હો છો અને તમને આંતર જીવનમાં એટલો બધો રસ પડે છે કે બીજાં કાર્યોમાં વ્યય કરવા માટે તમારામાં શક્તિ રહેતી નથી. તેમ છતાં તે બધી વસ્તુઓ છોડી દેવી જોઈએ એવો કોઈ નિયમ નથી; કારણ કે કવિતા વગેરે સાધનાનો કોઈ ભાગ ન બનવા માટે કોઈ કારણ નથી. વાહવાહ માટેનો પ્રેમ, કીર્તિ માટેની દૂરજા, કે તેમના પ્રત્યેનું અહંકારી વલણ છોડી દેવું જોઈએ, પરંતુ પ્રવૃત્તિને છોડી દીધા સિવાય પણ તે કરી શકાય છે.

ડૂબી જાય છે અને સુસ્ત થઈને પડયો રહે છે. જો પ્રાણમય અહંકારને એક ગલ નાખવામાં આવે તો તે ઉત્સાહપૂર્ણ અને સક્રિય બને છે.

*

એ એટલા માટે છે કે પ્રાણ તેની કામનાઓની ઝોડી પકડમાં હતો અને હવે જ્યારે તે અલગ રીતે સક્રિય બનેલો. છે અને મનોમય સંકલ્પના કાબૂમાં નથી તેથી જ્યારે જ્યારે તેની ઈરદ્ધાઓ પૂર્ણ થતી નથી ત્યારે તે લાતંલાત અને બૂમા-બૂમ કરે છે. જ્યારે માનવ-પ્રાણને મનોમય સંકલ્પ દ્વારા કાબૂમાં લઈને તેની જગાએ રહેવા દેવામાં આવતો નથી ત્યારે માનવ-પ્રાણની આ રીતની જ સામાન્ય કિયા હોય છે.

*

બેશક, તે નીરવતા હતી – થોડી નીરસતાનું કારણ શારીરિક પ્રાણમાં ઉત્પન્ન થયેલો પ્રતિકાર હોવો જોઈએ. તે પ્રતિકાર બાધ્ય વસ્તુઓમાં રહેલી ‘નીરસતા’ દ્વારા આવ્યો હોય – કારણ કે સ્થૂલ પ્રાણને આધાર ધણેખરો આ બાધ્ય રસ ઉપર હોય છે. જ્યારે તે નીરવતાથી ટેવાઈ જાય છે ત્યાર પછી નીરસતા ચાલી જાય છે.

*

તમારું મજાજતંત્ર પ્રાણમય બળોની અસર નીચે છે; જ્યારે તેમને બહાર હાંકી કાઢવામાં આવે છે અથવા તેમનો ઈનકાર કરવામાં આવે છે ત્યારે તેનામાં વિષાદ આવે છે અને તેમને પાછા બેલાવવા માટે પ્રાણ ઈરદ્ધા કરે છે – કારણ કે તેને જીવનનો આનંદ અને સામર્થ્ય પ્રાણમય ગતિઓમાંથી પ્રાપ્ત કરવાની ટેવ પડેલી હોય છે અને નહિ કે ઉધર્મમાં રહેલા આધ્યાત્મિક અથવા દિવ્ય બળમાંથી.

*

આ રણ જેવી લાગણી થાય છે તેનું કારણ પ્રાણનો પ્રત્યાધાત છે. પ્રાણનો ઈરદ્ધાઓ વડે જીવન ઉપર કાબૂ રાખવાની ઈરદ્ધા થાય છે. જો તેની મંજૂરી ન આપવામાં આવે તો તેનો અસ્તિત્વ રણ જેવું વેરાન લાગે છે અને મન ઉપર તેવી છાપ ઉપસાવે છે.

હદ્યમાં રહેલી દિવ્ય શક્તિ ચૈતસિક બળ છે.

*

અલબ્દી, જો પ્રાણનો સાચી ગતિમાં લાવવામાં આવે તો વધારે સારું – તેની ઝોડી ગતિઓને તે છોડી દે અને આત્મ-સાક્ષાત્કારના વિકાસ માટે જ તેની પાસે

માગણી કરવામાં આવે તથા ચૈતસિક પ્રેમ અને પ્રકૃતિનું ચૈતસીકરણ કરવામાં આવે તો તેની સાચી ગતિ થાય. પરંતુ એ પણ શક્ય છે કે તેની અટકાયત કરવા કરતાં વધારે સક્રિય રૂપોનો એક તટસ્થ પ્રાણ સાથેનો ઉદ્ધ્વમાંથી આવતા બળ સાથે સંયોગ થાય તો મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

૪

મુખ્ય ક્ષતિ, જે આ માર્ગમાં કાયમ વિઘ્નઝૂપ છે અને અત્યારે અતિશય અગ્રભાગે અલગ પડીને આવેલી છે તે નિમ્ન પ્રાણમય સ્વરૂપમાં સ્થાન જમાવીને બેઠી છે અથવા અત્યારે એકાગ્ર થયેલી છે. હું પ્રાણમય-શારીરિક પ્રકૃતિના ભાગની વાત કરું છું. તે પ્રાણમાં ક્ષુદ્ર અને જિદ્દી અહેંકાર હોય છે, તે બાબુ માનવ-વ્યક્તિત્વને કાર્યરત કરે છે – તેના સપાટી ઉપરના વિચારોને ટેકો આપે છે અને તેની ટેવ મુજબની લાગણી, ચારિત્ય અને કાર્યના ઉપર પ્રભુત્વ જમાવે છે. અહીં હું સ્વરૂપના અન્ય ભાગોએ વિશે કોઈ વાત કરવા માગતો નથી, અને હું ઉદ્ધ્વ મન, ચૈત્યપુરુષ અથવા ઉદ્ધ્વત્ર અને વિશાળતર પ્રાણમય પ્રકૃતિ વિશે પણ વાત કરતો નથી; કારણ કે જ્યારે નિમ્ન પ્રાણનું ઉત્થાન થાય છે, ત્યારે આ બધી વસ્તુઓ પાર્શ્વભૂમિકામાં ચાલી જાય છે. તે સમય પૂરતા તેઓ નિમ્ન પ્રાણમય સ્વરૂપ વડે અને બાબુ વ્યક્તિત્વા વડે ઢંકાઈ ન જતાં હોય એમ બને, છતાં તેઓ પશ્ચાદ્ભૂમિકામાં ચાલ્યા જાય છે. આ ઉદ્ધ્વત્ર ભાગોમાં ગમે તે વસ્તુઓ હોય, સત્ય માટેની અલીપ્સા, ભક્તિ અથવા વિદ્ધો અને વિરોધી બળો ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો સંકલ્પ, છતાં પણ સંપૂર્ણ બની શકે નહિ. જ્યાં સુધી નિમ્ન પ્રાણ અને બાબુ વ્યક્તિત્વએ દિવ્ય પ્રકાશને સ્વીકાર્યો ન હોય અને ફેરફાર કરવા સંમતિ ન આપી હોય ત્યાં સુધી તે વસ્તુ મિશાણ વગરની અથવા બગાડ વગરની અથવા અસરકારક રહી શકે નહિ.

એ વસ્તુ અનિવાર્ય હતી કે સાધના દરમિયાન આ નિમ્ન પ્રકારના પ્રકૃતિના ભાગોને અગ્રભાગે લાવવા જોઈએ જેથી કરીને બાકીના સ્વરૂપના ભાગોની માફક તેઓ એક કટોકટીની પસંદગી કરી શકે અને તેઓ ઇપાંતરને સ્વીકારે અથવા તેનો ઈનકાર કરે. મારું સમગ્ર કાર્ય આ વસ્તુના ઉપર આધાર રાખે છે; તે વસ્તુ આ યોગની નિષ્ઠાયાત્મક કસોટી છે, કારણ કે આ વસ્તુમાં જે પરિવર્તન ન આવે તો

શારીરિક ચેતના અને ભૌતિક જીવનનું રૂપાંતર ન થઈ શકે. જે આ વસ્તુ કરવામાં ન આવી હોય તો પહેલાં જે કોઈ વસ્તુ બની હોય, આંતર-પ્રકાશ, અનુભૂતિ કે આનંદની શક્તિ, તેમનું છેવટે કોઈ મૂલ્ય રહેતું નથી. જે આ નાનકડું બાધ્ય વ્યક્તિત્વ પોતાની તમોગ્રસ્ત અને મર્યાદિત, તેની ક્ષુદ્ર અને નિંદા, તેની સ્વાધીં તથા જૂદી અને મૂર્ખાઈભરી માનવચેતનાને ધારણ કરી રાખવાનો જિદ્પૂર્વકનો આગ્રહ રાખે તો તેનો અર્થ કે આ કાર્ય અને સાધનાનો સ્પષ્ટ ઈનકાર છે. મારે જૂની હાસ્યાસ્પદ વસ્તુની નવીન આવૃત્તિને મંજૂરી આપવાનો કોઈ હેતુ નથી જેમાં આંશિક અને કામચલાઉ આંતરિક આધ્યાત્મિક ઉદ્ઘાટન હોય પરંતુ તેની સાથે બાધ્ય પ્રકૃતિના ધર્મમાં કોઈ યથાર્થ અને સાચું પરિવર્તન ન હોય. તો પછી જે કોઈ સાધક વ્યવહારમાં આ પરિવર્તનને સંમતિ આપવાનો ઈનકાર કરે અથવા પોતાના નિમ્ન પ્રાણમય સ્વરૂપના અથવા ટેવ મુજબની બાધ્ય વ્યક્તિત્વાના કોઈ પરિવર્તન માટેની જરૂરિયાતને કબૂલ કરવાનો ઈનકાર કરે તો મને એ પ્રમાણે તારણ કરવાનો અધિકાર છે કે તેણે મારો પોતાનો અથવા મારા યોગનો સ્વીકાર કર્યો નથી.

મને બરાબર ખબર છે કે આ પરિવર્તન સહેલું નથી. તેના પ્રત્યેની સક્રિય સંકલ્પ-શક્તિ તાત્કાલિક આવતી નથી અને તેને મક્કમ રીતે ચોંટી રહેવું મુશ્કેલ છે અને ત્યાર પછીથી પણ સાધકને ટેવના બળની સામે ટકી રહેવું મુશ્કેલ લાગે છે. આ જાણતા હોવાથી માતાજીએ અને મેં સાચો આત્મા ઉપર આવે અને અમારી આજુબાજુ રહેલા માણસોના બાધ્ય સ્વરૂપમાં તે બંધાય અને કાર્ય કરે તેના માટે સમય આપવામાં પૂરતી ધીરજ બતાવી છે અને હજુ પણ બતાવીએ છીએ. પરંતુ જે કોઈ પણ વ્યક્તિમાં આ ભાગ કેવળ જિદ્દી, આત્મ-પ્રક્ષેપ કરનારો અથવા હુમલો કરનારો થાય એટલું જ નહિ પરંતુ જે મન અને સંકલ્પ તેને ટેકો આપે અને વાજવી ઠરાવે અને પોતાની જતનો વાતાવરણમાં વિસ્તાર કરવાનો પ્રયત્ન કરે તો એક જુદી જ અને ધણી ગંભીર બાબત બની જાય.

નિમ્ન પ્રાણમય સ્વરૂપમાં એ મુશ્કેલી છે કે તે પોતાની જૂની જત સાથે હજુ બંધાયેલું છે અને તે પ્રકાશની સામે બંદ્ધોાર વૃત્તિમાં છે; તેણે કેવળ પોતાના મહત્ત્વાર સત્યને પોતાનું સમર્પણ કર્યું નથી એટલું જ નહિ અથવા મારી જતને અથવા માતાજીને પણ સમર્પણ કર્યું નથી પરંતુ હજુ સુધી તેની એવી દૃઢ્યા પણ નથી અને સાચું સમર્પણ શું કહેવાય તેનો તેને ઝ્યાલ પણ નથી. જ્યારે નિમ્ન પ્રાણ આ પ્રકારનું વલણ અપનાવે છે ત્યારે તે પોતાના જૂના વ્યક્તિત્વ અને નિમ્ન પ્રકૃતિનાં ભૂતકાળનાં રૂપોના સતત આગ્રહ ઉપર પોતાનો પાયો રાખે છે. દરેક વખતે જ્યારે તેમનામાં નિરુત્સાહ આવે છે, ત્યારે તે ટેકો

આપે છે અને તેમને પાછા લાવે છે અને તેની મુક્તિ માટેનો હક રજૂ કરે છે — તેના પોતાના બેઢંગા અને અહંકારયુક્ત વિચારો, ઈચ્છાઓ, કલ્પનાઓ, શીધુ-વૃત્તિઓ અથવા જ્યારે કોઈ વસ્તુને પસંદ કરે, તેની સગવડ માટે તેને મુક્તિ જોઈએ છીએ. તે ગુમ રીતે અથવા ધણા શબ્દોમાં તેની પ્રકૃતિનું અનુસરણ કરવાના હકની માગણી કરે છે — તેની માનવીય અશુદ્ધ પ્રકૃતિ, પોતાની જતનો પોતાનો અધિકાર — તેની પોતાની મૂળભૂત અરૂપાંતરિત જત જેની સાથે બધું જ અસત્ય છે, અવિદ્યા અને અસંગત વસ્તુઓ છે તેવા સ્વરૂપના આ ભાગને યોગ્ય છે, અને તે આ બધા માટે હક કરે છે અને જો તે સૌધાર્તિક રીતે માગણી ન કરતો હોય તો વ્યવહારમાં આ સર્વ અશુદ્ધ અને હલકી સામગ્રીને વાણીમાં, કાર્યમાં અને વર્તનમાં અલિભ્યક્ત કરવા માટે તો પોતાનો હક આગ્રહપૂર્વક રજૂ કરે છે. તે પોતાની ભૂતકાળની ટેવો મુજબના વિચારો, વાણી અને લાગણીનો બચાવ કરે છે, રંગરોગાન બગાડે છે, આકર્ષક રંગોથી સુશોભિત કરે છે અને અનિશ્ચિત રીતે લંબાવ્યા કરે છે. તથા ચારિત્યમાં રહેલી જે વિકૃત અને ખોટી રચાયેલી વસ્તુઓ છે તેને શાશ્વત રીતે રાખી મૂકવા માગે છે. આ વસ્તુ તે કેટલીક વખત ખુલ્લા સ્વ-મતાગ્રહ વડે અને બંદથી કરે છે. અને જે કાંઈ બનેલું હોય છે તેને વિશિષ્ટ છાખ આપે છે અથવા તેની વિરુદ્ધ જે કાંઈ કહેવામાં આવે છે તેને ભૂલ તરીકે અથવા જુલમ અથવા અન્યાય તરીકે જહેર કરે છે. કેટલીક વખત આત્મવંચના અથવા ઢોંગના બુરખા પાછળ રહીને તે એક વસ્તુ જહેર કરે છે અને બીજી વસ્તુનું આચરણ કરે છે. ધણી વખત તે પોતાની જતને એવું સમજાવવા પ્રયત્ન કરે છે અને બીજોને એવું સમજાવે છે કે આ બધી વસ્તુઓ જ પોતાની જત માટે અથવા સર્વ માટે કાર્ય કરવાનું સાચું કારણ છે અને તે જ સાચો માર્ગ છે અથવા એવો પ્રયત્ન પણ કરે છે કે તે વસ્તુઓ જ યોગની સાચી કિયાનો ભાગ છે.

જ્યારે આ નિમ્ન પ્રાણમય સ્વરૂપને કાર્ય ઉપર અસર પાડવા મંજૂરી આપવામાં આવે છે અને જ્યારે સાધક કોઈ પણ રીતે તેમનાં સ્વુચ્છનોને અથવા વલણને મહોર મારે છે, ત્યાર પછી તે પોતાની અંદર ઠંકાયેલું હોય અથવા સપાટી ઉપર બહાર આવેલું હોય ત્યાર પછી તે પોતાની વાણીના અને કાર્યના ટીકટીક ભાગ ઉપર હુક્કમત ચલાવે છે અને તેની સામે કોઈ ગંભીર રીતનો સામનો કરતું નથી. જો તે માણુસ પોતાની જત સાથે ખુલ્લો હોય અને માતાજી સમક્ષ હોય, તો તે આ વિધિના મૂળ સ્કોત અને પ્રકારને ઓળખવાની શરૂઆત કરશે અને તેને સુધારવા અને ફેરફાર કરવા માટે સીધા માર્ગ ચડી જશે. પરંતુ આ વસ્તુ, જ્યારે તે વિરોધી

અસર નીચે હોય છે ત્યારે તે જિદ્ધપૂર્વક તે પ્રકારનું બનવાનો ઈનકાર કરે છે; તે કોઈ પ્રકારના ઢાંકણ નીચે, ઈનકાર દ્વારા વાજબીપણું બતાવીને અથવા બહાનું કે કોઈ આશ્રય નીચે તેને ઢાંકવાનું પસંદ કરે છે.

પ્રકૃતિમાં આ પ્રતિભાવ કેટલાંક વિશીષ્ટ રૂપો ધારણ કરે છે અને તે વસ્તુ ગોટાળો વધારે છે અને રૂપાંતરમાં મુશ્કેલી ઉત્પન્ન કરે છે. આ બધાં સ્વરૂપોનું વર્ણન કરવું જરૂરી છે, કારણ કે તેઓ સામાન્ય શીતનાં બધાંમાં હોય છે. કેટલાકમાં ઓછા પ્રમાણમાં અને કેટલાકમાં વધારે પ્રમાણમાં હોય છે અને તેમની સ્પષ્ટતા કરવી જરૂરી છે.

(૧) એક પ્રકારનું મિથ્યાભિમાન અને ઉદ્ઘતાઈ તથા આત્મસ્થાપન કરતી રાજસિક ઉગ્રતા, આ નાનકડા પ્રાણમય સ્વરૂપમાં હોય છે. જે માણસોમાં આ ભાગોમાં આગળ પડતું સામર્થ્ય હોય છે તેમનામાં ઉધ્વે પ્રાણે જે કેટલાક ગુણો આપેલા હોય છે તેમને લઈને આ પ્રાણશક્તિની વિકૃતિ હોય છે અને બીજાઓને દોરવાની અને તેમના ઉપર પ્રભાવ જમાવવાની ટેવ હોય છે. આ વસ્તુની સાથે તેમનામાં એક મોહક વ્યક્તિત્વ હોય અને તેઓ એક એવી સ્વરૂપની વ્યક્તિત્વ ઉત્પન્ન કરે છે અને કોઈ પણ સાધનો દ્વારા તેમનું સ્થાન અને કીર્તિં ટકાવી રાખે છે જે બીજાઓ પાસે દંભ કરીને તેમને અસર કરીને તેમને કાબૂમાં રાખીને અથવા “મદદ કરીને” પણ એક વધારે ઉત્તનત સાધક તરીકેના પોતાના ભાગની માગણી કરે છે અને પોતાનામાં વધારે જ્ઞાન છે અનો વધારે ગુણ્ય જ્ઞાન છે એવું મનાવે છે. વિશાળતર પ્રાણમય સ્વરૂપને પોતાને જ પોતાની શક્તિઓ દિવ્ય શક્તિને સોંપી દેવાની હોય છે, જેમાંથી તેની શક્તિઓ આવેલી છે અનો તેમનો ઉપયોગ કેવળ માતાજીના કરણ તરીકે અનો તેમની સૂચના મુજબ કરવાનો છે; જે પોતાના અહંકારની માગણી વડે તે વચ્ચે પ્રક્ષેપ કરે અનો પોતાની જાતનો માતાજી અનો કાર્યાંની વચ્ચે મૂકે અથવા તેમની અનો સાધકની વચ્ચે મૂકે, તો પછી તેની ગમે તે શીતની નૈસર્ગિક શક્તિ હોય છીતાં તે સાચા માર્ગમાંથી આડમાર્ગ જય છે, કાર્યનો બગાડી મૂકે છે, વિરોધી શક્તિઓ અનો ઝોટી કિયાઓને પ્રવેશ કરવા દે છે અને તે માણસ જેમને મદદ કરતો હોય એવી કલ્પના કરે છે તેમને નુકસાન કરે છે. જ્યારે આ વસ્તુઓની નિર્મન પ્રાણમય પ્રકૃતિની લધુતા તથા બાધ્ય વ્યક્તિત્વ તરફ બદલી કરવામાં આવે છે અનો તે વધારે નિર્મન અને વધારે ક્ષુદ્રતર સ્વરૂપો સ્વીકારે છે, ત્યારે તેઓ વધારે પ્રકારના સત્યને બદલે જૂઠા, અસંદિગ્ય અને વિકૃત બને છે અને તે જ સમયે વધારે અધમ રીતે નુકસાનકારક બને છે, જે કે તે નાનકડા ચીલામાં હોય છે. પોતાની સાધનામાં સામાન્ય કાર્યાંમાં વિરોધી બળોને બોલાવવા માટે તથા તેમની અસર પ્રત્યે

વાળીને સાધનાનો તેમની પ્રત્યે ખુલ્લી કરવા આનાથી વધારે સારી શીત નથી. નાના પ્રમાણમાં આ ગર્દી, મિથ્યાભિમાન અને રાજસિક ઉગ્રતાની ક્ષતિઓ ધ્યાનભરા માણસોની પ્રકૃતિમાં હાજર હોય છે જ. તે જુદા સરૂપોમાં હોય, પરંતુ સાચા આધ્યાત્મિક પરિવર્તન માટે મહાન વિદ્ધનરૂપ હોય છે.

(૨) અનાદર અને શિસ્તનો અભાવ. સરૂપનો આ નિમ્ન ભાગ કાયમ અસ્તિત્વસૂત જિદ્દી, આત્મ-સ્થાપન, કરનારો અને તેના પોતાના વિચારો તથા આવેગો સિવાય કોઈ પણ વ્યવસ્થા અથવા શિસ્ત તેના ઉપર મૂકવામાં આવે તો તેને સ્વીકારવા નાખુશ હોય છે. જ્યારે ઊર્ધ્વ પ્રાણ પ્રકૃતિ ઉપર એક સાચી નવ-સંસ્કરણ કરનારી તપસ્યા મૂકે છે ત્યારે તેના પ્રયત્નોના માર્ગમાં તેની ક્ષતિઓ કાયમ વિદ્ધનરૂપ બને છે. આ બિન-આજાધીનતાની ટેવ અને શિસ્ત પ્રત્યેનો અનાદર એટલો બધો મજબૂત હોય છે કે તેના વિશે ચર્ચા-વિચારણા કરવાની પણ જરૂર નથી. તેની પ્રત્યેનો પ્રત્યુત્તર એટલો બધો ઝડપી, અવિરોધ્ય અને નૌસર્જિક લાગે છે. આ શીતે માતાજી પ્રત્યેની આજાધીનતાનું વારંવાર વચન આપવામાં આવે છે અથવા જહેર કરવામાં આવે છે; પરંતુ જે કાર્ય કરવામાં આવે છે અથવા જે માર્ગનું અનુસરણ કરવામાં આવે છે તે જે જહેર કરવામાં આવ્યું હોય અથવા જેનું વચન આપવામાં આવ્યું હોય તેનાથી બિલકુલ ઊલટું જ હોય છે. આ શીતનો સતત અનાદર સાધના માટે સંપૂર્ણ વિદ્ધનરૂપ હોય છે અને બીજાઓ માટે સૌથી ખરાબ દાટાંત રૂપ હોય છે.

(૩) દંબ અને વાળીમાં અસત્ય. નિમ્ન પ્રકૃતિની આ અતિશય નુકસાનકારક ટેવ છે. જે માણસો સીધા અને સરલ હોતા નથી, તેઓ માતાજીની મદદનો ફૂયદો લઈ શકતા નથી, કારણ કે તેઓ પોતે જ તેને પાછી વાળે છે. તેમનામાં પરિવર્તન ન લાવે તો નિમ્ન પ્રાણ અને સ્થૂલ પ્રકૃતિમાં અતિમનસ પ્રકાશ અને સત્યના અવતરણ માટે તેઓ આશા ન રાખી શકે; તેઓએ પોતે જ ઉત્પન્ન કરેલા કાદવમાં તેઓ ખૂંપેલા રહે છે અને પ્રગતિ કરી શકતા નથી. કેટલીક વખત તે સાધકમાં પડેલી છાપના વાસ્તવિક સત્ય ઉપર અતિશયોક્તિભયું અથવા અસત્ય કદ્દપનાના ભરતગુંથણનો ઉપયોગ હોય છે એટલું જ નહિ પરંતુ વિધાનાત્મક ઈન્કાર અને વિકૃતિની સાથે સાથે હકીકતોના ઉપર જૂઠાણાનું ઢાંકણ હોય છે. આ વસ્તુ તે કેટલીક વખત બિન-આજાંકિતતાને ઢાંકવા માટે કરે છે અથવા તેનો કાર્ય માટેનો જોટો અથવા સંશ્યાત્મક માર્ગ હોય છે, કેટલીક વખત પોતાનું સ્થાન ટકાવી રાખવા માટે તે પ્રમાણે કરે છે; બીજાઓ પાસેથી પોતાનો હેતુ સાધવા માટે તે

પ્રમાણે કરે છે અથવા પોતે પસંદ કરે એવી ટેવો અને ઈચ્છાઓનું તેને લાવન. કરવું છે. ધણી વખત જ્યારે કોઈ માણસમાં આ પ્રકારની પ્રાણમય ટેવ હોય છે, ત્યારે તે પોતાની ચેતનાને આચછાદિત કરે છે અને તે પોતે જે બોલે છે અથવા કરે છે તેના જૂઠાળાનું તેને જ્ઞાન પણ નથી હોતું; પરંતુ તે જે કાંઈ કરે છે અથવા બોલે છે તેમાંની ધણીખરી વસ્તુમાં આ અપૂરતું બહાનું ચલાવી લેવાનું પણ બિલ-કુલ અશક્ય બને છે.

(૪) પોતાની જતને સતત વાજબી ઠરાવવાની જોખમી ટેવ. જ્યારે સાધકમાં આ ટેવ મજબૂત બને છે ત્યારે તેના સ્વરૂપના આ ભાગને સાચી ચેતના અને કાર્ય માટે વાળવો અશક્ય બને છે, કારણ કે દરેક પગલે તેના મનમાં સમગ્ર રીતે વ્યાપી રહેલી વસ્તુ પ્રમાણે પોતાની જતને તે વાજબી ઠરાવવાતો હોય છે. તેના પોતાના ઘ્યાલને, તેના પોતાના સ્થાનને અથવા તેની પોતાની કાર્ય કરવાની રીતને ટકાવી રાખવા માટે તેનું મન એકદમ દોડી જાય છે. આ વસ્તુ તે કોઈ પણ પ્રકારની દલીલ વડે કરવા તૌધાર હોય છે અનો તે કેટલીક વખત વાહિયાત અને મૂર્ખાઈભરી હોય છે, અથવા એક કાળ પહેલાં તે જે જહેર કરતી હતી તેની સાથે અસંગત હોય છે અને તેમાં ગમે તે પ્રકારનું ખોટું વિધાન હોય છે અથવા તેમાં ગમે તે પ્રકારની તરકીબ પણ હોય છે. આ એક પ્રકારનો સામાન્ય રીતનો ગેર-ઉપયોગ હોય છે. પરંતુ તેમ છતાં તેમાં વિચારશીલ મનનો દુરુપયોગ નથી હોતો એમ નથી; પરંતુ આ વસ્તુ તેનામાં અતિશય પ્રમાણેમાં હોય છે. અને જ્યાં સુધી તે તેમને વળગી રહે છે ત્યાં સુધી તેના માટે સત્યને જોવાનું અથવા સત્યમાં જીવવાનું અશક્ય બનશે.

પ્રકૃતિની ગમે તે મુશ્કેલીઓ હોય, તેમની સાથે કાર્ય કરવાની પ્રક્રિયા ગમે તેટલી લાંબી અને દુઃખદાયક હોય, છતાં આ ભાગોમાં જે સાચી ભાવના, વલણ અને પ્રયત્ન હોય, તો તે બધી મુશ્કેલીઓ છેવટે સત્યની સામે ટકી શકે નહિ. પરંતુ જે સાધક પોતાના આત્મ-સન્માન અને આત્મ-સંકલ્પથી તેને સતત ચાલુ રાખે અથવા તામસિક જડતામાંથી પોતાની ઝાંખો બંધ રાખે, અથવા પ્રકાશની વિરુદ્ધ પોતાના હદયને સખત બનાવે, તો જ્યાં સુધી તે પ્રમાણે કરે ત્યાં સુધી તેને કોઈ પણ વ્યક્તિ મદદ કરી શકે નહિ. દિવ્ય પરિવર્તન માટે સમગ્ર સ્વરૂપની સંમતિ જરૂરી છે અને તે સંમતિની સંપૂર્ણતા જ સમગ્ર સમર્પણનું બંધારણ બનાવે છે. પરંતુ નિમન પ્રાણની સંમતિ કેવળ મનોમય વ્યવસાય અથવા પસાર થઈ જતો ઊર્મિમય વળગાડ ન હોવો જોઈએ; તેણે પોતાની જતને એક કાયમી રીતે ટકી રહેતા વલણમાં અને ખંતપૂર્વકના અને સંદિગ્ધ કાર્યમાં તેનો અનુવાદ કરવો જોઈએ.

આ યોગ તેવા માણસો જ કરી શકે છે જેઓ તેના માટે સંપૂર્ણ નિષ્ઠાવાન હોય છે અને તેમના નાનકડા માનવ અહીં અને તેની માગણીઓ છોડી દેવા તૌધાર હોય છે, જેથી કરીને તેઓ પરમાત્મામાં પોતાની જતને શોધી શકે. તે એક હળવી અને પ્રમાણની ભાવનાથી થઈ શકે નહિં; આ કાર્ય ધારું જ ઊંચા પ્રકારનું અને મુશ્કેલ છે, નિમ્ન પ્રકૃતિમાં રહેલી વિરોધી શક્તિઓ સૌથી નાનકડા ખુલ્લાપણાનો અથવા અલ્પ એવી સંમતિનો પણ ફાયદો ઉઠાવવા માટે ધણી તૌધાર હોય છે, અને તેના માટે જરૂરી અભીષ્ટા અને તપસ્યા સતત ટકી રહેવાં જોઈએ અને તેઓ ઉત્કટ હોવાં જોઈએ. જે માનવ મનના વિચારોનો જિદ્દપૂર્વકનો હઠાગ્રહ હોય અથવા સ્વરૂપના નિમ્નતમ ભાગની માગણીઓ અને અંધ-પ્રેરણા અને બહાનાઓની જિદ્દપૂર્વકની આત્મરતિ હોય અને તેને માનવ-પ્રકૃતિના નામ નીચે સામાન્ય રીતે વાજબી ઠેરવવામાં આવતી હોય તો તે વસ્તુ બનવી અશક્ય છે. તે વસ્તુ ત્યારે પણ ન બની શકે જો તમે અવિદ્યાની આ નિમ્નતમ વસ્તુઓને દિવ્ય સત્ય અથવા તેનાથી થોડા ઓછા સત્યને આ માર્ગ માટે મંજૂરી આપી તેમની સાથે તર્ફૂપ રહેવાનો આગ્રહ રાખો. જો તમે તમારી ભૂતકાળની જતની સાથે અને તેની જૂની પ્રાણમય, મનોમય અને શારીરિક રૂચનાઓ અને ટેવોને વળગી રહો, તો પણ તે બની શકે નહિં. માણસો સતત પોતાની ભૂતકાળની જતોને ભૂલવી પડે છે અને એક વધારે અને વધારે ઊંચી ચેતનાની ભૂમિકામાંથી કાયમ જોવાનું, કાર્ય કરવાનું અને જીવન ધારણ કરવાનું હોય છે. જો તમે તમારા માનવ-મન અને પ્રાણમય અહીંકાર માટે “સ્વતંત્રતા”નો આગ્રહ રાખો, તો તે વસ્તુ બની શકે નહિં; જ્યાં સુધી માણસ સામાન્ય જીવન જીવે અને જો તે એવી પસંદગી કરે કે માનવ-સ્વરૂપના બધા જ ભાગોને તેમની પોતાની રીતે અભિવ્યક્તિ કરવાનો અને સંતોષ પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર છે તો તે પોતાના જોખમે અને પોતાના સાહસને લઈને તે પ્રમાણે કરે છે. પરંતુ યોગના માર્ગમાં પ્રવેશ કરવા માટે જે લોકોનો સમગ્ર હેતુ, આ માનવ-વસ્તુઓને બદલે મહત્ત્વ સત્યના ધર્મ માટેનો હોય અને શક્તિનું સ્થાપન કરવા માટેનો હોય તો તેમની પદ્ધતિનું સમગ્ર હૃદય દિવ્ય શક્તિને સમર્પણ કરવાનું છે, અને તેમ છતાં તેઓ આ સ્વતંત્રતા માટેની માગણી ચાલુ રાખે તો તેમાં બીજું કાંઈ પણ નથી પરંતુ કેટલાંક અવિદ્યામય વૈશિષ્ટક બળોની ગુલામી છે અને તેનો અર્થ કે તેમણે એક અંધ વિરોધાભાસમાં આનંદ માણવો છે અને એક દ્વિવિધ જીવન જીવવા માટેના હકની તેઓ માગણી કરે છે.

આ યોગનું સૌથી ઓછામાં ઓછું કાર્ય ત્યારે થઈ શકે જો એવા માણસો પોતાની જતને સાધકો હોવાનો દાવો કરે અને પોતાની જતને અવિદ્યાનાં બળોનાં કેન્દ્રો, કરણો અથવા નેતાઓ તરીકે પોતાની જતને ચાલુ રાખે, તો તેઓ યોગના મૂળ

સિદ્ધાંત અને લક્ષ્યની વિરુદ્ધ છે. તેઓ તેનો ઈનકાર કરે છે અને હાસ્યાસ્પદ બનાવે છે. એક બાજુથે અતિમાનસનો સાક્ષાત્કાર છે, અતિમાનસ દિવ્ય તત્ત્વનો પ્રભાવ અને અવતરણ કરનારી શક્તિ છે, પૃથ્વી ઉપર હજુ સુધી જે કોઈ સાક્ષાત્કાર થયો છે. તેનાથી વધારે મહાન સત્યનો પ્રકાશ અને બળ છે, તે એવી કોઈ વસ્તુ છે જે નાનકડા માનવ-મન અને તેનું તક જેને કાયમી વાસ્તવિકતાઓ તરીકે જીવીંગારે છે તેનાથી ઘણું પર રહેલું છે. એવી કોઈ વસ્તુ છે, જેની પ્રકૃતિ અને કાર્ય કરવાની રીત તથા અહીં બનતા વિકાસની પ્રક્રિયાનો માનવ-મન સમજી શકતું નથી અથવા જેનાં અપૂર્ણ સાધનનોથી તેનું તેનો દર્શન થઈ શકતું નથી, અથવા તેનાં કુદ્ર પ્રમાણેથી તેનો નિર્ણય થઈ શકતો નથી; બધો જ વિરોધ હોવા છતાં આ વસ્તુ શારીરિક ચેતનામાં અને ભૌતિક જીવનમાં આવિભાવ પામવા માટે નીચે દબાલ કરે છે. બીજી બાજુથે આ નિર્મન પ્રાણમય પ્રકૃતિ છે. તેમાં દંભ ઉદ્ધતાઈ, અવિદ્યા, તમોગ્રસ્તતા, આવડત વગરનો વિક્ષોભ, પોતાની જતનો લંબાણપૂર્વક ટકાવી રાખવાનો આધાર રાખે છે, અવતરણની વિરુદ્ધમાં છે, કોઈ પણ સાચી વાસ્તવિકતા અથવા અતિમાનસ કે અતિ-માનવ ચેતના અને તેના સર્જનમાં વિશ્વાસ રાખવાનો ઈનકાર કરે છે અથવા તેનાથી વધારે મૂર્ખાઈભરી બાબત એ છે કે તે એવી માગણી કરે છે કે જો તેનું બિલકુલ અસ્તિત્વ હોય તો તેણે તેનાં પોતાનાં નાનાં પ્રમાણો અનુસારનું હોવું જોઈએ, જે કોઈ વસ્તુ તેની સાબિતી ન આપે તેવી કોઈ પણ વસ્તુને લાવસાપૂર્વક પકડી રાખીને પરમાત્માની હાજરીનો ઈનકાર કરે છે — કારણ કે તે જાણે છે કે તે હાજરી વગર કાર્ય અશક્ય છે — તે જોરથી બૂમ મારીને પોતાના વિચારો, નિર્ણયો, ઈરદ્દાઓને માટે આગ્રહ રાખે છે અને જો તેમનો વિરોધ કરવામાં આવે તો તે બહાર થંકા ફેલાવે છે, ઈનકાર કરે છે, ટીકાને હલકી પાડીને અને બંડ ઉઠાવીને પોતાની જતે વેરની વસૂલાત કરે છે. અત્યારે આપણી સમક્ષ આ બે વસ્તુઓ છે, તે બન્નેની વર્ણે દરેક વ્યક્તિએ પોતાની પસંદગી કરવી પડે છે.

કારણ કે દિવ્ય સત્યના અવતરણ સામેનો આ વિરોધ, આ નિર્મિત્ય વિધન અને આડશ કાયમ ટકી શકે નહિ. છેવટે તો દરેક વ્યક્તિએ એક યા બીજી પક્ષે આવવું જ પડશે, સત્યની બાજુથે અથવા તેનાથી વિરુદ્ધ પક્ષમાં. અતિમાનસ સાક્ષાત્કાર નિર્મન અવિદ્યાની જિદ્દની સાથે રહી શકે નહિ, દ્વિવિધ પ્રકૃતિના સતત ચાલુ રહેલા સંતોષની સાથે, તેને રહેવું અસંગત છે.

*

આ પ્રકારના સંધર્ષ માટે ફક્ત એક જ ઉકેલ હોઈ શકે — આ બધી લાગણીએ॥

શા માટે ઉત્પન્ન થઈ તે સમજવું; જૂની પ્રાણમય પ્રકૃતિમાં ફેરફાર થનો ન હોય તેથી આ પ્રાણમય સૂચનોને વિરોધી બળોના સૂચન તરીકે સમજીને તેમનો ઈનકાર કરવો. આ બધાં વિરોધી બળોની ઈચ્છા તમને સીધા માર્ગ ઉપરથી બહાર હાંકી કાઢવાની છે. જે સાધકનું મન આ પ્રાણમય ગતિઓને ટેકો આપે, જે તેની પ્રકૃતિનો કોઈ પણ ભાગ તેમને સ્વીકારીને તેમનું લાવન કરે તો જ્યાં સુધી તે સાધક તે પ્રમાણે કરે છે ત્યાં સુધી આ સંધર્ષમાંથી તે મુક્ત થઈ શકે નહિ.

આ બધાં સૂચનો બહુ પરિચિત હોય છે અને તેમની અભિવ્યક્તિ અને સાર એક જ પ્રકારનો હોય છે. તેમના પ્રત્યેના પુત્યાધાતો પણ એક જ પ્રકારના હોય છે અને તેમનો પ્રકાર જ એટલું બતાવવા માટે પૂરતો છે કે તેઓ કયાંથી આવે છે — અસંતોષ પામેલી ઈચ્છાને લઈને ઉત્પન્ન થતો વિષાદ, નિરાશા, અસંતોષ, દુઃખ, ફરિયાદ અને અન્યાયની લાગણી, બંડ, તમસ અને જડતામાં પતન (કારણ કે પ્રાણમય સ્વરૂપને જ્યાં સુધી તેની માગણીઓ મંજૂર કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે આધ્યાત્મિક પ્ર્યુનમાં ભાગ વેવાનો ઈનકાર કરે છે.) નીરસતા, પ્રમાદ, સાધનાનું અટકી જવું. આ પ્રકારના જ શબ્દો વારંવાર બોલવામાં આવે છે — “આ અસ્તિત્વમાં કોઈ જીવન નથી”, “ગુંગળામણ”, “મર્યાદા”, “હવા વગરના બંધ ઓરડાઓ”, અને આ બધાનો સીથો અર્થ એટલો જ થાય કે નિમ્ન પ્રાણમય પ્રકૃતિ — અથવા તેનો કેટલોક ભાગ — બળવો કરે છે અને તેને દિવ્ય સત્ય અને તપદ્ધ્યા જે અતિમાનસ રૂપાંતર તરફ દોરે છે તેનાથી કોઈક બીજી જ વસ્તુ જોઈએ છીએ. અહંકાર, કામના, હક અને દાવાઓ છોડી દેવાનો તે ઈનકાર કરે છે અથવા સાચું આત્માર્પણ કે સમર્પણ તેણે સ્વીકારવાં નથી અને તે સમયે તે પોતે દિવ્ય જીવનનું કરણ બને અને તેનું રૂપાંતર થાય તેના માટે એક દબાણ અનુભવે છે. આ દબાણને તે ઝંધામણ કહે છે. તેની ઈચ્છાઓનો વિસ્તાર કરવા માટે અને તેને માટે વિશાળ જગા કરવા માટે રજ આપવાની અનિચ્છાને તે સ્વરૂપની મર્યાદા કહે છે. અતિમનસ રૂપાંતર માટે તપસ્યાના પાયા રૂપ જે સ્થિરતા, વિશુદ્ધિ, નીરવતાની એકાગ્રતા વગેરે છે તેમના ઉપર દોષારોપણ કરીને તેને “જીવન વગરનું” કહે છે. સાચો નિયમ અનુસરવો અને અંગત પરિત્યાગ કરવાની અને આત્મ-પ્રભુત્વ પ્રાત્મકરવાની માગણીને તથા હક-દાવાઓ ઉપર સંયમ રાખવાની બાબતને તે “હવા વગરના બંધ ઓરડાઓ” કહે છે. અને જ્યારે આ માગણીઓ અને કામનાઓનો એક આધ્યાત્મિક બુરખા નીચે ઢાંકપિછોડો કરવામાં આવે છે અને જ્યારે તે એવું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે, જ્યારે સાધકને એવું દેખાય કે તે યોગનો એક ભાગ છે ત્યારે સૌથી નિકૃષ્ટ સૂચનો અને સૌથી ભયંકર છેતરપિંડીની બાબત બને છે.

નિમ્ન પ્રાણની પ્રકૃતિના ઘેરામાંથી છૂટવા માટેનો એક જ માર્ગ છે. બધી જ અહું કારયુક્ત પ્રાણમય માગણીઓ, દાવાઓ અને કામનાઓનો સંપૂર્ણ ઈનકાર અને પ્રાણમય જંખનાઓની જગાએ ચૈતસિક અભીષ્ટાની વિશુદ્ધિનું સ્થાપન કરવું. પ્રાણના બૂમબરાડાને સંતોષ ન આપવો અથવા તપસ્વીની માફક નિવૃત્તિ લેવી એ તેનો સાચો ઉકેલ નથી પરંતુ પ્રાણમય સ્વરૂપનું પરમાત્માને સમર્પણ કરવું અને એવા પરમ સત્યને એકચિત્તથી નિવેદન કરવું જેમાં કામના અને માગણી પ્રવેશ કરી શકે નહિ. કારણ કે પરમ સત્યની પ્રકૃતિ પ્રેકાશ અને આનંદની છે, અને જ્યાં કામના અને માગણી હોય ત્યાં કોઈ આનંદ ન હોઈ શકે.

પ્રાણમય માગણી નહિ પરંતુ કેવળ ચૈતસિક જંખના જ પ્રકૃતિને અતિમનસ રૂપાંતર તરફ દોરી જાય છે; કારણ કે તે જ કેવળ મનોમય અને પ્રાણમયમાં ફેરફાર કરી શકે છે અને તેમને તેમની સાચી કિયાઓનું દર્શાન કરાવી શકે છે. પરંતુ પ્રાણમય માગણીને સતત રીતે ચૈતસિક અભીષ્ટા તરીકે દર્શાવવામાં આવે છે; અને તેમ છતાં જેદ સ્પષ્ટ હોય છે. ચૈતસિક અભીષ્ટામાં આવા કોઈ પ્રત્યાધાતો હોતા નથી, તેમાં બળવો હોતો નથી અને બળવાને સાચો ઠેરવવા માટે વાજબી કારણો આપવામાં આવતાં નથી; કારણ કે ચૌત્યપુરુષ પરમાત્મા સાથેના આંતર ઔકય મારફતે અને તેમને સમર્પણ કરીને અભીષ્ટા કરે છે. તે પ્રશ્ન કરતો નથી કે પહુંચાર આપતો નથી, પરંતુ દિવ્ય સંકલ્પની સાથે એકતા સાધીને તેની મારફતે સમજવા પ્રયત્ન કરે છે. તે નાનકડા અંગત સંતોષો માટે માગણી કરતો નથી પરંતુ પોતાના સ્વરૂપમાં રહેલા સત્યના વિકાસમાં રૂંતોષ પ્રામ કરે છે; તે જેની શોધ કરે છે અને પ્રાપ્ત કરે છે તે કોઈ પ્રાણમય અથવા શારીરિક માગણીનું લાલન નથી હોતું, પરંતુ એક સાચી નજીકતાની માગણી હોય છે જેમાં હૃદયમાં પરમાત્માની સતત હાજરીની માગણી હોય છે અને સમગ્ર પ્રકૃતિમાં પરમાત્માનો ધર્મ રાજ્ય કરે તેનો સમાવેશ માગે છે. ચૌત્યપુરુષની બૂમ કાયમ આ પ્રકારની હોય છે, “સત્યનો વિજ્ય થાઓ, તારો સંકલ્પ સિદ્ધ થાઓ મારો નહિ.” પરંતુ પ્રાણની બૂમાબૂમ તેનાથી વિરુદ્ધ હોય છે, તે પરમાત્માને પુકાર કરે છે, “મારો સંકલ્પ એ જ તારો સંકલ્પ બનો, મારા આગ્રહોને આજ્ઞાધીન બન, મારી ઈરછાઓ તૃપ્ત કર તો જ હું તને શોધીશ અને તારો સ્વીકાર કરીશ અને ત્યારે જ હું તારી અંદર રહેલા પરમાત્માને જોવા માટે સંમતિ આપીશ.” આમાં ભાગ્યે જ કહેવું જરૂરી છે કે ક્યો સત્યનો માર્ગ છે અથવા પ્રકૃતિમાં રહેલો સંધર્સ છે તેનો સાચો ઉકેલ ક્યો છે.

અહીં એક જ સર્જન માટે કોઈ જગા હોય તો તે અતિમનસ માટે છે, દિવ્ય સત્યનું પૃથ્વી ઉપર અવતરણ થાય તે માટે કેવળ મન અને પ્રાણમાં જ નહિ

પરંતુ શરીરમાં અને ભૌતિક વસ્તુઓમાં પણ અવતરણ પામવું જોઈએ. આપણે હેતુ અહંકારના વિસ્તાર ઉપરની બધી 'મર્યાદિતતાઓ' ને દૂર કરવાનો નથી અથવા માનવ-મનના વિચારોની સિદ્ધિ માટે અથવા અહં-કેન્દ્રિત જીવન-શક્તિ માટે એક ખુલ્લું ક્ષેત્ર આપવાનો કે તેને અમર્યાદિત જગા આપવાનો હેતુ પણ નથી. અહીં રહેલા આપણામાંથી કોઈને 'આપણને પસંદ પડે તે શીતે કાર્ય કરવાનું નથી', અથવા આપણે એવા જગતનું સર્જન પણ કરવું નથી જેમાં આપણને જે પ્રમાણે ઈચ્છા થાય તે પ્રમાણે કરી શકીએ; આપણે અહીં પરમાત્મા જે રીતે ઈચ્છે તે પ્રમાણે કરવા માટે છીએ, અને એવા જગતનું સર્જન કરવાનું છે જેમાં પરમાત્માનો દિવ્ય સંકલ્પ તેના સત્યનો આવિલ્લાવ કરે. તે સત્યને માનવ અજ્ઞાન દ્વારા વિકૃત કરવાનું નથી અથવા પ્રાણમય કામનાથી તેને વિકૃત કરવાનું નથી કે તેનો ઝોટો અનુવાદ પણ કરવાનો નથી. અતિમાનસ યોગના સાધકે જે કાર્ય કરવાનું છે તે તેનું પોતાનું અંગત કાર્ય નથી જેના માટે તે પોતે શરતો જહેર કરી શકે, પરંતુ પરમાત્માનું કાર્ય હોય છે, જેના માટે પરમાત્માએ મૂકેલી શરતો પ્રમાણે તેણે કરવાનું છે. આપણે યોગ આપણા પોતાના માટે નથી, પરંતુ પરમાત્મા માટે છે. તે આપણો પોતાનો આવિલ્લાવ નથી જેને માટે આપણે શોધ કરવાની હોય, તે વ્યક્તિગત અહંકારનો આવિલ્લાવ નથી જે સર્વ બંધનોમાંથી મુક્ત થયો હોય, પરંતુ તે પરમાત્માનો આવિલ્લાવ છે. તે આવિલ્લાવના પરિણામે આપણી આધ્યાત્મિક મુક્તિ, પૂર્ણતા અને સંપૂર્ણ સભરતા બનશે અને તે એક ભાગરૂપે હશે, પરંતુ કોઈ પણ અહંકારની ભાવનાથી અથવા કોઈ અહં-કેન્દ્રિત અથવા સ્વાધીં હેતુરૂપ નહિ હોય. આ મુક્તિ, પૂર્ણતા અને સભરતા પણ તમારા પોતાના હેતુ માટે નથી, પરંતુ પરમાત્માના અર્થે હોય છે. હું સર્જનના આ લક્ષણ ઉપર વધારે અગત્ય મૂકું છું, કારણ કે આ સરળ અને કેન્દ્રવતીં સત્યની સતત વિસ્તૃતિ, તેના વિશેની એક સચેતન, અર્ધચેતન અથવા સંપૂર્ણ શીતે અજ્ઞાનમય ગુંઘવણ ધણાખરા પ્રાણમય બંદના મૂળમાં રહેલી છે. આ બંદખોર વૃત્તિએ અહીં રહેલા ધણા સાધકોની વ્યક્તિગત સાધનાને બગાડી છે, અને એક સર્વ-સામાન્ય શીતના આંતર કાર્ય અને આધ્યાત્મિક વાતાવરણની પ્રગતિમાં ખલેલ પહેંચાડી છે.

અતિમનસ સર્જન પૃથ્વી ઉપરનું સર્જન બનવાનું હોવાથી, કેવળ આંતરસર્જન ન હોવું જોઈએ, પરંતુ શારીરિક અને એ બાધ્ય આવિલ્લાવમાં પણ હોવું જોઈએ. અને સ્પષ્ટ શીતે જ કાર્યના આ ભાગ માટે જે સૌથી મુશ્કેલ ભાગ છે તેના માટે સમર્પણ ખાસ જરૂરી છે; આ કારણને માટે એટલે કે ભૌતિક તત્ત્વમાં અતિમનસના દિવ્ય વાસ્તવિક અવતરણ માટે, ત્યાં પરમાત્માની દિવ્ય હાજરી અને શક્તિ જ શારીરિક અને બાધ્ય રૂપાંતર શક્ય બનાવી શકે. માનવ-સંકલ્પ અને માનવ-પ્રયત્નનું

સૌથી શક્તિશાળી આત્મ-સ્થાપન પણ તેને લાવવા માટે નિર્બંધ છે. અહંકારના આગ્રહ અને પ્રાણની બંડખોર વૃત્તિ માટે કહેવાનું કે જ્યાં સુધી તેઓ ટકી રહે છે, ત્યાં સુધી અવતરણ માટેનાં દુસ્તર વિધનો રહેલાં છે. ફક્ત સિથર, વિશુદ્ધ અને સમર્પિત શારીરિક ચેતના જે, જે ચૈતસિક અભીપ્સાથી પૂર્ણ હોય તે જે તેનું કોત્ર બની શકે; આ વસ્તુ જે, ભૌતિક સ્વરૂપને પ્રકાશ અને શક્તિ તથા અતિમાનસ રૂપાંતર તરફ ખુલ્લું કરે અને તે જે વાસ્તવિક અને વ્યવહારમાં ઉતારી શકાય એવું અસરકારક ઉદ્ઘાટન બની શકે. એટલા માટે જે આપણે અહીં શરીરમાં છીએ અને એટલા માટે જે તમે અને બીજા સાધકો અહીં આશ્રમમાં અમારી પાસે છો. પરંતુ તમે તમારા બાધ્ય કોત્રમાં તમારી ક્ષુદ્ર માગણીએ. અને સંતોષો માટેના આગ્રહ દ્વારા અથવા બાધ્ય રીતના નજીકપણા દ્વારા તથા તમારી પ્રાણમય પ્રકૃતિ અને તેના અભિમાન અથવા કામના દ્વારા, આ કોત્રમાં પરમાત્મા સાથેનો સાચો સંબંધ પ્રાપ્ત કરી શકશો નહિ. ત્યાં જે તમારે સાક્ષાત્કાર જોઈતો હોય તો, તમારે સાચી નજીકતાની શોધ કરવી પડશે, તમારી શારીરિક ચેતનામાં માતાજીના અવતરણની અને હાજરીની શોધ કરવી પડશે, તમારા શારીરિક સ્વરૂપ અને તેની પ્રવૃત્તિઓમાં તેમનો સતત આંતર-સંપર્ક સાધવો પડશે, તેનાં બધાં કાર્યો, વિચાર અને ગતિની પાછળ તેમનો સંકલ્પ અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાં પડશે, અને તેમની કાયમ ટકી રહેતી હાજરીનો આનંદ પ્રાપ્ત કરવો પડશે અને સર્વ પ્રાણમય અને શારીરિક અલગતા, જંખના અને કામનાનો ત્યાગ કરવો પડશે. જે તમને તે વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય તો પછીથી જે તમે જે નજીકતાની માગણી કરો છો તે પ્રાપ્ત કરી શકશો, અને બાકીની બધી વસ્તુઓને તમે માતાજીનાં જ્ઞાન અને સંકલ્પ ઉપર નિર્ણય કરવાનું આનંદપૂર્વક છોડી શકશો. કારણ કે આ વસ્તુ તમારી અંદર હોવાથી, તમને દૂર રાખવામાં આવે છે એવો લાગણી થશે નહિ, તમારામાં વચ્ચે કોઈ ખાઈ રહેલો છે કે અંતર રહેલું છે એવું લાગશે નહિ, એક ઔક્યતાની ખામી માટેની ફરિયાદ નહિ રહે તેમજ તમારી અંદર ખાલી નીરસતા અને નજીકપણાનો ઈનકાર રહેશે નહિ.

એક એવો સમય આવે છે જ્યારે મન અને પ્રાણમય સ્વરૂપની લાંબી તૈયારી પછી શારીરિક પ્રકૃતિને પણ ખુલ્લી કરવી જરૂરી બને છે. પરંતુ તે બને છે ત્યારે ઘણ્ણો વખત આપણે પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપર હોઈએ ત્યારે જે પ્રાણનો ઉત્કટ આનંદ તેની અનુભૂતિમાં આવે છે તે ચાલ્યો જાય છે અને એક તમોગ્રસ્ત વિધનરૂપ શારીરિક સ્થૂલ ભૌતિક ચેતના તેની જડતા સાથે બહાર આવતી દેખાય છે. જડતા, તમસ, મૂખ્યાઈ, સંકુચિતતા અને મર્યાદિતતા, પ્રગતિ કરવાની અશક્તિ, શંકા, પ્રમાદ, શુદ્ધતા,

આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓ થઈ હોય તેનું વિસ્મરણ - એ અરૂપાંતરિત ભौતિક પ્રકૃતિનાં લક્ષણો હોય છે. તે વસ્તુને જ્યારે પ્રાણ ગતિ આપતો નથી ત્યારે ઊંઘ્વ મનોમય સંકલ્પ અને બુદ્ધિ પણ ટેકો આપતાં નથી. તમને કામચલાઉ શીતની આ જે વસ્તુ બનેલી છે તે આ વસ્તુનો કોઈ અંશ છે; પરંતુ તેમાંથી બહાર નીકળવા માટેનો માર્ગ કોઈ પ્રાણમય બળવાથી અને બૂમાબૂમથી, શારીરિકમાં ઉશ્કેરાટ કરવામાં રહેલો નથી અથવા તમારી સ્થિતિ માટે સંઝેગોનો અથવા માતાજીનો દોષ પણ કાઢવાનો નથી - કારણ કે તેને લઈને તો વસ્તુઓ વધારે ખરાબ બનશે અને તમસ, શુષ્કતા અને નીરસતા તથા જડતામાં વૃદ્ધિ થશે - પરંતુ એ સમજવાનું છે કે અહીં એક વિશ્વરૂપ પ્રકૃતિનું એવું તરત્વ રહેલું છે જેનું પ્રતિબિંબ તમારી અંદર પડેલું છે, જેનો તમારે છેદ ઉડાવવાનો છે. અને આ વરતુ સમર્પણ અને અલીપ્સા વડે જ બની શકશે અને તમારે પ્રાણ અને મનથી ઊંઘ્વમાં રહેલી દિવ્ય શાંતિ, પ્રકાશ, શક્તિ અને દિવ્ય હાજરીને અંદર ઉતારી લાવવાં પડશે. શારીરિક પ્રકૃતિના રૂપાંતર અને સિદ્ધિ માટેનો આ એક જ માર્ગ છે.

મેં તમને જે લખ્યું ત્યાર પછી હું માનતો નથી કે તમારા પત્રમાં જે તમે વિશ્વિષ્ટ ફરિયાદો કરી છે તેમના વિશે મારે કોઈ વસ્તુ વધારે કહેવાની જરૂર હોય, કદાચ બે વસ્તુઓની સ્પષ્ટતા કરવાની જરૂર છે: પ્રથમ તો કાર્ય વિશે, બાધ્ય માગણીઓ વિશે, પત્રવ્યવહાર વિશે અને માણસોને 'રૂભર મુલાકાત' આપવા વિશે અત્યારે જે વ્યવસ્થા વાસ્તવિક શીતે અસ્તિત્વમાં છે, તે હાલના સંઝેગોમાં એટલી જ શક્ય બની શકે એમ છે, અને તે પણ માતાજીને જે ભારે કાર્ય કરવાનું છે તે શારીરિક શીતે શક્ય બની શકે તો પૂરતું છે. બીજું મૌનમાં રહીને અમે જે કાર્ય કરીએ છીએ, તે વાણી અથવા લખાણ દ્વારા થાય, જે કેવળ ગૌણ પ્રકારની છે, તેના કરતાં મૌનમાંથી વધારે ઉત્તમ શીતે કાર્ય કરી શકીએ છીએ. કારણ કે આ યોગમાં જેએ ઉત્તમ શીતે સફળ થાય છે, જેએ બોલેલા અને લખેલા શબ્દોનું કેવી શીતે આજ્ઞા-ધીનતાથી પાલન કરવું એ જાણે છે, પરંતુ તે ઉપરાંત કઈ શીતે શાંતિને ધારણ કરવી, અનુભવવી અને ગ્રહણ કરવું તે જાણે છે (બીજા અવાજે ઉપર ધ્યાન આપ્યા સિવાય, અને દિવ્ય સત્ય અને દિવ્ય સંકલ્પને બદલે મનોમય અને પ્રાણમય સૂચનો અને આવેગોને સ્વીકારવાની ભૂલ કર્યા સિવાય) તેઓ પણ સહાય, ટેકો અને માર્ગદર્શન પ્રામ કરે છે.

*

તમારા પત્રમાં... તમે લખો છો કે તમે થાકી ગયા છો, તમારા શારીરિકમાં

અજ્ઞો અને તમસ ફરી વળ્યાં છે, એક વધારે કે ઓછો, ચૈત્યપુરુષ અને શારીરિક પ્રકૃતિમાં સતત સંધર્ષ ચાલી રહ્યો છે. છેલ્લા માસ દરમિયાન તમે અહીં હતા ત્યારે જેવી અવસ્થા હતી તેવી જ બરાબર આ અવસ્થા છે. પછીથી તમને ચાલ્યા જવાની દુર્ઘટા થઈ, કારણ કે દબાણ ધાણું વધારે હતું, કારણ કે અજ્ઞો અને તામસિક શારીરિક પ્રકૃતિ અને આસુરિક અસર સાથેનો સંધર્ષ ધાણો મુશ્કેલ અને સતત ચાલ્યા કરતો હતો, કારણ કે તમને બહુ થાક લાગતો હતો અને તમારે આરામ માટે, રાહત માટે અને સાજ થવા માટે ચાલ્યા જવાની જરૂર હતી.

તો પછી તેવી જ પરિસ્થિતિમાં તમે અહીં પાછા કેવી રીતે આવી શકો? પહેલાં કરતાં વધારે દબાણ આવશે અને સતત સંધર્ષ ચાલ્યા કરશે; તમે પહેલાં થાકેલા અને વિષાદપૂર્ણ હતા. તે વસ્તુમાં વધારે થવાની શક્યતા છે. અને તે વસ્તુ સહન કરવી તમારા માટે વધારે મુશ્કેલ બનશે, કારણ કે તમારું અંગત સ્થાન બિલકુલ બદલાઈ ગયેલું હશે. તમને કોઈ વિશિષ્ટ જગા મળશે નહિ, તમને કોઈ સત્તા આપવામાં આવશે નહિ, કોઈ કામ સોંપવામાં આવશે નહિ; તમે માતાજીની નજીક હશો નહિ પરંતુ બીજાઓની સાથે દૂર રહેશો. તમારી અંદર રહેલી આસુરિક પ્રકૃતિ ને કાર્ય માટે અસહ્ય વિદ્ધનરૂપ હતી, અને તમારા પોતાના માટે તથા બીજાઓ માટે જેખમરૂપ હતી, તેને કોઈ પણ પ્રકારની છૂટ મળશે નહિ. એ સ્પષ્ટ છે કે અહીંની પરિસ્થિતિઓ તમારે માટે અસહ્ય બનશે સિવાય કે તે સમય દરમિયાન તમે એક મૂળભૂત રૂપાંતર કર્યું હોય. એટલે જ્યાં સુધી તમે સ્થિર શાંતિ અને અચંચળતા તમારી અંદર અને તમારા બાહ્ય વાતાવરણમાં પ્રાપ્ત કર્યાં ન હોય, ત્યાં સુધી અહીં આવવા માટે તમારે માગણી કરવી જોઈએ નહિ.

તમે ગમે ત્યાં હો, પરંતુ અમે તમારા ચૈત્યપુરુષની નજીક કાયમ હોઈશું અને તે વસ્તુ ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે મદદ કરીશું. અત્યારે તમારી જે પરિસ્થિતિ છે, તેમાં તમે અમારી પાસે જ્યારે હો અને દરેક ક્ષણે તમારી જોટી ગતિઓથી વિરોધ કરતા હો તથા જોટી વાણી અને કાર્યો દ્વારા મારો વિરોધ કરતા હો તેને બદલે તમે દૂર હો, તો અમે તમને વધારે સારી મદદ કરતા રહી શકીએ. પરંતુ અમારી મદદનો લાભ ઉઠાવવા માટે તમે અત્યાર સુધી જે ખરેખર કરેલું નથી તે તમારે કરવું પડશે, અને ખાસ કશીનો તમારા બાહ્ય સ્વરૂપમાં. તમારી શારીરિક પ્રકૃતિમાં પોતાનામાં રહેલા અસુર અનો તેની શીતોમાંથી પાછા ફરવું પડશે, અનો કોઈ પણ બહાના નીચે તેનું લાલન કરવાનું નથી, કોઈ પણ વિચાર, લાગણી અથવા

કાર્યમાં જે તેનો સહાય કરે, જે તમારા કરશે ઉપર કબજે જમાવે અનો તમારા વલણ અથવા કાયો વિશે તે પોતે નિશ્ચય કરે અને તેમને અસર કરે તે બનવા હેવાનું નથી. સ્થિર બનવા માટે અનો અમારી સહાયથી સ્થિરતાપૂર્વકનો એક સરળ અને આગ્રહી તથા ધીર્ઘપૂર્વકનો ઈનકાર કરવો, જેમાં કોઈ રાજ્યસિક સંઘર્ષ ન હોય, જે હકીકતમાં અનો દરેક વિગતમાં સચ્ચાઈપૂર્ણ હોય, કેવળ ઈચ્છા અને વિચારમાં જ નહિ, પરંતુ તમારે જે બનવાની જરૂર હોય તેમાં પણ તે પ્રમાણે કરવું જોઈએ. વિભક્ત રહેવું, સ્વરૂપના એક ભાગમાં અભીષ્ટા રાખવી અનો બીજી ભાગની જોટી ગતિઓને વાજબી ઠેરવી તેમનું લાલન-પાલન કરવું તે એક અંતર્ધીન સંઘર્ષ અનો થાક સિવાય બીજી કોઈ પણ જગાએ દોશી જશે નહિ. આ વળાંક અને ફેરફાર દ્વારા જ સંઘર્ષ અનો થાક નાશ પામશે અને તેનો બદલે વિશુદ્ધિ આવશે.

*

તમે પત્ર લખ્યો તે પહેલાં એક માસ પસાર થયો, જેમાં તમારી સાધનામાં એક અનુકૂળ વલણ આવ્યું છે એવું તમે જાહેર કર્યું છે. તમારું વલણ નિશ્ચય-પૂર્વકનું છે કે કેમ અને પૂર્ણતા તરફ તેણે કેટલી પ્રગતિ કરી તે જોવા માટે તમને પૂરતો સમય હતો. તમારા બાધ્ય સ્વરૂપમાં રહેલા આસુરિક વલણમાંથી તમે મૂળભૂત રીતે મુક્ત થયા છો. કે કેમ તેના વિશે કસોટી થશે. વિચારો અને લાગણીઓમાંથી બધી જ મહત્વાકાંક્ષા, અભિમાન, મિથ્યાલિમાન વગેરે અદશ્ય થવાં જોઈએ. અત્યારે અથવા ભવિષ્યમાં પણ કોઈ જગા, સત્તા અથવા કીત્િ માટેની માગણી ન હોવી જોઈએ, પસંદ કરાયેલી વ્યક્તિઓમાં ઊંચું સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા માટે કોઈ શરત ન હોવી જોઈએ, માતાજી પાસે વિશ્વિષ્ટ રીતની નજીકતાની માગણી ન કરવી જોઈએ, હક માટે માગણી કે આગ્રહ ન હોવાં જોઈએ, માતાજી અને બીજાની વચ્ચે તમારે દખલ ન કરવી જોઈએ, તેઓ જે રસ્તું બીજાઓને આપે તેમાં વચ્ચે ન આવવું અથવા તેમાં ભાગ પડાવવાનો આગ્રહ ન રાખવો તેમ જ તમારી પોતાની જતને તેમના ઉપર અથવા બીજી સાધકો ઉપર લાદવી નહિ.

વાણી, વિચાર અને કાર્યમાંથી બધાં અસત્યનો ઈનકાર કરવો અને બધો આડંબર, ઉછતાઈ અને ગર્વનો પણ ત્યાગ કરવો. સત્ય માટે એક સરળ, સ્થિર અને દંલ વગરની અભીષ્ટા અને તેને પોતાને જ ગ્રહણ કરવું અને તમને પોતાને લાલ મળે માટે નહિ, માતાજીની જે કોઈ ઈચ્છા હોય તેનો સરળ રીતનો સ્વીકાર, બધા જ દંલ અને બહાનાંઓનું સંપૂર્ણ નીરસન, પૂર્ણ અને સંકોચ વગરની આજાધી-નતા માટેની તૈયારી, અને કોઈ પણ સ્થાન અથવા કોઈ પણ આપેલી શિસ્તનો.

સ્વીકાર, એ જ કેવળ શરતો છે જેના ઉપર તમારું દિવ્ય રૂપાંતર અસરકારક બની શકે. તમારે આ વસ્તુને માટે પ્રયત્ન કરવાનો છે.

અમારા પક્ષે અમે ભૌતિક ભૂમિકા ઉપર અમુક વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાની રાહ જોઈએ છીએ, જે હજુ સુધી સિદ્ધ થયેલ નથી. તે પહેલાં અમે તમને પાછા આવવાનું કહી શકીએ એમ નથી. તમે એક વખત જેયેલું છે તે પ્રમાણે જ્યાં સુધી આ વસ્તુ બની ન શકે ત્યાં સુધી તમારો અધીંનો નિવાસ તમને મદદરૂપ બનશે નહિ, જ્યારે તમે તમારી આંતર-પરિસ્થિતિમાં તૈયાર થાઓ અને વસ્તુએ અધીં તૈયાર થાય ત્યાર પછી તમને માતાજી બોલાવી લેશે.

*

જે તમારામાં પરિવર્તન લાવવું હોય, તો પ્રથમ તો તમારા પ્રાણમય સ્વરૂપની ક્ષતિઓમાંથી તમારે મુક્ત થવું જોઈએ, અને તે ગમે તેટલું મુશ્કેલ હોય છતાં ખંતપૂર્વક અને ધીરજથી ગમે તેટલો સમય લાગે છતાં, દિવ્ય સહાયને પુકાર કરીને સંપૂર્ણ રીતે તમારી જતને સરચાઈપૂર્ણ બનાવવી જોઈએ.

યોગતા અથવા અયોગ્યતા વિશે કહેવાનું કે આ યોગ માટે કોઈ પણ વ્યક્તિ પૂર્ણ રીતે યોગ્ય નથી; વ્યક્તિએ અભીષ્ટા દ્વારા, 'અભ્યાસ' દ્વારા અને સરચાઈ અને સમર્પણ દ્વારા યોગ્ય બનવું પડે છે. જે તમને કાયમ આધ્યાત્મિક જીવનની ઈરછા હોય તો તમારામાં રહેલા ચૈતસિક અંશે તે પ્રમાણે ઈરછા કરેલી, પરંતુ તમારો પ્રાણ કાયમ માર્ગમાં વિદનરૂપ બનેલો છે. પ્રાણમાં એક સત્યનિષ્ઠ સંકલ્પનું સ્થાપન કરો, તમારી સાધનામાં અંગત કામનાઓ અને માગણીઓ અને સ્વાર્થ તથા જૂઠાણાનું મિશ્રણ થવા ન દો; ત્યાર પછી જ તમારી અંદર રહેલો પ્રાણ સાધના માટે યોગ્ય બનશે.

જે તમારે તમારા પ્રયત્નને સફળ કરવો હોય તો તે કાયમ વધારે વિશુદ્ધ અને વધારે સ્થિર તથા ધીર્યાયુક્ત હોવો જોઈએ. જે તમે તેને સાચી રીતે અમલમાં મૂકો તો તમને જે મદદની જરૂર હશે તે પ્રાપ્ત થશે.

*

સ્પષ્ટ રીતે જ અન્યારે તમે જે પરિસ્થિતિમાં પહેલા છો, કારણ કે તમારી નિમ્ન પ્રાણમય પ્રકૃતિમાં દ્બાવી દીધેલાં તત્ત્વો ઉપર ઊઠી આવેલાં છે. તમારી અંદર રહેલા મન અને ઊધ્વ પ્રાણના ભાગો દ્વારા તેને જે નાનકડા 'આનંદો અને મોન્ઝ-

‘શાખો’ની ટેવ પહેલી તેમને છોડી દેવાની ફરજ પાડવામાં આવેલી, પરંતુ તેણે — અથવા કોઈ પણ શીતે તેનો અવયેતન ભાગ જે ધણી વખત ખૂબ બળવાન હોય છે તેણે — પૂણું માન્યતા વગર અને કદાચ પોતાના ‘આરક્ષણ’ અને ‘સહિ-સલામતિ’ સાથે તેનો સ્વીકાર કરેલો; તથા તેના બદલામાં તે જે વસ્તુ ગુમાવવાનો હતો તેના બદલે બીજ વધારે પુમાણના આનંદો અને સુખ-ભોગોનું વચન માગ્યું. તમે જે લખો છો તેના ઉપરથી આ સ્પષ્ટ થાય છે. તમારા વિષાદના લક્ષ્યાનું જે વાર્ણિન કરેલું છે, તમે જેમને અશુષ્ટ વિચારો કહો છો તેમનું પુનરાગમન, તે અવયેતન નિમ્ન પ્રાણની કામનાની જટિલતા બતાવે છે. તમે પરમાત્માના ઓદાયું ઉપર શંકા ઓઢાડો છો, તમને જે નુકસાનો થયાં તેના બદલાઓ માટે જે માગણી છે તે એવી કોઈક વસ્તુ છે જે જે પરમાત્મા સાથે સોદો કરે છે, એક કરાર જેવું છે, અને આ બધી વસ્તુઓ સ્પષ્ટ રીતની જ દેખાય છે. પાછલા ભાગમાં, સંજોગોનો એક એવો સંયોગ છે જે સંજોગો ઓચિંતા વૃદ્ધિ પામેલા છે અને પહેલાં તેમને બહાર નીકળવાના માર્ગો હતા, તે છિનવાઈ ગયા છે; આ હુમલો એક પ્રકારનો પ્રાણનો અસહકાર અથવા વિરોધ છે. તેની સાથે કામ પાડવા માટે ફક્ત એક જ માર્ગ છે — સમગ્ર વસ્તુને દૂર ફેંકી દેવી-વિષાદ, માગણીઓ, શંકાઓ, કામવાસનાના વિચારો, સમગ્ર અનિશ્ચિ-નીય પોટલું તે બધાંને અને તે જગાએ ફક્ત એક સાચી જગતિનું સ્થાપન કરવું, પરમાત્માની ચેતના અને હાજરી માટેનો પુકાર.

એવું પણ બની શકે કે આ નિમ્ન પ્રાણની માગણીને સંતોષ પ્રાપ્ત કરવાની પાછળ, આ યોગ તરફના તમારા સ્થૂલ મનના તમોગ્રસ્ત ભાગમાં અને યોગ તરફના તમારા મનોમય વલાણમાં કોઈ એવી વર્ણનું હોવો જોઈએ જે સ્પષ્ટ નહોતી. જૂના પ્રાણમય સંતોષોની જગાએ બીજ આનંદો અને સુખોપલોગોની માગણીને તમે વાજબી ગણુતા હો એવું લાગે છે; પરંતુ યોગનો હેતુ આનંદ અને સુખોપલોગો નથી અને તેને બદલે સાધનામાં આ પ્રકારનો સોદો અથવા માગણી વાજબી અથવા તંદુરસ્ત તરફ નથી, જે તે ત્યાં રહેલો હોય તો આધ્યાત્મિક અનુભૂતિના પ્રવાહમાં ચોક્કસ અટકાયત કરશે. આનંદ માટે હા છે; પરંતુ તેની પહેલાં જે આનંદ અને આધ્યાત્મિક સુખ છે (અધ્યાત્મ-સુખમુ) એ આનંદ અને સુખોપલોગો કરતાં જુદી જ વસ્તુ છે. અને સાધનાનું અનુસરણ કરવા માટે વ્યક્તિ આનંદની માગણી પણ કરી શકે નહિ અથવા તેને માટે શરત પણ મૂકી શકે નહિ — તે તો શિર-ટોચ તરીકે આવે છે, એક સ્વાભાવિક શીતે જ બહાર આવતી વસ્તુ છે, અને તેની સાચી શરત તો, સાચી ચેતનાની વૃદ્ધિ, શાંતિ, સ્થિરતા, પ્રકાશ, સામર્થ્ય અને સમતા છે.

આ વસ્તુઓ બંધા જ ધક્કાઓનો સામનો કરે છે, અને સફળતા કે નિષ્ફળતામાં પણ ટકી રહે છે, સાધનાના પ્રથમ હેતુઓમાં આ બધી વસ્તુઓ હોવી જોઈએ, કોઈ પણ જનની સુખોપલોગની ઉચ્ચ પ્રકારની અનુભૂતિઓ પણ નહિઃ કારણ કે તે વસ્તુ આપોઆપ દિવ્ય હાજરીને પરિણામે આવે છે.

દરમિયાન તમારે પ્રથમ વસ્તુ આ વિષાદના ભયંકર જોખમી પદાર્થને તથા તેની સાથે આવતા તેના સાથીદારોને બહાર ફેંકી દેવાનો છે અને એક સ્થિર અને સ્પષ્ટ સમતા પાછી પ્રાપ્ત કરવાની છે. એક સ્થિર મન અને સ્થિર પ્રાણ સાધનામાં સફળતા પ્રાપ્ત કરવા માટેની પ્રથમ શરતો છે.

*

એ સ્પષ્ટ છે કે શાંતિ અને આનંદ અને દિવ્ય આનંદ વિશે તમે કોઈ ગેર-સમજને વળગી રહેલા છો. (શાંતિ એ આનંદ નથી - કારણ કે આનંદ નિષ્કૃષ્ટ હોય છતાં શાંતિ હોઈ શકે.) એ સાચું નથી કે માણસે શાંતિ અથવા આધ્યાત્મિક આનંદ માટે પ્રાર્થના અથવા અભીષ્ટા ન કરવાં જોઈએ. યોગમાં બધી જ સિદ્ધાંતોનો મૂળ પાયો શાંતિ છે અને વ્યક્તિએ શા માટે યોગના તે પાયા માટે પ્રાર્થના કે અભીષ્ટા ન કરવાં જોઈએ? આધ્યાત્મિક આનંદ અથવા ઊંડું આંતર સુખ. (જે સપાટી ઉપર આવતાં વાવાજોડાં કે ઊથલપાથલોથી પણ કુબ્ધ થતું નથી) પરમાત્માના સતત સંપર્ક સાથે આનુષ્ઠાંગિક પરિસ્થિતિ છે અથવા તેની સાથે એકતા કરાવે છે અને પરમાત્મા સાથેના સંપર્ક માટે પ્રાર્થના કરવામાંથી અથવા અભીષ્ટા રાખવામાંથી શા માટે તેને બાકાત કરવી? શા માટે તેની સાથે આવતા આનંદને અટકાવવો? દિવ્ય આનંદ વિશે, મેં પહેલાં સમજાવ્યું તે પ્રમાણે તે આનંદનો અર્થ હું શાંતિ અથવા આનંદ કરતાં વધારે મહાન વસ્તુ કહું છું. તે આનંદ સત્ય અને પ્રકાશની માઝક અતિમનસ પરમાત્માની પોતાની પ્રકૃતિ જ છે. તે કેટલીક વખત વારંવાર ધસી આવે છે, આંશિક શીતે અથવા થોડા સમય માટે, અવતરણ કરે છે, પરંતુ આપણું તંત્ર તેના માટે તૈયાર ન થયું હોય ત્યાં સુધી તેમાં કાયમ ટકી શકતો નથી. દરમિયાન શાંતિ અને આનંદ તેમાં કાયમી શીતે રહી શકે છે, પરંતુ કાયમી શીતે ટકવા માટેની એ શરત છે કે વ્યક્તિએ સતત પરમાત્માની હાજરીમાં રહેવું જોઈએ અથવા તેમનામાં નિવાસ કરવો જોઈએ અને આ વસ્તુ બાહ્ય મન અથવા બાહ્ય પ્રાણમાં આવતી નથી, પરંતુ અંતરાત્મા અથવા ચૌત્યપુરુષમાં આવે છે. તેથી જે માણસને પોતાના યોગને શાંતિ અને આનંદનો માર્ગ બનાવવો હોય

તેણે પોતાના આત્મામાં જીવન ધારણ કરવાની તૈયારી રાખવી જોઈએ અને નહિ કે બાધ્ય મનોમય અને ઉર્મિમય પ્રકૃતિમાં.

મેં મારા અગાઉના પત્રમાં અભીષ્ટાનો વિરોધ કરેલો નથી પરંતુ માગણી કરવા સામે વિરોધ કરેલો છે; યોગનું અનુસરણ કરવા માટે શાંતિ, આનંદ અથવા દિવ્ય આનંદની શરત કરવા માટેનો હું વિરોધી છું. તે ઈચ્છનીય પણ નથી, કારણ કે જે તમે તે પ્રમાણે કરો તો ચૈત્યપુરુષ નહિ પણ પ્રાણ તેમાં નેતા બને છે. જ્યારે પ્રાણ નેતા બને ત્યારે ચંચળતા, નિરાશા, દુઃખ કાયમ આવી શકે છે કારણ કે પ્રાણની આ ખાસ પ્રકૃતિ છે - પ્રાણ કંઈ સતત શીતે આનંદ અને શાંતિમાં રહી શકતો નથી, કારણ કે તેનાથી વિરોધી વસ્તુઓની તેના જીવન-નાટક માટે જરૂર પડે છે. અને તેમ છીતાં જ્યારે અસ્વસ્થતા અને દુઃખ આવે છે ત્યારે પ્રાણ એકદમ ફરિયાદ કરે છે, “મને મારું વળતર મળતું નથી, મારે આ યોગ કરવાનો અર્થ થો?” અથવા તેના દુઃખને તે ધર્મશાસ્કરનું વચન બનાવે છે અને કહે છે કે સિદ્ધિનો માર્ગ રણ મારફતે પસાર થતો દુઃખદાયક માર્ગ હોલો જોઈએ. અને તેમ છીતાં આપણી અંદર રહેલા આ પ્રાણનું પ્રાધાન્ય જ રણમાંથી પસાર કરવાની જરૂરિયાત ઉપરિથત કરે છે. જે ચૈત્યપુરુષ કાયમ અગ્રભાગે હોય તો રણ એ રણ રહેતું નથી અને જે વેરાન પ્રદેશ હોય છે તે ખીલતા ગુલાબનો બગીયો બને છે.

*

તમે જે આનંદનું વૂસું ન કરો છો તે સ્પષ્ટ શીતે જ આંતર-પ્રાણનો આનંદ છે. તે ત્યારે આવે છે જ્યારે તે ચૈત્યપુરુષની અસરથી પૂર્ણ બનેલો હોય છે અને બાધ્ય પ્રાણને પણ તે આનંદથી ભરપૂર કરે છે. તે સાચો આનંદ છે અને તેમાં જૂની પ્રાણમય પ્રકૃતિની કોઈ વસ્તુ નથી. આ ઉત્કટતા અને જૂનો પ્રાણમય ઉશ્કેરાટ બન્ને ભિન્ન વસ્તુઓ છે અને તે બેનો ગોટાળો ન કરવો જોઈએ. જ્યારે ઉત્કટતાની સાથે શુદ્ધ અને પૂર્ણ સંતોષ હોય, એક પ્રકારનો સંતોષ અને કૃતજ્ઞતા હોય છે અને કોઈ હક કે માગણી માટે કોઈ જગા રહેલી ન હોય અથવા તેમાં કોઈ વિષાદ કરનાર પ્રત્યાધાત ન હોય ત્યારે તે સાચી પ્રાણમય ગતિ બને છે.

*

જ્યારે પ્રાણમય સ્વરૂપને ચૈત્યપુરુષે સ્પર્શ કરેલો હોય છે, ત્યારે કેવળ પ્રાણ-મય આનંદને પછીથી કોઈ રસ રહેતો નથી, અને તેની અસર ક્ષોભ અને અસ્વસ્થતા

તરીકે પણ અનુભવાય છે કારણ કે તે ચેતના ઉપર નિમ્નતર ગતિની અસર પહેંચાડે છે.

દર્દનું આનંદમાં પરિવર્તન કરી શકાય છે, પરંતુ હું ધારતો નથી કે તેના માટે કોઈ વિશિષ્ટ અવરથા હોય.

*

એક વખત પ્રાણમય પુરુષ અગ્રભાગે આવે અને તેને તેની મુશ્કેલી બતાવવામાં આવે - એવો કોઈ પણ માણસ નથી જેને કટોકટી ભરેલી અથવા બીજી કોઈ મુશ્કેલી ન હોય - ત્યારે તે મુશ્કેલીનો ઉકેલ કરીને તેના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ.

તેમાં મન દ્વારા ઉકેલ લાવવાનો નથી પરંતુ સીધેસીધી રીતે અતિમનસ શક્તિ વડે ઉકેલ લાવવાનો છે.

મનમાં શાંતિ અને જ્ઞાન નહિ, પરંતુ પ્રાણમય સ્વરૂપમાં પોતાનામાં (ખાસ કરીને ક્ષતિવાળા ભાગમાં) શાંતિ, શ્રદ્ધા, સ્થિરતા અને સામર્થ્યનું સ્થાપન થવું જોઈએ. યોગ્ય માર્ગ એ છે કે તમારે તમારી જાતને ખુલ્લી કરવી અને આ બધી વસ્તુઓને તેની અંદર નીચે ઉતારવી.

ઉધ્વે મન અથવા મનમાં પોતાનામાં, આ ખામી નથી; તેથી પાછળ જઈને મનોમય શાંતિ સ્થાપન કરવાનો કોઈ અર્થ નથી. મુશ્કેલી પ્રાણમય સ્વરૂપના તે ભાગમાં છે જે પૂરતા પ્રમાણમાં ખુલ્લો અને વિશ્વાસપૂર્ણ નથી અને પૂરતા પ્રમાણમાં સ્થૂલ મનમાં સમર્થ અને બહાદુર નથી. સ્થૂલ મન આ વસ્તુઓને તેનો ટેકો આપે છે. અતિમનસ પ્રકાશ અનો સ્થિરતા તથા સામર્થ્ય અનો ઉત્કટતાનો ત્યાં નીચે લાવવાની તમારે ખાસ જરૂર છે.

તમારામાં જગતમાં રહેલું સર્વ મનોમય જ્ઞાન હોય અને તેમ છતાં પ્રાણમય મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવામાં તમે નિર્માલ્ય હો. હિંમત, શ્રદ્ધા, પ્રકાશ તરફ સરચાઈ, વિરોધી સૂચનો અને વિરોધી અવાજેનો ઈનકાર ત્યાં સાચી મદદ છે. ત્યાર પછી જ જ્ઞાન પોતે અસરકારક બની શકે.

મનોમય કાબૂ નહિ પરંતુ મનથી ઉપર રહેલા પ્રદેશમાંથી કાબૂનાં અવતરણની માગણી સાક્ષાત્કારમાં કરવામાં આવે છે. છેવટે અતિમાનસમાંથી પ્રાપ્ત થતો આ કાબૂ એ પરમાત્માની શક્તિ દ્વારા પ્રાપ્ત થતો કાબૂ છે.

*

જે તમે તમારી પ્રાણમય પ્રકૃતિમાં કોઈ ખામીઓ સ્વરૂપ રીતે જુઓ તથા તેના રૂપાંતર માટે તમને જરૂર જણાતી હોય, તો તે પોતે જ ચૈતસિક વિકાસની નિશાની છે. તે વસ્તુઓ નિરાશા માટેનું કારણ ન બનવી જોઈએ, કારણ કે આ બધી વસ્તુઓ માનવ-પ્રાણમાં રહેલી સામાન્ય ક્ષતિઓ છે અને ચૈત્યપુરુષ વધારે અને વધારે ખુલ્લો થતો જાય તેમ તેમનો કાબૂ ઓછો થતો જશે અને છેવટે અદશ્ય થશે.

પ્રાણમય ગતિઓ ઉપર મનોમય કાબૂ ઓછો થતો જાય છે તે યોગના માર્ગમાં કામયલાઉ રીતે વારંવાર બને છે. મનોમય કાબૂની જગાએ ઊર્ધ્વમાંથી આવતા મહત્તર કાબૂનું સ્થાપન થવું જોઈએ તથા તેનું સ્થાન દિવ્ય બળ તથા સમગ્ર પ્રકૃતિના શાસન ઉપર સ્થપાવું જોઈએ અને પ્રાણ પોતે જ તેના તરફ ખુલ્લો થઈને તેમાં સ્થિરતા, વિશુદ્ધ અને સમર્થ શાંતિ આવવાં જોઈએ.

કોઈ પણ મુશ્કેલીઓથી તમારી જતને વિક્ષુબ્ધ ન કરશો, પરંતુ અચંચળતાથી અને સરળ રીતે તમારી જતને માતાજીના બળ પ્રત્યે ખુલ્લો કરશો અને તમારામાં તેને ફેરફાર કરવા માટે અનુમતિ આપશો.

*

એ બિલકુલ સાચું નથી કે માતાજી મનનો કાબૂ દૂર કરે છે - સાધના વિશે કેટલાક સાધકો મૂખ્યાઈભરી ખોટી રજૂઆતો કરે છે તેમાંની તે એક છે. જે સાચી બાજત છે - અને તમને જે લાગે છે તેનું તે કારણ છે - તેમાં જ્યારે તમે સાધના દ્વારા તમારી ટેવ પ્રમાણેની પ્રાણમય કિયાઓને કાબૂમાં લેવાનો પ્રયત્ન કરો છો અને તેમના ઉપર કેટલીક વખત નિયંત્રણ કરવાને બદલે તેમાં રસ લો છો, ત્યારે તેઓ ભયંકર પ્રતિકાર કરે છે અને તેથી તેવું લાગે છે કે તેમનામાં વધારો થયો છે. સાધકે મજ્જમ રીતે ઊભા રહેવાનું હોય છે અને આ ઉગ્રતા દ્વારા દબાઈ જવાનું નથી કે નિરાશ થવાનું નથી. સ્વપ્નમાં સામાન્ય રીતે એવું બને છે કે માણસે પોતાની જગ્રત અવસ્થામાં જે વસ્તુને બહાર ફેંકી હોય તે વસ્તુ લાંબા સમય પછી પણ ઉપર આવે છે - કારણ કે આ બધી વસ્તુઓ અવચેતનમાં થાંત રીતે પડી રહે છે અને આ અવચેતન માણસોનાં સ્વપ્નોનાં મોટા ભાગનું સર્જન કરે છે. આ રીતે કોઈ માણસને જગ્રત અવસ્થામાં કામવાસનાની કોઈ પણ ઈરછા ન હોય, છતાં તેને કામવાસનાનાં સ્વપ્નાંઓ આવે છે - અને સ્નાવ - વધારે અથવા ઓછા પ્રમાણમાં વારંવાર બની આવે છે. હજુ પણ તેવા માણસોને જેમને તે કદી મળતો પણ નથી કે જેમના વિશે જગ્રત અવસ્થામાં તે સાંભળતો પણ નથી કે વિચારતો પણ નથી, તેમને સ્વમાવસ્થામાં તે

મળે છે - અને આ પ્રમાણે, જ્યારે જગ્યાત મન મુક્ત ન થયું હોય તો આ પ્રકારનાં સ્વભાવાંઓ વધારે અને વધારે પ્રમાણમાં આવવાની શક્યતા હોય છે.

*

તેનો આધાર ખોટી અથવા બિનજરૂરી કિયાનો શો અર્થ થાય છે તેના ઉપર છે. ઊર્ધ્વ ચેતનાનું સ્થાપન ‘પૂર્ણ’ બની શકે તે પહેલાં કેટલીક વસ્તુઓ ખરી પડવી જોઈએ. જે વસ્તુઓ પૂર્ણ સાધના અથવા આંતર-ચેતનાના વિકાસ સાથે અસંગત હોય તેવી બિનજરૂરી વસ્તુઓને બાજુ પર મૂકી દેવાની હોય છે. પરંતુ જે ચેતના એવી રીતે પ્રતિષ્ઠિત થઈ ગઈ હોય કે તે કરવાથી અથવા ન કરવાથી કોઈ ફર ન પડતો હોય તો તે વસ્તુઓને ચાલુ રાખી શકાય.

*

“ સાધનામાં ખોટી ગતિઓ ” શબ્દસમૂહ આધ્યાત્મિક પ્રગતિને નુકસાન કરનાર લગભગ ધણી બધી વસ્તુઓનો સમાવેશ કરે છે - જેમાં શંકા, બંડ, અહંકારયુક્ત કામના અથવા મહત્વાકંક્ષા, કામવાસનામાં રાચવું વગેરે સામાન્ય છે પરંતુ બીજુ પણ ધણી વસ્તુઓ હોય છે.

*

બાધ્ય બંડખોર વૃત્તિ એ શિસ્ત અને આજ્ઞાધીનતાનો ઈનકાર છે - આંતરિક બંડ ધણા પ્રકારનાં હોય છે, તે ધણાં સ્વરૂપો લઈ શકે છે, દા.ત. માતાજીની સામે પ્રાણમય બંડ, સત્યની વિરુદ્ધ મનનું બંડ, આધ્યાત્મિક જીવનનો ઈનકાર, અહંકારને પરમાત્મા તરીકે સિંહાસન ઉપર બેસાડવાની માગણી અથવા કોઈ વસ્તુની સેવા કરવી જે પ્રાણમય અહંકારનાં ખોટાં વખાણ કરે અને તેની માગણીઓને ટેકો આપે અને તેને પરમાત્મા કહે, અવિશ્વાસ, વિષાદ, આત્મ-વિનાસ અથવા આત્મામાંથી અલગ પડવું એવાં ધણાં પ્રાણમય સૂચનોને પ્રત્યુત્તાર આપવો - અને એવી ધણી બધી વસ્તુઓ.

*

અરૂપાંતરિત પ્રાણમય અહંકારની ઉગ્રતા આવે છે અને તે એવી વસ્તુ છે જે રૂપાંતરના માર્ગમાં વિધનરૂપ થઈને ઉલ્લી રહે છે; પ્રાણના આ અંશની સરખામળીમાં બીજુ વસ્તુઓ હળવાં વિધનો છે. એ વધારે સારું છે કે તમારા આ ભાગની

ચકાસણી કરવાનો માતાજીએ ઈનકાર કર્યો – ચકાસણી, ઈનકાર કરતાં ઘણી વધારે જેખમરૂપ બની હોત.

*

[“પ્રાણનું નિવેદન”] : નિવેદન એટલે અર્પણ અને માતાજી પાસે તેને (પ્રાણમય પ્રકૃતિને) પવિત્ર બનાવવી જેથી કરીને સમગ્ર પ્રાણમય પ્રકૃતિ તેમની બને અને નહિ કે નિમ્ન પ્રકૃતિની.

*

તે (પ્રાણમય નિવેદન) એટલે બધી જ પ્રાણમય પ્રકૃતિ અને તેની ગતિઓને પરમાત્માને અર્પણ કરવી જેથી કરીને તે વિશુદ્ધ બને અને તેમાં કેવળ સાચી ગતિઓ હોય જે પરમાત્માના સંકલ્પની સાથે અનુરૂપ હોય અને તેમાં બધી જ અહંકાર-ચુક્ત કામનાઓ અને આવેગો અદશ્ય થઈ જાય.

*

કેટલોક વખત અભીષ્ટાની અસર નાભિમાં થાય છે, પરંતુ તે વિશાળ પ્રાણનો ભાગ છે. નિમ્ન પ્રાણ તેની નીચે છે. નિમ્ન પ્રાણ તેની બધી જ નાની નાની ગતિઓ વિશુદ્ધિના અહિનમાં હોમી દઈને અભીષ્ટા કરે છે. તે પ્રાણ અને શક્તિને તેમાં અવતરણ કરવા માટે પુકાર કરે છે અને તેના દ્વારા તેની કુદ્ર લાવસાઓ, ઈષાઓ, પ્રતિકારો અને કુદ્ર બાબતો વિશેનાં બંડો, કોધો, મિથ્યાભિમાનો, કામવાસનાઓ વગેરેની જગાએ, નિઃસ્વાર્થ વિશુદ્ધ અને આજ્ઞાધીનતાવાળી સાચી ગતિઓનું સ્થાપન થાય તથા બધી વસ્તુઓમાં પરમાત્માની શક્તિ માટેની ઝંખનાનું સ્થાપન થાય.

*

એ સ્પૃષ્ટ છે કે નિમ્ન પ્રાણે દિવ્ય ચેતનાને સ્વીકારી છે એમ ત્યારે કહેવાય, જ્યારે જીવનની નાની નાની કિયાઓમાં પણ પરમાત્મા પ્રત્યેની અભીષ્ટા હોય આણે કે માર્ગદર્શન માટે દિવ્ય પ્રકાશનો હવાલો માણે, અથવા પરમાત્મા અથવા પરમાત્મા દ્વારા માર્ગદર્શન પ્રત્યે કોઈ અર્પણની લાગણી અનુભવાતી હોય. નિમ્ન પ્રાણ, ઊર્મિ, આવેગ, સંવેદન, કાર્ય વગેરેની નાનકડી વિગતો ઉપર પોતાની આજ્ઞા ચલાવે છે – આ વસ્તુઓમાં જ્યારે રૂપાંતર થાય, ત્યારે તેનું નિયંત્રણ રૂપાંતર માટે પરમાત્માને અર્પણ કરે છે.

*

એ સાચું છે કે બાધ્ય પ્રાણું માટે શિસ્ત જરૂરી છે જેથી તેમાં વિશુદ્ધિ આવે, નહિ તો તે ચંચળ અને કલ્પનાશીલ રહે છે અને પોતાના આવેગોનો ગુલામ રહે છે - તેથી તેમાં સ્થિરતા અને ઉધ્વર્યેતના ટકી રહેવા માટેનો પાયો બંધાતો નથી. તમે કર્મ માટેનું જે વલણ લીધું છે તે ઉત્તમ છે અને તેનો સ્થિરતાથી અમલ કરવાથી તમને લાગે છે તે પ્રમાણે પ્રગતિ ચોક્કસ આવશે અને તેમાં વૃદ્ધિ થશે.

*

(શિસ્ત:) જે સાચું હોય તેનાં ધોરણો અનુસાર તેમના શાસન નીચે જીવનું અને કાર્ય કરવું - પ્રાણને અને શારીરિકને તેમની મરજી પ્રમાણે ન કરવા દેવાં, અને મનને પોતાની ધૂન પ્રમાણે સત્ય અથવા વ્યવસ્થિતતા વગર દોડાડોડી ન કરવા દેવી. તે ઉપરાંત જેમની આજા માનવી જોઈએ તેમને આજાધીન રહેવું.

*

કોઈ આવેગ આપણા ઉપર સ્વામીત્વ જમાવી દે તો અચૂક રીતે સાચા માર્ગ-દર્શનની પ્રેરણા હોય એવું નથી; આવી શીધ્રવૃત્તિઓનું અનુસરણ કરવાથી માણસ અસ્તિત્વસ્ત કલ્પનાઓનું પ્રાણી બની જવાની શક્યતા છે. અખૂટ શક્તિ હોવી તે અદ્ભુત વસ્તુ છે, પરંતુ એવી શક્તિ ન હોવી જોઈએ જેમાં શિસ્ત ન હોય.

*

સંકલ્પશક્તિમાં જેમ વિચારો ઉપર કાબૂ હોય તે પ્રમાણે જ શીધ્રવૃત્તિઓ ઉપર કાબૂ હોવો જોઈએ. ઘણા માણસોને વિચારને અટકાવવા કરતાં શીધ્રવૃત્તિને કાબૂમાં લેવી સહેલી લાગે છે.

*

જીવનમાં કોઈ વસ્તુને સિદ્ધ કરવાની અશક્તિ નિર્મન પ્રાણમાં રહેલી કોઈ અસ્થિરતામાંથી સામાન્ય રીતે આવે છે. તેમાં નિર્મન પ્રાણ સંકલ્પશક્તિને સતત ટેકો આપતો નથી, પરંતુ ચંચળ હોય છે અને એક રસ તરફથી બીજા રસ તરફ જોલાં ખાય છે. તેનો અર્થ એવો નથી કે સફળતા પ્રામ કરવા માટે તમારામાં અશક્તિ છે - સામાન્ય રીતે જે માણસમાં તે પ્રમાણે છે તે ઘણી દિશાઓમાં સફળ થાય છે, પરંતુ જે અસ્થિરતા હોય છે તેને લઈને કોઈ પણ વસ્તુમાં મળતી સફળતાને તે અટકાવે છે. તે એવી ક્ષતિ છે જેના ઉપર વિજય પ્રામ કરવો જોઈએ અને પ્રામ કરી શકાય છે.

*

પ્રથમ વસ્તુ છે પ્રાણમય અનિલિંગિતતા – બીજી વસ્તુ છે પ્રાણમય અસ્થિરતા. જે માણસો પસંદ કરી શકતા નથી. તેમનામાં પ્રાણમય અનિલિંગિતતા હોય છે અને તે સામાન્ય રીતે અતિશય સક્રિય સ્થૂલ મનને લઈને, ધણી વધારે પડતી વસ્તુઓ જોઈને અથવા એકી સમયે ધણી બાળુઓને વિચારવાને લઈને આવે છે. બીજી વસ્તુ સંયમની ખામીમાંથી અને વધારે પડતા આવેગોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

*

કેટલાક એવા માણસો હોય છે જેઓના પ્રાણમાં તેઓ સમર્થ અને આગ્રહી હોય છે; તેઓ જ સ્થિર બની શકે છે – બીજાઓ વધારે ચંચળ હોય છે અને આવેગો દ્વારા સહેલાઈથી બેચાઈ જાય છે; આવા માણસો કેટલાક વખત ઉત્સાહી હોય છે અને કેટલીક વખત થકી જાય છે. તે સ્વભાવ ઉપર આધાર રાખે છે. બીજી બાળુઓ ચંચળ માણસો વધારે ઉત્સાહ ધરાવનારા હોય છે અને તેમને પોતાની શીતે એ કરવું હોય તો તેઓ ઝડપથી પ્રગતિ સાધી શકે છે. કોઈ પણ પ્રસંગે તે બધાનો ઉપાય એક જ છે, કે મન અને પ્રાણથી ઊધર્વમાં રહેલા પોતાના સાચા આત્માની શોધ કરવી અને તેવી શીતે પોતાની પ્રકૃતિના બંધનમાં ન પડવું.

*

તમને જે કટુતા લાગે છે તે અસ્થિર અને અસંતોષી પ્રાણની કટુતા છે; તેની જે ઈચ્છા હતી તે તેને મળ્યું નથી કારણ કે તે કોઈ વસ્તુને વિશે સમર્થ અને ટકાઉ શીતે ઈચ્છા કરી શક્યો નથી. નહિ તો પછી તેનામાં બધી જ પ્રાણમય કામનાઓ તે પ્રામ કરી શક્યો હોત. – લગ્ન, મિત્રો, સ્થાન વગેરે – પરંતુ પ્રાણ કોઈ પણ વસ્તુને મજ્જમ શીતે વળગી રહી શક્યો નહિ કારણ કે તેનામાં એક પ્રકારની અસ્થિરતાની નબળાઈ હતી. યોગમાં પણ તેણે તે પ્રકારની અસ્થિરતાની નબળાઈ દર્શાવી હતી – નહિ તો અત્યાર સુધીમાં તેણે કાંઈક પ્રામ કર્યું હોત, અને તે ઉપરાંત એક કામવાસનાનો તેનામાં આવેગ હતો, જે પોતાનો સંતોષ પ્રામ કરી શકતો નહોતો અથવા તે છૂટી શકતો પણ નહોતો. તમારે શું જોઈએ છીએ તે તમારે જણાવું જોઈએ અને તે સમગ્ર સંકલ્પથી ઈચ્છાવું જોઈએ – તે પ્રમાણે બને ત્યારે જ આ અસ્થિરતા અને નિષ્ફળતાનો અંત આવે.

*

જે તેને કોઈ પણ દિવસે પોતાની જાતને આધ્યાત્મિક જીવન માટે યોગ્ય બનાવવાની ઈચ્છા હોય તો પ્રાણમય અસ્થિરતાઓનો ત્યાગ કરવો એ પ્રથમ વસ્તુ છે. કાર્ય

કરવા માટે માણસે સિથર મનથી તે કરવું જોઈએ અને તેને પરમાત્માને અપૌરુણ બનાવવું જોઈએ અને અહંકાર અને પ્રાણમય ઈચ્છાનો ત્યાગ કરવો એ જ પોતાની જતને તૈયાર કરવાનો ઉત્તામ ઉપાય છે.

*

તમારે આ દુઃખની લાગણીનું લાલન કરવું નહિ – બધા જ સંજોગોમાં સિથર, શ્રદ્ધાવાન અને એકમાત્ર દિવ્ય સંકલ્પ પ્રત્યે અભિમુખ રહો; એ શીતે જ દરેક પગલું યોગ્ય શીતે મુકાશો અને ઉત્તામ શક્ય પરિણામો લાવશે. હવે પછીથી ‘ક્ષ’નો પ્રશ્ન અને તમારો તેની સાથેના સંબંધનો પ્રશ્ન ગૌળા ગણેલો તથા તમારી સાધનાની બહારની વસ્તુ તરીકે સ્વીકારો. જો તમે તેને પ્રથમ અગત્યનો પ્રશ્ન બનાવશો તો તે વસ્તુ તે પ્રમાણે બનશે અને તમારા માર્ગમાં ફરીથી વિઘ્નરૂપ બનશે. તે પ્રશ્નને ભૂતકાળની બનેલી અને નિશ્ચિત શીતે ઉકેલ આવી ગયેલી વસ્તુ ગણીને તમારી સાધનાના કેન્દ્રવતી ધ્યેય તરફ વળી જાઓ.

આ સંજોગ સિવાય, બાકીની વસ્તુ માટે તમારા આંતર લક્ષ્ય અને સંકલ્પની એકાગ્રતામાં કોઈ ફેરફાર કરવાની જરૂર નથી અને જે એક વસ્તુ કરવાની છે તે પ્રયત્ન કરો – તમારા આંતર તેમજ બાહ્ય સ્વરૂપનું આત્માપૂર્ણ અને આત્મ-નિવેદન કેવળ પરમાત્માને જ કરો. જો તમે સાચું આંતર-વલણ અપનાવી શકો, તો તમારા મુખ્ય માર્ગદર્શન માટેના બાધ નિયમો કરતાં તે પ્રમાણે કરવું વધારે સહેલું પડશે.

*

એક વસ્તુ જરૂરી છે કે મનમાં એક પસંદગી નિશ્ચિત કરી લેવી જેમાં માણસે કાયમ પ્રાણમય વિક્ષેપનો સામનો કરવો. જ્યાં સુધી પ્રાણમાં પૂર્ણ શાંતિ ન આવે ત્યાં સુધી પ્રાણમાં ખલેલ આવ્યા કરવાની જ, પણ મનમાં એક નિશ્ચિત નિર્ધારને અગ્રભાગે રાખવાથી, કોભની તીવ્રતા અદશ્ય થઈ જય છે અને માર્ગ ટૂંકો બને છે.

૫

નિમ્ન (સ્થૂલ) પ્રાણ તે પ્રમાણે કાર્ય કરે છે. પ્રકૃતિનો આ ભાગ બુદ્ધિથી કાર્ય કરતો નથી. તેનામાં વસ્તુઓ વિશે સમજ હોતી નથી. તે ઈચ્છા, શીધ્યવૃત્તિ અને ટેવ પ્રમાણે કાર્ય કરે છે. મન, હૃદય અને ઉદ્ધવ્ય પ્રાણે સમજ પ્રાપ્ત કરેલી છે અને

જે શાંતિ અને બળ પ્રકૃતિનું ઝ્યાંતર કરવા માટે કાર્ય કરે છે તેમના પક્ષે તેમણે પોતાની જાતને મૂકી દીધી છે. પરંતુ આ વસ્તુને જ્યારે જૂનાં બળો સ્પર્શ કરે છે ત્યારે હજુ તે પ્રત્યુત્તર આપે છે. આ બાબતમાં શાંતિ અને બળ તથા પ્રકાશને આ ભાગમાં નીચે ઉતારવાનાં છે, જેથી કશીનો જ્યારે જ્યારે નિમ્ન પ્રકૃતિનાં બાધ્ય બળો તેને સ્પર્શ કરે ત્યારે તેમને માલૂમ પડે કે ત્યાં દિવ્ય બળ છે અને જૂનો પ્રત્યુત્તર રહેલો નથી. તે થોડું મુશ્કેલ છે કારણ કે તે જૂની લાંબી ટેવ છે, પરંતુ જ્યારે શરીરમાં દિવ્ય બળનું અવતરણ થશે અને તેની અંદર પ્રસરણ પામશે પછીથી તે વધારે અને વધારે પ્રમાણમાં આવશે.

*

પ્રાણનો વિરોધ કદી બુદ્ધિયુક્ત હોતો નથી ભલે પછી તે તેને માટે પોતાનાં કારણો આગળ ધરતો હોય. તે તેની પ્રકૃતિમાંથી અને કામનાની ટેવમાંથી કાર્ય કરે છે, નહિ કે બુદ્ધિમાંથી.

*

કદાચ તે બધામાંથી કોઈક વસ્તુ હોઈ શકે – પરંતુ પ્રાણના આ ભાગનો પોતાની જાતને ટેકો પ્રાપ્ત કરવા માટે કોઈ સ્પષ્ટ કારણો નથી – તે કોઈ પણ નિરાશા અથવા વ્યગ્રતાને અથવા મુશ્કેલીના સમર્થ ભાવનો પકડી લે છે. આ વસ્તુ બધી જ માનવ-પ્રકૃતિઓના ભાગનું હોય છે – તે ચંચળ, કામનાયુક્ત, આતુર વિષાદ્યુક્ત અને અસ્થિર હોય છે, તેનાથી અલગ થઈને પાછળ ઊભા રહો અને તે તમારા ઉપર સ્વામીત્વ જમાવે અથવા તમને ગતિ કરાવે એવું ન બનવા દો. પ્રાણનો એક સાચો ભાગ હોય છે જેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ — તે ભાગ ઉત્સાહી, ઊર્ધ્વ વસ્તુઓ પ્રયે સંવેદનશીલ, અને મહાન પ્રેમ અને ભક્તિ માટે શક્તિશાળી હોય છે. તેને મજબૂત બનાવો અને ચૈતસિક ભાગ ઉપર તેનો સહાયરૂપ બનવા દો અને ઊર્ધ્વમાંથી આવતી શાંતિ અને વિશાળતા આવે છે જેનો તેને આધાર આપો.

*

તે પ્રશ્ન દુઃખ અથવા આનંદ અથવા બીજી કોઈ ઊર્મિને અનુભવવાનો પ્રશ્ન નથી; જે કોઈ વ્યક્તિએ પોતાની સામાન્ય પ્રકૃતિ ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કર્યો હોતો નથી તે એ પ્રકારે જ કરે છે. તે લાગણીવેડા નથી પરંતુ ઊર્મિશીલતા છે. લાગણીવેડા ત્યારે ઉત્પન્ન થાય છે જ્યારે તમે લાગણીનું લાલનપાલન કરો છો અથવા તેને બહાર

જહેર કરો છો અને આ રીતે આનંદ પ્રાપ્ત કરો છો, અથવા કોઈ પણ કારણ સિવાય અથવા પૂરતા કારણ સિવાય તમારી લાગણીને પંપાળ્યા કરો છો.

*

નિમ્ન પ્રાણ એવો અંશ નથી જે કારણોને સાંભળો. તેના કાર્ય માટે “શા માટે” નથી; તે એક વિશિષ્ટ રીતે કાર્ય કરે છે કારણ કે તે પ્રમાણે કરવાની તેનો ટેવ પડી હોય છે, અને તે કરવાથી દુઃખદાયક પ્રત્યાધાત આવે છતાં તે પ્રમાણે તે કરે જ જય છે.

*

સાધકોની શંકાઓ સાચા મનોમયને બદલે ઘણી વખત પ્રાણમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે - જ્યારે પ્રાણમાં કંઈક જોટી ગતિ થાય છે અથવા તે મુશ્કેલી અથવા ગમગીની આવે છે ત્યારે શંકાઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને એક જ સ્વરૂપમાં અને એક પ્રકારની જ લાષામાં વારંવાર તેનું પુનરાવર્તન થાય છે. મન ગમે તે પ્રકારે તેને સમજવે અને સમર્થ સાબિતીઓ રજૂ કરે અથવા તર્કયુક્ત ગમે તેટલા જવાબો આપે, છતાં શંકાઓ રાખે છે જ. મેં નોંધ્યું છે કે પ્રાણ કાયમ બુદ્ધિલીન હોય છે (ભલે પછી તે પોતાની જતને વાજબી ઠરાવવા બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરે) અને તે તેની લાગણીઓ અનુસાર અનો બુદ્ધિ અનુસાર નહિ પણ તેમાં માનો છે અથવા માનતો નથી.

*

પ્રાણે તેની ઉત્કાંતિમાં શીધ્રવૃત્તિ પ્રત્યે આશાધીનતાથી શરૂઆત કરી અનો નહિ કે બુદ્ધિથી - તેની વ્યૂહરચના માટે કહેવાનું કે તે કેટલીક તરકીબોની જ વ્યૂહરચના સમજે છે જેનાથી તેની ઈરછાઓ સંતોષ પામે. તેને જ્ઞાન અને ડહાપણનો અવાજ પરંદ નથી - પરંતુ વિચિત્ર રીતે માણસને પોતાના કાર્યને બુદ્ધિ દ્વારા સાબિત કરવાનું હોય છે, તેથી કરીને “પ્રાણમય મન” પોતાની એવી વ્યૂહરચના ગોઠવે છે જેનાથી તેની લાગણીઓ અનો આવેગોને વાજબી ઠરાવવા માટેનાં કારણો માટે બુદ્ધિનો શોધી કાઢે છે. આ તેની રમત માટેનું કારણ જ્યારે બહુ સ્પષ્ટ રીતનું હોય છે, ત્યારે પ્રાણ તેની પોતાની મૂળભૂત ટેવ પ્રામાણે કાન બંધ કરી દે છે અને પોતાના માર્ગ જ ચાલે જાય છે. આ બંધા હુમલાઓમાં, અયોગ્યતાની યોજનામાં, “તમે મારી શીધ્રવૃત્તિઓથી સંતોષ પામના નથી અને હું તેમાં ફેરફાર કરી શકું અથ નથી તેથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે હું અયોગ્ય છું એટલે વધારે સારું એ છે કે હું ચાલ્યો જરૂર”, આ રીતે તે સામી

બાજુની વ્યૂહરચના ગોઠવે છે, પરંતુ માણસ તેમ છતાં તેનો સામનો કર્યા કરે તો આવેગ પોતે જ વિશ્વરૂપ પ્રકૃતિમાંથી સમર્થ રૂપે આવતો હોવાથી થોડા સમય માટે પ્રાણમાં પાછો ફરવા શક્તિમાન છે અને તેની પોતાની જૂની અંધ બુદ્ધિહીન અંધ પ્રેરણાને જે ધક્કો આવ્યો હોય છે તેને તે પાછો સોંપી દે છે.

*

પ્રાણ કાયમ પોતાની ગતિઓને પ્રકાશમાંથી ઢાંકી દેવાનું પસંદ કરે છે.

*

તમારે વિવેક-શક્તિનો વિકાસ કરવાનો છે જેથી કરીને પ્રાણ તમને છેતરી શકવા અશક્ય બને.

*

પ્રાણમય કિયાઓ અને રચનાઓ વિશે સાવચેત બનો - જો તમે તેમને મંજૂરી આપશો તો તમે જોખમી ઢળ ઉપર ઊભા છો.

*

તમારાં બધાં વાક્યોનો સમગ્ર સાર એટલો હતો કે તમે બધા જરૂરી નિર્ણયો બાંધેલા પરંતુ તમે તેમને અમલમાં મૂકી શક્યા નહિ કારણ કે તમને દિવ્ય બળો મદદ કરવાનો ઈનકાર કર્યો. જ્યારે મુશ્કેલીઓ માટેના ઠપકામાંથી પોતાની જતને મુક્ત કરવાની દૃચ્છા હોય છે અથવા સાધનામાં પ્રગતિ કરવી નથી હોતી ત્યારે પ્રાણમય મનની આ તરકીબ ઉપજવી કાઢવાની રીત છે : “મારાથી બનતું બધું હું કરું છું, પરંતુ મને બળ ટેકો આપતું નથી.” બીજાં તમારાં વાક્યો ટાંકવાનો કોઈ અર્થ નથી કારણ કે એક સમયે તમે ઓક વસ્તુ લખો છો અને બીજી વખતે બીજી, અને ફક્ત દલીલ ખાતર જ તમે તમારું સ્થાન બદલ્યા કરો છો. જો તર્કશાસ્ત આ પ્રાણમય મનની ચાલાકીઓમાંથી મુક્ત કરવા માટે તમને સહાયરૂપ હોય, તો તર્કશાસ્ત ભણવું તમારે માટે ઉપયોગી બનશો.

*

તમારું મન તેની સપાટી ઉપર જે હેતુ હતો તેના વિશે સચેતન હતું તેના કરતાં તેની પાછળ કોઈ બીજી વસ્તુ હતી કે કેમ તેના વિશે તમે પૂछો છો, તે વિશે કહેવાનું કે જ્યારે પ્રાણ આ વસ્તુમાં વર્ચ્યે દખલ કરે છે ત્યારે કોઈક વસ્તુ પાછળ હોવાને બદલે ઘણી વખત ઘણી વસ્તુ તેની પાછળ હોય છે – અને આત્મ-જ્ઞાનનો એક

ભાગ છે કે મનની સપાટી ઉપરની ગતિઓથી ગેરમાર્ગ ન દોરાવું; પરંતુ તેની પાછળ જે કાંઈક હોય છે તેને શોધી કાઢવું. કારણ કે પ્રાણને એક એવી ટેવ હોય છે કે તેની લાગણીઓ અને કાર્યો વિશે મનની રચનાઓની ગોઠવણીનો એક બુરખો બનાવે છે જે કાર્ય કરનારના આત્મ-નિરીક્ષણમાંથી પણ વાણી, કાર્ય અથવા લાગણીઓની પાછળ રહેલાં બળોને અથવા તેની પાછળ રહેલા ગુણ હેતુને તે ઢાંકી શકે.

*

તમારો સવારનો પત્ર વિક્ષુબ્ધ અનો ધાયલ થયેલા પ્રાણમાંથી પૂર્ણ રીતે લખાયેલો છે; એટલા માટે મને ઉત્તર આપવાની ઉતાવળ ન લાગી. મનો સમજતું નથી કે તમે એવું માનવા કેમ તૈયાર થઈ ગયા છો કે હું પોતે અથવા માતાજી, ગુસ્સો, ચીડ અથવા અપ્રસન્નતાની સામાન્ય ગતિઓમાંથી કાર્ય કરીએ છીએ; મેં લઘ્યું તેમાં એવું કાંઈ પણ નહોતું. તમે તમારી ઉધ્વચેતના પ્રામ કરી હતી તે ભૂમિકા-માંથી વારંવાર પતન પામો છો અનો અમે તમને કદ્દ વસ્તુ નીચે ઉતારી લાવે છે તેનું નિરીક્ષણ કરવાની સૂચનાઓ આપી, છતાં તમારો કેવળ એકમાત્ર જવાબ હતો કે તમનો એવું કાંઈ પણ દેખાતું નથી. અમે પૂર્ણ રીતે જાણીએ છીએ કે તમારા પ્રાણનો તે એક ભાગ હતો જેને રૂપાંતર કરવું નહોતું અને તેને ફેરફાર કરવો નહોતો માટે તે પોતાની જતનો મનથી ગુમ રાખતો હતો અને મનને પોતાને પણ તે જોવા માટેની ખાસ ઈચ્છા નહોતી – તેથી તમે લખીનો અમનો એક તક આપી ત્યારે અમનો એ જરૂરી લાગ્યું – પ્રથમ ‘ક્ષ’ વિશે અનો બીજું ભૂતકાળના વિચારો વિશે – કે તમને આવતા વિધનના પ્રકાર વિશે અમારે સ્પષ્ટ રીતે અને સમર્થ રીતે તમને દર્શાવવું – એક બાજુએ તમારી જૂની લાગણીશીલતા, જે તેનાથી વિરુદ્ધ રૂપમાં ગુસ્સો, ધિક્કાર અનો ધવાયેલી લાગણીમાં ટકી રહી હતી અનો બીજી બાજુએ સ્વાભિમાન, બીજાઓનો દોષ દેનાર પ્રાણની ટેવ, સાધનામાં બીજા કરતાં ઉન્નત હોવાની ભાવના, અથવા બીજી રીતે કહીએ તો બીજાઓ પાસે અથવા પોતાની જત સમક્ષ વધારે સારા દેખાવાની ઈચ્છા હતી. આ વસ્તુ ખાસ કરીને એક આંધળી અસર ઉપજવે છે અનો પોતાની જતની સ્પષ્ટ પરીક્ષા કરતાં અટકાવે છે તેમજ આધ્યાત્મિક પ્રગતિમાં જે વિધનો દખલ કરે છે તેનું સ્પષ્ટ દર્શાન થતું નથી. મન પોતે જ્ઞાન પ્રામ કરવા અને રૂપાંતર પામવા માટે અભીષ્ટા કરે છતાં, પ્રાણમાં ગુમ રહેલી તે પ્રકારનાં કાર્ય કરવાની ટેવ જ્ઞાન અને રૂપાંતર બનનોને અટકાવવા માટે વિધનરૂપ બનવા પૂરતી શક્તિશાળી છે. એટલા માટે મિથ્યાભિમાન અનો આત્મ-સદ્ગુણોના વિશેનો ઉલ્લેખ કરવામાં હું સજાગ હતો, જેથી કરીને પ્રાણનો આ ભાગ તે જોવા માટે પ્રયત્ન નથી કરતો તે તમને સમજાય. માતાજીની જે માણસોનો ઝડપથી માર્ગ ઉપર

લાવવાની દૃઢા હોય તેમની સાથે તેઓ વધારે મુદ્દાસર અને સખત રીતે વાતચીત કરે છે અથવા તેમને લખે છે કારણ કે તેઓ તેને સ્વીકારવા માટે શક્તિશાળી હોય છે. તેઓ આ વસ્તુનો વિરોધ કરતા નથી અથવા તેનાથી દુઃખી થતા નથી પરંતુ આ દબાણ અને સ્પષ્ટતાથી ખુશ થાય છે કારણ કે તેઓ અનુભવથી જાણે છે કે તે વરતુ તેમને પોતાનાં વિદ્ધેનું દર્શન કરવામાં અને રૂપાંતર કરવામાં મદદરૂપ થાય છે. જે તમારે ઝડપથી પ્રગતિ કરવી હોય તો આ ‘અભિમાન’, વેદના, ધ્યાલ થતી લાગણી, આત્મવાજબીપણાને ઠરાવવાની દલીલો શોધવી, અને જે સ્પર્શ મુક્તિ અપાવવાની દૃઢા રાખે છે તેની વિરુદ્ધ બૂમાબૂમ વગેરે પ્રાણના પ્રત્યાધાતોમાંથી મુક્ત બનવું જોઈએ – કારણ કે જ્યાં સુધી તમારામાં આ વસ્તુઓ છે, ત્યાં સુધી તમારી પ્રાણમય પ્રકૃતિએ ઉત્પન્ન કરેલાં વિદ્ધો સાથે ખુલ્લી અને મફક્કમ રીતે અમારે માટે કાર્ય કરવું મુશ્કેલ બનશે.

તમારી અને ‘ક્ષ’ વરચે જે લેદ છે તે વિશે હું કહીશ. તમારી વધારે પડતી વાત કરવાની અનિયાનીય ટેવ, ખાલી ગાય્યાં મારવાં અને નિરર્થક વાતચીતો કર્યા કરવી, અને પોતાની જાતનો વિખેરી નાખવાની ટેવ વિરુદ્ધ માતાજીએ જે ચેતવણી આપી હતી તે ખરેખર અર્થયુક્ત હતી અને હજુ પણ રહેલી છે; જ્યારે તમે આ બધી વસ્તુઓનું પાલન કરો છો, ત્યારે તમે તમારી જાતનો એક ધણી નાનકડી અને અવિદ્યાની ચેતનામાં ફેંકી દો છો, જેમાં તમારી પ્રાણની ગતિઓનો મુક્ત રીતે રમવાનું સ્થાન મળે છે, અને તમે જે આંતરચેતનામાં વિકાસ સાધેલો છે તેમાંથી બહાર લાવવા માટેની શક્યતા ઉત્પન્ન કરે છે. એટલા માટે જ અમે કહેલું કે તમનો આ વસ્તુઓ વિરુદ્ધ કોઈ પ્રતિકારની લાગણી ઉત્પન્ન થાય અને જ્યારે તમે ‘ક્ષ’ની પાસે ગયા ત્યારે થઈ તો તે તમારી અંદર આવતી (ચૈતસિક) સંવેદનશીલતાની નિશાની છે – તેમજ તે તમારા પ્રાણ અને મજાજતંત્રના સ્વરૂપમાં પ્રવેશ કરે છે; અને અમે એમ કહેવા માગીએ છીએ કે તે સારા માટે છે. પરંતુ બીજાઓ સાથે કામ પાડવામાં, આ બધી વસ્તુઓમાંથી તમે પાછા હઠી જાઓ ત્યારે તમારે તમારી સર્વોચ્ચતા તેમની અંદર પ્રવેશ પામે, અથવા તેમના ઉંપર તે વરતુ બળજબરીથી ઠસાવો એવી તમારી રીતભાત ન હોવી જોઈએ. અથવા તમારે તેમનામાં ફેરફાર કરવા માટે તેમની રીતભાતનો નામંજૂર કરી તેમનો હલકા બતાવવાની ભાવના તમારામાં ન હોવી જોઈએ. તમારી પોતાની અંગત જરૂરિયાત માટે તમે આ વસ્તુઓમાંથી પાછા વળી જાઓ એટલું જ પૂરતું છે. બીજાઓ આ બાબતમાં જે કહે છે, સાચું કે જોટું, તે તેમની અને અમારી બાબત છે; અમનો તેમના વિશે જે જરૂરી અને શક્ય લાગશે તે પ્રમાણે તેમની સાથે કામ લઈશું અનો તેના માટે લિન્ન લિન માણસો સાથે અમે બિલકુલ

ભિન્ન ભિન્ન રીતે કામ કરીશું; અમે એકને જે વસ્તુ માટે મંજૂરી આપીશું તે બીજનો માટે બંધ કરવાનું કરીશું, એટલું જ નહિ પરંતુ એક જ માણસની સાથે ભિન્ન ભિન્ન રીતે જુદે જુદે સમયે કામ લઈશું; આજે જે વસ્તુ માટે તેનો મંજૂરી આપી ઉત્સાહ આપીશું તેનો આવતી કાલે નિષેધ કરીશું. ‘ક્ષ’નો પ્રસંગ તમારા કરતાં ભિન્ન છે, કારણ કે તમારા બન્નેની પ્રકૃતિમાં ફેર છે. મેં તમને ઘણા લાંબા સમય પહેલાં આ વિષે અથવા આ પ્રકારની વાત કહી છે. મેં ‘ક્ષ’ ઉપરના મારા પત્રમાં ખાસ ભારપૂર્વક કહેલું કે મારા માટે અથવા ‘બ’ માટે જે નિયમ હોય તે તેના પ્રસંગમાં લાગુ પાડી શકાય નહિ. તેનાથી જુદી રીતે વર્તાવું એટલે તેની સાધનામાં મુશ્કેલીઓ વધારવી અનો તેની સ્થાધનાને ઝડપી અથવા વધારે સહેલી બનવા દેવી નહિ. મેં મારા પત્રમાં તેને રૂપણ રીતે કહેલું છે કે બીજાઓ સાથે હળવામળવામાં અનો તેમની સાથે ભળવામાં પ્રયત્ન કરવો – જે સામાન્ય જીવનમાં સામાજિક સંબંધો અને અન્ય પ્રકારના સંબંધો બાંધવાનો પ્રયત્ન હોય છે – તેનો યોગમાં ચેતનાની અન્ય ભૂમિકાનો સંબંધ હોય છે અને તેમાં નિમ્ન પ્રકારનું મિશ્રણ હોતું નથી – કારણ કે તેમાં આધ્યાત્મિક અને ચૈતસિક પાયા ઉપર ઊંધ્વ પ્રકારની એકતા હોય છે. પરંતુ આ વસ્તુ કરવાની રીત, સમય અને ગતિઓની વ્યવસ્થા દરેક માટે એકસરખી હોવી જરૂરી નથી. જે તે કરવા માટે પોતાની જત ઉપર ઉપયોગ કરવા માટે, દબાણનો આશ્રય લે તો તેમાં નિરાશા, વિષાદ અને એક કૃત્રિમ ગતિ આવશે અને તે સફળતા માટેનો સાચો માર્ગ નહિ હોય. માનવના આત્મા અને પ્રકૃતિ સાથે અમુક નિશ્ચિત કરેલી મનોમય નિયમાવલિની પદ્ધતિ એક જ રીતે દરેકને અસર કરશે નહિ; જે તે પ્રમાણે હોય તો ગુરુની કોઈ જરૂર નથી, દરેક વ્યક્તિ પોતાના માટે યૌગિક નિયમોનો એક ચાર્ટ બનાવી લે – જેવી રીતે સેન્ડોની કસરતોનો ચાર્ટ હોય છે તેમ – અને પોતે સંપૂર્ણ સિદ્ધ ન બને ત્યાં સુધી તેનો અમલ કર્યા કરે.

આટલું બધું મેં તમને એટલા માટે કહ્યું કે તમે સમજી શકો કે અમે શા માટે ‘ક્ષ’ સાથે કે તમારી સાથે કે બીજાઓ સાથે એક જ પ્રમાણે કાર્ય કરતા નથી. મેં એક વ્યક્તિ માટે જે વલાણું સ્વીકાર્યું હોય તે બીજાને પણ લાગુ કરું તો ઘણી ગેર-સમજ ઉત્પન્ન થાય. તે જ પ્રમાણે એક સર્વસામાન્ય વિધાન પણ, પોતાની જતે સાચું હોય છતાં દરેકને એકસરખી રીતે લગાડી શકાય નહિ અને પરિસ્થિતિ, સંજોગ અથવા વ્યક્તિ અથવા સમયને ધ્યાનમાં રાખ્યા સિવાય અત્યારે જ અને તાત્કાલિક લાગુ કરી શકાય નહિ. હું સામાન્ય રીતે એમ કંઈ શકું કે યોગમાં મારું લક્ષ્ય અતિમનસનું અવતરણ કરવાનું છે અને તે કરવા માટે વ્યક્તિએ પ્રથમ તો પોતાના મનથો ઊંધ્વમાં અધિમનસમાં ચડવાનું છે, પરંતુ તેનું સમર્થન લઈને જે કોઈ વ્યક્તિ

અથવા હરકોઈ વ્યક્તિ અતિમનસને નીચે ખેંચવા માટે પ્રયત્ન કરે, અથવા પોતાના માર્ગ જલદી કરવા માટે મનમાંથી અધિમનસમાં જરા બળજબરીથી પ્રયત્ન કરે તો પરિણામ વિનાશકારક બને.

એટલે તમારી પોતાની પ્રગતિ માટે જ ચિંતા કરો અને માતાજી તમને માર્ગ-દર્શન આપે તેનું અનસરણ કરો. બીજાઓને પણ તે પ્રમાણે કરવા દો; તેમની જરૂરિયાત અને તેમની પ્રકૃતિ પ્રમાણે મદદ કરવા માટે માતાજી ત્યાં છે. તેની સાથે કામ કરવાની પદ્ધતિ જુદી લાગે અથવા ઉલટી લાગે એવી શીતની હોય તો પણ તેની ચિંતા ન કરો. તમારા માટે આ સાચી વસ્તુ છે તો તેના માટે તે સાચી પદ્ધતિ છે.

હવે તમે તમારા પ્રાણમાં રહેલી મુશ્કેલીઓને જોવાની શરૂઆત કરી છે; તે દર્શનને સ્વરંગ રાખો, તેને વધારે સ્પષ્ટ અને ચોક્કસ બનાવો. તમારે શું કરવાનું છે તેના ઉપર એકાગ્રતા કરો અને આ કે પેલી તમને સંબંધ ન હોય તેવી પ્રવૃત્તિમાં અથવા બીજી કોઈ પણ અસરથી વિચલિત ન થાઓ.

*

પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપવાથી જે વસ્તુ વારંવાર બને છે તે કારણને દૂર નહિ કરે. ઉત્તરો સંતોષ આપે છતાં તે થોડા સમય માટે જ ટકશે. એકના એક પ્રશ્નો યા તો યાંત્રિક પુનરાવર્ત્તન પ્રમાણે ઉત્પન્ન થયા જ કરે કારણ કે તેઓ બુદ્ધિમાંથી ખરેખર ઉત્પન્ન થતા નથી, પરંતુ તેમાં પ્રાણભ્ય ચેતનાનો એક ભાગ હોય છે, જે આસપાસના વલણથી અસર પામેલો હોય છે – અથવા તો તેમાં દલીલ કરવાના સ્થાનમાં ફેરફાર આવે છે અથવા થોડુંધારું દાખિનો કોણ બદલી નાખવામાં આવે છે. મુશ્કેલી ત્યારે જ અદશ્ય થઈ શકે જો તમે મક્કમ શીતે નિશ્ચય કરો કે તે અદશ્ય થશે જ – તમારા ‘વિષાદ’ માટે અમુક વાતાવરણ નીચે મનની પાસે વાજબી કારણો મુકાવ્યાં છે જે શીતે બીજી બાબતોમાં પણ તમે કરેલું છે તે પ્રમાણે તેમને જો તમે કોઈ અગત્ય ન આપો તો, અને જો તમારામાં યૌગિક ફેરફાર માટે કરેલા નિશ્ચયને દફ શીતે વળગી રહો તો, ચૌત્યપુરુષને પૂર્ણ શીતે જગ્રત કરો. તમારે તમારા મનના અવાજને અનુસરવાનું નથી, પરંતુ માતાજી તમને જે કહે તે પ્રમાણે કરવાનું છે, અને તે ગમે તેટલું મુશ્કેલ લાગે છતાં તેમાં ટકી રહેવાનું છે. આ શીતે જ ચૌત્યપુરુષ જગ્રત થઈને તેનું પ્રભુત્વ સ્થાપન કરશે, તમારા ઊંઘ્વ પ્રાણમાં નહિ, જ્યાં તે જગ્રત છે જ, પરંતુ નિમન પ્રાણમાં, કારણ કે ત્યાં જ તમારી મુશ્કેલીઓ છે અને ત્યાંથી જ તમારો પ્રાણનો વિષાદ ઉત્પન્ન થાય છે.

*

એ ખરેખર આશ્રમ્યજનક વસ્તુ છે કે 'ક્ષ'એ માર્ગ અપનાવ્યો તે શીતે તમે પણ અતિથ્ય આત્મવંચનાના માર્ગે ભૂલા પડ્યા. તે એક પ્રાણમય જૂઠાણાનો ભાવ છે, નાટકીય અને રોમાંચક, જે બુદ્ધિને ઢાંકી હેલે અને સામાન્ય સમજ અને સરળ સત્યનાં દ્વારા બંધ કરે છે. પ્રાણને સ્વર્ચછ કરવા માટે, તોણે જે જૂઠાણા સાથે સમાધાન કરેલું છે તેમાંથી તેને સ્વર્ચછ કરવો પડશે - પછી તે ભલે ગમે તેટલાં વિશિષ્ટ કારણો બતાવે છે - અને તેના ઉપર સીધેસીધું અને સરળ ચૈતસિક સત્ય કંડારવું પડશે જેથી કોઈ વસ્તુને તેમાં પ્રવેશ કરવાની તક ન મળે. પ્રાણના તે ભાગ ઉપર જે આ શિખામણની છાપ પાડવામાં આવે, જે આવાં સમાધાનો સ્વીકારવા માટે શક્તિમાન હોય છે તો આ અનિષ્ટ ગતિમાંથી કોઈક સારી વસ્તુ બહાર આવશે. તમારા પ્રાણમય સ્વરૂપના દ્વાર ઉપર હવેથી માતાજીની આ ચેતવણી મૂકો, “હવે પછી કોઈ પણ જૂઠાણું અહીં પ્રવેશ પામી શકશે નહિ”, અને ત્યાં એક ચોકીદાર મૂકો જે જુઓ કે આ વસ્તુનું પાલન થાય છે કે નહિ.

*

તમારી 'ક્ષ'ના બચાવ માટેની દલીલો 'ક્ષ'ના પોતાના વિચારો જેવી લાગે છે અને તે ઘણા વિચિત્ર વિચારો લાગે છે. જે તે સાચા હોય તો આપણે નીચેની ફૂલશુદ્ધિઓ માનવી પડે :

(૧) સાક્ષાત્કાર માટે સત્તવગુણનો માર્ગ ઉત્તમ માર્ગ નથી, આધ્યાત્મિક માનવી બનવા માટે રજસ્સુનો ઉત્તમ માર્ગ છે. રજોગુણી માનવી તેના પ્રચંડ અહંકાર અને ઉગ્ર આવેગોવાળો હોય તો તે પરમાત્માનો સાચો સાધક છે.

(૨) અસુર શ્રોષ્ટ ભક્ત છે. દૈવી પ્રકૃતિને સાક્ષાત્કાર માટેની શરત તરીકે માનવામાં, તથા આસુરિક પ્રકૃતિને તેનાથી વિરુદ્ધની માનવામાં ગીતા બિલકુલ ખોટી છે. ખરી શીતે તો તેનાથી ઊલટું જ છે.

(૩) રાવણ, હિરણ્યકથિપુ, શિશુપાલ સૌથી મહાન ભક્તો હતા કારણ કે તેઓ પરમાત્માનો વિરોધ કરવા શક્તિમાન હતા અને તેથી જ તોંચોનો થોડા જ જન્મોમાં મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ - તેમની સરખામણીમાં ઋષિઓ અને ભક્તો ઘણા નબળા આધ્યાત્મિક પાત્રો હતા. મનો રાવણ વિશેના પુરાણની અંદર રહેલા વિરોધાભાસની ખબર છે, પરંતુ મનો એ મુદ્દા ઉપર ધ્યાન દોરવાની ઈરછા છે કે આ અસુરો અને રાક્ષસોએ રામ અથવા કૃષ્ણ અથવા વિષણુના શિષ્યો અથવા ભક્તો હોવાનો દંભ કરેલો નથી. અથવા તેમણે શિષ્યો તરીકે તેમની સત્તાનો ઉપયોગ મોક્ષ મેળવવા માટે કર્યો નથી -

— તેમનો મોક્ષ દુઃમનો બનવાથી અને મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરવાથી મળ્યો હતો અને તેઓ પરમાત્મામાં સમાઈ ગયા હતા.

(૪) ગુરુ પ્રત્યેની આજ્ઞાધીનતા અને પરમાત્માની ભક્તિ વગેરે વાહિયાત વાતો છે અને ઘેટાંઓ માટે તે યોગ્ય છે, માણસો માટે નહિ. ગુરુ ઉપર અથવા પરમાત્મા ઉપર ગુસ્સો ઠાલવવો, તેમને ગાળો દેવી, ધિક્કાર વરસાવવો, તેમની સર્ચાઈને પડકાર આપવો, તેમનાં કાર્યેનિ ખોટાં મૂર્ખાઈભર્યાં અથવા ચાલાકી તરીકે જહેર કરવાં — પોતાની જતને દરેક મુદ્દા પર સાચી ઠેરવવી અને તેમના નિર્ણયને ભૂલભરેલો, પૂર્વ-ગ્રહયુક્ત, મૂર્ખાઈભર્યો, અસત્ય તરીકે વર્ણવવો, સેતાનનો ટેકેદાર ગણવો વગેરે, વગેરે એ ભક્તિની શ્રેષ્ઠ રીત છે અને ગુરુ અને શિષ્યનો તે જ સાચો સંબંધ છે. ગુરુની આજ્ઞાનો અનાદર કરવો એ ગુરુને માન આપવાની સાચી રીત છે અને પરમાત્મા માટે સૌથી ઉમદા સેવા ગુસ્સો અને બંડ છે.

(૫) જે માણસ મહાલક્ષ્મીના ફૂટકાઓને પોતાની ભૂલો શોધવાનાં સાધનો તરીકે આનંદથી સ્વીકાર કરે છે અને પ્રકાશ, સામર્થ્ય અને વિશુદ્ધિમાં વિકાસ પામે છે એ ઘેટું છે અને શિષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરવા માટે અયોગ્ય છે — જે માણસ સૌથી સ્થિર દબાણનો પ્રત્યુત્તર બંદ્ખોર વૃત્તિથી આપે છે અને પોતાની ભૂલોને જિદ્દપૂર્વક વળગી રહે છે, તે સમર્થ માણસ છે, મજબૂત આધાર છે અને પૂર્ણતાના માર્ગ જનાર ઉમદા સાધક છે.

આ બધાં પરિણામોનો ગુણાકાર કર્યે જાઉં, પરંતુ મારી પાસે સમય નથી. તમે આ બધી વસ્તુઓમાં ખરેખર માનો છો? ‘ક્ષ’ના સિદ્ધાંતોના આ સ્વાભાવિક પરિણામો છે અથવા તેનો પૂર્ણતા માટેનો માર્ગ બંડનો સિદ્ધાંત છે. ‘ક્ષ’એ આ જ કર્યું છે — ફૂકત તેની ભૂલોને તે સત્ય કહેતો, અને મેં જે માર્ગ બતાવ્યો તેને તે જૂઠો વ્યવહાર કહેતો અને એ હકીકત રજૂ કરતો કે હું “એક એવો ગુરુ છું, જે પોતાના ઉધ્વર્તર આત્માને ભૂલી ગયો છું.” તેના પરિણામે તેને ચાલ્યા જવું પડ્યું, અને અમે એ પ્રમાણે ઈચ્છેલું નહિ, પરંતુ તેની પોતાની ઈચ્છાથી તેણે તે પ્રમાણે કરેલું — અને આ સંજોગોમાં તેને પાછો અહીં બોલાવવો વ્યાવહારિક રીતે મારે માટે શક્ય પણ નથી સિવાય કે તેનામાં કોઈ રૂપાંતર થાય, જે ભૂતકાળના અનુભવે ઉપરથી મને શક્ય પણ લાગતું નથી.

*

તમારું પૃથક્કરણ પૂર્ણ રીતે સાચું છે — સમગ્ર વસ્તુની યાંત્રિકતાનાં આ સ્પષ્ટ

જ્ઞાન લઈને આ અવિદ્યાનાં બળોમાંથી મુક્ત બનવું વધારે સહેલું બનશે. એ સાચું છે કે તેમને (અવિદ્યાનાં બળોને) સત્ય અથવા બુદ્ધિની કાંઈ તમનના નથી અને પ્રાણની અંધ લાગણીઓને જ ઉશ્કેરે છે. પરંતુ સાચી ચેતનાને પ્રકાશ તેમના ઉપર ફેંકીને, તમારા પ્રાણને એટલો પ્રકાશિત કરવો જોઈએ કે તે વિકોભ કરનાર વસ્તુ તરફ ધ્યાન ન આપે અને પરમાત્મા પ્રત્યે એક સ્થિરતામાં અને સમર્પણના સુખમાં પોતાનો પાયો નાખવા તૈયાર થાય.

૬

તમારા પ્રાણમાં રહેલી મુશ્કેલી તમારી જ વિશ્વિષ મુશ્કેલી નથી પરંતુ કેટલાક પ્રમાણમાં અને કોઈ એક યા બીજ સ્વરૂપમાં સામાન્ય શીતે રહેલી સર્વબ્યાપી માંદગી છે. તેનું સતત પાછા ફરંવું અથવા એક યાંત્રિક બુદ્ધિવિલીન પુનરાગમન, બાકીની પ્રકૃતિએ તેનો ઈનકાર કર્યો હોય છતાં ફરી પાછા આવ્યા કરે છે. તેનું કારણ એ છે કે ભૌતિક ચેતના જિદ્દી હોય છે અને જૂના ચીલામાં ચાલ્યા જ કરે છે — ફક્ત તેને જૂની ટેવ મુજબનાં બળોનો સ્પર્શ થવો જોઈએ. તેના માટે શ્રદ્ધા ધીરજ અને ખંત જઈએ. જિદ્દી ભૌતિક પ્રકૃતિ કરતાં પણ માણસે વધારે જિદ્દી બનવું જોઈએ અને જૂની ગતિઓ પ્રત્યે પ્રત્યુત્તર આપતા ભાગો ઉપર પ્રકાશ અને સત્યની પકડ ન આવે ત્યાં સુધી ટકી રહેવું જોઈએ. આ શીતનો ખંત રાખવાથી અંતે સત્યનો વિજય થશે એમાં શંકા નથી.

જો તમે અમુક બાંધી દીધેલા વિચારો અને વિધાદ અથવા નિરાશાના ટેવ મુજબના પ્રત્યાધાતો જ્યારે પાછા ફરે ત્યારે તેમને ફેંકી દો તો વધારે સરળ કામ બનશે. દા. ત. તમારા પ્રાણમય સ્વરૂપના પરિવર્તન વિશેની “ શક્યતા ”નો કોઈ પણ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય તો તેને હાંકો કાઢો. જ્યારે આ વસ્તુઓ વારંવાર બન્યા કરે ત્યારે તેમનાથી નિરાશ ન થાઓ પરંતુ તેમનું નિરીક્ષણ કર્યા કરો અને પાછળ ઊભા રહી જાઓ અને એક ઉદ્ઘ્ર બળને એવી પૂર્ણ શ્રદ્ધા તરીકે પુકાર કરો અને જાણો કે આ બધી યાંત્રિક શીતની પુનરાવર્તન પામતી વસ્તુઓ છે અને તેમનો કાંઈ અર્થ નથી, ભલે પછી તે ગમે તેટલી દેખાવમાં સમર્થ લાગતી હોય. ભૌતિક પ્રકૃતિમાં યાંત્રિક પુનરાવર્તનનું લક્ષણ ધાર્યું સમર્થ હોય છે, એટલું બધું સમર્થ કે માનવી સહેલાઈથી માની લે છે કે તેનો કોઈ ઉપાય નથી. તેમ છતાં ભૌતિક અચેતનતાનાં બળોની તે એક તરકીબ જ હોય છે; આવી છાપ ઊભી કહીને તેઓ

ટકી રહેવા માટે પ્રયત્ન કરતા હોય છે. તેના બદલે તમે જે મજ્જમ રહો અને નિરાશ થવા માટે અથવા વિષાદ્યુક્ત થવા માટે ઈનકાર કરો, અને ઝુમલો આવતો હોય ત્યારે પણ છેવટે તો વિજ્ય છે જ એવો મજ્જમપણે નિર્ધાર કરો, તો વિજ્ય પોતે જ વધારે સરળતાથી અને ઝડપથી આવી મળશે.

*

જ્યારે પ્રાણ તેનો કબજો લે છે ત્યારે તે પ્રમાણે ઘણી વખત બને છે – તે સંતોષ પામે ત્યાં સુધી સતત મન ઉપર તે વસ્તુ ઠોકી બેસાડવા પ્રયત્ન કરે છે અથવા તો તેનો કાબૂ ચાલ્યો જાય છે.

*

તમારે નિમ્ન પ્રાણની પ્રકૃતિની ગતિઓના જિદ્દીપણાથી નિરાશ ન બનવું. કેટલીક ગતિઓ વળગી રહેવાનું વલણ રાખે છે અને જ્યાં સુધી સમગ્ર શારીરિકમાં રૂપાંતર ન થાય ત્યાં સુધી ફરીને પાછી આવ્યા કરે છે, ત્યાં સુધી તેમનું દબાણ ફરી ફરીને આવે છે – કેટલીક વખત તેમના બળની જગૃતિ વડે અથવા કેટલીક વખત મંદ રીતે – અને જાણે કે યાંત્રિક ટેવ હોય તે પ્રમાણે આવ્યા કરે છે. મનોમન અથવા પ્રાણમય સંમતિનો ઈનકાર કરીને તેમની જીવન-શક્તિ હરી લો : પછીથી યાંત્રિક ટેવ વિચારો અને કાયોને અસર કરવા માટે શક્તિહીન બનશે અને છેવટે બંધ પડી જશે.

*

જ્યારે ઘણી વખત માણસ એવું વિચારે કે અમુક પ્રત્યાધાત પૂર્ણ થઈ ગયેલો છે અને પ્રાણમાં રહેલો નથી ત્યારે તે ફરીને પ્રગટ થાય છે.

*

પ્રાણમય ગતિઓની તીવ્ર વૃદ્ધિ થવી એ યોગમાં જાણીતી વસ્તુ છે અને તેનો અર્થ એવો નથી કે માણસ નીચે ઉત્તેષી ગયો છે પરંતુ એટલો જ અર્થ થાય કે પાર્થીવ પ્રાણમય પ્રકૃતિની પ્રાથમિક અંધપ્રેરણા સાથેના આનંદદાયક જોલાં ખાતા પરિચયમાં આવવાને બદલે માણસ પ્રાણની ગાઢ પકડમાં આવેલો છે. આધ્યાત્મિક વિકાસની અમુક અવસ્થા દરમિયાન મને પોતાને કેટલીક વસ્તુઓ ઉચ્ચ શિખરે પહેંચેલી એવી અનુભૂતિ થયેલી છે, એવી વસ્તુઓ વિશે થયેલી જે ભાગ્યે જ પહેલાં અસ્તિત્વ ધરાવતી હતી અને શુદ્ધ યોગિક જીવનમાં બિલકુલ ગેરહાજર હતી. આ વસ્તુએ

એટલા માટે ઉપર ઊઈ આવે છે કે તેમના અસ્તિત્વને ટકાવી રાખવા માટે તેઓ યુછ કરતી હોય છે – તે તમારી અંગત વસ્તુઓ નથી અને તેમના હુમલાની તીવૃત્તા તમારી વ્યક્તિગત પ્રકૃતિની કોઈ ‘ખરાબી’ને લઈને નથી. હું હિંમતપૂર્વક કહી શકું કે દસમાંથી સાત સાધકોને આ પ્રકારની જ અનુભૂતિ થયેલી છે. જ્યારે તે વસ્તુઓનો હેતુ સરતો નથી, જેમાં તેમને સાધકને સાધનામાંથી પાછો હઠાત્રવાનો હોય છે, ત્યારે સમગ્ર વસ્તુ ડૂબી જાય છે અને પછીથી કોઈ ઉત્કટ મુશ્કેલી રહેતી નથી. હું ફરીને કહું છું કે તેના વિશે એક જ ગંભીર બાબત છે કે તેણે તમારી અંદર અવસાદ ઉત્પન્ન કર્યો છે અને તમારી યોગ માટેની અશક્તિના વિચારનું સર્જન કર્યું છે. તેઓ કાયঁ કરે છે ત્યારે તમારા મન ઉપર આ વસ્તુ ઠસાવવા પ્રયત્ન કરે છે. જો તમે તેમાંથી મુક્ત થાઓ તો પ્રાણમય હુમલાની ઘટના યોગની અવસ્થામાં આવે છે એ તમે સમજ શકો જેની પરવા કરવાની જરૂર નથી.

*

આ બધી વસ્તુઓ આદત મુજબની ગતિઓ છે જે માનવ-પ્રકૃતિમાં રહેલી જ છે. જ્યારે ઊંઘવાં ચેતનાનો પ્રકાશ તેમના ઉપર ફેંકવામાં આવે છે ત્યારે તેમની સાચી પ્રકૃતિ તેઓ દર્શાવે છે. તેમને ઈનકાર કરવામાં આવે છતાં પણ બહારથી આવતાં આવાં સૂચનો પ્રત્યેના પ્રત્યુત્તરની શક્યતા નિમન પ્રાણ અથવા પ્રાણમય શારીરિકમાં અથવા અવચેતનમાં બીજ રૂપે ટકી રહે છે અને જ્યાં સુધી ત્યાં પૂર્ણ પ્રકાશિતતા ન આવે ત્યાં સુધી ટકી રહે છે.

*

એ હકીકત કે તમારો પ્રાણ “સમતુલ્યામાંથી બહાર નોકળી જાય છે” અને અહંકાર, માગણી, કામનાને સ્વીકારે છે એનો અર્થ કે તમે તેમના પ્રત્યે તમારી જતને ખુલ્લી રાખો છો. તમે તેમને પ્રવેશ નથી આપતા તેની નિશાની ત્યારે આવે જ્યારે પ્રાણ તેમનો એવી શીતે ઈનકાર કરે કે તેઓ ફક્ત સૂચનો જ રહે અને બીજું કાંઈ નહિ. સામાન્ય પ્રકૃતિમાંથી સૂચનો અથવા તરંગો ઉત્પન્ન થાય પરંતુ તેમને પ્રવેશ મળતો નથી ત્યાર પછી જ એવો સંકલ્પ રાખી શકાય જેમાં વ્યક્તિને સામાન્ય વાતાવરણ સ્પર્શ ન કરી શકે.

*

તે પ્રસંગે એવું બન્યું હોવું જોઈએ કે ચેતના નિમન સતરમાં ઊતશી ગઈ હતી અને પ્રાણમય મોજું બહારના વાતાવરણમાંથી અંદર પ્રવેશ પાડ્યું હતું અને ચંચળું

પ્રાણ જે પહેલાં શાંત થઈ ગયો હતો તેમાં નવીન તરંગો ઉત્પન્ન કર્યો હતા. તમારે તમારી જતને તેમનાથી અલિખ્ન કરવી જોઈએ અને ફરીથી સ્થિરતા અને અચંચળતા પ્રાપ્ત કરવાં જોઈએ. તેમનો વાસ્તવિક પાયો મન અથવા હાથમાં હોતો નથી. તેમનો આધાર અવચેતનમાંથી આવતા બળના પુનરાવર્તન ઉપર હોય છે અને એક વખત શરૂ થાય પછી આ જૂના વિચારો અને લાગણીઓનું પુનરાવર્તન કર્યો કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે જેથી કરીને તેઓ ચેતનાનું સ્થિરતામાં થતું સ્થાપન અટકાવે. પરંતુ એક વખત પ્રાપ્ત કરેલી સમતા ત્યાં હોય અને ઢંકાઈ ગઈ હોય તો તેને ખુલ્લી કરવાની હોય છે. તમારે જ્યારે આવા હુમલાઓ આવે ત્યારે તમારી પોતાની અંદર કોઈ જગ્યાએ સ્થિર રહેવાની ટેવ પાડવી જોઈએ અને કોઈ ઓવી વસ્તુ રાખવી જોઈએ જે આ સૂચનોને આવકારવાનો ઈનકાર ઓવી રીતે કરે કે તે તમારા પોતાના વિચારો અથવા લાગણીઓ નથી.

ગમે તેમ હોય પરંતુ તમને મદદ કરવા માટે કોઈ બળ મૂકવામાં આવશે; તેને ગ્રહણ કરશો અને પછી તે બધું ચાલ્યું જશો.

*

તે વસ્તુ અંદર રહેલા હજુ પહેલા મૂળને આભારી નથી પરંતુ જૂની ગતિ બહારથી આવ્યા કરે છે તેને લઈને છે. (વિશ્વરૂપ પ્રકૃતિમાંથી) જેના પ્રત્યે પ્રાણુની કોઈ વસ્તુ હજુ પ્રત્યુત્તર આપે છે અને તે આદતના બળના પરિણામે અથવા વારંવાર ટેવ મુજબના પુનરાવર્તનના બળને પરિણામે બને છે. આ વસ્તુ એં હકીકતથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તે સમયે તમને ખબર પડી નહિ - પરંતુ પાછળથી ખબર પડી; તે ઉપરાંત સ્થિરતા અને બળને પુકાર કર્યો પછી ચંચળતાનાં પરિવર્તનો દ્વારા તમને એવું લાગ્યું કે જાણે કોઈક વસ્તુ કાબૂ ગુમાવતી હતી અને તેમ છતાં પાછી આવવા પ્રયત્ન કરીને પોતાની પકડ રાખવા પ્રયત્ન કરતી હતી. આવી રીતે બહાર ફેંકી દીધેલી વસ્તુઓ કાયમ પાછી આવે છે અને તેનો આધાર પ્રકૃતિમાં રહેલા પદાર્થના પ્રત્યુત્તર ઉપર હોય છે - જૂનું આંદોલન. જ્યારે જ્યારે તે આવે ત્યારે તેને બહાર ફેંકી દેવાથી છેરટે જે ભાગ તેમને પ્રત્યુત્તર આપે છે તેને સમજ પડવાની શરૂઆત થાય છે કે તેણે તે પ્રત્યુત્તર ન આપવો જોઈએ અને આ રીતે તે ટેવમાંથી ધીમે ધીમે યા જલદીથી ટેવમાંથી મુક્ત થાય છે.

*

એ સામાન્ય વસ્તુ છે કે જ્યારે વિશ્િષ્ટ પ્રકારનું બળ પ્રાણમય ગતિ ઉપર મૂકવામાં આવે છે ત્યારે કોઈ પ્રતિકાર, પ્રાણમાં પોતાનામાં (અણીં પ્રાણમય-શારી-

રિકમાં) અથવા અવચેતનામાં બહાર પ્રગટ થાય. કેટલીક વખત તે સાચો પ્રતિકાર હોય છે અથવા કેટલીક વખત તે એવી ગતિ હોય છે જે પોતાની જતને વિશુદ્ધ કરવા માટે આગળ આવે છે.

*

આ પ્રાણમય જતિઓમાંથી મુક્ત થવાનો એકમાત્ર માર્ગ તે પોતે કરે છે તે પ્રમાણે હુમલા કરતાં બળોની સામે જિદ્દપૂર્વક કામ લેવાનો છે - એટલે કે તેણે કાયમ સજાગ રહેવું, દરેક ક્ષણે આ વસ્તુઓનો ઈનકાર કરવામાં અચેતન રહેવું, તેમનામાં આનંદ લેવાની ના પાડવી, માતાજીને પુકાર કરવો અને પ્રકાશનું અવતરણ કરવું. જો તેઓ જિદ્દી રીતે પાછી ફર્યા કરે તો નિરાશ ન થવું; પ્રકૃતિને એકદમ બદલવી સહેલી નથી, તેને માટે લાંબો સમય લાગે છે, તેમ છતાં જો તે ચૈતસિક ચેતનાને અગ્રભાગે લાવે તો તે વધારે સહેલું બનશે અને ફેરફાર કરવામાં ઘણી ઓછી મુશ્કેલી અને તકલીફ પડશે. તે વસ્તુ સતત અભીષ્ટા અને 'અભ્યાસ' દ્વારા બની શકે છે.

*

ધણાખરા માણસોમાં નિમ્ન પ્રાણ ગંભીર જતિઓવાળો હોય છે અને તેમાં એવી ગતિઓ હોય છે જે વિરોધી બળોને પ્રત્યુત્તર આપે છે. એક સતત ચૈતસિક ખુલ્લાપણું, આવી અસરોનો જિદ્દીપૂર્વકનો ઈનકાર, બધાં વિરોધી સૂચનોમાંથી પોતાની જતને અલગ પાડવી અને એક અચંચળતા, પ્રકાશ, શાંતિ અને માતાજીની શક્તિની વિશુદ્ધિનો અંદર પ્રોવાહ વહન કરે તે આ ઘેરામાંથી સ્વરૂપના તંત્રને છેવટે મુક્ત કરશે.

જરૂર છે વધારે અને વધારે સ્થિરતા લાવવાની, આ બધી અસરોને તમારી જત તરીકે નહિ જોવાની. આ બધી વસ્તુઓએ એટલા માટે તમારી અંદર બળ-જબરીથી પ્રવેશ કરેલો છે કે તમને તેનાથી અલગ પાડી દે અને તમે તેનો ઈનકાર કરો અને તમે સ્થિર વિશ્વાસથી દિવ્ય શક્તિમાં રહેતા થાઓ. જો તમારો ચૈત્યપુરુષ પરમાત્માની માગણી કરે અને તમારું મન સત્યનિષ્ઠ હોય અને નિમ્ન પ્રકૃતિમાંથી તથા સર્વે વિરોધી બળોમાંથી મુક્ત થવા માટે પુકાર કરતું હોય અને જો તમે માતાજીની શક્તિને તમારા હદ્યમાં બોલાવી શકો અને તમારી પોતાની શક્તિ ઉપર આધાર રાખવાને બદલે તેનો આધાર બો, તો આ બળોનો ઘેરો છેવટે તમારા ઉપરથી ઉઠાવી લેવામાં આવશે અને તેની જગાએ સામર્થ્ય અને શાંતિ આવશે.

*

શાંતિ હોવી તે કાયમ વધારે સારી વસ્તુ છે. પ્રાણ માટે એવું છે કે તેમાં કાયમ એવી કોઈક વસ્તુ હોય છે તે પ્રત્યાધાત રજૂ કરે છે અને પાછી હઠવા પ્ર્યત્ન કરે છે, પરંતુ જે આંતર-સ્વરૂપ પૂરતા પ્રમાણમાં ખુલ્લું થાય અને તમે આંતર-સ્વરૂપમાં જીવન ધારણ કરી શકો તો શાંતિ તેમાં અવતરણ કરીને એવી રીતે રહેતી થાય કે સપાટી ઉપરની પ્રાણમય ગતિઓ રહેવા છતાં તે ગતિઓ આંતર શાંતિનો ભંગ કરી શકે નહિ.

*

તમે ધીરજ જોઈ બેસો છો તેને દૂર કરો; કારણ કે તેને લઈને જ પ્રાણમય મુશ્કેલી વધારે લાંબા સમય માટે ટકે છે. જે પ્રાણમાં રૂપાંતર કરવાનું હોય (મૂળ-ભૂત રીતે) તો તે કાયમ આ રીતે સતત મુશ્કેલી કર્યા કરે છે સિવાય કે વ્યક્તિ આંતર-ચેતનાની સ્થિરતામાં મક્કમ રીતે બેસી જાય અને પ્રાણમય ગતિઓને બિલકુલ સપાટી ઉપર રહેવા દે.

*

તમારે શા માટે એવું ધારવું જોઈએ કે તે નકામું છે? પ્રાણની વિશુદ્ધિ માટે લાંબો સમય લાગે છે કારણ કે જ્યાં સુધી બધા જ ભાગો મુક્ત ન થાય ત્યાં સુધી કોઈ પણ વ્યક્તિ પૂર્ણ મુક્ત બનતી નથી કારણ કે તે ભાગો સંખ્યાબંધ ગતિઓનો ઉપયોગ કરે છે અને તેમનામાં ફેરફાર કરવાનો છે અથવા પ્રકાશ દાખલ કરવાનો છે – અને પ્રકૃતિની ગતિઓની આદતમાં જિદ્દીપણે ટકી રહેવાની અને પ્રતિકાર કરવાની આદત હોય છે. એટલા માટે વ્યક્તિ સહેલાઈથી એમ માની બેસે છે કે તેણે પ્રગતિ કરેલી નથી – પરંતુ વિશુદ્ધ માટેના બધા ટકાઉ અને સાચદિલના પ્રયત્નોનું પરિણામ થોડા સમય પણી આવે છે જ, અને પ્રગતિ અવશ્ય થશે જ,

*

એ એટલા માટે છે કે તમારું મન અને પ્રાણ સચ્ચાઈપૂર્વકનાં બન્યાં છે તેથી હુમલો સમર્થ છે અને તે તમને અસાધારણ લાગે છે. આ પણેવાં તમે સમયે સમયે તેને તાબે થઈ જતા હતા અને જે ભાગની ઈચ્છા હતી તે ખૂબ આગ્રહ રાખતો નહિ અને જ્યારે તે દબાણ કરતો હતો ત્યારે પ્રાણના બાકીના ભાગોને એટલી તૌંગ અસર થતી નહિ. હવે તમારાં મનોમય ચૈતસિક અને ઊંઘ્ય પ્રાણમય સ્વરૂપો હવે પૂર્ણ રીતે તેનાથી અલગ થઈ ગયાં છે. તમારું શારીરિક-પ્રાણમય સ્વરૂપ હજુ કામના રાખે છે અને સમયે સમયે વિરોધી બળોથી તે ઈચ્છાને સર્કિય બનાવે છે.

થોડા સમય પહેલાં તમને જે શારીરિક અસ્વસ્થતા થયેલી તેનું આ કામનાથી સર્જન થયેલું. તમારે આ નિમ્નતર પ્રાણમય ઈરદ્ધામાંથી મુક્ત થવું જોઈએ.

*

તે મન નથી પરંતુ ચૈત્યપુરુષે મન મારફતે સૂચન કર્યું હતું. મનનો એક ભાગ છે જે સત્યની અસર નીચે છે અને તે ચૈત્યપુરુષના જ્ઞાન અથવા લાગણીની લહેર બની શકે છે; એક બીજો ભાગ છે જે પ્રાણને પ્રત્યુત્તર આપે છે અને પ્રકૃતિમાં રહેલી મુશ્કેલીઓ અને વિરોધાને ટેકો આપે છે. જો સમગ્ર મન પ્રાણને પ્રત્યુત્તર આપવાનો ઈનકાર કરે અથવા તેનાં સૂચનોને આધાર ન આપે અથવા સ્વીકારે નહિ તો પ્રાણમય હુમલાનો ધણો ભાગ અદશ્ય બની જાય છે અને માણસ પ્રાણ ઉપર વધારે દબાલ મૂકી શકે છે અને તેને પણ ચૈત્યપુરુષ પ્રત્યે ધ્યાન આપવા માટે અને તેમાં પરિવર્તન લાવવા માટેની ફરજ પાડી શકે છે.

તમારા પ્રસંગમાં એ પ્રમાણે બનેલું કે સમગ્ર પ્રાણમય મુશ્કેલી - સમગ્ર પ્રાણના કુળનો મુખ્ય ભાગ - જાતે જ એકત્રિત થઈને ઉપર ઊઠી આવ્યું. જ્યારે તે પ્રકારના હુમલા ઉપર વિજય પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે આંતર-વાતાવરણ ઝવછ થાય છે. તેને ફરીથી બળ પ્રાપ્ત કરવા દેવું નહિ - અને તેને માટે મને કાયમ ચૈતસિક સૂચનનું અનુસરણ કરવું અને વિરોધી સૂચનોને રક્ષણ આપવાનો ઈનકાર કરવો અને તે જ સમયે માતાજી પ્રત્યે તેને ખુલ્લું કરવું, જેથી કરીને માતાજીની શક્તિ તેની આંદર અવતરણ કરે અને તેને શાસનમાં લઈ ત્યાં કામ કરે.

*

સામાન્ય રીતે એવું બને છે કે માણસને ખબર પણ ન પડે એવી રીતે કોઈક વસ્તુ પ્રાણને સ્પર્શ કરે છે અને જૂની સામાન્ય અથવા બાધ્ય ચેતનાને એવી રીતે ઉપર લાવે છે કે આંતર મન ઢંકાઈ જાય છે અને જૂના વિચારો અને લાગણીઓ થોડા સમય માટે પાછાં ફરે છે. શારીરિક મન સક્રિય બને છે અને તેની મંજૂરી આપે છે. જો સમગ્ર મન સ્થિર અને અનાસક્ત રહે અને પ્રાણમય ગતિનું નિરીક્ષણ કર્યો કરે પરંતુ સંમતિ આપે નહિ તો તેનો ઈનકાર કરવો વધારે સહેલો પડે છે. મનની આ સ્થાપિત થયેલી સ્થિરતા અને અનાસક્ત સાધનામાં કરેલું મહાન પગલું દર્શાવે છે.

*

પરંતુ આ તમોગ્રસ્ત અને નિરર્થક પ્રાણમય ગતિઓ જે તમને વેદના આપે

છે તેમના વિશે તમારે શું કરવાની ઈચ્છા છે? — આ બધા જોટા વિચારો, સૂચનો, ગોટાળાઓ અશક્તિઓ વગેરેનું તમારે શું કામ છે? તમે એવું લખતા જાણાઓ છો જાણે તમે વિચારતા હો કે તે રાખવાં જોઈએ અને તેમાં ફેરફાર કરવો જોઈએ? પરંતુ થા માટે રાખવાં અને કેવી રીતે ફેરફાર કરવો? તેનો શો ઉપયોગ? પરંતુ સ્પષ્ટ રીતે તો નમારે આ પ્રમાણે કરવાનું છે “તેમને બંધ કરી દો.” તેમનો ઈનકાર કરો, રાખવાની ના પાડો, અને તેમને રાખવાનો ઈનકાર કરો, તે સ્પષ્ટ રીતે જ એક જુદા દાખિલિંદુથી જોવાનું છે, સાચી રીતે જોવાનું કે બળ તમારા ઉપર દબાણ કરે છે. આ બધી જોટી વસ્તુઓની તમને વિસમૃતિ થાય તો ખરેખર તે આશીર્વાદ સમાન બને. વળી તમે તેમને રાખવા થા માટે માગો છો અને તમે પોતે તેમને “જોટી વસ્તુઓ” કહો છો તેમાં ફેરફાર કેમ કરવા માગો છો? જો તમારામાં માંદગી હોય તો તમે તેને રાખવાની અને દુઃખો, માંદગી અને બાકીનું બીજું ફેરફાર કરવાની ઈચ્છા કરો છો? તમારે માંદગીને હાંકી કાઢવી છે, શરીર તેને ભૂલી જાય એવું ઈચ્છો છો નહિ કે તેની છાપ રાખવાની તમને ઈચ્છા છે. તેની ફરીથી આવવાની શક્યતાને પણ ભૂલી જવાની ઈચ્છા કરો છો અને બીજી જ રીતે જીવવાની અને લાગણી કરવાની ઈચ્છા કરો છો. — તંડુરસ્તીના માર્ગ માટેની. અછીં પણ તે જ પ્રમાણે છે.

*

આ એક વિચાર છે કે તમે અસહાય છો કારણ કે માર્ગમાં આવતી જોટી ગતિને પ્રાણ સંમતિ આપે છે. તમારે તમારા આંતર સંકલ્પને અને માતાજીના પ્રકાશને પ્રાણ ઉપર મૂકવાનો છે જેથી તેમાં ફેરફાર થાય અને નહિ કે તેને પસંદ પડે તે કરવા દેવું. જો કોઈ વ્યક્તિ ‘સહાય વિહીન’ બને અને કરણરૂપ સ્વરૂપના કોઈ ભાગથી સંચાલિત થાય તો રૂપાંતર કરી રીતે શક્ય બનો? માતાજીનું બળ અથવા ચૈત્યપુરુષ કાર્ય કરી શકે છે પરંતુ એક શરતે કે સ્વરૂપની તેમાં મંજૂરી હોય. જો પ્રાણને જે પસંદ હોય તે કરવાની છૂટ આપવામાં આવે તો તે પોતાની જૂની આદતો પાછળ જશે: તેને એમ અનુભૂતિ કરાવવી જોઈએ કે તેણે ફેરફાર કરવાનો છે.

*

જો તમારે તમારી શ્રદ્ધામાં પાછા ફરવું હોય અને તેને રાખવી હોય તો પ્રથમ તો તમારા મનને તમારે સ્થિર કરવું પડશે અને માતાજીના બળ પ્રત્યે ખુલ્લું અને આજાધીન બનાવવું પડશે. જો તમારું મન ઉશ્કેરાટભયું હશે અને દરેક અસર અને આવેગ પ્રત્યે ખુલ્લું હશે તો તમે સંઘર્ષ કરતાં અને વિરોધી

બળોનું ક્ષેત્ર બની રહેશો અને પ્રગતિ કરી શકશો નહિ. માતાજીના જ્ઞાનને સાંભળવાને બદ્ધલે તમારી અવિદ્યાને સાંભળવાની શરૂઆત કરશો અને તમારો વિશ્વાસ નૈસર્જિક રીતે જ ઊડી જશે અને તમે ખોટી પરિસ્થિતિમાં અને ખોટા વલણુમાં પ્રવેશ કરશો.

તમારી ફરિયાદ તેના મૂળ પાયામાં નાડીતંત્રની માંદગી છે અને નહિ કે સામાન્ય રીતની શારીરિક માંદગી. આ બધી ધૂનો વિરોધી બળોના દબાજુનું સર્જન છે; તમારી અંદર કોઈ પણ વસ્તુ તેને સ્વીકારે તો તેમનામાં વૃદ્ધિ થાય છે અને મન જેટલી વધારે તેમની કિંમત આંકે અને તેમના ઉપર આધાર રાખે, તેટલા વધારે પ્રમાણમાં તેમની વૃદ્ધિ થાય છે. એકમાત્ર માર્ગ સ્થિર રહેવાનો છે, તમારી જતને અલગ કરવાની છે અને તેને સ્વીકારવાની ના પાડવાની છે, અથવા તેને અગત્ય આપવાની નથી. તમારા મનની અંદર માતાજી જે સ્થિરતા અને સામર્થ્ય તમારી આસપાસ મૂકે છે તેને પ્રવેશ કરવા દો અને તમારા નાડીતંત્રમાં તેને પ્રવેશ કરવા દો. તેનાથી જુદું કરવું એટલે તમને જે વેદના ઉત્પન્ન કરે છે તે વિરોધી બળોની તરફ તમારી જતને મૂકવી. આનો ઉપાય લાંબો સમય લે કારણ કે તમારું મજાજતંત્ર આ અસરો નીચે ઘણા વખતથી છે અને જ્યારે તેમનો દૂર હાંકી કાઢવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ ઉગ્રતાથી પાછા ફરે છે જેથી કરીને તેઓ તેમનો ફરીથી કાબૂ સ્થાપન કરે. પરંતુ જે તમે ધીરજ ધારણ કરી શકો અને હિંમત તથા સાચી ચેતના તથા સાચું વલણ રાખી શકો તો તેમનો જે કાબૂ છે તે કંમિક રીતે અદશ્ય થઈ જશે.

તમારી પ્રાણુમય પ્રકૃતિમાં ક્ષતિઓ છે જે સ્થાપિત થયેલી આધ્યાત્મિક પ્રગતિના માર્ગમાં વિદ્ધનરૂપ બને છે. પરંતુ જે તમે 'પાપ' અને અયોગ્યતા વિશેના અતિશ્યોક્તિભર્યા વિચારોને ફેંકી દો તથા તેમની સામે ટગર ટગર જોયા કરો અને તેમનો ઈનકાર કરો તો તેમનો છેદ ઉડાડી દેવાય. બધી અતિ-આતુર માગણીઓ અને કામનાઓ, બધો ઉશ્કેરાટ અનો વિરોધી લાગણીઓ અને આવેગોને પ્રશાંત કરો, અનો પ્રથમની ભક્તિની તીવ્રતા અને સ્થિરતા, સામર્થ્ય, વિશુદ્ધ અને શાંતિને શોધી લો. પ્રગતિ કરવાની એક સ્થિર અને ધીર સંકલ્પશક્તિનો સ્થાપિત થવાની મંજૂરી આપો; તમારી અંદર માતાજી જે વસ્તુ મૂકે છે તેને શાંત, ધીરજ-પૂર્વક અને સંપૂર્ણ રીતે પાયન થવા દો. આગળ પ્રગતિ કરવાનો આ સાચો માર્ગ છે.

તમારી સાધનામાં ભંગ પાડવા માટે તમારા પ્રાણની અસ્વસ્થતા અને નિરાશાનો ઉપયોગ કરવા માટે જે બળ આ સૂચનો મોકલે છે તેમને તાબે થવું બરાબર નથી. જે માણસો પ્રાણમય સ્થિતિના દ્વારા નીચે આવે છે તેમના માટે આ બધાં સામાન્ય સૂચનો છે. “હું સાધના માટે યોગ્ય નથી. મારે ચાલ્યા જવું જોઈએ. હું અધીં રહી શકતો નથી. માતાજીને મારા પર પ્રેમ નથી. મેં સર્વસ્વ છોડ્યું છે અને મને કંઈ પણ પ્રાપ્ત થયું નથી. આ સંઘર્ષ તો મને દુઃખકારક છે; હું ચાલ્યો જ જઉં.” હકીકતમાં આ સૂચનો માટેનો કોઈ સાચો પાયો નથી. તીવ્ર સંઘર્ષ આવ્યો છે, તેથી એવું તારણ કાઢવું કે તમે સાધના માટે યોગ્ય નથી અને આટલે દૂર પહોંચ્યા પછી સાધના છોડી દેવી એ મૂર્ખાઈભર્યું છે. આ પરિસ્થિતિ એટલા માટે થયેલી છે કે તમારા શારીરિક પ્રાણને કેટલીક લાલન કરેલી આસક્તિ, અને દેવોને છોડી દેવાની તમે આજ્ઞા કરી હતી; તેનો સામનો કરવાની અશક્તિઓ. અનો તેનો રસ લઈ લેવામાં આવ્યો તેથી તમે જે દ્વારા મૂક્યું તેમાંથી છટકવાના બહાના તરીકે તે આ બધાં સૂચનોને સ્વીકારે છે. આ સંઘર્ષની ઉત્કટતા હુમલાની ભયંકરતાનો લઈનો છે પરંતુ તેનાથી વધારે તો આ પ્રાણનો લઈનો અથવા તેનો કેટલોક અંશ આ સૂચનોનો પ્રત્યુત્તર આપે છે તેનો લઈનો છે; નહિ તો ઓછી તકલીફ કરનારી અને મંદ ગતિ પણ શક્ય બનો. માતાજીમાં તમારા માટે કોઈ ફેરફાર થયો નથી તેમજ તમારી સાથે નિરાશ થયેલાં નથી - તે સૂચન તો તમારી મનની પરિસ્થિતિ ઉપરથી આવેલું છે અને માતાજી ઉપર, તેઓ નિરાશ થયેલા છે અને તમારામાં અયોગ્યતા છે એવો જોટો અર્થ મને ઠસાવેલો છે. તેમનામાં તમારા માટે નિરાશ થવાનાં કોઈ કારણ નથી કારણ કે તમારી અંદર રહેલા પ્રાણનાં વિદ્ધનો વિશે તેઓ સભાન છે અને તેમને અપેક્ષા હતી અને તમે તેના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરો એવી અપેક્ષા હજુ રાખો છે. શ્રોષ સાધકો માટે પણ જે વસ્તુઓમાં ફેરફાર કરવા માટે પુકાર આવે છે તે લક્ષ્ણ સુધારવું મુશ્કેલ પડે છે, પરંતુ મુશ્કેલી અયોગ્યતાની કોઈ સાબિતી નથી.

આ ચાલ્યા જવાની શીધ્રવૃત્તિને મંજૂર કરવાનો તમારે ઈનકાર કરવો જોઈએ - કારણ કે જ્યાં સુધી આ બળો એવું માને છે કે તેઓ તે વસ્તુનો અમલ કરી શકે એમ છે ત્યાં સુધી બની શકે એટલું દ્વારા તેઓ લાવશે. તમારે તે ભાગમાં માતાજીના બળ પ્રત્યે વધારે ખુલ્લા થવું પડશે અને તેના માટે માતાજીની વિશેની નિરાશા અથવા પ્રેમના અભાવના સૂચનમાંથી મુક્ત થવું જોઈએ કારણ કે પ્રાણમના સમયે આ પ્રત્યધાત ઉત્પન્ન કરનાર તે વસ્તુ છે. અમારી મદદ, ટેકો અને પ્રેમ પહેલાં હતાં

તે પ્રમાણે જ રહેલાં છે - તેમના પ્રત્યે તમારી જતને ખુલ્લી રાખો અને તેમની મદદથી આ સૂચનાને હાંકી કાઢો .

૭

બધો જ વિષાદ ખરાબ હોય છે કારણ કે તે ચેતનાને નિમ્ન ગતિમાં લાવે છે, શક્તિનો વ્યય કરે છે, અને વિરોધી બળ પ્રત્યે માણસને ખુલ્લો કરે છે.

કોઈ પણ જતની વિષાદની ગતિને મંજૂરી ન આપો, ખાસ કરીને તો નિરાશાની પરિસ્થિતિને. બાધ્ય સ્વરૂપ વિશે એવું છે કે તે તમારી અંદર જ નહિ પરંતુ બધા માટે મુશ્કેલ પ્રાણીની માફક તેની સાથે કામ લેવું અધરું હોય છે. તેની સાથે ધીરજપૂર્વક અને સિથર અને પ્રસન્ન ખંતથી કામ લેવું પડે છે; તેના પ્રતિકારથી કદ્દી નિરાશ બનશો નહિ, કારણ કે તે વસ્તુ તેનો સંવેદનશીલ, ફરિયાદ કરતું અને મુશ્કેલ બનાવે છે, નહિ તો તે નાહિં મત કરી નાખે છે. તેના બદલે સૂર્યપ્રકાશનો તેનો ઉત્સાહ આપો અને સિથર દબાણ મૂકો અને એક દિવસ તમનો ખબર પડશો કે તે પ્રભુકૃપા પ્રત્યે પૂર્ણ રીતે ખુલ્લું થયું છે .

*

બાધ્ય સ્વરૂપને સાધનાની કોઈ પરવા નથી હોતી સિવાય કે તેના દ્વારા તેને કોઈક એવી વસ્તુ માટે જે તેને પસંદ હોય અથવા સંતોષ આપતી હોય - તેથી તેમાં વિષાદ સહેલાઈથી આવે છે.

*

સ્વાભાવિક રીતે જ, જે પ્રાણ સિથર હોય અને મનને સાચી રીતે વસ્તુઓને જોવા હે, તો આ વિષાદ આવે નહિ.

*

નિરાશાની આ લાગણીઓ અને આત્મ-તિરસ્કારની અતિશય લાગણી તથા અસહાયતા વિરોધી બળનાં સૂચનો છે અને તેમને મંજૂરી આપવાની નથી. તમે જે ક્ષતિઓ વિશે વાત કરો છો તે સમગ્ર માનવપ્રકૃતિમાં હોય છે અને દરેક સાધકનું બાધ્ય સ્વરૂપ તેનાથી પૂરેપૂરું ભરેલું હોય છે; તેમના વિશે સભાન બનવું એ રૂપાંતર

માટે જરૂરી છે પરંતુ તે સ્થિર મનથી કરવું જોઈએ અને પરમાત્મા પ્રત્યે શ્રદ્ધા અને સમર્પણથી કરવું જોઈએ તેમ જ ઉધ્વર ચેતના તરફથી એક ખાતરીબંધ અલ્લોપ્સા હોવી જોઈએ. તે વસ્તુ શૈત્યપુરુષ માટે બરાબર છે. બાબ્ય સવરૂપનું ઇપાંતર એ યોગનો સૌથી મુશ્કેલ ભાગ છે અને તે શ્રદ્ધા, ધીરજ, અચંચળતા અને મક્કમ નિર્ણય માગી લે છે. આ ભાવનાથી આ બધા વિષાદોને બહાર ઝેંકી દેવાના છે અને યોગ ઉપર સ્થિરતાથી ચાલ્યા કરવાનું છે.

*

હમણાં બે ગ્રાણ અઠવાડિયાંથી તમારા તરફથી કોઈ પત્ર નથી. જે તમે દ્યા-જનક પરિસ્થિતિમાં હો તો એટલા માટે નહિ કે અમે તમારા ઉપર નાખુશ છીએ. મેં કહ્યું છે કે અમે તમારી સાથે કાયમ છીએ અને તે સાચું છે પરંતુ તેની અનુભૂતિ કરવા માટે તમારે તમારા પ્રાણમાંથી પાછા હઠી જવાનું છે અને તમારા આંતર-સવરૂપમાં તમારે એકાગ્રતા કરવી જોઈએ. જે તમે તે વસ્તુ સચ્ચાઈપૂર્ણ રીતે અને શ્રદ્ધાથી કરો તો થોડા સમય પછી તમને સંબંધ અને વ્યવહારની અનુભૂતિ થશે.

તમે જે શબ્દો લખો છો તેનો અર્થ કે પ્રાણ સામાન્ય રીતે ઇપાંતરના સાદનો વિરોધ કરે છે. તેનો જ અર્થ બળવો કે વિરોધ. જે આંતર-સંકલ્પ આગ્રહ રાખે અને બળવો કે વિરોધને અટકાવે તો પ્રાણમય નાપસંદગી ઘણું વખત વિષાદ કે નિરાશાનું સવરૂપ લે છે અને શારીરિક મનની આંદર તેની સાથે પ્રતિકાર આવે છે. તે જૂના વિચારોને, ટેવોને અને કાર્યોની ગતિઓને ટેકો આપે છે જ્યારે શારીરિક ચેતના આવા પરિવર્તનના પુકારનો ડર રાખે છે અને તે પાછી હઠી જાય છે અને તેનામાં એક પ્રમાદ આવે છે જે આ પુકારને ગ્રહણ કરતી નથી.

તમારે આ બધી વસ્તુઓમાંથી મુક્ત થવાનું છે, પરંતુ દુઃખી કે નિરાશાની અવસ્થા એ વસ્તુ કરવા માટેની યોગ્ય અવસ્થા નથી. તમારે દર્દ, વેદના અને ડરની લાગણીમાંથી અલગ થઈને ઉભા રહેવાનું છે, તેનો ઈનકાર કરવાનો છે અને પ્રતિકારની સામે થાંતિથી જોયા કરવાનું છે અને તમારી જત ઉપર તમારા સંકલ્પને લગાડી એવો આગ્રહ રાખવાનો છે કે તે થવાનું જ છે અને તે કરવામાંથી નિષ્કળ જવાના નથી જ, ભલે તે અત્યારે થાય કે ગમે ત્યારે, અને તેમાં દિવ્ય સહાય રહેલી છે જ. ત્યાર પછી જ તમારામાં સામર્થ્ય આવી શકે જે આ મુશ્કેલીઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરશે.

*

તમે જે લાગણીથી રડવા વિશેની વાત કરો છો તે ચૈતસિક દુઃખની નિશાની છે - કારણ કે તે ચૈતસિક અભીષ્ટાનો અનુવાદ કરે છે. પરંતુ વિષાદ અને નિરાશા કદ્દી ન આવવાં જોઈએ. તમારે એવી શ્રદ્ધાથી વળગી રહેવું જોઈએ કે તમારામાં સાચી અભીષ્ટા છે તેથી તે ચોક્કસ સિદ્ધ થશે જ પછી બાબ્ય પ્રકૃતિમાં ભલે ગમે તેટલી મુશ્કેલીએ હોય. તે શ્રદ્ધામાં તમારે આંતર-શાંતિ અને સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરવાં જોઈએ અને સાથે સાથે શું કરવાનું છે તેની સ્પષ્ટ આંતરદિં પ્રાપ્ત કરવી જોઈશે તથા આંતર તેમ જ બાબ્ય પરિવતને માટે એક સ્થિર અભીષ્ટા રાખવી જોઈએ.

*

મને ખબર નથી કે દુઃખની અંદર તે વસ્તુને સુધારવાની શક્તિ હોય. (પ્રાણમાં શુદ્ધતા) મેં પોતે ગીતાના સમતાના માર્ગનું અનુસરણ કરેલું છે, પરંતુ કેટલાક માણસો માટે ચૈતસિક દદ્દ જરૂરી હોઈ શકે. પરંતુ હું માનું છું કે તે ક્ષતિનું સૂચન કરે છે અને નહીં કે તેનો ઉપાય.

*

યોગનો નિયમ એવો છે કે વિષાદ તમને નિરાશ ન કરે, પરંતુ તમારે તેનાથી અલગ થઈને પાછળ ઊભા રહેવું, તેના કારણનું નિરીક્ષણ કરવું અને તે કારણને દૂર કરવું; કારણ કે તે કારણ વ્યક્તિની પોતાની અંદર જ હોય છે, કોઈ જગ્યાએ કદાચ પ્રાણમય ક્ષતિ કે ખોટી ગતિનું લાલનપાલન કરવું, અથવા કોઈ ક્ષુદ્ર કામના આપણી અંદર અમળાયા કરે, અથવા કેટલીક વાર તે સંતોષ પામે, અથવા કેટલીક વખત તેમાં નિરાશા આવે. યોગમાં એક કામનાનો સંતોષ પ્રાપ્ત થાય, એક ખોટી ગતિને મંજૂરી આપવામાં આવે તો તે ઘણી વખત નિરાશ થયેલી કામનાને બદલે વધારે ખરાબ પ્રત્યાધાત આપે છે.

તમારે વધારે ઊંડાણમાં જીવન ધારણ કરવાની જરૂર છે. તને બાબ્ય પ્રાણમય અને મનોમય બાગમાં રહો છો તે બાબ્ય સ્પર્શો પ્રત્યે ખુલ્લો રહેતો હોવાથી તેમાં ઓછું રહો. અંતરતમ ચૌત્યપુરુષ તેનાથી મૂંઝાતો નથી; તે તેની પોતાની પ્રભુ સાથેની નજીકતામાં ઊભો રહે છે અને નાનકડી સપાટી ઉપરની ગતિઓને સાચા મૂળ સ્વરૂપની વિદેશી વસ્તુઓ તરીકે જુઓ છે.

*

એ ખરેખર સારું છે કે ચૌત્યપુરુષે વચ્ચે પ્રક્ષોપ કર્યો અને મનને ખોટી દિશા

લેવામાંથી અટકાવ્યું. એ શક્ય નથી કે આત્મવિશુદ્ધ અને રૂપાંતરના કાર્યમાં હોકરો નિષ્ફળતાઓ વગેરે ન આવે પરંતુ તેમના માટે વિષાદ ઉત્પન્ન થવા દેવો અથવા તેનાથી બ્યાગ બની જવું એ મદદરૂપ થવાનો બદલે જોખમરૂપ બનો છે; તે સહેલાઈથી વિષાદ લાવે છે અને બિજાતા મનનો ઢાંકી દે છે અને નિર્બંધતા લાવે છે. ખોટી ગતિનું અને પ્રકૃતિનું નિરીક્ષણ કરવું (અહીં જીબનો દોષ હતો અને જીબ કાયમ સહેલાઈથી ભૂલ કરે છે) અને તેને આંતરિક રીતે સ્થિર કરવી એ ઉત્તમ ઉપાય છે. જ્યારે સ્થિરતા, ખાસ કરીને આત્માની આધ્યાત્મિક સ્થિરતા એવી છે જે કાયમ ટકાવી રાખવી જોઈએ; તેના વડે દરેક બીજી બધી વસ્તુ સમયસર અને ઓછામાં ઓછી મુશ્કેલીથી શક્ય બને છે.

*

તામસિક તટસ્થતા એક વસ્તુ છે અને દર્દની ગેરહાજરી એ જુદી જ વસ્તુ છે. માણસે કર્દ વસ્તુ ખોટી છે તેનું નિરીક્ષણ કરવાનું હોય છે અને તેને સાચે માર્ગ લઈ જવા જે શક્ય બને તે બધું જ કરવાનું છે. દુઃખમાં પોતાનામાં ઈલાજ કરવાની કોઈ શક્તિ નથી, પરંતુ એક સ્થિર ખંતીલી સંકલ્પશક્તિમાં પૂર્ણ શક્તિ હોય છે.

*

રસોઈમાં મદદ કરવામાં કાંઈ ખોટું નહોતું. પરંતુ તેમાં જો કોઈ ખોટી કિયા બની હોય તો તેના માટે વિષાદ કરવાની કોઈ જરૂર નથી - કારણ કે વિષાદ પોતે જ ખોટી અથવા ભૂલભરેલી કિયા છે; અને એક ભૂલ બીજી ભૂલ વડે કર્દ રીતે સુધરી શકે ? ખોટી ગતિની સાથે કામ કરવાની યોગ્ય રીત એ છે કે તેની સામે સ્થિરતાથી જોવું અને તે જગાએ સાચી ચેતના મૂકવી.

તટસ્થતાને પ્રમાદ તરીકે ધારી લેવી એ પણ એક ભૂલ છે. જો તમે લોકો ગમે તેમ બોલે અથવા કરે છતાં તેનાથી વિક્ષુબ્ધ ન બનો તો તે મહાન પ્રગતિ છે. જો તમને માતાજી સામે ' અભિમાન ' ન હોય તો તે પણ ધણી ઈરછનીય વસ્તુ છે. ' અભિમાન ', વિક્ષુબ્ધતા વગેરે જીવનની નિશાની હોઈ શકે પરંતુ તે પ્રાણમય જીવનની, નહિ કે આંતર-જીવનની. તેઓ શાંત પડી જવા જોઈએ અને આંતર-જીવન માટે તેમણે જગા કરી આપવી જોઈએ. પ્રથમ તો એક તટસ્થ અનાસક્તિ આવે છે, પરંતુ વ્યક્તિને તેની મારફતે ધણી વખત પસાર થવું પડે છે જેથી તે વધારે વિધાના-

તમક નવીન ચેતનામાં પહેંચી થકે. જ્યારે મન આ રીતે સ્થિર બને ત્યારે ભૂનકાલીન વિચારો, બધા પ્રકારના પુનરાવર્તન પામતા વિચારો ઉપર ઊઠી આવવાની શરૂઆત કરે છે – આ બધા યા તો સ્થૂલ મનમાંથી અથવા અવચેતનમાંથી આવે છે. વ્યક્તિએ તેમનો ઈનકાર કરવો પડે છે અને તેમને પસાર થઈ જવા દેવા પડે છે અને એક એવી મનની સ્થિરતા માટે અભીસા કરવી પડે છે જેમાં ધીરે ધીરે નવીન ચેતના પોતાનો આવિભાવ કરી થકે. તમારી અંદર સાચો સંકલ્પ રાખીને મક્કમ અને સ્થિર રહો અને દિવ્ય બળને તેનું કાર્ય કરવા દો. તે સંકલ્પને કદાચ ઝડપી ફળોન આવે પરંતુ તેને વળગી રહો અને ફળ ચોક્કસ આવશે જ.

*

દુઃખ, પશ્ચાત્તાપ વગેરે પ્રાણમય મનની સ્વાભાવિક ગતિ હોય છે જ્યારે તે જુઓ કે તેણે ભૂલ કરેલી છે. બેદકારીને બદલે તે સારાં છે. તેનો ગેરફાયદો એ છે કે તે પ્રાણમય પદાર્થમાં વિક્ષોભ ઉત્પન્ન કરે છે અને કેટલીક વખત વિષાદ અથવા નિરુત્સાહ ઉત્પન્ન કરે છે. તે કારણને લઈને સાધકને સામાન્ય રીતે એવી ભલામણ કરવામાં આવે છે કે તેણે ભૂલને ઓળખવી અને એક સાચી અભીસા અને સંકલ્પથી એવું નક્કી કરવું કે ફરીથી તેનું પુનરાવર્તન ન થાય અથવા તો આવી ભૂલો કરવાની ટેવમાંથી મુક્ત બનવું. વિકાસની ઉચ્ચતર અવસ્થામાં જ્યારે આંતરશાંતિ પ્રસ્થાપિત થાય ત્યારે પ્રકૃતિની ગતિઓનું માણસ નિરીક્ષણ કરે છે અને એવું સમજી લે છે કે તે એવી યાંત્રિક કિયાઓ છે જેને સાચી બનાવવાની છે અને તેમને સુધારવા માટે પ્રકાશ અને બળને નીચે આવવા માટે પુકાર કરે છે. શરૂઆતની અવસ્થામાં પશ્ચાત્તાપની ગતિ પણ મદદ કરી શકે છે પરંતુ એ શરતે કે તે વિષાદ અથવા નિરુત્સાહને ન દોશી લાવે.

*

નિરાશા માટેનું બાધ્ય કારણો મન દ્વારા ઉત્પન્ન થાય છે અને મન પોતે જ તેમને પ્રત્યુત્તર આપે છે યા તો આપતું નથી. જે મન (સામાન્ય રીતે પ્રાણમય ગન) પોતાની સમક્ષ તેમની અમુક રીતે રજૂઆત ન કરે અને તેનો પોતાનો પ્રત્યુત્તર ન આપે તો કોઈ પણ બાધ્ય વસ્તુ અસર કરી શકે નહિ.

*

જે મન નિરાશા માટેનાં કોઈ સૂચિત કારણોને પ્રત્યુત્તર આપતું નથી તો તે ખરેખર મહાન મુક્તિ છે.

*

પ્રાણમય મન એ પ્રાણનો એક ભાગ છે. જે મન (મનોમય મન, પ્રાણમય મન, સ્થૂલ મન, અવચેતન મન) બાહ્ય વસ્તુઓને પ્રત્યુત્તર ન આપે તો વિષાદ આવવો અશક્ય છે. એક છેડે આત્મા અને બીજે છેડે પથ્થર કદ્દી નિરાશામાં સપ્દાતા નથી અને તેમની વચ્ચે રહેલી સાચી મનોમય, સાચી પ્રાણમય અને સાચી શારીરિક ચેતના કદ્દી અવસાદ પામતી નથી કારણ કે તેઓ કદ્દી આ વસ્તુઓને પ્રત્યુત્તર આપતાં નથી જેને લઈને વિષાદ ઉત્પન્ન થાય.

*

એવું લાગે છે કે તમે 'ક્ષ' ઉપર અને તેની અનુભૂતિઓ અને તેમને વિશેના વિચારો ઉપર ધારો આધાર રાખો છો. તેની નિરાશા બહારથી આવે છે અને તેને માટે કારણો છે; ફક્ત તેનું પ્રાણમય મન તેમની નોંધ બેનું નથી અથવા કારણોને સમજતું નથી, પરંતુ તેમની પ્રત્યે પ્રત્યુત્તર હોય છે જ. ભૂતકાળના પ્રાણમય મને કાયમ આ કારણો સાથે નિરાશાને સાંકળેલી હોવાથી તે છાપ પ્રાણના મસાલામાં કાયમ રહેલી હોય છે અને તેથી પ્રાણમય મને જે પ્રમાણે તેમને શીખવેલું હોય તે પ્રમાણે તેમના સ્પર્શને તેઓ પ્રત્યુત્તર આપે છે. 'ક્ષ'ના અવિદ્યામય અને બિનતાલીમી મન પાસે તેની પોતાની ચેતનાની ગતિની રહસ્યમય યાંત્રિકતા વિશે સભાન બનવાની અપેક્ષા રાખી શકાય નહિ.

*

તમે અહીંથી ગયા પછી એમ લાગે છે કે જે પ્રાણમય મુશ્કેલીઓ અહીંથી પ્રગટ થતી હતી તે તમે પાછા આવ્યા તેથી ફરીથી આ વાતાવરણમાં બહાર આવી અને ઉગ્ર અવસાદ તથા તમારા ઉપર જે માંદગી આવી તેનું તે કારણ હતું. અહીં બધી વસ્તુઓ જોટી શીતે ચાલવા લાગી અને જે વ્યવસ્થા કરવામાં આવી તે પડી ભાંગી અથવા તેમણે જોટો વળાંક લીધો તેનું પણ કારણ અવસાદ હતો. કારણ કે અવસાદ બળને આરપાર વહન કરવામાંથી અટકાવે છે અને વિરોધી બળોને બોલાવે છે અને જે મદદરૂપ હોય એવી રચનાઓનો નાશ કરવાની તેમને તક આપે છે. તમને જે કાંઈ મૂંજવણ અને મુશ્કેલી હતી તે જે તમે અવસાદની પરિસ્થિતિના વલણને ખંખેરી નાખો તો અદશ્ય થશે અથવા ધટી જશે.

*

ગમે તે શીતે અથવા ગમે ત્યાંથી તે આવી હોય પરંતુ નિરાશા માટે એક જ વસ્તુ કરવાની હોય છે કે તેને બહાર ફેંકી દેવી.

*

તમારી પોતાની અંદર રહેલી નિર્બંધતાની તમે વાત કરો છો તે ત્યાં રહેલી છે કારણ કે આ જે ગતિઓ ટકી રહેલી છે તે વસ્તુ તે દશવિ છે પરંતુ તે હૃદયમાં રહેલી નથી - તમારું હૃદય તો બરાબર છે - પરંતુ તે નિમ્ન પ્રાણમય પ્રકૃતિમાં રહેલી છે. તમારી બધી નિર્બંધતાઓ ત્યાં રહેલી છે; બાકીનું તમારું શરીર આધ્યાત્મિક જીવન માટે પૂરેપૂરું મજબૂત છે. પરંતુ નિમ્ન પ્રાણની આ અપૂર્ણતા કેવળ તમારામાં જ વિશીષ્ટ શીતે રહેલી નથી, તે લગભગ દરેક માનવીમાં રહેલી હોય છે. બુદ્ધિવિદીન દદ્દે અને નિરાશા આ બધી કૃદ્યપનાઓ, ભીતિઓ અને વિકૃત તર્કની દલીલોનું વલણ - જે કાયમ પુનરાવર્તન કર્યો કરે છે તેને માટે જો તમે સંભાળપૂર્વક નિરીક્ષણ કરો તો એક યાંત્રિક પ્રકારની જ ગતિઓ, વિચારો, લાગણીઓ અને એકની એક જ પરિભાષા અને વાક્યો હોય છે; આ નિમ્ન પ્રાણમય પ્રકૃતિનું ખાસ લક્ષણ હોય છે. તેમાંથી બહાર નીકળવાનો એક જ માર્ગ છે કે તેમનો એક ઉધ્વેં અને પ્રાણ તથા મન ચૈત્યપુરુષના મક્કમ નિશ્ચયથી સામનો કરવો, યુદ્ધ કરવું, ઈનકાર કરવો અને તેમના ઉપર સ્વામીત્વ જમાવવું. તમારો સંકલ્પ કામ-વાસનાનો આવેગ તથા જીબના સ્વાદ ઉપર વિજ્ય મેળવવાનો હતો તેથી આ નિરાશાની ‘તર્કવિદીન ગ્રંથિ’ અને નિમ્ન પ્રાણમય પ્રકૃતિ ઉપર વિજ્ય મેળવવાનો નિશ્ચય કરવો. જો તમે તેમાં રચ્યા-પરચ્યા રહો અને તમારી જતના સ્વાભાવિક અંગ તરીકે તેને ગણો તથા તેને રહેવા માટે સારાં કારણો છે એમ માનો અથવા તે આવે ત્યારે તમે આ કે પેલું કારણ તેને વાજબી ઠરાવવા માટે શોધો તો તે જ્યારે આવે ત્યારે તમારા ઉપરની તેની મનપસંદ પકડ તેણે શા માટે છોડી દેવી તેના માટે કોઈ કારણ નથી. અછી મક્કમ અને હિંમતવાન રહો, જે શીતે તમે તમારી બીજી પ્રાણમય ગતિઓ સાથે રહેલા છો તે પ્રમાણે; અને પછી તમારા ધ્યાનમાં તથા સામાન્ય સાધનામાં તમને ઓછી મુશ્કેલી લાગશે.

*

પ્રાણમાં રહેલી નિર્બંધતા તે વસ્તુઓને (અસંતોષ અને કામનાનાં બળોને) તેમનો હુમલો ચાલુ રાખવો શક્તિમાન બનાવે છો. નિર્બંધતાને મંજૂર કરવાને બદલે તમારા સંકલ્પ અને અલીખ્સાને પુનર્જીવિત કરો અને આ અહંકારયુક્ત તમોગ્રસ્તતાને તેમને બહાર ફેંકી દેવા દો....

તે ઉપરાંત માનવ-પ્રાણની અહંકારયુક્ત બંડના બૂમબરાડાવાળી માગણીઓને ઉપર ઉઠવા ન દો અથવા જો કોઈ તેવી માગણી ઉઠી આવે તો ખાસ જુઓ કે તમે કે તમારા પોતાના સવરૂપનો કોઈ ભાગ તેની સાથે તાદાત્મ્ય ન સાધે.

*

ભૂતકણની લાગણીઓ અને ગતિઓ કાયમ રાગે ઊંઘમાં પાછી આવે છે. જ્યારે ચેતનાએ તેનું સજ્ઞાન કરેલું તેમાં ઝ્યાંતર થાય અને જગ્યાત અવસ્થામાં સ્વરદ્ધ બને ર્યાર પછી જ નિદ્રામાંથી પણ તેની માણસ સફાઈ કરી શકે છે.

તમે બાધ્ય ચેતનાનાં સૂચનો ‘શક્તિમાન ન હોવું’ વગેરે વગેરે ઉપર વધારે પડતું ધ્યાન આપો છો. તમે થોડા થોડા ખુલ્લા થવાની શરૂઆત કરી છે તે દર્શાવે છે કે તમે શક્તિમાન છો. તમારે તે ગતિ તરફ પાછા ફરવાનું છે; તેના માટે તમારે આ બાધ્ય પ્રાણને સમજાવવાનું છે કે તેણે આ વસ્તુઓનું પુનરાવર્તન ન કરવું : ‘હું યોગ્ય નથી, મારા પ્રયત્નો સફળ થઈ શકે નહિ, હું વધારે પડતો દુષ્ટ છું વગેરે વગેરે’ – અથવા જો તે પ્રમાણે ચાલુ રાખે તો તમારે તેને ધ્યાન દઈને સાંભળવું નહિ. તમને જે શક્યતા બતાવવામાં આવી છે તેના ઉપર તમારે એકાગ્ર થિયું અને ધારી લીધેલી અશક્યતા ઉપર નહિ.

*

એ સ્પષ્ટ છે કે બળ અને શાંતિનું નીચે અવતરણ થાય છે અને તમારી અંદર પોતાની જતને મક્કમ બનાવવા માટે પ્રયત્ન કરે છે.

બીજી બધી લાગણીઓ, દુઃખી થવાની ઈચ્છા, સુખી થવા માટેનો ઊર, અશક્તિ અથવા અયોગ્યતાનું સૂચન એ બધી પ્રાણમય રચનાઓની સામાન્ય ગતિ છે જે તમે પોતે નથી અને તેઓ ઉપર આવીને તમારી અંદર થતા ઝ્યાંતરને અટકાવવા પ્રયત્ન કરે છે. તમારે આ બધાં સૂચનોને સ્વીકારવાનો ઈનકાર કરવાનો છે અને તમારી અંદર રહેલા સત્યની બાજુએ તમારે તમારી જતને ખંતપૂર્વક મૂકવાની છે. તે વસ્તુ તમને મુક્ત અને પ્રસન્ન બનાવશે અને બધું સારું થઈ જશે.

*

જ્યાં સુધી પૂર્ણ પ્રકાશ અને સાચું બળ ન આવ્યાં હોય ત્યાં સુધી પોતાની અંદર કોઈક જગાએ કોનામાં ગોટાળો અને અવિદ્યાની લાગણી કોને નથી થતી ? તમારી એ ભૂલ છે કે સતત ગોટાળા વિશે વિચાર કર્યા કરો છો અને તેની સાથે સંધર્ષ કર્યા કરો છો તેમાં જ રહેા છો, તેના વિશે વિચાર કરીને તેનો વિસ્તાર વધારો છો અને તેની સાથે એવું વર્તન કરો છો જ્યે કે તે પોતે જ સાચી અને વાસ્તવિક વસ્તુ હોય. જ્યારે તમને બળની અનુભૂતિ થાય ત્યારે તમે બળ પ્રત્યે વળો અને તેને કાર્ય કરવા દો – તે બળ જ ગોટાળો અને તમોગ્રસ્તતામાંથી તમને બહાર કાઢ્યો અને નહિ કે તમે પોતે અથવા તમારું વિચારનું વાગેળવું કે સંધર્ષ. તમારી

શદ્વા તથા તમારો વિશ્વાસ ‘સાચા’ પ્રકારનાં છે કે નહિ તેની પરીક્ષા કરવાનો કયો ઉપયોગ છે? બળની અનુભૂતિ કરવી, સ્થિર બનવું અને તેને કાર્ય કરવા દેખું એટલી જ વસ્તુ ખાસ જરૂરી છે.

*

એ સારું છે કે તમે આ સંધર્મમાંથી પાછા ફરીને સ્થિરતાના પાયા ઉપર પાછા ફરો છો જે ખુલ્લવા થવા માટે મદદરૂપ છે. આ બધો સંધર્મ અને જોટાળો તથા આત્મ-તિરસ્કાર તે જૂનો આગળ પ્રગતિ કરવાનો ખોટો માર્ગ છે; તે મનોમય અને પ્રાણમય છે અને કદી સફળ થઈ શકે નહિં; સ્થિર મનમાં જ ખુલ્લવાપણું આવી શકે છે. પછીથી ચૌત્યપુરુષ, તમારી અંદર રહેલો આત્મા, અગ્રભાગે આવવાની શરૂઆત થાય છે. આત્મા સત્યને જાણે છે અને જુઓ છે. મન અને પ્રાણ જાણી કે જોઈ શકતા નથી – સિવાય કે તેઓ આત્માના જ્ઞાનથી પ્રકાશિત થયેલાં હોય.

*

એ સાચું નથી કે તમે સાચે માર્ગ જઈ શકશો નહિ અથવા જશો નહિ. જ્યારે તમારો નિમ્ન પ્રાણ અધીર બને છે અથવા તમારું સ્થૂલ મન ઉપર ઊઠી આવે છે ત્યારે તમનો એ પ્રમાણે લાગે છે. ફક્ત એ જ સાચી બાબત છે કે જે તમે તમારી જાતનો જે ભાગ પરમાત્માના સંપર્કમાં હોય તેમાં ટકાવી રાખો તો તે વસ્તુ ઝડપથી બનશો અનો ઓછી મુશ્કેલીથી અનો ઓછી નકલીફથી બની આવશે.

*

જે તમારામાં આવી અચેતનતા હોય તો તમારાં સર્વ કાર્યોમાં સચેતન બનવાની જરૂર છે જેથી કરીને પ્રાણમય કિયાઓ તમને પછીથી છેતરી શકે નહિ અથવા તમારી ઉપર થાસન કરી શકે નહિ. તમારે આ બધી પ્રાણમય ગતિઓ તરફ પૂર્ણ સરચાઈ-પૂર્ણ દણિબિંદુ રાખવું જોઈશે અનો તેઓ જે શીતની છે તે રીતે જ તેમને જોવી પડશે.

જે તમે એક વખત ચૌત્યપુરુષ પ્રત્યે ખુલ્લવા થાઓ અનો તેનો ખુલ્લવો રાખો. તો પછી તમારામાં સતત તમારી જાતમાંથી એક એવું દર્શન આવશે જે તમને દરેક પગલે વાસ્તવિક સત્ય બતાવશે અનો કોઈ પણ જાતની છેતરપિંડી વિરુદ્ધ તમારું રક્ષાણ કરશો. જે તમે સતત અભીસા રાખો અનો તમારી અંદર શાંતિ અનો બૂજની વૃદ્ધિ થવા દો તો આ ખુલ્લવાપણું આવશે.

*

૮

મેં કદી કહ્યું નથી કે શંકા ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવો સહેલો છે; તે મુશ્કેલ
છે કારણ કે માનવ સ્થૂલ મનની પ્રકૃતિમાં કોઈક એવી વસ્તુ છે જે શંકાને શંકા
ખાતર વળગી રહે છે. વિષાદ, નિરાશા, વેદના અને દુઃખને જીતવાં સહેલાં નથી
કારણ કે માનવ-પ્રાણમાં કોઈક એવી વસ્તુ છે જે તેને વળગી રહે છે અને તેની
જીવનના નાટક માટે તેને જરૂર પડે છે. તે જ પ્રમાણે મેં કદી કહ્યું નથી કે કામ-
વાસના; કોધ, ઈર્ષા વગેરેને જીતવાં સહેલાં છે. મેં એમ કહ્યું હતું કે તે મુશ્કેલ છે,
કારણ કે તે માનવ-પ્રાણની અંદર વળાયેલી વસ્તુ છે અને તેમને બહાર ફેંકી દેવામાં
આવે તો પણ તે પાછી પ્રાણમાં આવે છે કારણ કે યા તો પ્રાણની પોતાની તે પ્રકાર-
ની ટેવ હોય છે અથવા સામાન્ય પ્રકૃતિનો હલ્લો પણ પહેલાં જીલતો હતો તે પ્રમાણે
જીલવા લાગે છે તેથી તે બધું પાછું ધૂસી આવે છે.... બાબ્ય ચેતના એટલે કે સ્થૂલ
મન અને સ્થૂલ માનવ-ચેતનાને તેની પોતાની વેદના માટે તિરસ્કાર હોય છે જ અને
તેને મુક્ત રાખીએ તો બીજાના દુઃખને પણ જોવાનું તેને પસંદ નથી. પરંતુ તમને
જે આ જીવન-નાટક ગમે છે તેનું અર્થસૂચન ઊંડાણથી જુઓ જે માણસો શા માટે
આ નાટકમાંથી બહુ ઓછા માણસો છટકી શકે છે, અને તમે વધારે ઊંડાણમાં જાઓ
તો તમને માલૂમ પડશો કે પ્રાણમાં જ કોઈ એવી વસ્તુ છે જેને દુઃખ પસંદ છે
અને જીવન-નાટક માટે જ તેને ચોંટી રહે છે. તે સપાઠી નીચે કોઈ વસ્તુ છે પણ
તે મજબૂત હોય છે, માનવ-પ્રકૃતિમાં લગભગ સર્વવ્યાપક અને જે તેને બરાબર
ઓળખી ન લેવાય તથા આંતરિક રીતે વ્યક્તિ તેમાંથી પાછી હઠી ન જય ત્યાં સુધી
તેને નિર્મૂળ કરવું બહુ અધરું છે. માણસનું મન અને શરીર દુઃખને પસંદ કરતાં
નથી, કારણ કે જે તેઓ પસંદ કરતાં હોય તો તે દુઃખ રહે જ નહિ, પરંતુ પ્રાણમાં
રહેલી આ વસ્તુને તે જોઈએ છીએ જેથી કરીને જીવનમાં તીખો મસાલેદાર સ્વાદ
આવે. એ કારણને લઈને જ નિરાશાઓ સતત આવ્યા કરે છે અને મનને તેની
ઈરછા નથી; તેમાંથી મુક્ત થવું છે પણ પ્રાણ તેમને પ્રત્યુત્તર આપે છે અને તેને
ગ્રામોઝોનની રેકર્ડની માફક વગાડયા કરે છે અને અનેક વખત વાળીને પૂરી થયેલી
રેકર્ડને ફરી ફરી વગાડયા કરે છે. તે શરૂ થઈને ગોળ ગોળ કેમ ફરે છે તેના માટે
પ્રાણ કારણો આપતો નથી, તે કુદ્ર પ્રકારનાં હોય છે અને તેમને વાજબી ઠરાવવાં
અપૂર્ણ હોય છે. માનવ-પ્રકૃતિમાં રહેલા આ ભયંકર લક્ષણમાંથી મુક્ત થવા માટે
તમારામાં એક દઢ સંકલ્પ હોવો જોઈએ અને તેમને વાજબી ન ઠેરવો અને ઈનકાર

કર્યા કરો અથવા આવકાર ન આપો તો છેવટે તેમાંથી મુક્ત થઈ શકો છો. એટલે જ્યારે અમે પ્રાણના પ્રહસન, અથવા પ્રાણના નાટક વિશે વાત કરીએ છીએ ત્યારે અમે વસ્તુઓની સપાટી જોઈને જ નહિ પરંતુ મનોવૈજ્ઞાનિક જ્ઞાનથી તેની અંદર રહેલી ગુમ કિયાએ વિશે વાત કરતા હોઈએ છીએ. જો સપાટી ઉપરની ચેતના જ જોઈએ તો યોગની દર્શિએ જે કામ કરવાનું છે તે થઈ શકે નહિ. વળી તમો આંતર-સ્વરૂપમાં ભક્તિમાં પ્રગતિ કરી અને સમર્પણનો સંકલ્પ કર્યો ત્યાર પછી જ તમારી અંદર વિષાદ ચડી આવ્યો એ આ વસ્તુમાં બનતા પ્રત્યાધાતના નિયમ પ્રમાણેનું પરિણામ છે. આ વિષાદ અંધકારના તત્ત્વમાંથી આવે છે અને જ્યારે બની શકે ત્યારે આ તત્ત્વ સાધક ઉપર હુમલો લઈ આવે છે અને જે કાંઈ પ્રગતિ થઈ હોય તેનો ધિક્કાર કરે છે, એટલું જ નહિ પરંતુ પ્રગતિના વિચારને પણ ધિક્કારે છે અને પોતાના હુમલાઓ અને સૂચનો દ્વારા સાધકમાં એમ ઠસાવે છે કે તેણે કોઈ પ્રગતિ કરી નથી અને કાંઈ કરી હોય તો તે અધૂરી છે અને નિષ્ફળ છે.

આ જગતના નિયમો સવિદ્યાના નિયમો છે અને અવિદ્યા છે ત્યાં સુધી પરમાત્મા તે નિયમોને ટકાવી રાખે છે. જો તેમ ન કરે તો જગત ભાંગીને ભુક્કો થઈ જાય — ગીતા કહે છે તે પ્રમાણે ઉત્સીદેયુરિમે લોકાઃ આ અવિદ્યામાંથી નીકળી પ્રકાશમાં જવા માટે કેટલોક શરતો છે. એક શરત એ કે સાધકના મને સત્ય સાથે સહકાર કરવો અને તેના સંકલ્પે દિવ્ય શક્તિના સંકલ્પ સાથે સહકાર કરવો. તે કાર્ય કદાચ પ્રાણ અને સ્થૂલ મનને ધીમું લાગે પરંતુ એ શક્તિ પ્રકૃતિને પ્રકાશ તરફ ઉઠાવી રહેલી જ છે; જ્યારે સાધક તરફથી સહકાર પૂર્ણ બને ત્યાર પછી જ ઝડપી પ્રગતિ બની શકે. આ દિવ્ય શક્તિ સાથે સહકાર આપવામાં માનવીની પ્રકૃતિની તમોગ્રસ્તતા અને નિર્બંધતા છે એટલે મહેનત અને સમય લાગે છે પણ તેના માટે સાધકે આનાકાની ન કરવી જોઈએ.

તમારી અંદર શ્રદ્ધા સત્યનિષ્ઠા અને સમર્પણ માટે પુકાર થયો છે તે સહકાર સરળ કરવાનું નિર્માંત્રણ છે. જો સ્થૂલ મન હેઠેક પણે ન્યાયાધીશ બનવાનું બંધ કરે અને આત્મા જેવી ગહન વરતુ જેને તે પોતે જાણતું નથી અથવા તેની પહોંચ બહાર છે તો પ્રકાશને ગ્રહણ કરવાનું કાર્ય વધારે સરળ બને અને તેને જે જીવન નથી તે પ્રકાશ દ્વારા અને અનુભૂતિ દ્વારા વધારે સહેલાઈથી સમજી શકે. જો મન અને પ્રાણ કોઈ પણ સંકોચ વગર પોતાની જતને પરમાત્માના હાથમાં સોંપી દે તો તે શક્તિને કાર્ય કરવું વધારે સરળ બને અને દેખી શકાય એવું પરિણામ ઉત્પન્ત કરી શકે. જો કોઈ વિરોધ હોય તો સ્વાભાવિક રીતે જ તેનો વધારે સમય લાગે છે અને

કાયું અંદરથી બનવું જોઈએ અથવા આપણને એવું લાગે કે તે ભૂગર્ભમાં કામ કરે છે, જેથી કરીનો તે પ્રકૃતિને તૈયાર કરે અને તેનામાં રહેલા વિરોધને નાખૂદ કરશે.

*

તમારી અંદર રહેલી જે વસ્તુ દુઃખમાં આનંદ બે છે અને જેનો તે જોઈએ છે તે માનવ-પ્રાણનો એક ભાગ છે — અમે આ વસ્તુઓનું વર્ણન બિનસચચાઈ અને પ્રાણની વિકૃતિ તરીકે કરીએ છીએ. તે દુઃખ અને મુશ્કેલી માટે બૂમાબૂમ કરે અને પ્રભુ ઉપર દોષ ઢોળે છે અને જીવન અને બીજા બધાનો તેનો વેદના આપે છે એ રીતે દાખિત ઠરાવે છે તેમ છીતાં દુઃખ અને મુશ્કેલીઓ આવે છે અને ટકી રહે છે. કારણ કે પ્રાણની અંદર રહેલી કોઈક વિકૃત વસ્તુ તેમને દૃઢ્હે છે ! પ્રાણનું તે તર્વ બિલકુલ નાખૂદ કરવું જોઈએ.

*

હા, તે પ્રમાણે જ છે. જે જીવનમાં કોઈ દદ્દ ન હોય તો પ્રાણમય ચેતનામાં એવી કોઈ વસ્તુ છે જેને સંતોષ થાય નહિ. શરીરનો વેદનાનો ડર છે અને તેને લઈને તે દુઃખનો ધિક્કારે છે પરંતુ પ્રાણ તેનો જીવનના એક નાટકના ભાગડુપે સ્વીકારે છે.

*

આત્મા નહિ પરંતુ પ્રાણ અથવા તેની અંદર રહેલી કોઈ વસ્તુ નિસાસા નાખવામાં અને રુદ્ધનમાં આનંદ બે છે અને હકીકતમાં તે દુઃખ અને સર્વો પ્રકારની વેદનામાં આનંદ માણે છે.

*

સપાટી ઉપરની પ્રકૃતિ આનંદ કરતી નથી — પરંતુ અંદર રહેલી કોઈ વસ્તુ ‘હાસ્ય અને અશ્રુ’, આનંદ અને દુઃખ, આનંદપ્રમોદ અને દદ્દની લીલા એક શર્ષદમાં અવિદ્યાની લીલામાં આનંદ માણે છે. કેટલાક માણસો આ વસ્તુ અમુક હદ સુધી સપાટી ઉપર આવે છે. ઘણા માણસોને જે તમે એવી દરખાસ્ત મૂકો કે જીવનમાંથી દુઃખ લઈ લઈએ તો તમારા સામે પ્રશ્નાર્થ દાખિથી જોશે અને તેમને એવું લાગશે કે કેવળ આનંદ અને શાંતિ હોય તો કોઈ બહુ જોટી રીતની ખરાબ વસ્તુ બને — ઘણા માણસોએ આ પ્રમાણે કહેલું છે.

*

અસંતોષ પામેલી પ્રાણમય કામના દુઃખ લાવે જ. આપણે જે અવિદ્યામાં રહીએ છીએ તેના પરિણામડુપે દદ્દ અને વેદના આવે છે જ; માણસો બધી જ

જતની અનુભૂતિઓ દ્વારા વિકાસ પામે છે, દુઃખ અને વેદના તેમ જ તેમનાથી વિરોધી વસ્તુઓ પણ, આનંદ, સુખ અને ઉત્કટ તીવ્રતા. જો માણસ તેમને સાચી રીતે લે તો તેમનામાંથી તેને સામંજ્ય આવે છે. ઘણા માણસો દુઃખ અને વેદનામાં આનંદ લે છે જ્યારે તેની સાથે સંધર્ષ અથવા પ્રયત્ન અથવા સાહસ સંકળાયેલાં હોય પરંતુ તેમાં વધારે તો સંધર્ષનો ઉત્સાહ અને ઉશ્કેરાટ હોય છે નહિ કે દુઃખના પોતાના માટેનો આનંદ. તેમ છતાં પ્રાણમાં કોઈક એવી વસ્તુ હોય છે જે સમગ્ર જીવનમાં આનંદ લે છે, તેનો અંધકાર તેમ જ ઊજળી બાજુ પણ. પ્રાણમાં પણ કોઈક એવી વિકૃત વસ્તુ હોય છે જે દુઃખ અને કરુણાંત નાટકમાં એક નાટકીય આનંદ લે છે, અરે પડતી અથવા માંદગીમાં પણ લે છે.

હું ધારતો નથી કે કેવળ શંકાઓ કોઈ ફાયદો લાવી શકે; મનોમય પ્રશ્નો જે સત્યની શોધમાં હોય તો ફાયદો લઈ શકે છે, પરંતુ શંકા ખાતર જ કરવામાં આવતો પ્રશ્ન, અથવા કેવળ વિરોધ માટેની ભાવનાથી જ કરાયેલા પ્રશ્નો આત્માનાં સત્યોની વિરુદ્ધ ભાવનાથી કરવામાં આવે તો ફક્ત ભૂલ અથવા અનિશ્ચિતતા લાવે છે, જ્યારે પ્રકાશ આવે અને છતાં હું પ્રશ્ન પૂછ્યા કરું અને સત્યની તેની અર્પણ કરવાની ઈચ્છા હોય છતાં ઈનકાર કર્યા કરું, તો પ્રકાશ મારી અંદર ટકી શકે નહિ; છેવટે મનમાં તેને કોઈ આવકાર ન આપતો હોય અથવા પાયો ન બંધાતો હોય તો તે પાછું હઠી જશે. માણસે પોતાની જતને પ્રકાશમાં આગળ ધપાવવી પડે છે, નહિ કે કાયમ અંધકારમાં પડી જઈને અંધકારને જે એક ભ્રમ તરીકે પ્રકાશ માની લેવાનો નથી. દુઃખ અથવા શંકામાં માણસને જે કાંઈ સિદ્ધ મળતી હોય એવું લાગે તો તે અવિદ્યા છે; સાચી સિદ્ધ દિવ્ય આનંદ અને દિવ્ય સત્યમાં રહેલી છે અને તેના વિશ્વાસમાં રહેલી છે અને યોગી તેના માટે જ પ્રયત્ન કરે છે. સંધર્ષ દરમિયાન તેને શંકા મારફતે કદાચ પસાર થવું પડે, પોતાની પસંદગીને લઈને નહિ અથવા પોતાના સંકલ્પ અનુસાર નહિ પરંતુ તેના જીવનમાં કોઈ ઊંઘ રહેલી હોય તેને લઈને તે પ્રમાણે બને છે.

*

તમે વિક્ષુબ્ધતા માટે જે નોંધ કરી છે તે સાચી છે. અત્યારે તમારામાં બે ચેતનાઓ છે, નવીન ચેતના જે વિકાસ પામતી જય છે અને બીજી જેમાં જૂની વસ્તુ પડી રહેલી છે. જૂની ચેતનામાં એવી કોઈ વસ્તુ છે જેમાં માનવ-પ્રાણની ટેવ છે — તેમાં દુઃખ, ગુસ્સો, ચીડ વગેરે સાથે અથવા કોઈ પ્રાણમય, ઊર્મિમય અથવા મનોમય પ્રકારના ક્ષોભને વધારે પ્રમાણમાં મન ઉપર લઈ લેવાનું, લંબાવવાનું વલણ છે અને તેને છાડી દેવાની ઈચ્છા નથી. વિક્ષુબ્ધતાનું કારણ ચાલ્યું ગયું હોય અને

તેને ભૂલી શકતું હોય છતાં તે વલણ પાછું ફરે છે અને જ્યારે બની શકે ત્યારે ફ્રેથી જૂની વસ્તુઓને યાદ કરીને પાછી લાવે છે. મનાવ-પ્રકૃતિની આ સામાન્ય ખામી છે અને તે બિલકુલ ચીલાચાલુ કિયા છે. તેનાથી ઉલટું નવી ચેતનાને આ વસ્તુઓ જોઈતી નથી અનો જ્યારે તે વસ્તુઓ બને છે ત્યારે તેમને બને તેટલી અડપથી બહાર ફેંકી હેઠળ છે. જ્યારે નવીન ચેતના પૂરેપૂરી વિકાસ પામશે અને સ્થિર બનશે ત્યાર પછી આ બધી વિક્ષુબ્ધતાઓ પૂર્ણ રીતે દૂર થશે. કદાચ તેમને માટે કારણો ઉત્પન્ન થાય તો તેનો પ્રત્યુત્તર દુઃખ, ગુરુસો, ચીડ વગેરે ઝેપે પ્રકૃતિમાં આવશે નહિ.

*

ગમગીની અને બીજી મુશ્કેલીઓ નિમ્ન પ્રાણ અને શારીરિક ચેતનાની જડતા-માંથી આવે છે. તમારે ચેતનાને આ જડતામાંથી બહાર નીકળી જવા માટે તૈયાર કરવાની છે. આ યોગ માટે એક સાંત્વક પ્રકુલ્પતા અને સ્થિરતા અને વિશ્વાસ એ યોગ્ય સ્વભાવ બનવો જોઈએ; વિષાદ, નિરાશા અને રુદ્ધનમાં રસ લેવો નહિ કારણ કે ખુલ્લા થવાના માર્ગમાં અંતરાયરૂપ છે, સિવાય કે તે મુક્તિ માટેનું અથવા ભક્તિ અથવા ગતિમાન પ્રેમ અને ભક્તિ માટેનું ચૈતસિક રુદ્ધન હોય. કામવાસના ઉપર કાબૂ મેળવવામાં પ્રગતિ તથા બીજી રાજસિક કિયાઓ ઉપરનો કાબૂ એ સારી તૈયારી છે પણ એટલું પૂરતું નથી; તે પોતે એક નકારાત્મક બાળુ છે જે કે અનિવાર્ય છે. એક સામર્થ્ય, પ્રકાશ અને શાંતિ માટેનું સાંત્વક ખુલ્લાપણા માટે અભીષ્ટા રાખો. અને જે પ્રગતિ પ્રથમ ધીમી થાય તો ચિંતા ન કરો અનો યોગમાં જડપી પ્રગતિ આવે તે પહેલાં લાંબી તૈયારી અને મહેનત કરવી પડે તો ગણગણો નહિ.

*

‘ક્ષ’એ પરિવર્તનની જે નોંધ કરી છે તે સ્પષ્ટ રીતની ગ્રાણમય અને શારીરિકમાં મહાન પ્રગતિ છે. આનંદી અનો પ્રકુલ્પિત રહેવામાં આધ્યાત્મિક રીતે કાંઈ ખોટું નથી, ઉલટું તે સાચી વસ્તુ છે. સંઘર્ષો અનો અભીષ્ટા વિશે કહેવાનું કે પ્રગતિ માટે સંઘર્ષો અનિવાર્ય નથી અને એવા ધણા માણસો છે જેઓ સંઘર્ષયુક્ત વલણથી એવા ટેવાયેલા હોય છે કે તેમને સંઘર્ષમાં જ ધણોખરો સમય જાય છે અને બાકી બહુ ઓછા સમય રહે છે. તે ઈરછનીય નથી. એક સૂર્ય-પ્રકાશિત માર્ગ છે અને એક અંધકારમય માર્ગ છે અનો આ બેમાંથી તે વધારે સારો માર્ગ છે — એક એવો માર્ગ જેમાં કેવળ માતાજી ઉપર જ આધાર રાખવાનો હોય છે, કોઈ ડર હોતો નથી, કોઈ વસ્તુ માટે દુઃખ નથી. અભીષ્ટાની જરૂર હોય છે પરંતુ એક

સૂર્ય-પ્રકાશિત અભીષ્ટા હોય છે જે પ્રકાશ અને શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ તથા આનંદથી પૂર્ણ હોય છે. જે મુશ્કેલી આવે તો તેનો પણ હાસ્યથી સામનો કરવાનો હોય છે.

*

જ્યારે તમારો જન્મદિન હોય અથવા તમને દર્શન મળે ત્યારે આવી હિયા કાયમ આવવાનો પ્રયત્ન કરે છે અનો સ્પષ્ટ રીતે જ તમને વિક્ષુબ્ધ કરવા માટેની ઈરછાવાળાં બળોનું તે સુચન હોય છે અને તમારો જન્મદિન તથા તમારા દર્શનને બગાડવા માટે આવે છે. તમારી સાધનામાં તે સહાયરૂપ છે એવા વિચારનો તમારે ત્યાગ કરવો જોઈએ. દા.ત. તે પ્રભુનું સ્મરણ કરવામાં મદદરૂપ છે વગેરે - જે તે સહાયરૂપ હોય તો તે પરમાત્માને જોટી રીતે યાદ કરાવે છે અને તેની સાથે સાથે નબળાઈ, વિશ્વાસ, અવિશ્વાસ વગેરે વગેરે લાવે છે. એક આશીર્વાદરૂપ પ્રસત્તા ? તે વસ્તુ તમને ચૈતસિક કાર્ય માટે સાચી પરિસ્થિતિમાં મૂકે છે અને તમારો જાણ બહાર પણ તમે આધ્યાત્મિક વલણ માટે સાચી સમજણ અને સાચી લાગણોઓમાં મુકાઓ છો. હમણાંથી આ તમારા વિકાસનું હું ધણા લાંબા સમયથી નિરીક્ષણ કરું છું અને તમારી પ્રસન્ન અવસ્થા ધણી સક્રિય હોય છે. જ્યાં, પ્રભુનું સ્મરણ એ બધું બરાબર છે પરંતુ તેનો પાયો આ હોવો જોઈએ અને સાથે સાથે કાયો અને મનોમય સક્રિયતા હોવી જોઈએ કારણ કે ત્યાર પછી કરણ તંદુરસ્ત પરિસ્થિતિમાં હોય છે. પરંતુ તમે અધીર થઈને આતુર બનો અનો જ્યાં સિવાય કાંઈ કરો નહિ અનો પરમાત્મા સિવાય બીજો કોઈ વિચાર ન કરો તથા તમે કેટલો ‘પ્રગતિ’ કરો છે અથવા નથી કરો તેનો વિચાર કરો (‘ક્ષ’ કહે છે કે તમારે કદી પ્રગતિ વિશે વિચાર ન કરવો, તેના મત પ્રમાણે તે અહંકારની ગતિ છે.) તો પહેલાંના જેવી જ નાજુક પરિસ્થિતિ છે - કારણ કે તમારું તંત્ર ભીમસેની પ્રયત્ન માટે તૈયાર નથી અને તેથી તે વિક્ષુબ્ધ થઈને એવો વિચાર કરે છે કે તે અયોગ્ય છે અને કદી તેને લાયક બનશે નહિ. તેથી સારા આનંદી કાર્યકર્તા બનો અને બની શકે એવી સર્વ રીતે તમારી ભક્તિ પરમાત્માને અર્પણ કરો, પરંતુ તમારી અંદર કાર્ય કરવા માટે તેનો જ આધાર રાખો.

*

હવે જરૂરી વસ્તુઓ છે કે તમે જે શોધ કરો છે તેનો લાભ ઉઠાવવો અને વિધનને દૂર ફેંકી દેવું. માતાજીએ માત્ર વિધનનું જ દર્શન કરાવ્યું નથી પરંતુ તેને દૂર કરવાનો રહ્યો પણ સ્પષ્ટ રીતે બતાવ્યો હતો અને તમે તે વખતે સમજ્યા પણ હતા પરંતુ અત્યારે (જ્યારે તમે મનો પત્ર લખી રહ્યા છો ત્યારે) તમને દેખાયેલો પ્રકાશ પ્રાજ્ઞાની રમતનું લાલન જેમ જેમ વધારે કરો છો તેમ તેમ દંકાઈ ગયેલો

લાગે છે અને તમે ઉદાસીનતામાં પડયા હો એવું લાગે છે. તે સ્વાભાવિક છે કારણ કે ઉદાસીનતા આ વસ્તુ લાવે છે એટલા માટે દુઃખવાદનો હું વિરોધી છું. જે સાધના શોકને (અભિમાન, બંડ, વિરહ)ને મુખ્ય સાધન બનાવે છે તેનો વિરોધ કરું છું કારણ કે સ્થિરનોઝાએ દર્શાવ્યું તેમ શોક વધારે પૂર્ણતા તરફ લઈ જવાનો માર્ગ નથી તેમ સિદ્ધ આપતો નથી; તે બની શકે પણ નહિ, કારણ કે તે મનને ગુંચવી નાખે છે, નબળું અને વ્યગ્ર બનાવે છે, પ્રાણની શક્તિને શિથિલ બનાવે છે અને આત્માનો અંધકારમાં નાખે છે. આનંદ અને પ્રાણની નમનીયતામાંથી નીકળીને પોતાના વિશે અવિશ્વાસ, નિરુત્સાહ અને નબળાઈમાં લઈ જાય છે અને તમે મોટી ચેતનામાંથી નાની ચેતનામાં ચાલ્યા જાઓ છો. આવી દર્શામાં ચાલ્યા જવાની ટેવ એવું દર્શાવે છે કે તમારા પ્રાણની અંદર હજુ કોઈ એવું તરત્વ છે જે આ નાનકડી અંધકારમય તમોગ્રસ્ત દુઃખમય કિયાને વળગી રહ્યું છે પણ યોગમાં તો તેમાંથી બહાર નીકળવાનું લક્ષ્ય હોય છે.

એટલે એમ કહેવું કે તમે જે ખોટી ચાવીથી તમે પરીનો મહેલ ખોલવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા તે ચાવી માતાજીએ લઈ લીધી અને તમારી પાસે કોઈ ચાવી રહેવા ન દીધી, એ ખોટું છે. પરંતુ માતાજીએ તમને સાચી ચાવી આપી હતી. એટલું જ નહિ પણ તે ચાવી આપી પણ હતી. તેમણે તમે આનંદપૂર્ણ રહેવાનો ફક્ત ઉપદેશ જ આપ્યો ન હતો, પરંતુ ધ્યાનમાં સાચી રીતની જે અવસ્થા અનુભવાય છે તેનું વળું પણ કર્યું હતું – તેમાં એક આંતર આરામની સ્થિતિ હોય છે, તંગદિલી હોતી નથી, એક સ્થિર ખુલ્લાપણું હોય છે નહિ કે તીવ્ર અથવા જેંચાણવાળી તાણ. એક દિવ્ય શક્તિ તમારામાં કાર્ય કરે છે અને તમે સંવાદમય રીતે તમારી જાતને વિશ્વાસપૂર્વક, કોઈ પણ જાતની દખલ વગર તેને કામ કરવા દો છો. તમને માતાજીએ પૂછેલું પણ ખરું કે તમે આવી સ્થિતિ અનુભવી છે કે કેમ અને તમે હા પાડેલી, તથા કહેલું કે તમે તે વિશે બરાબર જાણતા હતા, આ સ્થિતિ જ ચૈત્ય રીતનું ઉદ્ઘાટન છે અને તમને જો તે સ્થિતિ મળી હોય તો ચૈત્ય ખુલ્લાપણું શું છે તે તમે જાણો છો. બેશક, તેને પૂર્ણ કરવા માટે બીજી ધર્યા વસ્તુઓ પણ આવે છે, જેમાં પેલું ઉદ્ઘાટન સહેલાઈથી બને છે. તમને માતાજીએ આપેલી ચાવી તમારી ચેતનામાં રાખવી જોઈતી હતી અને તેને લગાડવી જોઈતી હતી – તમારે પીછેહઠ કરીને વિષાદ તથા ભૂતકાળ વિશેના પશ્ચાત્તાપને તમારામાં વધવા દેવા જોઈતા ન હતા. આ સ્થિતિમાં જેને અમે સાચું અથવા ચૈતસિક વલણ કરીએ છીએ તેમાં પુકાર, પ્રાર્થના, અભીષ્ટા આવે છે. તીવ્રતા અને એકાગ્રતા પોતાની જાતે આવે છે નહિ કે સખત પરિશ્રમથી અથવા પ્રકૃતિના ઉગ્ર તણાવથી. ખોટી

કિયાઓનો પરિત્યાગ, ભૂલોનો સ્વીકાર સહેલો આપોઆપ બને છે, અને અસરકારક રીતે બને છે. આ વલણ વેવાની જેમણે સંમતિ આપેલી છે તે સર્વને આવો અનુભવ થયેલો છે.

સાથે સાથે એ વાત પણ કહી દઉં કે ચેતના અને ગ્રહણશીલતા એ બન્ને એક જ વસ્તુ નથી; માણસ ગ્રહણશીલ હોઈ શકે પરંતુ વસ્તુઓ કઈ રીતે બને છે અથવા કઈ રીતે બની રહેલી છે તેની બાબ્ય શીતમાં તે બિલકુલ અજાણ હોય. મેં વારંવાર લખેલું છે તે પ્રમાણે શક્તિ પરદા પાછળ કાર્ય કરી રહી હોય છે; પરિણામો પાછળના ભાગમાં એકઠાં થતાં રહે છે અને પછીથી બહાર આવે છે. ધણી વાર ધીરે ધીરે, થોડે થોડે. પરંતુ પછીથી એવી સ્થિતિ આવે છે કે શક્તિનું સખત બળ કોઈ પણ શીતે બાબ્ય પ્રકૃતિ ઉપર પોતાનો કાબૂ જમાવે છે, એક મનોમય અને પ્રાણમય મહેનત અથવા એંચતાણ તથા સાહિજક ચૈત્યપુરુષનું ઉદ્ઘાટન એ બે વચ્ચે ધણો ફેર છે. આ વસ્તુ અમે પહેલી વખત જ કહેતા નથી, માતાજીએ તથા મેં આ વિશે ધણી વખત વાત કરેલી છે અને અસંખ્ય વખત લખેલું પણ છે અને અમે એંચાણને અથવા મહેનતને અપણોડી છે અને ચૈતસિક રીતના ઉદ્ઘાટનવાળા વલણની ભલામણ કરેલી છે.^૧ તે સાચી કે જોટી ચાવીની બાબત નથી, પરંતુ તે ચાવીને તાળામાં સાચી કે જોટી રીતે લગાડવાની વાત છે; કોઈક મુશ્કેલીને લઈને તમે ચાવીને તાળામાં આ કે તે શીતે મયડો છો અને તેમાં જોર અજમાવો છો અથવા શાંતિથી અને વિશ્વાસથી સાચી રીતે ફેરવો છો અને બારાળું ખૂલી જાય છે.

આ એંચાણ, તંગદિલી અને પ્રયત્ન કરું જ પરિણામ લાવતો નથી એવું નથી; છેવટે કોઈ નો કોઈ પરિણામ આવે છે પણ તેમાં મુશ્કેલી હોય છે, વિલંબ, સંધર્ષ, વિરોધી બળો દ્વારા જોટી ઉથલપાથલો થાય છે. રામકૃષ્ણને પોતે એંચતાણ અને સખત પરિશામથી સાધના કરેલી અનો સિદ્ધિ મેળવેલી પરંતુ ધણી પ્રચંડ અનો જોખમી ઉથલપાથલ વડે; પછીથી તેમણે શાંત અનો ચૈતસિક માર્ગ સ્વીકારેલો ત્યારે તેમનો જે કોઈ પરિણામ જોઈતું હતું તે સહેલાઈથી અનો ઓછામાં ઓછા સમયમાં મળી જતું. તમે કહો છો કે તમારા માટે અથવા તમારા જેવાઓ માટે આ માર્ગ ધણો વધારે મુશ્કેલ છે અનો મારા કે માતાજી જેવા ‘અવતારો’ જ એ કામ કરી શકે – તે વિચિત્ર ખ્યાલ છે. ઉલટું તે સહેલામાં સહેલો અને સૌથી સરળ સીધો

૧. તમે બળનો સ્થિર શીતે તમારી અંદર એંચી શકો પણ આનો અથું હું એંચતાણ કરતો નથી. તમારી અંદર શક્તિને લેતા રહો તે બિલકુલ સર્વસામાન્ય અને સહાયરૂપ વસ્તુ છે.

માર્ગ છે. જે માણસ પોતાના મનનો અનો પ્રાણનો શાંત કરી દે તો કોઈ પણ માણસ તે કરી શકે છે. તમારા કરતાં દસમા ભાગની શક્તિવાળો માણસ પણ તે કરી શકે છે. તેના બદલે તણાવ અને સંધર્ષ તથા સખત મહેનતનો માર્ગ વધારે મુશ્કેલ છે: અને તેમાં સખત તપસ્યાનું બળ હોવું જોઈએ. માતાજીએ અને મેં બધા જ માર્ગની પ્રયત્ન કરેલો, બધી જ પદ્ધતિઓ અપનાવેલો, બધી જ મુશ્કેલીઓ પણ વિજ્ય મેળવવો પડેલો અનો તમે અથવા કોઈ પણ માણસ અથવા આક્રમ બહાર રહેલા માણસ કરતાં ઘણો વધારે બોણે સહન કરવો પડેલો. અમારે લડાઈઓ લડવી પડી છે, ઘા ઝીલવા પડ્યા છે, અભેદ એવાં કણણો ઓળંગવાં પડ્યાં છે, રણો અને જંગલો કાપીને રસ્તાંાં કરવા પડ્યા છે, વિરોધી બળોનાં દળોને જીતવા પડ્યાં છે - અને મને ખાતરો છે કે અમારા પહેલાં કોઈને આવું કામ કરવું પડ્યું નથી. કારણ કે આવા કામના નેતાને માત્ર પ્રભુને નીચે લાવવાનું અથવા તેના પ્રતિનિધિ બનવાનું કે પ્રભુને સાકાર કરવાનું જ એક કામ નથી. તે ઉપરાંત પણ તેણે માનવ-જતિના ઊધર્વામી તત્ત્વનો પ્રનિનિધિ બનીને, માનવતાનો બોજ વહેવાનો છે અનો માર્ગમાં આવતા અવરોધો, મુશ્કેલીઓ અને વિરોધો ઊભા થાય તે સર્વનો કેવળ લીલા તરીકે નહિ પણ ગંભીર રીતે સામનો કરવાનો રહે છે. ગમે તેવાં વિદ્ધનો હોય, મુશ્કેલી કે વિરોધ હોય, મૂંઝવણો અને રુકાવટો હોય છતાં ધીરજથી મહેનત કરવાથી આ માર્ગમાં વિજ્ય પ્રામ થાય છે. પરંતુ એવું જરૂરી નથી કે બીજોએ પણ ફરી પાછી આ વસ્તુઓને અનુભવવી પડે, અને તે સહન પણ ન કરી શકાય. અમને આ બધી વસ્તુઓનો પૂર્ણ અનુભવ થયેલો છે તેથી અમે બીજોએ એક સરળ અને સીધો માર્ગ બતાવી શકીએ એમ છીએ - પરંતુ તેમણે તે માર્ગ લેવા માટે સંમતિ આપવી જોઈએ. એટલા માટે કે અમે આ અનુભવ પ્રામ કરવા પ્રયંડ કિંમત ચૂકવી છે અને તેથી જ અમે તમને કે બીજાને આગ્રહપૂર્વક કષી શકીએ છીએ કે, “તમે ચૈતસિક વલણ ધારણ કરો; આ સીધો સૂર્ય-પ્રકાશિત માર્ગ લો અને પરમાત્મા પ્રગટ યા તો ગુમ રીતે ટેકો આપતા રહેશો - જે ગુમ રીતે આપતા હેશો તો યોગ્ય સમયે તમારી અજ્ઞાન પ્રકટ થશો - પરંતુ પેલો સખત, અટકાયતથી ભરેલી, ગોળ ગોળ અને મુશ્કેલીવાળો માર્ગ લેવાનો આગ્રહ રાખશો નહિ.”

તમે કહો છો કે આ બધું તમનો પહેલાં બતાવવામાં આવ્યું નહોતું. પરંતુ અમે તો હરેક વખતે હરેકને હંમેશાં લાંબા સમયથી કહેતાં આવ્યાં છીએ ! પરંતુ તમનો તે વસ્તુ માનવા લાયક લાગેલી નહિ અને ખાસ કરીને ધ્યાનના ક્ષેત્રમાં પણ તેનો અમલ કરવા તૈયાર નહોતા, કારણ કે તમારી ચેતના પ્રણાલિકા પ્રમાણે કે પછી

પૂર્વજન્મોને લઈને અથવા બીજાં કારણોસર જીવટા ખ્યાલોને જ વળગેલી રહેતી. તમારી અંદરનું કોઈક તત્ત્વ પાછું વળીને વૈશ્વનવ સાધનામાં પાછું ચાલ્યું જય છે અને તેને લઈને જ તમારામાં દુઃખની લાગણી, બંડ, અભિમાન વગેરે ચરી આવે છે અને પ્રભુ પોતે પોતાની જતને તમારાથી છુપાવી દે છે એવી લાગણી અનુભવે છો. ("હું તેને શોધી રહ્યો છું પણ તે મને દર્શન આપતો નથી.") પોતાનું મિલન ભાગ્યે જ આપતા હોય એવું લાગે છે. વળી તમારી અંદર કોઈક એવી વસ્તુ જોવા તરફ ઢળતી રહે છે કે આનો એક વિકલ્પ એક કઠોર, શુષ્ક, તપસ્વીનો આદર્શ હશે, કોઈ નિરંજન નિરાકાર બ્રહ્મ હશે અથવા અતિમનસ પણ એવું જ હશે એવી તમે કલ્પના કરો છો. તમારા પ્રાણની અંદર રહેલું કોઈક તત્ત્વ ખોટી ગતિઓને જીતવા માટે કઠોર અને ભયંકર તપસ્યા ગણે છે નહિ કે આનંદમય અને પવિત્ર પ્રભુમાં – અત્યારે પણ કોઈક તત્ત્વ એવો આગ્રહ રાખતું લાગે છે કે ચૌતસિક વલણ અસાધારણ, મુશ્કેલ અમાનુષી અને અશક્ય વાત હોય!¹ આમ તમારા મનમાં અને પ્રાણમાં કેટલીય વસ્તુઓ વળગેલી છે; તમારે તેમની સફાઈ કરવાની છે અને એક સરલ અને સીધી દાખિથી સત્યને જોવાનું છે.

આ બધી મુશ્કેલીઓ વિશે કોઈ તમારામાં જ વિશિષ્ટ વસ્તુઓ છે એવું નથી; યોગમાં દાખલ થનારા દરેક સાધકને આ વિધનો ઉપર વિજ્ય મેળવવાનો છે. મારે ચાર વર્ષ સુધી આંતર સંધર્ષ કરવો પડેલો અને પ્રભુની મદદ દરેક સમયે દરેક શીતે હોવા છતાં માર્ગ શોધવા મારે પ્રયત્ન કરવો પડેલો, અને માર્ગ મળ્યા પછી પણ તે અકસ્માત શીતે આવ્યો હોય એમ લાગ્યું; અને તેની ચકાસણી કરવા માટે એક આંતરિક માર્ગદર્શન નીચે મારે દસ વર્ષ સુધી ઉત્કટ સાધના કરવી પડેલી, કારણ કે મારે મારો પોતાનો ભૂતકાળ તથા સમગ્ર જગતના ભૂતકાળને પચાવવાનો હતો તેમજ ભાવિદર્શન કરી તેની સ્થાપના કરી શકું તે પહેલાં તેનાથી પર ચાલ્યા જવાનું હતું.

---

૧. દા. ત. ખાલીપણાની રસેલની બીકના જેવી બીક છે. સક્રિય મન નીરવતાને આ ખાલીપણાનું રૂપ આપે છે. પરંતુ તમે જેને ખાલીપણું, નીરવતા કહો છો તેના જ ઉપર મારો સમગ્ર યોગ મંડાયેલો છે અને તેમાંથી જ આ મોટા પ્રકારનું જ્ઞાન, સંકલ્પ; આનંદ, – મહત્તર મન, ચૌતસિક અને પ્રાણમય ચેતનાના પ્રદેશોની તથા અધિમનસ અને તેની પણ ઉપરના પ્રદેશની અનુભૂતિઓની સમૃદ્ધ આવેલી છે. ખાલાને ફરીથી ભરવા માટે ઘણી વાર ખાલી કરવો પડે છે; યોગી, સાધકે કદ્દી આ ખાલીપણા અથવા નીરવતાથી ડરવું ન જોઈએ.

પરંતુ તમારા માટે અમે જે ઈલાજ સૂચવીએ છીએ, તમને જે ચાવી આપીએ છીએ તેને લગાડવાનું કામ તમે કદ્યના કરો એટલું બધું મુશ્કેલ નથી. છેવટે તો તમારા સર્જન કાર્યમાં તમે જે શીતે સક્ષળ થયા છો તે શીતે જ ધ્યાનમાં પણ તે શીત અજમાવવી જોઈએ. એક સંધર્ષ અને નણાવમાંથી સર્જન કરવાનો માર્ગ છે, મગજની અંદર ઉથલપાથલ કરીને, સખત અને દુઃખપૂર્ણ મજૂરી કરવાનો માર્ગ— કેટલીક વખત સર્જનનો માર્ગ ઝંધાઈ ગયેલો લાગે છે અને કાંઈ પણ તેમાંથી આવતું નથી અથવા બૌધ્ધિક તપસ્યાથી તેમાં કાંઈક આવે છે. એક બીજો માર્ગ છે જેમાં માણસ શાંત રહે છે અને પોતાની પાછળના ભાગમાં રહેલી શક્તિ પ્રત્યે ખુલ્લો રહે છે અને પ્રેરણા માટે રાહ જુએ છે; એક બળ વરસે છે અને તેની પાછળ પ્રેરણા આવે છે, પ્રકાશ તથા આનંદ આવે છે — એક આંતર-શક્તિથી બધું જ બને છે. શક્તિનું પૂર પસાર થઈ જાય છે અને માણસ બીજા પ્રવાહને માટે શાંતિથી રાહ જુએ છે અને તેના સમયે તે ચોક્કસ આવે છે. અહીં પણ એકદમ પૂર્ણતા હોતી નથી પરંતુ તે જ શક્તિનાં બીજાં નવીન મોજાંની સાથે પ્રગતિ થાય છે. માતાજીએ તમારા ધ્યાન માટે આ જ પદ્ધતિનું સૂચન કરેલું — જે તેને ધ્યાન કરી શકાય તો — મનની મથામણ નહિં, પરંતુ સ્થિરતાથી તે બળ ત્યાં છે તેની પ્રત્યે ખુલ્લા થવું અને તે શક્તિ બધો જ સમય તમારી અને તમારી ઉપર આસપાસ ચારે બાજુએ રહેલી છે જેથી કરીને તે શક્તિ મુક્ત શીતે તમારી અંદર વહી આવે અને તમારી અંદર પોતાનું કામ શાંતિ, પ્રકાશ અને આનંદમાં કરે. આમ તમને માર્ગ બતાવેલો છે. તમને પણ તે અવસ્થા કેટલીક વખત પ્રામ થયેલી છે, તમારે ફક્ત તેની અંદર કેવી શીતે ચાલુ રહેવું અથવા તેને કેમ પાછી મેળવવી તે શીખવું જોઈએ. તમારે શક્તિને તેની શીતે કંમ કરવા દેવું. તેના ઉપર પૂર્ણ કબજો પ્રાપ્ત કરવા માટે થોડો સમય લાગે; પેલી બીજી ટેવને બહાર ફેંકી દો અને આ અવસ્થાને સામાન્ય બનાવો; પરંતુ આ અવસ્થા સાવ અથકય છે એમ નિશ્ચય કરીને શરૂઆત ન કરો ! આ વસ્તુ ઘણી શક્તય છે અને દરેકે વહેલા કે મોડા આ કરવું જ જોઈશે; કારણ કે યોગમાં નિશ્ચિત પ્રવેશ મેળવવાનું આ સાચું દ્વાર છે. તમારી મુશ્કેલી, સંધર્ષ એ તૈયારીને હતાં. તમારી ચેતનામાં રહેલાં વિધનોને, પેલા પરીના મહેલની આસપાસ આવેલી કાંટાની વાડ જેવાં વિધનોને દૂર કરવા માટે તે તૈયારી જરૂરી હતી.

તમે ‘ક્ષ’ વિશે જે લખો છો તે બિલકુલ સાચું છે. આ યોગ કરવામાં ગંભીર મોઢું રાખવું અથવા મૌન રહેવું એ જરૂરી નથી, પરંતુ આ યોગને ગંભીરતાથી બેવાનો છે અને નીરવતા અને આંતર-એકાગ્રતાને આમાં વિશાળ સ્થાન છે. જે અંતરમાં જઈને પ્રભુનું મિલન સાધવાનું માણસનું લક્ષ્ય હોય તો માણસે પોતાની જતને

કાયમ બહાર ફેંકેલી રાખવી ન જોઈએ. પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે માણસે કાયમ ગંભીર મુખમુદ્રાવાળા રહેવું અને શોકગ્રસ્ત રહેવું, અથવા ધણોખરો સમય ચિંતાનુર રહેવું અને હું ધારતો નથી કે અહીંના સાધકો તેવા હોય. તે 'ક્ષ'ની વક્તૃત્વ કળાની પોતાની મુશ્કેલી વિશે કહેવાની રીત છે - પ્રાણની એક મુશ્કેલી કે તેને સર્જનમાં અને સક્રિયતામાં કાયમ પોતાની જતને બહાર ફેંકવાની ઈચ્છા હોય છે જ્યારે એક બીજે ભાગ પરિણામો વિશે કાયમ અસંતોષ વ્યક્ત કરે છે અને તેને એવું લાગે છે કે તેની કિયા કાયમ નિષ્ફળ ગયેલી હોય છે. તેનામાં બે વ્યક્તિઓ છે, એકને પ્રાણમય વિસ્તૃતીકરણ જોઈએ છીએ અને બીજાને આંતર જીવન જોઈએ છીએ. પહેલું વ્યક્તિત્વ અસ્વસ્થ બને છે કારણ કે આંતર જીવન બાબત અભિવ્યક્તિનું જીવન નથી; બીજું દુઃખી થાય છે કારણ કે તેનું લક્ષ્ય સિદ્ધ થતું નથી. આ યોગમાં બેમાંથી એકે વ્યક્તિત્વનો ત્યાજ કરવાનો નથી; પરંતુ બાબત પ્રાણમય વ્યક્તિત્વએ આંતર જીવનને સ્થિર થવા માટે મંજૂરી આપવી જોઈએ, તેને પ્રથમ સ્થાન આપવું જોઈએ અને તેણે આત્માના ફક્ત કરણ બનવાની અને આંતર જીવનના ધર્મને આજ્ઞાધીન બનવા માટે સંમતિ આપવી જોઈએ. આ વસ્તુ 'ક્ષ'ના મનની સમજમાં ઉત્તરવાની ના પાડે છે અથવા તેને પ્રાણમય બુદ્ધબુદ્ધિ અને તેનો ઉભરો આંતર જીવનમાં લાવવાની ઈચ્છા છે. એક આંતર સ્વરૂપ દ્વારા, સ્થિર, સુખી અને આનંદમય કાબૂનો ઝ્યાલ એવી વસ્તુ છે જેને સમજવા તે અથક્તિમાન છે.

*

જે કોઈ ગંભીરતા જરૂરી છે તે અંતરમાંથી આવવી જોઈએ. બાબત રીતે નિયમ બનાવીને ગંભીર રહેવું એ જરૂરી નથી.

*

જે માણસોને ગંભીર રહેવું હોય તો શા માટે તેમણે ન રહેવું જોઈએ ? જીવન એક રમૂજ હોઈ શકે - જે કે બધાને એવું લાગતું નથી - પરંતુ બધો જ સમય તેની મશકરી ઉઠાવ્યા કરે એવો કોઈ ન હોવો જોઈએ. એવો વિચાર લાગે છે કે માણસ ગંભીર ન હોઈ શકે સિવાય કે તે યા તો (૧) ગુસ્સામાં હોય, (૨) અસંતોષી હોય અથવા (૩) શક્તિમાન અને દુઃખી હોય. અલભત્ત, વ્યક્તિ જ્યારે વિચાર કરતી હોય અથવા જ્યારે તે ગંભીર વસ્તુઓ તરફ નજર કરતી હોય અને સાદી અને શુદ્ધ શીતે તે હસતી ન હોય ત્યારે તે ગંભીર હોઈ શકે. અને કોઈ પણ વ્યક્તિ ચોવીસે કલાક અટક્યા સિવાય હસતી ન રહી શકે - પેટના સનાયુઓ તે સહન ન કરી શકે અને અમેરિકાના નોંધ લેનારાઓ આવી પરીક્ષા માટે શરમ અનુભવે.

*

પ્રકુલ્લિતપણું એ સાધનાનું મીઠું છે. વિષાદમાં રહેવા કરતાં તેમાં રહેવું એ હજરગણું સારું છે,

*

એક આંતર આનંદ અનો પ્રસન્નતા સહાય કરે છે, પરંતુ આ વસ્તુ કેવળ સપાટી ઉપરનાં બુદ્ધબુદ્ધ છે. સામાન્ય જીવનમાં તે બરાબર છે પરંતુ યોગમાં તે ફક્ત પ્રાણમય શક્તિનો વિનાકરણ કાય કરે છે.

*

પ્રસન્નતા પ્રાણમય છે. હું એમ નથી કહેતો કે તે ન હોવી જોઈએ, પરંતુ એક ઊંડાણની પ્રસન્નતા હોય છે, એક આંતર સુખહાસ્ય જે પ્રસન્નતાની આધ્યાત્મિક સ્થિતિ છે,

*

આપણે વાત કરી તે ધ્યાનની રીતમાં અભીષ્ટા, પ્રાર્થના, એકાગ્રતા અને ઉત્કટતા તેનાં સ્વાભાવિક અંગો છે. જે માણસો તે સ્વીકારે છે તેઓ તેમાં એક વખત સ્થિર થાય પછી જડપથી પ્રગતિ કરે છે અને સાધનાનો વિકાસ કરે છે. જેઓ દુઃખપૂર્વક શંકાશીલ રીતે અને આતુરતાથી ખૂબ જોંચતાણ કરે છે તેમના ઉપર નિરાથાના હુમલાઓ આવે છે અને આશા અને પ્રયત્નમાંથી પાછા ફરે છે જ્યારે ઉપરની રીત વધારે સરળ છે. અમે પરમાત્મા પ્રત્યેના એક સ્થિર ઉદ્ઘાટનની વાત કરી અને સાથે સાથે શક્તિનો એક પ્રવાહ આપણા આધારમાં કાર્ય કરે છે તથા એક સ્થિર ખુલ્લાપણું આવે છે જેની સાથે શાંત મન અને વિશ્વાસપૂર્ણ લદ્ય હોય છે તથા શ્રદ્ધાનો સૂર્યપ્રકાશ હોય છે; તમને કઈ જગાએ એવું લાગ્યું કે અમે નિઃસહાય રીતે રાહ જોવાનો તમને કાર્યક્રમ આખ્યો?

બિલકુલ હળવાશ અને બેદરકારી રાખવી – એવું વલણ જેમાં બિલકુલ ગંભીરતા ન હોય તેની ભાગ્યે જ અમે ભલામણ કરીએ. માતાજીએ પ્રકુલ્લિતાની વાત કરેલી અને જે તેમણે હળવાશની વાત કરી હોય તો તેનો અર્થ એવો નહોતો કે તે ગમે તે રીતે રમતિયાળ અને બેદરકાર રીત હોય – જે કે એક ઊંડાણભરી પ્રસન્નતાને તેમાં સ્થાન હોઈ શકે અને તે યૌગિક લક્ષણનું તરવ પણ બની શકે. તેમનો કહેવાનો અર્થ મુશ્કેલીઓમાં પણ એક આનંદપૂર્ણ સમતા રાખવાનો હતો અને તેમાં યૌગિક શિક્ષણ અથવા તેમની તાલીમમાં કોઈ વસ્તુ વિરોધરૂપ નથી સપાટી ઉપરની પ્રાણમય પ્રકૃતિ (પ્રાણનાં ઊંડાણો બિનન પ્રકારનાં હોય છે) એક બાળુએ

ઉપરછલ્લી ગમ્મત અને આનંદ સાથે સંકળાયેલ છે જ્યારે બીજી બાજુઓ દુઃખ અને વિષાદ તથા નિરાશા અને કરુણતા હોય છે - કારણ કે આ વસ્તુઓ તેમણે લાવન કરેલી જીવનની પ્રકાશિત અને છાયાની બાજુઓ છે; પરંતુ એક પ્રકાશિત અથવા વિશાળ અને મુક્ત શાંતિ અથવા એક 'આનંદમય' ઉત્કટતા અથવા ઉત્તમ શીતે બન્નેનું મિશાણ એ આત્મા અને મન માટેની યોગની સાચી સ્થિરતા છે - તેમજ સાચા પ્રાણની પણ. બિલકુલ માનવ સાધક માટે પણ આવી સ્થિરતા બિલકુલ શક્ય છે. તે પ્રામ કરી શકે તે પહેલાં દિવ્ય બનવું જરૂરી નથી.

એ બિલકુલ સાચું છે કે સામાન્ય માનવ-ચેતના કરતાં ઉધ્વર્તર ચેતનામાં ઉંચે ચડવું એ રૂપાંતર તરફનો સાચો માર્ગ છે. કેવળ સામાન્ય નિમ્ન ચેતનામાં રહેવું અને તેમાં રહીને ખોટી કિયાઓનો ઈનકાર કરવો તે કાયમી અથવા પૂર્ણ પરિણામ ન આપી શકે. પરંતુ કેટલાક એવા મુદ્દાઓ છે જે જે તમારે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાના છે નહિ તો પછી આ સમજાળુમાં ભૂલ થશે.

(૧) તમે જેયું તે પ્રમાણે સ્વરૂપના જે જે વિભાગો અથવા વ્યક્તિત્વો હોય છે તે બધાએ ઉધ્વર્તર ચેતનામાં ભાગ લેવો જોઈએ નહિ તો પછી જુની કિયાએ જુદાં જુદાં બહાનાંઓ બનાવીને વળી પાછી પ્રવેશ કરશે.

(૨) તમે નિમ્ન પ્રાણના ઈનકારની વાત કરો છો, પરંતુ જે નિમ્ન પ્રાણની ગતિઓ રૂપાંતર પામી ન હોય તેમનો જ ત્યાગ કરવાનો છે, કારણ કે તે પણ એક આવિભાવ પામેલી પ્રકૃતિનો ઉધ્વર્પ્રાણ અથવા મનનો જે શીતે એક ભાગ છે તે શીતનો જરૂરી ભાગ છે. તેનું ઉધ્વર્તર ચેતનાની શક્તિમાં રૂપાંતર કરવાનું છે, નહિ કે તેને તેની શીતે છાડી દેવું અથવા તમારામાંથી તેનો નિકાલ કરવો.

(૩) જો તમે તે શીતે તેમાં ફેરફાર ન કરો, જો તમે ફક્ત ચૈતસિક અથવા ઉધ્વર્તર ચેતનામાં આંતરિક શીતે જીવન ધારણ કરવાથી સંતોષ માની લો તો તમે જેમ બીજા કેટલાક માણસો અનુભૂતિઓ પ્રામ કરીને એક આંતર શાંતિ અથવા આનંદ પ્રામ કરીને સંતોષ પ્રામ કરે છે પરંતુ તેમની બાધ્ય પ્રકૃતિ અથવા સપાટી ઉપરની સહી ગતિઓ રૂપાંતર પામતી નંથી તેવા બની જવાનું જેખમ વહેરો છો. આવા માણસો તે વસ્તુને અગત્ય આપવાનો વિચાર કરતા નથી અથવા તેઓ એવું અહાનું આગળ ધરે છે કે તેમની પાછળ ચૈતસિક અથવા આધ્યાત્મિક ચેતના રહેલી છે.

સુખ સામાન્ય રીતે પ્રાણની સૂર્ય-પ્રકાશિત અવસ્થા છે અને તેને માટે કારણ હોય યા તો ન પણ હોય. સંતોષ એ સુખ કરતાં થોડી ઉિતરતી વસ્તુ છે - શાંતિનો આનંદ અથવા મુશ્કેલીમાંથી મુક્ત બનવું એ આનંદમય શાંતિની અવસ્થા છે. સુખ સામાન્ય રીતે આત્મ-સંતોષ અથવા જરૂતાની અવસ્થા ન બનવી જોઈએ, અને હોવી જોઈએ પણ નહિ, કારણ કે માણસ સુખ અને અભીષ્ટાને સાથે જોડી શકે છે. અલબત્ત, એક સુખી જરૂતાની અવસ્થા પણ હોઈ શકે છે, પરંતુ ધાર્માખરા માણસો લાંબા સમય સુધી તેનાથી સંતોષપૂર્વક રહી શકતા નથી, તેમને કોઈક બીજી જ વસ્તુની દૃઢા થાય છે. એવા કેટલાક યોગીઓ હોય છે જેઓ સુખશાંતિવાળી અચલ પરિસ્થિતિથી સંતોષ પામે છે, પણ તે એટલા માટે કે તે સુખ આનંદનું એક સ્વરૂપ હોય છે અને અચલતામાં તેમને આત્મા અને તેની શાશ્વત શાંતિનો અનુભવ થાય છે અને તેમને તેનાથી વધારે જોઈતું હોતું નથી.

*

આનંદની પછી દુઃખ આવવું જ જોઈએ એના માટે કોઈ સાચું કારણ નથી - સિવાય કે તે પ્રાણની ટેવ હોય. પરંતુ તે ટેવ ઉપર પણ વિજ્ય પ્રામ કરી શકાય છે.

*

૮

પ્રાણમાં ત્રણ વિધનો રહેલાં હોય છે જેના ઉપર માણસે વિજ્ય પ્રામ કરવાનો હોય છે અને તે ત્રણ વિધનો ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવો ખૂબ મુશ્કેલ છે, કામવાસના, કૌધ અને રાજસિક અહંકાર. રાજસિક અહંકાર બીજા બેને ટેકો આપનાર ક્ષેત્ર છે.

*

સ્પષ્ટ રીતે જ જે તમારું લક્ષ્ય નિર્વાણનું ન હોય તો, નાનકડા અહંને ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ - તેનું લાલનપાલન કરવાનું નહિ પરંતુ અસ્તિત્વમાંથી તેનું રૂપાંતર કરીને.

*

અહંના સ્વરૂપને વિખેરી નાખવાનું છે, તેની જગાએ મોટા અહંનું કે બીજા કોઈ પણ પ્રકારના અહંનું સ્થાપન કરવાનું નથી. તેની જગાએ એવા સાચા સ્વરૂપનું સ્થાપન કરવાનું છે જે પોતે વ્યક્તિગત હોવા છતાં એવી અનુભૂતિ કરે કે તે સર્વાની સાથે એકતામાં છે અને પ્રભુની સાથે પણ ઐક્યમાં છે.

*

ચૈત્યપુરુષમાં વ્યક્તિત્વા હોય છે પરંતુ અહંકાર હોતો નથી. જ્યારે માણસ પરમાત્મા સાથે એકતા અનુભવે છે અથવા પરમાત્માને પૂરેપૂરો સમર્પિત થઈ જાય છે ત્યારે અહંકાર ચાલ્યો જાય છે.

*

ઉદ્ધ્વ આધ્યાત્મિક ભૂમિકાઓ ઉપર કોઈ અહં હોતો નથી, કારણ કે તે સમયે પરમાત્મા સાથેની એકતાનો અનુભવ થાય છે, પરંતુ પોતાની સાચી વ્યક્તિત્વા અથવા વ્યક્તિત્વની ભાવના રહે છે - અહં નહિ પરંતુ પરમાત્માના અંશ તરીકેની લાગણી.

*

જો કે આધ્યાત્મિક ભૂમિકાઓમાં કોઈ અહં હોતો નથી, તેમ છતાં આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ દ્વારા નિભય ભૂમિકાઓ ઉપર રહેલો અહં અનુભૂતિને જોટી શીતે ગ્રહણ કરીને અભિમાનથી વકરી જાય છે. તે ઉપરાંત માણસ વિશાળતર મનોમય અને પ્રાણમય ભૂમિકાઓમાં પ્રવેશ કરે તેને લઈને પણ અહં વિશાળ બને છે. જ્યાં સુધી ઉદ્ધ્વ ચેતના અને નિભન ચેતના વચ્ચે સ્વરૂપમાં સંવાદ સંધાતો નથી અને નિભન ચેતના ઉદ્ધ્વ પ્રકૃતિમાં રૂપાંતર પામતી નથી ત્યાં સુધી આવી વસ્તુઓ બનવાનું કાયમ શક્ય હોય છે.

*

ઉદ્ધ્વતર ભાગોમાં જ્યાં બધી વસ્તુઓ સાથે ઐક્યતા અનુભવાય છે તેમાં જો કે અહંની ચેતના નથી હોતી છતાં તેનો અર્થ એવો નથી કે નિભન ભાગમાં રહેલો અહં નાશ પામ્યો છે. ઉલ્લટું તે વધારે સમર્થ બને છે અને મન એવો વિચાર કરે કે “મારામાં અહં નથી” છતાં કાર્ય ધાર્યું અહંકારયુક્ત હોઈ શકે છે.

*

અહંને દૂર કરવો એ એટલું બધું સહેલું નથી. કર્મ હોય પરંતુ જ્ઞાન અથવા

ભક્તિ હોવા છતાં તે રહે છે. અહંનું વિસર્જન એટલે પૂર્ણ મુક્તિ. એવો યોગી જે એમ અનુભવે કે તેનું વ્યક્તિગત સ્વરૂપ વિશ્વરૂપ ચેતનામાં અથવા કોઈ પ્રકારની પરમ ચેતનામાં ઓગળી ગયું હોય એવું લાગે તે પણ જ્યારે બાબુ કર્મમાં અને પ્રતિધાતમાં દાખલ થાય છે ત્યારે સપાટી ઉપરનો અહં ત્યાં હજુ પણ રહેલો છે એવું અનુભવે છે. એટલા માટે જ સંન્યાસીને કાર્યનો ભયંકર ડર હોય છે અને કહે છે કે અહં વગર કાર્ય થઈ શકે નહિ. તે થઈ શકે, પરંતુ તે પૂર્ણ રીતે ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે ઊંઘ્યો ચેતના આ સૌથી બાબુ વસ્તુને પણ સાંપૂર્ણ રીતે પોતાની અંદર સમાવી લે.

*

‘સમતા’ એટલે અહંની ગેરહાજરી નહિ, પરંતુ કામના અને આસક્તિની ગેરહાજરી. અહંભાવ અદશ્ય થઈ શકે અથવા તે નીચે અથવા ગાઢ સ્વરૂપમાં રહી શકે – તેનો આધાર વ્યક્તિ ઉપર છે.

*

મિથ્યાભિમાન અહંનું એક સ્વરૂપ છે – બીજાં દસ હજાર સ્વરૂપો હોય છે. માણસનું દરેક કાર્ય અહંથી ભરેલું હોય છે – સારાં કાર્યો અથવા ખરાખ, તેની નમૃતા તથા મિથ્યાભિમાન, તેના સફ્ફુળુણો તેમજ દુર્ગુણોમાં પણ અહં ભરેલો હોય છે.

માનવ-પ્રકૃતિમાંથી અહંને બાદ કરવો એ એટલું બધું સહેલું નથી. જે કોઈ માણસ અહંથી મુક્ત હોય; પોતાની જત માટે અથવા પોતાના સંદર્ભમાં કાંઈ કરતો ન હોય પણ કેવળ પ્રભુ માટે જ કાર્ય કરતો હોય, અને તેના બધા વિચારો અને લાગણીઓ પરમાત્મા માટે હોય તો તે જીવનમુક્ત અને એક સિદ્ધ યોગી હોય છે.

*

પરંતુ તે વસ્તુ તો બધા માણસો સાથે બને છે. દરેક કાર્યની આરપાર અહં હોય છે જ, કાર્યો, લાગણીઓ, વિચારો, દરેક વસ્તુમાં, મોટી કે નાની, સારી કે ખરાખ. નમૃતા પણ અને જેને પરોપકારવૃત્તિ કહીએ છીએ તે ધાર્યાખરા માણસો માટે એક અહંનું સ્વરૂપ જ હોય છે. તેનાથી અભિમાન લઈ શકાય એવું નથી.

*

દરેકમાં એ પ્રમાણે હોય છે. માનવ-પ્રકૃતિ જ તેના પદાર્થમાં અહંની દોરીથી આરપાર બંધાયેલી હોય છે; જ્યારે માણસ તેનાથી દૂર નાસી જવા પ્રયત્ન કરે છે

ત્યારે તે આગળના ભાગે આવી ઉલ્લેખ હોય છે અથવા બધા વિચારો અને કાર્યોની પાછળ પડછાયાની માફક ઉલ્લેખ હોય છે. પ્રથમ પગલું છે તેને જોઈ લેવાનું અને અહંકારયુક્ત ગતિઓનું જૂઠાણું અને મૂખ્યાઈ પારખી લેવાનું બીજું પગલું છે. દરેક પગલે તેને નિરુત્સાહ કરીને તેનો ઈનકાર કરવો એ ત્રીજું પગલું છે – પરંતુ તે સંપૂર્ણ રીતે તો ત્યારે જ ચાલી જાય છે. જ્યારે માણસ ઓક્મેવનું દરેક વસ્તુમાં દર્શન કરે છે, અનુભૂતિ કરે છે અને જીવે છે અને દરેક જગાએ તેને સમાનભાવે અનુભવે છે.

*

દરેકની સાથે એ પ્રમાણે હોય છે કારણ કે માનવચેતના તેના ભૂતકાળના વિચારોમાં આ અહંકારના પદાર્થી પ્રચુર રીતે સંલગ્ન હોય છે. એક સતત સ્થિર જગ્ઞકતા અને વૃદ્ધિ પામતી ચેતના વડે જ તેમાંથી બહાર નોકળી શકાય છે – કારણ કે જે તેને રમત માટે મંજૂરી ન આપવા દેવામાં આવે તો તે પોતાની જતને છુપાવી દે છે અને સૂક્મ અને ધૂણાયુક્ત સ્વરૂપો ધારણ કરે છે.

*

મન અને પ્રાણ, શરીર કરતાં વધારે અંધકારથી ભરેલાં હોય છે.

*

અહંકાર સાથેનું યુદ્ધ એ સ્થૂલ પ્રકૃતિ સાથેના યુદ્ધનો એક ભાગ છે; કારણ કે તે એક સપાટી ઉપરનો અહંકાર શારીરિક ચેતનામાં રહેલો હોય છે જે બુદ્ધિવિદીન અને અંધપ્રેરણાયુક્ત હોય છે જે જવાનો ઈનકાર કરે છે.

*

માનવી સ્વાભાવિક રીતે જ અહંપ્રધાન અને અહંકેન્દ્રિત હોય છે – તે જે કાંઈ કરે છે, વિચારે અથવા લાગણી અનુભવે છે તેના ઉપર અહંની છાપ હોય અને જ્યાં સુધી તે અહંકારને કેન્દ્રમાં રાખવાને બદલે પોતાના અસ્તિત્વના કેન્દ્ર તરીકે પરમાત્માને બનાવવાનું નહિ શીખે તેમજ પ્રભુ માટે જ કેવળ વિચાર કરવા, કાર્ય કરવા. અને લાગણી રાખતાં નહિ શીખે ત્યાં સુધી તે સિવાયુ બીજું કાંઈ પણ બની શકે નહિ – અથવા જ્યાં સુધી તે પરમાત્માની ઉદ્ઘર્ષ ચેતનામાં દાખલ થાય નહિ અથવા દિવ્ય ચેતનાને પોતાની અંદર ઉતારે નહિ ત્યાં સુધી તે પ્રમાણે જ રહેશે – કારણ કે દિવ્ય ચેતનામાં અહં હોતો નથી.

*

અહં-કેન્દ્રિત માનવી વસ્તુઓ જે શીતે તેને અસર કરે તે શીતે ૯ તેમને અનુભવે છે અને સ્વીકારે છે. આ વસ્તુ મને આનંદ આપે છે કે દુઃખ, સુખ આપે છે કે વેદના, મારાં અભિમાન, ગર્વ, મહત્વાકંક્ષાની પ્રશંસા કરે છે કે કે ઈજ કરે છે, મારી ઈચ્છાઓનો સંતોષ આપે છે કે તેમને અટકાવે છે વગેરે શીતે. અહં વગરનો માણસ વસ્તુઓને એ પ્રમાણે જોતો નથી. તે વસ્તુઓ પોતે પોતાની અંદર કેવી છે જે જેવા માટે શોધ કરે છે, અને તે પોતે ન હોય તો કેવી હોઈ શકે, તેમનો શો અર્થ છે, તે યોજનામાં કેવી શીતે બંધ બેસે છે - અથવા તો તે સ્થિર અને શાંત રહે છે, દરેક વસ્તુને પરમાત્માના સંદર્ભમાં જુઓ છે, અથવા જે તે કર્મયોગી હોય તો જે કાર્ય કરવાનું છે તેમાં તેઓ કઈ શીતે સેવાથોર્ન કામ લાગી શકે છે, અથવા આ જગતના જીવન માટે અથવા પોતે જે સેવા હાથમાં લીધી છે તેના માટે કઈ શીતે ઉપયોગી છે વગેરે વગેરે વિચારે છે. એવાં ઘણાં દિનબિંદુઓ હોઈ શકે જે અહં-કેન્દ્રિત ન હોય.

*

સ્પષ્ટ શીતે ૯ તે બધું ચાલ્યું જવું જોઈએ - તે માનવનો જૂનો પ્રાણમય અહંકાર છે જે તેના પોતાનામાં ૯ રચ્યોપચ્યો રહે છે, જેથી કરીને સ્વરૂપ સરળ શીતે અને પ્રક્રિયા વગર પરમાત્માની પૂજામાં અર્પણ થઈ શકે નહિ.

*

તેનાથી બિલકુલ મૂંજાવાની જરૂર નથી. તમારે તમારી જતને અભિનંદન આપવાં જોઈએ કે તમે તમારા અહંકેન્દ્રિતપણા વિશે સભાન બન્યા છો. આક્ષમમાં ઘણા ઓછા માણસો આ શીતે સભાન બને છે. તે બધા જે અહંપ્રધાન છે અને તેમની અહંકેન્દ્રિતા વિશે તેમને ખબર પણ નથી. તેમની સાધનામાં પણ તેમનો “હું” હાજર હોય છે - મારી સાધના, મારી પ્રગતિ, મારી દરેક વસ્તુ. તેનો ઈલાજ કેવળ સતત શીતે પરમાત્માનો સતત વિચાર કરવાનો છે, નહિ કે પોતાની જત વિશેનો, પ્રભુ માટે જ કાર્ય કરવું અને સાધના કરવી; નહિ કે આ કે પેલી વસ્તુ મને પોતાને કઈ શીતે અસર કરે છે, કોઈ વસ્તુની માગણી ન કરવી, પરંતુ દરેક વસ્તુ પરમાત્માને સોંપવી તે વસ્તુ સરચાઈપૂર્વક અને સંપૂર્ણ શીતે કરવા માટે સમય લાગશે. પરંતુ તે જ યોગ્ય માર્ગ છે.

*

તે અહંકાર છે જે તેના સાચા સ્વરૂપમાં પ્રગટ થાય છે. પહેલાં સાધનાને મદદરૂપ હતો કારણ કે તેને જે ઈચ્છા હતી અથવા તે જે મહાન અપેક્ષા રાખતો હતો તેમાંનું કાંઈક તે પ્રાપ્ત કરતો હતો. હવે આ બધી વસ્તુઓ પાછી જેંચાઈ ગઈ હોવાથી અને સાચા વલાણું તેની પાસે માગણી કરવામાં આવી હોવાથી તે સામનો કરે છે, અથવા સહકાર આપતો નથી અને બોલી ઉઠે છે, “આવી સાધનાની કોઈ કિંમત નથી.” અહીં રહેલા બધા સાધકોમાં, અહં (તેના સ્થૂલ અથવા પ્રાણમય શાશીરિક મૂળોમાં) વિધનરૂપ બનેલો છે. તેનામાં ફેરફાર થાય નહિ ત્યાં સુધી કોઈ પણ રૂપાંતર શક્ય નથી.

*

દરેક માણસની માફક તમારી પ્રકૃતિ ધણે ભાગે અહં-કેન્દ્રિત છે અને દરેકમાં સાધના પ્રથમ અવસ્થામાં અહં-કેન્દ્રિત હોય છે. તેમાં મુખ્ય વિચાર કાયમ પોતાની સાધનાનો જ હોય છે, પોતાનો પ્રયત્ન, પોતાનો જ વિકાસ, પોતાની પૂર્ણિતા અને સિદ્ધિ. ધણાખરા માટે તે અનિવાર્યો છે, કારણ કે વ્યક્તિગત પ્રયત્ન વગર પ્રથમ ફેરફારો માટે પૂરતા પ્રમાણમાં સંકલ્પ અથવા ધક્કો આવી શકે નહિ, પરંતુ જ્યાં સુધી આ અહં-કેન્દ્રિત વલાણ પ્રભુ-કેન્દ્રિત વલાણમાં રૂપાંતર થાય નહિ ત્યાં સુધી આમાંની કોઈ પણ વસ્તુ-વિકાસ, પૂર્ણિતા અથવા સિદ્ધિ-પૂર્ણિતાની કોઈ પણ કલાએ અથવા આણમિશ્રિત રીતે આવી શકે નહિ. ત્યાર પછી તે વસ્તુ વિકાસ, પૂર્ણિતા અથવા દિવ્ય ચેતનાની સિદ્ધિ બને છે તે જ સંકલ્પ અને આ શરીરનું કરણ બને છે – અને આ વસ્તુ ત્યારે જ બને જ્યારે આ બીજી બધી વસ્તુઓ ગૌણ બને અને ભક્તિ પરમાત્મા માટે, પ્રેમ પ્રભુ માટે તથા કેવળ એકમાત્ર લક્ષ્ય ચેતના, સંકલ્પ, હદ્ય અને શરીરમાં પરમાત્મા સાથેની એકતા સ્થાપિત થાય. બાકીની બીજી વસ્તુઓ પછીથી પરમાત્માની શક્તિથી પરમાત્માના સંકલ્પની સિદ્ધિ બને. ચૈત્યપુરુષ માટે આવું વલાણ મુશ્કેલ નથી, તેની સ્વાભાવિક સ્થિતિ અને લાગણી છે, અને જ્યારે જ્યારે તમારો ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે રહેનો હતો, ત્યારે આ વસ્તુઓ તમારામાં કેન્દ્ર સ્થાને રહેતી હતી. પરંતુ બાધ્ય મન, બાધ્ય પ્રાણ અને શાશીરિક હાજર થયા અને તેમની કામના અને અહંનું મિશ્રણ તેમણે દાખલ કર્યું અને જ્યાં સુધી તેઓ મુક્ત ન બને ત્યાં સુધી જીવન અને કર્મમાં અસરકારક મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે નહિ. ચિંતનશીલ મન અને ઉધ્વર્ષ પ્રાણ તેને સહેલાઈથી સ્વીકારી શકે પરંતુ મુશ્કેલી નિમ્ન પ્રાણની તથા શરીરની સાથે રહેલી છે અને ખાસ કરીને તેમના સૌથી બાધ્ય ભાગો; કારણ કે આ બધા ભાગો ટેવનાં, વારંવાર બનતી કિયાઓનાં પ્રાણીઓ હોય છે અને તેમનામાં જિદ્દી રીતે એકની ગતિઓનું કાયમ પુનરાવર્તન થયા કરે છે. આ ટેવ એટલી બધી અંધ,

જિદી અને ટકી રહેનારી હોય છે કે માણસને એમ લાગે કે તેના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવો મુશ્કેલ લાગે છે. ખાસ કરીને એવી કટોકટી ઉત્પન્ન થાય જ્યારે અવિદ્યાનાં બજો તેમના હુમલા માટે તેમનો આશ્રય લે છે ત્યારે આવું ખાસ લાગે છે. પરંતુ બાધ્ય અજ્ઞેયતા એ સાચી વસ્તુ નથી. સૌથી વંધારે અહં-કેન્દ્રિત વસ્તુમાં પણ ફેરફાર થઈ શકે છે અને જ્યારે બાધ્ય પ્રેક્ટિશિયન ચૈતસિક તત્ત્વનું સ્થાપન થાય છે ત્યારે તેમાં રૂપાંતર આવી શકે છે, તે વસ્તુ પ્રભુકૃપા અને શક્તિથી શક્ય છે એ વાત સાચી (બધા જ આધ્યાત્મિક રૂપાંતરો માટે તે સાચું છે) – પરંતુ તેમાં સ્વરૂપની સંમતિ હોવી જોઈએ. જે રીતે આંતરસ્વરૂપમાં કાર્ય કરવામાં આવ્યું હતું તે શીતે તે બાધ્ય સ્વરૂપમાં પણ કાર્ય થઈ શકે છે; તમારી પૂર્ણ સંકલ્પ શક્તિ અને શ્રદ્ધાનું જોડાગુ કરો અને ગમે તે મુશ્કેલી હોય છતાં તે વસ્તુ બની આવશે.

*

એ સાચી વાત છે કે માણસ પોતાની જત માટે જ જીવવા અને કાર્ય કરવા બધી વસ્તુઓ કરે છે, પરંતુ તે તો માનવની પ્રકૃતિ છે. બધી જ વસ્તુઓ તેના અહંની આસપાસ ગોઠવાયેલી હોય છે અને તે અહં-કેન્દ્રિત હોય છે અને બધી જ વસ્તુઓ તે પોતાના અહં માટે કરે છે; તેનો પ્રેમ અને મનની પસંદગી પણ ધણીએ ખરી શીતે તેના અહંના પાયા ઉપર રચાયેલી હોય છે. તે બધી વસ્તુઓમાં ફેરફાર કરવાનો છે અને બધી જ વસ્તુઓ પ્રભુને કેન્દ્રમાં રાખીને કરવાની છે, મા ભગવતી માટે કરવાની છે. સાધનાનું કાર્ય જ તે કરવાનું છે. નીરવતા, ચૈત્યપુરુષનો વિકાસ અને બાકીના બધાનો અર્થ તે લાવવા માટેનો જ છે – પરંતુ તે તાત્કાલિક બની શકે નહિ. જ્યારે ચેતના તૈયાર થઈ હોય, ત્યારે ચૈતસિક પ્રેમ, આત્માર્પણ માટેનો આવેગ હૃદયમાં ખુલ્લો થવાની શરૂઆત થાય છે અને રૂપાંતર થાય છે – જ્યાં સુધી પૂર્ણ આત્માર્પણ ન થાય ત્યાં સુધી તે ફેરફાર વધારે અને વધારે બનતો જય છે.

*

જે તમે એમ ધારતા હો કે તમારામાં અહં કે કામના નથી, ફક્ત વિશુદ્ધ ભક્તિ જ છે તો તે ધણી અચેતનતા દર્શાવે છે. અહંકાર અને કામનામાંથી મુક્તિ મેળવવી એ સ્થિતિ યોગમાં ઉચ્ચ સિદ્ધિની જરૂરિયાત દર્શાવે છે – મહાન આધ્યાત્મિક સિદ્ધ પ્રાપ્ત કરેલા યોગીઓ પણ તેમનામાંથી મુક્ત થયેલા હોતા નથી. જેટલા વિકાસની અવસ્થામાં તમે પહોંચેલા છો એવા સાધકે એવું વિચારવું કે તમે અહં અને કામનાથી મુક્ત છો એ પોતાની જતને અંધ બનાવવા જેવું છે અને તે પોતાની પ્રકૃતિની ગતિઓને સ્પષ્ટ રીતે સમજવવામાંથી બાકાત રાખે છે. આધ્યાત્મિક પૂર્ણતા તરફ પ્રગતિ કરવા માટે તે સમજવું ખાસ જરૂરી છે.

માતાજીને તમારી અંદર શું છે તે જોવા માટે તમારાં લખાળોની કોઈ જરૂર નથી..

જો તમારાં લખાળો અહીં અને કામના દર્શાવે, અને તે જરૂર દેખાડે છે તો તેનું કારણ તમે જોઈ સમજી શકતા નથી અને તે તમારી ઈચ્છા વગર પણ તેઓ વ્યક્ત થાય છે. સપાટી ઉપરનું મન જે વિચારે છે અને ઈચ્છે છે એ એક વસ્તુ છે અને તમારા વિચારે અને કાર્યો પાછળ જે વસ્તુ છે તે બીજી વસ્તુ છે. માણસની સપાટી ઉપરનું મન પોતાની જત વિશેના પોતાના વિચારોનું ધડતર કરે છે અને પોતાની પ્રકૃતિને સંપૂર્ણ આત્મ અજ્ઞાનમાં જુઓ છે. આ અવિદ્યામાંથી મુક્ત થવા માટે વ્યક્તિએ સૌથી પ્રથમ વસ્તુ એ કરવાની છે કે તેણે પોતાના સપાટી ઉપરના મનમાંથી પાછા હઠી જવું અને ચૈત્યપુરુષના સંપર્કમાં આવવું. ચૈત્યપુરુષ આવા ભૂમો ચલાવી લેતો નથી અને તે વ્યક્તિની પોતાની કિયાઓના સત્યનું તેને દર્શાન કરાવે છે.

*

જ્યાં સુધી અહીં પોતાની રીતે યોજના કરીને તે બધી વસ્તુઓનો પોતાના હેતુ માટે ઉપયોગ કરે છે ત્યાં સુધી તે બધી વસ્તુઓ કઈ રીતે પરમાત્માની કહેવાય. આત્માર્પણ એટલે અહીં-કેન્દ્રીપણામાંથી પ્રલુબુ-કેન્દ્રીપણામાં રૂપાંતર; તે એવા પ્રકારનું અપ્રણ હોય જે ચેતનાના સમગ્ર પાયામાં ફેરફાર તરફ દોડી જાય.

*

હા, વસ્તુઓ તરફ અહીંના દિનિબિંદુમાંથી જોવાથી બધો ગોટાળો, મુશ્કેલીઓ અને અજ્ઞાન આવે છે. માણસે પરમાત્માનો જ વિચાર કરવાનો હોય છે, પ્રથાંત રહેવાનું હોય છે અને દિવ્ય ચેતનાને અંદર પ્રવેશ કરવાની અનુમતિ આપીને અહીંકારયુક્ત માનવીની જગાએ તેનું સ્થાપન કરવાનું હોય છે - ત્યાર પછી તે બધું અદશ્ય થઈ જાય છે.

*

હા, દરેકમાં મુશ્કેલીનું કારણ અહીં હોય છે.

*

અહીંકારની લીલા સિવાય સંઘર્ષો આવી શકે નહિ અને પ્રાણમાં જો નાટકીય વૃત્તિનું વલાય ન હોય તો જીવનની ઘટનાઓમાં કોઈ નાટકીય વસ્તુ બને જ નહિ.

*

હા, તે સાચું છે – પ્રભુનું સતત સમરણ કરવું અને શાંતિ અને સ્થિરતામાં સતત જીવન ધારણ કરવું જેથી કરીને શક્તિ પોતાનું કાર્ય કરી શકે અને પ્રકાશ આવી શકે. ચેતનાની સપાટી ઉપર રોજબરોજના જીવનનાં નાનકડાં કાર્યો ચાલ્યા કરે અને જ્યાં સુધી શક્તિ અને પ્રકાશ તેમનો કબજો ન લે અને તેમના ઉપર સીધેસીધું શાસન ન ચલાવે ત્યાં સુધી તે કામોએ વધારે જગા ન રોકવી જોઈએ. અહં તેમને વધારે પડતી વિશાળ જગા આપે છે – અહંને નિરુત્સાહ કરવો જોઈએ – ‘મારા પોતાના માટે નહિ, પરંતુ પરમાત્મા માટે’ એ સમગ્ર ચેતનાનો ધર્મ વિશાળ બનવો જોઈએ અને વિચાર અને કાર્યમાં તે વસ્તુ જ પ્રધાનપણે રહેવી જોઈએ. તે વસ્તુ પૂરેપૂરી રીતે ઝડપથી બનશે નહિ, પરંતુ જેટલી જલદીથી બને તેટલી જલદી રીતે તે મનનું સતત વલણ તે પ્રમાણે રાખવું જોઈએ.

*

શા માટે પરમાત્મા તરફની એકાગ્રતાને સ્વાથી વૃત્તિ ગણવી જોઈએ? પોતાની જત માટે જ જીવન ધારણ કરવું એ સ્વાર્થ છે અને પોતાની જત સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ માટે જીવવું એ સ્વાર્થ નથી. પરમાત્મામાં સર્વ સમય એકાગ્ર રહેવું એટલે વ્યક્તિગત જતમાંથી બહાર નીકળવું અને તેનાં લક્ષ્યો કોઈ મહત્તર વસ્તુમાં રહેલાં છે અને તે મહાન પરમ અસ્તિત્વની સેવા કરવાના તેના હેતુઓ હોય છે. બીજાઓ માટે કાયમ જીવન ધારણ કરવું એ સ્વાર્થને બદલે તે વસ્તુ વધારે સ્વાથી નથી.

*

૨૫૪ રીતે જ માણસે તેના વિશે અહંકારી ન બનવું જોઈએ પરંતુ બાધ્ય અથવા નિભન ચેતનામાંથી પાછા હઠી જઈને આંતર ચેતનામાં જવાની કિયા એ અહંકારયુક્ત કિયા નથી. જો તે પ્રમાણે હોય તો, બધી જ સાધના અહંકાર બને અને કેવળ કાયમ સામાજિક પ્રાણી રહીને સપાટી ઉપર રહેવું એ કેવળ એક જ વસ્તુ બાકી રહે.

*

અહંમાં સ્વાર્થ હોય છે એ એવું કારણ નથી કે ઊંઘ (દિવ્ય) ચેતનાનું અવતરણ ન કરાવવું. શાંતિ અને શક્તિ જાળે કે તેનો અગ્રભાગ અથવા પાયો છે. તમે જ્યાં સુધી ઊંઘ ચેતનાનું નીચે અવતરણ કરવા માટે પુકાર ન કરો, જેના માટે અહં જરૂરિયાત નથી ત્યાં સુધી તમે સ્વાર્થયુક્ત અહંકારમાંથી મુક્ત કર્ય રીતે થઈ શક્શો?

અહીં રહેલી નિમ્ન ચેતનાની ઉત્કાંતિમાં, અહંકાર અને સ્વાથું એક જરૂરિયાત હતા. જ્યાં સુધી સામાન્ય મનથી ઊંઘ્વુંમાં રહેલી ચેતનાનું નીચે અવતરણ ન થાય ત્યાં સુધી અહં એક જરૂરી વસ્તુ રહે છે અને પરમાત્મા પ્રત્યેની અલીઙ્સામાં અથવા મુક્તિ માટે પણ તેની જરૂર હોય છે, ભલે પછી તે સાત્ત્વક અહં હોય. ઊંઘ્વું ચેતનામાં જ અહંકાર ઓગળે છે. તે યા તો ઊંઘ્વુંમાં આરોહણ કરે છે અથવા નિમ્નમાં રહેલી ચેતનામાં તે અવતરણ કરે છે.

*

હું ધારું છું કે બાધ્ય ચેતનાના કરણ તરીકે અહં પહેલો આપ્યો જેણે પ્રકૃતિના પ્રવાહમાં પોતાની જતને વ્યક્તિત્વ આપ્યું અને પછીથી તામસિક પાશવી માણસને કાર્ય કરવા અને કાંઈક બનવા માટેનો તેણે ઉત્સાહ આપ્યો. નહિ તો તેણે પોતે ખોરાક અને ઊંઘથી પોતાની જતને સંતોષ આપ્યો હોત અને બીજું કાંઈ પણ કર્યું ન હોત. તે અહંની પ્રેરણાથી (માલિકી, અલિમાન, મહત્વાકાંક્ષા, શક્તિ વગેરે માટેની આતુરતા) તેણે જે કોઈ કાર્ય કદી બીજી રીતે ન કર્યા હોત તે કરવાની શરૂઆત કરી. પરંતુ હવે તેને ઊંઘ્વુંમાં જવાનું હોવાથી આ અહં તેના માર્ગમાં વિદ્ધનરૂપ બને છે.

*

પરંતુ તમે જે આ અહં વિશે વાત કરો છો તે શું છે ? દરેકમાં અહંકાર હોય છે જ અને તેનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવો અશક્ય છે સિવાય કે તે વસ્તુઓથી બને – ચૌત્યપુરુષનું અંદરમાં ઉદ્ઘાટન અને ઊંઘ્વુંમાંથી એક અહંથી મુક્ત વિશ્વાળ ચેતનાનું અવતરણ. ચૌત્યપુરુષ જ્યારે ખુલ્લો થાય છે ત્યારે તે અહંથી એકદમ મુક્ત બનતો નથી પરંતુ તેને વિશુદ્ધ કરે છે અને તેને તથા તેની સર્વ કિયાએને પ્રભુને અર્પણ કરે છે જેથી કશીને માણસ આત્માર્પણ અને સમર્પણ વડે અહંકારવિષીન બને. તે જ સમયે પ્રકૃતિ પણ ઊંઘ્વુંમાં ખુલ્લી થાય છે અને વિશ્વાળ અહં-વિષીન ચેતના નીચે અવતરણ કરે છે અને અહં અદશ્ય થઈ જાય છે. ચૌત્યપુરુષની શક્તિ વડે તમને તમારા સાચા સ્વરૂપની જાણ થાય છે જે માતાજીનો એક અંશ છે. તે વસ્તુ બનવાની છે પરંતુ તે આટલા બધા ઓછા સમયમાં બને નહિ. કાયગ પ્રાણ-મય ગતિઓ અને અહં વિશે વિચાર કર્યા કરો નહિ - તમે તેમને જોયેલી છે અને તે કેવી છે તે શું છે તે જાણો છો એટલું પૂરતું છે. હદ્યના ઉદ્ઘાટન ઉપર એકાગ્રતા કરો; ધીરજપૂર્વક એકાગ્ર થાઓ અને અલીઙ્સા કરો અને તેને માટે

સમય લાગે તો પરવા કરો નહિ. કોઈ પણ રીતે પુકાર ચાલુ રાખો અને ઊંડાળુ-
પૂર્વકથી હાલ પુકાર ન કરી શકો તો! પણ ઊંડાળુમાંથી પુકાર આવશે.

*

હું ધારું છું કે તમે હજુ પણ અહંકાર તથા માનવ-પ્રકૃતિમાં વણાયેલાં
બીજાં બધાં તત્ત્વોને વધારે પડતી અગત્ય અને ધ્યાન આપો છો. તેમાં નવીન
ચેતના દાખલ થાય છે અને તેમને સ્થાને ઊંધ્વગતિઓનું સ્થાપન થાય છે તે
સિવાય તેનો સંપૂર્ણ છેદ ઊરી શકે નહિ. જે માણસ કેન્દ્રસ્થ રીતે સનિષ્ઠપૂર્વક
અહં અને રજસ્ત્રનો ઈનકાર કરે તો તેમનાં મૂળ શિથિલ બનતાં જાય છે અને પ્રકૃતિમાં
સત્ત્વ પ્રધાન બને છે પરંતુ સંકલ્પ અને તેના પ્રયત્નથી અહં અને રજસ્ત્રને દેશવટો
આપી શકાતો નથી. એટલા માટે તૈયારીની થોડી અવસ્થા પછી વ્યક્તિએ પોતાની
સાધનાની વિધાનાત્મક બાજુ પર વધારે જોક મૂકવો જોઈએ અને નહિ કે ઈનકારની
નકારાત્મક બાજુ. તેમ છતાં વધારે અગત્યની બાબત અંદર રહેલા ચૈત્યપુરુષનો
વિકાસ કરવાની છે અને ઊંધ્વમાંથી ઊંધ્વ ચેતનાનું નીચે અવતરણ કરવાની છે.
જેમ જેમ ચૈત્યપુરુષ વિકાસ પામે છે અને આવિભાવ પામે છે તેમ તેમ બધી જોટી
ગતિઓ અથવા તત્ત્વોને તે તાત્કાલિક શોધી કાઢે છે અને તે જ સમયે સાચી ગતિ
અને સ્વાભાવિક રીતે જ સાચા તત્ત્વનું તે જગાએ સ્થાપન કરે છે – વિશુદ્ધિની
કઠિન તપસ્યા બદલે આ ગુક્કિયા વધારે સરળ છે. ઊંધ્વ ચેતનાના અવતરણ સાથે
બધા જ આંતર ભાગોમાં તે શાંતિ અને વિશુદ્ધ લાવે છે, આંતર સ્વરૂપ અપૂર્ણ
બાબ્ય ચેતનામાંથી પોતાની જતને અલગ કરે છે અને તે સમયે જે શાંતિ આવે છે તે
તેની અંદર એવી શક્તિ ધારણ કરે છે જે શાંતિ અને વિશુદ્ધિની વસ્તુઓને બહાર
હેંકી દે છે. ત્યાર પછી અહં ધીરે ધીરે અથવા ઝડપથી પણ ચોક્કસાઈથી અદૃશ્ય
થાય છે – રજસ્ત્ર અને તમસ્ત તેમના સ્થાને દિવ્ય તત્ત્વોને મૂકે છે.

*

જે તમારી ચેતના દિવ્ય શક્તિના કાર્યને સહકાર આપે તો તે કાર્ય વડે
અહંમાંથી મુક્ત બનવું શક્ય છે; તો તેના પ્રમુખ કાર્યમાંથી મુક્ત થઈ શકાય જે
કે નાની છાપો બાકી રહે. જ્યારે ઊંધ્વમાંથી ચેતનાનું અવતરણ થાય અને તે સમગ્ર
સ્વરૂપને પોતાના કાબૂમાં લે અને પ્રકૃતિમાં અલબત્ત ચૈત્યપુરુષનું સામ્રાજ્ય સ્થપાય
તો જ અહંમાંથી સંપૂર્ણપણે મુક્ત પ્રામ થાય.

*

ગમે તેટલો જિદ્દી હોય છતાં અહંકાર માટે માણસે તેના ઉપર સતત નજર

રાખવાની છે અને તેનાં બધાં જ સૂચનોને “ના” ફરમાવવાની છે જેથી કરીને જે કોઈ રથાન તે સ્વીકારે તે તેના માટે નિષ્ઠળ નીવડે. આ શીતે તેની સાથે વર્તન કરીએ ત્યારે તે એવી ક્ષણું માટે તૈયાર રહે છે જ્યારે ચૌત્યપુરુષને એક સહેજ ધક્કો જ તેને લગાવવાનો રહે છે જેથી તેના શિથિલ થયેલા મૂળને લઈને તેની સક્રિયતાની દરેક ભૂમિકામાંથી તે નીચે ખરી પડે. હાલની ગતિમાં ખંતપૂર્વીં ધીરજ રાખો અને તે અસરકારક બન્યા સિવાય રહેશે નહિ.

*

અહંનો ભાવ આત્મા અથવા પુરુષમાંથી અદશ્ય થઈ શકે છે પરંતુ તે પોતે જ પ્રકૃતિમાં રહેલા જૂના અહંના પ્રત્યાધાતો દૂર કરતો નથો. એક સતત ઈનકાર અને નવીન બીબાળાણ કરવાની પ્રક્રિયા વડે પુરુષે તેનો ત્યાગ કરવો પડે છે. નવીન બીબામાં ઢાળવા માટે દરેક વસ્તુને માતાજીને નિવેદન કરવાની હોય છે અને પોતાની જાત માટે નહિ પરંતુ માતાજી માટે દરેક કાર્ય કરવાનું હોય છે. પોતાની કામનાઓ, અભિપ્રાયો, પ્રાણમય પ્રત્યાધાતોને સિદ્ધ કરવાના હોતા નથી. જે ચૌત્યપુરુષ પૂરેપૂરો જગ્યાત થાય તો આ વસ્તુ સરળતાથી બની આવે છે.

*

જિદ્દપૂર્વીંના ઈનકાર સિવાય અહંમાંથી મુક્ત થવાતું નથી. આત્મામાં જવાથી ઉધ્વર્ભાગો મુક્ત થાય છે, પરંતુ અહં નિમ્ન ભાગોમાં ટકી રહે છે. સિથર શીતે ઈનકારની સાથે ચૌત્યપુરુષનું નિયંત્રણ એ અહંની મુક્તિ માટેની અસરકારક શક્તિ છે.

*

અહંની ગતિઓમાંથી એકદમ મુક્ત થવું એ શક્ય નથી. તે ગતિઓમાં ચેતના અને ઈનકાર દ્વારા કાર્ય કરવાનું હોય છે. કેન્દ્રસ્થ અહંકાર ચાલ્યો ગયો હોય તો પણ જે કિયાઓની ટેવ પડેલી હોય છે તેમાંથી લાંબા સમય સુધી મુક્ત થવાતું નથી.

*

ચૌત્યપુરુષને મુક્ત કર્યા સિવાય અને સાચા આત્માનો સાક્ષાત્કાર કર્યા સિવાય અહંકાર જતો નથી; તેને માટે બન્ને વસ્તુઓ જરૂરી છે. જે આત્માની ચેતના ન હોય તો અહં કર્દી શીતે અદશ્ય થઈ શકે? ચૌત્યપુરુષને પ્રેમ અને ભક્તિ દ્વારા મુક્ત કરી શકાય છે, પરંતુ હું એવા પ્રસંગ વિશે વાત કરતો હતો નેમાં તે આ શીતે મુક્ત થયેલો નહોતો. આમ આત્માનો સાક્ષાત્કાર સહેલાઈથી થાય છે.

*

હા, જો તમે તમારી અંદર ઊંડાણમાં ગયા હોત તો ચૈતસિક વિકાસ વધારે સહેલો બન્યો હોત અને તમે અહીં ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શક્યા હોત - તે જે પ્રમાણે તમારી ચેતનામાં વિશ્વાણતા આવી હોત.

*

અહીંમાંથી મુક્ત થવા માટે ઊંધ્ર ચેતના કરતાં વિશ્વાણતર ચેતના વધારે જરૂરી છે - ઊંધ્રમાં ચડવું એ અલબત્ત જરૂરી છે, પરંતુ તે પોતે જે એટલું પૂર્તું નથી.

*

જો અહીં નીકળી ગયો હોય અને પૂર્ણ સમર્પણ હોય તો કોઈ પણ વિધન ન હોવું જોઈએ. તેમ છતાં જો રજસ શાંત હોય તો તેની જગાએ તે શાંતિ તમસ લાવી મૂકે છે અને તે વિધનરૂપ બને છે.

*

એક વખત વિશ્વરૂપતાનું સ્થાપન થાય તો પણ પ્રાણમય અહીંકાર માટે પ્રકૃતિમાં સલામત કિલ્લો હોતો નથી - કારણ કે તેની દીવાલો નૂઠી ગયેલી હોય છે. અહીંકારે પ્રાણમય ગતિઓ બહારથી પણ હુમલો કરે છે પરંતુ તેમનું સ્થાપિત થાણું તેની પોતાની અંદર પછી રાખવામાંથી અટકાવવા માટેની શક્તિ સાધકમાં રહેલી હોય છે.

*

કેવળ પ્રાણમાં જ સ્થિરતા હોય તો તે ભાગ્યે જ પૂર્તું ગણાય. એવી પણ કોઈ વસ્તુ હોવી જોઈએ જે પ્રાણમાંથી અહીંને બહાર ફેંકી દે.

*

અહીં ઊછળે છે કારણ કે તેની પ્રકૃતિમાં તે પ્રમાણે બને છે; તે સ્વરૂપનો કબજો લઈ લે છે કારણ કે તે એવું સમજે છે કે તેની માલિકીની વસ્તુ છે અને તેની અનુભૂતિ માટેનું કોત્ર છે.

*

બેશક, અહીં અને પ્રાણમય સ્વરૂપ કાયમ તેમનો નિકાલ કરવા માટે મૂકેલા દબાણનો સામનો કરે છે - અને જો કોઈ તેને માટે સમય નિશ્ચિત કરે તો તે વધારે જોરથી સામનો કરે છે અને એવી આશા રાખે છે કે તેઓ નિરાશા અને નિરુત્સાહ ઉત્પન્ન કરશે તો આપેલા સમય દરમિયાન તેમ કરવામાં નિષ્ફળતા મળશે.

*

આ બધી વસ્તુઓ (નિમ્ન પ્રાણમાં રહેલા આ નાનકડા અહંકારો) સતત તેમનો ઈનકાર કરવાથી જાંખા પડી જશે અથવા તો નિમ્ન પ્રાણમાં ઊધ્વ ચેતના દાખલ થવાથી અને સ્થિર રીતે સ્થાપન થવાથી તેઓ ખરી પડશે અને તે ચેતના જાણે કે તેમને ગળી જશે. ઓચિંતો તેમનો વિનાશ કદાચ શક્ય છે - તેવા પ્રસંગો નોંધાયેલા છે - પરંતુ સામાન્ય રીતે તેઓ ટકી રહે છે અને ધીરે ધીરે જાણે કે ક્ષીણ થતા જતા હોય એમ તેમની તાકાત ગુમાવી બેસે છે.

*

તમને ખબર પણ ન પડે એવી રીતે તમારો અહં સમયે સમયે જરૂર બહાર આવે છે. તે તમારા ઊધ્વ ભાગોમાં બહાર આવતો નથી પરંતુ તમારા સ્થૂલ મનમાં અને ચેતનામાં આવે છે અને તમે એવું વિચારો છો કે તમારા ઊધ્વ ભાગો વિશુદ્ધ છે તેથી આ નિમ્ન ભાગો પણ સ્વરચ્છ છે.

*

અલબત્ત, આવાં બધાં સૂચનો અહંને જગ્રત કરવા માટે હોય છે. મને લાગે છે કે તેઓ ટકી રહે છે કારણ કે હજુ તેમને અહંને જગ્રત કરવાની આશા છે. જ્યારે માણસ બિલકુલ મુક્ત હોય ત્યારે પણ બધા પ્રકારનાં સૂચનો આવી શકે છે. યાં તો માણસ તેમના ઉપર ધ્યાન આપતો નથી અથવા એકાદ નજર નાખે છે કે અહંનો કોઈ અવશેષ હજુ પણ કયાંય ડોક્ઝિયાં કરે છે કે કેમ.

*

આ બધી લાગણીઓ તામસિક અહંની છે - રાજસિક અહંકારમાં રહેલી નિરાશા પ્રત્યેનો પ્રત્યાધાત. સાચા વલણ અને અનુભૂતિ સાથે મળી જવાની અથવા તેમની જોડાજોડ સાથે ચાલવાની પ્રાણની તો માગણી હતી, “અત્યારે જે મારી પાસે છે તે મારી પાસે કાયમ હોવું જ જોઈએ, નહિ તો પછી હું સાધના કરી શકું નહિ; જે હું તેને જોઈ બેસું તો મારું ચોક્કસ મૃત્યુ થાય.” - જ્યારે યોગ્ય વલણ આવું હોય છે, “હું યોડા સમય માટે તેને ગુમાવી બેસું, તો તે એટલા માટે કે મારામાં એવી કોઈક વસ્તુ છે જેમાં ફેરફાર કરવાની જરૂર છે જેથી કરીને માતાજીની ચેતના મારી અંદર ચરિતાર્થ થાય અને તે કેવળ મારા આત્મામાં જ નહિ પરંતુ દરેક ભાગમાં થવી જોઈએ.” નિમ્ન બળોએ નિર્બંધ બિંદુ ઉપર હુમલો કર્યો, તેણે પ્રાણ મારફત માગણીઓ મૂકી અને એક જડતાની સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરી જેમાં તમે જે વૃસ્તુને વળણી રહ્યા હતા તે તમારામાંથી ગુમ થઈ ગઈ એવું લાગ્યું અને

તે પડદા પાછળ છુપાઈ ગઈ. તેથી અહંનો તામસિક પ્રંત્યાધાત આવ્યો, “આ જીવનનો શો ઉપયોગ છે, હું મૃત્યુ પામવાનું વધારે પસંદ કરીથ.” સ્પષ્ટ રીતે જ તે તમારું સમગ્ર સ્વરૂપ એ પ્રમાણે કહેતું નથી, પરંતુ તે નિરાશ થયેલા પ્રાણુનો અથવા તામસિક શારીરિકનો એક અંશ છે. એટલું પૂરતું નથી કે સક્રિય માગણીઓ તોડી નાખીને ફેંકી દેવી જોઈએ; કારણ કે આ વસ્તુ પણ નિષ્ક્રિય રીતની માગણી છે, “મને મારી માગણીઓ મળી શકે નહિ; વારુ તો હું તેમનો ત્યાગ કરું છું. મારે હસ્તી ટકાવવી જ નથી.” આ વસ્તુ તમારામાંથી ચાલી જવી જોઈએ,

*

તામસિક અહંકાર તેને કહેવાય જે નિરાશા, નિર્બંધતા, જડતા, આત્મ-ધૂષા, કાર્ય કરવાની નાપસંદગી, જાણવા માટે કે ખુલ્લા થવા માટે નાખુશ હોય, થાક, પ્રમાદ, કાર્ય ન કરવાની વૃત્તિ વગેરેને સ્વીકારે અને ટેકો આપે. રાજસિક અહંથી વિરુદ્ધ તે કહે છે, “હું એટલો બધો નિર્બંધ છું, એટલો બધો તમોગ્રસ્ત અને દુઃખી છું, એટલો બધો જુલમમાં સપદાયેલો છું અને મારી સાથે એવો ખરાખ વહેવાર કરવામાં – તેથી મારા માટે કોઈ આશા નથી, સફળતા નથી, સર્વ વસ્તુઓ મારાથી છીનવી લેવામાં આવી છે; મારે કોઈનો ટેકો નથી; હું આ વસ્તુ કે પેલો વસ્તુ કઈ રીતે કરી શકું, કારણ કે મારામાં તેના માટે શક્તિ કે સામર્થ્ય નથી, હું સહાય વગરનો છું; હું મૃત્યુ પામું તો સારું; હું પડી રહીને નિસાસા નાખું છું.” વગેરે વગેરે; આવું બધું એકીસાથે નહિ કે દરેક પ્રસંગમાં પણ નહિ, પરંતુ હું સર્વ સામાન્ય લક્ષણ તમને બતાવું છું.

*

તમસ અને તામસિક અહં એકબીજમાં અંતહીંત છે. જ્યારે માણસ તમસને તાબે થાય છે ત્યારે તે તામસિક અહંમાં પોતાનું લાલન કરે છે.

*

જ્યાં સુધી તમારામાં સંપૂર્ણ રીતનું સમર્પણનું વલણ હતું, ત્યાં સુધી રાજસિક અહં ફૂકત બહારનાં સૂચનો અથવા અવચેતનમાંથી ઊઠી આવતી વસ્તુઓનું સ્વરૂપ લેતો હતો. તે પ્રાણમાં દબાયેલો હતો. જ્યારે જડતા ઉત્પત્તન થઈ અને સંકલપશક્તિ પાછી ઊઠી ગઈ ત્યારે તે ફરીથી પાછા આવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી.

*

તમે એમ કહેવા માગો છો કે તમારામાં કોઈ રાજસિક તરફ હતું જ નહિ? જ્યાં સુધી માણસ તેના પ્રાણમાં દિવ્ય બનતો નથી ત્યાં સુધી એવો કોઈ પણ માણસ નથી જેનામાં તે ન હોય. આ બધાં જે પ્રાણનાં સૂચને તમારામાં જિદ્દીપણે આવ્યા કરતાં હતાં તે રાજસિક અહંની માગણીઓ સિવાય બીજું શું હતું? જ્યારે તમે કામવાસના, ઈધા, મિથ્યાભિમાન વગેરેને ફેંકી દીધાં ત્યારે તમે રાજસિક અહં સિવાય બીજી કંઈ વસ્તુને ફેંકી દેતા હતા? પ્રાણમ સમયે માગણી અથવા ત્યાં જે વિક્ષોભ ઉત્પન્ન થતો હતો તે રાજસિક અહંની કિયા સિવાય બીજું શું હતું? કેટલીક વસ્તુઓને તમે સફળતાથી બહાર ફેંકી શક્યા - પરંતુ બીજી વસ્તુઓ તેમ છતાં પ્રત્યુત્તર આપતી રહી.

*

પરંતુ એવું કેમ બને છે કે તમારો કોઈ પણ ભાગ સૂચનોની કિંમત આંકે છે? જે કોઈ પણ તેમનું મૂલ્ય ન આંકતો હોય તો ચોક્કસ તમને તે ધરાણ હાસ્યાસ્પદ અને ધૂણાસ્પદ લાગવા જોઈએ અને તેમનામાં બંડ કરવાની કોઈ અસર કે શક્તિ હોઈ શકે જ નહિ.

જો તમે સૂચનોનું કોઈ મૂલ્ય ન આંકો તો ત્યાં જડતા હોવી જોઈએ પણ આ વસ્તુ નહિ.

*

‘ક્ષ’નો અહં નાનકડો છે નહિ કે પ્રચંડ - ‘વ’ જેટલો ઊંચો તથા પ્રચંડ અને હુમલો કરનાર નહિ પરંતુ નીચો અને જડો છે તથા જડ શીતનો જિદ્દી છે - પૂરે-પૂરો જડો નહિ તેમજ પાતળો પણ નહિ, પણ ટૂંકો અને ટૂંટિયું વાળેલો ગોળાકાર તથા રંગમાં ભૂખરો છે.

*

બેઠી દડીનો (squat) = ઊંચાઈમાં ટૂંકો પણ પહેણો અને સધન, તેથી તેમાંથી મુક્ત બનવું અધરું છે.

ગોળાકારમાં (roundish) = તેમ છતાં વિપુલ પ્રમાણમાં.

ભૂખરો (grey) = વલણમાં તામસિક, ઓટલે હુમલો કરનાર નહિ, પરંતુ જિદ્દી અને ખંતીલો.

પરંતુ આ બધાં પ્રતીકો નથી, તે અહંનું સ્વાભાવિક સ્વરૂપ છે.

*

સાચી આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ અહંની માગણીમાંથી મુક્ત હોવી જોઈએ. અહંકાર આ પ્રમાણે કરી શકે કે તે અનુભૂતિ પ્રાપ્ત કરીને અભિમાની બનીને વિચારે, “હું કેટલો બધો મહાન છું ? ” અથવા તે એમ વિચારે, “હું પોતે જ આત્મા, પ્રભુ છું . એટલે મને મનજ્ઞવે તેમ હું કરીશ, કારણ કે પ્રભુ જ મારી અંદર રહીને સંકલ્પ કરે છે.” જ્યારે આત્માનો અનુભવ સ્વરૂપના ભાગો ઉપર શાંતિ પાથરી હે અને ચૌત્યપુરુષને મુક્ત કરે ત્યારે જ અહં અદશ્ય થાય છે. જે અહં પોતે ન હોય તો અહંની ટેવના અસંખ્ય ખંડો અને અવશેષો ટકી રહે છે અને તેમને પણ બાતવ કરવા પડે છે.

*

તમને જે સ્વર્ણમાં મિલન થયું તે માતાજીનું પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપરનું મિલન હતું. આવા સ્વર્ણમાં ધણી વિગતો પ્રતીકરૂપે હોય છે પરંતુ કોઈ ખાસ પ્રતીક કર્દ વસ્તુનું સૂચન કરે છે તે કહેવું કાયમ સહેલું નથી હોતું. પરંતુ સ્વર્ણનો પાછળનો ભાગ પૂરતા પ્રમાણમાં સ્પષ્ટ છે. તેમાં રહેલો માણસ એવું પ્રતીક છે કે અહંકારનું વલણ માનવ-પ્રકૃતિમાં જ્યારે સાક્ષાત્કાર થાય છે ત્યારે માણસ એવું સાક્ષાત્કાર વિચારે છે કે આ કેટલો બધો મહાન છે અને હું કેટલો બધો મહાન સાધક છું અને તે બીજાઓને બોલાવીને તેને જોવા માટે અને પ્રશંસા કરાવવાની ઈચ્છા રાજે છે - સ્વર્ણમાં માણસ દેખાયો તે શીતે કદાચ તે એમ વિચારે છે કે, “ખરેખર મેં પ્રભુનાં દર્શન કર્યો છે, ખરેખર મને લાગે છે કે હું પ્રભુ સાથે એકતામાં છું - હું દરેકને આ જોવા માટે બોલાવીશ.” આ એવું વલણ છે જેણે ધારા માણસોની સાધનામાં નુકસાન કરેલું છે અનો કેટલીક વખત સાધનાનો નાશ કરેલો છે. તમે જે વિચારોનું વર્ણિન કરો છો તેમાં તમારી પોતાની અંદર કોઈક વસ્તુ જોઈ તે વસ્તુ માનવીમાં વધારે કે ઓછા પ્રમાણમાં રહેલો જ છે, બીજાઓ તમારા વિશે સારું ધારે એવી ઈચ્છા, તેમનાં માન અને લાગણીમાં તમે ઊંચું સ્થાન ધરાવો, તમને માન, સત્તા અને પ્રશંસા પ્રાપ્ત થાય એવી ઈચ્છા. જ્યારે કોઈ પણ વ્યક્તિ સાધનાના વિચાર સાથે આવી લાગણીનો જોડે છે, ત્યારે પરમાત્માનો માટે સાધના કરવાને બદલે સાધના આ બધી વસ્તુઓ કરવા માટેનું વલણ વધારે હોય છે, નહિ કે વિશુદ્ધિ માટે અને કેવળ પરમાત્મા માટે. આથી સાધનામાં દખલો અથવા વિદ્ધો આવે છે અથવા આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓ આવે તો પણ જે પ્રમાણે સ્વર્ણમાં માણસની સાથે બન્યું તે પ્રમાણે તે અનુભૂતિ તેના અહંને વિશ્વાણ કરી બતાવે છે. આ બધાં સ્વર્ણાંઓ તમારામાં માનવીઓમાં કર્દ કર્યી ક્ષતિઓ રહેલી છે તેનું સ્પષ્ટ અને સધન જ્ઞાન આપવા માટે આવે છે જેથી કરીને તમારે માટે તેમને બહાર ફેંકી

દેવાનું, ઓળખવાનું તમારી જગત અવસ્થા હોય ત્યારે સરળ બને અને પ્રવેશ પામે. ત્યારે તમે તેમનો ઈનકાર કરી શકો. આ બધી વસ્તુઓ કેવળ તમારામાં જ નથી. પરંતુ સમગ્ર માનવ-પ્રકૃતિમાં છે; એ વસ્તુઓનો માણસે ત્યાગ કરવો જોઈએ જેથી માણસનું પ્રભુ પ્રત્યેનું સમર્પણ પૂર્ણ, નિઃસ્વાથી, સાચું અને શુદ્ધ બને.

*

સમર્થ અનુભૂતિઓનો લઈને અમુક પ્રકારનું ગૌરવ સામાન્ય રીતે આવે છે. અને તેની સાથે અદ્ભુતતા અને આશ્ર્યનો ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ તે ઉત્સાહના ઓધમાં કોઈ અહંકર લાગણી ન હોવી જોઈએ.

*

હા, એવી વસ્તુ ઘણા માણસોમાં ઉદ્ભબે છે. તેની અતિશયોક્તિ કરવાથી અને પ્રાણમય વલણનો મુખ્ય ભાગ બનાવીને તે વસ્તુ જે સાધકો પોતાની જતને મહાન ગણે છે તેમની નિષ્ફળતા અને ચલિતપણા માટે કારણભૂત બનેલ છે - તેમણે તેમના અહંને વિશાળ કરવા માટે અને તેનું લાલનપાલન કરવા માટે તેને સાધન બનાવેલું છે. તમે જાણો છો કે તે હાસ્યાસ્પદ છે તેથી તેમાંથી મુક્ત થવા માટે તમને મુશ્કેલી હોવી ન જોઈએ. તેમાં એકમાત્ર સત્ય રહેલું છે કે કોઈ પણ માણસ પોતાની જતને બળ પ્રત્યે આ રીતે ખુલ્લી કરે છે તે શક્તિના વિજયમાં ફાળો આપે છે - પરંતુ આ વસ્તુ દરેકને લાગુ પડે છે કોઈ વ્યક્તિને નહિ.

*

તમે વાત કરો છો તે તમારી અંદર રહેલો અહંકાર એક માનવીનો બીજા માનવી તરફના સંબંધમાં અરસપરસ હોય છે જ અને લગભગ બધા જ પુરુષો અને ઝીઓમાં સામાન્ય રીતે હોય છે - તેમાંથી મુક્ત થવું અધરું છે; પરંતુ જો કોઈ વ્યક્તિ તેને સ્પષ્ટ રીતે જુએ અને એવો નિશ્ચય કરે કે તેને તે જોઈતું નથી તો તેને પ્રથમ કાબૂમાં લઈ શકાય છે અને પછીથી પ્રકૃતિમાંથી તેને રદ બાતલ કરી શકાય છે. પરંતુ જે અહંકારે માણસોને અધીંથી બહાર મોકલી દીધા છે અને તેમને પોતાની સાધનાનો અહંકાર રહેલો છે અને જેમને પોતાની કહેવાતી મહાન અનુભૂતિઓ પ્રત્યે આસક્તિ રખાયેલી છે તે એક જુદો જ પ્રકાર છે અને ઘણી જોખમી આધ્યાત્મિક વસ્તુ છે. તમારામાં તે વસ્તુ નથી અને હું ધારતો નથી કે તમારામાં કદ્દી તે વસ્તુ હોઈ શકે.

માતાજી સાથે રહીને તેમની સાથે વાતચીત કરી હોય એ એવી અનુભૂતિ છે ને માણસ જ્યારે તેમને લખાણ કરતો હોય ત્યારે સહેલાઈથી આવે છે અને તે સાચી હોય છે કારણ કે સ્વરૂપનો અમુક ભાગ તેમને સાચી રીતે મળતો હોય છે અને જ્યારે વ્યક્તિ પોતાની અનુભૂતિઓ લખે છે ત્યારે તે ભાગ તેમની પ્રત્યે ખુલ્લો થાય છે.

*

હા, જે અનુભૂતિ સધન હોય તો અહંની ટેવ ધણી ઓછી થઈ જય છે પરંતુ તે નિલકુલ નિઃશેષ થતી નથી. તે એક કરણની ભાવનામાં આશ્રય લે છે અને - જે ચૈતસિક વળાંક ન હોય તો - સહેલાઈથી ઝોઈ બળ જે અહંનું પોપળ કરતું હોય તેના સંતોષ માટેનું કરણ બનવાનું સહેલાઈથી પસંદ કરે છે. આવા પ્રસંગોમાં અહં સમર્થ શીને રહે છે જે કે તેને પોતાને એવું લાગે છે કે તે માત્ર કરણ છે અને નહિ કે પ્રાથમિક કાર્યકર્તા.

*

કાર્ય કરનારના અહંકાર કરતાં કરણ હોવાનો અહંકાર આધ્યાત્મિક પ્રગતિ માટે એટલો જ અથવા વધારે જોખમી હોય છે. અહં-ભાવ આધ્યાત્મિક સાક્ષાત્કાર કરતાં ઉલટી વસ્તુ છે, તેથી કરીને કોઈ પણ પ્રકારના અહંનો શા માટે ઉતોજન આપવું જોઈએ? વિશાળ બનેલા અહં માટે કહેવાનું કે તે મુક્તિ અને પૂર્ણતામાં સૌથી જોખમી વસ્તુઓમાંથી એક છે. કોઈ મોટો ‘હું’ ન હોવો જોઈએ અને નાનો પણ નહિ.

વિસ્તૃત થયેલો અહં એવો હોય છે જ્યારે સામાન્ય મન અને પ્રાણુની મર્યાદાઓ નૂઠી જય છે, વ્યક્તિને એવું લાગે છે કે તેનામાં ધણી વિસ્તાર પામેલી અને ધણી સમર્થ ચેતના તથા અમર્યાદ શક્તિઓ છે, પરંતુ જે કોઈ વ્યક્તિ આ બધી વસ્તુઓને પોતાના પૂંછડે ટીંગાડે, તો તે વ્યક્તિ સામાન્ય માનવી કરતાં એક હજાર ગણો વધારે અહંકારી બને છે. પ્રભુની મહાનતા પોતાની મહત્ત્વા માટેનું બહાનું અને સહાય બને છે અને તેનો અહં ફૂલીફાલીને એટલો બધો વિશાળ થાય છે કે તે કેવળ પૃથ્વીને ભરપૂર કરી દે એટલું જ નહિ પરંતુ સ્વર્ગોનિ પણ. આવું અહંનું વિસ્તૃતિકરણ એવી વસ્તુ છે જેનાથી સંભાળ ખૂબ જીણવટભરી રીતે લેવાની છે.

*

— હા — આ બધી કરણુના અહંની નાનકડી નિશાનીઓ અથવા નાનકડાં રૂપો છે — બહુ ગંભીર નહિ પરંતુ બહુ ચીકળાં. એક વધારે મોટા પ્રકારનો અહં હોય છે જે એટલો બધો સામાન્ય નથી હોતો જે એક પ્રકારનો ગુમ ઉત્પન્ન કરી શકે છે, “હું, હું એકમાત્ર કરણ છું — હું કેટલું મોટું કરણ છું — મારી મારફતે બધું જ થવાનું છે.” — ત્રણ કે ચાર માણસો એવા છે જેમનામાં દુઃખદાયક રીતે તીવ્ર સ્વરૂપમાં આ રીતનું હતું, ગુમ રીતે અથવા ખુલ્લી રીતે — ધણી વખત તેઓનો અંત અહીંથી બહાર જઈને કાર્ય કરવા માટે આવ્યો — એવી મહાન વસ્તુઓ જે કોઈ પણ રીતે બની શકતી નથી.

*

અવૈયક્તિકતા પોતે જ પરમાત્મા નથી. આ બધી ભૂલો એવા માણસો કરે છે જેઓ એક અવૈયક્તિક ચેતનામાં રહેવાનો દાવો કરે છે. કોઈ બળ વિશ્વરૂપ હોઈ શકે પરંતુ તે જોડું બળ (શક્તિ) પણ હોઈ શકે; ધણા માણસો એવું માને છે કે તેઓ અવૈયક્તિક અને અહંથી મુક્ત છે કારણ કે તેઓ કોઈ શક્તિને આજ્ઞાધીન હોય છે અથવા પોતાના વ્યક્તિત્વથી કોઈ વધારે મહાન વસ્તુની આજ્ઞામાં હોય છે — પરંતુ તે શક્તિ અથવા તે કાંઈક વસ્તુ પરમાત્મા કરતાં કાંઈક જુદી જ વસ્તુ હોય અને તે વસ્તુ તેમના વ્યક્તિત્વને અને અહંને પકડી રાખતી હોય.

*

પ્રકૃતિ કાર્ય કરે છે; પ્રભુ કોઈ પણ વસ્તુ કરવાની માણસોને ફરજ પાડતો નથી. કોઈ પણ વસ્તુ પ્રભુની હાજરી અથવા ટેકા સિવાય બની શકતી નથી. કારણ કે પ્રકૃતિ એક દિવ્ય બળ છે અને તે કાર્ય કરે છે, પરંતુ જે વસ્તુઓ તે કરે છે તે માણસની પ્રકૃતિ અનુસાર અને દરેક માણસની સંકલ્પશક્તિ મારફતે અને તેને સાથમાં રાખીને કરે છે જે એવી અવિદ્યાથી ભરેલી હોય છે — જ્યાં સુધી માણસ પરમાત્મા પ્રત્યે વળે નહિ અને તેના વિષે સચેતન બને નહિ અને તેની સાથે ઔક્ય સાધે નહિ ત્યાં સુધી તે પ્રમાણે ચાલ્યા કરે છે. ત્યાર પછી જ એમ કહી શકાય કે તેનામાં સીધી જ પ્રભુની સંકલ્પ શક્તિથી બધું કાર્ય બનવાની શરૂઆત થાય છે.

*

મહત્વાકંશા અને મિથ્યાભિમાન માનવ-ચેતના માટે એટલાં બધાં સહજ હોય છે — સામાન્ય જીવનમાં તેમનો ઉપયોગ પણ હોય છે — એ બિલકુલ સ્વાભાવિક છે કે તેઓ સાધનામાં પણ પ્રવેશ કરે છે અને તેમનો ઈનકાર કરવામાં આવે છતાં ટકી રહે છે. પરંતુ તેમને ધક્કો મારીને બહાર કાઢવાનાં છે અને તે પણ માર્ગ

ઉપર ધણે આગળ ગયા હોઈએ તે પહેલાં – નહિ તો પછી તેઓ ધણા જેખમી સાથીદારો બની જાય છે અને અભીષ્ટા અને સિદ્ધિને પણ વિકૃત કરી શકે છે.

*

મહત્વાકંશા કાયમ પ્રાણની એક શક્તિ હોય છે.

*

મહત્વાકંશા વગેરેનાં સૂચનોનું સજીન પ્રાણમય મનમાં થાય છે અથવા એમ કહી શકીએ કે પ્રાણના મનમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાંથી તે વિચારશીલ મન તરફ ધસી જાય છે અને તેની મંજૂરીની અને મનોમય સંકલ્પની મંજૂરીની માગણી કરે છે. જ્યારે ચિંતનશીલ મન તેના ધસારાથી જાંખું પડી જાય છે ત્યારે તેમનાથી દોરવાઈ જાય છે અને મંજૂરી આપે છે. ચિંતનશીલ મને (બુદ્ધિ) કાયમ ઊર્ધ્વમાં અચલ રહેવાનું છે અને પ્રાણની જળમાં સપદાયા સિવાય અથવા તેનાથી દોરવાયા સિવાય નિર્ણય લેવાનો હોય છે.

*

અંદરથી એક આધ્યાત્મિક નમૃતા ધણી જરૂરી છે, પરંતુ હું માનતો નથી કે બાહ્ય નમૃતા બહુ સલાહકારક હોય (ગર્વ અથવા ઉદ્ઘતાઈની અથવા મિથ્યાલિમાનની ગેરહાજરી અલબત્ત બીજાઓ સાથેના વ્યવહારમાં અનિવાર્ય છે) – તે ધણી વખત ગર્વ ઉત્પન્ન કરે છે, અવૈધિક બને છે અથવા થોડા સમય પછી બિન અસરકારક બને છે. મેં એવા માણસો જેયા છે જેઓ તેમના ગર્વના ઈલાજ તરીકે તેવું કરતા હોય; પરંતુ તે ટકાઉ પરિણામ ઉત્પન્ન કરે એવું મેં જોયું નથી.

*

દરેક માણસને નમસ્કાર કરવા એ કેટલાક માણસોમાં એટલા માટે લાગણી હોય છે જેમને યા તો નમૃતા કેળવવા માટે હોય છે ('ક' આ પ્રમાણે કરવા ટેવાયેલો, પરંતુ તેની પોતાની આત્મ-પ્રતિષ્ઠામાંથી તે કદી મુક્ત થઈ શકેલ નહિ) અથવા એવા માણસોમાં હોય છે જે બધામાં નારાયણનો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે પ્રયત્ન કરતા હોય છે અને તેમાં વૈષ્ણવ વલણ હોય છે. એક (પ્રભુ)ની સર્વમાં અનુભૂતિ કરવી એ એક બાબત છે, પરંતુ જે માણસ પોતાના અહંમાં રહેતો હોય તેને નમન કરવું તે નથી તેના માટે સારું તેમજ નથી નમસ્કાર કરનારને માટે સારું. આ યોગમાં ખાસ કરીને જે વસ્તુની એકાગ્રતા કરવાની હોય છે અને ઊર્ધ્વતર

સાક્ષાત્કાર માટે વળવાનું હોય છે તેને વેરવિભેર કરે છે. વિશ્વરૂપ પરમાત્માનાં દર્શન કરવાં એ માર્ગમાં ફક્ત એક પગથિયું છે.

*

કદાચ કોઈ વ્યક્તિ એમ કહી શકે કે તે વસ્તુ (આધ્યાત્મિક નમૃતા) જે વસ્તુ સાપેક્ષ રીતે બનેલી છે તેનો જે વસ્તુ કરવાની છે તેની સાથે સરખાવી શકાય - અને પોતાના સ્વરૂપ વિશે સચેતન પણ બની શકાય, પરંતુ પરમાત્માની કૃપા વિના કાંઈ બની શકે નહિ.

*

બીજ કરતાં પોતે ચહિયાતા હેવાનો ભાવ હોવો તે દૂર કરવો થોડો મુશ્કેલ છે અને ખાસ કરીને ચેતનાની સમક્ષ વધારે મહાન ક્ષિતિજે ખુલ્લી થઈ હોય ત્યારે. પરંતુ તેનામાં પહેલેથી જ સંતને ભાવ અને નમૃતાનું વલણ હોય તો જુદી બાબત છે. નાગ મહાશય જેવા પણ માણસો છે (રામકૃષ્ણના શિષ્યોમાંના એક) જેમનામાં આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ વધારે અને વધારે નમૃતા ઉત્પન્ન કરે છે; બીજ કેટલાક વિવેકાનંદ જેવા હોય છે જેમનામાં તે વસ્તુ મહાન સામર્થ્ય અને ઉત્તમતાની ભાવના ઉત્પન્ન કરે છે - યુરોપિયન ટીકાકારોએ તેમના ઉપર વધારે પડતો ગંભીર આક્ષેપ મૂકેલો છે; બીજ કેટલાકમાં તે બીજ માણસો પ્રત્યે પોતાની ઉત્તમતાનો ભાવ મફક્કમ બનાવે છે પરંતુ પ્રભુ પ્રત્યે નમૃ હોય છે. દરેક સ્થિતિનું પોતાનું મૂલ્ય હોય છે. મદ્રાસના પ્રખ્યાત પંડિતે તેના કોઈ વિધાનનો વિરોધ કરેલો ત્યારે તેમનો પ્રત્યુત્તર છે તેનું દણંત લો - દા.ત. પંડિતે કહ્યું : “ના, શંકર એ પ્રમાણે કહેતા નથી.” વિવેકાનંદે પ્રત્યુત્તર આપ્યો : “ના, પણ હું વિવેકાનંદ તે પ્રમાણે કહું છું.” અને તે પંડિત મૂંગા થઈ ગયા. તે “હું, વિવેકાનંદ” સામાન્ય માણસને આત્મવિશ્વાસનો અહંકાર દેખાય. પરંતુ વિવેકાનંદની આધ્યાત્મિક અનુભૂતિમાં કોઈ જૂઠાણું કે ઝોટી વસ્તુ નહોતી, કારણ કે આમાં કેવળ અહંકાર નહોતો, પરંતુ જે વસ્તુને માટે તેઓ તૈયાર ઊભા હતા અને જે યોધાનો લડાયક જુસ્સો હતો, અને કોઈ મહાન વસ્તુના પ્રતિનિધિસ્પે તેઓ હતા, તે તેમને નાનકડા બનાવવા દેતું નહિ અથવા હાર સ્વીકારવા દેતી નહિ. આ વસ્તુ અહંકાર-વિદ્ધીનતાનો અને આધ્યાત્મિક નમૃતાનો ઈનકાર કરતી નથી, પરંતુ પ્રથમ દણિએ જેટલો સહેલો પ્રશ્ન લાગે છે તેવું તેમાં નથી, કારણ કે મારે જો મારી આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓ વ્યક્ત કરવાની હોય તો મારે તે વસ્તુ સાચી જ રજૂ કરવી જોઈએ - મારે તેમની નોંધ કરવી જોઈએ. તેમનો ભાવ, તેમના વિચારો, લાગણીઓ, તથા ચેતનાનો વિસ્તાર જે

તેમની સાથે સંકળાયેલ છે. એવી અનુભૂતિનું મારે શું કરવું જેમાં માણસ સમગ્ર જગતને પોતાની અંદર લનુભવતો હોય અથવા પ્રભુની શક્તિ પોતાના સ્વરૂપમાં અને પોતાની પ્રકૃતિમાં વહેતી હોય, અથવા બધી શંકાઓ અને શંકા કરનારાઓની વિરુદ્ધ પોતાની શક્તાની ખાતરી હોય અથવા પોતાની પરમાત્મા સાથે એકતા હોય અથવા આ મહત્તર જ્ઞાન અને અસ્તિત્વની સરખામણીમાં માનવ-વિચાર અને માનવ-જીવનની લધુતા અનુભવાતી હોય તેણે શું કરવું? અને મારે “હું” શરૂ વાપરવો પડે છે — હું એ “આ શરીર” અથવા “આ દેખાતી વ્યક્તિ” કષીને તેમાં આશ્રય લેતો નથી, ખાસ કરીને હું માયાવાદી નથી. એટલા માટે મારે એવી અભિવ્યક્તિઓ ન કરવી જેનાથી ‘ક્ષ’ પોતાનું માથું ધુષાવીને તે બધાં વિધાનોને અભિમાના અને અહંપૂર્ણ ગણે? હું ધારું છું કે તે વસ્તુથી દૂર રહેવું મુશ્કેલ છે.

બીજી વસ્તુ : મને એવું લાગે છે કે તમે શક્તાને અને મનોમય વિશ્વાસને એકરૂપ ગણેા છો, પરંતુ સાચી શક્તા આધ્યાત્મિક વસ્તુ છે, આત્માનું જ્ઞાન — તમે જે વિધાનો ટાંકો છો તે મનની શક્તાનાં અને મનોમય જાતનાં અને લક્ષ્યનાં છે કારણ કે તે પોતાની જાતનાં છે અને તેથી બીજાની માન્યતા કરતાં વધારે મહાન હોવાં જોઈએ — આવું વલણ માનવ-પ્રકૃતિમાં વિશ્વરૂપ છે. નાસ્તિક માણસ પણ સહનશીલ હોતો નથી પરંતુ પ્રકૃતિ અને ભૌતિક વસ્તુને જ એકમાત્ર સંય તરીકે જહેર કરે છે અને જેઓ તે માનતા નથી અથવા બીજી વસ્તુઓમાં માને છે તેમના ઉપર અપ્રકાશિત બાળકબુદ્ધિ અને વહેભી અધ્ય-બુદ્ધિવાળા ગણીને તેમનો ધિક્કાર ઠાલવશે. મને એવો ગણે તેથી મને કોઈ ઉંખ ન રહે પરંતુ મેં નોંધ્યું છે કે આ વલણ કેવળ ધાર્મિક શક્તા સુધી જ લંબાયેલ નથી પરંતુ જેઓ ધાર્મિક શક્તામાંથી મુક્ત છે અને દેવો અને ગુરુઓમાં માનતા નથી તેવા માણસો માટે પણ સ્વાભાવિક છે. હું આશા રાખું છું કે આ પ્રશ્નને જુદી શીતે મૂકું તો તમે વાંધો નહિ લો. મારે એ દર્શાવવું છે કે એક બીજી બાજુ છે. અને પ્રથમ નજરે જે દેખાય તેના કરતાં ધારું વધારે કષી શકાય એમ છે.

*

સાચું વલણ એ છે કે જિન્ન વ્યક્તિ તરીકે, એક અહંમાંથી એ પ્રમાણે જોવું કે વ્યક્તિમાં ગમે તેવી હોય તો પણ કોઈ અગત્ય નથી અને પોતાની કામનાઓ, અભિમાન, સત્તા વગેરે અવિદ્યા છે પરંતુ વ્યક્તિ પોતે એક આત્મા છે, પરમાત્માનો અંશ છે અને બીજાઓ કરતાં કાંઈ વધારે નથી પરંતુ સર્વના પરમાત્માની સાથે બધા આત્માઓનું જેટલું મૂલ્ય છે એટલું જ પોતાનું મૂલ્ય છે.

*

હા, આગળ પ્રગતિ કરેલા સાધકો વિશેની વાતચીત એવી વસ્તુ છે જેનો મેં નિરુત્સાહ આપેલો છે – પરંતુ તેમ છતાં માણસો તે વસ્તુને ચાલુ રાખે છે કારણ કે તે પ્રાણમય અહંકારને અસર કરે છે.

*

ઉચ્ચ દરજાઓ અને નીચો દરજાઓ વગેરે વિશેના વિચારોનો ખાસ ઉપયોગ નથી: અથવા તેમાં કોઈ સત્ય નથી. દરેક વ્યક્તિની પોતાની અંદર પોતાની શક્યતાઓ હોય છે જેમાં કોઈ મર્યાદાની જરૂર નથી સિવાય સંકલ્પ વિકાસ અને સમયની મર્યાદા. દરેક પ્રકૃતિને પોતાની રેખાઓ હોય છે અને વસ્તુઓમાં કેટલીક વધારે વિકાસ પામેલી હોય છે અથવા ઓછો વિકાસ પામેલી હોય છે, પરંતુ તે વ્યક્તિને પોતાની અંદર શું બનવાનું લક્ષ્ય છે તેના ઉપરથી તેનું ધોરણ નક્કી કરવાનું હોય. છે. બીજોઓ સાથેની સરખામણી ખોટાં મૂલ્યોનાં પ્રમાણો આપે છે.

*

આ રોગ સાધકોમાં સામાન્ય શીતનો હોય છે – ઈર્ષા અને અદેખાઈની લાગણી-ઓથી સરખામણી કરવી – કેટલાક માણસોમાં તેનાથી બંદુખોર વૃત્તિ થાય છે અને કેટલાકમાં આત્મ-પ્રક્ષેપ, બીજોઓમાં આત્મ-ધિક્કાર અને નિરાશા. સ્વાભાવિક શીતે જ્ઞ, આ બધી લાગણીઓનો કોઈ અર્થ નથી અને જે નિર્જ્ઞયો આપવામાં આવે છે તે સત્યથી વેગળા હોય છે. દરેક સાધકને પોતાની ગતિ હોય છે, દરેકને પ્રભુ સાથે પોતપોતાનો સંબંધ હોય છે, કાર્યમાં તેનું પોતાનું સ્થાન હોય છે અને પોતાની સામાન્ય શીતની સાધના હોય છે અને બીજોઓ સાથે સરખામણી કરવાથી તાત્કાલિક ખોટું ધોરણ ઉત્પત્તન કરે છે. પોતાની આંતર કિયાના સત્ય ઉપર તેણે પાયો લેવાનો છે – સ્વધૂર્મ'.

*

આત્મ-સંમાન અને ચઢિતાતા હેવાની ભાવના બન્ને ઘણી લિન્ન વસ્તુઓ છે. આત્મ-સંમાન અહંકારની આવશ્યક નિશાની નથી જે શીતે તેની ગેરહાજરી પણ અહંકારમાંથી મુક્તિની નિશાની નથી. આત્મ-સંમાન એટલે વર્તન માટેનું અમુક પ્રમાણ જળવી રાખવું જે માનવજાતનો હું પ્રતિનિધિ છું તેની માનવતાની ભૂમિકાનું અમુક ધોરણ સાચવી રાખવું – દા.ત. મારા પોતાના આત્મ-સંમાનથી હું કોઈ એવું જૂઠું વિધાન ન કરું, જ્ઞાન તે મને ફાયદાકારક હોય અને તેવા સંજોગોમાં ઘણાખરા માણસો તે પ્રમાણે કરતા હોય. યોંય વર્તન લિન્ન વસ્તુ

છે અને તે સાત્ત્વક પ્રકારનો અહંકાર હોય છે. જ્યારે માણસ અહંકારમાંથી મુક્ત નથી હોતો ત્યારે યોગ્ય વર્ત૊ન (તેમજ આત્મ-સંનમાન - કારણ કે તે પણ અહં સાથે હોય અથવા અહં વિધીન હોય) વ્યક્તિત્વને યોગ્ય ભૂમિકા ઉપર જળવી રાખવા માટે જરૂરી ટેકાઓ હોય છે.

ધિક્કાર ધર્ણો બિન-આધ્યાત્મિક હોવાથી તેને આ હેતુ માટે મદદમાં લઈ શકાય નહિ.

*

ધર્ણા સાધકો માટે પ્રથમની અવસ્થા મન અથવા ઊધર્વ પ્રાણથી શાસ્ત્રિત થાય છે જેમાં તેઓ સારી શીતે પ્રગતિ કરે છે, કારણ કે મન અને ઊધર્વ પ્રાણમાં એવાં તત્ત્વો હોય છે જે બાકીના ભાગો ઉપર શરૂઆતની અનુભૂતિઓ અથવા શરૂઆતની પ્રગતિ થાય ત્યારે કાબૂ રાખવા સમર્થ હોય છે. પરંતુ એક એવો સમય આવે છે જ્યારે સાધકને સ્વરૂપના નિર્મન ભાગો ઉપર કાર્ય કરવું પડે છે, ત્યાર પછી પ્રાણ-મય મુશ્કેલીઓ શરૂ થાય છે. જો શરૂઆતની પ્રગતિ અથવા અનુભૂતિઓને લઈને અભિમાન અથવા અહંકારનું જોખમ ઉત્પન્ન કર્યું હોય અથવા કોઈ જગાએ ગંભીર મુશ્કેલી હોય, તો જ્યાં સુધી અહંકારને દૂર કરવામાં ન આવે અથવા તોડી નાખવામાં ન આવે અથવા ક્ષતિને સુધીરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તેમની સાથે તેમને કામ પાડવું મુશ્કેલ છે. ‘ક્ષ’ માં આત્મ-સદ્ગુણોનો અહંકાર વિકાસ પામેલો જે તેના માર્ગમાં આડખીલીરૂપ બન્યો; તેનામાં એક સંકુચિત જિદ્દીમાનસની ક્ષતિ છે અને જાણે કે પોતાના જ વિચારો સાચા હતા તેમને વળગી રહે છે. તમે તેના વર્ત૊ન માટેનાં જે દણાંતો આપો છો તે આ ક્ષતિના દાખલાઓ છે. એટલા માટે જ તે અછીં રહેલા બધા માણસો સાથે ઝડપ કરે છે અને એવું વિચારીને કે તે પોતે જ સાચો છે જ્યારે બીજાઓ ધર્ણા ખરાબ અને તોફાની છે. તે પોતાની ક્ષતિઓ અને ભૂલો જેઈ થકતો નથી અને જ્યારે માતાજી કે હું તેને સાંભળતા નથી ત્યારે તેને ધવાવાની લાગણી થાય છે કારણ કે અમે તેના સંતપણાને અને સદ્ગુણોને ટેકો આપતા નથી જ્યારે પેલા બીજ દુષ્ટો તેને પજવે છે. તે સારો અને બુદ્ધિથાળી કાર્ય કર છે પરંતુ તે જ્યાં સુધી આવી અકડાઈ અને અહં રાખશે ત્યાં સુધી તેની સાધનામાં પ્રગતિ કરી શકશે નહિ.

*

તમારામાં શક્તિઓ અને યૌગિક મસાલો છે, પરંતુ તેમની સાથે સાથે તમારી

આત્મશલાઘા અને આત્મ-પવિત્રતાનો ભાવ છે જે પૂર્ણતાના પંથ ઉપર વિદ્ધનરૂપ છે અને તે ધારું ગંભીર વિધન બને છે. જ્યાં સુધી સાધકમાં આ વસ્તુ હોય છે ત્યાં સુધી તેનામાં સત્યનો જે આવિલ્લાવ થાય તેમાં ફેરફાર થઈને તે તેમને મનોમય અને પ્રાણમય રચનાઓમાં ફેરવી નાખે છે અને તેને વિકૃત કરે છે, તેને બિન-અસરકારક અર્ધ-સત્યમાં ફેરવી નાખે છે અથવા સત્યને પોતાને ભૂલનું મૂળ બનાવે છે.

*

હા - પોતાની જતને ન્યાયી ઠેરવવાની કિયા ખોટી રીતે ચાલુ રહે છે કારણ કે તે મનોમય આધાર આપે છે. આત્મ-ન્યાયીપાણું કાયમ અહું અને અવિદ્યાની નિશાની છે. જ્યારે વ્યક્તિમાં વિશ્વાણતર ચેતના આવે છે ત્યારે તે જાણે છે કે દરેક માણસમાં વસ્તુઓ પ્રત્યે જોવાની અવગ શીત હોય છે અને તે શીતમાં પોતાને ન્યાયી ઠેરવે છે, તેથી બન્ને પક્ષો ઝડપામાં પોતાની જતને સાચા જ જાણે છે. જ્યારે વ્યક્તિ ઉર્ધ્વમાંથી અહુંકારવિદ્ધીન ચેતનામાંથી જુઓ છે ત્યારે તે વસ્તુઓની બધી બાજુઓ જોઈ શકે છે અને તેમનું સાચું સત્ય પણ જોઈ શકે છે.

*

પરંતુ પોતાની ભૂલોને ન ઓળખવી એ સામાન્ય માનવ નિર્બંધતા છે જે કે જે સાધકની પ્રગતિ તેનામાં કઈ વસ્તુનો ફેરફાર કરવાનો છે તે જાળવા ઉપર આધાર રાખે છે તેનામાં તે વસ્તુનું અસ્તિત્વ ન હોવું જોઈએ. તેને ઓળખવું એટલું જ પૂરતું નથી પરંતુ તે જરૂરી તત્ત્વ છે. અલબત્ત, તે વસ્તુ એક પ્રકારનો ગર્વ અથવા અભિમાન છે જે સામથ્ય અને શક્તિને ટકાવવા માટે જરૂરી ગણે છે. તેઓ બીજાની સમક્ષ તેને ઓળખાશે નહિ એટલું જ નહિ પરંતુ તે ક્ષતિઓને પોતાની જતથી પણ છુપાવશે અથવા તેમને તે જોવાની ફરજ પાડવામાં આવે તો એક આંખે જોઈને બીજી આંખે તેને ધ્યાન બહાર કાઢી નાખશે. અથવા તેઓ એક શરૂદોને બુરખો વળુંને અને બહાનાંઓ અનો ન્યાયીપાણું બતાવીને જે વસ્તુ સાચી છે તેને બદલે કોઈક બીજી વસ્તુ બનાવવા પ્રયત્ન કરશે. ‘ક્ષ’ની કહેવત^૧ તેની વિશ્વિષ્ટતા પ્રમાણેની જ છે - તે વસ્તુ તેના યોગના માર્ગમાં મુખ્ય વિદ્ધનરૂપ પથ્થર છે.

*

---

૧. ‘મારે જે મારી ભૂલો કબૂલ કરવી પડે તો હું મૃત્યુ પામું.’

આ કેવળ તમારી પ્રકૃતિની ટેવ છે – પોતાના વિશે ચિંતા કર્યી કરવી અને ખામી હોવાના ભાવનો એકનો એક સૂર ગાયા કરવો જેને લઈને તમારામાં સ્થિરતા આવતી નથી. જે તમે તેને બહાર ફેંકી દો તો સ્થિર બનવું સહેલું પડે. નમ્રતા જરૂરી છે પરંતુ સતત આત્મદોષ કાઢવો તે મદદરૂપ નથી; વધારે પડતું આત્મ-ગૌરવ અથવા આત્મ-દોષવૃત્તિ બન્ને ખોટાં વલણો છે. કોઈ પણ દોષનો અતિશયોક્તિ વગર શોધી કાઢવો એ ઉપયોગી છે. પરંતુ એક વખત જાણ્યા પછી, તેના ઉપર કાયમ વધારે પડતું ધ્યાન આપ્યા જ કરવું એ સારું નથી; તમને એવી શક્તા હોવી જોઈએ કે દિવ્ય શક્તિ દરેક વસ્તુમાં ફેરફાર કરી શકે છે અને તમારે તે શક્તિને કાર્ય કરવા દેવી જોઈએ.

*

પ્રાણમય લાગણીશીલતા એ સારી પણ નથી કે ખરાબ પણ નથી. વિકાસના ક્રમ અનુસાર તે આવે છે. કેટલાક લોકો બીજાઓ પ્રત્યે સચેતન રીતે અથવા દેખીતી રીતે ખુલ્લા થવા માટે અશક્તિમાન હોય છે કારણ કે તેઓ તેવા લાગણીપ્રધાન હોતા નથી. બીજી બાજુએ વધારે પડતા ખુલ્લા થવું એ મુશ્કેલીરૂપ બને છે.

*

તે વસ્તુનો આધાર અહંના પ્રકાર ઉપર રહેલો છે. કેટલાક અહંકારી માલુસો મગરના ચામડાં જેવા હોય છે અને બિલકુલ લાગણીશીલ હોતા નથી, બીજ કેટલાક અતિશય લાગણીપ્રધાન હોય છે.

*

વધારે પડતા લાગણીપ્રધાન હોવું એ અહંનું પરિણામ અથવા નિશાની છે.

*

સંવેદનશીલતા ઘણા સાધકોનાં સૌથી જિદ્દી વિદ્ધનોમાંનું એક છે. તેના માટે બે ઉપાય છે – ચૈત્યપુરુષની માતાજી ઉપરની શક્તા અને તેની સાથે જે સમર્પણ હોય છે તે એટલે કે ‘જે કાંઈ માતાજી ઈચ્છે તે મારા શ્રોષ્ટ માટે છે, અને હવે તમને જે વિશ્વાસનાનો અનુભવ થાય તે; – તે સાચા આત્માની વિશ્વાસના છે, સાચા મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિક સ્વરૂપની પણ, જેમાંથી આવી વસ્તુએ ધૂળની માફક ખરી પડે છે, કારણ કે તેને માટે તેમની કોઈ અગત્ય હોતી નથી.

એ એક જ વસ્તુ કરવાની છે, વિશ્વાસના, શાંતિ અને મૌનમાં કાયમી રીતે રહેવું અને અહંને તેમાં ઓગળી જવા દેવો તથા ઈચ્છાઓને ખરી પડવા દેવી.

*

લાગણી વગરની ચેતનામાં સ્વરૂપનું કોઈ રૂપાંતર થઈ શકે નહિ.

*

માણસને પોતાની જતની સંવેદનશીલતાનો ઈલાજ કરવાનો નથી, પરંતુ એવી શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી જેનાથી ઉદ્દર્ભતર ચેતનામાં ઊંચે ચડી શકાય અને આવી સંમોહન વગરની વસ્તુઓને કૂદકો મારવાનું પાટિયું બનાવી શકાય. એક માર્ગ એવો છે જેમાં બીજાઓ પાસેથી ન્યાયી વર્તાવની અપેક્ષા ન રાખવી, પછી ભડે તેઓ ગમે તે માણસો હોય અને તે ઉપરાંત કેટલાક માણસોની સાચી પ્રકૃતિની આવી અનુભૂતિઓ પ્રાપ્ત કરવી તે સારું છે, જેના પ્રત્યે ઉદાર પ્રકૃતિનો માણસ ઘણી વખત અંધુ હોય છે; કારણ કે તે વસ્તુ વ્યક્તિની ચેતનાનો વિકાસ કરે છે. તમે જે ફૂટકાથી ધૂજી જાઓ છો તે તમને એટલો બધો સખત લાગે છે કારણ કે તમારી મનોમય રચનાએ ટકાવી રાખેલ વિશ્વ હતું તેનો ફૂટકો હતો. આવું જગત આપણા સ્વરૂપનો એક ભાગ બની જય છે. તેનું પરિણામ એવું આવે છે કે તેના ઉપર આવેલો ફૂટકો તમને શાશ્વેરિક દર્દ આપે છે. તેનું મહાન વળતર એ છે કે તમે જે કલ્પનાનું જગત કેવું સાચું હોવું જોઈએ તે જગતના વિરોધમાં તમે સાચા વાસ્તવિક જગતમાં રહેતા થાઓ છો. પરંતુ વાસ્તવિક જગત તમારી ઈચ્છા પ્રમાણે હોતું નથી, તે તમે જાણો છો, અને એટલા માટે જ તેના ઉપર દિવ્ય ચેતનાએ કામ કરવાનું છે અને તેનું રૂપાંતર કરવાનું છે. પરંતુ તેના માટે વાસ્તવિકતાનું જ્ઞાન, ગમે તેટલું અરુચિકર હોય છીતાં પ્રથમ જરૂરી વસ્તુ છે. આ જ્ઞાન ઘણી વખત આપણી સમજમાં ફૂટકાઓ અને બોલ્ડી નીગળતી હાલતમાંથી આવે છે. સાચા, આદર્શ-વાદી માણસો, લાગણીશીલ અને સંસ્કારી વ્યક્તિઓ આવા ભ્રમની અંદર બીજાં જડી ચામડીવાળાં માણસો કરતાં ઘણું વધારે કરે છે, પરંતુ તેને લઈને સારી લાગણીઓને ઉતારી પાડવી અને તીક્ષ્ણ ધારને બૂઠી કરી નાખવા માટે કોઈ કારણ નથી. પરંતુ આપણે પોતાની જતને આવા અનુભવમાંથી અલગ પાડી દેવી અને બીજાઓની આવી વિકૃતિ પ્રત્યે એટલી ઊંચાઈએથી જોવું જ્યાંથી માણસ આ બધા આવિભાવિને યોગ્ય દાખિબંદુથી જોઈ શકે – અવૈયક્તિક રીતે. ત્યાર પછી આપણી મુશ્કેલીઓ ખરેખર અને શબ્દશઃ સારી તકો બને છે. કારણ કે જ્ઞાન, જ્યારે આપણી મુશ્કેલીઓના મૂળમાં પહોંચે છે ત્યારે જાણે કે તેનામાં અદ્ભુત સાજ કરવાની શક્તિ ધરાવે છે એમ લાગે છે. જેવા તમે મુશ્કેલીના મૂળમાં પહોંચો, જેવા તમે ઊંડાણમાં પહોંચીને ખરેખર કઈ વસ્તુ તમને દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે તે જાણે કે જાણુની માફક તે મુશ્કેલી અદ્શ્ય થઈ જય છે. એટલા માટે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં ધૂજારી વગરની હિંમત હોવી જોઈએ એ યોગનું સારતત્ત્વ છે. કોઈ પણ પ્રકારની મહાન

રચના સાચા નક્કર પાયા સિવાય અસરકારક બની શકે નહિ. મસ્તક આકાશને ચુંબન કરવાની આથા ન રાખી શકે જ્યાં સુધી પગ જમીન ઉપર પૂરેપૂરી રીતે સ્થિર ન થયા હોય.

*

‘ક્ષ’ ના વર્તનથી તમને આશ્વર્ય થયું તે બતાવે છે કે હજુ સુધી સામાન્ય માનવ-પ્રકૃતિ કેવી છે તેના વિશે તમને જ્ઞાન નથી. વિદ્યાસાગરને જ્યારે એમ કહેવામાં આવ્યું કે અમુક માણસ તેમને ગાળો દેતો હતો ત્યારે તેમણે કેવો ઉત્તર આપ્યો તે વિશે જાળુતા નથી – ‘શા માટે તે મને ગાળો દે છે? મેં તેના ઉપર કદી ઉપકાર કરેલો નથી’ અરૂપાંતરિક પ્રાણ લાભ પ્રત્યે કૃતજ્ઞ હોતો નથી, તે કોઈ ઉપકારની નીચે વિરોધ વ્યક્ત કરે છે. જ્યાં સુધી લાભ મળવો ચાલુ રહે છે ત્યાં સુધી તે સારો હોય છે અને મધુર વચન કહે છે, અને જેવું તેને કાંઈ વધારે પ્રામ થતું નથી અથવા તેને અપેક્ષા રહેતી નથી કે તરત જ બદલાઈ જય છે અને જે હાથે તેને ખવડાવેલું હોય છે તેને બચકું ભરે છે. કેટલીક વખત તેના પહેલાં પણ તે પ્રમાણે કરે છે, જ્યારે તેને એમ લાગે કે તેના ઉપકારક વગર તે ચલાવી શકે એમ છે અને તેના ઉપકારકને ખબર પણ પડતી નથી કે શા માટે તેના ઉપર દોષ ઓઢાડવામાં આવે છે; અથવા શા માટે તેને દોષ દેવામાં અને ગાળો દેવામાં આવે છે. તમારા આ બધા વ્યવહારમાં કોઈ પણ અસાધારણ વસ્તુ નથી, અને તમારામાં કોઈ પણ વિશિષ્ટ બાબત નથી. ઘણાખરા માણસોને આવો અનુભવ થાય છે, બહુ ઓછા માણસોને તેમાંથી બાદ કરી શકાય છે. અલબટા, જે માણસોનો ચૈત્યપુરુષ વિકાસ પામેલો હોય છે તેમની પ્રકૃતિ કૃતજ્ઞતાવાળી હોય છે અને તેઓ આ રીતે વર્તન કરતા નથી.

*

૧૦

ઘણાખરા માણસો પ્રાણીઓની માફક પ્રકૃતિનાં બળોથી દોરાય છે, તેમને જે કોઈ ઈચ્છા થાય તેને સંતોષે છે, જે કોઈ ઊર્મિઓ આવે છે તેમને છૂટી રમતી મૂકી દે છે, તેમને જે કોઈ શારીરિક જરૂરો જણાય તેમને સંતોષ આપવા પ્રયત્ન કરે છે. તેવે સમયે આપણે કષીએ છીએ કે માણસોની પ્રવૃત્તિઓ અને લાગણીઓ ઉપર પ્રકૃતિનો કાબૂ હોય છે, અને ઘણે ભાગે તેઓ પ્રાણમય અને શારીરિક પ્રકૃ-

તિના શાસન નીચે હોય છે. શરીર પ્રકૃતિનું કરણ હોય છે - તે તેની પ્રકૃતિને આજાધીન હોય છે અથવા તે કામના આવેગો વગેરેનાં પ્રાણમય બળોને આજાધીન બને છે.

પરંતુ માનવીમાં મન પણ હોય છે અને તેનો વિકાસ થતો જાય તેમ તેમ તે પોતાની બુદ્ધિ અથવા સંકલ્પ વડે પ્રાણમય અને શાશ્વેરિક પ્રકૃતિ ઉપર કાબૂ રાખતાં શીખે છે. આ કાબૂ ધણો પક્ષપાતી હોય છે : કારણ કે બુદ્ધિ ધણી વખત પ્રાણમય ઈચ્છાઓ અને શાશ્વેરિકના અજ્ઞાનને લઈને છેતરાય છે અને તે પોતાની જતને તેમના પક્ષે મૂકે છે અને તેની ભૂલો અને ઝોટી ગતિઓને વિચારો, તર્ક અને દલીલો દ્વારા ન્યાયી ઠરાવવા પ્રયત્ન કરે છે. બુદ્ધિ મુક્ત હોય અને પ્રાણ અને શરીરને એમ કહે, 'આ ન કરીશ,' છતાં પ્રાણ અને શરીર મનાઈ હુકમ હોવા છતાં પોતાની જ કિયાઓનું અનુસરણ કરે છે - માણસની મનોમય સંકલ્પથક્તિ તેમના ઉપર ફરજ પાડવા માટે પૂરતી સમર્થ હોતી નથી.

જ્યારે માણસો સાધના કરે છે ત્યારે એક ઊંઘ્ર પ્રકૃતિ તેમની અંદર કાયું કરે છે, ચૈતસિક અને આધ્યાત્મિક, અને તેમણે તેમની પ્રકૃતિને ચૈત્યપુરુષના પ્રભાવ નીચે મૂકવી પડે છે, અથવા આધ્યાત્મિક આત્મા અથવા પરમાત્માની નીચે મૂકવી પડે છે. કેવળ પ્રાણ અને શરીરને જ નહિ પરંતુ મનને પણ દિવ્ય સત્ય શીખવું પડે છે અને દિવ્ય ધર્મને અનુસરવો પડે છે. પરંતુ નિમ્ન પ્રકૃતિને લઈને અને તેનો તેમના ઉપર સતત કાબૂ હોવાને લઈને, તેઓ પોતાની જૂની શીતોને અનુસરતી પ્રકૃતિને અટકાવવા માટે થરૂભાતમાં તેઓને ધણો લાંબો સમય લેવો પડે છે - તેઓને અંદરથી શું કરવું અને શું ન કરવું એવું કહેવામાં આવે છતાં પણ જૂની પ્રકૃતિમાં ફેરફાર થતો નથી. એક ટકી રહેલી સાધના દ્વારા અને એક ઊંઘ્રતર આધ્યાત્મિક ચેતના અને આધ્યાત્મિક અનુભૂતિમાં પ્રવેશ કરીને જ આ મુશ્કેલી ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે; પરંતુ સૌથી સમર્થ અને ઉત્તમ સાધકો માટે પણ તે વસ્તુ ધણો લાંબો સમય લે છે.

*

પ્રભુ માટે ઈચ્છા અથવા પ્રભુ માટે ભક્તિ એ એકમાત્ર એવી કામના છે જે વ્યક્તિને બીજી બધી ઈચ્છાઓમાંથી મુક્ત કરી શકે છે - ઊંઘાણમાં તે ઈચ્છા નથી પરંતુ અભીષ્ટા છે; એક આત્માની જરૂરિયાત, અંતરતમ સ્વરૂપના અસ્તિત્વનો શાસ, અને તેથી તેને ઈચ્છાઓમાંની એક ન ગણી શકાય.

*

કામનાઓને તૃપ્ત કરવા માટે 'સીધા માર્ગમાં' કોઈ સમય હોય છે? જે કામનાઓ ઉપર સ્વામીત્વ પ્રાપ્ત કરવામાં ન આવે તો સીધા માર્ગ ઉપર સીધા ચાલવાનું કઈ રીતે શક્ય બને?

*

પ્રકૃતિદત્ત અંધ-પ્રેરણાઓ અને કામનાને મુક્ત વિહાર કરવા દેવો એ યોગ નથી. યોગ પ્રકૃતિ ઉપર સ્વામીત્વના માગણી કરે છે, નહિ કે પ્રકૃતિની ગુલામી.

*

કામ-વાસનાનો યોગમાં કોઈ હિસ્સો નથી, તે તેમાં સહાયરૂપ હોઈ શકે નહિ. તે વિદ્ધનરૂપ જ બની શકે. જ્યાં સુધી ઈરછાઓ અને અહીં રહે છે ત્યાં સુધી પરમાત્માને સમર્પણ થઈ શકે નહિ, યોગમાં સિદ્ધિ મળી શકે નહિ. તેઓ પ્રાણુમય કિયાઓ હોય છે અને બીજું કાંઈ હોઈ શકે નહિ.

અહીંકાર વિહીન સામથ્ય એવું સામથ્ય છે જે પોતાના સ્વાથી હેતુઓ માટે કાર્ય કરતું નથી અથવા પોતાની પ્રાણુમય ઈરછાઓ માટે કાર્ય કરતું નથી અથવા પોતાના મનના વિચારોને અમલમાં મૂકતું નથી પરંતુ કેવળ પ્રભુની સેવા માટે અસ્તિત્વ ધરાવે છે અને પ્રભુના કરણ તરીકે હોય છે.

*

માગણી અને ઈરછા એક જ વસ્તુનાં ફક્ત બે પાસાંઓ છે — તેમ જ એવું પણ જરૂરી નથી કે કોઈ લાગણીએ કામના બનવા માટે ઉશ્કેરાવું કે અચંચળ બનવું જોઈએ, તેનાથી ઊલટું તે શાંત સ્થિર રીતની હોય અથવા જિદ્દી રીતે આગ્રહ-પૂર્વકની હોય કે આગ્રહી રીતે વારંવાર પુનરાવર્તન કરતી હોય. માગણી કે ઈરછા મન અથવા પ્રાણમાંથી આવે છે : પરંતુ ચૈતસિક જરૂરિયાત જુદી જ વસ્તુ છે. ચૈત્યપુરુષ કોઈ માગણી કે ઈરછા રાખતો નથી — તે અભીષ્ટા કરે છે; તે પોતાના સમર્પણ માટે કોઈ શરતો મૂકતો નથી અથવા તેની અભીષ્ટા તાત્કાલિક સંતોષાય નહિ તો પાછો હઠી જતો નથી — કારણ કે ચૈત્યપુરુષને પ્રભુમાં અથવા ગુરુમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા હોય છે અને યોગ્ય સમય માટે રાહ જોઈ શકે છે અથવા પ્રભુ-કૃપાની ઘડી માટે રાહ જોઈ શકે છે. ચૈત્યપુરુષને તેનો પોતાનો આગ્રહ હોય છે, પરંતુ તેના માટે તે પ્રભુ ઉપર દબાણ લાવતો નથી, પરંતુ પ્રકૃતિ ઉપર દબાણ લાવે છે, અને સાક્ષાત્કારના માર્ગમાં રહેલી ક્ષતિઓ પ્રત્યે એક પ્રકાશિત આંગળી મૂકીને

દર્શાવે છે, અને જે બધું મિશ્રાજ થઈ ગયું હોય છે તેને અલગ પાડે છે, કઈ વસ્તુ અનુભૂતિમાં અજ્ઞાનમય અને અપૂર્ણ છે અથવા યોગની કિયાઓમાં કઈ વસ્તુઓ બાકી રહેલી છે તે બતાવે છે અને જ્યાં સુધી પ્રકૃતિ પરમાત્મા પ્રત્યે પૂરેપૂરી ખુલ્લી ન થઈ હોય, અહીંકારનાં બધાં રૂપોમાંથી મુક્ત ન થઈ હોય અથવા સમર્પિત થયેલી ન હોય, પોતાના વલાયમાં અને બધી કિયાઓમાં સરળ અને સાચી બનેલી ન હોય ત્યાં સુધી પોતાની જાતમાં તેને સંતોષ પ્રાપ્ત થતો નથી. આ વસ્તુ જ સમગ્ર પ્રકૃતિનું અતિમાનસીકરણ શક્ય બને તે પહેલાં મન, પ્રાણ અને શારીરિક ચેતનામાં સંપૂર્ણ રીતે સ્થાપિત થવું જોઈએ, નહિ તો જે વસ્તુ માનવી પ્રાપ્ત કરે છે તે વધારે અથવા ઓછી પ્રકાશિત અધ્ય-પ્રકાશિત, અધ્ય-વાદળણીયા જબકારાઓ હોય છે જે ને મનોમય અને પ્રાણમય અથવા શારીરિક ભૂમિકાઓ ઉપર થાય છે. આ બધી વસ્તુઓની પ્રેરણાઓ યા તો વધારે વિશાળ મન અથવા વધારે વિશાળ પ્રાણ અથવા વધારેમાં વધારે ઉત્તમ વસ્તુ માનવ-મનથી વધારે ઉચ્ચતર ભૂમિકામાંથી બુદ્ધિ અને અધિમનસ વર્ચેની ભૂમિકામાંથી આવે છે. આ બધી વસ્તુઓ અમુક બિંદુ સુધી ખૂબ ઉત્સાહપ્રેરક અને સંતોષપ્રદ હોઈ શકે અને આ ભૂમિકાઓ ઉપરની કેટલીક આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓ ઉપરના સાક્ષાત્કારો જેમને જોઈતા હોય તેમના માટે સારી વસ્તુઓ છે; પરંતુ અતિમાનસ સાક્ષાત્કાર એ ઘણી કઠિન વસ્તુ છે અને તેની શરતો તેને શારીરિક ભૂમિકા ઉપર નીચે ઉતારી લાવવા માટે, સૌથી મુશ્કેલ અને કઠિન વસ્તુ છે.

*

પરમ તત્ત્વમાં જીવન ધારણ કરવા માટે કાયમ બે પદ્ધતિઓ છે. એક રીતમાં ચેતનાને બધી વસ્તુઓમાંથી ભાગ લેતી પાછી બેંચી લેવી અને એટલા બધા અંતમુખ બનવું કે અસ્તિત્વમાંથી જ અલગ થઈ જઈને તેનાથી પર રહેલી ઊંઘવું વસ્તુના સંપર્કમાં રહેવું. બીજી રીતમાં બધી વસ્તુઓના પરમ સારતત્ત્વમાં પહેંચવું, અને પોતાની જાતને બાધ્ય ફવરૂપોમાં નિમજજન કરીને ભળવા ન દેવી. કામના, આસક્તિ, બાધ્ય ઈન્દ્રિયોના આકર્ષણોની ગુલામી આ ગતિમાં મુખ્ય વિધનો હોય છે – તેથી કોઈ પણ રીતે તેમનામાંથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની છે. પરંતુ બાધ્ય વસ્તુનું આકર્ષણ ચાલ્યું જાય તે પહેલાં પરમાત્માનું દર્શન બિલકુલ શક્ય છે – ફક્ત માણસ સહી-સલામત રીતે તેનામાં (પરમાત્મામાં) રક્ષણાત્મક રીતે રહી શકે નહિ જે કામના અને બાધ્ય આકર્ષણ રહેતું હોય કારણ કે તે વસ્તુ આંતર સમતામાંથી માળુસને બહાર કાઢે છે.

*

સાચા સ્વરૂપ માટે બધી જ સામાન્ય પ્રાણમય ગતિઓ વિદેશી હોય છે અને તે બહારથી આવે છે; તેઓ આત્માની વસ્તુઓ નથી અથવા તેઓ તેમાંથી ઉદ્ભબ પામતી નથી પરંતુ તે સામાન્ય પ્રકૃતિમાંથી આવતાં મોજાંઓ હોય છે.

કામનાઓ બહારથી આવે છે, અવચેતન પ્રાણીમાં પ્રવેશ કરે છે અને સપાઠી ઉપર બહાર આવે છે. જ્યારે તેઓ સપાઠી ઉપર બહાર આવે છે અને મન તેના વિશે સચેતન બને છે ત્યારે જ આપણે કામના વિશે સચેતન બનીએ છીએ. તે આપણને આપણી પોતાની લાગે છે કારણ કે આપણે તેને આ રીતે આપણા પ્રાણ-માંથી મનમાં આવતી જોઈએ છીએ અને તે બહારથી આવેલી છે એવું જાણતા નથી. જે વસ્તુ પ્રાણની છે, સ્વરૂપની છે, જે વસ્તુ તેને જવાબદાર બનાવે છે તે કામના પોતે નથી, પરંતુ વિશ્વરૂપ પ્રકૃતિમાંથી આવતાં સૂચનોનાં મોજાંઓ અથવા પ્રવાહો પ્રત્યે પ્રત્યુત્તર આપવાની આપણી ટેવ હોય છે.

*

ઈરદ્ધાનો ઈનકાર તત્ત્વતः ઝંખનાના તત્ત્વનો ઈનકાર છે, અને તેને પોતાની ચેતનામાંથી જ એક વિદેશી વસ્તુની માફક બહાર કાઢવાનું છે. તે તત્ત્વ પોતાના સાચા સ્વરૂપની વસ્તુ કે આંતર પ્રકૃતિ નથી. પરંતુ કામનાનાં સૂચનોમાં આનંદ લેવાનો ઈનકાર પણ ઈનકારનો એક ભાગ છે; તે કાર્યનું સૂચન આપવામાં આવ્યું હોય તેનાથી દૂર રહેવું; જે તે સાચું કાર્ય ન હોય તો તેનો ઈનકાર કરવો એ પણ યોગિક સાધનાનો એક ભાગ છે. જે તેને મનોમય તપસ્વીના સિદ્ધાંત અનુસાર અથવા સખત નિયમ દ્વારા જોટી રીતે કરવામાં આવે તો તેને દબાણ કહેવામાં આવે છે. દબાણ અને આંતરિક મૂળભૂત ઈનકાર વચ્ચેનો લેદ મનોમય અથવા નૌતિક નિયંત્રણ અને આધ્યાત્મિક વિશુદ્ધિ વચ્ચેનો લેદ છે.

જ્યારે વ્યક્તિ સાચી ચેતનામાં રહે છે ત્યારે વ્યક્તિને અનુભવ થાય છે કે ઈરદ્ધાઓ પોતાની જતમાં બહારથી પ્રવેશ કરે છે; તેઓ વિશ્વરૂપ નિર્મન પ્રકૃતિમાંથી મનમાં અને પ્રાણમય ભાગોમાં બહારથી પ્રવેશ કરે છે. સામાન્ય માનવ-અવસ્થામાં આ વસ્તુની અસર થતી નથી; માલુસને જ્યારે ઈરદ્ધા ઉત્પન્ન થાય ત્યારે જ તેને વિશે તે સભાન બને છે, જ્યારે તે બહારથી અંદર આવીને પોતાનું સ્થાન અથવા પરિચિત દરિયાનું બંદર પ્રામ કરે છે અને તેથી તેઓ તેને પોતાની જ વસ્તુ ગણે છે અને પોતાની જતનો ભાગ માને છે. કામનામાંથી મુક્ત થવાની પ્રથમ શરત એ છે કે તેના વિશે સાચી ચેતનાથી સચેતન બનવું; કારણ કે તે વસ્તુનો નિકાલ કરવો

તેને લઈને સહેલો પડે છે. નહિ તો પછી પોતાની જતનો બનેલો ભાગ જીણે કે તે હોય તેને પોતાના સ્વરૂપમાંથી બહાર ફેંકી દેવા માટે ઝૂંમણું પડે છે. કોઈ બહારથી ઉમેરાયેલા તત્ત્વને બહાર ફેંકી દેવું તે વસ્તુ આપણા પોતાના પદાર્થનો ટુકડો હોય તેને કાઢી નાખવા કરતાં વધારે સહેલું બને છે.

જ્યારે ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવે છે, ત્યારે પણ કામનામાંથી મુક્ત બનવું સરળ બને છે; કારણ કે ચૈત્ય પુરુષના પોતાનામાં કોઈ દુઃછાઓ હોતી નથી, તેનામાં અલ્લીખ્સાઓ હોય છે અને તેને પ્રભુ માટેની શોધ અને પ્રેમ હોય છે અને બધીને જ વસ્તુઓ હોય છે અથવા પરમાત્મા પ્રાર્થે પ્રેમ હોય છે. ચૈત્ય પુરુષની સતત અગ્રિમતા સાચી ચેતનાને બહાર લાવવા તરફ પોતાની જતને વાળે છે, અને પ્રકૃતિની ગતિઓને સ્વાભાવિક રીતે જ વ્યવસ્થિત કરે છે.

*

કામનાને સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત થવા માટે ઘણો લાંબા સમય જય છે. પરંતુ એક વખત તમારી પ્રકૃતિમાંથી તેને બહાર ફેંકી દઈ શકો અને બહારથી આવતા એક બળ તરીકે ઓળખી લો જોણે પોતાના નહોર પ્રાણ અને શારીરિકમાં ધુસાડેલા છે, તો તે હુમલો કરનારમાંથી મુક્ત થવું વધારે સહેલું બને છે. તમે તેને તમારી જતના એક ભાગ તરીકે સ્વીકારવામાં અથવા તમારી અંદર તેનો ઉછેર થયેલો છે અથવું માનવા માટે ખૂબ ટેવાયેલા છો — આ વસ્તુ જ તેની કિયાઓ સાથે કાર્ય કરવા માટે તમને વધારે મુશ્કેલ લાગે છે, અને તેનો તમારી ઉપર ઘણા લાંબા સમયથી કાબૂ છે તેને હઠાવવો તમને ખૂબ મુશ્કેલ લાગે છે.

તમારે કોઈ પણ એક જ વસ્તુ ઉપર આધાર રાખવાનો નથી, ભલે તે તમને ગમે તેટલું સહાયરૂપ લાગે, પરંતુ તમારે મુખ્યત્વે, પ્રાથમિક રીતે અને મૂળભૂત રીતે માતાજીની શક્તિ ઉપર આધાર રાખવાનો છે. સૂર્ય અને પ્રકાશ મદદરૂપ હોઈ શકે, અને જો તે સાચો પ્રકાશ અને સાચો સૂર્ય હોય તો મદદરૂપ થઈ શકે છે, પરંતુ તેઓ માતાજીની શક્તિનું સ્થાન લઈ શકે નહિ.

*

તે સારું છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ સહેલાઈથી કામનાઓમાંથી મુક્ત થઈ શકતી નથી. સૌથી પ્રથમ તેમને બાધ્ય વસ્તુઓ તરીકે ગણવાની છે, તેમને સપાટી ઉપર બહાર ધકેલવાની છે અને આંતરિક ભાગોને શાંત અને સ્વચ્છ બનાવવાના છે. પછીથી તેમને બહાર ફેંકી શકાય છે, અને તેમની જગાએ સાચી વસ્તુનું સ્થાપન-

કરવાનું છે, એક સુખપૂર્વકની અને પ્રકાશિત સંકળપ શક્તિ જે પરમાત્માની સાથે એકતામાં હોય.

*

સાધકની 'જરૂરિયાતો' શક્ય બને તેટલી ઓછી હોવી જોઈએ કારણ કે બહુ ઓછી વસ્તુઓ જીવનમાં સાચી જરૂરિયાતો હોય છે. બાકીની વસ્તુઓ ઉપયોગી હોય છે, અથવા એવી વસ્તુઓ હોય છે જે અદ્યંકારરૂપ અથવા મોજથોખની વસ્તુઓ હોય છે. યોગીને આ બધી વસ્તુઓની માલિકી લેવાનો અથવા આનંદ લેવા માટે બેમાંની એક શરત ઉપર જ અધિકાર હોય છે —

(૧) જે સાધના દરમિયાન તે વસ્તુઓની માલિકીમાં કેવળ પોતાની જતને તાલીમ આપવા માટેના હેતુ માટે જ રાખે અને તેની આસક્તિ કે કામના ન રાખે. અને તે વસ્તુઓની સાથે વ્યવહાર સાચી રીતે કરતાં શીખે જે દિવ્ય સંકળપના સંવાદમાં હોય; તે વસ્તુઓનો યોગ્ય ઉપયોગ કરે, યોગ્ય વ્યવસ્થા અને ગોઠવણી કરે અને યોગ્ય માપથી વાપરે — અથવા

(૨) જે તે સાધકે કામના અને આસક્તિમાંથી પૂર્ણ મુક્તિ મેળવી હોય અને તે ઓઈ જાય, અથવા તેની પાસેથી પાછી જેંચી લેવામાં આવે અથવા તેની પાસેથી છીનવી લેવામાં આવે છતાં તેની તેના ઉપર કોઈ પણ જતની અસર ન થાય. જે વસ્તુઓની માલિકી અથવા આનંદ માટે તેને કોઈ લાલસા, કામના, ભાગર્ણી અથવા હક કરે અને જે તેને તે વસ્તુનો ઈનકાર કરવામાં આવે અથવા તેની પાસેથી લઈ લેવામાં આવે તો કોઈ ચિંતા, દુઃખ, ગુસ્સો અથવા ચીડ ચડે તો તે તેના આત્મામાં મુક્ત નથી; અને તેની માલિકીની જે વસ્તુઓ હોય તો તે સાધનાની ભાવના કરતાં ઉલ્લંઘન હોય છે. તે આત્મામાં મુક્ત હોય છતાં તે વસ્તુની પ્રામિ માટે તે યોગ્ય નથી જે તે વસ્તુને પોતાના ઉપયોગ માટે નથી એવું તે શીખ્યો ન હોય, પરંતુ તે દિવ્ય સંકળપ માટે છે, એક કરણ તરીકે છે. તેના ઉપયોગમાં સાચું જ્ઞાન અને કાર્ય હોવું જોઈએ, અને તે વસ્તુ યોગ્ય સાધન તરીકે જીવન માટે ઉપયોગી છે, પરંતુ પોતાની જરૂરે માટે નહિ પરંતુ પરમાત્મા માટે અને પરમાત્મામાં તેનો ઉપયોગ છે.

*

જે માણસને પોતાની ઈચ્છાઓ અનુસાર જ કાર્ય કરવાનું હોય તો ચોક્કસ તે ધણું સહેલું પડે; પરંતુ પોતાની ઈચ્છાઓ દ્વારા થાસિત થવું એ યોગ નથી.

જરૂરિયાત અને ઈચ્છિત વસ્તુ બન્ને એક જ નથી. તેઓ તેના વગર આટલો બધી લાંબો સમય સુધી ચલાવી શક્યા તે બતાવે છે કે તે જરૂરિયાત નહોતી.

*

ઈચ્છા એ માનસશાખીય કિયા છે, અને તે “સાચી જરૂરિયાત” ની સાથે તેમજ જે વસ્તુઓ સાચી જરૂરિયાત ન હોય એવી વસ્તુઓની સાથે પણ પોતાની જતને જોડી દે છે. જે માણસને તે વસ્તુ ન મળે તો પણ માણસને તેની કોઈ અસર થવી ન જોઈએ.

*

અગવડતાઓને તમારે ‘સમતા’ની સાધના તરીકે સ્વીકારવી જોઈએ. જે માણસને યોગની સાચી ભાવનામાં પ્રવેશ કરવાની ઈચ્છા હોય તો અગવડતાઓને સહન કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી એ સૌથી પ્રાથમિક જરૂરિયાતોમાંની એક છે.

*

વૈરાગી કે બિન-વૈરાગી, યોગી કે સાધકે પ્રાણમય કામનાઓમાંથી મુક્ત બનવું જોઈએ અને આધ્યાત્મિક શીતે પોતાની પ્રકૃતિની કિયાઓના સ્વામી બનવું જોઈએ – અને તેના માટે તેણે અહં અને કામના! અને દ્વિવિધ જીવનમાંથી મુક્ત બનવું જોઈએ. આ વસ્તુ મેં પહેલેથી જ સ્પષ્ટ કરેલી છે – ઈચ્છાનું લાલનપાલન કરવું એ સાંન્યાસ માટે જેટલો જરૂરી નથી તેમ આ યોગનો પણ જરૂરી ભાગ નથી. વ્યક્તિએ સ્થૂલ વસ્તુઓ અને સ્થૂલ જીવનનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવો જોઈએ પરંતુ પ્રાણમય અહંની ભૂમિકા! ઉપરથી નહિ પરંતુ આધ્યાત્મિક ચેતનામાંથી કરવો જોઈએ.

*

બધી વસ્તુઓની માલિકી પ્રભુની છે – કોઈ અહં કે કામના ન હોવાં જોઈએ – કૈવળ પરમાત્મા અને તેનો પ્રકાશ, જ્ઞાન, શક્તિ, આનંદ, કાર્ય હોવાં જોઈએ. પરંતુ આ બધી વસ્તુઓ ઊર્ધ્વમાંથી આવવી જોઈએ, નહિ કે મિશ્રણયુક્ત નિમ્ન વિશ્વરૂપ બળોમાંથી.

*

બધી જ વસ્તુઓ પરમાત્મા છે કારણ કે પરમાત્મા ત્યાં ગુમ છે અને પ્રગટ થયેલો નથી; જ્યારે મન વસ્તુઓ પ્રત્યે નજર કરે છે ત્યારે તે તેમાં પરમાત્માના ભાવથી જેતું નથી પરંતુ તેના દેખાવોને જુઓ છે જે પરમાત્માને ગુમ રાખે છે.

એટલા માટે સાધક તરીકે તમારે માતાજી પ્રત્યે પૂર્ણ શીતે વળવું જોઈએ જેમનામાં પરમાત્મા વ્યક્ત થયેલો છે અને તમારે દેખાવો પાછળ દોડવું ન જોઈએ. વસ્તુઓની કામના અથવા તેમનામાં રહેલો રસ તમને પરમાત્માના મિલનમાંથી બાકાત રાખે છે. એક વખત સ્વરૂપનું નિવેદન થઈ જાય, ત્યાર પછી તે પરમાત્માને સર્વત્ર જુઓ છે - અને પછીથી તે એકમાત્ર ચેતનામાં બધી જ વસ્તુઓનો સમાવેશ કરી શકે છે અને પછીથી તેને અલગ રસ અથવા કામના રહેતી નથી.

*

સાક્ષાત્કાર પછી જે કોઈ વસ્તુ માટે ઉચ્ચતર સંકલ્પ માગણી કરે એ સારા માટે હોય છે - પરંતુ શરૂઆતમાં તો અનાસક્તિ એ નિયમ છે. શિસ્ત અને વિકાસ વગર સ્વતંત્રતામાં પહોંચવાનું કોઈક જ માણસને આપવામાં આવે છે.

*

એ સાચું છે કે કેવળ દબાણ અથવા કામનાને અટકાવી રાખવી એ પૂર્તું નથી, પોતાની જતે અસરકારક નથી, તે પોતાની જતે અસરકારક બનતું નથી, પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે કામનાઓમાં રચ્યાપચ્યા રહેવું. તેનો અર્થ કામનાઓને દબાવવાની છે એટલું જ નહિ, પરંતુ તેમનો પ્રકૃતિમાંથી ઈનકાર કરવાનો છે. કામનાની જગાએ એકલક્ષી અભીષ્ટા પરમાત્મા પ્રત્યે હોવી જોઈએ.

પ્રેમ માટે સમજવું જોઈએ કે પ્રેમ કેવળ પરમાત્મા પ્રત્યે જ વળવો જોઈએ. માણસો જેને પ્રેમ કહે છે કે કામના, પ્રાણમય આવેગ અથવા શારીરિક આનંદના અરસપરસ સંતોષ માટે પ્રાણમય આદાનપ્રદાન હોય છે; સાધકો વર્ચ્યે આવો કોઈ પણ પ્રકારનો વ્યવહાર ન હોવો જોઈએ; કારણ કે તેના માટે જંખના રાખવી અથવા આવા આવેગમાં આનંદ લેવો એ સાધનાથી દૂર લઈ જાય છે.

*

તમારો સિદ્ધાંત ભૂલભરેલો છે. આવેગની મુક્ત અભિવ્યક્તિ પ્રાણને થોડા વખત માટે રાહત આપે, પરંતુ તે જ સમયે તે તેને પાછા ફરવા માટેનો હક આપે છે. તે બિલકુલ ઓછો થતો નથી. સૂક્ષ્મ રૂપોમાં આંતરિક રસ જળવી રાખવા સાથે બહારથી દબાણ રાખવું એ તેનો ઉપાય નથી, પરંતુ બાધ્ય શીતે રસને માણી લેવો એ તેનાથી પણ ઓછો અસરકારક ઉપાય છે. જે વ્યક્તિ પૂર્ણ નિયંત્રણ માટે મજૂમ રહે, અને તે નિયંત્રણ કેવળ દબાણ ન હોય પણ આંતરિક તેમજ બાધ્ય ઈનકાર હોય તો તેને અભિવ્યક્ત કર્યા સિવાય પણ પૂર્ણ શીતે ચલાવી લેવું શક્ય છે.

*

તમને પ્રાણમય ઈરદ્ધાની પ્રકૃતિ વિશેનો સાચો ખ્યાલ હોય એમ લાગતું નથી. પ્રાણમય ઈરદ્ધાને લાલનપાલન કરવાથી તેમાં વૃદ્ધિ થાય છે, પરંતુ તેને સંતોષ પ્રાપ્ત થતો નથી. તેને જેમ જેમ સંતોષ આપવામાં આવે તેમ તેમ તેનો માગણી વધતી જાય છે. સાધકોનો અનુભવ અમને સતત રીતે આ રીતે થયેલો છે અને ઈરદ્ધા વિશે જે જાણીએ છીએ તેને ટેકો મળે છે. ઈરદ્ધા અને ઈરદ્ધાને ચેતનામાંથી બહાર ફેંકી દેવાની છે - તેમની સાથે કાયું કરવાનો બીજો કોઈ માર્ગ નથી.

*

જો ખોરાકની ઈરદ્ધાનો ઈનકાર કરવામાં સવરૂપનો મોટો ભાગ અનાસકત રહેતો હોય તો તે દબાણું નથી. 'નિગ્રહ' અને 'સંયમ' વચ્ચે આ ભેદ છે જેમાં વ્યક્તિ કહે છે, "હું ઈરદ્ધા ન કરવામાં અસહાય છું, પરંતુ હું મારી ઈરદ્ધાને સંતોષ આપીશ નહિ," જ્યારે બીજો એમ કહે છે, "હું ઈરદ્ધાનો ઈનકાર કરું છું અને સાથે સાથે તેના સંતોષ માટે પણ સ્પષ્ટ ના પાડું છું."

*

નિગ્રહ એટલે કોઈ કિયાને અટકાવવી, પરંતુ અટકાવેલી કિયા એટલે મુલતવી રાખેલી કિયા - તમારી જાતને તેનાથી અનાસકત રાખીને તેનો ઈનકાર કરવો અને વિદાય કરી દેવી એ વધારે સારી વસ્તુ છે.

*

જે કોઈ વસ્તુની પાછળ તે જંખના કરે છે તે પ્રાણને માટે યોગ્ય છે - પરંતુ કામનાનો ઈનકાર કરવાનો હોય છે. 'હું ઈરદ્ધા કરીશ જ નહિ' એમ કહેવું એ સાચી બાબત છે, ભલે પછી 'હું ઈરદ્ધા કરતો નથી' એમ પ્રાણ ન કરી શકે. તેમ છતાં સવરૂપમાં કોઈ એવી વસ્તુ છે જે એમ કરી શકે, 'મને ઈરદ્ધા થતી જ નથી' અને પ્રાણમય કામનાને પોતાના સાચા સવરૂપ તરીકે જાળવાનો ઈનકાર કરે છે. શાંતિ અને શક્તિ તે ચેતના લાવે છે અને તેને આપણો સાચો 'હું' છે એમ ઓળખવાનું છે અને તેને કાયમ અગ્રભાગે રહેતો બનાવવાનો છે.

*

પ્રાણમય સવરૂપની કાયમ એવું શોધી કાઢવાની ટેવ હોય છે જેના વડે તે મનને સમજવીને પોતાની ઈરદ્ધાએને ન્યાયી સાંબિત કરે છે; અને સંજોગો સામાન્ય રીતે એવી રીતે ઘડાય છે જે તેને વધારે ન્યાયી આગળ ઉપર ઠરાવે. કારણ કે

આપણી અંદર જે વસ્તુ હોય છે તે પ્રમાણેના જ બહારના સંજોગોનું સર્જન થાય છે. અગત્યની બાબત એ છે કે ભાવિમાં તમારે આંતરિક શીતે લિન્ન પ્રકારનું સ્થાન લેવું.

*

જરૂર - પ્રાણને કદી સંતોષ પ્રાપ્ત થતો નથી. તેની સાથે બે જ વસ્તુઓ દુખલડુપ હોય છે - શરીરની મર્યાદાઓ અને મનનો ઠપકો - પરંતુ બીજી વસ્તુ કાયમ હોતી નથી. અલબત્ત, ચૈત્યપુરુષ તેને દુખલ કરે એવી શક્યતા હોય છે, પરંતુ તેની સાથે પ્રાણ થરૂઆતની અવસ્થામાં એવું કરે છે. એટલે ધણાખરા માણસો માટે શરીર જ તેમાં અટકાયતરૂપ હોય છે.

*

ઈચ્છાઓનો ‘એકીસાથે’ તાત્કાલિક નિકાલ કરવો મુશ્કેલ છે - જે સાચી ઈચ્છા-ઓનો ઉપર હાથ રહેતો હોય તો છેવટનો વિજય ચોક્કસ છે. તેથી તેને તમને મુશ્કેલી ઊભી કરે તેવું ન થવા દો. એક કમિક ફેરફારથી આ વસ્તુઓ કાર્ય કરે છે - અને જે પ્રગતિ થરૂ થઈ હોય, તો સાધના વિશેની ખાતરીની મૂળભૂત લાગણી થઈ શકે છે, અને તેના વિશે એક શાંત દર્શિબિંદુ પ્રાપ્ત થાય છે કે કઈ વસ્તુ કરવાની છે કારણું કે તે ખાતરીબંધ થશે જ.

*

આ દર્શનનો ફક્ત એટલો જ અર્થ છે કે જ્યારે તમે બધી જ વસ્તુઓને પકડીને તેમને અહંકારથી તમારી પોતાની માલિકીની બનાવવા માટે પ્રયત્ન કરો, ત્યારે તે ગમે તેટલું સુંદર અને અદૂલુત હોય છતાં, તે તેની કિંમત જોઈ બેસે છે અને સામાન્ય બની જય છે.

*

એવી ઘણી વખત અનુભૂતિ થાય છે કે માણસ કોઈ વસ્તુની માટેની ઈચ્છાનો આગ્રહ છોડી દે, તો તે વસ્તુ પોતાની જતે પ્રાપ્ત થાય છે. પરમાત્માની ઈચ્છા ઉપર આધાર રાખવો અને તેની જ શોધ કરવી એ સાચું વલણ છે - કામના કાયમ ઊથલપાથલ મચાવે છે અને તે પ્રાપ્ત થાય તો પણ સંતોષ પ્રાપ્ત થતો નથી. અભીષ્ટા જુદી વસ્તુ છે. તમે જે પરિસ્થિતિ વચ્ચે જોવાં ખાઓ છો એમ કહો છો, તે શારીરિક ચેતનામાં રહેવા સંધર્ષની નિશાની છે - તેનો અંત ત્યાં થાંતિ

અને શક્તિનું સ્થાપન થાય તેવો આવવો જોઈએ, અને પછીથી પેલી વસ્તુ અદશ્ય થઈ જશે.

*

તમને એ બિલકુલ સ્પષ્ટ થવું જોઈએ કે જે બે ઉલટી વસ્તુ છે તે બન્ને વસ્તુઓનો દરેક સાધકને સામનો કરવો પડે છે. એક પાર્થિવ અહંકારયુક્ત ઈરદ્ધાનો પ્રચંડ ધસારો જે વસ્તુ ફક્ત ગોટાળો અને દુઃખ લાવે છે અને બીજી વસ્તુ શાંતિ, શક્તિ, આનંદ, સમજણુનો પ્રકાશ છે જે તમારી અંદર રહેલો પરમાત્મા છે અને અમે તેને તમારી અંદર સ્થાપના કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ. જ્યારે તમે તમારી જતને સાચી બાજુએ મૂકો છો ત્યારે વસ્તુઓ સહેલી બને છે. જ્યારે તમે અચકાઓ છો અને વિલક્ત હો છો ત્યારે તમારી દ્વીવિધ અવસ્થા હોય છે; જ્યારે તમારી અંદર કોઈક વસ્તુ ગ્રહણ કરે છે અને કામનાઓને વળગી રહે છે ત્યારે બધું ખોટું ચાલે છે. તમારે સાચી બાજુની જ પસંદગી કરતાં શીખવું જ જોઈએ. તમારો ખોટો સંકદ્ય બદલાય તેના માટે અલબજ્ઞ હું પ્રયત્ન કરીશ. તમારામાં ગમે તે પ્રકારનો પ્રતિકાર અથવા મુશ્કેલી હોય છતાં હું તે પ્રમાણે કાયમ કરીશ.

*

આ ડર શારીરિક ચેતના અથવા તેની અંદર રહેલા પ્રાણમય તત્ત્વને છે - તેને એવો ભય છે કે જે તે ઈરદ્ધા છોડી દે તો તે સર્વ વસ્તુઓને ગુમાવી દેશે - અથવા તેને જે કોઈ વસ્તુની જરૂર છે તેને - અને તેના બદલામાં તેને કોઈ વસ્તુ મળશે નહિ અથવા એટલું તો ખરું જ કે તેને ઈરદ્ધા પ્રમાણેની કોઈ વસ્તુ નહિ મળે. તેને ખબર નથી કે આ મુશ્કેલીનું ઈરદ્ધા અને શંકાશીલ અને ભયંકર ફૂલોની જગાએ કોઈ વધારે મહાન અને શક્તિશાળી તથા સુખદ વસ્તુઓ મળશે - કારણ કે ઈરદ્ધાને જ જીવનના શક્ય લક્ષ્ય તરીકે વિચારવાને તે ટેવાયેલ છે. તે તત્ત્વને ખબર નથી કે દિવ્ય બળ તેના પ્રકાશ અને શાંતિ અને આનંદ સાથે નીચે અવતરણ કરવાની રાહ જુએ છે અને તે વધારે મહાન અને વધારે સુખી જીવન લાવશે. જ્યારે સવરૂપનો આ ભાગ પ્રકાશિત થાય અને તેને પૂર્ણ હૃદયથી ફેરફાર પામવા માટે સમજવવામાં આવે ત્યારે એક મહાન મુશ્કેલી, ખરેખર તો કેન્દ્રસ્થ મુશ્કેલી ચાલી ગઈ હશે.

*

જૂની પ્રાણમય પ્રકૃતિને એવું લાગે છે કે તેની માનવ-જગતની ઈરદ્ધાઓને

સંતોષ મળશે નહિ અને તેને એવો અનુભવ થાય છે. તે બધી વસ્તુઓમાં રસ લેવાનો નથી પરંતુ તેમનો ઈનકાર કરીને બાજુએ ખસેડી નાખવાની છે. તેની જગાએ એક વિશાળતા આવવી જોઈએ નેમાં એક સ્વયંભૂ શાંતિ અને સંતોષ હોય છે અને તેવી શાંતિ અને વિશાળતામાં માતાજીની મહત્તર શાંતિ, બળ, પ્રકાશ જ્ઞાન અને આનંદ આવવાં જોઈએ.

*

તમારા આધ્યાત્મિક વિકાસમાં એક નવીન સ્થિતિનું ખુલ્લાપણું હતું અને છે પણ ખરું. તેનો તમારી અંદર સાક્ષાત્કાર કરવા માટે તમારે પ્રથમ બે દિશા-ઓમાં પ્રગતિ કરવી જોઈએ. પ્રથમ વસ્તુનું અમે તમારી ઉપર દ્વારા મૂકેલું છે - પેલી પ્રાણમય કામનાઓ જે તમને નિમ્ન ગતિઓની સાથે અનુસંધાનમાં મૂકી આપતી હતી અને તમારા નિમ્ન પ્રાણ અને તમારા શરીર ઉપર વિરોધી બળને આમંત્રણ આપતી હતી તેમના ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવો અને પ્રાણ અને શરીરનું કેવળ એકમાત્ર પરમાત્માને જ સંપૂર્ણ સમર્પણ કરવું. બીજી વસ્તુમાં પૂર્ણ સ્થિરતા અને સામર્થ્ય અને સમતાનું આ બધા ભાગોમાં અવતરણ કરાવવું જેથી કરીને તમે પ્રાણ અને તેવી મુશ્કેલીઓ ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરી શકો અને પરમાત્મા માટે તમારું કાર્ય કરી શકો. આ સ્થિરતા અને શક્તિ ધારી વખત તમારા મન અને પ્રાણમાં અવતરણ પામેલી પરંતુ આ બીજા બધા ભાગો, નિર્બંધતા અને આસક્તિ અને આત્મ લાલનની કિયાએ પ્રત્યે ખુલ્લા હતા. જે કોઈ માણસને આધ્યાત્મિક કાર્યના વીર પુરુષ અને સ્વામી બનવું હોય તો તે વસ્તુઓ ચાલી જવી જોઈએ. પહેલાંની જગાએ તમારા જીવનમાં આ બધી વસ્તુઓને વધારે આશ્રય મળતો અને તેમને રહેવા દેવામાં આવતી; તમારી હાલની જગામાં તમને દિવ્ય બળની સાથે તમારી જતને રાખવાની તક મળી છે અનો તમે તમારા આત્માના આંતર-સામર્થ્યથી તમારા જીવનનો સામનો કરી શકો છો અનો તમારા સંભેગોમાં તમે સ્વામી બની શકો છો. બાધ્ય મુશ્કેલીઓ અનો અગવડતાઓનો લઈનો તમારે ગભરાઈ જવાની કે નિરાશ થવાની જરૂર નથી. આંતર મુશ્કેલીઓનો પણ તમારે અનાસક્તિ, સ્થિરતા, સમતા, વિજ્ય પામવાની અણનમ ઈચ્છાથી સામનો કરવાનો છે.

બાકીની બધી વસ્તુઓ વિશે તમે સાચું કહ્યું છે, “જ્યારે કોઈ જૂઠાળું અથવા કોઈ મુશ્કેલી કે મૂંઝવાણ મારી સામે આવીને ઊભી રહે ત્યારે મારે માથી સમતા જળવી રાખવી જોઈએ અને પ્રભુના માર્ગદર્શનમાં શ્રદ્ધા રાખવી જઈએ.” શારીરિક અને બીજી મુશ્કેલીઓ પ્રત્યે જે ક્ષતિએ માર્ગ ખુલ્લો કર્યો તે તમારા પ્રાણ.

ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાના નિશ્ચયની ખામી હતી. તમે સીધો અને ઉધ્વું માર્ગંન સ્વીકારો અને તેથી પરિણામરૂપે તમારામાં પ્રયંડ નિરાશા અને વિષાદ આવ્યાં. આ બધી વસ્તુઓને સંપૂર્ણ રીતે અદશ્ય થવા દો અને તેઓ ફરીથી આ રીતે ઉઠી ન આવે એ ખાસ ધ્યાન રાખો. આધ્યાત્મિક શાંતિ અને સામર્થ્યનો માર્ગ અને તમારાં બધાં બળોનું પરમાત્માને સમર્પણ કરવું એ જ તમારા માટે સહીસલામત માર્ગ છે અને હવે તમારે તે માર્ગનું સતત અનુસરણ કરવું.

*

આ પણ ફરીથી જૂની નિષ્ઠળ કલ્પના છે જેને પ્રાણમય પ્રકૃતિની અસંતોષ પામેલી ઈચ્છાઓએ ઉત્પન્ન કરેલી છે. સ્પષ્ટ રીતે જ, કામના માટેનું ઝોટું વલલું તેની તક માટે રાહ જેતું ઉભું હશે અને તેણે જૂના પ્રાણને પોતાની ટેવ મુજબની કિયાઓને ઉત્પન્ન કરવા માટે અને રસ પ્રાપ્ત કરવા માર્ગ કરી આપ્યો હશે. એ પણ સ્પષ્ટ છે કે નીચેથી આવેલું ઈચ્છાનું દબાણ ઉપર આવ્યું હશે અને તેણે આનંદને હઠાવી દીધો. ચૌતસિક આનંદ અને ફરિયાદ અને બૂમાબૂમ કરતી પ્રાણની ઈચ્છા બન્ને સાથે રહી શકે નહિ. જો કામના ઊંચે ઊંઠી આવે તો આનંદ પાછા હટી જય છે – સિવાય કે તમે સમયસર કામનાનો ઈનકાર કરો અને તેની સાથે કોઈ પણ જાતનું સમાધાન ન સ્વીકારો; ખાસ કરીને જ્યારે માતાજી તમને વિશાળતા અને શાંતિ તથા ઉત્કટ આનંદ આપતાં હતાં, ત્યારે બાહ્ય ઈચ્છાને પ્રવેશ આપવો તે બિલકુલ બુદ્ધિવિદીન વસ્તુ છે, અને તે ઈચ્છા માટે આ બધી વસ્તુઓનો ભોગ આપો તે મૂખ્યાઈ છે.

*

જ્યારે વસ્તુઓ ખોટી રીતે ચાલતી હોય ત્યારે નિરાશાને તાબે થવું તે મુશ્કેલીનો સામનો કરવાનો સૌથી નિકૃષ્ટ ઉપાય છે. તમારી અંદર કોઈક કામના કે માગણી હોવી જોઈએ, સચેતન કે અવયેતન, જેને સંતોષ પ્રાપ્ત થતો નથી ત્યારે ઉશ્કેરાઈ જય છે અને તેનો સંતોષ ન મળ્યો એટલા માટે બંડ ઉઠાવે છે. સૌથી ઉત્તમ માર્ગ તેના વિશે સચેતન બનવું અને તેના સામનો ધીરજ અને શાંતિથી કરવો અરે તેને બહાર ફેંકી દેવી.

જો નિમત્ત પ્રાણ (ફક્ત મન જ નહિ) કાયમ માટે એવો નિશ્ચય કરે કે બધી જ કામનાઓ અને માગણીઓ સત્યથી વિરુદ્ધ વસ્તુ છે અને તેમના માટે પુકાર ન કરે તો આ બધી વસ્તુઓનું પાછા ફરવાનું જેસ ઘટી જશે.

*

તમારા મન અને પ્રાણને સત્યથી સંપૂર્કત કરો અને સ્થિર અને શાંત બનો.- અસંતોષ પામેલો ઈરછામાંથી જ દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે; તમે એવી સ્થિરતા ઉપર સ્થાન જમાવો જે કામના વિધીન હોય. જ્યારે તે વસ્તુ આવશે ત્યારે દિવ્ય સત્ય, પ્રેમ અને આનંદની બાકીની બધી જ વસ્તુઓ આવી શકશે અને તેના ઉપર સુરક્ષાથી સ્થાપિત થશે.

*

તમે તે વસ્તુઓની સાથે સાચી શીતે કાર્ય કરેલું છે. આ નાનકડી કામનાઓ બાબ્ય ચેતનામાં પરિવત્તન કરવામાં બહુ મુશ્કેલી ઉત્પન્ન કરે છે. અને ત્યાં રૂપાંતરને ન અટકાવવું હોય તો સ્વરૂપ તેમનામાંથી મુક્ત બનવું જોઈએ.

*

આ બધાં સૂચનોને પ્રાણમય-શારીરિક ગ્રહણ કરે છે અને આ બધી ઈરછા- ઓને આજ્ઞાધીન બને છે. તમારે મુખ્ય પ્રાણના સમગ્ર ભાગમાં ચેતનાને નીચે ઉત્તારવી જેથી કરીને કેવળ મન જ નહિ પરંતુ પ્રાણ પોતે આ બધી ઈરછાઓનો ઈનકાર કરે. તે બાબતમાં, પ્રાણમય શારીરિક કામનાઓ તેમનું અધું બળ ગુમાવી દેશે.

*

જો શાંતિ અને શક્તિ જે તમારા મસ્તક ઉપર અને છાતીમાં કાર્ય કરતી હતી તેઓ જઈ અને તેનાથી પણ નીચેના ભાગમાં આવ્યાં હોય તો તેઓ એવું સૂચન કરે છે કે તેઓ કેવળ મન અને ઉર્મિમય સ્વરૂપ ઉપર જ કાર્ય કરતાં નથી. પરંતુ પ્રાણ ઉપર પણ પૂર્ણ શીતે કાર્ય કરે છે - તે મહાન પ્રગતિ છે.

*

તમે જે ઈરછાઓ વિશે વાત કરો છો તે સૂક્મ શારીરિક ચેતનામાં રહેલી પ્રાણમય-શારીરિક ઈરછાઓ છે - વાતચીત કરવાની શીધવૃત્તિ, જરૂરી ભૂખ, તરસ વગેરે. પ્રાણમય શારીરિક અને સૂક્મ શારીરિક અને છેક છેવટે નિર્મનતમ લૂભિકાઓ-માં સમગ્ર રૂપાંતર કરવા માટે શાંતિ અને અચંચલતા જરૂરી છે. તમે જે ગરમીની વાત કરો છો તે પ્રાણમય-શારીરિક કામનાનું સૂક્મ તત્ત્વ છે, જે તેના પોતાના માટે અસ્તિત્વ ધરાવે છે, અને નહિ કે શરીરની ખરી જરૂરિયાત ખાતર - ઓટલા માટે જ શારીરિક સંતોષ તેને ક્ષીણ કરતો નથી.

*

તે નિમ્ન પ્રાણની કુદ્ર ટેવો હોય છે જે સુધારાનો સામનો કરવા સમગ્ર બળ એકત્રિત કરે છે અને ચેતનાને સમાવી લેવા પ્રયત્ન કરે છે. જ્યારે તેઓ આવે ત્યારે તમારી આંતર-ચેતનાને તેમનાથી બિલકુલ અલગ પાડી દેતાં શીખવું જોઈએ જેથી કરીને તેઓ બહુ સામર્થ્યથી આવે છતાં તમારી ચેતના ઉપર તેઓ કબજે જમાવી ન શકે અથવા તેમને કોઈ સંમતિ મળે નહિ.

*

શારીરિકમાં રહેલો પ્રાણ જે તેને તક મળે તો સહેલાઈથી પોતાની જૂની ટેવોમાં સરી પડે છે. તે ત્યાં ચોંટી રહે છે. તે ટેવો પૂર્ણ રીતે ત્યારે જ જાય જ્યારે તે ભાગમાં સમતા તથા બધી કામનાઓમાંથી સરળ સ્વાભાવિક મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય.

*

આ બધી શારીરિક પ્રાણમય ટેવો તેમના કાર્યમાં લગભગ યાંત્રિક હોય છે અને આ યાંત્રિક પ્રતિક્ષિપ્ત કિયામાંથી બહાર નીકળવા માટે એક સમર્થ સંકલ્પ અથવા ખંતપૂર્વકના આત્મ-સંયમવાળો પ્રયત્ન જરૂરી છે. તેથી તમારે મુશ્કેલીથી નિરાશ ન બનવું જોઈએ, પરંતુ એક જરૂરી ખંતપૂર્વકના સંકલ્પને ચાલુ રાખવો જેથી કરીને તે અસ્તિત્વમાંથી બહાર નીકળી જાય.

૧૧

ગુસ્સો આટલા બધા જોસથી આવે છે તે હકીકત પોતે જ દર્શાવે છે કે તે વસ્તુ બહારથી આવે છે. વૈશ્વિક પ્રકૃતિમાંથી એક બળનો ધસારો થાય છે જે જે વ્યક્તિનો કબજે લેવા પ્રયત્ન કરે છે અને તે વ્યક્તિને બાબ્ય બળની દુરછા પ્રમાણે કાર્ય કરાવે છે અને નહિ કે અંદર રહેલા આત્માના સંકલ્પ પ્રમાણે. સાધના દરમિયાન આ વસ્તુઓ આવે છે કારણ કે સાધક નિમ્ન પ્રકૃતિમાંથી બહાર નીકળી જવાનો પ્રયત્ન કરતો હોય છે અને માતાજી તરફ વળવા પ્રયત્ન કરે છે અને તેમની દિવ્ય ચેતનામાં અને ઊધ્વ પ્રકૃતિમાં જીવન ધારણ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. નિમ્ન પ્રકૃતિનાં બળો આ વસ્તુ દુરછિતાં નથી અને તેથી તેમનો નિયમ સ્થાપન કરવા માટે આવા ધસારાઓ કરે છે. જ્યારે આ વસ્તુ આવે ત્યારે અંદરથી સ્થિર રહીને માતાજીનું સમરણ કરવું અથવા તેમને પુકાર કરવો અને ગુસ્સાનો

ઈનકાર કરવો અને ગમે તે બીજી વસ્તુ આવે અને ગમે તેટલી વખત આવે ર્થારે તેનો ઈનકાર કરવો. જો આ પ્રમાણે કરવામાં આવે તો આ બળોની હુમલો કરવાની શક્તિ ઘટી જાય છે. જો માણસોએ તેમને સ્પષ્ટ રીતે બહારની અને વિદેશી વરતુઓ તરીકે જુથે તો આ વધારે સહેલું બને છે; છતાં તમને એવી અનુભૂતિ ન થાય અને તેઓ પ્રવેશ કરે તો મનમાં એ વિચાર સ્પષ્ટ રાખવો કે તેમને સ્વીકાર કરવાનો ઈનકાર કરવો અને નિમ્ન પ્રકૃતિના ભાગ તરીકે ગણવી નહિ. એવો જ્યાલ કે માતાજી કર્ડક બનતાં હતાં એ એક એવું સૂચન હતું જે તેમને પ્રવેશ કરવા અને હલ્લો કરવા મદદરૂપ બને. આવાં સૂચનો ઘણા સાધકોને આવે છે (જો કે પહેલા હતા એટલા બધા સાધકોને નહિ) અને તે પ્રણામ વખતે આવે છે અને તેમનામાં ક્ષોલ ઉત્પન્ન કરે છે. આવાં સૂચનોનો તાત્કાલિક મજ્જમપણે ઈનકાર કરવો જોઈએ.

*

હકીકતમાં આ બધી અવિદ્યામય પ્રાણમય ગતિઓ અવિદ્યામય પ્રાણમય પ્રકૃતિમાંથી બહારથી ઉત્પન્ન થાય છે; માનવી તેના સ્વરૂપના સપાટી ઉપરના ભાગોમાં બહારથી આવતા આ બધા તરંગો પ્રત્યે અમુક પ્રકારના પ્રત્યુત્તર આપવા માટે અમુક ટેવ પાડે છે. આ બધા પ્રત્યુત્તરોને તે પોતાની જતનાં લક્ષણો તરીકે ગણે છે (ગુસ્સો, કામના, કામવાસના વગેરે) અને એવું વિચારે છે કે સિવાય તે જુદ્દો બની શકે નહિ. પરંતુ આ પ્રમાણે હોતું નથો; તેનામાં ફેરફાર થઈ શકે છે. તેની અંદર ઊંડાણુમાં એક બીજી જ ચેતના હોય છે, જે તેનું સાચું સ્વરૂપ, સાચો આત્મા હોય છે પરંતુ તે સપાટી ઉપરની ચેતનાથી ઢંકાઈ ગયેલો હોય છે. સામાન્ય માણસ આ જાણતો નથી પરંતુ સાધનામાં જેમ જેમ પ્રગતિ કરે તેમ યોગી તે વિશે સભાન બનતો જાય છે. જેમ જેમ આંતર-સ્વરૂપની આ ચેતનાની વૃદ્ધિ થતી જાય છે તેમ તેમ બાબુ પ્રકૃતિ અને તેના પ્રત્યુત્તરો બહાર ફેંકતા જાય છે અને છેવટે તેમનામાંથી સંપૂર્ણપણે મુક્ત થવાય છે, પરંતુ અવિદ્યાવાળી વૈશ્વિક પ્રકૃતિ તેમને છોડવા તૌયાર નથી અને સાધક ઉપર જૂની કિયાઓ ફેંકે છે અને તેમને ફરીથી અંદર પ્રવેશ કરાવવા માટે પ્રયત્ન કરે છે; ટેવને લઈનો સપાટી ઉપરની પ્રકૃતિ પોતાના જૂના પ્રત્યુત્તરો આપે છે. જો વ્યક્તિમાં એવું મજ્જમ જ્ઞાન થાય કે આ બધી વસ્તુઓ બહારથી આવે છે અને પોતાની જતનો એક ભાગ નથી, તો આ બધાં પુનરાગમનોનો વિરોધ કરી શકે છે, અથવા જો તેઓ કબજો જમાવે તો તેમનો સહેલાઈથી ખસેડી શકે છે. એટલા માટે જ હું વારંવાર કહું

ઇં કે આ વસ્તુઓ તમારી પોતાની અંદર ઉત્પન્ન થતી નથી પરંતુ બહારથી આવે છે.

*

હું ધારું છું કે તમારી અંદર એવે એલ છે કે કોઈ આવેગ અથવા અભિવ્યક્તિ કરવાથી તેનો નિકાલ કરવો એ શ્રેષ્ઠ અથવા એકમાત્ર માર્ગ છે. પરંતુ તે ભૂલભરેલો વિચાર છે. જો તમે ગુસ્સાને વ્યક્ત કરો, તો ગુસ્સાને ફરીને વારંવાર તેને આવવાની ટેવ પડે છે; તમને તે ટેવ ઓછી થતી નથી અથવા તમે તેમાંથી મુક્ત થતા નથી. પ્રકૃતિમાં રહેલી ગુસ્સાની શક્તિને ઓછી કરવા માટે અને પછીથી તેમાંથી પૂર્ણ રીતે મુક્ત થવા માટે પ્રથમ પગથિયું તેમનો કાર્યમાં અથવા વાણીમાં અભિવ્યક્ત કરવાનો ઈનકાર કરવો. પછીથી તેને વિચાર અને લાગણીમાંથી બિલકુલ બહાર ફેંકી દેવા માટે સફળ થવાની શક્યતા વધી શકે છે. અને તે જ પ્રમાણે બધી જ કિયાઓમાં આ પ્રેમાણે બને છે.

આ બધી ગતિઓ બહારથી આવે છે, વૈશ્વિક નિર્મન પ્રકૃતિમાંથી અથવા વિરોધી બળો દ્વારા તમારામાં સૂચન કરવામાં આવે છે અથવા તમારા ઉપર ફેંકવામાં આવે છે – અને તે તમારી આધ્યાત્મિક પ્રકૃતિ માટે શત્રુઓ બને છે. તેમને તમારી પોતાની વસ્તુઓ તરીકે સ્વીકારવી એ ખોટી પદ્ધતિ છે; કારણ કે તેમ કરવાથી તેમની પાછા ફરવાની શક્તિમાં તમે વધારો કરો છો અને તેમને તમે તમારો કબજો બેવા દો છો. જો તમે તેમને તમારી પોતાની વસ્તુઓ તરીકે સ્વીકારો તો તેમને ત્યાં રહેવાનો હક સ્થાપિત થાય. જો તમે તમારી પોતાની વસ્તુઓ તરીકે ન અનુભવો તો તેમને રહેવાનો કોઈ હક રહેતો નથી અને તમારા સંકલ્પમાં વધારે શક્તિ આવીને તેમને હાંકી કાઢો. તમારે આ સંકલ્પશક્તિને તમારી પોતાની વસ્તુ ગણવાની છે, એવી શક્તિ જે સંમતિનો ઈનકાર કરે; ખોટી ગતિને પ્રવેશ આપવાનો ઈનકાર કરે અથવા જો તે અંદર આવે તો અભિવ્યક્ત કર્યો સિવાય તેને બહાર હાંકી કાઢો.

અલબર્ટા, ઉત્તમ ઉપાય માતાજી અને તેમના પ્રકાશ અને બળની સાથે સંપર્ક રાખવો, અને તે ઊધ્વ શક્તિ તરફથી જે આવે તેને સ્વીકારી તેનું અનુસરણ કરવું.

*

ખરેખર, તે ફક્ત પ્રકૃતિની જૂની ટેવનું પુનરાવર્તન છે. તેની સામે નજર કરો અને જુઓ કે આ ગુસ્સો અને તેનું બહાર ભભૂક્વનું તે પ્રસંગ કેટલો બધો તુચ્છ હતો – તેમાં કોઈ કારણ નથી – આવી ગતિઓ કેવળ મૂખ્યાઈભરી જ છે. જ્યારે તે

આવે ત્યારે તમે તેને સ્થિર રીતે જુઓ તો તેમાંથી મુક્ત થવું ખરેખર બહુ મુશ્કેલ નથી - કારણ કે સ્વરૂપના એક ભાગમાં પાછા હઠી જવું એ પૂર્ણ રીતે શક્ય છે. એક અનાસક્ત સમતાથી કોષ સપાટી ઉપર આવે ત્યારે તેનું નિરીક્ષણ કરવું - જ્ઞાનો કે તમારા સ્વરૂપમાં કોઈક જુદી જ વ્યક્તિ છે જેને કોઈ કોષ છે જ નહિ. મુશ્કેલી એ છે કે તમે ગભરાઈ જાઓ છો અને વિક્ષુભ્ય બની જાઓ છો અને તે વસ્તુ માટે તમારા મનનો કબજો સ્વીકારવાનું સહેલું પડે છે જે તેણે ન કરવું જોઈએ.

અમે તમને સહાય આપી રહ્યા છીએ - પાછા હઠીને ઊભા રહેા નેથી કરીને તમે તેને અનુભવી થકો અને તમારા ઉપર આ સપાટી ઉપરની ગતિઓનું દબાલું ન રહે.

*

તે જ સાચી વસ્તુ છે અને જ્યારે ગુસ્સો અથવા બીજી કોઈ પણ વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તે પ્રમાણે જ બનવું જોઈએ. ચૈતસિક પ્રત્યુત્તર સ્વાભાવિક બનવો જોઈએ અને તેણે બતાવવું જઈએ કે ગુસ્સો એ સાચી વસ્તુ પણ નથી અને મદદરૂપ પણ નથી અને સ્વરૂપે આ બધી બાધ્ય વસ્તુઓમાંથી પોતાની જતને પાછી જેંચી લેવી જોઈએ. સ્વરૂપે પોતાનું સ્થાન આંતર આત્મામાં રાખવું જોઈએ અને આ બધી વસ્તુઓ અને માણસોથી પોતાની જતને અલગ પાડવી જોઈએ. સાધકે આ અનાસક્ત પ્રથમ પ્રામ કરવી જોઈએ - તેણે આ બધી બાધ્ય વસ્તુઓમાં રહેતા બંધ થઈ જવું જોઈએ. અને પોતાના આંતર સ્વરૂપમાં રહેવું જોઈએ. જેટલા વધારે પ્રમાણમાં તે બને તેટલા વધારે પ્રમાણમાં મુક્તિ અને શાંતિ આવે. પછીથી જ્યારે માણસ પોતાના આંતર સ્વરૂપમાં સુરક્ષિત બને છે ત્યાર પછી માણસો અને વસ્તુઓ સાથે સાચી રીતનો વ્યવહાર થવાની શરૂઆત આવતી જશે.

*

જ્યારે ચૈત્યપુરુષ સ્વરૂપની સર્વ ગતિઓ ઉપર શાસન ચલાવે છે, ત્યારે ગુસ્સે પૂરેપૂરો અદશ્ય બની જાય છે અને ઊર્ધ્વ ચૈતનાની સમતા નિમ્ન પ્રાણનો પૂર્ણ કબજો સ્વીકારે છે. ત્યાં સુધી માણસ કાબૂનું સ્થાપન કરે છે, તેને ક્ષીણ કરીને તેને એવો સ્પર્શક્ષમ બનાવે છે જેની કોઈ બાધ્ય અસર અથવા તરંગ પણ ન હોય જેની પ્રાણ કોઈ અભિવ્યક્તિ ન કરી શકે.

*

હા, ચોક્કસ. અનંત શાંતિ, વિશ્વરૂપ પ્રેમ ક્રોધને બાકાત કરી શકે છે - જે તેઓ પૂર્ણ અને સ્થિર હોય તો.

*

એ સાચું છે કે ગુસ્સો અને સંઘર્ષ માનવ-પ્રાણુની પ્રકૃતિમાં રહેલાં છે અને સહેલાઈથી જતાં નથી; પરંતુ અગત્યની વસ્તુ એ છે કે સંકલ્પમાં ફેરફાર હોવો જોઈએ અને એવું સ્પષ્ટ દર્શન થવું જોઈએ કે આ વસ્તુઓ જવી જ જોઈએ. જે તે સંકલ્પ અને સમજાળ ત્યાં હોય તો છેવટે તે ચાલ્યા જશે. સૌથી અગત્યની સહાય અછીં પણ એ છે કે ચૈત્યપુરુષનો વિકાસ થવો જોઈએ — કારણ કે તે વસ્તુ બધા પ્રત્યે માયાળુપણું, ધીરજ, ઉદારતા લાવે છે અને વ્યક્તિ પોતાના અહંકારના દણિબિંદુથી તેમના તરફ નજર નાખતી નથી તેમજ તેનાં દુઃખ અથવા આનંદ, ગમા અને અણગમાઓનું તેમાં દણિબિંદુ હોતું નથી. બીજી સહાય એક આંતર શાંતિના વિકાસમાં હોય છે જેને બાધ્ય વસ્તુઓ વિક્ષુબ્ધ કરતી નથી. શાંતિની સાથે અમુક પ્રકારની વિશાળતા આવે છે જેમાં માણસ બધાને પોતાના આત્મા તરીકે જુએ છે, બધા માણસોને માતાજીનાં બાળકો તરીકે જુએ છે અને માતાજીનો તે માણસની પોતાની અંદર તેમજ સર્વમાં નિવાસ જુએ છે. તમારી સાધના તેના પ્રત્યે ગતિ કરશે કારણ કે ચૈતસિક અને આધ્યાત્મિક ચેતનાની સાથે આ બધી વસ્તુઓ આવે છે. પછીથી બાધ્ય વસ્તુઓ સાથે આ વિક્ષોભ કરનારા પ્રત્યાધાતો આવશે નહિ.

*

જ્યારે ઊધ્વેમાંથી અચંચલતા આવે છે, અથવા ચૈત્યપુરુષમાંથી આવે છે ત્યારે પ્રાણ શાંતિપૂર્ણ બને છે અથવા માયાળું અને શુલેચ્છાયુક્ત બને છે. એટલા માટે પ્રથમ આંતર ચૈતસિક અચંચલતા અને પછીથી ઊધ્વેમાંથી આવતી શાંતિ સમગ્ર સ્વરૂપને પકડી લેવી જોઈએ. નહિ તો પ્રાણમાં રહેલા ક્રોધ જેવી વસ્તુઓ ઉપર કાબૂ પ્રાપ્ત કરી શકાય પરંતુ અંતર અચંચલતા અને ઊધ્વેતર શાંતિ સિવાય તેમનામાંથી મુક્તિ મળતી નથી. તમે સાધના માટે માતાજી ઉપર આધાર રાખો એ ઉત્તમ વલણ છે, કારણ કે તેમની શક્તિ તમારી અંદર સાધના કરે છે.

*

આ વસ્તુઓ, વાણીનાં કઠોર સ્વરૂપો, ગુસ્સો વગેરે પ્રાણમય-શારીરિક ચેતના દ્વારા ઘડાયેલી ટેવો છે, અને તેમને અવચેતન સહાય કરતું હોવાથી તેમાં ફેરફાર

કરવો બહુ મુશ્કેલ છે. જો વ્યક્તિત્વ તેમના ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરે અથવા સંકુલિતની કે મનોમય અથવા આધ્યાત્મિક નિયંત્રણની શક્તિથી તેમનામાં રૂપાંતર લાવે તો તે વધારે સારું છે. પરંતુ જો વ્યક્તિત્વ તાત્કાલિક તે પ્રમાણે ન કરી શકે તો વ્યક્તિએ ભૂંઝવું ન જોઈએ અથવા એવો વિચાર પણ ન કરવો જોઈએ કે પોતે બિનકાર્ય-ક્ષમ છે. પ્રકૃતિના આ ભાગમાં રૂપાંતર લાવવું એના કરતાં ઘણા માણસો માટે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવો કે ચૈતસિક ચેતનામાં પ્રવેશ પ્રાપ્ત કરવો એ સહેલું છે; પરંતુ એક વખત ચૈતસિક ચેતના શાસન કરે અથવા ઉધ્વર્તર ચેતનાનું અવતરણ થાય તો આ વસ્તુઓને જવા માટે સહેલું પડે છે. એટલા માટે તમારે આ પુનરાવર્તનો કે જિદી શીતે આવતી વસ્તુઓથી નિરાશ ન થવું; પરંતુ તમારે એક આંતર અચંચલતામાં પાછા હઈ જઈને ઊભા રહેવું. અને જો તેઓ આવે તો જેમાં એક વાદળું પ્રકાશની પાસેથી ખસી જય તે પ્રમાણે તેમને સરકવા દેવા મંજૂશી આપવી. સમય જતાં આ બધી વસ્તુઓ સાથે દિવ્ય શક્તિ પોતાનું કાર્ય કરશે.

*

એ ખરેખર ઘણી સારી નિશાની છે કે જ્યારે ગુસ્સો આવે છે ત્યારે તે ઘણા ડૂંકા સમય માટે હોય છે અને તેને દબાવી દેવાય છે અને બાદ રૂપમાં વ્યક્ત કરાતો નથી — કારણ કે તે ઘણી નોંધપાત્ર અવસ્થા છે જેમાં પ્રકૃતિને જે વસ્તુની જરૂર નથી તેનો ઈનકાર હોય છે. હજુ તે આવે છે પણ તેમાં પહેલાંનું બળ, લાંબો સમય, ઉત્કટ્ટા કે પૂર્ણતા નથી. બાદ્ય અભિવ્યક્તિ ઘણી વખત બાદ્ય પ્રકૃતિમાં કેટલી પ્રગતિ થઈ તે બતાવે છે અથવા કસોટીરૂપ બને છે; કારણ કે વ્યક્તિ જ્યારે આવી બાદ્ય ગતિમાં પણ પૂર્ણ શીતે શાંત રહે છે તેથી તેમનામાં કેટલો ફેરફાર થયો હોય છે તેનું માપ નીકળતું નથી. પરંતુ અવભાત, આંતરમાં જવાથી પ્રકૃતિને મુક્ત કરવામાં મદદરૂપ થાય છે.

*

જો ગુસ્સો ન આવ્યો તો તેનું કારણ એ છે કે હુમલાનું પ્રાણમય બળ ઘટતું જય છે અને તે સ્થૂલ મન અને બાદ્ય (શારીરિક) પ્રાણમાં વધારે કાર્ય કરતું હોવું જોઈએ. તમારામાં કાર્ય માટે મહાન સામર્થ્ય છે; સાધનાના આંતર વિકાસ અને કાર્ય માટે તમારા ચૈત્યપુરુષ અને પ્રાણનું પણ સામર્થ્ય છે — બાદ્ય સ્વરૂપ જ પોતાના માર્ગમાં આ મુશ્કેલીઓનો અનુભવ કરે છે અને થોડી કાળ માટે તેમનાથી વિજ્ય પ્રાપ્ત કરે છે અથવા તેમનાથી અસર પામે છે. જ્યારે માણસને સાધનામાં પ્રગતિ કરવી હોય ત્યારે વિધનરૂપ વસ્તુઓ આવે છે, પરંતુ જો માણસ પોતાની

અભીષ્ટામાં સત્યનિષ્ઠ હોય તો છેવટે આ મુશ્કેલીઓ બધાં વિરોધી બળ ઉપર આત્માના વિજય માટે તૈયારી કરવામાં સહાયરૂપ બને છે.

કેટલીક વખત આંતર સંકલ્પ વિજય પામે છે. કેટલીક વખત થોડા સમય માટે વિજય પ્રાપ્ત કરતો નથી. તે બિલકુલ સામાન્ય બાબત છે. તે કેટલીક શરતો ઉપર આધાર રાખે છે જેને રથૂલ મન જોઈ શકતું નથી. જેમ જેમ માણુસના જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થતી જાય તેમ તેમ આ અદશ્ય સંજોગો વિશે સભાન બને છે અને જે વસ્તુ બને છે તેને વધારે સારી રીતે સમજે છે.

અદ્દિન કાયમ વિશુદ્ધિનો અદ્દિન હોય છે - તે જ્યારે પ્રાણ ઉપર કાર્ય કરે છે ત્યારે લાલચોળ હોય છે; જ્યારે પ્રાણ ચૈત્યપુરુષને ઢાંકતો નથી હોતો ત્યારે ચૈત્ય-પુરુષનો ગુલાબી રંગ વધારે ઉંઘડે છે.

તમે જે મકાન જોયું તે પ્રકૃતિનું નવું મકાન છે અને ખાસ કરીને પ્રાણમાં રહેલું, જે સાધના દ્વારા તૈયાર થાય છે.

*

હજુ અચંચળતા શા માટે સ્થાપિત થઈ નથી અને ગુસ્સો પાછો આવે છે. તેનું કારણ એ છે કે તમે તમારા સ્થૂલ મનને સક્રિય બનવાની મંજૂરી આપો છો. સાધના વિશે તે એવું વિચારવાની શરૂઆત કરે છે કે તમારામાં ક્ષતિ રહેલી છે અને તેથી તે ક્ષતિને લઈને તમારી સાધના તાન્કાલિક અસરકારક અને પૂર્ણ બનતી નથી. આ વસ્તુ પ્રાણને શિથિલ અને વિષાદ્યુક્ત બનાવે છે અને તે વિષાદને લઈને અજંપો થાય છે તે જ સમયે આ મન 'ક' ની સાથે જે રીતે બને છે તે પ્રમાણે સક્રિય બને છે અને તે ન્યાય આપવા અને ટીકા કરવા લાગી જાય છે અને આ વસ્તુ પણ શિથિલતા અને અજંપા તરફ દોશી જાય છે. આ વસ્તુ તમે જે જૂના માનસને છોડી દેવા પ્રયત્ન કરો છો તેની વસ્તુઓ છે અને તેથી તમારી એકાગ્રતા અને અચંચળતાની વર્ચ્યે વિદ્ધનરૂપ બને છે. સ્થૂલ મનનાં સૂચનોનો તેથો ઉત્પન્ન થાય કે તરત જ ઈન્કાર કરીને તેમને મૂળમાંથી જ અટકાવી દેવી જઈએ. એક આંતર શાંતિ અને અચંચળતાના પાયા ઉપર એક નવીન ચેતના આવતી જાય છે. તમારે શાંતિથી તેનો વિકાસ થાય એટલા માટે ધીરજથી રાહ જોવી જોઈએ. તે નવીન ચેતનામાં સાચું જ્ઞાન અને માણસો અને વસ્તુઓનું સાચું દર્શન આવશે. માણસો અને વસ્તુઓ વિશેનું મનનું દણંબિદુ જરૂર યા તો મર્યાદિત અથવા ક્ષતિયુક્ત:

અથવા ભૂલભરેલું હોય છે. તેના ઉપરથી વસ્તુઓનો નિર્ણય બાંધવો એ સમયનો દુરુપયોગ છે. નવીન ચેતના વિકાસ પામે અને તમને બધી વસ્તુઓ એક નવીન અને સાચા પ્રકાશમાં દેખાય તેના માટે રહે જુઓ. પછીયી આ સ્થૂલ મનમાંથી ઉત્પન્ન થતું ગુરુસાનું વલણ અને તેની પ્રચંડ અધીરાઈ જે મન અને પ્રાણને અણગમતી વસ્તુઓ તરફ વળે છે તેમને ઉત્પન્ન થવા માટે કોઈ કારણ રહેશે નહિ - અથવા કોઈ કારણ વગર પણ તે ઉત્પન્ન થાય તો તેમનો સહેલાઈથી ઈનકાર થઈ શકશે. સાધના માટે માતાજીની કૃપા અને તેમની શક્તિ ઉપર આધાર રાખો અને તમારે બે જ વસ્તુઓ કાયમ યાદ રાખજાની છે, અચંચળતા અને શક્તા. વસ્તુઓ અને માણસો વિશે માતાજી ઉપર છોડી દો; તમારી પ્રકૃતિમાં મુશ્કેલીઓ હોવાથી તેમનામાં પણ મુશ્કેલીઓ હોઈ શકે; પરંતુ તેમની સાથે કાર્ય કરવામાં એક આંતરદિન, સમભાવ અને ધીરજ હોવાં જોઈએ.

વસ્તુઓની આસક્તિ બાબત એવું છે કે તેમનો સ્થૂલ ઈનકાર કરવો એ તેનાથી મુક્ત થવાનો ઉત્તમ ઉપાય નથી. તમને જે આપવામાં આવે તેને સ્વીકારો; તમારે જેની આવશ્યકતા હોય તે માગો અને પછીયી તેના વિશે વિચાર ન કરો - તેમને કોઈ અગત્ય ન આપો, તમારી પાસે હોય ત્યારે તેમનો ઉપયોગ કરો, અને ન હોય તો વિક્ષુખ ન થાઓ. આસક્તિમાંથી મુક્ત થવાનો એ જ ઉત્તમ ઉપાય છે.

*

જે તમે ઝીણવટભરે શીતે જુઓ તો તમે જોઈ શકશો કે આ બધી વસ્તુઓ - એક માણસની ઉદ્ઘતાઈ અને બીજાનો ગુસ્સો - ધણી નાનકડી વસ્તુઓ છે, જેને તટસ્થતાથી સ્વીકારવાની છે. તમારી જતને આટલી બધી અસ્તબ્યસ્ત કરે એવું ન બનવા દો. એક જ પરમ અગત્યની વસ્તુ છે અને તે તમારી સાધના અને તમારે આધ્યાત્મિક વિકાસ. કોઈ પણ વસ્તુ તેનો સ્પર્શ કરે અથવા તેમાં દખલ કરે એવું ન બનવા દો.

*

ગીતા ઉપરના નિબંધો ગીતામાં સમજારેલ સામાન્ય કર્મયોગને સમજવે છે. જેમાં કાર્ય કરવાનું છે, તે માનવજીરનનું સામાન્ય કર્મ હોય છે જેમાં આંતરિક પરિવર્તન હોય છે. તેમાં પણ જે હિંસાનો ઉપયોગ કરવાનો છે તે અંગત અહંકાર-યુક્ત હેતુઓથી કરવાનો નથી પરંતુ સામાજિક જીવનનો એક સંગ્રહિત ભાગ છે. શુસ્સો અથવા આરોગ્ય અથવા કોઈ પગુ પ્રાણમાં હેતુમાંથી કરેલી અંગત હિંસા

આધ્યાત્મિક ચીતે ન્યાયી હરે નહિ. આપણા યોગનો હેતુ માણુસેના સામાન્ય જીવનનું કરતાં વધારે ઊંચે જવાનો છે અને તેમાં હિંસાનો બિલકુલ ત્યાગ કરવાનો છે.

*

એક આંતરિક અથવા આધ્યાત્મિક ઝુપાંતર હિંસા દ્વારા આવી શકે નહિ. સાધકોના ચારિત્યમાં ફેરફાર કરવાનો નથી પરંતુ મન અને પ્રાણનું શાસન ચાલે છે. તેને બદલે મન અને પ્રાણ તથા થરીરના ઉપર અંતરાત્મા અને આત્માના પ્રભુત્વનું શાસન ચાલવું જોઈએ. હિંસા તેનાથી પ્રખર વિરોધી વસ્તુ છે. તે મનોમય અહંકાર અને પ્રાણનો આવેગ તથા જુસ્સાને અથવા ધાતકીપણાને શાસકો બનાવે છે. સામાન્ય પ્રકૃતિમાં રહેલી હિંસા આધ્યાત્મિક કાર્યમાં રહેલી હિંસાને ન્યાયી ઠરાવતી નથી.

*

દરેક વસ્તુમાં વિચાર અને વાણી ઉપર કાબૂ હોવો જોઈએ. પરંતુ જ્યારે રાજસિક હિંસાને બાતલ કરવામાં આવે ત્યારે સિથર, સમર્થ વિચાર અને વાણીની કડક શિસ્ત કેટલીક વખત અનિવાર્ય બને છે.

*

૧૨

જે તમારે યોગ કરવો હોય તો તમારામાં અભય હોવો જોઈએ. યોગ અને અય બન્ને સાથે ચાલી શકે નહિ.

*

એ વસ્તુ સાચી છે કે જે વસ્તુની માણુસને ભીતિ હોય તેની સામે ડર વગર સામનો કરેને વિજય પ્રામ કરીએ ત્યાં સુધી તો ભયને આવવાનું વલણ રહે છે. માણુસે પોતાનો પાયો પ્રભુ ઉપર રાખતાં શીખવું જોઈએ અને ભય ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ અનો નાપસંદ તથા વિરોધી વસ્તુઓની પણ આરપાર પસાર થઈ જવા માટે પરમાત્માની સહાય ઉપર આધાર રાખવો જોઈએ. સાધક માટે એક શક્તિ તેમની આરપાર પણ કાર્ય કરે છે અને તેનો તેના લક્ષ્ય તરફ લઈ જાય છે.

*

હા, ડર કાદ્યપનિક ભયો ઉત્પન્ન કરે છે – સાચું જોખમ હોય તો પણ ડર કોઈ ચીતે મદદ કરતો નથી; તે બુદ્ધિને ઢાંકી દે છે, મનનું સમતુલ્ય ગુમાવી દે છે અને વ્યક્તિને સાચી બાબત જોવામાં અટકાવે છે.

કાર્યમાં બળની વૃદ્ધિ થવા દો, અને તે મિશ્ર થઈ ગયેલી ચેતનાને સ્વચ્છ બનાવશો.

*

એવું વિચારનું ભૂલભરેલું છે કે ડર રાખવાથી કે દુઃખી થવાથી તમે પ્રગતિ કરી શકશો. ડરની લાગણીને ઈનકાર કરવો જોઈએ કારણ કે જે વસ્તુનો તમે ડર રાખો તે તમારી સામે જ આવીને ઊભી રહે છે. ભૌતિ જે વસ્તુનો ડર હોય તેને આકર્ષે છે. દુઃખ તાકાતને ઘટાડે છે અને દુઃખનાં કારણો પ્રત્યે માનવને વધારે ખુલ્લો કરે છે.

તે બધી વસ્તુએ સિવાય પણ માણસ શાંત, સુખી અને આનંદી રહી શકે છે તેમાં હળવો કે છીછરો માર્ગ નથી – અને સુખ માટે કોઈ પ્રાણમય પ્રત્યાધાત આવવો જરૂરી નથી. તમારે ફક્ત નિરીક્ષક અને સજગ બનવાની જરૂર છે – નિરીક્ષક એટલા માટે કે તમે ખોટી ગતિઓને અથવા જૂની લાગણીઓ, તમોગ્રસ્તતા સંઘર્ષ વગેરેને મંજૂરી ન આપી બેસો. જે તમે સજગ રહો તો તમારામાં બળની શક્તિની વૃદ્ધિ સાથે આત્મસંયમની શક્તિ આવશે, અને ખોટું વલણ અથવા ખોટો પ્રત્યાધાત આવે તો જ્યારે તે આવે ત્યારે તમે તેને જોઈ શકવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરો અને તેનો ઈનકાર કરી શકો. ભૌતિ અને દુઃખ તે વસ્તુ તમને આપશે નહિ. તમે સાચી વસ્તુને પસંદ કરવાની શક્તિ અને ખોટી કિયાને અટકાવવાની શક્તિની વાત કરો છો અને તે શક્તિ જેવી સાચી વસ્તુ ઓળખે કે તેને પકડી લે છે એમ કહો છો તે આ નિયંત્રણ અને જાગરૂકતાની શક્તિ છે. આ નિયંત્રણ અને સમગ્રતાને દિવ્ય બળ મદદ કરે છે તેથી પ્રેમ અને ભક્તિ સ્વાથી કામનાઓ અને અશુદ્ધિઓની સાથે મિશ્રાણ થતાં નથી અથવા તેમની જગા તે અશુદ્ધિઓ લઈ શકતી નથી. જેમ જેમ તમે વધારે ખુલ્લો થતા જશો તેમ તેમ તમારી અંદર આ શક્તિનો વિકાસ થતો જશે.

*

તમારે ડર તેમ જ ગુસ્સાને ફેંકી દેવા જોઈએ અને માતાજીમાં શ્રદ્ધા રાખીને તમારી પ્રગતિ ચાલુ રાખવી.

*

(ભીતિમાંથી મુક્ત થવાની રીતો) :

નિમ્ન પ્રાણમાં (નાભિની નીચેના પ્રદેશમાં) સામર્થ્ય અને સિથરતાનું અવતરણ કરાવવું. જ્યારે બીક ઉત્પન્ન થાય ત્યારે સંકલ્પ શક્તિ અને સિથરતાનું સ્થાપન કરવું, તે બેમાંથી ગમે તે એક રીતે પણ કરી શકાય અથવા બન્ને સાથે પણ કરી શકાય.

*

ઉધ્વ પ્રકૃતિમાં ભીતિ નથી. ભીતિ એ પ્રાણમય ભૂમિકાનું સર્જન છે, અવિદ્યાની અંધ પ્રેરણા છે, એક જેખમની લાગણી છે અનો તેની સાથે ઉગ્ર પ્રતિકાર હોય છે જે વસ્તુઓની બુદ્ધિનો સામાન્ય રીતે અટકાવે છે અથવા વિકૃત કરે છે. તેને લગભગ વિરોધી બળોની શોધ ગણી શકાય.

૧૩

જે કોઈ કારણ જ ન હોય તો ઈર્ષા ન હોવી જોઈએ, કારણ કે ત્યાર પછી તે વસ્તુ મૂર્ખાઈભરી અનો અર્થહીન હોય છે — પરંતુ જ્યારે તેના માટે કારણ હોય જે સામાન્ય ધોરણો પ્રમાણે હોય છે, તો પણ તે ત્યાં ન હોની જોઈએ કારણ કે તે એવું સંવેદન છે જેમાં ઉદારતાની ખામી હોય છે અને યોગી માટે બિલકુલ અયોગ્ય છે.

લોભમાંથી મુક્ત થવા માટે, માતાજીની પૂજા સહાય તમારી સાથે રહેશે.

*

તે અલબજ્ઞ જૂનો પ્રત્યાધાત છે — ઈર્ષા ખરેખર ત્યાં છે નહિ તો આટલું બધું પ્રચંડ દુઃખ ન થાત. તે અંદરની બાજુએ હજુ ટકી રહેલું છે અને આટલી બધી ઉગ્રતાથી આવે છે તે બતાવે છે કે તમારી શારીરિક ચેતનામાં તેનાં કેટલાં બધાં જીંડા મૂળ હતાં. હજુ તે મૂળને તમે દૂર કરી શકયા નથી કારણ કે જ્યારે તે આવે છે ત્યારે તમારી જતને તેની સાથે જોડી દો છો અને તેની ઉગ્રતા અને હિંસા પ્રત્યે તમારી જતને છોડી દો છો. તમારી પ્રકૃતિનો જે ભાગ મુક્ત છે તેમાં પાછા હડી જઈને ઉભા રહેવાનું તમારામાં સામર્થ્ય હોવું જોઈએ — તો જ તમે તેને તમારી અંદરથી બહાર ધક્કો મારી શુકશો. દરેક વખતે જ્યારે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તેને બહાર

કાંઈ મૂકશો તો જ તે અદર્થ થવા માટે સંમત થશે. અમારી સહાય અને મદદ ત્યાં છે જ પરંતુ તમારે તેમના વિશે સચેતન બનવાનું છે - અને સવારમાં જે ખોટા વિચારો આવ્યા તેમનો મંજૂર કરીને માતાજી સાથેની એકતા અને સંપર્કના ભાવને કીલું થવા ન દેવો.

*

મને સમજતું નથી કે થા માટે તમે બીજી લીઓ વર્ચે ઝડપાઓ અને ઈર્ષા તથા બીજા આકર્ષણો ઉપર (કામ-વાસના વિશે નહિ) ઝડપાઓ અને ઈર્ષા વર્ચે આટલો બધો તફાવત જુઓ છો. બન્ને વસ્તુઓ મૂળભૂત આવેગમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, સામાન્ય ગ્રાણમય પ્રેમના પાયામાં જે માલિકીની અંધપ્રેરણા રહેલી છે તે બીજા પ્રુસંગમાં કામવાસનાની ઈર્ષા ઘણી વખત શક્ય ન હોવાથી, મન પોતે બીજા હેતુઓનો આશય લે છે જે જે તેને વ્યાજબી લાગે છે અને બિલકુલ બુદ્ધિયુક્ત લાગે છે — તે સચેતન નથી હોતું કે પ્રાણ તેને ધક્કો મારે છે, પરંતુ ઝડપાઓ અને તેની તીવ્રતા એક જ પ્રકારનાં હોય છે. તમારામાં તે વસ્તુ હતી કે કેમ અથવા જે બન્નો સ્વરૂપની નહોતી, તે વધારે અગત્યનું નથી અને તે વસ્તુઓને વધારે સારી કે વધારે ખરાબ કરતી નથી. અગત્યની વસ્તુ તે અંધપ્રેરણમાંથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની છે, પછી તે માનસશાલીય દાખિબિંદુથી હોય કે આધ્યાત્મિક ફેરફારના દાખિબિંદુથી હોય.

અગત્યની વસ્તુ એ હકીકત છે કે તમારું જૂનું વ્યક્તિત્વ જેને તમે બહાર ઝેંકી દેતા હતા તે ફરીથી આ કાણે પોતાની જાતનું ફરી સ્થાપન કરે છે જે જે તમે તમારી જાતે જ જેઈ શકો છો. તેણે તમારા મનને ગોટાળામાં નાખ્યું છે નહિ તો તમે એ પ્રશ્ન પૂછ્યો ન હોત કે તે હજુ પણ ત્યાં છે કે કેમ અને મેં જે તમારી અભીષ્ટાનું વણ્ણન કર્યું છે અને તમને સંપૂર્ણ રીતે માતાજી તરફ તમે વળો એની જાંખી આપી છે તે સાચું અને વાસ્તવિક છે તેની સાથે કઈ રીતે સુમેળમાં છે. અલબર્ટ, તે વસ્તુ સાચી, અને વાસ્તવિક તથા સત્યનિષ્ઠ હતી અને હજુ પણ છે, ભલે તે થોડા સમય માટે ઢંકાઈ ગયેલી લાગે. અત્યાર સુધીમાં તમે પૂરતા પ્રમાણમાં જાણો છો કે સમગ્ર સ્વરૂપ એક ધન ચોસલું નથી જેથી કરીને જે એક ભાગમાં રૂપાંતર થાય તો તે જ સમયે કોઈ જદુથી સમગ્ર ભાગ રૂપાંતર પામે છે. જૂની વસ્તુઓમાંની કોઈક વસ્તુ નીચે ડૂબેલી રહેલી હોય અને તેમનામાંથી મુક્ત થવા માટે મૂકેલું દબાણ અને મજૂમ નિશ્ચય બળ શિથિલ થાય તો તે ફરીથી ઉપર ઊઠી આવે છે. તમે નીચેનું વિધાન કરો છો ત્યારે તમે શું કહેવા માગો છો તે મને સમજતું નથી — “પ્રકાશ અને અંધકાર, સત્ય અને અસત્ય એકસાથે રહી શકે નહિ”; અલબર્ટ, તેનો અર્થ એવો થઈ શકે કે આધ્યાત્મિક પ્રયત્નમાં માણસ તે બન્ને વસ્તુઓને

રહેવા માટે મંજૂરી આપી શકે નહિ — પ્રકાશ, સત્યને રાખવાં જ જોઈએ. અંધકાર, અસત્ય અથવા ભૂલને સમગ્ર રીતે બહાર હાંકી કાઢવાં જોઈએ. ખરેખર તેનો અર્થ એવો નથી કે માણસમાં યા તો સંપૂર્ણપણે પ્રકાશ હોય છે અથવા કેવળ અંધકાર અને જે કોઈ માણસમાં નિર્ભાગતા હોય તેનામાં કોઈ પ્રકાશ હોતો નથી અથવા કોઈ સત્યનિષ્ઠાવાળી અલીખસા હોતી નથી અથવા તેની પ્રકૃતિમાં કોઈ સત્ય હોતું નથી. જે તે પ્રમાણે હોય તો યોગ કરવો અશક્ય બને. આ આશ્રમમાં રહેવા બધા સાધકો ઉપર બિનસરચાઈનો દોષ મૂકી શકાય અને તેમનામાં કોઈ સાચી સાધના નથી — કારણ કે એવી કઈ વ્યક્તિ છે જેનામાં કોઈ પણ જતની તમોગ્રસ્તતા નથી અને અવિદ્યાની કોઈ કિયા નથી ?

જે તમારામાં પહેલાં હતી તે ચેતનામાંથી તમે નીચે પડયા હો, તો તેનું કારણ એ છે કે ‘ક્ષ’ની સાથેના ઝડપાને થોડી ક્ષાળો માટે ગાળીને મનમાંથી કાઢી નાખવાને બદલે તમે તેના વિશે લાંબું વિચાર્ય કરો છો અને તેણે જે વળાંક લીધો તેને લાંબાયા કરો છો. તમારી અંદર જે લાગણી ઉત્પન્ન થાય તેને વળગી રહેવાનો કોઈ અર્થ નથી. હું તમને જે કહેવા માટે પ્રયત્ન કરું છું તેનો તમારે અમલ કરવાનો છે. તે બધામાંથી પાછા હઠી જાઓ, અને પ્રકૃતિમાં જે વસ્તુ રહેલી છે તે જોઈને શાંતિથી તે બધી વસ્તુઓને મનમાંથી કાઢી નાઓ અને ફરીથી સાચી ચેતનામાં પાછા ફરો. તમારામાં જે સત્ય તમને નવીન બનાવે છે તેના પ્રત્યે તમારી જતને ખુલ્લી કરો અને તમારી પ્રકૃતિમાં તે સત્યનું અવતરણ થવા દો.

*

વિભાગ ૪

શારીરિકતું રૂપાંતર

શારીરિકનું રૂપાંતર

શારીરિક સ્વરૂપને ધિક્કારવાની કોઈ જરૂર નથી – અપેક્ષિત આવિભાવનો તે ઓક ભાગ છે.

*

તે એટલા માટે છે કે સાધના દરમિયાન તમારી ચેતના નિમ્ન શારીરિક પ્રકૃતિના સંપર્કમાં આવેલી છે અને જ્યારે તે મન, ચૈત્ય-પુરુષ અથવા આધ્યાત્મિક બળથી નિયંત્રિત થતી નથી ત્યારે તે જેવી પોતાની જતની અંદર હોય છે તે રીતે જુઓ છે. આ પ્રકૃતિ પોતે નિમ્ન અને તમોગ્રસ્ત કામનાઓથી સભર હોય છે, અને તે માનવનો ધણોખરો પાશ્વિક ભાગ છે. માણસે તેના સંપર્કમાં ખાસ આવવાનું છે જેથી તે જાણી શકે કે ત્યાં શું છે અને તેનું રૂપાંતર કરી શકે. ધણાખરા પ્રાચીન પ્રકારના સાધકો આધ્યાત્મિક અથવા ચૈતસિક ભૂમિકાઓમાં ઊધ્વર્માં ચડીને સંતોષ માને છે અને આ ભાગને તેના ભાગ્ય ઉપર છોડી દે છે – પરંતુ તેને લઈને તે અરૂપાંતરિત રહે છે. તે શાંત બને તેથી તેનું પૂર્ણ રૂપાંતર બની શકતું નથી. તમારે ફૂકત સ્થિર અને અક્ષુબ્ધ રહેવાનું છે અને આ તમોગ્રસ્ત સ્થૂલ પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરવા માટે ઊધ્વર્માં શક્તિને કાર્ય કરવા દો.

*

તે બધું સૌખ્યાંતિક રીતે સારું હોઈ શકે, પરંતુ વ્યવહારમાં એવું માલૂમ પડ્યું છે કે શારીરિક અશુદ્ધ આંતરિક પ્રગતિમાં અટકાયત કરવા માટે પૂરતી સમર્થ છે અને તે આંતરિક અનુભૂતિને ઓક નિષ્ક્રિય શાંતિમાં રૂઢ રીતે મર્યાદિત કરે છે.

*

જ્યારે સાધક સાધનાના અનિવાર્ય ગાળા દરમિયાન મનોમય અથવા ઊધ્વર્માં પ્રાણની ભૂમિકામાંથી શારીરિક ચેતનામાં અવતરણ કરે છે ત્યારે આ બધાં વિરોધી બજોને તક પ્રાપ્ત થાય છે. સાધકની શરૂઆતની ઊંડાણભરી અનુભૂતિઓમાં સાથે સાથે ક્ષીણતા આવે છે અને તે તટસ્થ તમોગ્રસ્ત જડતામાં સરી પડે છે; તે વસ્તુ અરૂપાંતરિત શારીરિક પ્રકૃતિ માટેનું લોંઘતળિયું બને છે. ત્યાં પરમાત્માનો પ્રકાશ, શક્તિ અને આનંદનું અવતરણ થવું જોઈએ, અને દરેક વસ્તુમાં રૂપાંતર થવું

જોઈએ, અને બધી તમોગ્રસ્તતા અને સવં જડતાને હાંકી કાઢવી જોઈએ અને તેની જગાએ પ્રકાશિત દિવ્ય શક્તિ, પૂર્ણ પ્રકાશ અને કાયમી પરમાનંદનું સ્થાપન થવું જોઈએ. ત્યાં જ સવં મુશ્કેલીઓ રહેલી છે અને નહિ કે મનમાં અથવા ઉધ્વેં પ્રાણમાં, પરંતુ તેમના ઉપર પણ વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ અને નવીન જગતનો પાયો રચાવો જોઈએ. આ મહાન અને પ્રચંડ ફેરફારમાં રહેલી મુશ્કેલીને હું તમારાથી ઢાંકવા માગતો નથી અથવા તમારી સમક્ષ ખૂબ લાંબા સમયનો પરિશ્રમ રહેલો છે તેવી શક્યતા પણ છે. પરંતુ તેનો સામનો કરવા અથવા આ મહાન કાર્યમાં ભાગ લેવા માટે ખરેખર નાખુશ છો? આ પ્રયત્નની મહાનતાનો તમે ઈનકાર કરશો? એક ગાંડી તર્કછીન શીધુવૃત્તિ જે એક ઉશ્કેરાટ ભરી ભણ લાવે છે તેને તમે અનુસરશો, જેના માટે તમારી પ્રકૃતિમાં કોઈ પણ પ્રકારનો પુકાર નથી તેનું અનુસરણ કરશો?

વિધાદ માટે કોઈ સાચું કારણ નથી; જે કાંઈ વસ્તુ બની ગઈ છે તેના માટે મને કોઈ સારી ભૂમિકા મળતી નથી. તમે જે મુશ્કેલીઓ અનુભવો છો તે બીજાઓએ અનુભવી છે તેના પ્રમાણમાં કાંઈ નથી અને છતાં તેઓએ તેમના ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કર્યો છે, અને એવા માણસોએ જેઓ તમારાથી વધારે સમયું નહોતા. જે વસ્તુ બનો છે, તેમાં શારીરિક ચેતનામાં આ અવતરણને લઈને સામાન્ય ભાવ માનવ-પ્રકૃતિ અગ્રભાગે આવી છે અને તેની સાથે મૂળભૂત અપૂર્ણતાઓ અને અવચેતનમાં રહેલા અસંતોષ પામેલા આવેંગો આવેલા છે અને વિરોધી બળ તેમના ઉપર અસર કરે છે. મન અને ઉધ્વેં પ્રાણ જે વિચારો અને ભમ્મણાઓ તેમને મંજૂરી આપતાં હતાં, તેમના સંતોષને વાજબી ઠરાવતા અને કેટલીક વખત ઉત્ત્રત ગણતા, એ બધામાંથી મુક્ત થયેલ છે. પરંતુ તેમનું મૂળ, સંતોષ માટે તેમાં અંતહીંત રહેલ તર્કછીન ધક્કો હજુ સુધી નાશ પામેલ નથી – દા.ત. આ વસ્તુ તમનો જે નિદ્રા દરમિયાન અથવા જગત અવસ્થામાં હમણાં કામવાસનાની ગતિઓનો અનુભવ કરાવ્યો તેના માટે કારણભૂત છે. આ વસ્તુ અનિવાર્ય હતી. જરૂર એ છે કે તમારો ચૌત્યપુરુષ અગ્રભાગે આવે અનો મારા! તથા માતાજીના સીધા અનો સાચા તથા સતત આંતર સંપર્ક પ્રત્યે ખુલ્લા કરે. અત્યાર સુધીમાં તમારો આત્મા તેની પોતાની જાતનો મન અને તેના આદર્શો અનો પ્રથંસાઓ મારફતે અથવા પ્રાણ અનો તેના ઉધ્વેંતર આનંદો અનો અભીષ્ટસાઓ મારફતે વ્યક્ત કરતું હતું. પરંતુ તેટલી વસ્તુ શારીરિક મુશ્કેલી ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવા અને રથૂલ વસ્તુને પ્રકાશિત અનો રૂપાંતરિત કરવા માટે પૂરતી નથી. તમારા પોતાના અંતરાત્માએ, ચૌત્યપુરુષે પોતે અગ્રભાગે આવવું જોઈએ. સમગ્ર શીતે જગૃત થવું જોઈએ અનો મૂળભૂત રૂપાંતર લાવવું જોઈએ. ચૌત્યપુરુષનો બૌદ્ધિક વિચારો અથવા ભાવ નિશાનીઓ, અનો સહયોની

મદદની જરૂર રહેશે નહિ. કેવળ તે પોતે જ પરમાત્મા વિશેની લાગણી સીધેસીધી આપી શકે, તેમનું સતત સાનિંધ્ય, તેમની આંતર સહાય અને મદદ તે જ આપી શકે. પછીથી તમને માતાજી દૂર દૂરનાં નહિ લાગે અથવા તમને સાક્ષાત્કાર વિશે પછીથી શંકા રહેશે નહિ; કારણ કે મન વિચાર કરે છે અને પ્રાણ જંખના કરે છે, પરંતુ આત્મા પ્રભુની અનુભૂતિ કરે છે અને તેને જાણે છે.

તમારી અંદરથી શંકા, વિષાદ અને બાકીની બધી ગતિઓને બહાર ફેંકી દો. તે તમારી સાચી અને ઊંઘવું પ્રકૃતિનો ભાગ નથી. અશક્તિ, અયોગ્યતા અને વિદેશી બજોની આ તર્કાંથીન ગતિઓનાં સૂચનોનો ઈનકાર કરો. તમારો આત્માનો પ્રકાશ વાદળાયો હોય તો પણ તે પ્રકાશ પ્રત્યે શક્ષા રાખો. તમે જે ક્ષણોમાં અનુભવતા પણ નહિ હો છતાં મારી અને માતાજીની મદદ ત્યાં કાર્ય કરતી હો. તમારા તથા સર્વને માટે એક વસ્તુ જરૂરી છે કે તમારે શારીરિક ચેતનાની તમો-ગ્રસ્તતાની શક્તિઓના અંધકારમાં પણ તમારા આત્માનો જિદ્દી રીતે શક્ષાવાન રહેવું અને પરમાત્માના સાદનું સમરણ કરવું. શક્ષાવાન બનો અને તમે વિજ્ય પ્રાપ્ત કરશો.

*

જ્યારે મેં આત્માના પ્રકાશ અને પરમાત્માના સાદ પ્રત્યે શક્ષાવાન રહેવાનું કહું ત્યારે હું કોઈ ભૂતકાળના સંદર્ભમાં અથવા તમારા કોઈ પ્રમાદ વિશે વાત કરતો ન હતો. હું ફુકત કટોકટી અને હુમલાઓમાં તેની મહાન જરૂર છે એમ ભારપૂર્વક કહેવા માગતો હતો — કોઈ પણ સૂચનોને ન સાંભળવાં, કોઈ આવેગો, આકર્ષણો પ્રત્યે ધ્યાન ન આપવું અને તે સર્વનો વિરોધ કરવો, સત્યના પ્રકાશ વિશે, અને પ્રકાશનો અનિવાર્ય રીતે બોલાવવા માટે કહેતો હતો. બધી જ શંકાઓ અને વિષાદમાં એમ કહેવું, “હું પ્રભુનો છું, હું કદી નિષ્ફળ જઈ શકું નહિ”; અશુદ્ધ અને અયોગ્યતાનાં બધાં સૂચનોને એવો પ્રત્યુત્તર આપવો, “હું અમત્યાતનો બાળક છું અને પરમાત્મા દ્વારા પસંદ કરાયેલો છું; મારે કેવળ મારી જતને અને પરમાત્મા પ્રત્યે જ સાચા રહેવાનું છે — વિજ્ય ચોક્કસ છે જ; કદાચ મારું પતન થાય તો પણ હું ઊઠીને ફરીથી ઊભે થઈશ.” અહીંથી ચાલ્યા જવાના આવેગાને અને કોઈક નાનકડા આદર્શને આ પ્રમાણે પ્રત્યુત્તર આપવો, “આ સૌથી મહાન છે, આ જ સત્ય છે જે મારી અંદર રહેલા મારા આત્માને સંતોષ આપી શકે; હું બધી જ કસોટીઓ અને બધા જ નિર્ણયોને મારી દિન્ય મુસાફુલીના અંત સુધી સહન કરીશ.” પ્રકાશ અને પુકાર પ્રત્યેની શક્ષાનો અર્થ હું આવો કરું છું.

*

આ બધી વસ્તુઓ અમુક કટોકટીની અવસ્થામાં એક યા બીજી કક્ષામાં અનિવાર્ય રીતે આવે છે અને તેમાંથી લગભગ દરેકને પસાર થવું પડે છે. તે વસ્તુ અગવડાયે રીતે લાંબા સમય સુધી ચાલે છે પરંતુ તે બિલકુલ પરિણામ પ્રાપ્ત કરનાર અથવા નિશ્ચિત રીતનું હોવું જરૂરી નથી. સામાન્ય રીતે જે માણસ ખંત રાખે તો તે પ્રભાત પહેલાંની સૌથી અંધકારમય રાત્રી હોય છે. દરેક આધ્યાત્મિક અભીષ્ટુને આ વસ્તુ આવે છે જ. માણસને કેવળ સ્થૂલ શારીરિક ચેતનામાં ભૂસકો મારવાથી આ વસ્તુ આવે છે. તેમાં કોઈ મનોમય પ્રકાશ કે કોઈ જીવનમાં રહેલો પ્રાણમય આનંદ સહાય કરતાં નથી, કારણ કે તેઓ પરદા પાછળ ચાલ્યાં જય છે, જે કે આપણુને લાગે તે પ્રમાણે તેઓ કાયમ માટે ગુમ થઈ જતા નથી – તે એવો સમય-ગાળો હોય છે જ્યારે શંકા, ઈનકાર, શુષ્કતા, ફિકાશ અને તેને લગતી બધી વસ્તુઓ મહાન શક્તિથી ઉપર ચડી આવે છે અને થોડા સમય માટે પોતાના સામ્રાજ્યનું સ્થાપન કરે છે. આ અવસ્થામાંથી સહૃણતાપૂર્વક પાર ગયા પછી સાચો પ્રકાશ આવવાની શરૂઆત થાય છે. ને પ્રકાશ મનનો પ્રકાશ નથી હોતો પરંતુ આત્માનો પ્રકાશ હોય છે. અલબત્ત, આધ્યાત્મિક પ્રકાશ અમુક હદ સુધી કેટલાકમાં આવે છે, ઓછા માણસોમાં વધારે વિસ્તારમાં આવે છે, અને છતાં અમુક હદ સુધી શરૂઆતમાં આવે છે જે કે બધા પ્રંસંગમાં તેમ બનતું નથી – કેટલાકને મન, પ્રાણ અને શારીરિક ચેતનાનો મસાલો નડે છે તે સ્પષ્ટ, સ્વરચ્છ બને ત્યાં સુધી રાહ જેવી પડે છે અને ત્યાં સુધી તેમને અવારનવાર ફૂકત સ્પશ્ટ જ મળ્યા કરે છે. પરંતુ ઉત્તમ પરિસ્થિતિમાં પણ શરૂઆતમાં આધ્યાત્મિક પ્રકાશ સંપૂર્ણ રીતનો નથી હોતો સિવાય કે શારીરિક ચેતનાના અંધકારનો સામનો કરી તેના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત થાય. માણસ પોતાની ભૂલને લઈને આવી સ્થિતિમાં આવી પડતો નથી, જ્યારે માણસ પ્રગતિ કરવા પોતાનાથી બનતું ઉત્તમ કરે છે ત્યારે પણ તે સ્થિતિ આવી પડે છે. તે કોઈ પ્રકૃતિમાં રહેલી મૂળભૂત અશક્તિનું સૂચન નથી પરંતુ તે ખરેખર ઘણી કઠિન કસોટી હોય છે અને તેમાંથી પસાર થવા માટે માણસે મજ્જમ રીતે વળગી રહેવું પડે છે. આ વસ્તુઓ સમજવવી બહુ મુશ્કેલ છે કારણ કે માનસ-શાસ્કીય જરૂરિયાત સામાન્ય માનવ-બુદ્ધિને સમજવા માટે અથવા જીવીકારવા માટેનું કાર્ય મુશ્કેલ હોય છે.

*

તેનાથી નિરાશ થવાની જરૂર નથી. હકીકત એ છે કે તમે આટલો બધો સમય મનોમય અને પ્રાણમય ભૂમિકામાં રહેવાથી તમે શારીરિક ચેતના વિશે સચેતન બન્યા છો, અને દરેકમાં રહેલી શારીરિક ચેતના એ પ્રકારની જ હોય છે. તે જડ, ઝિયુસ્ત હોય છે અને તેને ખસવું કે ફેરફાર કરવો હોતો નથી – તે પોતાની ટેવોને વળગી

રહે છે (જેને માણસો પોતાનું ચારિગ્ય કહે છે) અથવા ટેવો તેને વળગી રહે છે. (ટેવ મુજબની કિયાઓને) અને ધડિયાળની કિયાની માફક યાંત્રિક શીતે ઝ્યાં કાર્ય કર્યા કરે છે.

જ્યારે તમે તમારા પ્રાણને થોડોધણો સ્વરંછ કર્યો હોય છે, ત્યારે વસ્તુઓ ત્યાંથી નીચે જઈને ચોંટી રહે છે. જો તમે સચેતન બન્યા હો તો તમે જુઓ છો અને કદાચ તમે દબાણ મૂકો છો, પરંતુ શારીરિક બહુ મંદ શીતે પ્રત્યુત્તર આપે છે, અને શરૂઆતમાં તો તે ભાગ્યે જ ચસકતું હોય એવું લાગે છે. તેનો ઉપાય એક સ્થિર અને અચલ અલીપ્સા, ધીર્ય ભરેલું કાર્ય, શારીરિકમાં ચૈત્યપુરુષની ચેતનાને બોલાવવી અને પ્રકાશ અને શક્તિને તે તમોગ્રસ્ત ભાગોમાં નીચે ઊતરવાનો પુકાર કરવો. પ્રકાશ ત્યાં જે વસ્તુ રહેલી છે તેની ચેતના લાવે છે; અને તે વસ્તુઓ જ્યાં સુધી બદલાય નહિ અથવા અદશ્ય થાય નહિ ત્યાં સુધી શક્તિને અનુસરણ કરવાનું હોય છે અને તેમના ઉપર કાર્ય કરવાનું હોય છે.

*

કાયમ શારીરિક ચેતનાનો હાથ ઉપર રહે છે તેનું તે પરિણામ છે, (જ્યાં સુધી તેનામાં પૂર્ણ શીતે ફેરફાર થતો નથી ત્યાં સુધી) અને માણસને આ પ્રકારનો અનુભવ થાય છે - સામાન્ય અથવા નિમ્ન માણસની માફક તેને એવું લાગે છે કે બાબ્ય ચેતનામાં આંતરચેતના સમગ્ર શીતે ઢંકાઈ ગઈ છે અને યોગ-શક્તિનું કાર્ય બાબ્ય શીતે અટકી ગયું છે એવું લાગે છે. શરૂઆતની અવસ્થાઓમાં પણ આ શીતે બને છે, પરંતુ સામાન્ય શીતે તેવું પૂરેપૂરું હેતું નથી કારણ કે શારીરિકમાં મન અને પ્રાણની કોઈક વસ્તુ સક્રિય હોય છે. અથવા સાધના પૂરેપૂરી અટકી ગઈ હોય એમ લાગે છતાં લાંબો સમય તે પ્રમાણે રહેતું નથી અને તેથી માણસના ધ્યાન ઉપર એટલું બધું આવતું નથી. પરંતુ માણસ જ્યારે મનોમય અને પ્રાણમય ભૂમિકાથી નીચે શારીરિક ભૂમિકા ઉપર ઊતરે છે ત્યારે જે શારીરિક ચેતનાની મૂળભૂત અવસ્થા પૂર્ણ શીતે આવિભાવ પામે છે અને લાંબા ગાળાઓ સુધી ટકી રહે છે. તે એટલા માટે બને છે કે માણસને નીચે ઊતરીને આ ભાગ સાથે કાર્ય કરવા માટે તેમાં સીધો પ્રવેશ કરવો પડે છે - કારણ કે જે તે પ્રમાણે ન કરવામાં આવે તો પ્રકૃતિમાં પૂર્ણ ફેરફાર થઈ શકે નહિ. એ સમજવું જોઈએ કે તે એક અવસ્થા છે, અને એવી શક્તિ ટકાવી રાખવી કે તેના ઉપર વિજ્ય પ્રામ થશે. જે આ પ્રમાણે કરવામાં આવે તો જે બગ પ્રયમ બુરખા પાછળ કાર્ય કરે છે તેના માટે તે સરળ કાર્ય

બનશે અને પછીથી આ બાધ્ય શારીરિક કોયલામાં તે અગ્રભાગે આવીને તેને પ્રકાશિત અને પ્રત્યુત્તર આપતું કરી શકશે. જે માણસ સિથર રીતે શાદ્ધ અને સિથરતા રાખો, તો આ વસ્તુ વધારે ઝડપથી બનશે - જે શાદ્ધ જાંખી પડી જાય અથવા લાંબી મુશ્કેલીને લઈને સિથરતામાં ક્ષુબ્ધતા આવે, તો વધારે સમય પણ લાગે પરંતુ તેમ છતાં તે વસ્તુ બનશે, કારણ કે અનુભૂતિ ન થાય છતાં શક્તિ તો કાર્ય કરે છે જે. જે વ્યક્તિ સાધનાને અટકાવે અથવા છોડી દે, કારણ કે તે મુશ્કેલીથી અધીર બની જાય તો તે વસ્તુ અટકી જાય. તે વસ્તુ કંઈ થવી ન જોઈએ.

*

તેનો અર્થ કે બધા જ સ્વરૂપના ભાગો માટે એક જ સાધના છે. મનોમય સાધના, પ્રાણમય સાધના અથવા શારીરિક સાધના જુદી જુદી નથી - પરંતુ સાધનાનું કાર્ય દરેક ભાગ ઉપર કેટલીક વખત અલગ અલગ રીતે કરવાનું હોય છે, તેનાથી ઉલટું કેટલીક વખત મન અને પ્રાણ ઉપર એકસાથે કાર્ય કરવાનું હોય છે અથવા પ્રાણ અને શારીરિક સાથે એકસાથે કરવાનું હોય છે અથવા તો ત્રણે ભાગો ઉપર એકસાથે કરવાનું હોય છે. પરંતુ કાર્યમ સાધના તો એક જ પ્રકારની હોય છે.

*

જ્યારે મેં શારીરિક જડતા વિશે સમજાવ્યું ત્યારે મારો કહેવાનો એવો અર્થ હતો કે તે વસ્તુ જ બધો સમય જૂની ગતિઓને અટકાયત કરનાર હતી અને તેમને જ્યારે બહાર હાંકી કાઢવામાં આવતી ત્યારે ફરીને પાછા ફરવા શક્તિમાન કરતી હતી - કારણ કે આ ભૌતિક સ્થૂલ અધ્યો-યેતના અથવા અવયેતનામાં જ પ્રતિકાર કરવાનો મૂળભૂત પાયો છે. જ્યારે આ ઉપર આવે છે અને પોતાની જતનું અલગ અસ્તિત્વ દર્શાવે છે, જેને મન અથવા પ્રાણ ટેકો આપતાં નથી, અને પોતાની જડતાની શક્તિ દ્વારા કાર્ય કરે છે અને મન અને પ્રાણની મંજૂરીથી ઠંકાઈ જતી નથી ત્યારે તે પોતાની જૂની ગતિઓનું જૂની ટેવની શક્તિથી પુનરાવર્તન કર્યો કરે છે - ત્યારે જ તે પ્રતિકારનાં ફૂલો, ફળો અને ડાળીઓ દેખાય તેમને કાપવાને બદલે તેના મૂળને જ કાપી નાખવું શક્ય બને છે.

આ કોઈ પણ વસ્તુ કરવાના પ્રમાદમાંથી જ મુક્ત થવું જોઈએ - કારણ કે તેમાં રહેલી શાંતિ એ જડતાની શક્તિમાં રહેલી છે. જે તમે બીજું કાઈ ન કરી શકો તો તમારી જત ઉપર હિંસા વગેરે કરવાની પદ્ધતિઓનું સપણ રીતે જ કોઈ ફ્લ મળશે નહિ. તમારે પરમાત્માની શાંતિ અને શક્તિને અવતરણ કરવા માટે પુકાર કરવો જોઈએ અને તેની સાથે વ્યવહાર કરવો અને તે કાર્ય પ્રત્યે તમારી જતને

ખુલ્લી કરવી. આ વિધન કરનાર શારીરિકને તેને કબૂલ કરીને પ્રત્યુત્તર આપતું કરી શકાય, તો ઉકેલની ચાવી તેમાં રહેલી છે.

*

મેં કહ્યું છે કે તમારી ચેતના બાબ્દ શારીરિક પ્રકૃતિના સીધા સંપર્કમાં નીચે ઉતારી આવી છે. તે પ્રકૃતિ કાયમ નિમ્ન કિયાઓથી ભરેલી હોય છે અને જ્યારે તે પ્રમાણે બને છે ત્યારે તમે તેને જેવી છે તેવી જુઓ છો અને તે ગતિઓ મન અને ચૈત્યપુરુષના કાબૂમાં હોતી નથી. દરેકને આ સીધા સંપર્કમાં આવવું પડે છે — નહિ તો સ્વરૂપના આ ભાગનું રૂપાંતર થઈ શકે નહિ.

*

હા, ચોક્કસ, હું તે વિશે ૯ આગ્રહ રાખું છું — આજે શારીરિક ૯૩ ભાગ અગ્રભાગે રહેલો છે તેમાં સાક્ષાત્કાર ઉતારી લાવવો. જ્યારે સ્વરૂપનો કોઈ પણ ભાગ પ્રમુખ સ્થાન ભોગવે અને આ રીતે પોતાની કાતિઓ અને મર્યાદાઓ બતાવે — અછીં ૯૩તા અથવા અશક્તિ (અપરાવૃત્તા), તમોગ્રસ્તતા અથવા વિસ્મરણ (અપ્રકાશ) તો તે વ્યવસ્થિત બને તેને માટે હોય છે તે શરૂઆતના અથવા પ્રાથમિક રૂપાંતર માટે ઉપર ઉઠી આવેલ છે. મનમાં થાંતિ અને પ્રકાશ, હદ્યમાં પ્રેમ અને સહાનુભૂતિ, પ્રાણમાં સ્થિરતા અને શક્તિ, શારીરિકમાં સ્થિર થયેલી ગ્રહણશીલતા અને પ્રત્યુત્તર (પ્રકાશ, પ્રવૃત્તિ) એ જરૂરી ફેરફારો છે.

*

અત્યારે તમને એવું લાગે છે કારણ કે તમારો જે ભાગ રૂપાંતર પામેલો નથી તેની સાથે તમે તદ્દુપ બનેલા છો, અને તેથી તમને મુશ્કેલીનો અનુભવ થાય છે અને રૂપાંતર અશક્તય છે એવું લાગે છે. પરંતુ જો કે મુશ્કેલી છે પણ અશક્તયતાની હસ્તી પણ નથી. આ તદ્દુપતા પણ કદાચ સહાયરૂપ થાય, કારણ કે તે રીતે તે ભાગમાં સીધું કાર્ય કરવાથી તેના પોતાનામાં મૂળભૂત ફેરફાર થઈ શકે અથવા તેના ઉપર મન અથવા ઊધવું પ્રાણ પરોક્ષ રીતે કાર્ય કરી શકે. હમણાં આરામ કરો અને તમારી શારીરિક શક્તિઓનો સંગ્રહ કરો તથા ખુલ્લા થાઓ જેથી કરીને માતાજીની શક્તિ તમારા ઉપર મુક્ત રીતે કાર્ય કરી શકે, બધી મુશ્કેલીઓ ચાલી જાય અને એક નવીન અનો વધારે સમર્થ કિયા શરૂ થઈ શકે.

*

તમે જે વર્ણન કરો છો તે સથૂલ ચેતના છે; તે ધણીખરી અવચેતન છે,

પરંતુ જે લાગ સચેતન છે તે યાંત્રિક છે, અને જડ રીતે ટેવો દ્વારા અથવા નિમનઃ
પ્રકૃતિનાં બળો દ્વારા ગતિ કરે છે. તે કાયમ એકની એક બુદ્ધિદીન અને પ્રકાશદીન
ગતિઓનું પુનરાવત્તન કર્યા કરે છે અને જે વસ્તુ હસ્તી ધરાવે છે તેના સ્થાપિત
અને રૂઢ નિયમોને આસક્તિથી વળગી રહે છે, ફેરફાર કરવામાં નાખું હોય છે,
પ્રકાશ ગ્રહણ કરવો તેને પસંદ નથી અથવા ઉદ્ધર્વ શક્તિને આજાંકિત નથી. અથવા
જો તેને પસંદ હોય તો તેનામાં તે વસ્તુઓ બનવા દેવા માટેની શક્તિ નથી. અથવા
જો તેનામાં શક્તિ હોય તો તેને પ્રકાશ અથવા શક્તિ દ્વારા જે કાય આપવામાં આવે
છે તેને યાંત્રિક રૂઢ કિયામાં ફેરવી નાખે છે અને તેમાંથી આત્મા અને જીવન હરી
લે છે. તે તમોગ્રસ્ત, મૂર્ખ, પ્રમાદી, અવિદ્યા અને જડતાથી સભર હોય છે. તેનામાં
અંધકાર અને તમસની મંદતા હોય છે.

આ સ્થૂલ ચેતનામાં આપણે પ્રથમ ઉદ્ધર્વતર (દિવ્ય અથવા આધ્યાત્મિક)
પ્રકાશ અને શક્તિ અને આનંદ લાવવા માટે પ્રયત્ન કરીએ છીએ અને આપણા
યોગનું જે લક્ષ્ય છે તે અતિમનસને નીચે ઉતારવાનું છે.

*

મને સમજ પડતી નથી કે શા માટે તમારી સ્થૂલ ચેતનાની ચરિતાર્થીતા કરવા
માટે શંકા કરો છો. જો બાકીના સવરૂપમાં શ્રદ્ધા, અચંચલતા અને ખુદ્વાપણું હોય
તો સ્થૂલ ચેતના પણ ખુલ્લી થવા માટે બંધાયેલી છે. તમસ, જડતા, અવિદ્યા,
મૂર્ખાઈ, ક્ષુદ્રતા અને સાચી કિયામાં વિદ્ધનો સ્થૂલ ચેતનાનાં વિશ્વરૂપ લક્ષણો છે, જ્યાં
સુધી જે પ્રકાશિત થયેલી નથી અને ઉદ્ધર્વમાંથી રૂપાંતર થયેલી ન હોય ત્યાં સુધી
તે પ્રમાણે જ રહે છે – તમારી ચેતનામાં જ તેવું છે એમ નથી. તેથી કરીને અહીં
તમે વર્ણન કરો છો તેવી શંકા માટે કોઈ પૂરતું અથવા વાજબી કારણ નથી.

જ્યારે અતિમાનસ પૂર્ણ રીતે ભૌતિક ચેતનામાં પૂર્ણ અવતરણ કરે ત્યારે તે
ત્યાં સાચી પરિસ્થિતિઓ ઉત્પન્ન કરશો. એકતાનું સર્જન થશે, એક સતત
હાજરી અને ભૌતિક જગતમાં સંપર્કની અનુભૂતિ થશે અને જેની જરૂર છે તે
વાસ્તવિક સ્થૂલ સંપર્ક બની આવશે. તમે જે દુઃખની વાત કરો છો તે ચૈતસિક
દર્દ નથી – કારણ કે “દર્દપૂર્વકની ઝંખના” પ્રાણની વસ્તુ છે નહિ કે ચૈતસિક પુરુષની
નિરાશ થયેલી કામનાઓથી ચૈતસિક પુરુષને કદી દર્દ થતું નથી કારણ કે તે તેની
પ્રકૃતિમાં નથી; તેને ત્યારે દર્દ થાય છે જ્યારે એમ જુઓ કે પરમાત્માનો ઈનકાર
કરવામાં આવે છે અથવા માનવીમાં રહેલું મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિક અથવા
તેનામાં રહેલો પ્રકૃતિ સંયથી મોટું ફેરવી લે છે અને વિકૃતિ, અંધકાર અથવા

અવિદ્યાનું અનુસરણ કરે છે. તેમ છતાં અતિમાનસતના શાસન વડે બાધ્ય પ્રાણુમય પ્રકૃતિનું પણ રૂપાંતર ફરજિયાત થશે અને તેને બઈને આ પ્રકારની લાગણીને માટે કોઈ તક રહેશે નહિ.

*

તમે જેના વિશે સચેતન બન્યા છો તે સૌથી ભૌતિક ચેતના છે; દરેક વ્યક્તિમાં લગભગ તે પ્રમાણે જ હોય છે; જ્યારે વ્યક્તિ પૂર્ણ અથવા નિરપેક્ષ રીતે તેમાં પ્રવેશ કરે છે; ત્યારે તેને તે પશુના જેવી જ લાગે છે, યા તો તમોગ્રસ્ત અને ચંચલ અથવા જરૂર અને મૂર્ખ અને કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં પરમાત્મા પ્રત્યે ખુલ્લી હોતી નથી. તેમાં મૂળભૂત રીતે ત્યારે જ રૂપાંતર થાય જ્યારે દિવ્ય શક્તિ અને ઉધ્વર ચેતનાને તેની અંદર દાખલ કરવામાં આવે. જ્યારે વસ્તુઓ આ પ્રમાણે દેખાય ત્યારે તેઓ ઉપર ઊઠી આવે તેથી અસ્વસ્થ બનશો નહિ પરંતુ એવું સમજજો કે તેઓ ત્યાં બદલાવા માટે આવેલી છે.

બીજી જગાએ જરૂર હોય તે પ્રમાણે અહીં પણ સ્થિરતાની પ્રથમ જરૂર છે, ચેતનાને સ્થિર રાખવી, તેને ઉશ્કેરાટ કરવા ન દેવો અને ગોટાળામાં ન પડવું. પછીથી સ્થિરતામાં બળને પુકાર કરવો કે આ બધી તમોગ્રસ્તતાને સ્વરચ્છ કરે અને તેમાં રૂપાંતર લાવે.

*

હું સમજું છું કે તમે એક લાંબા ગાળાની નિદ્રામાં અથવા સાધનામાં શૂન્યતાના ગાળામાં પહેંચ્યા છો. જ્યારે માણસ શારીરિક અથવા બાધ્ય ચેતનામાં ફેંકાઈ જાય છે ત્યારે આવું ઘણી વખત બને છે. તે સમયે મજાબતંત્રના અને શારીરિક ભાગો પ્રમુખ સ્થાને આવે છે અને માનવના ધારાધોરણ પ્રમાણે બન્યા હોય એવું લાગે છે અને તમે વર્ણન કરો છો તે પ્રમાણે યોગની ચેતના અને નાનકઢી બાધ્ય વસ્તુઓની સંવેદના ચાલી જાય છે. આવી અવસ્થા એક તાજી પ્રગતિ થાય તે પહેલાંનો મધ્યાંતરનો ગાળો હોઈ શકે. તમારે ધ્યાન માટેનો સમય રાખવાનો આગ્રહ રાખવો – દિવસના ગમે તે સમયે જ્યારે તમે ઓછામાં ઓછા ક્ષુદ્ર હો – અને ધ્યાન મારફતે તમે દિવ્ય સ્પર્શમાં પાછા પહેંચી શકો. શારીરિક ચેતના સૌથી ઉપર હોવાથી થોડી મુશ્કેલી હોઈ શકે, પરંતુ ખંતપૂર્વકની અભીષ્ટા તે વસ્તુને પાછી લાવશે. જ્યારે તમને ફરીથી લાગે કે આંતર સ્વરૂપ અને બાધ્ય સ્વરૂપ સાથેનો સંબંધ થઈ ચૂક્યો છે ત્યારે બાધ્ય ચેતનામાં શાંતિ, પ્રકાશ અને શક્તિને અવતરણ કરવા પુકાર કરો જેથી સૌથી બાધ્ય મન અને સ્વરૂપમાં એક સતત રહેતી ચેતના

માટે પાયો બંધાય. તે વસ્તુ તમને જેટલી ધ્યાન અને ઓકાંતમાં સાથે રહે છે તેટલી જ કાય્ અને કર્મમાં પણ તમારી સાથે રહેશે.

*

“બાધ્ય અવાજે અને બાધ્ય શારીરિક સંવેદનો”, “સામાન્ય ચેતનાને પોતાની ઈચ્છાથી છાડી હેવા માટે શક્તિ ન હોવી”, “સમગ્ર સ્વરૂપનું વલણ યોગથી વિરુદ્ધ રહેવું” – આ બધી જ વસ્તુઓ સ્થૂલ મન અને શારીરિક ચેતનાને ભૂલ વગર લાગુ પાડી શકાય છે. જ્યારે આ બન્ને પોતાની જતને જાણે અલગ કરે છે અને અગ્રભાગે આવે છે અને બાકીની બધી વસ્તુઓને પશ્ચાદ્ભૂ ભૂમિકામાં નાખી દેત્યારે આવું બને છે. સ્વરૂપના કોઈ ભાગને ફેરફાર કરવાના કાય્ માટે આગળ લાવવામાં આવે છે ત્યારે આ ચીતનું સમગ્ર વસ્તુઓને સમાવી લેનારું પ્રગટીકરણ થાય છે. તે ભાગની જાણે કે સમગ્ર પ્રક્રિયા જ તેના માટે અસ્તિત્વ ધરાવતી હોય એવું સામાન્ય રીતે બને છે અને કમનસીબે તે ભાગનું જ રૂપાંતર કરવાનું હોય છે. અનિચ્છનીય પરિસ્થિતિઓ ઉપસ્થિત થાય છે અને જે ભાગ પ્રથમ ઉપર આવે છે તેની મુશ્કેલીઓ જિદ્દી રીતે તે ક્ષેત્રને પકડી રાખે છે અને વારંવાર પુનરાવર્તન કર્યા કરે છે. શારીરિકમાં તે વસ્તુ જડતા, તમોગ્રસ્તતા ઉપર આવેલી અશક્તિ અને આ બધી વસ્તુઓનું જિદ્દીપણું આવે છે. આવી આણગમતી પરિસ્થિતિના ગાળામાં શારીરિક જડતા કરતાં પણ વધારે જિદ્દી બનવું અને મક્કમ પ્રયત્નમાં ખંતપૂર્વક ટકી રહેવું, અચંચળ સંધર્ષ સિવાય સિથર ખંત – અને વિધનની આ ધન શિલામાં પણ એક વિશાળ અને કાયમી ખુલ્લાપણું કરવા માટે ટકી રહેવું.

*

તેનો અર્થ કે તમે શારીરિક અવચેતનની પૂર્ણ પકડમાં છો. તેમ છતાં ગમે તેટલો બોજરૂપ અને કંટાળાજનક પ્રતિકાર હોય છતાં તે નીચે રહેલી જડતાની જગાએ તમને શાંતિ, જ્ઞાન અને શક્તિ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી તમારે ધીરજ રાખવી પડશે.

*

શારીરિક સાધના એટલે ઊધવ્ય પ્રકાશ અને શક્તિ અને શાંતિ તથા આનંદને શારીરિક ચેતનામાં ઉતારવા જેથી કરીને શારીરિકની જડતા, શંકાઓ, મર્યાદાઓ, સ્થૂલ મનનું બાલ્ય વલણ, પ્રાણમય શારીરિક (નાડીતંત્ર) ની ખામીયુક્ત શક્તિઓ-માંથી મુક્ત થવું અને તેને બદ્દલે સાચી ચેતનાને ત્યાં લાવવી જેથી કરીને શારીરિક

પ્રભુના સંકલ્પ માટે પૂર્ણ કરણું બની શકે. શરીર માટે ખોરાક અને સંભાળ ફૂકતાં તેને સારી સ્થિતિમાં રાખવા માટે છે; પછીથી આ બધી વસ્તુઓ ઉપર ધ્યાન રાખવું જરૂરી નહિ રહે.

તમારે તેના વિશે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. જ્યારે એક સમર્થ આંતરિક વલણ બની આવશે, અને શરીર તેની જગ્રત અવસ્થામાં અનુભૂતિમાં ભાગ લેવા માટે પૂરતા પ્રમાણમાં સચેતન હોતું નથી ત્યારે અવતરણ પામતી શક્તિનું પાચન કરવા માટે નિદ્રા દરમિયાન પ્રયત્ન કરે છે. આ બધાનો સર્વ સામાન્ય અનુભવ છે. જ્યારે તેણે પૂરતા પ્રમાણમાં પાચન કરી લીધું હોય છે ત્યાર પછી તે વધારે તૈયાર થશે.

*

એ હકીકતમાં તફાવત રહેલો છે કે જેઓ સાધના કરે છે તેઓ શારીરિક ચેતનામાં એટલા માટે જીવે છે જેથી તેઓ તેનું ઇપાંતર કરે – સાધના દ્વારા ઉત્પન્ન થયેલા બળના દબાણ નીચે જીવે છે અને તેના માટે જંખના કરે છે અને તે સિદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી ચાલુ રહેવી જોઈએ. જેઓ સાધના કરતા નથી તેઓ સ્થૂલ ભૂમિકા ઉપર જીવે છે, નહિ કે તેનું ઇપાંતર કરવા માટે પરંતુ તે જેવી છે તેવી ચાલુ રાખવા માટે – તેમાં કોઈ બળ અથવા દબાણ કે જરૂરિયાત કે જંખના હોતી નથી. જેઓ સાધકો નથી પરંતુ જેમનું મન ઊંઘ ચેતના તરફ વળેલું હોય છે તેઓ સાધના માટે તૈયારી કરે છે અને એક દિવસ જરૂર કરશે – પછી તે સાધના ગમે તે પ્રકારની હોય.

જ્યારે માણસ શારીરિકમાં નીચે ઊતરે છે ત્યારે જે શારીરિક મુશ્કેલીઓ પ્રવર્ત્તી હોય છે તે ઘટના જ્યારે માણસ પ્રાણીમય ભૂમિકા ઉપર હોય છે અને જેવી મુશ્કેલીઓ પ્રવર્ત્તમાન હોય છે તેવી જ હોય છે. ઇપાંતરમાં એ વસ્તુ રહેલી છે કે સ્વરૂપના દરેક ભાગમાં જે જે મુશ્કેલીઓ ઉત્પન્ન થાય તેમનો સામનો કરવો અને તેમનામાં ઇપાંતર કરવું અથવા તેમના ઉપર વિજ્ય પ્રામ કરવો, જેથી કરીને તે ભાગ જે ઊંઘ વસ્તુ છે તેને પ્રત્યુત્તર આપે. પરંતુ સમગ્ર સ્વરૂપનું સંપૂર્ણ ઇપાંતર તો ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે ઊંઘમાં આરોહણ થાય અને ઊંઘ તત્ત્વ નીચે અવતરણ કરે. તેનું પ્રથમ પગલું (સામાન્ય શીતે, જે કે કાયમ જ નહિ) એ ઊંઘમાં રહેલા આત્માનો સાક્ષાત્કાર છે અને ઊંઘ શાંતિનું સમગ્ર સ્વરૂપમાં છેક નીચે શારીરિક સુધીનું અવતરણ.

*

જ્યાં સુધી શારીરિક ચેતનામાં જીવન ધારણ કરવું ત્યારે કહી શકાય જે બોલ્ય નિશાનીઓથી અલગ પડે છે. તે એક મૂળભૂત નિષ્ક્રિયતા હોય છે જેમાં માણસ જે હોય છે અને કાર્ય કરે છે તે શારીરિક ભૂમિકાનાં બળો તેને જે કહે છે અને તેની પાસે કરાવે છે તે પ્રમાણે જ હોય છે. જ્યારે માણસ મનમાં જીવે છે ત્યારે એક સક્રિય મનોમય બુદ્ધિ અને મનોમય સંકલ્પ હોય છે જે તેના કાર્ય અને અનુભૂતિ અને પ્રાણ અને બીજી બધી વસ્તુઓનું નિયંત્રણ કરવા અને ધડવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. જ્યારે માણસ પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપર હોય છે ત્યારે તે શક્તિ અને ઉત્સાહથી તથા આવેગ અને બળથી સભર હોય છે જે સાચાં યા ઝોટાં હોઈ શકે પરંતુ બહુ જીવંત હોય છે. શારીરિક જડતામાં આ વસ્તુઓ યા તો અદશ્ય થઈ જાય છે અથવા નભળી પડી જાય છે અથવા એવાં બળો હોય છે જે જે શરીરતંત્ર ઉપર કોઈ કોઈ પ્રસંગે કાર્ય કરે છે પરંતુ તેના વડે કાબૂમાં આવતાં નથી. આ વસ્તુ નિરપેક્ષ રીતે ન પણ હોઈ શકે, કારણ કે માણસમાં મન અને પ્રાણ હોય છે. પરંતુ તે વસ્તુ અગ્રભાગે રહે છે. આમાંથી બહાર નીકળવાના બે માર્ગો હોય છે – એકમાં વ્યક્તિએ ઊધ્ર્વમાં પોતાના આત્મામાં જવું જોઈએ અને શારીરિકને ત્યાંથી એક કરણ તરીકે જ જેવું અને નહિ કે પોતાની જત તરીકે. બીજી રીતમાં ઊધ્ર્વમાંથી દિવ્ય બળનું નીચે અવતરણ કરાવવું અને શારીરિકને તે દિવ્ય બળનું કરણ બનાવવું.

*

જ્યાં સુધી તમારે શરીર છે ત્યાં સુધી શારીરિક ચેતના વગર જીવી શકો નહિ પરંતુ તમે વધારે કેન્દ્રસ્થ રીતે ચૈતસિક અને બીજા ભાગોમાં જીવી શકો અને તેમના દ્વારા શારીરિકનું ઝૂપાંતર કરી શકો.

*

[શારીરિક ચેતનાની ખામીઓ :] ઘણી છે – પરંતુ મુખ્યત્વે તમોગ્રસ્તતા, જડતા, તમસ, ઝોટાં બળોની લીલા પ્રત્યે નિષ્ક્રિય રીતનો સ્વીકાર, ફેરફાર કરવાની અશક્તિ, ટેવોની આસક્તિ, નમનીયતાની ખામી, વિસમરણ, અનુભૂતિઓ અથવા સાક્ષાત્કારો પ્રામ કર્યાં હોય તે ઝોઈ બેસવા, પ્રકાશને સ્વીકારવામાં અથવા અનુસરવામાં નાખુશી, (તમસ મારફતે, અથવા આસક્તિને લઈને અથવા પરિચિત બળોના કાર્ય પ્રત્યેની નિષ્ક્રિયતાને લઈને) પ્રકાશ જે રજૂ કરે તેને સાચું અથવા ઉત્તમ તરીકે કરવા માટેની અશક્તિ.

*

આ નકાર શારીરિક પ્રતિકારની પ્રકૃતિમાં રહેલો છે અને પરમાત્માનો જગતમાં ઈનકાર કરવાનો સમગ્ર પાયો શારીરિક ચેતનામાં રહેલો છે. બધી જ ભૌતિક વસ્તુઓ જિદ્દી, ટકી રહેનારો હોય છે અને તેમનામાં નકાર અને જડતાનું પ્રચંડ બળ હોય છે - જે તે પ્રમાણે ન હોત તો સાધના ઘણી ટૂંકી બની જત. તમારે શારીરિક પ્રતિકારનાં લક્ષણોનો સામનો કરીને તે ગમે તેટલી વખત ઉપર આવ્યા કરે છીતાં તેના ઉપર વિજ્ય પ્રામ કરવાનો છે. પૃથ્વી ચેતનાના રૂપાંતર માટે તમારે તેનું મૂલ્ય ચૂકવવાનું હોય છે.

*

વ્યક્તિગત મુશ્કેલી સિવાય પણ સ્થૂલ પાર્થિવ પ્રકૃતિમાં એક સર્વ-સામાન્ય મુશ્કેલી રહેલી છે. સ્થૂલ પ્રકૃતિ મંદ અને જડ હોય છે અને તે રૂપાંતર માટે નાખુશ હોય છે; તેનું વલણ થોડીધણી પ્રગતિ માટે પણ ઘણો લાંબો સમય લેવા માટેનું હોય છે. આ જડતા ઉપર વિજ્ય પ્રામ કરવા માટે સૌથી સમર્થ મનોમય, અથવા પ્રાણમય અથવા ચીતસિક સંકલ્પશક્તિને પણ મુશ્કેલી પડે છે. સતત ઉધ્વોમાંથી ચેતના અને શક્તિ અને પ્રકાશને નીચે ઉતારવાથી જ તે બની શકે ઓમ છે. એટલે તેના માટે અને રૂપાંતર માટે એક સતત સંકલ્પ અને અભીસા જરૂરી છે અને તે એક સ્થિર અને ખંતપૂર્વકની સંકલ્પશક્તિ હોવી જોઈએ જે સ્થૂલ પ્રકૃતિના સૌથી ઉત્કટ વિરોધથી થાકવી ન જોઈએ.

*

સ્થૂલ મનની પ્રકૃતિ જિદ્દી રહેવાની છે. ભૌતિક પ્રકૃતિ એકની એક વસ્તુનું પુનરાવર્તન કરીને જ અસ્તિત્વ ટકાવી રાખે છે - તે સતત પોતાની જતનાં લિન્ન લિન્ન સવરૂપોની સતત રજૂઆત કર્યા કરે છે. એટલે જ્યારે તે સક્રિય હોય ત્યારે આ જિદ્દી ચીતનું પુનરાવર્તન કર્યા કરવું એ તેનું લક્ષણ છે; નહિ તો પછી તે એક મંદ જડતામાં પડી રહે છે. એટલે જ્યારે આપણે શારીરિક પ્રકૃતિની જૂની ગતિઓમાંથી મુક્ત થવું હોય ત્યારે તે આવા પ્રકારનાં જિદ્દી પુનરાવર્તનો દ્વારા સામનો કરે છે. માણસે તેમાંથી મુક્ત થવા માટે તેના ઈનકાર માટે ખૂબ જિદ્દી ચીતનો ખંત રાખવો પડે છે.

બધી જ પ્રકૃતિનાં બે પાસાંઓ હોય છે તે પ્રમાણે સ્થૂલ પ્રકૃતિનાં પણ બે પાસાં હોય છે. વ્યક્તિમાં બધી જ વસ્તુઓ વિશ્વરૂપ પ્રકૃતિમાંથી આવે છે - પરંતુ વ્યક્તિગત શારીરિક પ્રકૃતિ તેમાંનું કેટલુંક રાખે છે અને બીજાઓનો ઈનકાર કરે છે,

અને જે વસ્તુઓ રાખે છે તેમને તે અંગત વ્યક્તિગત રૂપ આપે છે. એટલે આ વસ્તુઓ વિશે બન્ને શીતે કષી શકાય કે તે અંદર પણ છે અને બહારથી અંદર આવે છે અથવા તેના વડે તેનું સર્જન થાય છે કારણ કે તે તેને વિશીષ્ટ રૂપ આપે છે અને તે બહાર પણ રહેલું છે અને તે બહારથી અંદર આવે છે. પરંતુ વ્યક્તિને જ્યારે તેમનામાંથી મુક્ત થવું હોય, ત્યારે વ્યક્તિ પોતાની અંદર જે બધું રહેલું હોય છે તેને બહાર ફેલાયેલી પ્રકૃતિમાં બહાર ફેંકી દે છે – અને ત્યાંથી વિશ્વરૂપ પ્રકૃતિ તેમને પાછા અંદર લાવવા પ્રયત્ન કરે છે અથવા નવીન અને પોતાની તે પ્રકારની વસ્તુઓ તેમની જગાએ લાવે છે. વ્યક્તિએ આ હુમલાનો સતત ઈનકાર કરવો પડે છે. સતત ઈનકાર કરવાથી, પુનરાવર્તનનું બળ ડગી જાય છે અને વ્યક્તિ મુક્ત બને છે અને શારીરિક સ્વરૂપમાં ઊધ્વ્બુદ્ધ ચેતના અને તેની ગતિઓને અંદર લાવવા શક્તિમાન બને છે.

*

પાર્થિવ ચેતનાને બદલાવું નથી તેથી ઊધ્વ્બુદ્ધ તેની પાસે જે કાઈ નીચે આવે છે તેના તે ઈનકાર કરે છે – તેણે કાયમ તે પ્રમાણે કરેલું છે. જેમણે આ યોગ સ્વીકાર્યો છે તેઓ જો ખુલ્લા થાય અને તેમની નિમ્ન પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરવા માટે તૈયાર હોય તો જ આ તેની નાપસંદગી અદશ્ય થાય.

જે વસ્તુ વચ્ચે વિદનરૂપ છે તે પ્રાણમય અહંકાર અને તેની સાથે રહેલી અવિદ્યા અને તે અજ્ઞાનનો ગવ્હ તથા શારીરિક ચેતનાની જડતા હોય છે. તે ફેરફાર કરવાના સાદનો પ્રતિકાર કરે છે અને તેનામાં પ્રમાદ હોય છે જેને કોઈ પ્રયત્ન કરવો જ હોતો નથી – તેને પોતાના જ માર્ગ ઉપર ચાલ્યા કરવાનું આરામયુક્ત લાગે છે અને તે પોતાની જૂની ઘરેડ ચાલુ રાખે છે. એવી આશા રાખે છે કે બધું જ કોઈ પણ રીતે કોઈ પણ સમયે થઈ જશે.

પ્રથમ વસ્તુમાં સાચું આંતરિક વલણ હોવું જોઈએ – તમારામાં તે વસ્તુ છે. બાકીની વસ્તુમાં પોતાની જતનું રૂપાંતર કરવાની સંકલ્પશક્તિ અને જે વસ્તુ અહંકારને લગતી હોય તેને કાળજીપૂર્વક જોવાની છે તથા ઈનકાર કરવાનો છે તથા નિમ્ન પ્રકૃતિમાં રહેલી તામસિક જિદનો ઈનકાર કરવાનો છે. છેવટે પોતાના સ્વરૂપના દરેક ભાગમાં માતાજી પ્રયે પોતાની જતને ખુલ્લી રાખવી જેથી કરીને રૂપાંતરની પ્રક્રિયામાં કોઈ મુશ્કેલી પડે નહિ.

*

મંદતા અને વેરવિખેર થઈ જવું એ શારીરિક પ્રતિકારની બે બાજુઓ છે. જે શાંતિ અને એકાગ્ર થયેલી શક્તિનો વિરોધ કરે છે. તેઓ સ્થૂલ પ્રકૃતિની જડતા અને ગોટાળાભરી સહીયતાને અનુરૂપ છે - તેનું તે પાસું છે જે કેટલાક વિજ્ઞાનીઓને હવે એમ કહેવડાવે છે કે બધી વસ્તુઓ અક્ષમાત શીતે બને છે અને વસ્તુઓની કોઈ ખાતરી નથી પરંતુ ફક્ત શક્યતા રહેલી છે.

*

શારીરિક ચેતનાની જડતાને કાઢવી એ કાયમ મુશ્કેલ વસ્તુ છે - તે વસ્તુ જ પ્રાણીમય પ્રતિકાર કરતાં પણ વધારે શીતે અવિદ્યાની કિયાએનું પુનરાવત્તાન ચાલુ રાયા કરે છે અને ત્યાં જ્ઞાન હોય અને રૂપાંતર માટેનો સંકળપ હોય છતાં તે પ્રમાણે બને છે પરંતુ આ મુશ્કેલીનો સામનો કરવો પડે છે અને સાધકના સંકલપમાં એટલો જ ખાંત હોવો જોઈએ જેનાથી તે વિજ્ઞય પ્રાપ્ત કરે. તે એક સ્થિર જ્યોત હોવી જોઈએ જે સળગતી રહેવી જોઈએ અને એટલો જ જિદ્દી શીતે જેટલું જિદ્દી વિધન હોય તેથી અવિદ્યાના વિધનના જિદ્દીપણાને લઈને નિરાશ ન થશો.

*

શારીરિકનું જડતા પ્રત્યેનું વલાલ ઘણું મોટું હોય છે; ઊધ્વ ચેતનામાં જીવન ધારણ કરવાની ટેવ હોય છતાં કેટલાક ભાગ ઉપર જડતાનું દબાણ આવે છે - ખાસ કરીને ઘણા સ્થૂલ ભાગોમાં - જડતા સામાન્ય શીતે અવયેતનમાંથી ઉપર ઊઠી આવે છે. તે શારીરિકમાં રહેલી ઊધ્વતર ચેતનાનો નાશ કરતી નથી પરંતુ તેના કાર્યને મંદ પાડે છે અથવા તેને ઊધ્વ ભૂમિકા ઉપરથી નીચેની ભૂમિકામાં લાવે છે. દા. ત. અંતઃરૂપાણામાંથી ઊધ્વ મનમાં અથવા ઊધ્વતર ભૂમિકામાંથી અધિ-મનસની નિમન ભૂમિકાઓમાં થોડા સમય માટે તે સિદ્ધિની પૂર્ણતાનો પ્રતિકાર કરે છે. જ્યારે સૌથી ભૌતિક અને અવયેતન તથા પર્યાવરણની ચેતના પૂરેપૂરી મુક્ત થાય ત્યાર પછી જ આ પાછી હઠતી અથવા મૂળભૂત જડતાની નીચે ઉતારતી અસર ઉપર પૂર્ણ શીતે વિજ્ઞય પ્રાપ્ત થાય છે.

*

દરેક વસ્તુને પ્રત્યુત્તર આપી શકાય છે - જડતા પણ બીજી વસ્તુઓની માફક પોતાનાં આંદોલનોનું પ્રસરણ કરી શકે છે.

*

શારીરિક અને અવચેતન સાથે કાર્ય કરવામાં તે મન અને પ્રાણુ ઉપર જ્યારે કાર્ય થઈ શકે તેના કરતાં વધારે મંદ હોય છે કારણ કે શારીરિક પદાર્થનો પ્રતિકાર કાયમ વધારે વજનદાર અને ઓછો બુદ્ધિશાળી તથા ઓછી નમનિયતાવાળો હોય છે; પરંતુ તેના વળતર રૂપે આ ધીમી ગતિ દ્વારા સ્વરૂપમાં થતું કાર્ય છેવટે વધારે પૂર્ણ સધન અને ટકાઉ હોય છે.

*

શારીરિક વિધન (પ્રાણમય વિધન કરતાં) ઓછું ધોંઘાટિયું હોય છે, પરંતુ મને તે ઓછું જિદ્દી અથવા ઓછું મુશ્કેલીરૂપ લાગ્યું નથી.

*

સાધનાની પ્રગતિ દરમિયાન શારીરિક પ્રકૃતિની મુશ્કેલી અનિવાર્ય રીતે આવે છે જ. તેનો વિરોધ, તેની જડતા, તેની અભીસાની અથવા કિયાની ગેરહાજરી તેમનામાંથી મુક્ત થવાય તે પહેલાં દેખાય છે જ - નહિ તો પછી તે પકડાતી નથી અને ઉત્તમ સાધનાને પણ અટકાવે છે અથવા તેની પૂર્ણતામાં વિધનરૂપ બને છે. સ્થૂલ પ્રકૃતિની આ ઉપર ઊરી આવતી ક્રિયા વધારે કે ઓછા સમય માટે સંભેગો પ્રમાણે ટકે છે, પરંતુ એવી કોઈ પણ વ્યક્તિ નથી જેને તેમાંથી પસાર ન થવું પડે. તેનાથી મુંજાવું કે ચિંતાતુર કે અધીર ન બનવું, કારણ કે તેને લઈને તે વધારે સમય ટકે છે પરંતુ માતાજીમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા મૂકીને તેમાં શ્રદ્ધાપૂર્વક ધોર્યથી અને સ્થિર સંકલ્પથી પૂર્ણ રૂપાંતર માટે ટકી રહેવું. સ્વરૂપમાં આ રીતે જ માતાજીની શક્તિ ઉત્તમ કાર્ય કરી શકે છે.

*

જડતા આવે અથવા ટકી રહે ત્યારે તેનાથી ગભરાઈ ન જવું એ પ્રથમ વસ્તુ છે. બીજું તમારી જતને અલગ પાડી દેવી, તમારી જતને કેવળ ઊધર્વમાં જ નહિ પરંતુ તમારી જતને નીચે ઉતારીને તેની સાથે એકતા ન સાધવી. ત્રીજી વસ્તુમાં જડતા જે જે વસ્તુઓને ઉપર લાવે તે સર્વનો ઈનકાર કરવો અને તેને તમારી પોતાની ન ગણવી અથવા તેને બિલકુલ સ્વીકારવી નહિ.

*

જે તમે આ વસ્તુઓ કરી શકો તો તમારી અંદર કોઈક એવી વસ્તુ હશે જે

સૌથી વધારે જડતાની અંદર પણ પૂર્ણ રીતે સ્થિર રહેશે. તે સ્થિર ભાગ દ્વારા તમે શાંતિ, શક્તિ. પ્રકાશ અને જ્ઞાન પણ જડતાની પોતાની અંદર ઉતારી શકશો.

*

જડતા અથવા બીજી કોઈ પણ વસ્તુ અલગ વસ્તુ તરીકે ગણવી જોઈએ, પોતાના સાચા આત્માના ભાગ તરીકે નહિ - આત્મા પરમાત્મા સાથે એકતામાં હોય છે.

*

વિરોધી બળોને એવું લાગે છે કે તમારી અંદર કોઈક એવી વસ્તુ છે જેનેં ચહેરો બૂગડી ગયો છે અને અધીર છે કારણ કે અંદર જડતા સતત ચાલુ રહેલી છે અને તેમને એવી આશા છે કે વધારે અને વધારે દબાણ કરવાથી તેઓ બળવો ઉત્પન્ન કરી શકશે. આવા સંઝોગોમાં તમારે તમારી શ્રદ્ધા, સમર્પણ અને સમતાને પૂર્ણ કરવાનું અગત્યનું છે. તે વસ્તુ જેટલા પ્રમાણમાં ઉચ્ચ અનુભૂતિઓ વગેરે હોવાં જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં જ મહાન અને અગત્યની પ્રગતિ છે.

*

કેટલાક માણસોએ ઉગ્ર રીતે શારીરિકમાં ફેરફાર લાવવા હિંસાનો ઉપયોગ કર્યો, પરંતુ તેના ઉપયોગમાં મને શ્રદ્ધા નથી. બેશક, શારીરિક એક જિદ્દી વિધનરૂપ વસ્તુ છે, પરંતુ તેનામાં પ્રકાશ લાવવો જોઈએ, તેને સમજાવવું જોઈએ, તેનામાં ફેરફાર કરવા દબાણ લાવવું જોઈએ, પરંતુ તેના ઉપર ત્રાસ ન ગુજરવો જોઈએ અથવા તેને હિંસાત્મક રીતે ન હાંકવું જોઈએ. માણસો મન, પ્રાણ અને શરીર ઉપર ઉગ્રતાનો ઉપયોગ કરે છે કારણ કે તેઓ ઉતાવળમાં હોય છે; પરંતુ મેં ખાસ જોયું છે કે તે વધારે પ્રત્યાધાતો અને વિધનો ઉત્પન્ન કરે છે અને તેનાથી સાચી, નક્કર પ્રગતિ થતી નથી.

*

શારીરિક ચેતનાના વિધનનું પરિણામ વ્યક્તિનાં નભળાં બિંદુઓ ઉપર આધાર રાખે છે અને તેની પ્રગતિની અવસ્થા ઉપર આધાર રાખે છે. સામાન્ય રીતે આ વિરોધ જડતા ઉત્પન્ન કરે છે જે ઉદ્વ્યોગ શક્તિઓને કાયું કરતી અટકાવે છે. શરૂઆતની અવસ્થામાં તે પ્રગતિને બિલકુલ અટકાવી દે છે. પછીથી તે તેને ધીમી પાડે છે અથવા વરચે વરચે સ્થિર ગાળાઓ લાવીને તેને અટકાવે છે. શારીરિક ચેતનાની

મુખ્ય મુશ્કેલી એ છે કે તેનામાં રૂપાંતર ન થાય ત્યાં સુધી તે તપસ્યાનો તણ્ણાવ ટકાવી શકતી નથી - તેને પાચનના ગાળાઓ જોઈએ છીએ; તે પોતાની સામાન્ય ચેતનામાં આરામ કરવા માટે દૂંબી જાય છે - તે ઉપરાંત જે વસ્તુ સિદ્ધ કરી હોય તેનું તેને વારંવાર વિસ્મરણ થઈ જાય છે, વગેરે.

*

તે (સંકલ્પ-શક્તિની નિબોંજતા) શારીરિક ચેતનામાં નીચે આવવાનું પ્રથમ પરિણામ છે અથવા જ્યારે શારીરિક ચેતના અગ્રભાગે આવે છે ત્યારે તે પ્રમાણે બને છે - પહેલાં તમે મન અને પ્રાણમાં વધારે રહેતા હતા. શારીરિક ચેતના જડતાથી ભરેલી છે - તેને પોતાને ખસવું નથી પણ બીજાં બળો દ્વારા ખસેડવાની તેની દૃઢ્યા હોય છે અને તે તેની ટેવ હોય છે. આ જડતાનો ઉપાય તેને ઊધ્વ્માં રહેલાં સાચાં બળોના સંપર્કમાં મૂકવાથી થાય છે. એટલા માટે જ મેં ઊધ્વ્મ વિશુદ્ધિ અને શાંતિ માટે અભીષ્ટસા કરવાનું કહેલું જેથી કરીને તેઓ શારીરિકનો કબજો લે અને આ હુમલો કરતા ઘ્યાલો અને આવેગોનું સ્થાન સાચું દિવ્ય બળ કાર્ય કરે.

*

જ્યારે શારીરિક ચેતના સૌથી ઉપર હોય ત્યારે સામાન્ય રીતે પ્રયત્ન વિષીનતાનો ગાળો આવે છે - કારણ કે તેની પ્રકૃતિમાં જ પ્રમાદ હોય છે અને તે યાતો ઊધ્વ્મ બળથી ક્રિયાશીલ બને અથવા નિમ્ન બળોથી - પરંતુ પોતાની જતે કોઈ ગતિ કરે નહિ. જો બની શકે તો માણસે પોતે પોતાના પ્રયત્નો કરવા જોઈએ, પરંતુ મોટી વસ્તુ એ છે કે દિવ્ય શક્તિને ઊધ્વ્મમાંથી નીચે શારીરિકમાં ઉતારવી - નહિ તો પૂણું રીતે સ્થિર અને અવિચલિત રહેવું અને તે વસ્તુની નીચે આવવાની અપેક્ષા રાખવી.

*

સ્થૂલ પ્રકૃતિનું સામાન્ય વલણ ત્યારે જ દૂર થઈ શકે જ્યારે એક સતત સહ્કિય શક્તિ એક અફર સમતા અને શાંતિમાં નીચે અવતરણ કરે.

સ્થૂલ પ્રકૃતિનું સામાન્ય વલણ જડતાપૂર્ણ રહેવાનું છે અને તે તેની જડતામાં સામાન્ય પ્રાણમય બળોને જ પ્રત્યુત્તર આપે છે અને નહિ કે ઊધ્વ્મ બળોને. જો

માણુસમાં સંપૂર્ણ સમતા અને શાંતિ હોય તો જ જડતાના પ્રસરણ સામે બિન-અસરકારક રીતે તે રહી શકે અને તેની અંદર ધીમે ધીમે અથવા ઝડપથી તે જ શાંતિનો ઊંઘ ચેતનાના બળની સાથે નીચે ઉતારી શકે જે તેનામાં ઝ્યાંતર કરી શકે. જ્યારે તે ત્યાં હોય તો કોઈ મુશ્કેલી રહેતી નથી અને જડતાની મુખ્ય રીતની વાર-વાર થતી અસ્થિરતા જે અત્યારે તમે અનુભવો છો તે રહેશે નહિ.

*

વધારે મોટી મુશ્કેલી એટલા માટે છે કે હવે સાધના સીધેસીધી શારીરિક ભૂમિકા ઉપર ચાલે છે; ત્યાં ટેવનું બળ અથવા ટેવ મુજબની ગતિ એક વખત બંધાયેલી હોય છે તે ધણી મહાન હોય છે. જ્યારે સાધના મનોમય ભૂમિકા ઉપર કે પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપર ચાલતી હોય છે ત્યારે તેના ઉપર નિયંત્રણ કરવું કે તેમાં ફેરફાર કરવો વધારે સહેલા હોય છે કારણ કે મન અને પ્રાણ શારીરિક કરતાં વધારે નમનીય હોય છે. પરંતુ બીજી બાજુએ જે શારીરિક ભૂમિકા ઉપર કોઈ વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ હોય તો કેવળ મનોમય અથવા પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપર જે વસ્તુ સિદ્ધ થઈ હોય તેના કરતાં તે શારીરિક ભૂમિકા ઉપર વધારે ટકાઉ રીતની અને પૂર્ણ હોય છે.

*

કદાચ '33 માં તમે વધારે તપસ્યા કરતા હતા અને તમે વધારે સમર્થ સંયમ તમારી જત ઉપર મૂકતા હતા? કોઈ પણ રીતે એક સમયે તે પ્રકારની સ્થિતિ હતી. પછીથી જ્યારે તમે મનોમય-પ્રાણમય ભૂમિકામાંથી નીચે ઊતરી આવ્યા, ત્યારે તમારી જતને વધારે છૂટી મૂકી અને ધણુંખરું નિયંત્રણ ખસેડી લીધું; તેથી હવે તેનું પુનઃસ્થાપન કરવામાં તમને મુશ્કેલી નહે છે — અને તે યાંત્રિક રીતની પુનરાવર્તનની ટેવ છે જે શારીરિક પ્રકૃતિનું વિશીષ્ટ લક્ષણ હોય. હવે તમારે જુદી રીતે નિયંત્રણ કરવું પડશે, શાંતિનું સ્થાપન કરીને તેના ઉપર ઊંઘ ચેતનાની રૂચના કરી, મનોમય તપસ્યાની જગાએ આધ્યાત્મિક નિયંત્રણ મૂકવું પડશે.

*

ના, મનોમય સંયમનો ત્યાગ કરવાની જરૂર નથી; તેની જગાએ કંપિક રીતે ચૈતસ્કિક અને આધ્યાત્મિક નિયંત્રણનું સ્થાપન કરવાનું છે. પરંતુ આ વસ્તુ ધણા માણુસોમાં બને છે કે બીજી વસ્તુ તૈયાર થાય તે પહેલાં તેઓ પ્રથમ વસ્તુને ગુમાવે છે અથવા તે વસ્તુ અપૂર્ણ હોય અને પછીથી પ્રકૃતિનાં બળો શારીરિક ચેતનામાં કાય કરે છે. તે ચેતના ઊંઘમાંથી શાંતિ અને શક્તિ ઊતરી આવે ત્યારે ટકી રહે

છે, કેટલોક વખત સામાન્ય પ્રકૃતિનાં બળોથી આ ફેરફારની ગતિઓ ઓછામાં ઓછીઓ એક અવસ્થામાં દરેક માણુસને જ્યાં સુધી ઉધ્વર્તર અવસ્થા વિજ્ય પામે નહિયાં સુધી બનો છે.

આ પ્રાણને મળેલ ભૂતકાળના ફટકાઓને અતિશય સંવેદનશીલ રીતે વાગોળ્યાદ કરવા એ બિનતાંડુરસ્ત સંવેદનશીલતા છે. જે વસ્તુ ભૂતકાળમાં બની ગઈ તેને તે પ્રમાણે પકડી રાખવી જોઈએ નહિ પરંતુ તેને ભૂંસાવા દેવી જોઈએ.

*

શારીરિક સ્વરૂપમાં ભૂતકાળની રહેલી છાપોની શક્તિ ઘણી મહાન હોય છે, કારણ કે પુનરાવર્તન થતી છાપોની પ્રક્રિયા દ્વારા ચેતનાને સ્થૂલમાં આવિભાવ પામાનું બનાવવામાં આવ્યું – અને આ બધી છાપો પ્રત્યે ચેતનાના ટેવ પ્રમાણેના પ્રત્યાધાતોને લઈને, જેને હું માનું છું કે માનસશાસ્કીઓ ‘વત્તન’ કહે છે તેના દ્વારા આ પ્રમાણે બન્યું. એક શાખા પ્રમાણે ચેતના આ બધી વસ્તુઓમાંથી બનેલી છે – પરંતુ તેમાં પ્રકૃતિનો એક વિગતને વધારે લંબાણપૂર્વક વધારવાની એક સામાન્ય ટેવ છે જેનાથી સમગ્ર પ્રકૃતિને તે રીતે સમજવી શકાય.

*

તમે જે વસ્તુનું વર્ણન કરો છો તેનો અર્થ જીતાના સાક્ષાત્કાર પ્રમાણે છે. કુબધાં જ કાર્યો પ્રકૃતિ દ્વારા થાય છે. તમને તે યાંત્રિક લાગે છે કારણ કે તમે શારીરિક ચેતનામાં છો જ્યાં બધી જ વસ્તુઓ યાંત્રિક હોય છે. મનોમય અને પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપર વ્યક્તિને એ પ્રકારનો જ અનુભવ થાય છે, પરંતુ કાય વિશેની અનુભૂતિ બળોની લીલા તરીકે થાય છે. તમારી અંદર અત્યારે જે વસ્તુની ખામી છે તે અનુભૂતિની એક બીજી બાજુની છે. દા.ત., નીરવ આત્માની અનુભૂતિ, અથવા સાક્ષીરૂપ પુરુષ જે સિથર, પ્રથાંત, મુક્ત, શુદ્ધ અને પ્રકૃતિનાં બળોથી અવિચિત્ર છે. તે આવવા પ્રયત્ન કરે છે અને તમે ત્યાં જવાના બિંદુ ઉપર છો, પરંતુ બહિર્મુખ બનવાનું વલણ બહુ મજબુત છે. આ વલણે તમે જ્યારે શારીરિકમાં નીચે આવ્યા ત્યારે તમારી ઉપર પકડ જમાવી – કારણ કે સામાન્ય શારીરિક ચેતનાની એક પ્રકૃતિ છે કે બાધ્ય વ્યક્તિત્વના કાર્યમાં પોતાની જતને ભાગીદાર બનાવવી.. તમારે આંતરિક ચેતનાની શક્તિમાં પાછા જવું જોઈએ – ઉધ્વર્માં આત્મા તરીકે, નીચે પુરુષ તરીકે પ્રથમ સાક્ષીરૂપે અને પછીથી પ્રકૃતિના સ્વામી તરીકે.

*

તે શારીરિક ચેતનાની અસરને લઈને છે. શારીરિક ચેતના અથવા ઓછામાં ઓછા તેના વધારે બાધ્ય ભાગો મેં તમને કદ્યું તે પ્રમાણે તેમની પ્રકૃતિમાં જડ હોય છે – અને તેમને જે બળોને આજ્ઞાધીન રહેવાની ટેવ પડી હોય છે તેમને આજ્ઞાધીન રહે છે, પરંતુ પોતાની પ્રેરણા પ્રમાણે કાર્ય કરતા નથી. જ્યારે શારીરિક જડતાની પ્રબળ અસર હોય છે અથવા જ્યારે વ્યક્તિ ચેતનાના આ ભાગમાં નીચે ઊતરી જાય છે ત્યારે મનને ભૌતિક પ્રકૃતિ પ્રમાણે અનુભવ થાય છે કે સંકલ્પશક્તિનું કાર્ય અશક્ય છે. મન અને પ્રાણમય પ્રકૃતિ તેનાથી ઊલટી રીતે સંકલ્પશક્તિ અને પોતાની પ્રેરણા પ્રમાણે સક્રિય રીતે કાર્ય કરે છે અને તેથી વ્યક્તિ જ્યારે મન અથવા પ્રાણમાં હોય છે અથવા તેમની અસર નીચે હોય છે ત્યારે તેમની સંકલ્પશક્તિ પોતે જ સક્રિય હોય તેવું લાગે છે.

*

તે શારીરિક ચેતનાની તટસ્થતા છે જે કહે છે, “જ્યારે મને ગતિ આપવામાં આવે ત્યારે જ હું ગતિ કરું છું. જે મારામાં ગતિ કરાવી શકે તે મને ગતિમાન કરે.”

*

શારીરિક અમુક બળોનું ગુલામ હોય છે જે એક ટેવનું સર્જન કરે છે અને તેને ટેવની યાંત્રિક શક્તિ મારફતે હાંકે છે. જ્યાં સુધી મન અનુમતિ આપે છે, ત્યાં સુધી તમને ગુલામી ધ્યાન ઉપર આવતી નથી; પરંતુ જે મન પોતાની અનુમતિ પાછી ખેંચી લે, તો તમને ગુલામીની અનુભૂતિ થાય છે અને તમને એમ લાગે છે કે મનનો સંકલ્પ હોવા છિતાં કોઈ શક્તિ તમનો આગળ ધક્કો મારે છે. તે ધણી જિદ્દી હોય છે અનો જ્યાં સુધી ટેવ, આંતરિક ટેવ પોતાનાં બાધ્ય કર્મોમાં પોતાની જતને પ્રગટ કરે છે તે તૂટી ન જાય ત્યાં સુધી તે તેનું પુનરાવર્તન કર્યા કરે છે. તે એક ધંત્ર જેવું હોય છે જેને એક વખત ગતિ મળે કે તેની તે ગતિનું પુનરાવર્તન કર્યા કરે છે. તમારે ગભરાવાની કે દુઃખી થવાની જરૂર નથી : એક ધંતપૂર્વકની સ્થિર અભીષ્ટા તમને એવા ત્રિદુઅં લાવી મૂકશે જ્યાં ટેવ તૂટી જશે અનો તમે મુક્ત બનશો.

*

શારીરિકમાં રહેલી ટેવ જિદ્દી હોય છે અને તે અફર હોય એવું લાગે છે કારણ

કે તે વારંવાર ઉત્પન્ન થયા કરે છે — જ્યારે માણસ એવું વિચારે કે તે ચાલી ગયેલ છે ત્યારે પણ તે પ્રમાણે બને છે. પરંતુ તે ખરેખર અફર હોતો નથી; જે સ્થૂલ મન પોતાની જતને અલગ પાડી દે અને અલગ ઊભું રહી જાય, તેને સ્વીકારવાનો ઈનકાર કરે, તો શારીરિકમાં રહેલી ટેવનું પુનરાવર્તન કરવાની શક્તિ ધટી જાય. કેટલીક વખત તે ધીમેથી જાય છે, કેટલીક વખત (પરંતુ આવું ધણી ઓછી વખત બને છે) તે ઓચિંતા અટકી જાય છે અને પછી કઢી પાછું ફરતું નથો.

*

શરત એટલી છે કે તમારે તમારી સાધનાનો શારીરિક ચેતનામાં લાવવી જોઈએ અને કેવળ સાધના અને પ્રભુ માટે જ જીવનું જોઈએ. હજુ જિદ્દીપણે રહેલી ખરાબ ટેવોને તમારે વિધાનાત્મક રીતે છોડી દેવી જોઈએ અને જે વસ્તુ અટકી ગયેલી છે અથવા જેનામાં વર્ચ્યે દખલના ગણા આવેલા છે તેમને ફરીથી સ્વીકારવી ન જોઈએ. આંતર અનુભૂતિઓ મન અને ઊધ્વપ્રાણને ઝૃપાંતર માટે મદદરૂપ છે પરંતુ નિમ્ન પ્રાણ અને બાધ્ય સ્વરૂપ માટે આત્મ-નિયમનની સાધના અનિવાર્ય છે. બાધ્ય કાર્યો અને તેમાં રહેલી ભાવનામાં ફેરફાર થવો જોઈએ — તમારા બાધ્ય વિચારો અને કાર્યો કેવળ પરમાત્મા માટે જ હોવાં જોઈએ. એક આત્મ-સંયમ, સંપૂર્ણ સત્યનિષ્ઠા, પરમાત્માનો જ, તમે જે કાંઈ કરો તેમાં, સતત વિચાર રહેવો જોઈએ. સૌથી નિમ્નતમ પ્રાણના ઝૃપાંતર માટે આ માર્ગ છે. તમારા સતત નિવેદનથી અને આત્મ-સંયમથી બાધ્ય ચેતનામાં પણ એક શક્તિ મોકલવામાં આવશે અને ફેરફાર કરવામાં આવશે.

૨

તમારા શૈત્યપુરુષમાં અલગ થવાની શક્તિ છે અને તમે પોતે તે અવસ્થાનો અનુભવ કરેલો છે. સ્વાભાવિક રીતે હજુ તે વસ્તુ કોઈ કોઈ વખત જ બને છે કારણ કે બાધ્ય ચેતના તેમાં ભાગ લેવા માટે તૈયાર છે અને જ્યારે તે તૈયાર થાય ત્યારે જ આંતર ચેતના પોતાની જતને સતત રીતે બતાવી શકે અને તે પોતે બાધ્ય સ્વરૂપમાં બહાર આવી શકે.

તમે પૂछો છો! કે મન અને પ્રાણ તેમ જ શારીરિક તેમાં વર્ચ્યે વિધનરૂપ ન થાય

કે કેમ. હા, પરંતુ હું જ્યારે શારીરિક ચેતના વિશે વાત કરું ત્યારે મારો કહેવાનો અર્થું સ્થૂલ મન, સ્થૂલ પ્રાણ અને તેની સાથે મુખ્ય શરીર ચેતના પણ હોય છે. આ સ્થૂલ મન અને સ્થૂલ પ્રાણનો સંબંધ જીવનની નાનકડી સામાન્ય ગતિઓ સાથે હોય છે. અને તે કેવળ વસ્તુઓના બાબ્ય દિઝિટબિંડુ વડે શાસિત થાય છે અને ટેવ મુજબના નાનકડા પ્રત્યાધાતો દ્વારા તે શાસિત થાય છે અને આંતરિક ચેતના પ્રત્યે તાત્કાલિક પ્રત્યુત્તર આપતાં નથી, નહિ કે તેઓ સક્રિય રીતે તેમના વિરોધી હોય છે જે રીતે પ્રાણમય મન અને મુખ્ય પ્રાણ હોઈ શકે છે તે રીતે પરંતુ તેમની ટેવ મુજબની ગતિઓમાં ફેરફાર કરવો તેમને અથક્ય લાગે છે. અત્યારે આ વસ્તુની તમને અસર થાય છે અને તે તમને વિચાર કરતા પ્રેરે છે કે તમારામાં આંતર અનુભૂતિ પ્રત્યે નિબંધ સંવેદન-શીલતા છે. પરંતુ તે સાચી હકીકત છે; તમારા મનમાં અને તમારા પ્રાણના મોટા ભાગમાં પ્રત્યુત્તર આપવાની ઠીક ઠીક શક્તિ છે. શારીરિક માટે એવું છે કે તેની મુશ્કેલી દરેકમાં વિશ્વરૂપ છે અને તમારામાં જ ખાસ વિશ્વિષ્ટ રીતે નહિ. તે આવે છે કારણ કે જ્યારે શારીરિક ચેતના ઉપર જરૂરી રૂપાંતર માટે કાર્ય કરવાનું હોય છે ત્યારે તે સાધનામાં કાર્યમ આવે છે. જેવું તે થશે કે તરત જ તમને જે મુશ્કેલી લાગે છે તે ઘટી જશે અનો પછીથી ચાલી જશે.

અત્યારે આ કાર્ય ચાલી રહેલું છે અનો જ્યારે તમનો ધ્યાન દરમિયાન સફેદ પ્રકાશની અનુભૂતિ થઈ અનો જેનું પરિણામ આંખો ઝોલ્યા પછી પણ ચાલુ રહ્યું, મસ્તક અનો આંખોમાં ઠંડક લાગી અનો બધું વિશાળ અનો બુહદ્ લાગ્યું, ત્યારે આ કાર્ય, તમારા સ્થૂલ મનમાં તેનું રૂપાંતર કરવા માટે, ચાલુ રહ્યું હતું. બાકીની શારીરિક ચેતના બીજા કાર્ય નીચે પસાર થતી હતી અને તેથી તેને ગરમીનો અનુભવ થયો અને નહિ કે આ મુક્તિ અનો વિશાળતાનો. પરંતુ પછીથી આ કાર્ય પ્રથમ હૃદયમાં નીચે જશે અનો ત્યાર પછીથી વધારે નીચે અનો સમગ્ર શરીરમાં અને તે જ મુક્તિ અનો વિશાળતા ત્યાં આવશે. સ્વાભાવિક રીતે જ, હાલમાં આ પરિણામો થોડા સમય માટે કાર્યમી નથી, તેઓ અનુભૂતિઓ તથીકે આવે છે, કાર્યમી સાક્ષાત્કારો તરીકે નહિ. પરંતુ હાલની પરિસ્થિતિમાં બીજું કાંઈ બને નહિ. આ બધી અનુભૂતિઓ ગમે તે રીતે થોડા સમય માટે પસાર થઈ જતી હોય છતાં તમારો પ્રકૃતિના લિન્ન લિન્ન ભાગોને તૈયાર કરવા માટે છે અને તૈયાર કરે છે પણ ખરી.

મેં તમને કહ્યું છે કે 'ક્ષ'માં તેની પોતાની અંદર બે લિન્ન તત્ત્વો છે. તેનામાં એક બાબ્ય મન છે જે પોતાના વિચારો ઉપર ભરતકામ કરવું છે કે બીજાઓ પણ તે કરે છે અનો તે માતાજીની ખાસ કૃપા તેના ઉપર લાવશે (જે સાચી બાબત નથી. અને તે (સ્થી) કહે છે કે તે પોતે જ બધું કામ કરે છે વગેરે. જે અમે તેનું

લાલન કરવા દઈએ તો આધ્યાત્મિક રીતે તેના માટે ખરાબ થશે, અનો ખાસ કરીને અત્યારે જ્યારે તેનું આંતર-સ્વરૂપ તેના અહંકારની આજ્ઞાઓકિતતા, સમર્પણ અને બલિદાનથી સમર્થ કરવાની તેને ખાસ જરૂર છે. એટલા માટે અમે આ ફેરફાર કરવા માટે તરફેણ બતાવી નથી જ્યારે એક વખત તે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે પોતે જ પ્રશ્નાત્તાપ કરેલો અનો તેને લાગ્યું કે તેણે ભૂલ કરી છે. પરંતુ સ્થૂલ મન સતત પોતાની ટેવ મુજબની ગતિઓમાં પાછું ફરે છે અનો તેને અનુભવથી શીખવામાં સમય લાગે છે.

તમારે હોલ્ડરને તમારી પાસે રાખવું અનો તેનો ઉપયોગ કરવો. તે તમને માતાજી તરફથી ભેટ છે. તમારી અનુભૂતિઓને તેનાથી લખશો અને તેને તમે માતાજીનો પ્રેમ અને કૃપા જે તમારી અંદર કાર્ય કરી રહેલી છે તેની નિશાની તરીકે ગણુંઝો..

*

પહેલાં મનોમય સંકલ્પ અને ઉધ્વર્ષ પ્રાણ અનો ચૈત્યપુરુષ સક્રિય હતા, તેથી નિમ્ન પ્રાણને દબાવી રાખવા બિનઅસરકારક બનાવવા તેમની સંમતિ પૂરતી હતી. પરંતુ અત્યારે તમારી અંદર સ્થૂલ મન સક્રિય છે અનો સ્થૂલ મન તેને મૂલ્ય આપે છે અને તેને લઈને નિમ્ન પ્રાણમાં શક્તિ આપે છે જે તેનામાં પહેલાં નહોતી.

*

શારીરિક અનો અવયેતનમાં ખુલ્લાપણા માટે ઘણો સમય લાગે છે કારણ કે તે ટેવોની વસ્તુ છે અનો તેનામાં જૂની ગતિઓનું સતત પુનરાવર્તન થયા કરે છે. જે તમોગ્રસ્ત અનો અક્કડ હોય છે અને તેઓ નમનીય ન હોવાથી ધીરે ધીરે જ તાબે થાય છે. સ્થૂલ મનને બીજી બધી વસ્તુઓ કરતાં સહેલી રીતે ખુલ્લું કરી શકાય છે અને તેનું ડ્રેસાંતર કરી શકાય છે પરંતુ પ્રાણમય-શારીરિક અને સ્થૂલ શારીરિક ખૂબ જિદી હોય છે. ત્યાં જૂની વસ્તુઓનું વારંવાર પુનરાવર્તન થયા કરે છે; તેમાં કોઈ કારણ નથી હોતું પરંતુ ટેવની શક્તિ પ્રમાણે થયા કરે છે. પ્રાણમય શારીરિકનો ઘણો ભાગ અને બધું જ સ્થૂલ તત્ત્વ અવયેતનમાં હોય છે અથવા તેના ઉપર આધાર રાખે છે. ત્યાં પ્રગતિ કરવા માટે એક સમર્થ અને ટકી રહે ઓવા કાર્યાની જરૂર પડે છે.

*

જ્યાં સુધી સ્થૂલ અને અવયેતન અભીષ્ટા ન કરે અથવા અભીષ્ટા માટે

પૂર્ણ શીતની મંજૂરી ન આપે અથવા ઉધ્વર્સ સ્વરૂપના સંકલ્પને મંજૂર ન કરે ત્યાં સુધી તેમનામાં કોઈ ટકી રહે એવો ફેરફાર ન થઈ શકે.

*

ના, પ્રતિકારની પણ એક મર્યાદા હોય છે (સ્થૂલ મનના અને શારીરિક પ્રાણના) એક એવો સમય આવે છે જ્યારે મૂળભૂત પ્રતિકાર કાયમ માટે ભાંગી પડે છે અને પછીથી કેવળ અમુક વિગતો સાથે કાર્ય પાડવાનું રહે છે જે મુશ્કેલીરૂપ હોતું નથી.

*

શરીર ચેતનાનો મોટો ભાગ અવચેતન હોય છે અને શરીર-ચેતના અને અવ-ચેતના એકબીજાની સાથે ગાઢ રીતે સંકળાયેલાં હોય છે.

શરીર અને સ્થૂલ તત્ત્વ બન્ને એકરૂપ નથી - શરીર ચેતના સમગ્ર સ્થૂલ ચેતનાનો એક અંશ હોય છે.

*

તેઓ (સ્થૂલ મન અને પ્રાણમય શારીરિક) તેની સાથે (અચિતં) ધણા નજીકના હોય છે - સિવાય કે સ્થૂલ મનનો તે ભાગ જેને ભૌતિક વસ્તુઓ અને તેની બાબતો સાથે કાર્ય કરવાની તાલીમ મળેલી હોય. પરંતુ તે ચપળ અને સક્રિય અને કુશળ પોતાની મર્યાદામાં જ હોય છે. જ્યારે તેને અતિ-શારીરિક વસ્તુઓ સાથે કાર્ય કરવાનું હોય છે ત્યારે તે અકુશળ અને ધણી વખત નિર્બંધ અને છતાં વિધાનાત્મક અને ઉષ્ણત અને પોતાના અજ્ઞાનમાં રૂઢિયુસ્ત હોય છે. બાકીની શારીરિક ચેતના અચિતની નજીક હોય છે. અહીં પણ તેના પોતાના ક્ષેત્રમાં તેને સ્પષ્ટ દર્શનો અને જે પ્રેરણા અનુસાર કાર્ય કરતી હોય તો અંતઃસ્કુરણા હોય છે; પરંતુ સામાન્ય શીતે માનવીમાં તે પ્રમાણે તેને કરવા દેવામાં આવતું નથી કારણ કે મન અને પ્રાણ વર્ચે વિક્ષેપ નાખે છે. પ્રાણમય-શારીરિક પોતાના કાર્યમાં સંપૂર્ણ શીતે બુદ્ધિવિહીન હોય છે - તે સાચું હોય તો પણ તે સમજવી શકતી નથી કે શા માટે તે પ્રમાણે છે, કારણ કે તે વધારે પ્રમાણમાં યાંત્રિક અથવા ટેવ મુજબની પ્રેરણા, શીધ્ર વૃત્તિઓ સંવેદનો અને લાગળીઓની બનેલી હોય છે. મન પોતે કારણો આપે છે અને પોતાની ગતિઓ માટે વાજબી કારણો આપે છે અને જે મન પાછળ અલગ થઈને ઉભું રહે છે અને ન્યાય આપે છે અને પ્રશ્ન કરે છે ત્યારે પ્રાણમય-શારીરિક ફક્ત આટલો જ પ્રત્યુત્તર આપે છે : “મારે જોઈએ છીએ”, ‘મને પરંદ બુડે છે’, ‘મને નાપસંદ છે’, “મને તે પ્રમાણે લાગે છે.”

*

સ્થિરતાથી ખંત રાખો અને કોઈ વસ્તુથી નિરાશ ન થાઓ. જો સ્થિરતા અને પ્રકૃતિલિલતા હજુ સતત ટકી ન રહેતી હોય, તો તેની અપેક્ષા રાખવી જોઈએ; જ્યાસે શારીરિક ચેતના અને તેનાં વિધનો ઉપર કાર્ય ચાલી રહેલું હોય છે ત્યારે શરૂઆતમાં કાયમ તે પ્રમાણે હોય છે. જો તમે ખંત રાખો તો તે વધારે અને વધારે વખત સુધી રહેતાં થશે અને વધારે લાંબા સમય સુધી ટકી રહેશે અને છેવટે તમારામાં શાંતિ અને સુખનો પાયો રચાશે અને જે કોઈ વિક્ષોલ્ભો સપાટી ઉપર આવતા હશે તેએ ઊંડા ઊતરી શકશે નહિ અથવા આ પાયાને ડગાવી શકશે નહિ, અને એકાદ કાણ માટે જ કદાચ ઢાંકી દેશે.

કાયમ બદલાતા રહેતા મનોભાવો એ પણ પૂરતી સામાન્ય વસ્તુ છે કારણ કે શારીરિક પ્રાણુમય ઉપર તે જ સમયે કામ ચાલતું હોય છે અને આ મનોભાવનું બદલાયા કરવું એ શારીરિક-પ્રાણની પ્રકૃતિનું લક્ષણ હોય છે. તે વસ્તુએ તમને નાહિં મત ન કરવા જોઈએ – જેવો પાયો વધારે સ્થિર થશે કે તરત આ વસ્તુ ઓછી થતી જશે અને પ્રાણ વધારે સ્થિર અને સમતાયુક્ત બનશે.

*

તમે જે અસ્થિરતાની વાત કરો છો તે માનવના સ્થૂલ મનની પ્રકૃતિ છે – લગભગ દરેકમાં તે હોય છે, કારણ કે શારીરિક મન બધા જ પ્રકારની બાધ્ય વસ્તુ-ઓની પાછળ પડે છે. ચેતનાને અંદર ચોટાડવા માટે, કેવળ પરમાત્મામાં જ એક-ત્રિત રાખવાનું કામ બધા માટે મહાન મુશ્કેલી છે, તે વસ્તુ સાધનાને એવી વસ્તુ બનાવે છે જેના માટે લાંબો સમય અને ચેતનાનો ધીમો વિકાસ સામાન્ય રીતે જરૂરી છે, અને ખાસ કરીને શરૂઆતની અવસ્થામાં તેથી તે વસ્તુએ તમને નિરાશ ન કરવા જોઈએ. તમારા આંતર પ્રાણુમાં પુષ્કળ પ્રમાણુમાં સમર્થ સંકલ્પ છે અને તમારા ચૌતસિકના ઊંડાણુમાં એક સાચી અભીષ્ટા છે અને પ્રેમ છે તે જ્યારે ચૌત્યપુરુષ સક્રિય બને છે ત્યારે ઉપર આવે છે અને અંતે સમગ્ર પ્રકૃતિ ઉપર તે થાસન જમાવશે.

*

તે બિલકુલ સ્વાભાવિક છે કે સ્થૂલ મનની અસ્થિરતા પૂર્ણ અને સતત સ્થિરતા અને શ્રદ્ધાની સ્થાપના માટે વરચે દખલ કરે છે – તે દરેકની સાથે તે પ્રમાણે કરે છે; પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે આ સ્થિરતા અને શ્રદ્ધા પ્રકૃતિમાં સ્થાપન થશે નહિ કે સ્થાપન થઈ શકશે નહિ. હું એટલું જ કહેવા માગતો હતો કે તમારે

તે સ્થિરતા માટે સતત સંકલ્પ પ્રામ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, જેથી કરીને જ્યારે અચંચળતા અથવા અસ્થિરતા વરયે આવે ત્યારે, તમારો સંકલ્પ તેને શાંત કરવા માટે મળે અથવા જ્ઞાનથી ફરીથી દેખાય અને તે વિજ્ઞાનને વિઝેશી નાખે. તે વસ્તુ અચંચળતા અથવા અધીરાઈને દૂર કરવા માટે સરળતા કરી આપશે, પરંતુ કોઈ પણ પ્રસંગે સુપાટી ઉપરની ચેતનાના ફેરફારોમાં માતાજીની ચેતના પાછળ કાર્ય કરે છે અને તે તમને આરપાર ઉતારશે.

તમને જે અનુભૂતિઓ થઈ તેમાં બહાર કોઈ પણ નિશાની ન હોવા છતાં સમગ્ર સમય માટે ગૈત્યપુરુષનું જે કાર્ય ચાલી રહેલું છે તેની નવીન રીતની ઝાંખી-ઓ છે. સોનેરી તરવાર એ દિવ્ય સત્યની તરવાર હતી જે બધી મુશ્કેલીઓનો નાશ કરશે.

*

સ્થૂલ મનની આ બધી નાનકડી વસ્તુઓ છે જે દરેકમાં હોય છે અને જ્યારે વધારે સાચી બાધ્ય ચેતના બહાર આવશે ત્યારે તે બધી વસ્તુઓ ખરી પડશે. તમને તમારા મનની અંદર સમજ છે, પરંતુ આ વસ્તુઓ ટકી રહે છે કારણ કે તે વસ્તુઓ ખરેખર વધારે નાના પ્રાણમય ભાગની છે અને જ્યારે તે ભાગ વિશાળ બને છે, ત્યારે તે ફરીથી આવવા માટે શક્તિમાન હશે નહિ. માણસ તે વસ્તુને કેટલાક વિચારાને મનમાં રાખીને નિરુત્સાહી કરી શકે જેવા કે જે વસ્તુ તમને ચીડ ઉત્પન્ન કરે છે તે પ્રકૃતિની વસ્તુઓ છે અને પ્રકૃતિના ઝ્યાંતર સાથે જ ચાલી જઈ શકે; માણસે તે કાર્ય પોતાની જતે જ કરવું જોઈએ પરંતુ બીજાઓના કાર્યમાં રહેતી ક્ષતિઓથી મૂંઝાવું નહિ; એવો વિચાર કરવો કે તેઓ સાચું કાર્ય કરે તેના માટે એક સ્થિર સંકલ્પ, તેમની ભૂલોથી ગુસ્સે થઈને વિજ્ઞાનિત થવા કરતાં વધારે સારી અસર કરી શકે છે. પરંતુ મૂળભૂત શીતે તમારાં મન, પ્રાણ અને શારીરિકમાં રહેલી વિશાળ ચેતના વડે તમે આ નાનકડા પ્રત્યાધાતોમાંથી મુક્ત થઈ શકશો. તમારે તો માતાજીની શક્તિથી જે તમારી અંદર કાર્ય કરી રહેલી છે તેનાથી પ્રગતિ ચાલુ રાખવી અને હવે પછીથી આ વસ્તુઓ વધારે સરળ પોતાની જતે જ બની જશે.

*

આ બધી નાનકડી કિયાઓ (વ્યથ વાતો કરવી વગેરે) માં ફેરફાર કરવે સૌથી મુશ્કેલ છે કારણ કે તેઓ ઘણી ક્ષુદ્ર હોય છે અને તેમનું વારંવાર લાલન કરવાની ટેવને આપણે સ્વાભાવિક ગણીએ છીએ અને જીવનની રોજિંદી કિયાએ ગણીએ છીએ. ઉત્તમ વસ્તુ એ છે કે શક્ત અને પ્રકાશ અને શાંતિને મન અને

ઉધ્વ પ્રાણમાં ત્યાં સુધી સંગૃહિત કરવાં જ્યાં સુધી તેઓ સ્થૂલ મનનો પણ કબજે લઈ શકે – અને પછીથી સ્થૂલ મન મારફતે, જે ઓછી કે વતી રીતે આ બધી હિયાઓને સામાન્ય રીતે સંમર્થન આપે છે, તેમના ઉપર વધારે સફળતાથી કાર્ય થઈ શકે.

૩

અસહાયતાની લાગણી, વિધનને દૂર કરવાની અથકયતાની લાગણી પોતે જ વિધન પોતે હોય તેના જેવી છે. તે શારીરિક ચેતનાની ખાસિયત છે, જે જડ અને યાંત્રિક અને જે કોઈ બળ તેને પકડી બે તેનાથી જડ રીતે ગતિ કરવાને ટેવાયેલી હોય છે. પરંતુ આ અસહાયતાની અને અથકયતાની લાગણી અવાસ્તવિક છે, અને તેને તાબે ન થવું, તેને સ્વીકારવી નહિ, તેને દૂર કરવી એ બિલકુલ શક્ય છે અને જે શારીરિક વિધન બીજી રીતે પ્રગતિ કરવામાં ખૂબ સમય બે છે તેના ઉપર વિજ્ય ધ્રામ કરવો ખાસ જરૂરી છે.

*

હા, તે પણ શારીરિક ચેતનાની ખામી છે. તે એવા વિચારથી દ્વારાયેલ છે કે “જે છે” તે હેવું જ જોઈએ – વસ્તુઓની ટેવોમાં કોઈ ફેરફાર થઈ શકતો નથી. આ અનિવાર્ય રીતે જે છે તેટલા તરફ જ વિસ્તાર પામતો નથી પરંતુ જે વસ્તુને તે હકીકત તરીકે માને છે તેટલે સુધી પ્રસરે છે – વસ્તુઓની ટેવ દ્વારા જે કોઈ સૂચન અથવા શક્યતા લાગે છે તેના પ્રત્યે જડ રીતે પોતાની જતને ખુલ્લી કરે છે. ભૌતિક ફેરફાર માટેનું તે એક મુખ્ય વિધન છે.

*

તમારું સૂચન કે હું તમને જે વસ્તુ સાચી નથી તે કષ્ટા કરું છું જેથી કરીને તમને ઉત્સાહ મળે એ સ્થૂલ મનની સામાન્ય રીતની મૂખ્યાઈ છે – જો તે પ્રમાણે હોય તો, તમે યોગ માટે અયોગ્ય છો એમ નહિ; પણ હું પોતે યોગી થવા માટે અયોગ્ય છું, જે દિવ્ય સત્યની શોધમાં છું અને ગમે તેના માટે માર્ગદર્શક બનવા અયોગ્ય છું. કારણ કે માણસ ઓળા સત્ય તરફથી વધારે મોટા સત્ય તરફ લઈ જાય, પરંતુ જૂઠાણા મારફતે સત્ય તરફ ન લઈ જઈ શકે. યોગ માટેની તમારી યોગ્યતા કે અયોગ્યતાનો પ્રશ્ન એવો નથી જેના ઉપર તમારું સ્થૂલ મન ન્યાય આપી શકે – તે

વસ્તુઓના બહારના દેખાવો ઉપરથી ન્યાય આપે છે અને યોગમાં જે ચેતના અથવા શક્તિઓ ઉપર શાસન ચલાવનાર ધર્મો છે તેનું તેને જ્ઞાન નથી હોતું. હકીકતમાં પ્રશ્ન યોગ્યતા કે અયોગ્યતાનો નથી પરંતુ દિવ્ય કૃપાના સ્વીકારનો છે. એવો કોઈ પણ માણસ નથી જેની બાબ્ય શારીરિક ચેતના - તમારી જતનો એક ભાગ જેમાં અત્યારે તમે જીવન ધારણ કરો છો - યોગ માટે યોગ્ય હોય. ઉધ્વર્માંથી આવતી પ્રભુકૃપા અને પ્રકાશ વડે જ તે શક્તિમાન બને છે અને તેને માટે જરૂરી વસ્તુ છે ખંત અને દિવ્ય પ્રકાશ પ્રત્યે તેને ખુલ્લી કરવી. કોઈ પણ વ્યક્તિ જ્યારે આ શારીરિક ચેતનામાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે તેને આ પ્રકારની જ મુશ્કેલી ઉપસ્થિત થાય છે અને તેને એવું લાગે છે કે જાણે તે અયોગ્ય હોય અને જ્યારથી તેણે શરૂઆત કરી છે ત્યારથી કોઈ પણ વસ્તુ બની નથી અને તેનામાં કોઈ પણ ફેરફાર થયો નથી. પહેલાં જે કાઈ બન્યું છે તેને ભૂલી જવાની શક્યતા છે અથવા તેને એવું લાગે છે જાણે કે તે બધું ખોઈ બેઠો હોય અથવા જાણે કે તે બધું અવાસ્તવિક અને અસત્ય હોય.

હું ધારું છું કે મેં જે શર્જદો કથા કે તમે ધણા આગળ વધ્યા છો તે શર્જદો ઉપર તમારો વિરોધ છે. મારો કહેવાનો અર્થ એવો હતો કે તમારા ચિંતન-શીલ મન અને હદ્ય અને ઉધ્વર્મ પ્રાણમાં ધણાં ખુલ્લાપણાંઓ આવેલાં અને તમને ધણી અનુભૂતિઓ પણ થયેલી અને તમારા પોતાના સ્વરૂપ અને પ્રકૃતિની અવસ્થા ધણી સરળ રીતની જેયેલી, અનો તમે એટલે બધે દૂરની પ્રગતિ કરેલી કે આ બધા વિભાગો આધ્યાત્મિક રૂપાંતર માટે તૈયાર હતા - હવે જે બાકી રહેલું છે તે શારીરિક અને બાબ્ય ચેતના છે જેને રૂપાંતર માટેની જરૂરિયાતને સ્વીકારવા માટે ફરજ પાડવાની છે. તે વસ્તુ જે કાર્ય કરવાનું છે તેનો સૌથી મુશ્કેલ ભાગ છે, પરંતુ તે એવો ભાગ પણ છે કે જે તે એક વખત કરવામાં આવે તો સમગ્ર સ્વરૂપ અને પ્રકૃતિમાં રૂપાંતર કરવું શક્ય બનાવે છે. એટલા માટે મેં કહેલું કે આટલે બધે દૂર ગયા પછી, તે પ્રતિકાર કરે છે માટે પાછા ફરવું અથવા છોડી દેવું એ મૂર્ખાઈ ગણાશે. તે દરેક માણસમાં પ્રતિકાર કરે છે અને ખૂબ જિદી રીતે પણ કરે છે તે એવું કારણ નથી કે જેને માટે પ્રયત્ન છોડી દેવો જોઈએ.

આ ચેતના જ તમારા પત્રમાં પોતાની જતની અભિવ્યક્તિ કરે છે - અથવા તેનો તમોગ્રસ્ત ભાગ જે તેના જૂના વલણનો વળગી રહેલો છે તેને સાધના દ્વારા જે વસ્તુઓ જોઈતી હોય તે ન મળે તો તેને સાધનાની ચરિતાર્થતા કરવી નથી. તેને તેના પોતાના ‘અહં’નો સંતોષ જોઈએ છીએ - “આત્મ-સિદ્ધ”, પ્રથંસા, તેની કામનાઓનો સંતોષ, તેના ઉપર જે બાબ્ય કૃપાઓનો વરસાદ વરસે તેના દ્વારા તે દિવ્ય પ્રેમનું માપ કાઢે છે, અને તેના કરતાં બીજાઓ ઉપર કૃપા

વધારે વરસે જે એવા માટે ઈશાની નજરથી જુબે છે, અને પણી કહે છે કે પ્રભુને તેને માટે પ્રેમ નથી, અને એવાં કારણો આપે છે જેથી પ્રભુને નીચે ઉતારી પડાય, અથવા તમારા પત્રમાં છે તે પ્રમાણે આત્મા લઘુના અથવા નિરાશા માટેનું કારણ જુબે છે. કેવળ તમારામાં જ આ ભાગ એવું અનુભવે છે અને તે પ્રમાણે કાર્ય કરે છે એવું નથી પરંતુ લગુભગ દરેકમાં એવું હોય છે. તમારામાં અથવા બીજાઓમાં ફક્ત એટલી જ વસ્તુ હોત તો ખરેખર યોગ માટે કોઈ શક્યતા ન રહેત. પરંતુ તે સમયું હોવા છતાં તે સમગ્ર વસ્તુ નથી - એક ચોત્યપુરુષ છે અને તેના વડે મન અને હદ્ય અસર પામે છે અને પ્રકાશિત થાય છે અને તેને જુદી જ લાગણીઓ અને વસ્તુઓનું જુદું જ દર્શાન હોય છે અને સાધનામાં તેનું લક્ષ્ય પણ જુદું જ હોય છે. અત્યારે તમારામાં આ બધી વસ્તુઓ ઢંકાઈ ગયેલો છે કારણ કે તમારો આ ભાગ અત્યારે ઉપર ઊઠી આવ્યો છે જેણે બદલાવું પડશે. તે તામસિક ભાગ છે અને તેને બદલાવું નથી. અને તેને જો પ્રાણમય અહંકાર ફરીને ખાતરી ન આપે કે વસ્તુ શક્ય છે તો તેમાં માનવું પણ નથી. પરંતુ તે બધામાં કોઈ નવીન વસ્તુ નથી - તે માનવ-પ્રકૃતિનો એક ભાગ છે અને સાધનાને અટકાવતો અને તેમાં વિધન નાખતો તે કાયમ ત્યાં રહેલો જ છે. તેનું અસ્તિત્વ નિરાશ થવા માટે કારણભૂત નથી - દરેકને તે હોય છે અને તે હોવા છતાં સાધના કરવાની હોય છે. તે વસ્તુ ધારું મિશ્રાળ લાવે છે છતાં સાધના કરવાની છે અને જ્યાં સુધી યોગ્ય સમય આવે ત્યાં સુધી રાહ જોઈને તેનો મક્કમપણે ઈનકાર કરવાનો છે. તે કરવું મુશ્કેલ છે પરંતુ પૂરેપૂરું શક્ય છે. આ વસ્તુ હું જાણું છું અને મને સાક્ષાત્કાર થયેલો છે અને એટલા માટે જ હું તમને ખંત રાખવાનું કહું છું અને તમને સાધના ચાલુ રાખવા ઉત્સાહ આપું છું. તે ક્રિયતિ માટે મારું એવું વિધાન નથી કે તે ખોટું છે, પરંતુ તમારા સ્વરૂપના તમોગ્રસ્ત ભાગે એવું દિણાનું સ્વીકાર્યું છે કે તે ખોટું છે. અને ભૂલભરેલું છે.

*

તમે સાચું વલણ પાછું પ્રામ કરો શકતા નથી એટલા માટે તો નથી, પરંતુ તમારા મનના એક ભાગમાં એક એવું સૂચન સ્વીકારો છો કે તમે અથકત છો અને આ મિશ્રાળભરી પરિસ્થિતિ જેટલો સમય ચાલવી જોઈએ તેના કરતાં વધારે સમય ચાલે છે. તમારી શારીરિક ચેતનાનો એક ભાગ જૂની ગતિઓની સમૃતિઓને સંધરી રાખે છે અને તે સ્વીકારવાની તેને ટેવ પડી છે અને તેને અનિવાર્ય તરીકે માને છે. તમારી ચેતનાના સ્વરૂપ ભાગ વડે સાચા દિવ્ય સત્ય માટે તમારે આગ્રહ રાખવો જોઈએ, અને આ બધાં સૂચનો અને લાગણીઓનો ઈનકાર કરવો જોઈએ

અને જ્યાં સુધી આ તમોગ્રસ્ત ભાગ ખુલ્લો થાય અને પ્રકાશને ઝીલે ત્યાં સુધી તમારે આ પ્રમાણે કરવું જોઈએ.

*

તે તામસિક બળોનું સૂચન છે જે મુશ્કેલી ઉપર આગ્રહ રાખીને તેનું સર્જન કરે છે અને શારીરિક ચેતના તેને સ્વીકારે છે. ખરેખર અભીષ્ટા મુશ્કેલ નથી, ઈનકાર કરવો કદાચ તાત્કાલિક અસરકારક ન બને, પરંતુ ઈનકાર અને નિષેધ માટે સંકલ્પ ટકાવી રાખવો એ કાયમ શક્ય છે.

*

સક્રિય સાધનો દ્વારા તમે શું રહેવા માગો છો ? ઈનકાર અને નિષેધ કરવાની શક્તિ કાયમ સ્વરૂપમાં હોય છે. અને ત્યાં સુધી ઈનકાર કર્યા કરવો જ્યાં સુધી તે પોતે બિનઅસરકારક બની જય. પોતાની જડતામાં શાંત રહેવા સિવાય કોઈ પણ વસ્તુ સ્થિર અભીષ્ટાને અટકાવી શકતી નથી.

*

તમારા પત્રમાં વ્યક્ત કરેલા વિચારો અને લાગણીઓ નિરાથામાંથી જન્મેલા છે અને તેમના પોતાનામાં તે સિવાય બીજું કોઈ સત્ય નથી. તમારું અહીં રહેવાથી તે કોઈ જગા રોકતું નથી, જે બીજ વધારે સારા સાધકો દ્વારા રોકાઈ શકાય. સારા સાધક માટે એક યા બીજી રીતની કાયમ જગા રહેશે જ. તમારી પોતાની અંદર જે અશક્તિની શોધ કરી છે તે ફુકત ટેવ મુજબની બાબ્ય અને શારીરિક પ્રકૃતિનો પ્રતિકાર છે, જે દરેક માણસમાં છે અને જેને ગમે તેવો સારો સાધક હોય છતાં પણ મૂળભૂત રીતે રૂપાંતર કરવા માટે હજુ સુધી શક્તિમાન બન્યો નથી કારણ કે ફેરફાર થવામાં તે છેલ્લી વસ્તુ છે અને અત્યારે તેનો પ્રત્યાધાત ઘણો તીવ્ર છે કારણ કે સાધના આ વસ્તુની સામે જ સાધનાની શક્તિ દબાણ કરે છે જેથી રૂપાંતર થઈ શકે. જ્યારે આ ભાગ પોતાની જતને અગ્રભાગે લાવે છે ત્યારે એવું લાગે છે જાણે તે અપરિવર્તનશીલ હોય, તેનામાં શક્તિ ન હોય અને સાધના માટે મોટી આફત હોય. પરંતુ ખરેખર તે પ્રમાણે નથી અને વ્યક્તિએ તેના દેખાવથી છેતરાવું નહિ. તમને જે ગાંડપણનો ડર છે તે કેવળ તમારી નાડીતંત્રની છાપ છે જેને તમારે ફેંકી દેવી જોઈએ. તે પ્રાણની નિર્ભાગતા નથી જે આવા વિક્ષોભો તરફ દોશી જય — તે સ્થૂળ મનમાં રહેલી તમોગ્રસ્તતા અને નિર્ભાગતા છે અને તેની સાથે પ્રાણમય પ્રકૃતિની અતિશય તીવ્ર ગતિઓ છે (દા.ત. વધારે પડતી મોટી આધ્યાત્મિક આકંશા) જેને

મન સહન કરી શકતું નથી. તમારું દ્વારાંત તેમાં આવતું નથી. તમને આંતર-શાંતિ, વિશ્વાળતા, આનંદ, પરમાત્મા પ્રત્યે વળેલું આંતર જીવન વગેરેનો લાંબો અનુભવ છે અને જે માણસમાં તે વસ્તુ હોય તેણે કદી અથકિતની વાત ન કરવી જઈએ - પછી ભલે ગમે તેટલી બાબુ પ્રકૃતિની મુશ્કેલીઓ હોય - જે દરેકને એક યા બીજા સ્વરૂપે સર્વસામાન્ય હોય છે.

*

મનો સહેજ પણ શાંકા નથી કે તમે જે સાધનાનો વળગી રહો તો તમે સાધના કરી શકશો - તમારા પોતાના કોઈ પણ સહાય વગરના સામથ્યથી નહિ, કારણ કે તે પ્રમાણે કોઈ કરી શકતું નથી પરંતુ તમારા તમારી અંદર રહેલા ચૈત્ય-પુરુષના સંકલ્પ વડે અને પ્રભુકૃપાની મદદથી જરૂર તે થઈ શકશે. દરેક માણસની શારીરિક અનો પ્રાણમય ચેતનાનો એક ભાગ એવો હોય છે જેનો તેના માટે સંકલ્પ નથી હોતો, તે માટેની શક્તિનો તેનો અનુભવ હોતો નથી, આધ્યાત્મિક ભાવિની આશા અને વચનમાં વિશ્વાસ હોતો નથી અને આવી કોઈ પણ વસ્તુ પ્રત્યે તે બેદરકાર અને જરૂર હોય છે. સાધનાના એક તથક્કા દરમિયાન આ વસ્તુ ઉપર ઊંઠી આવે છે અને માણસ પોતાની જતનો તેની સાથે એકતા અનુભવે છે. તમારામાં અત્યારે તે વસ્તુ બનેલી છે પરંતુ ખરાખ તંદુરસ્તી અને નાડીતંત્રની અનિયણની સાથે તમારો સાધનાનો માર્ગ તમોગ્રસ્ત શારીરિક માર્ગથે તમને એક અંધકારમય અને ઉત્કટ મુશ્કેલીમાં મુકાયો છે. પૂરતા પ્રમાણમાં ઊંઘની સાથે તથા નાડીતંત્રને શાંત કરીને તથા તમારી શારીરિક શક્તિને પાછી પ્રામ કરીને તે વસ્તુ અદશ્ય થવી જોઈએ અને પછીથી પ્રકાશ અને ચેતનાને આ તમોગ્રસ્ત ભાગમાં નીચે ઉતારી લાવવી શકય બનશે. એક તીવ્ર એકાગ્રતા જે તેની સાથે સંધર્ષ લાવે તેની જરૂર નથી પરંતુ એક આત્મ-ઉદ્ઘાટનનું ખૂબ સિથર વલાણ આવવું જોઈએ. અત્યારે કોઈ પણ પ્રકારનો સાધનાનો પ્રયત્ન કરવાની જરૂર નથી, પરંતુ પ્રકૃતિના ખુલ્લાપણાને પાછું પ્રામ કરવા માટે એક પ્રથાંત સ્વરૂપ્થતા અને આરામની અત્યારે તમારે જરૂર છે.

*

તે વસ્તુ એટલા માટે બની નથી કે માતાજીએ બીજ દિવસો કરતાં તમારી સાથે ભિન્ન પ્રકારનો વ્યવહાર કર્યો અથવા તમને દૂર ખસેડી દીધા, પરંતુ એટલા માટે છે કે તમે તમારા શારીરિક સ્વરૂપના તે ભાગમાં બંધ થઈને આવેલા જે ભાગ પ્રકાશથી પાછો હઠે છે. જ્યારે સીધી મુશ્કેલી ધણી દૂર હતી છતાં પણ તમારે જે કષ્ટમય માર્ગો અને દુઃખમય કિયાઓમાંથી પસાર થવું પડયું તેના માટે મૂળભૂત

જવાબદાર આ ભાગ હતો. તેની પ્રકૃતિ એવી છે કે તે જૂની ટેવોને ૧૦૦૦૦ રહે છે, થૌગિક ચેતનાથી દૂર નાસે છે અને તેને જે મદદ મોકલ્યવામાં આવે છે તેની સામે બારીબારણુંઓ બંધ કરી દે છે અને તેને લાગે કે તે ઘવાયેલ છે ત્યારે તે અંધકારમાં રોદણું રુાંઝે છે. જેને પ્રગતિ કરવાની હોય તેણે આ વસ્તુમાંથી મુક્ત બનવું જોઈએ. આ ભાગને તમારી જત સાથે તદ્ર્ય પ ગણીને તમારો પોતાનો તે ભાગ છે એવું કહેવાનું ચાલુ રાખશો નહિ, તમારા આંતર-સ્વરૂપમાં પાછા ફરો, અને આ એક નાનકડો જિદ્દી પ્રકૃતિનો ભાગ છે જેનામાં રૂપાંતર કરવાનું છે એ શીતે જુએ. કારણ કે તેનો આગ્રહ હોવા છતાં તમારો માર્ગ શા માટે રણમાં જય તેના માટે કોઈ કારણ નથી. તમારો માર્ગ મુક્તિની વિશાળતામાં જવો જોઈએ — તમે સ્થિરતા અને શાંતિ અને શક્તિ અને પ્રકાશ પ્રત્યે ખુલ્લા થાએઓ, એક એવી ચેતના પ્રત્યે જે વ્યક્તિગત ચેતના કરતાં વધારે વિશાળ છે અને જેમાં ‘અહંકાર’ આનંદથી લુંમ થઈ જાય છે.

*

તમારી સાધનામાં એવું બન્યું છે કે તમારા સ્થૂલ મન અને બાહ્ય પ્રાણુમય પ્રકૃતિના ચીલામાં તમારી જતને તમે પડવા દીધી છે અને તમારી સમક્ષ જે વિચારો અને લાગણીઓ તેઓ રંજૂ કરે તેના સતત પુનરાવર્તનની જગ્યામાં તમે સપદાયેલા છો — એક સ્થિર થઈ ગયેલી નિરાશા, નિરુત્સાહ અને તમારી જત માટેનો તથા આધ્યાત્મિક ભાવિ અને વિચારોમાં રહેલા નિરાશાવાદની લાગણી — અથવા એમ કહી શકું કે જ્યાલો — જે આવી લાગણીઓની સહાયમાં રહીને તેમને ટકાવી રાખે છે. આને પરિણામે તમને અમારા તરફથી તમને આધ્યાત્મિક અસર અને મદદ પ્રાપ્ત હતાં તે લાગણી તરફ તમારાં દ્વાર તમે બંધ કરી દીધાં છે. તમારી ઊંડાણમાં રહેલા આત્મા તરફ પણ તે બંધ કરી દે છે અને તમારા અંગત પ્રયત્નોને પાંગળા બનાવી દે છે. આધ્યાત્મિક પ્રયત્નના માર્ગમાં આવો અકષ્માત સામાન્ય હોય છે અને તેમની અસરમાંથી મુક્ત થવાને માટે પ્રથમ વસ્તુ તમને આ ચીલાચાલુ લાગણીઓ અને વિચારોમાં અટકાવી દે છે તેમનો દઢતાથી ત્યાગ કરવો. હું જાણતો નથી કે તમે પ્રથમની અવસ્થામાં આવી શક્શો કે કેમ, કારણ કે માણસ ભૂતકાળના બિંદુએ ભાગ્યે જ આવી શકે છે, પરંતુ આગળ પ્રગતિ કરીને તમે જે ભૂતકાળમાં શક્તિએ પ્રાપ્ત કરેલી અને તમારા આંતર સ્વરૂપમાં પચાવેલી તે હજુ પણ છે અને તેમને ચોક્કસ પ્રાપ્ત કરી શકો. તમે જો યોગનો કેટલાંક ભાગની તમારા સક્રિય પ્રયત્ન અને અભીસાથી આગળ ચલાવવાની ઈરછા હોય તો પહેલાંની શક્તિ શા માટે પ્રાપ્ત ન થઈ શકે તેને માટે કોઈ કારણ નથી. પરંતુ પ્રથમ પ્રયત્ન એ કરવાનો છે

કે તમારે ખંતપૂર્વક, પૂર્ણ રીતે અને ટકાઉ રીતે તેમનો ઈનકાર કર્યા કરવાનો છે - બે કે ત્રણ દિવસ માટે નહિ, પણ ત્યાં સુધી તેઓ પુનર્ગમન માટે આવવાનો આગ્રહ રાખ્યા કરે ત્યાં સુધી કાયમ - આ નિર્ભૌળ કરતા વિચારો અને લાગણીઓ જે તમારી અંદરની સર્વ આશા અને શ્રદ્ધાને ભાંગી નાખે છે તેમને સ્વીકારવા કે વાજબી ઠરાવના નહિ અને નિરાશાના અથક્તિના અને નિષ્ફળતાના સૂરથી ઓકની એક જિદ્દી રીતે પોતાનો હક્ક તમારા ઉપર જમાવ્યા કરે છે તેમને મંજૂર ન કરવા. હું ફરીથી કહું છું કે તમે જે વિચારોથી તેમને વાજબી ઠરાવો છો તે કેવળ સ્થૂલ મનના ઘ્યાલો છે, સાચી વસ્તુઓ નહિ. દા.ત. એવો ઘ્યાલ કે તમને કોઈ વિચાર આપવામાં આવે તે તમે સમજ શકો નહિ (બૌધ્ધિક રીતે સ્વીકારવો કે ન સ્વીકારવો એ જુદ્દી બાબત છે); કારણ કે એ તો પૂર્ણ રીતે ચોક્કસ છે કે તમારી ચિંતન-શીલ બુદ્ધિ તેની સમક્ષ જે કાઈ મૂકવામાં આવે તેની સમજ પ્રાત્મ કરવામાં પૂરતી તાલીમ પામેલી છે. સૌથી બુદ્ધિશાળી માણસોમાં પણ સ્થૂલ મન મર્યાદિત હોય છે અને મૂર્ખાઈઓનાં વાવાજોડાં ઉત્પન્ન કરે છે અથવા જે વિચારોથી તેઓ પરિચિત નથી હોતા તેમની બાબતમાં ટૂંકા કે લાંબા પ્રિન-સમજણના શૂન્ય ગાળાઓ ઉત્પન્ન કરે છે અથવા કોઈ શક્ય અનુભૂતિ કે બીજી કોઈ વસ્તુ જે મનની ટેવથી વિદેશી લાગતી હોય અથવા પ્રાણીમય ભાગોમાં કોઈ એવી વસ્તુ હોય જેમાં નાખુશી હોય તે સમજવામાં શૂન્યતા અનુભવે છે. હું ધારું છું કે આપણને બધાને આપણી પ્રકૃતિના આ અથક્ત ભાગનો અનુભવ છે અને જો માણસ તે વસ્તુને વળગી રહે તો જે વસ્તુ આપણને સામાન્ય રીતે સરળ લાગે તે પણ મુશ્કેલ લાગવા લાગે અને મુશ્કેલ લાગતી વસ્તુ આપણને અથક્ય લાગે છે. પણ શા માટે તાલીમ પામેલું મન આ કુદ્ર મનના ભાગને પોતાની ઉપર સામ્રાજ્ય ચલાવવા દે ? તેવું જો બીજી ઘ્યાલો વિશે છે. જો તમે યોગ કરવા માટે નિશ્ચિન સંકલ્પ રાખો તો એવી કોઈ વસ્તુ નથી જે તમે ન કરી શકો તે બીજા કોઈ કરી શકે; કેટલીક વસ્તુઓ ભૂતકણની તાલીમને લઈને, ટેવો, માનસિક સંસ્કારો વગેરેને લઈને લાંબો સમય લે પરંતુ કોઈ પણ વસ્તુ અથક્ય, અતિશય મુશ્કેલ અથવા અંતહીત રીતે વિજ્ય પ્રાત્મ ન કરી શકાય એવી વિદ્ધિપુરુષ નથી.

*

બાધ્ય સ્વરૂપમાં તે અંધઃપ્રેરણાનો સંકલ્પ છે (મનોમય નહિ) જે અંધ છે - આંતર મન જાણે છે અને સમજે છે અને જ્યારે તે બહાર આવે છે ત્યારે બાકીની બધી વસ્તુઓને પ્રકાશિત કરે છે જેથી બધું સ્પષ્ટ થાય છે પરંતુ બાધ્ય સ્વરૂપ પ્રાણની ઓટી ગતિ મારફતે અથવા અવિદ્યામય શારીરિક ચેતનાની તમોગ્રસ્તતાને,

જડ સ્વીકાર મારફતે અંધકાર અને ગોટાળાને ફરીથી દાખલ કરે છે અને જ્ઞાન ઉપર અંધકાર છવાઈ જાય છે. શારીરિક ચેતનાનું અવિદ્યામય હોય છે – તેને સમજણું પાડી શકાય, પરંતુ તેને વિસ્મૃતિ થયા કરે છે અને તેને એવું લાગે છે કે જાણે તેણે કદ્દી જાણ્યું જ નથી – જ્યારે દિવ્ય શક્તિ અને પ્રકાશ તેના ઉપર કબજો જમાવે ત્યાર પછી તેને વિસ્મૃતિ આવતી નથી.

૪

તમે અત્યારે શારીરિક ચેતનામાં પ્રવેશ કરો છો જેમાં ઊધ્વ ચેતનાની શાંતિ અને પ્રકાશને નીચે ઉતારવાનાં છે. પ્રથમ તો આ વસ્તુ ઘણી વખત અનુભૂતિની તીવ્રતાને શિથિલ કરે છે, વિઝેરી નાખે છે અથવા બીજી ભૂમિકાઓ. ઉપરથી જે જૂની ટેવોને હાંકી કાઢેલી હોય છે તે પાછી ફરીને આવે છે પરંતુ માણસે તેનાથી નિરાશ ન થવું. આને ઉપાય ઊધ્વ બળોને (શાંતિ વજેરેને) આ ભૂમિકામાં નીચે ઉતારી લાવવા માટે આગ્રહ રાખવો.

*

બહાર નીકળી જવાનો જે ધસારો થાય છે તેનો કાયમ ઈનકાર કરવાનો છે – તે રીતે શારીરિક ચેતના એકાગ્ર થયેલી સાધનાની પરિસ્થિતિમાંથી છટકી જાય છે. આંતર ચેતના રાખીને બાહ્ય રૂપરૂપ ઉપર તેમાં રહ્યીને ત્યાં સુધી કાર્ય કરવું જ્યાં સુધીમાં તે તેયાર થાય એ શારીરિક ચેતનાની તરફ રૂપાંતરની પ્રક્રિયા ચાલતો હોય ત્યારે ખાસ જરૂરી છે.

*

ચંદ્ર-પ્રકાશિત મેદાન એ આધ્યાત્મિક ચેતના છે જેનાં બારાણાંઓ ઉપર તમે જાણે કે ઉભા છો અને તેની શાંતિ અને આરામનો તમે અનુભવ કરો છો.

બંધનનું વિધન અથવા દીવાલની તમને અનુભૂતિ થાય છે તે ફક્ત સામાન્ય શારીરિક ચેતનાનાં વિધનોની દીવાલ છે. બધાની સાથે આ પ્રમાણે બને છે – સામાન્ય પ્રાણમય પ્રકૃતિ અને તેની સાથે તેનો અહંકાર, કામના, શીધુ વૃત્તિઓ, વિક્ષેપણો તથા સામાન્ય શારીરિક પ્રકૃતિ અને તેની બળવાન ટેવો અને બહિર્ગમન એ બધું

મુખ્ય વિધનરૂપ હોય છે અને પ્રકૃતિમાં તેના ઉપર વિજ્ય પ્રામ કરવાનો હોય છે. જ્યારે તેઓ શાંત થઈ જાય છે ત્યાર પછી સાચી ચેતનામાં પ્રવેશ કરવો સહેલો પડે છે અને માતાજી સાથે સહેલાઈથી ઓકય પ્રામ થઈ શકે છે. પરંતુ તેઓ સ્થિરતાથી ટેવાયેલા નથી અને જેવું તેને લાગે કે સ્થિરતા આવી છે કે તરત તેમને બહાર આવી જવાની ઈચ્છા થાય છે અને તેમની સામાન્ય ગતિઓને તેમને ફરીથી પ્રામ કરવી હોય છે. પરંતુ જ્યારે આંતર ચેતનામાં પૂરતા પ્રમાણમાં બાબ્ય ચેતના ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે આ ચાલી જશે. આંતર વસ્તુઓ વિકાસ પામણે અને આંતરિક-માર્ગ વધારે અને વિકાસ પામતો તમે અનુભવો ત્યારે આ આંતરિક વસ્તુઓ વધારે અને વધારે બહાર આવતી થશે અને પછીથી તે બાબ્ય વર્તન ઉપર શાસન ચલાવવા પૂરતા પ્રમાણમાં સમર્થ બનશે.

તમને જે વિધો લાગે છે, જૂની વસ્તુઓ ઉપર ઊંઠી આવે છે અને ચંચળતા વગેરેનું વારંવાર પુનરાવર્તન થયા કરે છે વગેરે શારીરિક પ્રકૃતિની ટેવોની શક્તિને લઈને બને છે – એકની એક વસ્તુઓનું પુનરાવર્તન કરીનો અને જે વસ્તુઓથી ભૂત-કાળમાં તે ટેવાયેલું છે તેના વડે જ તે જીવન ધારણ કરે છે. જેમ જેમ આંતરિક અસર વધારે અને વધારે બહાર આવતી જશે તેમ તેમ તે તેના માટે વિચારો અને લાગણીઓ અને કાર્યની નવી ટેવોનું સર્જન કરશે અને પછીથી તે આ બધી વસ્તુઓમાં નિશ્ચિત રીતે નિવાસ કરતી થશે અને નહિ કે જૂની પ્રકૃતિની વસ્તુઓમાં.

*

તમે જે સંકુચિતતા વગેરેની ફરિયાદ કરો છો તે શારીરિક પ્રકૃતિ માટે સામાન્ય છે. ‘ક્ષ’ ને જ્યારે સલાહ આપવામાં આવે અથવા ભૂલ બતાવવામાં આવે ત્યારે બંદુંઘોર ગુસ્સાવાળી અને ખરાબ સ્વભાવવાળી બની જાય છે ત્યારે તે જ વસ્તુ એક જુદી રીતે કાર્ય કરતી હોય છે. લગભગ દરેકની શારીરિક પ્રકૃતિ આ પ્રકારની હોય છે, અસહનશીલ, સહેલાઈથી ઉશ્કેરી જાય તેવી બીજોઓ સાથે કાર્ય પાડવામાં ધીર્યની ખામીવાળી. પરંતુ આ શારીરિક પ્રકૃતિને બદલે ચૈતસિક પ્રકૃતિને મૂકી શકાય છે અને તેમાં ફેરફાર થઈ શકે છે અને તમને પોતાને આ ચૈતસિક પ્રકૃતિ એટલે શું અને તે કેવી રીતે કાર્ય કરે છે તેની તમને જાળું છે. એટલા માટે તમે જાણો છો કે તમારામાં કયા ફેરફાર થવા જોઈએ અને તમે એ પણ જાણો છો કે આ નવી પ્રકૃતિ તમારી અંદર અત્યારે બહાર આવવા પ્રયત્ન કરે છે. એટલે શ્રદ્ધા રાખો કે તે ચોક્કસ આવશે – અને જ્યારે શારીરિક પ્રકૃતિ આવે અને જૂની કિયાઓને ઢાંકી દ્વારા તે વસ્તુને યાદ કરવાનો પ્રયત્ન કરો અને સ્થૂલ મનને પણ યાદ

કરાવો કે તમારી અંદર અને બધામાં આ ફેરફાર વડે જ બધી વસ્તુઓમાં ઝ્યાંતર આવશે. અત્યારે બધાએ આ ચૈતસિક ઝ્યાંતરને પોતાના મુખ્ય ધ્યેય તરીકે સ્વીકારવાની જરૂર છે — દરેકે પોતાની જત વિશે. જો થોડા માણસો પણ તેમાં વિકાસ સાધે તો તે ઝડપથી બીજાઓમાં પણ ફેલાવા લાગશે. આ પ્રમાણે જ હાલ શારીરિક સ્થૂલ ચેતના જે અહંથી અને ગોટાળાથી સભર થયેલી છે તે જેવી બનવી જોઈએ તે બની શકશે.

*

એવું બન્યું છે કે તમારી અંદર રહેંદો ચૈત્યપુરુષ ને પહેલાં સતત મન અને પ્રાણમાં સક્રિય રહેતો હતો તે ચૈતસિક ચેતનાથી થોડા સમય માટે ઢંકાયેલો અથવા છાયેલો હતો. ચૈત્યપુરુષ તમને માતાજી સાથે સંપર્કમાં મૂકી આપે છે અને તમારા સ્વરૂપની બધી કિયાઓને તેમની તરફ વાળે છે અથવા તેમના તરફથી જોંચે છે અથવા તેમની સાથે એકતામાં મૂકે છે અને તેમના ઉપર આધાર રાખતો કરે છે. તેણે તમારા મનોમય અને પ્રાણમય સ્વરૂપ વિશે અને તેની ગતિઓ સાથે આ પ્રમાણે કરેલું અને તેણે તમને બધી જોટી મનોમય અને પ્રાણમય ગતિઓ સામે રક્ષણ આપેલું અને કંઈ વસ્તુ સાચી છે જેને કંઈ જોટી છે તે બતાવેલું. હવે આ ચૈત્યપુરુષ ફરીથી તમારી શારીરિક ચેતનામાં પણ આવિર્ભાવ પામેલો છે. તમારે ફક્ત તેની અંદર જીવન ધારણ કરવાનું છે અને તમારું સમગ્ર સ્વરૂપ માતાજી તરફ વળેલું રહેશે, તેમની ઔક્યતામાં રહેશે અને શંકા, ભૂલ તથા જોટાં સૂચનોમાં રક્ષણ પામેલું રહેશે — અને તમે પહેલાં જે શીતે પ્રગતિ કરતા હતા તે પ્રમાણે ફરીથી સાધનાની પૂર્ણ ચરિતાર્થતા પ્રત્યે પ્રગતિ કરી શકશો.

*

તે બધું ધારું સારું છે — ચૈતસિક સ્થિતિમાં વિકાસ થતો જય છે. શાંતિ અને નેસર્જિંક જ્ઞાન ચૈત્યપુરુષમાં રહેલાં છે અને ત્યાંથી તેઓ મન, પ્રાણ અને શારીરિકમાં પ્રસરણ પામે છે. બાધ્ય શારીરિક ચેતનામાં હજી મુશ્કેલી ટકી રહેવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને સ્થૂલ મનમાં કેટલીક વખત ચંચળતા લાવે છે, કેટલીક વખત નાડીતંત્રમાં, અને કેટલીક વખત શરીરમાં શારીરિક મુશ્કેલીના રૂપે. પરંતુ આ બધી વસ્તુઓ ચાલી જઈ શકે છે અને ચાલી જવી જોઈએ જ. મજાજતંત્ર અને શારીરિક કોષોમાં શાંતિ અને શક્તિના વિકાસની સાથે માંદગી પણ સંપૂર્ણ શીતે જઈ શકે છે — પેટમાં દુઃખો, આંખની નબળાઈ અને બાકીનું બધું.

*

આ બધી લાગણીઓ પાછી ફરવાની ટેવ શારીરિક ચેતનાની વસ્તુ છે અને પોતાની શારીરિક ચેતનામાં માનવ કાયમ નબળો હોય છે અને તેની ટેવ મુજબની ગતિઓનો સામનો કરવામાં અથવા તેમાંથી મુક્ત થવામાં તેનામાં શક્તિ નથી હોતી. ત્રણ વસ્તુઓ તેને આમાં મદદરૂપ બની શકે છે (તેની મનોમય શક્તિ સિવાય પણ જે કાયમ તે પ્રમાણે કરવામાં એટલી બધી સશક્ત નથી હોતી). પ્રથમ તો ચૈત્ય-પુરુષ છે; થોડા દિવસ સુધી તમારો ચૈત્યપુરુષ અતિશય સક્રિય હતો અને જ્યારે આ ગતિઓ આવવા પ્ર્યત્ન કરતી ત્યારે તેમને ઝેંકી દેતો હતો અથવા અંદર પ્રવેશ કરે તો બહાર ધકેલી દેતો. ચૈત્યપુરુષની સક્રિયતા પાછી આવીને છેવટે શારીરિક ચેતનામાં પોતાનામાં આવશે અને પછીથી બહુ ઓછી મુશ્કેલી રહેશે. અત્યારે તે વસ્તુ મુશ્કેલ છે, કારણ કે આંતર ચેતનાને કાયમ જગ્યાત રાખવા માટે ત્યારે જ શક્ય બને જ્યારે તમે તમારી જાતમાં ઊંડાણમાં જ રહેતા થાઓ અને બાધ્ય સ્વરૂપ અને આંતર સ્વરૂપ વર્ણનો પરદો હઠી જય. તે પરદો ફક્ત એકાગ્રતા વખતે જ ખસી જય છે તેના બદલે એકાગ્રતા ન કરતા હો ત્યારે પણ બુલ્લો જ રહે, આ અંદરમાં ઊંડાણમાં જવાનું સમર્થ વલણ તેટલા માટે જ તમારી અંદર આવે છે. છેવટે માતાજીની શક્તિ ત્યાં કાયમ રહેવી જોઈએ અને તેને શારીરિક ચેતનાનો પ્રત્યુત્તાર તાત્કાલિક પ્રાપ્ત થવો જોઈએ. આ ત્રણ વસ્તુઓ એકી સાથે કાંઈક કરી શકે. ત્રણ વસ્તુઓને એકી સાથે કાર્ય કરવામાં સમય લાગે છે, પરંતુ તે ચોક્કસ આવશે, અને સાથે આ બધી આંતર મુશ્કેલીઓ ચાલી જશે.

*

એ અનિવાર્ય છે કે સાધનાના ગાળા દરમિયાન બધા જ પ્રકારની પરિસ્થિતિઓ આવવી જોઈએ જેની મારફતે વ્યક્તિ સાચી ચેતનાની પૂર્ણતા તરફ દોરવાય. અત્યારે તમે, જે શીતે ઘણાખરા માણસો હોય તે પ્રમાણે શારીરિક ચેતનામાં છો અને તેની મુખ્ય મુશ્કેલી બહિર્ગમન છે તથા સક્રિય અનુભૂતિને ઢાંકી દે છે જેથી કરીને વ્યક્તિને પોતાની અંદર શું ચાલી રહેલું છે તેની ખબર પડતી નથી અથવા એવું લાગે છે જોણે કે કાંઈ બનતું નથી. જ્યારે તે પ્રમાણે બને ત્યારે તેનો અર્થ કે કોઈક વસ્તુ ઉપર આવી છે, શારીરિકનો કોઈ ભાગ અથવા સ્તર, જેના ઉપર કાર્ય કરવાનું છે અને જ્યારે તે બની રહે - તે વધારે કે ઓછો સમય લે છે - ત્યાર પછી સક્રિય સચેતન આંતર-અનુભૂતિ ફરીથી ચાલુ થાય છે. મન મૂંગું રહે તે પોતે ખરાબ વસ્તુ નથી, તે કાર્ય કરવા માટે અનુકૂળ પરિસ્થિતિ હોય છે, તે ઉપરાંત તમે જે વસ્તુન કરો છો કે મસ્તકમાં કાંઈક ચાલી રહેલું છે, તે શક્તિનું ત્યાં કામ ચાલતું હશે - અને તે મસ્તકમાં દુઃખાવાની છાપ ઉત્પન્ન કરે છે. સથૂલ મનમાં

કોઈ મુશ્કેલીને હાંકી કાઢવાનું કાર્ય ચાલતું હોવું જોઈએ અથવા ઉધ્વમાંથી આવતી કોઈ વસ્તુ માટે તેને વધારે સારી રીતે તૈયાર કરવામાં આવતું હોય.

ખૂબ ધીરજ રાખવી જરૂરી છે - જેથી કરીને આ બધી પરિસ્થિતિઓમાં પસાર થઈ શકાય અને શંકાપૂર્ણ અને ચંચલ ન બની શકાય - અને તમારે એક એવી શક્તા રાખવી જોઈએ કે બધી મુશ્કેલીઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત થઈ શકશે.

*

એવું નથી કે કાયમ તમારી અંદર કોઈક 'ઝોટી' વસ્તુ રહેલી છે પરંતુ તમારા શારીરિક સ્વરૂપમાં કોઈક એવો ભાગ રહેલો છે જેને આવા વિચારો અને લાગણીઓનાં આંદોલનો તરફ મળ્યું રીતે પ્રત્યુત્તર આપવાની ટેવ પહેલી છે અને હજુ પણ પ્રત્યુત્તર આપી શકે છે. સામાન્ય રીતે તમે તેમને વિચારો અથવા લાગણીના ઇપમાં ઉપર આવવા માટે બિલકુલ મંજૂરી ન આપો - તે શરીરના વિષાદ અથવા થાક રૂપે પ્રગટ થાય - અથવા જો તે આવે તો તમે તાત્કાલિક તેના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકો અને આંદોલનો ડૂબી જાય અને અદશ્ય થઈ જાય. પરંતુ એવું વાતાવરણ જે સામાન્ય ચેતનાના હુમલાથી ભરપૂર હોય તેમાં શારીરિક ચેતનામાં ઓછી નમનીયતા હોય છે અને તેથી તેઓ ઉપર ઉઠી આવવામાં સક્ષળ થયા - આ ખૂબ સામાન્ય અનુભવ છે. વ્યક્તિએ હજુ પણ આવા નિર્બંધ ભાગમાંથી પોતાની જાતને અલગ કરવાં પડે છે અને તે ભાગને કોઈ યંત્રના ભાગને સરખો કરવાનો હોય તે પ્રમાણે તેને ગણવો જોઈએ. તમારા પ્રસંગમાં પણ તમારું નાડીતંત્રનું સ્વરૂપ (પ્રાણમય શારીરિક) ખૂબ સચેતન અને સંવેદનશીલ છે અને જો કોઈ વસ્તુ વાતાવરણમાં ઝોટી હોય તો બીજોનો અસર કરે તેના કરતાં તમને વધારે અસર કરે છે.

*

તમને છાતીમાં જે વસ્તુ થતી લાગી તે પ્રાણમય ચંચળતા, વિષાદ અને જોટાળાને શારીરિક હુમલા મારફતે પાછી લાવવાનો જૂની અવિઘાનો પ્રયત્ન હતો - કારણ કે શારીરિકની તમોગ્રસ્તતા ઉપર જ પ્રકાશ અને શક્તિને અટકાવવા માટે તેઓ આધાર રાખી શકે છે. તેઓ તેમને આવતા અટકાવવા માટે તથા તેમના કાર્યોને તમોગ્રસ્ત કરવા માટે તથા ખલેલ પહોંચાડવા અને સ્થિરતાનો નાશ કરવાનો તેનો પ્રયત્ન હોય છે. આ સમયે તમે જે રીતે તેનો ઈનકાર કર્યો તે પ્રમાણે તેનો ઈનકાર કરો - અને જ્યારે જ્યારે તે આવવા પ્રયત્ન કરે ત્યારે પણ.

*

તે ધણું સારું છે કે તે બધું તે પ્રમાણે ચાલ્યુ ગયું અને સાચી ચેતનાએ શારીરિકમાં પોતાના કાબૂનું સ્થાપન કર્યું. આ બધા એવા હુમલાઓ છે જેમની ઈચ્છા શારીરિક સ્વરૂપ ઉપર કાબૂ સ્થાપવો હોય તેને અટકાવવાની હોય છે જે રીતે તે કાબૂ આંતરિક વિભાગમાં હોય છે તેમ. જ્યારે જ્યારે શારીરિક ચેતના ખુલ્લી થાય છે, ત્યારે દિવ્ય શક્તિ જે કોઈ વસ્તુ મુશ્કેલી ઉત્પન્ન કરી શકે તેમને સાફ કરી શકે છે. કેટલીક વખત આ પ્રતિકાર ઉપર વિજ્ય પ્રામ થતાં થોડો સમય લાગે છે, પરંતુ તેની આગળ છેવટે બધું અદશ્ય થઈ જાય છે.

*

તે ખરેખર શરીર ચેતના છે જે મુશ્કેલીઓ ઉપસ્થિત કર્યા કરે છે – પરંતુ જ્યારે ચંચળતા અને સંધર્ષ આવે ત્યારે તમારે તેને અર્પણ કરી હેવું અને જે ભાગ પ્રતિકાર કરતો હોય તેનો ખુલ્લો કરવા પુકાર કરવો. આ રીતે એક એવી પરિસ્થિતિનું નિર્માણ થશે જેમાં જ્યારે જ્યારે મુશ્કેલી આવે ત્યારે તેનો પ્રતિકાર કરનારી સામી શક્તિ પણ આવશે. પછીથી લાંબો સમય ચાલતી મુશ્કેલી રહી શકશે. નહિ.

*

તમારી સાધના માટે પ્રથમ તો શારીરિક સ્વરૂપનું પૂર્ણ ખુલ્લાપણું સ્થાપન કરવાની જરૂર છે અને તેનો સ્થિર કરીને તેની અંદર સ્થિરતા, શક્તિ, વિશુદ્ધ અને આનંદ અને માતાજીની શક્તિની હાજરી તથા તેમની અંદર ચાલતા તમારા કાર્યની લાગણીનો આનંદ સાથે રાખી તે બધી વસ્તુઓનું તેમાં અવતરણ કરવાનું છે. તે ખાતરોભર્યા પાયા ઉપર જ વ્યક્તિ કાર્ય માટેના સંપૂર્ણ અસરકારક કરણ તરીકે બની રહે છે. એક વખત તે પ્રમાણે બને પછીથી હજુ કરણરૂપ સ્વરૂપનું સક્રિય રૂપાંતર કરવાનું બાકી રહે છે. અને તે વસ્તુનો આધાર ઊર્ધ્વતર ચેતનાની શક્તિનું મન, પ્રાણ અને શરીરમાં અવતરણ ઉપર રહે છે. “ઊર્ધ્વતર” એટલે જે અતિમનસ પ્રકાશ અને શક્તિની વધારે અનો વધારે નજીક ચેતના હોય તેનું, પરંતુ તે વસ્તુ મેં જે બાબત કહી તેના પાયા ઉપર જ બની શકે એમ છે તથા ચૌત્યપુરુષ સતત અગ્રભાગે આવીને કરણરૂપ મન, પ્રાણ અને શરીર અને સ્વરૂપની આ બધી ઊર્ધ્વતર ભૂમિકાઓ ઉપર મધ્યસ્થી તરીકે વચ્ચે કાર્ય કરે તો જ બની શકે. તેથી આ મૂળભૂત નક્કર પાયો: પ્રથમ પૂર્ણ થવો જોઈએ.

*

હા, આ એવો સમય છે જ્યારે તમે તમારી આંતર ચેતનામાં પૂર્ણ રીતે સ્થિર

થાઓ ત્યાં સુધી ટકી રહેવાનું છે અને નીરવતા અને શાંતિ માટેનો ખંત એ એવી નિથાની છે જે અત્યારે શક્ય છે. જ્યારે વ્યક્તિને આ પ્રકારની નીરવતા, શાંતિ અને વિશાળતાની અનુભૂતિ થાય ત્યારે વ્યક્તિને ખાતરી થાય છે કે તે વસ્તુઓ સાચા સ્વરૂપની, સાચા આત્માની છે જે મન અને પ્રાણમાં અંદર પ્રવેશ કરે છે અને કદાચ શારીરિકની ચેતનામાં પણ (જે તે પૂર્ણ રીતે હોય તો). શારીરિકની ચંચળતા કદાચ શાંતિ અને નીરવતાએ શારીરિકનો સ્પર્શ કર્યો હોય તેને લઈને આવી હોય પરંતુ તે ભૌતિક તત્ત્વમાં અથવા શરીર ચેતનામાં પ્રવેશ પામી ન શક્યું હોય. જૂના ચંચળતા ત્યાં શરીરમાં ટકી રહેવા માટે સંઘર્ષ કરતી હોય, જે કે તે મન અથવા પ્રાણ અથવા સામાન્ય રીતે સમગ્ર શારીરિક ચેતના ઉપર હુમલો ન કરી શકતી હોય. જો ત્યાં શાંતિનું નીચે અવતરણ થાય તો ચંચળતા અદરથ્ય થઈ જશે.

કામવાસનાનું સંવેદન જગ્યાત અવચેતનમાંથી આવે છે. જ્યારે તે જગ્યાત ચેતનામાં આવિભર્વિ પામવા માટે શક્તિમાન નથી થતું ત્યારે તે નિદ્રા દરમિયાન અવચેતનમાંથી ઉપર આવે છે. મનને તેનાથી વિક્ષુબ્ધ ન થવા દેવું - બાકીની બીજી વસ્તુઓ સાથે તે પણ ચાલ્યું જશે.

*

આ એ પ્રકારનું સ્વરૂપ છે જે શરીરમાં રહેલો પ્રતિકાર સહેલાઈથી અને વારંવાર ધારણ કરે છે — નાડીતંત્રની અસ્વસ્થતાની અધીરતા. જ્યારે તે પગમાં અનુભવાય છે ત્યારે તેનો અર્થ કે ચેતનાનો તે સૌથી વધુ ભૌતિક ભાગ છે જે મુશ્કેલીનું સ્થાન છે. તે ઉપર આવ્યું છે તેથી તેને કાયમ માટે બહાર ફેંકી દેવું જોઈએ. કદાચ આ ભાગ જ્યારે માતાજી નીચે ઉત્તરી આવે ત્યારે વધારે સખત દ્વારા અનુભવવા માટે પૂરતા પ્રમાણમાં અચેતન બનેલો છે, પરંતુ એટલા પ્રમાણમાં પૂરતો સચેતન બનેલો નથી જે તેને સ્વીકારી પચાવી શકે, તેથી કરીને અસ્વસ્થતા અને પ્રતિકાર થાય છે. જે તે પ્રમાણે હોય તો તેણે પોતે થોડું વધારે ખુલ્લાપણું કરીને ચોતાની જાતે ચલાવી લેવું પડશે.

*

તમે જે વલ્લાંન કરો છો — શુષ્કતા, અસ્વસ્થતા, નબળાઈ, જાણે વૃદ્ધ થયા હો અને થાકી જતા હો અથવા માંદા હો, તે બધા પ્રત્યાધાતો ત્યારે આવે છે જ્યારે શારીરિક પ્રકૃતિની જડતા પ્રકાશનો પ્રતિકાર કરે છે — બીજી વસ્તુઓ જેવી કે પ્રભાવશાળી સત્તાની લાગણી અનુભવવી, આત્મ સંભાન (અહંકારની) એ પ્રાણના પ્રત્યાધાતો છે. બન્નેનો સ્વીકાર કરવાનો ઈનકાર કરવો. એકમાત્ર લક્ષ્યનું અનુસરણ કરવાનું

છે, શાંતિ, પ્રકાશ, શક્તિ અને સ્વરૂપમાં નવીન ચેતનાનો વિકાસ તે નવીન ચેતનાની સાથે સાચું જ્ઞાન, સમજ, શક્તિ અને સાચી લાગણી આવશે જે બંડ અને સંઘર્ષને બદલે સંવાદનું સર્જન કરશે અને દિવ્ય ચેતના અને સંકળપની સાથે એકત્ર લાવશે.

*

એક પ્રકારની જડતા, નિદ્રા, પ્રમાદ અને નારાજગી માટેનું વલણ અથવા કાર્ય કરવા માટે અશક્તિ અથવા લાંબા સમય માટે આધ્યાત્મિક પ્રયત્ન માટેની અશક્તિ એ માનવની શારીરિક ચેતનાની પ્રકૃતિમાં રહેલી છે. જ્યારે વ્યક્તિ શારીરિકમાં તેના રૂપાંતર માટે નીચે જાય છે (જે પરિસ્થિતિ અંધીં ધ્યાન વખત સુધીં સામાન્ય રહેલી છે) ત્યારે આ વસ્તુમાં વૃદ્ધિ થવાનું વલણ આવે છે. જ્યારે કેટલીક વખત સાધનાનું શારીરિકમાં દબાણ વધે છે અથવા જ્યારે વ્યક્તિને વધારે અંદર ઊંડાળુમાં જવાનું થાય છે ત્યારે આ કામચલાઉ રીતે વૃદ્ધિ પામે છે - શરીરને યાતો વધારે આરામની જરૂર હોય છે અથવા આંતરિક ગતિમાં નિદ્રાનું વલણ આવે છે અથવા આરામમાં રહેવાની જરૂર લાગે છે. તમારે આ વિશે ચિંતાતુર બનવાની જરૂર નથી. થોડા સમય પછી આ પોતાની જતે ભૂંસાઈ જશે; શારીરિક ચેતના શરીરના કોષોમાં સાચી શાંતિ અને સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરે છે અને સંપૂર્ણ કાર્યમાં પણ અથવા એકાગ્રતા માગતી સ્થિતિમાં પણ આરામ અનુભવે છે. અને આ જડતા તરફનું વલણ પ્રકૃતિમાંથી ચાલ્યું જાય છે.

*

રાત્રે જડતાને વધારે તક મળે છે કારણ કે ઊંઘમાં મોટો ભાગ અવચેતના રોકી રાખે છે - પરંતુ તેનાથી ભિન્ન રીતે જડતા ઉત્પન્ન થાય તેની વિરુદ્ધ એક (આંતરિક) પ્રતિકાર ઉત્પન્ન થવો જોઈએ. શરીરના કોષોમાં એક સ્થિરતા, અચલતાની એક લાગણી (જેથી કરીને શરીર જાણે કે ગતિ કરતું હોય, નહિ કે પોતે ગતિ કરતું હોય) એ જુદી બાબત છે અને જડતાથી તેનો તફાવત સહેલાઈથી સમજી શકાય છે. શાંતિનું અવતરણ સામાન્ય રીતે ચેતનામાં અચલ બ્રહ્મનો ધ્યાનો ભાગ છેક શારીરિક સુધી લઈ આવે છે, જેથી કરીને માણસને 'ગતિ ન કરતું પણ તે ગતિ કરે છે' એવી ઉપનિષદ્ધની અનુભૂતિ થાય છે.

*

તે (જડતા)માંથી મુક્ત બનવાના કોઈ અસરકારક બાધ રીત વિશે હું જાણતો

નથી. કેટલાક માણસો જ્યારે તેઓ સાધના કરતા નથી હોતા તે કલાકોમાં બીજ વ્યવસાયોમાં પોતાનો સમય ગણે છે – વાચન, બેખન અથવા કાર્ય કરવામાં – અને એકાગ્ર થવાનો બિલકુલ પ્રયત્ન કરતા નથી. પરંતુ મને લાગે છે કે તમારે શરીરમાં વધારે શક્તિની જરૂર છે.

*

એ બિલકુલ સાચું છે કે શારીરિક કસરત તમસને અટકાવવા બહુ જરૂરી છે. મને આનંદ થયો છે કે તમે તે શરૂ કરી છે અને મને શક્ષા છે કે તમે તે ચાલુ રાખશો.

શારીરિક તમસ રૂપાંતરના અવતરણ દ્વારા તેના મૂળમાંથી ખસેડી શકાય છે પરંતુ શરીરની શારીરિક કસરત અને નિયમિત સક્રિયતા શરીરને આચછાદિત કરતી તામસિક પરિસ્થિતિમાંથી કાયમ અટકાવી શકે છે.

*

સાધનામાં એક મજબૂત મન તથા શરીર અને જીવન-શક્તિની જરૂર હોય છે. ખાસ કરીને તમસને બહાર ફેંકી દેવા માટે પગલાં ભરવાં જોઈએ અને પ્રકૃતિના માળખામાં સામર્થ્ય અને શક્તિ લાવવાં જોઈએ.

યોગનો માર્ગ જીવંત માર્ગ હોવો જોઈએ, કોઈ મનોમય સિદ્ધાંત અથવા કોઈ એક રૂઢ થયેલી પદ્ધતિને જુદા જુદા ફેરફારમાં પણ પકડી રાખવાની હોતી નથી.

*

શરીરની નિર્બંધતાનો ઉપાય કરવાનો હોય છે, તેની ઉપેક્ષા કરવાની નથી. તેમાં ઉધ્વર્માંથી બળને નીચે ઉતારીને ઉપાય કરવાના છે, નહિ કે શરીર ઉપર બળ-જબરી વાપરવાનો ઉપાય.

*

વધારે પડતો શ્રમ આપવાથી જડતામાં વૃદ્ધિ થાય છે – મનોમય અને પ્રાણમય સંકલ્પ શરીરના ઉપર બળજબરી વાપરી શકે, પરંતુ શરીર વધારે અને વધારે તણાવ અનુભવે છે અને પોતાની જતને અગ્રેસર કરે છે. જો શરીરમાં પોતાનામાં જ કાર્ય કરવા માટે એક સંકલ્પ અને શક્તિ હોય ત્યારે જ માણસ તે વસ્તુ કરી શકે છે.

*

પ્રથમ નિયમ છે – પૂરતા પ્રમાણમાં નિદ્રા અને આરામ, વધારે પડતાં નહિ તેમજ બહુ ઓછાં પણ નહિ.

શરીરને કાર્ય કરવા માટે તાલીમ આપવી જોઈએ, પરંતુ તેની શક્તિથી બહાર શ્રમપૂર્વકની નહિ.

બાધ્ય સાધનો આંતર સાધનો સિવાય અસરકારક હોતાં નથી. અમૃક બિંદુ સુધી અમૃક કમિક તાલીમ આપીને શરીરને વધારે કાર્ય કરવા શક્તિશાળી બનાવી શકાય છે. પરંતુ સૌથી અગત્યની વસ્તુ કાર્ય માટે શક્તિને નીચે ઉતારી લાવવાની છે અને શરીરમાં કાર્ય માટે રસ ઉત્પન્ન કરવાનો છે. ત્યાર પછી શરીર પાસે તમે જે કાર્ય માગણી કરશો તે ગણગણાટ વગર અથવા થાક અનુભવ્યા સિવાય કરી શકશો.

તેમ છિતાં શક્તિ અને રસ હોય તો પણ માણસે પોતાના માપનું ભાન રાખવું જોઈએ.

કાર્ય એ પરમાત્માને આત્માર્પણ માટેનું કરણ છે પરંતુ જરૂરી આંતર-ચેતનાની સાથે તે થવું જોઈએ નેમાં બાધ્ય પ્રાણ અને શારીરિક પણ ભાગ લેતા હોય.

આંસુ શરીર, ખરેખર, યોગ માટે યોગ્ય કરણ નથી – તેણે આણસ છોડી દેવી જોઈએ. પરંતુ થાકેલું અને નાખુશીવાળું શરીર યોગ્ય રીતે ગ્રહણશીલ નહિ હોય અથવા સારું કરણ નહિ બની શકે. યોગ્ય વસ્તુ એ છે કે કોઈ પણ અતિ-શયતાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

*

જે તમારું શરીર કામ કર્યા પછી દુખતું હોય, તો એવું બની શકે કે તે તમારા શારીરિક સામર્થ્ય કરતાં તમે વધારે પડતું કામ કરતા હો અને તમારા શરીરને કામ પહોંચાડતા હો. જ્યારે તમે કાર્ય કરો છો ત્યારે તમારી અંદર શક્તિ નીચે ઉત્તરી આવે છે, અને પ્રાણમય શક્તિનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે અનો તમારા શરીરને મદદ કરે છે નેથી કરીને તે સમયે તેને થાક લાગતો નથી, પરંતુ જ્યારે તમે કામ બંધ કરો છો ત્યારે શરીર પોતાની સામાન્ય અવસ્થામાં આવે છે અને તેની તેને અસર થાય છે – તે હજુ સુધી પૂરતા પ્રમાણમાં શક્તિને ટકાવી રાખવા માટે ખુલ્લું થયેલું નથી. તમારે જેવું જોઈએ કે આ અસર (દુખાવાની) ચાલુ રહે છે કે કેમ; જે તે ચાલી અથ તો બરાબર છે; નહિ તો પછી તમારે સંભાળવું પડશે અને વધારે પડતું કામ કરીનો તમારી જતનો થકાવી નાખવી નહિ.

*

તમે જે સારી ચૈતસિક પરિસ્થિતિમાં રહો છો તેને લઈને તમારી અંદર આ હળવાથ અને કાર્ય કરવાની શક્તિ આવે છે; કારણ કે પછીથી તમે માતાજીની શક્તિ પ્રત્યે ખુલ્લા હો છો અને તે તમારી અંદર કાર્ય કરે છે, જેથી તમારી અંદર થાકનો અનુભવ થતો નથી. પહેલાં કાર્ય પૂરું થયા પછી તમને થાકની અસ્તર થંતી હતી કારણ કે તમારો પ્રાણ ખુલ્લો હતો અને તમારી પ્રાણમય શક્તિ કાર્ય માટેનું કરણ હતી, પરંતુ શરીર ચેતના પૂરેપૂરી ખુલ્લી નહોતી અને તેનો શરીર પડતો હતો. આ સમયે શારીરિક ચેતના પણ ખુલ્લી થઈ હોય એમ લાગે છે.

*

દુઃખ, બળતરા, અધીરાઈ, રુદ્ધન અને કાર્ય કરવાની અશક્તિ તમનો લાગે છે તે જ્યારે કોઈ મુશ્કેલી હોય ત્યારે આવે છે અથવા પ્રકૃતિના કોઈ ભાગમાં પ્રતિકાર હોય ત્યારે બનો છે. જ્યારે તે આવે ત્યારે માતાજીનો પુકાર કરો અનો આ વસ્તુઓનો ઈનકાર કરો — શાંતિ અનો સ્થિરતાથી તમારા મનમાં પાછા ફરવા માટે તેમના તરફ વળો અનો હદ્યમાં સ્થિર બનો જેથી આ વસ્તુઓ માટે કોઈ પણ જગા રહેશે નહિ.

*

૫

ખોરાક પ્રત્યેની આસક્તિ, તેના માટે લાલસા અને ઝંખના તથા તેને જીવનમાં ખોટી અગત્ય આપવી એ યોગની ભાવનાથી ઊલટી વસ્તું છે. કોઈ વસ્તુ જીભને સ્વાદિષ્ટ લાગે તે વિશે સભાન બનવું એ ખોટું નથી, ફક્ત માણસનો તેનો માટે ઝંખના, લાલસા ન હોવી જોઈએ. તેને પ્રામ કરીનો ઓકદમ આનંદમાં ન આવી જવું જોઈએ અનો ન મળો તો નાખુશ ન થવું જોઈએ અથવા પશ્ચાત્તાપ ન કરવો જોઈએ. ખોરાક સ્વાદિષ્ટ ન હોય અથવા પુષ્કળ પ્રમાણમાં ન મળો તો પણ માણસે સ્થિર અનો સમતાયુક્ત રહેવું જોઈએ અનો અસંતોષી કે વિક્ષુબ્ધ ન બનવું જોઈએ — જેટલી જરૂર હોય તેટલા પ્રમાણમાં લેવો, ઓછો પણ નહિ કે વધારે પણ નહિ, તીવ્રતા અથવા તિરસ્કાર ન હોવાં જોઈએ.

ખોરાક વિશે જ વિચાર કર્યા કરવા અને મનને મુશ્કેલી આપવી એ ખોરાક

માટેની ઈરછાથી મુક્ત થવાનો ખોટો માર્ગ છે. જોરાકના તત્ત્વને જીવનની સાચી જગાએ મૂકો, એક નાના ખૂણામાં, અને તેના ઉપર એકાગ્ર ન થાઓ પરંતુ બીજી વસ્તુઓ ઉપર એકાગ્રતા કરો.

*

જીબના સ્વાદ માટેની તીવ્રતાથી આટલા બધા હેરાન થવું એ ખરેખર યૌગિક વસ્તુ નથી. મેં જોયું છે કે આ ક્ષુદ્ર કામનાઓ, જેને ધણા માણસો જે યોગીઓ બિલકુલ નથી અથવા યોગ માટે અભીષ્ટા રાખતા નથી તેવાઓને પણ કઈ રીતે યોગ્ય જગાએ રાખવી તે વિશે જાણકારી હોય છે, જ્યારે અહીં રહેલા સાધકોની ચેતનામાં અતિથય અગત્યની જગા લે છે - બધા જ અલબાતા નહિ, પણ ધણા. બીજી ધણી વસ્તુઓની માફક આ વસ્તુમાં પણ તેઓને ખરેખર પડતી નથી કે જે તમારે યોગ કરવો હોય તો તમારે નાની કે મોટી બાબતોમાં વધારે અને વધારે યૌગિક વલણ ધારણું જોઈએ. આપણા માર્ગમાં તે વલણ બળપૂર્વક દ્વારાથી કરવાનું નથી પરંતુ તટસ્થતા અને સમતાથી કરવાનું છે અનો કામનાઓના પદાર્થોમાં તેવું વલણ ધારણું કરવાનું છે. બળજબરીથી દ્વારા દૈવું^૧ એ મુક્ત લાલનપાલન કરવા જેવી ભૂમિકા ઉપર એક સરખું જ છે. બન્ને પ્રસંગોમાં ઈરછા તો રહે છે જ; એકમાં તેને અતિથય છૂટ આપીને પુણ્ટ કરવામાં આવે છે અનો બીજમાં તે સુષુપ્ત અને થાકેલી રહે છે કારણ કે તે ઈરછાને દ્વારા દીઘેલી છે. જ્યારે વ્યક્તિ તેનાથી અલગ પડી જાય, નિમન પ્રાણથી પોતાની જતને છૂટી પાડી હે, પોતાની ઈરછાઓ અને કામનાના ઘોંધાટોનો ઈનકાર કરીને પોતાના તે વસ્તુઓનથી એવી રીતે ગણે, અને તેમને વિશે પોતાની ચેતનામાં એક સંપૂર્ણ સમતા અને સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરે તેથી કરીને નિમન પ્રાણ પોતે જ કમિક રીતે વિશુદ્ધ થતો જાય છે અને સ્થિર અને સમતાયુક્ત બને છે. કામનાનું દરેક આંદોલન જ્યારે આવે ત્યારે તેનું નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ. તે વસ્તુ એટલી સ્થિરતાથી અને એટલી બધી અનાસકત રીતે જોવી, જેવી રીતે તમે કોઈ બહારથી ચાલતી કોઈ વસ્તુને જેતા હો. તેને પસાર થઈ જવા દો, તમારી ચેતનામાંથી તથા સાચી કિયાથી તેનો ઈનકાર કરો અને તેની જગાએ ધીરજ-પૂર્વક સાચી ચેતનાનો મૂકો.

જે માણસો એટલું જ યાદ રાખે કે તેઓ અહીં યોગ માટે છે અને તે વસ્તુનો જ તેમના અસ્તિત્વ માટેનું મીઠું તથા મસાલાઓ અને સ્વાદિષ્ટ વસ્તુ

---

૧. આ શીર્ષક નીચે અપવાસ આવી જાય છે. આ હેતુ માટે અપવાસનો કોઈ ઉપયોગ નથી, તે વિચારનો બિલકુલ ત્યાગ કરો.

ગણે અનો તેમની જ્ઞાન માટે સમતા પ્રાપ્ત કરે તો કેવી અદ્ભુત વસ્તુ બને ! મારો એવો અનુભવ છે કે જો તે પ્રમાણે તેઓ કરે તો બધી જ મુશ્કેલીઓ અદશ્ય થઈ જય અનો રસોડાની મુશ્કેલીઓ અનો રસોઈની ક્ષતિઓ પણ અદશ્ય થઈ જય.

*

તમારા મનને ખોરાક માટે તકલીફ ન આપો. સાચા પ્રમાણમાં ખોરાક લો (અતિથય વધારે પણ નહિ તેમજ ઓછા પણ નહિ) અનો તે પણ લાલસા કે તિરસ્કાર વગર; ખોરાક તમને તમારા શરીરને ટકાવી રાખવા માટે માતાજીએ આપેલું સાધન છે એ ભાવનાથી સ્વીકારો અનો તમારી અંદર રહેલા પરમાત્માને તેનું અર્પણ કરો; પછીથી તે તમારી અંદર તમસ ઉત્પન્ન કરશે નહિ.

*

એ વસ્તુ જરૂરી છે કે પૂરતો ખોરાક લેવો અનો તેના વિશે પછી બહુ વિચાર ન કરવો, તેનો એક શારીરિક કરણ તરીકે ટકાવવાના સાધનરૂપ ગણવો. પરંતુ જે રીતે માણસે વધારે પડતું ન ખાવું તે પ્રમાણે ખોરાકનો વધારે પડતો ઘટાડી પણ ન દેવો — તે એવો પ્રેત્યાધાત ઉત્પન્ન કરે છે જે હેતુને નિષ્ફળ બનાવે છે — કારણ કે હેતુ એવો હોય છે કે ખોરાક માટેના લોલને પણ મંજૂર ન રાખવો અથવા શારીરિક ગાઢ તમસને પણ ન આવવા દેવું. અતિથય ખોરાક લેવાથી આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ અનો પ્રગતિ ઉપરની એકાગ્રતામાં તે ખલેલ પહોંચાડે છે. જે શરીરને પૂરતું પોપણ ન મળે તો તે વધારે પડતો ખોરાક વિશેના વિચારો કરવા લાગશે.

*

તમારી અંદર આ વસ્તુઓ હજી ઉપસ્થિત થાય છે કારણ કે તે ઘણા લાંબા સમયથી અગત્યની મુશ્કેલીઓ રહેલી છે અનો પુથમને જ્યાં સુધી સંબંધ છે ત્યાં સુધી તે એટલા માટે છે કે તમે એક વખતે તમારા મનમાં તેનો વાન્ઝબી ગણતા હતા. પરંતુ જે આંતર ચેતના આ પ્રમાણે વિકાસ પામતી હોય તો તે ચોક્કસ ચાલી જશે. ફક્ત તે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તમે તેનું મનમાં સેવન ન કરશો. કદાચ ખોરાક માટેની લાલસા વિશેનું તમારું વલણ બરાબર નથી. ખોરાકની લાલસા ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવો જ જોઈએ, પરંતુ તેનો વિશે બહુ વિચાર કરવો જોઈએ નહિ. ખોરાક માટેના યોગ્ય વલણમાં અમુક સમતા હોવી જોઈએ. ખોરાક શરીરને ટકાવી રાખવા માટે છે, અને તેના માટે પૂરતો ખોરાક લેવો જોઈએ — જેટલી શરીરને જરૂર હોય તેટલો; જે ઓછા ખોરાક આપવામાં આવે તો તેની જરૂરિયાત માટે શરીર

અંખના કરે છે; જે વધારે આપવામાં આવે તો પ્રાણનું લાલન થાય છે. કોઈ ખાસ પ્રકારના ઝોરાક માટે જીજને આનંદ આવે તેવા માટે મન અને પ્રાણનું એવું વલણ હોવું જોઈએ “જે મને મળશે તો હું લઈશ; જે મને ન મળે તો પણ કાંઈ પરવા નહિ.” વ્યક્તિએ ઝોરાક વિષે બહુ વિચારવું નહિ - નહિ તેમાં લાલસા રાખવી કે નહિ તેના માટે ઝોટું દબાણ મૂકવું - તે ઉત્તમ વસ્તુ છે.

*

વધારે પડતું ખાવાથી શરીર સ્થૂલ અને ભારે બને છે, અને બહુ ઓછું ખાવાથી તેને નબળું અને શિથિલ નાડિતંત્રવાળું બનાવે છે - માણસે શરીરની જરૂરિયાત અને ઝોરાક કેટલો લેવો તે બે વર્ચે સાચો સંવાદ અને સમતુલા પ્રામ કરવાં જોઈએ.

*

તમે શું પચાવી શકો છો તેના ઉપર તેનો આધાર છે. જે તમે પચાવી શકો તો વધારે લેવામાં કોઈ હરકત નથી કારણ કે તમને ભૂખ લાગે છે. આ બધી વસ્તુઓ શરીરની જરૂર ઉપર આધાર રાખે છે અને તે જુદી જુદી જાતમાં તથા શરીરના બંધારણ ઉપર, કાર્ય કેટલું કરવામાં આવે છે અથવા કેટલી કસરત કરવામાં આવે છે તેના ઉપર તેનો આધાર હોય છે. એ શક્ય છે કે કદાચ તમે વધારે પડતો ઝોરાક ઘટાડી નાખ્યો હોય, તેથી તમારે વધારે લેવાનો પ્રયત્ન કરવો.

*

પરંતુ તે બિલકુલ સ્વાભાવિક છે. કસરતથી કાયમ શરીરની ભૂખ વધે છે એમ મનાય છે કારણ કે જે વધારે શક્તિ ખર્ચાય છે તે પાછી પ્રાપ્ત કરવા માટે શરીરને વધારે ઝોરાકની જરૂર પડે છે. સામાન્ય રીતે જેટલું વધારે કામ શરીરને કરવું પડે છે તેટલા વધારે પ્રમાણમાં શરીરને ઝોરાકની જરૂર પડે છે. તેનાથી ઊંબટું માનસિક કામને લઈને શરીરને વધારે ઝોરાકની જરૂર પડતી નથી - આ વસ્તુ પ્રયોગ દ્વારા વિજ્ઞાને સાબિત કરેલી છે. બીજાં કારણોસર ભૂખમાં વૃદ્ધિ થાય, પરંતુ જ્યારે તે રમત રમવામાં આવે અથવા સખત પ્રકારની શારીરિક કસરતો કરવામાં આવે તો તે વસ્તુ સમજવા માટે પૂરતી છે.

*

એ સાચું છે કે માણસ જ્યારે મોટી ઉંમરે પહોંચે છે ત્યારે ઝોરાક ઓછા કરવો એ ઈરછનીય છે.

*

પ્રકૃતિના આ વલણ પ્રત્યે (ખોરાકની ઈચ્છા) બેદરકાર પણ ન રહે તેમાં તેને વધારે પડતી અગત્ય પણ ન આપો; તેની સાથે વિશુદ્ધિથી અને પૂર્ણ સ્વામીત્વથી કાર્ય કરવાનું છે પરંતુ તેને બહુ અગત્ય આપવાની નહિ. તેના ઉપર વિજ્ય પ્રામ કરવા માટે બે રીત છે — એક અનાસક્તિની, જેમાં ખોરાકને એક શારીરિક જરૂરિયાત તરીકે જેવાનું શીખવાની તથા એક પ્રાણમય હોન્નરીના તથા જીબના સંતોષ તરીકે ગણીને તેની કોઈ અગત્ય નથી એવી વસ્તુ ગણવી; બીજી રીતમાં જે ખોરાક પ્રાપ્ત થાય તેના માટે કોઈ આગ્રહ ન રાખવો અને પ્રાપ્ત થયેલા ખોરાકમાં (વધારે સારી રીતનો હોય કે બીજાઓ તેને ખરાબ કહેતા હોય) છતાં એકસરખો રસ તેમાંથી પ્રાપ્ત કરવો, ખોરાકને પોતાના તરીકે ન ગણતાં એક વિશ્વરૂપ આનંદના ભાગ તરીકે સ્વીકારવો.

*

બન્ને તરફના સામાન્યીકરણ કરવાનું કોઈ મૂલ્ય નથી. ખોરાકની લાલસામાંથી મુક્ત થવા માટે ખોરાકનો તિરસ્કાર કરવાની જરૂર નથી. બીજી બાજુએ અમુક વસ્તુઓ માટે ધિક્કાર કેળવવાથી તેમનો ઈનકાર કરવામાં મદદરૂપ થાય છે — પરંતુ તે પણ કાયમી ઉપાય નથી કારણ કે ધિક્કારવા છતાં પણ તેઓ ત્યાં ટકી શકે છે.

*

શરીરની ઉપેક્ષા કરીને તેને ક્ષીણ કરી નાખવું એ ભૂલ છે; શરીર સાધના માટેનું કરણ છે અને તેને સારી સ્થિતિમાં ટકાવી રાખવાનું છે. તેના ઉપર આસક્તિ ન હોવી જોઈએ પરંતુ તેના માટે ઉપેક્ષા કે ધિક્કાર પણ ન હોવાં જોઈએ — તે આપણી પ્રકૃતિનો સ્થૂલ ભાગ છે.

આ યોગનું લક્ષ્ય ઉદ્ધર્ણ ચેતના સાથે એકતા પ્રામ કરવાનું છે પરંતુ તેમાં (ઉદ્ધર્ણ ચેતનાની શક્તિ દ્વારા) નિમ્ન પ્રકૃતિ, જેમાં શારીરિક પ્રકૃતિનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેનું પણ રૂપાંતર કરવાનું છે.

ખાવા માટે ખોરાકની કામના અથવા લાલસા હોવી જરૂરી નથી. યોગી કામના માટે ખાતો નથી, પરંતુ પોતાના શરીરને ટકાવવા માટે ખોરાક લે છે.

*

સારા ખોરાક માટેની આસક્તિ છોડી દેવી જોઈએ અને સાથે સાથે સત્તા અને સેવા પ્રત્યેની અંગત આસક્તિ પણ છોડી દેવી જોઈએ; પરંતુ તેના માટે અનિવાર્ય

શીતે એ જરૂરી નથી કે સંન્યાસીની માફક ખોરાક લેવો અથવા કાર્ય માટે બધાં સાધનો પણ છોડી દેવાં નેવાં કે પૈસો અને સેવા. યોગીએ 'નિઃસ્વ' એ અર્થમાં બનવાનું છે કે તેને એમ લાગવું જોઈએ કે તે પોતે કોઈ વસ્તુનો માલિક નથી પરંતુ દરેક વસ્તુ પ્રભુની છે અને તેણે ગમે તે સમયે બધી જ વસ્તુઓ પરમાત્માને અપ્રેણું કરવા તૈયાર રહેવું જોઈએ. પરંતુ દરેક વસ્તુને કોઈ પણ અનિવાર્ય કારણ વગર કેવળ બાધ્ય શીતે 'નિઃસ્વ' બનવા માટે ફેંકી દેવાથી કોઈ અર્થ સરતો નથી.

*

હું ધારું છું કે તમે પ્રાણમય-શારીરિકમાં રહેલા ભૂખના સિદ્ધાંત વિશે સચેતન બનેલા છો. તે ખરેખર સંતોષ આપવાથી અથવા બળપૂર્વક ઈનકાર કરવાથી જતી નથી — તેના ઉપર ફેરફાર કરવા માટે સંકલ્પ કરવાથી અને ઊંઘ ચેતનાનું નીચે અવતરણ કરવવાથી તેમાં ફેરફાર આવશે.

*

ભૂખને તે પ્રમાણે દબાવી એ દેવી સારું નથી, તેને લઈને ધણી અવ્યવસ્થાએ ઉત્પન્ન થાય છે. મને શંકા છે કે તંદુરસ્ત પ્રકારની સ્થૂલતા અથવા કૃશતા જે ખોરાક લેવાતો હોય તેના ઉપર આધાર રાખતી હોય — કેટલાક માણસો એવા હોય છે જેઓ સારી શીતે ખાય છે અને છતાં પાતળા હોય છે અને બીજા દિવસમાં ઓક જ વખત ખાતા હોય છે અને છતાં જડા રહે છે. શરીરને જરૂર હોય તેના કરતાં ઓછું ખાવાથી માણસ પાતળો પડે છે, પરંતુ તે તંદુરસ્ત અવસ્થા નથી. ડોક્ટરો એમ કહે છે કે કેટલીક ગ્રંથિઓના કાર્ય ઉપર તેનો આધાર હોય છે. ગમે તેમ હોય છતાં અગત્યની વસ્તુ એ છે કે મજાકતંત્રની તાકાત તમારામાં પાછી આવવી જોઈએ.

લીવર માટે પણ એવું છે કે ધારું ઓછું ખાવાથી કોઈ મદદ થતી નથી, જિલ્લાનું લીવર ઢીલ્ણું પડે છે જેથી કરીને તે ઓછી સારી શીતે કાર્ય કરે છે. લીવરની મુશ્કેલી માટે એવી ભલામણ કરવામાં આવે છે કે તૈલી પદાર્થેનો તથા મીઠાઈઓનો ત્યાગ કરવો અને ચરબી ધટાડવા માટે પણ તે ઓક માર્ગ છે, પરંતુ બહુ ઓછું ખાવું સારું નથી — જઠરની અથવા આંતરડાની તકલીફમાં તે જરૂરી હોઈ શકે, પરંતુ સામાન્ય લીવરની તકલીફમાં નહિ.

*

સંન્યાસીઓ અને ખોરાક બાબતમાં, સંન્યાસીઓ આ બધી કામનાઓ અને બીજી બાબતોમાં એક દબાણ મૂકે છે — તેઓ તપસ્વી માટેનો ખોરાક એક સિદ્ધાંત તરીકે હે છે; પરંતુ આ અચૂક રીતે ખોરાક માટેની લાલસાને મારી નાખતો નથી, તે દબાયેલું રહે છે, અને જે દબાણ અથવા તેનો સિદ્ધાંત છોડી દેવામાં આવે, તો તે પહેલાં કરતાં પણ વધારે બળથી ઉપર આવે છે — કારણ કે મુક્ત થયા વગરનું દબાણ ઘણી વખત આ વસ્તુઓના બળને નાશ કરવાને બદલે વધારે છે.

*

જ્યારે આ રીતનું દબાણ મૂકવામાં આવે છે (ખોરાકની ઈચ્છા માટે) ત્યારે મેં ખાસ નોંધ્યું છે કે અમુક સમય સુધી ખાવા માટે એક એવી તીવ્ર ઝંખના કે જરૂરિયાત થાય છે જ્ઞાને કે શરીર ભૂતકાળની ઈચ્છાનો બદલો વાળતું હોય.

*

જ્યારે માણસોને ખાવાની અથવા ઊંઘવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે તેમને હું પ્રથમ વસ્તુ કષું છું કે કોઈ પણ યોગ પૂરતા ખોરાક અથવા પૂરતી ઊંઘ સિવાય થઈ શકે નહિ (આ મુદ્રા ઉપર ગીતામાં જુઓ) નિરાહાર અથવા નિદ્રાવિહીનતા નાડી-ઓને કલેશયુક્ત અથવા ઉશ્કેરાટલરી બનાવે છે અને મનને નિર્બંધ બનાવે છે અને ભ્રમણાઓ અને ખોટી ધૂનો તરફ દોશી જાય છે. ગીતા કહે છે, યોગ તેના માટે નથી જે વધારે પડતું ખાતો હોય કે વધારે નિદ્રા લેતો હોય, તેમ તેમના માટે પણ નથી જે નિરાહારી અથવા નિદ્રા વગરનો રહેતો હોય, પરંતુ જે યોગ્ય આહાર અને નિદ્રા લેતો હોય — યુક્તાહારી, યુક્તનિદ્રા — તો માણસ તે શ્રોષ્ટ રીતે કરી શકે છે. આવું જ બીજી બધી બાબતોમાં છે. મેં કેટલી બધી વખત કહેલું છે કે અતિશય અલગપણું મને શાંકાશીલ લાગતું હતું અને કાંઈ પણ ન કરવું પણ ધ્યાન કરવું એ એક જ બાજુ હતી અને તેથી મારી સાધના અપૂર્ણ હતી ?

*

ખોરાક છોડી દેવાનો વિચાર ખોટી પ્રેરણા છે. તમે થોડા પ્રમાણથી ચલાવી શકો, પરંતુ બિલકુલ ખોરાક વગર ન ચાલી શકે, સિવાય કે પ્રમાણમાં ટૂંકા ગાળા માટે. ગીતા શું કહે છે તે યાદ રાખો. “અતિશય ખાનાર માટે કે બિલકુલ ન ખાનાર માટે યોગ નથી.” પ્રાણશક્તિ એક વસ્તુ છે — તેમાંથી માણસ ખોરાક વગર ઘણી વસ્તુ ખેંચી શકે છે અને કેટલીક વખત અપવાસથી તેમાં વૃદ્ધ થાય છે; પરંતુ

શારીરિક સ્થૂળ પદાર્થ, જેના વગર જીવન પોતાનો આધાર બોઈ બેસે છે તે લિન્ન પ્રકારની વસ્તુ છે.

*

માણસ શક્તિને નીચે ઉતારી શકે છે, પરંતુ એ જોવું પણ જરૂરી છે કે શરીરને પૂરતા પ્રમાણમાં ખોરાક, નિદ્રા અને આરામ મળવાં જોઈએ – આ વસ્તુઓની ગેરહાજરીથી નાડીતંત્ર ઉપર તણાવ આવે છે અને જે નાડીઓ ઉપર તણાવ આવે તો શરીરને થાક લાગે છે – તે નિર્ભળ પડી જાય છે.

*

ખોરાકની લાલસામાંથી મુક્ત થવાની પદ્ધતિ તરીકે ખાવું નહિ એ તપસ્વીની પદ્ધતિ છે. આપણી પદ્ધતિ સમતા અને અનાસક્તિની છે.

*

એ હકીકિત છે કે અપવાસ કરવાથી જે મન અને નાડીઓ મજબૂત બને અથવા સંકલ્પ-શક્તિ સક્રિય બને, તો માણસ થોડા સમય માટે એક આંતર-શક્તિ અને ગ્રહણશીલતાની સ્થિતિમાં પહોંચે, જે વસ્તુ મનને આકષે અને ભૂખ, નિર્ભળતા, આંતરડાની તકલીફ વગેરેના સમાન્ય પ્રત્યાઘાતો પૂરેપૂરા દૂર કરી શકાય. પરંતુ બહુ ઓછા ખોરાકથી શરીરને સહન કરવું પડે છે અને પ્રાણમાં એક રોગિષ્ઠ તણાવની પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય કારણ કે મજાતંત્ર જેટલું પચાવી શકે અથવા સાથ આપી શકે તેના કરતાં પ્રાણશક્તિનો વધારે જોરદાર ધસારો થાય. સંવેદનશીલ માણસે અપવાસ કરવાની લાલચ છોડી દેવી જોઈએ, કારણ કે તેની સાથે ભ્રમ અને અસમતુલા ઉત્પન્ન થાય છે. ખાસ કરીને જે ભૂખ-હડતાળ પર ઉત્તરવાનો હેતુ હોય અથવા તેવું તત્ત્વ દાખલ થાય, તો અપવાસ જોખમી નીવડે છે, કારણ કે તો પછી તેમાં પ્રાણમય કિયાનું લાલન થાય છે જે એક ટેવર્પુ બને જે સાધના માટે જોખમર્પ અને વિનાશકારક બને. આ બધા પ્રત્યાઘાતોથી દૂર રહેવામાં આવે છતાં અપવાસ કરવાનો કોઈ ઉપયોગ નથી, કારણ કે ઉધ્વો શક્તિ અને ગ્રહણશીલતા કૃત્રિમ સંયોગ શારીરિક સાધનો દ્વારા ન આવવી જોઈએ પરંતુ ચેતનાની તીવ્યતા અને સાધના માટેના સમર્થ સંકલ્પથી આવે છે.

*

મેં કદ્દી તેના વિશે સાંભળ્યું નથી; પરંતુ લાંબા અપવાસો કરવા તે ખોટા સાક્ષાત્કારો પ્રાત કરવાનો માર્ગ છે. નાડીઓ ઉશ્કેરાટભરી તંગ અવસ્થામાં

આવે છે (જ્યારે તેઓ તૂટી પડતી નથી) અને એવા સાક્ષાત્કારો ઉપજવી કાઢે છે. અથવા ખોટા બળની પ્રત્યે ખુલ્લી થઈ જાય છે. એટલું તો ખરું જ કે તેવું વારંવાર બને છે.

*

આહાર ન લેવા માટેનું સૂચન સ્વીકારવું એ સહામત નથી, એમ હું માનું છું - કેટલીક વખત તે નિરાહારના બળ માટેનું બારણું ખોલ્લી નાખે છે અને મન ઉપર કાબૂ લઈ લે છે અને પછી મુશ્કેલી ઉત્પન્ન થાય છે. તે સહેલાઈથી આવે છે કારણ કે આંતર-સૃદુપને કોઈ ખોરાકની જરૂર હોતી નથી અને આ બિન-જરૂરિયાત કોઈ બળ દ્વારા શરીર ઉપર ઠોકી બેસાડવાને પ્રયાસ થાય છે અને તેના માટે તે સુખપૂર્વીકનો ધર્મ નથી. તેના કરતાં વધારે સારી વસ્તુ એકાગ્રતા અને શાંતિની પરિસ્થિતિનો વિકાસ તીવ્રતાથી થવા દેવો જેથી કરીને તે ખોરાક મારફતે અને ત્યાર પછીથી પણ ટકી રહે. હું ધારું છું કે ખોરાક ખરેખર ખલેલ પહોંચાડતો નથી પરંતુ બાધ્ય ચેતનામાં બહાર નીકળી જવું એ વિક્ષોભ ઉત્પન્ન કરે છે જેને માણસ ખોરાક લેવા જાય ત્યારે દૂર કરવું મુશ્કેલ પડે છે, પરંતુ સમય જતાં તેના ઉપર પણ કાબૂ આવે છે.

*

તમારે તે કિયાને (ખોરાક ઓછો કરવાની) બહુ દૂર ન લઈ જવી. તે સાધનામાં એક જોખમરૂપ છે. કારણ કે ભૂતકાળમાં યોગનું તપસ્વી વલણ હતું તે પ્રમાણે સૂચનો અનુભૂતિ તરીકે આવે છે કે ખોરાક અને ઊંઘ વગેરેની જરૂર નથી. અને તે ઉપરાંત શરીરમાં એક એવું વલણ આવે છે કે ખોરાક અથવા નિદ્રા ન લેવી. પરંતુ જે તે વસ્તુને સ્વીકારવામાં આવે તો પરિણામો ધણી વખત જોખમી હાય છે. જેમ જડતાને સ્વીકારવાની નથી તે પ્રમાણે તેને પણ સ્વીકારવાનાં નથી.

*

જે બહુ દુખાવો થતો હોય તો તે બધું મટી જાય ત્યાં સુધી એક-બે દિવસ તમારે કામથી દૂર રહેવું. અલબર્ટ, જે તમને એવું લાગતું હોય કે પ્રવાહી ખોરાક સિવાય બીજા બધાથી તમને તકલીફ થાય છે તો પ્રશ્ન રહેતો નથી. તમે કેવળ પ્રવાહી ખોરાક લઈ શકો છો અને જે તમે કેવળ પ્રવાહી ખોરાક જ લેશો તો તમે કાર્ય માટે પૂરતા પ્રમાણમાં શક્તિ રાખી શકશો નહિ. પરંતુ સામાન્ય રીતે આ બધી વસ્તુઓ નક્કી કરવામાં વિચાર મોટો ભાગ ભજવે છે. મનમાં એવી છાપુ

ઉત્પન્ન થયેલી છે કે કોઈ પણ ધન ખોરાક નુકસાન કરશે અને શરીર તેનું અનુસરણ કરે છે – તેથી સ્વાભાવિક રીતે જ પરિણામે કોઈ પણ ધન ખોરાક જોખમણું બનવાની શરૂઆત કરે છે.

*

મનોમય અથવા પ્રાણમય શક્તિ ખોરાક ઉપર આધાર રાખતી નથી અને તેને જરૂર પણ હોતી નથી – જે પૂરતા પ્રમાણમાં પોતણ ન મળે તો શરીર થોડા સમય પછી થાકેલું બનતું જય છે.

*

આપણો જે રૂપાંતર માટેની અભીસા રાખીએ છીએ તે એક ધડકે આવવા માટે ધારું વિશ્વાણ અને જટિલ છે; તેને તબક્કાવાર આવવા દેવું જોઈએ. આ બધા તબક્કાઓમાં શારીરિક રૂપાંતર છેલ્લી અવસ્થા છે અને તે પોતે જ એક કમિક ગ્રાફિક્યા છે.

આંતર રૂપાંતર સ્થૂલ (શારીરિક) સાધનો દ્વારા લાવી શકાય નહિ પછી તે વિધાનાત્મક હોય કે નકારાત્મક પ્રકારના હોય. તેનાથી ઊલટું, શારીરિક રૂપાંતર પોતે જ એક મહત્તર અતિમનસ ચેતનાનું શરીરના કોષોમાં અવતરણ કરવાથી આવી શકે. ત્યાં સુધી શરીરને પોતાને અને તેને સહાય કરનારી શક્તિઓને સામાન્ય કરણો દ્વારા, ખોરાક, ઊંઘ વગેરે દ્વારા અમુક અંશે ટકાવી રાખવાની હોય છે. સાચી ભાવનાથી અને સાચી ચેતનાથી ખોરાકને લેવાનો હોય છે; નિર્જાનું કમિક રીતે યૌંગિક આરામમાં રૂપાંતર કરવાનું છે. એક અપરિપક્વ અને વધારે પડતો શારીરિક સંયમ, તપસ્યા, સાધનાની પ્રગતિમાં હાનિકારક નીવડે અને તેમાં એક વિક્ષુબ્ધતાનું સ્થાપન થાય અને શરીરતંત્રના લિન્જ લિન્જ ભાગોમાં બળોની અસામાન્યતા આવે. એક વધારે શક્તિનો પ્રવાહ મનોમય અને પ્રાણમય ભાગોમાં વહન કરે પરંતુ નાડીઓ અને શરીરને વધારે પડતો શ્રમ લાગે અને ઊદ્વર્તતર શક્તિઓની લીલાને સહાય કરવાની શક્તિ ગુમાવે. એટલા માટે જ અતિશય શારીરિક તપસ્યા સાધનાનો એક ગૌણું ભાગ તરીકે અહીં સમાવેશ કરવામાં આવતો નથી.

એકાદ-બે દંવસ માટે અપવાસ કરવામાં કોઈ નુકસાન નથી, તેમજ ખોરાક ઘટાડીને ઓછા અથવા પૂરતા પ્રમાણમાં ફેરફાર કરવામાં પણ નુકસાન નથી; પરંતુ લાંબા સમયગાળા માટે ખોરાક છોડી દેવાનું સલાહકારક નથી.

*

હું ધારું છું કે આધ્યાત્મિક દાખિલિંદુથી સાત્ત્વિક ખોરાક માટેની અગત્યને અતિથયોક્તિભર્યા દાખિલિંદુમાં બેવામાં આવે છે. ખોરાક એ તંદુરસ્તી માટેનો પ્રશ્ન છે અને પ્રાચીન ધર્મોમાં ધર્શી મંજૂરીઓ અને નિષેધો મૂકવામાં આવેલા તેમાં આધ્યાત્મિક કરતાં તંદુરસ્તી માટેનો હેતુ હતો, ગીતાનું દાખિલિંદુ આ વસ્તુનો જ નિર્દેશ કરે છે – તે એમ કહેવા માગે છે કે તામસિક ખોરાક એ છે જે પડી રહેલો અથવા બગડેલો હોય છે અને તેમાંથી તેનો ગુણ ચાલ્યો ગયો હોય છે; રાજસિક ખોરાક એવો છે જે વધારે સ્વાદિષ્ટ, તીખો તમતમતો વગેરે પ્રકારનો હોય છે, તે બોધીને ગરમ કરે છે અને તંદુરસ્તી બગડે છે; સાત્ત્વિક ખોરાક આનંદ આપનાર, તંદુરસ્તી-વાળો વગેરે પ્રકારના હોય છે. એવું બની શકે કે લિન્ન લિન્ન પ્રકારના ખોરાકો લિન્ન લિન્ન પ્રકારના ગુણોને મુશ્કેલ કરે, અને પરોક્ષ રીતે મદદરૂપ અથવા વિદનરૂપ હોય, અને શારીરિક કાર્ય કરતાં તેમને જુદી રીતે જોવાના હોય. પરંતુ તે વસ્તુ એટલે સુધી સાચી હોય જેટલા પ્રમાણમાં માણસ શ્રદ્ધાપૂર્વક આગળ પ્રગતિ કરતો હોય. કઈ વિશિષ્ટ ખોરાકની વાનગીઓ સાત્ત્વિક છે અથવા નથી એ જુદો પ્રશ્ન છે અને તેના વિશે નિર્ણય બાંધવો મુશ્કેલ છે. આધ્યાત્મિક રીતે હું કહી શકું કે ખોરાકની અસરનો આધાર ગુણ વાતાવરણ અને અસર પ્રમાણે હોય છે અને ખોરાકની સાથે કઈ અસર આવે છે તેના ઉપર છે નહિ કે ખોરાક પોતે કઈ વસ્તુ છે. શાકાહારી અન્ન એ જુદો જ પ્રશ્ન છે; તેનો આધાર તમે કહો છો તે પ્રમાણે જીવનનાં વધારે સચેતન સ્વરૂપોને પોતાના પેટના સંતોષ માટે નુકસાન ન કરવા માટેનો સંકલ્પ હોઈ શકે.

બધા જ પ્રકારના ખોરાકને એક સમાન રસથી બેવાની તાલીમ અંગેના પ્રશ્ન વિશે કહેવાનું કે તેના માટે તાલીમ બેવાની જરૂર નથી અથવા તાલીમથી તે પ્રાપ્ત પણ થતું નથી. વ્યક્તિને પોતાની અંદર, પોતાની ચેતનામાં સમતા પ્રાપ્ત કરવાની છે, અને જેમ જેમ સમતાનો વિકાસ થતો જશે તેમ તેમ વ્યક્તિ તેનો વિસ્તાર કરી શકે છે અથવા ચેતનાની સહિયતાના લિન્ન લિન્ન ક્ષેત્રોમાં તેને અસરકારક બનાવી શકશે.

*

હું માનું છું કે ડુંગળીને તેના લક્ષણમાં રાજસી-તામસિક તરીકે વર્ણવી શકાય. તે વજનદાર અને ભૌતિક તત્ત્વવાળી છે અને સાથે સાથે કેટલાક મજબૂત ભૌતિક પ્રાણમય બળોને ઉશ્કેરનારી છે. એ રૂપણ છે કે જો કોઈ વ્યક્તિને શારીરિક આવેગો ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવો હોય અને શરીર પ્રકૃતિ અને જે વસ્તુઓ તેને અસર કરે છે તેના પ્રત્યે તે ખુલ્લો રહેતો હોય તો ડુંગળી ખાવી સલાહકારક

કૃત્રિમ ટેવની અનુભૂતિ કરે છે અને તેને પરવા નથી હોતી કે તે વસ્તુ નાડીઓને માટે નુકસાનરક કે ખલેલ પહેંચાડનારી છે કે કેમ. બધા જ કેફી પદાર્થેની આ પ્રકૃતિ છે (દારૂ, તમાકુ, કોકેઈન વગેરે). માણસોને આ વસ્તુઓની ખરાખ અસરો દેખાવા છતાં અને સાચો આનંદ બંધ થઈ ગયા પછીથી પણ તે ચાલુ રાખે છે કારણ કે તે કૃત્રિમ જરૂરિયાત છે (તે સાચી જરૂરિયાત નથી). આ અવયેતન જિદ્દી વસ્તુ ઉપર સંકલ્પનો વિજય થવો જોઈએ અને તે વસ્તુને વિઝેરો નાખવી જોઈએ.

*

આ બધા માદક પદાર્થો (ભાંગ વગેરે) માણસનો પ્રાણમય જગતના સંપર્ક માં મૂકે છે જ્યાં આવી વસ્તુઓ (સંગીત, ગીત વગેરે) અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

૬

આ એવો યોગ નથી નેમાં શારીરિક તપસ્યા તેને પોતાને ખાતર કરવાની હોય. નેમ શરીરને ખોરાની જરૂર છે તેમ ઊંઘની પણ જરૂર છે. પૂરતા પ્રમાણમાં નિદ્રા લેવી જોઈએ, પરંતુ વધારે પડતી નહિ. કોને પૂરતી ઊંઘ કહેવી તે શરીરની જરૂરિયાત ઉપર આધાર રાખે છે.

*

જો તમે પૂરતા પ્રમાણમાં ઊંઘ નહિ લો તો જે નાડીતંત્રનું કવચ છે તે નિર્બંધ બની જશે અને શરીર અને નાડીતંત્રનાં આવરણો સાધનાનો પાયો છે.

*

નિદ્રાની જરૂર તમારા નાડીતંત્રને નિર્બંધતા પ્રત્યે ખુલ્લું કરે છે – પૂરતી ઊંઘ ન લેવી એ મહાન ભૂલ છે. ઓછામાં ઓછા સાત કલાક ઊંઘ જોઈએ. જ્યારે વ્યક્તિનું મજાકતંત્ર બહુ મજબૂત હોય ત્યારે તેને છ કલાક સુધી કે પાંચ કલાક સુધી પણ ધટાડી શકાય – પરંતુ તેવું ભાગ્યે જ હોય છે અને જરૂરિયાત સિવાય તેવે પ્રયત્ન ન કરવો.

*

નિદ્રા માટે સામાન્ય રીતે ૭ થી ૮ કલાક આપી શકાય સિવાય કે મોટી ઉંમરે અમ કહેવાય છે કે ઓછી નિદ્રાથી ચલાવી શકાય છે. જે વ્યક્તિ ઓછી નિદ્રા બે (દા.ત. ૫ થી ૬ કલાક) તો શરીર ગમે તે રીતે તેને અનુકૂળ થઈ જય છે, પરંતુ જે કાબૂ પાછો લઈ લેવામાં આવે તો તેને જે ખોટ આવી હોય તે સરભર કરીને સામાન્ય ૮ કલાક પૂરા કરી બે છે. તે પ્રમાણે ધ્યાની વખત જ્યારે માણસ બહુ ઓછા ખોરાક ઉપર જીવવા પ્રયત્ન કરે ત્યારે જ્યારે છૂટ આપવામાં આવે છે ત્યારે શરીર ખોરાક માટે ખાઉધરું થઈ જય છે અને પછી પૂર્તિ કરીને ખોટ પડી હોય તેનું વળતર વાળી નાખે છે. ધ્યાની વખત આ પ્રમાણે વારંવાર બને છે.

*

તમને શરીર સાથે જે કરવું ગમે તે પ્રમાણે કરવું શકય નથી. જે શરીરનો ફૂકત બે કે ત્રણ કલાક કામ કરવાનું કહેવામાં આવે, તો જે તે તાકાતવાન હોય તો તે પ્રમાણે અનુસરણ કરે છે - પરંતુ પછીથી તેનો ખૂબ શ્રમ લાગે છે અને જરૂરી આરામ ન મળ્યો હોય તો પડી ભાંગે છે. જે યોગીઓ પોતાની ઊંઘ બહુ ઓછી કરી નાખે છે તેઓ ધ્યાની લાંબી તપસ્યા પછી સફ્ફો થાય છે જેમાં તેઓ શરીર ઉપર થાસન કરનારાં પ્રકૃતિનાં બળોને કેમ નિયંત્રણ કરવું તે શીખે છે.

*

માંદળી અને મનની મુશ્કેલી બન્ને માટે ઊંઘ મોટી મદદ છે અને તેની ગેરહાજરી અનિચ્છનીય છે - તેનો લઈને સાજ થવાની શક્તિ ધટે છે.

*

તેમાં અમુક બળો કાર્ય કરે છે તથા વ્યક્તિત્વના કેટલાક ભાગો તેમનો ઉપયોગ કરે છે. સામાન્ય ચેતનામાં, આ ખંડ-વ્યક્તિત્વાઓ ઢંકાયેલી હોય છે અને બળો બાધ્ય મન દ્વારા મર્યાદિત થયેલાં હોય છે, પરંતુ જ્યારે વ્યક્તિ તે પરદાની પાછળ જાય છે ત્યારે તે મર્યાદા અદશ્ય થઈ જાય છે, બળોનું કાર્ય વધારે વિશ્વાણ થતું જાય છે અને શું કરવાનું છે તેને માટે સ્વાભાવિક રીતે જ કાર્ય કરે જાય છે.

પરંતુ પછીથી આ બળો દરેક પોતાના કાર્ય માટે જ એકાગ્ર હોય છે અને બીજી કોઈ પણ વસ્તુની પરવા કરતા નથી - દા.ત. અહીં તેઓ શરીરની આરામ અને નિદ્રાની જરૂરની પરવા કરતા નથી જે ખરાબ છે. મદ્યવતી ચેતનાએ વચ્ચે પ્રક્ષેપ

કરવો જોઈએ અને કહેવું જોઈએ : “ નહિ, આ ઊંઘ માટેનો સમય છે, આવી પ્રવૃત્તિઓ માટે નહિ, તેમને યોગ્ય જગ્ગાએ અને યોગ્ય સમય માટે રાખી મૂકો.”

*

નિદ્રાની ખામી પોતે જ અસ્વસ્થતાનાં ચિહ્નનો લાવે છે. સાધનાનું પોતાનું કાંચું આવા પ્રત્યાધાતો પોતે જ ઉત્પન્ન કરે નહિ, તે ત્યાર જ બને જ્યારે ઊંઘ ઓછી હોય; ખોરાક અપૂરતો હોય, વધારે પડતું કાંચું કુચું હોય અથવા નાડીતંત્રમાં ઊંઘેટ હોય ત્યારે જ આવી વસ્તુ બને. તે કદાય એટલા માટે હોય કે દિવસ દરમિયાન નાડીઓ. ઉપર તણાવ થયો હોય અને તમે આરામયુક્ત શિથિલીકરણ ન કુચું હોય તો નિદ્રા આવવી મુશ્કેલ છે.

*

તમારી અંદર રહેલી ચંચળતા આંતર તેમજ બાધ્ય નિદ્રાને અટકાવે છે. સારું ઊંઘવા માટે પ્રાણ તથા શરીર અને મને પણ કેમ શિથિલ થવું અને થાંત થવું એ શીખવું જોઈએ.

*

પૂરતો આરામ લેવાની સંભાળ રાખો. તમારે થાક સામે પણ જગ્યત રહેવાનું છે કારણું કે તે વસ્તુ આરામ અને તમસ લાવે. યોગ્ય શીતે આરામ લેવો એ તમસ નથી જે શીતે કેટલાક માણસો ધારે છે; તે વસ્તુ શરીરની શક્તિને જળવવા માટે સાચી ચેતનામાંથી કશી શકાય છે - જેવી શીતે કણ્ઠ કરનાર હઠયોગીનું ‘શવાસન’ હોય છે.

*

૨૫૭ શીતે જ — ઊંઘતાં પહેલાં નવલકથાના વાચને તમને એક તામસિક ચેતનામાં નાખ્યા એને પરિણામે તમારી નિદ્રા ભારે જડ અવચેતનમાં ગઈ અને તેને પરિણામે થાક ઉત્પન્ન થયો.

*

નિદ્રા, તેના અવચેતન પાયાને લઈને, સામાન્ય શીતે નિમ્ન ભૂમિકામાં પતન લાવે છે સિવાય કે તે સચેતન નિદ્રા હોય; તેને વધારે અને વધારે સચેતન બનાવવી એ એકમાત્ર કાયમી ઉપાય છે. પરંતુ જ્યાં સુધી તે પ્રમાણે ન બને ત્યાં સુધી

જગ્રત થાય ત્યારે માણસે આ ડૂબી જવાની કિયાનો સામનો કરવો અને શુષ્ક રાત્રી-ઓની અસરને એકત્રિત નથવા દેવી. પરંતુ આ વસ્તુઓ માટે એક સ્થિર પ્રયત્ન અને શિસ્ત હોવાં જોઈએ. અને તેને માટે સમય લાગે છે, કેટલીક વખત ઘણેં લાંબો સમય. પ્રયત્નમાંથી અટકી જવાથી ચાલશે નહિ કારણ કે તાત્કાલિક પરિણામો દેખાતાં નથી.

*

રાત્રો જગતા રહેવાનો પ્રયત્ન કરવાની પદ્ધતિ સાચી નથી; જરૂરી નિદ્રાને દબાવી દેવાથી શરીર તામસિક બને છે અને જગ્રત સમયમાં જરૂરી એકાગ્રતા માટે અયોગ્ય બનાવે છે. સાચો માર્ગ છે નિદ્રાનું રૂપાંતર કરવું અને નહિ કે દબાવી દેવી અને એ શીખવું જોઈએ કે નિદ્રા દરમિયાન પણ સચેતન કઈ રીતે વધારે અને વધારે બનવું. જો તે પ્રમાણે કરવામાં આવે તો નિદ્રા એક આંતરચેતનાના સ્વરૂપમાં બદલાઈ જાય છે, અને તેમાં જગ્રત અવસ્થામાં જે રીતે સાધના ચાલતી હોય તે પ્રમાણે ચાલુ રહે છે અને તે જ સમયે વ્યક્તિ શારીરિક સ્થિરાય બીજી ચેતનાની ભૂમિકામાં પ્રવેશ કરી શકે છે અને એક માહિતીયુક્ત અને ઉપયોગી અનુભૂતિના વિશાળ ફલક ઉપર કાબૂ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

*

અત્યારે તેને સાચી આધ્યાત્મિક અને ચૈતસિક અનુભૂતિઓ પ્રાપ્ત થાય છે - માણસોને જેમ ઘણેં ભાગે શરૂઆતમાં પ્રાણની ભૂમિકાઓની થાય છે તેવી નહિ. પ્રાણમય ભૂમિકાની અનુભૂતિઓ (જેમાં ઘણી કલ્પના અને તુકાઓ હોય છે) ચેતનાને ખુલ્લી કરવા માટે મદદરૂપ થાય છે; પરંતુ જ્યારે તેની જગાએ આધ્યાત્મિક અને ચૈતસિક ચેતનાનું સ્થાપન થાય ત્યારે સાચી પ્રગતિની શરૂઆત થાય છે.

રાત્રી દરમિયાન ચેતનાને સાચવી રાખવી એ ઘણાખરા માણસોને મુશ્કેલ પડે છે - કારણ કે રાત્રી એ ઊંઘવા માટેનો સમય હોય છે અને આરામ માટેનો સમય હોય છે અને તે સમયે અવચેતન ઉપર આવે છે. પ્રથમ તો સાચી ચેતના જગ્રત અવસ્થામાં અથવા ધ્યાન દરમિયાન આવે છે અને મનોમય, પ્રાણમય અને સચેતન શારીરિકનો કબજો લે છે. પરંતુ અવચેતન પ્રાણ અને શારીરિક તમોગ્રસ્ત રહે છે અને આ તમોગ્રસ્તતા નિદ્રાના સમયે અથવા પ્રમાદયુક્ત આરામમાં ઉપર ઊઠી આવે છે. જ્યારે અવચેતન પ્રકાશિત થાય અને સાચી ચેતના તેમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે આ અસમાનતા અદરથી થઈ જાય છે.

પિશાચ લીએ જે પ્રવેશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો તે ખોટી પ્રાણમય અશુદ્ધ શક્તિ હતી - અને જે અવાજ આવ્યો તે ચૈતસિક પુરુષનો હતો. જે તે ચૈત્ય પુરુષને જગ્રત અને અગ્રભાગે રાખે, તો તેને આ અંધકારમય બળો સામે કાયમ રક્ષણ આપશે જે શીતે આ સમયે તેનું રક્ષણ કર્યું તે પ્રમાણે.

*

રાત્રો ઊંઘ આવે તેને ઉડાડવા પ્રયત્ન કરવો ન જોઈએ - જે તમે જિદ્દી શીતે તેમ કરવાનું ચાલુ રાખશો તો તેનાં ખરાબ પરિણામો હાલમાં નહિ દેખાય; પરંતુ શરીર શ્રમિત થઈ જશે અને ભાંગી પડશે અને સાધના દરમિયાન તમે જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી છે તેનો નાશ થશે.

જે તમારે રાત્રો સચેતન રહેવું હોય, તો તમારી નિદ્રાને સચેતન બનાવવા તમારી જતને તાલીમ આપો - ઊંઘનો બિલકુલ ત્યાગ કરવાનો નથી પરંતુ તેનું ઝૂપાંતર કરવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે.

*

નિદ્રાને સ્થાને બીજી વસ્તુ ન મૂકી શકાય, પરંતુ તેમાં ફેરફાર થઈ શકે; કારણ કે તમે નિદ્રા દરમિયાન સચેતન બની શકો. જે તમે આ શીતે સચેતન બનો, તો રાત્રીનો ઊંઘ્વ પ્રકારના કાય માટે ઉપયોગ થઈ શકે - એ શરતે કે શરીરને તેના પ્રમાણમાં યોગ્ય આરામ મળવો જોઈએ : કારણ કે નિદ્રાનો હેતુ શરીરના આરામ માટે છે તથા તેનામાં પ્રાણમય-શારીરિક બળનું પુનર્જીવન કરવાનો છે. શરીર માટે ખોરાક અને ઊંઘની ના પાડવી, જે શીતે કેટલાક માણસો તપસ્વીઓના જ્યાલ અથવા આવેગ પ્રમાણે કરવાની ઈચ્છા રાખે છે - તે વસ્તુ શારીરિક સહાયને કીણ કરી નાખે છે, જે કે યૌગિક અથવા પ્રાણમય શક્તિ વાંબો સમય સુધી શ્રમિત થયેલી અથવા ભાગતી શરીર રચનાને ટકાવી રાખે છે, પરંતુ એક એવો સમય આવે છે જ્યારે આ શક્તિનું ખોંચાણ એટલું બધું સહેલું અથવા શક્તય બનતું નથી. શરીરને કુશળતાપૂર્વક કામ કરવા માટે જે વસ્તુની જરૂર હોય તે આપવી જોઈએ. મધ્યમસરનો પરંતુ પૂરતો ખોરાક (લાલસા કે કામના વગર), પૂરતી ઊંઘ પરંતુ ભારે તામસી પ્રકારની નહિ, આ પ્રમાણે નિયમ બનાવવો જોઈએ.

*

એવું કોઈ પણ કારણ નથી કે સાધનાની તીવ્રતા અપૂરતી ઊંઘ કેમ લાવે.

*

સ્વઘન અથવા નિદ્રા દરમિયાન પણ જગત અવસ્થાની માફક સાધના ચાલું રહી શકે છે.

*

બધી જ સ્વઘન અથવા નિદ્રાની ચેતના સચેતન સાધનામાં તાત્કાલિક પરિવર્તન પામે નહિ. આ વસ્તુ કંમિક રીતે કરવાની હોય છે. પરંતુ સચેતન સમાધિને તમારી શક્તિ આ વસ્તુ થઈ શકે તે પહેલાં વૃદ્ધ પામવી જોઈએ.

*

જ્યારે જગત મને અમુક પ્રકારની પ્રગતિ પ્રાપ્ત કરી હોય ત્યાર પછી જ નિદ્રા દરમિયાન ચેતનાની સાથે અસરકારક રીતે કામ લઈ શકાય.

*

તેવું સામાન્ય રીતે ત્યારે જ બની શકે જો દિવસ દરમિયાન સાધનાની ધણી સક્રિયતા હોય જે નિદ્રા-અવસ્થા દરમિયાન પણ વિસ્તાર પામેલી રહેતી હોય.

*

ઓક વખત માણસ પૂર્ણ સાધનામાં રહે ત્યાર પછી જે રીતે જગત અવસ્થામાં હોય તે રીતે નિદ્રા પણ સાધનાનો ઓક ભાગ બને છે.

*

તે બરાબર છે, તે બતાવે છે કે સાધના સતત ચાલુ રહેતી થઈ છે અને તમે સચેતન બનતા જાઓ છો. અને જગત અવસ્થા દરમિયાન જે રીતે કરો છો તે પ્રમાણે સચેતન સંકલ્પને નિદ્રા દરમિયાન પણ ઉપયોગ કરી શકો છો. આ વસ્તુ સાધનામાં ઓક ધારું અગત્યનું પગલું છે.

*

રાનો જ્યારે માણસ ચેતનાની સારી અવસ્થામાં રહ્યા પછી અવચેતનમાં ડૂબી જાય છે ત્યારે આપણને માલૂમ પડે છે કે તે અવસ્થા ચાલી ગઈ છે અને તેને પાછી પ્રામ કરવા માટે ફરીને શ્રમ કરવો પડે છે. જ્યારે બીજી બાજુએ નિદ્રા વધારે સારી

સ્થિતિની હોય ત્યારે માણસ સારી અવસ્થામાં જગ્રત થાય છે. અલબત્ત, એ માણસથી બની શકે તો નિદ્રા દરમિયાન સચેતન રહેવું વધારે સારું છે.

*

રાત્રી દ્વારા અને સામાન્ય ચેતનાવાળી જગ્રત અવસ્થા વચ્ચે જે ગાળો હોય છે તે લગભગ દરેકની સાથે બનતો પ્રસંગ છે (અલબત્ત, 'સામાન્ય' ચેતનામાં પ્રગતિ પ્રમાણેનો લેદ હોય છે); પરંતુ નિદ્રામાં સચેતના ન રહેવાથી કોઈ ફાયદો નથી; બની શકે કે તરત જ પાછા પ્રગતિમાં આવી જવાની ટેવ પાડવી જોઈએ અને એટલા માટે જગ્યા પછી થોડી એકાગ્રતા કરવી જ જોઈએ.

તમારે સવારે જગ્રત થઈને તરત જ ધ્યાન કરવું જરૂરી નથી – પરંતુ થોડી સેક ડો માટે એકાગ્રતાભયું વલણ અપનાવવું અને દિવસ માટે માતાજીની હાજરીને પુકાર કરવો.

રાત્રો તમારે એકાગ્રતામાં જ ઉંઘમાં સરકી પડવું – બંધ આંખો પણ તમે એકાગ્રતા કરી શકવા જોઈએ, નીચે લાંબા થઈને સ્ફુરું અને નિદ્રા દરમિયાન એકાગ્રતા ગાઢ બનવી જોઈએ – એટલે કે બાધ્ય જગ્રત અવસ્થામાંથી નિદ્રા એક એકાગ્રતા-પૂર્વક અંતરમાં ઉત્તરવાની કિયા બનવી જોઈએ. જો તમને લાગે કે થોડા સમય માટે બેસવું જરૂરી છે તો તમે તે પ્રમાણે કરી શકો પરંતુ પછીથી નીચે સૂઈ જાઓ અને તે વસ્તુ બને ત્યાં સુધી એકાગ્રતાને ચાલુ રાખો.

*

(નિદ્રામાં સચેતન રહેવા માટે) તમે સૂઈ જાઓ તે પહેલાં એક વિશ્િષ્ટ સંકલ્પ અથવા અભીપ્સાથી એકાગ્રતા કરીને શરૂઆત કરવી. આ સંકલ્પ અથવા અભીપ્સા અવચેતનમાં પહોંચે ત્યાં સુધીમાં સમય પણ લે, પરંતુ જો તે સરચાઈભરી, મજબૂત અને સ્થિર હોય, તો થોડો સમય પછી જરૂર તે ત્યાં પહોંચે છે – તેથી નિદ્રામાં પોતાનામાં એક નૈસર્જિક ચેતના અને સંકલ્પનું સ્થાપન થાય છે અને તે જરૂરી વસ્તુ કરી આપશો.

*

તે અધીં કે પા ભાગની કે એક ષષ્ઠમાંથી ભાગની નિદ્રા પણ તમને મળી નથી; તે ચેતનાનું આંતર ગમન હતું, જે તે સ્થિતિમાં સચેતન રહે છે પરંતુ બાધ્ય વસ્તુઓ પ્રત્યે બંધ રહે છે અને આંતર અનુભૂતિ પ્રત્યે જ ઝુલ્લી રહે છે. તમારે

આ બન્ને લિખ પરિસ્થિતિઓ વિશેનો તફાવત સ્પષ્ટ રીતે જાણવો જોઈએ, એક 'નિદ્રા' છે જ્યારે બીજી ઓછામાં ઓછી 'સમાધિ'ની શરૂઆત છે. (અલબત્ત, 'નિર્વિકલ્પ' સમાધિ નહિ. આ અંદર પાછા ચાલ્યા જવું એ જરૂરી છે કારણ કે માનવીનું સક્રિય મન પહેલાં તો બાધ્ય વસ્તુઓ તરફ વળેલું હોય છે; તેણે બિલકુલ અંદર ચાલ્યા જવાનું છે જેથી તે આંતર સ્વરૂપમાં રહી શકે (આંતર મન, આંતર પ્રાણ, આંતર શારીરિક અને ચૈતસિકમાં) પરંતુ તાલીમ વડે વ્યક્તિત એક એવા બિંદુએ પહોંચે છે જ્યારે તે બાધ્ય રીતે સચેતન રહે છે અને તેમ છતાં આંતરસ્વરૂપમાં જીવન ધારણ કરે છે અને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે અંતર્ગમન અથવા બહિર્ગમનની પરિસ્થિતિમાં રહી શકે છે; તે સમયે પણ તે જ પ્રકારની સધન અચંચલતા હોય છે અને એક વધારે મોટી અને વિશુદ્ધ ચેતનાનો આંતર-પ્રવાહ જગ્રત અવસ્થામાં રહે છે જેવી રીતે તમે રહેલી જેને તમે ભૂલથી નિદ્રા કહો છો.

*

તમારી જગ્રત અવસ્થા કરતાં તમારી નિદ્રાની અવસ્થામાં તમે વધારે સચેતન રહો છો. આ એટલા માટે છે કે તમારી શારીરિક ચેતના હજુ પૂરતા પ્રમાણમાં ખુલ્લી થયેલી નથી; તેની ખુલ્લી થવાની હજુ શરૂઆત થયેલી છે. તમારી નિદ્રા દરમિયાન આંતર-સ્વરૂપ સક્રિય બને છે અને ત્યાં રહેલો ચૈત્યપુરુષ મન અને પ્રાણને વધારે સક્રિય રીતે અસર કરી શકે છે. જ્યારે શારીરિક ચેતના આધ્યાત્મિક રીતે જગ્રત થાય છે, ત્યારે પછી તમને અત્યારે રહેલી આ તકલીફ અને વિધન નહિ રહે અને જે રીતે નિદ્રા દરમિયાન ખુલ્લી રહે છે તે રીતે જગ્રત ચેતના દરમિયાન પણ ખુલ્લી રહેશે.

શક્ષા રાખવા માટેનું આ સાચું વલણ છે અને મુશ્કેલીઓની પરવા કરવી નહિ. મુશ્કેલીઓ - અને ગંભીર પ્રકારની મુશ્કેલીઓ - યોગના માર્ગમાં આવ્યા વગર રહેવાની નહિ, કારણ કે અવિદ્યામય માનવચેતનાનું તાત્કાલિક ઝ્યાંતર કરવું શક્ય નથી તેમ જ તેને આધ્યાત્મિક ચેતનામાં ફેરવીને પરમાત્મા પ્રત્યે ખુલ્લી કરવી એ સહેલું નથી; પરંતુ શક્ષા રાખીને માણસે મુશ્કેલીઓની પરવા કરવી નહિ; દિવ્ય શક્તિ ત્યાં હોય છે જ અને તેમના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરશે.

*

તમે જે નિદ્રાનું વર્ણન કરો છો જેમાં પ્રકાશિત નીરવતા છે અથવા બીજી રીતે નિદ્રામાં શરીરના કોષોમાં આનંદ હોય છે, આ વસ્તુઓ સ્પષ્ટ રીતે જ ઉત્તમ અવસ્થાઓ છે. બીજા કલાકો, જેમના વિશે તમે અચેતન હો છો, તે કદાચ ગાઢ

નિદ્રાના ગાળાઓ હોય જેમાં તમે શારીરિકમાંથી બાહાર મનોમય, પ્રાણમય અથવા બીજી ભૂમિકાઓમાં ગયા હો. તમે કહો છો કે તમે અચેતન હતા, પરંતુ તેમાં ફક્ત એટલું જ હોય કે તમને ત્યાં શું બન્યું તેનું વિસ્મરણ થયું હોય; કારણ કે પાછા ફરતી વખતે ચેતનામાં એક પલટો આવે છે, એક ફેરફાર અથવા પરિવર્તન, જેમ નિદ્રા દરમિયાન જે કોઈ અનુભૂતિઓ થઈ હોય સિવાય કે છેલ્લી બનેલી ઘટના અથવા જે વસ્તુઓ તમને અસર કરી હોય, તેના સિવાયની બીજી વસ્તુઓ પાછી હઠી જાય છે અને બધું જાણે કે શૂન્ય બની ગયું હોય. એક બાંજુ પણ શૂન્યાવસ્થા આવે છે, એક જડતાની અવસ્થા, કેવળ શૂન્ય જ નહિ પણ ભારેખમ અને સમૃતિવિષીન પરંતુ તે ત્યારે બને છે જ્યારે વ્યક્તિ ઊંડાણમાં અને જડતાથી અવચેતનમાં ચાલી ગઈ હોય; આ અંતર્ગત ભૂસકો બિલકુલ અનીયછનાય, તમોગ્રસ્ત, નિમ્નમાં લઈ જનારો, આરામ આપવાને બદલે થાક આપનાર, અને પ્રકાશિત નીરવતાથી ઊલટો હોય છે.

*

નિદ્રામાં વ્યક્તિ બહુ સામાન્ય રીતે ચેતનામાંથી વધારે ઊંડાણભરી ચેતનામાં કુમિક રીતે લાંબા સમય સુધી ચાલ્યા કરે છે. ત્યાર પછી તે ચૈતસિક ચેતનામાં પહોંચે છે અને ત્યાં આરામ કરે છે અથવા ઊંધ્વ ચેતનામાંથી વધારે ઊંધ્વ ચેતનામાં જાય છે અને પછી આરામથી એક નીરવતામાં અને શાંતિમાં પહોંચે છે. થોડી મિનિટો સુધી પણ આ આરામમાં માણસ પહોંચે છે તે મિનિટો સાચી ઊંઘ છે જે ને શક્તિ પાછી આપે છે – જે વ્યક્તિને તે ન મળે તો અધો આરામ મળે છે. જ્યારે તમે આ આરામના કોઈ એક પ્રદેશમાં પહોંચો. ત્યારે તમે ઊંધ્વ પ્રકારના સ્વરૂપને જેવાની શરૂઆત કરો છો.

*

આધુનિક ડૉક્ટરી વિજ્ઞાનના સિદ્ધાંત અનુસાર માણસ ધર્મા તબક્કાઓ માર્ગફે નિદ્રામાં જાય છે અને પછી એક એવી અવસ્થાએ પહોંચે છે જેમાં પૂર્ણ આરામ અને શાંતિ હોય – તે ફક્ત દસ મિનિટ સુધી જ ચાલે છે, બાકીનો બધો સમય ત્યાં મુસાફરી કરવામાં અને ત્યાંથી પાછા જગ્રત અવસ્થામાં પહોંચે ત્યાં સુધીમાં ચાલ્યો જાય છે. હું માનું છું કે આ દસ મિનિટની નિદ્રાને બ્રહ્મ અથવા બ્રહ્મલોકમાં ‘સુધુમિ’ કહી શકાય, બાકીની સ્વરૂપ અથવા બીજાં જગતોમાં મુસાફરીનો માર્ગ કહી શકાય (ભૂમિકાઓ અથવા સચેતન અસ્તિત્વની અવસ્થાઓ.) આ દસ મિનિટ સ્વરૂપની શક્તિઓને પાછી પ્રાપ્ત કરે છે અને તેના વગર નિદ્રા તાજગી આપતી નથી.

માતાજીની અનુભૂતિ તથા જ્ઞાન પ્રમાણે માણસ જગ્ત અવસ્થામાંથી નિદ્રા-ચેતના-ની અવસ્થાઓના કુમ મારફતે પસાર થાય છે, જે ખરેખર ધ્યાન જગતોમાં રહેલા પ્રવેશ અને માર્ગો છે અને પછીથી એક પૂર્ણ આરામ, પ્રકાશ અને નીરવતાની શુદ્ધ સચિયદાનંદ સ્થિતિમાં પહોંચે છે – પછીથી માણસ પોતાના માર્ગો પાછો ફરે છે અને જગ્ત શારીરિક અવસ્થામાં પહોંચે છે. આ સચિયદાનંદવાળા સમયમાં નિદ્રાને તેની સંપૂર્ણ આરામદાયક કિંમત પ્રાપ્ત થાય છે. આ બંને વૈજ્ઞાનિક તેમજ ગુણ – આધ્યાત્મિક વર્ણના એકબીજાની સાથે સંપૂર્ણ એકતાવાળું છે. પરંતુ પહેલાંનું વર્ણન આધુનિક શોધ છે જેને ગુણ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન ધ્યાન લાંબા સમયથી જાણતું હતું.

ગાઢ નિદ્રા વિશેના માણસોના ઘ્યાલો બિલકુલ ભૂલભરેલા છે. તેઓ જેને ગાઢ નિદ્રા કહે છે એ ફક્ત બાધ્ય ચેતનાનો પૂર્ણ અવચેતનમાં ભૂસકો છે; તેઓ તેને સ્વભનવિહીન નિદ્રા કહે છે; પરંતુ તે ફક્ત એવી સ્થિતિ છે જેમાં સપાટી ઉપરની નિદ્રા-ચેતના છે. આ ચેતના એક સૂક્ષ્મ, બાધ્ય ચેતનાનું લાંબાધ્ય છે અને તે સક્રિય નિદ્રા દરમિયાન પણ રહેલી છે. તે સ્વભનની નોંધ રાખીને સ્થૂલ મનને પહેંચાડવા માટે અશક્ત હોય છે. હકીકતમાં તો સમગ્ર ચેતના સ્વભનથી ભરેલી હોય છે. એક ફક્ત ટૂંકા ગાળા દરમિયાન જ વ્યક્તિ બ્રહ્મલોકમાં રહે છે અને તે સમગ્રે સ્વરૂપ અટકી ગયાં હોય છે.

*

એક લાંબી અતૂટ નિદ્રા જરૂરી છે કારણ કે સમગ્ર નિદ્રા દરમિયાન ફક્ત ૧૦ મિનિટ જ માણસ સાચા આરામમાં પ્રવેશ કરે છે – એક પ્રકારની ચેતનાની સચિયદાનંદ અવસ્થામાં – અને તે જ શરીર રચનાને માટે પાછી શક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. બાકીનો બધો સમગ્ર ચેતનાની લિન્ન અવસ્થાઓ મારફતે તે સ્થિતિ તરફ મુસાફરી કરવામાં અને પછીથી પાછી જગ્ત અવસ્થામાં આવવા માટે પસાર થાય છે. આ દસ મિનિટના સાચા આરામની વાક્તવિક હકીકતની ડોકટરી માણસોએ નોંધ કરેલી છે, પરંતુ, બેશક, સચિયદાનંદ વિશે તેઓ કાંઈ પણ જાણતા નથી !

સમગ્ર નિદ્રા સ્વર્પનોથી ભરપૂર હોય છે. શા માટે રાત્રિ અથવા દિવસ માટે કોઈ તફાવત કરવો જોઈએ ?

*

રાત્રે માણસે સાધના દ્વારા જગ્રત ચેતનામાં જે કાંઈ પ્રામ ક્ર્યું હોય તેની ભૂમિકાથી નીચેની ભૂમિકામાં ચેતના ચાલી જાય છે, સિવાય કે નિદ્રા સમય દરમિયાન ઉચ્ચ પ્રકારની ઊર્ધ્વમાં ઉઠાવનારી અનુભૂતિઓ પ્રામ થઈ હોય અથવા સિવાય કે શારીરિક ચેતનામાં યૌગિક ચેતના એટલી બધી સમર્થ રીતે પ્રામ કરેલી હોય જે અવ-ચેતન જરૂરતાના ખોચાણનો સામનો કરી શકે. સામાન્ય નિદ્રામાં થરીરમાં રહેલી ચેતના એ અવ-ચેતન શારીરિકની ચેતના હોય છે, જે ધટેલી હોય છે, સ્વરૂપની બાકીની ચેતના જેટલી જગ્રત અને જીવંત હોતી નથી. બાકીનું સ્વરૂપ પાછળના ભાગમાં ઊભું રહે છે અને તેની ચેતનાનો અમૃક અંશ બીજી ભૂમિકાઓમાં અને પ્રદેશોમાં જાય છે અને એવી અનુભૂતિઓ થાય છે જેની નોંધ, તમે જે રીતે વર્ણિન ક્ર્યું તે પ્રમાણે, સ્વરૂપમાં થાય છે. તમે કહો છો કે તમે ધણી ખરાબ જગાઓમાં જાઓ છો અને તમે વર્ણિન ક્ર્યું તેવી અનુભૂતિઓ પ્રામ કરો છો; પરંતુ તેમાંની કોઈ વસ્તુ અચૂક રીતે તમારી અંદર કોઈ ખરાબ વસ્તુ છે તેની નિશાની નથી. તેનો એટલો જ અર્થું કે તમે પ્રાણમય પ્રદેશમાં જાઓ છો. જેમ દરેક વ્યક્તિ જાય છે, અને પ્રાણમય જગત આવી જગાઓથી અને આવી અનુભૂતિઓથી ભરપૂર હોય છે. તમારે એટલું જ કરવાનું છે કે ત્યાં જવાનું બિલકુલ બંધ કરવાનું નથી, કારણ કે તેમાંથી પૂર્ણ રીતે છૂટા થઈ શકતું નથી, પરંતુ ત્યાં પૂર્ણ રક્ષણથી જવું, જ્યાં સુધી આ અતિ-શારીરિક પ્રકૃતિના પ્રદેશો ઉપર તમે કાબૂ પ્રાપ્ત ન કરી શકો. એ એક કારણ છે કે શા માટે તમારે માતાજીનું સમરણ કરવું અને નિદ્રા પહેલાં તેમની શક્તિ પ્રત્યે ખુલ્લા થવું; કારણ કે આ ટેવને જેમ જેમ તમે વધારે પ્રાપ્ત કરતા થશો અને તેમાં સફળતા મેળવશો તેમ તેમ તમારી સાથે રક્ષણ વધારે અને વધારે રહેતું થશે.

*

એ જગ્યત મન છે જે જગ્યત અવસ્થામાં રહેલા જીવન વિશે વધારે કે એહા પ્રમાણમાં વિચારે છે, સંકલ્પ કરે છે અને કાબૂ રાખો છે, નિદ્રામાં તે મન ત્યાં હોતું નથી અને તેના ઉપર નિયંત્રણ હોતું નથી. એ વિચારશીલ મન નથી જે સ્વભન વગેરે જોતું હોય, અથવા અવ્યવસ્થિત રીતે નિદ્રા દરમિયાન સચેતન હોય. સામાન્ય રીતે જેને આપણે અવચેતન કહીએ છીએ તે ઉપર આવે છે. જે જગ્યત મન શરીરમાં સક્રિય હોય, તો માલુસ નિદ્રા લઈ શકે નહિ.

*

તમે બિનન બિનન વસ્તુઓનું એકીસાથે મિશ્રણ કરો છો – તેથી તમે સમજું શકતા નથી. હું ફરી સામાન્ય જગ્યત ચેતના અને સામાન્ય નિદ્રા ચેતનાના લેટ વિશે સમજાવતો હતો, કારણ કે તેઓ સાધકો હોય કે ન હોય, છતાં માણસોમાં કાર્ય કરે છે – અને તેને તથા સાચા આત્માને અથવા ચૈત્યપુરુષને કોઈ સંબંધ નથી. નિદ્રા અને જગ્યત અવસ્થાનો નિર્ણય સાચા આત્મા યા ચૈત્યપુરુષ દ્વારા થતો નથી, પરંતુ મનની જગ્યત અવસ્થા અથવા સક્રિયતા અથવા તેની અટકાયત થાય છે – જ્યારે તે થોડો સમય માટે અટકી જાય છે ત્યારે ત્યાં અચેતન સપાટી ઉપર આવે છે અને નિદ્રા હોય છે.

તે જુદી જ વસ્તુ છે – યૌગિક ચેતનામાં વ્યક્તિને અવચેતનનું સ્થાત પગની નીચે અનુભવાય છે, પરંતુ અવચેતનની અસર એટલામાં જ સમાઈ જતી નથી – તે શરીરમાં ફેલાયેલું હોય છે. જગ્યત અવસ્થામાં તેના ઉપર સચેતન વિચારશીલ મન અને પ્રાણ અને સચેતન સ્થૂલ મનનો કાબૂ હોય છે, પરંતુ નિદ્રા અવસ્થા દરમિયાન તે સપાટી ઉપર આવે છે.

*

સામાન્ય સ્વભનોમાં અવચેતન મન સક્રિય હોય છે. પરંતુ જે સ્વભનમાં માલુસ ચેતનાની બીજી ભૂમિકાઓમાં જાય છે, મનોમય, પ્રાણમય, સૂક્ષ્મ શારીરિક વગેરેમાં, તે આંતર સ્વરૂપો ભાગ હોય છે, આંતર મનોમય, અથવા પ્રાણમય અથવા શારીરિક અને તે ભાગ સામાન્ય રીતે સક્રિય હોય છે.

*

આ સ્વભનો કેવળ સ્વભનો નથી. બધાનું કોઈ કારણ, અવ્યવસ્થિત અથવા અવચેતનની રચના હોતી નથી. કેટલાક પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપરની નોંધો અથવા

અનુભૂતિઓનો અનુવાદ હોય છે. જ્યારે માણસ નિદ્રા દરમિયાન તેમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે કેટલાંક સૂક્ષ્મ શારીરિક ભૂમિકાઓ ઉપરનાં દર્શયો અથવા ઘટનાઓ હોય છે. ત્યાં માણસો ઘણી વખત એવા બનાવોમાંથી પસાર થાય છે, અથવા એવાં કાર્યો કરે છે જે ને કાર્યો એક જ પ્રકારના સંભેગો અને એ જ માણસો સાથે શારીરિક જીવનમાં કરતાં હોય તેવા જ પ્રકારના હોય છે. જે કે તેની વ્યવસ્થા અને માળખામાં ઠીક ઠીક ફેરફાર હોય છે. પરંતુ એવું પણ બને કે બીજી સંભેગો અને બીજી માણસો સાથે પણ સંપર્ક હોય જેમને આ ભૌતિક જીવનમાં માનવી ન મળેલો હોય, અથવા આ સ્થૂલ જગતની જે વસ્તુઓ ન હોય તેવી વસ્તુઓ પણ ત્યાં હોય.

જગ્રત અવસ્થામાં તમે અમુક મર્યાદિત ક્ષેત્ર અથવા તમારી પ્રકૃતિના કાર્ય વિશે જ સભાન હો. નિદ્રા દરમિયાન આ ક્ષેત્રથી પર રહેલી વસ્તુઓ વિશે પણ તમે સ્પષ્ટ શેતે સભાન બનો - જગ્રત અવસ્થાની પાછળ એક વધારે વિશાળ અથવા પ્રાણમય પ્રકૃતિ વિશે અથવા એક સૂક્ષ્મ શારીરિક અવયેતન પ્રકૃતિ જે તમારી અંદર રહેલી ઘણી વસ્તુને ધારણ કરતી હોય પરંતુ જગ્રત અવસ્થા દરમિયાન સ્પષ્ટ શેતે સક્રિય ન દેખાતી હોય. આ બધા તમોગ્રસ્ત માળેને સ્વર્ણ કરવાના હોય છે, નહિ તો પ્રકૃતિમાં કોઈ ફેરફાર થતો નથી. તમારે તમારી જતને પ્રાણમય અથવા અવયેતન સ્વર્ણનોથી વિક્ષુબ્ધ થવા ન દેવો - કારણ કે આ બે વસ્તુઓ સ્વર્ણની અનુભૂતિનો વધારે વિશાળ ભાગ રોકી લે છે - પરંતુ આ વસ્તુઓ અને તેઓ જે પ્રવૃત્તિઓનું સૂચન કરે છે તેમાંથી મુક્ત થવાની અભીસા કરવી, સચેતન બનવું અને દિવ્ય સત્ય સિવાયની બધી વસ્તુઓનો ઈનકાર કરવો; જેટલું વધારે પ્રમાણમાં તમે તે સત્યને પ્રામ કરશો અને જગ્રત અવસ્થામાં તેને વળગી રહેશો. તથા બીજી બધી વસ્તુઓનો ઈનકાર કરશો, તેટલા વધારે પ્રમાણમાં આ હવકા પ્રકારના સ્વર્ણના મસાલાઓમાંથી તમે મુક્ત બનશો.

*

મેં તમારી ચેતનાની અવસ્થા વિશે વાત કરી - તમે જેટલા વધારે સચેતન બનો તેટલા વધારે પ્રમાણમાં યોગ્ય સ્વર્ણો આવશે.

*

જ્યાં સુધી ખરેખર અર્થેસ્યુચક સ્વર્ણાંઓ ન હોય ત્યાં સુધી તેમનો અભ્યાસ કરવો એટલે નિરર્થક સમય ગુમાવવો.

*

તમે સ્વખનાંઓને વધારે પડતી અગત્ય આપો છો. તમારા જગ્યત મન અને પ્રાણને મુક્ત રાખો – પછીથી તમે સ્વખનાંઓ સાથે કામ લઈ શકશો અને તેઓ ફૂકત અવયેતનમાંથી રહેલી સમૃતિઓ જે રહેશે.

*

આ બધાં સ્વખનાંઓ સ્પષ્ટ શીતે જ એવી રચનાઓ હોય છે જેને માણસ પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપર મળે છે, પરંતુ ભાગ્યે જ મનોમય ભૂમિકા ઉપર આવે છે; કેટલીક વખત તે તમારા પોતાના મનની અથવા પ્રાણની રચનાઓ હોય છે; કેટલીક વખત તેઓ બીજાના મનની રચનાઓ હોય છે અને તેનો તમારા પોતાના મનની અંદર થયેલો પૂર્ણ અનુવાદ હોય છે; કેટલીક વખત અમાનવ બળો અથવા બીજી ભૂમિકાઓ ઉપર રહેલાં સત્તવોની આ રચનાઓ હોય છે. આ વસ્તુઓ સાચી નથી અને સથૂલ જગતમાં સાચી બનવાની જરૂર હોતી નથી, પરંતુ આ ભૌતિક જગતમાં તેમની તેમ છતાં અસર થઈ શકે, જે તે હેતુ માટે તેમની રચના થઈ હોય અથવા તેવું વલણ હોય તો. જે તેમને મંજૂર રાખવામાં આવે, તો તેમની ઘટનાઓ અથવા તેમનો અર્થ તેઓ સિદ્ધ કરી શકે – કારણ કે તેઓ ધારે ભાગે પ્રતીકાત્મક અથવા યોજના-ત્મક હોય છે – અને તે વસ્તુ આંતર અથવા બાધ્ય જીવનમાં પણ બની શકે. તેમને માટે યોગ્ય માર્ગ એવો છે કે ફૂકત નિરીક્ષણ કરવું અને સમજવું અને જે તેઓ વિરોધી બળમાંથી આવ્યા હોય તો તેમનો ઈનકાર કરવો અથવા નાશ કરવો.

બીજાં કેટલાંક એવાં સ્વખનાંઓ હોય છે જેમનો આવો પ્રકાર હોતો નથી પરંતુ જે સાચી હકીકિત તરીકે બીજી ભૂમિકાઓ ઉપર, બીજા વિશ્વોમાં આપણા કરતાં જુદી જ પરિસ્થિતિઓમાં બનેલી વસ્તુઓ હોય છે તેની રજૂઆત અથવા અનુવાદ થયેલો હોય છે. વળી, બીજાં કેટલાંક સ્વખનો હોય છે જે શુદ્ધ શીતે પ્રતીકાત્મક હોય છે અને બીજાં આપણા અસ્તિત્વમાં રહેલી કેટલીક કિયાઓ અને શક્યતાઓનું સૂચન કરે છે, જેઓ જગ્યત માટે પરિચિત હોય અથવા જેને તે જાણી શકતું ન પણ હોય. કેટલીક વખત તેઓ જૂની સમૃતિઓમાંથી આવે છે અથવા અદ્દિય શીતે સંગ્રહ કરેલી અથવા અવયેતતમાં હજુ પણ સક્રિય રહેલી વસ્તુઓ ઉપર ઊઠી આવે છે. આ બધી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની વસ્તુઓનો જથ્થો હોય છે જેમાં ફેરફાર કરવાનો હોય છે અથવા જેમ જેમ માણસ ઊધ્વંતર ચેતનામાં ઊંચે જતો જાય છે તેમ તેમ તેનો નિકાલ કરવાનો હોય છે. જે વ્યક્તિને તેનો કયો અર્થ કરવો તે સમજ પડી જાય; તો તે સ્વખનાંઓમાંથી ધાર્યું જ્ઞાન અથવા આપણી પ્રકૃતિનાં ધારાં રહ્યો અને બાધ્ય પ્રકૃતિ વિશે ધારી વસ્તુઓ જાણી શકે.

*

સ્વભનમાં આવેલા આ આંકડાઓ અને સૂચનો ત્રણ લિન્ન કારણોને બઈને હોઈ શકે.

(૧) અતિભૌતિક જગતમાં વસતાં સત્તવોની સાથે તમારું મિલન હોય અને તેઓ તમારી અંદર રસ લેતાં હોય.

(૨) પ્રકૃતિનાં બળો, મનોમય પ્રકૃતિ અથવા પ્રાણમય પ્રકૃતિનાં, જેઓ આવા માનવીય દેખાવો ધારણ કરે અને પ્રતીકાત્મક સ્વમુમાં વિશ્વરૂપ મન અથવા વિશ્વરૂપ પ્રાણની કોઈ રચનાની તમને જાણ કરે. આ સંદેશાઓ એવાં સૂચનો કે ચેતવણીઓ તમને આપે જે ભાવિમાં બનવાનું હોય. પેલી સ્વીકારી કોઈ એવું પ્રકૃતિનું બળ હોવું જોઈએ, કારણ કે તેનું બાળક અને પેટી ઝૂપણ રીતે જ પ્રતીક છે - તેની પોતાની રચનાનું અથવા સર્જનનું બાળક જેને તે ઈચ્છાતી હતી કે તમે સ્વીકારો અને તમારી ચેતનામાં રાખો, પેટી કોઈ એવી ટેવ મુજબની કિયાઓ હતી જેને આ બાળ ઈચ્છાનું હતું કે તમે તમારી અંદર રાખો. તમારી સંભાળ લેવા માટે તેણે જે તૈયારી બતાવી તે એવું કહેવાની એક રીત હતી કે તમારા ઉપર તેનો કાબૂ રહે. તે બધી વસ્તુઓને વિદ્યાય કરી દેવી એ જ સાચી વસ્તુ કરવાની છે.

(૩) તમારા મનની રચનાઓ સ્વમાંઓ રૂપે આવી જેથી કરીને તમને તેને જે સૂચનો મળ્યાં હતાં અથવા પ્રકૃતિના કોઈ બળનાં દર્શાનો હતાં, અને તે છેલ્લા સ્વમુમાં બન્યું તે પ્રમાણે તમારા આંતર સ્વરૂપને ઈનકાર કરવાની ઈચ્છા થયેલી.

*

સ્વમનો આ પ્રસંગ ચોક્કસ શારીરિક ભાવિ દર્શાનનો પ્રસંગ હતો. આવાં સ્વમાંઓ પ્રામ કરવાની શક્તિ ભાગ્યે જ બને છે, કારણ કે સામાન્ય રીતે આવાં ભાવિદર્શનો આંતર દર્શનમાં થાય છે પરંતુ નિદ્રામાં નહિ. સ્વભનમાં પ્રાણમય અથવા મનોમય રચનાઓ ધણી વખત એવા આકારો લે છે જે જે સારતત્ત્વમાં સિદ્ધ થાય છે. પરંતુ તેમાં વિગતોની ચોક્કસાઈ હોતી નથી.

ફક્ત વિશ્િષ્ટ પ્રકારનાં સ્વમાંઓ જ તે પ્રમાણે કરે છે (સાચો ભૂતકાળ અને સાચા ભાવિ વિશેનું સૂચન). સૌથી વધુ વ્યવસ્થિત રવમાંઓ યા તો પ્રતીકાત્મક હોય છે યા તો શારીરિક ભૂમિકા ઉપર બનવાને બદલે મનોમય અથવા પ્રાણમય ભૂમિકામાં બનતી વસ્તુઓનો જ નિર્દેશ કરે છે.

આ વસ્તુ સચેતન વિચાર રચનાની શક્તિનું સૂચન કરે છે. વિચારોમાં અસર-કારક શક્તિ હોય છે - સામાન્ય રીતે કોઈ વાતાવરણ અથવા વલણોનું સર્જન.

કરીને - આમ જ્યારે માણસને માંદગી હોય ત્યારે, તેની આસપાસ રહેલા માણસોએ નિરાશાયુક્ત ભાવિ વિશે વિચારો ન કરવા અથવા દદ્દ અથવા ડરના વિચારો ન કરવા કારણું કે તે વસ્તુ સાજ થવાની વિરુદ્ધ છે. પરંતુ સચેતન વિચારરચનાની શક્તિ એક વિશીષ્ટ શક્તિ છે અને ધ્યાણી વિરલ હોય છે. તે વસ્તુ સાધના દ્વારા પ્રામ થઈ શકે છે અથવા તે પોતાની જાતે જ સાધકમાં આવે છે.

*

આ પ્રકારનાં સ્વખનાંઓ અવચેતનમાંથી આવે છે. યૌગિક અનુભૂતિનાં એ સૌથી મૂંજવતાં તર્ફો છે કે ચેતનાના ઊધ્વ સ્તરોમાં જે વસ્તુ સ્થાપિત થયેલી છે અને કરવામાં આવી છે તેને અવચેતન કેટલી જિદ્દી રીતે પડી રાખે છે તે શોધવું મુશ્કેલીભર્યું છે. પરંતુ ફક્ત એટલા જ કારણસર આ સ્વખનાંઓ ધ્યાણાં ઉપયોગી સૂચનો હોય છે કારણ કે તેઓ આ નિમન જગતમાં રહેલી તમોગ્રસ્ત મૂળવાળી વસ્તુઓને શોધી કાઢવા શક્તિમાન બનાવે છે અને તેમના ઉપર કાર્ય થઈ શકે છે. ના; એ એવું સૂચન કરતાં નથી કે તમારી ચેતનાના કોઈ ભાગમાં એક મધ્યાંતર તરીકે યોગની હાલની પરિસ્થિતિ કેવી છે પરંતુ એવો જ નિર્દેશ કરે છે. જૂનાં પ્રાણમય વલણો અને સક્રિયતાઓ હજુ પણ તે રહસ્યમય અને તમોગ્રસ્ત અવચેતન કેદમાં રહેલી છે અને જ્યારે સચેતન સંકૃપ્તને દૂર કરવામાં આવે છે. ત્યારે તે બધાં ભૂતો ચીં ચીં કરતાં સપાટી ઉપર ઊપસી આવે છે. જે સ્વખન બિલકુલ કુદ્ર હોય, તો તે એટલું બતાવે છે કે આ ભૂત લશકરી નાવેંની આખ્યાયિકાના ભૂતો જેવું પ્રચંડ રાક્ષસી નહોતું, પરંતુ અર્થવિધીન નર્મમાંનો કોઈ આભાસ હતો.

*

એવું વારંવાર બને છે કે જ્યારે જગ્રત ચેતનામાંથી કોઈ વસ્તુને બહાર ફેંકી દેવામાં આવે ત્યાર પછી પણ તે સ્વખનમાં પાછી ફરે છે. આ પુનર્ગમન બે પ્રકારનું હોય છે. એક જ્યારે વસ્તુ બહાર જાય છે ત્યારનું હોય છે, પરંતુ તેની સમૃતિ અથવા છાપ અવચેતનમાં ટકી રહે છે અને નિદ્રામાં સ્વખનના સ્વરૂપમાં બહાર ઉપર ઊઠી આવે છે. આ અવચેતન સ્વખન-પુનરાગમનો કોઈ અગત્યનાં હોતાં નથી; તેઓ વાસ્તવિકતાને બદલે છાપાઓ હોય છે. બીજી પ્રકારમાં સ્વખનાંઓ પ્રાણમાં આવે છે અને તમારા આંતર-સ્વરૂપના કોઈ ભાગમાં કેટલી જૂની ગતિઓ બાકી રહેલી છે અથવા કેટલી ઉપર વિજ્ઞય પ્રાપ્ત થયો છે તેની પરીક્ષા થાય છે અથવા તે વસ્તુઓનો નિર્દેશ થાય છે. કારણ કે નિદ્રા દરમિયાન જગ્રત ચેતનાનો કાબુ તથા સંકૃપ્ત ત્યાં હોતાં નથી. તેમ છતાં જે કોઈ માણસ નિદ્રા દરમિયાન સચેતન રહે અને નિદ્રા

દરમિયાન જે સંજોગોએ પહેલાં તેમને ઉત્પન્ન કરી હતી તેમનું પુનરાવતોન થાય છતાં તે જૂની ગતિઓની તેના ઉપર અસર થતી નથી અથવા તાત્કાલિક તેમના ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરીને તેમને બહાર ફેંકી દે છે, ત્યારે એટલું સમજવું તે ત્યાં તે પ્રદેશ ઉપર પણ વિજ્ય પ્રાપ્ત થયો છે. તમારું સ્વખન જે વાસ્તવિકતાઓ સાથે બિલકુલ અનુરૂપ હતું તે આ પ્રકારની સાચી અનુભૂતિ હતી; ટેવમાંથી જૂની ગતિ ખરેખર પાછી આવેલી પરંતુ તમે તાત્કાલિક સચેતન બન્યા અને તેનો ઈનકાર કર્યો. આ ઉત્સાહજનક નિશાની છે અને ધારણા ઓછા સમયમાં પૂર્ણ રીતે તે બધી વસ્તુઓ ચાલી જશે તેનું વચ્ચન આપે છે.

*

જે સ્વમાંઓ! અવચેતનની છાપોમાંથી ઘડાય છે અને અવ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવાય છે (અવચેતન મન, પ્રાણ અથવા શારીરિકમાંથી) તેમનો યા તો કોઈ અર્થ નથી અથવા એવો અર્થ હોય છે જે જે સમજતો નથી અને જાણવાલાયક અર્થ પણ હોતો નથી: ભલે તે અર્થ સમજય. બીજાં સ્વમાંઓ યા તો મનોમય, પ્રાણમય અથવા સૂક્ષ્મ શારીરિક જગતોની ફક્ત ઘટનાઓ હોય છે અથવા તેઓ વધારે વિશાળ મનોમય, પ્રાણમય અથવા સૂક્ષ્મ શારીરિક ભૂમિકાઓની હોય છે અને તેમનામાં એવો અર્થ હોય છે જે જે સ્વમના આકારો આપણી સાથે વ્યવહાર કરવા પ્રયત્ન કરતા હોય છે.

*

જ્યારે માણસ શારીરિક ચેતનામાં હોય છે, ત્યારે નિદ્રા અચેતન પ્રકારની હોવાની શક્યતા હોય છે, ધારી વખત ભારેખમ અને સ્કૂર્ટિં ન આપનારી, તથા સ્વખનાંઓ પણ અવચેતન પ્રકારનાં હોય છે જેમાં વ્યવસ્થિતતા હોતી નથી અને અર્થાતીન હોય છે અથવા જો કોઈ અર્થ હોય તો સ્વમાંઓનાં પ્રતીકો એટલાં બધાં ગોટાળા ભરેલાં અને તમોગ્રસ્ત હોય છે કે તેમને સમજવાં શક્ય નથી. અવચેતનમાં માતાજીના પ્રકાશને નીચે ઉતારવાથી આ અંધકારને દૂર કરી શકાય છે અને નિદ્રા આરામયુક્ત, તાજગી આપનારી અથવા પ્રકાશિત અને સચેતન બને છે.

*

આંતર ચેતના જ્યારે વિકાસ પામતી હોય છે અને સ્વરૂપનો વધારે અને વધારે નૈસર્જિંક ભાગ બને છે ત્યારે આ અનુભૂતિઓ સામાન્ય હોય છે – એ એક આંતર ચેતનાનું નૈસર્જિંક અંતઃસ્કુરણાયુક્ત જ્ઞાન હોય છે અને જે બાધ્ય મન ઈન્દ્ર્યજન્ય મુદ્દાઓ અને બાધ્ય ઘટનાઓની ઉપર સામાન્ય આધાર રાખે છે તેની

જગાએ આ જ્ઞાન વધારે પ્રમુખ સ્થાને હોય છે. ખરેખર સમગ્ર સ્વરૂપ સચેતન બને છે – ચેતનાનો પ્રદાર્થ વસ્તુઓ વિશે સચેતન બને છે, નહિ કે ભાત્ય કરણુંનો ભાગ.

નિદ્રા દરમિયાન ચેતનાનો અમુક અંશ સ્વરૂપની બીજી ભૂમિકાઓમાં જાય છે અને ત્યાં વસ્તુઓને જુએ છે અને તેમની અનુભૂતિ કરે છે. એ બિલકુલ શક્ય છે કે સાક્ષી ચેતના આ ઘટનાઓનું અનુસરણ કરે છે જે સામાન્ય રીતે ચેતનાના નિદ્રા-યુક્ત ભાગનું સંવાદમય ભાષાન્તર કરીને તેનું સંક્રમણ કરે છે – નિદ્રા ચેતના તેમને ગ્રહણ કરે છે અને અવચેતનનાં અસંબંધ સ્વરૂપાંઓને બદલે તેઓ અર્થસૂચક સ્વરૂપાંઓ બને છે. અથવા સાક્ષી ચેતના પોતાની જતને હાજર રાખીને ત્યાં બનતી ઘટનાઓને અને અહીં બનતી ઘટનાઓનું પણ નિરીક્ષણ કરે છે. આ વસ્તુ થોડા સમય પછી વિકાસ પામશે.

*

શારીરિક મન (અથવા અવચેતન) કાયમ સ્વરૂપમાં દખલ કરે છે અને પોતાની સમજૂતી રજૂ કરે છે. જ્યારે મનોમય અથવા પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપર સ્પષ્ટ અનુભૂતિ થાય છે ત્યારે જ તે દખલ કરવાનો પ્રયત્ન કરતું નથી.

*

તે સ્વરૂપાંઓ મનોમય અથવા ઊંઘ્વ પ્રાણની ભૂમિકાઓનાં છે જેમાં અહીં બને છે તેના કરતાં જુદા લયવાળી વસ્તુઓ બને છે અને તેમાં મુક્ત બળો હોય છે, પરંતુ તેમાંની કેટલોક અહીંની વસ્તુઓ અને ઘટનાઓની રચના કરે છે – નહિ તે તેઓ ભવિષ્યવાણી તરીકે જ બરાબર સિદ્ધ થાય છે પરંતુ તે ચરિતાર્થ થવા માટેનાં બળોનું સર્જન કરે છે.

*

જગ્રત અવસ્થા અને નિદ્રા અવસ્થા વચ્ચે કોઈ સધન અનુસંધાન હોતું નથી પરંતુ એક સૂક્મ અનુસંધાન હોઈ શકે. જગ્રન અવસ્થાની ઘટનાઓ નિદ્રા જગતને વારંવાર અસર કરે છે પણ તેને માટે મન અથવા પ્રાણની ઉપર તેની પૂરતી પ્રતિક્રિયા હોય. સ્વરૂપ ભૂમિકાઓની રચનાઓ અને પ્રવૃત્તિઓ પોતાની જતની કોઈ વસ્તુ અથવા તેમની અસરોની કોઈ વસ્તુ જગ્રત શારીરિક સ્થિતિમાં પ્રક્ષેપ કરે છે; જો કે તેઓ ભાગ્યે જ ચોક્કસાઈથી પોતાનું પુનઃસર્જન કરતા હોય. જો નિદ્રા ચેતના બહુ ઉચ્ચ પ્રકારનો વિકાસ પામેલી હોય તો જ માણસ સામાન્ય રીતે ત્યાં રહેલી વસ્તુઓને જુએ છે જે પાછળથી માણસોના વિચારો, વાણી અને કાર્યો દ્વારા નિશ્ચિત થાય છે અથવા ભૌતિક જગતની ઘટનાઓમાં નિશ્ચિત થાય છે.

*

આ બધાં સવનો પ્રાણમય ભૂમિકાનાં છે જેમાં પ્રાણમય ભૂમિકા આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓ સ્વીકારે છે અને અહંકારનાં રૂપોમાં ફેરવી નાખવા માટે પ્રયત્ન કરે છે અને તેની સાથે પછીથી શક્તિનો અને ચેતનાનો ઘટાડો તથા પતનનું સૂચન કરે છે. તમારે આ સવનાંઓને કોઈ અગત્ય ન આપવી જોઈએ સિવાય કે નિદ્રાની અવસ્થામાં, પ્રકૃતિ કેવી છે તેનું તે સૂચન કરે છે.

*

તેમનો એટલો જ અર્થ છે કે જ્યારે તેઓ પાછા આવે છે, ત્યારે તેમને સવનાંઓ આવ્યાં છે તેના વિશે તેઓ સભાન નથી. નિદ્રા દરમિયાન ચેતના બીજી ભૂમિકાઓમાં જાય છે અને ત્યાં અનુભૂતિઓ પ્રાપ્ત કરે છે અને જ્યારે સ્થૂલ મન દ્વારા તેનો પૂર્ણ કે અપૂર્ણ અનુવાદ થાય છે ત્યારે તેમને સવનાંઓ કહેવાય છે. સમગ્ર નિદ્રા દરમિયાન આવાં સવનાંઓ ચાલ્યા કરે છે, પરંતુ કેટલીક વખત માણસને તે યાદ રહે છે અને કેટલીક વખત યાદ રહેતાં નથી. કેટલીક વખત માણસ નીચે અવચેતનમાં જાય છે અને ત્યાં પણ સવનાંઓ હોય છે, પરંતુ એટલા બધા ઊંડાણમાં હોય છે કે વ્યક્તિ જ્યારે તેમાંથી બહાર નીકળે છે ત્યારે વ્યક્તિ ને સવનાંઓ આવ્યાં હોય તે ચેતના પણ રહેતી નથી.

*

જ્યારે શારીરિક સવરૂપ ઉપર અંદરથી કાર્ય ચાલતું હોય છે ત્યારે શાંતિ અને વધારે પડતું બોલવાના વારાફેરા સ્વાભાવિક છે. જ્યારે નિદ્રા વધારે જગ્યત હોય છે, આપણે એમ કષીએ તો, માણસને બધા પ્રકારનાં સ્વમો આવે છે: જ્યારે આ સવનાંઓ વિશે સભાનતા હોતી નથી તો એટલા માટે કે શરીરની નિદ્રા બહુ ગાઢ હોય છે – સવનાંઓ તો ત્યાં હોય છે પરંતુ શરીર ચેતના તેની નોંધ લેતી નથી અથવા તેને સ્મૃતિ પણ રહેતી નથી કે તેને સવનાંઓ આવેલાં.

*

તેનો આધાર આપણે જ્યારે જગ્યત થઈએ છીએ ત્યારે ચેતનાની બે અવસ્થાઓ વર્ણે કુવો સંબંધ છે તેના ઉપર રહેલો છે. સામાન્ય રીતે ચેતનામાં એક પલટો આવે છે જેમાં નિદ્રા અવસ્થા ઓછી કે વર્તી રીતે ઓચિંતી અદેશ્ય થઈ જાય છે, અને શારીરિક કોશ ઉપર સવનાંઓની ઘટનાઓ દ્વારા (અથવા તેમનો અનુવાદ) ને અસ્થિર છાપ પડેલી હોય છે તેને ભૂંસી નાખે છે જે જગ્યેત અવસ્થા વધારે સવસ્થ હોય (ઝડપી નહિ) અથવા જે છાપ વધારે મજબૂત હોય જે છેલ્લા સ્વમની

સમૃતિ રહે છે. છેલવા પ્રસંગમાં વ્યક્તિ લાંબા સમય સુધી સ્વભનની સમૃતિ રાખી શકે છે પરંતુ સામાન્ય શીતે ઊઠી ગયા પછી સ્વમની સમૃતિઓ જાંખી પડી જાય છે. જેમને તેમનાં સ્વભનાંએ યાદ રાખવાં હોય તેઓ કેટલીક વખત શાંત પડી રહીને પાછા હઠવાની તાલીમ વે છે અને એક પછી એક સ્વમને સમૃતિમાં લાવે છે. જ્યારે નિદ્રા અવસ્થા હળવી હોય છે, ત્યારે તે ભારે સ્થિતિ હોય તેના કરતાં હળવી સ્થિતિમાં વધારે સ્વભનો યાદ રાખી શકે છે.

*

અવચેતન (નિદ્રા દરમિયાન) શરીરમાં રહે છે; સ્વરૂપ ખરેખર ચેતનાની ભિન્ન ભિન્ન ભૂમિકાઓમાં જાય છે, પરંતુ તેની અનુભૂતિઓ સમૃતિમાં રહેતી નથી, કારણ કે નોંધ લેનારી ચેતના એટલી બધી ઝૂબેલી રહે છે કે તે નોંધ જગ્રત મન સુધી પહોંચાડી શકતી નથી.

*

હા, ચોક્કસ, સ્વમની અનુભૂતિઓમાં મહાન મૂલ્ય રહેલું હોય છે અને એવાં સત્યો આપણી સમક્ષ રજૂ કરે છે જે જગ્રત અવસ્થામાં પ્રાપ્ત કરવાં એટલાં સહેલાં નથી.

તે પ્રમાણે વારવાર બને છે. ચેતનામાં એક ફેરફાર અથવા પલટો આવે છે અને નિદ્રા ચેતના અદરથ્ય થાય ત્યારે તેની સાથેનાં દશ્યો અને અનુભૂતિઓને પોતાની સાથે લઈ જાય છે. જો ઓચિંતા જગ્રત અવસ્થામાં ન આવી જઈએ અથવા ઝડપથી ઊઠી ન જઈએ તો આ વરતુને કેટલીક વખત દૂર કરી શકાય છે, પરંતુ આપણે થોડો સમય સ્થિર અને શાંત પડ્યા રહીને જેવું જોઈએ કે સમૃતિ પાછી ફરે છે કે કેમ, નહિ તો પછી શારીરિક ચેતનાને યાદ રાખવાનું શીખવવું જોઈએ.

*

ધણા માણસો નિદ્રા દરમિયાન પ્રાણજગતમાં ફરતા હોય છે કારણ કે તે ભૌતિક જગતથી સૌથી નજીકની વરતુ છે અને તેમાં રહેવું સૌથી સરળ હોય છે. વ્યક્તિ ઊધર્વતર ભૂમિકાઓમાં જરૂર પ્રવેશ કરે છે પરંતુ આ તો તે સંક્રમણ ટૂંકું હોય છે અથવા વ્યક્તિને તેની સમૃતિ રહેતી નથી. કારણ કે જગ્રત અવસ્થામાં પાછા ફરવામાં વ્યક્તિ યા તો નિમનતર પ્રાણમાંથી અને સૂક્ષ્મ શારીરિકમાંથી પસાર થાય છે. અને આ બધાં છેવટનાં સ્વમાંઓ હોવાથી તેઓને સહેલાઈથી યાદ કરી શકાય છે. બીજા સ્વમાંઓને ત્યારે જ યાદ રાખી શકાય જો (૧) તેઓ નોંધ લેતી

ચેતના ઉપર મજબૂત છાપ પાડતા હોય. (૨) માણસ તેમાંના કોઈ સ્વમ પછી તાત્કાલિક જગ્રત થઈ જાય. (૩) વ્યક્તિ નિદ્રા દરમિયાન સચેતન રહેવાનું શીખી હોય એટલે કે સચેતન રીતે એક પછી એક ભૂમિકામાં તે માર્ગનું અનુસરણ કરતી હોય. કેટલાક માણસો તેમને યાદ રાખવા માટે તાલીમ લે છે. તેઓ જ્યારે જગ્રત થાય ત્યારે હલનયલન કરતા નથી પરંતુ સ્વઘના સૂત્રની પાછળ પાછળ જઈને યાદ રાખો છે.

*

આ અભિવ્યક્તિ ચૈતસિક ભૂમિકાની હતી – અને સંગીત તે પ્રદેશનું હતું. ધણી વખત સચેતન નિદ્રામાંથી તે પ્રમાણે બહાર આવીએ ત્યારે આંતર ચેતના (જેણે સંગીત સાંભળ્યું તે) જગ્રત થયા પછીથી પણ થોડી સેકંડો માટે ટકી રહે છે, અને તે પાછી ચાલી જાય અને જગ્રત મન દ્વારા આચછાદિત બની જાય તે પહેલાં આ પ્રમાણે બને છે. તેવે પ્રસંગે નિદ્રા દરમિયાન જે વસ્તુ સાંભળવામાં અથવા જોવામાં આવી તે જગ્યા પછી પણ થોડી સેકંડો માટે ચાલુ રહે છે.

*

પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપરનાં સ્વઘનોમાં શારીરિક હકીકતનાં મૂલ્યો કરતાં કાંઈક ફેરફાર હોય છે – કેટલીક વખત પ્રાણમાં મુક્ત લીલાને લઈને હોય છે, પરંતુ બીજામાં તે ફક્ત એક રચનાની ધૂન હોય છે જે યા તો પ્રાણમાં પોતાનામાં હોય છે અથવા અવચેતન મનમાં હોય છે જે સ્વઘનના પ્રસંગનો અનુવાદ કરે છે અને કેટલીક વખત પોતાની વસ્તુઓને અંદર ઉમેશીને તેમાં ફેરફાર કરે છે.

*

સ્વઘનમાં આવેલા માનવીએ ધણી વખત વાસ્તવિક માનવીએ કરતાં ભિન્ન હોય છે. કેટલીક વખત સાચો માણસ હોય છે જે અન્ય ભૂમિકા ઉપર આવે છે – કેટલીક વખત તે વિચાર, બળ વગેરે હોય છે, જે કોઈ અનુસંધાનની ચાલાકી દ્વારા અથવા બીજા કોઈ કારણસર તે માણસનો દેખાવ ધારણ કરે છે.

*

બીજાં બધાં સ્વઘનાંઓ કરતાં જુદી રીતે તે પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપરનું પ્રતીકાત્મક સ્વઘન છે. પરંતુ આ પ્રાણમય પ્રતીકાત્મક સ્વઘનોનો અર્થ કરવો મુશ્કેલ હોય છે, સિવાય કે તેઓ પોતે જ પોતાની ચાવી આપે – તેઓ એક પ્રકારનાં ભીંતચિત્રો.

જેવાં તેનાં સ્વરૂપોમાં હોય છે. એક વખત વ્યક્તિને તેમાંનાં કેટલાંકની ચાવી મળી જાય પછી તેઓ અર્થસભર બને છે - બીજાં કેટલાંકમાં ખાસ કોઈ અર્થ હોતો નથી.

*

કેટલાંક સ્વરૂપો જેમને આ રીતે સમજવી શકાય તેમની સંખ્યા નાની હોય છે (તેઓ બાહ્ય પ્રોત્સાહન દ્વારા ઉત્પન્ત થાય છે) અને ધારણા પ્રસંગોમાં જે સમજૂતી આપીએ તે ઢંગધડા વગરની હોય છે અને સાબિત કરી શકાતી નથી. ભૂતકાળમાં અવયેતનમાં જે છાપો પડેલી હોય છે તેમાંથી મોટી સંખ્યામાં સ્વરૂપોનો ઉદ્ભબ થાય છે અને તેમને માટે બાહ્ય પ્રોત્સાહનની કોઈ જરૂર રહેતી નથી. આ બધાં સ્વરૂપનાંઓ અવયેતનમાંથી આવે છે જેમને જે માણસો ધારે ભાગે બાહ્ય મનમાં જ જીવતા હોય છે તેઓ યાદ રાખે છે અને તેમની સંખ્યા ધારી મોટી હોય છે. કેટલાંક એવાં સ્વરૂપો હોય છે જે પ્રાણમય ગતિઓ અને વલણો જે પ્રકૃતિની ટેવ પ્રમાણેનાં હોય તેના અનુવાદો હોય છે અને પ્રાણમય ભૂમિકાની અંગત રચનાઓ હોય છે. પરંતુ જ્યારે વ્યક્તિ આંતરજીવનમાં જીવવાની શરૂઆત કરે છે ત્યારે પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપરની માણસની અનુભૂતિઓનાં આ સ્વરૂપનાંઓ અનુવાદ હોય છે અને તેની પેલે પાર પ્રતીકાત્મક અને બીજા પ્રકારનાં સ્વરૂપોનું એક વિશાળ ક્ષેત્ર છે, જે સ્વરૂપનાંઓને સમૃતિ સાથે કોઈ સંબંધ નથી. અલબત્ત, એ સાબિત થયેલું છે કે ધાર્યું લાંબુ અને વિશાળ ક્ષેત્રને આવશી લેતું સ્વરૂપ એક યા બે સેકંડમાં જ આવી જાય છે, અને તેથી બર્ગસનના વિધાન સામે કોઈ વિરોધ ટકી શકતો નથી. પરંતુ કેટલાંક ભાવિદર્શન આપનારાં અને બીજાં ધારણાં સ્વરૂપનાંઓ હોય છે, અનુભૂતિઓને સમૃતિ એકસાથે સંધરી રાખી શકે છે પરંતુ ચેતનાની (ભલે તે યુરોપિયનોએ કષી એવી તે મર્યાદિત ચેતના હોય) સમૃતિ સાથે તરફુપત્તા ગાળવી એ મૂર્ખાઈ છે. સમૃતિનો આ સિદ્ધાંત બર્ગસનનો મૂળભૂત જ્યાલ છે કે સમય એ જ સર્વ રૂપ વસ્તુ છે. યુરોપમાં જે 'આધ્યાત્મિક' વિશેની વાત છે તેમાં આધ્યાત્મિક અને મનોમય અથવા પ્રાણમય વચ્ચે ધારે ભાગે કોઈ પણ લેદ દેખાતો નથી.

*

ધારણા માણસોને આ પ્રકારનાં સ્વરૂપનાંઓ આવે છે. નિદ્રા દરમિયાન પ્રાણમય સ્વરૂપ બહાર નીકળે છે અને પ્રાણમય જગતોમાં ગતિ કરે છે અને તેને પોતાના (પ્રાણમય) શરીરમાં હવામાં તરવાની અનુભૂતિ થાય છે. દરિયાનાં મોઝાં જેમનામાં વીજળીને

પ્રકાશ હતો તે કોઈ પ્રાણમય પ્રદેશનું વાતાવરણ હોવું જોઈએ. મેં કેટલાક સાધકો વિશે અને જોવું જાણું છે કે જ્યારે તેઓ પ્રથમ વખત શરીરની બહાર સ્થેતન રીતે જાય છે અને અને જોવું વિચારે છે કે તેઓ ખરેખર અછર ઊંચકાયા છે ત્યારે તે ગતિ એટલી બધી ઉત્કટ હોય છે પરંતુ તેમાં ફક્ત એટલું જ હોય છે કે પ્રાણમય શરીર બહાર નીકળ્યું છે.

*

આ સ્વઘનાંઓ પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપરની અનુભૂતિઓ હોય છે, તમારાં સ્વરૂપમાં મારી સાથેના અને માતાજી સાથેના વાણ્ણવિક સંપર્કો, નહિ કે પ્રતીકાત્મક વસ્તુઓ, જેકે તેમનામાં પ્રતીકાત્મક તત્ત્વો હોઈ શકે, પરંતુ અમારી ચેતનાની તમારી ચેતનાની સાથેના સંબંધો, અસરો અથવા એકબીજાના વ્યવહારોને અભિવ્યક્ત કરે છે. બીજ સ્વઘનમાં પ્રતીકાત્મક તત્ત્વો છે. સીડી અલબર્ટા, એક અવસ્થામાંથી બીજી અવસ્થામાં આરોહણનું પ્રતીક છે. સર્પ એક શક્તિનું સૂચન કરે છે, કેટલીક વખત સાચી શક્તિ પરંતુ ધણી વખત ખરાબ શક્તિ (પ્રાણમય અથવા વિરોધી). અને બની શકે કે શક્તિ શાંત હતી તેથી ડર લગાડે એવી નહોતી, પરંતુ તે કેવી હતી તે જોવા માટે તમે સ્પર્શ કર્યો તેથી તેને તમે જગ્રત કરી અને તમને ખબર પડી કે તેની સાથે કામ લેવામાં સહીસલામતી નહોતી. એમાં કોઈ સ્પષ્ટ નિર્દેશ નથી કે આ કઈ શક્તિ હતી. આ બધી સ્વઘન-અનુભૂતિઓ જગ્રત વિચારો ઉપર આધાર રાખતી નથી જે શીતે તેઓ સામાન્ય અવચેતન સ્વઘનો ઉપર આધાર રાખો છે, જે કેવળ સ્વઘનાંઓ જ હોય છે અને નહિ કે અનુભૂતિઓ - તેમને તેમનું પોતાનું જીવન, બંધારણ, સ્વરૂપો અને પોતાના જ અર્થો હોય છે; પરંતુ તે ધણી વખત સાધનાની આંતર-પરિસ્થિતિ અને અનુભૂતિઓ તથા ગતિઓ સાથે સંકળાયેલા હોય છે. એ સ્પષ્ટ નથી કે ફૂલનો ગ્રસંગ પ્રતીકાત્મક હતો કે કેમ અથવા કોઈ આંતર ભૂમિકા ઉપર કોઈ વસ્તુ બનેલી કે કેમ. જે તમે નિર્દેશ કર્યો હોત કે કયું ફૂલ તમે આપ્યું હતું તો તેના વિશે કહેવાનું શક્ય બન્યું હોત.

આ ખરાબ પરિસ્થિતિઓને આંતર સ્વસ્થતામાંથી બાહ્ય ચેતનામાં છટકી જવાનો ગાળો આવ્યો છે. (ધણી વખત નાના એવા કારણસર પણ આમ બને છે) જ્યારે આવા ગાળાઓ આવે ત્યારે તેમનાથી અસર થવા દેવી નહિ, પરંતુ સ્થિર રહેવું, માતાજીને પુકાર કરવો અને પાછા આંતર ચેતનામાં ચાલ્યા જવું.

*

તમે જે સ્વમોનું વસ્તું ન કરો છો તે સ્પષ્ટ રીતે જ પ્રાણમય ભૂમિકાઓ ઉપરનાં પ્રતીકાત્મક સ્વમાંઓ છે. આ સ્વમાંઓ કોઈ પણ વસ્તુનાં પ્રતીકો હોય છે, લીલા કરતાં બળો, જે વસ્તુઓ કરવામાં આવી હોય યા જેની અનુભૂતિ કરી હોય તેની નીચે રહેલું બંધારણ તથા તેનાં સૂત્રો, વાસ્તવિક અથવા જેની બનવાની શક્યતાઓ હોય એવી ઘટનાઓ, સાચી અથવા સૂચન કરાયેલી ગતિઓ અથવા આંતર યા બાહ્ય પ્રકૃતિના ફેરફારો.

જે ઉરનો આભાસ સ્વમભાં થયો એ એક સૂચન હતું, અને તે કદાચ સચેતન મન અથવા ઊંઘ્વાં પ્રાણમાં રહેલી કોઈ વસ્તુ નહોતી પરંતુ નિમ્ન પ્રાણમય પ્રકૃતિમાં રહેલું કોઈ અવચેતન હતું. આ અંશ કાયમ પોતાની જતને નાનકડી અથવા તુચ્છ ગણે છે અને નેને કાયમ મહત્તર ચેતના દ્વારા પોતાની જત અંદર દૂબી જશે એવો ભય રહ્યા કરે છે – એવી ભીતિ જે કેટલાક માણુસોમાં પ્રથમ સ્પર્શ થાય ત્યારે તેમને કોઈ ભયંકર વસ્તુ, ચેતવણી અથવા ભયંકર ડર ઉત્પન્ન કરે છે.

*

આ બધી અનુભૂતિઓ પ્રાણમય ભૂમિકાની છે. જે વ્યક્તિને આવડે કે તેમનું કઈ રીતે અર્થધટન કરવું તો તેમનામાં અર્થ હોય છે. આ સ્વખન પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપરના મજબૂત હુમલાઓની શક્યતાઓનું સૂચન કરે છે, પરંતુ તે જ સમયે તે રક્ષણું વચ્ચન આપે છે. આ બધી પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપરની રચનાઓ છે, કેટલીક વખત એવી વસ્તુઓની જે બનવા પ્રયત્ન કરે છે પરંતુ અવશ્ય રીતે અસરકારક નહિ. માણુસ તેમનું નિરીક્ષણ કરીને સમજી શકે છે પરંતુ મનના ઉપર તેમની અસર ન થવા દેવી જોઈએ; કારણ કે વિરોધી બળો આવી સ્વખન અનુભૂતિઓ મારફતે સૂચન દ્વારા મનને અસર કરવા પ્રયત્ન કરે છે.

*

મેં કહ્યું કે આ સ્વખન પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપર બનેલી વાસ્તવિક ઘટના હતી, નહિ કે કોઈ રચના. જે કોઈ વ્યક્તિ તમારી ઉપર શેરીમાં હુમલો કરે, તો તે રચના નથી. પરંતુ જે કોઈ વ્યક્તિ તમને મોહનિદ્રામાં નાખે અને એવું સૂચન કરે કે તમે માંદા છો – તો તે સૂચન એક એવી રચના છે જે જે છીનોટાઈજ કરનારે તમારી અંદર મૂકેલું છે.

*

આ બધાં સ્વર્ણાંઓ પ્રાણમય ભૂમિકાનાં છે – તેમનો કદાચ વસ્તુ સાથે સંદર્ભ હોય જે તમારા પ્રાણમાં ચાલી રહેલું હોય, પરંતુ આ સ્વર્ણાંઓની સ્પષ્ટ સમજૂતી ન આપી શકાય સિવાય કે તેની એવી કોઈ ચાવા હોય જે સપાટી ઉપર સ્પષ્ટ રીતે હોય અથવા તમે પોતે જ તેનું તમારી અનુભૂતિમાં રહેલી કોઈ વસ્તુ, જેના વિશે તમે સચેતન હો, તેનું વર્ણન કરો. પાણીનું ઊંચે ચડવું અને તેનું નીચે અવતરણ (ચેતના અથવા ઊંઘ્વમાં રહેલી કોઈ બક્ષીસ) ધણી વખત આવે છે જેને તેનો સામાન્ય અર્થ કાયમ એક જ પ્રકારનો હોય છે – પરંતુ અહીં તેનું અર્થ સૂચન સ્પષ્ટ થતું નથી.

*

તે પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપરનું સ્વર્ણ છે. આવાં સ્વર્ણાંઓમાં શારીરિક જીવનના આકારો જુદાં રૂપ અને અર્થ ધારણ કરે છે અને તેમનામાં જે ચેતના રહેલી હોય છે અને કાર્ય કરે છે તે બાબ્ય શારીરિક ચેતના હોતી નથી પરંતુ સ્વરૂપનો કોઈ આંતર-પ્રાણનો અંશ હોય છે. ફેન્ચ સિપાઈઓનો બળવો એ પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપરનું કોઈ સ્વરૂપ છે જેને બનાવાની દૃઢા છે અને આંતર જીવનને અસર પહોંચાડવી છે. સ્વર્ણનો અર્થ એવો છે કે પ્રાણમય આંતર ચેતનાને પોતાનો વિશ્વાસ માતાજી ઉપર મૂકવો છે અને બધા જ શક્ય વિક્ષોલો અથવા આંતર જીવનની મુશ્કેલીઓ સામે માતાજીમાં આશ્રય લેવો છે.

*

હા, તમારી રક્ષણ વિશેની લાગણી બિલકુલ સાચી છે.

‘ક્ષ’ વિશેનું સ્વર્ણ અને માતાજીની પાસે જવું એ એવી કોઈ વસ્તુની અનુભૂતિ હતી જે પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપર ત્યાં જે વસ્તુ બને છે તેને અહીંની પ્રકૃતિ અને જીવન સાથે સંબંધ હોય છે, પરંતુ તે ભિન્ન રીતે બને છે કારણ કે ત્યાં શારીરિક માનવીઓનું મિલન થતું નથી, પરંતુ માણસોના પ્રાણમય રવરૂપોનું મિલન હોય છે. માણસ પોતાનું પ્રાણમય સ્વરૂપ છે તેની કેવી પ્રકૃતિ છે તે સમજી શકે છે – તે જે શારીરિક વ્યક્તિત્વ હોય છે તે શરીરમાં અગ્રભાગે રહેલું હોય છે અને કાર્ય કરે છે તેના કરતાં ભિન્ન હોય છે. આ સ્વર્ણાંઓમાં ચેતનાના કાર્ય દ્વારા સ્વરૂપના આંતર વિભાગો વધારે સક્રિય બનવાની શરૂઆત થાય છે અને તેમની બાબ્ય પ્રકૃતિ ઉપર વધારે અસર થતી જાય છે. તમારા સ્વર્ણની અનુભૂતિનું તમે વણું ન કર્યું તેમાંથી એવું લાગે છે કે તમારું પ્રાણમય સ્વરૂપ ધણું શ્રદ્ધાવાન, સ્વરદ્ધ

બુદ્ધિયુક્ત, મજ્જમ, વિરોધી બળોની સાથે અને તેમની પ્રવૃત્તિઓની સાથે સાચી રીતે અને સાચી વસ્તુ કરવા માટે સારી રીતે કામ પાડી શકે એવું છે.

કોઈ બીજી જગાએ જવાનું જે સંવેદન છે તેનો અર્થ કે ચેતનાનો તે ભાગ શારીરિક ભૂમિકા સિવાય બીજી કોઈ ભૂમિકામાં જાય છે. તમે જે માણસો જોયા અને ત્યાર પછીથી તમને જે દર્શાન થયું તે આ અતિભૌતિક જગતોના હતા. દર્શાન ઊંઘ્વભૂમિકાની કોઈ વસ્તુનું પ્રતીક છે પણ કઈ વસ્તુનું છે તે તમારી વિગતો ઉપરથી કૃપણ થતું નથી. સોનેરી રંગ એ સત્યનો રંગ છે જે ઊંઘ્વમાંથી આવે છે.

*

ભૌતિક જગત એ એક જ જગત નથી, બીજાં જગતો છે જેના વિશે આપણે સ્વભાવાનોની નોંધો મારફતે સભાન બનીએ છીએ. સૂક્ષ્મ ઈન્દ્રિયો મારફતે, અસરો અને સંપર્કો મારફતે, કલ્પના સવયંસ્કુરણા અને દર્શાન મારફતે આપણે સભાન બનીએ છીએ. આપણા જગત કરતાં વધારે સૂક્ષ્મતર જીવનનાં જગતો છે, પ્રાણમય જગતો; એવાં જગતો જેમાં મન પોતાનાં રૂપો અને આકારો ધરે છે, મનોમય જગતો; ચૈતસિક જગતો જે આત્માનું ગૃહ છે; બીજાં ઊંઘ્વમાં રહેલાં જગતો છે જેમની સાથે આપણો નહિવતું સંપર્ક છે. આપણા દરેકની અંદર ચેતનાની એક મનોમય ભૂમિકા હોય છે, એક ચૈતસિક, એક પ્રાણમય, એક સૂક્ષ્મ શારીરિક તેમજ સ્થૂલ શારીરિક અને ભૌતિક ભૂમિકા. આ જ ભૂમિકાઓનું સામાન્ય પ્રકૃતિની ચેતનામાં પુનરાવર્તન થાય છે. જ્યારે આપણે આ અન્ય ભૂમિકાઓમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ અથવા તેમના સંપર્કમાં આવીએ છીએ ત્યારે આપણે આ શારીરિકથી ઊંઘ્વમાં રહેલા જગતોના સંપર્કમાં આવીએ છીએ. નિદ્રામાં આપણે આપણું સ્થૂલ શરીર છાડી દઈએ છીએ ત્યારે એક અવચેતન શેષ ભાગ બાકી રહે છે, અને આપણે બધી ભૂમિકાઓમાં અને બધા પ્રકારના જગતોમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ. દરેકમાં આપણે દશ્યો જોઈએ છીએ, સત્ત્વોને મળીએ છીએ, ધટનાઓમાં ભાગ લઈએ છીએ, રચનાઓ, અસરો અને સૂચનોના સંપર્કમાં આવીએ છીએ. જે આ બધી ભૂમિકાઓની વસ્તુઓ હોય છે. આપણે જ્યારે જગત હોઈએ છીએ ત્યારે પણ આપણો અમુક અંશ આ ભૂમિકાઓમાં ફરતો હોય છે, પરંતુ તેમની પ્રવૃત્તિઓ પરદા પાછળ ઠંકાઈ જાય છે. આપણા જગત મનો તેમના વિશે સભાન હોતાં નથી. સ્વમાંઓ આપણા અવચેતનની ગોટાળાભરી રચનાઓ હોય છે, પરંતુ બીજી નોંધો (ધણી વખત ખૂબ મિશ્રાજ્યુક્ત અને વિકૃત) અથવા આ અતિ ભૌતિક ભૂમિકાઓમાં થયેલી અનુભૂતિઓના અનુવાદો હોય છે. આપણે જ્યારે સાધના કરીએ છીએ, ત્યારે આ પ્રકારના સ્વમાંઓ સામાન્ય બને છે, પછીથી અવચેતનના સ્વમાંઓ પ્રમુખ સ્થાને આવતાં અટકી જાય છે.

પ્રાણમય જગતનાં બળો અને સત્ત્વોની માણસો ઉપર ધણી અસર હોય છે. પ્રાણમય જગત એક બાજુએ સૌંદર્યનું જગત છે - કવિ, કલાકાર, સંગીતકાર તેના ગાઢ સંપર્કમાં હોય છે; તે ઉપરાંત તે શક્તિઓ અને આવેગો, લાલસાઓ અને કામનાઓનું પણ જગત હોય છે - આપણી લાલસાઓ અને કામનાઓ, આવેગો અને મહત્વાકંશાઓ આપણને પ્રાણમય જગતોનાં તેમનાં બળો અને સત્ત્વોના સંપર્કોમાં મૂકી આપે છે. વળી તે અંધકારમય, જોખમી અને ભયંકર વસ્તુઓનું જગત હોય છે. ‘શ’ની માફક અમણાઓ આ પ્રાણમય ભૂમિકાની બાજુના સંપર્કો હોય છે. માણસોમાં જે રાક્ષસી, કલુષિત, ધાતકી અને હલકી વસ્તુઓ હોય છે તેનું મૂળ તે જગતની અસરોને આભારી છે.

‘શ’ની અનુભૂતિ પ્રાણમય ભૂમિકાની આ ખોટી બાજુની કોઈ વસ્તુનો સંપર્ક છે. તેનાં દેવ-દેવીઓ વગેરેનાં દર્શનો બીજી બાજુએ રહેલા પ્રાણમય જગતની અનુભૂતિઓ છે. આ વસ્તુ કોઈ પ્રાણમય બળનો તે ઓની ભીતિ મારફતે કાર્ય કરીને તેનો કબજો પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન છે. જો તે ડરે નહિ, તો તે તેના ઉપર હુમલો કરી શકે નહિ. જો તેના જગત સમયમાં કામનાઓ અથવા વિષાદો અને નિરાશાઓ દ્વારા સહન કરતી હોય તો તે વસ્તુઓ તેની નિદ્રા દરમિયાન આ જગતોમાં પ્રવેશ કરવા માટે મદદ કરે અથવા તેમની સાથે તેનો સંપર્ક સાધી આપે. તમે અહેવાલ આએ તે પ્રમાણે તેણે પ્રાણમય ભૂમિકાની સારી બાજુમાં પ્રવેશવાની મહાન શક્તિ બતાવેલી - આ નિદ્રાની અનુભૂતિઓ તેનાથી ઊંઘટી બાજુની છે. તે બધાં સ્વમાંઓ હોવાથી ધ્યાનમાં જ આ પ્રકારની અનુભૂતિ જેટલાં જોખમી નથી, તેમ છીતાં તે બધાં અનિચ્છનીય છે.

જો આવો હુમલાનો પ્રયત્ન થાય, તો તેણે જે શીતે યુદ્ધ આપ્યું તે શીતે લડી લેવું અને તે જ સમયે માતાજીને પુકાર કરવો. નિયમ એવો હોવો જોઈએ કે નિદ્રા લેતાં પહેલાં માતાજીને પુકાર કરવો, તેમના ઉપર એકાગ્ર થવું અને તેની પોતાની આસપાસ માતાજીના રક્ષણને અનુભવવા પ્રયત્ન કરવો અને તેની સાથે નિદ્રામાં જવું. સ્વમ દરમિયાન પણ જ્યારે મુશ્કેલી કે જોખમ આવે ત્યારે માતાજીને સાછ પાડવાની ટેવ પાડવી જોઈએ; ધણા સાધકો તે પ્રમાણે કરે છે. હુમલાને મંજૂરી ન આપવી, કોઈ પણ શક્તિ કે સત્ત્વનો કોઈ પણ પ્રકારનો હુમલો, પછી તે સ્વમામાં, ધ્યાનમાં કે બીજી શીતે હોય - કોઈ પણ બળ નહિ, સિવાય પ્રભુનું બળ, એટલે કે તેનો ઈન્કાર કરવો, કદ્દી અનુમતિ ન આપવી, પછી તે જાણીને કરતા હોઈએ કે નિર્બંધતાને લઈને કરતા હોઈએ. એક અંદર રહેલા સંકલ્પ દ્વારા તેનો સંપર્ક કાપી શકાય છે, ઈન્કારનો સંકલ્પ, પ્રાણમય ભૂમિકામાં રહેલી વસ્તુઓ કરતા ઊંઘ્વતર વસ્તુઓ

ઉપર એકાગ્રતા કરવી; ઉપરાંત તેનામાં પ્રાણમય કામનાઓ અથવા વિષાદો અથવા નિરાશાઓ હોય તો તેમનો ઈનકાર કરવો, તેને ઊર્ધ્વ આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓ માટે અભીસા કરવા દો, ચૈત્ય પુરુષના ખુલ્લાપણા માટે, શાંતિ, વિશુદ્ધિ, ઊર્ધ્વ પ્રકાશ પ્રત્યે ખુલ્લાપણું, સામર્થ્ય, પરમાનંદ અને જ્ઞાન માટે, એક વસ્તુ, તેણે અંતિશ્યા એકાંતનું જીવન ન ગાળવું; ભૌતિક જગત ઉપરનું ખુલ્લાપણું જરૂરી છે, અને કેટલીક સામાન્ય તંડુરસ્ત મનોમય પ્રક્રિયાઓ પણ જરૂરી છે.

*

આ બધાં સ્વર્ણો પ્રાણમય જગતમાંથી મોકદ્વામાં આવે છે. તેણે તેમના સંદર્ભમાં ત્રણ વસ્તુઓનો નિકાસ કરવો જોઈએ :

- (૧) સ્વર્ણમાં પોતાનામાં જ માતાજીને પુકાર કરવાની ટેવ પાડવી.
- (૨) ભૌતિક રાખવી નહિ - જે વ્યક્તિ ભય ન રાખે તો આ બીજા વિશ્વનાં બળો અસહાય બની જય.
- (૩) આવી રચનાઓની વાસ્તવિકતામાં કોઈ વિશ્વાસ ન રાખવો અને તેમને રૂપમાં મુકાયેલાં સૂચનો તરીકે જ ગાયાવાં; જેવી રીતે વ્યક્તિને કોઈ આ કે પેલી ઘટના વિશે ભય લાગે એવી કલ્પના કરે છે પરંતુ બુદ્ધિ તેને કેવળ કલ્પના તરીકેના કાર્ય તરીકે જાણે છે અને તેનાથી તેને કોઈ અસર થતી નથી.

*

તમને શરીરમાં શાંતિની અનુભૂતિ થઈ તે ધારી સારી હતી. ખરાબ સ્વર્ણ વિશે કહેવાનું કે તે પ્રાણમય જગતમાંથી આવેલી વિરોધી રચના હતી - સ્વર્ણના સ્વરૂપમાં આવેલું એક સૂચન, જેને તમને અસ્વસ્થ કરવાની ઈચ્છા હતી. આ વસ્તુઓનો નિકાલ કરવો જોઈએ - તમારે તમારી અંદર કહેવું "તે જૂઠું છે - આવી કોઈ વસ્તુ બની શકે નહિ," અને જગત અવસ્થામાં જે રીતે ખોટા સૂચનને તમે બહાર ફેંકી દો છો તે રીતે બહાર ફેંકી દેવું.

*

આ વસ્તુઓ જે તમને ડરાવવા આવે છે તે નાનકડાં પ્રાણનાં બળો દ્વારા તમારામાં ઉત્પન્ન કરેલી છાપો છે. તે બળો તમારા નાડીતંત્રને થિથિલ કરીને તમને સાધનામાં અટકાવવા માગે છે અને તમને સાધનામાંથી બહાર કાઢી મૂકવા

માટે ઈચ્છે છે. તેઓ ખરેખર તમને કાઈ કરી શકશે નહિ, ફક્ત તમારે ડરનો ઈનકાર કરવો જોઈએ. આ વસ્તુઓ જ્યારે આવે ત્યારે આ વિચાર તમારી સમક્ષ રાખવો— “માતાજીનું રક્ષણ મારી સાથે છે, કોઈ પણ ખરાબ વસ્તુ બની શકે નહિ,” — કારણ કે જ્યારે ચૈતસિક ખુલ્લાપણું થાય છે અને માણસ પોતાની શ્રદ્ધા માતાજીમાં મૂકે છે તો આ વસ્તુઓને દૂર રાખવા માટે એટલું પૂરતું છે. ઘણા સાધકોને જ્યારે ડર બગાડે ઓવાં સ્વમો આવે છે ત્યારે તેઓ સ્વાનમાં પોતામાં જ માતાજીના નામનો પુકાર કરવાનું શીખે છે અને પછી વસ્તુઓ તેમને હેરાન કરે છે. તેઓ અસહાય બની જાય છે, અથવા અટકી જાય છે એટલે આ વસ્તુઓનો ડર રાખ્યા સિવાય તે છાપોનો ધિક્કાર કરીને ઈનકાર કરો. જો કોઈ પણ ભૌતિ પમાડનારી વસ્તુ હોય તો માતાજીના રક્ષણને નીચે ઉતારી લાવો.

તમને જે ગરમીની લાગણી થઈ તે કદાચ બન્ને આંખોની વરચેના કેન્દ્રમાં નીચે ઊતરી આવતા કોઈ બળમાં ઉત્પન્ન થયેલી મુશ્કેલી હોવી જોઈએ. તે બળ હજુ સુધી ત્યાં કાર્ય કરતું હતું. જ્યારે આવાં સંવેદનો અથવા એક વખત તમને અસ્વસ્થતા થઈ તેવી કોઈ વસ્તુ આવે ત્યારે તમારે ગલરાવું નહિ; પરંતુ સ્થિર રહેવું અને તે મુશ્કેલીને પસાર થઈ જવા દેવી.

આની પહેલાં જે કુપાળમાં પ્રકાશ દેખાયો હતો તે આ બન્ને આંખો વરચેના કેન્દ્રમાં કાર્ય હતું તે આ આંતર-મન, આંતર સંકલ્પ અને દર્શનનું કેન્દ્ર હતું. તમે જે ચંદ્રનો પ્રકાશ જોયો તે આધ્યાત્મિકતાનો પ્રકાશ છે અને આ તમારા મનના કેન્દ્ર મારફતે પ્રવેશ કરતો હતો, જેને તેની અસર હદ્યને વિશાળ કરવામાં થતી હતી અને ચંદ્રપ્રકાશથી આકાશ સભર બને તેવી અસર લાગતી હતી. પછીથી મનના નિમન ભાગને તૈયાર કરવાનો પ્રયત્ન થયો હતો; જેનું કેન્દ્ર ગળું છે અને તેને આંતર મનની સાથે જોડીને તેને ખુલ્લું કરવાનો પ્રયત્ન થતો હતો; પરંતુ કેટલીક મુશ્કેલી હતી, જે સામાન્ય શીતે બની આવે છે અને તેણે ગરમી ઉત્પન્ન કરી. તે કદાચ તપસ, અહિન હતો જે આ કેન્દ્ર તરફનો માર્ગ જોલવા પ્રયત્ન કરતો હતો.

આકાશમાં ઊંચે ઊઠવાની અનુભૂતિ સામાન્ય રીતે ઘણી વખત આવે છે અને તેનો અર્થ કે ચેતનાનું પ્રકાશ અને ચાંતિના ઊધવું જગતમાં આરોહણ છે. એવો ઝ્યાલ કે તમારે વધારે અને વધારે અંતરમાં ઊતરીને સંપૂર્ણ રીતે માતાજી તરફ વળી જવું એ બિલકુલ સાચો વિચાર છે. જ્યારે બાહ્ય વસ્તુઓ પ્રત્યે તે વસ્તુઓ માટે પોતાને માટે આસક્તિ રહેતી નથી અને તે બધું માતાજી માટે જ છે અને જીવન

આંતર ચૈત્યપુરુષ માટે માતાજીમાં કેન્દ્રિત થયું હોય તે વસ્તુ આધ્યાત્મિક સાક્ષાત્કાર માટેની શ્રેષ્ઠ પરિસ્થિતિ છે.

*

આ પ્રકારનું સ્વર્ણ માણસને પ્રાણમય ભૂમિકામાં આવે છે – જેમાં વ્યક્તિ છટકી ન શકાય એવી મુશ્કેલીમાં આવી પડે છે અને ઓચિંતા તેને બહાર નીકળવાનો માર્ગ મળી આવે છે. સ્વર્ણમાં જે ગુજરાત હતું તે ગુજરાત નહિ પરંતુ પ્રાણમય જગતના પ્રદેશનું પ્રતીક હતું જે આધ્યાત્મિક જીવનથી ઉલટું હતું અને એવી પ્રાણ-શક્તિઓથી ભરપૂર હતું જે દગ્ધાથી અથવા બળપૂર્વક માર્ગમાં વિદનરૂપ બને છે. આ સ્વર્ણો પ્રાણમય પ્રકૃતિના કેટલાક ભાગોનો નિર્દેશ કરે છે (વ્યક્તિના પોતાના નહિ પરંતુ સામાન્ય પ્રાણમય પ્રકૃતિના) જે આધ્યાત્મિક સિદ્ધિના માર્ગમાં નડતરરૂપ થાય છે. જ્યારે વ્યક્તિ ત્યાં જાય છે અને તેમના ઉપર સ્વામીત્વ પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે તે સાધનામાં આ પ્રકૃતના ભાગોના કોઈ પણ પ્રકારની દ્ખલમાંથી મુક્ત થાય છે.

*

આ સ્વર્ણો જે પ્રાણમય બળો આવીને તમારા ઉપર હુમલો કરે છે તેનાં બિલકુલ પ્રતીક છે. જે તમે હિંમતપૂર્વક તેમનો સામનો કરો તો તેઓ અસહાય બની જાય છે. હું માનતો નથી કે તમે તમારા પિતા અથવા ભાઈને ત્યાં મળતા હો – જેકે તેમની વિરોધી લાગણીઓની કોઈક વસ્તુ આ બળો દ્વારા તેમનાં રૂપો સ્વીકારીને તેમના દ્વારા ફાયદો ઉઠાવતી હોય – કદાચ તમારી અંદર સહાનુભૂતિ ઉત્પન્ત કરવા માટે પણ તે વસ્તુ તે પ્રમાણે કરતી હોય અને તમે તેમની વિરુદ્ધ કાર્ય કરો તેમાંથી તમને અટકાવતી હોય. પરંતુ તેને બાજુએ મૂકીએ તો પણ શારીરિક માતા અને પિતા તથા સગાંસંબંધીઓના આકારો ઘણી વખત શારીરિક અથવા વંશવારસાની પ્રકૃતિ સામાન્ય રીતે જે સામાન્ય પ્રકૃતિમાં આપણે જન્મ લીધો હોય તેનાં પણ પ્રતીકો ઘણી વખત હોય છે.

*

આ સ્વર્ણોમાં માતા-પિતા અથવા સગાંવહાલાનો અર્થ શારીરિક ચેતનાનાં સામાન્ય બળો થાય છે (જૂની પ્રકૃતિ).

*

આ સ્વર્ણો પ્રાણમય ભૂમિકાનાં છે. ધરે જવાનાં જે સ્વર્ણો આવે છે તે પ્રાણના એવા ભાગમાંથી આવે છે જે હજુ પણ પાછલા સંબંધોની સમૃતિ જળવી રાખે છે અને નિદ્રા દરમિયાન ત્યાં જાય છે. માતાજી વિશેનાં સ્વર્ણો તેમની પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપર થયેલી નોંધો છે. પ્રથમ વર્ણન કર્યાં તે સ્વર્ણોને તમે જાગો ત્યારે ફેંકી દેવાં જોઈએ અને તમારા પ્રાણે તેની નોંધ ન રાખવી જોઈએ. તમને ત્યાં જે અનુભૂતિ થઈ (માતાજી તમારા હદ્દ્યમાં આવ્યાં અને તમારી સાથે વાતચીત કરી) તે શૈતસિક પ્રકારનાં હતાં, નહિ કે પ્રાણમય પ્રકારનાં સ્વર્ણો.

તમને સાધનામાં જે મુશ્કેલી છે તે પ્રાણમય મન અથવા સ્થૂલ મન જ્યારે સક્રિય બને ત્યારે આવી શકે છે. સિથરતા અને નીરવતાની પ્રથમ અનુભૂતિ પછી તેવું વારંવાર બને છે. ધ્યાન દરમિયાન સાક્ષીની માફક માણસે પોતાની આ સક્રિયતાઓમાંથી પોતાની જતને અલગ કરવી પડે છે અને મૂળભૂત સિથરતાને આ ભાગોમાં નીચે ઉતારવી પડે છે. પરંતુ આ વસ્તુ માટે સમય લાગે. જો વ્યક્તિ ધ્યાનમાં પૂરતા પ્રમાણમાં પોતાની જતને આજુબાજુના સંભોગમાંથી અલગ કરીને અંદર જઈ શકે તો સિથરતા ધણી ઝડપથી આવે છે.

*

જ્યારે તમે યોગસાધના કરો, ત્યારે ચેતના ખુલ્લી થાય છે અને તમે સભાનાં બનો છો - ખાસ કરીને નિદ્રામાં - વસ્તુંએ વિશે, દશ્યો, સત્ત્વો, (ભૌતિક નહિ), એવાં જગતોની ઘટનાઓ તથા તમારી જત વિશે નિદ્રામાં તમે સચેતન બનો છો અને ત્યાં જઈને તમે કાર્ય કરો છો. ધણી વખત આ વરતુંઓની સાધના માટે ધણી અગત્ય હોય છે. તેથી જ્યારે તમે નિદ્રા લો અથવા ધ્યાન કરો ત્યારે તે બધું જોઈને પશ્ચાત્તાપ ન કરવો.

પરંતુ કોઈ પણ સંભોગમાં તમારે હરવું ન જોઈએ. એ હકીકત કે તમે તમારી સાથે જે બળો યુદ્ધ કરતાં હતાં તેમનો તમે વિનાશ કરી શક્યા (આ બધાં સત્ત્વો વિરોધી પ્રાણમય જગતનાં હતા) એ ધારું સારું છે, કારણ કે તે દર્શાવે છે કે તમારી પ્રાણમય પ્રકૃતિમાં કોઈ જગાએ સામર્થ્ય અને હિંમત છે. વળી માતાજીનું નામ લેવાથી અને તેમનું રક્ષણ હોવાથી, તમારે કોઈ વસ્તુથી હરવું નહિ.

*

સ્વર્ણમાં નાસી જવું એ તમારા સ્વરૂપના કોઈ ભાગમાં જડતાનું પૃતીક છે,

જે બળને હુમલો કરવાની મંજૂરી આપે છે, અને તેમનાથી પાછું હ્યે છે અને તેમનો સામનો કરીને તેમનો નાથ કરવાને બદલે હાર પામે છે.

*

એ સ્પષ્ટ છે કે ‘ક્ષ’ ની અનુભૂતિ, આપણે જેને દુઃખખન કરીએ છીએ તે હતું, પ્રાણમય જગતનો કોઈ બળમાંથી નિદ્રા દરમિયાન હુમલો હતો, જેના પ્રત્યે તે કોઈ રીતે ખુલ્લો થયેલો; તે એટલા માટે હોઈ શકે કે તેણે શેરીમાંના માણુસને ઉત્તર આપ્યો તે માણુસ પોતાની આજુભાજુ સૌથી ખરાબ પ્રાણમય વાતાવરણ રાખતો હોય. છીનો જે આકાર હતો તે ફક્ત તેના અવચેતન મને આ બળ પ્રત્યે ઉત્પન્ન કરેલો હોય. આવાં બળો ચારે બાજુઓ હોય છે, કોઈ ઓક રૂમમાં અથવા ઘરમાં જ નહિ અને જો માણુસ તેમના પ્રત્યે બારાળું ખોલી નાખે તો તમે જે કોઈ જગાએ હો ત્યાં તેઓ અંદર આવે છે. તેમની ખાસ અગત્ય ન હોય સિવાય કે ‘ક્ષ’ એ પહેલાં જે બુદ્ધિવિદીન ડરનો સંગ્રહ કરેલો હોય તેનો નાડીતંત્રનો પ્રત્યાધાત હોય. જે માણુસને સાધના કરવી હોય છે તેમને આવા ડર સ્વીકારવાનું કોઈ કારણ નથી; યોગ જે વસ્તુની માગણી કરે છે તેના બદલે આ ઓક નિર્ભળતા છે અને વ્યક્તિ જો તેને બહાર ફેંકી શકતી ન હોય તો તેણે યોગ ન કરવો એ વધારે સલામત વસ્તુ છે.

*

નિદ્રામાં તમારા ઉપર જે નિરાશા આવે છે તે બે કારણોસર હોઈ શકે. કોઈ ખરાબ અનુભૂતિની છાપ પ્રાણમય જગતોના કોઈ નાપસંદ ભાગમાં રહેલી હોય, અને ત્યાં તે પ્રકારનાં પુષ્કળ સ્થળો હોય છે. તે ભાગયે જ હુમલો હોઈ શકે કારણ કે તેણે કોઈ વસ્તુ બનેલા હોય તેની સ્પષ્ટ છાપ મૂકેલી હોત, ભલે તેની વાસ્તવિક સમૃતિ ન રહેલી હોય; પરંતુ કેટલાક પ્રદેશોમાં ફક્ત પ્રવેશ કરવો અથવા તેમના રહેવાસીઓની સાથે મિલન કરવું અથવા તેમના વાતાવરણમાં સંપર્કમાં પ્રવેશ કરવો તે વસ્તુ, સિવાય કે વ્યક્તિ જન્મજત યોધો હોય અને આવી કસોટીઓનો સામનો કરીને વિજય પ્રાપ્ત કરવામાં લડાયક આનંદ લેતો હોય, નિરાશાજનક અને થકવી નાખનારી અસર ઉત્પત્ત કરે છે. જો તે કારણ હોય તો યા તો તમારે આ બધી જગાઓને છોડી દેવી જોઈએ જેમાં સંકલ્પનો પ્રયન્ત હોય. તેમાં માણુસ જાણે છે કે આ વસ્તુ છે જે બને છે, અથવા તે વાતાવરણના સ્પર્શની સામે ઓક વિશિષ્ટ પ્રકારનું રક્ષણ તમારી આસપાસ મૂકવું જોઈએ. બીજું શક્ય કારણ ઓક વધારે તમોગ્રસ્ત અને અવચેતન નિદ્રામાં ભૂસકો મારવાનું – અને તેમાં તમે જે રીતનું

વાણીન કરો છો તેવી અસર થાય છે. ગમે તેમ હોય છતાં આ વસ્તુઓ જ્યારે બને ત્યારે તમારી જતને નિરાશ ન થવા હેવી; આ બધી સામાન્ય ઘટનાઓ હોય છે અને જેવો માણુસ પરદાની પાછળ જાય છે અને આપણી અંદર રહેલા માનસશાખીય ઘટનાઓના ગુણ કારણોને સ્પર્શ કરે છે કે તરત જ તે બધી વસ્તુઓનું મિલન તેને થયા વગર રહેતું નથી. માણુસે તે કારણો વિશે શીખવાનું છે, મુશ્કેલીની નોંધ લઈને તેમનો સામનો કરવાનો છે અને કાયમ સામે પ્રત્યાધાત આપવાનો હોય છે, પરંતુ તેમનો પ્રતિકાર પ્રથમ વખતે જે રીતે તમે કરેલો તે રીતે જ કરો.

જે ચારે બાજુએ કાયમ એવાં બળો હોય જેને નિરાશા અને વિષાદની સાથે સંબંધ હોય તો આપણાથી ઉધ્વર્માં અને ચારે બાજુ એવાં બળો છે જેમાંથી આપણે શક્તિ પ્રામ કરી શકીએ - આપણે પુનર્જીવન પ્રામ કરી શકીએ, આપણે શક્તિ અને શક્તિ અને આનંદ સાથે આપણને બચાવે અને વિજય પ્રામ કરે એવી શક્તિ પણ રહેલી છે. આ મદદગાર બળો પ્રત્યે ખુલ્લા થવાની આપણે શક્તિ પ્રામ કરવી જોઈએ, અને નિષ્કૃત રીતે તેમને ગ્રહણ કરવી જોઈએ અથવા સક્રિય રીતે તેમને જેંચવી જોઈએ - કારણ કે માણુસ ગમે તે એક વસ્તુ કરી શકે છે. તમને જે એવો ખ્યાલ આવે કે તે શક્તિઓ તમારી ઉધ્વર્માં અને તમારી આસપાસ રહેલી છે અને તમારામાં શક્તા હોય અને તેમને ગ્રહણ કરી શકો એવો સંકલ્પ હોય તો તમારા માટે તે વધારે સરળ બને - કારણ કે તે વસ્તુ તેમના વિશેની અનુભૂતિ અને સંઘન હાજરી લાવે અને તમારી ઈરછા પ્રમાણે જરૂર પડે ત્યારે તેમનામાંથી શક્તિ ગ્રહણ કરી શકો. તમારી ચેતનાને આ સહાયક બળોના સ્પર્શમાં આવવાની અને તેમના સંપર્કમાં રહેવાની ટેવ પાડવાનો આ પ્રશ્ન છે - અને તેના માટે તમારે બીજાં બળો જેવાં કે વિષાદ, આત્મ-નિર્બંધતા, પશ્યાત્તાપ અને આવા બધા વિક્ષેપાદો જે તમારા ઉપર બળજબરીથી પોતાની છાપો પાડે છે તેમનો ઈનકાર કરવા માટે ટેવ પાડવી જોઈએ.

ગુણ વિદ્યા દ્વારા કોઈ પરિસ્થિતિ ઉપર કાબૂ પ્રામ કરવો હોય તો તે પ્રયોગ અને અનુભૂતિ દ્વારા જ થઈ શકે છે - જે રીતે કસરત દ્વારા શક્તિનો વિકાસ કરીએ છીએ અથવા શક્તિના વાસ્તવિક ઉપયોગ મારફતે કોઈ શોધ દ્વારા પ્રયોગશાળામાં કોઈ પ્રક્રિયાનો વિકાસ કરીએ છીએ અને જે ક્ષેત્રમાં તે કાર્ય કરી શકે છે તેમાં તેનો વ્યવહાર કરી શકાય છે અથવા કરવો જોઈએ તે પ્રમાણે રહસ્યમય શક્તિઓનું છે. માણુસ પ્રયત્ન કરે તે પહેલાં શક્તિ માટે રાહ જેવાનો કોઈ અર્થ નથી; વાર-વાર પ્રયત્નો કર્યો પછી જ શક્તિ પ્રામ થઈ શકે છે. તેમજ નિષ્કૃતાથી ઉરવું ન જોઈએ અથવા નિરાશ ન થવું જોઈએ - કારણ કે આ વસ્તુઓ કાયમ તાત્કાલિક-

સફળતા પ્રામ કરતી નથી. માણસે આ વસ્તુઓને વ્યક્તિગત અનુભૂતિઓથી શીખવી પડે છે; કેવી રીતે વિશ્વરૂપ બળોના સંપર્કમાં આવવું, કઈ રીતે આપણા વ્યક્તિગત કાર્યને તેમના કાર્ય સાથે સાંકળી લઈને તેમની સમાન કાર્ય કરવું, જે પ્રભુત્વયુક્ત ચેતના છે જેને આપણે પરમાત્મા કષીએ છીએ તેના કરણ કેવી રીતે બનવું – આ શીખવું પડે છે.

તમારા વલણમાં કોઈ વધારે પડતી અંગત વસ્તુ છે – એટલે હું એમ કહેવા માગું છું કે તમારા વ્યક્તિગત સામર્થ્ય અથવા નિર્બંધતાને નિશ્ચિત કરનારી ઘટના તરીકે આગ્રહ રાખવાની વૃત્તિ – છેવટે તો આપણામાંના સૌથી મોટા કે સૌથી નાના માટે આપણું સામર્થ્ય આપણું પોતાનું હોતું નથી પરંતુ જે લીલા રમવાની હતી તેને માટે, જે કાર્ય કરવાનું હતું તેને માટે આપણને આપવામાં આવેલું છે. આપણામાં શક્તિની રચના થાય છે પરંતુ હાલની રચના એ છેવટની રચના નથી – શક્તિની પણ રચના નથી કે નિર્બંધતાની પણ રચના નથી – ગમે તે ક્ષણે તે રચના બદલાઈ જાય – ગમે તે ક્ષણે ખાસ કરીને યોગના દબાણ નીચે, વ્યક્તિ નિર્બંધતાને શક્તિમાં રૂપાંતર થતી જુઓ, બિનકાર્યક્ષમ વ્યક્તિ કાર્યક્ષમ બને, ઝડપી રીતે કે મંદ ગતિએ કારણરૂપ ચેતના નવીન ઊંચાઈ ધારણ કરે છે અથવા તેની ગુમ શક્તિ-ઓનો વિકાસ કરે છે.

આપણી ઉદ્દ્વંદ્વમાં, આપણી અંદર, આપણી ચારે બાજુઓ સર્વ-શક્તિ રહેલી છે અને આપણા કાર્ય માટે, આપણા વિકાસ માટે અને આપણા રૂપાંતર માટે આપણે તેના ઉપર આધ્યાર રાખવાનો છે. જે આપણે કાર્યમાં શ્રદ્ધા સાથે આગળ વધીએ, આપણે કાર્ય માટે આપણી જતને કાર્યના કરણ તરીકે ગણીએ, આપણામાં જે પ્રેરણાની શક્તિ હોય તેમાં વિશ્વાસ રાખીએ તો પ્રયત્નના કાર્યમાં, મુશ્કેલીઓ અને નિષ્ફળતાઓનો સામનો કરવામાં અને વિજ્ય પ્રામ કરવામાં પેલું સામર્થ્ય આવશે અને સર્વ-શક્તિ જેના આપણે વધારે અને વધારે પૂર્ણ પાત્ર બનવાનો વિકાસ કરીએ છીએ ને પાત્રમાં આપણે જેટલી શક્તિની જરૂર હશે તેટલી શક્તિ આપણને પ્રામ થશે.

C

આ યોગનો એકમાત્ર સિદ્ધાંત છે કે પોતાની જતનું સંપૂર્ણ શીતે કેવળ

પરમાત્માને સમર્પણ કરી દેવું અને બીજી કોઈ પણ વ્યક્તિ કે વસ્તુને નહિ, અને આપણી પોતાની અંદર ભગવતી માતૃ-શક્તિની સાથે એકતા સાધીને સમગ્ર પરમ પ્રકાશ, શક્તિ, વિશાળતા, શાંતિ, વિશુદ્ધિ, ઋત-ચેતના અને અતિમનસ પરમાત્માનો આનંદ નીચે ઉતારી લાવવો. એટલા માટે આ યોગમાં બીજાઓ સાથેના પ્રાણમય સંબંધો અથવા આદાન-પ્રદાન માટે કોઈ જગા હોઈ શકે નહિ; આવા કોઈ સંબંધો અથવા આંતર-વ્યવહાર આત્માને તાત્કાલિક નિમ્ન ચેતના અને નિમ્ન પ્રકૃતિ સાથે જાંધન લાવે છે, પરમાત્મા સાથેનું પૂર્ણ તાદાત્મય અટકાવે છે. તે વસ્તુ અતિમનસ સત્ય-ચેતના પ્રત્યેના આરોહણમાં તેમજ અતિગનસ, ઈશ્વરી-શક્તિના અવતરણમાં, બન્નેમાં રૂક્ષવટ ઉત્પન્ન કરે છે. તેમાં પણ જે આદાન-પ્રદાન કામવાસનાનું રૂપ લે અથવા કામવાસનાનો આનંદ જોગવે, અને તે બાબ્ય કાર્યમાંથી ભલે મુક્ત હોય તો તેથી પણ વધારે ખરાબ વસ્તુ છે; તેથી સાધનામાં આ વસ્તુનો કડક રીતે નિષેધ છે. એ કહેવાની જરૂર નથી કે આ પ્રકારના શારીરિક કાર્ય માટે મંજૂરી મળતી નથી; પરંતુ સાથે સાથે તેવા કોઈ સૂક્ષ્મતર રૂપનો પણ નિષેધ છે. અતિમનસ પરમાત્મા સાથે એકતા સાધ્યા પછી જ આપણે બીજાઓ સાથે સાચા આધ્યાત્મિક સંબંધો પરમાત્માની અદર શોધવાના છે : તે ઊંઘ્રીતર એકતામાં આ પ્રકારની રૂલ પ્રાણમય કિયાઓને કોઈ સ્થાન નથી.

કામવાસનાના આવેગના ઉપર કાબૂ પ્રામ કરવા માટે - કામવાસનાના કેન્દ્ર ઉપર એવા સ્વામી બનવું કે કામ-શક્તિ ઊંઘ્રીમાં ચડે, બાબ્ય રીતે નીકળી જઈને તેનો વ્યય ન થાય - તે એવી વસ્તુ છે કે બીજમાં રહેલા બળને મૂળભૂત પ્રાણમય શક્તિમાં રૂપાંતરિત કરી શકાય અને બીજી શક્તિઓને મદદ કરે છે તથા રેતસ્રનું તેજસ્સુમાં રૂપાંતર થાય છે. પરંતુ તેનાથી મોટી કોઈ ભયંકર રૂલ નથી જે કામવાસનાની ઈચ્છા અને તેનો કોઈ સૂક્ષ્મ પ્રકારનો સંતોષ બંનેનું મિશ્રણ સ્વીકારવામાં આવે અને તેને સાધનાના એક ભાગ તરીકે જોવામાં આવે. તે સૌથી અસરકારક રીતનો આધ્યાત્મિક પતનનો ઊંઘે માથે પડવાનો સીધો માર્ગ છે અને પોતાની જતને એવાં બળોના હાથમાં ફેંકવામાં આવે છે જે અતિ-મનસ અવતરણને અટકાવે અને તેની જગાએ વિરોધી પ્રાણમય શક્તિઓનું અવતરણ થાય છે જે વિક્ષોભ અને વિનાશને નોતરી લાવે છે. જે તેવું બનવાની શક્યતા લાગે તો આ રીતના માર્ગ-સ્ખલનને પૂર્ણ રીતે ફેંકી દેવી જોઈએ. જે સત્યને નીચે ઉતારી લાવવું હોય અને કાર્ય કરવાની ઈચ્છા હોય તો ચેતનામાંથી આ વસ્તુને બહાર ફેંકી દેવી જોઈએ.

એવી કલ્પના પણ ભૂલભરેલી છે કે શારીરિક કામવાસનાની કિયા છોડી દેવાની છે છતાં તેનું કોઈક આંતરિક પુનઃસર્જન એ કામવાસનાના કેન્દ્રના રૂપાંતરનો એક

ભાગ છે. પ્રકૃતિમાં રહેલી પાથવિક કામવાસનાની શક્તિનું કાર્ય અવિદ્યામાં ભૌતિક સર્જનની કરકસરમાં કોઈ ખાસ વિશ્લેષણ હેતુ માટેની એક યોજના છે. પરંતુ તેની સાથે જે પ્રાણમય ઉશ્કેરાટ હોય છે તે વસ્તુ એક અનુકૂળ તક પૂરી પાડે છે અને વાતાવરણમાં રહેલું આંદોલન તે જ પ્રાણમય બળો અને સત્ત્વોનો ધસારો હોય છે. આ બધાં બળોનો સમગ્ર હેતુ અતિમનસ પ્રકાશના અવતરણને અટકાવવાનો હોય છે. તેની સાથે સંકળાયેલો અનંદ એ દિવ્ય આનંદની હલકી કોટીનો આનંદ હોય છે અને નહિ કે તે આનંદનું સાચું સ્વરૂપ. શારીરિકમાં રહેલા સાચા દિવ્ય આનંદના ભિન્ન ગુણ, ગતિ તથા પદાર્થ હોય છે; તેના સારતત્ત્વમાં તે સ્વયંભૂ હોય છે, તેનો આવિભાવ પરમાત્મા સાથેની આંતર એકતા ઉપર આધાર રાખે છે. તમે દિવ્ય પ્રેમ વિશે વાત કરી છે. પરંતુ જ્યારે દિવ્ય પ્રેમ શારીરિકને સ્પર્શ કરે છે ત્યારે સ્થૂલ પ્રકારના નિમ્ન પ્રાણમય તત્ત્વોને જગ્રત કરતો નથી, તેમાં લાલન કરવું એટલે તેને દૂર ખસેડવો અને પછી તે દિવ્ય પ્રેમ એટલી ઊંચાઈએ પાછો હઠી જાય છે જ્યાંથી તેને આ સ્થૂલ ભૌતિક સર્જનમાં નીચે ઉતારી લાવવો પુષ્કળ મુશ્કેલીભર્યો છે અને તેનામાં એકલામાં જ રૂપાંતર કરવાની શક્તિ છે. દિવ્ય પ્રેમને ફૂકત એક જ દ્વાર મારફતે લાવી શકાય, અને તેના મારફતે જ તે પ્રવેશ કરવાની મંજૂરી આપશે. તે ચૈત્યપુરુષનું જ દ્વાર છે જ્યાંથી તે આવે છે અને તમે આ નિમ્ન પ્રાણમય ક્ષતિને ફેંકી દો.

કામવાસનાના કેન્દ્રનું રૂપાંતર અને તેની શક્તિ શારીરિક સિદ્ધ માટે જરૂરી છે. કારણ કે આ વસ્તુ પ્રકૃતિનાં બધાં જ મનોમય, પ્રાણમય શારીરિક બળો શરીરમાં રહેલાં છે તેને માટે સહાયરૂપ છે. તેનું એક જ સમૂહમાં રૂપાંતર કરવાનું છે અને એક નજીકનો પ્રકાશ, સર્જન શક્તિ અને શુદ્ધ દિવ્ય આનંદમાં રૂપાંતર કરવાનું છે. અતિમનસ પ્રકાશ, શક્તિ અને પરમાનંદને જ આ કેન્દ્રમાં ઉતારી લાવવાથી તેઓ જ તેમાં રૂપાંતર લાવી શકે, પછીના કાર્ય માટે, અતિમનસ સત્ય તથા ભગવતી માનું સર્જનાત્મક દર્શાન તથા સંકલ્પશક્તિ તેનો નિર્ણય કરશે. પરંતુ તે સચેતન સત્યનું કાર્ય હશે, નહિ કે અંધકાર અને અવિદ્યાનું જેમાં કામવાસનાની દૃઢા અને આનંદ રહેલાં છે; તેમાં સંગ્રહ કરવાની શક્તિ હશે અને જીવન શક્તિઓનું દૃઢા રહિત મુક્ત પ્રસારણ હશે અને નહિ કે તે બળોને બહાર ફેંકી દઈને વ્યય કરવાની કિયા. એવી કલ્પનાથી પણ દૂર રહો કે અતિમાનસ જીવન પ્રાણ અને શરીરની દૃઢાઓનું કેવળ એક ઊંચા પ્રકારના સંતોષવાળું જીવન હશે, તે સત્ય માટે માનવ પ્રકૃતિમાં રહેલી આ પશુતાની ભવ્યતાની આશા કરતાં વધારે મહાન જોખમ આ સત્યના અવતરણમાં બીજું કોઈ નથી. મન એવી દૃઢા રાખે

છે કે આ અતિમાનસ અવસ્થા તોણે પોતે લાલન કરેલા વિચારો અને પૂર્વ-ખ્યાલોને અનુરૂપ હશે; પ્રાણની એવી દૃઢા હોય છે કે તેની પોતાની કામનાઓની તેમાં ભવ્યતા હશે; શરીર દૃઢું છે કે તેની સગવડો, આનંદો અને ટેવોનું સમૃદ્ધિયુક્ત લાંબું જીવન હશે. જો તે પ્રમાણે બને તો પાશ્વી અને માનવ-પ્રકૃતિની તે ફક્ત અતિશયોક્તિ ભરેલી અને ઊંચા પ્રકારની ભવ્યતાની ટોચ બને, નહિ કે માનવી તરફથી પરમાત્મા તરફનું સંક્રમણ.

તમારા ઉપર “જે ઊતરી આવવા માટે પ્રયત્ન કરે છે તેની વિરુદ્ધનાં બધાં વિવેકબુદ્ધ અને રક્ષણનાં બધાં વિધનો”ને છોડી દેવાનો વિચાર જોખમી છે. તમે કદ્દી વિચાર કર્યો છે કે આનો અર્થ કેવો થાય, જો જે વસ્તુ ઊતરી આવે તે દિવ્ય સત્યના સંવાદમાં ન હોય પરંતુ કદાચ વિરોધી બળ હોય તો? સાધક ઉપર કાબૂ પ્રાપ્ત કરવા માટે વિરોધી બળને આનાથી વધારે સારી સ્થિતિની જરૂર રહેલી નથી. કેવળ માતાજીની શક્તિને અને દિવ્ય સત્ય માટે જ વ્યક્તિએ કોઈ પણ જતની આડથો સિવાય સ્વીકારવાનાં છે અને ત્યાં પણ વ્યક્તિએ વિવેકશક્તિ તો રાખવાની જ છે જેથી કરીને કોઈ જૂઠી વસ્તુ માતાજીની શક્તિ અને દિવ્ય સત્યનો સ્વાંગ સજ્જ કૂચ કરતી આવે તો તેને પારખી શકાય અને દીનકારની શક્તિ જરૂર જળવી રાખો અને તે વસ્તુ બધાં જ મિશ્રણાને હેંકી દેશે.

તમારા આધ્યાત્મિક ભાવિમાં શ્રદ્ધા રાખો, ભૂલથી પાછા હઠી જાઓ અને માતાજીના પ્રકાશ તથા તેમની શક્તિના સીધા માર્ગદર્શન નીચે ચૈત્યપુરુષને વધારે ખુલ્ખો કરો. જો મધ્યસ્થ સંકલ્પ સરચાઈપૂર્ણ હશે તો દરેક ભૂલનું જ્ઞાન એક સાચી ગતિ અને ઊર્ધ્વતર પ્રગતિ માટેનું એક પગથિયું બની શકશે.

*

એ સાચી વસ્તુ છે કે કામવાસનાનું કેન્દ્ર અને તેના પ્રત્યાધાતોનું ઝૂપાંતર થઈ શકે છે અને પાશ્વિક કામવાસનાના પ્રત્યાધાતની જગાએ ઊર્ધ્વમાંથી આવતા દિવ્ય આનંદનું સ્થાપન થઈ શકે છે. કામવાસનાનો આનંદ એ આનંદની હવકી કોટી છે. પરંતુ શારીરિક ચેતના (જેમાં શારીરિક પ્રાણુમય ચેતનાનો પણ સમાવેશ થાય) જ્યાં સુધી ઝૂપાંતર ન પામી હોય તેની પહેલાં આ દિવ્ય આનંદને ગ્રહણ કરવો એ જોખમી બને છે; કારણ કે બીજ પ્રકારનો આનંદ તથા નિમ્ન વસ્તુઓ તેનો ફાયદો ઉઠાવે અને તેમાં મિશ્રણ થઈ જાય અને તે વસ્તુ સમગ્ર ઝૂપમાં વિક્ષોભ ઉત્પન્ન કરે અને એવી છાપ દ્વારા જોટે માર્ગ દ્વારી જાય કે આ નિમ્નતર વસ્તુઓ સાધનાનો એક ભાગ છે અને તેને ઊર્ધ્વમાંથી મંજૂરી મળેલી છે અથવા

તો કેવળ નિમ્ન તત્ત્વો સાચી અનુભૂતિ ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરે, છેવટે દિવ્ય આનંદ અટકી જાય અને કામવાસનાના કેન્દ્ર ઉપર નિમ્ન પ્રત્યાધાતો કાબૂ જમાવી લે.

*

મારા પહેલાના પત્રમાં મેં કામવાસના અને યોગ વિશેની મારી પરિસ્થિતિ ઘણા ટૂંકાણમાં જણાવી છે. હું વધારામાં કષી શકું કે મારું તારણ કોઈ મનોમય અભિપ્રાય અથવા પહેલેથી માનેલા નૈતિક વિચારોના પાયા ઉપર રચાયેલું નથી, પરંતુ સાબિત થયેલી હકીકતો, નિરીક્ષણ અને અનુભૂતિમાંથી તારવેલું છે. હું ઈનકાર કરતો નથી કે જ્યાં સુધી માણસ આંતર-અનુભૂતિ અને બાધ્ય ચેતના વર્ચયે એક પ્રકારની અલગતા રાખે છે, અને બાધ્ય ચેતનાને એક નિમ્ન પ્રવૃત્તિ તરીકે કાબૂ રાખવાની વસ્તુ તરીકે ગણીને છોડી દે છે, પરંતુ તેમાં તે ઝ્યાંતર કરવાની વસ્તુ તરીકે ગણુંતો નથી ત્યાં સુધી એ બિલકુલ શક્ય છે કે આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓ આવે છે અને પ્રગતિ થાય છે પરંતુ કામવાસનાની પ્રક્રિયા અટકી જતી નથી. મન પોતાની જતને બાધ્ય પ્રાણમાંથી (પ્રાણમય-ભાગોમાંથી) તથા શારીરિક ચેતનાથી અલગ પાડી શકે છે અને પોતાનું આંતર જીવન જીવે છે. પરંતુ બહુ ઓછા માણસો આ પ્રમાણે પૂર્ણતાથી કરી શકે છે અને જે ક્ષણે માણસની અનુભૂતિઓ પ્રાણમય ભૂમિકા અને શારીરિક ભૂમિકા સુધી વિસ્તરે છે તે ક્ષણે કામવાસનાની સાથે આ રીતનો વ્યવહાર થઈ શકતો નથી. તે કોઈ પણ ક્ષણે વિક્ષોભ ઉત્પન્ન કરનાર, ઉથલપાથલ કરનાર અથવા વિકૃત શક્તિ બની જાય છે. અહંકાર (મિથ્યાભિમાન, અભિમાન, મહત્વાકંક્ષા) જેટલા જ પ્રમાણમાં અને રાજસિક પ્રલોભનો અને કામનાઓ જેટલું જ આધ્યાત્મિક અક્ષમાતોના કારણમાંના મુખ્ય કારણદ્વારા વસ્તુ સાધનામાં બને છે તેમાંની તે એક છે. અનાસક્તિ દ્વારા, તેનું પૂર્ણ છેદન થયા સિવાય તેની સાથે કામ પાડવાનો પ્રયત્ન નિષ્કર્ષ જાય છે; તેનું ઊંઘ્વી-કરણ કરવાનો પ્રયત્ન, જેને આધુનિક યુરોપના રહસ્યરાદીઓ અનુમોદન આપે છે, એ ધાર્યો ઉતાવળો અને જોખમી પ્રયોગ છે. કારણ કે જ્યારે માણસ કામવાસના અને આધ્યાત્મિકતાનું મિશ્રણ કરે છે ત્યારે ગંભીર ગોટાળાનું સર્જન થાય છે. તેને પરમાત્મા પ્રત્યે વાળીને ઊંઘ્વી-કરણ કરવાનો પ્રયત્ન પણ જેવો કે વૈષણવોનો ‘મધુર ભાવ’ પોતાની અંદર એક ગંભીર જોખમ ધારણ કરે છે જે શીતે આ પદ્ધતિમાં ખોટું વલણ અથવા ખોટા ઉપયોગના પરિણામોએ ધાર્યી વખત આ વસ્તુ દર્શાવી છે. કોઈ પણ શીતે આ યોગમાં જેમાં મુખ્યત્વે પરમાત્માની જ કેવળ અનુભૂતિ નથી પરંતુ સમગ્ર સ્વરૂપનું તથા પ્રકૃતિનું ઝ્યાંતર કરવાનું છે તેમાં મેં શોધ્યું છે કે આ સાધનાની નિરપેક્ષ જરૂરિયાત તરીકે કામવાસનાની શક્તિ ઉપર સંપૂર્ણ

સ્વામીત્વ પ્રામ કરવાનું લક્ષ્ય છે; નહિ તો પ્રાણમય ચેતના એક મલિન મિશાણ રહે છે, અને તે મલીનતા આધ્યાત્મીકરણ થયેલા મનની વિશુદ્ધિને મલિન અસર પહોંચાડે છે અને શરીરની શક્તિઓના ઊંઘ્વ વલણને ગંભીર રીતે અટકાવે છે. આ યોગ સમગ્ર નિર્મન અથવા સામાન્ય ચેતનાનું પૂર્ણ આરોહણ માગે છે જેથી તે ઊંઘ્વમાં રહેલી આધ્યાત્મિક ચેતનાની સાથે જોડાઈ શકે અને આધ્યાત્મિક ચેતનાનું (છેવટે અતિમનસનું) મન, પ્રાણ અને શરીરમાં તેમનું રૂપાંતર કરવા માટે અવતરણની માગણી કરે છે. જ્યાં સુધી કામવાસનાનો આવેગ તેમાં રૂકાવટ કરે છે ત્યાં સુધી સંપૂર્ણ આરોહણ અશક્ય છે; જ્યાં સુધી કામવાસના પ્રાણમાં શક્તિશાળી છે ત્યાં સુધી અવતરણ જોખમી છે. કારણ કે કોઈ પણ ક્ષણે બિનઉશ્કેરાટવાળી અથવા ગુમ કામ-વાસના એક મિશાણ માટે કારણરૂપ બને, જે અવતરણને પાછું ફેંકી દે અને જે શક્તિ પ્રામ થઈ હોય તેને બીજા હેતુ માટે વાપરે અથવા ચેતનાના બધા કાર્યને જોટો વળાંક આપીને જૂઠી, મલિન અને ભ્રામક અનુભૂતિ તરફ દોશી જાય. એટલા માટે માણસે આ વિર્ધનને માર્ગમાંથી સૃપણ શીતે બહાર હઠાવવું જોઈએ; નહિ તો સાધનામાં અંતિમ લક્ષ્ય સુધી પહોંચવામાં કોઈ પણ સહીસલામતી અથવા મુક્ત ગતિ રહેશે નહિ.

તમે આનાથી વિરુદ્ધ અભિપ્રાય વિષે કહો છો તે કદાચ એવા વિચારને લઈને હોય કે કામવાસના માનવની પ્રાણમય-શારીરિક સમગ્રતાનો એક નૈસર્જિક ભાગ છે; તે ખોરાક અને નિદ્રાની માફક એક જરૂરિયાત છે, અને તેને સંપૂર્ણપણે રોકી રાખવાથી અસમતુલા અને ગંભીર પ્રકારની અવ્યવસ્થા તરફ દોશી જાય. એ હકીકત છે કે કામવાસનાને બાધ્ય કર્મમાં દબાવવાથી પરંતુ બીજા માર્ગમાં લાલન કરવાથી સમગ્ર શરીરતંત્રની અવ્યવસ્થા તથા માનસિક મુશ્કેલીઓ તરફ તે દોશી જાય. ડોક્ટરો સિદ્ધાંતનું તે મૂળ છે જે કામવાસનાના સંયમને નિરુત્સાધી કરે છે. પરંતુ મેં નિરીક્ષાણ કરેલું છે કે આવી વસ્તુઓ ત્યારે જ બને છે જ્યારે એક વિકૃત પ્રકારનો ગુમ આનંદ સામાન્ય કામવાસનાની કિયાની જગાએ સ્થાપન કરવામાં આવે યા તો કોઈ સૂક્મ શીતના પ્રાણમય આનંદને કલ્પના દ્વારા માણવામાં આવે અથવા ગુધ્ય પ્રકારનું અદશ્ય પ્રાણમય આદાન-પ્રદાન કરવામાં આવે - હું ધારતો નથી કે જ્યારે તેના ઉપર સ્વામીત્વ અથવા સંયમ પ્રામ કરવાના સાચા આધ્યાત્મિક પ્રયત્નથી કોઈ નુકશાન કદી પણ થાય. અત્યારે યુરોપના ડોક્ટરો એવું માને છે કે જે કામવાસનામાં સંયમ રાખવામાં આવે, અને જે તે સાચી સનનિષ્ઠાથી, તો તે ઝાયદાકારક વસ્તુ છે; કારણ કે 'રેતસ્ય' માં રહેલું તત્ત્વ, જે કામવાસનાની કિયા માટે હોય છે તે તત્ત્વ એક જુદા જ તત્ત્વમાં રૂપાંતર પામે છે, જે શરીરતંત્રમાં

રહેલી શક્તિઓને પોષણ આપે છે, મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિકને - અને આ શીતે ભારતીય વિચારસરણી જેમાં બ્રહ્મચર્ય છે તેને વાજબી ઠરાવે છે; તેમાં રેતસ્તું ઓજસમાં રૂપાંતર થાય છે અને તેની શક્તિને ઊર્ધ્વમાં લઈ જાય છે અને તેથી અને તેમનું આધ્યાત્મિક શક્તિમાં રૂપાંતર કરે છે.

સ્વામાત્રવ પ્રામ કરવા માટે કેવળ શારીરિક બ્રહ્મચર્યથી જ તે બની શકે નહિ.. તે અનાસક્તિ અને ઈનકાર બન્નેની સંપુર્કત પ્રક્રિયા દ્વારા આગળ પ્રગતિ કરે છે. ચેતના કામવાસનાના આવેગથી અલગ થઈને પાછળ ઉભી રહે છે, તેને પોતાનાં તરીકે અનુભવતી નથી, તેને પ્રકૃતિ-શક્તિ દ્વારા પોતાના ઉપર ફેંકાયેલી વિદેશી વસ્તુ તરીકે ગણે છે અને તેને સંમતિ આપવાનો ઈનકાર કરે છે અથવા તેની સાથે તાદાત્મ્ય રૂપ બનતી નથી - દરેક સમયે ઈનકારની અમુક ગતિ તેને વધારે અને વધારે બહાર ફેંકે છે. મનને તેનાથી કોઈ અસર થતી નથી; થોડા સમય પછી પ્રાણ-મય પુરુષ જે તેનો મુખ્ય સહાયક હોય છે તે તે તેમાંથી તે જ શીતે પાછો હઠી જાય છે, અને છેવટે શારીરિક ચેતના તેને ટેકો આપતી નથી. આ પ્રક્રિયા ત્યાં સુધી ચાલ્યા કરે છે જ્યાં સુધી અવયેતન પણ તેને સ્વઘનમાં જગ્રત કરી શકતું નથી અને બાધ્ય પ્રાકૃતિક-શક્તિમાંથી કોઈ પણ ગતિ આ નિમ્ન અભિનને ફરીથી પ્રજાજ્વલિત કરી શકતી નથી. જ્યારે કામવાસનાની શક્તિ જિદ્દી શીતે ચોંટી રહે છે ત્યારે આ પ્રકારનો સામાન્ય શીતે કાર્યક્રમ હોય છે; પરંતુ કેટલાક એવા માણસો પણ હોય છે જેઓ તેનો નિશ્ચયાત્મક શીતે છેદ ઉડાવી દે છે અને પ્રાકૃતિમાંથી એક ઝડપથી મૂળભૂત શીતે તેને ખંખેરી નાખે છે. પરંતુ તે વસ્તુ ધારે ભાગે બહુ વિરલ હોય છે.

એમ કહેવું જોઈશે કે સાધનામાં કામ-આવેગનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવો એ સૌથી મુશ્કેલ વસ્તુમાંની એક છે, અને તે સમય લે તેના માટે માણસે તૌથારી રાખવી જોઈએ. પરંતુ તેને સમગ્ર શીતે અદશ્ય કરવાની બાબત સિદ્ધ થયેલી છે અને એક વ્યાવહારિક મુક્તિ જેમાં પ્રસંગોપાત્ત શીતે તે સ્વઘન-ગતિઓમાં અવયેતનમાંથી આવે છે તે ધારી સામાન્ય બાબત છે.

*

જોખમના દિનબિદ્ધુથી જોઈએ તો કામવાસના (ગુમ) મહત્વાકંક્ષા વગેરેની સમાન ભૂમિકા ઉપર જ હોય છે, ફક્ત તેનું કાર્ય સામાન્ય શીતે ઓછું સ્પષ્ટ હોય છે. એટલે કે વિરોધી બળો તેને આધ્યાત્મિક જીવનમાં અનુસરણ કરવાની વસ્તુ તરીકે ઓટલી બધી આગળ ધરતાં નથી.

*

મેં એવું કહ્યું નથી કે બીજા યોગોમાં કામવાસના ઉપર કાબૂ પ્રાપ્ત કરાયો નથી. મેં એમ કહ્યું છે કે તેમાંથી સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત થવું ધારું મુશ્કેલ છે અને વૈષ્ણવ સાધનામાં તેના ઉધ્વીકરણ માટેનો જે પ્રયત્ન છે તેને તેના પોતાનાં જોખમો છે. જે કોઈ વ્યક્તિ જાણે છે કે વૈષ્ણવોમાં તે વસ્તુ વારંવાર અને ધારુા વિશાળ પાયા ઉપર બનેલી છે તેની તેઓ સાક્ષી આપે છે. પરાત્પરમાં જવું અને રૂપાંતર એ બંને લિન્ન વસ્તુઓ છે. આ સાધનામાં જે ચિંતન કરવામાં આવ્યું છે તેમાં રૂપાંતરના ત્રણ તબક્કાઓ છે – ચૈતસિક રૂપાંતર, આધ્યાત્મિક રૂપાંતર અને અતિમનસ રૂપાંતર. બીજા યોગોમાં પ્રથમ બે વસ્તુઓ કરવામાં આવેલી છે; ત્રીજી વસ્તુ નવીન પ્રયત્ન છે. આધ્યાત્મિક સાક્ષાત્કાર માટેનું રૂપાંતર પહેલી બે વસ્તુઓ માટે પૂર્ણ છે. મારા દાખિલિંગું પ્રમાણે માનવ જીવનના દિવ્યીકરણ માટે પૂરતા પ્રમાણમાં રૂપાંતર કરવું હોય તો અતિમાનસ રૂપાંતર સિવાય શક્ય નથી.

*

કામવાસના અને કામ-સ્પર્શને અને આ યોગને શો સંબંધ છે ? મેં તમને વારંવાર કહેલું છે કે કામવાસનાનો ત્યાગ કરવાનો છે અને આ યોગમાં સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય તે પહેલાં તેના ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો છે.

*

પરિવર્તન એક જુદી વસ્તુ છે અને સામાન્ય માનવ-પ્રકૃતિમાં હાલનાં રૂપોનો સ્વીકાર કરવો એ બીજી જે વસ્તુ છે. કામવાસનાના કાર્યમાં રસ લેવા માટે જે કારણ આપવામાં આવ્યું છે તે બિલકુલ અનિવાર્ય નથી. કઢક યૌગિક જીવન માટે ધાર્યી નાની લઘુમતિને સાદ થાય છે અને પોતાની જતિને ચાલુ રાખવા માટે તો પુષ્કળ માણસો હશે. બેશક, યોગીને માનવ-પ્રકૃતિ માટે કોઈ ધિક્કાર કે ધૂણા હોતી નથી. તે તેને સમજે છે અને દરેક પ્રક્રિયાને જે જગા આપવામાં આવી છે તેને સ્પષ્ટ અને સ્થિર માન હોય છે. તે ઉપરાંત કોઈ કાર્ય સંયમથી કામના વગર કરવામાં આવે અને ઉધ્વી ચેતનાના માર્ગદર્શન નીચે કરવામાં આવે તો તે વધારે સારી રીત છે અને તે પ્રભુના સંકલ્પની સિદ્ધિ માટે કેટલીક વખત અનુસરવામાં આવે છે, પરંતુ બીજી રીતે તેનું અનુસરણ કરવામાં આવતું નથી જેવાં કે યુધ અને વિનાશ જે વિશ્વયુદ્ધની સાથે સંકળાયેલ છે – પરંતુ બહુ હળવી રીતે આવી વસ્તુનો આશ્રય લેવામાં આવે તો તે સામાન્ય માનવ-પ્રકૃતિમાં રસ લેવાના બહાના તરીકે સહેલાઈથી બદલાઈ જય.

*

માતાજીએ આ વિચાર વિશે તમને કહેલું જ છે. એવો વિચાર કે કામવાસનાની ભૂખને સંપૂર્ણ સંતોષ આપવાથી તે પૂરી થઈ જશે અને પછી કાયમ માટે અદશ્ય થઈ જશે એ પ્રાણ દ્વારા મનની સમક્ષ એક છેતરપિંડી કરનારું બહાનું છે જેથી કરીને તેની પોતાની ઈચ્છાને મંજૂરી મળે. તેમાં બીજું કોઈ પણ સાચું કારણ અથવા સત્ય કે ન્યાયીપાણું નથી. કોઈક પ્રાસંગિક વહેવાર કામવાસનાની ઈચ્છાને મનમાં ઉકળાટ કર્યા કરે તો તેમાં સંપૂર્ણ રીતે રચ્યાપરચ્યા રહેવાથી તમે કાદવમાં ડૂબી જશો. આ ભૂખ બીજી ક્ષુધાઓની માફક થોડા સંતોષથી અટકી જતી નથી. કામચલાઉ મુલતવી રાખ્યા પછી તે ફરીથી જીવંત થશે અને ફરીથી ઈચ્છાપૂર્તિની માગણી કરે છે. તેનાથી લિંજયેલા રહેવું અથવા તેના માટે ઊંડી ખીણુમાં ઉતશી જવું બેમાંથી કોઈ સાચી રીત નથી. તે મૂળભૂત ચૌતસિક ઈનકારથી જ ચાલી જઈ શકે અથવા તો પૂર્ણ આધ્યાત્મિક ખુલ્લાપાણું હોવું જોઈએ અને તેમાં ઊંઘ્વં ચેતનાનું અવતરણ થવું જોઈએ જેને તેની ઈચ્છા જોઈતી જ ન હોય પરંતુ સાચા આનંદની જરૂર હોય.

*

તે ડરનો પ્રશ્ન નથી - દિવ્ય શાંતિ અને આનંદ તથા હલકા પ્રકારના કામવાસનાની મોજ બે વચ્ચે પસંદગીનો પ્રશ્ન છે - પરમાત્મા અને ખીઓના આકષેણ વચ્ચેની પસંદગીનો પ્રશ્ન છે. શરીરને ટકાવી રાખવા માટે ખોરાકની જરૂર છે પરંતુ કામવાસનાનો સંતોષ એ જરૂરિયાત નથી. ખોરાકના 'રસ' વિશે પણ જો ખોરાકની લોલુપતા અને જીબનાં ઈચ્છાને આધ્યાત્મિક પરિસ્થિતિના સંવાદમાં લાવીને અદશ્ય કરી શકાય છે. બૌધ્ધિક કક્ષાનો અથવા તો કળાનો આનંદ પણ જો તેમાં આસક્તિ હોય તો આધ્યાત્મિક પૂર્ણતા માટે મુશ્કેલી બની શકે છે, જોકે તે સ્થૂલ અપરિવર્તન પામેલ શારીરિક ભૂખ કરતાં આધ્યાત્મિકતાની વધારે નજીક છે; હકીકતમાં આધ્યાત્મિક ચેતનાનો એક ભાગ બનવા માટે બૌધ્ધિક અને કલાવિષ્યક આનંદે પરિવર્તન પામવું જોઈએ અને કોઈ ઊંઘ્વં વસ્તુ બનવી જોઈએ. પરંતુ બધી જ વસ્તુઓ જેમાં 'રસ' હોય તેને રાખી શકાય નહિ. બીજાઓને ઈજાપમાડવામાં તથા મારવામાં પણ એક રસ રહેલો હોય છે જેમાં વિકૃત આનંદ હોય છે, પોતાની જતને દુઃખી કરવામાં પણ એક આનંદ હોય છે - કુરતાનો આનંદ - આધુનિક માનસ-શાલ્કમાં આ બે વસ્તુઓ પૂરેપૂરી ભરેલી હોય છે, રસ હોવો એ જ આધ્યાત્મિક જીવનના ભાગ તરીકે વસ્તુઓ રાખવા માટે પૂરતું કારણ નથી.

*

કામવાસનાના વ્યવહારમાં કોઈ ‘આનંદ’ નથી, એ અવશ્ય એક પસાર થનો ઉશ્કેરાટ અને સુખ હોઈ શકે જે છેવટે શરીર ક્ષીણ થતું જાય છે તેમ તેમ ઘસાતું જાય છે.

*

હા તે (કામવાસનાનું વાતાવરણ) દરેક જગાએ અત્યારે ફેલાયેલું છે (આધુનિક જગતમાં) કારણ કે માણસો જૂના નૈતિક સંયમોમાં માનતા નથી અને તેની જગાએ બીજી કોઈ વસ્તુનું સ્થાપન થયું નથી.

*

આધુનિક યુરોપિયન રહસ્યવાદીઓ જેવા કે લોરેન્સ અને મિડલટન મુરે વગેરે એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે કે કામરતિમાં રહેવું એ ઉધ્વર્તમા અથવા તો નિમત્તાત્માને શોધવાનો નિશ્ચિત માર્ગ છે કારણ કે તેમાંથી તેવું જ ખરેખર લાગે છે ! પરંતુ જે વ્યક્તિત્વ કેવળ ઉધ્વર્તમાની જ જરૂર હોય અને પરમાત્માની જરૂર ન હોય તો કામવાસના અને બીજી ધર્ષણી વસ્તુઓની મંજૂરી આપી શકાય. વ્યક્તિએ ખાસ એ સાક્ષાત્કાર કરવાનો છે કે વ્યક્તિ પોતે શરીર નથી, પ્રાણ નથી, મન નથી, પરંતુ ઉધ્વર્તર આત્મા છે અને પછીથી તમને ગમે તે વસ્તુ ઉધ્વર્તમા કહે તે કર્યા કરો.

*

મેં ‘અંગત’ ઉધ્વર્તમાની વાત કરી છે – એટલે કે આપણી અંદર રહેલી કોઈ વસ્તુ (પુરુષ) જે પ્રકૃતિ નથી, મન, પ્રાણ અને શરીરની કિયાઓ નહિ. પરંતુ કોઈ વસ્તુ જે ચિંતક વગેરેમાં રહેલી છે. આ પુરુષ પ્રકૃતિની કોઈ પણ વસ્તુને સુંમતિ આપી શકે છે અથવા તેને અટકાવી શકે છે અથવા તે પ્રકૃતિને કઈ વસ્તુ કરવી યા ન કરવી તેના વિશે માર્ગદર્શન આપી શકે છે. તે વસ્તુ કામવાસનામાં આનંદ લેવાની મંજૂરી આપે અથવા અટકાવે. તે સામાન્ય શીતે ‘મનોમય પુરુષ’ હોય છે જેનો વ્યક્તિને સાક્ષાત્કાર થાય છે પરંતુ તે ઉપરાંત પ્રાણમય પુરુષ પણ હોય છે. ઉધ્વર્તમા એટલે તેઓ આ પુરુષ સમજે છે – તેઓ આ શીતે એક પ્રકારનો અંગત આત્મા સમજે છે.

*

તો પછી બધાની સાથે એકતાએટલે બધાની સાથે કામવાસનાની અંધઃપ્રેરણાનો સંતોષ લેવો એવો અર્થ થાય – તો નવાઈલયો ‘સિદ્ધાંત’ કહેવાય. જોકે વામ-

માગ્રો તેમની સાધનામાં કાંઈક તેવું છે. પરંતુ વામમાગ્રો તાંત્રિકો તમારા કરતાં વધારે તાર્કિક છે - કારણ કે જે એકતાને કામવાસનાની અભિવ્યક્તિ માટે સાબિત ન્યાયી હેરવવાની હોય તો પ્રેમની અભિવ્યક્તિના રૂપોમાં હળવા પ્રકારનાં સ્વરૂપોના બદલે જંગલી પ્રકારનાં રૂપોમાં થા માટે સંતોષવી નહિ? પરંતુ કામવાસના ખરેખર પ્રેમના પાયા ઉપર છે કે કામવાસનાની અંધઃપ્રેરણા ઉપર કામવાસનાના પ્રેમનો પાયો છે? અને કામવાસનાની પ્રેરણા બધામાં એકમેવની આધ્યાત્મિક લાગણીઓની અભિવ્યક્તિ છે. તે કેવળ દ્વૌતભાવ ઉપર જ રચાયેલું નથી સિવાય કે તે ફક્ત જ્યારે આનંદ અનો મજા જ ફક્ત માણે છે જેમાં પ્રેમનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી? માણસને જ્યારે ખી તરફ આકર્ષણ થાય છે ત્યારે તે પોતે એક કેવળ આત્મા જ છે કે તેમાં એવી હકીકત છે કે તે ખી કોઈ એવી બીજી વ્યક્તિ છે જે તેને લાવણ્ય અને સુંદરતાથી આકર્ષે છે જેનો તે માણસે માણવું છે કે પોતાના કબજીમાં લેવું છે? એ હકીકત ખરી છે કે તે ખી પોતાની જત કરતાં કોઈક જુદી વ્યક્તિ છે અને તે ખી હોવાથી, નહિ કે પુરુષ, તેનામાં કામવાસનાના પૂર્ણ ઉપલોગનું પૂર્ણ ક્ષેત્ર છે?

*

પ્રાણમય ભૂમિકામાં કામવાસનાનો આવેગ સૌથી મહાન શક્તિ છે; જે તેનું ઊધર્વાંકરણ કરવામાં આવે અને ઊંચે લઈ જવામાં આવે, તો ‘ઓજસ’નું સર્જન થાય છે અને તે ઊધર્વચેતનાની પ્રામિમાં મહાન સહાયરૂપ છે. પરંતુ કેવળ અટકાવવું એટલું પૂરતું નથી.

*

પ્રકૃતિએ સર્જન કરવાના હેતુ માટે કામવાસનાનો ઉપયોગ કર્યો છે તે સાચા પ્રકારમાં પ્રાણની મૂળભૂત શક્તિ છે. તેનો ઉપયોગ ઊંચે ઊઠવા માટે થઈ શકતો નથી પરંતુ પ્રાણમય-ઊર્મિમય જીવનની અમુક ઉત્કટતા માટે થાય છે; કામવાસનાના હેતુમાંથી તેને વળાંક આપી શકાય છે અને તેનો કલાત્મક અથવા બીજા સર્જન અથવા સાહિત્ય સર્જન માટે ઉપયોગ કરી શકાય છે અથવા બૌધ્ધિક અથવા બીજી શક્તિઓની વૃદ્ધિ માટે થઈ શકે છે. પૂર્ણ ચીતે સંયમ રાખવાથી તેનો આધ્યાત્મિક શક્તિના બળમાં પણ ફેરવી શકાય છે. આ વસ્તુ ભારતમાં બહુ જાળીતી હતી અને તેનું વર્ણન બ્રહ્મચર્ય દ્વારા રેતસનું ઓજસમાં રૂપાંતર કરવા માટે થતો. કામ-શક્તિનો દુરુપયોગ અવ્યવસ્થામાં પરિણમે છે અને જીવન-શક્તિ અનો પ્રાણની શક્તિઓનું વિઘ્નન થઈ જાય છે.

*

અલબત્ત, કામવાસનાનો આવેગ પૂજું રીતે જ નૈસર્જિક છે અનો બધા જ માણસોમાં તે હોય છે. સંતાનોત્પત્તિ માટે કુદરતે પોતાના કાર્યના એક ભાગ તરીકે મૂકેલ છે જેથી કરીને માનવજીતિ ચાલુ રહે. પ્રાણીઓમાં પણ તે હેઠું માટે મૂકવામાં આવેલ છે, પરંતુ માણસો કુદરતમાંથી અલગ પડયા છે અને મુખ્યત્વે મોજશોખ માટે માણે છે - અને તેથી તેણે માણસ ઉપર કાબૂ જમાવ્યો છે અનો તેને બધો સમય મુશ્કેલી આપ્યા કરે છે.

સ્વાભાવિક રીતે જ તમારે કામવાસનાના આવેગ ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો છે, પરંતુ તે વસ્તુ એકીસાથે એકદમ બનતી નથી; તેમાં ધીરજપૂર્વક ખંત હોવો જોઈએ અને મજ્જમ નિર્ણય હોવો જોઈએ અને તેનું શારીરિક રીતે કે માનસિક રીતે પણ લાલન કરવું જોઈએ નહિ. આ રીતે કરવામાં આવે છતાં પણ અને કોઈ વિચાર કે ઈરણા ન હોય છતાં નિદ્રા દરમ્યાન યાંત્રિક વીર્યપાત ચાલુ રહે છે, પરંતુ મનને એ મુક્ત રાખવામાં આવે તો છેવટે તે વસ્તુ અદશ્ય થઈ જશે.

*

કામવાસનાના સંવેદનો શારીરિક ચેતનાના એક સિદ્ધાંત તરીકે “બનતા” નથી - તેઓ પહેલેથી જ શારીરિક પ્રકૃતિમાં રહેલા હોય છે - જ્યાં જ્યાં સચેતન જીવન હોય છે, ત્યાં કામ-શક્તિ હોય છે જ. તે શારીરિક પ્રકૃતિનું સર્જન કરવાનું સાધન છે અને તે હેઠું માટે ત્યાં રહેલી છે.

*

પૃથ્વી ઉપર રહેલી કામવાસનાની કિયા પ્રજોત્પત્તિના હેઠું માટે મૂળભૂત શારીરિક શક્તિનો પ્રકૃતિ દ્વારા કરાયેલો ઉપયોગ છે. કવિ જે રોમાંચ વિશે વાત કરે છે, જેની સાથે સ્થૂલ ઉશ્કેરાટ સમાયેલો છે, એ એક લાલચ છે જેના વડે પ્રકૃતિ આ બીજી રીતે આનંદ ન આપનારી પ્રક્રિયાને પ્રાણમય સંમતિ અપાવે છે; એવા ધ્યાન માણસો છે જેઓ આ કાર્ય પછી ધૂલાનો અનુભવ કરે છે અને તેને લઈને ભાગીદાર પ્રત્યે તેને ધિક્કાર આવે છે પરંતુ પછીથી જ્યારે આ ધિક્કાર ક્ષીલું થઈ જય છે ત્યારે ફરીથી આ મોહને લઈને કિયાનું પુનરાવર્તન કરે છે.

કામ-શક્તિમાં પોતાનામાં એક મહાન શક્તિ છે જેના ભૌતિક પાયા બે ઘટકો હોય છે; એક પ્રજોત્પત્તિ માટે છે અને તેને માટે જરૂરી પ્રક્રિયા છે; બીજી શક્તિ શરીર, મન અને પ્રાણની સામાન્ય શક્તિઓના પોષણ માટે છે - અને તે ઉપરાંત શરીરની આધ્યાત્મિક શક્તિઓને પણ તે પોષણ આપે છે. પ્રાચીન યોગીઓ આ બે

ઘટકોને 'રેતસ્યુ' અને 'ઓજસ્યુ' કહેતા હતા. યુરોપિયન વિજ્ઞાનીઓ સામાન્ય રીતે આ વિચારની ઠેકડી કરે છે, પરંતુ હવે તો તેમના પોતાના માટે આ જ હકીકતની શોધ કરવાની તેમણે શરૂઆત કરી છે. કવિઓ રોમાંચ અને લાગણીઓના ઝણુઝણાટ માટે અતિશયોક્તિ કરે છે - પરંતુ સામાન્ય રીતે તે એક શારીરિક આનંદની સ્થૂલ વિકૃતિ અને હલકી કક્ષાની બાબત છે. યોગ આ આનંદનું પોતાનું શરીરમાં સ્થાપન કરી શકે છે પરંતુ જ્યાં સુધી કામવાસના તરફનો વળાંક હોય ત્યાં સુધી યોગ તે કરી શકતો નથી.

*

આ સાચું છે જે જો વીર્યના પાતને ખચીં નાખવામાંથી અટકાવવામાં આવે તો તેનું તેજસ્સુ અને ઓજસમાં રૂપાંતર થાય છે. યોગીઓએ 'બ્રહ્મચર્ય'નો સિદ્ધાંત આ પાયા ઉપર સ્થાપન કરેલો. જે તે પ્રમાણે ન હોય તો તેજસ્સુ અને ઓજસના સર્જન માટે બ્રહ્મચર્યની કોઈ જરૂર રહેત નહિ.

તે ઉત્સાહ અને શક્તિનો પ્રશ્ન નથી પરંતુ શારીરિક સહાયનો પ્રશ્ન છે - શરીરને ટેકો આપવા માટે બ્રહ્મચર્યથી ઉત્પન્ન થતા ઓજસનું ધાર્યું મૂલ્ય છે. 'રેતસ્યુ'નું 'ઓજસ્યુ'માં રૂપાંતર એ શારીરિક પ્રદાર્થનું શારીરિક શક્તિ (અવશ્ય રીતે પ્રાણમય-શારીરિક શક્તિ)માં રૂપાંતર છે. આધ્યાત્મિક શક્તિ પોતે જ પ્રાણ અને મનોમયની માફક જ શરીરને પણ ગતિ આપે છે, પરંતુ જે તેને શારીરિક સહાય ન હોય તો તેને ગતિ આપવાથી તે થાકી જાય. (હું અલબત્તા, સામાન્ય આધ્યાત્મિક શક્તિની વાત કરું છું, નહિ કે જે અતિમનસ શક્તિ આવવાની છે તેની - જેને કેવળ રેતસ્યુનું તેજસમાં જ પરિવર્તન કરવાનું નથી, પરંતુ ઓજસનું પણ વધારે ઊધવી-કરણવાળી વસ્તુમાં રૂપાંતર કરવાનું છે.)

*

વિજ્ઞાનીઓ કામવાસનાની ગ્રંથિઓનું સર્જન (મેં જે પ્રમાણે વાંચ્યું છે તે પ્રમાણે) સામાન્ય શક્તિઓને સહાય કરનાર અને પોષણ આપનાર ગ્રંથિઓ તરીકે ગણે છે. એવું પણ માનવામાં આવે છે કે કામવાસનાની શક્તિને કાવ્ય, કલા વગેરેના સર્જનમાં મોટો ભાગ ભજવવાનો છે તથા સામાન્ય રીતે પ્રભાવ પાડનારી બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિઓમાં તેનો મોટો ભાગ છે. છેવટે તો એક ડોક્ટરે શોધ કરી છે કે પ્રવાહી વીર્યના બે ભાગ છે - એકનો હેતુ કામવાસના માટે અને બીજો સામાન્ય શક્તિના પાયા તરીકે અને જે કામવાસના ન માણવામાં આવે તો પ્રથમ તત્ત્વ બીજું

તત્ત્વમાં પલટાઈ જય છે (રેતસ્કુનું ઓજસમાં રૂપાંતર, જે શીતે યોગીઓએ શોધ્યું હતું તે પ્રમાણે). સિદ્ધાતો? તે શીતે તો તેના વિરુદ્ધના અથવા ઉલટા અભિપ્રાયો પણ છે. કોઈ પણ શીતે હું માનતો નથી કે સંયમ દ્વારા કામવાસનાની ગ્રંથિઓમાં ક્ષીણિતા આવે છે એ વસ્તુને સામાન્ય અનુભવ માન્ય કરતો હોય. પરંતુ, જે આપણે વ્યક્તિત્વને પરિણામોને ધ્યાનમાં ન લઈએ તો ‘ક્ષ’ની ધારણા તાર્કિક છે કે ઉત્કાંતિના તબક્કા પ્રમાણે જૂના ઉત્કાંતિવાદનું અનુસરણ કરીએ તો આવા ઉપયોગ વગરના અવયવો અદશ્ય થાય અથવા નિબંધ થાય એમ ધારી શકાય. પરંતુ અતિ-માનસ તબક્કો તે જ માર્ગ લેશે કે પછી તેના સર્જન માટે નવીન ફેરફારોનો વિકાસ કરશે? – તે અનિશ્ચિત તત્ત્વ છે.

*

તમે સમજ્યા નથી. હું એવા વિધાનનો ઉત્તર આપતો હતો કે વિજ્ઞાનીઓ કામવાસનાની ગ્રંથિઓના ઉત્પાદનને કોઈ અગત્ય આપતા નથી અને એવું વિચારે છે કે તે બાબત હેતુ માટે જ ઉપયોગી છે. તેનાથી ઉલટું ધારણા વિજ્ઞાનીઓ એવું માને છે કે તે સર્જન શક્તિનો પાયો છે, બીજી વસ્તુઓની સાથે કે કલાત્મક અને કાળ્યના સર્જન માટે એક ભાગ ભજવે છે. એવું નહિ કે કલાકારો અને કવિઓ સંન્યાસીઓ અને બ્રહ્મચારીઓ હોય છે પરંતુ તેમનામાં શક્તિશાળી કામવાસનાની ગ્રંથિઓની શક્તિ હોય છે, જેમાંનો એક ભાગ સર્જન શક્તિમા વળે છે અને બીજો ભાગ (અસરકારક અથવા બિનાઅસરકારક) પ્રજોતપત્રિના કાર્ય તરફ વળે છે. છેવટના સિદ્ધાંત પ્રમાણે તેમજ યોગના સિદ્ધાંત પ્રમાણે, પ્રજોતપત્રિનો ભાગ ‘રેતસ’ હોય છે અને સર્જન શક્તિના ભાગ ‘ઓજસ’ હોય છે, અને તેના પરિણામે સર્જનાત્મક ઉત્પાદનની શક્તિમાં વૃદ્ધિ થાય છે.

*

નખુંસકતા વિશેનો વિચાર અતાર્કિક છે – નખુંસકતા વધારે પડતા ભોગ-વિલાસથી અથવા ખોટી શીતે લાલસા માલુવાથી (કેટલોક વિકૃત ટેવોને લઈને) નખુંસકતા આવે છે; આત્મ-સંયમથી આવતી નથી. આત્મ-સંયમ એટલે શક્તિનો વળાંક આપવો, કારણ કે સંયમ કરેલ કામવાસનાની શક્તિ જીવનશક્તિઓ માટેનું બળ બને છે, તેનાથી મનની શક્તિઓ આવે છે અથવા અધ્યાત્મમક ચેતના વધારે અને વધારે શક્તિશાળી બને છે.

*

ધ્યાનભરા માણસોમાં પ્રકૃતિના બધા આવેગોમાંથી કામવાસનાનો આવેગ સૌથી સમર્થ છે.

*

કામવાસનાનો આવેગ પોતાના માટે જ પોતાનું કારણ છે – તે પોતાના સંતોષ માટે કાર્ય કરે છે અનો કોઈ પણ કારણની માગણી કરતો નથી, કારણ કે તે એક અંધપ્રેરણ છે અનો અતાર્ડિક વસ્તુ છે.

*

[કામવાસનાની મૃગતૃષ્ણા થા માટે અદશ્ય થતી નથી :] માનવ-પ્રાણમાં તેનાં ધ્યાન મૂળ છે. કામવાસના બહુ ભયંકર રીને મજ્જમ હોય છે. તે ઉપરાંત, વિશ્વરૂપ શારીરિક પ્રકૃતિને એટલી બધી તેની જરૂર હોય છે કે માણસ તેને ધક્કો મારીને દૂર ફેંકી દે છતાં વિશ્વરૂપ પ્રકૃતિ તેના ઉપર શક્ય બને તેટલા સમય સુધી પાછી ફેંકે છે.

*

બધી જ ગતિઓ પ્રકૃતિનાં વિશ્વરૂપ બળોની સામૂહિક ગતિઓમાંની હોય છે. જે વિશ્વરૂપ પ્રકૃતિની ગતિઓ છે. વ્યક્તિ તેમાંથી કાંઈક ગ્રહણ કરે છે, કોઈ વિશ્વરૂપ બળનું અંદોલન અથવા દબાણ, અનો તેની ગતિ વડે તે ચાલે છે; તે વિચારે છે કે તે ગતિ તેની પોતાની છે, પોતાની અંદર તેનું સર્જન થયું છે એમ માને છે પરંતુ તે પ્રમાણે હોતું નથી. તે એક સર્વ સામાન્ય ગતિનો ભાગ છે અનો બધામાં તે રીતે જ કાર્ય કરે છે. દા.ત. કામવાસના સામાન્ય ગતિની પોતાના ખેલ માટેની ગતિ છે અનો તે આ કે પેલી વસ્તુનો ઉપયોગ કરે છે – કોઈ માણસ પ્રાણ-મય રીતે કે શારીરિક રીતે કોઈ સ્ત્રીના “પ્રેમમાં” છે એમ કહેવાય છે એનો ફક્ત એટલો જ અર્થ કે તે કામવાસનાની વિશ્વગતિનું પુનરાવર્તન કરીને સંતોષ આપે છે : જો તે સ્ત્રી ન હોત તો કોઈ બીજી સ્ત્રી હોત : તે ફક્ત પ્રકૃતિના યંત્રનું એક સાધન છે, તે કોઈ સ્વતંત્ર ગતિ નથી. તે જ પ્રમાણે કોધ અને બીજી પ્રકૃતિની ગતિઓ વિશે છે.

*

સ્વાભાવિક રીતે જ કામવાસનાની ગતિ પોતે જ એક બળ છે, અવૈયક્તિક અને કોઈ ખાસ પદાર્થ ઉપર આધાર રાખતું નથી. તે એક યા તો બીજી વ્યક્તિ સાથે બંધનમાં નાખીને પોતાના શરીરને આપે છે અને આનંદનું ક્ષેત્ર બનાવે છે. જ્યારે પ્રાણમય આંતર વ્યવહારમાંથી તેને અટકાવવામાં આવે છે, ત્યારે તે પોતાનું

પ્રાણમય લક્ષણ છોડી હે છે અને સૌથી શારીરિક અને પ્રાથમિક ગતિથી હુમલો કરે છે. જ્યારે તેને પ્રાણમય-શારીરિકમાંથી અને સૌથી સ્થૂલ પ્રકૃતિમાંથી ફેંકી દેવામાં આવે છે ત્યારે જ તેના ઉપર વિજ્ઞય પ્રાપ્ત કરાય છે.

*

કામવાસના પોતાના સંતોષ માટે અસ્તિત્વ ધરાવે છે અને આ કે પેલી વ્યક્તિ તેના કાર્ય માટેનું એક બહાનું હોય છે અથવા તેની સક્રિયતાને જગ્રત કરવા માટેની એક સાંકળ હોય છે. તે અંદર હોય ત્યારે તે ભાગમાં ઊદ્ઘર્માંથી શાંતિ અને વિશુદ્ધિને બોલાવી તેને ટકાવી રાખવાથી, તેણે ચાલ્યા જવું પડે છે.

*

શારીરિક સુંદરતા વડે બીજોઓનું આકર્ષણ કરવું એ નિમ્ન પ્રાણનું સામાન્ય રીતનું મિથ્યાભિમાન હોય છે – તે ધારું સામાન્ય છે. કોઈ પણ પુરુષનું કોઈ પણ સ્ત્રી માટે આકર્ષણ હોય છે અને તેનાથી ઊલટું પણ, જ્યારે કામવાસનાનાં બળો સક્રિય હોય છે – પરંતુ આ આકર્ષણ તેનું પોતાનું નથી હોતું પણ કામવાસનાના બળનું બેંચાણ હોય છે.

*

કામવાસનાનું બળ એક સર્વ માન્ય બેંચાણ હોય છે જે કોઈ વ્યક્તિને પોતાના હેતુ માટે ઉપયોગ કરે છે અને બીજી કોઈ પણ વ્યક્તિ નજીકમાં હોય તો તેનો લાભ ઉઠાવે છે... સહીસલામતિ પોતાની જતની અંદર રહેલી હોય છે, તાત્કાલિક અનાસક્રિત (અલગ ઊભા રહીને તેને પોતાની વસ્તુ તરીકે ન ગણવી) અને તેનો ઈનકાર કરવો.

*

અલબ્રત, તે વિશ્વરૂપ કામવાસનાનું બળ હોય છે તે કાર્ય કરે છે, પરંતુ કેટલાક લોકોમાં તે શક્તિ બીજા કરતાં વધારે ભરેલી હોય છે અને કામવાસનાનું તેમનામાં આકર્ષણ હોય છે એમ લોકો અત્યારે યુરોપમાં કહે છે. આ આકર્ષણ સ્ત્રીઓ દ્વારા ખાસ કરીને વાપરવામાં આવે છે અને કોઈ વ્યક્તિ ઉપર સચેતન રીતે ઉપયોગ ન કરવો હોય અને તે સ્ત્રી જાણતી પણ ન હોય પરંતુ તે વસ્તુ બને છે. સચેતન રીતે તેઓ કોઈ પુરુષ ઉપર તે વાળે છે, પરંતુ તે પોતે બીજા ધારા માણસો ઉપર તેમને ન પકડવા હોય છીતાં અસર કરે છે. બધી જ સત્રીઓમાં આવું આકર્ષણ

હેતું નથી પરંતુ કેટલાંકમાં તેનું કામવાસનાના બળનું જોંચાયું હોય છે. અલબજ્ટ, સ્ત્રીઓ માટે પુરુષોમાં પણ આ પ્રકારનું જોંચાયું હોય છે.

*

કોઈ સિમત કે ગતિ, સ્ત્રીનો દેખાવ અથવા કાર્ય કોઈ પણ વસ્તુ આ આંદોલનો માટેનું શરૂઆત બિંદુ બની શકે છે. હું ધારતો નથી કે સિમતમાં તેવી કોઈ વસ્તુ અંતર્ભીત હોય, પરંતુ આ બધી વસ્તુઓ એક જતનાં ટેવ મુજબનાં સાધનો હોય છે જેના વડે માણસોમાં કામવાસના જગ્રત થાય છે (હાવભાવ) અને સ્ત્રી તેમનો ઉપયોગ કરે છે. કેટલીક વખત તે સચેતન રીતે થાય છે અને કેટલીક વખત માણસોના સંપર્કમાં આવીને ટેવ પ્રમાણે કરે છે. તેની પોતાની પુરુષને ખુશ કરવાનો કે ચલાય-માન કરવાનો હેતુ હોય યા ન હોય છતાં તે એક પ્રેરણાત્મક ગતિથી બને છે. ‘ક્ષ’ એવા પ્રકારની સ્ત્રી છે જેને પુરુષને ચલાયમાન કરવાની અંતઃપ્રેરણા છે, પરંતુ કેટલીક વખત કોઈ કારણ વગર પણ સ્ત્રી સિમત આપે છે અથવા જ્યારે ટેવ મુજબની અંતઃપ્રેરણા હોય છે તો પણ માણસનું સ્ત્રી પ્રત્યેનું આકર્ષણું ટેવ મુજબનું હોવાથી પુરુષની બાજુએ તેનું આંદોલન આવે છે. આ બધી વસ્તુઓ તેમની શરૂઆતમાં યાંત્રિક હોય છે. મેં પહેલાં પણ કણ્ણું છે તે પ્રમાણે શારીરિક અથવા પ્રાણમય મનનો (કંપના વરેરેનો) તે યાંત્રિક રીતનો પ્રત્યુત્તર હોય છે જે તેને લંબાવે છે અને અસરકારક બનાવે છે. નહિ તો પછી થોડા સમય પછી આ આંદોલનો બંધ પડી જાય.

*

તે સ્ત્રીને તમારા પ્રત્યે કામુક લાગણી ન પણ હોય, પરંતુ કોઈ પ્રકારનો પ્રાણમય ધસારો તેના કોઈ કોમળ અવયવોમાંથી બહાર ફેંકાતો હોય – મને ખબર પડતી નથી કે મારે કઈ રીતે તેને વાચા આપવી – જેનું પ્રકૃતિમાં એવું ગુમ આકર્ષણું હોય છે જે પુરુષને આકર્ષે છે. તેનું ધ્યાન તે સ્ત્રી તરફ દોરાય છે અને તે સ્ત્રી ઉપર તેનું ધ્યાન ચોંટે છે અને તેને આંકડીમાં ભરાવી થોડે ઓછે કે વતો અંશે પોતાના તરફ જોંશે છે. તે સ્ત્રીના મનમાં એવો કોઈ પણ હેતુ ન હોય એટલે કે તેના મનમાં એવું કાંઈ સ્પષ્ટ પણ ન હોય કે માનેલું પણ ન હોય – તે કેવળ સહજ પ્રેરણાત્મક અથવા અવચેતનમાં હોય. તેનામાં કોઈ કામવાસનાયુક્ત હેતુ પણ ન હોય, કેવળ સાહજીક ગતિમાં નૈક્ષણીક વસ્તુ હોય. સમર્થ પ્રાણમય સ્વભાવવાળી બધી જ સ્ત્રીઓમાં (અને ‘ક્ષ’ તેવી છે) તે હોય છે – કેટલીક વધારે કેટલીક ઓછી, તેમાં કોઈ કામવાસનાનો આવેગ પણ ન હોય તેમ છતાં માણસમાં

તેવો ભાવ ઉત્પન્ન કરે. ‘ક્ષ’ને સ્વાભાવિક શીતે જ તેવું માનસથાખીય જ્ઞાન નથી અને આ વસ્તુ તેના માટે જેવા કે સમજવા માટે બહુ સૂક્ષ્મ છે તે કદાચ એવું પણ સહેલાઈથી માનતી હોય કે પોતે બહુ નિર્દેખ અને સ્વાભાવિક શીતે વતેં છે અને છતાં પ્રકૃતિનો આ વેગ તેનામાં છે તેના વિષે તેને બિલકુલ જાણ પણ ન હોય.

*

અત્યારે જેને ‘કામુકતાની અસર કરનારો’ વસ્તુ તરીકે ઓળખાવામાં આવે છે તેને સહાય કરવા માટે સ્વી દ્વારા કાયમ પોથાક પહેરાય છે અને માણસ કાયમ તેથી તેના પ્રત્યે આકર્ષણીય છે; સ્વીઓને પણ પુરુષનો પોથાક ધણી વખત આકર્ષણીય હોય છે (દા.ત. લશકરી યુનિફોર્મ). પોથાકમાં પણ વિશિષ્ટ પ્રકારના શોખો હોય છે – અમુક વિશિષ્ટ પ્રકારના રંગની સાડી આકર્ષણી કરે એ બિલકુલ સ્વાભાવિક છે. આ આકર્ષણી ઈન્ડિય અને પ્રાણ ઉપર અસર કરે છે જ્યારે મનને માનસથાખીય ક્ષતિઓ ઉપર નાપસંદગી થાય છે અને તેવા પ્રદર્શનથી ઠંડું પડી જાય છે, પરંતુ વધારે મજબૂત પ્રાણના આકર્ષણી વિરુદ્ધ મનનો તિરસ્કાર ઘટી જાય છે.

*

કામવાસના સાથે સ્પર્શનો સંબંધ પ્રાણમય-શારીરિક છે નહિ તો પછી સ્પર્શ અને કામવાસના દ્વારા તે બે વચ્ચે સહાનુભૂતિની અભિવ્યક્તિ થાય છે, તેમનો સંબંધ હોવાની કોઈ જરૂર રહેતી નથી. ખાસ અપવાદરૂપ સંજોગો સિવાય, માતા અને પુત્ર અને ભાઈ અને બહેન એકઅભીજને આલિંગન આપે છે તેમાં કામવાસનાની કોઈ લાગણી હોતી નથી. એ એક પ્રકારનું ટેવ મુજબનું પરિવર્તન છે જે ઉર્મિમયથી શારીરિક તરફ જતા માર્ગમાંની વસ્તુ છે અને તે એક ફક્ત ટેવ જ હોવાથી, જો કે મજબૂત ટેવ છે છતાં તેમાં ફેરફાર થવાની શક્યતા છે.

*

સ્પર્શ પ્રાણમય શારીરિક છે. બધી જ કામવાસનાની ગતિમાં પ્રાણમય તત્ત્વ રહેલું છે પરંતુ કેવળ પ્રાણમય ગતિને સ્પર્શમાં અથવા કામ-રતિમાં સીધો રસ હોતો નથી. તેનો વધારે રસ ઉર્મિની રમનોમાં, સ્વામીત્વ જમાવવામાં અને ગુલામીમાં, અધડાઓ અને સમાધાનોમાં, પ્રાણમય બળોના આદાન-પ્રદાનમાં વગેરેમાં રહેલો છે. એ પ્રાણમય-શારીરિક ચેતના છે જે સ્પર્શને-આલિંગનને અને કામવાસનાના કાર્યને આટલી બધી અગત્ય આપે છે.

*

બેમાંથી કોઈ પણ એક પક્ષે સ્પર્શ કરવાથી કામવાસના જગ્રત થાય ત્યાં સુધી એકબીજના સ્પર્શથી અળગા રહેવું એ ઉત્તમ છે. ઉચ્ચ અવસ્થાએ સ્પર્શ કરવામાં કે ન કરવામાં વિરક્તિ હોય છે. અતિમાનસની ટોચ ઉપર શું બનશે તેનો નિશ્ચય અતિમાનસને કરવા દો.

સ્પર્શ તટસ્થ હોઈ શકે અથવા તેમાં બળોનું આદાન-પ્રદાન અંતહીંત હોય; જ્યારે તે વ્યવહાર આધ્યાત્મિક હોય અથવા આધ્યાત્મિક બળોનો હોય તો તેમાં અર્થ હોય છે અને અતિમાનસ સાક્ષાત્કારમાં તે ન્યાયી ઠરશે. પરંતુ ત્યાં સુધી ચારે બાજુથી સાજગ રહેવું તે વધારે સારું છે.

*

સામાન્ય સમાજમાં તે સમાજના વ્યવહાર અને વર્તન પ્રમાણે માણસો એક-બીજને ઓછી કે વધારે મુક્ત રીતે સ્પર્શ કરે છે, તે એક જુદી જ બાબત છે. કારણ કે કામવાસનાનો આવેગ અમુક ઓછી કે વતી; વિશાળ કે સંકુચિત રીતની મર્યાદામાં મંજૂર કરવામાં આવે છે, અને ગુમ વ્યવહાર પણ સામાન્ય રીતે હોય છે. જો કે તે ખુલ્લો પડી ન જય તેના માટે પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે. બંગાળમાં જ્યારે પરદો હોય છે ત્યારે લ્લી અને પુરુષ વર્ચ્યેનો સ્પર્શ કેવળ કુટુંબ માટે જ મર્યાદિત હોય છે, યુરોપમાં જ્યાં સુધી વધારે પડતી આત્મીયતા અથવા અશિષ્ટતા ન હોય ત્યાં સુધી આવું કોઈ નિયમન હોતું નથી, પરંતુ યુરોપમાં અત્યારે કામવાસના એક લગભગ સામાન્ય મુક્ત વરતુ બંની ગઈ છે. અષી કામવાસનાનો બધો જ વ્યવહાર આંતર કે બાધ અનિચ્છનીય અને સાધનામાં વિધનરૂપ ગણવામાં આવે છે – અને સ્પષ્ટ રીતે જ તે વિધન છે. એટલા માટે કોઈ પણ વધારે પડતી સત્રી-પુરુષ વર્ચ્યેની સ્પર્શની આત્મીયતાને દૂર રાખવાની છે, તેમ જ લાડ લડાવવાની કોઈ પણ ભાવનાનો ઈનકાર છે કારણ કે તેનાથી કામવાસનાનું વલસુ અથવા આવેગ ઉત્પન્ન થવાની થકયતા છે. જો તે ખરેખર કામવાસનાનો આવેગ ઉત્પન્ન કરે તો એચિંતો સ્પર્શ થાય તેનાથી પણ દૂર રહેવાનું છે. જો આપણે એ વસ્તુ મંજૂર રાખીએ તો કોઈ પણ કામવાસનાનું લાલન કરવાનું નથી તેના માટે આ સામાન્ય નિયમો છે.

*

ભૌતિક જગતમાં પ્રકૃતિએ સંતાનોત્પત્તિના હેતુ માટે શારીરિક કામવાસનાના એંચાણુથી શરૂઆત કરી અને આ એંચાણના પાયા ઉપર પ્રેમને દાખલ કર્યો જેથી

એક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિને જગ્રત કરવાનું વલણ ધરાવે. કેવળ સમર્થ શિક્ષણ અથવા સમર્થ સંકદ્પ-થકિત અથવા ચેતનાના રૂપાંતરથી જ આ બેંચાણને બાકાત કરી શકાય છે.

*

(કામવાસનાથી મુક્ત) એવો શુદ્ધ પ્રેમ રાખવો એ શક્ય નથી એમ નથી, પરંતુ બંને વસ્તુઓ એટલી બધી નજીક છે અને એવી એકબીજા સાથે વણાયેલી છે અને જતિની પાશ્વિક શરૂઆતથી એટલી બધી સેળભેળ થયેલી છે કે તે બન્નેને અલગ રાખવી સહેલી નથી. શુદ્ધ ચૈતસિક પ્રેમમાં કામવાસનાની કોઈ છાંટ નથી, પરંતુ સામાન્ય રીતે પ્રાણમય આસક્તિ ચૈતસિક પ્રેમની સાથે મજબૂત રીતે જોડાઈ જાય છે જે મિશ્રણયુક્ત બને છે પણ કામવાસનાયુક્ત નહિં; પરંતુ પ્રાણમય પ્રેમ અને પ્રાણમય શારીરિક કામવાસનાની ઊર્મિ એકબીજાની ધણી નજીક હોય છે, અને તેથી કરીને કોઈ પણ કણે અથવા કોઈ પણ પ્રસંગે એક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિને જગ્રત કરે, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિમાં કામવાસનાનું બળ બહુ સમર્થ હોય છે ત્યારે આ વસ્તુ બળવાન બને છે અને પ્રાણમય શક્તિશાળી માણસોમાં ખાસ કરીને તે પ્રમાણે બને છે. ચૈત્યપુરુષના બળની વૃદ્ધિ કરવા માટે, કામવાસનાના આવેગને કાબૂમાં રાખવા માટે અને તેનું ‘ઓજસ’માં રૂપાંતર કરવા માટે તથા પ્રેમને પરમાત્મા પ્રત્યે વાળવો એ વસ્તુઓ આ મુશ્કેલી માટેના સાચા ઉપાયો છે. શુકાણુ-થકિતને કામવાસનામાં ખરી ન નાખવાથી તેનું ઓજસમાં રૂપાંતર કાયમ થઈ શકે છે.

*

જ્યારે ચૈત્યપુરુષ પ્રાણ ઉપર પ્રભાવ પાડે છે ત્યારે પ્રથમ વસ્તુ જેનો તમારે ત્યાગ કરવાનો છે એમાં કોઈ પણ પ્રાણમય ગતિનું ચૈતસિક ગતિની સાથે મિશ્રણ થવા ન હેવું. કામુકતા એ વિકૃતિ અથવા અધઃપતન છે જે પ્રેમના રાજ્યનું સ્થાપન થવા હેતું નથી. તેથી જ્યારે હદ્યમાં ચૈતસિક પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે કામવાસના અથવા પ્રાણમય કામનાની કોઈ પણ ગતિને પ્રવેશ ન આપવો – જેવી રીતે જ્યારે શક્તિ ઊર્ધ્વમાંથી આવે ત્યારે વ્યક્તિગત મહત્વાકાંક્ષા અને મિથ્યાભિમાનને તેનાથી દૂર રાખવાં પડે છે; કારણ કે કોઈ પણ વિકૃતિનું મિશ્રણ ચૈતસિક અથવા આધ્યાત્મિક કાર્યને દૂષિત કરે છે અને સાચી સિદ્ધિને અટકાવે છે.

*

આ કેવો વિચાર કે હદ્ય સત્ત્રીઓને ચાહુણ માટે જંખના કરતું હોય તે

કામેચ્છા નથી ? તે વસ્તુ અને શારીરિક લાલસા બન્ને કામવાસનાનાં જ સ્વરૂપો છે. જ્યારે તે પ્રાણુમય કામના હોય ત્યારે શા માટે ઝંખના કરવી ? તે કામેચ્છાનું એક સ્વરૂપ છે અને તે શરીરની ઈરછાને વધારે જગ્રત કરે છે.

*

કામવાસનાનો ધસારો ઓ કેવળ કાર્ય કરવા માટેનો આવેગ જ નથી. જે પ્રમાણે 'જ્ઞ' ધારે છે, કારણ કે તે ધસારો માણસને વિંટળાઈ વળીને તેના ઉપર કબજો જમાવે છે અને તેના ઉપર માલિકી કરવા માગે છે અને પોતે પણ તેના બની જવા માટે તૈયાર બને છે. ખાસ કરીને સત્ત્રીઓમાં આ પ્રમાણે અને છે. તેમનામાં પુરુષો કરતાં કામ-રતિનું કાર્ય ધાણું ઓછું આકર્ષક હોય છે, પરંતુ તેમ છિતાં પ્રાણુમય શારીરિક અમુક બિનદુઓ પહોંચે છે તો શારીરિક કામવાસનાની ગતિ અચૂક પાઇળ આવે છે.

*

કામેચ્છાનું સંવેદન ગમે તે જગાએ થરૂ થાય છે. પ્રાણુમય પ્રેમ તરીકે તે પ્રાણુમય કેન્દ્રમાં થરૂ થાય છે, હદ્યમાં કે નાભિમાં - ધણા કલ્પનાશીલ છોકરાઓમાં આવું હોય છે અને તે વસ્તુ પ્રમ-પ્રકરણ થરૂ કરે છે (ધણી વખત ૧૦ વર્ષની અથવા એઠ વર્ષની ઉંમરે પણ) અને તેમને કામવાસનાના સંપર્કની ખબર પણ હોતી નથી. બીજાઓમાં જ્ઞાનતંતુઓ સાથે તેની થરૂઆત થાય છે અથવા ધણી વખત કામેન્ડ્રયના અવ્યવની પોતાની સાથે જ. બીજ કેટલાકમાં તે વસ્તુ હોતી નથી. ધણી કન્યાઓમાં સમગ્ર જીવન દરમિયાન, જે તેમને શીખવવામાં અને માણસો દ્વારા ઉશ્કેરવામાં ન આવે તો, ઉત્પન્ન થતી જ નથી. કેટલીક લીઓ તો ન્યાર ગછી તેનો ધિક્કાર કરે છે અને સામાજિક દબાણ નીચે અથવા કેવળ બાળકોની પ્રાતિ માટે તેને સહન કરે છે.

*

એવી ધણી લીઓ છે જેઓ મન, ચૌત્ય-પુરુષ અને પ્રાણ (હદ્ય) થી ચાહી શકે છે, પરંતુ તેમના શરીર ઉપર સ્પર્શ કરવાથી તેઓ થથરી ઊંઠે છે અને તે વસ્તુ ચાલી જાય પછીથી પણ શારીરિક સંભોગ તેમને માટે ધિક્કારપૂર્ણ વસ્તુ હોય છે. તેઓ દબાણને તાબે થાય, પરંતુ તેઓ તે કાર્ય માટે સમાધાન સાધી શકતી નથી. કારણ કે તે વસ્તુ તેમને પણ જેવી વૃત્તિવાળી અને અધમ લાગે છે. લીઓને આ

વસ્તુની આણ છે પરંતુ પુરુષોને માટે તે માનવું અધરું છે; પરંતુ તે સંપૂર્ણ સાચી બાબત છે.

અસાધારણ એવો થબદ છે જેને તમે બિલકુલ બધુ અને સામાન્ય ન હોય એવી કોઈ પણ વસ્તુને લગાડી શકો છો. તે શીતે તો બુદ્ધિપ્રતિભા એ અસામાન્ય છે, અને તે જે પ્રમાણે આધ્યાત્મિકતા અને ઊંચા આદર્થોમાં જીવવા પ્રયત્ન કરવો તે પણ અસામાન્ય છે. સ્ત્રીઓમાં શારીરિક પવિત્રતાનું વલણ એ અસામાન્ય ન કહેવાય, તે ઘણી સામાન્ય વસ્તુ છે અને ઊર્ધ્વ પ્રકારની સ્ત્રીઓનો પણ તેમાં સમાવેશ થાય છે.

મન, વિચાર અને સમજણનું સ્થાન છે, હદ્ય પ્રેમનું, પ્રાણ કામનાનું - પરંતુ તેથી કરીને મનોમય પ્રેમના અસ્તિત્વને કેવી શીતે અટકાવી શકાય? જે પ્રમાણે મન ઉપર ઊર્ભિંમય લાગણીઓ અથવા પ્રાણનો હુમલો થઈ શકે છે તે જે પ્રમાણે હદ્ય ઉપર પણ મનનું થાસન થઈ શકે છે અને તેના ઉપર મનોમય બળો અસર કરી શકે છે.

એક પ્રાણમય પ્રેમ હોય છે, એક શારીરિક પ્રેમ હોય છે. પ્રાણ માટે બિનન બિનન પ્રાણમય કારણોસર સ્ત્રીને જંખવાનું શકય છે અને તેમાં પ્રેમ ન હોય - કબજે જમાવવાની અથવા માલિકી કરવાની પ્રેરણાને સંતોષવા માટે, સ્ત્રીનાં પ્રાણમય બળોને પોતાની અંદર જોંચીને પોતાના પ્રાણને પોષણ આપવા માટે, પ્રાણમય બળોનું આદાન-પ્રદાન કરવા માટે, પોતાના મિથ્યાભિમાનને સંતોષવા માટે, શિકારીની શિકાર પાછળ પડવાની પ્રેરણાને સંતોષવા માટે આવું બધું બનવું શકય છે. (આ પુરુષના દફિનિંદુથી છે - પરંતુ સ્ત્રીમાં પણ તેના પોતાના પ્રાણમય હેતુઓ હોય છે.) આ વસ્તુને ઘણી વખત પ્રેમ કહેવામાં આવે છે, પરંતુ તે કેવળ પ્રાણમય કામના છે, એક પ્રકારની લાલસા. છતાં જે હદ્યની ઊર્ભિંઓ જગ્રત થાય તો તે પ્રાણમય પ્રેમ બને છે - એક જતની મિશ્રણયુક્ત બાબત; તેમાં આમાંનો કોઈ એક પ્રાણમય હેતુ હોય અથવા બધા સાથે હોય. તે સમર્થો હોય તેમ છતાં આ પ્રાણમય પ્રેમ છે.

એક શારીરિક પ્રેમ પણ હોઈ શકે, સૌંદર્યનું આકર્ષણ, શારીરિક કામવાસનાનું આકર્ષણ અથવા એવા પ્રકારની કોઈક વસ્તુ જે હદ્યની ઊર્ભિંઓને જગ્રત કરે. જો તેવું ન બને તો કેવળ શારીરિક જરૂરિયાત જ હોય અને તે કેવળ લાલસા જ છે, બીજું કંઈ વધારે નહિં; પરંતુ શારીરિક પ્રેમ શકય છે.

એ જે પ્રમાણે માનસિક પ્રેમ પણ હોઈ શકે. બીજી વ્યક્તિમાં પોતાના આદરને શોધવાના પ્રયત્નમાંથી તે ઉત્પન્ન થાય છે અથવા કોઈ સમર્થ મનોમય પ્રશંસા અને આશ્ર્યના આવેગમાંથી અથવા મન પોતાના સાથીદારને શોધતું હોય તેમાંથી. કોઈ પોતાની પ્રકૃતિનું પૂરક હોય, એક સહધર્મીમાંથી, એક માર્ગદર્શક અને સહાયક, એક નેતા અને રૂવામી અથવા બીજ એવા એકાદ સો બીજ મનોમય હેતુઓમાંથી તે ઉત્પન્ન થાય છે. તે પોતે જે પ્રેમ બનતો નથી જો કે ધર્મી વખત તે એટલો બધો તીવ્ર હોય છે કે તેને પ્રેમમાંથી અલગ પાડી શકાય એમ નથી અને તે જીવનના બલિદાન સુધી પણ લઈ જાય, પોતાનું પૂર્ણ આત્મ-સર્મર્પણ વગેરે વગેરે. પરંતુ જ્યારે તે હૃદયની ઉમિઓને જગ્રત કરે છે, ત્યારે તે ધર્મા શક્તિશાળી પ્રેમ તરફ દોરી જાય છે જે જે તેના મૂળમાં અને મુખ્ય લક્ષણમાં મનોમય હોય છે. સામાન્ય રીતે તેમ છીતાં, તે મન અને પ્રાણનું સંયોજન હોય છે; પરંતુ આ સંયોજન શારીરિક કિયા અને તેની સાથે સંકળાયેલી બીજી વસ્તુઓ માટે અનિચ્છા અથવા સ્પષ્ટ રીતનો ધિક્કાર અસ્તિત્વ ધરાવે છે. બેશક, જો માણસ દબાણ કરે તો ઊંઠે થઈ જાય છે, પરંતુ તે તેની ઈચ્છા વિરુદ્ધ અને ઊંડી પ્રેરણા વિરુદ્ધનું છે.

એવું માનસશાખ દરેક વસ્તુમાં કામવાસનાના હેતુરૂપ અને કામ-આવેગ તરફ વાળી હો છે એ અવિદ્યાયુક્ત છે.

*

ડૉક્ટરો લગ્ન કરવાની સલાહ આપે છે કારણ કે તેઓ માને છે કે કામચછાની પ્રેરણાનો સંતોષ તંડુરસ્તી માટે જરૂરી છે અને તેને દબાવવાથી શરીરતંત્રમાં વિક્ષોભો ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યારે સાચી રીતે કામવાસનાનો ત્યાગ કરવામાં નથી આવતો પરંતુ તેમાં જુદી રીતે રસ લેવાનું બને છે ત્યારે આ બાબત સાચી છે. હવે એક નવીન પદ્ધતિ અમલમાં આવી છે જે ભારતીય બ્રહ્મચર્યની પદ્ધતિની સાથે સાથ પુરાવે છે, એટલે કે સંયમથી 'રેતસ્'નું ઓજસમાં રૂપાંતર થાય છે અને સ્વરૂપનું સામર્થ્ય અને શક્તિ પ્રચંડ રીતે વૃદ્ધિ પામે છે.

તમે જે પ્રાણમય આદાન-પ્રદાનથી ઉત્સાહની વાત કરો છો તે પ્રાણમય જીવન માટે સાચું છે. માણસો સતત પોતાની પ્રાણમય શક્તિનો વ્યય કર્યું કરે છે અને તેમાં નવસર્જન કરવાની જરૂર પડે છે. તે કરવા માટેની એક રીત પ્રાણમય આપ-લેથી શક્તિને બીજામાંથી બેંચવાની છે. જો માણસ જાણે કે વિશ્વરૂપ પ્રકૃતિમાંથી અથવા પરમાત્મામાંથી એટલે કે ઉર્ધ્વમાંથી કર્દ રીતે શક્તિને બેંચવી તો આ વસ્તુની જરૂર.

પડતી નથી. તે ઉપરાંત જ્યારે ચૈત્યપુરુષ સક્રિય હોય છે – ત્યારે પ્રાણમય આદાન-પ્રદાનમાં વધારે પ્રામ કરવાને બદલે વધારે ગુમાવવાની હોય છે.

*

‘કુંવારાપણું’નો પ્રથમ અર્થ થાય છે “લગ્ન ન કરવાં” – તે અર્થને વધારે વ્યાપક અર્થમાં કોઈ પણ શ્રી સાથે કામવાસનાયુક્ત (શારીરિક) સંબંધ ન બાંધવો એવો લઈ શકાય પરંતુ તે તેનો સાચો અર્થ નથી. તે અને બ્રહ્મચર્ય એક સરખાં નથી. ભક્તિમાર્ગ અથવા કર્મમાર્ગમાં બ્રહ્મચર્યનું બંધન નથી પરંતુ સંન્યાસ-વાળા જ્ઞાનયોગ તેમજ રાજ્યોગ અને હઠયોગમાં તે ખાસ જરૂર છે. ગૃહસ્થ યોગીઓ પાસે પણ તેવી માગણી કરવામાં આવતી નથી. આપણા યોગમાં એવી સ્થિતિ છે કે વ્યક્તિએ કામવાસના ઉપર વિજ્ય પ્રામ કરવો જ જોઈએ નહિ તો નિમ્ન પ્રાણમય અને શારીરિક પ્રકૃતિનું ઝૂપાંતર થઈ શકે નહિ. બધા જ પ્રકારના કામેચ્છાના સંબંધો અટકી જવા જોઈએ નહિ તો વ્યક્તિ ગંભીર જોખમો પ્રત્યે પોતાની જાતને ખુલ્દી કરે છે. કામેચ્છાનું ખેંચાણ પણ બંધ થવું જોઈએ પરંતુ એ હકીકિત સાચી નથી કે તેના ઉપર સંપૂર્ણ વિજ્ય પ્રામ ન થઈ શકે તે પહેલાં કોઈ સાધના કે અનુભૂતિ થઈ શકતી નથી; ફક્ત તેના ઉપર વિજ્ય પ્રામ કર્યા વગર માણસ છેરટે અંત સુધી તેમાં પહેંચતો નથી અને તેને ધણા ગંભીર વિદનરૂપે ઓળખી લેવું જોઈએ અને તેમાં રસ લેવાથી ઢીક ઢીક પ્રમાણમાં ખલેલ ઉત્પન્ત થાય છે.

*

અપરિણીતતા એક વસ્તુ છે અને કામવાસનાના આવેગોમાંથી મુક્તિ જુદી વસ્તુ છે. આ બધા ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો છે અને તેમાંથી મુક્ત થવાનું છે, પરંતુ આગળ પ્રગતિ કરવા માટે તેમનામાંથી મુક્તિ હોવી એ વસ્તુને કસોટીરૂપ માનવામાં આવે તો મને આશ્ર્ય થાય છે કે કેટલા માણસો મારા યોગ માટે યોગ્ય જ્ઞાને કરી શકાય. વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો સંકલ્પ ત્યાં હોવો જ જોઈએ, પરંતુ કામવાસનાના આવેગને બાકાત કરવો એ માનવ-પ્રકૃતિ માટે સૌથી મુશ્કેલ બાબતોમાંની એક છે, અને જે તેને માટે સમય લાગે તો તે ફક્ત સ્વાભાવિક છે.

*

સામાન્ય રીતે લગ્નના પ્રશ્નમાં કહેવાનું કે, આપણે જેને આધ્યાત્મિક જીવનમાં આવવાની ઈરછા છે તેમને માટે આપણે તેને સલાહકારક માનતા નથી. લગ્ન એટલે સામાન્ય રીતે મુશ્કેલીઓનો જથ્થો, ભારે બોઝે, જગતના જીવન સાથેનું બંધન અને એકલક્ષી આધ્યાત્મિક પ્રયત્નના માર્ગમાં મહાન મુશ્કેલીઓ. જે કામ-

વાસના તરફના વલણ ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવો અશક્ય લાગે તો તેનો સામાન્ય હેતુ એક નિયંત્રિત અને સંયમી સંતોષનો હોય છે. મને સમજતું નથી કે તમે કઈ રીતે તમારા મનને કાબૂમાં રાખીને તથા ગુલામીમાં રાખીને તો વસ્તુ મદદ કરી શકે; એક અધીરાઈ ભર્યું મન કેવળ ભીતરમાંથી શાંત થવાથી જ થઈ શકે છે.

તમારો એકાગ્રતા વિષે કહેવાનું કે, જો તમે તે બે ભૂમધ્ય વચ્ચે કરવાને ટેવાયેલા હો, અને જો તે તમને મદદરૂપ થતું હોય, તો તમે તેને સામાન્ય રીતે ચાલુ રાખી શકો છો, પરંતુ સમયે સમયે તમે હદ્યના કેન્દ્રમાં (છાતીની મધ્યમાં) એકાગ્રતા કરવા પ્રયત્ન કરો અને જો કે તમે સફળ થાઓ છો કે કેમ.

*

એક વખત તમે પરમાત્મા તરફ વળેલા હો તો કોઈ પણ પ્રકારનો વિષાદ તમારો કબજે લે તો તે સાચી વસ્તુ નથી. ગમે તેથી મુશ્કેલીઓ અને વિધનો હોય તો પણ પરમાત્મા ઉપર આધાર રાખીને તમારે શક્ષા રાખવી જોઈએ અને પરમાત્મા તમને તે બધીની મારફતે પસાર કરી દેશે. હવે હું તમને તમારા પત્રમાં તમે જે પ્રશ્નો મારી પાસે મુકેલા છે તેનો પ્રત્યુત્તર આપું છું :

૧. જો આધ્યાત્મિક માર્ગને અનુસરવું એ જ તમારો દઠ નિશ્ચય હોય તો લગ્ન અને કુટુંબજીવન તેની વચ્ચે વિધનરૂપ થઈ શકે. જો કામવાસનાનો આવેગ એટલો બધો સમર્થી હોય કે તેના ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવામાં કોઈ આશા ન રહે, સિવાય કે થોડો સમય માટે તેની અંદર બુદ્ધિયુક્ત રસ લઈને તેના ઉપર નિયંત્રણ રાખવું અને ધીરે ધીરે તમારા સંકલ્પના કાબૂ નીચે તે વસ્તુને લાવવી તો લગ્ન એ સાચી વસ્તુ છે. પરંતુ તમે કહે છો કે તેનો કાબૂ તમારી અંદર એછો થતો જાય છે તો તે વસ્તુ અનિવાર્ય દેખાતી નથી.

૨. બધું જ છોડી દઈને ત્યાંથી અહીં આવતા રહેવું તે ત્યારે જ બની શકે જ્યારે તમારે પોતાની અંદર એક સ્પષ્ટ અને પ્રતિષ્ઠિત થયેલો નિશ્ચય હોય. એક આવેગ નીચે તે પ્રમાણે કરવું તેને લઈને તમે અહીં આવો પછી તમને બધી જૂની વસ્તુઓનું તમારી અંદર જેચાણ અનુભવો છો અને તમારી સાધનામાં ભયંકર વિક્ષોલ અને સંધર્ષ ઉત્પન્ન થશે. જ્યારે બીજી બધી વસ્તુઓ ખરી પડે અથવા તમારામાંથી કપાઈને અલગ થઈ જાય ત્યાર પછી જ તે વસ્તુ બની શકે. તમારી અભીષ્ટામાં ખંતપૂર્વક ટકી રહો, તમારા પ્રાણની અંદર શક્ષા રાખવાનો આગ્રહ રાખો અને તમે વધારે સ્થિર બનો. તે જરૂર આવશે.

*

તમને જે અનુભૂતિ થાય છે કે રક્ષણ અને પ્રભુકૃપા ત્યાં કાયમ છે તે સાચી વસ્તુ છે અને તે બધું ઉત્તમ છે. તમારી પત્નીની પરિસ્થિતિમાં, શ્રોષ વસ્તુ એ હતી કે તેણે પોતાનું શરીર બદલવું જોઈએ અને તેણે એવા પ્રકારની માનસિક પરિસ્થિતિમાં તે પ્રમાણે કર્યું જેણે મૃત્યુ પછી અને અહીં પછીથી નવીન આધ્યાત્મિક વિકાસ માટે તેણે જે અભીષ્ટા રાખેલી તેના માટે તેણે ઘણી સારી પરિસ્થિતિઓ મળી. એ પણ સારું છે કે તમે સ્વસ્થતા ધારણ કરી શક્યા છો અને આ બનાવમાં તમે તમારા આત્માની મુક્તિને જળવી શક્યા છો.

વળી તમે ફરીથી લગ્ન ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, તેમાં બિલકુલ સાચા છો. એ પ્રમાણે કરવાથી તો યોગના માર્ગનું અનુસરણ કરવામાં કદાચ તમને અનુલંઘનીય મુશ્કેલીઓ આવે અને આ યોગના માર્ગમાં કામવાસનાને છોડી દેવાનું જરૂરી હોવાથી લગ્ન અર્થહીન બને એટલું જ નહિ પરંતુ આધ્યાત્મિક જીવન માટે કેવળ વિરોધી વસ્તુ જ બને. તમે તમારા મનમાં જે નિશ્ચય કર્યો છે તેના માટે અમારા તરફથી તમને સંપૂર્ણ સહાય અને રક્ષણ મળશે. જો તમે આ બાબતમાં એક સચ્ચાઈપૂર્વકનો સંકલ્પ અને નિશ્ચય ટકાવી રાખશો તો તમે ખાતરી રાખજો કે પ્રભુકૃપા તમને કદી છોડી દેશે નહિ.

*

જે તે પરણવા માટે સંમતિ આપે તો તે શ્રોષ વસ્તુ છે. આ બધા પ્રાણુમય વિક્ષોલો દબાવેલી કામવાસનાની પ્રેરણામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. દબાવેલી, પરંતુ દૃંકાર કરેલી અને વિજય પ્રાપ્ત કરેલી નહીં.

*

સાધના માટેનો મનોમય સ્વીકાર અથવા ઉત્સાહ માણસોને તે કરવા માટે ખાતરી અથવા પૂરતું ક્ષેત્ર નથી. ખાસ કરીને યુવાન માણસોને શરૂ કરવાને માટે પછીથી આ પ્રાણુમય અંધપ્રેરણાઓ ઉપર ઊઠી આવે છે અને તેમના ઉપર પૂરતા પ્રમાણુમાં સમતુલ્ય લાવવા માટે બીજી કોઈ વસ્તુ નથી. કેવળ મનોમય વિચારો જે અંધપ્રેરણાની વિરુદ્ધ વિજયી નીવડતા નથી પરંતુ ઊલટું સંતોષ માટેનાં સામાજિક સાધનોમાં આડખીલી રૂપ થાય છે. જો તે લી અત્યારે પરણી લે અને માનવનું પ્રાણુમય જીવન છે તેની અનુભૂતિ લે તો તેની મનોમય અભીષ્ટા સાધના માટે સાચી વસ્તુ બની જશે.

*

હું ધારતો નથી. પ્રતિબંધ પોતે કાયમ અસરકારક હોતો નથી, કારણ કે કામવાસનાના આવેગનું રૂપાંતર ન કરવામાં આવે તો તેનું બીજો તો અંદર પડી રહેલું જ હોય છે પરંતુ રૂકાવટ રૂપાંતર તરફ બઈ જવામાં મદદરૂપ થાય છે. અત્યારે યુરોપમાં ડોક્ટરો એ બાબત જાણતા થયા છે – જેઓ પહેલાં એવું માનતા હતા કે કામેચણાને અંકુશમાં રાખવાથી શરીરમાં જટિલ સમસ્યાઓ પેદા થાય છે અને શરીર માટે જોખમરૂપ છે – પરંતુ હવે તેનાથી ઉલટું છે. શુકાળુંઓનો અમુક ભાગ તંદુરસ્તી, તાકાત, યુવાની વગેરે માટે વપરાય છે (યોગીઓ તેનું એજસમાં રૂપાંતર થાય છે એમ કહે છે) અને વીર્યનો બીજો ભાગ કામવાસનાના હેતુઓ માટે વપરાય છે. – જો માણસ પૂરેપૂરો વિશુદ્ધ હોય તો બીજો ભાગ પહેલા ભાગમાં રૂપાંતર પામે છે, ફક્ત બાચ્ય સંયમ આ ફેરફારમાં મદદ કરતો નથી, એટલે કે જો મન કામવાસનાના વિચારોનું લાલન કરે અથવા પ્રાણ અથવા શરીર કામવાસનામાં અથવા તેના સંવેદનમાં વ્યસ્ત રહે તો પ્રતિબંધ કોઈ પણ મદદરૂપ નથી. પરંતુ જો આવી બધી વસ્તુઓ બંધ કરવામાં આવે તો પ્રતિબંધ ઉપયોગી છે.

બીજો મુદ્રા વિશે એવું છે કે સાચું વલણ એવું હોવું જોઈએ કે કામાસકિતની નમળાઈ માટે ચિંતા ન કરવી અને તેની અગત્યથી મન ઉપર ભાર રાખીને સતત સંઘર્ષ કરીને વિષાઢ ન લાવવો અને તે ઉપરાંત તેની વૃદ્ધિ થાય એટલી હદ સુધી બેદરકાર પણ ન રહેવું. તેમાંથી સંપૂર્ણ મુલિત મેળવવી એ સૌથી મુશ્કેલ કાર્ય છે; તેની અગત્ય અને મુશ્કેલી વ્યક્તિએ સ્વીકારવાની હોય છે અને તેના સંયમ માટે સ્થિરતાપૂર્વક પ્રયત્ન કરવાનો હોય છે. જો કેટલાક પ્રકારના પ્રત્યાધાતો શેષ રહી જાય તો તેનાથી નિશ્ચિન્હ્ય થવું નહિ – ફક્ત તેમાં વૃદ્ધિ ન થવા દેવી જેણી કરીને સાધનામાં ખરેલ પહોંચે અથવા તેનું સામથ્ય એટલું બધું ન વધવા દેવું જે મનોમય અને ઊર્ધ્વ પ્રાણના સંકલ્પના ઉપર પોતાનું નિયંત્રણ કરે.

*

કામવાસનાને દબાવવા માટે વધારે પડતા વિચારે। કર્યા કરવા તે વધારે ખરાખું છે. તમારે વિધાનાત્મક અનુભૂતિ પ્રત્યે વધારે ખુલ્લવા થવું. બધી જ સમય નિમન્ પ્રાણની સાથે સંઘર્ષ કરવામાં ગાળવો એ ધર્ણી મંદ ગતિ છે.

*

કામવાસનાના આવેગ વિશે કહેવાનું કે તેને કોઈ પાપી અને ભયંકર વસ્તુ

તરીકે ન જોવી; તેમજ આકષેક વસ્તુ તરીકે પણ ન જોવી પરંતુ નિમ્ન પ્રકૃતિની ખાટી ગતિ તરીકે ગણવી તેનો પૂણું રીતે ઈનકાર કરો, પરંતુ તેની સાથે સંધર્ષ કરીને નહિ, પરંતુ તેમાંથી પાછા હઠીને, તમારી જતને અનાસકત બનાવીને તમારી સંમતિ ન આપવી; તેને તમારી પોતાની વસ્તુ તરીકે ન જુઓ પરંતુ પ્રકૃતિના બળે બહારથી તમારા ઉપર દબાણ કરેલી વસ્તુ તરીકે જુઓ. તમારા ઉપર લાદેલી તે વસ્તુને સંમતિ ન આપો. જો તમારા પ્રાણની કોઈ વસ્તુ તેમાં અનુમતિ આપે, તો તે ભાગને તેની મંજૂરી પાછી જેંચી લે તેવો આગ્રહ કરો. તે વસ્તુ પાછી જેંચવા માટે તથા ઈનકાર કરવા માટે દિવ્ય બળને તમને મદદ કરે એટલા માટે પુકાર કરો. જો તમે આ વસ્તુ સ્થિરતાથી, ધીરજથી અને મજૂમ રીતે કરી શકો તો છેવટે તમારો આંતર સંકલ્પ બાધ્ય પ્રકૃતિની ટેવ વિરુદ્ધ વિજ્ય પ્રાપ્ત કરશો.

*

જે નાનાં નાનાં વલણો, રાજસિક-પ્રાણમયનું તમે વલણન કરો છો તે ઓછાં અગત્યનાં છે. આ અથ્યમાં તેમને દૂર કરવાનાં છે કે આ બધી વસ્તુઓ પ્રત્યેની આસક્તિ છોડી દેવાની છે; સ્વરૂપના પ્રાણમય ભાગે તેમની ગેરહાજરી પ્રત્યે સંમતિ આપવાની છે અને સ્થિર અને અનાસકત રહેવાનું છે. માગણી કે હક અથવા જંખના વગર પરમાત્મા તરફથી મુક્ત રીતે આપવામાં આવે તો જ સ્વીકારવાનાં છે, પરંતુ બીજી રીતે તેમાં કોઈ ગંભીર બાબત નથી.

એક ગંભીર બાબત કામવાસના પ્રત્યેનું વલણ છે. તેના ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવો જ જોઈએ. પરંતુ તેનાથી વિક્ષોભ પામ્યા સિવાય તેની હાજરી પ્રત્યે તમારા આંતર-સ્વરૂપને તમે તેનાથી અલગ કરો, તેનાથી ઊધ્વેમાં ઊંચે ઊંઠો અને તેને તમે નિમ્ન પ્રકૃતિની એક નિર્બંધતા તરીકે જુઓ. તો તેના ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવો સહેલો છે. જો તમે નિર્બંધ ભાવે અલગ થઈ જઈ તમારા આંતર સ્વરૂપમાં અનાસક્તિ રાખો તો તમને તમારી જતથી અલગ કોઈ વિદેશી વસ્તુ તરીકે દેખાશો જે પ્રકૃતિનાં બાધ્ય બળોએ તમારી ઉપર મૂકેલી છે. પછીથી તેને દૂર કરવાનું કાયું સહેલું બનશો.

*

જો તમે ગંભીરપણે તેમાંથી મુક્ત થવા માગશો તો કામના આવેગની મુશ્કેલી ચાલી જશો. તમારી પ્રકૃતિના તે ભાગમાં મુશ્કેલી રહેલી છે (ખાસ કરીને, નિમ્ન પ્રાણ અને અવચેતન જે નિદ્રા દરમિયાન સક્રિય હોય છે). તે ભાગ આવી ગતિઓ પ્રત્યે સમૂતિ અને આસક્તિ રાખે છે, અને તમે આ ભાગોને ખુલ્લા કરતા નથી,

અને માતાજીના પ્રકાશ અને શક્તિને તેમને વિશુદ્ધ કરવા માટે સ્વીકારવા દેતા નથી. જો તમે તે પ્રમાણે કરો અને વિષાદ્યુક્ત રહીને મુશ્કેલીમાં મૂકાઈને આ વસ્તુઓમાંથી તમે મુક્ત થઈ શકતા નથી એ વિચારને જ વળગી રહો છો તેના બદલે સ્થિર શ્રદ્ધા અને ધીર મક્કમતાથી તેઓ અદશ્ય થાય એટલા માટે સ્થિર રહો, તેમાંથી તમે અલગ થઈ જાઓ અને તેમને સ્વીકારવાનો ઈનકાર કરો અથવા તમારી જતનો તે કોઈ ભાગ નથી એમ માનો, તો થોડા સમય પછીયી તેમનું બળ ઘટી જશે અને તેઓ હારી જશે.

*

તમારી પ્રકૃતિની અંદર રહેલો જે જીંગલી સંસ્કાર છે તેને નાબૂદ કરવાની મુશ્કેલી જ્યાં સુધી તમે તમારા પ્રાણમય ભાગને મન અને કેવળ મનના સંકલ્પથી રૂપાંતર કરવા પ્રયત્ન કરશો ત્યાં સુધી તે ટકી રહેવાનો. વધારેમાં વધારે તમે કોઈ અનિશ્ચિત અને અવૈયક્તિક દિવ્ય શક્તિને તમારી મદદ માટે પુકાર કરો છો. તે ધણી પ્રાચીન મુશ્કેલી છે જેનો જીવનમાં પોતાનામાં કદી મૂળભૂત ફેરફાર થયેલો નથી કારણ કે તેની સાથે કદી સાચી રીતે કામ લેવામાં આવ્યું નથી. ધણા યોગમાર્ગોમાં તેને પરમ ઉચ્ચ વસ્તુ તરીકે સ્વીકારવામાં આવેલી નથી કારણ કે તેમનું લક્ષ્ય પ્રાણનું રૂપાંતર નહિ પરંતુ જીવનમાંથી અલગ થઈ જવાનું છે. જ્યાં સુધી પ્રયત્નનું લક્ષ્ય તે છે, ત્યાં સુધી મનોમય અને નૌતિક દબાણથી પ્રાણને દબાવી રાખવો એટલું પૂરતું છે; અથવા તેને પ્રથાંત કરી દેવામાં આવે છે અને એક પ્રકારની નિદ્રામાં અથવા સુષુપ્તિમાં પડયો રહેવા દેવામાં આવે છે. કેટલાક તો તેને દોડવા દઈ બની શકે તો થકવી નાખવાની મંજૂરી આપે છે જ્યારે તેનો માલિક એવો દંભ કરે છે કે તે પોતે તેનાથી અસ્પર્શ્ય છે અને તેની સાથે તેને કોઈ સંબંધ નથી; કારણ કે તે એક જૂની પ્રકૃતિ છે જે ભૂનકાળની ઉત્કટતાથી દોડયા કરે છે અને શરીરનું પતન થશે તેની સાથે તે પણ ખરી પડશે. જ્યારે આવા કોઈ પણ ઉકેલ પ્રાપ્ત થતા નથી ત્યારે સાધક કેટલીક વખત ફૂકત બેવડું જીવન જીવે છે, અને આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓ અને તેની પ્રાણમય નિર્બંધિતાઓ વચ્ચે છેવટ સુધી વિલક્ષત રહે છે અને તેના વધારે સારા ભાગનો ધાણોખરો ભાગ બાહ્ય સવરૂપનો બને તેટલો ઓછો ભાગ બનાવે છે. પરંતુ આપણા હેતુ માટે આમાંની કોઈ શીત ચાલી શકશે નહિ. જો તમારે પ્રાણમય ગતિઓ ઉપર પૂર્ણ સ્વામીત્વ પ્રાપ્ત કરવું હોય અને તેમનામાં રૂપાંતર લાવવું હોય તો તે એ શરતે જ બની શકે જો તમારા ચૈત્યપુરુષ અથવા આત્માને પૂર્ણ શીતે જગ્રત કરો, તેના સામ્રાજ્યનું સ્થાપન કરો અને તમારી દરેક વસ્તુને દિવ્ય શક્તિના કાયમી સ્પર્શ પ્રત્યે ઝુલ્લી કરો તથા તેની શુદ્ધ ભક્તિ પૂર્ણ

હદ્યપૂર્વકની અભીષ્ટા અને પૂર્ણ બિનસમાધાનકારી ઝંખનાને તથા જે કોઈ દિવ્ય વસ્તુ છે તેનું મન, હદ્ય અને પ્રાણમય પ્રકૃતિ ઉપર શાસન ચલાવવા દો.. તે સિવાય બીજો કાઈ પણ માર્ગ નથી અને વધારે સુખસગરડભર્યા માર્ગ માટે ઝંખના રાખવાનો કોઈ ઉપયોગ નથી. ‘નાન્યઃ પન્થા વિદ્યતે યન્યા.’

*

તે જી કારણે પ્રાણમય કામવાસનાની મુશ્કેલી દૂર કરવી સૌથી અધરી છે. જેઓએ સરચાઈપૂર્વક શારીરિક સ્વરૂપને ધાળોખરો ભાગ છોડી દીધો છે તેઓ પણ આ આવેગના પ્રાણમય સ્વરૂપના લોગ બનવાની શક્યતા ધરાવે છે. પરંતુ તે જોખમી છે કારણ કે તે સૂક્ષ્મ પ્રકારનાં બળોના સોતોને પોતાની અંદર જરવણ દે છે અને તે સાધનાના માર્ગમાં મુશ્કેલીરૂપ બને છે. જે પ્રાણને સંપૂર્ણ શીતે વિશુદ્ધ બનાવવો હોય અને દિવ્ય પ્રેમ અને આનંદને ધારણ કરવા શક્તિમાન બનનું હોય તો વ્યક્તિએ તેમાંથી મુક્ત બનવું જોઈએ.

*

પ્રાણમય શારીરિકમાં, મન અને ઊંઘ્વ પ્રાણ આ આવેગથી વિમુખ થયેલાં હોય, છતાં પણ લાંબા સમય સુધી તેનો ‘પ્રત્યુત્તાર’ ટકી રહે છે. મેં એવા માણસોમાં પણ આ વસ્તુ જોયેલી છે જેઓ મનોમય અને ઊર્ભિમય શીતે બિલકુલ સરચાઈવાળા હતા, પરંતુ તેમાં ‘શું નુકસાન’ એવા પાયા માટે કોઈ વાજબી કારણ નથી – તે વસ્તુ નિમન પ્રાણને પ્રયત્ન છે જેથી મન અને ઊંઘ્વ પ્રાણ તે વસ્તુને વળગી રહે. જ્યાં સુધી કામવાસનાનો પ્રત્યુત્તાર બન્નોમાંથી બાકાત ન થાય, કેવળ તમારામાંથી જી નહિ, ત્યાં સુધી જોખમ માટે પૂરતી જગા કાયમ છે જી.

*

કામવાસનાની આતુરતા એવી વસ્તુ છે જે પૂર્ણ કબજો જમાવવા પ્રયત્ન કરે છે અને પ્રતિબંધ અથવા સંયમ માટે કોઈ જગા રહેવા દેતી નથી. તેનામાં કામ-ચલાઉ કબજાની એવી શક્તિ છે જે કોઈ પણ બીજી શીધ્રવૃત્તિ અથવા પ્રાણના આવેગમાં એટલી કક્ષાએ નથી. તેનાથી બીજે નંબરે કોધ છે. પરંતુ તેનામાં પણ એટલી બધી શક્તિ નથી જેટલી પહેલામાં છે. તેથી જી તેમાંથી મુક્ત પ્રામ કરવી એટલી બધી મુશ્કેલ છે – કારણ કે જ્યારે મન અથવા ઊંઘ્વપ્રાણ ઈનકાર કરે ત્યારે પણ પ્રાણમય શારીરિક આ સ્વામીત્વના બળની અનુભૂતિ કરે છે અને તેનામાં તે ઝંખના પ્રયે નિષ્ક્રિય રહેવાનું વલણ અંતર્ભીત રહે છે.

*

જ્યારે કામવાસના અંદર પ્રવેશ કરે છે તેનો અર્થ કે તે તમારો કબજે લે છે અને તેને સંતોષ આપવા માટે એક અંદરથી ધસારો થાય છે. બહારથી આવતું દબાગુ ગમે એટલું સમર્થ લાગે છતાં તે અંદર પ્રવેશ કરતું નથી.

*

કામેરછાની મુશ્કેલી ત્યાં સુધી જ ગંભીર હોય છે જ્યાં સુધી તેને મન અને પ્રાણના સંકલ્પની અનુમતિ હોય. જો તેને મનમાંથી હાંકી કાઢવામાં આવે એટલે કે જો મન તેને મંજૂરી આપવાનો ઈનકાર કરે પરંતુ પ્રાણ તેને પ્રત્યુત્તર આપે તો તે પ્રાણનાં મહાન મોઝાં તરીકે આવે છે અને મનને બળજારીથી પોતાની સાથે ધસડી જાય છે. જો તેને ઊર્ધ્વ-પ્રાણમાંથી હાંકી કાઢવામાં આવે, હદ્યમાંથી અને સક્રિય કબજે લઈ બેનાર જીવન-શક્તિમાંથી, તો તે નિમન પ્રાણમાં આશ્રય લે છે અને નાનકડાં સૂચનો દ્વારા અંદર પ્રવેશ કરે છે અને જંખના ઉત્પત્ત કરે છે. તેને નિમન પ્રાણમય ભૂમિકામાંથી હાંકી કાઢવામાં આવે તો તે તમોગ્રસ્ત યાંત્રિક પુનરાવર્તનવાળી થાયીરિક ભૂમિકામાં નીચે ઊતશી જાય છે અને કામવાસનાના કેન્દ્રમાં સંવેદનો તરીકે ઉપર ઊર્ધ્વ આવે છે, અને સૂચન પ્રત્યે યાંત્રિક પ્રત્યુત્તર આપે છે. ત્યાંથી પણ હાંકી કાઢવામાં આવે તો તે અવચેતનમાં ચાલી જાય છે અને સ્વર્ણમાં અથવા સ્વર્ણ વગર પણ વીયુંપાત તરીકે ઉપર આવે છે. પરંતુ જે કોઈ જગાએ તે પાછી હઠી જાય તે પાયા ઉપરથી અથવા તે આશ્રયમાંથી અમુક સમય માટે મુશ્કેલી કરવા અને ઊર્ધ્વ ભાગોની સંમતિ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે. છેવટે જ્યારે પૂર્ણ વિજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે અને આસપાસની અથવા પર્યાવરણવાળી ચેતનામાંથી પણ હાંકી કાઢવામાં આવે છે, જે આપણો જતનો વિસ્તાર પામેલો ભાગ છે, ત્યાર પછી તે સર્વસામાન્ય અથવા વિશ્વરૂપ પ્રકૃતિમાં ચાલી જાય છે.

*

એવું છે કે શરીર કામવાસનાના વિચારો અને ઈચ્છાઓનો સ્વીકાર કરતું નથી ? જો તે પ્રમાણે હોય તો તમારી બહારની કોઈ વસ્તુ તરીકે તેમા ઈનકાર કરવાનો તમને હક પ્રાપ્ત થાય છે, અથવા વધારેમાં વધારે તે તમારા અવચેતનમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે. કારણ કે આપણી અંદર જે કોઈ વસ્તુ તેને સ્વીકારે, ટેકો આપે કે તેમાં આનંદ લે અથવા યાંત્રિક રીતે પ્રત્યુત્તર આપ્યા કરે તેને જ આપણી પોતાની વસ્તુ તરીકે કહી શકીએ. જો તેવું કાંઈ ન હોય તો તે સર્વ-સામાન્ય પ્રકૃતિની વસ્તુ છે, નહિ કે આપણી. અલબંત, તે પાછી આવીને પોતાના ગુમાવેલા પ્રદેશ પાછા પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ તે વિદેશી હુમલો હોય છે. આ વસ્તુઓ માટેનો એવો

નિયમ છે કે તેવસ્તુઓને વ્યક્તિત્વાત ચેતનામાંથી બહાર હાંકી કાઢવાનો હોય છે. મન અને ઊર્ધ્વ-પ્રાણ દ્વારા તેમનો ઈનકાર થાય છતાં તેઓ નિમ્ન પ્રાણ અને શારીરિક ઉપર કબજો જમાવવા પ્રયત્ન કરે છે. નિમ્ન પ્રાણમાંથી તેમનો ઈનકાર કરવામાં આવે તો શારીરિક ઈરછા દ્વારા તે શરીરને પકડી રાખે છે. શરીરમાંથી ઈનકાર કરવામાં આવે તો તેઓ પર્યાવરણની ચેતનામાં આશ્રય લે છે (કેટલીક વખત અવચેતનામાં પણ, જ્યાંથી તે સ્વઘનોમાં ઉપર ઊઈ આવે છે) – હું પર્યાવરણની ચેતના ઓટલે આપણી એક બાજુ વિંટળાયેલું વાતાવરણ જેને આપણે આપણી સાથે લઈને ફરીએ છીએ અને જેના વડે આપણે વિશ્વરૂપ બજોની સાથે વ્યવહાર ચલાવીએ છીએ – અને ત્યાં રહીને આપણી ઉપર હુમલો કરે છે. ત્યાંથી ઈનકાર કરવામાં આવે તો પછી તેઓ કેવળ બાધ્ય સૂચનો સિવાય વધારે મજબૂત રહેતાં નથી અને છેવટે તેમનો અંત આવી જાય છે – પછી તેઓનો નાશ થાય છે અને અસ્તિત્વ ધરાવતા બંધ થઈ જાય છે.

*

તમારા માર્ગમાં કામવાસનાનો આવેગ એ મુખ્ય મુશ્કેલી છે. જો તે ટકી રહેતો હોય તો તેનું કારણ એ છે કે તમારા સ્વરૂપને! કોઈ ભાગ તેને વળગી રહેલો છે અને તમારું મન સંકલ્પ વિભક્ત રહેલાં છે અને તેને ચાલુ રહેવા દેવા માટે કોઈક પ્રકારનું અર્ધ-વાજબીપણું ચાલુ રાખે છે. મન માટે અને ઊર્ધ્વ પ્રાણ માટે પણ પ્રથમ વસ્તુ એ કરવાની છે કે તેમની સંમતિ પૂર્ણ રીતે પાછી જેંચી લેવી; જો તે પ્રમાણે કરવામાં આવે તો શારીરિક ઉપર બાધ્યમાંથી યાંત્રિક પુનરાવર્તન રહે છે અને છેવટે એક સક્રિય સમૃતિ રહેશે. તે પણ જ્યારે પ્રકૃતિના કોઈ ભાગમાં આવકાર પ્રામ કરશે નહિ ત્યારે અદશ્ય બની જશે.

*

જ્યારે સમગ્ર ચેતના જગ્યાત થાય અને તેની ગુમ ગતિઓ વિશે સભાન બને ત્યારે જ આવા કામવાસનાના પ્રત્યાધાતો દૂર થઈ શકે. એનો અથું એવો નથી કે તમે બ્લોજઓ કરતાં વધારે ખરાબ છો, પરંતુ દરેક માણસમાં કામવાસનાનું તરૂં રહેલું જ હોય છે, સક્રિય અથવા સુષુપ્ત, લાલન કરતું અથવા દબાવી દીધેલું. પ્રકૃતિના બધા જ ભાગમાં આધ્યાત્મિક જગુતિ વડે તેના ઉપર વિજય પ્રામ થઈ શકે છે.

*

કામવાસનાના આવેગનાં મૂળ અવચેતનમાં ધણ્ણાં ઊંડાં હોય છે અને તેમાંથી મુક્ત થવું ધણ્ણ મુશ્કેલ છે. શારીરિક ચેતનાનું પૂણું ઇપાંતર જ તે વસ્તુ કરી શકે-સિવાય ધણ્ણા ઓછા જેઓ સમર્થ રીતે તેનાથી બંધાયેલા હોતા નથી.

*

ચોક્કસ, શારીરિક ચેતના જ વિષય-વાસનાનાં સ્વુચ્છનો પ્રત્યે ભૌતિક રીતે તાત્કાલિક પ્રત્યુત્તર આપે છે. તમે જે કહો છો તે સાચું છે. તમે જગ્રત અવસ્થામાં તેના ઉપર નિયંત્રણ કરો છો તેથી તે રાત્રે બહાર આવે છે. તેમાંથી પણ મુક્ત થવું જોઈએ.

*

હદ્યમાં એકાગ્રતા કરવાનો આગ્રહ ચાલુ રાજો અને મુશ્કેલીઓથી ચલાયમાન ન થાઓ. સ્વુચ્છનોને કદ્દી સ્વીકારવાનાં નથી કારણ કે સ્વીકાર તેમને પાછા આવવા માટે અથવા ચાલુ રહેવા માટે હક આપે છે. જે મન અને પ્રાણમાં કામવાસનાનો પ્રત્યુત્તર ન હોય અને કામવાસનાની ઈન્ડ્રિયનું કેન્દ્ર અલગ પાડી દેવામાં આવે અને સ્વરૂપમાંથી તેને કોઈ આધાર ન મળતો હોય, તો તેના ઉપર અલગ રીતે વિજય પ્રાપ્ત કરાય છે. એટલા માટે કોઈ મનોમય અનુમતિ અથવા પ્રાણમય પ્રત્યુત્તર ન હોવો જોઈએ – તે પ્રથમ જરૂરી પગલું છે.

*

શારીરિક કેન્દ્રની સાથે વિષય-વાસના સમર્થ રીતે જોડાયેલી છે, પરંતુ નિમ્ન પ્રાણની સાથે સંકળાયેલી છે – નિમ્ન પ્રાણ જ તેને ધણ્ણીખરી ઉત્કટતાઓ અને ઉંફેરાટ આપે છે. તેને નિમ્ન પ્રાણમાંથી છૂટી પાડી શકાય છે અને પછીથી તે કેવળ યાંગિક પ્રકારની શારીરિક કિયા રહે છે જેનામાં બહુ બળ હોતું નથી સિવાય કે જેઓમાં યાંત્રિક પ્રકૃતિઓ હોય છે. જો શારીરિક કેન્દ્રને પણ મુક્ત કરવામાં આવે તો કામવાસનાનો આવેગ અટકી જાય છે.

*

અલબત્ત, પ્રાણ તેને (રતિ-કિયાને) તેની ઉત્કટતા આપે છે અને ચેતનાને પકડી રાખવાની શક્તિ આપે છે.

*

તે મૂલાધાર કેન્દ્ર છે – કામવાસના તેની ગતિઓમાંની ફક્ત એક ગતિ છે. સ્વાભાવિક રીતે ૭, જે કામવાસના સર્કિય હોય (સૌંદર્ય અને આનંદને સ્થાન ન આપે) અને નિમ્ન ગતિઓ સર્કિય હોય, તો ઉધ્વર ચેતનાના સ્થાપનમાં તે એક વિધનનું સર્જન કરે છે. પરંતુ જે થોડુંધાળું પણ ખુલ્લાપણું હોય અને નિમ્ન ગતિઓ સંપૂર્ણપણે ચાલી ગઈ હોય તે પહેલાં પણ ઉધ્વર ચેતના નીચે ઉત્તરી શકે છે – તેને ત્યાર પછીથી તે ગતિઓને ખસેડવાનું કાર્ય પૂર્ણ કરવાનું હોય છે.

*

પ્રાણમય અને બીજી બધી આસનો જેવી શારીરિક તાલીમો કામવાસનાને અચૂક રીતે નિર્મણ કરતી નથી – કેટલોક વખત શરીરમાં પ્રાણમય બળની પ્રયંડ વૃદ્ધિ કરવાથી તેઓ કામવાસનાનાં વલાણના બળને ચેંકાવી નાખે તેટલું બધું વધારી મૂકે છે, જે શારીરિક જીવનના પાયામાં રહેલું હોવાથી તેના ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવો કાયમ મુશ્કેલ હોય છે. એક વસ્તુ કરવાની છે કે પોતાની જતને આ બધી ગતિઓમાંથી અલગ કરવી, અને પોતાના અંતરાત્માને શોધી કાઢવો અને તેમાં જીવન ધારણ કરવું; પછીથી આ બધી ગતિઓ પોતાની ૭ માલિકીની છે એવું લાગશે નહિ પરંતુ પોતાના અંતરાત્મા અથવા પુરુષ ઉપર બાધ્ય પ્રકૃતિનો સપાટી ઉપર લાદેલો બોજ છે. તો પછી તેમને સહેલાઈથી દૂર કરી શકાય છે અથવા શૂન્યવત્ત કરી શકાય છે.

*

શારીરિક અવયવમાં નુકસાન કરવું એ કામખાવેગને જીતવા માટેનો ઉપાય નથી, જેકે કામચલાઉ રીતે થોડો વળાંક આવી શકે. પ્રાણ અથવા ધાળુંખરું પ્રાણમય-શારીરિક ઈન્દ્ર્ય-દર્શનને આનંદ તરીકે અથવા જુદી રીતે સ્વીકારે છે.

ખોરાકને ઘટાડવાથી સામાન્ય રીતે કાયમી અસર થતી નથી. તે શારીરિક અથવા પ્રાણમય-શારીરિક વિશુદ્ધિની ભાવના વધારે, શરીર તેમને હળવું બનાવે અને અમુક પ્રકારના તમસને ઓછું કરે. પરંતુ કામ-આવેગ ઘટાડેલા ખોરાકની સાથે પણ પોતાનું સમાધાન કરી લે છે. શારીરિક સાધનો દ્વારા નહિ પરંતુ ચેતનામાં પરિવર્તન કરવાથી આ વસ્તુઓ ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

*

ઉત્તમ વસ્તુ એ છે કે ઊંચે ઉઠવાની કિયાને પૂર્ણ કરવી જોઈએ અને જે તમને ત્યાં આત્માતી વિશાળતા, શાંતિ, સ્થિરતા, નીરવતાની અનુભૂતિ થાય અને બધાં

કેન્દ્રો મારફતે તે વરતુ નીચે શરીરમાં ઉતશી આવે તો શારીરિક સ્વરૂપની અવસ્થામાં દિવ્ય શક્તિનું કાર્ય થઈ શકે અને પછીથી પ્રાણમય-શારીરિક મુશ્કેલીનો સામનો કરી શકાય. વ્યક્તિગત તપસ્યાના પ્રયત્નથી અમુક બિંદુ સુધી પહોંચી શકાય, તે કામવાસના વગેરેને બહાર ફેંકી શકે, પરંતુ ધ્યાનખરા માટે તેનો હુમલો ખાળી શકાતો નથી - સિવાય કે તપસ્યાનું બળ એટલું બધું સમર્થ હોય અને સતત એવી રીતે ચાલુ રહેતું હોય કે આ બળોને કોઈ તક મળે નહિ. પરંતુ હું ધારું છું કે આ વસ્તુઓનો ઉચ્છેદ ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે ઊંઘવું ચેતનાનું અવતરણ થાય - જે તેની સાથે સ્વયંભૂ સ્થિરતા અને વિશાળતા, ઊંઘવું બળ અને આનંદને શરીરના કોષો સુધી સભર કરી દે. એ બિલકુલ ચોક્કસ છે કે આ ત્રણ વસ્તુઓ શરીરમાં રહે પછીથી કામવાસના માટે કોઈ જગા રહેતો નથી - અને કામવાસના આવે છીતાં પણ તેનું એવું ઝ્યાંતર થઈ જાય કે પછી તે કામવાસના રહે નહિ.

*

જે શાંતિ અને નીરવતાનું સમગ્ર સ્વરૂપમાં સ્થાપન થઈ જાય તો તે વિશુદ્ધિ લાવે છે અને વિશુદ્ધિ વિષય-વાસનાનાં બધાં સૂચનોને ફેંકી દે છે.

*

એક એવી વિશુદ્ધિનું બળ છે, નૈતિક માણસની વિશુદ્ધિ નહિ, પરંતુ આત્માની મૂળભૂત વિશુદ્ધિ, જે સ્વરૂપના મૂળ મસાલામાં રહેલી છે. જ્યારે તે આવે છે, ત્યારે કામવાસનાનાં આંદોલનો યા તો તેની નજીક ફરકી શકતા નથી અથવા કોઈ પણ શીધ્યવૃત્તિ ઉત્પન્ન કર્યા સિવાય પસાર થઈ જાય છે અને કોઈ જગાએ સ્પર્શ પણ કરતા નથી.

*

અવશ્ય રીતે તમારે તમારી વિકૃત ટેવને છોડી દેવી જોઈએ અને તે તમારા વિષાદ અને પ્રાણમય નિર્બંધતા વગેરે માટેનું મુખ્ય કારણ છે. શરીરતંત્રને ખોરવી નાખનાર અથવા નિર્બંધ કરનાર બીજી કોઈ પણ વસ્તુમાં એટલી શક્તિ નથી. જે કેવળ તમારા મનની અંદર જ નહિ પરંતુ તમારા પ્રાણની અંદર પણ તમે તેને છોડી દેવાનો સંકલ્પ કર્યો હોત તો તે ધણા વખત પહેલાં અદશ્ય થઈ ગઈ હોત.

*

એક માર્ગ છે જેના વડે તમે તમારી વિકૃત ટેવમાંથી મુક્ત થઈ શકો; એક મજબૂત મનોમય સંયમનું સ્થાપન કરવું અને ખોટી કિયામાંથી મુક્ત થવું. એ સાચું

નથી કે તે અજ્ઞેય છે; એ હકીકત કે તમે થોડા સમય માટે તેને અટકાવ્યું એ બતાવે છે કે તમે તેના ઉપર વિજ્ઞય પ્રામ કરી શકો છે, તે પાછું આવ્યું કારણ કે આ અધી વસ્તુઓ કેટલાક વિશ્રદ્ધ પ્રાણ-બળોની ગતિ હોય છે, અને એક વખત વ્યક્તિગત શરીરતંત્રમાં ટેવ મુજબના જોટા પ્રત્યુત્તરને અનુમતિ પ્રાપ્ત થાય તો તે સ્વરૂપમાં તે ચાલુ રહે છે અને તેને એક વખત બહાર કાઢવામાં આવે છીતાં કાયમ ઉત્પન્ન થવાનો પ્ર્યત્ન કરે છે. તમારા મને તેનો ઈનકાર કરેલો છે, પરંતુ તમારી પ્રકૃતિનો કોઈ ભાગ - જે ભાગ સીધેસીધે વિશ્રદ્ધ પ્રાણબળોને પ્રત્યુત્તર પ્રાણમય આપે છે - તેમાં તેમ છીતાં આનંદ લે છે મને જોટા પ્રત્યુત્તરની કામના અને શક્તિને ટકાવી રાખે છે. એક મજ્જમ સંકલ્પનો પ્ર્યત્ન, છેવટે દબાણ લાવી ઈચ્છાનો ઈનકાર કરી શકે છે અને અંતમાં પ્રકૃતિના આ ભાગ ઉપર કિયાની યાંત્રિક ટેવ ઉપર બળ વાપરી શકે છે. પરંતુ તમારે વચ્ચે પીંછેહઠના ગાળાઓથી નિરાશ થવું નહિ; તમારી ટેવ કરતાં તમારો સંકલ્પ વધારે ખંતવાળો હોવો જોઈએ અને જ્યાં સુધી પૂર્ણ વિજ્ઞય પ્રામ ન થાય ત્યાં સુધી તેણે ખંતપૂર્વક ટકી રહેવું જોઈએ.

*

કામવાસનાનાં ખેંચાળો અને પ્રાણમય ખેંચાળોનો સંપૂર્ણ આંતરિક ઈનકાર જરૂરી છે, સમગ્ર નિમ્ન પ્રાણનો પોતાના દ્વારા જ ઈનકાર - બાબ્ય ઈનકાર ત્યારે જ સફળ બને જયારે આંતર-ઈનકાર તેના ઉપર દબાણ કરે, સામાન્ય રીતે માણસો બાબ્ય ઈનકારનો પ્ર્યત્ન કરે છે કારણ કે બીજી રીતે (જે આ વસ્તુઓમાં રસ લેવામાં આવે) આંતરિક ઈનકાર આવવો શક્ય નથી કારણ કે પ્રાણમય વલણને બાબ્ય કાયં દ્વારા કાયમ સમર્થન મળે છે. સ્વાભાવિક રીતે જ બાબ્ય ત્યાગ પોતે મુક્ત કરતો નથી.

*

અલબત્ત, વ્યક્તિએ સ્ત્રીઓની સાથે સંપર્કમાં એવી શીતે આવવું જોઈએ જેમાં કામવાસના વિશે કોઈ લાગણી કે વિચાર પણ ન હોય; પરંતુ તેમનો સંપર્ક શોધીને કસોટી કરવી એ સાચી રીત નથી. તે સહેલાઈથી બીજી બાજુએ વળી જાય જે તમારામાં પૂર્ણ પ્રભુત્વ ન આવ્યું હોય. અનુભૂતિ અને વિજ્ઞય એક આંતર પ્રક્રિયા છે - તાંત્રિકોની બાબ્ય પદ્ધતિ વિશે આમાં નિર્દેશ નથી.

*

તે બધું એટલા માટે બને છે કે તે પ્રકારના અલિગમમાં પ્રાણ કામવાસના

વિશે સચેતન હોય છે, અને તેમાં તાત્કાલિક “સ્વી તરફનું પુરુષનું” વલણ આવે જાય છે. તેમાંથી મુક્ત થવા માટે વ્યક્તિએ આપી તરફ એવી શીતે જોવું જોઈએ અને તેના માટે એવી લાગણી થવી જોઈએ જેવી શીતે એક માનવી બીજા માનવી તરફ જોતો હોય. તે મુશ્કેલ છે અને અમુક પ્રકારની સાધના માળી વે છે; કારણ કે મન એવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકે તોપણ પ્રાપ્ત ભરોસાપાત્ર નથી અને વ્યક્તિએ જગ્રત રહેવું જોઈએ કે તે ઓચિંતા અથવા ગૂઢ શીતે કામવાસનાના આંતર-વ્યવહાર માટે પોતાનો પક્ષપાત લઈને તેવા સંબંધમાં સથી ન પડે.

*

તમારે તે અસરમાંથી મુક્ત થવું જોઈએ. કોઈ સ્વી પ્રત્યે અથવા સ્વીના ચિત્ર સામે જોઈને કામવાસનાનું આંદોલન આવે માટે જોવું નહિ એવું નહિ ચાલી શકે – તમારે તેમાંથી મુક્ત થવું જોઈએ.

*

જે વ્યક્તિ બધી સુંદર વસ્તુઓની કામના વગર પ્રશંસા કરે, કેવળ સ્વીઓની જ નહિ – તો પછી તેમાં કોઈ નુકસાન નથી. પરંતુ ખાસ કરીને તેને સ્વીઓમાં જ લાગુ પાડવામાં આવે તો તે કામવાસનાની અસરનો એક શેષ રહેલો ભાગ છે.

*

નિમ્ન પ્રાણમાં સામથ્ય અને વિશુદ્ધ અને હદ્યમાં વિશ્વાણતા એ બીજાઓને મળવા માટેની શ્રેષ્ઠ પરિસ્થિતિ છે. ખાસ કરીને સ્વીઓને મળવા માટે અને તે જે કાયમ ત્યાં રહે તો કામવાસના ભાગે જ ત્યાં અંદર નજર નાખી શકે.

*

એવું સામાન્ય શીતે બને છે કે જ્યારે વાસ્તવિક શીતે કામવાસનાનું પ્રાપ્તમય લાલન કરવામાં આવે છે તેને છોડી દેવામાં આવે (બાધ્ય વિનિમય, સ્પર્શ અથવા સંપર્ક). તેમ છતાં કદ્યપના તો ચાલ્યા જ કરે છે, પરંતુ આ વસ્તુ ઉપર પણ વિજય પ્રાપ્ત થાય ત્યારે સમગ્ર વસ્તુ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. બીજી બાજુએ બાધ્ય લાલન સર્કિયતાને જીવંત રાખે છે. બાધ્ય અવગણનાનું આ મૂળભૂત કારણ છે. કોઈ પણ વસ્તુની અવગણનાની જરૂરિયાત વગર તેમાંથી મુક્તે થઈ શકતું હોય તો તે વધારે સારું છે.

*

એવી સંભાળ રાખવી જોઈએ કે કામેચ્છાની અથવા વિષ્ય-વાસનાની કદ્દપના ચેતનાનો કબજો ન લઈ વે અને પોતાની જતને આધ્યાત્મિક સત્ય તરીકે રજૂ ન કરે.

*

સંપર્ક છોડી દેવાથી કામવાસનાનો બે સ્વરૂપોમાં ફેરફાર થઈ શકે – સ્વપ્ન અને કદ્દપના. સ્વપ્નની બહુ અગત્ય નથી સિવાય કેતે જગ્યત મનને અસર કરે જે તેણે બિલકુલ કરવી ન જોઈએ. તે ઉપરાંત તેને નિરુત્સાહિત કરી શકાય અને જે તેમને પોષણ ન મળે તો છેવટે તે અદશ્ય થઈ જાય છે. સંકદ્દપની તપસ્યા દ્વારા જ કદ્દપનાઓમાંથી મુક્તિ મળી શકે અને તેમના ચીલામાં ચાલવાની તેમને મંજૂરી ન આપવી પરંતુ તેઓ શરૂઆત કરે કે તરત જ તેમને ભાંગી નાખવા. તામસિક પરિસ્થિતિવાળી નિદ્રામાંથી જગ્યત થાય પછીથી પથારીમાં પડયા હોઈએ ત્યારે તેઓ બહુ સહેલાઈથી આવે છે. તમસને ખંખેરી નાખવાથી અથવા મનને ખાલી કરવાથી અને પછી ફરીથી નિદ્રામાં જવાથી માણસે તેમને તોડી નાખવી જોઈએ. બીજ સમયોમાં વ્યક્તિએ પોતાના મતને બીજે વાળીને તેમને અટકાવવા શક્તિમાન બનવું જોઈએ.

*

કામવાસના માટેની સૌથી ભયંકર ગતિ જ્યારે માણસ નિદ્રામાંથી જગ્યત થઈને પથારીમાં પડયો હોય ત્યારે ઉત્પન્ત થાય છે; જે સમય હોય તો વ્યક્તિએ યા તો ફરીને નિદ્રામાં પડવું જોઈએ અથવા પોતાના મનને સારી વસ્તુઓ ઉપર લગાડવું જોઈ એ.

*

, તે સાચું પરિવર્તન છે. કામવાસનાની કદ્દપના માટે અધ્ય-જગ્યત પરિસ્થિતિમાં પથારીમાં પડયા રહેવા જેવી કોઈ જોખમી પરિસ્થિતિ નથી અથવા એક શિથિલ જડ અવસ્થા જેમાં કોઈ સક્રિયતા અથવા કોઈ અનુભૂતિ દ્વારા રોકાયેલી ન હોય એવી અવસ્થા જોખમી છે.

*

, નિષ્ક્રિયતા એવું વાતાવરણ છે જેમાં કામવાસના ઉપર ઊઠી આવે છે.

*

એ જ મુશ્કેલી છે. કદ્દપના એટલે શારીરિકની અથવા સ્થૂલ મનની અનુમતિ. નહિ તો કામવાસનાનું સંવેદન ધણી વખત શારીરિક કારણોને લઈને હોય છે, અને

આ રથૂલ મનની યાંત્રિક અનુમતિ દ્વારા તેને સહાય ન મળતી હોય તો તેની મુનરાવર્તનની ટેવ ધણા લાંબા સમય પહેલાં ધરી જાય.

* *

તમારે નિરાશ થવાની અથવા નિરુત્સાહિત થવાની કોઈ જરૂર નથી. તમે પ્રકૃતિની ક્ષતિઓની જે વાત કરો છો તે નિમન પ્રાણ અને બાદ્ય સ્વરૂપની ટેવો છે; જે તમે તેમને પૂર્ણ રીતે અને સ્પષ્ટતાથી ઓળખી લો અને જ્યારે તેઓ કાર્ય કરે અથવા તમારા ઉપર કાર્ય કરવાનું શરૂ કરે ત્યારે તમે તેમને શોધી લઈને તેમનો ઈનકાર કરો તો તેઓ યોગ્ય સમયે અદશ્ય થઈ જશે. કામવાસનાની ઈચ્છાઓ દર્શાવે છે કે અવયેતન હજુ સુધી જૂની છાપો, ગતિઓ અને આવેગોને સંધરી રાખે છે; સ્વરૂપના સચેતન ભાગોને સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત કરો અને અવયેતનમાં ઊંઘ્વ ચેતનાને આવવા માટે અલીપ્તા અને સંકલ્પ કરો જેથી કરીને નિદ્રા અથવા સ્વરૂપ દરમિયાન પણ તમારી અંદર રહેલી કોઈ વસ્તુ પણ સાંગ અને સતર્ક બને અને તે સમયે કોઈ રચના કરવા પ્રયત્ન કરે ત્યારે તમે આ વસ્તુઓનો ઈનકાર કરી શકો.

*

સ્વાભાવિક રીતે જ તમે આ વસ્તુઓ (કામવાસના વિશેની)નું વાચન કરો. ત્યારે તેઓ મનમાં પ્રવેશ કરે છે અને અવયેતનમાં ચાલી જાય છે જ્યાં તેઓ તેમની છાપ રાખે છે. જે ચેતના કામ-આવેગમાંથી મુક્ત ન થઈ હોય, તો આ છાપ અવયેતનમાંથી ઉપર ઊઠી આવે છે અને મનમાં કાર્ય કરે છે.

*

મેં તમને પહેલાં પણ કહ્યું છે કે આ સ્વરૂપનો અને નિદ્રા દરમિયાન બનતા અકસ્માતો વિશે તમારે વિક્ષુભ્ય ન થવું. તે તમારી જતથી બહારથી આવે છે અને અવયેતનમાંથી કોઈ વસ્તુ બહારથી પ્રત્યુત્તર આપે છે અને સચેતન સ્વરૂપ જે જે વસ્તુઓનો ઈનકાર કરે છે તે વસ્તુઓને લાંબો સમય સુધી ટકાવી રાખે છે. યોગની પછીની અવસ્થામાં જ આ અવયેતન ભાગને સચેતન અને મુક્ત કરી શકાય છે. તમારે જગ્રત અવસ્થાને જ કામવાસનાનાં કાર્યો અને તેનાં સૂચનોમાંથી મુક્ત રાખવી જોઈએ. જે તમે તે પ્રમાણે કરો તો અવયેતન ભાગ પછીથી સહેલાઈથી મુક્ત કરી શકાય છે.

*

રાત્રી સ્વરૂપનો અવયેતનમાંથી કામવૃત્તિની છાપોનું ફરજિયાત રીતે ઊઠી આવવાની કિયા છે; ધણાખરા માળસો, જ્યારે તેઓ કામેચ્છાના કાર્યમાં રસ.

બેતા નથી હોતા તોપણ સમયે સમયે પ્રામ કરે છે, જેકે તેનો સમય લિન્ન લિન્ન હોય છે, અઠવાડિયાથી માંડિને પાક્ષિક, એક માસે કે ત્રણ ચાર માસે અથવા તેનાથી ઓછા સમયે – વધારે પ્રમાણમાં તે આવવા એટલે કામવાસના વિશેની કલ્પનાઓમાં રસ બેવો જે કામવાસનાના કેન્દ્રને ઉશ્કેરે છે અથવા ભૂતકાળમાં વધારે રસ લીધો હોવાથી તે ભાગમાં આવતી નાડીતંત્રની નિર્ભાગતા. કેટલાક માણસોએ રાત્રે સૂતી વખતે પહેલાં શરીર ઉપર સંકલ્પ મૂકીને ફાયદો પ્રામ કરેલો છે – જો કે શરૂઆતમાં તે કદાચ સફળ ન થાય પરંતુ ઘણાખરા પ્રસંગોમાં થાડો સમય પછી જે અવચેતનમાંથી આ સ્વાનો ઉત્પન્ન થાય છે તેના ઉપર એક પ્રતિબંધક બળ નિશ્ચિત રીતે મૂકેલું હોય છે તે સફળ થાય છે. બાળકો જે રસ બે છે તે વંશવારસાનું પરિણામ નથી, પરંતુ ખરાબ મિત્રાચારીને લઈને તેઓ તે શીખેલ હોય છે અને આવાં બાળકો નાની ઉંમરમાં આ રીતે ખોટા માર્ગ ચડી જય છે.

*

આટલો બધો વખત રેતસ-સ્વાવ કરવો એ ભૂલ છે – દરેકને તે થાય છે. અવચેતનને પોતાની ગતિ હોય છે અને તેમાં નિયંત્રણની ખાત્રી હોય છે. જ્યારે ત્યાં પૂર્ણ પ્રકાશ પહોંચે છે ત્યારે વ્યક્તિ તેનામાંથી મુક્ત થઈ શકે છે. આ બાબતમાં વધારેમાં વધારે, માણસ એટલું કરી શકે કે પોતાનો સંકલ્પ અવચેતનમાં તેને અટકાવવા માટે મૂકી શકે (કામવાસનાના કેન્દ્રમાં અથવા કામનાની ઈન્ડિયમાં) જેથી કરીને નિદ્રા દરમિયાન અવચેતનમાં પણ કોઈક એવી વસ્તુ બને જે તેનો પ્રતિકાર કરે. ઘણા માણસોએ આ વસ્તુમાં આ રીતે ઘટાડો કરેલો છે અને તેનું પુનરાવતોન અટકાવ્યું છે, પરંતુ બીજા કેટલાકને આંદો સફળતા મળેલી છે. એક દાટાંત્રમાં દરેક પ્રખવાડિયે આ વસ્તુનું પુનરાવતોન થતું હતું અને તે સંકલ્પ મૂકવા છતાં બનતું હતું . . . જગત અવસ્થા માટેની મુશ્કેલીઓને બહુ અગત્ય આપશો નહિ. સાધનાની વિધાનાત્મક બાજુ વડે સાક્ષાત્કાર માટે દશાણ કરો – આ વસ્તુઓ કીણ થતી જશે અને જ્યારે ઊધ્વે ચેતના કામવાસનાના કેન્દ્રમાં નીચે આવશે ત્યારે તે 'અદશ્ય થઈ જશે. દરમિયાન તેના ઉપર પ્રથમ નિયંત્રણ લાવવું જોઈએ અને શક્ય એટલી મુક્તિ મેળવવી જોઈએ.

*

આટલી બધી હદ સુધી નિરાશ થવાની જરૂર નથી અથવા યોગમાં નિર્ઝળતા વિષે આટલી બધી કલ્પનાઓ કરવાની જરૂર નથી. તે બિલકુલ એવી નિશાની નથી કે તમે યોગ માટે અયોગ્ય છો. તેનો ફક્ત એટલો જ અર્થ થાય છે કે જે સચેતન

ભાગોએ કામવાસનાના આવેગનો ઈનકાર કરેલો છે તે બધા આવેગોએ અવચેતનમાં આશ્રય લીધો છે, કોઈક એવી જગાએ, ખાસ તો નિમ્ન પ્રાણીમય શારીરિકમાં તથા સૌથી વધારે સ્થૂલ શારીરિકમાં, જ્યાં કેટલાક એવા પ્રદેશો છે જે અલીપ્સા અને પ્રકાશ પ્રત્યે ખુલ્લા નથી. સાધના દરમિયાન જગ્રત ચેતનામાં જે વસ્તુઓનો ઈનકાર કરેલો હોય છે તેઓ નિદ્રા દરમિયાન ટકી રહે છે.

તેમનો ઉપાય આ પ્રમાણે છે : *

- (૧) ઊધ્વ ચેતના, તેનો પ્રકાશ અને તેની શક્તિનાં કાયેનિ પ્રકૃતિના અંધકારમય ભાગોમાં પ્રાપ્ત કરવા,
- (૨) નિદ્રા દરમિયાન ક્રમિક રીતે વધારે સચેતન બનવું, અને એવી આંતર-ચેતના રાખવી જે જગ્રતિની માફક નિદ્રામાં પણ સાધનાના કાય વિશે સભાન હોય,
- (૩) જગ્રત સંકલ્પશક્તિ અને અલીપ્સાને નિદ્રામાં પણ શરીર ધારણ કરી શકે એવી રીતે લાવવી.

છેલ્લી વસ્તુ કરવાનો એક માર્ગ છે કે સૂતા પહેલાં શરીરને એક સમર્થ અને સચેતન સૂચન કરવું કે તે વસ્તુ બનવી ન જોઈએ; જેટલું સધન અને શારીરિક સૂચન હોય તેટલું સીધેસીધું કામવાસનાના કેન્દ્ર ઉપર વધારે સારી રીતે કાય કરશે. તેની અસર તાત્કાલિક ન પણ થાય અથવા પૂર્ણ પણ ન હોય; પરંતુ જે તમને સૂચન કેમ કરવું તેની આવડત હોય તો સૂચન છેવટે વિજ્ય પામશે : કદાચ તે સ્વર્ણને ન પણ અટકાવે, પરંતુ તે ચેતનાને જગ્રત કરે છે અને થોડા વખતમાં આ અધિત્ત પરિણામોને અટકાવે છે.

વારંવાર નિષ્ઠળતા આવે છીતાં તમે વિષાદ અનુભવો તો તે એક ભૂલ છે. વ્યક્તિએ સ્થિર, ખંતવાળા અને પ્રત્યાધાત કરતાં પણ વધારે જિદ્દી અને ખંતીલા બનવું જોઈએ.

*

જ્યારે જગ્રત ચેતનાએ કામેરછાએ અને આવેગોમાં રસ લેવાનો બંધ કર્યો હોય ત્યારે તે વસ્તુઓ છાપો, સમૃતિઓ, દબાયેલી વૃત્તિઓ તરીકે અવચેતનમાં આશ્રય લીધો હોય છે અને નિદ્રા દરમિયાન સ્વર્ણો અને અનૈચિછક વીર્યસ્ખલનો તરીકે ઉપર ઊઠી આવે છે. જગ્રત ચેતના પોતે ૧૨ સ્પષ્ટ ન હોય, જે, એટલે કે, જોકે શારીરિક રસ ન હોય તોપણ મનમાં કલ્પનાઓ અને પ્રાણ અને શરીરમાં

કામનાઓ તરીકે અને પછીથી આ સરણો અને સખ્લનો વારંવાર બની શકે છે. જો જગ્યા ચેતના સુપણ હોય છતાં અવયેતનમાં ઉપરન થતી વસ્તુઓ થોડા સમય માટે આવી શકે છે, પરંતુ સમય જતાં તે ઓછી થતી જાય છે. કેટલાક માણસો તેને અટકાવતી સંકલ્પયક્તિ અથવા બળ અવયેતન ઉપર મૂકીને અથવા નિદ્રામાં જતાં પહેલાં પોતાના કામવાસનાના કેન્દ્ર ઉપર તે વસ્તુઓ મૂકીને તેનામાંથી મુક્ત થઈ શકે છે, પરંતુ આ વસ્તુ બધાની સાથે સહૃદ્ય થતી નથી. મુખ્ય વરતુ જગત ચેતનામાં ‘બ્રહ્મચર્ય’ નું વૃદ્ધિ પામતું બળ પ્રાપ્ત કરવું, કામવાસનાના બધા વિચારાને, વાણીને, શારીરિક ઝંખના અથવા આવેગને દેશવટો આપરો – અવયેતનમાં રહેલા અવશેષો યા તો નાથ પામે છે અથવા જ્યારે માણસ ઉદ્દેશ ચેતનાને અષી નીચે ઉતારે લાવે ત્યારે પછીથી તે બધું સરચ્છ બની જશે.

*

સ્વરૂપ દરમિયાન થતાં સખ્લનો ઓછાં થાય અથવા અટકી જાય એટલા માટે પ્રથમ એ જરૂરી છે કે પૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય, ‘કાયામનોવાકયોન’ રાખવું જરૂરી છે – શારીરિક કિયામાંથી કામવાસનાનો ત્યાગ કરવા માટે જ નહિ પરંતુ પ્રાણ અને શરીર ચેતનામાંથી આવેગાને દેશવટો આપવા માટે અને મન અને વાણીમાંથી કામેચ્છાના વિચારો અને કદ્યપનાઓને પણ દેશવટો આપી શકાય. તે ઉપરાંત કામવાસના વિશે વાતચીત પણ કરવી જોઈએ નહિ. સરણો અવયેતનમાંથી ઊઠી આવે છે જેમાં બધી છાપો અને વૃત્તિઓનો સંગ્રહ થાય છે અને આમાંની કોઈ પણ વસ્તુ અવયેતનને ઉત્તોજિત કરે છે અનો તેના ભજનામાં વૃદ્ધિ થાય છે જે સ્વરૂપ દરમિયાન ઉપર ઊઠી આવે છે. જો માણસ જગત ચેતનાને સંપૂર્ણ વિશુદ્ધ કરે, તો અવયેતન ઉપર સંકલ્પ અથવા બળ મૂકીને (ખાસ કરીને નિદ્રામાં જતાં પહેલાં) તો બ્યક્તિ થોડો સમય પછી કામવાસનાના સરણો તથા સખ્લનોમાંથી મુક્ત થઈ શકે છે.

*

કામેચ્છાના વિચારો અને કદ્યપનાઓ અને કિયાઓના સંપૂર્ણ ઈનકારની સાથે સાથે, જે અવયેતનમાં કાર્ય કરીને અંતમાં પરિણમે છે તે સિવાય કામવાસનાના ઉપાય વિશે બીજું કાંઈ હું જાણો નથી સિવાય કે કામવાસનાના – કેન્દ્ર ઉપર તથા જે અંગ તેની ઝંખના કરતું હોય તથા તેનું પરિણામ આપે તેના ઉપર શક્ય ઓટલું સધન બળ મૂકવું – અને તે પણ નિદ્રામાં જતાં પહેલાં મૂકવું અને

જ્યારે જ્યારે જગે ત્યારે અને ફરીથી નિદ્રામાં પડે ત્યારે દરેક વખતે ફરીથી તે બળ મૂકવું. પરંતુ આ બધું પણ બહુ ઉપયોગી થતું નથી કારણ કે તેઓ સધન બળને બદલે મનોમય સંકલ્પ મૂકે છે (મનોમય સંકલ્પ અસરકારક બની શકે છે, પરંતુ કાયમ તે પ્રમાણે હોતું નથી). તે ઉપરાંત આ પદ્ધતિ થોડો સમય માટે જ કાર્ય કરી શકે છે. તે પ્રતિબંધ મૂકે છે પરંતુ કોઈ વિરલ દાટાંત સિવાય કાયમી ઉપયોગી બની શકતું નથી; અવયેતનમાં રહેલી કામવાસનાની છાપોમાંથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી, અને બેથક તેનો અર્થ કે તે બાબતનો (કામવાસનાની) વિચાર કરવો, જો કે ફક્ત નકારાત્મક રીતે.

મેં એવું કહેવાતાં પણ સાંભળ્યું છે કે ધ્યાન વધેલા યોગીઓને પણ છ માસમાં ઓછામાં ઓછાં એક વખત સ્વખનાંઓ આવે છે – મને ખબર નથી તે કેટલે સુધી સાચું છે અથવા તે યોગીઓને તે વિશે શું કહેવાનું છે. પરંતુ હૃદયમાં રહેલી કામવાસનાની છાપોમાંથી તેઓ જીવનનો અંત આવે, તેમાં ધ્યાન વખત પહેલાં પણ મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને અવયેતનમાં રહેલી બીજ અવસ્થા જે સ્વખનમાં ઉપર ઊઠી આવે છે, જો કે તે નિર્ભળ હોય છે, તે એટલી બધી ખસેડી ન શકાય એવી હોતી નથી.

ગમે તેમ પરંતુ સ્વખનના પ્રકાર વિશે એટલી બધી મુશ્કેલી ન ગણવી, સિવાય કે તે વારંવાર બનતું હોય – ખાસ કરીને તો જગ્રત અવસ્થાને સ્વચ્છ કરવાની જરૂર છે; જો તે પ્રમાણે કરવામાં આવે તો ઈનકારની ટેવને અવયેતન સુધી વિસ્તારી શકાય છે, જેથી કરીને જ્યારે સ્વખન આવતું હોય ત્યારે એક નૈસર્જિક શીતનો જ પ્રતિબંધ તેને અટકાવી દે છે. એવા પ્રકારના રાજ્યમાં હું ધારું છું કે કામવાસનાનું દબાલું જો બિનઅસ્તિત્વ યુક્ત ન બની શકે તોપણ કાયમી શીતે તેની બીજ અવસ્થામાં થાંત થઈ જાય અને તેનો અર્થ કે લગભગ નહિવતું જેવું.

*

આવી વસ્તુમાં પ્રથમ જરૂરી વસ્તુ પૂર્ણ શીતે થાંત રહેવાની તથા આ મુશ્કેલી-એથી મૂંઝાવાનો ઈનકાર કરવો. જો તેઓ ઉત્પન્ન થાય તો માણસે તેનો અર્થ એવો લેવાનો કે તેમની સાથે કામ લેવા માટે તેઓ તે પ્રમાણે કરે છે. જગ્રત ચેતનામાં જો કોઈ વસ્તુ ન હોય જે કામવાસનાની મુશ્કેલીને પ્રોત્સાહન આપતી હોય તો આ સ્વખનાંઓ અથવા સ્વખનાંવિષીન વીર્યપતન ફક્ત અવયેતનમાં રહેલી સુધુમ છાપોનું ઉત્થાન હોય. જ્યારે દિવ્ય બળ અવયેતનમાં કાર્ય કરતું હોય ત્યારે આવા

ઉપર ઊઠી આવવાના પ્રસંગો વારંવાર બને છે. એ પણ શક્ય છે કે આવાં સ્ખલનો સ્વરૂપનોઓ ન હોય છતાં ખાસ કરીને ભૌતિક કારણો હોય, દા.ત. મૂત્રનો ભરાવો દબાણ કરતો હોય અથવા મૂત્રની કોથળી નજીક અમુક નકામી વસ્તુઓ એકત્રિત થઈ હોય પરંતુ કોઈ પણ પ્રસંગમાં તે વસ્તુ માટે કોઈ પણ ખલેખ કરવાનો પ્રયત્ન ન કરવો અને કામવાસનાના કેન્દ્ર અથવા કામેન્દ્રિય ઉપર આ વસ્તુને અટકાવવા માટે કેવળ સંકલ્પ અથવા બળ મૂકવું. આ વસ્તુ નિદ્રામાં જતાં પહેલાં કરવી. સામાન્ય રીતે થોડા સમય પછી જે નિયમિત રીતે તે પ્રમાણે કરવામાં આવે તો તેની અસર થાય છે. એક સંકલ્પ અર્થવા બળનું સર્વ સામાન્ય દબાણ શારીરિક અવયેતન ઉપર મૂકવાનું છે. અવયેતન સતત રીતે ટકી રહેવા માટે ધણી વખત જિદ્દી રહે છે - પરંતુ તે ઝડપથી કે ધીમેથી સચેતન સ્વરૂપના સંકલ્પની સાથે અનુરૂપ થઈ શકે છે - અને થાય છે.

*

તમારાં સ્વર્ણો ધણાંખરાં પ્રાણમય-શારીરિક ભૂમિકા ઉપરનાં હતાં. જે કોઈ કામ્લાસના અથવા બીજા પ્રકારનો શારીરિક સંપર્ક હોય જે કામવાસનાના કેન્દ્ર ઉપર અસર કરે અથવા ઈન્દ્રિયગમ્ય બનતો હોય તો કોઈ પણ કામોપલોગની ઈચ્છા ઉત્પન્ન કર્યા સિવાય કેવળ શારીરિકની યાંત્રિક અને ઔંધ અને અચેતન કાર્યથી વીચ. પતન કરે છે (તેમાં પ્રાણમય શારીરિક પ્રકાર પણ હોતો નથી). જ્યારે કામ-કેન્દ્ર સમર્થ બન્યું હોય ત્યારે જ આ વસ્તુ અશક્ય બને છે.

*

જે તે વસ્તુ (વીર્યપાત) સામાન્ય હોય તો તમારા શરીરતંત્રે થા માટે વિષાદયુક્ત અને નિર્બંધ બનવું જોઈએ? માણસો આવી નબળાઈ માટે વારંવાર ફરિયાદ કરે છે અને જે તે વારંવાર બને તો ગંભીર રીતે નિરાશ બને છે અને તામસિક બની જાય છે. તે પ્રમાણે હોવું અવબત્તા જરૂરી નથી કારણ કે જે માણસ પ્રતિકાર કરે તો તે વિષાદ અથવા નિર્બંધતા અટકાવી શકે, પરંતુ ધણાને તેવી લાગણીનો અનુભવ થાય છે. તે સામાન્ય વસ્તુ છે, એ અર્થમાં કે માણસ પોતાની કામવાસના વિશેની કલ્પનાઓમાંથી અથવા આવેગમાંથી મુક્ત થયેલો નથી, ભલે તેણે તે ડિયા બંધ કરી હોય અથવા ત્યાર પછીથી પણ તેને કામવાસના સત્તાવતી ન હોય છતાં તેની છાપો તેના અવયેતનમાં થોડા સમય સુધી નીકળી ગયેલી નથી. કેટલીક વખત વધારાનું પ્રવાહી નીકળી જાય, પરંતુ આ શક્તિના પુરવઠા

માટે જરૂરી હોય તેનાથી વધારે પડતો ક્ષય થયો હોય તો તેના પરિણામે નબળાઈ આવે છે. વધારાના પુરવઠા માટેનો સાચો માર્ગ એ છે આ જીવન-થક્કિત રેતસ્થાનું ઓજસમાં ઝ્યાંતર કરવું.

*

સ્પષ્ટ રીતે જ તે એક હુમલો છે જે અવચેતન મારફતે તમારા નાડીતંત્ર ઉપર થયેલો છે. તે નિદ્રા દરમિયાન આવે છે કારણ કે તમારી જગ્રત ચેતનામાં તમે સજાગ હો છો અને હુમલાઓની સામે તમે પ્રતિકાર કરી શકો છો. સામાન્ય રીતે આ પ્રકારનું સ્વઘન તથા સ્ખલન ત્યારે આવે છે જ્યારે શારીરિક ચેતના થાક અથવા તણાવ, અથવા બીજા કોઈ કારણસર તામસિક પરિસ્થિતિમાં હોય છે, ખાસ કરીને ભારે નિદ્રા સમયે અથવા જડતાના દબાસું નીચે હોય છે.

આવા સમયે પ્રથમ વસ્તુ એ કરવાની છે કે તમે આ વખતે કિયું તે પ્રમાણે તેની પાછળનાં પરિણામોનો ઈનકાર કરો - કારણ કે તમને કોઈ નબળાઈનો અનુભવ થતો નથી પરંતુ તમને એવું લાગે છે જ્યે કાંઈ પણ બન્યું નથી. આવા પ્રકારના સ્વઘન અને સ્ખલન પછી વ્યક્તિને નિર્બણતાનો અનુભવ થવો જ જોઈએ એ અનિવાર્ય નથી. સ્થૂલ મનમાં ટેવ મુજબના અમૃક અનુસંધાનોને લઈને જ આવાં બજો નાડીતંત્રની નિર્બણતાના પ્રત્યાધાતો ઉત્પન્ન કરે છે.

સ્ખલનને અટકાવવા માટે નિદ્રા દરમિયાન વધારે સચેતન બનવાથી થઈ શકે છે. જે સર્વ બન્યું તેના વિશે તમે સચેતન હતા, પરંતુ તે ઉપરાંત તમારે એક સચેતન સંકલ્પનો વિકાસ કરવો જોઈએ જે જુએ છે કે કઈ વસ્તુ બનશે અને તેને અટકાવવા વરચે પ્રક્ષેપ કરે. આ વસ્તુ સમયસર જગ્રત થવાથી થઈ શકે છે અથવા સ્વઘનને અટકાવે છે અથવા વીર્યપતનને અટકાવે છે. આ બધું પૂર્ણ રીતે શક્ય છે. તે ટેવ અને થોડો ખાંત માર્ગી લે છે.

નિદ્રામાં જતાં પહેલાં શરીર-ચેતના ઉપર એક સંકલ્પ અથવા બજ મૂકવું કે તે નહિ બને એ અસરકારક બને છે - ખાસ કરીને તમને એવી ભારે અથવા જડતાની અનુભૂતિ થાય, ત્યારે આ વસ્તુ ખાસ કરવી. આવો સંકલ્પ તાત્કાલિક સફળ થતો નથી, પરંતુ થોડા સમય પછી અવચેતન ઉપર મૂકેલા સંકલ્પ અથવા બળને ગ્રત્યુતર આપવાની તેને ટેવ પડે છે અને પછી મુશ્કેલી ઘટી જાય છે અને પછીથી પૂર્ણ રીતે અદરથ થઈ જાય છે.

*

આ પ્રકારનો નિદ્રા દરમિયાન કામેચ્છાનો હુમલો ખોરાક અથવા બાદ્ય રહેલી કોઈ વસ્તુ ઉપર આધાર રાખતો નથી. તે અવયેતનમાં રહેલી યાંગિક ટેવ છે; જ્યારે કામવાસનાના આવેગનો જગ્રત વિચારો અને લાગણીઓમાં ઈનકાર કરવામાં આવે છે અથવા તેને અટકાવવામાં આવે છે ત્યારે તે આ સ્વરૂપે નિદ્રા દરમિયાન આવે છે કારણ કે તે સમયે જ અવયેતન કાયঁરત હોય છે અને સચેતન કાબૂ રહેતો નથી. તે એવી નિશાની છે કે કામેચ્છાને જગ્રત મન અને પ્રાણુમાં દબાવી દીધેલી છે, પરંતુ શાશીરિક પ્રકૃતિના પદાર્થમાંથી તેને બાતલ કરવામાં આવેલી નથી.

, તેમાંથી મુક્ત થવા માટે પ્રથમ તો વ્યક્તિએ સંભાળ રાખવી જોઈએ કે જગ્રત અવસ્થા દરમિયાન કામેચ્છાની કલ્પના કે લાગણી ઉત્પન્ન થવા ન દેવી. બીજું શરીર ઉપર અને ખાસ કરીને કામવાસનાના કેન્દ્ર ઉપર એક સમર્થ સંકલ્પ મૂકવો કે નિદ્રા દરમિયાન આવી કોઈ પણ વસ્તુ બનવી ન જોઈએ આ વસ્તુ તાત્કાલિક ઝફળ ન પણ થાય, પરંતુ લાંબા સમય સુધી ધીરજ રાખવામાં આવે તો સામાન્ય શીતે પરિણામ આપે છે; અવયેતન આજા માનવાની શરૂઆત કરે છે.

*

મૂગપિંડો અથવા આંતરડા ઉપરનું દબાણ જેને લઈન કામવાસનાનું વલણ અથવા કલ્પનાને લઈને સ્વસ્થ આવે એ શાશીરિક પ્રકારનું છિલ્લું સ્વરૂપ છે – બીજું બુધી વસ્તુઓ ચાલી જાય છીતાં આ ટકી રહે છે. શરીર પ્રમાદધુક્ત હોય અને મન અધી જગ્રત હોય ત્યારે ખરેખર આ વસ્તુને તક મળી જાય છે. પરંતુ જે તે થોડી મિનિટો માટે જ હોય અને તેની પશ્ચાદ અસર થતી ન હોય તો પછીથી થોડા સમય પછી આ વલણ અદર્શ થવું જ જોઈએ.

*

કામેચ્છાનાં બળોના હુમલાઓ દિવસ દરમિયાન અથવા રાત્રીએ આવી શકે છે અને તે જ પ્રમાણે ઈલેક્ટ્રિકના અજવાળામાં પણ આવી શકે છે. કેવળ આંતર-પ્રકાશ જ આ હુમલાઓને નિરુત્સાહિત કરી શકે પરંતુ તેમાં બળ પણ ન હોય તો તેમને સંપૂર્ણ શીતે અટકાવી શકાતા નથી.

* *

હા, અલબત્ત ચામડીના રોગોને અને કામવાસનાની ઈચ્છાઓને ધણો સંબંધ છે – કાયમ નહિ પરંતુ ધણી વખત.

*

હું માનું છું કે મોઢા ઉપરના ખીલ દબાવેલી કામવાસનાનું પરિણામ છે — કાર્યમાં દબાવેલી પરંતુ આંતરિક રીતે સંક્રિય આ વસ્તુ બધાની સાથે એકસરખી રીતે કાર્ય કરતી નથી. કેટલાકમાં તે બોલીમાં કાર્ય કરે, બીજમાં તે પ્રમાણે ન કરે અથવા તે સ્વરૂપમાં ન કરે, ઉપરાંત હું ધારું છું કે મોઢા ઉપરના ખીલ માટે કામવાસના એક જ વસ્તુ કારણભૂત નથી — બીજાં પણ તેના માટે કારણો હોય છે.

૯

વાણીનો સંયમ શારીરિક ઝ્યાંતર માટે જરૂરી છે. *

*

‘મૌન’ ભાગ્યે જ બહુ ઉપયોગી હોય છે. તે પૂરું થાય પછી પહેલાંની માફક વાણીનો પ્રવાહ ફરીથી ચાલુ થાય છે. વાણીમાં પોતાનામાં જ વાણીનું ઝ્યાંતર કરવાનું છે.

*

તે સાચો માર્ગ નથી, સંપૂર્ણ મૌન અને વાણીનો વિલાસ બન્ને અંતિમ છેડાઓ છે; કોઈ પણ સારી વસ્તુ નથી. મેં ધણા માણસોને મૌનવ્રત પાળતા જેયા છે, પરંતુ પછીથી તેઓ એટલા જ પહેલાની માફક વાતોડિયા થઈ જાય છે. તમારે વાણી ઉપર સંયમ પ્રાપ્ત કરવાનો છે.

* *

એકંદરે તમે સાચા છો, ખોટો વાર્તાલાપ જે ચેતનાને નીચે ઉતારે છે અથવા જૂની ચેતનાના કોઈ ભાગને પાછો લાવે છે તેનો ત્યાગ કરવો એ વધારે સારું છે. સાધના વિશેની વાતચીત જ્યારે કેવળ મનોમય પ્રકારની ઉપરછલ્લી ચર્ચા બની જાય છે તે પણ આ વિલાગમાં આવે છે.

*

કોઈક બાધ્ય વસ્તુ હળવી વાતચીતમાં આનંદ લે છે અને જ્યારે સિથરતા અને તેની સાથે નેસાર્નિંક આત્મ-સંયમનું નિમ્ન પ્રાણુમય પ્રકૃતિમાં સ્થાપન થાય છે.

ત્યારે જ ને માણસોમાં આવી ટેવ હોય છે (એટલે કે લગભગ ધર્મ માણસોમાં) તેમનામાં આ વલણ ઉપર સંપૂર્ણ રીતે વિજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

આ બધી વસ્તુઓ સાથે યોગ્ય સમયે કામ લેવામાં આવશે. સૌથી વધારે અગત્યની વસ્તુ તો સમગ્ર સ્વરૂપમાં અચંચળતા પ્રાપ્ત કરવાની છે અને તેની સાથે તમે ઉપર વણ્ણી તેવી સાચા બળની શક્તિને લાવવાની છે.

*

(

વાતચીત કરવામાં માણસમાં નિમ્ન પ્રકારની અને વધારે બાધ્ય પ્રકારની ચેતનામાં નીચે ઉત્તરવાનું વલણ આવે છે, કારણ કે વાતચીત બાધ્ય મનમાંથી થાય છે. પરંતુ તેનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવો અશક્ય છે. તમારે એ વસ્તુ કરવાની છે કે તાત્કાલિક પાછળથી આંતર ચેતના પ્રાપ્ત કરતાં શીખવું - આ વસ્તુ જ્યાં સુધી તમે આંતર-સ્વરૂપમાંથી બોલવા શક્તિમાન ન થાઓ અથવા તમારા કાર્યને તમારું આંતર-સ્વરૂપ ટેકો આપતું ન થાય ત્યાં સુધી કરવાની છે.

*

વાતચીત, લખાણ કરતાં વધારે બાધ્ય વસ્તુ છે; અને તે શાસ્ત્રીક અને તેની અવસ્થા ઉપર આધાર રાખે છે. તેથી કશીને ધર્માખરા પ્રસંગોમાં બાધ્ય મનની ચૂડમાંથી બહાર નીકળવું બહુ મુશ્કેલ હોય છે.

*

સામાન્ય પ્રકારની વાતચીત આંતર અવસ્થાને નીચે ઉતારતી નથી અથવા વિખેશી નાખતી નથી કારણ કે તે સામાન્ય રીતે નિમ્ન પ્રાણ અને સ્થૂલ મનમાંથી આવે છે અને ચેતનાના તે ભાગને અભિવ્યક્ત કરે છે — તે સ્વરૂપને બહિમુખ કરવાનું વલણ ધરાવે છે, એટલા માટે જ કેટલાક યોગીઓ મૌનનો આશ્રય લે છે.

† *

કેટલાક માણસો એવા હોય છે જેમની પ્રકૃતિમાં વાણીનો પ્રવાહ હોય છે અને જેઓ બહુ પ્રાણમય હોય છે તેમને તેના વિના ચાલી શકતું નથી, પરંતુ બીજા પ્રકારના માણસોમાં (જેઓ તેના વગર ચલાવી શકતા નથી) આધ્યાત્મિક દણિદ્ધુથી અશક્ત હોય છે. સાધનામાં કેટલીક એવી અવસ્થાઓ હોય છે જેમાં માણસને અંતર્મુખ થવું પડે છે અને તે વખતે શાંતિ બહુ જરૂરી હોય છે અને બિનજરૂરી

વાણી શક્તિઓને વિખેરી નાખે છે અથવા ચેતનાને બહિમુખ કરે છે. આ બોલવા ખાતર જ બોલવાનું વલણ છે તેના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાનો છે.

*

જ્યારે વ્યક્તિ સાચી અનુભૂતિના પ્રવાહમાં હોય છે ત્યારે આ પ્રકારની ગપ-સપ ખરેખર થાકની અનુભૂતિ કરાવે છે, કારણ કે તે વર્થ્ય શીતે શક્તિનો વ્યય કરે છે અને મનની ગતિને સ્થિર અને શાંત તથા ગ્રહણશીલ બનાવવાને બદલે તેનાં ચીંથરાં ઉડાડી દે છે.

*

જ્યારે કેવળ વાતચીત ખાતર જ હળવાશનો અનુભવ લેવામાં આવે છે ત્યારે કોઈ હળવી અને અસમતુલાયુક્ત વસ્તુને તક મળે છે. ચેતના જે કે પોતાના સ્થાન-માંથી ઊખડી જતી નથી પરંતુ થોડી ધૂજી ઊઠે છે. એક વખત ચેતના અંદર સારી શીતે અંતરમાં પ્રસ્થાપિત થાય ત્યાર પછી બાદ્ય ગતિનું ભૌતરમાંથી નિર્માણ થાય છે અને પછીથી આવી કોઈ મુશ્કેલી રહેતી નથી.

*

હા, વાણી અંદરથી આવવી જોઈએ અને તેની ઉપર અંદરમાંથી કાબૂ મૂકવો જોઈએ.

*

તમને જે મુશ્કેલીનો અનુભવ થાય છે તેનું અસ્તિત્વ એટલા માટે છે કે વાણી એવી રચના છે નેણે ભૂતકાળમાં માનવની અંદર રહેલા પ્રાણુની તેના મનોમય સંકલ્પ કરતાં વધારે અભિવ્યક્તિ કરવાનું કાર્ય કર્યું છે. વાણી પ્રાણ અને તેની ટેવોની અભિવ્યક્તિ કરવામાં ઓકદમ લાગી જાય છે અને મનના નિયંત્રણ માટે રાહ જોવાની પરવા કરતી નથી; જીબને કાબૂ વગરના અંગ તરીકે વણું વવામાં આવી છે. તમારા પ્રસંગમાં બીજાએ વિશે વાતચીત કરવાને લઈને મુશ્કેલીમાં વૃદ્ધ થયેલી છે - ગપસપ, જેના પ્રત્યે તમારા પ્રાણને ખૂબ પક્ષપાત હતો અને તે પણ એટલી હદ સુધી હતો કે હજુ પણ તેની અંદર આનંદ માણવાનું ભૂલી શકતો નથી. એટલા માટે આ વલણ પ્રાણમાંથી - પોતાનામાંથી જ અટકી જવું જોઈએ. વાણુંના આવેગના નિયંત્રણ નીચે ન રહેવું, જરૂરિયાત તરીકે તેના વગર પણ ચલાવી શકવું, અને ત્યારે જ બોલવું જ્યારે તે બોલવું યોગ્ય અને સાચું હોય એમ લાગે એ યૌગિક આત્મ-સંયમ માટે જરૂરી ભાગ છે.

ખંત, જગૃતિ અને સમર્થી સંકલપ વડે જ આ વસ્તુ શક્ય છે, પરંતુ જે ત્યાં નિશ્ચય હોય તો પાછળ રહેલા બળની મદદ દ્વારા તે વસ્તુ ટૂંકા ગાળામાં બની શકે છે.

*

એ સ્પષ્ટ છે કે જે વસ્તુઓની લાંબી ટેવ પડેલી હોય તે સહેલાઈથી જાય નહિ. ખાસ કરીને વાણી એવી વસ્તુ છે કે ધારાખરા માણસોમાં યાંત્રિક હોય છે અને તેમના કાબૂમાં હોતી નથી. જગૃતિ નિયંત્રણ લાવી શકે એટલે તમે જે બોલ્ચે તે જોખમો વિશે જાગ્રત રહો અને જગૃતિમાં પ્રમાદ ન રાખો. જેટલી સ્થિર અને ભેળસેળ વગરની વાણી એટલું વધારે સારું.

*

શારીરિક અથવા પ્રાણમય-શારીરિક પ્રકૃતિની ટેવોમાં ફેરફાર કરવો કાયમ મુશ્કેલ હોય છે કારણ કે તેમનું કાર્ય સ્વયં-સંચાલિત હોય છે અને મનોમય સંકલપ દ્વારા તેમના ઉપર શાસન થતું હોતું નથી, અને એટલા માટે મનોમય સંકલપ અને તેમના ઉપર કાબૂ રાખવા માટે અથવા તેમનું રૂપાંતર કરવું અધરું છે. તમારે ખંત રાખવો પડે છે અને તેના ઉપર નિયંત્રણની ટેવ પાડવી પડે છે. જે તમે વારંવાર વાણી ઉપર સંયમ રાખવામાં સફળ થઈ શકો - તેમાં સતત સાવચેતીની જરૂર રહે છે - તો છેવટે તમને માલૂમ પડશે કે સંયમ પોતાની છાપ પાડે છે અને વરચે પ્રક્ષેપ કરી શકે છે. આ વસ્તુ ત્યાં સુધી ચાલુ રાખવી પડે છે જ્યાં સુધી તે કિયા માતાજીના પ્રકાશ અને શક્તિ પ્રત્યે સંપૂર્ણ રીતે ખુલ્લી ન થાય. કારણ કે જે તે વસ્તુ બને તો તેમાં ઝડપ આવે છે અને કેટલીક વખત ધાણી ઝડપી રીતે બની શકે છે. તે ઉપરાંત ચૈત્ય પુરુષ પણ વરચે પ્રક્ષેપ કરે છે - જે ચૈત્ય પુરુષ પૂરતા પ્રમાણમાં જાગ્રત અને સક્રિય હોય અને તમે ગમે તેમ બોલતા હો ત્યારે વરચે પડીને “ના” એમ કહે તો રૂપાંતર ધાણું સરળ બને છે.

*

^० મસ્તકમાં દુઃખાવો અને થાક કાયમ એવી નિશાની છે કે ચેતનાને આ વિચારોનું અને વાણીનું બહિર્ગમન પસંદ નથી. તે ઉપરાંત તેને લઈને તેને શ્રમ પણ પડે છે. પરંતુ અવચેતન ટેવને ચાલુ રહેવું છે. ધાણે ભાગે માણસની વાણી અને વિચાર યાંત્રિક રીતે કેટલાક ચીલાઓમાં ચાલ્યા કરે છે અને પોતાની જતનું વારંવાર પુનરાવર્તન કર્યા કરે છે અને મન ખરેખર તેમના ઉપર નિયંત્રણ રાખતું નથી અથવા

તેમને આજા) આપતું નથી. એટલા માટે જ સચેતન મન પોતાનો ટેકો અને સંમતિ પાછાં વઈ દે તથા જુદ્ધી રીતે વત્વાનો નિશ્ચય કરે છતાં પણ આ ટેવ થોડો સમય ચાલુ રહે છે. પરંતુ જે વ્યક્તિ ધીરજ રાખે તો આ અવચેતન યાંત્રિક ટેવ જે ચંત્રને ફરીથી ચાવી ભરવામાં આવતી નથી અને બંધ પડી જય છે તે પ્રમાણે બંધ પડી જય છે. પછીથી માણસ અવચેતનમાં બીજી પ્રકારની ટેવ પાડે છે જેમાં આંતર સ્વરૂપ વિચારવાની અને બોલવાની જે વસ્તુઓને મંજૂરી આપે એટલી વસ્તુને જ મંજૂર કરે છે.

*

* ધારી વખત આવી વસ્તુ બને છે. બિનજરૂરી પ્રકારની વાતચીત આંતર-સ્વરૂપને શક્વી નાખે છે કારણ કે વાતચીત બાબ્ય પ્રકૃતિમાંથી આવે છે જ્યારે આંતર સ્વરૂપને શક્તિનો પુરવઠો આપવો પડે છે અને તેને લાગે છે કે તે શક્તિ વેડફાઈ જય છે.

નેમનામાં સમર્થ આંતર-જીવન હોય છે તેઓ પણ બાબ્ય વાણી અને કાર્યને આંતર જીવન સાથે સાંકળવામાં ધારો સમય લે છે. બાબ્ય વાણી બહિમુખ મનની વસ્તુ છે – એટલા માટે તેને આંતર જીવન સાથે સાંકળવી બહુ અધરી છે.

*

હા, બેશક, વાણીનું સંપૂર્ણ સત્ય સાધક માટે ધાર્યું અગત્યનું છે અને ચેતનામાં સત્ય લાવવા માટે મહાન મદદરૂપ છે. પરંતુ તેની સાથે વાણીને સંયમમાં લાવવી એ પણ મુશ્કેલ વસ્તુ છે; કારણ કે માણસો પાસે જે વસ્તુ આવે તેના વિશે બોલવાને તેઓ ટેવાયેલા હોય છે અને નહિ કે પોતે જે બોલે તેનું નિરીક્ષણ કરવા અથવા તેના ઉપર સંયમ રાખવા તેઓ ટેવાયેલા હોતા નથી. વાણી વિશે આ કોઈક વસ્તુ યાંત્રિક વસ્તુ જેવી છે અને ચેતનાના ઉચ્ચતમ ભાગની ભૂમિકા સુધી તેને લાવવી એ કદી સહેલું નથી. એટલા માટે જ વાણીનો બહુ વ્યય ન કરવો એ મદદરૂપ છે. તે એક નિશ્ચિત કાબૂ લાવવામાં મદદરૂપ છે અને જીભને ગમે તેમ દોડવા દેતો નથી અને માણસને તેને જે પસંદ હોય તે પ્રમાણે કરવા દેતો નથી.

* પાછા હઠવું એટલે પોતાનાં મન અને વાણીના સાક્ષીરૂપ બનવું, તેમને પોતાની જત કરતાં જુદ્ધી વસ્તુઓ ગણવી અને તેમની સાથે પોતાની તરૂપતા ન સાધવી. સાક્ષી તરીકે તેમનું નિરીક્ષણ કરવાથી, તેમનાથી અલગ પડવાથી માણસ તે વસ્તુઓ શું છે તેઓ કઈ રીતે કાર્ય કરે છે તે જાણી શકે છે અને પછી તેમના ઉપર તમે સંયમ રાખો, જે વુસ્તુને તમે મંજૂર ન કરો તેનો ઈનકાર કરો અને જે વસ્તુ સાચી

લાગે એટલું જ વિચારો અને બોલો. આ વસ્તુ, અલગતા, એકદમ બની શકશે નહિ. આ અલગતાના વલણ માટે સમય લાગશે, અને સંયમની સ્થાપના કરવામાં તેનાથી પણ વધારે સમય લાગશે. પરંતુ તે વસ્તુ સાધના અને ખંતથી થઈ શકે છે.

* *

વાણી ઉપર ત્યારે જ સંયમ આવી શકે જ્યારે જે ભાગ વાતચીત કરતો હોય તેનાથી તમારી જતને અલગ કરો, અને તમે તેનું નિરીક્ષણ કરી શકતા હો. વાતચીત કરનાર બહિર્મંન છે - માણસે પોતાના આંતર સાક્ષીરૂપ મનમાંથી તેનું નિરીક્ષણ કરવાનું હોય છે, અને તેના ઉપર કાબૂ મૂકવાનો હોય છે.

*

ખરેખર આંતર શાંતિની જરૂર હોય છે - એક એવી કોઈ અંદરની વસ્તુ જે શાંત હોય જે બાધ્ય વાતચીત અને કાર્યનું નિરીક્ષણ કરે છે અને તેને કોઈ ઉપરછલ્લી વસ્તુ હોય એમ અનુભવે છે, નહિ કે તે પોતે જ અને તેના પ્રત્યે બિલકુલ તટસ્થ અને અસ્પશ્યો રહે છે. તે વાણી અને કાર્યને સહાય કરવા માટે બળોને લાવી શકે છે અથવા તેમને ચાલવા દે છે અને તેમાં પોતે સંડેવાયા સિવાય અથવા તેમનાથી કિયાશીલ બન્યા સિવાય તેમનું નિરીક્ષણ કર્યું કરે છે.

*

તે એટલા માટે છે કે ચેતના આ બધી વસ્તુઓમાં બહાર ફેંકાઈ જાય છે. (ચર્ચાઓ અને હાસ્ય-વિનોદ) અને માણસ પોતાની સમતુલામાંથી બહાર નીકળી જાય છે અને ફરીથી તેને પાછી પ્રામ કરવી મુશ્કેલ બને છે - ખાસ કરીને એટલા માટે કે પ્રાણમય શક્તિ એક પ્રકારે વિખેરાઈ જાય છે. જો વ્યક્તિ એવી અવસ્થા પ્રામ કરે જેમાં તે આ બધી વસ્તુઓને ચેતનાની સપાટી ઉપર જ રાખે પરંતુ પોતાની જતને તેમાં ભૂલી જાય નહિ તો સમતા નાશ પામતી નથી પરંતુ પોતાની જતનું આ બેવડું સ્વરૂપ પ્રામ કરવું થોડું મુશ્કેલ છે - છતાં જો આંતર શાંતિ અને સ્થિરતા ખૂબ તીવ્ર અને ટકી રહે એવી હોય તો તે વસ્તુ સમયાનુસાર થઈ શકે છે.

*

જો શાંતિ સમર્થ રીતે અંદર રહેલી હોય તો વાતચીત તેને અંધકારગ્રસ્ત બનાવતી નથી - કારણ કે આ શાંતિ મન અને પ્રાણમાં ફેલાયેલી હોય છતાં તે મનોમય અને પ્રાણમય હોતી નથી - અથવા તેમની આસપાસ એક વાદળ આવીને તાત્કાલિક પસાર થઈ જાય છે, અને તેને ઊંડાણુથી સ્પર્શ કરતું નથી તેમ છતાં સામાન્ય

શેતે આવી વાતચીત ચેતનાને વિખેરી નાખે છે અને માણસ તેને લઈને ધારું ગુમાવે છે. વાતચીત ન કરવાનો એક જ ગેરહાયદો છે કે તે વ્યક્તિને વધારે પડતી એકલી પાડે છે, જે તે નિરપેક્ષ રીતે હોય તો, પરંતુ આ બધી વસ્તુઓ (સમાચાર વગેરે) વિશે વાતચીત ન કરવાથી વ્યક્તિને કોઈ નુકસાન થતું નથી.

*

જે વસ્તુ વિશે વાતચીત થઈ હોય તેના વિશે વિચાર કર્યા કરવા એ સ્થૂલ મનની ટેવ છે જે સમય જતાં ઓછી થઈ જવી જોઈએ. વાતચીત થઈ જાય કે તરત જ મન મુક્ત રીતે તેને બંધ કરી શકવું જોઈએ.

*

વાણી અને કાર્યમાં ઉત્તાવળ – (વધારે પડતી, કારણ કે અમુક પ્રમાણમાં તે દરેકમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે) – એ સ્વભાવની ખાસિયત છે. હું માનું છું કે અહીં રહેલા બધા કરતાં તમારામાં વધારે નથી. અલબર્ટા, તેમાંથી મુક્ત થવાનું છે, પરંતુ પ્રકૃતિની ખામીમાંની તે એક મુખ્ય નહિ પરંતુ નાનકડી ખામી છે જેની સાથે યોગબળને કાર્ય કરવાનું છે. બહિમુખ મનને શિસ્ત શીખવવાની છે જેથી કરીને તે તાત્કાલિક તારણો કાઢવા ઠેકડાઓ ન મારે અથવા વિચારમાંથી વાણી અને કાર્ય પ્રત્યે તાત્કાલિક ધૂસી ન જાય.

*

આ બધી ચર્ચાઓ સંપૂર્ણ રીતે નિરર્થક છે : તેઓ ફક્ત મનને આડમાગે થઈ જાય છે અને અસત્ય પ્રત્યેનાં દ્વારો ખુલ્લાં કરે છે.

*

શૈતસિક આત્મ-સંયમ જે આવા સંઝોગમાં દૂચણીય છે અને ચર્ચા દરમિયાન રાખવાનો છે તેમાં બીજી વસ્તુઓ સિવાય નીચેની વસ્તુઓ આવે છે :

(૧) વાણીના આવેગને પોતાની જાતે વધુ અગ્રોસર કરવા પ્રયત્ન ન કરવો. અથવા વિચાર કર્યા સિવાય બોલવું નહિ, પરંતુ એક સચેતન સંયમથી જ કાયમ બોલવું અને તે જ વસ્તુ બોલવી જેટલી જરૂરી અને સહાયરૂપ હોય.

(૨) બધી જ ચર્ચાઓ, વાદવિવાદો અથવા ઉગ્ર ઉત્સાહી ચર્ચાનો ત્યાગ કરવો. અને એટલું જ બોલવું જેટલું કહેવું જરૂરી હોય અને પછી તેને ત્યાં છાડી દેવું.

તે ઉપરાંત એવો આગ્રહ પણ ન રાખવો કે તમે જ સાચા છો અને બીજા જોટા છો, પરંતુ તમારે એટલું જ બોલવું જે તે બાબતમાં સત્યનો ફણો આપે.

(૩) વાણીમાં રહેલો અવાજ તથા શર્ખદો ખૂબ સ્થિર અને ધીર અને બિન-આગ્રહી હોવા જોઈએ.

• (૪) બીજાઓ ગરમ થઈને ચર્ચા કરે તો પરવા ન કરવી પરંતુ તમે અચંચળ અને અક્ષુબ્ધ રહો અને તમે એટલું જ બોલો જે વળી સરળતા અને કોમળતા તરફ દોડી જાય.

(૫) જે બીજાઓ વિશે ગપસપ ચાલ્યા કરતી હોય અને તેમના વિશે કઠોર ટિકા-ટિપણીઓ થતી હોય (ખાસ કરીને સાધકો વિશે) તો તેમાં જેડાઓ નહિ-કારણ કે આ વસ્તુઓ કોઈ પણ શીતે મદદરૂપ થતી નથી અને ચેતનાને ઉચ્ચતર ભૂમિકામાંથી નીચલી ભૂમિકા ઉપર ઉતારી લાવે છે.

• (૬) બીજાઓને દુઃખ થાય અથવા હદ્યમાં ધા લગાડે તેવી બધી વસ્તુઓથી ફર રહો.

*

લોકમેદનીમાં આડંબરયુક્ત ભાષણ અને શીખામણો ફક્ત મનની સપાટીને જ સ્પર્શ કરે છે. જે મન સહમત હોય તો તે ખુબ થાય છે અને પ્રોત્સાહિત થાય છે પરંતુ એટલું બસ છે. જે મન સહમત ન થાય તો મન ટીકા કરે છે અથવા અધીર થઈને બાજુઓ વળી જાય છે. કેટલીક વખત પ્રવચન ખૂબ બળપુરુત હોય તો કેટલીક વખત તે પ્રાણને સ્પર્શ કરે છે અને કણિક અસર ઉત્પન્ન કરે છે,

*

• પોતાનામાં જે ખામી હોય તેના વિશે બીજાને ઉપદેશ આપવો એ દંભ નથી પરંતુ પ્રકૃતિના બે ભાગો વર્ણનો સંધર્ષ છે. દંભ ત્યારે જ આવે છે જ્યારે માણસ જે વસ્તુમાં માનતો ન હોય તેનો પ્રચાર કરે અથવા પોતે જે લક્ષ્ય રાખતો ન હોય અથવા પોતે જે ન હોય તે હોવાનો જાણીબૂજુણે દાવો કરે છે અને તેને તે બનવાનો પ્રયત્ન કરવાની દૃઢા પણ હોતી નથી.

*

તમારામાં અવયેતન શીતે વિષાદ આવ્યો કારણ કે તમે 'ક્ષ'ની સાથે ચર્ચા કરો. જ્યારે તમે માણસો સાથે તે શીતે ચર્ચા કરો, ત્યારે તમે તેમનામાં કોઈ વસ્તુ મૂકો છો પરંતુ સાથે સાથે તેમનામાંથી પણ કોઈ વસ્તુ તમારામાં આવે છે. તેથી 'ક્ષ' બહુ સારી સ્થિતિમાં ન હોવાથી, જે કે તે વિષાદમાં રહેવાને ટેવાયેલ હોય છે તેવો નહોતો છતાં, તમને સહેલાઈથી તેનો સ્પર્શ થયો અને તરત જ જે શીતે અવયેતન પોતાના માટે ટેવ મુજબનું બહાનું કરે છે તે પ્રમાણે તેણે તેને મનમાં ઉપર મોકલ્યો. આવાં સ્વાભાવિક આદાન-પ્રદાનો વિશે તમારે સજગ રહેવું જોઈએ. થોડી સંભાળ પૂરતી છે - અને નકામી ચર્ચાઓમાં પડવું નહિ. *

*

બોલવામાં એક જાતનો પ્રેરણાયુક્ત બચાવ હોય છે - સિવાય કે તેવા માણસો જેઓ સામાન્ય પ્રાણુમય આવેગમાંથી મુક્ત હોય.

*

નાડીતંત્રનું આવરણ નિર્બણ છે - તમે આ વસ્તુ જોઈ. એ હકીકિત કે જ્યારે તમે માણસો સાથે વાતચીત કરો છો ત્યારે નબળાઈ અનુભવો છો એ બતાવે છે કે સમગ્ર મુશ્કેલીનું મૂળ નિર્બણ નાડીતંત્રનું બળ છે. આ વસ્તુને તમારે સમર્થ બનાવવી પડશે. તમારે બીજાઓ સાથે બહુ વાતચીત કરવાનું છોડી દેવું પડશે - જ્યારે તમને આવાં જોરદાર લક્ષણોની અનુભૂતિ થાય ત્યારે તમારે આરામ કરવો જોઈએ. પરંતુ ઊંધાં બળ પ્રત્યે શાદ્ધા, સ્થિરતા અને ખુલ્લાપણું એ મૂળભૂત ઉપાય છે.

*

હા, સ્પષ્ટ શીતે જ, 'ના' પાડવાની શક્તિ જીવનમાં અનિવાર્ય છે અને છતાં • સાધનામાં તેની ખાસ જરૂર હોય છે. તે વાણીમાં મૂકેલી ઈનકારની શક્તિ છે.

*

બધી જ વસ્તુઓમાં વિચાર અને વાણી ઉપર સંયમ હોવો જઈએ. પરંતુ રાજસિક હિંસાને બાદ કરીએ છતાં એક સ્થિરતાપૂર્વકની શક્તિશાળી વિચાર અને વાણીની ગંભીરતા જેમાં કંડક થવાની જરૂર પડે એ કેટલીક વખત અનિવાર્ય હોય છે.

*

ટીકા કરવાની ટેવ - ધાળુંખરું બીજા માણસો વિશે અજ્ઞાની ટીકા કરવી -

નેમાં કલ્પનાઓ, અતિશયોક્તિઓ, ખોટી રજૂઆતો અને ગ્રામ્ય શેધો હોય એ વિશ્વરૂપ માંદગીઓ છે. તે પ્રાણનો રોગ છે તેમાં સ્થૂલ મન સહાયક હોય છે. તે આ શુષ્ક અને નુકસાનકારક પ્રાણની શોધમાં આનંદ પ્રામ કરવામાં પોતાની જતને કરસ બનાવે છે. વાણીનો સંયમ, આ રોગનો ઈનકાર અને પ્રાણની ખંજવાળનો ઈનકાર બહુ જરૂરી છે જે તમારે બાધ્ય જીવનમાં રૂપાંતરની સાચી અસર કરવા માટે પ્રામ કરવાં જોઈએ.

*

સામાન્ય મનથી બીજાઓ વિશે વાતથીત ન કરવી અને તેમની ટીકા ન કરવામાં વધારે કડક બનવું એ વધારે સારું છે. એક વધારે ઊંડી ચેતનાનો વિકાસ કરવો અને વસ્તુઓ પ્રત્યે એવું દાખિંદુ રાખવું જે પોતાની અંદર અને બીજાઓમાં રહેલી પ્રકૃતિની ગતિઓને શાંતિમાંથી સમજી શકે, અને પોતે ચલાયમાન અથવા વિક્ષુભ્ય ન થાય, અથવા ઉપરછલ્લી શીતે રસ ન લે અને બાધ્ય ગતિમાં ઝેંચાઈ ન જાય એ જરૂરી વસ્તુ છે.

*

આ આશામના સાધકો પૂર્ણ નથી - તેમનામાં પુષ્કળ નબળાઈઓ અને ખોટી ગતિઓ છે. તે ન જોવું એ અંધાપો છે; ફક્ત તે વસ્તુ ટીકા તરફ અથવા માણુસોને ઉતારી પાડવાના વલણ પ્રત્યે દોશી ન જવી જોઈએ - અને તે વસ્તુને બળોની લીલા તરીકે ગણવી જોઈએ નેમના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાનો છે.

*

આ તમારું આંતર નિયંત્રણ જે તમને હળવાશનો અનુભવ કરાવે છે તથા માર્ગદર્શન આપે છે અને તમે સત્ય બોલવાનો સંકલ્પ કરો છો તેના ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તમારી અંદર ચોત્ય પુરુષ જગ્રત થયો છે.

ચારિત્યની ક્ષતિ જેના વિશે તમે વાત કરો છો તે સામાન્ય છે અને માનવ-પ્રકૃતિમાં તે લગભગ વિશ્વરૂપ છે, જે અસત્ય હોય તે બોલવાનો આવેગ અથવા સત્યમાં અતિશયોક્તિ કરવી અથવા તેને હલકું કે વિકૃત કરવું જેથી કરીને પોતાનું મિથ્યાલિમાન, પસંદગીઓની પ્રશંસા કરે અથવા તેનાથી કોઈ લાભ પ્રાપ્ત થાય એવી ઈચ્છા થાય અથવા પોતાની ઈચ્છાને તૃપ્ત કરી શકાય, એ સામાન્ય રીતે સર્વસામાન્ય છે. પરંતુ માણુસને જે પોતાની પ્રકૃતિમાં રૂપાંતર સફળતાપૂર્વક કરવું હોય તો તેણે સત્ય બોલતાં શીખવું જોઈએ.

પ્રકૃતિમાં જે વસ્તુમાં ઝ્યાલું હોય તેના વિશે સચેતન બનવું એ - તેમાં ઝ્યાલું કરવા માટેનું પ્રથમ પગલું છે. પરંતુ નિરાશ થયા વગર વ્યક્તિત્વે આ વસ્તુએનું નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ અથવા એવો વિચાર ન કરવો કે “તે નિષ્ઠળ છે” અથવા “મારામાં પરિવર્તન થઈ શક્યે નહિ.” સાચી રીતે શ્રદ્ધાવાન થવું જોઈએ કે તે ફેરફાર થશે જી. કારણ કે ચૌથ્ય પુરુષ જગત થાય અને માતાજીની ચેતના અને તેની પાછળ રહેલી તેમની શક્તિ વડે તે દોરે તથા તમારી અંદર તે કાર્ય કરે તો કોઈ પણ વસ્તુ અશક્ય નથી. અત્યારે આ વસ્તુ બની રહી છે. એટલી ખાતરી રાખજો કે બધું કરવામાં આવશે.

*

નિરથીક કે સાર્થક, અસત્યને દૂર કરવું જોઈએ.

*

જે તમે ‘ક્ષ’ પાસેથી મૂળ¹ અંગ્રેજી પ્રાપ્ત કરો તો તમે જોઈ શક્યો કે જે વસ્તુ લખાઈ છે તે ઉચ્ચતમ દિનબિંદુમાંથી લખાયેલી છે. જે તમારે સત્યના કરણ બનવું હોય, તો તમારે કાયમ સત્ય જી બોલવું જોઈએ અને નહિ કે અસત્ય. પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે તમારે દરેકને દરેક વસ્તુ કહેવી જોઈએ. સત્યને મૌન દ્વારા અથવા બોલવાનો ઈનકાર કરીને છુપાવવું એ વસ્તુ મંજૂર રાખી શકાય કારણ કે જે માણસો સત્ય માટે તૈયાર નથી અથવા સત્યના વિરોધી હોય છે તેઓ દ્વારા સત્ય વિશે ગેરસમજ ઉત્પન્ન થાય અથવા તેઓ તેનો દુરુપયોગ કરે - તેને કદાચ વિકૃતિ માટેનું આરંભિંદુ અથવા કેવળ જૂઠાણું પણ બનાવી દેવામાં આવે. પરંતુ જૂઠું બોલવું એ જુદ્દી જી બાબત છે. મશ્કરીમાં પણ તેનાથી દૂર રહેવું જોઈએ કારણ કે તે ચેતનાને નિમ્ન સતરમાં લાવવાનું વલણ ધરાવે છે. છેલ્લા મુદ્રા વિશે કહેવાનું કે તે ઉચ્ચતમ દિનબિંદુ છે - માણસ મનથી જે સત્ય જાણે છે તે પૂરતું નથી, કારણ કે મનનો ઘ્યાલ ભૂલભરેલો અથવા અપૂર્ણ હોય - સાચી ચેતનામાં સાચું જ્ઞાન હોવું એ જરૂરી છે.

*

---

૧. “જે આપણે ગમે તેટલા નાનકડા અસત્યને પણ આપણી વાણી દ્વારા કે આપણા લખાલુમાં અભિવ્યક્ત થવાની મંજૂરી આપીએ તો સત્યના સંપૂર્ણ દૂતો બનવાની આપણે કઈ રીતે આશા રાખી શકીએ? સત્યના સંપૂર્ણ સેવકે નાનામાં નાની અચોક્ષસ્તા અથવા અતિશયોક્તિ અથવા વિકૃતિમાંથી દૂર રહેવું જોઈએ.”

- માતાજી

તેને જૂઠું કઈ શીતે કદી થકાય? માણસ દરેક વ્યક્તિને દરેક વસ્તુ કહેવા માટે બંધાયેલો નથી - તે વસ્તુ ધણી વખત સારું કરવાને બદલે નુકસાન કરે છે. માણસે જેટલું જરૂરી હોય એટલું જ કહેવું જોઈએ. અલબર્ટા, જે કહેવામાં આવે તે સાચું હોવું જોઈએ અને નહિ કે અસત્ય અને તેમાં કદી છેતરવાનો હેતુ ન હોવો જોઈએ.

*

“માણસને પસંદ પડે તે શીતે” એ સૂત્ર કદી સત્ય તરફ દોરી જતું નથી; તેની અંદર પ્રાણ અને તેની ઈચ્છાને પ્રમાણભૂત ગણીને સિંહાસન ઉપર જેસાડવી અથવા મનની પસંદગીઓ પ્રમાણે વર્તવું એવો અર્થ અંતર્ભીત છે - અને આ વસ્તુ મનોમય શિસ્તમાં પણ સત્યની શોધના સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ છે.

*

પ્રથમ તો માણસ માને અથવા જાણે કે જોડું છે છતાં તેને સત્ય તરીકે ઉચ્ચારે તેમાં અને પોતે હદ્યપૂર્વક શીતે માને કે કઈ વસ્તુ સાચી છે છતાં હકીકતમાં સાચી ન હોય એવી વસ્તુ ઉચ્ચારે તેમાં ધણો મોટો તફાવત છે. પહેલી વસ્તુ સત્યની સાચી ભાવનાથી વિરુદ્ધ છે, બીજી વસ્તુ સત્યને અદર્ય છે. પ્રથમ વસ્તુ જાળીબૂજુને આચરેલું જૂઠાણું છે, બીજી વસ્તુ વધારેમાં વધારે એક ભૂલ છે અથવા અજ્ઞાન છે.

આ વસ્તુ સત્યના ઉચ્ચારણ માટેના વ્યાવહારિક દાખિલિંદુમાંથી છે. ઊધર્વતર સત્યના દાખિલિંદુથી એ ભુલાવું ન જોઈએ કે ચેતનાની દરેક ભૂમિકાને પોતાનું ધારાધોરણ હોય છે - જે મનને માટે સત્ય છે તે તે ઊધર્વ ચેતના માટે આંશિક સત્ય હોઈ શકે, પરંતુ એ આંશિક સત્ય મારફતે જ મનને વધારે પૂર્ણ પેલી પાર રહેલા સત્યને પહેંચવાનું છે. તેના માટે એટલું જરૂરી છે કે ખુલ્લા અને નમનીય બનવું, જ્યારે ઊધર્વ સત્ય આવે ત્યારે તેને ઓળખવા માટે તૈયાર રહેવું, નિમ્નને વળગી ન રહેવું કારણ કે તે તેનું પોતાનું છે અને પ્રાણની કામનાઓ અને આવેગાને પ્રકાશ પ્રત્યે અંધ ન બનવા દેવી અથવા વસ્તુઓને મયડે અથવા વિકૃત કરે એવી મંજૂરી ન આપવી. એક વખત ઊધર્વ ચેતના કાર્ય કરવાની શરૂઆત કરે પછી મુશ્કેલી ઓછી થઈ જાય છે અને એક સત્યથી મહત્તર સત્ય પ્રત્યે સ્પષ્ટ પ્રગતિ થાય છે.

*

એ હકીકત સાચી નથી કે જે માણસ સાચો હોય (એવા અર્થમાં કે જૂઠું ન બોલતો હોય) તો તે જે કાઈ બોલે તે પ્રમાણે બને છે. તેના માટે તેણે સત્ય

જાણવું જોઈએ – તેણે વસ્તુઓના સત્યના સંપર્કમાં રહેવું જોઈએ, કેવળ મન જાણે તે ચેતનું સત્ય જ ન બોલવું જોઈએ.

*

શરમાળપણું બે પ્રકારનું હોય છે; એક અહંકારયુક્ત, સત્યને અભિવ્યક્ત કરવામાં શરમાળું અથવા સત્ય પ્રત્યે એવી રીતોથી આદર બતાવવો ને બીજ માણસો સમજું ન શકે. બીજ પ્રકારથી અમુક સંકોચ હોય, પોતાની ઊંડી લાગણીઓ બીજાઓ સમજ્ઞ પ્રગટ થઈ જાય તેના માટેની નાપસંદગી, પરમાત્મા સાથેના પ્રેમના સંબંધો પવિત્ર રાખીને ગુપ્ત રાખવાની ઈરછા – ચૈતસિક લાગણી હોય છે.

૧૦

હું ધારતો નથી કે ‘ક્ષ’ની માંદગીને અને તેની સમાધિ અવસ્થાને કોઈ સંબંધ હોય. મેં કદ્દી આ પ્રકારની સમાધિને આવું પરિણામ પ્રાપ્ત થાય એવું જાણ્યું નથી; જે સમાધિમાં બળજબરીથી ભંગ પાડવામાં આવે તો કદાચ ખરાબ પરિણામ આવે જે કે તેને લઈને તેમાં અચૂક કોઈ અકસ્માત થાય એવું જરૂરી નથી. પરંતુ એવી શક્યના હોઈ શકે કે જે સચેતન સ્વરૂપ એક નિરપેક્ષ પૂર્ણ સમાધિમાં શરીરની બહાર નીકળી જાય, તો તે સ્વરૂપને શરીરની સાથે સાંકળી રાખનાર સૂત્ર અથવા દોરી તોડી પાડવામાં આવે અથવા કોઈ વિરોધી બળ તેને કાપી નાખે તો તે સ્વરૂપ શારીરિક માળખામાં પાછું ફરવા શક્તિમાન ન રહે. જ્ઞાની પ્રાણધાતક શક્યતાને બદલે એક એવો આંચકો લાગે ને કામયલાઉ અભ્યવસ્થા ઉત્પન્ન કરે અથવા કોઈ પ્રકારનું જોખમ ઉત્પન્ન કરે; તેમ છતાં નિયમ મુજબ એક આંચકામાં પરિણમે. સર્વસામાન્ય પ્રશ્ન જુદી જ બાબત છે. ઘણા માણસોના મનમાં એક એવી ઝંઢિગત માન્યતા બંધાઈ ગયેલી હોય છે કે યોગની તાલીમ શરીરની તંદુરસ્તી માટે નુકસાનકારક છે અને તેમાં એક યા બીજ પ્રકારની ખરાબ અસર થાય છે અને છેવટે અપરિપક્વ શીતે અથવા વહેલાં શરીરનું પતન થાય છે. એવું લાગે છે કે રામકૃષ્ણ આવો વિચાર ધરાવતા હતા. તેમણે કેશવ સેનની આધ્યાત્મિક પ્રગતિ અને ને માંદગીને લઈને તેમનું શરીર ધસાઈ ગયું તે બે વર્ણેના સંબંધની વિશે ને વિવેચન કર્યું છે તેના ઉપરથી આપણે તેવો નિર્ણય બાંધી શકીએ. આ એક પરિણામ હતું અને બીજાનું એક

ઈચ્છાનીય પરિણામ હતું, આ જગતના જીવનમાંથી ‘મુક્તિ’. તે પ્રમાણે હોઈ શકે અથવા ન પણ હોય; પરંતુ એ પ્રમાણે મારે માનવું મુશ્કેલ છે કે શરીરની માંદળી અથવા પડતી એ યોગની સાધનાનું નૈસર્જિક અને સામાન્ય પરિણામ છે, અથવા તો સાધનાને લઈને શરીર અચૂક ભાંગી પડે છે અથવા તેને લઈને છેરટે માંદળી આવે છે અને શરીર છૂટી જાય છે. આપણે માટે એવું ધારવાની કર્દ ભૂમિકા છે અથવા એવું કર્દ રીતે સાબિત થઈ શકે કે યોગ ન કરનારાઓ પ્રકૃતિની અવ્યવસ્થાને લઈને માંદળી ભોગવે છે અને મૃત્યુ પામે છે જ્યારે યોગીઓ તેમના યોગને લઈને મૃત્યુ પામે છે? જ્યાં સુધી તેમના મૃત્યુ અને તેમના યોગની સાધના સાથે સીધે-સીધું અનુસંધાન સાબિત ન થઈ શકે – અને આ વસ્તુને અમુક વિશ્િષ્ટ દાટાંતો દ્વારા ચોક્કસાઈથી સાબિત ન થાય અને તે પણ નિરપેક્ષ ચોક્કસાઈથી નહિ – ત્યાં સુધી આવા બેદ માટે કોઈ પૂરતું કારણ નથી. એ પ્રમાણે સાર કાઢવો તર્કબદ્ધ છે કે બન્ને યોગીઓ તેમ જ યોગ ન કરનારાઓ પાકૃતિક કારણોને લઈને માંદા પડે છે અને મૃત્યુ પામે છે અને તેના માટે પ્રકૃતિ જ કારણભૂત છે; માણસ આ દાખિબિંદુનો આગળ વિસ્તાર કરી શકે છે કે યોગીઓ પાસે યોગશક્તિ હોવાથી જો તેઓ તેનો ઉપયોગ કરવો પસંદ કરે તો યોગી માંદા પડે છે અને મૃત્યુ પામે છે તે તેને લઈને નહિ પરંતુ તેનો યોગ હોવા છતાં તે પ્રમાણે બને છે. કોઈ પણ રીતે હું એમ માનતો નથી કે રામકૃષ્ણ (અથવા બીજો કોઈ પણ યોગી) તેની સમાધિને લઈને માંદા પડયો હોય; એવી કોઈ પણ વસ્તુ એવું દર્શાવતી નથી કે તેઓ તેમની સમાધિ અવસ્થાઓ પછી તે રીતે માંદળીમાં સપદાયા હોય. હું ધારું છું કે કોઈ જગાએ એવું કહેવામાં આવ્યું છે અથવા તેમણે પોતે એવું કહેલું છે કે તેમના જીવામાં જે કેન્સરને લઈને તેઓ મૃત્યુ પામ્યા તે તેમના શિષ્યોનાં અથવા તેમની પાસે આવતા માણસોનાં તેઓ પાપ ગળી ગયેલા તેને લઈને થયેલું; તેવું કદાચ હોય અથવા ન પણ હોઈ શકે, પરંતુ તે તેમનો વ્યક્તિગત વિશ્િષ્ટ પ્રસંગ હતો. બેશક, બીજોની માંદળી પોતાની જત ઉપર જેંચી લેવી એ શક્ય છે અને તે નિશ્ચયપૂર્વક થઈ શકે છે. આ મુદ્રા માટે ગ્રીસના રામ એન્ટિગોનસ અને તેના પુત્ર ડિમિટ્રીયસનો પ્રસંગ દાટાંત તરીકે પ્રખ્યાત ઐતિહાસિક પ્રસંગ આ મુદ્રા અંગેનો છે; યોગીઓ પણ કેટલીક વખત આ પ્રમાણે કરે છે; અથવા વિરોધી બળો યોગીઓ ઉપર માંદળીઓ ફેંકે છે અને તેમની આસપાસ તેમનો, દ્વાર અથવા માર્ગ તરીકે ઉપયોગ કરે છે, અથવા લોકોની અશુભ ઈચ્છાઓ તેમના ઉપર કરણરૂપ બળ તરીકે કાય્ કરે છે. પરંતુ આ બધા તેની સાધનાની સાથે સંકળાયેલા વિશ્િષ્ટ સંઝેગો છે; પરંતુ આ વસ્તુ સર્વસામાન્ય નિરપેક્ષ નિયમ તરીકે સ્થાપિત થઈ શકે નહિં. ‘ક્ષ’ના જેવું વલણ

જેમાં મુક્તિ તરીકે મૃત્યુની દૂરી કરવી અથવા તેને આમંત્રણ આપવું અથવા તેને સ્વીકારવું તેમાં કોઈ બળ હોઈ શકે કારણ કે તે સત્તમાં વિકાસ પામેલી આધ્યાત્મિક ચેતના છે જે સામાન્ય માણસોમાં હોઈ ન શકે. બીજી બાજુએ, યૌગિક ચેતનાનો તેથી વિરુદ્ધ ઉપયોગ અથવા પરિણામ હોઈ શકે, પોતાના શરીરમાંથી માંદગીને બહાર હઠાવી શકાય અથવા તેનો ઉપાય પણ થઈ શકે. હઠીલા અથવા ઘર કરી ગયેલા રોગો અને લાંબા સમય સુધી શરીરના બંધારણની ક્ષતિઓનો પણ ઉપાય થઈ શકે છે અથવા તેમનો નિકાલ થઈ શકે છે એટલું જ નહિ પરંતુ પૂર્વ-નિર્મિત મૃત્યુ પણ લાંબા સમય માટે દૂર કરી શકાય છે. નારાયણ જ્યોતિષી, કલકત્તાનો એક ભવિષ્યવેતા હતો જેને હું કોણ હતો તેની જાણ પણ નહોતી, તેણે મારા ભવિષ્યની આગાહી કરેલી અને તે પણ જ્યારે રાજકીય રીતે મારું નામ પ્રખ્યાત થયેલું નહિ તે પહેલાં પણ અને મ્લેચ્છ દુશ્મનો સાથેનો મારો સંઘર્ષ અને પદ્ધીથી મારી વિરુદ્ધના ત્રણ કેસો. અનો ત્રણ મુક્તિઓ વિશે ભવિષ્ય કહેલું. તેમણે એવી પણ આગાહી કરેલી કે જે કે મારું મૃત્યુ મારી કુંડળીમાં ફરજ મેળે વર્ષે નિમંત્રણ થયેલું છતાં હું મારી જિંદગીનો મારી યૌગિક શક્તિ દ્વારા લાંબા સમય સુધી લાંબાવીશ અને પૂર્ણ વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચીથ. હકીકતમાં મારા યૌગિક શક્તિના દબાલથી ઘણાં હઠીલાં દર્દેનું મેળનિયત નિવારણ કરેલું છે જે મારા શરીરમાં સ્થાપિત લઈ ગયેલાં. પરંતુ આમાંના કોઈ પણ પ્રસંગો અનુકૂળ બાજુએ અથવા પ્રતિકૂળ બાજુએ નિયમ તરીકે સ્થાપિત થઈ શકે નહિ. માનવ-તકના વલણમાં આ વસ્તુઓની સાપેક્ષતાને નિરપેક્ષતામાં ફેરફાર કરવામાં કોઈ યોગ્યતા નથી, છેવટે હું 'ક'ની સામાધિઓ વિશે કહી શકું કે તેઓ સામાન્ય રીતે "સવિકલ્પ" પ્રકારની છે અને બધી જ અનુભૂતિઓ પ્રત્યે ખુલ્લી થાય છે, પરંતુ યોગમાં ઘણો લાંબો સમય સુધી ટકી શકે એવા સાક્ષાત્કારો સામાન્ય રીતે સમાધિઓ દરમિયાન આવતા નથી પરંતુ ખંતપૂર્વકની જગ્રત ચેતના દરમિયાન આવે છે; આસક્તિઓને છોડી દેવા બાબત પણ તે પ્રમાણે જ કહી શકાય, કેટલીક આસક્તિઓને સમાધિ દરમિયાન દૂર કરી શકાય છે પરંતુ વધારે સામાન્ય રીતે જે જગ્રત સાધનામાં એક ખંતપૂર્વકના પ્રયત્ન દ્વારા જ તે થઈ શકે છે.

*

આ બધા ઉપરાંત મનમાં એવા વિચારનું સેવન ન કરશો કે યોગ માટે શરીર અયોંગ્ય છે – તે પ્રકારનાં બધાં સૂચનો સંકલ્પ ઉપર સિદ્ધ પ્રામ કરવામાં એક સૂક્ષ્મ હુમલો છે, અને ખાસ કરીને શારીરિક બાબતોમાં જોખમી છે. કેટલાક માણસો જેઓ યોગ કરે છે તેમનામાં એવા વિચારનો ઉદ્દ્દ્દુક થતો જાપ છે કે અનો આવા વિચારનો

તેના ગાંસડા-પોટલા સહિત બહાર ફેંકી દો. બાબુ દેખાવો અનો હકીકતો બધું જ તેને માટે અનુકૂળ હોય, પરંતુ ખાસ કરીનો યોગી અનો હરકોઈ વ્યક્તિ જેનો કોઈ મહાન અથવા અસાધારણ કરવું હોય તેમનો માટે સફળતાની પ્રથમ શરત એ છે કે હકીકતોથી વધારે ઉચ્ચતર બનવું અનો દેખાવોનો સામાન્ય કરવા રોગ ગમે તેટલો પ્રચંડ હોય છીતાં તેમાંથી મુક્ત થવાનો સંકલ્પ કરવો તથા ઘણી બાજુઓથી આવતા અથવા સતત થતા રહેતા હુમલાઓથી મુક્ત રહેવાનો સંકલ્પ કરવો અનો બધાં જ વિરોધી સૂચનોનો હાંકી કાઢવાં.

*

બધી જ માંદગીઓ સ્પેટ રીતે જ શરીરની અપૂર્ણ પ્રકૃતિને લઈને અને ભૌતિક પ્રકૃતિને લઈને છે. શરીર ત્યારે જ રોગથી ભયમુક્ત રહી શકે જો તે ઊધ્વો ચેતના પ્રત્યે ખુલ્લું હોય અને ઊધ્વો ચેતનાનું તેનામાં અવતરણ થાય. ત્યાં સુધી તે જે લખે છે તે ઊપાય છે - જો તે માંદગીને બહાર ફેંકી દેવા માટે બળને અંદર બોલાવી શકે તો તે સૌથી શક્તિશાળી શક્ય મદદ છે.

*

માનવ-શરીર કાયમ જે કોઈ બળો તેને હાથ ઉપર વે તેમને પ્રત્યુત્તર આપવા માટે ટેવાયેલું હોય છે અને તેની જડતા અને અજ્ઞાન માટે માંદગીરૂપી કિંમત તે ચૂકવે છે. તેને ફક્ત દિવ્ય બળને જ પ્રત્યુત્તર આપવાનું શીખવાનું છે, પરંતુ તે શીખવું તેને માટે સહેલું નથી.

*

માંદગીના હુમલાઓ નિમ્ન પ્રકૃતિના હુમલાઓ છે અથવા વિરોધી બળો કોઈ નબળાઈનો લાલ ઉઠાવે છે, અથવા પ્રકૃતિમાં રહેલું ખુલ્લાપણું અથવા પ્રત્યુત્તર છે - બીજી બધી વસ્તુઓની માફક જે આવે છે અને તેમને ફેંકી દેવાની છે તે પ્રમાણે તેઓ બહારથી આવે છે. જો માણસ તેમને આ રીતે આવતી અનુભવી શકે અને તેઓ શરીરમાં પ્રવેશ કરે તે પહેલાં સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે અને તેમને બહાર ફેંકી દેવાની ટેવ પાડે તો માણસ માંદગીમાંથી મુક્ત રહી શકે. જ્યારે હુમલો અંદરથી ઉત્પન્ન થાય છે એવું લાગે ત્યારે તેનો ફક્ત એટલો જ અર્થ છે કે તેણે અવચેતનમાં પ્રવેશ કર્યો તે પહેલાં તે ધ્યાન બહાર ગયો છે; એક વખત તે અવચેતનમાં આવી જાય પછી જે બળ તેને લાવ્યું હતું તે ત્યાંથી તેને પહેલા કુ મોડા જાગ્રત કરે છે અને તે શરીરતંત્ર પર હુમલો કરે છે. જ્યારે તે

પ્રવેશ કરે પછી તરત જ તમને ખબર પડે તો એટલા માટે તે પ્રમાણે છે, જે કે તે સીધેસીધો આવેલ છે અને અવચેતન મારફતે નહિ, છતાં તમે તેને તે બહાર હતો ત્યારે તમે પકડી શક્યા નહિ. ઘણી વખત તે સીધેસીધો આવે છે અથવા ઘણી વખત બાળુમાંથી સીધો પ્રવેશ કરે છે અને પ્રાણમય આવરણમાંથી બજ્યું માર્ગ કરે છે — જે આવરણ આપણું રક્ષણનું કવચ છે, પરંતુ તેની આરપાર થઈને સ્થૂલ શરીરમાં પ્રવેશ કરે તે પહેલાં જ પ્રાણમય આવરણમાં તેને અટકાવી શકાય છે. તેવે સમયે માણસને યોડી અસર થાય છે જેવી કે તાવ અથવા શરદીનું લક્ષણ, પરંતુ તે રોગનો સંપૂર્ણ હુમલો હોતો નથી — જે તેને વહેલા અટકાવી શકાય, અથવા પ્રાણમય આવરણ પોતે જ તેનો પ્રતિકાર કરે અને મજબૂત, શક્તિશાળી અને અતૂટ રહેતો પછી માંદગી આવતી નથી; હુમલો કોઈ કોઈ શારીરિક અસર કરતો નથી અને તેની કોઈ છાપ બાકી રહેતી નથી.

*

બધી જ માંદગીઓ શરીરમાં પ્રવેશ કરે તે પહેલાં સૂક્ષ્મ ચેતના અને સૂક્ષ્મ શરીરના નાડીનાંત્રના અથવા પ્રાણમય-શારીરિક કોશ મારફતે પસાર થાય છે. જે માણસ સૂક્ષ્મ વિષે સભાન હોય અથવા સૂક્ષ્મ ચેતના વિષે સજગ હોય તો માર્ગમાં આવતી માંદગીને અટકાવી શકે છે અને ભૌતિક શરીરમાં પ્રવેશ કરતી હોય ત્યારે અટકાવી શકે છે. પરંતુ તે કેટલોક વખત ધ્યાન ન હોય ત્યારે અથવા નિદ્રા દરમ્યાન અથવા અવચેતન મારફતે અથવા માણસ સજગ ન હોય ત્યારે પણ ઓચિંતો હુમલો આવી શકે; પછીથી તેની પકડમાંથી છૂટવા માટે અથવા તેણે શરીર ઉપર કબજે જમાવ્યો હોય તે પછી તેની સામે યુદ્ધ આપવા સિવાય બીજું કાંઈ રહેતું નથી. આ બધાં આંતર સાધનો દ્વારા આત્મરક્ષણ એટલું બધું સમર્થ બને છે કે શરીર રોગ પ્રત્યે પ્રતિકાર કરનાર બની જાય છે — જે શીતે ઘણા યોગીઓ હોય છે. પરંતુ આ “વ્યાવહારિક રીતે”નો અર્થ એવો નથી કે તે નિરપેક્ષ રીતે બને છે. નિરપેક્ષ પ્રતિકાર શક્તિ ત્યારે જ આવે જ્યારે અતિમાનસ ઇપાંતર આવે — કારણ કે અતિમાનસની નીચે ઘણાં બળો માંદેના એક બળના પરિણામે તે બને છે અને જે સમતાનું સ્થાપન થવું હોય તેમાં કદાચ વિક્ષેપ ઉત્પન્ન થાય — અતિમાનસમાં તે પ્રકૃતિનો ધર્મ બને છે; અતિમાનસમાં શરીરની રોગપ્રતિકારક શક્તિ નેસર્જિક અને નવી પ્રકૃતિમાં તે શક્તિ અંતર્ભીત રીતે રહેલી હોય છે જ.

મનોમય અને નિમ્ન ભૂમિકાઓમાં રહેલા યૌગિક બળ અને અતિમાનસ પ્રકૃતિ વચ્ચે તફાવત હોય છે. જે વસ્તુ યોગ બળથી મન અને શરીર-ચેતનામાં પ્રામ થાય

હે અને તેને ટકાવી શકાય હે તે અતિમાનસમાં રહેલી હોય હે જે અને પ્રયત્ન દ્વારા પ્રામ થતી નથી પરંતુ તેની પ્રકૃતિમાં જ રહેલી હોય હે - તે સ્વયંભૂ અને નિરપેક્ષ હોય હે.

*

આ રીતે માંદગીઓ એક વ્યક્તિત તરફથી બીજી વ્યક્તિત તરફ આવે હે - તેઓ આ પ્રકારના સૂચનથી અથવા બીજી રીતે નાડી-સ્વરૂપ ઉપર હુમલો કરે હે અને અંદર આવવા પ્રયત્ન કરે હે. માંદગી ચેપી ન હોય છતાં આ વારંવાર બને હે, પરંતુ ચેપી રોગોમાં તે સહેલાઈથી આવે હે. આવા સૂચન કે સ્પર્શને તાત્કાલિક ફેંકી દેવાં જોઈએ.

આપણા શરીરની આસપાસ એક પ્રકારનું રક્ષણ-કવચ હોય હે જેને આપણે પ્રાણમય આવરણ કરીએ છીએ - જે આ મજબૂત રહે અને માંદગીના બળને પ્રવેશ કરવાનો ઈનકાર કરે, તો માણસ ખેગ અથવા બીજા ચેપી રોગોની મધ્યમાં પણ સાજો-સારો રહી શકે હે - જે આવરણ બેદાઈ ગયું હોય અથવા નિર્બંધ થઈ ગયું હોય તો માંદગી શરીરમાં પ્રવેશ કરી શકે હે.

તમને જે હુમલાનો અનુભવ થયો તે ખરેખર શરીર ઉપરનો હુમલો નહોતો. પરંતુ નાડીતંત્રના આવરણ ઉપર (પ્રાણકોશ) ઉપર તે હુમલો હતો અને તે એક શરીરનો વિસ્તાર અથવા આવરણ હે.

*

માંદગીનાં સૂક્ષ્મ બળો પ્રથમ તો પ્રાણ-કોશને - પ્રભા-ચક્કને - નિર્બંધ કરે હે અથવા તેની મારફતે પ્રવેશ કરે હે. જે તે કવચ મજબૂત હોય અને સંપૂર્ણ તૂટયા વગરનું રહે તો હજારો અને લાખો જ તુંબો પણ તમને કાંઈ કરી શકે નહિ. એક વખત તે કવચ બેદાય પછી શરીરમાં રહેલા અવયેતન મન ઉપર તેઓ હુમલો કરે હે, કેટલીક વખત પ્રાણમય મન ઉપર અથવા મુખ્ય મન ઉપર હુમલો કરે હે - અને માંદગીના ડરથી અથવા માંદગીના વિચારથી માંદગી માટે તેને તૈયાર કરે હે. ડોક્ટરો ચોટે કહે હે કે દૂર પૂર્વમાં રહેલા ઈન્ફલ્યુઅન્જા અથવા કોલેરાના ૮૦ ટકા લોકોનું ડરના માર્યા માંદગી પ્રામ કરે હે. પણ તેમ છતાં અવયેતન એ મુખ્ય વસ્તુ હે.

જે શરીરમાં વિરોધી પ્રતિકારક બળ હોય તો માણસ ખેગ અથવા કોલેરાનું વચ્ચે પણ ફરી શકે અને તેને ચેપ લાગે નહિ.

*

શારીરિક દુઃખો અવિધાનાં બળોના હુમલાઓને બઈને આવે છે, પરંતુ માણસ જાણે કે તેમની સાથે કઈ રીતે કામ કરવું તો તેમને વિશુદ્ધિ કરનારાં સાધનો બનાવી શકે, તેમ છતાં શુદ્ધિકરણ માટે તેમના કરતાં વધારે સારા અને ઓછા મુશ્કેલું માગો છે.

*

તમારો માંદગી વિશેનો સિદ્ધાંત થોડો જોખમી પ્રકારનો છે – કારણ કે માંદગીને હઠાવી દેવાની છે, નહિ કે સ્વીકારવાની અથવા આનંદ પામવાની વસ્તુ. સ્વરૂપમાં કોઈ એવી વસ્તુ છે જે માંદગીમાં આનંદ લે છે; માંદગીનાં દુઃખોને બીજાં દુઃખો માફક આનંદમાં ફેરવવાં શક્ય છે; કારણ કે દુઃખ અને આનંદ મૂળભૂત આનંદની નિર્ભાનુભૂતિ આવી ગયેલી વસ્તુ છે અને તેમને બંને એકબીજમાં રૂપાંતર કરી શકાય છે અથવા તેમનું મૂળભૂત આનંદમાં ઉધ્વીકરણ કરી શકાય છે. એ પણ સાચું છે કે વ્યક્તિએ માંદગીને સ્થિરતા, સમતા અને સહનશીલતાથી સહન કરવાની છે અને તેને ઓળખવાની છે. તે આવી છે તેથી તેને એવી કોઈ વસ્તુ તરીકે સમજવાની છે જેને અનુભૂતિના કુમમાં પસાર કરવાની હતી. પરંતુ તેને સ્વીકારીને આનંદ માણવો એટલે તેને ટકી રહેવામાં મદદ કરવી અને તે વસ્તુ ચાલી શકે નહિ; કારણ કે માંદગી એ શારીરિક પ્રકૃતિની વિકૃતિ છે જેવી શીતે લોલ, ગુસ્સો, દીધ્યા વગેરે પ્રાણમય પ્રકૃતિની વિકૃતિઓ છે અને ભૂલ અને પક્ષપાત અને જૂઠાણાનો આશ્રય એ મનોમય પ્રકૃતિની વિકૃતિઓ છે. આ બધી વસ્તુઓને દૂર કરવાની છે અને તેમને અદશ્ય કરવા માટે ઈનકાર એ પ્રથમ શરત છે, જ્યારે તેમનો સ્વીકાર કરવાથી બિલકુલ ઉલટી જ અસર થાય છે.

*

તે મન હતું જે તેને દીચછતું હતું; આ પ્રાણ (પ્રાણમય-શારીરિક) જ્યારે એકલું પડે છે ત્યારે તેને માંદગીની દીચછા થાય છે, તે તેને નાટ્યાત્મક ગણે છે, એવું વિચારે છે કે તે બીજાને રસ આપે છે અને તેને તમસ વગેરે વગેરેમાં રસ લેવો પસંદ પડે છે.

*

તે વસ્તુ (શરીરની સતત નિર્ભણતા) પણ તમસ છે. જે તમે નિર્ભણતાના વિચારને ઝેંકી દો, તો શક્તિ પાછી આવશે. પરંતુ પ્રાણમય-શારીરિકમાં એવી કોઈ વસ્તુ હોય છે જેને વધારે નબળા પડવામાં અને માંદા પડવામાં આનંદ આવે છે જેથી કરીને તે પોતાના કરુણ પ્રસંગ વિશે અફસોસ વ્યક્ત કરી શકે.

*

માંદગી માટેના સંકલ્પનો આવો અર્થ થાય કે શરીરમાં કોઈ વસ્તુ એવી હોય છે જે જે માંદગીને સ્વીકારે છે અને કેટલાક એવા પ્રત્યાધાતો હોય છે જે આ સ્વીકારને અસરકારક બનાવે – તેથી કરીને સ્વરૂપના સચેતન ભાગોમાં એક એવો ઉલટો સંકલ્પ હોવો જોઈએ જે આ સૌથી વધારે શારીરિક સ્વીકારમાંથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે.

*

હું એવું કહેવા માગતો હતો કે શરીર ચેતના, ચેતનાની જૂની ટેવ મારફતે માંદગીના બળને મંજૂરી આપે છે અને તેની સાથે સંકળાયેલા અનુભવોમાંથી પસાર થાય છે – દા.ત. છાતીમાં કફ્ફનો ભરાવો અને ગુંગળામણનો અનુભવ અથવા શાસ લેવામાં મુશ્કેલીનો અનુભવ વગેરે. તેમાંથી મુક્ત થવા માટે માણસે શરીરમાં પોતાનામાં જ એક એવો સંકલ્પ અને ચેતના જાગ્રત કરવાની જોઈએ જે આ વસ્તુઓને તેના ઉપર દબાણપૂર્વક લાદે તેને મંજૂરી આપે નહિ, પરંતુ તે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવી અથવા તેને પૂર્ણ રીતે પ્રાપ્ત કરવી મુશ્કેલ છે. તેના પ્રત્યે એક પગલું આગળ ભરવા માટે આંતર ચેતનાને શરીરમાંથી અલગ કરવી જોઈએ – એવો અનુભવ કરવો કે તમે પોતે માંદા નથી, પરંતુ શરીરમાં કોઈ એવી વસ્તુ બની રહી છે જે તમારી ચેતનાને અસર કરે છે. પછી શરીર-ચેતનાને અલગ જોવી શક્ય છે, તેને શું લાગે છે, વસ્તુઓ પ્રત્યે તેના કયા પ્રત્યાધાતો છે અને તે કઈ રીતે કાર્ય કરે છે. પછીથી માણસ તેના ઉપર કાર્ય કરી શકે છે અને તે ચેતના અને પ્રત્યાધાતોમાં ફેરફાર લાવે છે.

*

નેમ નેમ શરીર ચેતના દિવ્ય બળ પ્રત્યે વધારે ખુલ્લી થતી જાય, (તે કાયમ મુશ્કેલ હોય છે અને સંપૂર્ણ રીતે છેલ્લી જ ખુલ્લી થાય છે), તેમ તેમ આ માંદગીનું વારંવાર આવતું દબાણ ઘટતું જશે અને અદશ્ય થશે.

*

બધી જ બિન-તંડુરસ્તી કોઈ જડતા અથવા નબળાઈ અથવા કોઈ પ્રતિકાર અથવા તેમાં થતી કોઈ ગતિને લઈને બને છે; કેટલીક વખત જ વધારે શારીરિક અને કેટલીક વખત વધારે માનસ-થાખીય પ્રકારની હોય છે. શારીરિક પરિણામો સામે દવાઓ પ્રતિક્રિયા કરી શકે છે.

*

માંદગી કોઈ અપૂર્ણતા અથવા નબળાઈ અથવા શારીરિક પ્રકૃતિમાં વિરોધી બળોના સ્પર્શો પ્રત્યે ખુલ્લા થવાની નિશાની છે. તે ઘણી વખત નિમ્ન પ્રાણ અથવા સ્થૂલ મન અથવા બીજી કોઈ જગાઓ તમોગ્રસ્તતા અથવા બિનસમનુલા સાથે સંકળાયેલી હોય છે.

જે વ્યક્તિ શ્રદ્ધા અને યોગ-શક્તિ અથવા દિવ્ય બળના પ્રવાહ દ્વારા સંપૂર્ણ રીતે માંદગીમાંથી મુક્ત થઈ શકે તો ઘણું સારું છે. પરંતુ ઘણી વખત આ વસ્તુ સંપૂર્ણ રીતે શક્ય નથી કારણ કે સમગ્ર પ્રકૃતિ ખુલ્લી હોતી નથી અથવા દિવ્ય બળને પ્રત્યુત્તર આપી શકતી નથી. મનમાં શ્રદ્ધા હોય અને પ્રત્યુત્તર આપે, પરંતુ નિમ્ન પ્રાણ અને શરીર તેનું અનુસરણ ન કરે. અથવા મન અને પ્રાણ તૈયાર હોય તો શરીર કદાચ પ્રત્યુત્તર ન આપે, અથવા આંશિક પ્રત્યુત્તર આપે, કારણ કે તેનામાં જે બળો અમુક ખાસ માંદગીઓ ઉત્પન્ન કરે છે તેમને પ્રત્યુત્તર આપવાની ટેવ હોય છે, અને ટેવ પ્રકૃતિના ભૌતિક ભાગમાં ઘણું જિદ્દી બળ હોય છે. આવા પ્રસંગેમાં શારીરિક સાધનોને ઉપયોગમાં લઈ શકાય, અથવા તેમનો આધાર લઈ શકાય — મુખ્ય સાધન તરીકે નહિ, પરંતુ દિવ્ય બળના કાયું પ્રત્યે એક મદદ અથવા ભૌતિક સહાય તરીકે. બહુ જલદ અને શક્તિશાળી ઉપાયો તરીકે નહિ, પરંતુ જેઓ શરીરમાં વિક્ષેપ ઉત્પન્ન કર્યા સિવાય ફાયદાકારક હોય તેવા ઉપાયો.

*

હા, જે ત્યાં શ્રદ્ધા અને ખુલ્લાપણું હોય તો દવાઓ અનિવાર્ય નથી.

*

માતાજીએ 'ક'ને જે સલાહ આપેલી તે તેના આકામના નિવાસના ગાળા માટે આપેલી અને નહિ કે નિરપેક્ષ ભાવિ માટેના નિયમ તરીકે. જે કોઈ સાધક પોતાને સાજ કરવા માટે ડૉક્ટરી સારવારની જરૂરને બદલે બળને નીચે ઉતારી શકે તો તે કાયમ ઉત્તમ હોય છે, પરંતુ જ્યાં સુધી સમગ્ર ચેતના, મનોમય, પ્રાણમય, શારીરિક અને છેક સૌથી અવચેતન સુધી ખુલ્લી અને જગ્રત થયેલી નથી હોતી ત્યાં સુધી તે વસ્તુ કાયમ શક્ય નથી. એવો ડૉક્ટર જે સાધક હોય અને પોતાનો ધંધો કરે અને પોતાના ડૉક્ટરી જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરે તેમાં કોઈ નુકસાન નથી, પરંતુ તેણે તે વસ્તુ દિવ્ય કૃપા અને દિવ્ય સંકુદ્ધ ઉપર આધાર રાખીને કરવી જોઈએ; જે તેના વિજ્ઞાનને મદદ કરવા માટે અંતઃપ્રેરણા પ્રામ કરી શકે તો તેટલા પ્રમાણમાં વધારે સારું. કોઈ પણ ડૉક્ટર બધા જ દર્દીઓને સાજ ન કરી શકે. તમારે તમારું ઉત્તામ કાયું ઉત્તામ પરિણામ લાવી શકો એ રીતે કરવું જોઈએ.

*

બેશક, વ્યક્તિ પોતાની અંદરથી માંદગી ઉપર કાયું કરી શકે છે અને તેને મટાડી શકે છે. ફક્ત તે કાયમ સહેલું નથી કારણ કે ભૌતિક તત્ત્વમાં ધણો પ્રતિકાર હોય છે. એક જડતાનો પ્રત્યાધાત-અણુથક ધીર્ય જરૂરી છે; પ્રથમ તો માણસ બિલકુલ નિષ્ફળ જાય અથવા રોગનાં લક્ષણોમાં વૃદ્ધિ થાય, પરંતુ ધીરે ધીરે શરીરનો કાબૂ, અથવા કોઈ માંદગી ઉપરનો કાબૂ વધતો જાય છે. ઉપરાંત પ્રસંગોપાત્ત થયેલો માંદગીનો હુમલો દૂર કરવો એ સહેલું છે પરંતુ ભવિષ્યમાં પણ શરીરમાં તેને માટે પ્રતિકાર-શક્તિવાળું બનાવવું એ વધારે મુશ્કેલ છે. કોઈ કોઈ વખત શરીરમાં ગરબડ ઉત્પન્ન થાય અને તેનો ઉપાય કરવો તેના કરતાં હઠીલા દદ્દ સાથે કામ પાડવું વધારે કઠિન છે અને તે દૂર થવા માટે નાખુશ હોય છે. જ્યાં સુધી શરીરનું આત્મ પ્રભુત્વ અપૂર્ણ હોય છે ત્યાં સુધી આવી વસ્તુઓ આવ્યા કરે છે અને આંતર બળનો ઉપયોગ કરવામાં અપૂર્ણતાઓ અને મુશ્કેલીઓ રહે છે.

જે તમે રોગમાં વૃદ્ધિ થતી અટકાવવામાં સક્રણ થાઓ તો એટલું પણ કાંઈક કામ થયું કહેવાય; પછીથી તમારે ‘અભ્યાસ’ દ્વારા તમારી શક્તિને સમર્થ બનાવવાની છે જેથી તે તેનો ઉપાય કરી શકે. એટલું ધ્યાન રાખો કે જ્યાં સુધી તમારી અંદર સંપૂર્ણ શક્તિ ન હોય ત્યાં સુધી કોઈ ભૌતિક સાધનોની મદદનો સંપૂર્ણ ઈનકાસ કરવો જરૂરી નથી.

*

તે વસ્તુમાંથી તમારી જતને અલગ કરવી અને તેને મટાડવા માટે માતાજીનાં બળને અંદર આવવા પુકાર કરવો – અથવા તમારા સંકલ્પબળનો શ્રદ્ધાથી તેનો ઉપાય કરવા બોલાવવું અને માતાજીની શક્તિને તમારી પાછળ સહાય માટે રાખવી. જે તમે આમાંની કોઈ પદ્ધતિનો ઉપયોગ ન કરી શકો તો તમારે દવાઓના કાયું ઉપર આધાર રાખવો જોઈએ.

*

જ્યારે શરીરમાં માંદગી પુષ્કળ વધી જાય અનો દદ્દ હઠીલું બનો ત્યારે ધણો! વખત સ્થૂલ સારવારની મદદ બેવી જરૂરી હોય છે અનો પછી તેનો શક્તિની સહાયમાં ઉપયોગ કરાય છે. ‘ક્ષ’ તેની સારવારમાં કેવળ દવાઓ ઉપર જ આધાર રાખતો નથી પરંતુ તેમને માતાજીની શક્તિના કરણો તરીકે ઉપયોગ કરે છે.

*

દવાઓને શાંતિપ્રદાયક તર્ફો તરીકે ઉપયોગ કરવાનો છે. જ્યારે ચેતનામાં રહેલી કોઈ વસ્તુ બળ પ્રત્યે પ્રત્યુત્તર આપતી નથી અથવા ઉપરછલ્લો પ્રત્યુત્તર આપે છે. ધણી વખત ભૌતિક ચેતનાનો કોઈ ભાગ ગ્રહણશીલ હોતો નથી - બીજે સમયે જ્યારે સમગ્ર જગ્રત મન, અસ્તર પ્રત્યે સંમત થાય ત્યારે અવચેતન માંગ્યું માં વિદનરૂપ બને છે, જે સચેતન પણ પ્રત્યુત્તર આપે ત્યારે દિવ્ય બળનો સહેજ સ્પર્શ પણ તે ખાસ માંદગીમાંથી સાજ કરે છે એટલું જ નહિ પરંતુ તે સ્વરૂપની અથવા તે પ્રકારની માંદગીને ત્યાર પછી લગભગ અશક્ય બનાવે છે.

*

અચૂક રીતે તે પ્રમાણે બનતું નથી પરંતુ માંદગીની પાઇળ પ્રતિકારનું સમર્થ બળ હોય, અથવા ત્યાં કોઈક વસ્તુ ગુપ્ત રીતે રહેલી હોય તો શક્તિના દબાણ નીચે તે બહાર આવે છે. આ અનિવાર્ય એવો નિયમ નથી. ધણી વખત શક્તિનું પરિણામ તાત્કાલિક આવે છે અને તેમાં પ્રાતકારો હોતા નથી અથવા તેમાં અસ્થિર ગતિ હોય છે પરંતુ તેમાં વધારો કે વૃદ્ધિ થતી નથી.

*

જે સૂચનો માંદગી અથવા શારીરિક સ્વરૂપની બિનતં દુરસ્તી ઉત્પન્ન કરે છે તે અવચેતન મારફતે આવે છે - કારણ કે શારીરિક સ્વરૂપનો મોટો ભાગ, સૌથી ભૌતિક ભાગ અવચેતન હોય છે એટલે એમ કહેવાનું કે તેની પોતાની તમોગ્રસ્ત ચેતના હોય છે પરંતુ તે એટલી બધી તમોગ્રસ્ત અને પોતાની અંદર બંધાયેલી હોય છે કે મન તેની ગતિઓને જાણી શકતું નથી અથવા ત્યાં શું ચાલ્યો રહ્યું છે તેની તેને ખબર પડતી નથી. પરંતુ તેમ છિતાં તે એક ચેતના હોય છે અને બહાર રહેલાં બળો પાસેથી સૂચનો સ્વીકારી શકે છે, જે રીતે મન અને પ્રાણ સૂચનો સ્વીકારે છે. જે તે પ્રમાણે ન હોત તો, દિવ્ય બળ પ્રત્યે ખુલ્લા થવાની તેનામાં કોઈ શક્યતા ન હોત અને દિવ્ય બળ તેને સુધારી શકત નહિ, કારણ કે તેનામાં આ ચેતના ન હોત તો તે પ્રત્યુત્તર આપવા શક્તિમાન હોત નહિ. યુરોપ અને અમેરિકામાં અત્યારે એવા ધણી માણસો છે જેઓ આ હકીકત જાણે છે અને તેમની માંદગીઓ ઉપર સચેતન મનોમય સૂચનો શરીરમાં મૂકે છે અને તેને લઈને આ અવચેતનમાં રહેલાં તમોગ્રસ્ત ગુપ્ત માંદગીનાં સૂચનો સામે પ્રતિકાર કરે છે. ફ્રાન્સમાં એક એવો પ્રુષ્યાત ડોક્ટર હતો જેણે હજારો લોકોને ખંતપૂર્વક તેમના શરીર ઉપર પ્રતિ-સૂચનો મૂકીને સાજ કર્યા. તે સાબિત કરે છે કે માંદગી કેવળ ભૌતિક કારણોને

લઈને આવતી નથી પરંતુ શરીરમાં રહેલી ગુપ્ત ચેતનામાં થતા વિક્ષોલને લઈને આવે છે.

જે માણસ પ્રાણને અચંચલ બનાવે તો સ્થિરતાપૂર્વક અને શાંતિથી તેને સહન કરવાને લઈને દુઃખના પ્રત્યાધાતમાંથી મુક્ત થવા માટે મદદ થઈ શકે છે; પરંતુ તે જ સમયે તેનું માતાજીને સમપેણું કરવું જોઈએ. કારણ કે માતાજીને અંદરથી જાણવાં એટલું જ પૂરતું નથી; આ વસ્તુને તેમની સમજ મુકવી જોઈએ અને તેમને સમપેણું કરવી જોઈએ જેથી કરીને પ્રત્યાધાત અદશ્ય થઈ જાય.

*

અહીંણ સ્થાનિક રીતે અથવા બીજી રીતે ચેતનાને અને અવચેતન દ્વારા પ્રત્યે થતા પ્રતિકારને અસંવેદનશીલ બનાવે છે અને તે રીતે દર્દને થોડો સમય અટકાવી રાખે છે અથવા મૃત્યુઃપ્રાય બનાવી હે છે. અને તે પણ કાયમ એ રીતે કરતું નથી - ‘ક્ષ’ એ પાંચ મોરફિયાનાં (અહીંણ) ઈન્જેકશનો એક પછી એક લીધેલાં પરંતુ તેના લીવરના સોજાનું દર્દ ઓછું થયું નહિ. દવાની શક્તિની તે દાખલામાં અવચેતન ઉપર કઈ અસર થઈ? પ્રતિકાર ધણે મજબૂત હતો જે રીતે ‘ય’ના અવચેતનનો દિવ્ય બળ ઉપર પ્રત્યાધાત હતો તે રીતે.

આ રીતે જ કયૂની સૂચન-પદ્ધતિ ધણાખરા દર્દીઓને સાજ કરતી હતી, અને તે મનોમય સાધનો કરતાં શારીરિક દ્વારા કામ કરતી હતી. શરીર-ચેતના દવાના સૂચન પ્રત્યે પ્રત્યુત્તર આપે છે અને અમુક સમય પૂરતો માણસ સાજે થઈ જાય છે, અથવા શરીર-ચેતના પ્રત્યુત્તર આપતી નથી અને કોઈ ઈલાજ પ્રાપ્ત થતો નથી. એવું કેમ બને છે કે એક જ પ્રકારની દવા એક જ પ્રકારની માંદગીમાં એક માણસમાં સક્રણ થાય છે અને બીજા માણસમાં સક્રણ થતી નથી અથવા એક વખત કોઈ માણસમાં સક્રણતા પ્રાપ્ત કરે છે અને પછીથી બિલકુલ સક્રણ થતી નથી? માંદગીનો એવો નિરપેક્ષ ઈલાજ જેથી કરીને તે કદ્દી પછીથી આવે નહિ તેનો આધાર મન, પ્રાણ અને શરીર ચેતનાના વિશુદ્ધિકરણ ઉપર આધાર રાખે છે અને તેનો આધાર જે બળ માંદગી લાવે છે તેના માનસથાખીય પ્રત્યુત્તર ઉપર છે. કેટલીક વખત આ વસ્તુ ઊધ્વોમાંથી એક પ્રકારની વ્યવસ્થા દ્વારા બને. (જ્યારે ચેતના તૈયાર હોય છે, પરંતુ તે પ્રમાણે કાયમ બનતું નથો.) માંદગી માટેની પૂર્ણ પ્રતિકારક શક્તિ જેના માટે આપણે યોગ પ્રયત્ન કરે છે તે ઊધ્વોમાંથી નિર્મન પ્રકૃતિના સંપૂર્ણ અને કાયમી પ્રકાશ દ્વારા આવી શકે છે અને તેને પરિણામે માંદગીના માનસથાખીય મૂળોને હઠાવવામાં આવે છે - બીજી રીતે તે પ્રમાણે બની શકે નહિ.

*

માણસો માંદગી માટેનાં આવાં ભાવિ એંધાણોની આગાહી થા માટે કરે છે ? આવાં સૂચનો કદી કરવાં ન જોઈએ, મનોમય રીતે પણ નહિ - તેઓ સૂચનો તરીકે કામ કરે છે અને દવાઓ ને કાંઈ સારું કરી શકે છે તેના કરતાં વધારે નુકસાન કરે છે.

*

આવાં ભવિષ્યક્થનોનો હળવાશથી વિચાર કરવો નહિ અથવા કહેવાં નહિ અને ખાસ કરીને માતાજીની બાબતમાં - બીજા પ્રસંગોમાં કદાચ શક્યતા અથવા ભવિતવ્યતા હોય તોપણ જે માણસને અસર થવાની હોય તેનાથી ખાનગી રાખવાં જોઈએ, સિવાય કે તેને જાણ કરવી જરૂરી હોય. કારણ કે ચેતનાની અવસ્થા અને માંદગીનાં સૂચનો તેમાં ધણો મોટો ભાગ ભજવે છે.

*

માંદગીની લાગણી પહેલાં તો ફુકત સૂચન હોય છે; તે વાસ્તવિકતા બને છે કારણ કે તમારી શારીરિક ચેતના તેને સ્વીકારે છે. તે મનમાં ખોટાં સૂચન જેવું હોય છે - જે મન તેને સ્વીકારે તો તે ધૂંધળું અને ગુંચવણું બની જાય છે અને તેને સ્વચ્છ થવા માટે અથવા તેમાં સંવાદ લાવવા માટે તેને સંધર્ખ કરવો પડે છે. તે જ પ્રમાણે શરીર-ચેતના અને માંદગીનું છે. તમારે તેને સ્વીકારવી નહિ પરંતુ સ્થૂલ મનથી ઈનકાર કરવો અને આ રીતે શરીર-ચેતનાને તે સૂચનને ફેંકી દેવા માટે મદદ કરવી. જે જરૂરી લાગે તો તેનાથી ઊલટું સૂચન કરો, “ના, હું સાંજે થઈ જઈશ; હું સાંજે છું” જ. અને બરાબર સારો થઈ જઈશ.” અને કોઈ પણ રીતે માંદગીનું સૂચન અને તેની સાથે લાવનાર માંદગીને બહાર ફેંકો દેવા માટે માતાજીના બળને અંદર આવવા પુકાર કરો.

*

સૂચન એટલે કેવળ વિચારો અને શબ્દો એવું હું કહેવા માગતો નથી જ્યારે કોઈ ડીપ્નોટિસ્ટ એમ કહે “ઉંઘી જ”, ત્યારે તે સૂચન હોય છે; પરંતુ જ્યારે તે કાંઈ બોલે નહિ પરંતુ નિદ્રા લાવવા માટે પોતાની થાંત સંકલ્પશક્તિ મૂકે અથવા મોઢાની સામે તેના હાથની ગતિઓ કરે ત્યારે પણ તે સૂચન હોય છે.

જ્યારે તમારા ઉપર કોઈ શક્તિ ફેંકવામાં આવે અથવા માંદગીનું આંદોલન ફેંકવામાં આવે ત્યારે તે આ સૂચનને શરીર તરફ લઈ જાય છે. શરીરમાં એક મોજું આવે છે - જેમાં તેને એક આંદોલન આવે છે, શરીરને ‘ઠંડી’ ની સ્મૃતિ થાય છે. અથવા ઠંડીનાં મોજાંનો અનુભવ થાય છે અને છીંકો આવે છે અને ઉધરસ થરૂ

થાય છે અને ઠંડી ચડી જાય છે - સૂચન મન પાસે આવા સ્વરૂપે આવે છે, “હું નબળો છું, મને સારું લાગતું નથી, મને ઠંડી લાગે છે.”

અહીં વિરોધી બળો એટલે યોગનાં વિરોધી બળો. શારીરિક કારણોના પરિણામો સામાન્ય રીતે જે માંદગી આવે છે - જો કે વિરોધી વૈશિષ્ટક બળો એ પ્રથમ કારણ હોય છે - એ સામાન્ય માંદગી હોય છે. જે માંદગી યોગનાં વિરોધી બળો દ્વારા લાવવામાં આવે છે જેથી કરીને શરીરતંત્ર અસ્તયસ્ત થઈ જાય અને પ્રગતિ અટકે અથવા વિકિપ્ત થઈ જાય - જેના માટે કોઈ યોગ્ય શારીરિક કારણ ન હોય - તે વિરોધી બળોનો હુમલો હોય છે. તેનો દ્યાવ ઠંડીનો અથવા માંદગીનો લાગે, પરંતુ જે આંખ વિરોધી બળોનું કાર્ય જોઈ શકે છે અને કેવળ બાબ્ય ચિહ્નો અથવા પરિણામો નહિ, તેવી આંખ માટે ભેદ સ્પષ્ટ હોય છે.

*

નબળાઈનું સૂચન શરીર-ચેતનાના અવચેતન ભાગમાં આવે છે અને તેથી મન તેને વિશે સભાન હોતું નથી. જો શરીર પોતે જ સાચી રીતે સચેતન હોય તે અમુક સમયમાં સૂચનો પારખી લેવાય છે અને તેઓ અસર કરે તે પહેલાં તેમને બહાર ઝેંકી દેવામાં આવે છે. તે ઉપરાંત મુખ્ય ચેતના જેનો ઈનકાર કરે છે તેને એક સચેતન ઈનકાર દ્વારા શરીરમાં ટેકો મળે છે અને તે વધારે તાત્કાલિક અને ઝડપી રીતે કાર્ય કરે છે.

*

સૂચન પોતાનો વિચાર અથવા લાગણી હોતું નથી, પરંતુ તે વિચાર અથવા લાગણી બહારથી અથવા બીજી માણસો તરફથી, સામાન્ય વાતાવરણમાંથી અથવા બાબ્ય પ્રકૃતિમાંથી આવે છે - જો તેને સ્વીકારવામાં આવે, તો તે સ્વરૂપને વળગી જાય છે અને તેના ઉપર કાર્ય કરે છે અને તેને પોતાના વિચાર અથવા પોતાની લાગણી તરીકે માની લેવામાં આવે છે. જો તેને સૂચન તરીકે ઓળખી લેવામાં આવે તો તેનો વધારે સહેલાઈથી બહાર નિકાલ કરી શકાય છે. આ શંકા અને આત્મ-અશાન્ધા તથા પોતાની જત વિશેની નિરાશા વાતાવરણમાં ફરતી એક વસ્તુ છે અને તે માણસોમાં પ્રવેશ કરવા પ્રયત્ન કરે છે અને તેમનો સ્વીકાર થાય એવું ઈચ્છે છે; હું ઈરદું છું કે તમે તેનો ઈનકાર કરો કારણ કે તેની હાજરી મુશ્કેલી અને દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે એટલું જ નહિ પરંતુ શરીરની તંડુરસ્તી પાછી પ્રામ કરવાના માર્ગમાં વિઘનરૂપ થાય છે અને સાધનાની આંતર-પ્રક્રિયા તરફ પાછા ફરવામાં મુશ્કેલી કરે છે.

ડોક્ટરી સારવાર કેટલીક વખત જરૂરી હોય છે. તમે ધસી વખત પહેલાં કર્યું તે પ્રમાણે દિવ્ય બળથી તેનો ઉપાય થાય તો તે ઉત્તમ છે - પરંતુ કોઈ કારણસર શરીર બળને પ્રત્યુત્તર ન આપી શકે (દા. ત. શંકાને લઈને, પ્રમાદને લઈને અથવા નિરુત્સાહને લઈને અથવા રોગની વિરુદ્ધ પ્રતિકાર્ય કરવાની અશક્તિને લઈને) ત્યારે ડોક્ટરી સારવારની મદદ જરૂરી બને છે; તેમાં એવું નથી કે બળ કાર્ય કરતું અટકી જાય છે અને તે બધું કામ દવાઓ ઉપર છોડી દે છે - તે ચેતના મારફતે કાર્ય કરશે પરંતુ સારવારની સહાય લેશે અને એ રીતે શરીરમાં રહેલા પ્રતિકારની સામે સીધેસીધું કાર્ય કરશે ને સામાન્ય ચેતનામાં રહેલાં ભૌતિક સાધનોને સહેલાઈથી પ્રત્યુત્તર આપશે.

*

આ બધાં વિરોધી બળો તરફથી આવતાં આંદોલનો છે જેએ આવતા સમયે પ્રયત્નો કરે છે કે કોને તેએ સ્પશી શકે છે. જ્યારે તમને આવા હુમલાનો અનુભવ થાય, ત્યારે તમારે સમજવું જોઈએ કે આ વસ્તુ તમારા ઉપર બહારથી આવે છે અને તમારી અંદર રહેલા કોઈ નિબંધ બિંદુને સ્પર્શ કરે છે અને તમારે બની શકે એટલા અચંચળ રહેવાનું છે અને તેનો ઈનકાર કરીને પોતાની જતને ખુલ્લી કરવાની છે. તમે જે લખેલું છે તેના ઉપરથી હું તારણ બાંધી શકું છું કે તે શારીરિક અને પ્રાણમય-શારીરિક ચેતના હતી જેણે તમને ચંચળ બનાવ્યા અને બંડ કરવા માટે પ્રેરણા આપી અને તેણે સમગ્ર ચેતનાને આવરી લીધી નહિ. તમે જ્યારે તે આવે ત્યારે તેને સ્થાનિક રીતે રાખી શકો અને મન અને હદ્દ્યમાં અચલ રહો અને તેનો ઈનકાર કરો, તો પછી તેને બહાર ફેંકી દેવાનું એટલું બધું મુશ્કેલ બનશો નહિ. પ્રાણમય-શારીરિક (નાડીતંત્ર) ભાગમાં તથા સમગ્ર શરીરમાં જો શાંતિ અને બળને નીચે ઉતારી લાવી શકાય અને તમને એવું લાગે કે તે વાતાવરણ અને બળ તમારી આજુબાજુ ફેલાયેલાં છે અને તમારી અંદર તેમ જે તમારા શરીરની અંદર કાયમ રહેલાં છે, નહિ કે ફક્ત તમારી આસપાસ જે ત્યાં સુધી તમારે બળને નીચે ઉતારવાનું છે. તેમ છીતાં જે તમને મુશ્કેલી લાગે તો તેનું કારણ તમારા મજાકાતંત્રના સ્વરૂપમાં રહેલી ભૂતકાળની ટેવ રહેલી છે અને ત્યાં કોઈ નિબંધતા છે; પરંતુ તમે ખાંત રાખો અને જૂનાં બળોના હલ્લાઓને મંજૂરી આપો નહિ. ટેવ ઓછી થતી જઈને અદશ્ય થશે અને સાચું બળ શરીરને કાબૂમાં લઈનો નિબંધતાનો દૂર કરશો.

*

આ શીતે અશુદ્ધ પ્રાણમય-શારીરિક તમારા ઉપર પાછું ફરે છે – અને આ પુનરાગમનો માંદળી, નબળાઈ અને તમસની લાગણી તમારામાં લાવવામાં કારણભૂત છે. તમારી સાધના માટે તેમાં ઊધ્વ્ય ચેતનાના અવતરણ દ્વારા આ ભાગનું વિશુદ્ધિકરણ કરવું એ ખાસ જરૂરી વસ્તુ છે.

*

એવી બે જગાઓ છે જેમાં તે (અશુદ્ધ પ્રાણમય-શારીરિક ચેતના) આશ્રય લઈ શકે – નિમ્નમાં રહેલ અવચેતન પ્રાણ અથવા પર્યાવરણમાં રહેલી ચેતના જે આપણી આજુબાજુ હોય છે. જ્યારે તે પાછી ફરે છે ત્યારે જે પહેલા પ્રકારની હોય તો તે નીચેથી ઉપર ઊઠી આવે છે અને જે બીજા પ્રકારની હોય તો બહારથી નજીક આવીને આપણા ઉપર હુમલો કરે છે.

*

તેમાં કોઈ ગૂઢ રહસ્ય નથી, આ વસ્તુઓ તમારી અંદર લાંબા સમયથી ઉગ્ર અને જુદ્દી શીતની હતી અને તમે તેમનામાં રસ લેતા હતા – તેથી તમે તેમનો ઈનકાર કરવાનો શરૂ કર્યો ત્યાર પછીથી ઘણું બળ પ્રાપ્ત કરીને ફરીને પાછી આવતી હતી. પહેલાં ટેવને લઈને, અને પછીથી તેમને એવો વિશ્વાસ હતો કે તેમણે તમારા ઉપર હક પ્રાપ્ત કર્યો છે. ત્રીજું કારણ તમે તેમને અનુમતિ આપતા અને નિષ્ફિક્ય પ્રત્યુત્તર આપતા અથવા તમે તેમને સહન કરી લેતા અને તેઓ તમારી શારીરિક ચેતના ઉપર મુદ્રા લગાડી દેતી. આ શારીરિક ચેતના હજુ પણ મુક્ત થઈ નથી, હજુ પણ તે પ્રાણની માફક ઊધ્વ્ય બળ પ્રત્યે પ્રત્યુત્તર આપતી નથી અને તેથી તે હલ્લાનો પ્રતિકાર કરી શકતી નથી. તેથી કરીને આ બણો જ્યારે તેમને બહાર ફેંકી દેવામાં આવે છે ત્યારે પર્યાવરણવાળી ચેતનામાં છુપાઈ રહે છે અને જે કેન્દ્રોને તેમને ગ્રહણ કરવાની ટેવ પડી છે તેમના ઉપર હુમલો કરે છે (બાધ્ય મન અને બાધ્ય ઊર્મિમય સ્વરૂપ) અને અંદર પ્રવેશ મેળવે છે. આ વસ્તુ ઘણાખરા સાધકોમાં બને છે-બે વસ્તુઓ જરૂરી છે : (૧) શારીરિક ચેતનાને ઊધ્વ્ય બણો પત્યે પૂર્ણ શીતે ખુલ્લી કરવી, અને (૨) એક એવી અવરૂધામાં પહેંચવું કે જ્યારે આ વિરોધી બણો હુમલો કરે ત્યારે પણ આંતર સ્વરૂપમાં અચંચળ અને મુક્ત રહેવું. ત્યાર પછી ભલે સપાટી ઉપર મુશ્કેલી હોય છતાં આ બધા તેમના વિજ્યો તેમને પ્રાપ્ત થશે નહિ.

*

આ બધાં સૂચનો જે તમારી પાસે આવ્યાં તે અલબત્ત તમારી શારીરિક ચેતના ઉપરના હુમલાઓનો ભાગ હતા – શરીર ઉપરનો હુમલો આ બધા વિચારોને

ઉત્પન્ન કરવા ટેવાયેલો છે અને તે વિચારો શરીરને સાજું કરવા માટે વધારે મુશ્કેલી ઉત્પન્ન કરવા ટેવાયેલા છે. અમુક અવસ્થાએ શરીર ઉપર જોરદાર હુમલાઓ થાય છે કારણ કે વિરોધી બળોને પહેલાં કરતાં મન અને પ્રાણુને સીધી રીતે અસ્વસ્થ બનાવવામાં મુશ્કેલી લાગે છે, તેથી તેઓ શારીરિક ઉપર પડે છે અને એવી આથારાખે છે કે તેઓની તરકીબ શારીરિક સ્વરૂપને ભાંગી શકશે. પરંતુ હુમલાઓ પ્રત્યે શરીરની સંવેદનશીલતા એ અશક્તિની સાબિતી નથી, જે રીતે મન અથવા પ્રાણુની હુમલાઓ પ્રત્યેની સૂક્ષ્મ સંવેદનશીલતા એ સાબિતી નહોતી - તેના ઉપર યોગ્ય સમયે વિજ્ઞય પ્રાપ્ત થશે. માતાજી વિશેની એવી લાગણી કે કામના બદલામાં તેમનો પ્રેમ પ્રાપ્ત થાય છે અથવા જે માણસો સાધના સારી રીતે કરી શકે છે તેમને જ પ્રાપ્ત થાય છે એવો વિચાર સામાન્ય રીતે પ્રાણમય શારીરિક મનનો બુદ્ધિવિધીન વિચાર છે અને તેની કોઈ કિંમત નથી.

તંડુરસ્તી માટે શરીરની સંભાળ બેવી એમાં કાંઈ ઝોટું નથી અને જે લીવર બગડ્યું હોય તો એવી અંતઃપ્રેરણા કે વધારે ગળી વસ્તુઓ તથા તેલી કે ભારે પદાર્થોન ખાવા એ સાચી પ્રેરણા છે. તમારી માંદગી હોય ત્યાં સુધી તમે તે પદાર્થોની પરેજી પાળો તેમાં માતાજીનો કોઈ વિરોધ નથી તેમજ તમે દાદ ખાઓ એવો તેમનો આગ્રહ પણ નથી. તેમનો વિરોધ ફક્ત એ બાબત ઉપર જ છે જે માણસો વારંવાર કરે છે કે ઝોરાક વિશેના વિચારો બીજાઓ પાસેથી પ્રાપ્ત કરવા અને બીજું કે કોઈ ઉગ્ર પ્રકારની માંદગી ન હોય છતાં ઝોરાક અને તે વિશે પરેજી પાળવી. તીવ્ર રીતે લીવરનો બગાડ થયો હોય તો પરેજી ઘણી વખત જરૂરી હોય છે. ફક્ત ઝોટા વિચારો દ્વારા વ્યક્તિએ નાડીતંત્રની અથવા હોન્ઝીની અથવા હઠીલી નાડીતંત્રથી ઉત્પન્ન થયેલી કબજિયાત ઉત્પન્ન ન કરવી જોઈએ. તેમનો કહેવાનો બીજો કોઈ અર્થ નહોતો.

હું ધારું છું કે તમે તાત્કાલિક સાજ શર્દી જશો. જે શરીર બરાબર ન થઈ જાય તો તમારે મને અમુક સમયે સમયે તેની જાળ કરવી.

*

તમારી ઉપર જે શારીરિક મુશ્કેલીનો બોઝે છે તેમાં બે મૂળ તત્ત્વો લાગે છે. પ્રથમ તો તમારી લીવરની મુશ્કેલી છે જે નબળું પડતું જાય છે અને શરીરને પૂરતા પ્રમાણમાં પ્રતિકાર કરવાની શક્તિ જણવી રાખે તેના માટે જેટલા ઝોરાકની જરૂર હોય તેનાથી એછો ઝોરાક કરશો તો તે વધારે નિર્બંધ થતું જશે અને તે ઉપરાંત

અનિદ્રાના રોગો માટે તમારા નાડીતંત્રનું વલસ છે જેનું આવું પરિણામ આવે. બીજું તમારી નિમ્ન પ્રાણમય અને શારીરિક ચેતનામાં જડતા છે જે પ્રમાદને હાંકી કાઢવામાં અટકાવે છે. આ પ્રમાદ જે બળ આ વસ્તુઓને દૂર કરે છે તેના પ્રત્યે ખુલ્લા થવામાં અને હુમલાઓનો પ્રતિકાર કરવામાં અટકાવે છે. આ બધી વસ્તુઓ તમારામાં જે લાંબા સમય સુધી સમતુલ્ય હતી તેના ભંગને બઈને ક્ષયેલી છે. પ્રાણમય તકલીફે તે વસ્તુ ઉત્પન્ન કરે છે અને આ મુશ્કેલીનાં કારણોને બહાર ફેંકી દેવામાં તમારો નિમ્ન પ્રાણ પ્રતિકાર કરે છે. આ પ્રતિકાર તેને જે વસ્તુઓ જોવો પડી તેને બઈને તે અચંચળ બની ગયો તેને બઈને બની - આવો પ્રતિકાર કાયમ શારીરિક ચેતનાની જડતા ઉત્પન્ન કરે છે. જ્યારે તેનાથી ઊલટું જે નિમ્ન પ્રાણમાં સાચો પ્રતિકાર હોય તો તે શાંતિ, મુક્તિ અને સ્થિરતા બાવે છે અને તેને બઈને સૌથી નિમ્ન શારીરિક ભાગોને ઊધ્વચેતના અને બળ પ્રત્યે ચોક્કસ ખુલ્લાં કરે છે. જે તમે આ વસ્તુમાંથી પસાર થઈ જાઓ અતે તમારી જૂની સમતુલ્ય પ્રાપ્ત કરો, તો આ બધી વસ્તુઓને અદશ્ય કરી શકાય.

શરીરની સંભાળ ચોક્કસ રાખવી જોઈએ, તેની સારી સ્થિતિ માટે, આરામ, નિદ્રા, યોગ્ય જોરાક, પૂરતી કસરત માટે જે કાંઈ જરૂર હોય તેની સંભાળ રાખવી જોઈએ; જે વસ્તુ સારી નથી તે તેની સાથે બહુ બંધાઈ ન રહેવું, ચિંતા, માંદગીની નિરાશા વગેરેમાં, કારણ કે આ વસ્તુઓ બિનતંદુરસ્તી અથવા નબળાઈને લંબાવ્યા કરે છે. લીવરના હુમલાઓ જેવી વસ્તુઓ માટે જરૂરી હોય ત્યારે સારવાર લેવી જોઈએ.

પરંતુ કાયમ સાચી આંતર સમતુલ્ય, બાધ્ય તેમજ આંતર અચંચલતા, શ્રદ્ધા, માતાજી અને તેમની શક્તિ પ્રત્યે શરીર-ચેતનાને ખુલ્લી કરવી એ સાજ થવા માટેના સાચા ઉપાયો છે - બીજી બધી વસ્તુઓ ગોળ સહાયો અને યુક્તિઓ છે.

*

‘ક્ષ’ માટે જે વસ્તુઓ મુશ્કેલી સજી છે તે તેના અહંકાર માટેનો આગ્રહ, તેના વિચારો, માગણીઓ, કામનાઓ, હેતુઓ અને તેમને વ્યક્ત કરવામાં તેની ઉગૃતા છે અને તેથી તે દરેકની સાથે ઝડપાઓ ઉત્પન્ન કરે છે. આ ઝડપાળું સ્વભાવ પ્રાણ-મય ભૂમિકાનાં બધાં બળો પ્રત્યે અને તેમના હુમલાઓ પ્રત્યે ખુલ્લો કરે છે. તે વસ્તુઓ જ તેના લીવરને નુકસાન પહેંચાડ્યું છે તથા તેની પાચનશક્તિના અવયવોને નિર્બંધ બનાવેલ છે - કારણ કે તકરારીપણું અને ગુસ્સો કાયમ લીવરને બગાડે છે અને તેની મારફતે હોજરી અને આંતરડાંઓને ખરાબ કરે છે. તેનો ઝડપાળું સ્વભાવ પ્રચંડ હોવાથી તેનું લીવર અને પાચનશક્તિનું નુકસાન પણ ભયંકર છે. તેણે પોતાના

અહંકાર, તકરારી સ્વભાવ અને બીજાઓ પ્રત્યેની ખરાબ લાગણીઓમાંથી મુક્ત થવું જોઈએ અને તો જ તેની તંદુરસ્તી અને તેની સાધના સારાં થશે.

*

જ્યારે શરીર ઉપર હુમલો આવે ત્યારે જો તમને નિરાશા ન આવે તો તે મહાન ફાયદો છે.

તમે વર્ણન કર્યું તેના ઉપરથી દદ્દ પોતે સ્પષ્ટ રીતે મજાકતંત્રનું દદ્દ છે અને જો તમે સ્વરૂપના વધારે શારીરિક સ્તરોમાં ખુલ્લાપણાનો વિકાસ કરી શકો તો દિવ્ય બળનું કાર્ય કાયમ તેને દૂર કરી શકે અથવા તમે પોતે જ તેને હાંકી કાઢવા માટે બળનો ઉપયોગ કરી શકો. શારીરિક ચેતનામાં ખુલ્લા થવાની ટેવની તે બાબત છે.

તમે ફ્રેન્ચના અભ્યાસ બાબતમાં જોવું તે પ્રમાણે ચેતનતા કે અચેતનતાનો આધાર પરિસ્થિતિ ઉપર રહેલો છે. એવું નથી કે તમે અભાન છો, પરંતુ શારીરિક સ્વરૂપ તામસિક પરિસ્થિતિ લાવે છે (જડતાની પરિસ્થિતિ) અને પછીથી તે યા તો અદ્ભુત અથવા તમોગ્રસ્ત, મૂર્ખ અને અચેતન બને છે; જ્યારે તમસ ચાલ્યું જાય છે ત્યારે પરિસ્થિતિ વધારે ઊજળી બને છે અને જે પહેલાં મુશ્કેલ લાગતું હતું તે સહેલું લાગે છે. સમગ્ર વસ્તુ એ છે કે શારીરિકને તમસ અથવા જડતાનામાં પાછા ફરીને પડવાની ટેવમાંથી મુક્ત કરવી અને તે વસ્તુ દિવ્ય બળના કાર્ય પ્રત્યે ખુલ્લા કરવાની ટેવ પાડવી. જ્યારે દિવ્ય બળનું સતત થતું રહે પછીથી કોઈ તમસ રહેશે નહિ.

*

તે કોઈ શારીરિક વસ્તુ નથી પરંતુ પ્રાણમય વિષાદ છે (અથવા પ્રાણનો કોઈ એક ભાગ, સમગ્ર પ્રાણ નહિ) જે શરીરને પોતાની સ્થિતિસ્થાપકતા પ્રામણ કરવામાંથી અટકાવે છે. પ્રાણનો કેટલોક ભાગ એવો હતો જે મૂળભૂત ફેરફારનો પ્રતિકાર કરતો હતો અને તમારા મનથી પણ અજાણ રીતે ઇપાંતરના બહાના નીચે તમારા સ્વરૂપના બાકીના ભાગમાં પહેલાંની રીતે ચાલુ રહેતો હનો. તમે સાચું કહો છો કે એ એક ફેરફાર અથવા વળાંકનો એક ભાગ છે જે બને છે. પરંતુ જડતા અને નિર્બળતાની આ અસરો ચાલુ રહેની જોઈએ નહિ. જેવો પ્રાણમય ભાગ પ્રફુલ્લિત રીતે વળાંક અથવા ફેરફારમાં થાંત થાય કે તરત જ સ્થિતિસ્થાપકતા અને શક્તિ પાછાં ફરશે.

શરીરમાં આવતાં હુંઝો એક જ મૂળમાંથી આવે છે જે શીતે પ્રાણમય પ્રકૃતિમાં મુશ્કેલી આવે છે; બન્ને બહારથી આવતા બળમાંથી ઉત્પન્ન થતા હુમલાઓ હોય. છે જેણે તમને ગેરમાર્ગે દોરવા છે અથવા જે ગેરમાર્ગે ન દોડે શકે તો તમને મુશ્કેલી ઊભી કરીને વિક્ષિત કરવા છે. એક વખત તમે પ્રાણમય હુમલામાંથી મુક્ત. થાઓ અને તેમને પાછા આવતા અટકાવી શકો તો શારીરિક મુશ્કેલીમાંથી મુક્ત થવું સહેલું પડે છે, જેનું મૂળ નાડીતંત્ર (પ્રાણમય-શારીરિક) છે; જે કે તેનાં લક્ષણો શારીરિક માંદગી જેવાં જ હોય છે, છાંનાં તે સામાન્ય રીતે નાડીતંત્ર ઉપરનો હુમલો હોય છે અને તે અમુક સમય માટે નિર્બંધ પડવાથી તે વસ્તુ તમને દર્દ આપે છે.

કાયમ અચલ રહે અને તમારી જતને ખુલ્બી કરવામાં ખંત રાખો. જે દિવ્ય બળ પ્રાણમય મુશ્કેલીમાંથી તમને મુક્ત કરે છે તે જ બળ તમારા નાડીતંત્રના ભાગમાં અને સ્થૂલ શરીરમાં રહેવા વિક્ષોભને દૂર કરી શકે.

*

દર્દો પ્રથમ તે વસ્તુ જ કરે છે; વ્યક્તિ જ્યારે તેમને એક જગાએથી હાંકીએ કાઢે છે ત્યારે તેઓ બીજી જગાએ જાય છે; તેઓ એક જગાએ નક્કી કરીને રહે. તેના કરતાં બીજી જગાએ જાય તે વધારે સારું છે.

*

આ બધી માંદગીઓ નથી પ્રાણમાં રહેલી કે નથી શરીરમાં રહેલી – એક બહારથી આવતું બળ આ માંદગીઓ ઉત્પન્ન કરે છે, અને નાડી-સર્વર્પ (શારીરિક પ્રાણ), તથા શરીર ટેવ પ્રમાણે તેને પ્રત્યુત્તર આપે છે અથવા તેમનામાં તેને ફેંકી દેવાની અશક્તિ હોય છે. એ પ્રમાણે ન કહેવું એ કાયમ વધારે સારું છે કે “હવે મને કદી વધારે માંદગી નહિ આવે”; તે વસ્તુ આ બધી અશુભ શક્તિઓનું ધ્યાન આકષે છે અને તેમને તાત્કાલિક સાબિત કરવાની ઈચ્છા થાય છે કે તેઓ શરીરમાં અવ્યવસ્થા ઉત્પન્ન કરી શકે છે. જ્યારે તેઓ આવે ત્યારે ફૂકત તેમનો ઈનકાર કરો.

*

તમારી શારીરિક ચેતના ઉપર હુમલા દ્વારા જૂનાં બળો અનિષ્ટ પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરે છે. જે પ્રમાણે તમારામાં પહેલાં એવી શક્તિ હતી કે તમે પ્રાણમય ગતિ-ઓથી પાછા હઈ જઈને તેને સ્થાનિક પ્રદેશમાં રાખી શકતા હતા, જ્યારે તમારી આકીની ચેતના તેમનું નિરીક્ષણ કરતી અને તેમના વડે તેના ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત થઈ શકતો નહિ, તે જ પ્રમાણે તમારે શારીરિક દર્દ અથવા અસ્વસ્થતામાંથી પાછા.

હઠતાં શીખવું જોઈએ અને તેને તે જ સ્થાનિક જગાએ રાખવું જોઈએ. જો તમે તે પ્રમાણે કરી શકો અને પૂર્ણ રીતે કરી શકો, તો દર્દ અથવા અસ્વસ્થતા પોતે જ વધારે સહેલાઈથી અને વધારે શાંતિથી દૂર કરી શકશે અને તમે નિર્બંજિતાની લાગણીથી આ પ્રમાણે જીતાશો નહિ; તમે જોઈ શકશો કે દિવ્ય બળમાં દર્દેને લઈ લેવાની શક્તિ છે; પરંતુ તમે તમારી જતને મજાકતંત્રની રીતે જીતાવાની અનુમતિ આપો છો અને તેથી દિવ્ય બળ સતત પરિણામથી કાર્ય કરી શકતું નથી. પ્રાણુમાં તે સમયે જે પ્રમાણે કાર્ય કરેલું હતું, તે પ્રમાણે શારીરિકમાં પણ કાર્ય કરવું જોઈએ. હુમલાઓમાંથી મુક્ત થવા માટે તે એક જ માર્ગ છે.

*

શરીરની આ લાગણીઓ અને તેની માંદગીના સ્વીકારમાંથી તમારી ચેતનાનું પૂર્ણ અલગપણું તમારામાં આવવું જોઈએ અને તે અલગ પડેલી ચેતનામાંથી તમારે શરીર ઉપર કાર્ય કરવું જોઈએ. આ પ્રમાણે જ આ વસ્તુઓમાંથી મુક્ત થઈ શકાય અથવા તેમનામાંથી તટસ્થ બની શકાય.

*

જો ચેતના અલગ પડે તો તેણે આ દર્દોમાંથી દુઃખ પ્રાપ્ત ન કરવું જોઈએ. દર્દો માટે પણ એવું છે કે શરીર સહન કરે પરંતુ ચેતનાએ પોતે દર્દની લાગણી ન અનુભવવી જોઈએ અથવા દર્દ તેના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત ન કરવો જોઈએ.

*

દર્દ એટલા માટે ઉત્પન્ન થાય છે કારણ કે અવિદ્યામાં રહેલી શારીરિક ચેતના અતિશય મર્યાદિત હોય છે અને તેના ઉપર આવતા સ્પર્શેને તે સહન કરી શકતી નથી. બાકી વૈશ્વિક ચેતના માટે તેની પૂર્ણ જ્ઞાનની અને પૂર્ણ અનુભૂતિની અવસ્થામાં બધા જ સ્પર્શો આનંદ તરીકેના હોય છે.

*

અતિશય ગરમી અને ઠંડી સહન કરવા માટે પ્રથમ તો કોષોમાં શાંતિ હોવી જાસ જરૂરી છે અને પછીથી એક એકત્રિત થયેલું બળ દર્દ અને અસ્વસ્થતા શારીરિક ચેતનામાંથી આવે છે જે વસ્તુઓ પ્રત્યે પોતાના પ્રન્યાધાતોને નિશ્ચિત કરવા માટે પૂરતી શક્તિથાળી નથી હોતી.

*

શરીર સ્વાભાવિક રીતે જ થારીરિક દર્દની અનુભૂતિ કરે છે - પરંતુ શરીરને પ્રાણ અને મનોમય ચેતના પ્રત્યે લઈ જાય છે. સામાન્ય ચેતનાથી પ્રાણ વિકિતમાં થાય છે તથા દર્દ અનુભવે છે અને તેનું બળ ઘટવાથી મન તેની સાથે તાદાતમ્ય સાધે છે અને તેથી વિકૃતધ થાય છે. મને અચલ રહેવું જોઈએ, પ્રાણને અસર ન થવી જોઈએ, અને શરીરે તેને સમતાથી સ્વીકારવું જોઈએ જેથી કરીને ઉદ્વોભળ કર્યું કરી શકે.

*

આત્મા કોઈ પણ પ્રકારના દર્દથી અસર પામતો નથી. ચૈત્યપુરુષ તેને સ્થિરતાથી સ્વીકારે છે અને જે કાંઈ કરવા યોગ્ય હોય તેને માટે પરમાત્માને તેનું સમર્પણ કરે છે.

*

દર્દમાંથી સ્થૂલ મનની પણ એવી અનાસક્તિ હોય છે જેને લઈને માણસ એવી રીતે પોતાનું કામ કર્યો જાય છે જાણે કે ત્યાં કાંઈ પણ બન્યું ન હોય પરંતુ સ્થૂલ મનની આવી અનાસક્તિ પ્રામ કરવી એટલું બધું સહેલું નથી.

*

મુખ્ય મુશ્કેલી એવી લાગે છે કે તમે નાડીતંત્રના ઉશ્કેરાટ પ્રત્યે વધારે દોરવાઈ જાઓ છો - સમગ્ર સ્વરૂપમાં અચલતા અને સ્થિરતા લાવવાથી જ સાધનામાં સ્થિર પ્રગતિની ખાતરી લાવી શકાય.

સાજ થવા માટે પ્રથમ વસ્તુ એ કરવાની છે કે નાડીતંત્ર ઉપરના હુમલાઓને તાબે ન થવું - આ વિચારો અને લાગણીઓને તમે જેટલા વધારે પ્રમાણમાં તાબે થાઓ અને તમારી જાતને તર્કુપ બનાવો તેટલા વધારે પ્રમાણમાં તેઓ વૃદ્ધિ પામે છે. તમારે પાછા હઠી જવાનું છે અને તમારી અંદર એવી કોઈ વસ્તુને શોધવાની છે જે દુઃખો અને નિરાશાઓથી અસર પામતી નથી અને પછીથી ત્યાંથી દર્દો અને વિષાદોમાંથી તમે મુક્ત થઈ શકશો.

બીજાઓ જે કહે તેના ઉપર તમે ધ્યાન આપો અને તેમના વિચારોને સંતોષ આપવા માટે તમારા કાર્યનો તેના ઉપર આધાર રાખો, તો તમે સાચું વલણ કેવી રીતે રાખી શકો જે એક જ તમને તમારા કાર્યમાં સહાય કરે? તમારે માતાજી માટે કાર્ય કરવાનું છે, તમારે તમારા કાર્ય મારફતે તમારી અંદર તેમને શોધવાનાં છે - નહિ કે તમારી જાતને બીજાઓની ટીકાઓથી રક્ષણ કરવા માટે.

*

મને જાણીને આનંદ થયો કે હરકત કાલે રાત્રે દૂર થઈ – એ શરીર-ચેતનાની ગ્રહણશીલતા ટકાવી રાખવાની છે જેથી કરીને તે બિલકુલ પાછી ફરે નહિ અથવા જે પાછી ફરવા પ્રયત્ન કરે તો તાત્કાલિક તેને દૂર કરી શકાય. તમારે કાયમ અચચંગતા રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો અને નિરાશાજનક કે ક્ષુભૂતા ઉત્પન્ત કરનાર વિચારો કે લાગણીઓને પ્રવેશ ન કરવા દેવા અથવા તેઓ તમારા મન અને વાણીનો કુબજો ન લે એ જેવું – માણસે આંતરિક સ્થિરતા અને વિશ્વાણતા પ્રામ કર્યા પછી એવું કોઈ સાચું કારણ નથી કે તેમને બાળુએ ખસેડી આ વસ્તુઓને પ્રવેશ શા માટે આપવો અને જે મન કેવળ ઉદ્દ્વાં બળો પ્રત્યે તેની અચચંગતા અને ગ્રહણશીલતા રાખે તો તે અચચંગતા અને ગ્રહણશીલતા શરીર ચેતના સુધી પણ પસાર કરે છે અને શરીરના છીક ભૌતિક કોષો પ્રત્યે પહોંચાડે છે.

*

તે જમે તે વસ્તુ હોય – માંદગીની શક્તિ જે સાધનાને અટકાવે તેનું અસ્તિત્વ ન હોવું જોઈએ. તંદુરસ્તી હોય કે માંદગી હોય પરંતુ યોગિક ચેતના અને તેની પ્રક્રિયાઓ ત્યાં હોવી જ જોઈએ.

*

સાંધાના દુઃખાવાને લઈને કાર્ય બંધ કરવાનો કોઈ અથૈ નથી (સિવાય તે એવા પ્રકારનો દુઃખાવો હોય જે માણસને કાર્ય કરવા માટે અશક્ત બનાવી દે) – તે વસ્તુઓને વધારે ખરાબ કરે છે.

*

તમે તમારી ચેતનાને ખુલ્લી કરેલો, તેથી ૬૬ અદશ્ય થઈ ગયું. જે તે નિદ્રા દરમિયાન પાછું આવ્યું હોય તો એટલા માટે કે તમે દિવ્ય ચેતનાનો સ્પર્શ ગુમાવ્યો અને પાછા સામાન્ય ચેતનામાં સરી પડ્યા. ધણી વખત એ પ્રમાણે બને છે.

*

હા, જે તમે પૂરતા પ્રમાણમાં જીંધ ન લો તો શરીરતંત્ર (માંદગીના) હુમલાઓ પ્રત્યે વધારે ખુદ્દું થાય છે. જે તેને સાચી સ્થિતિમાં રાખવામાં આવે, તો તેમનો સ્વાલ્ભાવિક શીતે જ પ્રતિકાર કરે છે અને માણસને ખબર પણ પડતી નથી કે કોઈ હુમલો થયેલો હતો.

*

મેં કહેવું કે જ્યારે શરીર સારી સ્થિતિમાં હોય છે ત્યારે હવામાં રહેલી માંદગીના કોઈ પણ હુમલાનો તે સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રતિકાર કરે છે અને મનને તેનો જ્યાલ પણ આવતો નથી કે કોઈ હુમલો થયો છે. જે હુમલાનો સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રતિકાર થતો હોય તો તેની સાથે કામ પાડવાની જરૂર શી?

*

તે એક વિરોધી દૃબાદું હોય છે જે શરીરમાં એક ટેવની વ્યવસ્થા કરે છે જેને લઈને અમુક નિશ્ચિત સમયે સમયે માંદગીનું પુનરાવર્તન થયા કરે છે. આમ નિશ્ચિત રીતે થતું પુનરાવર્તન કોઈ પણ માંદગીને ટકી રહેવા માટે ખૂબ બળ આપે છે, કારણું કે શરીર-ચેતના તેને પાછી આવવાની અપેક્ષા રાખે છે અને તે અપેક્ષા તેને પાછી ફરંવામાં મદદ કરે છે.

*

મનમાં રાખેલી આ અપેક્ષા જ હુમલાના લયને ટકાવી રાખવામાં ધર્યો મદદરૂપ હોય છે. જે તેમાંથી મુક્ત થવાય તો તેનો લય પણ તોડી શકાય.

*

હું માનતો નથી કે જીભ તોતડાવાને અને ફેફસાંની શક્તિને કોઈ સંબંધ હોય તેમજ સ્વરયંત્રોનાં અંગોની ખામીને લઈને પણ તે ઉત્પન્ન થતું નથી - એ સામાન્ય રીતે નાડીતંત્ર (મનોવૈજ્ઞાનિક-મજજાતંત્ર)નું વિધન હોય છે અને સંપૂર્ણ રીતે તેનો ઉપાય થઈ શકે છે. હું એમ ન કહી શકું કે તેને માટે મારી પાસે કોઈ યુક્તિ છે - માણસોએ તેના ઉપાયો શોધવાની ધર્યો તરકીઓ શોધેલી છે, પરંતુ તેમની પાછળ શર્બદો બોલવા માટે એક સંકદ્પશક્તિ અને ધીર્યાયુક્ત તાલીમ અનિવાર્ય છે.

*

તમારે તમારી આંખોની સંભાળ રાખવી જોઈએ. રાત્રે વાચન કરવું (ધારું વધારે) એ અનિરછનીય છે. માણસ માટે સૂર્યની સારવાર અંગે બે સૂચનો છે જે જે મને પાયા વગરના લાગ્યા નથી. પ્રથમ માણસે વસ્તુઓની સામે જોતાં જોતાં અથવા વાંચતી વખતે મુક્ત રીતે આંખો ઉઘાડ-મીંચ કરવી અને નજરને ચોટાડી દેવી નહિ અથવા સામે તાકી રહેવું નહિ. બીજું, 'પામિંગ' (palming) ખૂબ આરામ આપે છે. પામિંગ એટલે મીંચેલી આંખ ઉપર હથેળી મૂકવી (આંખો ઉપર દૃબાદું ન આવવું જોઈએ) જેથી કરીને આંખો પ્રકાશ પ્રત્યે બંધ થાય.

*

તમે જે વણું કરો છો તે પ્રમાણે જ્યારે મસ્તકમાં ઠંડી લાગી ગઈ હોય ત્યારે થાય છે, કારણ કે સામાન્ય રીતે વ્યક્તિ પોતાના મનોમય વિચારોનું પ્રસરણ કરવા માટે મગજના કોષો ઉપર આધાર રાખે છે. જ્યારે મન મગજના કોષો ઉપર આધાર રાખતું નથી ત્યારે ઠંડીને લઈને જે ઝાંખ આવે છે તે સ્પષ્ટ રીતે જોવામાં અને વિચારવામાં વિક્ષેપદૃપ થતી નથી અને માલસ યાંત્રિક મનમાં પાછો ફેંકતો નથી.

*

તાવ ધણી વખત શરીરની અંદર જે અશુદ્ધિઓ પેસી ગઈ હોય છે તેની સામે યુછ કરવા માટેનો સંઘર્ષ હોય છે પરંતુ કેટલીક વખત તેનો ઉપાય રોગ કરતાં વધારે ખરાબ હોય છે. તે જ પ્રમાણે મુશ્કેલીઓ વિશે છે – માંદગી કેટલીક વખત અશુદ્ધિઓને બહાર કાઢે છે પરંતુ તે વસ્તુ પણ સારું કરવાને બદલે ધણી વખત ખરાબ કરે છે.

*

(ઇન્ફ્લુઅન્જાના હુમલા પછી:) પ્રથમ વસ્તુ સમગ્ર સમય દરમિયાન સમતા રાખવી અને ચિંતા અથવા નિરાશાના વિચારોને તમારી અંદર પ્રવેશવા ન દેવા. ઇન્ફ્લુઅન્જાના આ ભયંકર હુમલા પછી સ્વાભાવિક રીતે જ નબળાઈ આવે અને સાજ થવાની પ્રગતિમાં થોડા ફેરફારો પણ થાય. તમારે તો શાંત અને વિશ્વાસપૂર્ણ રહેવાનું છે અને ચિંતા ન કરવી અથવા ચંચળ ન બનવું – સંપૂર્ણ રીતે સ્થિર રહો અને જ્યાં સુધી આરામની જરૂર હોય ત્યાં સુધી આરામ લેવા માટે તૈયાર રહો : આરામ કરો અને તંદુરસ્તી અને શક્તિ આવશે.

*

સાયેટિકા (રાંઝણ) નાડીતંત્ર કરતાં કાંઈક મોટી વસ્તુ છે – તે સનાયુઓની ગતિને નાડીઓ મારફતે અસર કરે છે. જો તમે દિવ્ય બળને તેના તરફ દોચી શકો તો તેમાંથી ઝડપી રીતે મુક્ત થઈ શકો.

*

કોઈ બાધ્ય ઉપાયો નથી. રાંઝણ (સાયેટિકા) એવી વસ્તુ છે જે આંતરિક રીતે એકત્રિત થયેલા બળને જ તાબે થાય છે અથવા તે પોતાની જતે દૂર થઈ જય છે. અને પોતાની જતે આવે છે. બાધ્ય સાધનોમાં તેનું વધારેમાં વધારે થોડું થમન થઈ શકે છે.

*

જડતા ત્યાં એટલા માટે છે કે તમારા બાબુ સ્વરૂપમાં તમસનું મહાન બળ રહેલું છે, અને તે વસ્તુનો જ પ્રતિકાર દ્વારા ઉપયોગ થાય છે. બાબુ મનમાં એક સ્થિર સંકલ્પની ખામી હતી જે જ્ઞાનને નીચે ઉત્તરવા દે તેના બદલે દિવ્ય બળને નીચે આવવામાં વધારે મુશ્કેલ બનાવે છે. જ્યારે તમે સંપૂર્ણ રીતે ખુલ્લા હો છો, ત્યારે દિવ્ય બળ રંઝણ ઉપર કાર્ય કરી શકે છે અને તે એછી થાય છે અથવા અદશ્ય થાય છે; પરંતુ જ્યારે ચેતનાનો માર્ગ જડતાથી અવરોધ પામેલો હોય ત્યારે આ મુશ્કેલીઓ માર્ગમાં વિઘ્નરૂપ બને છે.

*

અમે કાયમ શોધી કાઢ્યું છે કે જે બળને સ્થિરતાથી અને ખાંતપૂર્વોક લગાડવામાં આવે તો સાયેટિકા (રંઝણ) તેનો પ્રતિકાર કરી શકતી નથી. બીજી માંદગીઓ પ્રતિકાર કરી શકે છે પરંતુ સાયેટિકા પૂર્ણ તામસિક હોવાથી પ્રતિકાર કરી શકતી નથી. હજુ તમારામાં દિવ્ય બળને કદાચ સ્વાભાવિક રીતે કામે લગાડી શકતા નથી. તેથી તે એક સંધર્ષની ભાવના ઉત્પન્ન કરે છે, નહિ કે સ્થિર કાબૂ પ્રાપ્ત કરે, અને તેથી અસ્વસ્થતા વગેરે આવે છે.

જે તમે આંતરિક સાધનો દ્વારા સાયેટિકામાંથી મુક્ત ન થઈ શકો તો ડોકટરી ઉપાય (તેના ઉપાય માટે નહિ, પરંતુ શક્ય હોય ત્યાં સુધી દર્દમાંથી મુક્ત થવા માટે) એ છે કે તેનાથી તમારી જતને શકવી નાખવી નહિ. તે અમુક ગાળાઓ. માટે આવે છે જે અમુક સમાઝ સુધી ચાલે છે અને પછી ચાલી જાય છે. જે શારીરિક રીતે તમે સ્વસ્થ રહો અને વધારે સહિય ન રહો, તો તે ઘણા સમય સુધી આવે નહિ. પરંતુ તેનો અર્થ કે નિષ્ઠિય જીવન, શારીરિક રીતે અશક્તિ. સાયેટિકાને શાશ્વતી બનાવવાનો આ અર્થ હું કરું છું – અને તેથી જડતા પણ કાયમ રહે છે.

*

ટી. બી. (ક્ષ્ય) જેરદાર ચૈતસિક-પ્રાણમય વિષાદનું કારણ હોય છે. કામવાસના. ટી.બી.નું સીધેસીંહું કારણ બનતું નથી જે કે તે પ્રાણમય બળોના પતનને લઈને તેને લાવવા માટે એક તત્ત્વ બની શકે અને તેને લઈને ચૈતસિક શક્તિ પાછી હઠી જાય છે અને ટી. બી. તરફ લઈ જનાર બળોને આધાર મળે છે. આધુનિક સંસ્કૃતિના પરિણામે જીવનશક્તિની ખામી તેમાં ફોંઓ આપવામાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. આધુનિક માનવીઓમાં, તેમના વડવાઓમાં જે નક્કર નાડીતંત્ર હતું અને સ્વાભાવિક (કૃત્રિમ અને ગંદા તત્ત્વથી વિરુદ્ધ) જીવન પ્રયેનો ઉત્સાહ હતો તે રહ્યો નથી. પરંતુ હું લશકરી માણસો વિશે જાણતો નથી – ધૂલાસ્પદ ખીંચોની લડાઈ અને તેની

સાથે જે ધૃષ્ટાસ્પદ સંજોગો અને વાતાવરણ હતાં, તેના વિશે હું કહ્યના કરું છું, કે તે સહન કરવું ધ્યાન મુશ્કેલ હતું. જ્યારે ખુલ્લી હવામાં કૂચ કરવી, અને નેપો-વિયનના સમયમાં જે યુછ અને લડાઈઓ થતી તેના કરતાં જૂના સંજોગો ધણા મુશ્કેલ હતા.

*

બધા જ અહેવાલો અનુસાર યુરોપમાં નાની ઉંમરમાં મૃત્યુ ધણાં ઓછાં છે અને માણસો એકંદરે લાંબું જીવન જીવે છે. પરંતુ આરોગ્યમાં ધણી પ્રગતિ હોવા છિતાં કેટલાક રોગોમાં વૃદ્ધિ થયેલી છે – ઈન્ફ્રાયુઅન્જા, ટી.બી. અને ગુમ દર્દી. તે ઉપરાંત પહેલાં અસ્તિત્વમાં નહોતા એવા નવા રોગો પણ ઉત્પત્ત થાય છે. તે વસ્તુ વિરોધી બળોનું કાર્ય લાગે છે.

*

બેથક, કેન્સરને યોગ દ્વારા મટાડી શકાય છે પરંતુ એક શરતે કે અછા અથવા ખુલ્લાપણું અથવા બન્ને જોઈએ. મનોમય સૂચન પણ કેન્સર મટાડી શકે છે – અલબત્ત, સફ્ફનસીબે, જે શીતે પેલી લીના પ્રસંગમાં બનેલું કે ડોક્ટરો કેન્સર માટે સફળ ન થયા પરંતુ તેઓએ જૂઠ કદ્યું અને તેને એવા સમાચાર આપ્યા કે એપરેશન સફળ થયું હતું. પરિણામે, કેન્સરનાં ચિહ્નો બંધ થઈ ગયાં અને તે લી ધણાં વર્ષો પછી બીજી માંદગીને લઈને ભૃત્યુ પામી.

*

દવા એ પૂર્ણ વિજ્ઞાન નથો. તે એક સિદ્ધાંત અને પ્રયોગાત્મક ફાંફાં છે અને નસીબ પણ છે.

*

એલોપથીની દવાઓનો સિદ્ધાંત પ્રભાવશાળી છે, પરંતુ જ્યારે તેને વ્યવહારમાં ઉતારવામાં આવે છે ત્યારે તેને ચોક્કસ વિજ્ઞાનની હરોળમાં મૂકવા માટે ધણાં ફાંફાં અને અનુમાનોનો આશ્રય લેવો પડે છે. એવા ધણા વિજ્ઞાનીઓ (તથા બીજી માણસો) છે જેઓ સાંભળે છે કે દવાઓનું શાસ્ત્ર સંપૂર્ણ વિજ્ઞાન છે ત્યારે ફરિયાદ કરે છે. શરીર-રચના-શાસ્ત્ર તથા શરીર-વિજ્ઞાન અલબત્ત વિજ્ઞાનો છે.

*

અત્યારે ઈન્જેક્શનોની ફેશન થઈ છે; દરેક વસ્તુ માટે “ઈન્જેક્શન લો, ઈન્જેક્શન આપો અને વળી ઈન્જેક્શન”. આધુનિક સમયમાં દવાઓ ત્રણ તબક્કાઓ-

માંથી પસાર થઈ છે - પ્રથમ (મોલિયેરના સમયમાં થડુખાતમાં) તે વસ્તુ “નસ કાપી બોણી કાઢો અને હુશ” - પછીથી “દવાઓ અને જોરાક બેવામાં સંભાળ” - અન્યારે “પ્રવાહી (serum) અને ઈન્જેક્શન”. પ્રભુની પ્રથંસા કરો ! માંદગીઓ માટે નહિ પરંતુ ડોક્ટરો માટે તેમ છતાં આ બધા સિદ્ધાંતોમાં દરેકમાં તેની પાછળ સત્યનો અંશ હોય છે - અને દરેકના ફાયદા તેમ જ ગેરફાયદા પણ છે. જે રીતે બધા ધર્મો અને તરત્વજ્ઞાનની શાખાઓ એક પરમાત્મા તરફ દાખિટ દોરે છે, પરંતુ દરેકની દિશા જુદી હોય છે, તે પ્રમાણે બધી જ મેડિકચ ફેથનો તંદુરસ્તી તરફના માર્ગો છે - જે કે તેઓ કાયમ ત્યાં પહોંચતા નથી.

*

તમે હોમિયોપથીની પદ્ધતિઓ રિશે તમને પસંદ પડે તે કહો, પણ મેં ‘ક્ષ’ને વિગતવાર એવા કેસોમાં કામ કરતો જોયો છે જેમાં તેને મુક્ત અને અટકાપત સિવાયનું કાર્ય કરવા દેવામાં આવતું. દર્દીઓને તેમાં શ્રદ્ધા હતી અને તેઓ કડક શીતે આજ્ઞાપાલન કરતા અને તેનાં વિધાનો પ્રમાણે પરિણામો પણ આવતાં અને તેમના પરિણામે તેણે જે સુચનાઓ દર્દીઓને આપી તે શબ્દશઃ અને સમયસર પાળવામાં આવતી અને હું તેના રિપોટ ઉપરથી નહિ પરંતુ તેની સાથે રહેનાર એલોપથિક ડોક્ટરે વિગતવાર અને સ્પષ્ટ રિપોટ કરેલા છે તેના ઉપરથી કહું છું. તે વાંચ્યા પછી હું તે વસ્તુ માનવા સ્પષ્ટ ઈનકાર કરું છું, અને બધા એલોપાથ એકઠા થઈને બૂમાબૂમ કરે કે હોમિયોપથિક પદ્ધતિ અથવા ‘ક્ષ’નું અર્થધટન અથવા તેને વ્યવહારમાં ઉતારવાની વાત કેવળ કર્યા છે અને મૂર્ખાઈ છે. બધા જ ડોક્ટરો ભૂલ કરે છે અને ઘણી ખરાબ ભૂલો કરે છે અને દર્દીઓને સાજ પણ કરે છે અને મૃત્યુ પણ આપે છે... એક પદ્ધતિ બીજી પદ્ધતિ જેટલી જ સારી હોય છે અને વ્યાવહારિક ઉપયોગમાં કોઈ ખાસ કેસમાં એટલી જ ખરાબ પણ હોય છે પરંતુ તેની પાછળ કોઈ જુદી જ વસ્તુ છે જે આ પ્રશ્નનો નિષ્ણેય કરે છે.

*

આ બધી એલોપથીની ગરમાગરમ ચર્ચા ઉપર ઠંડું પાણી નાખવા માટે મેં કેટલીક ટીકાઓ કરેલી છે. પરંતુ મને પોતાને આ બધા તુચ્છ વાદવિવાદોમાં કોઈ રસ નથી. મેં બન્ને પદ્ધતિઓનું કાર્ય જોયું છે (એલોપથી અને હોમિયોપથી) તેમ જ બીજી પદ્ધતિઓનું પણ કાર્ય જોયું છે અને કોઈ પણ સંપૂર્ણ સત્ય હોય એવું હું માનતો નથી. ઇન્દ્રિગત દાખિટબિંદુ પ્રમાણે જે પદ્ધતિઓને ધિક્કારવામાં આવે છે અને બિલકુલ ઉલટી જ પદ્ધતિઓ છે, તેમનામાં પણ તેમનું પોતાનું

સત્ય હોય છે અને સહ્ય પણ થાય છે – અને પ્રાચીન રૂઠિગત પદ્ધતિ અને આધુનિક પદ્ધતિઓ પણ નિષ્ઠળ જાય છે. કોઈ પણ પદ્ધતિ એક ખ્યાલની રચાયેલી હારમાળા છે જે અપૂર્વ માનવનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે, જેમાં પ્રકૃતિ કઈ પ્રક્રિયાની લાઈન-ડોરીને અનુસરે છે અથવા અનુસરી શકે છે તેનું નિરીક્ષણ છે; બીજી પદ્ધતિ તેનાથી લિન્ન વિચારસરણીનું પ્રકૃતિનું નિરૂપણ છે. એલોપથી, હોમિયોપથી, નેચરોપથી, એસ્ટીયોપથી, કવિરાજી, હકીમી બધાએ પ્રકૃતિ ઉપર કાબુ જમાવેલો છે અને તેને અમુક પ્રક્રિયામાં ઢાળેલી છે; દરેકને તેની પોતાની સહ્યાતા તેમજ નિષ્ઠળતાઓ હોય છે. દરેકને પોતપોતાની રીતે કામ કરવા દો. તેના માટે કોઈ ઝડપાઓ કે ટીકાઓની જરૂર હું જોતો નથી. મારે માટે આ બધાં બાધ સાધનો છે અને જે સાચું કાર્ય કરે છે તે તેમની પાછળ રહેલાં અદશ્ય બળો હોય છે; જ્યારે તેઓ કાર્ય કરે છે, ત્યારે બાધ સાધનો સહ્ય થાય છે અથવા નિષ્ઠળ જાય છે – જે કોઈ માણસ તે પ્રક્રિયાને સાચી શક્તિ માટે સાચી નહેર બનાવી શકે, તો તે પ્રક્રિયા પૂર્વ જીવનશક્તિ લાવી શકે છે – એટલું કહેલું પૂરતું છે.

*

દવા નિશ્ચિન થાય એટલું જ પૂરતું નથી. કેટલીક દવાઓમાં એવી બીજી અસરો હોય છે અથવા શક્ય અસરો હોય છે જેમની ટોકટર પોતાના દ્વીંને સાજ કરવા માટે ઉપેક્ષા કરી શકે છે. આવી કેટલીક દવાઓ પદ્ધતિના સમગ્ર દાખિબિંદુમાં અને તેના પ્રતિકારો માટે જરૂર હોતી નથી. કવીનાઈનની અનિરછનીય પ્રતિ-અસરોનો ડોકટરી અભિપ્રાયમાં પોતાનામાં માન્ય રખાયેલી છે અને યુરોપના ડોકટરો ઘણા લાંબા સમયથી કવીનાઈનના પૂરક તરીકેની દવાની શોધ ચલાવી રહેલા છે.

*

ગુમડાં, સીક્લીલીસ વગેરે વિશ્િષ્ટ પ્રકારના રોગો છે, પરંતુ મેં જે મારા મનોમય-શારીરિક અનુભૂતિમાં જોયું છે તે પ્રમાણે શરીરની ઘણીખરી અવ્યવસ્થાઓ એકબીજ સાથે સંકળાયેલી હોય છે, અને તેઓ કુટુંબ પ્રમાણે હોય છે તેમાં પણ એકબીજાં કુટુંબો પણ સંકળાયેલાં હોય છે. જે માણસ તેમના મનોમય-શારીરિક મૂળ ઉપર ઘા કરી શકે તો, શરીરશાસ્ત્ર વિશે સંપૂર્ણ જ્ઞાન ન હોય છીતાં તેનો ઉપાય થઈ શકે છે અને તેમનાં ચિહ્નો મારફતે એક શક્યતા તરીકે કામ થઈ શકે છે. કેટલાક અધ્ય ગુલ્ફ-વિજ્ઞાનીઓએ કેટલીક એવી દવાઓ શોધી છે જેમાં આ શક્તિ હોય છે. હું અત્યારે એ વસ્તુનો વિચાર કરી રહ્યો છું કે હોમિયોપથીને કોઈ માનસ-શાખીય શારીરિક પાયો છે કે કેમ. તેનો મૂળ સ્થાપક અધ્ય ગુલ્ફવાદી હતો?

બીજુ કોઈ પણ શીતે મને સમજ પડતી નથી કે 'ક્ષ'ની દવાઓ જે શીતે કાર્ય કરે છે તેમાં કઈ વિશ્વિષ્ટ પ્રકારની શીત છે.

*

તમે સમય કરતાં ધણા પાછળ છો. તમે એ પણ જાણતા નથી કે કેટલાક ડૉક્ટરો હવે કબૂલ કરે છે અને તેમણે જહેર શીને લખાણ પણ કર્યાં છે કે દવાઓ એક તત્ત્વ છે પણ ધણામાંનું એક જ તત્ત્વ અને માનસશાસ્ક્રીય તત્ત્વ એટલું જ જરૂરી છે અથવા વધારે ઉપયોગી છે. મેં આ વસ્તુ ડૉક્ટરો પાસેથી ધણી વખત સાંભળેલો છે અને ધણા પ્રખ્યાત ડૉક્ટરોએ પોતાના નામ સહિત લખેલું છે જે મેં વાચ્યું છે. અને તેઓ કહે છે કે માનસશાસ્ક્રીય તત્ત્વની અંદર વધારે અગત્યનું તત્ત્વ ડૉક્ટરનો આશાવાદ અને આત્મવિશ્વાસ છે, (તેની શ્રદ્ધા, બીજું શું ? તે એક જ વસ્તુ માટેનો બીજો શબ્દ છે) અને વિશ્વાસ, આશા, મદદરૂપ માનસિક વાતાવરણ જે ડૉક્ટર પોતાના દર્દીની અંદર અને તેની આજુઆજુ સર્જે છે તે ધણું અગત્યનું છે. મેં એવું સ્પષ્ટ શીતે કહેવાતાં સાંભળ્યું છે કે જે ડૉક્ટર આ પ્રમાણે કરી શકે છે તે બીજો ડૉક્ટર જેને દવાઓ વિશેનું વધારે જ્ઞાન હોય પણ કરી ન શકતો હોય તેના કરતાં વધારે સારો સફળ ડૉક્ટર હોય છે.... હું એમ કહેવા માગતો નહોતો કે તે દવાઓ વગર પણ ન થઈ શકે. પરંતુ જે તે દવાની મદદથી કરવાનું હોય તે સાચી દવા મદદરૂપ થાય છે, જોટી દવા જોખમ લાવે છે.... તેનું જ્ઞાન તેની પ્રેરણાને કઈ શીતે અટકાવી શકે ? એલોપથીના ડૉક્ટરને પણ ધણી વખત એવી પ્રેરણા લેવી પડે છે કે કઈ દવા અથવા મિશાણ આપવું - અને જે લોકો વધારે સારી પ્રેરણાથી કાર્ય કરે છે તેઓ વધારે સફળ થાય છે. બધી જ વસ્તુ કેવળ એકમાત્ર નિયમ પ્રમાણે અથવા પુસ્તક પ્રમાણે અથવા કેવળ ચીલાય લુ માર્ગ પ્રમાણે રૂઢિગત વિજ્ઞાનમાં પણ થતી નથી.

*

કેવું મૂર્ખાઈભર્યું વિવાન ! આત્મ-વિશ્વાસ જન્મઅત વસ્તુ છે; તેનો આધાર જ્ઞાન અથવા અનુભવ ઉપર નથી.... એમ કોણ કહે છે ? મેં કદી એવું સાંભળ્યું નથી કે નેપોલિયન વોટરલૂમાં આત્મવિશ્વાસના અભાવને લઈને નિષ્ફળ ગયો. મેં કાયમ એવું વાંચ્યું છેં કે તે નિષ્ફળ ગયો કારણ કે તેની તાજેતરની માંદગીને લઈને તે તેના નિષ્ફળ્યમાં ઝડપી અને આત્મવિશ્વાસુ રહેલો નહિ તેમજ તેનામાં જે પહેલાં ચપળતા હતી તે રહેલી નહિ. જ્યાં સુધી તમારી પાસે નવીન માહિતી માટે યોગ્ય મુદ્રા ન હોય ત્યાં સુધી મહેરબાની કરીને ઈતિહાસની બાન્ધનો વખશો નહિ.

*

તમારે ફક્ત એટલું જ કબૂલ કરવાનું છે. કે મન અને પ્રાણ શરીર ઉપર અસર કરી શકે છે - પછીથી કોઈ મુશ્કેલી રહેતી નથી. આ મન અને પ્રાણના શરીર ઉપરના કાર્યમાં શ્રદ્ધા અને આશાની ધર્શની અગત્ય છે. હું એવું કહેવા માગતો કે તેઓ સર્વ-શક્તિમાન છે અથવા અનિવાર્ય રીતે અસર કરે છે - તે પ્રમાણે નથી. પરંતુ જે કોઈ બળને કામે લગાડવામાં આવે તેના ઉપર તેઓ મદદરૂપ થાય છે, કેવળ ઉપરછલદું કિશુદ્ધ ભૌતિક બળ હોય તેના ઉપર પણ, પરંતુ જ્યારે ભૌતિક વસ્તુઓનો પ્રશ્ન હોય ત્યારે તે કેવળ ભૌતિક હોય. પરંતુ જે વસ્તુઓમાં પ્રાણ અથવા મન હોય અથવા મન અને પ્રાણ હોય તે વસ્તુમાં ભૌતિક ઓપરેશનની માફક તેને માણસ અલગ ન કરી શકે. તેની સાથે બીજાં બળોની લીલા પણ સેળભેળ થયેલી હોય. અને ખાસ કરીને ગ્રહણશીલતામાં અને ધણાખરા ભાગમાં પ્રારંભમાં અને દિશાસ્તુચનમાં પણ તે પ્રમાણે હોય છે.

*

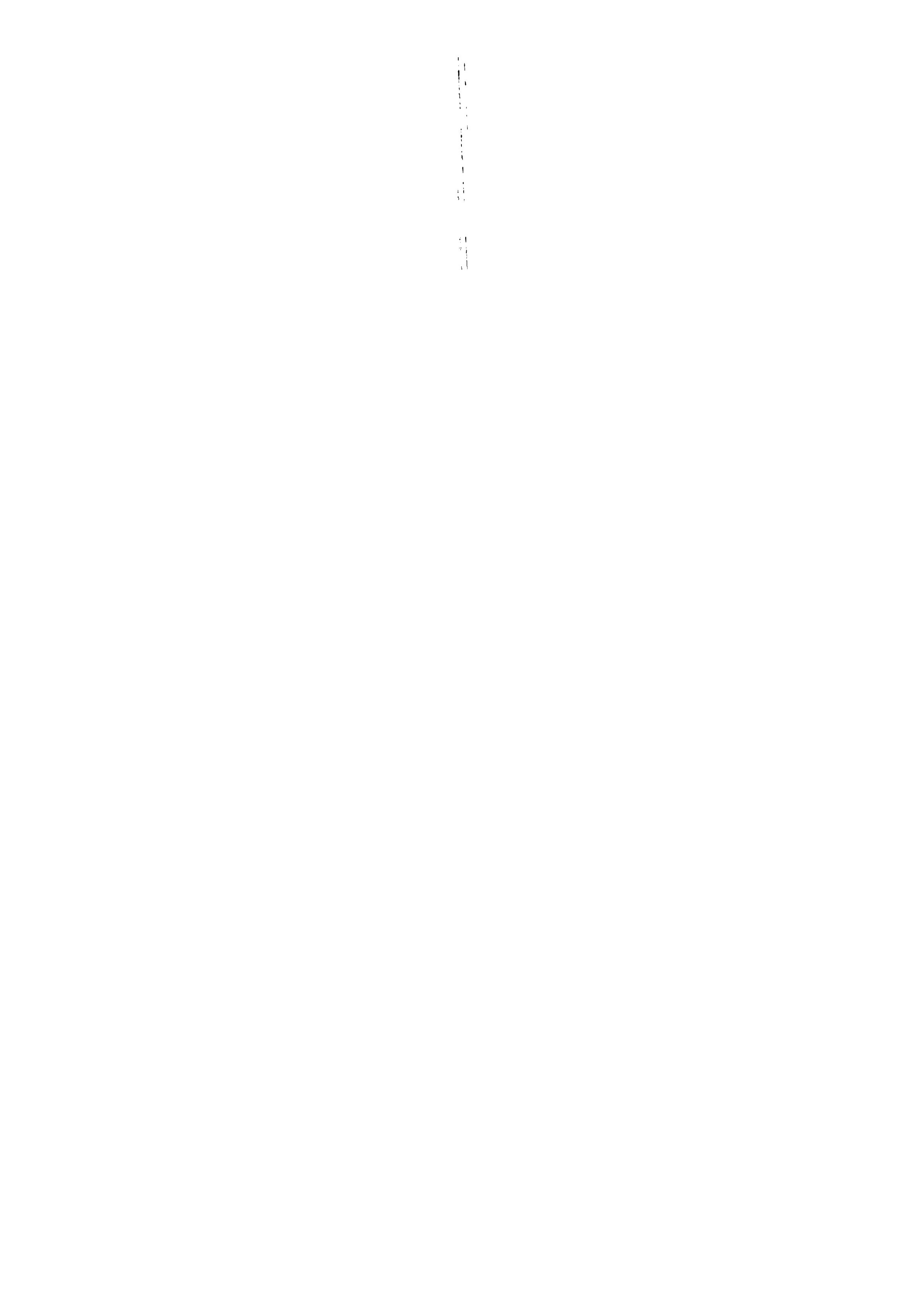
ચમત્કારો કરી શકાય છે, પરંતુ તે તાત્કાલિક શા માટે બની આવવા જોઈએ તેના માટે કોઈ કારણ નથી, પછી તે દેવો તરફથી હોય કે હોકટરો તરફથી.

*

આ બધી વસ્તુઓ સાબિતોનો વિષય છે અને ક્ર્યૂની સફળતાની સાબિતી પ્રયંડ છે. સમગ્ર જગતમાં એવા બીજા પણ ધર્શા મહાન સ્વાસ્થ્ય સુધારનારાઓ છે, જેમની સફળતાઓ માટે સારા એવા પુરાવાઓ છે. અધ્યાધી રોગ મટાડવાની બાબત અને સ્થાયકો - થેરેપી પણ સાચી હકીકતો છે.

*

આ બધાં સ્વયં-સૂચનો - ખરેખર એક પ્રકારનાં મનોમય સ્વરૂપો છે - બન્ને ઉપર કાર્ય કરે છે - પૃથ્વીસ્થ ચેતના ઉપર અને અવચેતન ઉપર. પૃથ્વીસ્થ ચેતનામાં તેઓ આંતર-સ્વરૂપની શક્તિઓને કાર્યાન્વિત કરે છે, તેમની ગુણ શક્તિ વિચાર, સંકલ્પ અથવા સાદા સચેતન બળને શરીર ઉપર અસરકારક બનાવે છે - અવચેતનમાં મૃત્યુ અને માંદગીનાં સૂચનો (વ્યક્ત કરાયેલા કે બિનવ્યક્ત કરાયા હોય તે) જે તંદુરસ્તી પાછી પ્રામ કરતાં અટકાવે છે તેમને તેઓ શાંત કરીને અટકાવી દે છે. તેઓ મન, પ્રાણ, શરીર ચેતનામાં રહેવાં તેવાં જ સૂચનો (વિરોધી સૂચનો)ની સામે યુછ કરવામાં સહાય કરે છે. જ્યાં આ બધી વસ્તુઓ પૂર્ણ રીતે કરવામાં આવે છે, અથવા થોડી પૂર્ણતા સાથે કરવામાં આવે છે, ત્યાં અસરો ધર્શની અફ્ફાત થાય છે.

વભાગ ૫

અવચેતન અને અચિતનું ઝપાંતર

અવચેતન અને અચિતનું રૂપાંતર

જ્યાં સુધી અતિમાનસ રૂપાંતર છેક નીચે અવચેતન સુધી સંપૂર્ણ અને પૂરેપૂરું થતું નથી ત્યાં સુધી આપણા સ્વરૂપના ઉપર નિમ્ન પ્રકૃતિનો કાયમ કાળુ હોય છે.

*

અત્યારે અવચેતનની મુશ્કેલી એ એકમાત્ર ખાસ મુશ્કેલી રહેલી છે - કારણ કે એકંદરે સાધનામાં સમગ્ર સંઘર્ષ અત્યારે અધીં રહેલો છે. અત્યારે પ્રાણમાં કે સચેતન શારીરિકમાં નહિ પરંતુ અવચેતનમાં સમગ્ર પ્રતિકાર એકઠો થયેલો છે.

*

આંતર સ્વરૂપ અરચેતન ઉપર આધાર રાખતું નથી, પરંતુ બાધ્ય સરૂપે હજારો જન્મો સુધી તેના ઉપર આધાર રાખેલો છે - એટા માટે જ બાધ્ય સ્વરૂપ અને શારીરિક ચેતનાની અવચેતનને પ્રત્યુત્તર આપવાની ટેવ સાધનાની પ્રગતિમાં એક પ્રચંડ વિદ્ધન રૂપે રહેલી છે અને ધાર્યાખરા માણસોને આ મહાન વિદ્ધન છે. તે જૂની કિયાઓનું પુનરાવર્તન કર્યા કરવાની ટેવને સંઘર્ષી રાખે છે, કાયમ ચેતનાને નીચે જેંચી રાખે છે અને આરોહણના સાતત્યનો વિરોધ કરે છે અને જૂની પ્રકૃતિ અથવા તમસને (અપ્રકાશિતતા અને અકિયતા) અવતરણની આડે વિધિ તરીકે લાવે છે. જે તમે સમગ્ર રીતે અને સક્રિય રીતે આંતર સ્વરૂપમાં રહેતા થાઓ અને બાધ્ય સ્વરૂપને કેવળ સપાટી ઉપરની વસ્તુ તરીકે અનુભવો તો જ તમે આ વિદ્ધનમાંથી મુક્ત થઈ શકો અથવા જ્યાં સુધી બાધ્ય સ્વરૂપનું રૂપાંતર પૂરેપૂરું ન થાય ત્યાં સુધી તમે તેને ઓછું કરી શકો.

*

અવચેતન અંધકારમય અને અવિદ્યાનો પ્રદેશ છે, તેથી એ સ્વાભાવિક છે કે પ્રકૃતિની તમોગ્રસ્ત કિયાઓમાં ત્યાં વધારે શક્તિ હોય. પ્રકૃતિના નિમ્ન ભાગો છેક નીચે નિમ્ન પ્રાણ સુધીના છે તેમાં ખરેખર આ પ્રમાણે છે, પરંતુ તે સારી વસ્તુઓને પણ ઉપર મોકલે છે જે કે જાગ્રે જ તે પ્રમાણે કરે છે. સાધનાના ગાળા દરમિયાન તેને પ્રકાશિત કરવાનું છે અને નિમ્ન અંધ પ્રેરણાયુક્ત ગતિઓના પાયાને બદલે શારીરિક પ્રકૃતિમાં ઉધ્વર્તતર ચેતનાના પાયા તરીકે બનાવવાનું છે.

*

અવચેતનામાં પ્રકાશનું પ્રસરણ કરાવવાનું છે અને તેને એક પ્રકારના સત્યનું પથ્થરના પાયાનું તળિયું બનાવવાનું છે, સાચી છાપોનું સંગ્રહસ્થાન બનાવવાનું છે અને દિવ્ય સત્ય પ્રત્યેનું સાચું શારીરિક પ્રત્યુત્તર આપનારું સાધન બનાવવાનું છે. ચોક્કસ શીતે કહીએ તો તે અવચેતન બિલકુલ નહિ રહે પરંતુ એક પ્રકારનાં સાચાં મૂલ્યોની બોંક હશે જેનો ઉપયોગ કરવો હોય ત્યારે તૈયાર હશે.

*

અવચેતનમાં સાધનાનું કાર્ય સર્વ સામાન્ય પ્રકારનું હશે, નહિ કે વ્યક્તિગત રીતનું, તેમ છતાં અહીં રહેલ દરેક વ્યક્તિને અમુક પ્રમાણમાં અયૂક અસર થશે. જો અવચેતનમાં ચેતના અને પ્રકાશ લાવવામાં ન આવે તો કોઈ રૂપાંતર થઈ શકે નહિ. કારણ કે અવચેતનમાં જ જૂની નિમ્ન પ્રાણમય અંધપ્રેરણાઓનાં બીજો રહેલાં છે અને તેમની નિમ્ન પ્રાણમાં ગમે તેટલી સફાઈ કરવામાં આવે છતાં તેઓ નીચેથી નવા ફુણગા ઉત્પન્ત કરે છે. તે ઉપરાંત અવચેતન શારીરિક ચેતનાનો ગુમ પાયો છે. અવચેતને ઉધ્વર્ચોના અને ઋત સત્યના પ્રકાશને તેની અંદર દાખલ થવા દેવા જ જોઈએ.

*

જો મન નીરવ થાય તો જ અવચેતન ખાલી થઈ શકે. કરવાની ખાસ વસ્તુ એ છે કે બધી જ અવિદ્યામય બિન-યૌગિક મસાલાને અવચેતનમાંથી બહાર હાંકી કાઢવી.

*

જો અવચેતન ખાલી થાય તો તેનો અર્થ કે તમે સામાન્ય ચેતનાથી પર થઈ ગયા છો અને અવચેતન પોતે જ દિવ્ય સત્યનું કરણ બનવા માટે તૈયાર છે.

*

(પ્રકાશ વીંધીને અવચેતનનું રૂપાંતર કરે તેની પ્રથમ અસરો :)

૧. અવચેતન તેની અંદર શું રહેલું છે તે સહેલાઈથી બતાવવાની શરૂઆત કરે છે.
૨. તેનામાંથી ઉપર ઊઠી આવતી વસ્તુઓ ચેતનાનો સ્પર્શ કરે અથવા તેને અસર કરે તે પહેલાં મનની સભાનતા સમક્ષ આવે છે.
૩. અવચેતનં અવિદ્યામય અને તમોગ્રસ્ત ગતિઓને ઓછો આશ્રય આપે છે અને ઉધ્વર્તર ચેતના પ્રત્યે શારીરિકને નૈસર્જિક શીતે વધારે પ્રત્યુત્તર આપે છે.
૪. વિરોધી બળોના સૂચનોના છજવેશને ઓછો પ્રવેશ-માર્ગ આપે છે.

૪. નિદ્રા દરમિયાન સચેતન બનવું વધારે સહેલું બને છે અને સ્વખનની અનુભૂતિઓનાં ઊધ્વું સ્વરૂપો આવે છે. વિરોધી સૂચનો જેવાં કે કામવાસનાનાં સૂચનાનું સ્વખન દરમિયાન મિલન થાય તેમને સ્વખનમાં પોતાનામાં જ અટકાવી શકાય છે અને વીર્ય-સખલનને અટકાવી શકાય છે.
૫. નિદ્રા પહેલાં સ્વખન ઉપર જગત સંકલ્પ મૂકવાનું વધારે અને વધારે અસરકારક બને છે.

*

સચેતન ભાગોને પ્રથમ તૌધાર કરવાના હોય છે - ત્યાં સુધી અરચેતનની સાથે સફળતાપૂર્વક કામ કરવું અશકય છે, સિવાય અમુક મુદ્દાઓમાં અને વિગતોમાં. જે રીતે સંગીતને મન અને પ્રાણ (કલાત્મક)ની સમજ તથા સંકલ્પ વડે પ્રથમ તો સારો સિદ્ધાંત અને પછી તેનો અમલ શીખવો પડે છે - અને તેની આંગળીઓને તેને અમલમાં મૂકતાં શીખવવું પડે છે - ત્યાર પછી તેની આંગળીઓમાં રહેલું અવચેતન તેનું કાર્ય શીખી લેશે અને પોતાની જતે જ સાચી વસ્તુ કરશે - દા.ત. સાચી ચાવીઓને જ આંખ્યો જોયા સિવાય સ્પર્શ કરવો, તે પ્રમાણે આ વસ્તુ બને છે.

*

તે એટલા માટે છે શારીરિકની નીચે રહેલું અવચેતન સ્વરૂપ ઉપર પ્રકાશિત થયેલું શારીરિક સ્વરૂપ તેના ઉપર સીધેસીધું અને પૂર્ણ રીતે કાર્ય કરે છે. તે એવી રીતે કાર્ય કરે છે જેમાં મન અને પ્રાણ કરી શકતાં નથી અને આ સીધા કાર્ય દ્વારા તે મન અને પ્રાણને મુકૃત કરવા માટે સહાય કરી શકે છે.

*

એ હકીકિત સાચી નથી કે આકાર વગરની વસ્તુઓમાં કોઈ શક્તિ ન હોઈ શકે - જરૂરી વસ્તુ એ છે કે તેમનામાં બળ હોવું જોઈએ. અવચેતન શરીર ઉપર કાર્ય કરે છે કારણ કે શરીરમાં રહેલી બધી જ વસ્તુઓ અવચેતનમાંથી વિકાસ પામેલી છે અને તેમાં પોતાનામાં રહેલી બધી જ વસ્તુઓ ફક્ત અધ્ય સચેતન છે અને તેનું ધાર્ઘાંખરું કાર્ય અવચેતન કરી શકાય. તેથી તે અચેતન મન અને સચેતન સંકલ્પ અથવા પ્રાણમય મન અને પ્રાણમય સંકલ્પથી પણ તેનામાં અસર થાય તેના કરતાં ધાર્ઘાંખરું સહેલાઈથી અસર થાય છે; સિવાય એવી વસ્તુઓમાં જેમાં એક અચેતન મનો-મય અથવા અચેતન પ્રાણમય સંકલ્પ સ્થાપિત થયો હોય અને અવચેતને તેને સ્વીકારેલો હોય. જો તે પ્રમાણે ન હોય તો, માણસનો તેનાં કાર્યો અને શારીરિક અવસ્થાઓ ઉપરનો કાબૂ સંપૂર્ણ બની જય, કોઈ પણ માંદગી ન હોય અને જો

હોય તો મનોમય કાર્ય દ્વારા તે સાજ થઈ જય. પરંતુ તે પ્રમાણે નથી. તે કારણને લઈને ઉધ્વર ચેતનાને નીચે ઉતારવી જોઈએ, શરીર અને અવચેતનને તેના વડે પ્રકાશિત કરવાનાં છે અને તેના કાબૂને આજ્ઞાધીન બનવાની ટેવ પાડવાની છે.

*

તમે જે લખો છો તે સાચું છે. જ્યારે શારીરિક ચેતનામાં ફેરફાર કરવાનો હોય છે ત્યારે અવચેતનમાં કામ કરવું અલગત જરૂરી છે, કારણ કે શારીરિક જે તેના ઉપર આધાર રાખે છે તેના ઉપર તેની મોટો અસર હોય છે. જ્યારે અવચેતન ઉપર કાર્ય ચાલુ હોય છે ત્યારે ચેતનાની ક્ષતિ સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રથમ આવે છે. તમારે ધ્યાન રાખવાનું છે કે તે વસ્તુ ટેવરૂપ ન બની જય. જો તમે આવા વલણના ફેરફાર માટે તમે સંકલ્પ સહિત પ્રતિકાર કરો (તેમાં સંધર્ણની જરૂર નથી) તો થોડા સમયમાં તે પસાર થઈ જશે.

*

અવચેતન પ્રાણમય-શારીરિક રૌત્યપુરુષના સંપર્કમાં બિલકુલ હોતું નથી. તે તમોગ્રસ્તતાથી પૂર્ણ હોય છે, સચેતન હોતું નથી, પૂર્ણ અવિદ્યાયુક્ત હોય છે.

*

ભૌતિક તત્ત્વનો ધાર્યો મોટો ભાગ અવચેતન હોય છે – તેની જગૃત ચેતના માટે તે સૂક્ષ્મ ભાગો ઉપર આધાર રાખે છે.

*

તે સારું છે. ચેતનાની થૂન્યતા અને નીરવતા સરૂપને આંતર જીવન જીવવા માટે તૈયાર કરે છે. બાહ્ય ચેતના ફૂકત વ્યવહાર કરનાર તથા શારીરિક ચેતના ઉપર કાર્ય કરવા માટેનું કારણ રહે છે. આને લઈને વ્યક્તિ કેવળ બાહ્ય ચેતનામાં રહેતી નથી.

જે રીતે એક આપણા મસ્તકની ઉપર રહેલ અતિચિત્ર છે (કોઈક ઓવી વસ્તુ જે આપણી હાલની ચેતના કરતાં ઉધ્વેંમાં રહેલી છે) જેમાંથી ઉધ્વરતર ચેતના શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે, તે જ રીતે એક અવચેતન છે (આપણી ચેતનાથી નિમ્ન ભાગમાં) જે આપણા પગની નીચે રહેલી છે. ભૌતિક વસ્તુ આ શક્તિના કાબૂ નીચે છે કારણ કે તેમાંથી ભૌતિક વસ્તુનું સર્જન થયેલું છે – અને એટલા માટે – અને તેને લઈને ભૌતિક તત્ત્વ આપણને અચેતન લાગે છે. ભૌતિક શરીર આ જ કારણને લઈને આ શક્તિની ધારી અસર નીચે હોય છે; એટલા માટે જ આપણા શરીરમાં શું ચાલી રહેલું છે તેના માટે ધારી ભાગે આપણે સચેતન હોતા નથી. આપણે જ્યારે ઊંઘમાં હોઈએ છીએ ત્યારે બાહ્ય ચેતના આ અવચેતનમાં ચાલી

જય છે, અને તેથી કરીને આપણે જ્યારે નિદ્રામાં હોઈએ છીએ ત્યારે અમુક સ્વર્ણો સિવાય આપણી અંદર શું ચાલી રહ્યું છે તેના વિશે તે અચેતન રહે છે. ધણાં-અરાં સ્વર્ણાંઓ આ અવચેતનમાંથી ઉપર ઊઠી આવે છે અને તે જૂની સ્મૃતિઓ, છાપો, વગેરેનાં બનેલાં હોય છે જે ગમે તે રીતે અસ્તવ્યસ્ત રીતે એકઠાં કરવામાં આવેલાં હોય છે. આપણા સ્વરૂપનો તે ધણો અગત્યનો ભાગ હોય છે, પરંતુ આપણા સચેતન સંકલ્પથી તેમાં બહુ કાર્ય કરી શકતા નથી. આપણી અંદર કાર્ય કરતું દિવ્ય બળ સ્વાભાવિક રીતે જ આ અવચેતનને પોતાના પ્રત્યે ખુલ્લું કરશે અને તેની અંદર પોતાનો કાબૂ સ્થાપન કરશે અને પ્રકાશ ઉતારશે.

અવાજ ન કરે એવું મન બરાબર છે. આ અવસ્થાએ, સામાન્ય રીતે સ્વરૂપની એકાગ્રતાના સમયે તે મદદરૂપ બને છે.

*

તમને જે સ્વર્ણ આવ્યું તે ખરેખર અવચેતનમાં રહેલી ભૂતકાળની રચનાઓ અથવા છાપો ઊઠી આવી. આપણે જે કાંઈ કરીએ છીએ, લાગણી અનુભવીએ છીએ કે જીવનમાં અનુભવ લઈએ છીએ તે અવચેતનમાં એક છાપ મૂકે છે, એક પ્રકારની પોતાની જતની જરૂરી સ્મૃતિ અને આ બધી લાગણીઓ, ગતિઓ અથવા અનુભૂતિઓ સચેતન સ્વરૂપમાં અટકી જય પછીથી પણ લાંબા સમયે સ્વર્ણોમાં ઉપર ઊઠી આવે છે – ખાસ કરીને તાજી હોય ત્યારે વધારે પ્રમાણમાં તો હમણાં જ અથવા થોડા સમય પહેલાં મન અને પ્રાણમાંથી બહાર હાંકી કાઢી હોય તે ખાસ આવે છે. આ રીતે જૂના ઓળખીતાઓ અથવા સંબંધીઓ વિશે માણસે વિચાર કરવાનું પણ બંધ કર્યું હોય પછીથી પણ આ મૂળમાંથી તેમના વિશે સ્વર્ણાંઓ આવે છે. તે જ પ્રમાણે કામેચ્છા અથવા ગુસ્સો સચેતન પ્રાણમાં મુશ્કેલીરૂપ હોતો નથી પછીથી પણ ધણાં લાંબા સમયે પણ કામવાસનાનાં અથવા કોધનાં અને સંધર્ષનાં સ્વર્ણાંઓ ઉપર ઊઠી આવે છે. જ્યારે અવચેતન સ્વર્ણ થાય છે પછીથી જ તેઓ અટકી જય છે; દરમિયાન તેઓ બહુ અગત્યનાં હોતાં નથી (એ શરતે કે વ્યક્તિ સમજે કે તેઓ શું છે, અને તેમનાથી અસર ન પામે) જ્યાં સુધી જૂની ગતિઓને ફૂલે ઉત્પન્ન થવાની મંજૂરી આપવામાં આવતી નથી અથવા તેમને જગૃત અવસ્થામાં રહેવા દેવામાં આવતી નથી.

*

અવચેતન પ્રાણમાં રહેલી બિનસચચાઈ ત્યારે જી જોખમકારક બને જો જાગૃત મન તેનો સ્વીકાર કરે. તેમ છતાં, જ્યાં સુધી તે અવચેતનમાં રહે છે ત્યાં સુધી તે અવચેતનમાં શક્યતાનું બીજ રાખી મૂકે છે. તેથી તેને બિલકુલ બહાર કાઢી નાખવું જોઈએ.

*

અત્યારે જે બની રહ્યું છે તેમાં અવચેતનનો એક મહાન ધસારો છે અને તેમાં બીજો અથવા પ્રકૃતિની ટેવરૂપ મુશ્કેલીઓના સમર્થ અવરોધો રહેલા છે. પરંતુ તેનું લક્ષણ એક વ્યવસ્થા વગરનો ગોટાળો અને તમોગ્રસ્તતા છે – તે ગોટાળામાં નીરાશા, નિરુત્સાહ, પ્રગતિ કરવાની અથકિત – એક એવી લાગણી કે આપણે શું કરી રહ્યા છીએ? આપણે અહીં શા માટે છીએ? આપણે કઈ રીતે આગળ ચાલી શકીએ? કોઈ સારી વસ્તુ પ્રામ થઈ શકે કે નહિ? અને તેની સાથે સાથે જુની મુશ્કેલીઓ ઢંગધડા વગર આગળ આવે છે, છતાં ઘણી ઉત્કટ અને વેદના આપનારી છે.

તમે ફરીથી “શરૂઆત” ન કરી શકો; આ ગોટાળામાં તે ઘણી વધારે મુશ્કેલ વસ્તુ બને. તમે જે જગાએથી જુદે માર્ગ ગયા તે સ્થળે પાછા ફરવું જોઈએ. તમારામાં જે શાંતિ આવતી હતી તે ફરીને પાછી પ્રાપ્ત કરી શકો, અને તેની સાથે પુરુષ ચેતનાની મુક્તિ અને વિશ્વાણતાને પ્રામ કરવા માટે અભીષ્ટા કરો, અને આ રીતે એક અનાસકત અને અલગ ચેતનાની રચના કરો. જે આ અવચેતન પ્રકૃતિના ગોટાળામાંથી મુક્ત હોય, તો તમારી પાસે એક નક્કર ભૂમિકા પ્રામ થઈ શકે જેના ઉપર તમે ઊભા રહીને પ્રગતિ કરી શકો. પરંતુ તેના માટે તમારે સમર્થ રીતે પસંદગી કરવી જોઈએ અને તેનાથી વિક્ષુબ્ધ થવા માટે અથવા અલગ પડવા માટે સ્પષ્ટ અને મક્કમ રીતે ઈનકાર કરવો પડશે.

*

અવચેતનમાં કાયમ ઘણું કાર્ય કરવાનું હોય છે. પરંતુ તમને તેવું ખાસ લાગતું હોય (અવચેતનની સફાઈ કરવાની જરૂરિયાત) તો એવું હોવું જી જોઈએ કે તેને સ્વચ્છ કરવાનો સમય પાકી ગયો છે. જો બીજ ભાગો ખુલ્ખા રહે તથા પ્રત્યુત્તર આપતા રહે તો આ વસ્તુ વધારે મુશ્કેલી ઊભી કરશે નહિ.

*

તે બધું કદાચ એવી વસ્તુઓ છે જે અવચેતનમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અવચેતનના પોતાના ઉપર એવું કાર્ય થઈ રહ્યું છે જેને લઈને તે પ્રકાશ અને

શાંતિની પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકે, કેટલીક વખત તે સુખી પરિસ્થિતિમાં પ્રવેશ કરે છે, કેટલીક વખત તટસ્થ પરિસ્થિતિમાં અને કેટલીક વખત કારણ વગરનું દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે. અવચેતનની ગતિઓ કોઈ પણ કારણ વગર બની આવે છે, અને પોતાની જતે જ બની આવે છે, તેનું કારણ પ્રકૃતિમાં રહેલી તેની અંતહીંત ટેવ રહેલી છે અને એટલા માટે જ દુઃખ કોઈ પણ કારણ શોધી ન શકાય એવી રીતે આવે છે. તે અવચેતનમાં હોવાથી જ તમે તેનું સ્થાન નક્કી કરી શકતા નથી, જ્યારે દુઃખ આવે ત્યારે તમારે તમારી જતને તેનાથી અલગ કરી લેવી અને તેનો ઈનકાર કરવો, અને જ્યાં સુધી તે આવતું અટકી જય ત્યાં સુધી તમારે તે તમારું પોતાનું છે એમ ન માનવું અને તેની જગાએ માતાજીની શાંતિ અને આનંદને નીચે ઉતારી લાવવાં.

*

તે સારું છે. તમે જે રીતે અમારી પાસે મદદ માગો છો તેમાં ચોક્કસ મદદ કરીશું.

તમારી જે મનની સ્થિતિ થઈ તે વસ્તુ અવચેતનમાંથી આવે છે. જૂની પ્રકૃતિની વસ્તુઓનો જ્યારે ઈનકાર કરવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ તેમાં દૂબી જય છે. જ્યારે મનની આવી સ્થિતિ થાય ત્યારે તમને સ્થિર અને શાંત થઈને તે ચાલી જય ત્યાં સુધી માતાજીને પુકાર કરવો. થોડા સમય પછી અવચેતનમાંથી આવતી બુલ્લિવિદીન યાંત્રિક પુનરાવર્તનની આ શક્તિ ક્ષીણ થઈ જય છે અને છેવટે અદશ્ય થઈ જય છે – પછીથી આવી મનસ્તિથિઓ આવતી નથી.

*

તે કદાચ એવી કોઈ વસ્તુ છે જે બહારથી આવી છે અને ઢાંકાઈ ગઈ છે. આ અવસ્થામાં જ્યારે શારીરિકમાં અને અવચેતનમાં કાર્ય ચાલે છે ત્યારે આ વસ્તુ બને છે – કારણ કે આ ભાગોની તે પ્રકૃતિ છે કે બાહ્ય સ્વરૂપમાં જીવન ધારણ કરવું અને આંતર સ્વરૂપ એક પ્રકારના સ્વાભાવિક તમોગ્રસ્તતાના બુરખા નીચે છુપાઈ જય છે. એટલે જ્યારે માણસ બુરખાની આરપાર એક ખુલ્લાપણું કરે છે ત્યારે તેનામાં પાછા આવવાનું એક વલણ હોય છે. જ્યારે તે વસ્તુ બને છે ત્યારે માણસે અચલ રહેવું પડે છે અને આ વિધનને ખસેડવા માટે ઊર્ધ્વમાંથી દિવ્ય બળ અને પ્રકાશને નીચે ઉતારવા પડે છે. જ્યાં સુધી ખુલ્લાપણું કાયમી અને પૂર્ણ બને અને ઢાંકણની શક્યતા ન રહે ત્યાં સુધી આ વસ્તુ કરવી પડે છે.

*

ને છાપો અવયેતન-શારીરિકમાં રહેલી હોય છે તેમની સાથે કાયમ આ પ્રમાણે બને છે. એક દિવસ તેઓ જાંખી અને દૂરની વસ્તુઓ તરીકે આવે છે, અને તેમનામાં જીવન હોતું નથી, અને બીજી વખતે એવું લાગે છે કે તેમનામાં કોઈ ચોક્કસ બળ છે. તેનો આધાર તેઓ વैશ્વિક ભાગોમાંથી આવતા બળના પ્રવાહ વડે પકડાયેલી છે કે પોતાની જતે જે ઉત્પન્ન થયેલી છે કે ભૂતકાળમાંથી જે વસ્તુઓ બાકી રહેલી છે તે સિવાય તેમનામાં કોઈ બળ હોતું નથી તેવી રીતે આવે છે તેના ઉપર છે.

*

આવી વસ્તુ બનેલી હોવી જોઈએ કે શારીરિક ચેતના ઉપર અત્યારે કામ ચાલતું હોવાથી, ને જૂની છાપો હતી (ને સામાન્ય રીતે અવયેતનમાં પડી રહે છે અને સમયે સમયે ઉપર ઊઠી આવે છે તથા દરમિયાન આપણા ધ્યાનમાં પણ ન આવે તે રીતે વિચાર, કાયું અને લાગણીઓને અસર કરે છે) ને એક સમૂહમાં ઉપર ઊઠી આવી અને તેમની જતને ચેતના ઉપર પ્રસરાવી દીધી. આ સામાન્ય રીતે એટલા માટે બને છે કે સાધક તેમને જોઈ શકે અને તેમનો ઈનકાર કરી શકે અને પૂર્ણ રીતે પોતાના શારીરિક ભૂતકાળમાંથી મુક્ત બની શકે (અવયેતન તેમજ ચેતનાવાળા ભાગોમાં). એટલા માટે તમને મુક્તિની લાગણી થઈ. ગળું એ બહિર્મન (સ્થૂલ મન) નું કેન્દ્ર છે.

*

ધ્યાને ભાગે તે કદાચ અવયેતનમાંથી આવ્યું હોય. જ્યારે આવી સમૃતિએ ઉપર ઊઠી આવે છે ત્યારે તેમની સાથે એ પ્રકારે કામ લેવામાં આવે છે કે તેઓ એટલા માટે ઉપર ઊઠી આવી છે કે જેથી તેમને વિઝેરી શકાય અને તેમને હાંકી શાઢી શકાય; જેથી કરીને જીદ્યુર્વક તેમને ઓગાળી નાખવાથી વ્યક્તિ અવયેતનમાં રહેલી છાપોને લઈને ભૂતકાળની સાથે બંધાયેલો ન રહે (તે કર્મની યાંત્રિક કિયા છે) પરંતુ આત્માના મુક્ત ભાવી માટે મુક્ત રહે.

ઉત્તમ વસ્તુ ત્યારે બને જ્યારે તમને તેના વિષે સાચું જ્ઞાન થાય કે શા માટે તે બન્યું અને તેનો કયો હેતુ સર થયો; ત્યાર પછી તે સહેલાઈથી ચાલી જાય છે.

*

ભૂતકાળનું આ રીતનું પુનઃ દર્શન ધર્ણી સારી નિશાની છે કારણ કે તે સામાન્ય રીતે ત્યારે જે આવે છે જ્યારે શારીરિક ચેતના અને અવયેતનની ઝૂપાંતર માટેની તૈયારી હોય. ભૂતકાળમાં ખાધેલી ઠોકરો માટે વ્યક્તિએ પશ્ચાત્તાપ કરવાની જરૂર

નથી પરંતુ એક સિથર દણિટાં તેમને જોવાની અને અનુભવવાની છે, કારણ કે તે બધી વસ્તુઓ – જેમાં ઠોકરોનો પણ સમાવેશ થાય છે – એક જરૂરી અનુભૂતિના ભાગ તરીકે આવી જેના વડે સ્વરૂપ શીખે છે અને ભૂવ મારફતે પ્રકાશ તરફ પ્રગતિ કરે છે તથા પ્રકૃતિની અપૂર્ણતાઓ મારફતે દિવ્ય પૂર્ણતા તરફ આગળ ગતિ કરે છે.

*

તમે જે વસ્તુનું વર્ણન કરો છો તે તેની પ્રકૃતિમાં અવયેતનનો અનિયાંત્રિત ધ્યાન છે જે જૂના વિચારો, રસો અથવા એવી કામનાઓ જેની સાથે સ્થૂલ મન સામાન્ય રીતે સંકળાયેલું હોય છે તેમના યાંત્રિક પુનરાવર્તનનું સ્વરૂપ લે છે. જો તે એટલું જ હોય તો, તો એકમાત્ર કરવાની વસ્તુ છે તેમનો ઈનકાર કરવો, તમારી જાતને અનાસકત બનાવવી અને તેઓ શાંત પડે ત્યાં સુધી તેમને પસાર થવા દેવી. પરંતુ તમે જે લખો છો તેના ઉપરથી હું એવું અનુમાન કરું છું કે તે એક હુમલો છે, એક તમોગ્રસ્ત બળ આ બધાં પુનરાવર્તનોનો ઉપયોગ મન અને શરીર ઉપર હુમલો કરવા માટે અને ત્રાસ આપવા માટે કરે છે. જો તમે જે વિચારો આવે છે, જે વસ્તુઓ અને ઘણાલો સાથે તે સંકળાયેલા છે વગેરેનું બરાબર વર્ણન અને મુખ્ય લક્ષણ જણાવો તો તે સમજવામાં મદદરૂપ થાય. પરંતુ કોઈ પણ રીતે તમારે એક વસ્તુ કરવાની છે કે તમારે અભીષ્ટા દ્વારા માતાજીનાં બળ પ્રત્યે ખુલ્લા થવું, માતાજી વિશે જ વિચાર કરવો અથવા કોઈ પણ બીજી રીતે ખુલ્લા થવું અને તે બળ હુમલાને હાંકી કાઢશે. આ વસ્તુ બની રહે ત્યાં સુધી અમારે દિવ્ય બળની જરૂર પડશે. દરેક ત્રણ દિવસે તમે કઈ રીતે પ્રગતિ કરો છો તેના વિશે અમને જાણ કરશો તો તે વધારે સારું છે, કારણ કે તે વસ્તુ દિવ્ય બળના કાર્યને વધારે સ્પષ્ટ અને ચોક્કસ કરશે.

*

આ બધી જંખનાઓ અને કામનાઓ શારીરિકની જૂની ટેવો છે જે તેનામાં વિશ્વરૂપ પ્રકૃતિમાંથી આવેલી છે અને તેમને અને પોતાની જાત અને પોતાના જીવનના ભાગ તરીકે તેણે સ્વીકારી છે. જ્યારે જગત ચેતના આ વસ્તુઓનો ઈનકાર કરે છે ત્યારે તેઓ અવયેતનમાં આકાય લેવા પ્રયત્ન કરે છે અથવા જેને આપણે પર્યાવરણ ચેતના કહીએ છીએ તેમાં જાય છે અને ત્યાંથી તે ચેતના ઉપર દબાણ કરે છે અને પોતાનો કાળું પાછો પ્રામ કરવા પ્રયત્ન કરે છે અથવા થોડા સ્વભાવ માટે આવ્યા કરે છે. જો તેઓ અવયેતનમાં હોય તો તેઓ સામાન્ય રીતે સ્વભાવનોમાં આવે છે, પરંતુ તેઓ જગત ચેતનામાં પણ ઉપર ઊઠી આવે છે. જો તેઓ પર્યાવરણની ચેતનામાંથી આવે તો તો તેઓ!

વિચાર-સૂચનો અથવા આવેગો

અથવા અસ્પષ્ટ ચંચળ અથવા વિકુલધ કરતા દબાણનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. તમને કદાચ આ પર્યાવરણની ચેતનાના દબાણનો અનુભવ થાય છે. જ્યારે શરીર નવીન ચેતનાથી સભર હોય છે, અને સાથે સાથે શાંતિ અને શક્તિ હોય છે, ત્યારે આ બાધ્ય દબાણનો અનુભવ થાય છે પણ તે ખવેલ પહેંચાડતું નથી અને છેવટે તે દૂર ચાલ્યું જાય છે (પછીથી રથૂલ મન અને શરીર ઉપર તાત્કાલિક દબાણ કરતું નથી) અને યા તો કમશ: અથવા ઝડપથી અદશ્ય થઈ જાય છે.

પર્યાવરણની ચેતના એટલે હું કોઈ એવી વસ્તુ વિશે કહેના માણું છું જે દરેક માણસ પોતાની આસપાસ ધારણ કરે છે, જે શરીરથી બહાર હોય છે અને માણસ તેને વિશે સભાન હોતો નથી - જેના વડે તે બીજાના સંપર્કમાં અને વિશ્વરૂપ બળોના સંપર્કમાં રહે છે - કામના, કામવાસના વગેરે અંદર આવે છે અને મન, પ્રાણ અથવા શરીરનો કબજો લઈ લે છે.

*

આ વિચારો જે નિદ્રા દરમિયાન અથવા નિદ્રા અને જગ્રત અવસ્થા દરમિયાન હુમલો કરે છે તે તમારા સચેતન સ્વરૂપનો કોઈ ભાગ નથી પરંતુ તેઓ યા તો અવચેતનમાંથી અથવા આજુભાજુના વાતાવરણમાંથી અવચેતન મારફતે આવે છે. જે તેઓ એવા વિચારો હોય જે ભૂતકાળમાં તમારામાં હતા અને તમારામાંથી બહાર ફેંકાઈ ગયેલા હોય, તો જે વસ્તુ ઉત્પત્ત થાય છે, જે અવચેતનામાં તેમણે ફેંકેલી હતી - કારણ કે જે વસ્તુઓનો વિચાર કર્યો હોય અથવા જે લાગણી થઈ હોય અથવા અનુભવેલી હોય તે આવી છાપો મૂકે છે અને તેઓ નિદ્રા દરમિયાન ત્યાંથી ઉપર ઊઠી આવે છે. અથવા તમારામાંથી એ વિચારો પર્યાવરણની ચેતનામાં બહાર ગયા હશે એટલે કે એવા ચેતનાના વાતાવરણમાં જેને આપણે આપણી આજુઆજુ ધારણ કરીએ છીએ અને જેની મારફતે આપણે વિશ્વરૂપ ચેતના સાથે જોડાયેલા છીએ અને ત્યાં રહીને તેઓ તમારા ઉપર પાછા ફરવા માટે પ્રયત્ન કરતા હશે તેમના માટે જગ્રત ચેતનામાં સફળ થવું મુશ્કેલ હોવાથી, તેઓ નિદ્રા દરમિયાન સચેતન કાબૂની ગેરહાજરીનો લાભ લે છે અને ત્યાં દેખા હેઠાં છે. જે તે કોઈ નવીન વસ્તુ હોય અને તમારી પોતાની ન હોય, તો પછી આમાંની કોઈ વસ્તુ નથી પરંતુ બાધ્ય બળનો કોઈ હુમલો છે.

એવી આથા રાખવામાં આવે છે કે તમે તેમનો ઈતિહાર કર્યો છે તેથી ને ફરીથી પાછી આવશે નહિ, પરંતુ જે તેઓ આવે તો તમારે ઊંઘતાં પહેલાં એક સચેતન સંકલ્પ મૂકવો જોઈએ કે તેમણે આવવું ન જોઈએ. અવચેતન ઉપર તે

પ્રકારનું સૂચન ઘણી વખત સફળ થાય છે, જે એકદમ ન થાય તો થોડા સમય પછી થાય છે, કારણ કે અવયેતન ઉપર જગ્રત અવસ્થા દરમિયાન મુકાયેદા સંકલપને આજીવીન થવાનું તે શીખે છે.

*

જે વસ્તુ બને છે, અવયેતન વિચારો અને ગતિઓના ઊભરાનું શમન તથા મન ઉપર તેમના દબાણનું શમન, એ વસ્તુ બનવી જ જોઈએ. તે કોઈ દબાણ અથવા અવયેતનમાં પાછા બેંચવાની બાબત નથી. તે સચેતન આત્મા જેમાં તે ઊઠી આવેલ છે તેનો દેશનિકાલ છે. એ સાચું છે કે અવયેતનમાંથી કોઈ બીજી વસ્તુ ઉપર ઊઠી આવે, પરંતુ તે વસ્તુ ત્યાં જે વસ્તુને મૂકી દેવામાં આવી હશે તે જ હશે. અત્યારે જેનો ઈનકાર કરવામાં આવ્યો છે તે જે કોઈ જગાએ જાય અને તેનો વિનાશ કરવામાં ન આવ્યો હોય તો તે વસ્તુ અવયેતનમાં જશે નહિ પરંતુ માણસ પોતાની આસપાસ જે પર્યાવરણની ચેતના લઈને ફરે છે તેમાં જશે - એક વખત ત્યાં જાય પછી તે કોઈ પણ રીતે વ્યક્તિની પોતાની માલિકીની હોતી નથી, અને જે તે પાછી ફરવા પ્રયત્ન કરે તો તે એક વિદેશી વસ્તુ બનશે જેને માણસે સ્વીકારવાની નથી અથવા તેમને મંજૂરી આપવાની નથી. ઈનકારની છેલ્લી બે અવસ્થાઓ હોય છે જેના વડે પ્રકૃતિની જૂની વસ્તુઓમાંથી માણસ મુકિત અનુભવે છે. તેઓ અવયેતનમાં નીચે ચાલી જાય છે અને તેમાંથી મુકિત પ્રામ કરવાની છે અથવા તેઓ પર્યાવરણની ચેતનામાં ચાલી જાય છે અને તેઓ પછીથી આપણી વસ્તુઓ રહેતી નથી.

એવો વિચાર કે વ્યક્તિએ અવયેતનમાંથી ઊઠી આવતી વસ્તુઓને તેઓ થાકી જાય ત્યાં સુધી વારંવાર ઉત્પન્ન થવા દેવી જોઈએ એ સાચો વિચાર નથી. કારણ કે તે વસ્તુ મિનજરૂરી રીતે મુશ્કેલીભરી પરિસ્થિતિને લંબાવ્યા કરશે અને કદાચ નુકસાનકારક થાય. જ્યારે આ વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તેમનું નિર્દેખણ કરવાનું છે અને તેમને બહાર ફેંકી દેવાની છે, રાખવાની નથી.

*

અત્યાર સુધી શ્રી અરવિંદ તમારા પત્રનો ઉત્તર આપવા અશક્તિમાન છતા...
પરંતુ આ મુદ્દાવાર નીચે આપેવા પ્રત્યુત્તરો તમારી સાધના માટે ઉપયોગી થશે એમ તેઓ માને છે :

(૧) “કદરૂપાં દશ્યો” વગેરે :

આ અવયેતનમાંથી ઉપર ઊઠી આવતી કોઈ વસ્તુ છે જેમાં ઘણી તે પ્રકારની

વિચિત્ર વસ્તુઓ છે - અથવા તો તે એવી રૂચનાઓ હોવી જોઈએ, જે વિશ્વરૂપ પ્રકૃતિમાં રહેલી તેવી ભૂમિકામાંથી નિઝન પ્રાણુમય ચેતના ઉપર ફેંકાય છે - ત્યાં એવાં બણો છે જેઓ ગંદકી અને કુરૂપતાઓ અને બધા પ્રકારની વિકૃતિઓમાં આનંદ લે છે. કોઈ પણ પ્રસંગમાં એક સ્થિર અનાસકત ઈનકાર એ જ પ્રતિકાર હોવો જોઈએ.

(૨) પોતાની પથારીનો 'આસન' તરીકે ઉપયોગ કરવામાં કોઈ વાંધો નથી.

(૩) કામવાસનાની મુશ્કેલી :

જ્યારે માણસ કામવાસનાની કિયા બંધ કરે છે અને પોતાના મન અને પ્રાણુમાં તેનો ઈનકાર કરે છે, ત્યારે આ ઘટના સામાન્ય રીતે બને છે. કામવાસના અવચેતનમાં આશ્રય લે છે જ્યાં મનનો સીધો કાબૂ હોતો નથી અને સ્વખના રૂપમાં ઉપર ઊઠી આવે છે અને સ્વખન ઉત્પન્ન કરે છે. જ્યાં સુધી અવચેતનને પોતાને સ્વર્ચ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી આ પ્રમાણે બને છે. આ વસ્તુ બનતી હોય ત્યારે ઊંઘતાં પહેલાં શક્ય હોય તો એક સમર્થ સંકલ્પ શક્તિને મૂકીને કામવાસનાના કેન્દ્ર ઉપર ઓક સધન બળનો પ્રવાહ મૂકવો. સફળતા તાત્કાલિક આવતી નથી, પરંતુ જે અસરકારક રીતે કરવામાં આવે તો પ્રથમ તેના પુનરાવર્તનનો ગાળો ધરે છે અને છેલ્લે બંધ થઈ જાય છે.

આ બધી વસ્તુઓ (મૂત્રનો ભરાવો, ગરમ ઉતોઝક જોરાક વગેરે) ગૌણ કારણો હોય છે અથવા હોઈ શકે. ધણી વખત એવું વણુંન કરવામાં આવ્યું છે કે અવચેતનની જંખનામાં જેને લય કહેવામાં આવે છે તેવું હોય છે - તે વસ્તુ મહિનાના અમૃક ખાસ સમયે બને છે અથવા તેનો એક નિશ્ચિત સમય-ગાળો હોય છે (સમાંહ, પંદર દિવસ, એક માસ કે છ માસ).

(૪) વેદાન્તમાં સમાધિનું વગી કરણું :

આ યોગ માટે આવા વિભાગો બહુ અગત્યના નથી.

(૫) સમાધિની અનુભૂતિ :

આ અવસ્થાએ તે અનિવાર્ય નથી; પરંતુ તે પોતાની જતે જ આવે તો તેનો વિકાસ કરવાની મંજૂરી આપી શકાય. પરંતુ આ યોગમાં જાગ્રત અવસ્થામાં આવતી અનુભૂતિ વધારે અગત્યની છે. ચેતનાનાં આંતર ઊંડાણોમાં પહોંચવા માટે સમાધિ મદદરૂપ થાય છે. માણસ તેને લઈને સ્વરૂપની સપાટીથી વધારે ઊંડાણમાં સહેલાઈથી જઈ શકે છે જેથી કરીને તે અનુભૂતિની પરિચિત ભૂમિકાના સીધા

સંપર્કમાં આવી શકે, બીજાં જગતોમાં જઈને પાછો ફરી શકે, એવી ઘટનાઓ જે અવકાશ અને સમયથી દૂર દૂર હોય તેમના સંપર્કમાં આવી શકે અને આપણો મનોમય અવસ્થા માટે જે પરાચિત છે તેને જોઈ શકે તથા પરા ચેતનામાં પ્રવેશ કરી શકે.

૬. વિશ્વરૂપ ચેતના; ચૈત્યપુરુષ :

આ બધી વસ્તુઓને સંતોષપૂર્ણ શીતે ટૂંકા ક્ષેત્રમાં આવરી ન લેવાય. માણસની સામાન્ય ચેતના તેના વ્યક્તિત્વમાં બંધાયેલી છે - તે બીજાઓની ચેતનામાં અને વિશ્વરૂપ ચેતનામાં પરોક્ષ શીતે પ્રવેશ કરી શકે છે અથવા બાબ્ય અને અપૂર્ણ સમજણ દ્વારા, ઈન્ડ્રિયોની અનુભૂતિ દ્વારા, ઉર્મિમય સંપર્કો, મનોમય જ્યાલો, પોતાની ગતિ-ઓની સરખામણી દ્વારા અને અનુમાનો વડે પ્રવેશ કરે છે. યોગમાં અમુક ત્રિંદુએ આ મર્યાદા તૂટી જાય છે, ચેતના પોતે વિશાળ બને છે, સીધે સીધી વિશ્વરૂપ આત્મા વિશે સભાન બને છે અને વ્યક્તિત્વ આત્માને વિશ્વરૂપ આત્મા સાથે તદ્દુપતા સાવે છે. વિશ્વરૂપ શક્તિ વિશે સચેતન બને છે અને વિશ્વરૂપ બળોના કાર્ય સાથે સાધેસીધું મિલન સાધે છે. વિશ્વરૂપ મન, પ્રાણ અને ભૌતિક તત્ત્વ વિશે સભાન બને છે અને તેના વ્યક્તિત્વ મન, પ્રાણ અને શરીર સાથેનો તેમની સાથેનો સંપર્ક અનુભવે છે અને પછી એકતાની એવી અનુભૂતિ કરે છે જેમાં માણસની પોતાની વ્યક્તિત્વ મનોમયતા, પ્રાણમયતા અને શારીરિકતા વિશ્વરૂપતાના ભાગ તરીકે અનુભવે છે. સમુદ્રના એક મોજ તરીકે, એક એવા ડાયનેમો તરીકે જે વિશ્વરૂપ બળોને ગૃહણ કરે છે અને વિશ્વરૂપ બળોની રચના કરે છે. છેવટે વ્યક્તિ વિશ્વરૂપ ચેતનામાં ઓગળી જાય છે, સમગ્ર જગતને પોતાની જતની અંદર અનુભવે છે અને પોતાના આત્માને સમગ્ર જગતમાં પ્રસરેલો જુઓ છે - આ વિશ્વરૂપ ચેતના, વિશ્વરૂપ મન, વિશ્વરૂપ પ્રાણ અને વિશ્વરૂપ ભૌતિક શક્તિ છે જે વ્યક્તિત્વ કાર્ય મારફતે કાર્ય કરે છે. એક અલગ અહં યા તો અસ્તિત્વ ધરાવતો નથી અથવા વિશ્વરૂપ આત્મા અને તેના કાર્ય માટે એક ફૂકત સગવડરૂપ સાધન રહે છે. આ વિશ્વરૂપ ચેતનાની સંપૂર્ણ ટોચ છે પરંતુ તેની પૂર્ણતામાં તે સર્વસામાન્ય નથી, અને તે આપણે જેને અધિ-મનસ સાક્ષાત્કાર કરીએ છીએ તેની વસ્તુ છે; પરંતુ તેની સતત આંશિક અને વિકાસ પામતી અનુભૂતિ અથવા વિકાસ પામતો વિશ્વરૂપ સંપર્ક યોગનો સામાન્ય ભાગ છે.

આપણા યોગની પરિભાષામાં ચૈત્યપુરુષ છે એ પ્રકૃતિમાં રહેલું આત્મ તત્ત્વ છે. શુદ્ધ ચૈત્યપુરુષ અથવા દિવ્ય કેન્દ્ર જે મન, પ્રાણ અને શરીરની પાછળ છે (તે અહંકાર નથી) પણ તેના વિશે આપણે બહુ ઝાંખી શીતે સજગ છીએ. તે

પરમાત્માનો અંશ છે અને એક જીવનથી બીજા જીવનમાં શાશ્વત છે, અને તે બાબ્ય કરણો મારફતે જીવનના અનુભ્વવો પ્રાપ્ત કરે છે. જેમ જેમ આ અનુભૂતિમાં વૃદ્ધિ થાય તેમ તેમ એક ચૈતસિક વ્યક્તિત્વના આવિભાવનો વિકાસ કરે છે અને તે કાયમ શુભ, સાચી અને સુંદર વસ્તુઓનો આગ્રહ રાખે છે, છેવટે તે તૈયાર થાય છે અને પ્રકૃતિને પરમાત્મા તરફ વાળવા માટે પૂરતો સમર્થ બને છે. પછીથી તે પૂર્ણ રીતે અગ્રભાગે આવે છે, મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિક પરદાને તોડે છે અમે અંધઃપ્રેરણા ઉપર શાસન જમાવીને પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરે છે. પ્રકૃતિ પછીથી આત્મા ઉપર પોતાનો પ્રભાવ નાખતી નથી, પરંતુ આત્મા, પુરુષ, પોતાની આજ્ઞાઓ પ્રકૃતિ ઉપર લાદે છે.

*

તમારી મનોવૈજ્ઞાનિક-પૃથક્કરણની તાલીમ ભૂલ હતી. તેણે, ઓછામાં ઓછું અત્યાર સુધી તો શુદ્ધિકરણનું કાર્ય વધારે જટિલ બનાવેલું છે, નાહ કે સહેલું. ફ્રોઇડનું મનોવૈજ્ઞાનિક વિશ્વેષણ એ છેવી વસ્તુ છે જેને માણસે યોગની સાથે સાંકળવું જોઈએ. તે એક અમુક ભાગ લે છે, પ્રકૃતિનો સૌથી અધ્યકારમય, સૌથી જોખમી અને સૌથી અનિન્દ્રાનું હુરસ્ત, નિમનતર પ્રાણિક અવચેતનાનું સ્તર, સૌથી રોગિષ્ટ ઘટનાને અલગ પાડીને તેની ગુણવત્તા બતાવે છે અને પ્રકૃતિમાં રહેલા તેના સાચા ભજવવાના ભાગનું પ્રમાણ વગરનું કાર્ય દર્શાવે છે. આધુનિક મનો-વિજ્ઞાન એક બાલ્યાવસ્થાનું વિજ્ઞાન છે અને તે ઉતાવળિયું, ફાંકાં મારતું અને બેઢંગું છે. જે રીતે બધા બાલ્યાવસ્થાના વિજ્ઞાનમાં બને છે તે પ્રમાણે, માનવ-મનની વિશ્વરૂપ ટેવ - એક આંશિક અથવા સ્થાન પરનું સત્ય લઈને, અયોગ્ય રીતે સર્વ-સામાન્ય બનાવવામાં આવે છે. એને પોતાની સાંકડી વ્યાખ્યામાં સમગ્ર પ્રકૃતિના ક્ષેત્રને સમજવવા પ્રયત્ન થાય છે તે પ્રમાણે જ અંધી બનેલું છે. તે ઉપરાંત કામ-વાસનાની જટિલતાઓની અગત્યતાની અતિશ્યેક્ષિત કરેલી છે તે જોખમી જૂઠાણું છે અને તેની બહુ વિકૃત અસર થાય છે અને મન અને પ્રાણને પહેલાં કરતાં વધારે મૂળભૂત રીતે અશુક્ષ બનાવવાનું વલણ ધારણ કરે છે.

એ સાચું છે કે માણસમાં રહેલી પૃષ્ઠસ્થ ચેતના તેની પ્રકૃતિનો સૌથી વિશાળ ભાગ છે અને તેની અંદર અદશ્ય સક્રિયતાઓનું ગુમ રહસ્ય સમાયેલું છે; અને તે તેની બાબ્ય પ્રવૃત્તિઓની સૂમજ આપે છે. પરંતુ નિમન પ્રાણમય અવચેતન જેને ફ્રોઇડનું મનોવિજ્ઞાનિક પૃથક્કરણ જાણતું હોય એવું લાગે છે - અને તેમાંથી પણ તે અમુક ધૂંધળા પ્રકાશિત ખુલ્લાઓને જ જણે છે - અને

તે વસ્તુ સમગ્ર પૃષ્ઠસ્થ ચેતનાના મર્યાદિત અને બહુ નિમ્ન કોટીના ભાગને જ જાણે છે. પૃષ્ઠસ્થ ચેતના પાછળ રહે છે અને સપાટી ઉપરના સમગ્ર માનવીને જાણે છે; તેની પોતાની અંદર વધારે વિશાળ અને વધારે કાર્યદક્ષ મન હોય છે જે સપાટી ઉપરના મનની પાછળ હોય છે અને સપાટી ઉપરના શારીરિક અસ્તિત્વની પાછળ એક વધારે સૂક્ષ્મ અને મુક્ત શારીરિક ચેતના રહેલી હોય છે. અને તેમનાથી ઉપર ઊંઘ્ર અતિચિતની પ્રત્યે, તેમજ તેમની નીચે નિમ્નતર અવ્યેતન સ્તરો પ્રત્યે, ખુલ્લી થાય છે. જો માણસને પ્રકૃતિને વિશુદ્ધ કરીને તેનું રૂપાંતર કરવાની ઈચ્છા થાય તો આ ઊંઘ્રતર સ્તરો પ્રત્યે તેણે ખુલ્લા થવું જોઈએ અને તેમની આગળ પૃષ્ઠસ્થ ચેતના અને સપાટી ઉપરના સ્વરૂપને રૂપાંતર માટે ધરી દેવાં જોઈએ. આ વસ્તુ પણ સંભાળ-પૂર્વક કરવાની છે, અપરિપૂર્ક રીતે અને ઉત્તાવળથી નહિ; તેમાં ઊંઘ્રતર માર્ગદર્શનને અનુસરવું જોઈએ અને કાયમ સાચું વલાણ રાખવું જોઈએ; નહિ તો પછી જે બળને નીચે જેંચવામાં આવે છે તે પ્રકૃતિના તમોગ્રસ્ત અને નબળા માળખા માટે વધારે પડતા જલદ થાય. પરંતુ નિમ્ન ચેતનાને ખુલ્લી કરવાની શરૂઆત કરવાથી તેમાં જે કોઈ વસ્તુ અનિષ્ટ અથવા તમોગ્રસ્ત હોય તેને આગળ ધરવી એટલે પોતાના માર્ગ-માંથી બહાર જઈને મુશ્કેલીને આમંત્રણ આપવું. પ્રથમ તો માણસે ઊંઘ્રતર મન અને પ્રાણને સમર્થ અને મક્કમ તથા ઊંઘ્રમાંથી આવતાં પ્રકાશ તથા શાંતિ વડે પરિપૂર્ણ કરવાં જઈએ, પછીથી વ્યક્તિ ખુલ્લી થઈ શકે છે અથવા અવ્યેતનામાં પૂર્ણ સલામતિથી ઝૂઅકી મારી શકે છે અને એક ઝડપી અને સફળ ફેરફાર, માટે થોડી તક લે છે.

“અનુભવ” વડે વસ્તુઓમાંથી મુક્ત થવાની પદ્ધતિ પણ જોખમી હોઈ શકે; કારણ કે આ રીતે માણસ મુક્ત થવાને બદલે વધારે સહેલાઈથી ફસાઈ જાય છે. આ પદ્ધતિની પાછળ બે પ્રખ્યાત મનોવૈજ્ઞાનિક હેતુઓ છે. એક, હેતુપૂર્વક થકવી નાખવાનું લક્ષ્ય જે અમુક પ્રસંગોમાં જ સાચું પડે છે, ખાસ કરીને જ્યારે કોઈ સ્વાભાવિક વલાણનો વધારે પડતો સમર્થ કાબૂ હોય, અથવા તેમાં એટલી બધી કાર્યશક્તિ હોય તેમાંથી “વિચાર” દ્વારા મુક્ત ન થવાતું ન હોય અથવા ઈનકારની કિયા દ્વારા તેની જગાએ સાચી ગતિનું સ્થાપન ન થઈ શકતું હોય; જ્યારે આ વસ્તુ વધારે પડતી થઈ જાય ત્યારે સાધકને સામાન્ય જીવનના સામાન્ય કાર્યમાં પાછા ફરવું પડે છે અને પાછળ રહેલા નવીન મન અને નવીન સંકલ્પ વડે સાચી અનુભૂતિ પ્રાપ્ત કરવી પડે છે અને પછી વિધન દૂર કરીને અથવા દૂર જવા તૈયાર થાય ત્યારે પાછા આધ્યાત્મિક માર્ગ જવાનું હોય છે. પરંતુ આ હેતુપૂર્વકનું લાલનપાલન કાયમ જોખમી હોય

છે, જે કે કેટલીક વખત અનિવાર્ય હોય છે. તે વસ્તુ ત્યારે જ સફળ થાય છે જ્યારે સ્વરૂપમાં સાક્ષાત્કાર તરફ જવાનો સમર્થ સંકલ્પ હોય; કારણ કે ત્યાર પછી આવું લાલનપાલન એક મજબૂત અસંતોષ અને પ્રત્યાધાત લાવે છે, “વૈરાગ્ય” અને પૂર્ણતા તરફનો સંકલ્પ પ્રકૃતિના અનિરદ્ધુક ભાગોમાં લઈ જઈ શકાય છે.

“અનુભવ” માટેનો બીજો હેતુ સામાન્ય રીતે તેને બંધબેસતો કરવા માટેનો હોય છે; કારણ કે સ્વરૂપમાંથી કોઈ વસ્તુનો ઈનકાર કરવા માટે વ્યક્તિને પ્રથમ તેના વિશે સચેતન બનવું પડે છે, તેના કાર્યની સ્પષ્ટ આંતર અનુભૂતિ પ્રાપ્ત કરવી પડે છે અને પ્રકૃતિમાં તેની કાર્ય કરવાની વાસ્તવિક જગાને શોધવી પડે છે. પછીથી જે તે સમગ્ર રીતે ખોટી ગતિ હોય તો વ્યક્તિ તેને બાકાત કરવા માટે તેના ઉપર કાર્ય કરી શકે છે અથવા જે તે ઉધ્વર્તર અને સાચી ગતિનું પતન હોય તો તેના ઝૂપાંતર માટે કાર્ય કરી શકે છે. મનોવૈજ્ઞાનિક પૃથક્કરણમાં આ કે આવી કોઈ વસ્તુનો કઠંગી રીતે અને અયોગ્ય રીતે પ્રયત્ન થયો છે અને મનોવૈજ્ઞાનિક પૃથક્કરણની પદ્ધતિમાં પ્રાથમિક અને અપૂર્ણ જ્ઞાન છે. નિમ્ન ગતિઓને ચેતનાના પૂર્ણ પ્રકાશમાં ઊંચે ઉઠાવવાની પ્રક્રિયા જેથી આપણે તેને જાહી શકીએ અને કાર્ય કરી શકીએ એ અનિવાર્ય છે, કારણ કે તેના વગર પૂર્ણ ઝૂપાંતર થઈ શકે નહિ. પરંતુ તે વસ્તુ સાચી રીતે ત્યારે જ સફળ થાય જ્યારે ઉધ્વર્ષ પ્રકાશ અને બળ જે વલાજુમાં ફેરફાર કરવાનો છે તેના બળને વહેલા કે મોડા જીતવા માટે પૂરતા પ્રમાણમાં કાર્ય કરે. ધણા માણસો “અનુભવના” બહાના નીચે કેવળ વિરોધી ગતિને ઉત્પન્ન કરે છે એટલું જ નહિ પરંતુ તેનો ઈનકાર કરવાને બદલે પોતાની અનુમતિ આપીને ટેકો આપે છે, તેને ચાલુ રાખવા માટે અથવા તેના પુનરાવર્તન માટે ન્યાયી ઠરાવવાનાં બહાનાંએ શોધે છે અને આ રીતે તેની સાથે રમત રમે છે, તેને પાછા આવવામાં રસ લે છે અને તેને કાયમી બનાવે છે, પછીથી જ્યારે તેમને તેનામાંથી મુક્ત થવું હોય ત્યારે તે વસ્તુનો તેમના ઉપરનો કાબુ એટલો બધો સમર્થ હોય છે કે તેની પકડમાં તેઓ નિઃસહાય બની જય છે અને એક પ્રચંડ સંઘર્ષ અથવા પ્રભુકૃપાનો વરચે પ્રક્ષેપ જ તેમને મુક્ત કરી શકે છે. કેટલાક માણસો આ વસ્તુ પ્રાણના વળમાંથી અથવા વિકૃતિમાંથી કરે છે, અને બીજ કેટલાક કેવળ અવિદ્યામાંથી; પરંતુ યોગમાં, જીવનમાં હોય છે તે રીતે અવિદ્યાને ન્યાયી ઠરાવવાનું બહાનું પ્રકૃતિના બધા જ અવિદ્યામય ભાગોની સાથે અયોગ્ય વ્યવહારમાં આ જોખમ રહેલું હોય છે, પરંતુ કોઈ પણ ભાગ એટલો બધો અવિદ્યામય, જોખમી અને બુલ્લિવિહીન તથા પુનરાવર્તનમાં એટલો બધો જાદૂ નથી એટલો નિમ્ન પ્રાણમય અવચેતન અને તેની ગતિઓ છે. તેને અપરિપ્રક્રિયા દશામાં અથવા અયોગ્ય રીતે “અનુભવ” માટે ઉપર ઉઠાવવો એટલે સચેતન ભાગોને તેના અંધકારમય અને ગંદકીલય્ય મસાલાથી ગુંગળાવી નાખવા અને આ રીતે સમગ્ર

પ્રાણનું પ્રદૂષણ કરવું અને મનોમય પ્રકૃતિનું પણ. એટલા માટે વ્યક્તિએ કાયમ વિધાનાત્મક રીતે શરૂઆત કરવી જોઈએ નહિ કે નકારાત્મક અનુભૂતિથી. માણસે દિવ્ય પ્રકૃતિ, સ્થિરતા, પ્રકાશ, સમતા, વિશુદ્ધિ અને દિવ્ય સામર્થ્યની કોઈ વસ્તુ સયેતન સરૂપના આ ભાગોમાં જેમાં રૂપાંતર કરવાનું હોય તેમનામાં નીચે ઉતારી લાવવી જોઈએ; જ્યારે તે વસ્તુ પૂરતા પ્રમાણમાં બની આવે અને એક વિધાનાત્મક પાયાનું મજ્જમ રીતે સ્થાપન થાય ત્યારે જ છબ્બવેશી અવયેતનનાં વિરોધી તરવોને ઉપર ઉઠાવવા એ સહિસલામતી ભર્યું છે જેણી કરીને દિવ્ય સ્થિરતા, પ્રકાશ, બળ અને જ્ઞાન દ્વારા તેમનો વિનાશ કરી શકાય અને બાતલ કરી શકાય. તેમ છતાં પણ, નિમન મસાલાનો પૂરતો પુરવઠો પોતાની જતે જ ઉપર ઊઠી આવશે અને આ વિધનોને દૂર કરવા માટે તમારે જરૂર હશે એટલા પ્રમાણમાં અનુભવ આપશે; પરંતુ પછીથી તેમની સાથે કાર્ય કરવામાં ઊર્ધ્વતર આંતરિક માર્ગદર્શન નીચે ઓછું જોખમ રહેશે.

*

જ્યારે આ બધા મનોવિજ્ઞાની પૃથક્કરણ કરનારાઓ આધ્યાત્મિક અનુભૂતિને તેમની ટોર્ચના ઝંખા પ્રકાશથી વિવેચન કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે તેમને ગંભીર રીતે સ્વીકારવા માટેનું કામ મારે માટે મુશ્કેલ બને છે - તેમ છતાં માણસે તે પ્રમાણે કરવું જોઈએ, કારણ કે અધ્ય-જ્ઞાન પણ શક્તિશાળી વસ્તુ છે અને સાચા દિવ્ય સત્યની આગળ આવવામાં મોટું વિધનરૂપ બને છે. આ નવું માનસશાખ મને એવા પ્રકારનું લાગે છે જ્ઞાને બાળકો કોઈ સંક્ષેપીકરણ કરતાં હોય અને તેમનામાં પૂરતા પ્રમાણમાં કક્ષો પણ ન આવડતો હોય. તેઓ અવયેતનના એ-બી-સી-ડીને મૂજીને તેની સાથે રહસ્યમય ભૂગર્ભની નીચે પરમ અહંકારને એકસાથે મૂકે છે અને ઉત્સાહમાં આવી જાય છે અને કલ્પના કરે છે કે તમોગ્રસ્ત શરૂઆતોનું તેમનું પ્રથમ પુસ્તક (સી-એ-ટી=કેટ, ટી-અર-ઈ-ઈ=ટ્રી) સાચા જ્ઞાનનું હાઈ છે. તેઓ નીચેથી ઉપર નજર કરે છે અને નિમનતર અંધકારો દ્વારા ઊર્ધ્વતર પ્રકાશોની સમજ આપે છે; પરંતુ આ બધી વસ્તુઓનો પાયો ઊર્ધ્વમાં છે અને નહિ કે નીચે, ઉપરિ ઘૂંઘ એષામ. અતિચિત અને નાહે કે અવયેતન એ વસ્તુઓનો સાચો પાયો છે. કમળનું અર્થઘટન કાદવ, જેમાંથી તે અહીં ઉત્પન્ન થયું છે, તેનાં રહસ્યોનું પૃથક્કરણ કરવાથી નહિ મળે; તેનું રહસ્ય કમળનો જે સ્વર્ગીય નમૂનો છે જે ઊર્ધ્વમાં કાયમ માટે પ્રકાશમાં ખીલી ઊઠે છે તેમાંથી શોધી શકાય છે. તે ઉપરાંત આ બધા માનસશાખીઓનું આત્મપસંદગીનું ક્ષેત્ર નિર્માલ્ય, અંધકારમય અને મર્યાદિત છે. તમે અંશને જાણવું જોઈએ. મહત્તર માનસશાખનું ભાવિ તેની ઘડીની રાહ જોઈ રહ્યું છે જેના પાસે આ બધાં કુદ્ર ફંઝાંઓ અદર્શ થશે અને શૂન્ય બનશે.

ઇપાંતર માટેની સર્વસામાન્ય અશક્તિનું એક બીજું કારણ છે જે અત્યારે સાધકને વેદના આપે છે. કારણ કે સાર્વના, સામાન્ય હકીકત તરીકે અત્યારે અને ધ્યાન લાંબા સમયથી નીચે અચિતમાં ઉત્તરી આવી છે. પ્રકૃતિના તે ભાગમાં ઇપાંતર કરવાનું દબાળ અથવા પુકાર થયેલો છે જે સીધેસીધો અચિત ઉપર આધાર રાખે છે, ગાંઠાઈ ગયેલી ટેવો, સવયંસંચાલિત ગતિઓ, પ્રકૃતિનું યાંત્રિક પુનરાવર્તન, જીવન પ્રત્યે અનૈચિદ્ધક પ્રતિકારો, જે સર્વ વસ્તુઓ માણસના બદ્ધ થયેલા ચારિત્યની વસ્તુઓ છે. જો સાંપૂર્ણ આધ્યાત્મિક ઇપાંતર માટેની કોઈ તક હોય તો આ વસ્તુ બનવી જ જોઈએ. બળ (સામાન્ય રીતનું અને નહિ કે વ્યક્તિગત રીતનું) તેને શક્ય બનાવવા કાર્ય કરે છે, તેનું દબાળ એ માટે છે - કારણ કે, બીજી ભૂમિકાઓ ઉપર ઇપાંતર શક્ય બનેલું છે (ખાસ ધ્યાન રાખો કે દરેકને તેની ખાતરી આપવામાં આવતી નથી). પરંતુ અચિતને પ્રકાશ પ્રત્યે ખુલ્લું કરવું એ ભગીરથ કાર્ય છે; બીજી ભૂમિકાઓ ઉપર ફેરફાર કરવો એ પ્રમાણમાં સહેલું છે. હજુ સુધીમાં આ કાર્યની ફક્ત શરૂઆત થઈ છે અને એમાં આશ્વર્ય નથી કે વસ્તુઓ કે માણસોમાં કોઈ ફેરફાર જણાતો નથી. તે યોગ્ય સમયે આવશે પરંતુ ઉત્તાપણથી નહિ થાય.

અનુભૂતિઓ વિશે કહેવાનું કે તેઓ બરાબર છે પરંતુ મુશ્કેલી એ છે કે તેઓ પ્રકૃતિમાં ફેરફાર લાવતી હોય એવું લાગતું નથી, તે ફક્ત ચૈતનાને સમૃદ્ધ કરે છે - મનની ભૂમિકા ઉપર બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર પણ, એવું દંશવિ છે કે તે પ્રકૃતિ જ્યાં હતી ત્યાં જ છાડી દે છે, સિવાય કે અલ્પ સંખ્યા માટે. એટલા માટે અમે પ્રથમ જરૂરિયાત તરીકે ચૈતસિક ઇપાંતર માટે આગ્રહ રાખીએ છીએ - કારણ કે તે પ્રકૃતિમાં જરૂર ઇપાંતર લાવે છે - અને તેનું મુખ્ય કારણ ભક્તિ, સમર્પણ વગેરે છે.

*

સૂર્યપ્રકાશિત માર્ગનું ત્યારે જ અનુસરણ થાય જે ચૈત્ય પુરુષ સતત અથવા સામાન્ય રીતે અગ્રભાગે હોય, અથવા જે વ્યક્તિમાં નૈસર્ગિક રીતે જ શક્તા અને સમર્પણનો ભાવ હોય, અથવા સૂર્યની દિશામાં તેનું મુખ હોય, અથવા ચૈતસિક પૂર્વ વ્યવસ્થા હોય (દા.ત. પોતાની આધ્યાત્મિક નિયતિમાં શક્તા), અથવા માણસમાં ચૈતસિક વલણ પ્રામ થયું હોય. તેનો અર્થ એવો નથી કે સૂર્યપ્રકાશિત માણસને કોઈ મુશ્કેલીઓ ન હોઈ શકે, પરંતુ તે તેમને પ્રસન્નતાપૂર્વક એવી રીતે માને છે, “આ બધું દિવસના કાર્યમાં આવી જય છે.” જે તેને માર ખાવો પડયો હોય તો એવું કહેવા તે શક્તિમાન હોય છે, “વારુ, તે કાંઈક વિચિત્ર બન્યું પરંતુ પરમાત્મા કોઈ વિચિત્ર ભાવમાં છે અને જે વસ્તુઓ કરવાની તેમની તેવી રીત હોય તો તે

સાચી રીત હોવી જોઈએ; હું પોતે જ કોઈ વિચિત્ર પ્રકારનો માણસ છું અને મને બરાબર કરવા માટે તે જ સાચો માર્ગ છે! પરંતુ બધા માણસો આવું વલાણ ન અપનાવી શકે અને સમર્પણ જે દરેક વસ્તુને બરાબર કરે છે એમ તમે કહો છો તે મુશ્કેલ છે. તેને પૂર્ણ રીતે કરવું મુશ્કેલ છે. એટલા માટે એમે પૂર્ણ સમર્પણનો એકદમ આગ્રહ રાખતા નથી, પરંતુ થોડી શરૂઆતથી પણ સંતોષ પામીએ છીએ, અને બાકીનું બીજું શક્ય એટલા પ્રમાણમાં વિકાસ પામશે.

મેં તમને સમજાવ્યું કે શા માટે આટલા બધા માણસો (બધા જ માણસો નહિ) આવી નિરાશાભરી પરિસ્થિતિમાં હોય છે, શુષ્ક અને વિષાદપૂર્ણ. તે વસ્તુ તમસ, જડતા, અચિત છે જેણે તેમના ઉપર કબજે જમાવેલો છે. પરંતુ તેની સાથે નાનકડો શારીરિક પ્રાણ છે જે જે સામાન્ય રોજિંદા અને સામાજિક જીવનની નાનકડી અને ક્ષુદ્ર વસ્તુઓમાં જ રસ લે છે અને બીજી કોઈ વસ્તુમાં રસ લેતો નથી. પહેલાં જ્યારે સાધના ઉચ્ચ સ્તરે ચાલતી હતી (મન, ઊધ્વ પ્રાણ વગેરેમાં) ત્યારે આશામના વિગતવાર કાર્ય અને જીવનમાં તેમજ એક આંતર જીવનમાં, ત્યારે તેમાં પુષ્કળ રસ અને ઉત્સાહ હતો; શારીરિક-પ્રાણ તે પ્રવાહમાં જેંચાઈ જતો. પરંતુ ઘણા માણસો માટે આ વસ્તુ બંધ થઈ ગઈ છે; તેઓ સંતોષ ન પામેલા પ્રાણમય શારીરિકમાં જીવે છે અને તેમને દરેક વસ્તુ પુષ્કળ શુષ્ક, નિરાશાભરી અને રસ વગરની અથવા સમસ્યારૂપ લાગે છે. તેમના આંતર-જીવનમાં અચિતમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા તમસે એક શિલા ઉત્પન્ન કરેલી છે અથવા સાંકડા ગળાની શીથી ઉત્પન્ન કરેલી છે અને તેમને તેમાંથી બહાર નીકળવાનો માર્ગ મળતો નથી. જો વ્યક્તિ સાચું વલાણ અને સ્થિતિ રાખી શકે, કાર્યમાં બળવાન રસ રાખી શકે અથવા સાધનામાં સમર્થ રસ રાખી શકે તો આ બધું શાંત થઈ જય, આ એક રોગ છે. તેનો ઉપાય છે સાચું વલાણ રાખવું અને કુમશ: અથવા જો વ્યક્તિ કરી શકે તો ઝડપી રીતે ઊધ્વ અભીષ્ટાને સવરૂપના આ ભાગમાં ઉતારી લાવવી જેથી કરીને સંજોગોની ગમે તેવી પરિસ્થિતિ હોય તોપણ તે સાચી સમતુલ્ય જગ્યા શકે, પછીયી સ્વીંપ્રકાશિત માર્ગ ઓછો અશક્ય લાગશે.

*

તમારી મુશ્કેલીઓની ઉત્કટતાનું કારણ એ છે કે યોગ અચિતના પથ્થરના નીચલા સ્તરમાં આવેલો છે અને તે વ્યક્તિમાં અને જગતમાં બધા જ પ્રતિકારનો પાયો છે અને આ પ્રતિકાર આત્માના વિજય સામે છે અને જે દિવ્ય કાર્ય આ વિજય તરફ દેરી જય છે તેની સામે પ્રતિકાર કરે છે. આશામના તેમજ બાહ્ય જગતમાં આ બધી મુશ્કેલીઓ સામાન્ય રીતની છે, થંકા. નિરાશા, શક્ષાનો ઘટાડો

અથવા ખામી, આદર્શ માટેના ગ્રાણમય ઉત્સાહનો ક્ષય, ગુંચવણ અને ભાવિ માટેની આશાનાં ફાંફાં, મુશ્કેલીનાં સામાન્ય લક્ષણો છે. બહારના જગતમાં વધારે ખરાબ ચિહ્નો છે જેવાં કે નિરાશાવાદ, કોઈ પણ વસ્તુમાં શાઢા રાખવાનો ઈનકાર, પ્રમાણિકતામાં ઘટાડો, પ્રચંડ ભ્રાટાચાર, ઝોરાક, સુખસગવડ, મોજશોખમાં જ વ્યસ્ત રહેવું અને ઊંધ્ર વસ્તુઓને બાકાત કરી નાખવી અને જગતમાં વધારે અને વધારે ખરાબ વસ્તુઓ બન્યા કરશે એવી આગાહી કરવી-તે બધું જ ગમે તેટલું તીવ્ર હોય છીતાં કામચલાઉ ઘટના છે જેના માટે, જે માણસો વિશ્વશક્તિનાં કાર્યો વિશે અથવા આત્માના કાર્ય વિશે જાણે છે તેઓ તૈયાર હતા જ. મેં અગાઉથી જોયેલું કે આ સૌથી ખરાબ વસ્તુ આવશે, પ્રભાત પહેલાંની ગાઢ અંધકારમય રાત્રી. આ અંધકાર પાછળ શું તૈયાર થઈ રહ્યું છે તે હું જાણું છું અને તેના આગમનની પ્રથમ નિશાનીઓ જેઈ શકું છું. જેઓ પરમાત્માની શોધ કરે છે તેમણે મક્કમપણે ઊભા રહેવું પડે છે અને તેમની શોધમાં ટકી રહેવું પડે છે. થોડા સમય પછી, અંધકાર જાંખો થઈને અદશ્ય થવાની શરૂઆત કરશે અને દિવ્ય પ્રકાશ આવશે.

*

હું જાણું છું કે આ સમય તમારા માટે તેમજ સર્વ માટે મુશ્કેલીનો સમય છે. તે સમગ્ર જગત માટે તેવો છે. ગોટાળો, મુશ્કેલી, અવ્યવસ્થા અને દરેક જગાએ ઊથલપાથલ વસ્તુઓની સામાન્ય સ્થિતિ છે. જે વધારે સારી વસ્તુઓ આવવાની છે તે પરદા પાછળ છે અને વધારે ખરાબ વસ્તુઓ દરેક જગાએ આગળ આવેલી છે. એક વસ્તુ કરવાની છે કે પકડી રાખવું અને પ્રકાશની ઘડી આવે ત્યાં સુધી ટકી રહેવું.

*

મને ડર છે કે હું તમારી સાથે પત્રલ્યવહાર કરનારાઓને ઠંડું આશ્વાસન આપી શકીશ - ખાસ કરીને હાલના સમય માટે. તેઓ હાલની પરિસ્થિતિ માટે નિસાસા નાખે છે, વસ્તુઓ ખરાબ સ્થિતિમાં છે, વધારે ખરાબ થતી જાય છે. અને ગમે તે સમયે સૌથી વધારે ખરાબ અને જે શક્ય હોય તો સૌથી ખરાબથી પણ સૌથી ખરાબ બની શકે છે - અને કોઈ પણ વસ્તુ ગમે તેટલી વિરોધાભાસી હોય છીતાં હાલના વિક્ષુબ્ધ જગતમાં શક્ય લાગે છે. તેમને માટે ઊત્તમ વસ્તુ એ છે કે તેમણે સમજવું જોઈએ કે આ બધી વસ્તુઓ જરૂરી હતી. કારણ કે કેટલીક શક્યતાઓને બહાર આવવાનું હતું અને તેમનામાંથી મુક્ત બનવાનું હતું જે નવીન અને વધારે સારા જગતનો આવિભાવ થવાનો હોય; તેને આગળ ઉપરના સમય માટે મુલતવી રાખવાથી કાંઈ ફાયદો ન થાય. તે, યોગમાં જે પ્રમાણે

બને છે, સ્વરૂપમાં રહેલી સક્રિય અથવા ગુમ વસ્તુઓને પ્રકાશમાં કાર્યોન્નિત કરવાની છે જેથી કરીને તેમને પડ્યો શકાય અને બહાર ફેંકી શકાય અથવા ઊંડાળમાં રહેલી ગુમતામાંથી તેમના વિશુદ્ધીકરણના હેતુ માટે બહાર કાઢવામાં આવે. તે ઉપરાંત તેઓ એ સૂત્ર યાદ રાખી શકે કે પ્રભાત પહેલાં રાત્રી સૌથી અંધકારમય હોય છે અને પ્રભાતનું આગમન અનિવાર્ય છે. પરંતુ તેઓએ એ ખાસ યાદ રાખવું જોઈએ કે આપણે જેનું પૂર્વદર્શન કરીએ છીએ તે જૂનું જગત જેનું બન્યું છે તેવા પોતનું નહિ હોય, પરંતુ કેવળ ભાતમાં જ અલગ નહિ હોય અને તે બીજા કારણો દ્વારા બની આવશે – તે ભીતરમાંથી બનશે અને બહારથી નહિ; તેથી ઉત્તમ માર્ગ એ છે કે બહાર બનતી શોક કરવા લાયક વસ્તુઓ માટે વધારે વ્યસ્ત ન રહેવું પરંતુ પોતે પોતાની અંદર વિકાસ સાધવો જેથી કરીને નવીન જગત માટે તૈયાર થાય, પછી તે ગમે તે પ્રકારનું સ્વરૂપ લે.

*

અંધકારમાં મક્કમ રીતે ટકી રહો; ત્યાં પ્રકાશ રહેલો છે અને અંતે વિજ્ય પ્રામ કરશે.

¶

વિભાગ ૬

આ ચોગમાર્ગમાં રહેલી મુશ્કેલીઓ

આ યોગમાર્ગમાં રહેલી મુશ્કેલીઓ

આધ્યાત્મિક માર્ગમાં પ્રવેશ કરનાર સર્વને મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે, જે મુશ્કેલીઓ તેમની પ્રકૃતિમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને જે બહારથી આવે છે. પ્રકૃતિમાં રહેલી મુશ્કેલીઓની ઉપર તમે વિજ્ય પ્રાપ્ત કરો ત્યાં સુધી વારંવાર આવ્યા કરે છે; તેમનો સામનો બન્ને વસ્તુઓ, સામથ્ર્ય અને ધીરજથી કરવો જોઈએ. પરંતુ જ્યારે કસોટીઓ અને મુશ્કેલીઓ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે પ્રાણમય ભાગ નિરાશ થવા તરફ ઢળે છે. આ કેવળ તમને જ વિશિષ્ટ રીતે બંધબેસતું નથી પરંતુ બધા સાધકોને એવું બને છે તેમાં તમે સાધના માટે લાયક નથી એવો અર્થ નથી અથવા તમે નિઃસહાય છો એ વાજબી ઠરતું નથી. પરંતુ આ નિરાશાના પ્રત્યાધાતને જીતવા માટે તૈયાર તાલીમ લેવી પડશે. અને તમારે માતાજીના બળને તમને સહાય કરે એટલા માટે પુકાર કરવો પડશે.

જે માણસો આ માર્ગને સ્થિર રીતે વળગી રહે છે તેઓ તેમના આધ્યાત્મિક ભાવિ માટે ખાતરી રાખી શકે છે. જે કોઈ ત્યાં પહોંચવામાં નિષ્ફળ જય તો તે ફક્ત એક બે કારણસર હોઈ શકે, યા તો તેઓ માર્ગ છોડી દે તો અથવા તેમનામાં મહત્વાકંસ્કા, મિથ્યાભિમાન, કામના વગેરેની ઝંખના હોય અને સર્ચાઈપૂર્વક પરમાત્મા ઉપરનો આધાર છોડી દઈને તેમાંથી આડમાર્ગ ચડી જય.

*

સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે માણસોને, ખાસ કરીને ઘણા યુવાન લોકોને આ સાધનામાં જેંચી લેવા માટે બહુ આતુર રહેલું એ ડહાણુભર્યું નથી. જે સાધક આ યોગમાં આવે છે તેને સાચો સાદ થવો જોઈએ અને સાચો સાદ થયો હોય તો પણ માર્ગ પૂરેપૂરી મુશ્કેલીવાળો છે. પરંતુ જ્યારે વ્યક્તિ માણસોને ઉત્સાહ-પૂર્વક ભાવનાથી જહેરાત કરીને જેંચે છે ત્યારે એક નકલી અને અવાસ્તવિક અધિન પ્રગટ કરવાનું જોખમ છે. તે સાચો અધિન હોતો નથી અથવા થોડા સમય માટે જ ટકે એવો અધિન હોય છે, જે લાંબો સમય ટકતો નથી પણ પ્રાણમય મોજાંઓના ઘસારાથી ડૂબી જય છે. ખાસ કરીને જે યુવાનો હોય છે, જેઓ નમનીય હોય છે અને એવા વિચારોની પકડમાં આવે છે અને તેમના તરફ જે લાગણીઓનો વ્યવહાર કરવામાં આવે છે જે તેમની પોતાની હોતી નથી, તેમની સાથે આ પ્રમાણે ખાસ બને છે — પછીથી પ્રાણ પોતાની અસંતોષયેલી માગણીઓ સાથે ઉપર ઊઠી આવે છે અને તેઓ બે એકબીજાનાં વિરોધી બળો વર્ચ્યે જોલાં ખાય છે અથવા સામાન્ય જીવન તથા કાર્ય તથા દીર્ઘણા સંતોષના સમર્થ ખેંચાળને ઝડપી તાબે થાય છે જે યુવાનીનું સ્વાભાવિક વલાણ હોય છે. અથવા અયોગ્ય આધાર જે સાદ માટે તૈયાર.

નહેતો તેના દબાળ નીચે સહન કરવા તરફ વળે છે અથવા ઓછામાં ઓછું હજુ તૈયાર રહેતો નથી. જ્યારે માણસમાં પોતાનામાં સાચી વસ્તુ હોય છે, ત્યારે માણસ માર્ગની આરપાર પસાર થાય છે અને છેવટે સાધનાનો પૂર્ણ માર્ગ સ્વીકારે છે, પરંતુ આ પ્રમાણે કરનાર લઘુમતિમાં હોય છે. વધારે સારી વસ્તુ એ છે કે જે માણસો પોતાની જીતે આવે તેમને સ્વીકારવા અને તેવાઓમાંથી પણ તેમને સ્વીકારવા જેમને તેમનો પોતાનો સાચો પુકાર હોય અને જેઓ ખંતીલા હોય.

*

આવો વેદના માટે કોઈ અનિવાર્ય નિયમ નથી. આત્મા દુઃખ સહન કરતો નથી; આત્મા બધી વસ્તુઓ પ્રત્યે સ્થિર અને સમત્વવાળો હોય છે અને ચૈત્ય પુરુષને જે દુઃખ થાય છે તે પરમાત્માના સંકલ્પની સામે પ્રકૃતિનો પ્રતિકાર થાય છે તેનું દુઃખ હોય છે; અને જે સત્ય, શુભ અને સુંદર પ્રત્યેનો પુકાર હોય છે તેના પ્રત્યે વસ્તુએ અને માણસો જે પ્રતિકાર કરે છે તેનું દુઃખ હોય છે. વેદનાની જેને અસર થાય છે તે પ્રાણમય પ્રકૃતિ અને શરીરને થાય છે. જ્યારે આત્મા પરમાત્માની નજીક જાય છે, ત્યારે મનમાં એક પ્રકારનો પ્રતિકાર હોય છે અને તેનું સામાન્ય સ્વરૂપ ઈનકાર અને શંકાનું હોય છે—જે મનોમય અને પ્રાણમય દુઃખ ઉત્પન્ત કરી શકે. તે ઉપરાંત પ્રાણમય પ્રકૃતિમાં એક પ્રતિકાર હોઈ શકે, જેનું મુખ્ય લક્ષણ કામના છે અને કામનાના પદાર્થો પ્રત્યે આકર્ષણ હોય છે, અને જો આ ક્ષેત્રમાં આત્મા અને પ્રાણમય પ્રકૃતિ વચ્ચે સંધર્ષ હોય, એક દિવ્ય આકર્ષણ અને અવિદ્યાના ઝેંચાણ વચ્ચે સંધર્ષ હોય તો એ સ્પષ્ટ છે કે મન અને પ્રાણમય ભાગોને અતિશય દુઃખ હોય. શારીરિક ચેતના પણ એક પ્રત્યાધાત આપે છે જે સામાન્ય રીતે મૂળભૂત જડતાનો પ્રતિકાર હોય છે, શારીરિકના પોતાના મસાલામાં એક તમોગ્રસ્તતા, એક અપરિસંશાનપણું, ઊર્ધ્વ ચેતના પ્રત્યે પ્રત્યુત્તર આપવાની અશક્તિ, એક નિમનતર પ્રકૃતિ પ્રત્યે યાંત્રિક રીતે નિઃસહાય રીતે પ્રત્યુત્તર આપવાની ટેવ, ભલે તેને પોતાને તે પ્રમાણે કરવાની ઈચ્છા ન હોય: તેના પરિણામે બન્ને પ્રાણમય અને શારીરિક દુઃખ ઉત્પન્ત થાય છે. તે ઉપરાંત વિશ્વરૂપ પ્રકૃતિનો પ્રતિકાર હોય છે, જેની ઈચ્છા સ્વરૂપને અવિદ્યામાંથી દિવ્ય પ્રકાશ તરફ મુક્ત થવા દેવા માટેની નથી હોતી. આ વસ્તુ જૂની ગતિઓને ચાલુ રાખવા માટે પ્રચંડ આગ્રહનું સ્વરૂપ લે છે, અને તેમનાં આંદોલનો મન અને પ્રાણ અને શરીર ઉપર ફેંકે છે જેથી કરીને જૂના વિચારો, આવેંગો, કામનાઓ, લાગણીઓ અને પ્રત્યુત્તરો તેમને બહાર ફેંકી દેવામાં આવ્યા હોય અને ઈનકાર કરવામાં આવ્યો હોય છતાં ચાલુ રહે છે અને બહારથી ડુમલો કરતા લશકરની માફક આવે છે અને ત્યાં સુધી આવે છે જ્યાં સુધી સમગ્ર પ્રકૃતિ પરમાત્માને અર્પણ થયેલી હોય તે તેમને અનુમતિ આપવાનો ઈનકાર કરે છે. આ

વિશ્વરૂપ પ્રતિકારનું સ્વલ્ષ્ણી સ્વરૂપ છે, પરંતુ તે પરલક્ષી સ્વરૂપ પણ લઈ શકે છે-વિરોધ, નિંદા, હુમલાઓ, જુલમ, ધણા પ્રકારની કમનસીબીઓ, વિરોધી પરિસ્થિતિઓ અને સંજોગો, દર્દ, માંદગી, માણુસો અથવા બજો તરફથી આવતા હુમલાઓ. ત્યાં પણ વેદનાની શક્યતા સ્પષ્ટ હોય છે. તે બધાનો સામનો કરવાની બે રીતો હોય છે-પ્રથમ રીત છે આત્માની, સ્થિરતાની, સમતાની, એક ભાવના, સંકળ્પ, મન, પ્રાણ અને શારીરિક ચેતનાની જે મક્કમપણે પરમાત્મા પ્રત્યે વળેલી રહે અને શંકા, કામના, આસક્તિ, વિષાદ, દર્દ, દુઃખ, જરૂરતાનાં બધાં સૂચનોમાં પણ અડગ રહે. આ વસ્તુ શક્ય ત્યારે બને જ્યારે આંતર-સ્વરૂપ જગ્રત થાય, જ્યારે માણુસ પોતાના આત્મા વિશે, આંતર મન વિશે, આંતર પ્રાણ અને આંતર શારીરિક વિશે સભાન બને, કારણ કે તે વસ્તુ પોતાની જતને પરમાત્માની સાથે સંવાદમાં રહે, અને પછીથી સ્વરૂપમાં એક વિભક્તતા આવે જાણે કે બે સ્વરૂપો હોય, એક અંદરનું, સ્થિર, સમર્થ, સમતાયુક્ત, અવિક્ષુબ્ધ, દિવ્ય ચેતના અને દિવ્ય બળની નહેર અને એક બીજું બાધ્ય સ્વરૂપ જેના ઉપર નિમન પ્રકૃતિ પોતાનો હકદારો રજૂ કરે; પરંતુ પછીથી બીજા સ્વરૂપની વિક્ષુબ્ધતાઓ કોઈ બહારની સપાટી ઉપરની વસ્તુ બને છે જે એક બાધ્ય તરંગ (મોઝ) થી વધારે હોતી નથી. આ ત્યાં સુધી જ હોય છે, જ્યાં સુધી આ વસ્તુઓ આંતર સ્વરૂપના દબાણ નીચે જાંખી પડીને ડૂબી ન જય, અને બાધ્ય સ્વરૂપ પણ સ્થિર, એકાગ્રતાયુક્ત અને અવિરોધ્ય ન બને. એક ચૈતસિક રીત પણ છે-જ્યારે ચૌત્ય પુરુષ પોતાની અંતહીં શક્તિમાંથી બહાર આવે છે, તેનું સમર્પણ, ભક્તિ, પરમાત્મા પ્રત્યેનો પ્રેમ, આત્માર્પણ, સમર્પણ બહાર લાવે છે અને આ વસ્તુઓ મન, પ્રાણ અને શારીરિક ચેતના ઉપર લાદે છે અને તેમની સર્વ ગતિઓને પરમાત્માભિમુખ વાળવાની ફરજ પાડે છે. જે ચૌત્ય પુરુષ સમગ્ર સમય દરમિયાન સમર્થ અને સ્વામી રહે, તો પછી કોઈ આત્મલક્ષી દર્દ રહેતું નથી અને પરલક્ષી દુઃખ આત્મા અથવા ચેતનાના બીજ ભાગોને અસર કરી શકતું નથી-માર્ગ સૂર્ય-પ્રકાશિત હોય છે અને સમગ્ર સાધનાનો સૂર મહાન આનંદ અને મધુરતાવાળો હોય છે. બાધ્ય હુમલાઓ અને વિરોધી સંજોગો વિશે એવું છે કે તેનો આધાર બળના કાર્ય ઉપર છે, બાધ્ય પ્રકૃતિ સાથે સ્વરૂપના સંબંધોના રૂપાંતર ઉપર; જેમ જેમ દિવ્ય બળનો વિનય આગળ ધેય છે તેમ તેમ તેઓ નાભૂદ થશે, પરંતુ ગમે તેટલા લાંબા સમય સુધી તે ટકી રહે તોપણ સાધનામાં તેઓ વિદન ઉત્પન્ન કરી શકતા નથી, કારણ કે ત્યાર પછી વિરોધી વસ્તુઓ અને ઘટનાઓ તેની પ્રગતિ અને આત્માના વિકાસ માટેનું એક સાધન બને છે.

*

તમે જે મુશ્કેલીઓ ઉપર મોટે ભાગે અથવા પૂર્ણ રીતે વિજય મેળવ્યો છે તેના જેવી જ મુશ્કેલીએ જેનું કારણ અને મૂળભૂત પ્રકૃતિ એકસરખી છે તેમના ઉપર પણ તે રીતે જ જીત મેળવાય છે. તે એક સમયનો પ્રશ્ન છે અને તમારી અંદર રહેલી પરમાત્માના દબાણ પ્રત્યેની શાંતિ ઉપર આધાર રાખે છે જે વસ્તુ માણસનું રૂપાંતર કરે છે.

માનવ-પ્રકૃતિ અને વ્યક્તિનું ચારિત્ય એક રચના છે જે જૈતિક જગતના અચિતની અંદર તેમજ તેમાંથી બહાર ઉત્પન્ન થયેલો છે અને તે અચિતના દબાણમાંથી કદ્દી પૂર્ણ રીતે મુક્ત થઈ શકતાં નથી. આ જૈતિક જગતમાં જન્મેલા માણસમાં જેમ જેમ ચેતના વિકાસ પામતી જાય છે તેમ તેમ તે એની અવિદ્યાનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે અને ધીરે ધીરે જ્ઞાનનો સમાવેશ કરે છે અથવા જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવા મુશ્કેલી-પૂર્વક પ્રયત્ન કરે છે અને માનવ-પ્રકૃતિ તે અવિદ્યાની બનેલી છે અને વ્યક્તિનું ચારિત્ય અવિદ્યાનાં તત્ત્વોમાંથી બનેલું છે. જૈતિક પ્રકૃતિમાં જેમ બીજી બધી વસ્તુઓ છે તે પ્રમાણે તે ધારું ભાગે યાંત્રિક છે અને તેમાં ચોક્કસ પ્રકારનો એક પ્રતિકાર હોય છે અને ધાર્યો વખત તેની પાસે કોઈ ફેરફાર માટે માગણી કરવામાં આવે ત્યારે જિદ્દી રીતે અને સમર્થ રીતે પ્રતિકાર કરે છે. ચારિત્ય ટેવોનું બનેલું છે અને તે તેમને વળગી રહે છે, તેમને તેના સ્વરૂપના ધર્મ તરીકે વિચારવા માટેના વલાણવાળું હોય છે અને તેમાં ફેરફાર કરવો એ ધારું મુશ્કેલ કાર્ય છે સિવાય કે સંજગોના સમર્થ દબાણ નીચે થાય. ખાસ કરીને જૈતિક ભાગોમાં, શરીરમાં, સ્થૂલ મનમાં અને શારીરિક જીવનની ગતિઓમાં આ પ્રતિકાર ખાસ હોય છે; ત્યાં પ્રકૃતિમાં રહેલું તામસિક તત્ત્વ શક્તિશાળી હોય છે જેને ગીતા અપ્રકાશ પ્રકાશની ગેરહાજરી તરીકે વણ્ણવે છે અને તેમાં “અપરાવૃત્તિ” જડતાનું વલાણ, નિષ્ઠિયતા, પ્રયત્ન કરવાની નાખુશી હોય છે અને તેને પરિણામે જ્યારે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે ત્યારે પણ શંકા કરવાની તૈયારી, નિરાશ થવું અને વિષાદપૂર્ણ રહેલું, પ્રયત્ન છોડી દેવો, લક્ષ્યનો અને પ્રયત્નનો ત્યાગ કરવો અને આમ પડી ભાંગવાનું બને છે. સદ્ગુરૂભાગ્યે માનવ-પ્રકૃતિમાં એક સાત્ત્વક તત્ત્વ હોય છે જે પ્રકાશ તરફ વળે છે અને એક રાજસિક અથવા ગતિજ્ઞય તત્ત્વ છે જે ઈચ્છા કરે છે અને કાર્ય કરવાની જરૂર લાગે છે અને તેની પાસે કેવળ રૂપાંતર કરવાની જ ઈચ્છા ન કરાવી શકાય પરંતુ સતત પ્રગતિ કરવાની પણ ઈચ્છા કરાવી શકાય. પરંતુ આ તત્ત્વો પણ માનવ-અજ્ઞાન અને મૂળભૂત અચિતનાં વિધનોની મર્યાદિતતાને લઈને ક્ષુદ્રતા અને વિલક્ષ્ણતાથી પીડાય છે અને આધ્યાત્મિક પ્રયત્નનો પ્રતિકાર કરે છે તેમજ તેમાં સહાય પણ કરી શકે છે. એટલા માટે માનવ-પ્રકૃતિ અને વ્યક્તિગત ચારિત્ય માટે યોગ જે આધ્યાત્મિક ફેરફારની માગણી કરે છે તે મુશ્કેલીઓથી ભરપૂર છે અને વ્યક્તિ એમ કહી શકે કે માનવ અભીસાઓ અને

પ્રયત્નોમાં સૌથી મુશ્કેલ છે. જ્યાં સુધી તેને સહાય માટે સાંત્વક અને રાજસિક (ગતિશીલ) તર્વો છે ત્યાં સુધી તેનો માર્ગ વધારે સહેલો બને છે, પરંતુ સાંત્વક તર્વ પણ પોતાના જૂના વિચારોની આસક્તિ વડે, પહેલાં સેવેલા ખ્યાલ વડે, મનોમય પસંદગીઓ અને આંશિક નિર્જયો તથા અભિપ્રાયો અને તર્ક દ્વારા પ્રતિકાર કરી શકે છે અને ઉધ્વર્તર સત્યમાં વિદનરૂપ થાય છે; રાજસિક તર્વ તેના અહંકાર, તેના આવેગો, કામનાઓ અને મજબૂત આસક્તિઓ વડે, તેના મિથ્યાભિમાન અને આત્મપ્રશંસા, તેની સતત માગણીઓની ટેવને લઈને પ્રતિકાર કરે છે. પ્રાણના પ્રતિકારનું લક્ષણ બીજ કરતાં વધારે ઉગ્ર પ્રકારનું હોય છે અને બીજાઓની સહાયમાં તેની પોતાની ઉગ્રતા અને આવેગ લાવે છે અને તે તીવ્ર મુશ્કેલી, બળવો, ઉથલપાથથ અને અભ્યવસ્થાઓનું મૂળ છે જે યોગના માર્ગને મુશ્કેલ બનાવે છે. પરમાત્મા તો ત્યાં હોય છે પરંતુ પ્રકૃતિની શરતો ધર્મો અને સંજોગોની તેઓ ઉપેક્ષા કરતા નથી. પરમાત્મા તેનું પોતાનું કાર્ય, તેનું જગતમાં અને માનવમાં અને પરિણામે સાધકમાં પણ, અભીષ્ટુમાં, પ્રભુ વિશે જ્ઞાન ધરાવનાર અને પ્રભુપ્રેમીમાં પણ તે રીતે કાર્ય કરે છે; સંત અને સાધુને પણ મુશ્કેલીઓ ચાલુ રહે છે અને તેઓ પણ તેમની માનવ-પ્રકૃતિની મર્યાદામાં ચાલુ રહે છે. પૂર્ણ મુક્તિ અને સંપૂર્ણ પૂર્ણતા અને પરમાત્માનું પૂર્ણ સ્વામીત્વ અને પરમાત્માથી સર્વ ઉપરનું સ્વામીત્વ શક્ય છે પરંતુ તે એક સરળ યમત્કાર અથવા યમત્કારોની હારમાળાઓથી સામાન્ય રીતે બનતું નથી યમત્કાર જરૂર થઈ શકે છે અને થાય છે પણ ખરો પરંતુ તે ત્યારે જ થઈ શકે જયારે પૂર્ણ સાદ આવે અને આત્માનું પૂર્ણ સમર્પણ થાય અને પ્રકૃતિનું વિશાળતમ ખુલ્લાપણું હોય.

તેમ છીતાં, આત્માનો જો સાદ હોય, જો કે પૂર્ણપણે ન હોય, તોપણ ગમે તેટલી મહાન અને જિદ્દી મુશ્કેલીઓ હોય છીતાં અંતિમ અને સુધારી ન શકાય એવી નિષ્કળતા હોતી નથી; અનુસધાનની દોરી તૂટી જાય છીતાં ફરીથી તેને હાથ ઉપર લઈને જેડી દેવામાં આવે છે અને છેવટના અંત સુધી લઈ જવામાં આવે છે. પ્રકૃતિના પોતાનામાં પણ આંતર જરૂરિયાત પ્રમાણે એક કાર્ય ચાલે છે જે ગમે તેટલું મંદ હોય છીતાં પરિણામ લાવે છે. પરંતુ અમુક આંતર અનુમતિ જરૂરી છે; તમે તમારી અંદર જે પ્રગતિની નોંધ લીધી છે તે આ હકીકતને લઈને છે કે તમારા આત્માની અંદર અને પ્રકૃતિના ભાગમાં પણ આ સંમતિ હતી. મને રૂપાંતર માટે આગ્રહ રાખ્યો અને પ્રાણના અમુક ભાગે તે માટે ઈચ્છા કરી; મનના અમુક ભાગમાં અને પ્રાણના અમુક ભાગમાં રહેલા પ્રતિકારે તેને મંદ અને મુશ્કેલ બનાવ્યું પરંતુ તેને અટકાવી શક્યું નહિ.

તમે પૂછો છો કે હું તમે શું કરો એમ ઈચ્છું છું. હું એમ ઈચ્છું છું કે તમારે ટકી રહેવું અને તમારી અંદર તમે જેનાથી પ્રગતિ કરી તે સંમતિ વધારે અને વધારે આપો જેથી કરીને અહીં રહેલો પ્રતિકાર ઓછો થાય અને છેવટે અદશ્ય થાય.

બુદ્ધિના ઉપયોગ ઉપર અને તમારી વ્યક્તિગત તર્ક શક્તિની સરચાઈ ઉપર તથા બધી જ બાબતોમાં નિર્ણય લેવાના તેના! હક ઉપર અતિશય આગ્રહ રાખવામાંથી મુક્ત થાઓ. કેટલીક ભૌતિક વસ્તુઓ અને સામાન્ય રીતે જગતના પ્રક્રો માટે બુદ્ધિનું પોતાનું સ્થાન છે — જો કે ત્યાં પણ તે ધણી ભૂલ કરનારી ન્યાયધીશી છે અથવા પારભૌતિક (તત્ત્વદર્શનનાં) તારણો અને સામાન્ય નિયમોની રચનામાં પણ તેને અમુક સ્થાન છે, પરંતુ યોગની બાબતમાં અથવા આધ્યાત્મિક વસ્તુઓમાં તે જે હક કરે છે તે ટકી શકે એમ નથી. ત્યાં રહેલી બાબ્ય બુદ્ધિની પ્રવૃત્તિઓ ફક્ત વ્યક્તિગત અભિપ્રાયોની રચના બાંધવા તરફ જ દોરી જાય છે નહિ કે દિવ્ય સત્યની શોધ તરફ. ભારતમાં કાયમ એ વસ્તુ સમજ લેવામાં આવી છે કે બુદ્ધ અને તેનું તર્કશાસ્ત્ર અથવા તેનો નિર્ણય આધ્યાત્મિક સત્યોનાં સાક્ષાત્કાર આપી શકતાં નથી પરંતુ બૌધ્ધિક વિચારોની રજૂઆતમાં ફક્ત સહાય કરી શકે છે; સાક્ષાત્કાર અંતરભૂતિથી જ આવે છે. તર્ક અને બુદ્ધિમતાથી તમે પરમાત્માનાં દર્શન કરી શકતા નથી, પરંતુ આત્મા તેને જોઈ શકે છે. મન અને બીજાં કારણો તે દર્શનમાં ભાગ લઈ શકે છે જ્યારે આત્મા તેમને તે દર્શન આપે અને તેઓ તેને આવકારે છે અને તેનો આનંદ માણે છે. પરંતુ મન પણ તેને અટકાવી શકે છે અથવા ઓછું દર્શનના સાક્ષાત્કારના માર્ગમાં લાંબા સમય માટે વિધનરૂપ રહી શકે છે. તે તેના અગાઉથી ઠસાવેલા જ્યાલો, પહેલેથી બાંધેલા વિચારો અને મનોમય પસંદગીઓ વડે આધ્યાત્મિક સત્યની વિરુદ્ધ એક દીવાલ બાંધે છે અને જે સત્યોનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો છે તે તેના અગાઉ બાંધેલા જ્યાલ પ્રમાણે બાંધબેસતો ન હોય તો તેને સ્વીકારવાનો ઈનકાર કરે છે, તે જ પ્રમાણે જે પરમાત્મા તેની પાસે એવા સ્વરૂપમાં હાજર થાય જેના માટે બુદ્ધિ તૈયાર ન થયેલી હોય અથવા તેણે અગાઉથી બાંધેલા નિર્ણયો અને પૂર્ણગ્રહેની વિગત અનુસાર ન હોય તો પરમાત્માને ઓળખવામાં પણ અટકાવે. માણસ પોતાની બુદ્ધિ ઉપર બીજી બાબતોમાં આધાર રાખી શકે એ શરતે કે મન ખુલ્લું અને તટસ્થ થવા પ્રયત્ન કરે તેમજ અયોજ્ય આવેગમાંથી મુક્ત બને અને એમ માનવા તૈયાર થાય કે તે કાયમ જ સાચું હોતું નથી અને કદાચ ભૂલ પણ કરી શકે છે; પરંતુ તેના ક્ષેત્રની બહારની જે બાબતો હોય તેમના ઉપર આધાર રાખવો એ સલામતી ભરેલ નથી અને ખાસ કરીને આધ્યાત્મિક સાક્ષાત્કાર અને યોગની બાબતોમાં, જે જીનન પ્રકારના જ્ઞાનની વસ્તુઓ છે.

*

મેં જે સૂર્યપ્રકાશિત માર્ગ વિશે અગાઉ વિધાનો કરેલ છે અને માનવ-પ્રકૃતિના માર્ગમાં સામાન્ય વિકાસ માટે યોગમાં જે મુશ્કેલ અને આણગમતા માર્ગોએ પસાર થવું પડે છે તેના વિશે જે કહેવું છે તે બન્ને વર્ચયે કોઈ વિરોધ નથી. સૂર્ય-પ્રકાશિત માર્ગનું તેવા માણસો જ અનુસરણ કરી શકે છે જેઓ સર્માણની સાધના કરે છે, પ્રથમ કેન્દ્રસ્થ સમર્પણ અને પણીથી સ્વરૂપના સર્વ ભાગોમાં એક વધારે પૂર્ણ આત્માર્પણ. જે તેઓ કેન્દ્રસ્થ સમર્પણને પ્રામ કરી શકે અને તેના માટેનું વલણ ટકાવી રાખે, જે તેઓ સંપૂર્ણ રીતે પરમાત્મા ઉપર આધાર રાખે તો તેમનો માર્ગ સૂર્યપ્રકાશિત થાય છે અને કદાચ સરળ અને સીધો પણ બની શકે છે. તેઓ બધી જ મુકેલીઓમાંથી મુક્ત ન થઈ શકે, કોઈ પણ સાંખ્યક ન થઈ શકે, પરંતુ તેમનો સામનો દર્દ અથવા નિરાશા વગર કરી શકે છે. જે રીતે જીના ખરેખર ભલામણ કરે છે કે યોગની સાધના “અનિર્વિષ્ણ ચેતસા” થવી જોઈએ – આંતર માર્ગદર્શનમાં શાદ્વા રાખીને અને તેનું વધારે અને વધારે દર્શન કરીને અથવા બાબ્યમાં ગુરુના માર્ગદર્શનમાં શાદ્વા રાખીને તેનું ત્યારે પણ અનુસરણ થઈ શકે છે જ્યારે માણસને કોઈ પ્રકાશ કે માર્ગદર્શનની પણ અનુભૂતિ ન હોય, અથવા જે તે હોય તો, અથવા માણસ એક પ્રકાશયુક્ત સ્થિર શાદ્વા અને આનંદપૂર્ણ ભક્તિ પ્રામ કરી શકે, અથવા આધ્યાત્મિક આશાવાદની તેની પ્રકૃતિ હોય અને તેનામાં એવી દઢ માન્યતા હોય અથવા લાગણી હોય કે પરમાત્મા જે કાંઈ કરે છે તે ઉત્તમ માટે જ હોય છે અને તે પણ જે કાર્ય કરે છે તે આપણે સમજી શકતા ન હોઈએ તો પણ ઉત્તમ હોય છે. પરંતુ બધામાં આ પ્રકારની પ્રકૃતિ હોતી નથી, ઘણા તો આનાથી ઘણા દૂર હોય છે અને પૂર્ણ અથવા કેન્દ્રસ્થ સમર્પણ પણ પ્રામ કરવું સહેલું નથી અને તેને કાયમ ટકાવી રાખવું એ માનવ પ્રકૃતિ માટે દુષ્કર છે. જ્યારે આ બધી વસ્તુઓ ન હોય તો આત્માની મુક્તિ પ્રામ થતી નથી અને આપણે એક કાયદાને (ધર્મને) અનુસરવો પડે છે અથવા એક સખત અને મુશ્કેલ સાધના કરવી પડે છે.

તે કાયદો (ધર્મ) આપણા ઉપર અવિદ્યા દ્વારા નાખવામાં આવ્યો છે; અને તે આપણા સ્વરૂપના બધા જ વિભાગોની પ્રકૃતિ છે : આપણું શારીરિક સ્વરૂપ સપણ રીતે જ અજ્ઞાનનો સમૂહ છે, પ્રાણ અવિદ્યાની કામનાઓ અને આવેગોથી પૂર્ણ છે, મન પણ અવિદ્યાનું એક કરણ છે જે કોઈક પ્રકારનું અપૂર્ણ અને ઘણે ભાગે નિર્મનતર અને બાબ્દ જ્ઞાન માટે ફાંફાં મારે છે. સાધકનો માર્ગ આ અવિદ્યા મારફતે પ્રગતિ કરે છે; ઘણા લાંબા સમય સુધી સધન અનુભૂતિ અથવા સાક્ષાત્કારનો કોઈ પ્રકાશ તેને મળતો નથી, ફક્ત મનની આશાઓ અને વિચારો અને માન્યતાઓ મળે.

છે જે સાચું આધ્યાત્મિક દર્શન આપતાં નથી; અથવા તેને પ્રકાશની ઝાંખીઓ અથવા પ્રકાશના ગાળાઓ પ્રાપ્ત થાય છે પરંતુ પ્રકાશ ધાર્યો વખત ચાલ્યો જાય છે અને તેજસ્વી ગાળાઓ બાદ અંધારાના લાંબા ગાળાઓ આવે છે. ધાર્યો વખત ફેરફારો, વારંવાર નિરાશાઓ અને અસંખ્ય ઠોકરો અને નિષ્ફળતાઓ આવે છે. યોગનો કોઈ પણ માર્ગ આવી મુશ્કેલીઓ અથવા વારંવાર ચલાયમાન સ્થિતિઓમાંથી મુક્ત અથવા સરળ હોતો નથી; ભક્તિમાર્ગને સૌથી સહેલો માનવામાં આવે છે છતાં આપણને સતત ફરિયાદો મળ્યા કરે છે કે વ્યક્તિ સતત શોધ કરે છે પરંતુ પરમાત્મા પ્રાપ્ત થતો નથી અને સારામાં સારી સ્થિતિમાં પણ ભરતી અને ઓટ આવ્યા કરે છે, “મિલન” અને “વિરહ”, આનંદ અને તુદન, પરમાનંદ અને નિરાશા. જે વ્યક્તિમાં શક્તા હોય અથવા શક્તાના અભાવમાં આરપાર જવાનો સંકલ્પ હોય તો વ્યક્તિ આગળ પ્રગતિ કરે છે અને પરમાત્માના સાક્ષાત્કારના આનંદ અને પ્રકાશમાં પ્રવેશ કરે છે. જે વ્યક્તિમાં સાચા સમર્પણની ટેવ પ્રાપ્ત થાય તો પછી આ વસ્તુઓની જરૂર નથી; માણસ સૂર્યપ્રકાશિત માર્ગમાં દાખલ થાય છે. અથવા જે માણસ જેને “શુદ્ધ ભક્તિ” કહેવામાં આવે છે તેનો થોડો પણ સ્પર્શ થાય તો જે કંઈ બને તેટલું પૂર્તું છે; માર્ગ સરળ બને છે અથવા સરળ ન બને તોપણ આપણને છેવટ સુધી પહોંચવા માટે સહાયકૃપ બનવા માટે પૂરતો છે અને જે અજ્ઞાની સાધકને વેદનાઓ અને પતનો વારંવાર બની આવે છે તે બનતાં નથી.

બધા જ યોગોમાં સાધકે ત્રણ મુખ્ય લક્ષ્યો પ્રાપ્ત કરવાનાં હોય છે : પરમાત્મા સાથેની એકતા અથવા તેમનો કાયમી સંપર્ક, આત્માની મુક્તિ અને ચેતનામાં અમુક ફેરફાર, આધ્યાત્મિક પરિવર્તન. આ ફેરફાર બીજાં બે લક્ષ્યોને પહોંચવા માટે જરૂરી છે, ખાસ કરીને અમુક કક્ષા સુધી જરૂરી છે અને ધારણાખરા સંઘર્ષ અને મુશ્કેલીઓનું કારણ આ છે; કારણ કે તે વસ્તુ સિદ્ધ કરવી સહેલી નથી; મનમાં ફેરફાર, હૃદયમાં ફેરફાર, સંકલ્પની ટેવોમાં ફેરફાર માટે ખાસ માગણી કરવામાં આવે છે અને આપણી અવિદ્યામય પ્રકૃતિ તેનો જિદ્દી રીતે પ્રતિકાર કરે છે. આ યોગમાં પ્રકૃતિના પૂર્ણ રૂપાંતરનું લક્ષ્ય રાખવામાં આવ્યું છે કારણ કે પૂર્ણ એકતા માટે તે જરૂરી છે અને કેવળ અંતરાત્મા અને આત્માની જ પૂર્ણ મુક્તિ નહિ પરંતુ પ્રકૃતિની પણ પૂર્ણ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની છે. તે ઉપરાંત તે કર્મયોગ પણ છે અને સમગ્ર દિવ્ય જીવનનો યોગ છે, તેના માટે પ્રકૃતિનું સમગ્ર રૂપાંતર સપણ રીતે જરૂરી છે; પરમાત્માની સાથેની એકતામાં દિવ્ય ચેતના અને દિવ્ય પ્રકૃતિનો સમાવેશ થાય છે. નેમાં ફક્ત “સાયુજ્ય” અથવા “સાલોક્ય” જ નહિ પરંતુ “સાદશ્ય” અથવા ગીતામાં કહેલું છે તે પ્રમાણે “સાધમ્ય” મુક્તિ પણ છે. પૂર્ણ યોગ એટલે ચતુર્વિંદ્ધ માર્ગ, મન માટે જ્ઞાનયોગ, હૃદય માટે ભક્તિયોગ, સંકલ્પ માટે કર્મયોગ અને સમગ્ર પ્રકૃતિ માટે પૂર્ણયોગ.

પરંતુ સામાન્ય રીતે, માણસ જે સંપૂર્ણ હદ્દ્યપૂર્વક આમાંથી કોઈ પણ માર્ગનું અનુસરણ કરે તો તેને ચારે માર્ગનું ફ્લં પ્રાપ્ત થાય છે. દા.ત. ભક્તિ વડે માણસ પરમાત્માની નજીક પહોંચે છે, તેના વિશે ઉત્કટ રીતે સભાન બને છે અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. કારણ કે પરમાત્મા દિવ્ય સત્ય અને દિવ્ય વાસ્તવિક્તા છે; ઉપનિષદો કહે છે કે તેને જાણવાથી માણસ સર્વને જાણે છે. ભક્તિ દ્વારા સંકલ્પને કર્મમાર્ગ ઉપર, પ્રેમમાર્ગ ઉપર અને પરમાત્માની સેવા અને પ્રકૃતિની વ્યવસ્થા તથા પરમાત્મા દ્વારા થતા કાર્યો તરફ દોરવામાં આવે છે અને તે કર્મયોગ છે. ભક્તિ દ્વારા ચેતનાનો અને પ્રકૃતિના કાર્યનો આધ્યાત્મિક ફેરફાર થાય છે અને તે ફેરફાર તરફનું પ્રથમ પગથિયું છે. તે જે પ્રમાણે ચતુર્વિધ માર્ગના બીજ માર્ગો સાથે છે. પરંતુ એવું બની શકે કે ભક્તિ દ્વારા અને પરિણામે પરમાત્મા સાથેના સંપર્કમાં મન અને હદ્દ્ય અને સંકલ્પના પ્રભાવ પ્રત્યે સ્વરૂપમાં ધારું વિદ્ધનો ઉત્પન્ન થાય. બૌધ્ધિક મનની અતિશય મહાન સક્રિયતા અને તેના પોતાના વિચારો, તેના પૂર્વગ્રહો, તેણે બાંધેલા જ્યાલો અને તેની અજ્ઞાની તર્કશક્તિ પ્રત્યે તેની આસક્તિ આંતર પ્રકાશ પ્રત્યેના દ્વારો બંધ કરી દે અને ભક્તિનું પૂર્ણ પૂર બધાને આવરી લે તેને અટકાવી દે; તે પોતાની સપાટી ઉપરની મનોમય સક્રિયતાને વળગી રહે અને ભીતરમાં જવાનો ઈનકાર કરે તથા ચૈતસિક દર્શાન અને આંતર હદ્દયની લાગણીઓને તેના માર્ગદર્શક તરીકે સ્વીકારવાનો ઈનકાર કરે, જે કે આ દર્શાન દ્વારા અને લાગણી દ્વારા ભક્તિનો વિકાસ અને વિજય થાય છે. તે જે પ્રમાણે પ્રાણમય સ્વરૂપના આવેગો અને કામનાઓ અને તેનો અહંકાર માર્ગને ઢંધી નાખે અને મન અને હદ્દયને પરમાત્માને આત્માર્પણ કરવામાંથી અટકાવે. માણસની શારીરિક ચેતનાની જડતા, અવિદ્યા અને અચેતનપણું, તેની વિચાર અને લાગણી અને કાર્યની બંધાઈ ગયેલી ટેવો પ્રત્યેની આસક્તિ, જૂના ચીલાઓમાં ચાલવાની તેની જિદ્દી વૃત્તિ જરૂરી ફેરફારમાં માર્ગમાં દખલરૂપ બને. આવા સંભેગોમાં પરમાત્માને પોતાનો સમય લેવો પડે; પરંતુ જે હદ્દયમાં સાચી ભૂખ હોય તો તે સર્વ વસ્તુઓ છેવટે સાક્ષાત્કારને અટકાવી શકતી નથી; તેમ છીતાં વિદ્ધનો દૂર થાય ત્યાં સુધી તેને રાહ જેવી પડે અથવા માર્ગ એટલો સ્વર્ચછ બને કે દિવ્ય શક્તિ વિરોધ વગર પોતાનું કાર્ય સપાટી ઉપરની પ્રકૃતિમાં કરી શકે ત્યાં સુધી રાહ જેવી પડે. ત્યાર પછી આંતર સરળતાના એવા ગાળાઓ આવે અને મનમાં થોડો પ્રકાશ આવે, ભક્તિ અથવા શાંતિના પણ એવા ગાળાઓ આવે છે, કર્મો અને સેવામાં આત્મનિવેદનના આનંદના ગાળાઓ આવે છે, કારણ કે આ વસ્તુઓ કાયમ રહેવા માટે લાંબો સમય લે છે અને ધારે સંધર્ષ અને અસ્વસ્થતા અને દુઃખમાંથી પસાર થવું પડે છે, છેવટે પરમાત્માનું કાર્ય દેખાશે અને તેની હાજરીમાં વ્યક્તિ જીવન ધારણ કરી શકશે.

મેં સૌથી ખરાબ રીતની યોગની મુશ્કેલીઓનું વળ્ણન કરેલું છે કારણ કે જેઓ સાક્ષાત્કાર માટે પૂર્વ નિર્મિત થયેલા છે તેઓને પણ તે અટકાવે છે અને મુશ્કેલીમાં મૂકે છે પરંતુ પ્રકાશ અને અંધકારના વારાફેરાઓ ધણી વખત આવે છે, શરૂઆતની સિદ્ધિઓ કદાચ આવે છું અને ભારે મુશ્કેલીઓ આવે છે, પ્રગતિ થાય છે, હુમલાઓ આવે છે અને પાછા પડવાનું પણ થાય છે, આગળ પ્રગતિની ગતિઓ થાય છે અને અવિદ્યાનાં કળણોમાં ફાંફાં મારવાનું પણ થાય છે. મહાન સાક્ષાત્કારો પણ આવે અને પ્રકાશ અને આધ્યાત્મિક અનુભૂતિની ભવ્ય જલદો પણ આવે અને તેમ છતાં લક્ષ્યને પ્રાપ્ત કરી શકાય નહિં; કારણ કે ઝોંગવેદના શબ્દોમાં કહીએ તો, માણસ જેમ જેમ એક શિખર ઉપરથી બીજા શિખર ઉપર ચઢે છે તેમ તેમ હજુ બીજું ધણું પ્રાપ્ત કરવાનું છે તેની સ્પષ્ટના થતી જાય છે.” પરંતુ કાયમ એવી કોઈ વસ્તુ હોય છે જે આપણને આગળ જેંચે જાય છે અથવા આગળ જવા દબાણ કરે છે. આ વસ્તુ અગ્રભાગે રહેલી કોઈ સચેતન વસ્તુનો આકાર લે, કોઈ શાસન કરનાર આધ્યાત્મિક વિચારનો આકાર, અવિનાસી અભીષ્ટા અથવા મક્કમ શલ્ફા જે કેટલીક વખત સંપૂર્ણ રીતે ઢંકાયેલી હોય અથવા અંધકારના ગાળાઓમાં અથવા પ્રચંડ ઉથલપાથદોમાં વિનાશ પામતી લાગે. પરંતુ જ્યારે વાંવાજેડું પસાર થઈ જાય અથવા રાત્રીનો અંધકાર પાતળો પડી જાય પછીથી ફરીથી દશ્યમાન થાય છે અને પોતાની અસરનું સ્થાપન કરે છે. પરંતુ તે ઉપરંત સ્વરૂપના મૂળ સારતત્ત્વમાં એવી કોઈ વસ્તુ હોઈ શકે જે કોઈ વિચાર અથવા મનમાં રહેલા સંકલ્પથી વધારે ગણન વસ્તુ હોય, હદ્યની અભીષ્ટા કરતાં વધારે ઊંડી અને વધારે કાયમી હોય છે પરંતુ માણસના નિરીક્ષણમાંથી ગુપ્ત રહેલી હોય છે. કોઈ માણસ મનની જિજ્ઞાસા વડે અથવા જ્ઞાનની ઈરદ્ઘાથી યોગ તરફ વળેલો હોય તો નિરાશા અથવા બીજા કોઈ કારણસર માર્ગમાંથી ખસી જાય છે; તેનાથી પણ વધારે પ્રમાણમાં કેટલાક માણસો આંતરિક મહત્વાકંક્ષા અથવા પ્રાણામય ઈરદ્ઘાથી યોગનો સ્વીકાર કરે છે અને બંડ, નિરાશા અથવા વારંવાર વિધનો અને નિષ્ઠળતાથી ઉત્પન્ન થતા વિધાદ મારફતે આ માર્ગમાંથી દૂર ચાલ્યા જાય છે. પરંતુ જે આ ઊંડાણભરી વસ્તુ ત્યાં હોય, તો આ આધ્યાત્મિક પ્રયત્નનો માર્ગ કાયમ માટે માણસ છોડી શકતો નથી; માણસ આ માર્ગ છોડી દેવાનું નક્કી કરે પરંતુ તેમ કરવા માટે અંદરથી સંમતિ મળતી નથી અથવા વ્યક્તિ તે છોડી દે પરંતુ તેની અંદર રહેબી ગુપ્ત આધ્યાત્મિક જરૂરિયાતને લઈને પાછા ફરવાની તેને ફરજ પડે છે.

આ બધી વસ્તુઓ દરેક યોગમાર્ગ માટે સામાન્ય હોય છે; તેઓ સામાન્ય મુશ્કેલીઓ હોય છે, અસ્થિરતાઓ અને સંધરો આધ્યાત્મિક પ્રયત્નના માર્ગમાં આડે આવે છે. પરંતુ આ યોગમાં એક વ્યવસ્થા અથવા ગુપ્ત દિવ્ય બળની કુમબદ્વાતા.

હોય છે ને દરેક સાધકમાં તેના સંજોગો અનુસાર ધણા ફેરફારવાળી હોય છે તેમ છતાં તેની સામાન્ય રૂપરેખાને ટકાવી રાખે છે. આપણી ઉત્કાંતિએ આપણા સ્વરૂપને અચેતન ભૌતિક તત્ત્વમાંથી મન, પ્રાણ અને શરીરની અવિદ્યામાં બહાર લાવેલ છે અને અપૂર્ણ જ્ઞાન દ્વારા અંકુશિત કરેલ છે અને આપણને આત્માના પ્રકાશમાં દોરી જવા માટે પ્રયત્ન કરે છે, આપણને તે પ્રકાશમાં ઊર્ધ્વોગમન કરાવીને તે પ્રકાશને આપણી અંદર ઉતારી લાવવાનો પ્રયત્ન છે, શરીરમાં અને પ્રાણમાં તેમજ મન અને હૃદયમાં અને આપણે ને કાઈ છીએ તેને ભરી દેવા માટે પ્રયત્ન કર છે. આ વસ્તુ અને તેનાં પરિણામો જેમાં, સૌથી મહાન વસ્તુ પરમાત્મા સાથેની એકતા છે અને દિવ્ય ચેતનામાં જીવન ધારણ કરવાનું છે એ સંપૂર્ણ રૂપાંતરનો અર્થ છે. હાવમાં મન એ આપણી સૌથી શોષઠ શક્તિ છે. ચિંતનશીલ મન અને હૃદય અને સાથે આત્મા, ચૈત્ય પુરુષ ને તેની પાછળ છે તેની મારફતે આપણે આત્મામાં વિકાસ સાધવાનો છે, કારણ કે પ્રથમ વસ્તુ ને દિવ્ય બળ કરવા માગે છે તેમાં તે મનને સાચા કેન્દ્રસ્થ વિચારમાં, શાસ્ત્ર અથવા મનોમય વલણુમાં અને સાચી અભીસા તથા હૃદયની સમતુલામાં મક્કમ રીતે જડી દેવા માગે છે અને મન અને હૃદયમાં ભલે બીજી બધી વસ્તુઓ સંધર્ષમય હોય તેમ છતાં આ બધી વસ્તુઓમાં સમર્થ રીતે અને મક્કમતાથી આપણે ટકી રહીએ એવો તે પ્રયત્ન કરે છે. તેની સાથે સાથે ને કોઈ અનુભૂતિઓ, સાક્ષાત્કારો અથવા અવતરણ અથવા વ્યક્તિના મનના જ્ઞાનની વૃદ્ધિ તે સમયે હોય તેમાં જરૂરી પ્રગતિ લાવે છે : કેટલીક વખત આ સાક્ષાત્કારો અને અનુભૂતિઓ ધણી મહાન અને વિપુલ હોય છે, કેટલીક વખત ઓછી, નાની અને નગણ્ય હોય છે : કેટલાક માણસોમાં આ પ્રથમ અવસ્થામાં આવી કોઈ નિશ્ચિત વસ્તુ હોતી નથી – દિવ્ય બળ ફક્ત મનની તૈયારી માટે એકાગ્રતા કરતું હોય એવું લાગે છે. ધણા સંગોમાં સાધના પ્રાણમાં થતી અનુભૂતિઓ સાથે શરૂઆત કરીને પ્રગતિ કરે છે, એવું લાગે છે; પરંતુ હકીકતમાં થોડી પણ મનોમય તૈયારી વગર તે ભાગ્યે જ બને – પછી ભલે થોડું મનનું વલણ તે બાજુ થાય અથવા તેમાં ખુલ્લાપાળું થાય ને પ્રાણમય અનુભૂતિને શક્ય બનાવે. ગમે તેમ પણ પ્રાણથી શરૂઆત કરવી એ જોખમી બાબત છે; ત્યાં રહેલી મુશ્કેલીઓ મનોમય ભૂમિકાની મુશ્કેલીઓ કરતાં ધણી વધારે અને વધારે પ્રચંડ હોય છે અને તેમાં પતન કરે એવી ખાઈઓ પુષ્કળ હોય છે. આત્મા અથવા ચૈત્ય પુરુષને પહોંચવાનો માર્ગ ઓછો સહેલો છે કારણ કે તેમાં અહંતું તથા આવેગોનું અને દીર્ઘછાનું જાડું આવરણ હોય છે. વ્યક્તિ પ્રાણમય અનુભૂતિઓની ભુલભુલામણીમાં અટવાઈ જવાની શક્યતા છે; કારણ કે તેમના ઉપર આધાર રાખી ન શકાય, તેમાં નાની સિદ્ધિઓની લાલચ હોય છે અને અંધકારનાં બજો અહંને અસર કરે છે. વ્યક્તિને આ બધા ગાઢ ધુમ્મસ મારફતે સંધર્ષ કરીને

પાછળ રહેલાં ચૈત્ય પુરુષ પાસે પહેંચીને તેને અગ્રભાગે લાવવાનો છે; ત્યાર પછી જ પ્રાણમય ભૂમિકા ઉપરની સાધના સહીસલામત બની શકે.

તે ગમે તે શીતે થાય પરંતુ સાધનાનું અવતરણ, આપણા સ્વરૂપની પ્રાણમય ભૂમિકામાં બળના કાર્યનું અવતરણ થોડા સમય પછી જરૂરી બને છે. બળ મનોમય સ્વરૂપ અને પ્રકૃતિનો સંપૂર્ણ ફેરફાર કરી શકતું નથી, અને આ પગલું લે તે પહેલાં સંપૂર્ણ રૂપાંતર તો ધારું ઓછું કરે છે; જે તે થઈ શકે તો બાકીની સાધના પ્રમાણમાં સલામત અને સહેલી બને છે. પરંતુ ત્યાં પ્રાણ હોય છે અને તે મન અને હદ્ય ઉપર કાયમ દબાણ કરે છે અને સાધનામાં વિક્ષેપ નાખે છે અને જોખમ ઉત્પન્ન કરે છે અને તેને એકલો છોડી દઈ શકાય નહિ. પ્રાણનો અહંકાર તથા કામના, તેના વિક્ષેપાભા અને ઉથલપાથલો. ઉપર કામ કરવું પડે છે. ભવે તેને તાત્કાલિક દૂર ન કરી શકાય તોપણ તેના ઉપર કાબુ રાખવો પડે અને કમિક ફેરફાર માટે અને પ્રકાશ માટે તૈયાર કરવો પડે છે. આ વસ્તુ પ્રાણમય ભૂમિકામાં પોતાનામાં જ તે ભૂમિકા ઉપર ઊતરીને થઈ શકે. પ્રાણના અહંકારને પોતાને પોતાની ખામીઓ વિશે સચેતન બનવું જોઈએ અને તેમનામાંથી મુક્ત થવાનું પસંદ કરવું જોઈએ. તેણે પોતાના મિથ્યાભિમાનો, મહારવાકંશાઓ, લાલસાઓ અને ઝંખનાઓ, બંદખોર વૃત્તિઓ અને અશુદ્ધ પદાર્થ અને તેની અંદર રહેલી અશુદ્ધ ગતિઓ ફેંકી દેવાનો નિશ્ચય કરવો જોઈએ. આ સમય મહાન મુશ્કેલીઓ, બંદો અને જોખમોનો છે. પ્રાણમય અહંકાર તેની કામનાઓના વિરોધને ધિક્કારે છે. નિરાશામાં ગણગણે છે, તેનાં ગર્વ અને મિથ્યાભિમાન ઉપર ધા પડે તેની વિરુદ્ધ ઉગ્ર થઈ જાય છે; તેને વિશુદ્ધિની પ્રક્રિયા પસંદ નથી અને તેની વિરુદ્ધ સત્યાગ્રહ પણ જાહેર કરે, સહકાર આપવાનો ઈનકાર કરે, પોતાની માગણીઓ અને પસંદગીઓને ન્યાયી સાબિત કરે, ધારુા પ્રકારનો નિષ્ક્રિય પ્રતિકાર જાહેર કરે, અને જે પ્રાણનો ટેકો જીવન અને સાધના માટે જરૂરી છે તે પાછો જેંચી લે, અને સ્વરૂપને આધ્યાત્મિક પ્રયત્નના માર્ગમાંથી પાછું જેંચી લેવા પ્રયત્ન કરે. આ બધી વસ્તુઓનો સામનો કરીને વિજ્ઞય પ્રાપ્ત કરવાનો છે, કારણ કે જે આપણા સ્વરૂપના સ્વામીને સ્વરૂપના મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠાન કરીને આપણી ભક્તિને ગ્રહણ કરવાની હોય તો તેને વાળીજૂડીને સ્વર્ઘ કરવાનું છે.

*

તમે જે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત કર્યો છે તે ધાર્ણો મુશ્કેલ અને જટિલ છે અને તેને પૂરતો પ્રત્યુત્તર આપવા માટે ‘દિવ્ય જીવનના’ લાંબામાં લાંબા પ્રકરણ જેટલા જવાબની જરૂર પડે. હું ફક્ત મારું પોતાનું જીવાવી શકું જેનો આવાર બુદ્ધિ ઉપર નહિ પરંતુ અનુભૂતિ ઉપર છે કે એ પ્રકારનું માર્ગદર્શન જરૂરી છે અને આ વિશ્વમાં કોઈ નિર્થીક વસ્તુ નથી.

જો આપણે બાધ્ય હકીકતો તરફ તેમના બહારના દેખાવ ઉપરથી જ નજર કરીએ અથવા આપણી આજુઆજુ જે વસ્તુ બને છે તેને નક્કી થયેલી વસ્તુઓ તરીકે જોઈએ અને નહિ કે સમગ્ર વિકાસમાં તે કાણે બનતી પ્રક્રિયાઓ તરીકે તો તમને માર્ગદર્શન દેખાશે નહિ; વધારેમાં વધારે આપણે પ્રસંગોપાત્ત અથવા કોઈ કેટલીક વખત વારંવાર કોઈક હસ્તક્ષેપો જોઈશું. પરંતુ જો આપણે દેખાવોની પાછળ જઈએ અને જે બણો કાર્ય કરે છે તથા જે રીતે તેઓ કાર્ય કરે છે અને તેમનું ગુપ્ત અર્થઘટન સમજુએ તો તે માર્ગદર્શન સ્પષ્ટ દેખાય છે. છેન્ટે, સાચું જ્ઞાન - વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન પણ - સપાટી ઉપરની ઘટનાની પાછળ જઈને તેમની ગુપ્ત પ્રક્રિયા અને કાગળો જોઈએ ત્યારે આવે છે. એ વસ્તુ બિલકુલ સ્પષ્ટ છે કે આ જગત દુઃખથી ભરપૂર છે, અને તેમાં બધી ક્ષણિક વસ્તુઓ છે અને તે એટલી હદ સુધી કે ગીતામાં જે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે ન્યાયી ઠરે છે : “આ દુઃખપૂર્ણ અને ક્ષણિક જગત” - આનિત્યમુ-અસુખમ्. હવે પ્રક્રિયા એ છે કે તે કેવળ અક્ષમાતથી થયેલું સર્જન છે કે પણી કોઈ યાત્રિક અચિત નિયમ અનુસાર તેનું શાસન થાય છે કે તેમાં કોઈ અર્થ રહેલો છે અને તેમાં જો કોઈ એવી કોઈ વસ્તુ હોય જેના પ્રત્યે વસ્તુઓની ઉત્કાંતિ થતી હોય તો એ સ્પષ્ટ છે કે તેમાં કોઈ માર્ગદર્શન હોવું જોઈએ — અને તેનો અર્થ કે કોઈ સહાયક સંકલ્પ અને ચેતના ત્યાં રહેલ છે જેના આંતરિક સંપર્કમાં આપણે આવી શકીએ. જો આવી કોઈ સહાયક ચેતના અથવા દિવ્ય સંકલ્પ હોય તો એ શક્ય નથી તે જગતના અર્થને બાતબ કરીને પોતાની જતને ગુંગળાવી નાખે અથવા આ જગતને કાયમી અથવા અંતિમ નિષ્ફળતામાં ફેરવી નાખે.

આ જગતમાં બેવડાં પાસાં છે. તેનો પાયો કોઈ ભૌતિક અચિત ઉપર રચાયેલો છે અને એક અવિદ્યામય મન અને પ્રાણ છે જે આ અચિતથી ભરેલાં છે; ભૂલ અને દુઃખ, મૃત્યુ અને દુઃખ એ તેનાં જરૂરી પરિણામો છે. પરંતુ તે ઉપરાંત એક સ્પષ્ટ રીતે એક આંશિક સફળ પ્રયત્ન પણ છે અને પ્રકાશ, જ્ઞાન, સત્ય, શુભ, સુખ સંવાદ, સૌંદર્ય પ્રત્યે એક અપૂર્ણ વિકાસ પણ છે - ઓછામાં ઓછું એમ કહીએ કે આ વસ્તુઓનાં આંશિક કૂદો ખીલે છે. આ જગતનો અર્થ સ્પષ્ટ રીતે જ આ વિરોધમાં રહેલો છે; તે એવી ઉત્કાંતિ હોવી જોઈએ જે પ્રથમ અંધકારમય દેખાય છે તેમાંથી ઊર્ધ્વતર વસ્તુઓ તરફ દોરી જાય છે અથવા તેમના માટે સંધર્ષ વેઠે છે. જે કોઈ માર્ગદર્શન હોય તે આ વિરોધ અને સંધર્ષની પરિસ્થિતિઓ નીચે અપાવું જોઈએ અને તે વસ્તુઓની ઊર્ધ્વ અવસ્થા પ્રત્યે દોરી જતું હોવું જોઈએ. અલબજ્ટ, તે વ્યક્તિને અને જગતને નિશ્ચિત રીતે ઊર્ધ્વ અવસ્થા પ્રત્યે દોરી જાય છે, પરંતુ જ્ઞાન અને અજ્ઞાન, પ્રકાશ અને અંધકાર, મૃત્યુ અને જીવન, દુઃખ અને સુખ, આનંદ તથા વિષાદ એમ બેવડી પરિભાષામાં દોરે છે. જ્યાં સુધી ઉચ્ચ અવસ્થાનું

સ્થાપન ન થાય ત્યાં સુધી આમાંની કોઈ પણ પરિભાષાને બાકાત કરી શકાય નહિ. સામાન્ય રીતે તે એવું માર્ગદર્શન નથી અને હોઈ શકે પણ નહિ. જે અંધકારમય પરિભાષાનો તાત્કાલિક છે ઉડાવી દે અને તેવું પણ નથી જે આપણને કેરળ સુખ, સહૃણતા અને સારા ભાવિ સિવાય બીજું કંઈ પણ ન આપી શકે. તેનો મુખ્ય વિષય છે આપણા સ્વરૂપ અને ચેતનાનો વિકાસ, ઉદ્ધ્વ તત્ત્વ તરફ આપણી જતની વૃદ્ધિ, પરમાત્મા તરફનું વલાણ અને છેવટે ઉદ્ધ્વ પ્રકાશ, સત્ય અને પરમાનંદ તરફ આપણને દોરી જવા; બાકીનું બીજું ગૌણ છે, કેટલીક વખત સાધન, કેટલીક વખત પરિણામ, પરંતુ તે વસ્તુઓ આપણો મૂળભૂત હેતુ નથી.

આ માર્ગદર્શનનો સાચો અર્થ ત્યારે જ સ્પષ્ટ થાય છે જ્યારે આપણે અંદર ઊંડાણમાં જઈએ અને બળોની લીલાને વધારે આત્મીયતાથી ત્યાંથી જોઈએ અને તેની પાછળ રહેલા દિવ્ય સંકલ્પનાં સૂચનો ગ્રહણ કરી શકીએ. સપાંતી ઉપરનું મન કેવળ અપૂર્ણ જાંખી જ કરી શકે છે. જ્યારે આપણે પરમાત્માના સ્પર્શમાં હોઈએ છીએ અથવા એક આંતરિક જ્ઞાન અને દર્શનના સંપર્કમાં હોઈએ છીએ ત્યારે આપણા જીવનના સંજોગોને એક નવીન પ્રકાશમાં જોવાની શરૂઆત કરીએ છીએ અને નિરીક્ષણ કરી શકીએ છીએ કે તે બધા સંજોગો, આપણી જાણ બહાર કેવી રીતે આપણા સ્વરૂપ અને ચેતનાના વિકાસ તરફ જોક આપતાં હતાં, આપણે જે કામ કરવાનું હતું, આપણે જે વિકાસ સાધવાનો હતો તેના તરફ કેવી રીતે દોરી જતાં હતાં - કેવળ જે સારું, ભાગ્યશાળી અથવા સહૃણતાવાળું દેખાતું હતું તેના તરફ જ નહિ પરંતુ સંઘર્ષો, નિષ્ફળતાઓ, મુશ્કેલીઓ, ઉથલપાથલોનો પણ તેમાં સમાવેશ થતો હનો, પરંતુ દરેક વ્યક્તિની સાથે આ દોરવણી તેની પ્રકૃતિ પ્રમાણે, તેના જીવનના સંજોગો પ્રમાણે, તેની ચેતનાના ઘાટ અનુસાર, તેના વિકાસની અવસ્થા પ્રમાણે, અને તેને આગળ ઉપર કરવાના અનુભવની જરૂરિયાત અનુસાર ભિન્ન ભિન્ન રીતે કાર્ય કરે છે. આપણે યંત્રો નથી પરંતુ સચેતન સ્વરૂપો છીએ અને આપણી મનોમયતા, આપણે! સંકલ્પ અને તેના નિર્ણયો, આપણું જીવન તરફનું વલાણ અને તેની પાસેની માગણીઓ, આપણા હેતુઓ અને કિયાઓ આપણા જીવનના માર્ગને નિશ્ચિત કરવામાં સહાય કરે છે. તેમાં તેઓ કદાચ અનિષ્ટ અને ખૂબ દુઃખ તરફ દોરી જય, પરંતુ તે બધા મારફતે પેલું માર્ગદર્શન અનુભૂતિમાં અને પરિણામે આપણા સ્વરૂપ અને ચેતનાના વિકાસ માટે તેમનો ઉપયોગ કરે છે. બધા જ માણસો ગમે તેવા ભિન્ન ભિન્ન માર્ગો હોય છતાં અને બહારથી એવું લાગતું હોય કે આપણે પાછા પડીએ છીએ અથવા આડમાર્ગો જઈએ છીએ છતાં આગળ પ્રગતિ કરે છે અને આત્માના ભાગ્ય-નિર્માણ માટે જરૂરી હોય એવી અનુભૂતિ એકઠી કરે છે. જ્યારે આપણે પરમાત્માના ગાઢ સંપર્કમાં આવીએ છીએ, ત્યારે એક એવું રક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે જે સહાયરૂપ

થાય છે અથવા સીધેસીધી મદદ કરે છે અથવા આપણને ગતિ આપે છે. તે બધી મુશ્કેલીઓ, વેદનાઓ અથવા જોખમાને એક બાજુથે ફેંકી દેતી નથી, પરંતુ આપણને તેમની આરપાર લઈ જાય છે અને તેમની બહાર કાઢે છે - સિવાય કે કોઈ ખાંસ હેતુ માટે તેનાથી વિરુદ્ધની વસ્તુની જરૂર હોય.

વિશ્વ-ગતિના માર્ગદર્શન માટે પણ તે જ વસ્તુ છે જે કે તે વધારે મોટા ફ્રેક્ચર ઉપર અને વધારે જટિલ રીતની હોય છે. તે પણ તેની પરિસ્થિતિઓ પ્રમાણે અને તે સમયના નિયમો અથવા બણો પ્રમાણે સતત વિધનો મારફતે ગતિ કરતું હોય એવું લાગે છે, પરંતુ તેમ છતાં તેમાં કોઈ એવી વસ્તુ છે જે ઉત્કાંતિના હેતુ માટે તેને ગતિ આપે છે, જે કે બ્યક્ઝિતગત ચેતના અને જીવનના વધારે નાનકડા અને વધારે અંગત ક્ષેત્રમાં સમજ પડે તેના કરતાં તેને જોવી, અનુભવવી અને અનુસરવી વધારે મુશ્કેલ લાગે છે. જે કોઈ વસ્તુ વિશ્વ-કાર્યની અથવા માનવ-જીવનમાં વિશિષ્ટ કટોકટીરૂપ લાગે છે તે ગમે તેટલી દુર્ભાગી લાગે છતાં છેન્ટે નિર્ણિત થયેલી વસ્તુ નથી. અહીં પણ માણસે બળોની લીલાને ખાસ વિશિષ્ટ પ્રસંગમાં અથવા વિશિષ્ટ સુમયે બાધ રીતે જ જોવાની નથી પરંતુ આંતર અથવા ગુપ્ત લીલાને જોવાની છે, દૂર દૂર તેનું પરિણામ શું રહેલું છે તે જોવાનું છે, જે બન્યું છે તેની પર કઈ ઘટના અથવા પ્રસંગ છે અને તે બધાની પાછળ કઈ દિવ્ય સંકલ્પ-શક્તિ કાર્ય કરી રહી છે? પૃથ્વી ઉપર દરેક જગાએ જૂઠાણું અને તમોગ્રસ્તતા રહેલાં છે અને કાયમથી તે પ્રમાણે રહેલું છે અને તેઓનો પ્રભાવ હોય એવું લાગે છે. પરંતુ તે ઉપરાંત સૂર્યપ્રકાશનાં કિરણો પણ રહેલાં છે અને પ્રકાશના ધોધ પણ વહેતા હોય છે. વસ્તુઓના સમૂહમાં અને કાળના લાંબા ગાળામાં, આ કે પેલા યુગમાં અથવા ગતિમાં ગમે તે દેખાવ હોય, પ્રકાશની વૃદ્ધિ રહેલી જ છે અને વધારે સારી વસ્તુઓ તરફનો સંધર્ષ કદી અટકયો નથી. હાલના સમયમાં જૂઠાણાએ અને અંધકારે પોતાનાં બળોને એકત્રિત કરેલાં છે અને ધાળાં શક્તિશાળી બનેલાં છે, અને આપણે ગૃહનાદીઓ અને ભવિષ્યવેતાઓના સમર્થ વિવાનોનો ઈનકાર કરીએ કે દિવ્ય આવિભર્તિ પહેલાં આવી વસ્તુઓ બનવી જ જોઈએ અને તેના આગમનની આ નિશાની છે, છતાં તે આવશ્યક રીતે જ નિશ્ચયાત્મક રીતે જૂઠાણાના વિજયનું સૂચન આપતી નથી - કામચલાઉ રીતનું પણ તેનો ફક્ત એટલો જ અર્થ છે કે બળો વચ્ચેનો સંધર્ષ સૌથી ઉત્કટ છે. પરિણામે બની શકે એટલી ઉત્તમ વસ્તુનું સમર્થ પ્રગટીકરણ થાય; કારણ કે વિશ્વ-ગતિ ધાળી વખત તે રીતે કાર્ય કરે છે. હું અહીં આ વિષયને છોડી દઉં છું અને વધારે મારે કહેવું નથી.

*

આ યોગ ચોક્કસ મુશ્કેલ છે, પરંતુ કોઈ પણ યોગ ખરેખર સહેલો હોય છે? તમે પરા-વैશ્વિક નિરપેક્ષમાં મુક્તિના આકર્ષણ વિશે કહો છો પણ એવા કેટલા માણસો હોય છે જેઓ નિર્વાણના માર્ગ જઈને આ જન્મમાં તેને પ્રાપ્ત કર્યું હોય. અથવા જેમણે તેના માટે લાંબો શામયુક્ત અને મુશ્કેલીભર્યા પ્રયત્ન વગર પ્રાપ્ત કર્યું હોય. આમાંનો કયો માર્ગ એવો છે જેને લક્ષ્ય સ્થાને પહોંચવા માટે શુષ્ક રણમાંથી પસાર થવું પડ્યું ન હોય? ભક્તિનો માર્ગ પણ જે સૌથી સરળ કહેવાય છે તેમાં પણ ભક્તોના વિલાયો હોય છે અને તેઓ ફરિયાદ કરે છે કે તેઓ તેમના દિવ્ય પ્રેમીને પુકાર કરે છે છતાં તેમની પકડમાંથી છટકી જાય છે, મિચન માટેનું સ્થાન તૈયાર કરવામાં આવ્યું હોય છે, છતાં પણ હજુ સુધી કૃષ્ણનું આગમન થતું નથી. એકાદ ક્ષણિક જાંખીનો આનંદ અથવા “મિલન” નો ઉત્કટ આવેગ પછી “વિરહના” લાંબા ગાળાઓ આવે છે. એવું વિચારવું ભૂલ ભરેલું છે કે કોઈ પણ યોગમાર્ગ સરળ છે અથવા તે રાજમાર્ગ છે અથવા પરમાત્મા પ્રત્યેનો ટૂંકો માર્ગ છે અથવા તેમાં એવી પદ્ધતિ હોય જે “ફેન્ચ સહેલાઈથી થીએ” અથવા “આંસુ વગર ફેન્ચનું જ્ઞાન” માફક “સરળ બનાવેલો યોગ” અથવા “આંસુ વગર યોગ.” થોડાધણા મહાન આત્માઓ જેઓ પૂર્વ જીવનમાં તૈયાર થયેલા હતા અથવા સામાન્ય આધ્યાત્મિક શક્તિ કરતાં ઉચ્ચ અવસ્થાએ પહોંચેલા હોય તેઓ વધારે ઝડપથી સાક્ષાત્કાર પ્રાપ્ત કરી શકે, કેટલાકને નાનપણમાં ઊધ્વીકરણ કરનારી અનુભૂતિઓ થાય છે. પરંતુ ધર્માખરા માટે “સિદ્ધિ”નો માર્ગ, પછી તે ગમે તે પ્રકારનો હોય પણ લાંબો અને અંતપૂર્વક પ્રયત્નનો માર્ગ હોય છે. આધ્યાત્મિક વિજ્ઞયનો મુગટ સંધર્ષ વગર પ્રાપ્ત થતો નથી અથવા ઊંચાં શિખરો ઉપર ચઢાગ અને શામ વગર પહોંચાતું નથી. તે બધા એમ કહી શકાય કે “તે માર્ગ ઉપર ચાલવું એટલે અસત્રાની ધાર ઉપર ચાલવા જેટલું મુશ્કેલ છે.”

તમને આ માર્ગ નિરસ લાગે છે કારણ કે તમે તેની કિનારીનો પણ હજુ સ્પર્શ કર્યો નથી. પરંતુ બધા માર્ગમાં શુંકતાના ગાળાઓ આવે છે, અને ધર્માખરા માણસો માટે, જે કે બધાને માટે નહિ, શરૂઆતમાં આ પ્રમાણે જ હોય છે. આંતરિક મનો-વિજ્ઞાનિક અવસ્થામાં પહોંચવા માટે તૈયારીની એક લાંબી અવસ્થા હોય છે જેમાં અનુભૂતિનાં દ્વારો ભૂલી શકે છે અને માણસ એક પ્રદેશમાંથી બીજ પ્રદેશમાં જઈ શકે છે –જે કે ત્યાં પણ એવા નવીન દ્વારો નજર સમક્ષ આવે છે અને જ્યાં સુધી બધું તૈયાર ન થાય ત્યાં સુધી ખુલ્ખા થવાનો ઈનકાર કરે છે. આ ગાળો! શુષ્ક અને રણ જેવો નિરસ લાગે સિવાય કે માણસમાં આત્મ-નિરીક્ષણ અને આત્મ-વિજ્ઞયનો ઉત્સાહ હોય અને પ્રયત્નનું અને સંધર્ષનું દરેક પગલું તેને રસપ્રદ માલુમ પડે અથવા તેને શક્તા અને આત્માર્પણનું ગુણ રહસ્ય પ્રાપ્ત થાય જે દરેક પગલે

પરમાત્માના વરદ હસ્તનું દર્શન કરે અને મુશ્કેલીનો પણ પરમાત્માની કૃપા અથવા માર્ગ દર્શન જુએ. યોગનું વર્ણન “શરૂઆતમાં જેર જેવો કડવો” એટલા માટે કરવામાં આવ્યું છે કે તેમાં મુશ્કેલીઓ અને સંધરો રહેલાં છે “પરંતુ અંતમાં અમૃત જેવો મધુર” એટલા માટે કે તેમાં સાક્ષાત્કારનો આનંદ, મુક્તિની શાંતિ અથવા દિવ્ય આનંદની છેવટે પ્રાપ્તિ થાય છે. સાધકો અને ભક્તોએ વારંવાર નિરસતાના ગાળાઓનું વર્ણન કરેલું છે તે પૂરના પ્રમાણમાં બતાવે છે કે તે આ યોગ માટેની જ એકમાત્ર વિશિષ્ટતા નથી. બધી જ પ્રાચીન સાંધનાઓને આ બાબતની જાળ હતી અને એટલા માટે જ ગીતા કહે છે કે યોગની ધીરજપૂર્વક અને સ્થિરતાથી હદ્યપૂર્વક તાલીમ લેવી જોઈએ અને હદ્યમાં કોઈ નિરાશા ન આવવી જોઈએ. તે ભલામણ આ યોગને પણ બંધબેસે છે અને ગીતાના માર્ગને પણ લાગુ પડે છે અને વેદાન્તના કઠોર “અખ્રાના માર્ગ”ને તેમ જ બીજ દરેક માર્ગને બંધબેસે છે. એ બિલકુલ સ્વાભાવિક છે કે ઉદ્ધર્માંથી આનંદ નીચે આવે છે તેટલી વધારે શરૂઆતમાં મુશ્કેલી, અને રસ્તા ઉપર વધારે શુષ્ક રણોને ઓળંગવાં પડે છે.

બેશક, અતિમાનસ આવિભવ કેવળ શાંતિ, વિશુદ્ધિ, બળ, શક્તિ અથવા જ્ઞાન જ નથી લાવતો; આ બધી વસ્તુઓ છેવટના સાક્ષાત્કાર માટેની જરૂરી પરિસ્થિતિઓ આપે છે, તેના એક ભાગ છે, પરંતુ દિવ્ય પ્રેમ, સૌંદર્ય અને આનંદ તેની ચરિતાર્થતાનાં સારતત્ત્વો છે. અને પરમ સિદ્ધિની સાથે પરમ આનંદ આવે છે છતાં એવું કોઈ પણ કારણ નથી કે શા માટે દિવ્ય પ્રેમ અને આનંદ અને સૌંદર્ય પણ તેના માર્ગ ન આવે. કેટલાક માણસોને કોઈ બીજી અનુભૂતિ થઈ તે પહેલાં પણ શરૂઆતની અવસ્થામાં આ વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ હતી. પરંતુ તેનું ગુપ્ત રહસ્ય હદ્યમાં રહેલું છે, મનમાં નહિ - એવું હદ્ય જે તેના આંતરદ્વારો જોવે છે અને તેની મારફતે આત્માનો પ્રકાશ વિશ્વાસ અને આત્માર્પણના જગહળાટથી બહાર જુએ છે. તે આંતર અહિની પહેલાં મનની ચર્ચાઓ અને તેની મુશ્કેલીઓ સુકાઈ જાય છે અને માર્ગ ગમે તેટલો લાંબો અથવા કઠિન હોય છતાં સૂર્યપ્રકાશિત માર્ગ બને છે કેવળ પ્રેમ અને આનંદ તરફનો નહિ પરંતુ તેમની મારફતે પણ.

તેમ છતાં ભલે તે શરૂઆતમાં ન આવે છતાં માણસ એક એક ખંતપૂર્વકની ધીરજથી ત્યાં પહેંચી શકે છે - અતિમાનસના માર્ગ તરફના કોઈ પણ અભિગમ માટે ચૈતસિક ફેરફાર એ અનિવાર્ય રીતે પ્રાથમિક જરૂરિયાત છે; અને આ ફેરફારના હાઈમાં આંતર પ્રેમ, આનંદ, ભક્તિ વગેરે પૂર્ણ રીતે ઝીલી ઊકે છે. કેટલાકને શરૂઆતમાં મનોમય ખુલ્લાપણું થાય છે અને મનોમય ખુલ્લાપણું શાંતિ, પ્રકાશ અને જ્ઞાનની શરૂઆત પ્રથમ લાવે, પરંતુ ઉદ્ધર્માંથી આ ખુલ્લાપણું અપૂર્ણ હોય છે સિવાય કે

તેની પાછળ આંતર-હદ્યનું ખુલ્લાપણું આવે. એવું ધારવું કે યોગ નિરસ અને આનંદવિહીન છે કારણ કે તમારા મન અને પ્રાણના સંઘર્ષેએ તમારા તેની તરફના પ્રથમ અભિગમને નિરસ બનાવેલ છે, તે એક ગેરસમજ અને ભૂલ છે. મધુરતાનાં ગુણ જરાગાંઓ, તમે ધીરજ રાખો તો, તમારી સમક્ષ પોતાની જાતે પ્રગટ થશે, ભલે તેઓ શાંકા અને અસંતોષી જંખનાઓના વ્યાલો (સર્વ-રાક્ષસો) વડે રક્ષાયેલા હોય. તમને તમારી પ્રકૃતિ ફરજ પાડે તો ગાણગાયા કરો પરંતુ ધીરજ રાખો.

*

અતિમાનસ, તમે કદ્યપના કરો છો તેવું ઠંડું, સખત અને પહાડ જેવું નથી. તે તેની અંદર દિવ્ય પ્રેમની હાજરી તેમજ દિવ્ય સત્યને ધારણ કરે છે અને જે માણસો તેને સ્વીકારે છે તેમના માટે તેનું શાસન એક સરળ અને કાંટાવિહીન માર્ગ જેવું છે જેમાં કોઈ દીવાલ અથવા વિધિ નથી અને તેના વિષે પ્રાચીન ઋષિઓએ દૂર દૂરની ખાતરી જેયેલી.

ત્યાં એક અંધકારમય માર્ગ છે અને કિશ્ચિયનો માફક એવા ધણા માણસો છે જેઓ તેને આધ્યાત્મિક દુઃખનો ધર્મેપદેશ માને છે; ધણા માણસો જેને વિજ્ય માટેની અનિવાર્ય કિંમત તરીકે માને છે. કેટલાક સંભેગો નીચે તેવું હોઈ શકે, જે રીતે ધણાના જીવનમાં શરૂઆતમાં તે પ્રમાણે બનેલું છે અથવા માણસું તેને તે પ્રમાણે બનાવ્યાનું પસંદ કરે છે. પરંતુ તો પછી તે કિંમત આત્મ-સમર્પણ ધીરજ અથવા ટકાઉ એવી શાંતિથી ચૂકવવી પડે છે. હું કબૂલ કરું છું કે જે તે રીતે સહન કરવામાં આવે તો અંધારાનાં બળોના હુમલાઓ અથવા તેઓ જે કસોટીઓ નાખે તેમાં કોઈક અર્થ હોય છે. તેમના ઉપર દરેક વિજ્ય પ્રાપ્ત કર્યા પછી એક સમજ-પૂર્વકની પ્રગતિ હોય છે; ધણી વખત તેઓ આપણી પોતાની અંદર રહેલી મુશ્કેલીઓ બતાવે છે જેમના ઉપર આપણે વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો છે અને કહેવાનું છે, “અહીં તમારે વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ જે”; પરંતુ તેમ છતાં તે ધણા અંધકારમય અને મુશ્કેલ માર્ગ છે જેને કોઈએ પણ અનુસરવો ન જોઈએ જેના ઉપર જરૂરિયાત ન આવી પડે.

ધણા માણસો તપસ્યા અથવા બીજી કોઈ વસ્તુ ઉપર આધાર રાખીને યોગ કરે છે પરંતુ તેમનામાં દિવ્યકૃપા ઉપર ખાતરી હોતી નથી, તે વસ્તુ નહિ પરંતુ ઊધ્વતર સત્ય અથવા ઊધ્વ જીવન માટે આત્માની માગણી અનિવાર્ય છે. જ્યાં તે વસ્તુ હોય છે ત્યાં દિવ્યકૃપા, તેનામાં શક્તા હોય કે ન હોય પણ વચ્ચે પ્રક્ષેપ કરશે. જો તમે તેમાં શક્તા રાખો તો તે ઝડપ કરે છે અને વસ્તુઓને સરળ કરી આપે છે; જો તમે તેમ છતાં શક્તા ન રાખો તો પણ આત્માની અભીપ્તા, ગમે તે મુશ્કેલી

અને સંધર્ષ હોય છતાં પોતાની જતને ન્યાયી સાબિત કરશે.

*

આ સાધનામાં તમે આશાવાદી, નહિ કે નિરાશાવાદી વલણ લેવામાં તમે સાવ સાચા છો. પ્રગતિશીલ સાધના એક ખાતરીભરી શક્ષા અને વિશ્વાસથી પ્રચંડ મદદ પ્રાપ્ત કરે છે. આવો વિશ્વાસ સાક્ષાત્કાર પ્રાપ્ત કરવામાં મદદરૂપ થાય છે, કારણ કે તે સક્રિય હોય છે અને પોતાની જતને ચરિતાર્થ કરે છે.

*

શંકાશીલ માણસો માટે આશાવાદને ગેરવાજબી ઠરાવવામાં આવે તો પણ વાજબી હોય છે કારણ કે વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે તે એક તક અને શક્તિ આપે છે, જ્યારે નિરાશાવાદ બાધ્ય દેખાવો તેના માટે જે કારણો આપે છતાં એક વિધિ જ હોય છે તથા “ચાલી ન શકે” એ બાબત હોય છે. સાચી વસ્તુ એ છે કે આગળ ધસવું અને જે કંઈ બની શકે તે કરવું. શક્ય હોય તો જે કંઈ બનવું જોઈએ તે કરવું પણ ઓછામાં ઓછું એટલું તો કરો જ જે મારા કરવાની પાછળ આવવા માટે બંધાયેલું છે એવું લાગે. તે જ પ્રયગંબરો છે અમે તે જ ધર્મવર્ચન છે.

*

જે આ વસ્તુએ (જોટી ગતિએ) અત્યારે અદશ્ય થઈ ગઈ હોત, તો વિજ્ય પણ અત્યારે હોત જ. હું જે કહેવા માંગું છું^૧ તે અંતિમ વિજ્યની ખાતરી છે, અને તે શક્ષા અને પરમાત્મા ઉપરના આંતરિક આધારની બાબત છે આ ખાતરીમાંથી જે શાંતિનો જન્મ થાય છે તે બધી જિદ્દી વસ્તુએમાંથી અથવા મુશ્કેલીએના પુનરાગમનમાંથી બહાર લઈ આવે છે.

*

આ પ્રકારનો બોણો હુમલો આવે એવા વિચારનો આનંદ નહિ લેવામાં હું તમારી સાથે સંપૂર્ણ સહમત છું. હું પોતે જ, હું ધ્યાનું છું કે પસંદગી કરવાને બદલે જરૂરિયાત પ્રમાણે વીરતા બતાવું છું – મને વાવાઝોડાં અનેયુછો, ખાસ કરીને સૂક્ષ્મ ભૂમિકા ઉપરના – ઉપર પ્રેમ નથી. સૂર્યપ્રકાશિત માર્ગ કદાચ મૃગજળ હોય – જે કે હું એવું ધારતો નથી – કારણ કે મેં માણસોને તે માર્ગ ઉપર વધોથી ચાલતા જોયા છે; પરંતુ એવો માર્ગ જેમાં કુદરતી રીતે અથવા હળવા ખરાબ ઝણુનાં વાવા-ઝોડાં, ટાઈફન (વંટોળિયા) વગરનો, ચોક્કસ શક્ય છે. તેનાં ધણાં દણાંતો છે;

---

૧. “તમારે તમારી અંદર વિજ્યની ખાતરીમાંથી જે શાંતિ ઉત્પત્ત થાય છે તેનો વિકાસ કરવો જોઈએ.”

“હુર્ગમ પન્થાસ્તત્ત્વ” સામાન્ય રીતે સાચું હોઈ શકે અને ધણા માણસો માટે લય અંથવા નિર્વાણનો માર્ગ અતિશય મુશ્કેલ છે (જે કે મારા પ્રસંગમાં મારા કોઈ પણ હેતુ વગર જું નિર્વાણના માર્ગ ચાલેલો છું, અથવા એમ કહી શકું કે મારી યૌગિક શરૂઆતથી થોડા સમયમાં જ, મારી મંજૂરી વગર નિર્વાણ મારી અંદર સ્વાભાવિક રીતે જ માર્ગ કરીને આવેલું), પરંતુ તે માર્ગ વર્ચે વર્ચે ભંધુકર તોફનોથી કપાઈ જવો જ જોઈએ એજ રૂરી નથી જે કે ધણા માણસો માટે તે પ્રમાણે હોય છે એ સ્પષ્ટ હકીકત છે, પરંતુ આવા માણસો માટે પણ જે તેઓ તેને વળગી રહે તો અમુક સમય પછી આ વાવા-ઝોડાંઓનું બળ, પુનરાવર્તન અને સમયગાળાઓ ઘટ્યી જાય છે. એટલા માટે તમે વળગી રહો એવો મેં આગ્રહ રાખેલો – કારણ કે જે તમે મક્કમ રહો તો ફેરફાર માટેનું બિંદુ અયુક આવવાને માટે બંધાયેલું છે. હમણાં હમણાં મેં કેટલાંક અદ્ભુત દષ્ટાંતો જોયાં છે જેમાં આવા વા-વાંટોળ, વર્ષોના વર્ષો સુધી વારંવાર આવ્યા પછી તેમનું બળ ઓછું થઈ ગયેલું.

આ બધી વસ્તુઓ, પ્રકૃતિની સામાન્ય મુશ્કેલીઓનો કોઈ ભાગ નથી, પછી તેઓ ગમે તેટલી ઉત્કટ હોય છાં, પરંતુ વિશિષ્ટ રૂચનાઓ છે – વાંટોળિયાઓ (સામાન્ય એક બિંદુએથી શરૂઆત કરે છે, કેટલીક વખત જુદા જુદા બિંદુઓમાંથી) ઉત્પન્ન થાય છે અને એકના એક વત્તાળાકારમાં તેઓ પૂરા થાય ત્યાં સુધી ધૂમે છે... જે માણસ જુઓ કે તે શા માટે છે અને તેમનામાંથી મુક્ત થવાનો નિશ્ચય કરે તો તેમને વિખેરી નાખવા શક્ય છે – તેના માટે કોઈ મનોમય વાજ/અની કારણ, ગમે તેટલું તાર્કિક, સાચું લાગતું અથવા ન્યાયયુક્ત લાગતું હોય, મંજૂર કરવું નહિ – અને કેટો ચર્ચાઓ કરનારાઓ સામે, કોઈ પણ મનોમય કે પ્રાણની લાગણીની દલીલોને જેમ એક જ ઉત્તર આપતો તે પ્રમાણે કહેવું - કેટો કહેતો, “કાર્યોનો વિનાશ કરવાનો જ છે.” આ પ્રસંગે કાર્યોન એટલે એક રૂચના અને તેનું અતિદુષ્ટ વર્ત્તન. ગમે તે રીતે પણ તમારા પત્રના અંતમાં આપેલો વિચાર સાચો છે. “નિરાશાના દરિયાએ ઓળંગવા પડે છતાં પરમાત્માની શોધ કરવી એ કરવા લાયક વસ્તુ છે.” જો તમે એક દઢ નિશ્ચયથી કાયમ રૂચનાનો સામનો કરો તો તે વિજ્ઞ્ય લાવવો જ જોઈએ.

*

પરમાત્મા માટેની તરસ એક વસ્તુ છે અને વિષાદ જુદી વસ્તુ છે, તેમજ તરસ ન છીએ તેના માટે વિષાદ જરૂરી પરિણામ નથી. તે કદાચ ઉત્કટ તૃષ્ણા ઉત્પન્ન કરે અથવા વધારે મક્કમ અને આગ્રહપૂર્વકનો પ્રયત્ન કરવા પ્રેરણા આપે અથવા વધારે જંખના પુક્ત પુકાર કરાવે અથવા ચૈતસિક દુઃખ ઉત્પન્ન કરે જે વિષાદ અથવા નીરાશાની સાથે તર્કુપ નથી. વિષાદની પ્રકૃતિ મેધાચછાદિત ભૂખરી અવસ્થા છે અને સ્વરચ્છ

વાતાવરણમાંથી પ્રકાશ આવે તેના કરતાં તેને ભૂખરાં વાદળોમાંથી પસાર થવું વધારે મુશ્કેલ પડે છે, આવો વિષાદ આંતર-પ્રકાશને અટકાવે છે એ સામાન્ય અનુભૂતિની બાબત છે. “યોગની સાધના ખંતપૂર્વક અને વિષાદ વગર મુજલ હદ્યથી કરવી જોઈએ” અનિર્વિષ્ણુચોતસા. બનયને તેના ‘પિલગ્રીમ્સ પ્રોગ્રેસ’માં વિષાદના કળાણ તરીકે પ્રતીક આપેલું છે, એક એવું જોખમ નેને માર્ગ ઓળંગવું પડે છે. અલબત્ત, વિષાદના હુમલાઓમાંથી છટકવું અશક્ય છે; લગભગ બધા સાધકોને આવા હુમલાઓમાંથી પસાર થવું પડે છે, પરંતુ સિદ્ધાંત એવો છે કે માણસે તેનો પ્રતિકાર કરવો જોઈએ અને તેને હઠીલા દર્દ તરીકે ન બનવા દેવું જોઈએ.

પરમાત્માની શોધ માટે આત્માને માટે દુઃખ “જરૂરી” છે એ ભાગ્યે જ સાચી હકીકત છે. આપણી અંદર પરમાત્મા માટે આત્માને સાદ થાય છે જે તેને તેના પ્રત્યે વાળે છે અને તે ગમે તે સંજોગોમાં આવે—પૂર્ણ સમૃદ્ધિ અને આનંદમાં, બાધ્ય વિજયની ઉત્તમ ટોચ ઉપર અને દુઃખ અથવા વિષાદ વગરના વિજયમાં, પરંતુ એચિંતા અથવા વિકાસ પામતા પ્રકાશ દ્વારા, ઈન્દ્રિયગમ્ય આવેગની મધ્યમાં પ્રકાશના ચમકારા દ્વારા આવે છે જેવી રીતે બિલ્વમંગલમાં એક એવા દર્શન દ્વારા જ્ઞાન આવેલું કે આ બાધ્ય જીવન જે અહંકાર અને અવિદ્યામાં જીવાય છે તેના કરતાં કોઈક વધારે મહાન અને સાચી વસ્તુ છે. આ જીવનના વળાંકોમાંના કોઈ પણ દુઃખ અને વિષાદ સાથે જ આવવાં જોઈએ એવી કોઈ જરૂર નથી. કેટલીક વખત માણસના જીવનમાં પરિવર્તન આવે છે અને તે કહે છે, “જીવન એક રમતની માઝક સારું અને રસપ્રદ છે, પરંતુ તે ફક્ત એક રમત જ છે. મન અને ઈન્દ્રિયોના જીવન કરતાં આધ્યાત્મિક વાંસ્તવિકતા વધારે મહાન છે.” ગમે તે રીતે તે આવે પરંતુ તે પરમાત્માનો સાદ છે અથવા આત્માનો પરમાત્માને થયેલો સાદ છે તે સાચી હકીકત છે, પ્રકૃતિને સામાન્ય રીતે ધારણ કરનારી વસ્તુઓ કરતાં તે કોઈ ધાર્ણી મહાન વસ્તુનું આકર્ષણ છે. અલબત્ત, જો કોઈ માણસને જીવનથી સંતોષ હોય, તેના જાદુમાં એવી રીતે સપદાયેલા હોય કે આત્માની ભાવનાને બંધ કરી દે, અથવા પરમાત્માના આકર્ષણને અટકાવે, તો પછી વૈરાગ્ય, દુઃખ, વિષાદ, પ્રાણમય ગ્રંથિઓને તોડવામાં થતા દુઃખનો ગાળો જરૂરી બને અને વ્યક્તિને તેની મારફતે પસાર થવું પડે. પરંતુ એક વખત પરિવર્તન બની આવે પછી તે એક જ દિશામાં આવે અને કાયમી વૈરાગ્યની જરૂર રહેતી નથી. તેમજ જ્યારે પ્રસન્નતાને શ્રોષ્ટ પરિસ્થિતિ તરીકે વાત કરીએ ત્યારે તેને પ્રાણમય જીવનના અનુસરણની પ્રસન્નતા તરીકે કહેતા નથી પરંતુ પરમાત્માના માર્ગ આનંદપૂર્ણ ગમન કહીએ છીએ. જો મન અતે હદ્ય સાચું દાખિબિંદુ અને સાચી સ્થિતિ સ્વીકારે તો તેમના માટે એ અશક્ય વસ્તુ નથી. ગમે તે રીતે, પરંતુ જો કોઈ વ્યક્તિની બાબતમાં વિધાનાત્મક પ્રસન્નતા શક્ય ન

હોય તો સતત વિષાદ અને દર્દને માન્યતા ન આપવી અથવા મનોમય રીતે ટેકો ન આપવો. પરમાત્મા પ્રત્યે વળેવા રહેવા માટે તે બિલકુલ અનિવાર્ય નથી.

બુદ્ધમતવાદી અને તેની દીવાલના નવ વર્ષ, તથા બીજા પ્રસંગો વિશે વાતચીત કરવામાં માતાજી એવા દણિબિંદુને નામંજૂર કરે છે કે સાત કે આઠ વર્ષમાં સફળ ન થવાય તો ભાવિ માટેની બધી આશા નિરર્થક છે કે તેનો અર્થ તેનામાં અયોગ્યતા છે. જપાનીજ બુદ્ધવાદમાં દીવાલવાળો માણસ એક નામાંકિત વ્યક્ત છે અને તેની લાંબા વખતની નિર્વીયતાનો એવો અર્થ નથી કે તેનામાં અશક્તિ હતી અથવા તે આધ્યાત્મિકતા માટે અયોગ્ય હતો; પરંતુ તેનાથી જુદા એવા ઘણા દણાંતો છે જેમાં માણસોએ વણો સુધી ધીરજ રાખી હોય અને છેવટે સફળ થયા હોય. તે સામાન્ય અનુભવ છે, અસામાન્ય નહિ.

*

આ દિવ્ય અંધકારમાં મને બહુ શાદ્વા નથી. તે કિશ્ચિયન ઘ્યાલ છે. આપણા માટે પરમાત્મા શાંતિ, વિશુદ્ધિ, વિશાળતા, પ્રકાશ અને આનંદ છે.

*

બુદ્ધવાદ એટલે “દુઃખ” અને તેનાં કારણોમાંથી પાછા હઈ જઈને નિર્ણયના મોહક મુખ તરફ વળવું. ભારતમાં “દુઃખવાદ”નું અસ્તિત્વ જ નહોતું સિવાય કે વૈશનવ “વિરહ”ની પદ્ધતિમાં, નહિ તો સાધનાનાં સાધનો તરીકે અથવા અવસ્થા તરીકે પણ તેની ગણુતરી કરવામાં આવતો નહિ. પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે સાધનામાં “દુઃખ” આવતું નથી; તે આવે છે અને તેનો ઈનકાર કરીને તેના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાનો હોય છે, તેને પસાર કરી દેવાનું હોય છે – સિવાય કે ચૈતસિક દુઃખ જે વિક્ષોભ અથવા વિષાદ ઉત્પન્ન કરતું નથી પરંતુ પ્રમાણને મુક્ત કરે છે. દુઃખને “વાદ” અથવા ધર્મોપદેશ બનાવવો જોખમી છે કારણ કે દુઃખમાં રસ લેવામાં આવે તો ટેવ પડે છે અને તે ટેવ વળગી રહે છે, અને ઘણી ઓછી વસ્તુઓ એવી હોય છે જે તેની માફક વધારે ચીકણી હોય.

*

પાપ અથવા દુશ્માનાવટની શિક્ષા રૂપે દુઃખ આવતું નથી – એ ઓટો ઘ્યાલ છે. દુઃખ, આનંદ અને સદ્ગનસીભની માફક જ અવિદ્યાના જીવનના અનિવાર્ય ભાગનું આવે છે. સુખ અને દુઃખ, આનંદ અને વિષાદ, સદ્ગાર્ય અને દુલ્હિયનાં દુંદ્રો અવિદ્યાનાં અનિવાર્ય પરિણામો છે, જે આપણી સાચી ચેનના અને પરમાત્માથી આપણને વિખૂટા પાડે છે. આપણે તેમાં પાછા ફરીએ તો જ દુઃખમાંથી મુક્ત થઈ.

થકીએ. પૂર્વ જીવનનાં કર્મો અસ્તિત્વ ધરાવે છે, ધાર્ણાંખરું બને છે તે તેને લઈને હોય છે, પરંતુ બધું જ તેને પરિણામે નથી. કારણ કે આપણે આપણી ચેતના અને પ્રયત્નોથી આપણાં કર્મોમાં સુધારો કરી થકીએ છીએ. પરંતુ દુઃખ એ ભૂતકાળની ભૂલોના પરિણામે હોય છે, નહિ કે શિક્ષારૂપ, જેવી રીતે કોઈ ફોલ્લો પડે એ અહિન સાથે રમત કરવાના પરિણામ રૂપે હોય છે. આત્મા પૂરમાત્મા તરફ વળાંક માટે તૈયાર થાય ત્યાં સુધી એ અનુભૂતિ એક ભાગ છે જેના વડે અંતરાત્મા તેનાં કરણો મારફતે શાન લે છે અને વિકાસ પામે છે.

*

કેટલીક વખત દુઃખ અને વેદના એવાં કરણો હોય છે જેના વડે આત્મા જગૃત થાય છે અને પરમાત્મા પ્રત્યે જેંચાય છે. તે ઘ્યાલમાં જ 'ક્ષ' સતત રાચ્યા કરે છે કારણ કે તેણે તેના જીવનમાં બહુ દુઃખ સહન કરેલું છે - પરંતુ બધાને તે પ્રમાણે અનુભવ થતો નથી.

*

તમારા પત્રમાં જે વલણની અભિવ્યક્તિ કરેલી છે તે બિલકુલ સાચી છે - જે કોઈ દુઃખો માર્ગ ઉપર આવે તો જે વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો છે તેના માટે વધારે પડતી કિંમત નથી અને જે સાચી ભાવનાથી સ્વીકારવામાં આવે તો વિજ્ય માટેનાં સાધનોરૂપ બને છે.

*

આદર્શવાદીઓનો પ્રક્રિયા છે કે દુઃખ બિલકુલ પણ શા માટે આવવું જોઈએ, ભલે પછી અસ્તિત્વના મૂળભૂત આનંદનું પલ્લું તેનાથી વધારે ભારે થાય? સાચો પ્રક્રિયા એ છે કે શા માટે અયોગ્યતા, મર્યાદા અને દુઃખ જીવનના સ્વાભાવિક આનંદની આડે આવવાં જોઈએ? તેનો અર્થ એવો નથી કે જીવન મૂળભૂત રીતે તેની પ્રકૃતિમાં દુઃખી નથી.

*

તમારી શંકાઓના તર્કને હું સારી રીતે સમજી શકું છું એમ કહી શકું નહિ. એક ઉમદા અને નિઃસ્વાધીં મિત્રનું દુઃખ યોગની આશાને કર્દ રીતે અશક્ત બનાવે? ધાર્ણાં કમનસીબ દણાંતો જગતમાં બને છે, પરંતુ તે તો છેવટે ખાસ કારણ છે કે શા માટે યોગ કરવો જોઈએ. જે જગત સુખદ અને સુંદર અને આદર્શ હોય તો કોણ તેનામાં ફેરફાર કરવા દરછે અથવા શા માટે પાર્થીવ મન અને ભૌતિક તત્ત્વમાં ઊધર્વ ચેતનાને ઉતારી લાવવાની શી જરૂર? તમારી બીજી દલીલ છે કે યોગનું કાર્ય પોતે જ બહુ મુશ્કેલ છે, લક્ષ્યને પહોંચવાનું સહેલું નથી. અલબજત છે જ, કારણ કે ૩૭

જગત અને માનવપ્રકૃતિ જેવાં છે તેવાં જ છે. મેં કદી એમ કહ્યું નથી કે તે સહેલો છે અથવા તેના પ્રયત્નના માર્ગમાં જિદ્દી મુશ્કેલીઓ રહેલી નથી. તે ઉપરાંત દસ કલાક સુધી હું “ક્ષુદ્ર” પત્રો લખ્યા કર્યું અને તેના દ્વારા એક નવીન જાતિ ઉત્પન્ન કર્યું તે મુદ્રા વિશે મને સમજ પડતી નથી. અલબત્તા, નહિ - તેમજ અગત્યના પત્રો દ્વારા પણ ન કરી શકું; હું સુંદર કવિતાઓ લખવામાં મારો સમય પસાર કર્યું તે પણ નવીન જાતિની રચના કરી શક્શે નહિ. દરેક પ્રવૃત્તિ તેની જગાએ અગત્યની છે. એક ઈલેક્ટ્રોન અથવા એક મોલીક્યુલ અથવા અનાજનો એક દાણો પોતે નાની વસ્તુઓ હોઈ શકે. પરંતુ તેમની જગાએ જગતની રચના કરવા માટે તેઓ અનિવાર્ય છે; તે પહાડો અને સૂર્યસ્તો અને ઉષાના કિરણોનાં જરણાંઓ વડે બની શકે નહિ - જો કે તેમનું પણ ત્યાં સ્થાન છે. બધી વસ્તુઓનો આધાર તેમની પાછળ રહેલી શક્તિ તથા તેમના કાર્યના હેતુ ઉપર છે - અને તે વસ્તુ વિશ્વરૂપ આત્મા જાણે છે જે કાર્ય કરે છે; અને હું વધારામાં કહું તો તે મન દ્વારા અથવા માનવ ધારા ધોરણો દ્વારા કાર્ય કરતો નથી પરંતુ મહત્તર ચેતના દ્વારા કાર્ય કરે છે. તે ઈલેક્ટ્રોનથી શરૂ કરીને જગતું બાંધી શકે છે અને જટિલ પ્રવૃત્તિનું કેન્દ્ર બનાવીને મન અને ભૌતિક તત્ત્વના આત્માના કાર્ય માટેનો અહીં પાયો બનાવી શકે છે, એક રામકૃષ્ણ અથવા એક નેપોલિયન અથવા એક શેક્સ્પરને ઉત્પન્ન કરી શકે છે. મહાન કવિનું જીવન ફક્ત ભવ્ય અને અગત્યની વસ્તુઓનું જ બનેલું હોય છે? એક ‘કિંગ લિયર’ અથવા એક ‘હેમ્બેટ’ ઉત્પન્ન કરતાં પહેલાં કેટલી બધી ક્ષુદ્ર વસ્તુઓ સાથે કાર્ય કરવું પડ્યું હશે? બીજું તમારી બુલ્લિ અનુસાર તમે જે છંદ અને તેનું માપ અને તેમાં કેટલા સિબેબલ (છંદનું માપનું એકમ) વાંચી શકાય તેના વિશે તમે જે ધોંઘાટ મચાયો છે તેની મશકરી કરવામાં માણસો ન્યાયી ન ઠરે? - તેઓ તેને ધોંઘાટ કહે, હું કહેતો નથી. શા માટે આ માણસ આવી તુચ્છ શુષ્ક બાબતો માટે સમય બગાડે છે - એમ તેઓ કહી શકે - તેણે તો એક સુંદર ઊર્મિંગીત અથવા મધુર સંગીત ઉત્પન્ન કરવામાં તેનો સમય પસાર કરવો જોઈએ તેને બદલે આમ કેમ કરે છે? પરંતુ કાર્ય કરનાર જાણે છે કે ક્યા પદાર્થથી તેણે કામ કરવાનું છે અને તે જાણે છે કે શા માટે તે આવી “તુચ્છ” અને નાની નાની વિગતોમાં વ્યસ્ત છે અને તેના પરિશ્રમની પૂર્ણતામાં તે વસ્તુઓનું સ્થાન કયાં છે.

શાલ્લા માટે તમે એવી રીતે લખો છો જાણે કે મને કદી કોઈ શંકા કે મુશ્કેલી ઉત્પન્ન નહિ થઈ હોય. કોઈ પણ માનવ-મન વિચારી શકે તેનાથી પણ વધારે મને મુશ્કેલીઓ ઉત્પન્ન થયેલી છે. નહિ કે મેં મુશ્કેલીઓની ઉપેક્ષા કરી છે પરંતુ મેં તેમને સ્પષ્ટ રીતે જોયેલી છે, અને હાલમાં જીવંત કે પહેલાં થઈ ગયેલ કોઈ પણ માણસ કરતાં મેં વધારે વિશાળ ફલક ઉપર અનુભવી છે અને મેં તેમનો સામનો

કરેલો છે તથા માપ પણ કાઢેલું છે; મારા કાર્યનાં પરિણામો વિશે મને ખાતરી છે. પરંતુ તેમ છતાં પણ હું એવી તક જોઈ શકું કે તે શૂન્યમાં પરિણામે (જે અથક્ય છે) તોપણ હું જરા પણ ચલિત થયા સિવાય મારું કામ આગળ ચલાવે રાખું, કારણ કે તેમ છતાં હું મારી શર્કિંથી મારે જે કાર્ય કરવાનું છે તે ઉત્તમ રીતે કર્યા કરું અને જે કાર્ય થઈ શકે તે જગતની કરકસરમાં કાયમ ગણ્યાય છે. પરંતુ મારે એવું શા માટે માનવું જોઈએ કે આ બધું શૂન્યમાં પરિણામશે. જ્યારે હું દરેક પગલું જોઈ શકું છું અને તે દરેક અઠવાડિયે અને દરરોજ કયાં દોરી જાય છે — એક વખત તે દરેક વર્ષે અને દરેક માસે બનતું અને હવે પછીથી દરરોજ અને હર કલાકે — મારા લક્ષ્યની તે નજીક અને નજીક લાવે છે ? આ રીતે જ્યારે માણસ ઉદ્ધર્માં રહેલા મહત્તર પ્રકાશ સાથે પગલાં ભરે છે ત્યારે દરેક મુશ્કેલી તેની સહાય આપે છે અને તેની પોતાની કિંમત હોય છે અને રાત્રી પોતે જ જે દિવ્ય પ્રકાશ આવવાનો છે તેનો ભાર પોતાની અંદર ધારણ કરે છે.

*

ફટકાઓ માટે કહેવાનું કે તેઓ કાયમ યોગ દ્વારા જ આપવામાં આવે છે ? કેટલીક વખત એવું નથી બનતું કે યોગનો સાધક પોતે જ પોતાની જતને ફટકાઓ આપતો ન હોય ? મારા અનુભવ પ્રમાણે સામાન્ય જીવનમાં ધણા ફટકાઓ હોય છે. ફટકાઓ તો અસ્તિત્વની વ્યવસ્થામાં રહેલા છે; જ્યાં સુધી આપણે તેમની તરફ પીઠ એવી રીતે ફેરવીએ કે તેઓ આપણને સ્પર્શ ન કરી શકે ત્યાં સુધી આપણી પોતાની પ્રકૃતિ અને વસ્તુઓની પ્રકૃતિ આપણા ઉપર તેમને લાવ્યા જ કરે છે.

*

જીવનમાં એ પાઠ શીખવા મળે છે કે કાયમ આ જગતમાં દરેક વસ્તુ માણસને દંગો દે છે — કેવળ પરમાત્મા, જો માણસ સંપૂર્ણ રીતે તેના તરફ વળે તો કદ્દી દંગો દેતો નથી. તમારી અંદર કોઈ ખરાબ વસ્તુ રહેલી છે એટલા માટે તમારા ઉપર ફટકાઓ પડતા નથી — બધા માણસો ઉપર ફટકાઓ પડે છે કારણ કે તેઓ એવી વસ્તુઓની કામના રાખે છે જે ને ટકી શકતો નથી અને માણસો તેમને ખોઈ બેસે છે. અથવા તેઓ પ્રામ કરે તોપણ તે તેમનામાં નિરાશા લાવે છે અને તેમને સંતોષ આપતી નથી. પરમાત્મા પ્રત્યે વળવું એ જ જીવનમાં કેવળ સત્ય છે.

*

બધી જ ‘ક્ષ’ની મુશ્કેલીઓ અંશતઃ તેના ભૂતકાળના પૂર્વ જીવનના કર્મને લઈને, અંશતઃ તેની પ્રકૃતિને લઈને છે જે તેના સંજેગો સાથે સંવાદ સાધી શકતો નથી અથવા એક સમર્થ સંકલ્પ અને સ્વચ્છ સમજથી તેના ઉપર સ્વામીત્વ સાધી શકતો નથી અથવા એક સ્થિર સંવાદ અને સમતુલ્યથી સામનો કરી શકતો નથી. જીવન અનુભવ અને વિકાસ માટે છે અને જ્યાં સુધી માણસ પોતાનો પાઠ શીખી લેતો

નથી ત્યાં સુધી વસ્તુઓ બન્યા જ કરે છે જે પ્રકૃતિ સાથેની વ્યક્તિની અપૂર્ણ સમતુલ્યા અને આંતર અપૂર્ણતાઓના પરિણામરૂપ હોય છે. જે કોઈ વસ્તુ બને છે તે ઉત્તમ છે એ ત્યારે જ સાચું બને જો આપણે વિશ્વરૂપ દર્શિબિંહુથી જોઈએ જે ભૂત અને અને ભાવિને સમાવી લે. જેને દુર્ભાગ્ય દ્વારા તથા સદ્ગ્રામય દ્વારા સહાય મળે છે, તેમજ જેખમ, મૃત્યુ, દુઃખ અને આદૃત, તેમજ સદ્ગ્રામય, સદ્ગ્રામતા અને વિજય પણ મદદ કરે છે, એ સાચું નથી કે તેનો અર્થ એવો હોય કે માણસ માટે કેવળ સદ્ગ્રામસીભવાળી જ વસ્તુઓ અથવા સ્પષ્ટ રીતે જ શુભ વસ્તુઓ માનવ અર્થમાં બને છે.

*

આ બધી મુશ્કેલીઓનો વધારે સ્થિરતાથી અને ઓછી અહંકારની ભાવનાથી સામનો કરવો જોઈએ.

આ યોગ આધ્યાત્મિક યુદ્ધ છે, તે કરવાનો પ્રયત્ન જ અનેક પ્રકારના વિરોધી બળોને ઉત્પન્ન કરે છે અને માણસે મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવા તૈયાર રહેવું જોઈએ. તથા અનેક પ્રકારના પલટાઓને સ્થિર મક્કમ ભાવનાથી સામનો કરવો જોઈએ.

જે મુશ્કેલીઓ આવે છે તે કસોટીઓ હોય છે અને વ્યક્તિ જે સાચા ભાવથી તેમાંથી પસાર થાય તો તે વધારે સમર્થ આધ્યાત્મિક રીતે વિશુદ્ધ અને વધારે મહાન બનીને બહાર આવે છે

કોઈ કમનસીબી આવી શકતી નથી; જે વ્યક્તિના પોતાનામાં કોઈ ક્ષતિ, અશુદ્ધિ, નિર્બંગતા અથવા અજ્ઞાન ન હોય તો વિરોધી બળો સ્પર્શ કરી શકતા નથી. ત્યાર પછી વ્યક્તિએ પોતાની અંદર આ નબળાઈ શોધી કાઢવી જોઈએ અને તેને સુધારી લેવી જોઈએ.

જ્યારે વિરોધી બળોના માનવ-કરણો તરફથી હુમલો આવે છે ત્યારે તેના ઉપર વ્યક્તિગત ધિક્કાર અથવા કોઇ અથવા ઘવાયેલા અહંકારની ભાવનાથી તેના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન ન કરવો પરંતુ એક સ્થિર સામર્થ્યની ભાવનાથી અને સમતાથી તથા દિવ્ય બળને કાર્ય કરવા માટે પુકાર વડે તેનો સામનો કરવો.

બીજાઓ સાથે વ્યવહાર કરવામાં એક બોલવાની તથા કાર્ય કરવાની રીત હોય છે જે જે ચીડ ઉત્પન્ન કરે છે અને વ્યક્તિને ગેરસમજ પ્રત્યે ખુલ્લી કરે છે અને એક બીજી રીત પણ હોય છે જે સ્થિર અને મક્કમ હોય છે અને બીજાઓ સાથે સમાધાનકારી વલણવાળી હોય છે – ખાસ કરીને જેઓમાં પૂર્ણ રીતની દુરીછા હોતી નથી. સારું છે બીજી રીત અપનાવવાની. કોઈ નિર્બંગતા નહિ, કોઈ ઉદ્ધતાઈ કે ઉગ્રતા નહિ, પરંતુ આવી ભાવના હોવી જોઈએ.

*

દરેક માનવીના અને દરેક સાધકના ભાગે પ્રાણમય મુશ્કેલીઓ આવે છે જે. તેમની સાથે એક સ્થિર નિશ્ચય અને પરમાત્મામાં શાષ્ટ્ર રાખીને કાર્ય દેવાનું છે.

*

યોગને કાયમ તેની મુશ્કેલીઓ હોય છે, પછી તે ગમે તે યોગ હોય. વળી, તે ભિન્ન ભિન્ન સાધકો સાથે ભિન્ન ભિન્ન રીતે કાર્ય કરે છે. કેટલાકને તેને વિશે વાતચીત કરવા માટે કોઈ અનુભૂતિ પ્રાપ્ત થાય તે પહેલાં પ્રકૃતિની મુશ્કેલીઓને જીતવાની હોય છે, બીજાઓ ભવ્ય શરૂઆત પ્રાપ્ત કરે છે અને પછીથી મુશ્કેલીઓ આવે છે, અને બીજાઓમાં વારાફેરા પ્રમાણે મોજાંના શિખર ઉપર ચડતી અને પછીથી ખીણમાં પતન થાય એ રીતે લાંબા સમય સુધી ચાલ્યા કરે છે અને મુશ્કેલીનો ઉકેલ આવી જય ત્યાં સુધી આ પ્રમાણે બને છે. બીજાઓનો માર્ગ સરળ હોય છે પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે તેમને મુશ્કેલીઓ હોતી નથી - તેમને પુંકળ મુશ્કેલીઓ હોય છે, પરંતુ તેઓ તેમની પરવા પણ કરતા નથી કારણ કે તેઓને એવી લાગણી હોય છે કે પરમાત્મા તેમના લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા માટે સહાય કરશે અને એવું અનુભવે છે કે પરમાત્મા વિશે તેમને અનુભૂતિ ન હોય છતાં તેઓ કાયમ તેમની સાથે રહેલા છે - તેમની શાષ્ટ્ર તેમને અચંચલ બનાવે છે.

*

બિલકુલ સરળ રૂપાંતર હોવા માટે સમગ્ર સ્વરૂપ ઉપર શાસન કરનારી સ્થિર મક્કમ સંકલ્પશક્તિની જરૂર હોય છે અથવા ધ્યાની મોટી "સમતા"ની જરૂર પડે છે. જો તેઓ હોય તો, પછી બંદો થતાં નથી, જો કે મુશ્કેલીઓ હોય છે, હુમલાઓ હોતા નથી, ઈક્તની પ્રકૃતિની ક્ષતિઓ સાથે સચેતન વ્યવહાર હોય છે; પતનો હોતાં નથી પરંતુ જોટાં પગલાંઓ અથવા ખોટી ગતિઓને બરાબર કરવાની હોય છે.

*

જો માથું દુઃખતું હોય તો તેનું કારણ શરીર દબાણથી ટેવાયેલું નથી. અથવા ત્યાં રહેલો કોઈ પ્રતિકાર છે. મુશ્કેલીઓ ઉપર ઊઠી આવે છે, પરંતુ તે કાયમ શરૂઆતમાં આવતી નથી. કેટલીક વખત પ્રથમ અસર એવી હોય છે કે જાણે કોઈ પણ મુશ્કેલી નથી - જ્યારે ઉત્સાહ એસરે અને ઊધ્વમાંથી આવતા શક્તિનાં પૂર અથવા પ્રકાશની સામે સામાન્ય ચેતના પોતાનું સ્થાપન કરે ત્યારે મુશ્કેલીઓ ઉપસ્થિત થાય છે. એક એવો પ્રતિકાર હોય છે જેની સામે યુદ્ધ કરવું પડે છે અથવા તેનો ઉકેલ લાવવો પડે છે - જો પ્રકૃતિ અસ્થિર હોય તો અથવા ઉગ્ર રીતનો આગ્રહ રાખતી હોય તો લડી લેવું પડે છે અને જો સંકલ્પ સ્થિર હોય અને પ્રકૃતિ તેના પ્રતિકારમાં સમધારણ હોય તો તેનો ઉકેલ લાવવો પડે છે. તેનાથી ઊલટું જો લાંબી તૈયારી હોય અને ચૈત્યપુરુષ દ્વારા પ્રકૃતિના પ્રતિકારોની સાથે વિશ્વાળ રીતે કાર્ય કરેલું હોય, અથવા

પ્રકાશિત મનોમય સંકલ્પ સાથે કામ કરેલું હોય તો પછી કોઈ પ્રાથમિક રીતના અથવા ત્યાર પછીની તકલીફો ઉત્પન્ન થતી નથી પરંતુ એક સ્થિર અને ધીર પરિવર્તન આવે છે, અને જેમ જેમ નવી ચેતના વિકાસ પામે તેમ તેમ બાકીની મુશ્કેલીઓ ખરી પડે છે અથવા કોઈ મુશ્કેલી રહેતી નથી, ફક્ત જરૂરી વ્યવસ્થા અને થોડો ફેરફાર કરવાનો રહે છે.

*

શરૂઆતમાં અનુભૂતિનો ધસારો બહુ શક્તિશાળી હોય છે, એટલો બધો શક્તિશાળી કે પ્રતિકાર કરનારાં તર્વો શાંત પડી રહે છે – પરંતુ પછીથી તેઓ ઉપર ઊઠી આવે છે. ત્યાર પછી અનુભૂતિને નીચે લાવીને આ ભાગોમાં તેને સ્થિર કરવી પડે છે.

*

મેં કદી કહ્યું નથી કે યોગ કે ખાસ કરીને આ યોગનો માર્ગ સહીસલામત અને સરળ છે. હું એમ કહું છું કે હરકોઈ માણસ જેનામાં આરપાર જવાનો સંકલ્પ હોય તે તેમાંથી પસાર થઈ શકે છે. બીજાઓ માટે, જે તમે બહુ ઊંચું ધ્યેય રાખો અને તમારા એરોખેઈનને ખોટી રીતે ચલાવો તો ઊંડી ખીણમાં પડવાનો ભય કાયમ રહેલો છે પરંતુ જોખમ તેમના માટે જ છે જેઓ પોતાની અંદર દ્વિવિધ સ્વરૂપ રાખે છે, લક્ષ્ય ઊંચું રાખે પરંતુ તેનું દાખિબિંદુ નિમ્ન પ્રકારનું હોય અને નિમ્ન પ્રકારની ઝંખનાઓ રાખતા હોય. જ્યારે માણસો આ પ્રમાણે કરે ત્યારે તમે તેમની પાસેથી બીજી કંઈ અપેક્ષા રાખી શકો? તમારે એકાગ્ર ચિત્તના બનવું જોઈએ તો જ મન અને પ્રાણની મુશ્કેલીઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત થઈ શકે. નહિ તો પછી જેઓ તેમની ઊંચાઈઓ અને ખીણો બન્ને વચ્ચે જોલાં ખાતા હોય તો જ્યાં સુધી તેઓ એકાગ્ર ચિત્તવાળા ન બને ત્યાં સુધી કાયમ જોખમમાં રહે છે. આ વસ્તુ “આગળ વધેલા” તેમજ ‘શરૂઆત’ કરનારા સાધકો બન્નેને લાગુ પડે છે. આ પ્રકૃતિની વાસ્તવિક હકીકતો છે. હું કોઈ પણ વ્યક્તિના સુખસગવડ ખાતર દંભ ન કરી શકું, જે તેઓ અન્ય પ્રકારના હોય પરંતુ એ પણ હકીકત છે કે કોઈએ આ જોખમમાં રહેવાની જરૂર નથી. એકાગ્ર – ચિત્તવૃત્તિ, પરમાત્માને સમર્પણ, પરમાત્મા માટે સાચો પ્રેમ, સંકલ્પમાં પૂર્ણ સચ્ચાઈ, આધ્યાત્મિક નમૃતા (સાચી, ઔપचારિક નહિ) – કોઈ પણ પતન માટેની તકની સામે આવી ઘણી વસ્તુઓ રક્ષાસરૂપ હોય છે. સરી પડવું, ઠોકરો, મુશ્કેલીઓ, ઊથલપાથલો વગેરે દરેકને આવે છે; આ વસ્તુઓ સામે કોઈ ખાતરી આપી શકાય નહિ, પરંતુ જે વ્યક્તમાં આ બધા રક્ષકો હોય તો તેઓ અદ્યપકાલીન રહે છે, પ્રકૃતિને શીખવામાં મદદ કરે છે અને વધારે સારી પ્રગતિ થાય છે.

*

હા, પરંતુ તે સંકલ્પની શક્તિ કરતાં, એક-લક્ષ્યવાળી એકાગ્રતાની અભીષ્ટાનેં

અભાવ છે – તેઓ (કેટલાક સાધકો) આશમ છોડી ગયા કારણ કે એક યા બીજી કામનાએ તેમના ઉપર કુબજે જમાવ્યો અને તે પરમાત્મા તરફની સ્થિર એક-ચિત્ત અભીષ્ટાની સાથે સુમેળમાં નહોતી.

જે બુદ્ધનો સંકલ્પ કેવળ તપસ્યા પાછળ હતો, તો એમ કેવી રીતે બન્યું કે કોઈ પણ ખચકાટ સિવાય સત્યની શોધમાં તેણે દરેક વસ્તુનો ત્યાગ કર્યો અને એક વખત પણ તેણે તેમના તરફ પાછા વળીને જ્યેણું નહિ કે પુશ્ચાત્તાપ ન કર્યો કે કોઈ સંઘર્ષ પણ ન વેઠયો. કેવળ એક જ મુશ્કેલી હતી કે કઈ રીતે સત્યને શોધવું, અને તેની શોધ માટેનો એકમાત્ર સંકલ્પ કદી ડાયો નહિ; તેમની તપસ્યા પોતે જ સંકલ્પની શક્તિ વગર અશક્ય બની હોત. બુદ્ધ કરતાં એંધા સમર્થ માણસોને પ્રયત્ન દ્વારા તેનો વિકાસ કરવો પડ્યો હોત. જેઓ તે પ્રમાણે ન કરી શકે તેમણે તેમની શક્તિ, દિવ્ય માતાજી ઉપર આધાર રાખીને શોધવી પડી હોત.

*

એક સત્યનિષ્ઠ વદ્ય જગતમાં રહેલી અદ્ભુત શક્તિઓના મૂલ્ય જેટલું કિંમતી છે.

*

જે ‘ક્ષ’એ પોતાની ચેતના અને કાર્યમાં કોઈ પતનને મંજૂરી આપી હોય, જે તેની સાધનામાં પીછેછઠ કરાવે અને હજુ તેની નબળાઈને તે સંપૂર્ણ રીતે જીતવા માટે અશક્તિમાન હોય તો તે વસ્તુ એવી કારણદ્વારા નથી કે “તેની” (ખીની) મુશ્કેલીને “તમારી” શક્તા અને પ્રયત્ન ઉપર વિજય પામવા દેવી. બન્ને વચ્ચે કોઈ કુદરતી જોડાણ નથી અને તે શા માટે હેવું જોઈએ તેના માટે કોઈ કારણ નથી – ફક્ત તમારું મન તે વસ્તુને એક બનાવે છે. દરેક સાધકને પોતાની અલગ સાધના હોય છે, તેની પોતાની મુશ્કેલી હોય છે અને પોતાને અનુસરવાનો અલગ માર્ગ હોય છે. તેની સાધના તેની પોતાની અને પરમાત્મા વચ્ચેની હોય છે; બીજા કોઈનો તેમાં ભાગ હોતો નથી. તેમ એવું પણ કારણ નથી કે જે એક વ્યક્તિ પતન પામે અથવા નિષ્ફળ જાય તો તેના માટે બીજાએ શા માટે પોતાના માટે વેદના અનુભવવી, પોતાની શક્તા ગુમાવવી અને પોતાના માર્ગનો ત્યાગ કરવો જોઈએ? ‘ક્ષ’ની મુશ્કેલી, ગમે તેવી તેની પ્રકૃતિ અથવા મર્યાદાઓ હોય તોપણ તેની પોતાની છે અને તે તેનો અને માતાજીનો વિષય છે; તમારો નથી, અને તમને તેનો સ્પર્શ પણ ન થવો જોઈએ અથવા તમારે તેની સાથે કોઈ પણ લેવા-દેવા ન હોવો જોઈએ. જે તમે તેને સ્પર્શ કરવા દો અથવા તમે તેના વડે અસ્વસ્થ થઈ જાઓ કારણ કે તે તમારી બહેન છે, તો તમે બિનજરી મુશ્કેલીને અંદર લાવીનો તમારી પોતાની મુશ્કેલીને વધારો છો અને તમારી પ્રગતિને અટકાવો છો. તમારા માર્ગને વળણી રહો, તમારી મુશ્કેલીઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવા માટે તેમના

ઉપર જ એકાગ્રતા કરો. તેના માટે વધારેમાં તમે દિવ્ય શક્તિને મદદ કરવા માટે પ્રાર્થના કરી શકો છો અને બસ, તે વસ્તુને ત્યાં છોડી દો.

*

કેવળ બીજાઓની નિષ્ફળતા ઉપરના આધારે તમારા ભાવિ વિષે અસ્પષ્ટ શંકાઓ સેવવા માટે કોઈ કારણ નથી. ‘ક્ષ’ અને ‘થ’ તે પ્રમાણે જ કાયમ કરે છે અને તે તેમની પ્રગતિમાં મહાન કુબ્ધતા લાવે છે. તેના બદલે બીજાં દણાતો ઉપરથી, જેઓ સંતોષપૂર્ણ છે અને પ્રગતિ કરે છે તેમના ઉપરથી આશા કેમ એકન્તિત ન કરવી? એ સાચું છે કે આ માણસો બીજાઓ તેમની નિષ્ફળતા બતાવે છે તે પ્રમાણે સફળતા બતાવતા નથી. તે વસ્તુને બાળુ પર મૂકી દઈએ તોપણ નિષ્ફળતા ઘણી વિધાનાત્મક ભૂલોને લઈને આવે છે અને ખાસ તો અવિચિદ્ધન અભીષ્ટા અથવા પ્રયત્નની ખામીને લઈને આવે છે. સાધક પાસેના પ્રયત્નમાં અભીષ્ટા, પરિત્યાગ અને સમર્પણની માગણી કરવામાં આવે છે. જો આ ત્રણ વસ્તુઓ કરવામાં આવે, જો બીજી બધી વસ્તુઓ માતાજીની કૃપા અને તેમનું બળ તમારી અંદર કાર્ય કરે તેના વડે આવી જશે. પરંતુ ત્રણમાંની સૌથી અગત્યની વસ્તુ સમર્પણ છે જેનું પ્રથમ જરૂરી સ્વરૂપ વિશ્વાસ, શાસ્ત્ર અને મુશ્કેલીમાં ધીરજ છે. જો અભીષ્ટા ત્યાં હોય તો એવો નિયમ નથી કે વિશ્વાસ અને શાસ્ત્ર રહી શકે છે. તેનાથી ઊલટું જ્યારે જડતાને લઈને અભીષ્ટા ત્યાં નથી હોતી ત્યારે પણ વિશ્વાસ અને શાસ્ત્ર અને ધીરજ રહી શકે છે. જો વિશ્વાસ અને ધીરજ નિષ્ફળ જાય, જ્યારે અભીષ્ટા પણ શાંત હોય, તો તેનો અર્થ કે સાધક કેવળ પોતાના પ્રયત્ન ઉપર જ આધાર રાખે છે – તેનો અર્થ એવો થાય, “અરે, મારી અભીષ્ટા નિષ્ફળ ગઈ છે, તેથી મારા માટે કોઈ આશા નથી. મારી અભીષ્ટા નિષ્ફળ જાય છે તેથી માતાજી પણ શું કરી શકે?” તેનાથી ઊલટું સાધકને એવું લાગવું જોઈએ, “કાંઈ વાંધો નહિ, મારી અભીષ્ટા ફરીને પાછી આવશે. દરમિયાન હું જાળું છું કે મને માતાજીની અનુભૂતિ ન થાય તોપણ તેઓ મારી સાથે જ છે; મને સૌથી અંધકારમય ગાળામાંથી પણ તેઓ બહાર લઈ આવશે.” તમારે આવી રીતે પૂર્ણ સાચું વલણ રાખવું જોઈએ. જેમનામાં તે હોય છે તેમને વિધાદ કાંઈ કરતો નથી; કદાચ આવે તોપણ નિષ્ફળ થઈને પાછો ફરે છે. તે તામસિક સમર્પણ નથી. તામસિક સમર્પણ ત્યારે હોય જ્યારે માણસ એમ કહે, “હું કાંઈ પણ કરવાનો નથી; માતાજીને બધું કરવા દો. અભીષ્ટા, ઈનકાર, સમર્પણ પણ જરૂરી નથી. તેઓ મારી અંદર બધું કરી આપશે.” આ બન્ને વલણોમાં ઘણો તફાવત છે. એક છે કામચોરનું વલણ જેને કાંઈ પણ કરવું નથી, બીજું વલણ સાધકનું છે જે પોતાનાથી બનતું ઉત્તમ કરે છે પરંતુ જ્યારે તે થોડા સમય માટે નિશ્ચલ બની જાય છે અને વસ્તુઓ વિરોધમાં હોય છે ત્યારે પણ તે બધાની પાછાગ રહેલી માતાજીની શક્તિ અને હાજરીમાં

કાયમ કદ્દા રાખે છે અને તે શક્કા દ્વારા વિરોધી બળને હંફ્ફ્ફાવે છે અને સાધનાની સક્રિયતાને પાછી બોલાવે છે.

*

એક વર્ષની જડપી પ્રગતિ પછી 'ક્ષ' ના પતન માટેનાં સ્પષ્ટ કારણો "તેના" ચારિશ્યમાં રહેલાં છે જે બીજાઓમાં નથી. બધા યોગીઓ જાણે છે કે પતન શક્ય છે અને ગીતા તેના વિશે એક કરતાં વધારે વખત ઉલ્લેખ કરે છે. પરંતુ પતન કઈ રીતે સાબિત કરે છે કે આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ સાચી નથી? મહાન ઊંચાઈએથી કોઈ માણસની પડતી થાય એ એમ સાબિત નથી કરતું કે તે ઘણી ઊંચાઈએ પહોંચેલો નહિ.

*

કોઈ માણસ બહુ ઊંચાઈએ ચડેલો હોય તો તેનું નીચે પતન "થઈ શકે છે", ખાસ કરીને જો તેની અનુભૂતિઓ કેવળ આધ્યાત્મિક મન અને પ્રાણ અને શારીરિક મારફતે જ થઈ હોય અને ત્યાંની ત્યાં તે પ્રમાણે જ રહે. પરંતુ એવું કહેવું કે તે "ચોક્કસ" નીચે પડશે એ મૂખ્યાઈ છે.

૨

દરેક માનવી જેને ચૈત્ય પુરુષ આધ્યાત્મિક માર્ગ બોલાવે છે તેનામાં તે માર્ગ માટેની શક્તિ હોય છે અને તેના માટે એકાગ્ર સંકલ્પનો વિકાસ કરે તો તે લક્ષ્ય ઉપર પહોંચી શકે છે, પરંતુ તે ઉપરાંત દરેક સાધકમાં રહેલાં બે તત્ત્વોનો તેને સામનો કરવો પડે છે, એક આંતર-સ્વરૂપ જેને પરમાત્માની જરૂર હોય છે અને સાધના અને બીજ બાહ્ય પ્રાણ તથા શારીરિક સ્વરૂપ જેમને પરમાત્મા જોઈતા નથી પરંતુ સામાન્ય જીવનની વસ્તુઓ સાથે આસક્ત રહે છે. મન કેટલીક વખત એક દ્વારા દોરાય છે અને બીજ વખત બીજ દ્વારા. એટલા માટે તેણે એક સૌથી અગત્યની વસ્તુ એ કરવાની છે કે તેણે આ બે ભાગો વર્ચયેની તકરારનો એક વખત મુળભૂત રીતે નીવડો લાવવો અને તેમને ચૈતસિક અભીષ્ટા દ્વારા મનના વિચાર અને સંકલ્પની સ્થિરતા દ્વારા, અને તેના ઊર્મિમય સ્વરૂપમાં ઊર્ધ્વ પ્રાણની પસંદગી દ્વારા તેમને સમજાવટ દ્વારા અથવા ફરજ પાડીને તેમને પ્રથમ શાંત પાડવા અને પછી સંમતિ આપતા કરવા. જ્યાં સુધી માણસ આ પ્રમાણે ન કરી શકે ત્યાં સુધી તેની પ્રગતિ યા તો ઘણી મંદ રહે અથવા દોલાયમાન રીતે અને અટકાયતભરી રીતે થાય કારણ કે અંદર રહેલી અભીષ્ટાનું કાર્ય સતત રીતનું ન રહે અથવા સતત પરિણામ ન લાવે. ઉપરાંત જ્યાં સુધી આ પ્રમાણે રહે ત્યાં સુધી પ્રસંગે પ્રસંગે પ્રાણના બળવાઓ થાય, મંદ ગતિને લઈને વિપાદ, નિરાશા વગેરે આવે અને આધારને તેઓ અયોગ્ય જહેર કરે; જૂના જીવનના સાંદ્રો આવે; એવા સંજેગોનું આકર્ષણ થાય જે તેને ન્યાયી ઠરાવે, માણસો અને અદશ્ય

શક્તિઓ તરફથી એવાં સૂચનો આવે જે સાધકને સાધનામાંથી દૂર લઈ જવા માટે દબાણ કરે અને તેની પહેલાંની જિંદગી તરફ વળવાનો અંગુલિનિર્દેશ કરે. અને તેમ છતાં તે જીવનમાં તેને કોઈ સાચો સંતોષ પ્રાપ્ત થવાની શક્યતા હોતી નથી.

તમારા સંજોગો બીજાઓ કરતાં શરૂઆતમાં અને ત્યાર પછીના લાંબા ગાળાના સમયમાં જુદા પ્રકારના નથી. તમે તમારા કુટુંબ-જીવનમાંથી આવ્યા છો, પરંતુ તમારા પ્રાણમાં રહેલી કોઈ વસ્તુએ હજુ કોઈ પ્રત્યુત્તરની ટેવને રાખેલી છે અને તે વસ્તુ તમને દૂર જેંચી જાય છે. આ વસ્તુને પ્રાણની અધીરાઈ સહાય કરે છે કારણ કે તમારામાં ઝડપી આધ્યાત્મિક પ્રગતિ કે સતત સારી અવસ્થા રહેલી નથી – એવી વસ્તુઓ જેને પ્રાપ્ત કરવા માટે મોટામાં મોટા સાધકોને પણ સમય લાગે છે. સંજોગો એકઠા થઈને જેંચાણને સહાય કરે છે – જેવી કે ‘ક્ષ’ની માંદગી અને તમારા પતિની વિનંતીઓ જે નરમાશવાળી હોય છે, પ્રશંસાયુક્ત તથા પ્રાર્થના કરતી હોય છે અને ગુસ્સે થવાને બદલે વચનો આપે છે અને આ બધી વસ્તુઓ તમને નરમ બનાવે છે અને તમારા રક્ષણને ઓછું અસરકારક બનાવે છે. અને એક પ્રાણમય પ્રકૃતિ અને તેની શક્તિઓ છે, જે આ કે પેલી વસ્તુનું સૂચન કરે છે કે તમે યોગ્ય નથી, તમારામાં અભીષ્ટા નથી, માતાજી અને શ્રી અરવિંદ તમને મદદ કરતાં નથી, તમારી સાથે નાખુશ છે, તેઓ પરવા કરતાં નથી અને ઘરે જવું એ ઉત્તમ છે.

લગભગ બધા સાધકો આ બધી વસ્તુઓમાંથી પસાર થયા છે અને તેમાંથી બહાર આવેલા છે અને પોતાનાં જૂનાં બંધનોને તેમણે પાછળ મૂકી દીધાં છે. તમારે પણ શા માટે તેમ ન કરવું તેના માટે કોઈ કારણ નથી. અમારી મદદ કાયમ ત્યાં હોય છે અને એક વખતે અમે આપીએ અને બીજી વખતે પાછી જેંચી લઈએ એ પ્રમાણે નથી, તેમજ કેટલાકને આપીએ છીએ અને બીજાને માટે ઈનકાર કરવામાં આવે છે એવું પણ નથી. જે માણસો પ્રયત્ન કરે છે અને ત્યાં પહોંચવાનો સંકલ્પ કરે છે તે બધાને માટે ત્યાં રહેલી છે. પરંતુ તમારે તમારા સંકલ્પમાં સ્થિર રહેવું જોઈએ અને પાછા હઠવું ન જોઈએ તેમ જ બહારથી આવતાં સૂચનોથી છેતરાવું નહિ, તેમજ તમારા પોતાના વિરોધી વિચારોના સ્વરૂપમાં આવે તથા વિષાદ લાવે એવું ન બનવા દેવું – તમારે તેમની સામે યુદ્ધ કરવાનું છે અને તેમના ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો છે. તેમની સાથે યુદ્ધ કરવામાં તથા વિજ્ય પ્રાપ્તિમાં તમારી શક્તિ પ્રમાણે તે ઓછો કે વધારે સમય લે. પરંતુ દરેકને તેમના ઉપર સ્વામીત્વ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે અને જૂની પ્રાણમય પ્રકૃતિ ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો છે.

તમારે ત્યાં જવા માટે કહેવાનું કે તમારે તમારી જત તરફ જ જોવાનું છે કે કઈ વસ્તુને તમને ત્યાં લઈ જવાની ઈચ્છા છે. એવી દલીલ કે તમે સાધના કરવા

માટે અથકત છે તેની કોઈ કિંમત નથી. તે પ્રાણમાં રહેલાં વિરોધી તરવોએ આગળ ધરેલું એક બહાનું છે અને તેને વિરોધી બળોનાં સૂચનો બળ આપે છે. જો તમે એમ કહો કે તમારા પતિ તથા પુત્ર અને બીજાઓ તરફની આસક્તિ એટલી બધી મજબૂત છે કે તમારો આત્મા અને તમારી અભીષ્ટા તેની વિરુદ્ધ કાંઈ કરી શકે નહિ અને તમારું ધર એ તમારા માટે સાચું સ્થાન છે તેં બેશક તમારી અહીંથી વિદાય અનિવાર્ય છે – પરંતુ તમારા પ્રસંગમાં આવું વિધાન સાચું ભાગ્યે જ માની શકાય. અથવા તમે એમ કહો કે હજુ પણ ત્યાંનું બેંચાણ એટલું બધું જોરદાર છે કે તમે એવું વિચારો છો કે થોડા સમય માટે ત્યાં જઈને તમારી પોતાની કસોટી લેવાની ઈચ્છા છે અને તે બેંચાણને તમારે કાઢી નાખવું છે, તો પછી થોડા સમય માટે તે ન્યાયપુરસર છે જે પ્રાણનું મજબૂત રીતે ઉત્થાન થયું હોય. અને અમે તે બાબતમાં ના પાડીશું નહિ જેવી રીતે તમારે ‘ક્ષ’ની પાસે જઈને તેની સેવા કરવાની હતી ત્યારે અમે ના પાડેલી નહિ. પરંતુ તેવા પ્રસંગે પણ તમારે તેનું ગંભીર રીતે નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ અને એક એવી પરિસ્થિતિ જે બીજી રીતે બદલાઈ શકે છે તેને ધ્યાનમાં રાખીને નિર્ણય લેવો જોઈએ નહિ. તમારા પતિના પત્રોની અમારી પાસે કોઈ કિંમત નથી; જ્યારે જ્યારે અહીંથી તમે ત્યાં ચાલ્યાં જાઓ એવી આશા તેમણે જોઈ હોય ત્યારે તેમણે તે પ્રમાણે લખેલું છે; બીજ સમયે તેનો ધ્વનિ જુદા જ પ્રકારનો હોય છે.

મેં તમારી પાસે સમગ્ર વસ્તુ લંબાણપૂર્વક મૂકેલી છે. તમારા માટે સીધો માર્ગ કાયમ પોતાના માર્ગને વળગી રહેલું પછી ગમે તે મુશ્કેલીઓ હોય. પછીથી માણસમાં સ્વામીત્વ આવે છે અને માર્ગ વધારે સરળ બનતો જાય છે. પરંતુ મૂળભૂત પાયામાં નિર્ણય સાધકની પોતાની ઉપર છોડી દેવો જોઈએ – માણસ સાચી પસંદગી માટે દબાણ કરી શકે પરંતુ કોઈ તેણે સાચી પસંદગી કરવી જોઈએ એવો હુકમ ન આપી શકે.

*

સામાન્ય રીતે માનવીમાં તેના સ્વરૂપના બે વિભાગમાં બે લિન્ન વલણો હોય છે, એક ચૈતસિક અથવા મનોમય ભાગ જેને ચૈતસિક ટેકો આપતો હોય છે ને વધારે સારો માર્ગ અને ઊર્વતર વસ્તુઓને શોધે છે. બીજા ભાગનું મુખ્ય સ્થાન સ્વરૂપના પ્રાણમય વિભાગમાં હોય છે અને તે જીવનની અંધઃ પ્રેરણાઓ અને જીવનની કામનાઓની ઈચ્છા રાખે છે. આ ભાગ નિમત્ત પ્રકૃતિની વસ્તુઓમાં આસક્ત હોય છે અથવા તેમના તરફ વળેલો હોય છે અને તેમાં આવેગો, કોધ, કામવાસના વગેરે વસ્તુઓ હોય છે. જો ઊર્વભાગ અગ્રેસર હોય તો નિમત્ત ભાગને કાબૂમાં રાખવામાં આવે છે અને તે બધું મુશ્કેલી આપતો નથી. પરંતુ ધ્યાની વખત બીજા ભાગને બાધ્ય બળો અને વિશ્વમાં રહેલી નિમત્ત પ્રકૃતિની શક્તિઓ ટેકો આપે છે અને આ બધી

વસ્તુઓ વર્ચે પ્રક્ષેપ કરીને સ્વરૂપના કનિષ્ઠ ભાગને એક અલગ વ્યક્તિત્વ અને તેની પોતાની સ્વતંત્રતા આપે છે. બેડોળ રાક્ષસ અને આ બીજી વ્યક્તિત્વનો પ્રતિકાર થયેલો તે સ્વરૂપનો આ ખુલાસો હોઈ શકે. જે તે પ્રમાણે હોય તો આ વસ્તુને પોતાની જતના એક ભાગ તરીકે ગણવાની નથી પરંતુ સાચા સ્વરૂપથી અલગ વિદેશી વસ્તુ તરીકે તેને લેવાની છે. ઉધ્વર્ષ ભાગનાં સૂયનોની કાયમ પસંદગી દ્વારા તથા બીજી વસ્તુઓના જિદ્ધપૂર્વકના ઈન્કાર દ્વારા બીજી વસ્તુ હારી જાય છે અને પછી પાછી હઠી જાય છે. આ વસ્તુને શક્ય એટલી સ્થિરતાથી તથા પતન કે નિષ્ફળતાથી મનને વિકુલ્બ્ધ બનવા દેવા સિવાય એક સ્થિર, સતત જગૃતિ તથા મક્કમ સંકલ્પ રાખી આ વસ્તુની સાથે કાર્ય કરવું.

*

આટલા બધા પ્રશ્નો મુક્કીને અને તેમના અલગ પ્રત્યુત્તર મેળવવા જરૂરી નથી. તમારા દસો પ્રશ્નોનો એક પ્રશ્નમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. દરેક માનવીમાં બે ભાગો હોય છે, ચૈતસિક ભાગ અને તેની સાથે ચિંતનશીલ મન અને ઉધ્વર્ષ (ઉમ્ર્મિમય, વધારે સક્રિય) પ્રાણ, જે ચૈતસિક પ્રત્યે ખુલ્લાં હોય છે અને એક બીજી વિભાગમાં નિમ્ન પ્રાણ અને શારીરિક અથવા બાધ્ય સ્વરૂપ (બાધ્ય મન અને તેમાં પ્રાણનો સમાવેશ થાય છે) જે અજ્ઞાની વ્યક્તિત્વ અને પ્રકૃતિ સાથે જોડાયેલો હોય છે અને તેની ઈચ્છા રૂપાંતર કરવાની હેતી નથી. આ બે ભાગો વર્ચેનો સંઘર્ષ સાધનામાં બધી મુશ્કેલીઓ ઉત્પન્ન કરે છે. તમે જે ગણવી તે બધી મુશ્કેલીઓ તેમાંથી અને નહિ કે બીજી કોઈ વસ્તુમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ દ્વિવિધત્વમાં સુધારો કરવાથી જ વ્યક્તિ તેમના ઉપર વિજ્ય પ્રામ કરી શકે છે. તે ત્યારે બની શકે જો વ્યક્તિ પોતાની ભીતરમાં જીવતી થાય, પોતાના આંતર-સ્વરૂપ વિશે સભાન બને અને તેની સાથે એકરૂપ થાય અને બાકીની વસ્તુઓને પોતાની જત તરીકે ન ગણવી પરંતુ અવિદ્યામય પ્રકૃતિના સર્જન તરીકે ગણવી જેમાંથી વ્યક્તિએ પોતે પોતાની જતને અલગ પાડેલી છે અને જેણે અદશ્ય થવાનું છે, અને બીજું જ્યારે માણસ પરમાત્માના પ્રકાશ અને બળ તથા માતાજીની દિવ્ય હાજરી પ્રત્યે પોતાની જતને ખુલ્લી કરે છે ત્યારે સક્રિય સાધના સતત ચાલુ રહે છે જે સ્થિરતાથી અવિદ્યાની ગતિઓને બહાર હાંકી કાઢે છે અને નિમ્ન પ્રાણ અને શારીરિક સ્વરૂપમાં પણ આંતર અને ઉધ્વર્ષ પ્રકૃતિની ગતિઓનું સ્થાપન કરે છે. ત્યાર પછી કોઈ સંઘર્ષ રહેતો નથી પરંતુ દિવ્ય તત્ત્વોનો નૈસર્ગિક વિકાસ થાય છે અને અદિવ્ય વસ્તુઓ ઝાંખી પડતી જાય છે. હૃદયની ભક્તિ અને ચૈત્ય પુરુષની વૃદ્ધિ પામતી સક્રિયતા જેને ભક્તિ અને આત્માર્પણ સહાય કરે છે, આ પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં સૌથી શક્તિશાળી સાધનો હોય છે.

*

દરેક માણસમાં બેવડી પ્રકૃતિ હોય છે સિવાય જેઓ અસુરો, રાક્ષસો, પિથાચો જન્મેલા હોય (બિનજન્મેલા નહિ) અને તેઓમાં પણ કોઈ જગાએ ઢંકાયેલો ચૈત્ય પુરુષ હોય છે, કારણ કે તેમનામાં સુખુમ માનવતા રહેલી હોય છે. પરંતુ કોઈ દ્રોવિધ સ્વરૂપ (અથવા વિશિષ્ટ અર્થમાં દ્રોવિધ પ્રકૃતિ) એવા માણસના સદર્ભમાં કહેવાય જેમનામાં તેમના સ્વરૂપના બે રૂપ્ણ રીતે ભિન્ન ભાગો હોય છે અને તેમને સાંકળનારો કોઈ કાબૂ હોતો નથી. કેટલીક વખત તેઓ ઊંચાણો માટે હોય છે અને પછી તેઓ બરાબર રીતે કાર્ય કરે છે - કેટલીક વખત તેઓ ખીણોમાં હોય છે અને પછી ઊંચાઈએ. વિશે તેમનામાં કાંઈ હોતું નથી અને કેટલીક વખત નાકનું ટીચકું ઊંચું ચડાવે છે અને નિમ્ન પ્રકૃતિના માણસને છૂટો દોર આપે છે. અથવા ઊંચાઈએને બદલે તેઓ ધુમાડાયુક્ત જવાળામુખીનું શિખર ખાઈમાં સ્થાપન કરે છે. આ અંતિમ છેડાનાં દાટાંતો છે, પરંતુ બીજાએ એટલે બધે દૂર જતા નથી પરંતુ એક સમયે એક વરતુ હોય છે અને તાત્કાલિક તેનાથી ઊલટા હોય છે. જો તેઓ નિમ્ન માનવમાં રૂપાંતર કરે અથવા તેમના મધ્યસ્થ સ્વરૂપને પોતાની અંદર શોધી લે, તો સાચા સંવાદમય સ્વરૂપનું તેમની અંદર સર્જન થઈ શકે.

*

મુશ્કેલી એ છે કે દરેક માણસમાં બે માણસ રહેલા છે - એક બાહ્ય અને શારીરિકમાં જે પોતાના ભૂતકાળને સળગી રહે છે અને મનની અને આંતર સ્વરૂપની સંમતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અથવા ટકાવી રાખવા પ્રયત્ન કરે છે, અને બીજો આત્મા નવજન્મ માટે માગણી કરે છે. જેણે તમારી અંદર વાતચીત કરી અને પ્રાર્થના કરી તે ચૈત્ય પુરુષ છે અને તે મન અને ઊર્ધ્વ પ્રાગની મદદ દ્વારા અભિવ્યક્તિ કરે છે અને આ વસ્તુ તમારી અંદર કાયમ પ્રાર્થના મારફતે ઉત્પન્ન થવી જોઈએ અને માતાજી તરફ વળીને સાચો વિચાર અને સાચો આવેં આપવી જોઈએ.

એ સાચું છે કે પ્રાથીન આદમ દ્વારા સૂચન કરાયેલા કાર્યનો તમે કાયમ ઈનકાર કરો, તો એ આગળનું મહાન પગથિયું બનશો. પછીથી સંધર્ષ મનોવૈજ્ઞાનિક ભૂમિકા ઉપર બદલાઈ જાય છે જ્યાં તેની સાથે યુદ્ધ કરીને જીત મેળવવી વધારે સહેલી છે. હું ના પાડતો નથી કે થોડા સમય માટે મુશ્કેલી નહિ રહે; પરંતુ જો કર્મ ઉપર કાબૂ હોય તો વિચાર અને લાગણી ઉપરનો કાબૂ અવશ્ય આવે જ. તેના બદલે જો તાબે થઈ જવાય તો જૂની ઝંઘરાત પ્રકૃતિને વળી નવી મંજૂરી મળી જશે.

*

તમારી આ બધી બદલાયા કરતી મનોવૃત્તિએ એટલા માટે છે કે તમારી અંદર બે ભિન્ન તત્ત્વો છે. એક બાજુ ચૈતસિક પુરુષ તમારી અંદર વિકાસ સાધવા માટે પ્રયત્ન કરે છે અને તે જ્યારે જગ્રત થાય છે ત્યારે તે માતાજીની સાથે નજીકતાની

અથવા એકતાની લાગણીનો અનુભવ કરાવે છે તથા આનંદની અનુભૂતિ કરાવે છે. બીજી બાજુએ, તમારી જૂની પ્રકૃતિ છે જે ચંચળ અને કામનાથી ભરેલી છે અને આ ચંચળતાને લઈને તથા ઈચ્છાઓને લઈને દુઃખી છે. આ જૂની પ્રાણમય પ્રકૃતિ જેનો તમે સ્વીકાર કરેલો અને જેમાં તમે રસ લેતા હતા તે તમને ખોટા માર્ગ લઈ ગઈ અને તમારી પ્રગતિના માર્ગમાં વિદ્ધનરૂપ બની. જ્યારે પ્રાણની કામના અને ચંચળતાનો ત્યાગ કરવામાં આવે ત્યારે તમારી અંદર રહેલો ચૈત્ય પુરુષ અગ્રભાગે આવે ત્યારે પ્રાણ પોતે જ પરિવર્તન પામે અને સામીયનો પૂર્ણ આનંદ અનુભવે છે. જ્યારે જૂનો દુઃખી ચંચળ પ્રાણ ફૂરીથી ઉપર આવે છે ત્યારે તમે પોતે અયોગ્ય છો એવું તમને લાગે છે અને તમને કોઈ વસ્તુમાં આનંદ આવતો નથી. જ્યારે આ વસ્તુ પાછી ફૂરીને આવે ત્યારે તમારે તેને સ્વીકારવી નહિ, માતાજીના સામીયને પાછું બોલાવવું અને ચૈત્ય પુરુષને વિકાસ સાધવા દેવો. જે તમે ખંતપૂર્વક તે પ્રમાણે કરો અને અસ્થિરતા અને કામનાનો ઈનકાર કરો તો તમારો પ્રાણમય ભાગ પરિવર્તન પામશે અને સાધના માટે યોગ્ય બનશે.

*

સ્વરૂપના ભિન્ન ભિન્ન ભાગો જ આ બધી ભિન્ન ભિન્ન કિયાએ કરે છે. તમે કહો છો તે પ્રમાણે તમારા પ્રાણમાં રહેલી કોઈ વસ્તુમાં ‘ભિન્નસચ્યાઈ’ છે અથવા જોટી જટિલ પરિસ્થિતિ માટેનું આકર્ષણું છે; પરંતુ તમારે આ વસ્તુને તમારી પોતાની જત ગણવાની નથી પરંતુ જૂની પ્રકૃતિનો એક ભાગ ગણવાનો છે જેનામાં રૂપાંતર લાવવાનું છે. તે પ્રમાણે શારીરિકમાં કોઈ એવી વસ્તુ છે જેનામાં તમોગ્રસ્તતા અને અચેતનતા છે; પરંતુ આ વસ્તુને પણ તમારે તમારી પોતાની જત તરીકે ગણવાની નથી પણ તે કોઈ એવી વસ્તુ છે જેની રચના બાબ્ધ પ્રકૃતિમાં થયેલી છે અને તેનામાં રૂપાંતર કરવાનું છે અને તે થશે જ. સાસત “તમે પોતે” આંતર સ્વરૂપ, આત્મા અથવા ચૈત્ય પુરુષ છો. તે શાંતિ, સિથરતા અને બળના કાર્યને પુકાર કરે છે.

બીજાઓ સાથે ચર્ચા કરવી, અને ખાસ કરીને જ્યારે તેઓ ખરાબ અવસ્થામાં હોય ત્યારે, એ કાયમ ભૂલ છે. જ્યારે તમે તેમની સાથે વાતચીત કરતા હો છો ત્યારે તમને ખબર પણ ન પડે એ રીતે તેમની અંદરની વિક્ષુબ્ધતાઓ તમારી અંદર આવીને પડે છે. એટલા માટે જ જ્યારે ‘ક્ષ’ ની અવસ્થા ખરાબ હોય છે ત્યારે તે જે વાતચીત કરે છે તેની ઉપેક્ષા કરવાનું મેં તમને કહ્યું હતું.

*

માણસનું સ્વરૂપ ધણા ભાગોનું બનેલું છે. એક ભાગ જાણે જ્યારે બીજે ભાગ જ્ઞાન માટે પરવા પણ ન કરે અથવા તે પ્રમાણે કાર્ય ન કરે. સમગ્ર સ્વરૂપને પ્રકાશમાં

એક વસ્તુ બનાવવાની છે જેથી કરીને બધા ભાગો દિવ્ય સત્ય પ્રમાણે સંવાદમય રીતે કાર્ય કરે.

*

દરેક માણસ બે વસ્તુઓનું મિશાણ નથી, પરંતુ ધણી વ્યક્તિત્વાઓનું જોડાણ છે. આ યોગમાં યૌગિક પૂર્ણતા માટેનો એક ભાગ છે કે તેમને સંવાદમાં લાવીને રૂપાંતર કરીને એક 'સમગ્ર' વ્યક્તિત્વ બનાવવી.

*

હું ધારતો નથી કે એમ કહી શકાય કે તમારામાં કોઈ વ્યક્તિત્વ નથી, ધણા માણસોમાં ભાગોનો સુમેળ અને સંવાદની ખામી હોય છે; તે વસ્તુ પ્રામ કરવી જોઈએ અથવા તેમનું બંધારણ બંધવું જોઈએ. તે ઉપરાંત સાધનાની અમુક અવસ્થામાં બધા ભાગો વચ્ચે કાયમ વિસંવાદ અથવા વિરોધ હોય છે. કેટલાક ભાગો સત્ય તરફ વળેલા હોય છે અને અનુભૂતિ પ્રામ કરવા શક્તિમાન હોય છે અને બીજા ભાગો તેવા હોતા નથી અને માણસને નીચલી ભૂમિકા તરફ જોયે છે. જ્યારે આ વસ્તુ ઉપર વિજય પ્રામ થાય ત્યારે જ જોડાણ અને સુવસ્થાની સંતોષપૂર્વક સ્થાપના થઈ શકે છે. ત્યાં સુધી જોલાં આવવાં અનિવાર્ય છે.... આ મુશ્કેલીઓ એવી નથી જે તેમની આરપાર જોવાની અને છેવટે આ પ્રકૃતિનાં વિરોધી બળોની ચંચળતાની પેલે પાર આધ્યાત્મિક દર્શિબંદુ તરફ લઈ જવામાંથી અટકાવે.

*

તમારે ખાસ યાદ રાખવું જોઈએ કે તમારું સ્વરૂપ એક જ પ્રકારનું, એક જ ટુકડાનું સરળ સમગ્ર સ્વરૂપ નથી પરંતુ ધણી વસ્તુઓનું બનેલું જટિલ સ્વરૂપ છે. સ્વરૂપના કેટલાક આંતર વિભાગો સત્ય અને પરમાત્મા વિશે સચેતન છે - જ્યારે આ ભાગો અગ્રભાગે આવે ત્યારે બધું બરાબર થઈ જાય છે. એક બાદ્ય સ્વરૂપ છે જે ભૂતકાળની અવિદ્યા અને ખામી તથા નિર્ભળતાથી ભરપૂર છે પરંતુ તેમાં ફેરફાર થવા લાગ્યો છે. તે હજુ સંતોષકારક રીતે રૂપાંતર પામેલ નથી અથવા તેના ભાગોમાં ફેરફાર થયેલો નથી. જ્યારે કોઈ ભાગ અંશતઃ ફેરફાર પામેલો હોય અને સમર્થ રીતે શાંતિ અને બળ પ્રત્યે ખુલ્લો થાય છે, ત્યારે બાકીના ભાગો યા તો બિલકુલ સ્થિર બની જાય છે અથવા બધું સક્રિય રહેતા નથી અને તમે શાંતિ અને બળ વિશે સભાન બનો છો અને આરામ અનુભવો છો અથવા કોઈ જગાએ ગોટાળા વગેરે વિશે ઝાંખી રીતે સભાન બનો છો. પરંતુ જ્યારે નીચેથી કોઈ અવિદ્યામય વસ્તુ ઉપર ઉઠી આવે છે અથવા તે થોડી અગ્રેસર બને છે (અથવા ચેતનાની કોઈ જૂની ગતિ જેને તમે બહાર ફેંકી દીઘેલી હોય છે તે પાછી આવીને તમને અંધકારમાં ફાંકી હેચે) ત્યારે તમને શાંતિની અનુભૂતિ થાય છે. અને પેલું બળ કોઈ વિદેશી વસ્તુ હોય

એવું લાગે છે જે અસ્તિત્વ ધરાવતું નથી અથવા તમારાથી બહાર રહેલી કોઈ વસ્તુ ઘણી દૂર દૂરની હોય એવું લાગે છે. જે તમે સિથરતાને ખાંતપૂર્વક રાખી શકો તો આ અસ્તિત્વની ઘટવાની શરૂઆત કરે છે, માતાજીનું બાળ બધી જગાએ પ્રવેશ કરશે અને જે કે હજુ ઘણું કરવાનું બાકી હશે છતાં, જે કરવાનું હશે તેનો મક્કમ પાયો બનશે.

*

મેં તમને સમજવેલું છે કે તમારા આંતર અને બાહ્ય સ્વરૂપમાં તક્ષાવત છે – જે રીતે ઘણા માણસોમાં હોય છે તે પ્રમાણે. તમારા આંતર સ્વરૂપને સત્ય અને પરમાત્મા જોઈએ છીએ અને કાયમ જોઈતા હતા – જ્યારે શાંતિ અને શક્તિની અનુભૂતિ થાય છે ત્યારે તે અગ્રભાગે આવે છે ત્યારે તમે તેને તમારી જત તરીકે અનુભવો છો અને વસ્તુઓને સમજીને જ્ઞાન અને સુખ અને સાચી લાગણીમાં વિકાસ પામો છો. આંતર સ્વરૂપના પ્રભાવને લઈને બાહ્ય પ્રકૃતિમાં ફેરફાર થતા જાય છે, પરંતુ જે વસ્તુને બહાર હાંકી કાઢવામાં આવી હોય છે તે જૂની ટેવને લઈને સતત પાછી આવે છે – અને પછી તમને આ જૂની પ્રકૃતિ જાણે તમે પોતે હો એ રીતે અનુભવો છો. આ બાહ્ય પ્રકૃતિ બીજા બધા માનવો જેવી, અહીં રહેલા લગભગ ઘણા સાધકો જેવી છે, સ્વાધીં અને ઈચ્છાઓથી ભરપૂર તથા પોતાની ઈચ્છાઓની માગણી કરાતી હોય છે, અને નહિ કે સત્ય અને પરમાત્માની. જ્યારે તે આ રીતે પાછી ફરે છે અને તમને ઢાંકી દે છે, ત્યારે આ બધા વિચારો અને લાગણીઓ, જે કાયમ એક જ પ્રકારના હોય છે તેઓ તમારો કબજો લઈ લે છે અને તમને વિષાદમાં ફેંકી દેવા પ્રયત્ન કરે છે, કારણ કે તે દુઃમન બળ છે જે તેમને તમારા તરફ પાછી ફેંકે છે. મુશ્કેલી એ છે કે તમારી શારીરિક ચેતનાને તે આવે છે ત્યારે તેમનો કંઈ રીતે ઈનકાર કરવો તેની આવડત નથી. આંતર-સ્વરૂપ તેનો ઈનકાર કરે છે, પરંતુ શારીરિક ચેતના તેને અંદર પ્રવેશ આપે છે તેથી આંતર-સ્વરૂપ તે સમય પૂરતું પાછું ફેંકાઈ જાય છે. તમારે સંપૂર્ણ રીતે આ વસ્તુને અંદર પ્રવેશ ન આપવાનું શીખી લેવું જોઈએ અને જ્યારે અંદર આવે તો તેમાં રસ ન લેવો. તે જૂઠાણું છે, બોજું કાંઈ નહિ, અને જૂઠાણું એટલે હું એમ કહેવા માગું છું કે સાધનાથી કેવળ વિરોધી અને દિવ્ય સત્યથી વિરોધી વસ્તુ નહિ પરંતુ તમારા આંતર-સ્વરૂપના સત્યથી પણ વિરોધી વસ્તુ અને આત્માની અભીષ્ટા અને તમારા હદ્યની ઈચ્છાથી પણ વિરોધી વસ્તુ. આવી વસ્તુ કંઈ રીતે સાચી હોઈ શકે? તે અસ્તિત્વ ધરાવે છે પરંતુ તેને તમારા સ્વરૂપનું સત્ય પણ બનાવતી નથી. આત્મા અથવા આંતર સ્વરૂપ જ સાચી જત દરેકની અંદર હોય છે તેને તમારા આત્મા તરીકે જાણવી જોઈએ અને આ વસ્તુનો તમારી ઉપર નિર્મન અવિદ્યામય પ્રકૃતિએ અધ્યારોપ કરેલી જોટી વસ્તુ તરીકે ગણીને તેનો ઈનકાર કરવો જોઈએ.

*

તમારા આધ્યાત્મિક જીવન અને તમારી મુશ્કેલીઓ વિશે મને બે કે ત્રણ વસ્તુઓ કહેવી જરૂરી લાગે છે.

પ્રથમ તો તમારે એ વિચારનો ત્યાગ કરવો કે જે વસ્તુ તમને મુશ્કેલીઓ ઉત્પન્ન કરે છે તે તમારી પોતાની જતનો એક ભાગ છે અને તમારા માટે આંતર-જીવન અશક્ય છે. જો પ્રકૃતિમાં, તે ગમે તેટલી બીજી વસ્તુઓથી ઢંકાયેલી હોય છતાં દિવ્ય શક્યતા હાજર હોય તો આંતર જીવન કાયમ શક્ય હોય છે. તેની મારફતે આત્મા પોતાનો આવિભાવ કરી શકે છે અને પોતાનું સાચું સ્વરૂપ મન અને પ્રાણમાં બાંધી શકે છે – પરમાત્માનો અંશ. તમારી અંદર આ દિવ્ય શક્યતા નોંધપાત્ર રીતે અને ઉચ્ચ કક્ષાએ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. તમારી અંદર એક આંતર સ્વરૂપ છે જેમાં નૈસર્જિક પ્રકાશ, અંતઃપ્રેરણાનું દર્શન, સંવાદ અને સર્જનાત્મક સૌંદર્ય છે જેણે પોતાની જતને અચૂક રીતે, જ્યારે તમારી પ્રાણમય પ્રકૃતિમાં વાદળો ઘેરાયાં હોય ત્યારે તેમને ફેંકી દેવા માટે શક્તિમાન બનેલું હોય છે. માતાજીએ આ વસ્તુની વૃદ્ધિ માટે તથા અગ્રભાગે લાવવા માટે પ્રયત્ન કરેલો છે. જ્યારે માણસના પોતાનામાં આ વસ્તુ હોય છે ત્યારે નિરાશ થવાનું કોઈ કારણ હોતું નથી, કે અશક્યતાની વાત માટેનું પણ કારણ નથી. જો આ વસ્તુને મક્કમ રીતે તમારી સાચી જત તરીકે સ્વીકારો (કારણ કે ખરેખર તે પ્રમાણે જ છે કારણ કે આંતર-સ્વરૂપ એ તમારું સાચું આત્મતત્ત્વ છે અને બાધ્ય સ્વરૂપ જે મુશ્કેલીઓ માટે કારણ-ભૂત છે એ કોઈક પ્રાત કરેલી વસ્તુ છે, કાયમી નથી અને તેમાં ફેરફાર થઈ શકે છે) અને વિકાસને તમે જીવનનો પાયો અને લક્ષ્ય બનાવો તો તમારો માર્ગ સ્વરચ્છ બને તમારું આધ્યાત્મિક ભાવિ કેવળ સમર્થ શક્યતા જ નહિ પરંતુ એક ખાતરી બને.

એવું ધારી વખત બને છે કે જ્યારે પ્રકૃતિમાં આવી અદૂલુત શક્તિ હોય છે ત્યારે બાધ્ય સ્વરૂપમાં કોઈ એવું વિરોધી તત્ત્વ હોય છે જે વિરોધી અસર નીચે ખુલ્લું થાય છે. આ વસ્તુ આધ્યાત્મિક જીવનના પ્રયત્નમાં મુશ્કેલ સંધર્ષ ઉત્પન્ન કરે છે. પરંતુ આ પ્રકારનું વિરોધી અસ્તિત્વ ભલે ગમે તેટલા ઉત્કટ પ્રકારનું હોય તોપણ તે પ્રકારના જીવનને અશક્ય બનાવતું નથી. શંકા, સંધર્ષ, પ્રયત્નો અને નિષ્ફળતાઓ, વચ્ચેના ગાળાઓ, સુખ અને દુઃખના અથવા સારી અને ખરાબ પરિસ્થિતિઓના વારાફેરાઓ, પ્રકાશની અવસ્થાઓ અને અંધકારની અવસ્થાઓ માનવોનું સામાન્ય ભાગ હોય છે. તેઓ યોગ દ્વારા અથવા પૂર્ણતા માટેના પ્રયત્નો દ્વારા ઉત્પન્ન થતાં નથી; ફક્ત યોગમાં માણસ તેમની ગતિઓ વિશે તથા કારણો વિશે સચેતન બને છે અને તેમનો આંધળી રીતે અનુભવ કરે છે અને છેવટે માણસ એક વધારે વિશેદ અને વધારે સુખી ચેતનામાંથી માર્ગ કાઢીને પહોંચી જાય છે.

સામાન્ય જીવન છેવટ સુધી મુશ્કેલીઓ અને સંઘર્ષેની હારમાળા રહે છે પરંતુ યોગનો સાધક આ મુશ્કેલીઓ અને સંઘર્ષેમાંથી બહાર આવે છે અને એવી મૂળભૂત સ્થિરતાની લૂભિકા ઉપર પહોંચે છે જેમાં સપાટી ઉપરની વિકુલતાઓ સ્પર્શ કરે છીતાં વિનાશ કરી શકે નહિ અને છેવટે આ બધા વિક્ષોલ્બો અદશ્ય થઈ જાય છે.

ચેતનાની અવસ્થાની જે અનુભૂતિ પણ તમને ગુભરાવે છે જેમાં તમે જે વસ્તુઓ વિશે કહો અને કાર્ય કરો તે તમારા સાચા સંકલ્પથી વિકુલ હોય તે પણ નિરાશાનું કારણ નથી. જે માણસો સામાન્ય પ્રકૃતિથી ઊંચે ઊઠવા પ્રયત્ન કરે છે તેમને એક યા બીજા સ્વરૂપે આ અનુભવ સામાન્ય હોય છે. જેઓ યોગ કરે છે તેઓ જ નહિ પરંતુ ધાર્મિક માણસો તથા જેઓ નૈતિક સંયમ અને આત્મ-સુધારણ માટે પ્રયત્ન કરે છે તેઓને પણ આ મુશ્કેલી સામે આવીને ઊભી રહે છે. એ અહીં પણ યોગ કે પૂર્ણતા માટેનો પ્રયત્ન આ પરિસ્થિતિનું સર્જન કરતાં નથી – માનવ-પ્રકૃતિમાં અને દરેક માણસમાં ઊલટાસુલટી તત્ત્વો હોય છે જેના મારફતે તે એવી રીતે કાર્ય કરે છે જેને તેનું વધારે સારું મન અમાન્ય રાખે છે. આવું દરેક માણસની સાથે બને છે, સૌથી સામાન્ય માણસને સૌથી સામાન્ય જીવનમાં – આપણે જ્યારે આપણી સામાન્ય બહારની જતમાંથી ઊંચે ચડવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ ત્યારે આપણા મનમાં આ વસ્તુ સ્પષ્ટ થાય છે, કારણ કે તે સમયે આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે આપણી અંદર રહેલાં નિમ્ન તત્ત્વો ઊધ્વ સંકલ્પની સામે સચેતન રીતે બળવો કરાવે છે. તે સમયે પ્રકૃતિમાં વિભક્તતા આવતી હોય એવું લાગે છે કારણ કે સાચું સ્વરૂપ અને તેને સહાય કરતી દરેક વસ્તુ પાછળ આ નિમ્ન તત્ત્વથી અલગ પાછળ ઊભી રહે છે. એક સમયે સાચું સ્વરૂપ પ્રકૃતિના ક્ષેત્રને આવરીને ઊભું રહે છે. બીજે સમયે નિમ્ન પ્રકૃતિ જેનો વિરોધી બળ ઉપયોગ કરે છે, તેને પાછું ખસેડી નાખે છે અને જમીન પચાવી પાડે છે, અને આ વસ્તુ આપણે અત્યારે જોઈ શકીએ છીએ, જ્યારે પહેલાં વસ્તુઓ બનતી હતી પરંતુ ઘટનાઓનાં લક્ષણો આપણી સમક્ષ સ્પષ્ટ થતાં નહોતાં. જે પ્રગતિ કરવાનો મક્કમ સંકલ્પ હોય, તો આ વિભક્તતા સહેલાઈથી પસાર થઈ જાય છે અને એકત્રિત થયેલી પ્રકૃતિમાં તે સંકલ્પની આસપાસ ચારે બાજુ ગોઠવાઈ જઈને, બીજી મુશ્કેલીઓ કદાચ આવે તોપણ આ પ્રકારનો સંધર્ષ અદશ્ય થઈ જશે. આટલું બધું લાંબું મેં એટલા માટે લઘું છે કારણ કે મને લાગે છે કે તમને એક ખોટો વિચાર આપવામાં આવેલો છે કે યોગ આ બધી મુશ્કેલીઓના સર્જન માટે જવાબદાર છે અને યોગના અંતિમ ધ્યેય સુધી પહોંચવા માટે આ વિરોધ અને પ્રકૃતિની વિભક્તતા અયોગ્યતાની નિશાની છે અથવા તેની આરપાર પહોંચવું અશક્ય છે.

પરંતુ એ વસ્તુ પણ સાચી છે કે બીજાઓમાં હોય છે તે પ્રમાણે આ વિરોધને

એક વિશિષ્ટ અને અસ્વસ્થ બનાવનારી ઉત્કટ્ટા આપવામાં આવેલી છે. તમારામાં નાડીતંત્રની વંશવારસાગત નિર્ભળતા છે જે તમારી અંદર નિરાશા, વિષાદ, ચંચળતા, અને આત્મ-પીડન કરનાર અંધકાર વસ્તુઓ તરીકે હેખાય છે અને તેણે તમારા જીવનના રસને બગાડી નાખેલો છે. તમારી ભૂલ એ છે કે તમે એવું વિચારો છો કે તમે આ વસ્તુ સાથે બંધાયેલા છો જેમાંથી તમે મુક્ત ન થઈ શકો, અને એવું ભાવિ નિર્માણ છે કે તમારી પ્રકૃતિનું આધ્યાત્મિકરણ અશક્ય છે. મેં એવાં ઘણાં કુટુંબો જોયાં છે જેઓ આવી વારસાગત નાડીતંત્રની નિર્ભળતાથી પીડાતા હોય છતાં સાથે સાથે તેમનામાં અદ્ભુત બુદ્ધિ અથવા કલાત્મક શક્તિ અથવા આધ્યાત્મિક શક્યતાઓ હોય. એકાદ બે ‘ક્ષ’ જેવા તેને તાબે થયા હોય, પરંતુ બીજાઓ તીવ્ર વિક્ષેપાદો પણ આ નિર્ભળતા ઉપર વિનેતા થયેલા હોય છે. યા તો તે અદશ્ય થઈ ગઈ હોય અથવા તેનું ગૌણ સ્વરૂપ બની ગયું હોય જેણે જીવનના વિકાસમાં અથવા શક્તિમાં દખલ ઉત્પન્ન ન કરી હોય. તો પછી શા માટે તમે નિરાશ થાઓ છો અથવા એવી દઢ માન્યતા રાખો છો કે તમારામાં ફેરફાર નહિ થાય અને આ વસ્તુ કાયમ ત્યાં રહેશે જે? આ વિષાદ, આ વિરોધી માન્યતા તમારા માટે ખરેખર જોખમરૂપ છે. તે તમને એક સિથર સંકલ્પ કરવામાંથી અને કાયમી અસરકારક પ્રયત્ન કરવામાંથી અટકાવે છે; તેને લઈને આ વધારે અંધકારમય પરિસ્થિતિનું પુનરાગમન તમને તાબે કરી દે છે અને વિરોધી બાધ્ય શક્તિ આ ખામીનો પોતાની રમત તમારી સામે ચાલુ રાખવામાં ઉપયોગ કરે છે. આ જોટો વિચાર અધીથી વધારે મુશ્કેલી તમારા માટે ઉત્પન્ન કરે છે.

બીજાઓએ જે પ્રમાણે વિજ્ય પ્રાપ્ત કર્યો તે પ્રમાણે તમારા બાધ્ય સ્વરૂપની આ ક્ષતિ ઉપર તમારે શા માટે વિજ્ય પ્રાપ્ત ન કરવો તેના માટે કોઈ સાચું કારણ નથી. તમારા પ્રાણમય સ્વરૂપનો એક અંશ જે આ અસર નીચે છે જે કે તે ઘણી વખત બીજી વસ્તુઓને ઢાંકી દે છે; તમારા સ્વરૂપના બીજા ભાગોને દિવ્ય શક્યતાનાં ચોગ્ય કરણો. તરીકે મેં કહ્યું તે પ્રમાણે સરળતાથી બનાવી શકાય છે. ખાસ કરીને તમારામાં સ્પષ્ટ અને સુંદર બુદ્ધિ છે જેનો સાચી રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે તો પ્રકાશ માટેનું તૈયાર કરણ બનાવી શકાય છે અને પ્રાણમય નિર્ભળતા ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે તમને ખૂબ મદદરૂપ થઈ શકે એમ છે. અને આ દિવ્ય શક્યતા, તમારા આંતર-સ્વરૂપનું સત્ય છે તેને તમે સ્વીકારો તો તમારી મુક્તિને પોતાની જાતે જે ચોક્કસ બનાવે તથા તમારી બાધ્ય પ્રકૃતિમાં ફેરફાર લાવી શકે.

આ દિવ્ય શક્યતાનો તમારી અંદર તમે સ્વીકાર કરો; તમારા આંતર-સ્વરૂપ અને તેના આધ્યાત્મિક ભાવિ વિશે શક્ષા રાખો. તમારા જીવનમાં તમારા લક્ષ્ય

તરીકે પરમાત્માના અંશ તરીકે તેનો વિકાસ કરો - કારણ કે જીવનમાં કોઈ મહાના અને ગંભીર લક્ષ્ય આ ખલેલ કરનાર અથવા અશક્તિ લાવનાર મજાઝતંત્રની નિર્બંધતામાંથી મુક્ત થવા માટે સૌથી શક્તિશાળી સહાય છે; તે મજ્જમતા, સમતોલપણું, સમગ્ર સ્વરૂપને એક સમર્થ મદદ અને કાર્ય કરવા માટેના સંકલ્પ માટે સમર્થ કારણરૂપ બને છે. અમે તમને જે સહાય આપીએ છીએ તેનો સ્વીકાર કરો, અને તમારી જતને અશક્તા, નિરાશા અથવા કારણ વગરના બંડ વડે તેની સામે તમારી જતને બંધ ન કરી દો. હાલ તમે વિજ્ય પ્રાપ્ત નહિ કરી શકો કારણ કે તમે તમારી જતની અંદર એક શક્તા, એક લક્ષ્ય, એક સ્થિર વિશ્વાસનું સ્થાપન કરેલું નથી; તમારી અંધકારમય મનઃસ્થિતિએ તમારી સમગ્ર ચેતનાને ઢાંકી દીધી છે, પરંતુ જે તમે આ શક્તાને તમારી અંદર લગાવી દો અને તેને વળગી રહો તો પેદું વાદળ લાંબો સમય ટકશે નહિ અને તમારું આંતર સ્વરૂપ તમારી મદદમાં આવશે. તમારી જતનું વધારે સારું તત્ત્વ સપાઠી ઉપર ટકી રહેશે, પ્રકાશ પ્રત્યે તમને ખુલ્લા રાખશે, અને તમારા આત્મા માટે આંતરક્ષેત્રને ટકાવી રાખશે, જુદે પછી બાહ્ય સ્વરૂપ અંશતઃ વાદળણિયું અથવા ક્ષુબ્ધ રહે. જ્યારે આ પ્રમાણે બનશે ત્યારે વિજ્ય પ્રાપ્ત થશે, અને સમગ્ર પ્રાણમય નિર્બંધતામાંથી મુક્તિ થોડો જ ખંત માગી લેશે.

*

તમે પૂછેલા પ્રશ્નોના હું ટૂંકમાં ઉત્તર આપીશ : (૧) તમારી જતને સુયોગ્ય બનાવવા માટે તમારી પ્રકૃતિને બરાબર બનાવવી અને તમારા પ્રાણમય સ્વરૂપ અને તેના આવેગો ઉપર તમારી જતનું સ્વામીત્વ પ્રાપ્ત કરવું (૨) માનવસમાજમાં તમારું સ્થાન બીજ માણસો જેવું છે અથવા થઈ શકો, જેમણે તેમના શરૂઆતના જીવનમાં અનેક પ્રકારની અતિશયતાઓ આચરેલી હોય અને પાછળથી આત્મ-સંયમ પ્રાપ્ત કરેલો હોય અને પોતાનું જીવનમાં યોગ્ય સ્થાન પ્રાપ્ત કરેલું હોય. જો તમે જીવન વિશે આટલા બધા અજ્ઞાની ન હોત તો તમે જાણી શકો કે તમારો દાખલો અપવાદરૂપ નથી પરંતુ તેનાથી ઉલટો ઘણો સામાન્ય છે, અને ઘણા માણસોને આવસ્તુએ કરેલ્યો છે અને પાછળથી ઉપયોગી નાગરિકો અને માનવ-પ્રવૃત્તિઓના વિભિન્ન ભાગોમાં નેતા પણ બનેલા છે. (૩) તમે તમારાં માતા-પિતાનો બદલો વાળી શકો છો અને ભૂતકાળની અપેક્ષાઓને પૂરી કરી શકો છો, જો તમારું લક્ષ્ય તે હોય તો ફક્ત પ્રથમ તમારે તમારી માંદળીમાંથી સાજ થવું જોઈએ અને તમારાં મન અને ઈચ્છાશક્તિની યોગ્ય સમતુલ્ય પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ. (૪) તમારા જીવનનું લક્ષ્ય તમારી પરાંદળી ઉપર આધાર રાખે છે અને તમારી સિદ્ધિનો માર્ગ તમારા લક્ષ્યના પ્રકાર ઉપર આધાર રાખે છે. તે ઉપરાંત તમારું સ્થાન તમે બનાવો તે પ્રમાણે હશે. પ્રથમ તો તમારે તમારી તંદુરસ્તી પાછી મેળવવી પહુંચો. પછી સ્થિર.

મનથી તમારું જીવનનું લક્ષ્ય તમારી શક્તિઓ અને પસંદગી અનુસાર નક્કી કરો. હું તમારા માટે નિશ્ચય કરી શકું નહિ. હું વિચારું છું તે પ્રમાણે તમને સૂચન જ કરી શકું કે તમારે ક્યાં યોગ્ય લક્ષ્યો અને આદર્શો હોવા જોઈએ.

બાબ્ય વસ્તુઓ સિવાય માણસ અનુસરી શકે એવા બે શક્ય આંતર-આદર્શો હોય છે. પ્રથમ તો સામાન્ય માનવજીવનનો ઉચ્ચતમ આદર્શ હોય છે અને બીજો દિવ્ય આદર્શ યોગનો છે (તમે તમારા પિતાને જે કંઈ તેના ઉપરથી એમ લાગે છે કે એક માણસનો આદર્શ એક મહાન માનવી બનવાનો નથી અથવા બીજા માણસનો આદર્શ યોગી મહાન બનવાનો નથી, માનવજીવનનો આદર્શ સમગ્ર સ્વરૂપ ઉપર એક સ્વર્ઘ, સમર્થ અને બુદ્ધિયુક્ત મન અને સાચી અને બુદ્ધિયુક્ત સંકલ્પ શક્તિથી કાબૂ સ્થાપન કરવાનો છે. તેણે ઊર્ભિમય, પ્રાણમય અને શારીરિક સ્વરૂપ ઉપર સ્વામીત્વ પ્રાપ્ત કરવાનું છે, સમગ્રમાં સંવાદ ઉત્પન્ન કરવાનો છે અને તેઓ જેવા છે તેમાં શક્તિઓનો વિકાસ કરીને તેમને જીવનમાં ચરિતાર્થ કરવાનાં છે. હિંદુ વિચારની પરિભાષામાં વિશુદ્ધ અને સાત્ત્વિક “બુદ્ધિને” સિંહાસન ઉપર બેસાડવી, “ધર્મ”નું અનુસરણ કરવું અને પોતાના સ્વધર્મની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવી, અને પોતાની શક્તિઓ અનુસાર યોગ્ય કર્મો કરવાં અને “બુદ્ધિ” અને “ધર્મ”ના શાસન નીચે “કામ” અને “અર્થ”નો સંતોષ પ્રાપ્ત કરવો. તેનાથી ઊલટું દિવ્ય જીવનનો હેતુ પોતાના ઉચ્ચતમ આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો અથવા પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો છે અને સમગ્ર સ્વરૂપને ઉચ્ચતમ આત્મતત્ત્વ અથવા દિવ્ય પ્રકૃતિના ધર્મના સત્યના સંવાદમાં લાવવાનો છે. માણસની પોતાની દિવ્ય શક્તિઓને, મોટી કે નાની, શોધવાની છે અને તેમને પરમ પ્રત્યેના અર્પણ તરીકે અથવા દિવ્ય શક્તિના સાચા કરણું તરીકે જીવનમાં ચરિતાર્થ કરવાની છે. પાછળાના આદર્શ વિશે હું હવે પછીથી લખીશ. હાલમાં તો તમારા સામાન્ય આદર્શને પૂર્ણ કરવામાં તમને જે મુશ્કેલીઓનો અનુભવ થાય છે તેમના વિશે કાંઈક કહીશ.

આ આદર્શમાં મન અને ચારિત્યની રચના કરવાની હોય છે અને તે કાયમ એક મંદ અને મુશ્કેલ પ્રક્રિયા છે જેમાં વર્ષોની ધૈર્યપૂર્વકની મહેનત જરૂરી હોય છે. અને કેટલીક વખત જીવન પર્યાતનો વધારે સારો ભાગ જાય છે. આ માર્ગમાં લગભગ દરેક માણસને માટે મુખ્ય મુશ્કેલી પ્રાણમય સ્વરૂપની ઈચ્છાઓ અને આવેગો ઉપર કાબૂ પ્રાપ્ત કરવાની મુશ્કેલી હોય છે. ધાર્ણા દાખલાઓમાં તમારી માફક કેટલાક સમર્થ આવેગો આપણા આદર્શની સાથે સાથે જ ગતિ કરે છે અને બુદ્ધિ અને સંકલ્પની માગણી કરે છે. તેનું કારણ પ્રાણમય સ્વરૂપની પોતાની નિર્ભણતા હોય છે. કારણ કે જ્યારે આવી નિર્ભણતા હોય છે ત્યારે તે ઊધ્વ મનની આજ્ઞાઓનું પાલન

કરવા અશક્ત હોય છે અને પ્રકૃતિમાં રહેલાં કેટલાંક બળોમાંથી આવતાં દબાણોનાં આંદોલનો નીચે કાર્ય કરવાની ફરજ પડે છે. આ બળો માણસથી બહાર રહેલાં હોય છે પરંતુ તેના આ ભાગમાં તેમને સંતોષ આપવાની અને તેમની આજા માનવાની યાંત્રિક તૈયારી હોય છે એવી તેમને ખબર પડે છે. જે નિર્બંધતાનું “સ્થાન” મજજાતંત્રમાં હોય તો મુશ્કેલીમાં વધારો થાય છે. ત્યાર પછી જેને યુરેપિયન વિજ્ઞાનમાં “ન્યુરેસ્થેનિયા” કહેવામાં આવે છે તે થાય છે અને કેટલાક સંજોગોમાં મજજાતંત્રમાં ભંગાળ અથવા વિનાશ થાય છે. જ્યારે નાડીતંત્ર ઉપર અતિશય તણાવ આવે છે. ત્યારે આવું બને છે અથવા જ્યારે કામવાસનાનો અતિશય ઉપભોગ કરવામાં આવે. અને કેટલીક વખત જ્યારે અટકાયત કરનારી મનોમય સંકલ્પશક્તિ અને આવા અનુરોગ વચ્ચે અતિશય ઉત્કટ અને લંબાણપૂર્વકનો સંધર્ષ ચાલુ રહે ત્યારે પણ આમ બને છે. તમે આ માંદગીથી સહન કરો છો અને જે તમે સાચી હીકતોનો વિચાર કરો તો તમે પોંડિયેરીમાં શા માટે ભાંગી પડયા તેના સાચા કારણને જોઈશકરો. તમારી અંદર રહેલું નાડીતંત્ર નિર્બંધ હતું; તે સંકલ્પની આજાને માની શક્યું નહિ અને બાબ્ય પ્રાણમય બળોની માગણીનો પ્રતિકર કરી શક્યું નહિ અને તે સંધર્ષમાં મન અને નાડીઓમાં અતિશય તણાવ આવ્યો અને તમને “ન્યુરેસ્થેનિયા”-ના સ્વરૂપે હુમલો આવ્યો. આ મુશ્કેલીઓનો એવો અર્થ નથી કે તમે વિજ્યો નહિ. બની શકો અને તમારી નાડીઓ અને પ્રાણમય સ્વરૂપ ઉપર કાબુ નહિ લાવી શકો અને તમારાં મન અને ચારિત્યનો સંવાદ નહિ સાધ્યો શકો. ફક્ત તમારે તે વસ્તુને સાચી રીતે સમજવી જોઈએ અને જૂઠા તથા વિષાદ્યુક્ત વિચારોમાં રસ ન લેવો. અને તમારે સાચા માર્ગ લેવા. જેની જરૂર છે તે એક સ્થિર મન અને સ્થિર સંકલ્પની, ધૌર્યુક્ત અને ખંતવાળા, જે ઉશ્કેરાટ અથવા નિરાશાને તાબે ન થાય, પરંતુ સ્વરૂપમાં જરૂરી એવા રૂપાંતર માટે કાયમ પ્રશાંત રીતે આગ્રહ રાખે તેવા મન અને સંકલ્પની જરૂર છે. આ પ્રકારનો સ્થિર સંકલ્પ છેવટે નિષ્ફળ જરૂર થકે નહિ. તેની અસર અનિવાર્ય હોય છે. પ્રથમ તેણે જગ્રત અવસ્થામાં ઈનકાર કરવો જોઈએ, પ્રાણમય સ્વરૂપને ટેવ હોય એવાં કાર્યોમાં જ કેવળ નહિ પરંતુ તેમની પાછળ રહેલી શીધ્રવૃત્તિઓમાં પણ જેમને તેણે બહારની વસ્તુઓ તરીકે સમજવાં, ભલે પછી તેની પોતાની અંદર આવિભાવ પામતા હોય અને આ શીધ્રવૃત્તિઓની પાછળ રહેલાં સૂચનોનો પણ ઈનકાર કરવો જોઈએ. જ્યારે આ વસ્તુઓનો આવી રીતે ઈનકાર કરવામાં આવે. ત્યારે એક વખતના ટેવ મુજબના વિચારો તથા કિયાઓ સ્વરૂપ અવસ્થામાં આવિભાવ પામે છે કારણ કે તે એક પ્રભ્યાત મનૌવૈજ્ઞાનિક સિદ્ધાંત છે. કે જે વસ્તુને જગ્રત અવસ્થામાં દબાવી દેવામાં આવી હોય કે જેમનો ઈનકાર કરવામાં આવ્યો હોય તે ફરીથી નિદ્રા દરમિયાન અને સ્વરૂપનાવસ્થામાં ફરીથી પાછળે

ઉત્પન્ન થાય છે કારણ કે તેઓ અવચેતન સ્વરૂપમાં હાજર હોય છે જ. પરંતુ જો જગત અવસ્થા સંપૂર્ણ રીતે સ્વચ્છ કરવામાં આવે તો આ સ્વાનાવસ્થાની ગતિઓ ધીરે ધીરે અચૂક અદશ્ય થવી જોઈએ કારણ કે તેઓ ધીરે ધીરે તેમનો જોરાક ગુમાવે છે અને અવચેતનમાં પડેલી છાપો ધીરે ધીરે ભૂંસાઈ જાય છે. જે સ્વરૂપાંદ્રોથી તમે આટલા બધા હરી જાઓ છો તેનું કારણ આ છે. તમારે જેવું જોઈએ કે તેઓ ફૂક્ત ગૌણ ચિહ્નનો છે જેમનાથી તમારે ડરવું જોઈએ નહિ, જો તમે એક વખત તમારી જગત અવસ્થા ઉપર કાબૂ પ્રાપ્ત કરો.

પરંતુ તમારા આત્મ-વિજ્યને અસર કરનારા માર્ગમાં જે વિચારો વિદ્ધનરૂપ છે તેમાંથી મુફ્ત થવું જોઈએ.

(૧) ખાસ જાણો કે તમારી અંદર રહેલી આ વસ્તુઓ કોઈ સાચી નૈતિક અધઃપતનમાંથી આવતી નથી, કારણ કે તે વસ્તુનું ત્યારે જ અસ્તિત્વ હોય જ્યારે મન પોતે જ ભ્રષ્ટ થયેલું હોય અને વિકૃત પ્રાણમય આવેગોને ટેકો આપતું હોય. જ્યાં મન અને સંકલ્પ તેમનો ઠિન્કાર કરતાં હોય ત્યારે નૈતિક સ્વરૂપ સમર્થ હોય છે અને તે પ્રસંગે પ્રાણમય ભાગો અથવા નાડીતંત્રની નિર્બંધતા અથવા બીમારી જ કારણભૂત હોય છે.

(૨) ભૂતકાળ વિશે બહુ ચિંતન ન કરો પરંતુ ધૈર્યયુક્ત આશા અને શક્તાથી ભાવિ તરફ તમારું મુખ ફેરવવું. ભૂતકાળની નિષ્ફળતા ઉપર ચિંતન કર્યા કરવાથી તમારી તંદુરસ્તીમાં સાજ થવામાંથી તમને અટકાવશે અને તમારા મન અને સંકલ્પને નિર્બંધ બનાવશે અને આત્મ-વિજ્યના કાર્યમાં અને ચારિત્યના ઘડતરમાં અટકાયતરૂપ થશે.

(૩) જો સફળતા તાત્કાલિક ન મળે તો નિરાશાને તાબે ન થશો પરંતુ જ્યાં સુધી વસ્તુ ન બને ત્યાં સુધી ધૈર્યપૂર્વક અને મજ્જમતાથી ટકી રહો.

(૪) તમારી નિર્બંધતાઓ ઉપર કાયમ વિચાર કર્યા કરવાથી તમારા મનને વેદના ન આપો. એવી કલ્પના ન કરો કે તેઓ તમારા જીવનને અયોગ્ય બનાવે છે અથવા તમારા માનવ-આદર્શોની ચરિતાર્થતા માટે તમને નિષ્ફળ બનાવે છે. એક વખત એમ જાણ્યા પૂછી કે તેઓ ત્યાં છે તો તમે તમારા સામર્થ્યના સ્નોત માટે શોધ કરો અને તેમના ઉપર મનન કરો તથા વિજ્ય માટે ખાતરી રાખો.

તમારું પ્રથમ કાર્ય મન અને શરીરની તંદુરસ્તી પ્રાપ્ત કરવાનું છે અને તેને માટે મનની સ્થિરતા અને શાંતિભર્યા જીવનની જરૂર છે. તમારા મનને એવા પ્રશ્નો પૂછી ન સત્તાવો જેના ઉકેલ માટે તે હજુ તૈયાર નથી. એક જ વસ્તુના ઉપર વિચારો વાગ્યોળ્યા ન કરો. તમારા મનને તંદુરસ્ત પ્રવૃત્તિઓમાં રોકો અને બને તેટલો,

તેને આરામ આપો. પછીથી જ્યારે તમારા મનની સ્થિતિ સારી અને સમતોલ થાય પછીથી તમારા જીવનને કઈ રીતે ઘડવું અને ભાવિમાં શું કરવાનું છે તેનો સ્પષ્ટ નિર્ણય લઈ શકશો.

મેં તમને મારાથી અપાતી શ્રોષ સલાહ આપી છે જે તમારા માટે સૌથી અગત્યની મને લાગે છે. પોંડિયેરી આવવા માટે, તેમ ન કરવું એ વધારે સારું છે. મેં લખ્યું તેનાથી વધારે હું કંઈ કહી શકું નહિ. જ્યાં સુધી તમે તમારા પિતાની સંભાળ નીચે છો, તમે માંદા છો ત્યાં સુધી તેને ન છોડવી એ ઉત્તમ છે અને તે ઉપરાંત તમારા જેવી માંદગીવાળાઓ માટેનો સલામત નિયમ એવો છે કે તમારે એવી જગ્યા અને સંજેગોમાં પાછું ન ફરવું જ્યાં તમારું ભંગાળ થયેલું સિવાય કે તમે સંપૂર્ણ નીરોગી બનો અને તે જગ્યાનાં સંસ્મરણોની ઉત્કટતા ઓછી થઈ જાંખી પડી ગઈ હોય અને તેઓ તમારા મન ઉપર કાબૂ ગુમાવે અને ભંયકર અથવા વિક્ષોભ ઉત્પન્ન કરનારી છાપ ઉત્પન્ન ન કરે.

*

હા, આ ઉકેલ, બેશક, દિવ્ય કૃપાનું પરિણામ છે – તે તેની જતે જ ઓચિંતી પ્રક્ષેપ કરીને આવે છે અને જ્યારે બધું તૈયાર થઈ જાય ત્યારે વૃદ્ધિ પામતી શક્તિથી આવે છે. દરમિયાન બધા સંઘર્ષોની પાછળા તે ત્યાં રહેલી હોય છે જ અને “પ્રકાશ માટેની અજય અભીષ્ટા” જેના વિશે તમે કહો છો તે એક બાબુ નિશાની છે કે તે વરચે પ્રક્ષેપ કરશો. બે પ્રકારની પ્રકૃતિ વિશે કહેવાનું કે માનવપ્રકૃતિમાં રહેલ કાયમી દ્રોવિધતાનું એ એક સ્વરૂપ જ છે, જેમાંથી કોઈ છટકી શક્તું નથી અને એટલું બધું વિશાળ વિશ્વરૂપ છે કે ઘણી પદ્ધતિઓ તેને એક કાયમી સ્વરૂપ તરીકે તેમની સાધનામાં સ્વીકાર કરે છે, બે વ્યક્તિ – તત્વો એક તેજસ્વી, બીજું અંધકારમય – જે દરેક માળસમાં રહેલાં છે. જો તે ત્યાં ન હોત તો યોગ ઘણી સહેલાઈથી પસાર થઈ જવાનો માર્ગ હોત અને કોઈ સંધર્થ હોત નહિ. પરંતુ તેની હાજરી એવું કોઈ કારણ નથી જેને લઈને એમ માનીએ કે માળસમાં અયોગ્યતા છે; જગતના તરફનું જિદ્દીપાળું એ પણ એક કારણ નથી કારણ કે કાયમ તેના લક્ષણમાં જિદ્દી જ હોય છે. તે તેમની ખાઈઓમાં રહેલા જર્મનો જેવું છે, પાછા પડતા અને ફરી પાછા નવા સામૂહિક હુમલા માટે દરેક વખતે હારે પછીથી પણ તૈયાર થતા હોય તેવું છે, પરંતુ તે બધું હોવા છતાં જો તેજસ્વી પુરુષ એટલા જ પ્રમાણમાં તૈયાર હોય કે જ્યાં સુધી પ્રકારનો તાજ પ્રાપ્ત ન કરે ત્યાં સુધી સંતોષ પ્રાપ્ત ન કરવો, જો તે એટલા પૂરતા પ્રમાણમાં સમર્થ હોય કે સ્વરૂપને ઓછી વસ્તુઓથી સંતોષ ન પામી આરામ ન લે તો એ એવી નિશાની છે કે તે માળસને પુકાર થયેલો છે, તે પસંદ થયેલો માળસ છે, જ્યાં બાબુ દેખાવોમાં તેનામાં પોતાની થંકાઓ અને વિષાદો હોય – કોનામાં તે વસ્તુ

નથી, કાઈસ્ટ કે બુલ્લ પણ તેના વગર ન હોતા - અને આંતર સ્વરૂપ છેવટે વિજ્યો નીવડ્યો. તે બાન્ધુએ કોઈ પણ થંકા માટે કારણ નથી.

*

તમે જેને “દુષ્ટ પુરુષ” કહો છો તેમાં મને ધણો રસ પડે છે કારણ કે તે મારી એક સતત અનુભૂતિને પ્રત્યુત્તર આપે છે કે જે માણસમાં કાર્ય કુશળતા હોય છે, અથવા લગભગ કાયમ - આવી વસ્તુઓ માટે કોઈ સર્વસામાન્ય નિયમ ન બનાવવો જોઈએ - તેની સાથે એક એવું સત્ત્વ જોડાયેલું હોય છે, જે કેટલીક વખત તેના એક ભાગરૂપ દેખાય છે, તે જે કાર્ય કરવાનું હોય છે તેની કેન્દ્રવતી રજૂઆત કરતાં બિલકુલ એક ઊલટી વસ્તુ હોય છે. અથવા જે તે શરૂઆતમાં ત્યાં ન હોય, તેના વ્યક્તિત્વની સાથે બંધાયેલું ન હોય, છતાં જેવી તેની સાક્ષાત્કાર કરવાની ગતિની શરૂઆત થાય કે તરત જ એક પ્રકારના બળ તરીકે તેના પર્યાવરણમાં પ્રવેશ કરે છે. તેનો વ્યવસાય વિરોધ કરવાનો, ઠોકરો ખવડાવવાનો, ખાટી પરિસ્થિતિઓનું સર્જન કરવાનો, ટૂંકમાં તોણે કાર્ય કરવાની શરૂઆત કરી હોય તેની સમજ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન કરવાનો હોય છે. જાણે એવું લાગે કે તે પ્રશ્ન, વસ્તુઓની રહસ્યમય કરકસરમાં કોઈ રીતે ઉકલી ન શકે સિવાય કે કોઈ પૂર્વનિર્ણિત સાધન આ મુશ્કેલીને પોતાની મુશ્કેલી તરીકે સ્વીકારે. આમ જે વસ્તુ સપાટી ઉપર ચિંતાજનક લાગે છે તેવી ધણી વસ્તુ-ઓનો ઉકેલ સમજવી શકે છે.

*

મેં તમને જણાવેલું છે જ કે તમે મને જે બન્ને માણસોના ફોટોગ્રાફે મોકલ્યા છે તેમને હું મંજૂરી આપું છું. ‘અ’ વિશે કહેવાનું કે તમે વિચારો છો કે જનમથી યોગી છે તે સાચું છે. તેનો ચહેરો સુઝી અથવા આરબ રહસ્યવાદીના પ્રકારના માણસ જેવો છે અને તેના પૂર્વમાં તે ચોક્કસ તેવો જ હોવો જોઈએ અને તે વખતના તેના ધણાખરા વ્યક્તિત્વને આ અસ્તિત્વમાં લાવેલો છે. તેના સ્વરૂપમાં ખામીઓ અને મર્યાદાઓ છે. તમે જે કહો છો તે સ્થૂલ મનની સંકુચિતતા ફોટોગ્રાફમાં દેખાય છે, જે કે તેની અભિવ્યક્તિમાં તે બહાર આવેલી નથી અને તે વસ્તુ કદાચ દરિદ્રતાથી પીડાતા તપસ્વીની દિશામાં તેને ધસડી જાય અને નહિ કે પ્રભુની સમૃદ્ધ વિપુલતા તરફ તેની પોતાની જતને વિશાળતામાં પ્રવેશ આપવા ખુલ્લી કરે. બીજ સંજોગોમાં તે કદાચ કોઈ પ્રકારની ઝનૂની ધર્મધિતામાં લઈ જાય. પરંતુ તેના બદલે જે તેને સાચું માર્ગદર્શન મળે અને તે ઊર્ધ્વતર શક્તિઓ પ્રત્યે ખુલ્લો થાય તો આ વસ્તુઓ કીમતી તત્ત્વોમાં ફેરવાઈ જાય, તેની વૈરાગ્યવૃત્તિની શક્તિ શારીરિક-પ્રાણમય જોખમોની વિરુદ્ધ એક ઉપયોગી શક્તિમાં ઝ્યાંતર પામે અને જે કોઈ ઝનૂનીપણું છે તે તેની સમજ પ્રગટ થતા સત્ય પ્રત્યે એક તીવ્ર ભક્તિમાં પલટાઈ જાય. પરંતુ હું હજુ કહી

શકું નહિ કે કયા પ્રકારની ભક્તિમાં આ દણાંત સંપૂર્ણ સહીસલામત વિકાસનો નથી અને તે વસ્તુનો ખાતરી ત્યારે જ આપી શકાય જ્યારે તેમાં એક સમર્થ પ્રાણમય અને શારીરિક પાયો હોય અને સ્વરૂપના વિભિન્ન ભાગોમાં એક પ્રકારની નૈસર્જિક સમતુલા હોય. અહીં તે સમતુલાનું સર્જન કરવાનું છે અને તેનું સર્જન થવું બિલકુલ શક્ય છે. જે કોઈ સાહસ હોય તેને હાથ ઉપર લેવું જોઈએ; કારણ કે અહીં રહેલી પ્રકૃતિ યોગ માટે જન્મેલી છે અને તેને જે તક છે તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ નહિ. તેને પૂર્ણ યોગનાં લક્ષણો તથા માગણીએ। પૂરેપૂરી સમજવવી જોઈએ.

હવે ‘બ’ માટે, બેશક, તમે કહો છો તે પ્રમાણે તે ધનિક અને સફળ માનવી જેવો છે, પરંતુ તેમાં પણ તે ઉત્તમ પ્રકારનો અને નક્કર તથા ઉદાર હારમાળા માંહેનો છે. તે ઉપરાંત તેના ચહેરા ઉપર એક સાંસ્કારી માણસની અભિવ્યક્તિ દેખાય છે તથા તેનામાં એક એવા આદર્શની શક્તિ છે જે જે સામાન્ય રીતે માણસોમાં બહુ હોતી નથી. અલબર્ટ, અમે યોગમાં માણસોને તેમના ધન માટે સ્વીકારતા નથી પરંતુ બીજી બાજુએ અમારામાં એવું વલાણ પણ ન હોવું જોઈએ કે દરેક માણસને તેના પોતાના ધન માટે ઈનકાર ન કરવો. જે ધન મહાન વિધિ હોય તો તે એક મહાન તક પણ છે અને અમારા કાર્યના લક્ષ્યના એક ભાગ તરીકે પ્રાણમય અને ભૌતિક શક્તિઓને પરમાત્માની આત્મઅભિવ્યક્તિ માટે જીતી લેવી જેમાં ધન પણ આવો જય જે અત્યારે બીજી અસરોના કાબૂ નીચે છે. જે પછી આવો માણસ બીજા પક્ષની છાવણીમાંથી આપણી છાવણીમાં ઉત્સાહપૂર્વક અને સાચા સંકલ્પ સહિત પોતાની જતને અહીં લાવતો હોય તો તેનો ઈનકાર કરવા માટે કોઈ કારણ નથી. અલબર્ટ, આ દણાંત એવા માણસનું નથી જે ‘ક’ ની માફક યોગ માટે જન્મેલો હોય, પરંતુ આવો છે જેનામાં આધ્યાત્મિક જગૃતિ પ્રત્યે ખુલ્લાપણું છે અને મને એવી પ્રકૃતિ વિશે વિચાર આવે છે જે જે કેટલીક નકારાત્મક ક્ષતિઓને લઈને નિષ્ફળ જય પરંતુ તેના સ્વરૂપમાં કોઈ વિરોધી તરત નથી. એક બાબત જરૂરી છે કે યોગ તેની પાસે શેની માગણી કરે છે તે તેણે સમજવું જોઈએ અને સ્વીકારવું જોઈએ – પ્રથમ એક મહત્તર સત્યની શોધ, બીજું તેની પોતાની જતનું અને પોતાની શક્તિઓ અને ધનનું પ્રાણસેવા અર્થે સમર્પણ અને છેવટે તેના જીવનનું સત્યની પરિભાષામાં રૂપાંતર – અને તેનામાં કેવળ આદર્શવાદનો ઉત્સાહપૂર્વકનો વળાંક જ ન હોવો જોઈએ પરંતુ તેના માટે મક્કમ અને નિશ્ચિત સંકલ્પ હોવો જોઈએ. આવા પૈસાદાર માણસો માટે એ જાળવું ખાસ જરૂરી છે કે આ યોગમાં એક બાજુએ કેવળ આધ્યાત્મિક પ્રયત્ન અને બીજી બાજુએ સામાન્ય હેતુઓ માટે તેમની બાકીની શક્તિઓ ખર્ચવી એટલું જ પૂરતું નથી પરંતુ સમગ્ર જીવન અને સ્વરૂપ યોગને સમર્પિત થયેલાં હોવાં જોઈએ. કંદાય આવા વિલક્ષ્ણ જીવનના કારણે જ તૃતીએ માણસો તેમનામાં સ્વાભાવિક શક્તિઓ હોવા છીતાં પ્રગતિ કરવામાં

નિષ્ફળ જય છે. જે આ વસ્તુ સમજી લેવામાં આવે અને સ્વીકારવામાં આવે તો ને નિવેદનની તે વાત કરે છે તે તેના સંભેગોમાં માર્ગ ઉપરનું પ્રથમ પગલું હશે. જે તે તેમાં પ્રવેશ કરે, તો કદાચ તેના માટે થોડા સમય પછી અહીં આવવું સલાહભરેલું છે અને મને તે પોંડિયેરીમાં મળે. પરંતુ આ વસ્તુ અલબત્ત, પાછળથી નક્કી કરવામાં આવશે.

નોંધ : આ પત્ર પૂરો થયા પછી તમારો ૧૨ મીનો પત્ર મળ્યો, તમે જે 'ઈ' વિશે કહેવું છે તે મારી સમજ પ્રમાણે પણ સ્પષ્ટ રીતે કરેલું છે. હું ધારતો નથી કે આ બધી વસ્તુઓ ઉપયોગી હોય. બધા જ રાજસિક પ્રકૃતિના માણસોમાં સક્રિય બહાર ફેંકતું બણ હોય છે અને યોગ માટે અયોગ્યતા સાબિત કરતું હોય તો આપણામાંના બહુ ઓછા માણસોનો યોગ માટે તક રહે. સ્થૂલ મનમાં આ વસ્તુ શક્ય છે કે કેમ એવી શંકા ઉત્પન્ન થાય તો કોનામાં તે વસ્તુ નથી? મારા પોતાના દષ્ટાંતમાં મારી પાછળ આ વસ્તુ વર્ષો સુધી પાછળ પડેલી અને છેલ્લાં બે વર્ષમાં જ શંકાની છેલ્લી છાયા, સૈદ્ધાંતિક રીતે શક્ય નહિ પરંતુ વ્યવહારની રીતે હાલના જગતની પરિસ્થિતિની સિદ્ધિની ચોક્કસતા તથા માનવજાતની ખાતરી વિશેની શંકા પૂર્ણ રીતે નાશ પામી.^૧ અહીંકાર્યુક્ત સ્થિરતા વિશે આજ વસ્તુ કહી શકાય છે કે લગભગ બધા જ સમર્થ માણસોમાં અહીંકાર્યુક્ત સમતા હોય છે. પરંતુ ફાટોગ્રાફ ઉપરથી નિર્ણય કરવામાં મને એવું લાગતું નથી કે તે અર્ધ-આખલાની અને અર્ધ-બુલડોગની પ્રકૃતિ 'ફ' માં છે તે પ્રમાણે હોય. આ વસ્તુઓ આધ્યાત્મિક વિકાસની સાથે તથા અનુભૂતિ ચાલી જાય છે અને તેમની પાછળ રહેલી શક્તિ એક કિમતી વસ્તુ બને છે. તમે જે અવાજ તથા વિશાળતાની ભૂતકાળની અનુભૂતિ જે કહે છો તેમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, મેં જે પ્રમાણે વિચાર્યું તે પ્રમાણે કોઈ ચૈતસિક વસ્તુ રાહ જોઈ રહેલી છે અને તે આધ્યાત્મિક જગૃતિની સીમા ઉપર છે. હું સમજું છું કે તે બૌધ્ધિક સમજણ માટે રાહ જોઈ રહેલો છે અને તે લાવવા માટે આંતર અનુભૂતિમાંથી કોઈક પ્રકારની ખાતરીની જરૂર છે. તેના વિશે પણ કાંઈ કહેવાનું નથી, પરંતુ મને તેની બાબતમાં આ પ્રશ્ન લાગે છે કે તે યોગ માટે મક્કમ, પૂર્ણ અને નિરપેક્ષ સંકલ્પ તથા સમર્પણ કરવા તૈયાર થશે કે કેમ જેથી કરીને સાધનાના સંધરો અને કટોકટીઓમાંથી પસાર થવા માટે તેમની જરૂરી ભરતી થઈ શકે? તેની મનોમય સ્વસ્થતા અને તેના કાર્ય વચ્ચેનો તફાવત પૂરતા પ્રમાણમાં સ્વાભાવિક છે કારણ કે તે સ્પષ્ટ રીતે જ મનોમય સમતુલ્ય છે. જીવન અને આદર્શ એક બની શકે તે પહેલાં તે આધ્યાત્મિક સમતા બનવાં જોઈએ. તેના મોજશોખ વડે થયેલો બગાડ જેના વિશે તમે કહો છો અને જીવનનો રસ તેનામાં ભરપૂર હોવાથી તેનામાં સંપૂર્ણ પરમાત્મા

૧. આ વસ્તુ ૧૬-૪-૧૯૨૫માં લખાયેલી.

પ્રત્યેના સંકલ્પના વિકાસની શક્યતા તેનામાં છે? જે ન હોય તો પછી તેને એક તક આપી શકાય. હું વિધાનાત્મક રીતે ન કહી શકું કે તે “અધિકારી” છે અથવા બની શકશે. હું ફક્ત એટલું કહી શકું કે તેની પ્રકૃતિના શ્રોષ ભાગોમાં શક્તિ છે. હું એમ પણ ન કહી શકું કે ‘ઉત્તમ’ માંદેનો એક છે. પરંતુ તેના વિષે મને એમ લાગે છે કે અહીં જે માણસોનો જે સ્વીકાર થયેલા છે તમાંના કેટલાક કરતાં વધારે મૌલિક શક્તિ છે. જ્યારે મેં ‘ઉત્તમ’ લઘું તો તેનો અર્થ એવો નથી લેવાનો કે એક ક્ષતિઓ અને જોખમ વગરનો “આધાર”; કારણ કે હું ધારતો નથી કે આવી કોઈ વ્યક્તિ મળે. મારી છાપ અલબજ્ઞ સામાન્ય રીતની અનુકૂળ અસર જે તેના શરીરના બાંધા ઉપરથી અને દેખાવ ઉપરથી ઉત્પન્ન થયેલી છે તેના આધારે હું કહું છું, કેટલાંક મારાં તેના ઉપરનાં નિરીક્ષણો અને કેટલાંક ચૈતસિક લક્ષણો જે મિશાળયુક્ત હતાં પરંતુ સમતુલામાં અનુકૂળ હતાં. તમે તે માણસને જોયો છે તે પ્રમાણે મેં તેને જોયો નથી. તે જે રકમ આપે તે સ્વીકારો, વધારે માટે તેના પર દબાણ ન કરો અને બાકીના માટે તેને સ્પષ્ટ રીતે સમજવા દો કે યોગ શું છે, એટલું જ નહિ પરંતુ પ્રકૃતિ પાસે તેની કઈ મહાન માગણીઓ છે તે પણ સમજવા દો. જુઓ કે તે કેવો વળાંક લે છે અને તેને તક આપવી કે કેમ તે વિચારોએ.

૩

આ માર્ગમાં વિધનરૂપ બને એવાં ફક્ત ત્રણ મૂળભૂત વિધનો છે.

- (૧) શક્ષાનો અભાવ અથવા અપૂરતી શક્ષા.
- (૨) અહંકાર – મન પોતાના વિચારોને વળગી રહે, સાચા સમર્પણમાં પ્રાણ પોતાની દૃઢાઓને વધારે પસંદ કરે, અને શારીરિક પોતાની ટેવોને વળગી રહે.
- (૩) ચેતનામાં કોઈ જડતા અથવા મૂળભૂત પ્રતિકાર જે ફેરફાર નાપસંદ કરે કારણ કે તેમાં ધણો પ્રયત્ન માગી લે છે અથવા તેને પોતાની શક્તમાં અથવા પરમાત્માની શક્તિમાં વિશ્વાસ નથી – અથવા કોઈ બીજા અવયેતનના કારણસર. તમારે તમારી પોતાની જાતે જ શોધી કાઢવાનું છે કે તે આમાંની કઈ વસ્તુ છે.

*

સાધનામાં રહેલી મુખ્ય મુશ્કેલીમાં નીચેની વસ્તુઓમાં તે હોય છે, નિમન પ્રકૃતિની ગતિઓમાં, મનના વિચારોમાં, પ્રાણની કામનાઓ અને આકર્ષણોમાં, ઊધ્ર ચેતનાના વિકાસના માર્ગમાં વિધનરૂપ બનતી શરીર-ચેતનાની ટેવો – બીજી મુશ્કેલીઓ પણ હોય છે પરંતુ આ વસ્તુ વિરોધનો મોટો સંમુદ્દર બનાવે છે.

*

એક યા બીજા સ્વરૂપે મન અને પ્રાણ સ્વતંત્ર થવા દૃઢે છે અને આધ્યાત્મક

સાક્ષાત્કારના બહાના નીચે અહંને સંતોષ આપે છે તે યોગમાં વારંવાર આવતું વિધન છે.

*

પ્રકૃતિના દરેક ભાગને પોતાની જૂની ગતિઓ પ્રમાણે ચાલવું હોય છે અને બની થકે એટલા પ્રમાણમાં મૂળભૂત ફેરફાર અને પ્રગતિનો ઈન્ટકાર કરે છે કારણ કે ફેરફાર તેના પોતાના કરતાં કોઈ ઉદ્વિતર વસ્તુની નીચે તેને તાબેદાર બનાવે છે અને તેના પોતાના ક્ષેત્રમાં તેમનું જે સામ્રાજ્ય હોય છે તેને છીનવી લે છે અને તેમનું અલગ સામ્રાજ્ય રહેતું નથી. આ વસ્તુ રૂપાંતરને આટલી બધી લાંબી અને મુશ્કેલ પ્રક્રિયા બનાવે છે,

મન મંદ પડી જાય છે કારણ કે તેના નીચેના પાયામાં સ્થૂળ મન છે અને તેની સાથે તમરા અથવા જડતાનું લક્ષણ રહેલું છે – કારણ કે ભૌતિક વસ્તુમાં જડતા એ મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે. સતત અથવા લાંબા સમય સુધી ચાલતી ઉદ્વિ અનુભૂતિઓ મનના આ ભાગમાં એક થકાવટની અથવા અસ્વસ્થતા અથવા પ્રમાદના પ્રતિકારની ભાવના ઉત્પન્ન કરે છે. સમાધિ એક છટકવાનો માર્ગ છે – શરીરને સ્થિર કરવામાં આવે છે, સ્થૂળ મનને એક નશાની અવસ્થામાં મૂકવામાં આવે છે, અને આંતર અનુભૂતિઓને તેની અનુભૂતિઓ સાથે મુક્તપણે વિહાર કરવા દેવામાં આવે છે. તેનો ગેરફાયદો એ છે કે સમાધિ અનિવાર્ય બને છે અને જગ્યા ચેતનાના પ્રશ્નનો ઉકેલ આવતો નથી; તે અપૂર્ણ રહે છે.

*

તમારું મન અને પ્રાણ તેમના પોતાના વિચારોને તથા ટેવોને જિદ્દીપણે વળગી રહેલાં અને તેમને ફેરફાર જોઈતો નહોતો. પરિણામે પ્રમાદ ઉત્પન્ન થયો જેને પ્રકૃતિને આધ્યાત્મિક પ્રયત્ન સાથે સુમેળમાં લાવવાની ઈચ્છા નહોતી અને અનેક પ્રકારની વસ્તુઓને લહેરથી ચાલવા દેવી હતી. ચેતનાની નમનીયતા જરૂરી છે પરંતુ તે નમનીયતા દિવ્ય શક્તિના સાચા સ્પર્શ પ્રત્યે હોવી જોઈએ, પ્રકૃતિના કોઈ પણ સામાન્ય બળ પ્રત્યે નહિ. બધી ઉદ્વિ વસ્તુઓની સાથે સંવાદમાં રહેવું એ તમારું લક્ષ્ય હોવું જોઈએ – ત્યાર પછી આત્માની સંપૂર્ણ કવિતા કેવળ લખાણમાં જ નહિ પરંતુ જીવનમાં પણ આવશે.

*

અસંખ્ય અને ગંભીર અપૂર્ણતાઓ પણ યોગમાં પ્રગતિ કરવા માટે “કાયમી” વિધિરૂપ રહેતી નથી. (કે પહેલાંનું ખુલ્લાપણું આવે છે એમ કહેતો નથી કારણ કે મારા અનુભવ પ્રમાણે વિધનો અથવા સંઘર્ષના ગાળા પછી સામાન્ય રીતે નવીન અને વધારે વિશાળ ખુલ્લાપણું, વિશાળતર ચેતના અને પહેલાં પ્રાપ્ત કર્યું હોય

તેના કરતાં વધારે પ્રગતિ આવે છે, જે પહેલાં ગુમ થઈ ગઈ હોય એવું દેખાય છે.) યોગમાં કાયમી અટકાયત બિનસરચાઈ હોય છે (જે કે તેમાં પણ ફેરફાર થઈ શકે છે) અને તમારી અંદર આ વસ્તુનું અસ્તિત્વ નથી. જે અપૂર્ણતાઓ વિદ્ધનરૂપ હોય તો કોઈ પણ વ્યક્તિ યોગમાં સફળ થઈ શકે નહિ. કારણ કે બધા અપૂર્ણ હોય છે અને મેં જોયું છે તે પ્રમાણે જેમનામાં યોગ માટે મહાન શક્તિ હોય છે તેમનામાં પણ મહાન અપૂર્ણતાઓ હતી. તમે હું માનું છું કે સોકેટિસે પોતાના ચારિયું વિશે કરેલી ટીકા જાળતા હશો; તે જ વસ્તુ મહાન યોગીઓએ પણ પોતાની શરૂઆતની પ્રકૃતિ વિશે કહી હોત. યોગમાં અગત્યની વસ્તુ સત્યનિષ્ઠા છે અને તેની સાથે માર્ગની આરપાર જવાની ધીરજ તથા ખંત હોવાં જોઈએ—ધારણ માણસો આવી ધીરજ વગર પણ આરપાર જાય છે, કારણ કે બંડ, અધીરાઈ, વિષાદ, નિરાશા, થાક કામચલાઉ રીતે શક્ષાની ખામી હોવા છતાં પોતાની બાબ્દ જત તરફ એક વધારે મહાન બળ, આત્માનું બળ, આત્માની જરૂરિયાત માટેનો ધસારો તેમને વાદળ અને ધુમમસના વાતાવરણમાંથી તેમની સમક્ષ રહેલા ધ્યેય પ્રત્યે લઈ જાય છે. અપૂર્ણતાઓ ઠોકર આપનાર વિદ્ધનો તરીકે હોઈ શકે અને માણસને ખરાબ પણ પણ આપે પરંતુ તે કાયમી અટકાયત હોઈ શકે નહિ. પ્રકૃતિમાં રહેલા કોઈ પ્રતિકારને લઈને તમો-ગુસ્તતા આવે અને ઢીલ થાય પરંતુ તેઓ પણ કાયમી રીતે ટકતાં નથી.

મંદતાનો તમારો લાંબો ગાળો તમારી શક્તિ માટે અથવા આધ્યાત્મિક નિયતિ માટે શક્ષા ગુમાવવાનું કારણ નથી. હું માનું છું કે પ્રકાશ અને અંધકારના ગાળાઓ યોગીઓનો સાર્વત્રિક અનુભવ હોય છે અને તેમાં અપવાદ ભાગ્યે જ હોય છે. જે આ ધટનાના કારણ માટે કોઈ તપાસ કરે—આપણી અધીર માનવ-પ્રકૃતિ માટે ધારું દુઃખરૂપ—તો હું ધારું છું કે એવું માલૂમ પડશે કે તેમાં મુખ્યત્વે બે કારણ છે. પ્રથમ તો માનવચેતના યા તો પ્રકાશ અથવા શક્તિ અથવા આનંદનું સતત અવતરણ સહન કરી શકતી નથી અથવા એકદમ ગ્રહણ કરીને તેમને પચાવી શકતી નથી; તેને પાચન માટેના ગાળાઓની જરૂર હોય છે. પરંતુ આ પાચનની કિયા સપાટી ઉપરની ચેતનાના પરદા પાછળ ચાલ્યા કરે છે. જે અનુભૂતિ અથવા સાક્ષાત્કારનું અવતરણ થાય છે તે પરદા પાછળ હઠી જાય છે અને આ બાબ્દ અથવા ઉપરછલ્લી ચેતનાને પડતર રાખીને મૂકી દે છે અને નવીન અવતરણ માટે તૈયાર થઈ જાય છે. યોગના વધારે વિકાસના તબક્કાઓમાં આ અંધકારમય અથવા નીરસ ગાળાઓ ટૂંકા બને છે અને ઊંઘ ચેતનાથી ઉન્નત બનતા જાય છે જે કે તાત્કાલિક પ્રગતિ થતી નથી છતાં બાબ્દ પ્રકૃતિને ટકાવી રાખે છે. બીજું કારણ કોઈ પ્રતિકાર હોય છે, માનવ-પ્રકૃતિમાં રહેલી એવી કોઈ વસ્તુ જેને પહેલાંની અનુભૂતિ થયેલી નથી અને તૈયાર નથી અથવા ફેરફાર કરવા માટે અપ્રસન્ન છે—ધાર્યી વખત તે મન,

અથવા પ્રાણની ટેવ મુજબની રચના હોય છે અથવા કોઈ કામચલાઉ, શારીરિક ચેતનાની જડતા હોય છે અને પ્રકૃતિનો ભાગ હોતો નથી – અને આ, દેખાતી હોય કે ઠંકાયેલી હોય, વિધનને ફેંકે છે. જે માણસ તેની પોતાની અંદર તેનું કારણ શોધી શકે, તેને સ્વીકારે, તેનું કાર્ય જુએ, અને દિવ્ય શક્તિને તેને દૂર કરવા માટે પુકાર કરે, તો તમોગ્રસ્તતાના ગાળાઓ ટૂંકા થતા જાય અને તેમની તીવ્રતા ઓછી થતી જાય. પરંતુ કોઈ પણ પ્રસંગે દિવ્ય શક્તિ, કાયમ પાછળ કાર્ય કરતી હોય છે અને એક દિવસે, અપેક્ષા પણ નહિ રાખી હોય ત્યારે વિધન ભાંગી જાય છે, વાદળા વિઘેરાઈ જાય છે અને ફરીથી પાછો સૂર્યપ્રકાશ આવે છે. આવા પ્રસંગોમાં ઉત્તમ રીત એ છે કે માણસે મુંઝવું કે નિરાશ ન થવું પરંતુ આગહપૂર્વક પોતાની જતને ખુલ્લી રાખવી, પ્રકાશ પ્રત્યે પોતાની જતને પાથરી દેવી અને તે આવે તેના માટે શક્ષા રાખવી; મેં શોધ્યું છે કે આ વસ્તુ કસોટીઓને ટૂંકી કરે છે. પાછળથી જ્યારે વિધન અદર્શ થઈ જાય ત્યારે માણસને જબર પડે છે કે એક મહાન પ્રગતિ થઈ છે અને ચેતનામાં પહેલાં કરતાં વધારે ગ્રહણશીળતા અને ટકાવવાની શક્તિ આવેલી છે. બધી જ આધ્યાત્મિક જીવનની કસોટીઓનો તે બદલો મળે છે.

*

યોગી તેના સ્વરૂપમાં એક પ્રકારના વિભાજનમાં પહેંચે છે, જેમાં આંતર પુરુષ, અમલ અને સ્થિર રહીને બાધ્ય પુરુષની ઉથલપાથલો ઉપર નજર નાખે છે જેવી રીતે કોઈ માણસ તોફાની બાળકના આવેગોને નિહાળતો હોય; પરંતુ બાધ્ય માનવી ઉપર સંપૂર્ણ કાબૂ પ્રાપ્ત કરવા માટે લાંબો અને કઠિન તપસ્યાની જરૂર પડે છે.

પરંતુ સિદ્ધ યોગી પાસેથી પણ તમે સંપૂર્ણ પૂર્ણતાની અપેક્ષા ન રાખી શકો; એવા ઘણા છે જેઓ બાધ્ય પ્રકૃતિની પૂર્ણતા માટે દરકાર પણ રાખતા નથી જેને આપણે તેના સાક્ષાત્કાર અને અનુભૂતિ માટે સાબિતી નથી એમ ન માની શકીએ. જે તમે તે પ્રમાણે માનો તો તમારે ભૂતકાળના મોટી સંખ્યાના યોગીઓ તથા પ્રાચીન સમયના યોગીઓ પણ બાકાત કરવા પડે.

હું કબૂલ કરું છું કે મારા યોગનો આદર્શ ભિન્ન છે, પરંતુ તેને લઈને હું બીજ આધ્યાત્મિક માનવીઓ અને તેમની સિદ્ધ તથા સાધનાને બાંધી શકું નહિ. મારો પોતાનો આદર્શ બાધ્ય પ્રકૃતિના રૂપાંતરનો છે, પૂર્ણતા જેટલી હદ સુધી પૂર્ણ થઈ શકે તે. પરંતુ તમે એમ ન કહી શકો કે જેમણે તે સિદ્ધ કરેલી નથી અથવા જેમણે સિદ્ધ કરવા પરવા કરેલી નથી તેમનામાં આધ્યાત્મિકતા નથી. સુંદર વર્તન કેવળ નમૃતા નહિ જ બાધ્ય વસ્તુ છે પછી તે ભલે ગમે તેટલી કિંમતી હોય–પરંતુ સુંદરતા જે જીવનમાં એકતા અને સંવાદ રજૂ કરે તેવા આધ્યાત્મિક સાક્ષાત્કાર ઉપર રચાયેલી હોય, એ પૂર્ણ સંવાદનો એક ભાગ છે.

*

પરંતુ વિવેક અને સારી સામાજિક રીતભાતોને આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ અથવા સાચી યોગની સિદ્ધિના ભાગ તરીકે અથવા કસોટી તરીકે પૃથ્વી ઉપર કચારે સમજવામાં આવતી હતી? સારું નૃત્ય કરવાની શક્તિ અથવા સુંદર રીતે પહેરવેશ પહેરવાની શક્તિ કરતાં વધારે ઊંચા પ્રકારની કસોટી નથી. જેવી રીતે ઘણા માણણું અને સારા માણસો હોય છે જેઓ તેમની રીતભાતમાં જંગલી અને ગ્રામ્ય હોય છે તે પ્રમાણે ઘણા આધ્યાત્મિક માણસો (અહીં હું જે માણસોને ઊંડી આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓ થઈ હોય તેવાનો ઉલ્લેખ કરું છું) હોય છે જેમનામાં જૌતિક જીવન અથવા કાર્યમાં કોઈ પ્રકડ હોતી નથી (ઘણા બુદ્ધિગ્યાળી માણસો પણ તેવા પ્રકારના હોય છે) અને તેમની રીતભાત વિશે તેઓ પરવા પણ કરતા નથી. હું ધારું છું કે મારા ઉપર પણ ઉદ્ઘટ વર્તનનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે કારણ કે હું માણસોને મળવાની ના પાડું છું, તેમના પત્રોના જવાબ આપતો નથી અને એવાં બીજાં ઘણાં ગેરવર્તણૂક ભર્યાં કાર્યો કરું છું. મેં એક એવા એકાંતિક માણસ વિશે સાંભળ્યું છે જે તેના નિવાસસ્થાને કોઈ માણસ આવે તો તેના ઉપર પથ્યરો ફેંકતો! કારણ કે તેને શિષ્યો જોઈતા નહોતા અને ઉમેદવારોનાં ટેણાં તેની પાસે આવતાં તેમને અટકાવવા બીજે કોઈ માર્ગ તેને મળતો નહિ. આવા માણસમાં આધ્યાત્મિક જીવન અથવા અનુભૂતિ નથી એમ જહેર કરવા માટે મને ખચ્ચકાટ થાય. અવભરત, સાધકો એક બીજા સાથે વધારે સમજણપૂર્વક વર્તે એ હું પસંદ કરું, પરંતુ તે સામૂહિક જીવન અને સંવાદ માટેનો નિયમ છે, નહિ કે યોગની સિદ્ધ માટેનો અથવા આંતર-અનુભૂતિની અનિવાર્ય નિશાની તરીકેનો.

તમે એવી રીતે લખો છો કે જાણે કે જે દિવસે માણસને આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ અથવા સાક્ષાત્કાર થાય કે તરત જ માણસ પૂર્ણ બની જય છે અને તેનામાં કોઈ ખામીએ અથવા નબળાઈએ રહેતી નથી. તેનો અર્થ એવી માણણી કરવી જેને સંતોષ આપવો અશક્ય છે, અને એ હકીકતની ઉપેક્ષા કરવી કે આધ્યાત્મિક જીવન એક વિકાસશીલ વસ્તુ છે અને ઓથીંથી અને સમજવી ન શકાય એવી અદ્ભુત વસ્તુ નથી. કોઈ પણ સાધક વિશે એવો નિર્ણય ન બાંધવો જોઈએ કે જાણે તે અત્યારે જ સિદ્ધ યોગી બની ગયો છે, અને ખાસ કરીને તેવા વિશે જેમણે આ ઘણા લાંબા માર્ગનો પા ભાગ અથવા તેનાથી પણ ઓછો ભાગ કાઢ્યો હોય. મહાન યોગીએ પણ પૂર્ણતાનો દાવો કરતા નથી અને તમે એમ ન કહી શકો કે તેઓ નિરપેક્ષ રીતે પૂર્ણ નથી તેથી તેમની આધ્યાત્મિકતા ખોટી છે અથવા તેઓ જગત માટે ઉપયોગી નથી. તે ઉપરાંત ઘણા પ્રકારના આધ્યાત્મિક માણસો છે – કેટલાક આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓથી સંતોષ પ્રાપ્ત કરે છે અને બાધ્ય પૂર્ણતા માટે અથવા પ્રગતિ માટે પ્રયત્ન કરતા નથી; કેટલાક સંતો હોય છે, બીજા કેટલાક સંતપણા માટે પ્રયત્ન કરતા નથી, કેટલાક એવા હોય

છે જેઓ વિશ્વરૂપ ચેતનામાંથી સંતોષ માને છે અને બધાની સાથે એકતામાં અથવા સ્પર્શમાં રહે છે પરંતુ બધા પ્રકારનાં બજોને તેમની અંદર ઉડુયન કરવા હે છે દા.ત. પરસહંસના ખાસ દષ્ટાંતમાં બને છે તે પ્રમાણે. જે આદર્શ હું આપણા યોગમાં મુકું છું તે એક વસ્તુ છે પરંતુ તે બધા જ પ્રકારની આધ્યાત્મિકતા અથવા તેના પ્રયોગનાં બાધતા નથી. આધ્યાત્મિક જીવન એવી વસ્તુ નથી જેને કોઈ રૂઢ વ્યાખ્યામાં બાંધી શકાય અથવા કોઈ નક્કી કરેલા મનોમય સિદ્ધાંતમાં બાંધી શકાય; તે એક ઉત્કાંતિનું મહાન ક્ષેત્ર છે, એક પ્રચંડ સામ્રાજ્ય જે ગળિનિ રીતે તેની નીચે રહેલાં બીજાં સામ્રાજ્યો કરતાં ધારું વિશાળ હોય છે, જેમાં હજરો રાજ્યો હોય છે, હજરો પ્રકારના, તેની ધારી અવસ્થાઓ, સ્વરૂપો, માર્ગો આધ્યાત્મિક આદર્શના તફાવતો અને આધ્યાત્મિક પ્રગતિ હોય છે. સત્યના આ પાયામાંથી આધ્યાત્મિકતાની વસ્તુઓને માપવી જોઈએ અને તેના સાધકોનો નિર્ણય બાંધવો જોઈએ. જે તેઓનો જ્ઞાનથી નિર્ણય બાંધવાનો હોય તો આ રીતે સમજજાથી ૦૪ માણસ તેને સાચી રીતે સમજ શકે છે, પછી તે ભૂતકાળની હોય યા વર્તમાનની હોય અથવા બિનન બિનન આદર્શો, અવસ્થાઓ વગેરે માનવની આધ્યાત્મિક ઉત્કાંતિમાં જે રીતે પડેલા હોય તેમને સાપેક્ષ રીતે જોઈએ.

*

માતાજી લખવામાં બહુ વ્યસ્ત હોવાથી તમારા પત્રનો હું જવાબ આપું છું.

તે સમયે તેમના દઘિબિંદુમાં જેને ભારતીય યોગના માનસશાસ્ત્રમાં “સાત્ત્વક” પૂર્ણતા કહેવાય છે તે હતું. ગુણ અને કિયાઓમાં પૂર્ણતા, જે મનોમય આદર્શવાદને સંતોષ આપે અને બીજાઓ તેને જોઈ શકે અને પ્રશંસા કરી શકે, આ વસ્તુ ધારી વખત અહંકાર અને આત્મ-સદ્ગુરૂની ભાવના ઉત્પન્ન કરે છે, એક “સાત્ત્વક” અહંકાર જે ચેતનાને રૂઢ બનાવે છે અને પરમાત્માના સંકલ્પ પ્રત્યે નરમ અને નમનીય બનાવતી નથી. આધ્યાત્મિક પૂર્ણતાને આવું સ્વરૂપ હેતું નથી; તે ચેતનાનો જ પદાર્થ હોય છે અને તેના પાયામાં દિવ્ય ચેતના સાથે સંપૂર્ણ સંવાદિતા હોય છે અને દરેક ક્ષણે પરમાત્માના સંકલ્પની સાથે મુક્ત અને નમનીય આત્મ ગોઠવણી કરે છે; તેનાં સ્વરૂપો અને તેનાં કાર્યનાં રૂપો એટલાં બધાં સહેલાઈથી દેખાતાં નથી અથવા પ્રશંસનીય બનતાં નથી. “સદ્ગુરૂ” શબ્દ તેની ગતાઓને લાગુ પડતો નથી – તેઓ ફક્ત સાચા હોય છે કારણ કે તેઓ પરમાત્માના ઔદ્ઘોષમાં હોય છે.

સ્પષ્ટ રીતે જ સાચી અપૂર્ણતાઓમાં રસ બેવાનો નથી – તેને સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકારવામાં જોખમ છે; “બાધ્ય રીતે” દેખાતી અપૂર્ણતાઓ તે છે જે ફક્ત બાધ્ય

દેખાવમાં તેવી જ દેખાય. એક “સદ્ગુણી” કોધ આત્મ-સદ્ગુણીપણાનો સહેલાઈથી ભાગ બની શકે છે, જે માતાજીના દાટિબિંદુમાં હતો, અને સદ્ગુણી કોધની ગતિ સાથે એકતા સાધવી એ આધ્યાત્મિક રીતે અનિરઘનીય છે. પરંતુ તે પ્રકારની ગતિ બાબ્દ દાટિબિંદુથી પ્રકૃતિની અપૂર્ણતાની ગતિએ સાથે એકતાવાળી લાગે, તેમ છતાં સદ્ગુણી ભાવનાથી બિલકુલ સાચી લાગે જેનું મેં ઉપર સૂચન કરેલું છે. તે કોઈ વિશિષ્ટ કાર્ય અથવા કયું વલણ અપનાવવું તેનો પ્રશ્ન નથી પરંતુ અંદર રહેલી ચેતના જે દિવ્ય સંકલ્પને મુક્ત અને નમ્ર અભિવ્યક્તિ તેની મારફત કાર્ય કરતી હોય તેનો પ્રશ્ન છે.

શાકચમુનિ એ બુદ્ધનું નામ છે – “શાકચોનો સંત” – જે જાતિમાં જન્મથી બુદ્ધ હતા અને જે જાતિના રાજ બુદ્ધના પિતા હતા.

૪

તમારી પ્રકૃતિમાં કઈ મુશ્કેલીઓ હોય છે તેનો ખાસ અર્થ નથી. અગત્યની બાબત તમારી જતને દિવ્ય બળ પ્રત્યે ખુલ્લી રાખવાની છે. કોઈ પણ માણસ તેના પોતાના મદદ વગરના પ્રયત્નોથી પોતાની જતનું ઝૂપાંતર કરી શકે નાખિ; કેવળ દિવ્ય શક્તિ જ તેનું ઝૂપાંતર કરી શકે. જો તમે તમારી જતને ખુલ્લી રાખો, તો બાકી બધું તમારા માટે કરી લેવામાં આવશે.

*

બધી જ મર્યાદાઓને એળંગી શકાય છે પરંતુ જો તેઓ હાલના સ્વરૂપની રચનામાં જડાઈ ગયેલી હોય તો પોતાનાં મન અને સંકલ્પની શક્તિ કરતાં ઊઠ્ઠ્વી શક્તિ અને ચેતનાને નીચે બોલાવવાથી બની શકે છે. ઊઠ્ઠ્વી ચેતના જે વસ્તુ લાવે તેના વડે વ્યક્તિગત પ્રકૃતિમાં જે વસ્તુ ક્ષતિપુક્ત હોય તેને સુધારી શકે અથવા નવેસરથી રચના કરી શકે.

*

ભાગ્યે જ કોઈ પણ માણસ નિમ્ન પ્રકૃતિનાં બણો ઉપર પોતાની પ્રભુ સહાય વગરની અભીષ્ટા અને સંકલ્પથી વિજ્ય પ્રામૃત કરવા પૂરતો સમર્થ હોય; તેવા માણસો પણ જેઓ તે પ્રમાણે કરે છે તેઓ અમુક પ્રકારનો કાબૂ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, પરંતુ સંપૂર્ણ સ્વામીત્વ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. દિવ્ય બળની સહાયને નીચે લાવવા માટે તથા નિમ્ન શક્તિઓ સાથે કામ પાડવા સંકલ્પ અને અભીષ્ટા જરૂરી છે. દિવ્ય બળ જે આધ્યાત્મિક સંકલ્પ અને હૃદયની ચૈતસિક અભીષ્ટા પૂર્ણ કરીને તે જ વિજ્ય પ્રામૃત કરી શકે.

*

મેં તમને કહ્યું તે પ્રમાણે સાચી સમજ અને ખોટી ગતિઓ વિશે વિચાર કરીને અસ્વસ્થ બનવાનો કોઈ ઉપયોગ નથી જ્યારે તેઓ ત્યાં ન હોય અથવા અપૂર્ણ હોય ત્યારે તો ખાસ કોઈ પણ માણસ પોતાની જતમાં ફેરફાર કરી શકે નહિ - અહીં રહેલા સૌથી સમર્થ સાધકોને પણ આ અનુભૂતિ છે. તેમનો પ્રયત્ન માતાજીની શાંતિ, બળ, પ્રકાશ આનંદને અંદર પ્રવેશ કરાવવાનો હોય છે અને તેમનો વિકાસ કરવાનો હોય છે - કારણ કે તે વસ્તુ તેમનામાં ફેરફાર લાવશે એમ તેઓ જાણે છે. જ્યાં સુધી તે ત્યાં હોતું નથી, હજુ તેણે સ્પર્શ કરેલો નથી, વિકાસ પામતું નથી, ત્યાં સુધી તેઓ મન અને પ્રાણની સાથે સંઘર્ષ ફરે છે કારણ કે તેઓ તેમ કર્યા વગર રહી શકતા નથી અને તે વસ્તુ ચેતનાને તૈયાર કરવા માટે જરૂરી છે જેથી કરીને શાંતિ અને બળને થોડાધણો પણ પ્રવેશ મળે. પરંતુ એક વખત આ બધી વસ્તુઓનો સ્પર્શ થાય, તો એક જ વસ્તુ કરવાની રહે છે કે તેના ઉપર ભાર મુકવો, તેમાં વિશ્વાસ રાખવો, સમર્પણ કરવું અને આત્માર્પણ કરવું - કારણ કે તેમને સીધો માર્ગ મળેલો છે અને સાચી શક્તિ અને ચેતનાની અનુભૂતિ થયેલી હોય છે.

*

હું ઈચ્છું છું કે તમે ખુલ્લા થાઓ અને શાંતિ અને હાજરી અને બળના સંપર્કમાં રહો. જો તે ત્યાં હશે તો બાકીનું બધું આવશે અને પછીથી સાધનાની મુશ્કેલીઓમાં ગમે તેટલો સમય લાગે પણ મુંજાવાની જરૂર નથી.

*

તમારી બીજી અનુભૂતિમાં - જે, તમે કહો છો, તે સમયે એટલી બધી સાચી લાગતી - એકમાત્ર સત્ય એ છે કે તમારે માટે અથવા બીજા કોઈ પણ માટે નિમ્નતર ચેતનામાંથી તમારા પોતાના અથવા તેના સહાય વગરના પ્રયત્નથી બહાર નીકળવું આશાવિહીન છે. એટલા માટે જ જ્યારે તમે આ નિમ્ન ચેતનામાં દૂબી જાઓ છો ત્યારે દરેક વસ્તુ આશા વગરની લાગે છે કારણ કે સાચી ચેતનાનો તમે કાબૂ ગુમાવી બેસો છો. પરંતુ આ સૂચન ખોટું છે કારણ કે તમારામાં પરમાત્મા પ્રત્યે ખુલ્લાપણું છે અને નિમ્ન ચેતનામાં બંધાઈ રહેવાના નથી.

જ્યારે તમે સાચી ચેતનામાં હો છો, ત્યારે તમે જુઓ છો કે દરેક વસ્તુ બની શકે છે, જ્યારે અત્યારે થોડી જ શરૂઆત થઈ હોય; પરંતુ શરૂઆત પૂરતી છે જો એક વખત ત્યાં બળ અથવા શક્તિ આવે. કારણ કે સત્ય એ છે કે તે દરેક વસ્તુ કરી શકે છે અને કેવળ સમય અને અભીષ્ટાની જ સંપૂર્ણ ફેરફાર અને આત્માની સિદ્ધ માટે જરૂરી છે.

*

જ્યારે કોઈ વસ્તુનો પ્રત્યન કરીએ અને તે માનવ-પ્રકૃતિ અથવા પોતાની વ્યક્તિગત પ્રકૃતિથી ઉલ્લટી રીતે ચાલે ત્યારે મનોમય નિયંત્રણ દ્વારા કોઈ પણ વસ્તુ કરવી એ કાયમ મુશ્કેલ છે. એક સમર્થ સંકલ્પ ધીર્યાયુક્ત અને ખંતપૂર્વકનો હોય. અને લક્ષ્ય પ્રત્યે વળેલો હોય તો તે અસર કરી શકે છે પરંતુ તે ઘણો લાંબો સમય લે છે અને શરૂઆતમાં મળતી સફળતા કેવળ આંશિક હોય અને તેમાં ઘણી નિષ્ફળતાઓની અટકાયતો હોય છે.

બધાં જ કમેને સ્વાભાવિક રીતે જ પૂજામાં ફેરવી નાખવાં એ કેવળ વિચારના કાબૂથી ન બની શકે; હઠયમાં એક સમર્થ અભીષ્ટા હોવી જોઈએ જે એકમેવ (પરમાત્મા) જેની પૂજા કરવામાં આવે છે તેનો ફાંઈક સાક્ષાત્કાર અથવા તેની હાજરીની અનુભૂતિ આપે. ભક્ત કેવળ પોતાના પ્રયત્ન ઉપર જ આધાર રાખડો નથી પરંતુ જેની તે ભક્તિ કરે છે તે પરમાત્માની કૃપા અને શક્તિ ઉપર આધાર રાખે છે.

*

સાધનાની પ્રથમ અવસ્થાઓમાં આવાં વિદ્ધનો સામાન્ય હોય છે. પ્રકૃતિ પૂરતા પ્રમાણમાં ગ્રહણશીલ બનેલી હોતી નથી તેથી તેઓ આવે છે. મુશ્કેલી કચાં રહેલી છે તે તમારે શોધી કાઢવું જોઈએ, મનમાં કે પ્રાણમાં અને ત્યાં રહેલી ચેતનાને વિશ્વાણ કરવી જોઈએ, વધારે વિશુદ્ધિને અને શાંતિને અંદર બોલાવવી જોઈએ અને તે વિશુદ્ધિ અને શાંતિમાં તમારા સ્વરૂપના તે ભાગને સચ્યાઈપૂર્વક અને સંપૂર્ણ રીતે દિવ્ય શક્તિને અર્પણ કરવો જોઈએ.

*

મુશ્કેલીનું સાચું કારણ અને સતત વારાફેરા એ અંદર ઢંકાયેલું સાચું સ્વરૂપ અને બાધ્ય પ્રકૃતિ વરચેનો સંધર્ષ છે, ખાસ કરીને નિમ્ન પ્રાણ જે કામનાઓથી ભરપૂર છે અને સ્થૂલ મન જે તમોગ્રસ્તતા અને અવિદ્યાથી ભરેલું છે. માનવ-પ્રકૃતિમાં સંધર્ષ અનિવાર્ય છે અને કોઈ પણ સાધક તેમાંથી મુક્ત થતો નથી; દરેકને તે તમોગ્રસ્તતા અને પ્રતિકાર અને તેનું જિદ્દીપાણું અને વારંવાર આવતાં પુનરાવર્તનો સાથે કામ લેવું પડે છે; કારણ કે નિમ્ન પ્રકૃતિ તેના પુનરાવર્તનમાં તથા પુનરાગમનમાં જ જિદ્દી છે એટલું જ નહિ પરંતુ જ્યારે તેમાં ફેરફાર થવાની તૈયારી હોય ત્યારે વિશ્વરૂપ પ્રકૃતિમાં તે ભૂમિકા ઉપર રહેલી સામાન્ય શક્તિઓ પ્રતિકારને ટકાવી રાખવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. તે દરેક પગલે જૂની ગતિઓને પાછી લાવે છે અને પ્રગતિનું કાયમ માટે સ્થાપન ન થાય તે માટે અટકાવે છે. એટલે જે માણસે ઝડપથી આગળ પ્રગતિ કરવી હોય તો એક ખંતપૂર્વકની અને અટકાય સિવાયની સતત સાધના ચાલુ રાખવી જોઈએ - જે કે આત્માની પોતાની અંદર પુકાર થયેલો હોય, તો તેના વગર પણ પ્રગતિ થાય છે, કારણ કે આત્મા ટકી રહેશે અને દરેક

વિધન અથવા ઠોકર પછી પ્રકાશને પાછો લાવશે અને માર્ગ ઉપર હંકારી જથે. તેને લાગે કે લક્ષ્ય પ્રત્યેની તેની કૂચ સરળ અને સીધી તથા સહીસલામત છે ત્યાં સુધી તે પ્રગતિ કરાવશે.

*

તમે કેટલાક વખતથી જે કિયા શરૂ કરી છે અથવા ઉપાડી છે તેમાં મુશ્કેલી અથવા અટકાયત આવે છે. તેની સાથે કઈ રીતે કામ કરવું – કારણ કે આવી અટકાયતો અનિવાર્ય રીતે વારંવાર આવે છે, અને કેવળ તમારા માટે જ નહિ પરંતુ જે સાધક હોય તે દરેકને માટે આવે છે. આપણે એમ કહી શકીએ કે આગળ ભરાતું દરેક પગલું તેની પાછળ કોઈ અટકાયત લાવે છે – તે વિશ્વરૂપ અનુભવ ન હોય તો પણ ધણો સામાન્ય અનુભવ છે. તેની સાથે કામ લેવામાં કાયમ વધારે સ્થિર બનવું, આરપાર જવા માટે સંકલ્પમાં વધારે મજૂમ બનવું, અને વધારે અને વધારે ખુલ્લા બનવું જેથી કરીને પ્રકૃતિમાં વિધન કરનાર અગ્રહણશીખતા ઓછી થાય અથવા અદશ્ય થાય. તમે ગ્રસ્તતાની મધ્યમાં પણ શક્તિનું સ્થાપન કરવું, વાદળ અને આવરણ પાછળ કાર્ય કરતી શક્તિની હાજરીમાં તથા ગુરુના માર્ગદર્શનમાં શક્તિ રાખવી, પોતાની જાતનું નિરીક્ષણ કરવું જેથી કરીને કેમ અટકાયત થાય છે તેનું કારણ શોધી શકાય. તે નિરાશા અને નિરુત્સાહની ભાવનાથી ન કરવું પરંતુ તેને શોધી કાઢવાના સંકલ્પથી કરવું જેથી તેને દૂર કરી શકાય. આ એક જ સાચું વલણ છે અને જે માણસ ખંતપૂર્વક તે સ્વીકારે તો અટકાયતના ગાળાઓ નાબૂદ તો ન થાય – કારણ કે આ અવસ્થાએ તે પ્રમાણે ન બને – પરંતુ ધણા ટૂંકા બની જાય અને ઘટનાઓમાં હળવાં બની જાય. કેટલીક વખત આ અટકાયતના ગાળાઓ ટૂંકા કે લાંબા હોય પાચનના અથવા અદશ્ય તૈયારીઓના હોય છે પરંતુ તેમનો દેખાવ જે નિષ્ફળ અચલતાનો હોય છે તે છેનરતો હોય છે; તેવે સમયે થોડા સમય પછી ખુલ્લા થવાથી, નિરીક્ષણ કરવાથી, અનુભૂતિ એકઠી કરવાથી આપણને કઈ વસ્તુ નોયાર થાય છે તેનું સૂચન મળે છે. કેટલીક વખત તે સાચા વિધનનો ગાળો હોય છે જેમાં કાર્ય કરતી શક્તિને માર્ગમાં આવતાં વિધનો સાથે, પોતાની અંદર રહેલાં વિધનો સાથે, વિરોધ કરતાં વૈશ્વિક બળો સાથે, અથવા કોઈ બીજાં બળ સાથે, અથવા તે બધાંની સામે એકસાથે તે શક્તિને કાર્ય કરવું પડે છે અને આ પ્રકારના અટકાયતા ગાળા વિધનોના વિસ્તાર અથવા જિદ્દીપણા અથવા જટિલતા પ્રમાણે લાંબા કે ટૂંકા હોય છે. પરંતુ અહીં પણ સાચું વલણ તેમને ટૂંકાવી શકે છે જે ખંત રાખવામાં આવે તો મુશ્કેલીઓને વધારે મૂળભૂત રીતે દૂર કરવામાં મદદ રૂપ થાય છે અને હવે પછી આવતા પૂર્ણ અટકાયતોની જરૂરિયાતને ઓછી કરે છે.

તેનાથી ઊલટું દિવ્ય સહાય અથવા માર્ગદર્શન અથવા માર્ગદર્શક શક્તિના

વિજ્યની ખાતરીમાં વિજ્ય અથવા અકાઢાના વલણને લઈને મુશ્કેલીઓની ભાવનામાં તમારી જતને બંધ કરી દો તો તમારી મુશ્કેલીઓને લંબાવે છે, વિધનોને વારંવાર આવવામાં બળપૂર્વક મદદ કરે છે અને ક્રમિક રીતે તેમના પ્રસંગમાં ઘટવાને બદલે તેમનામાં વૃદ્ધિ થાય છે. તમને જે આ વિધન આટલી બધી અસર કરે છે તેના ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવો હોય તો તે વલણને ફેંકી દેવું જોઈએ – તમારું વિષાદમય વલણ જ્યાં સુધી ચાલે ત્યાં સુધી આ વિધનોને વધારે ઉત્કટ બનાવે છે.

*

હું ધારતો નથી કે જમે તેટલો આગળ વધેલો સાધક હોય તોપણ તેનામાં સંપૂર્ણ ચેતના સમગ્ર સમય સુધી રહેલી હોય. આવા ફેરફારો આવે છે અને માણસ નિઃસહાય હોય છે કારણ કે તેનામાં સામાન્ય ચેતનાની કોઈક વસ્તુ રહેલી હોય છે અને તેના ઉપર કાર્ય થાય એટલા માટે ઉપર ઊકી આવે છે. માણસે આ વસ્તુ સમજવી જોઈએ અને તેનાથી વિક્ષુબ્ધ ન બનવું – કારણ કે મુંઝાવાથી પ્રક્રિયા લંબાય છે. જો સાચી ચેતના પૂર્ણ રીતે હાજર હોય, તો સાધના પૂર્ણ બને અને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ જય. તે વસ્તુ એકદમ બને નહિ.

*

મેં તમને સતત કહ્યું છે તે તે પ્રમાણે બધા જ તાત્કાલિક પ્રકાશિત બની જય એવી અપેક્ષા તમે રાખી શકો નહિ. મોટામાં મોટા યોગીઓને પણ તબક્કાવાર પ્રગતિ કરવી પડે છે અને છેવટે સમગ્ર પ્રકૃતિ સાચી ચેતનામાં ભાગ લે છે, જેને તેઓ પ્રથમ હૃદયમાં સ્થાપન કરે છે અથવા તેની પાછળ અથવા મસ્તકમાં અથવા તેનાથી ઊર્ધ્વમાં તે ધીરે ધીરે નીચે અવતરણ કરે છે અથવા વિસ્તાર પામે છે, સ્વરૂપની દરેક ભૂમિકા ઉપર એક પછી એક ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરે છે, પરંતુ દરેક પગલા માટે સમય લે છે.

*

તમારે સમજવું જોઈએ કે આ વાદળછાયા ગાળાએ તમારી કોઈ વિશ્વિષ્ટ અશક્તિ અથવા તમારી અંદર રહેલી કોઈ વિકૃતિને લઈને નથી – ઉત્તમ સાધકોને પણ તે આવે છે. માનવપ્રકૃતિના રૂપાંતરમાં આ મુશ્કેલી રહેલી છે. આ મુશ્કેલી કેટલીક વખત પ્રાણમાં કોઈ જગાએ રહેલી દુરીયણનું સ્વરૂપ લે છે અથવા શારીરિકમાં પોતાની જૂની ભૂલો અને જૂની ટેવોને વળગી રહેવાનું વલણ ધારણ કરે છે અથવા રૂપાંતરની મુશ્કેલીમાંથી તેને પાછા હ્યો જવાની વૃત્તિ થાય છે. પરંતુ આ બાબતોમાં તમે ધણી મહાન પ્રગતિ કરી છે. ત્યાં જે વસ્તુ રહેલી છે તે સામાન્ય રીતની નિમ્ન પ્રકૃતિની યાંત્રિક ટેવ છે – યાંત્રિક, સૈચિદિક નહિ – જૂની ગતિઓનું પુનરાવર્તન કરવું જેનાથી તે હાલ ટેવાયેલ છે અને તે વસ્તુ આસપાસ ફેલાયેલી વિશ્વરૂપ પ્રકૃતિમાંથી તેમનું

કોઈ સમર્થ મોજું અંદર આવે છે ત્યારે ખાસ બને છે. આ વસ્તુ એક પ્રકારની એવી અવસ્થાઓમાં પીछેહઠનું પુનરાવર્તન કરે છે જેને આધ્યાત્મિક પ્રગતિ હંકી કાઢવા પ્રયત્ન કરે છે અને આ પુનર્ગમનમાંથી પૂર્ણ રીતે છૂટવું એટલું બધું સહેલું નથી જ્યારે તે આવે ત્યારે એક વસ્તુ કરવી જોઈએ કે બિલકુલ મુંબાવું કે વિક્ષોભ ઉત્પન્ન ન થવા હવેં, તે શું છે તે સમજવું અને ખૂબ શાંત રહીને માતાજીના બળને તેને ફેંકી દેવા માટે પુકાર કરવો. આ રીતે તે પુનરાવર્તનની ટેવ ઓછી થાય છે, તેનું સામર્થ્ય અને ઉત્કટતા પણ ઘટે છે અને બોણું બાજુએ માણસ સાચી ચેતના અને સાચા બળને, તેજસ્વી સુખી, શાંત ખુલ્લી પરિસ્થિતિને વધારે સહેલાઈથી અને વધારે ઝડપથી પાછી લાવી શકે છે. ત્યાર પછી વ્યક્તિ વધારે ખાતરીભર્યા પાયા ઉપરથી એક વધારે અને વધારે વિધાનાત્મક પ્રગતિ તરફ આગળ જઈ શકે છે.

*

મુશ્કેલીના ગાળાઓ અનિવાર્ય રીતે આવે છે - કોઈ પણ માણસ તેમના વગર હોતું નથી કારણ કે નિમ્ન પ્રકૃતિ બધામાં રહેલી છે. જ્યાં સુધી દિવ્ય શક્તિ અને તમારો સંકલ્પ એકઠા થઈને જે નીચેથી ઉપર ઉઠી આવે છે તેમની સાથે કામ કરી ન લે ત્યાં સુધી તમે કહો છો તે રીતે મક્કમતા અને ધીરજ રાખવી જે વસ્તુ ઉપર ઉઠી આવીને દેખાય છે તે તે તમારામાં જ છે એમ શા માટે માનો છો? માનવના નિમ્ન પ્રાણના પદાર્થનો તેઓ એક ભાગ છે અને તેમના વગરનો કોઈ માણસ નથી એટલે તેમની હાજરીનો એવો અર્થ નથી કે તમે માતાજીની પાસે નહિ પહોંચી શકો. જ્યારે મન અને આત્માએ પોતાનું લક્ષ્ય પસંદ કરી રાખ્યું હોય તો બાકીનું બધું પછીથી આવશે; ફૂક્ત તેઓ વધારે તમોગ્રસ્ત હોવાથી, ત્યાં રહેલો પ્રતિકાર વધારે અંધ અને જિદ્દી છે. પરંતુ તમારા પ્રાણમાં પણ તે વસ્તુ પ્રાત કરવાનો સંકલ્પ જડાઈ ગયેલો છે, નિમ્ન ભાગને જ આ વસ્તુઓને પ્રત્યુત્તર આપવાની ટેવ પડી ગઈ છે અને તેથી જ્યારે મોજું આવે છે ત્યારે તેમાંથી કઈ રીતે દૂર રહેવું નેની ખબર પડતી નથી અને તેને થોડા સમય માટે તે મોજું ગળી જાય છે. તે થોડા સમય માટે જ હોઈ શકે કારણ કે આ બધી વસ્તુઓ ખરેખર તમારી પોતાની નથી કારણ કે મધ્યસ્થ સ્વરૂપ અને પ્રકૃતિનો મોટો ભાગ તેમની ઈચ્છા કરતાં નથી. તમારે ફૂક્ત મક્કમતાથી આગળ ચાલ્યા કરવાનું અને એવો સમય આવશે જ્યારે મોજાંએ ઉત્પન્ન થશે નહિ.

*

તે તમારી અંદર રહેલા ચૈત્ય પુરુષનું દબાણ છે જેની તમે તમારા પત્રની અંદર અભિવ્યક્તિ કરો છો. ચૈત્ય પુરુષને તેવા બનવું હોય છે. પરંતુ આત્મકાદ્ધાના અથવા અશક્તિના કોઈ પણ સૂચનને સ્વીકારવું કે તે હજુ પણ તે પ્રમાણે નથી એ

ભૂલ છે. આ બધી વસ્તુઓ કાયમ સમય લે છે; તેઓની શરૂઆત થાય પછીથી પણ તેઓ કાયમ સમય લે છે. માનવીની મિશ્રાળ ભરેલી અને જટિલ પ્રકૃતિ પાસેથી એવી આશા રાખવી કે તે સતત તીવ્ર અભીષ્ટાની સ્થિતિમાં, પૂર્ણ શક્તિમાં અને પ્રેમમાં અથવા દિવ્ય શક્તિ પ્રત્યે પૂર્ણ અને સતત ખુલ્લી રહે એ અશક્ય છે. એક મનોમય ચેતના તેના મર્યાદિત જ્ઞાન અને અચકાટ સાથે છે, એક પ્રાજીમય ચેતના તેની કામનાઓ, નાખુશી અને સંઘર્ષ સાથેની છે, એક શારીરિક ચેતના તેની તમોગ્રસ્તતા, મંદતા અને જડાતા સાથે છે. અનુભૂતિની શરૂઆત માટે પણ ક્ષેત્રની પૂરતા પ્રમાણમાં સફાઈ કરવી એ સામાન્ય રીતે ઘણો લાંબો કામ માર્ગી લે છે. પરંતુ પછીથી જે શાંતિની શરૂઆત થાય અથવા કોઈ બીજી સાચી પરિસ્થિતિ આવે તો તે થોડા સમય માટે ટકી રહે છે – પછીથી જે નિમ્ન પ્રકૃતિની વસ્તુ બાકી રહી હોય તે કોઈ બહાના સાથે ઉપર ઉડી આવે છે અથવા કોઈ બહાના વગર પણ આવે છે અને પરિસ્થિતિને ઢાકી દે છે. શાંતિ અને ખુલ્લાપણું એટલી સમર્થ રીતે આવે કે આપણને એવું લાગે કે બધી જ મુશ્કેલીઓ ચાલી ગઈ છે અને કદી પાછી ફરી શક્યો નહિ – પરંતુ તે ફક્ત એક સૂચન છે, એક વચન છે. તે એમ દર્શાવે છે કે જ્યારે સમગ્ર પ્રકૃતિમાં શાંતિ અને ખુલ્લાપણું સ્થાપિત થશે ત્યારે તે વસ્તુ અચચ રહેશે. તેના માટે ખાંતની જરૂર છે – નિકુંતસાહ વગર આગળ પ્રગતિ કરવી મુશ્કેલીઓ મારફતે પણ પ્રકૃતિની પ્રક્રિયા અને માતાજીના બળનું કાર્ય કામ કરી રહેલું છે તેવી પ્રતીતિ કરવી અને જે વસ્તુની જરૂર હોય તે કરવા માટે સંકલ્પ રાખવો એ ખાસ જરૂરી છે. આપણી અશક્તિનું મહત્ત્વ નથી. એવો કોઈ પણ માણસ નથી જે તેના પ્રકૃતિના ભાગોમાં અશક્ત ન હોય – પરંતુ દિવ્ય બળ પણ ત્યાં રહેલું હોય છે જ, જે માણસ તેમાં શક્તા મૂકે, તો અશક્ત શક્તિમાં ફેરફાઈ જશે. મુશ્કેલી અને સંધર્ષ પોતે જ ત્યાર પછી સિદ્ધ પ્રત્યેનું સાધન બનશે.

*

અનુભૂતિ સાચી છે. ઉદ્ધ્વમાં બધું તૈયાર થઈ ગયેલું છે, અને જ્યાં સુધી પરિણામો સિદ્ધ થઈને બાબ્ય વ્યક્તિત્વમાં પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી આંતર સ્વરૂપ મારફતે તે કાર્ય કરવામાં આવે છે. તેથી સાધકે પોતાની જતને ગભરાવી મૂકવી નહિ કે વિકુંઝ અથવા ચિંતાયુક્ત બનાવવી નહિ અને તે કાણની બાબ્ય રીતે દેખાતી મુશ્કેલીઓ વડે નિરાશ થવું નહિ. તેણે આણવું જોઈએ કે ઉદ્ધ્વમાં બધું તૈયાર થઈ ગયેલું છે અને અહીં જે કાર્ય ચાલી રહ્યું હોય તેને સ્થિરતાથી અને આત્મવિશ્વાસથી નિરીક્ષા કરીને સહાય કરવી જોઈએ.

*

ઉદ્ધ્વ ચેતનાનું કાર્ય સામાન્ય રીતે બાબ્ય પ્રકૃતિના ફેરફાર કરવાથી શરૂઆત

કરતું નથી; તે આંતર સ્વરૂપ ઉપર કાર્ય કરે છે, તેને તૈયાર કરે છે અને પછીથી બાહ્યમાં જાય છે. તે પહેલાં બાહ્ય પ્રકૃતિમાં જે કોઈ ફેરફાર થાય તે ચૈત્ય પુરુષ દ્વારા કરવાનો છે.

*

આ બધી વસ્તુઓથી ધૂજુ કે ગલ્ભરાઈ જાઓ નહિ. એક વસ્તુ કાયમ કરવાની છે કે કાયમ પરમાત્મા પ્રત્યેની તમારી અભીપ્સામાં મક્કમ રહો અને બધી મુશ્કેલીઓ અને વિરોધોનો સામનો સમતા અને અનાસક્ષિતથી કરો. કારણ કે જેઓને આધ્યાત્મિક જીવન ગાળવું છે તેમને માટે પરમાત્મા પ્રથમ આવવો જોઈએ, અને બાકીનું બધું ગૌણ હોવું જોઈએ.

તમારી જતને અનાસક્ત રાખો અને એક માણસ જે રીતે આંતરિક રીતે પરમાત્માને સમર્પણ થયેલો હોય તેવા સ્થિર આંતર દર્શનમાંથી આ બધી વસ્તુઓ પ્રત્યે જોતા થાઓ.

*

માણસ એમ ન કહી શકે કે વિજ્ય પાસે છે કે નથી – વ્યક્તિએ સ્થિરતાપૂર્વક, સાધનાની પ્રક્રિયા સાથે નજીક કે દૂરનો વિચાર કર્યા સિવાય, એક લક્ષ્ય ઉપર મક્કમ રહીને, નજીક આવે તો અત્યુત્સાહી ન બનીને અને દૂર લાગે તો નિરાશ થયા વગર આગળ પ્રગતિ કરવી જોઈએ.

૫

દિવ્ય શક્તિ નિમ્ન બળોને ઉપર ઉઠાવવાના હેતુથી નીચે અવતરણ કરતી નથી, પરંતુ તેના માર્ગમાં તેણે અત્યારે કાર્ય કરવાનું છે એટલે તે કાર્યના પ્રતિકાર તરીકે નિમ્ન બળોનું ઉત્થાન થાય છે. જેની જરૂર છે તેમાં એક સ્થિર અને વિશાળ ચેતનાનું સમગ્ર પ્રકૃતિના પાયામાં સ્થાપન કરવાનું છે એટલે જયારે નિમ્ન પ્રકૃતિ દેખાય ત્યારે તે એક હુમલો અથવા સંઘર્ષ તરીકે હશે નહિ પરંતુ જણે કે બળોનો સ્વામી હાલની તંત્રસામગ્રીની ક્ષતિએ જેતો હોય અને તેને બરાબર કરવા માટે અને તેમાં ફેરફાર કરવા માટે જે વસ્તુ જરૂરી હોય તેને માટે એક પદ્ધી એક પગલે કાર્ય કરતો હોય.

*

તમે જે પદ્ધતિની વાત કરો છો તેમાં હું સમજું છું તે પ્રમાણે મુશ્કેલીઓને ઉપર લાવવી જેથી કરીને તેમને ઓળખી શકાય અને થકવી નખાય અથવા તેમનો વિનાશ કરી શકાય. એક વખત માણસ યોગમાં પ્રવેશ કરે પદ્ધી એ અનિવાર્ય છે કે મુશ્કેલીઓ ઉત્પન્ન થવી જોઈએ અને જ્યાં સુધી તેમાંની કોઈ પણ વસ્તુ આપણા તંત્રમાં રહેલી હોય ત્યાં સુધી તેઓ ઉત્પન્ન થયા જ કરવાની તો પદ્ધી એવો વિચાર

આવે કે તેમને સમગ્ર રીતે સમૂહમાં માણસ પોતે જ ઉત્પન્ન કરે તો તે વસ્તુ ઉપર એકી સમયે કાયમી રીતે કાર્ય કરી લેવાય પરંતુ કેટલાક પ્રસંગોમાં આ વસ્તુ કદાચ સફળ થાય તોપણ મનોમય અને પ્રાણતત્ત્વમાં કામ લેવા માટે આ સહીસલામત કે ખાતરીભરી પ્રદૂતિ નથી. તેમને ખલાસ કરી નાખવી એ બેશક અશક્ય છે; જે વસ્તુઓ આ મુશ્કેલીઓનું સર્જન કરે છે તે વૈશ્વિક બળો છે, વિશ્વરૂપ અવિદ્યાનાં બળો અને તેઓ ખલાસ થઈ શકે નહિ. માણસો તેમને ખલાસ થવાની વાતો કરે છે કારણ કે અમુક સમય પછી તેઓ શક્તિ અને સામર્થ્ય ગુમાવી બેસે છે, કારણ કે તે ત્યારે જ શક્ય બને જ્યારે પુરુષ તેમનો બળપૂર્વક ઈનકાર કરે, અને ઈનકારને પરમાત્માનું બળ વર્ચ્યે પ્રક્ષેપ કરીને મદદ કરે અને જ્યારે જ્યારે મુશ્કેલી પોતાનો ચહેરો બતાવે ત્યારે દરેક વખતે તેને ઓગાળી નાખે છે અથવા તેમનો નાશ કરે છે. તેમ છતાં બધી મુશ્કેલીઓના એક સામટા સમુદ્દ્રયમાંથી મુક્ત થવું એ ભાગ્યે જ બની શકે; કોઈક વસ્તુ ટકી રહે છે અને વારંવાર પાછી આવે છે સિવાય કે કોઈક દિવ્ય પ્રક્ષેપ ઓચિંતા આવે છે જે જે છેવટનો હોય છે અથવા ચેતનામાં એવું પરિવર્તન આવે છે જે મુશ્કેલીને પાછા ફરવા માટે અશક્ય બનાવે છે. તેમ છતાં મનોમય અને પ્રાણમય વસ્તુઓમાં તે વસ્તુ બની શકે છે.

શારીરિકમાં તે વસ્તુ વધારે જોખમી હોય છે કારણ કે અહીં શારીરિક “આધાર”ના પોતાના ઉપર જ હુમલો થાય છે અને શારીરિક મુશ્કેલીઓનો મોટો જથ્થો કદાચ તેનો નાશ કરે, અથવા તેને અપંગ બનાવી હે અથવા કાયમી રીતે નુકસાન પહોંચાડે. અહીં એકમાત્ર એ વસ્તુ કરવાની છે કે શારીરિક ચેતનાને – છેક નીચેના ભૌતિક ભાગો સુધી – દિવ્ય શક્તિ પ્રત્યે ખુલ્લી રાખવી, પછી તેને પ્રત્યુત્તર આપવાની અને આજ્ઞા માનવાની ટેવ પાડવી અને જ્યારે જ્યારે શારીરિક મુશ્કેલી ઉત્પન્ન થાય ત્યારે દરેક વખતે હુમલો કરતા બળને બહાર ફેંકી દેવા દિવ્ય શક્તિને લગાડવી અથવા તેને અંદર આવવા પુકાર કરવો. શારીરિક પ્રકૃતિ એ ટેવોની વસ્તુ છે; પોતાની ટેવોમાંથી તે માંદગીનાં બળોને પ્રત્યુત્તર આપે છે; માણસો તેને બદલે તેનાથી ઊલટી ટેવ કેવળ દિવ્ય બળને જ પ્રત્યુત્તર આપવા માટેની પાડવી જોઈએ. આ વસ્તુ, અલબજ્ટ, જ્યાં સુધી ઉચ્ચતમ ચેતના નીચે અવતરણ ન કરે ત્યાં સુધી કરવાની છે કારણ કે તે ચેતના માટે માંદગી અશક્ય છે.

*

નીચેથી બળોને ઝેંચવાં, અલબજ્ટ શક્ય છે. તે ગુપ્ત દિવ્ય બળો નીચેથી તમારા ઝેંચાળને લઈને ઉપર આવે છે અને પછી આ ઊર્ધ્વ ગતિ, ગતિને પૂર્ણ કરે છે અને પછી ઊર્ધ્વમાંથી દિવ્ય બળનો પ્રયત્ન તેને શરીરમાં લાવવા માટે ખાસ મદદ કરે છે. અથવા નીચેથી તમોગ્રસ્ત બળો પણ હોઈ શકે જે પુકારોને પ્રત્યુત્તર આપે

અને આ પ્રકારનું જેંચાણ યા તો “તમસું” લાવે છે અથવા વિક્ષોભ ઉત્પન્ન કરે છે — કેટલોક વખત જડતાના મોટા સમુહો અથવા ભયંકર ઊથલપાથલ અને ખલેલ આવે છે.

નિમ્ન પ્રાણની ભૂમિકા ઘણી તમોગ્રસ્ત હોય છે અને તેને ફાયદા માટે ત્યારે જ ખુલ્લી કરી શકાય જ્યારે તેનાથી ઉધ્વર્માં રહેલી બીજી ભૂમિકાઓ પ્રકાશ અને શાન પ્રત્યે વિશાળ બની હોય. જે માણસ ઉધ્વર્તર તૈયારી વગર અને શાન વગર નિમ્ન પ્રાણ ઉપર એકાગ્રતા કરે છે તે ઘણા ગોટાળામાં પડી જવાનો સંભવ છે. આનો અર્થ એવો નથી કે આ ભૂમિકાની અનુભૂતિઓ વહેલી અથવા શરૂઆતમાં ન આવે; તેઓ પોતાની જતે જ આવે છે પરંતુ તેમને બહુ મોટી જગ્યા ન આપવી જોઈએ.

*

જો તમે પ્રકૃતિના નિમ્નતર ભાગોમાં અથવા સ્તરોમાં નીચે જાઓ તો તમારે કાયમ સંભાળ લેવી જોઈએ કે તમારે અત્યારે ચેતનાની ઉધ્વર્તર ભૂમિકાઓનું સર્જન થયું છે તેની સાથેનો જગ્યત સંબંધ જાળવો રાખવો જોઈએ અને તમારે તેમની મારફતે આ ફેરફાર ન પામેલા ભાગોમાં પ્રકાશ અને વિશુદ્ધિ નીચે ઉતારી લાવવાં જોઈએ. જો આ સજાગતા ન હોય, તો વ્યક્તિ આ અરૂપાંતરિક ભાગોની નિમ્ન ભૂમિકાઓમાં નિમજ્ઞન બની જાય છે અને તેને લઈને તમોગ્રસ્તતા અને મુશ્કેલી આવે છે.

સૌથી સહીસલામત માર્ગ ચેતનાના ઉધ્વર્તર ભાગમાં રહેવું અને ત્યાંથી નિમ્ન ભાગમાં ફેરફાર કરવા માટે દબાણ મુકવું. તે વસ્તુ આ રીતે બની શકે, ફક્ત તમારે તેની કણ પકડવી જોઈએ અને તેની ટેવ પાડવી જોઈએ. જો તે પ્રાપ્ત કરવાની તમે શક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકો, તો તે પ્રગતિને વધારે સહેલી, સરળ અને ઓછી દુઃખદાયક બનાવે છે.

*

તમે તેની આરપાર જઈ શકો તેમાં કોઈ શંકા નથી — દરેકને આવા સંઘષેં આવે છે; તેમાંથી પસાર થવા માટે સચ્ચાઈ અને ખંત જરૂરી હોય છે.

આ બધા સંઘષેંનિ આમંત્રણ આપવાનો કોઈ ઉપયોગ નથી, જે રીતે ઘણા માણસો કરે છે તે પ્રમાણે, અથવા જ્યારે તેઓ આવે ત્યારે તેમની સાથે લડી લેવા માટે તેમને સ્વીકારવા તેનો પણ કોઈ અર્થ નથી કારણ કે તેઓ વારંવાર આવ્યા જ કરે છે. જ્યારે તેમનાથી છૂટા ન થવાય ત્યારે તેમનો સામનો ચોક્કસ કરી લેવો જોઈએ — કોઈ વ્યક્તિ બિલકુલ તેમના વગર હોય એવું બની શકે નહિ અને ખાસ કરીને યોગની શરૂઆતમાં; પરંતુ જો તમે તેમને થાંતિથી પસાર થઈ જવા દો, તો તે એક પ્રગતિ છે. સ્થિર થઈને સાચી ચૈતસિક અવસ્થાતે પાછી બોલાવવી અને તે

સામાન્ય બને અને યા તો સંધર્ષને બાતક કરે અથવા ઓછો કરે તે પ્રગતિ તરફનો ઉત્તમ માર્ગ છે.

*

એક સ્થિર ઈનકાર અને ચેતનામાં વિકાસ દ્વારા આગળ પ્રગતિ કરવી એ વધારે સાચું છે – અને યુદ્ધને આમંત્રણ ન આપવું – જો કે કોઈ સંધર્ષ તમારા ઉપર લાદવામાં આવે તો તમારે તેનો સામનો સ્થિરતા અને હિંમતથી કરવો.

*

તે બાબ્ય ચેતનાની જૂની ટેવ છે જેમાંથી મુક્ત થવાનો તે ઈનકાર કરે છે. જ્યાં સુધી જૂની ગતિઓના પુનરાવર્તનનો સંકલ્પ ફેંકી દેવામાં ન આવે ત્યાં સુધી દિવ્ય બળ કાર્ય કરે છે, પરંતુ મુશ્કેલીઓની નીચે અને તેમની પાછળ રહીને કાર્ય કરે છે. જો બાબ્ય પ્રકૃતિની મંજૂરી હોય તો જે પ્રમાણે તે કાર્ય કરે તે રીતે સપાટી ઉપરની ચેતનાને તે હાથ ઉપર લેતું નથી. મુશ્કેલીઓનો ઈનકાર કરવાને બદલે એક જૂની જિદી ટેવ હોય છે જે મુશ્કેલીઓને ઉપસ્થિત કરે છે અને તેમના ઉપર વધારે ભાર મૂકે છે – તેમાં એવો ખોટો વિચાર હોય છે કે તેમની હાજરીને સ્વીકારવાનો, મંજૂરી આપવાનો અને આગ્રહ રાખવાનો એકમાત્ર એવો માર્ગ છે જેનાથી તેમનામાંથી મુક્ત થઈ શકાય. મેં તમને કહ્યું છે કે તે સાચો માર્ગ નથી અને તે સંધર્ષને લંબાવે છે.

*

સાંઘના કરવા માટે કોઈ વિરોધ નથી, પરંતુ તે સ્થિરતાથી કરવી જોઈએ, તેમાં સતત સંધર્ષ અને અવસ્થતા ન હોવાં જોઈએ – તે સમય લે તો પરવા ન કરવી જોઈએ, અને “મુશ્કેલીઓ વિરુદ્ધ સંધર્ષ”ના સતત તાલમાં સપડાવું ન જોઈએ. મારો મુદ્રો તે છે.

*

કોઈ વિરોધ નથી – ઊધર્સ ચેતનામાં કાર્ય કરતા રહેવું એ ધારી સારી વસ્તુ છે. સમગ્ર સમય માટે નીચે રહેલાં નિમ્ન બળો સાથે સંધર્ષ કર્યા કરવાને બદલે તે વધારે અસરકારક છે.

*

ઊધર્સ બળો પણ છે અને નિમ્ન બળો સાથે કાર્ય કરવાનું હોય છે અને તે કાર્ય કરતાં કેટલીક વખત તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને કેટલીક વખત તેમની સાથે કાર્ય પૂરું થાય ત્યારે અદશ્ય થાય છે. કોઈ ભૂલ અથવા ક્ષતિને લઈને તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે એ માનવું જરૂરી નથી.

*

મને એવા કોઈ પણ દણ્ઠાંતની ખબર નથી જેનામાં નિમ્ન બજો ઉપર ચડી ન આવ્યાં હોય. જો આવો કોઈ પ્રસંગ બન્યો હોય તો મને લાગે છે કે તે માનવ-ઇતિહાસમાં પ્રથમ પ્રસંગ હશે.

*

દિવ્ય બળના કાર્ય નીચે બધી જ મુશ્કેલીઓ ચાલી જય છે. તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે જો તેઓ ઉત્પન્ન થાય તો કાર્ય પૂર્ણ ન થાય, કારણ કે બધાનો સામનો કરીને તેમના ઉપર કાર્ય કરવાનું છે જેથી કરીને હવે પછીથી કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર ઊઠી આવવા માટે બાકી ન રહે. ચૈત્ય પુરુષ પોતે જ પ્રકાશ ફેંકી શકે છે જેના વડે પૂર્ણ ચેતના આવશે અને કોઈ વસ્તુ અંધકારમાં રહેશે નહિ.

*

— બધું જ તેના સમયે આવે છે. માણસે અચલ રીતે અને સ્થિરતાથી ત્યાં સુધી ઊધ્વ ચેતનામાં વિકાસ કરવો જોઈએ જ્યાં સુધી તે પ્રાણ અને શારીરિક ભાગનો કબજો લે.

૬

જ્યારે કોઈ નિર્ભળતા ઉપર ઊઠી આવે ત્યારે તેને તમારે એક એવી તક તરીકે સ્વીકારવી જેથી તમે જાણી શકો કે કઈ વસ્તુ કરવાની છે અને તે ભાગમાં શક્તિને નીચે બોલાવવી જોઈએ. તેની સાથે કાર્ય કરવામાં વિષાદ સાચો માર્ગ નથી.

*

તમે જે કાંઈ જુઓ તેનાથી વિક્ષુબ્ધ અથવા નિરાશ ન બનો. જો કોઈ વ્યક્તિ ખાલી જુઓ તો તેણે તેના તરફ અતિશય સ્થિરતાથી જોવું અને વધારે બળ અને પ્રકાશને તેને દૂર કરવા માટે નીચે બોલાવવું.

*

જ જ્યાં સુધી મનોમય કોઈ પણ ભાગ (તેનો અવચેતન ભાગ પણ) પૂરેપૂરે રૂપાંતર ન પામે ત્યાં સુધી ભૂલો બનવી કાયમ શક્ય છે. તેનાથી વ્યાકુળ થવાની જરૂર નથી.

*

અલબાટા, માણસે બહાર લાવવા માટે કોઈ ભૂલ ન કરવી જોઈએ અથવા એક વખત કરેલી ભૂલને સ્વીકારવી ન જોઈએ — પરંતુ જો તે બની આવે તો માણસે તેનો ફેરફાર કરવા માટે ફાયદો ઉઠાવવો જોઈએ.

*

તે પ્રકારની ઘટનાને આત્મ — વિન્ય માટેની તક તરીકે લેવી જોઈએ. તેમાં તમે અભિમાન અને પ્રતિષ્ઠા મૂકો — નહિ કે આવેગો દ્વારા શાસ્ત્ર થવામાં પરંતુ તેમના સ્વામી બનવામાં.

*

નાની નાની વસ્તુઓથી મૂંઝાવું નહિ કે વિક્ષુબ્ધ ન બનવું. વસ્તુઓ તરફ આંતર દિણિબિંદુથી જુઓ અને જે કાઈ બને તેનો લાભ વેવા માટે પ્રયત્ન કરો. જો તમે ભૂલ કરો તો મૂંઝાવું નહિ કારણ કે તમારાથી ભૂલ થઈ છે – તેના બદલે તેનો લાભ ઉઠાવો જેથી તેનું કારણ જોઈ શકો અને ભાવિ માટે સાચી ગતિ પ્રાપ્ત કરી શકો. આ વસ્તુ તમે ત્યારે જ કરી શકો જો તમે તેના ઉપર આંતર સ્વરૂપમાંથી સ્થિર રીતે દુઃખ કે વ્યગ્રતા વગર જુઓ..

*

આવી નાની નાની વસ્તુઓ માટે શા માટે ઉશ્કેરાઈ જવું? અથવા તેમને ખબેલ કરવા દેવી? જો તમે શાંત રહો, તો વસ્તુઓ વધારે સારી રીતે ચાલશે અને જો કોઈ મુશ્કેલી હોય, તો સ્થિર મન જે શાંતિ અને શક્તિ પ્રત્યે ખુલ્ખું હોય તેના વડે તમે માર્ગ શોધી શકશો. તે આગળ ચાલવા માટેનું રહસ્ય છે, પરંતુ વસ્તુઓ અને ઘટનાઓ, સાચી ભૂલો પણ તમને વ્યગ્ર કરવી જોઈએ નહિ. તમારે વધારે અને વધારે સ્થિર રહેવું, દિવ્ય શક્તિના માર્ગદર્શનમાં વિશ્વાસ રાખવો અને વસ્તુઓને વધારે અને વધારે સારી કરતા જાઓ. જો માણસ તે પ્રમાણે કરે, તો વસ્તુઓ વધારે સાચી બનતી જાય અને મુશ્કેલીઓ અને ભૂલો પણ શીખવા માટેનાં સાધનો બને તથા પ્રગતિ માટેનાં પગથિયાં બને.

*

અમે તે પ્રકારની પ્રફુલ્લિતતા તમારી અંદર રહે એવું ઈચ્છિએ છીએ. તે ચૈત્ય પુરુષનો આનંદ છે જેણે પોતાનો માર્ગ શોધી લીધો છે અને ગમે તે મુશ્કેલીઓ આવે છતાં તેને ખાતરી છે કે આગળ જઈને પોતાના લક્ષ્યને પહોંચી જશે. જ્યારે સાધકમાં આ વસ્તુ સતત રહેતી થાય છે ત્યારે અમે જાણીએ છીએ કે તેણે સૌથી ખરાબ મુશ્કેલી ઓળંગી છે અને હવે તે મજૂમ રીતે સહીસલામત માર્ગ ઉપર છે.

*

તમે પૂછો છો કે તમને લાગે છે તે પ્રમાણે તમે જે ખોટું કરેલું છે તેને કઈ રીતે સુધારો શકો. તમે કહો છો તેને મંજૂર રાખીએ તોપણ મને લાગે છે કે તેનો સુધારો આ વસ્તુમાં રહેલો છે. તમારી જતને દિવ્ય સત્ય અને દિવ્ય પ્રેમનું પાત્ર બનાવો. અને તેના માટેનાં પ્રથમ પગલાં છે પૂર્ણ આત્મ – સમર્પણ અને આત્મ – વિશુદ્ધિ, પરમાત્મા પ્રત્યે પોતાની જતને ખુલ્ખી કરવી, સિદ્ધિના માર્ગમાં જે કોઈ વસ્તુ વિધનરૂપ હોય તેનો ઈનકાર કરવો. આધ્યાત્મિક જીવનમાં કોઈ પણ ભૂલ માટે આ સુધારણા સિવાય બીજી નથી જે સંપૂર્ણ રીતે અસરકારક હોય. શરૂઆતમાં માણસે બીજાં કોઈ પણ ફળ અથવા પરિણામો માટે આ આંતર વિકાસ અને ફેરફાર સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુની માગણી ન કરવી – નહિ તો માણસ પોતાની જતને ગંભીર

નિરાશા તરફ ખુલ્લી કરે છે. જ્યારે માણસ મુક્ત થાય ત્યારે જ બીજાઓને મુક્ત કરી શકે અને યોગમાં આંતર વિજ્યમાંથી જ બાબ્ધ વિજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

*

જ્યારે તમે એક સ્થિર શાંતિ અને સમતાને સ્વરૂપના તે ભાગમાં નીચે ઉતારી લાવો ત્યારે ખોટી ગતિઓમાંથી મુક્ત થવું વધારે સહેલું બને છે, ત્યાર પછી સ્વાભાવિક રીતે આવી ગતિઓનો ઈનકાર થશે અને એણી 'તપસ્યા'ની જરૂર પડશે.

*

જે તમારો એક ભાગ અચંચલતા રાખે — આંતર-સ્વરૂપ — તો બાકીની વસ્તુઓ સાથે કામ કરી શકાય છે. તેથી પ્રાણમાં થતી ઉથલપાથલ અને વિક્ષેપણને અંતરાત્માને દાંડી દેવાની મંજૂરી ન આપવી એ અગત્યની વસ્તુ છે. ઈનકારને કાયમ ટકાવી રાખો.

*

ફક્ત એક સ્થિર અને શાંત ઈનકારની જરૂર છે અને સાચા બળને સ્થિર રીતે અને શાંત રીતે નીચે ઉત્તરવા પુકાર કરવો. આ બધો ઊર્મિમય ઉશ્કેરાટ શાંત થવો જોઈએ; તે વસ્તુ આ બધાં બળો પ્રત્યે પ્રાણને પોતાને ખુલ્લો કરી દે છે. જે તે પ્રમાણે ન હોત તો પ્રકૃતિની બધી ક્ષતિઓનું સ્થિરતાથી નિરીક્ષણ થઈ શકે અને સ્થિરતાથી તેમનામાં સુધારણા થઈ શકે.

*

બેશક, બધી જ શક્ય મદદ આપવામાં આવશે. પદ્ધતિ માટે આ બે કાયમી માર્ગો શક્ય છે. એક મુશ્કેલી ઉપર તેના ક્ષેત્રમાં જ વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવો, અને બીજું આંતર સાક્ષાત્કારનો એટલી હદ સુધી વિકાસ કરવો કે તે એટલો સમર્પ થાય કે તમે જે મૂળિયાંની વાત કરો છો તેમને ધારણ કરવા માટેની જમીન ન રહે અને નૈસર્જિક ચૈતસિક રૂપાંતરને લઈને તેઓ બહાર આવી જય.

*

અંતરમાં સાચી ચેતનાનો વિકાસ તે શક્તિ આપે છે. તે જેમ જેમ વિકાસ પામે છે તેમ તેમ આ પ્રાણમય બળો વધારે અને વધારે બાબ્ધ બનતાં જય છે અને પ્રકૃતિ માટે વિદેશી બનતાં જય છે. ભૂતકાળની ટેવની શક્તિને લઈને જ તેઓ ઉપર આવે છે.

*

૬ પોતાની નિર્બણતાઓ અને ખોટી કિયાઓને ઓળખવી અને તેમનામાંથી પાછા હઠી જવું એ મુક્તિનો માર્ગ છે.

જ્યાં સુધી માણસ વસ્તુઓને એક સ્થિર મન અને સ્થિર પ્રાણમાંથી ન જોઈ શકે ત્યાં સુધી પોતાની જત સિવાય બીજાનો ન્યાય ન તોળે એ ઉત્તમ નિયમ છે. બાહ્ય દેખાવ ઉપરથી તમારા મનની ઉપર ઉતાવળી જોટી છાપો ન પાડવા દો તેમનું તમારા પ્રાણને તેમના ઉપર કાર્ય ન કરવા દો.

આંતર-સ્વરૂપમાં એક એવી જગા છે જ્યાં માણસ કાયમ સ્થિર રહી શકે છે અને ત્યાંથી સપાટી ઉપરની ચેતનાનાં ઉથલપાથલોને સમતાથી અને ન્યાયયુક્ત રીતે જુઓ અને તેમનામાં ફેરફાર કરવા માટે તેના ઉપર કાર્ય કરો. જો તમે આંતર સ્વરૂપની આ સ્થિરતામાં જીવતાં શ્રીખી શકો તો તમે તમારો સ્થિર પાયો શોધી લીધો હશે.

*

તમે ને લખો છો તે બેશક સાચું છે અને તેને જોવું જરૂરી છે જેથી કરીને સાધના માટે જરૂરી સાચું વલાણું તમે સમજીને પકડી શકો. પરંતુ મેં કહું છે તે પ્રમાણે, માનવની પ્રકૃતિમાં અંતહીંત રહેલી નબળાઈઓને જોઈને અને તેમાંથી બહાર નીકળવાની મુશ્કેલી જોઈને માણસે કંઈ મુંઝાવું કે નિરાશ ન બનવું. મુશ્કેલી સ્વાભાવિક છે, કારણ કે તેઓ ત્યાં હજરો જન્મોથી પડેલી છે અને માણસની પ્રાણમય અને મનોમય અવિદ્યાની પ્રકૃતિ છે. તેથી એમાં આશ્ર્ય નથી કે તેમનામાં ચોંટી રહેવાની શક્તિ છે અને તેઓ અદશ્ય થવા માટે સમય લે છે. પરંતુ આપણી અંદર એક સ્વરૂપ અને સાચી ચેતના રહેલાં છે જે પ્રકૃતિની બાહ્ય રચનાઓ વડે ઢંકાયેલાં છે અને તે એક વખત બહાર આવે તો તે બધી રચનાઓને હવાવી નાખી શકે છે. આપણી અંદર નિઃસ્વાર્થ ભક્તિના સાચા વલાણુને ધારણ કરીને અને સપાટી ઉપરનાં વારંવાર થતાં મુશ્કેલીઝુપ પુનરાવર્તનો હોવા છતાં, માણસ આંતર-સ્વરૂપ અને ચેતનાને પ્રગટ કરવા શક્તિમાન થાય છે અને તેની સાથે માતાજીના બળના તેની અંદર કાર્યને લઈને જૂની પ્રકૃતિની કિયાઓનાં પુનરાવર્તનમાંથી સ્વરૂપને મુક્ત કરી શકે છે.

*

શાંતિ અને આત્માર્પણનો ત્યાં સુધી વિકાસ કરો જ્યાં સુધી ને ભાગોમાં અપૂર્ણતાઓ છે તેમને કાબુમાં લે અને તે અપૂર્ણતાઓમાંથી મુક્ત થાય. અપૂર્ણતાઓ માટે મુંઝાવું નહિ - ફક્ત માણસે તેમના વિશે સચેતન બનવાનું છે અને એક સ્થિર અને અચલ સંકલ્પ રાખવાનો છે કે તેઓ જવી જોઈએ.

*

જો તમે પૂર્ણ સચેતન અવસ્થામાં રહો, તો પ્રકૃતિની સફાઈ મુશ્કેલ હોવી જોઈએ નહિ - પાછળથી એક પૂર્ણ કરણની અંદર રૂપાંતરનું વિધાનાત્મક કાર્ય હાથ ઉપર લઈ શકાય.

*

અલબર્ટા, જેમ જેમ ખુલ્લાપણામાં વૃદ્ધિ થતી જાય છે તેમ તેમ ચેતનાનો વિકાસ થાય છે અને ચેતનાનું એક પરિણામ એ આવે છે કે માણસ પોતાની જતની અંદર જોઈ શકે છે – પરંતુ કેવળ નબળાઈએ જ નહિ, પરંતુ બળોની સમગ્ર લીલા. સાચી ચેતનાની અંદર જ માણસ મુશ્કેલીઓને અંગત રીતે જોતો નથી અને નિરાશ થતો નથી. માણસે તેમને પ્રકૃતિની લીલા તરીકે, મનોમય પ્રકૃતિ, પ્રાણમય પ્રકૃતિ અને શારીરિક પ્રકૃતિ ને બધા માનવીઓમાં સામાન્ય રીતે હોય છે – જોવાની હોય છે અને તેણે સ્થિર અને અનાસક્ત રહેવાનું છે અને માતાજીના બળ અને પ્રકાશને ખામીપુક્ત લીલાના ઝૂપાંતર માટે પુકાર કરીને સાચી પ્રકૃતિમાં ફેરવવાની છે – તે તાત્કાલિક ન બને તો અધીર ન બનવું, પરંતુ સ્થિર રીતે કાર્ય કરે જવું અને ઝૂપાંતર માટે સમય આપવો. જ્યાં સુધી એક મહત્તર, વધારે સ્થિર અને વધારે વિશાળ ચેતના ઉધ્વર્માંથી અવતરણ ન પામે ત્યાં સુધી પૂર્ણ ઝૂપાંતર આવી શકે નહિ અને તે વસ્તુ ત્યારે જ શક્ય બને જ્યારે સામાન્ય ચેતના તેના માટે સંપૂર્ણ રીતે તૈયાર થઈ ગઈ હોય.

તીવ્ર પ્રેમ અને ભક્તિ તાત્કાલિક આવતાં નથી. જેમ જેમ સ્વરૂપમાં ચૈત્ય પુરુષની શક્તિ વિકાસ પામતી જાય છે તેમ તેમ તે આવે છે. પરંતુ તેના માટે અભીષ્ટા કરવી એ સાચું છે અને સરચાઈભરી અભીષ્ટા પોતાની જતને ચોક્કસ સિદ્ધ કરે છે. કાયમ સ્થિરતામાં સુખ અને આત્મકાદ્ધામાં પ્રગતિ કરવી એ સૌથી સહાયક વલણ છે. બહારથી આવતાં વિરોધી સૂચનોને સાંભળો નહિ.

*

જ્યારે દિવ્ય શક્તિની ઓળખ અને પોતાની પ્રકૃતિનું તેની સાથે સંવાદમાં ઝૂપાંતર કરવું એ પોતાની પ્રકૃતિની અંદર રહેલી અપૂર્ણતાઓને ઓળખયા સિવાય થઈ શકતું નથી, છતાં તેમના ઉપર વધારે પડતો ભાર મુકવો અથવા તેઓ જે મુશ્કેલીઓ ઉત્પન્ન કરે છે અથવા વ્યક્તિને ને મુશ્કેલીઓનો અનુભવ થાય છે તેને લઈને પરમાત્માના કાર્ય ઉપર અશક્ષા રાખવી, અથવા સતત અંધકારમય બાળુનો જ અગત્ય આપવી એ ઝોટું વલણ છે. આવું કરવાથી મુશ્કેલીઓનું બળ વધે છે, અપૂર્ણતાઓને ટકી રહેવા વધારે હક પ્રામ થાય છે. હું કયુના આશીર્વાદ ઉપર આગ્રહ રાખતો નથી – જે કે વધારે પડતો આશાવાદ એ વધારે પડતા નિરાશાવાદ કરતાં સારો છે – કયુનો વાદ મુશ્કેલીઓને ઢાંકી દે છે અને વસ્તુઓમાં કાયમ એક પ્રમાણ સાચવવાનું હોય છે. પરંતુ તમારે તેને ઢાંકી દેવામાં કોઈ જોખમ નથી અને વધારે પડતા ઉભ્યાં દઘિબિંદુથી તમારી જત સાથે છેતરપિંડી કરવાની જરૂર નથી, તેનાથી ઊલટું તમે વધારે પડતો ભાર છાયાઓ ઉપર મુકો છો અને તેમ

કરવાથી તેમને વધારે ગાડ બનાવો છો અને પ્રકાશ તરફ છટકી જવાની બારીઓને અટકાવી દો છો. શક્ષા, વધારે શક્ષા! તમારી શક્યતાઓમાં શક્ષા, પરદા પાછળ કાર્ય કરતી દિવ્ય શક્તિમાં શક્ષા, જે કાર્ય કરવાનું છે તેમાં અને તમને માર્ગદર્શન આપવામાં આવે છે તેમાં શક્ષા રાખો.

ખાસ કરીને આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં બહુ ઊંચો પ્રયત્ન ચાલી શકતો નથી. તે બહુ ગંભીર વિધનો જે બહુ જિદ્દી પ્રકારનાં હોય તેવાં ઉત્પન્ન કરતું નથી. આ વિધનો આંતર તેમજ બાધ્ય બન્ને પ્રકારનાં હોય છે જે કે મોટે ભાગે તેઓ મૂળભૂત રીતે બધા માટે એક સમાન હોય છે. તેમના દબાણુમાં અથવા જે બાધ્ય સ્વરૂપ તેઓ સ્વીકારે તેમાં જે દબાણ હોય છે તેના વિતરણુમાં ઘણો તફાવત હોય છે. પરંતુ એક મુશ્કેલી પ્રકૃતિને દિવ્ય પ્રકાશ અને શક્તિના કાર્ય સાથે સંવાદમાં લાવવાની હોય છે. તેનો ઉકેલ લાવો અને બીજી બધી વસ્તુઓ યા તો અદશ્ય થઈ જશે અથવા ગૌણ જગા લેશે; અને તેવી મુશ્કેલીઓ પણ જેઓ સામાન્ય પ્રકારની હોય છે તેઓ વધારે ટકાઉ હોય છે કારણ કે તેઓ રૂપાંતરના કાર્યમાં અંતર્હિત હોય છે, તેઓ એટલું બધું વજન આપશે નહિ કારણ કે આધાર આપતા દિવ્ય બળની લાગણી અને તેની ગતિને અનુસરવા માટે એક મહત્તર શક્તિ ત્યાં હશે જ.

*

વારુ, તે સાચું છે. મુશ્કેલીઓ આવે છે તેની મુશ્કેલી પોતે સર્જલી હોય છે, અવિદ્યાની ગ્રંથિ; જ્યારે કોઈક આંતરદર્શન તે ગાંઠને છોડે છે ત્યારે સૌથી ખરાબ મુશ્કેલી પૂરી થાય છે.

*

તમારી અંદર રહેલી ખોટી ગતિઓનું નિરીક્ષણ કરીને તેમને જાણવી એ જરૂરી છે, કારણ કે તમારી મુશ્કેલીનું તે મૂળ છે અને તમારે મુક્ત થવું હોય તો તેમનો ખંતપૂર્વક ઈનકાર કર્યા કરો.

પરંતુ તમારી ક્ષતિઓ અને ખોટી ગતિઓ વિશે કાયમ વિચાર ન કર્યા કરો. તમે શું બનવાના છો તેના ઉપર એકાગ્રતા કરો, તમારા આદર્શ ઉપર, તેમાં શક્ષા રાખીને, કારણ કે તે તમારું લક્ષ્ય છે, તે બની આવવું જ જોઈએ અને બનશે.

કાયમ ભૂલોનું અને ખોટી ગતિઓનું નિરીક્ષણ વિષાદ લાવે છે અને શક્ષામાં નિયુત્સાહ લાવે છે. આવતા પ્રકાશ પ્રત્યે તમારી આંખને ઝેરવો અને કોઈ પણ અંધકાર પ્રત્યે ઓછી નજર નાખો. શક્ષા, પ્રકૃતિલિતતા, અંતિમ વિજયની ખાતરી એ એવી વસ્તુઓ છે જે જે સહાયરૂપ છે - તેઓ પ્રગતિને વધારે સહેલી અને વધારે ઝડપી બનાવે છે.

જે સારી અનુભૂતિઓ આવે છે તેમને વધારે અગત્ય આપો; તે પ્રકારની એક અનુભૂતિ પતનો અને નિષ્ફળતાઓ કરતાં વધારે અગત્યની છે. જ્યારે તે અટકી જય ત્યારે શોક ન કરશો અથવા તમારી જતને નિરુત્સાહી ન બનાવશો, પરંતુ અંદરથી સ્થિર બનજો અને તે ફરીથી વધારે સમર્થ રીતે આવે એવી અભીષ્ટા કરશો અને તે વધારે ગાડ અને વધારે પૂર્ણ અભીષ્ટા લાવશે.

કાયમ અભીષ્ટા કરો, પરંતુ વધારે સ્થિરતાથી, ફક્ત પરમાત્મા પ્રત્યે તમારી જતને પૂર્ણ રીતે ખુલ્લી કરો.

*

કાયમાને ધ્યાન ઉપર લાવવી જોઈએ અને તેમનો ઈનકાર કરવો જોઈએ, પરંતુ એકાગ્રતા વિધાનાત્મક હોવી જોઈએ – તમે શું બનવાના છો – એટલે કે નકારાત્મક બાજુને બદલે તમારી નવીન ચેતનાના વિકાસ માટે એકાગ્રતા કરવી.

*

તમારે ખોટી ગતિઓ વિશે સચેતન બનવાનું છે, પરંતુ ફક્ત તેમની અંદર જ વ્યસ્ત રહેવાનું નથી.

*

તે (મનમાંથી બહાર ઝેંકાઈને પ્રાણમાં જવાની કિયા) પ્રકૃતિની મુશ્કેલીઓ સાથે વધારે પડતા વ્યસ્ત રહેવાથી બની આવી. તમારી પોતાની અંદર રહેલી વરસ્તુઓની સારી બાજુઓ વિશે વિચાર કરવો તે વધારે સારી રીત છે. હું અહંકારની રીતે કરવું એમ કહેવા માગતો નથી, પરંતુ શરીર અને પ્રકૃત્વ વિશ્વાસથી તમારે વિધાનાત્મક અનુભૂતિને નીચે બોલાવવી જેના વિશે પ્રકૃતિ કાયમ શક્તિમાન હોય છે. તેમ કરવાથી એક સતત વિધાનાત્મક વિકાસ જે વસ્તુઓનો ઈનકાર કરવાનો હોય તેના ઈનકારમાં સહાય કરે. પરંતુ હકીકતમાં માણસ ઘરીઓ વખત શરૂઆતમાં પ્રાણમય મુશ્કેલીઓમાં ઝેંકાઈ જય છે અને મનમાંથી ચૈત્ય પુરુષમાં જવાને બદલે (હદ્ય મારફતે) તેને વિક્ષુબ્ધ પ્રાણમાંથી પસાર થવું પડે છે.

*

તે વસ્તુ (પોતાનાં પગલાં પ્રાણમાંથી પાછાં ભરીને ચૈતસિકમાં જવાનું) થઈ શકે જે તમારી મુશ્કેલીઓના વિચાર સાથે વંધારે પડતા વ્યસ્ત રહેવાનો તમે ઈનકાર કરો અને ખરેખર સહાયરૂપ અને વિધાનાત્મક વસ્તુઓ ઉપર એકાગ્રતા કરો. પ્રકૃત્વિન અને વિશ્વાસપૂર્ણ બનો. શંકા ઈચ્છા અને કંપની ત્યાં રહેલા છે એમાં શંકા નથી, પરંતુ પરમાત્મા પણ તમારી અંદર રહેલા છે. તમારી આંખો ખોલો અને જ્યાં સુધી પરદો તૂટી ન જય અને તમે તેને (પરમાત્માને) તથા તેને (માતાજીને) ન જુઓ ત્યાં

સુધી નજર નાખ્યા જ કરો, જોયા જ કરો !

*

મુશ્કેલીઓ અને મૂંઝવણો ઉપર મન મનન કર્યો કરે અને તે રીતે તેમાંથી બહાર નીકળવા પ્રયત્ન કરે તેનાથી તેમનામાંથી મુક્તિ મળતી નથી; મનની આ ટેવ ફૂક્ત તેમનું વારંવાર સર્જન કરાવે છે અને તેનો ઉકેલ પ્રામૃ થતો નથી અને તેમના ઉપર ચિંતન કરવાથી તે જિદ્દી રીતે ટકી રહે છે. આ મૂંઝવણાથી ઊર્ધ્વમાં રહેલી કે બહાર રહેલી વસ્તુમાંથી ઉકેલ આવવો જોઈએ. સ્થૂલ મનની મુશ્કેલી - સાચી ચિંતનશીલ બુદ્ધિ નહિ - એ છે કે તેની પોતાની બહાર આ વધારે વિશાળ ચેતના રહેલી છે તેમાં તેને માન્યતા રાખવી નથી કારણ કે તે તેના વિશે સચેતન નથી; અને તે એક પેટીમાં પોતે પુરાયેદું હોય તે રીતે રહે છે, અને તેની આસપાસ ચરે બાજુએ જે પ્રકાશ છે અને અંદર પ્રવેશ કરવા દબાણ કરે છે, તેને પ્રવેશવા દનું નથી. ચેતનાના કાર્યનો એક સૂક્મ નિયમ છે કે જે તમે મુશ્કેલીઓ ઉપર વધારે ભાર મૂકો - તમારે તેમનું નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ પરંતુ તેમને વધારે વજન ન આપવું જોઈએ, તેઓ પૂરતા પ્રમાણમાં પોતાના માટે જ કાર્ય કરી લેશે - તો મુશ્કેલીઓ વળગેલી જ રહે છે અથવા વૃદ્ધિ પામે છે; તેનાથી ઊલટું તમે તમારું સમગ્ર દબાણ શર્ધા અને અભીષ્ટા ઉપર મૂકો અને તમે જેની અભીષ્ટા કરો તેના ઉપર સ્થિરતાથી એકાગ્ર થાઓ, તો તે વહેલા કે મોડા સાક્ષાત્કાર પ્રત્યે જશે. આમ આ દબાણમાં ફેરફાર, મનની સમતુલ્ય અને વલણનો ફેરફાર વધારે મદદગાર પ્રગતિ બનશે.

વિગતો માટે એવું છે કે મનની જે પદ્ધતિ છે, વિગતો ઉપર એકાગ્રતા કરીને તેમને બરબર વ્યવસ્થિત કરવી એ મંદ અને આડી રીત છે; તે કરવાનું છે પરંતુ એક ગૌણ પ્રક્રિયા તરીકે, મુખ્ય નહિ; જો તે થોડુંધાળું પણ સફળ થાય તો તેનું કારણ એ છે કે સંધર્પ અને દબાણના થોડા ગાળા પછી, કોઈક વસ્તુ મુક્ત થાય છે અને એક ખુલ્લાપણું થાય છે અને એક વિશાળતર ચેતના, જેના વિશે હું કહું છું, અંદર પ્રવેશ કરે છે અને એક સામાન્ય પરિણામ ઉત્પન્ન કરે છે. પરંતુ જો માણસ ખુલ્લાપણાને મુખ્ય વસ્તુ બનાવે અને વિગતોના કાર્યને પરિણામદ્દિપ અને ગૌણ તરીકે ગણે તો પ્રગતિ વધારે ઝડપી બને છે. જ્યારે આ ખુલ્લાપણું થાય છે કોઈ વિશિષ્ટ (એટલા માટે સામાન્ય) પ્રગતિ બની શકે અને તમે પોતે કહો છો તે પ્રમાણે “વિગતોમાં પોતાની જાતને અભિવ્યક્ત કરે અને અનુવાદ કરે.” મન કાર્યમ વિગતોને હાથ ઉપર ધરવા પ્રયત્ન કરે છે અને તેમના ઉપરથી કોઈ સામાન્ય પરિણામ ઘડી કાઢે છે; પરંતુ જે વસ્તુ મનથી ઊર્ધ્વમાં રહેલી છે અને મનની ઊર્ધ્વતા ભૂમિકાઓની ઉત્તમ શક્તિઓ છે. કોઈ વિશિષ્ટ ફેરફાર કરવાનું વચ્ચે ધરાવે છે અને તેની પોતાની જાતને અભિવ્યક્ત કરે છે, અને પોતાની જાતે જ જરૂરી વિગતોનો અનુવાદ કરે છે.

હું વધારામાં કહી શકું કે, તેમ છતાં, માણસ વિશિષ્ટ ફેરફારને તેની વિગતોમાં અભિવ્યક્ત કર્યા સિવાય પણ અનુભવી શકે છે. દા.ત. માણસને એક વિશાળ પ્રશાંત શાંતિની અનુભૂતિ થઈ શકે છે અથવા મુજિત અને આનંદની અવસ્થાની અનુભૂતિ તથા તેની અંદર રહેલો આરામ, શાંતિ અને સુરક્ષાની અનુભૂતિ થઈ શકે છે અને જે પ્રગતિ બની આવી છે તેની અનુભૂતિ માટે તેનો દ્યુટીછવાઈ વિગતોના અનુવાદની તેને જરૂર પણ લાગતી નથી.

તે એક સિદ્ધાંત નથી પણ એક સતત અનુભૂતિ છે અને જ્યારે તે આવે છે ત્યારે તેનો સ્પર્શ કરી શકાય છે તથા જાળી શકાય છે કે તે આપણી ઊર્ધ્વમાં રહેલું છે, સ્થૂલ શરીરમાં રહેલી ચેતનાથી ઊર્ધ્વમાં છે, શાંતિ, પ્રકાશ, શક્તિ અને આનંદનો જાળે કે એક મહાન વિસ્તાર હોય — આપણે તેના વિશે સભાન બની શકીએ છીએ અને તેને આપણી શારીરિક ચેતનામાં ઉતારી શકીએ છીએ અને બીજું કે તે પ્રથમ થોડા સમય માટે, પછીથી વધારે વખત માટે અને વારંવાર, અને છેવટે કાયમ માટે રહી શકે છે અને આપણી રોજ-બરોજની ચેતનાના સમગ્ર પાયાને રૂપાંતરિત કરી શકે છે. ઊર્ધ્વમાં રહેલી તેના વિશે આપણે સચેતન બનીએ તેના પહેલાં આપણે તેને ઓચિંતા નીચે આવતી અને આપણો અંદર પ્રવેશ કરતી અનુભવી શકીએ છીએ. જરૂર છે તેના પ્રત્યેની આપણી અભીષ્ટાની. આપણે મનને સ્થિર કરવાનું છે જેથી કરીને જેને આપણે ખુલ્લાપણું કહીએ છીએ તે શક્ય બને. એક સ્થિર થયેલું મન (અચલ અથવા નીરવ આવશ્યક રીતે નહિ, જે કે પોતાની ઈચ્છા શક્તિ પ્રમાણે તે હોઈ શકે તો સારું છે) હદ્યમાં એક ખંતપૂર્વકની અભીષ્ટા એ બે યોગની મુખ્ય ચાવીએ છે. મનની સક્રિયતા એ બહુ મંદ પ્રક્રિયા છે અને તે પોતે આ નિર્ણયિક પરિણામો તરફ દોરી જઈ શકતી નથી. તે એક સીધો માર્ગ અને એક વતુંયોવાળો, ઊંચો ચડતા અથવા ભુલ-ભુલામણીઓવાળા માર્ગ ઉપરથી ચાલવા જેવો માર્ગ હોય તે બે વચ્ચેનો તરફાવત છે.

*

નકારાત્મક સાધનો દુષ્ટ હોતાં નથી; તેમના હેતુ માટે તેઓ બહુ ઉપયોગી હોય છે, અને તેમનો હેતુ જીવનમાંથી દૂર નાસી જવાનો હોય છે પરંતુ વિધાનાત્મક દિનિબિંદુથી તેઓ ગેરફાયદાકારક છે, કારણ કે તેઓ સવરૂપની શક્તિઓનું, જીવનના રૂપાંતર માટે દિવ્યીકરણ કરવાને બદલે તે શક્તિઓને બાતલ કરે છે.

*

નકારાત્મક એટલે કેવળ કામનાઓ અને ખોટી ગતિઓ અને અહંકારને દબાવવો એવો અર્થ હું કરું છું અને વિધાનાત્મક એટલે પ્રકાશ અને શાંતિ અને વિશુલ્ઘને તે ભાગોમાં ઊર્ધ્વમાંથી નીચે લાવવી એવું કહેવા માગું છું. હું એવું કહેવા માગતો

નથી કે આ ગતિઓનો ઈનકાર ન કરવો જોઈએ – પરંતુ સમગ્ર શક્તિનો વ્યય કેવળ ઈનકારમાં ન ખર્ચાઈ જવો જોઈએ. તેને વિધાનાત્મક સ્થાપનના પાસા તરફ ઊધ્વ ચેતના તરફ વાળવી જોઈએ. જેટલી વધારે આ ચેતના આવે, તેટલો સહેલો પરિત્યાગ પણ બનશે.

*

આ વિધાન^૧ સર્વસામાન્ય વિધાન છે અને બધાં સામાન્ય વિધાનો માફક સંજોગો અનુસાર તેમાં ફેરફાર થઈ શકે છે. તે કહેવાનો મારો અર્થ જે કેટલાક માણસો પોતાની ક્ષતિઓ અને અપૂર્ણતા ઉપર કેન્દ્રીત રહે છે તેમને નિરુત્સાહી કરવાનો હતો, કરણ કે તે વસ્તુ તેમને પાંજરામાં પુરાયેલી ખિસકોલીની માફક મુશ્કેલીના એક જ વર્તુળમાં જ ફેરફ્યા કરે છે અને તેમના મુશ્કેલીઓનાં વાદળો તૂટીને તેમાંથી પ્રકાશ આવતો નથી. આ વાક્ય વધારે ચોક્કસ હોય અથવા સામાન્ય રીતે ઘણી વસ્તુઓને લાગુ થાય જો તે એમ લખાયું હોત “વધારે પડતા કેન્દ્રીત થાય” અથવા “કેવળ તેમના ઉપર જ કેન્દ્રીત રહે.” સ્વાભાવિક રીતે જ પરિત્યાગ સિવાય કોઈ પણ વસ્તુ શક્ય ન થઈ શકે અને મુશ્કેલીના ગાળાઓ અથવા કણોમાં મુશ્કેલીઓ ઉપર એકાગ્રતા કરવી અનિવાર્ય છે. તે ઉપરાંત શરૂઆતની અવસ્થાઓમાં માણસને મોટી સફાઈનું કાર્ય કરવાનું હોય છે જેથી કરીને માર્ગનું અનુસરણ થઈ શકે.

*

જો ત્યાં અપૂર્ણતા હોય તો માણસે તેને જોવી જોઈએ. એ વસ્તુ કરવાની છે કે અંતરાત્મામાં જીવન ધારણ કરવું અને ત્યાંથી અપૂર્ણતાને જોઈને તેનામાં ફેરફાર કરવો.

*

હુમુશ્કેલીઓથી અસર ન થવી જોઈએ અથવા તેનાથી વિક્ષુબ્ધ ન બનવું, તેમનાથી અલગ છીએ એવી અનુભૂતિ કરવી એ મુક્તિ તરફનું પ્રથમ પગથિયું છે.

*

તમારી મુશ્કેલીઓ અને જોટી કિયાઓ જે તમારા ઉપર હુમલો કરે છે તેમની સાથે કામ લેવામાં તમે તેમની સાથે એકતા કરવામાં કદાચ ભૂલ કરો છો અને તેમને તમારી પ્રકૃતિના એક ભાગરૂપ ગણો છો. તમારે તેમનામાંથી પાછા હઠી જવું જોઈએ, તેમનાથી અલગ પડીને છૂટા પડી જવું જોઈએ, વિશ્વરૂપ નિર્મન, અપૂર્ણ અને અશુદ્ધ પ્રકૃતિની ગતિઓ તરીકે તેમને ગણવી જોઈએ, એવાં બળો જેએ તમારી અંદર પ્રવેશ કરે છે અને તેમની આત્મ-અભિવ્યક્તિ માટે તમને કરણ બનાવવા માટે પ્રયત્ન

૧. “માણસે નિર્મન પ્રકૃતિ અથવા તેનાં વિધનો ઉપર જ કેન્દ્રીત ન થવું જોઈએ.”

— શ્રી અરવિંદ.

કરે છે. આ રીતે તમારી જતને તેમનાથી અલગ પાડવાથી તમારી જતનો એક એવો ભાગ શોધવો શક્ય બનશે જેમાં તમે વધારે અને વધારે જીવન ધારણ કરતા થાઓ, તમારું આંતર-સ્વરૂપ અથવા ચૈન્ય પુરુષ, જેના ઉપર આ ગતિઓ હુમલો કરી શકતી નથી અથવા જેને વિક્ષુબ્ધ કરી શકતી નથી. આ ભાગ તેમને વિદેશી ગણે છે અને સહજ રીતે જ મંજૂરી આપવાનો ઈનકાર કરે છે અને પોતાની જતને દિવ્ય બળોના અને ચેતનાની ઊદ્ધ્વ ભૂમિકાઓના સંપર્કમાં હોય એમ અનુભવ કરે છે. તમારા સ્વરૂપના તે ભાગને શોધી કાઢો અને તેમાં જીવો; એ પ્રમાણે કરવા શક્તિમાન બનવું એ યોગનો સાચો પાયો છે.

આમ પાછળ હઠીને ઊભા રહેવાથી તમારા માટે તમારી પોતાની અંદર એક સ્થિર સમતુલ્ય શોધવી સહેલી પડશે અને સપાટી ઉપરના સંધર્ષની પાછળ તમારી અંદર વધારે અસરકારક રીતે તમને મુક્ત કરવા દિવ્ય સહાયને પુકાર કરી શકો. પરમાત્માની હાજરી, સ્થિરતા, શાંતિ, વિશુદ્ધિ, બળ, પ્રકાશ, આનંદ, વિશાળતા ઊદ્ધ્વમાં રહેલાં છે અને તમારી અંદર અવતરણ કરવાની રાહ જોઈ રહ્યાં છે. પાછળ રહેલી અચંચળતાને શોધી કાઢો અને તમારું મન પણ વધારે સ્થિર બનશે અને એ સ્થિર મન મારફતે તમે પ્રથમ વિશુદ્ધિ અને શાંતિના અવતરણને પ્રથમ પુકાર કરો અને પછીથી દિવ્ય બળને. જો આ શાંતિ અને વિશુદ્ધિને તમારી અંદર અવતરણ કરતી અનુભવી શકો તો તમે તેને વારંવાર ત્યાં સુધી બોલાવ્યા કરો જ્યાં સુધી તે તમારી પોતાની અંદર સ્થાપન ન થાય; તમે દિવ્ય બળને પણ તમારી અંદર કાર્ય કરતું અનુભવી શકશો અને તે તમારી ગતિઓમાં ફેરફાર કરશો અને તમારી ચેતનાનું ઝૂપાંતર કરશો. આ કાર્યમાં તમે માતાજીની હાજરી અને શક્તિ વિશે સભાન બનશો. એક વખત તે વસ્તુ બની જાય, પછીથી બાકીના બધા માટે સમયનો પ્રશ્ન રહે છે અને તમારી અંદર કમિક રીતે સાચી અને દિવ્ય પ્રકૃતિની ઉંકાંતિ થશે.

*

તે તેનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખે અને જો કોઈ પરિણામ આવે તો અમને જાણ કરે. તેની અંદર જે મુશ્કેલીઓ ઉત્પન્ન થઈ છે તે જે પ્રયત્ન કરે છે તેને લઈને સામાન્ય છે અને સ્વાભાવિક પ્રતિકાર તરીકેની છે. આવા પ્રતિકારો સામાન્ય રીતે ઉત્પન્ન થાય છે કારણ કે તેમણે પ્રગટ થવાનું છે જેથી કરીને તેમની સાથે કાર્ય કરીને તેમને બહાર ફેંકી દેવાય. જો તે ખંત રાખે તો તે પ્રમાણે વહેલું યા મોડું બનશે જ. પરંતુ તે પ્રતિકારો સામે સંધર્ષ ન કરવો એ ઉત્તમ છે પરંતુ તેમની પાછળ ઊભા રહેલું અને સાક્ષી તરીકે તેમનું નિરીક્ષણ કરવું, આ ગતિઓનો ઈનકાર કરવો અને દિવ્ય શક્તિને તેમને દૂર કરવા માટે બોલાવવી. પ્રકૃતિનું સમર્પણ કરવું

એ સહેલી વસ્તુ નથી અને તે ઘણો લાંબો સમય લે; પોતાની જતનું સમર્પણ જે માણસ કરી શકે તો તે વધારે સહેલું છે અને એક વૃખત તે થયું તો પ્રકૃતિનું સમર્પણ વહેલું યા મોડું થશે જ. પરંતુ તેને માટે પ્રકૃતિના કાર્યમાંથી પોતાની જતને અલગ કરવી જરૂરી છે અને પોતાની જતને ભિન્ન વસ્તુ તરીકે જેવી જોઈએ. નિરાશ થયા સિવાય કે વિક્ષુબ્ધ થયા સિવાય પોતાની ગતિઓને સાક્ષી તરીકે જેવી એ અનાસક્તિ અને અલગતાની અસર કરવા માટેનો ઉત્તમ માર્ગ છે. આ વસ્તુ તેને કોઈ પણ મદદ આપવામાં આવે તેની ગ્રહણશીલતાની વૃદ્ધિ કરવા માટે સહાયરૂપ થશે અને તે દિવ્ય શક્તિ ઉપર આધાર રાખતો થશે.

*

પ્રકૃતિના રૂપાંતર માટે પ્રથમ પગણું સચેતન બનીને જૂની સપાઠી ઉપરની પ્રકૃતિમાંથી અલગ પડવાનું છે. કારાળ કે આ રાજસિક પ્રાણમય પ્રકૃતિ એ પ્રકૃતિનું સપાઠી ઉપરનું સર્જન છે, તે સાચું સ્વરૂપ નથી; તે ગમે તેટલી જિદ્દી લાગે તોપણ તે એક કામચલાઉ પ્રાણમય ગતિઓનું સંયોજન છે. તેની પાછળ સાચું મનોમય અને પ્રાણમય સ્વરૂપ છે જેને ચૈત્ય પુરુષ ટેકો આપે છે. આ સાચું સ્વરૂપ સ્થિર, વિશાળ અને શાંત છે. પાછા હઠી જઈને અને અલગ થવાથી માણસ આ આંતર પુરુષની શાંતિમાં જીવન ધારણ કરવાની શક્યતા ઉત્પન્ન કરે છે અને સપાઠી ઉપરની પ્રકૃતિ સાથે તર્ફાર બનતો નથી. પાછળથી ચૈત્ય પુરુષની સમજના બળ વડે તથા ઉધ્વોમાંથી આવતી શાંતિ અને શક્તિ વડે સપાઠી ઉપરના સ્વરૂપમાં ફેરફાર કરવો ઘણો સહેલો બની જાય છે.

*

આ બધી વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થાય છે કારાળ કે સ્વરૂપના સચેતન ભાગમાં પ્રકૃતિની ટેવો તરીકે હોય છે અથવા તેઓ ન્યાં ગુપ્ત રીતે પડેલાં છે અને ગમે તે કાળે ઉપર ઉઠી આવે છે અથવા તેઓ બહાર રહેલી વૈશ્વિક પ્રકૃતિમાંથી આવતાં સૂચનો હોય છે જેના પ્રત્યે આપણું વ્યક્તિગત સ્વરૂપ એક પ્રત્યુત્તર આપે છે. કોઈ પણ રીતે તેઓ એટલા માટે ઉપર ઉઠી આવે છે કે તેઓનો સામનો થઈ શકે અને બહાર કાઢી મૂકવામાં આવે તથા છેવટે તેમનો ઈનકાર થઈ શકે જેથી તેઓ પ્રકૃતિને મુશ્કેલી આપી શકે નહિ. તેઓ જેટા પ્રમાણમાં મુશ્કેલી આપે છે તેનો આધાર તેમની સાથે કહી રીતે કામ લેવામાં આવે છે તેના ઉપર હોય છે. પ્રથમ સિદ્ધાંત તેમનામાંથી અલગ થઈ જવું, તેમની સાથે તર્ફાર ન બનવું, તેમને પોતાની સાચી પ્રકૃતિના એક ભાગ તરીકે મંજૂરી ન આપવી પરંતુ તે વસ્તુઓ આપણા ઉપર લાદવામાં આવી છે એવી રીતે જેવું અને તેમને વિશે એમ કહેવું, “આવું નથી અથવા મારી નથી – આ વસ્તુનો હું બિલકુલ ત્યાગ કરું છું.” માણસને પોતાના સ્વરૂપના અંદરના એક

ભાગ વિશે એવી અનુભૂતિ થાય છે જે તેમની સાથે તર્ફુપ હોતો નથી, જે મજ્જમ રહે છે અને કહે છે, “આ સપાઈ ઉપર મુશ્કેલી આપે, પરંતુ તે મારો સપર્શ કરશે નહિ.” જો આ અલગ સ્વરૂપની અનુભૂતિ થાય, તો અધી મુશ્કેલી પૂરી થઈ જાય — એક શરતે કે ત્યાં એક એવો સંકલ્પ હોય જે ફક્ત અલગ જ થવાનો ન હોય પરંતુ સપાઈ ઉપરની પ્રકૃતિમાંથી અપૂર્ણતાનો પણ ત્યાગ કરે.

*

તમારે આત્મા વિશે કાયમ સભાન રહેવું જોઈએ અને તમોગ્રસ્ત પ્રકૃતિને આત્મા તરીકે અનુભવવી ન જોઈએ પરંતુ એક કરણ તરીકે ગાળવી જોઈએ જેને આત્માના સંવાદમાં મૂકવાની છે.

*

અહંકાર, કામનાઓ, પ્રકૃતિની ખામીઓ દરેક માણસમાં લગભગ એકસરખાં જ હોય છે. પરંતુ એક વખત માણસ તેમના વિશે સચેતન બને અને તેમાંથી મુક્ત થવાનો તેનામાં સંકલ્પ હોય, તો પછી માણસે તે સંકલ્પને ટકાવી રાખવાનો હોય છે અને પછી કોઈ ખરેખર જોખમ રહેશે નહિ. કારણ કે તમે શરૂઆત કરી છે તે રીતે કોઈ માણસ સચેતન બનવાની શરૂઆત કરે, અને કોઈક વસ્તુ જે ગુપ્ત રહેલી હતી તે અંદરમાંથી ઊઠી આવે, તો તેનો અર્થ કે તમારી પ્રકૃતિ ઉપર માતાજીની કૃપા છે અને તેમનું બળ કાર્ય કરી રહેવું છે અને તમારું આંતરસ્વરૂપ માતાજીના બળને આ બધી વસ્તુઓમાંથી મુક્ત કરવામાં મદદ કરી રહ્યું છે તેથી તમારે દુઃખી કે નિરાશ ન થવું અથવા કોઈ વસ્તુનો ડર ન રાખવો પરંતુ જે બહાર આવે તેમના તરફ સ્થિરતાથી જોયા કરવું અને એવો સંકલ્પ રાખવો કે તેમણે પૂર્ણ રીતે કાયમ માટે ચાલ્યા જવું પડશે. માતાજીના બળના કાર્ય સાથે અને ચૈત્ય પુરુષ તે બળને સહાય કરે તેને લઈને બધું જ બની શકશે અને ચોક્કસ થશે જ. આ વિશુદ્ધ એટલા માટે કરવામાં આવે છે કારણ કે ભવિષ્યમાં પછીથી કોઈ મુશ્કેલી ઉત્પન્ન ન થાય જેમ બીજાઓમાં બન્યું છે કારણ કે તેમનામાં વિશુદ્ધ થયેલી નહિ — જેથી કરીને ઊર્ધ્વતર ચેતના એક વિશુદ્ધ પ્રકૃતિમાં આવે, અને આંતર રૂપાંતર મજ્જમ રીતે બની શકે, એટલા માટે શક્ષા અને હિંમતથી આગળ વધો, અને માતાજી ઉપર આધાર રાખતા રહો.

*

તમે જે બધું અહીં લખેલું છે તે પૂરેપૂરું સાચું છે. તે એવું જ છે. આ બધાં બળોથી પાછળ હઠી જઈને, તેમનાથી આકર્ષણ પામ્યા સિવાય કે વિક્ષુબ્ધ થયા સિવાય રહેવાથી માણસને મુક્તિ મળે છે, તે તેમનું જૂઠાણું અથવા અપૂર્ણતાઓ જુએ છે અને ઊર્ધ્વમાં ચડીને તેમના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરે છે. જે ચેતના અગ્રભાગે આવે છે તે યા તો ચૈતસિક ચેતના અથવા આધ્યાત્મિકરાણ થયેલું મન હોય છે — કદાચ

તે પહેલી વસ્તુ છે.

*

માતાજીએ ને વાત કરી તે આત્મ-પૃથક્કરણની કે વિભાજનની નહોતી; તે મનોમય વસ્તુઓ હોય છે ને નિર્જીવ વસ્તુઓ સાથે કાર્ય કરી શકે છે અથવા જીવંતને મૃત બનાવે છે - તેઓ આધ્યાત્મિક પદ્ધતિઓ નથી. માતાજીએ ને વાત કરી તે પૃથક્કરણની નહોતી, પરંતુ પોતાની જતને જોવાની અને સ્વરૂપની અને પ્રકૃતિની જીવંત ગતિઓની હતી, આપણા સ્વરૂપના તખતા ઉપર ને વ્યક્તિત્વાઓ અને બળો ગતિ કરે છે તેમનું સ્પષ્ટ નિરીક્ષણ કરવાની, તેમના હેતુઓ, તેમના આવેગો, તેમની શક્યતાઓને જોવાની છે. તે નિરીક્ષણ કોઈ નાટક અથવા નવલકથને જોવામાં અને સમજવામાં નેટલો રસ પડે તેટલું રસપ્રદ છે, કંઈ રીતે આપણી અંદર વસ્તુઓને કરવામાં આવે છે તેનું જીવંત દર્શન અને સમજ છે. તે વસ્તુ આ આંતરિક વિશ્વ ઉપર જીવંત સ્વામીત્વ લાવે છે. આવી વસ્તુઓ ત્યારે જ નિરસ બને છે જ્યારે વ્યક્તિ તેમની સાથે પૃથક્કરણની અને બુદ્ધિયુક્ત પ્રમાણોવાળા મનથી કાર્ય કરે છે. પરંતુ જ્યારે માણસ દર્શન અને અંતઃપ્રેરણથી જીવનની ગતિ તરીકે જુઓ ત્યારે નિરસ હોતું નથી. જો તમારામાં તેવું નિરીક્ષણ હોત (આંતરિક આધ્યાત્મિકતામાંથી, બાહ્ય બુદ્ધિથી અને નૌતિક દાયિત્વિદુમાંથી નહિ) તો તમારી મુશ્કેલીઓમાંથી મુક્ત થવું સાપેક્ષ રીતે સહેલું બનત. દા.ત. તમે તાત્કાલિક શોધી શક્યા હોત કે અહીંથી નાસી જવાની આ બુદ્ધિવિહીન શીધ્રવૃત્તિ કુયાંથી આવી, અને તેનો તમારા ઉપર કાબૂ ન હોત. અલબત્તા, તે ઉત્તમ રીતે અસર-કારક બની શકે જ્યારે તમારી પ્રકૃતિની લીલામાંથી તમે પાછા હઠી જાઓ અને એક સાક્ષી-નિયંત્રક બનો અથવા દષ્ટા-અભિનેતા-વ્યવસ્થાપક બનો પરંતુ તે વસ્તુ ત્યારે બને જ્યારે તમે આ પ્રકારની સ્વ-દર્શનની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરો.

એવો ડર કે આ વસ્તુ શુષ્ક અથવા દર્શનક બનશે એ વિચાર બિન-સમજુબુદ્ધિનો છે.

*

તમે તમારા બૌદ્ધિક - નૌતિક આંતર આત્મદર્શનની વિચારધારાને વળગી રહે છો ? શુષ્ક છે ? પોલીસમેન છે ? ગુનહેગાર છે ? મહાન સ્વામી છે ? જો તે પ્રમાણે હેતુ તો તે આત્મદર્શન બનતું અટકી જય - કારણ કે સાચા આત્મદર્શનમાં કોઈ પોલીસગીરી નથી અથવા ગુનહેગારનું સામ્રાજ્ય બિલકુલ નથી. ને બધું બૌદ્ધિક-નૌતિક સદ્ગુણ - અને પાપની વસ્તુ છે, જે બાહ્ય જીવન માટે વ્યાવહારિક મુલ્યની ફક્ત મનોમય રૂચના છે પરંતુ સાચાં આંતર મૂલ્યોનું સત્ય નથી. સાચા આત્મ-દર્શનમાં આપણે ફક્ત સંવાદો અને અસંવાદો જોઈએ છીએ અને જોટી નોંધોને સાચી બનાવીએ છે અને તેમની જગાએ સાચી નોંધો મુકીએ છીએ. પરંતુ હું તે વસ્તુ

સત્યને માટે કહું છું, તમે આત્મદર્શનનો પ્રયત્ન કરો તેના માટે તમને સમજવવા માટે નહિં; કારણ કે જે તેના વિશેના આવા વિચારોથી તમે કાર્ય કરો તો તમે ચોક્કસ પોલીસમેનના પાયાની રીત અપનાવો અને તમે મુશ્કેલીમાં આવો જાઓ. બીજું સ્પષ્ટ રીતે જ યોગમાં તમે પિયાનો બનવાનું પસંદ કરો છો, નહિં કે પિયાનો-વાદક, જે બરાબર છે પરંતુ તેમાં સંપૂર્ણ આત્માર્પણ હોવું જોઈએ અને તેમાં પરમ સંગીતકાર અને સંવાદદાતાનો પ્રક્ષેપ હોયો જોઈએ. ભલે તે પ્રમાણે થાઓ.

દરેક માણસ આવી એકબીજથી વિરોધી વસ્તુઓથી ભરેલો છે, કારણ કે તે એક બેશક માણસ છે, પરંતુ બિનનબિનન વ્યક્તિત્વોનો બનેલો છે – વિવિધ વ્યક્તિત્વાઓનાં દર્શનનું અત્યારે મનોવૈજ્ઞાનિકોને સારી રીતે જ્ઞાન થયું છે – જેઓ એક બીજા સાથે સામાન્ય રીતે અસહમત થાય છે. જ્યાં સુધી માણસ એક પ્રમુખ હેતુમાં એકતાનું લક્ષ્ય નહિં રાખે, જેવું કે પરમાત્માની શોધ અને આત્મ-નિવેદન, ત્યાં સુધી તેઓ કોઈ પણ રીતે એક સાથે કામ ચલાવ્યો, એકબીજાની ફેરબદલી કરીને અથવા તકરાર કરીને અથવા ગોટાળા કરીને અથવા એક નેતાગીરી સ્વીકારીને અને બીજાઓને ગૌણ ભાગ આપીને ફરજ પાડીને – પરંતુ એક વખત તમે તેમને એક જ લક્ષ્યમાં એકત્રિત કરવા પ્રયત્ન કરો તો મુશ્કેલી સ્પષ્ટ રીતે દેખાઈ આવશે.

૭

તમારે બાધ્ય વસ્તુઓ ઉપર એટલો બધો આધાર રાખવો ન જોઈએ; આ વલાણથી તમે સંજોગોને વધારે પડતી અગત્ય આપો છો. હું એમ નથી કહેતો કે સંજોગો મદદ યા વિધન ન કરે – પરંતુ તે સંજોગો છે, આપણી અંદર રહેલી મૂળભૂત વસ્તુઓ નહિં અને તેમની મદદ અથવા તેમનાં વિધનો બહુ અગત્યનાં નથી. યોગમાં, જેવી રીતે દરેક મહાન અથવા ગંભીર માનવ પ્રયત્નમાં બને છે તેમ, કાયમ વિરોધી પ્રક્ષેપો અને પ્રતિકૂળ સંજોગો આવે છે જેમના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાનો હોય છે. તેમને વધારે પડતી અગત્ય આપવાથી તેમની અગત્ય વધે છે અને તેમનો ગુણાકાર કરવાની શક્તિ વધે છે જાણે કે તેમની પોતાની અંદર વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરીને તેઓ વારંવાર આવે છે. તેમનો સમતાથી સામનો કરવાથી – જો માણસ તેમની વિરુદ્ધ પ્રકુલ્પિત ખંત ન રાખી શકે અને આત્મશક્ષાવાળો સંકદ્પ ન રાખી શકે – તેમની અસર અને અગત્ય ઘટે છે અને છેન્ટે, જો કે તાત્કાલિક નહિં, પણ માણસ તેમની જીદ અને પુનરાવર્તનમાંથી મુક્ત બને છે. એટલે યોગમાં સિદ્ધાંત છે આપણી અંદર કઈ વસ્તુ નિશ્ચિન છે તેને ઓળખવી – કારણ કે તે વધારે જિંડું સત્ય છે – તેને બરાબર ગોઠવી લેવું અને બાધ્ય સંજોગો સામે આંતર સામર્થ્યનું સ્થાપન કરવું. શાક્ત ત્યાં છે – સૌથી નિર્બંધ માણસમાં પણ; માણસે તેને શોધી લેવાની છે, તેને ખુલ્લી કરવાની

છે અને તેને સમગ્ર મુસાફરી અને યુદ્ધ ઉત્તેજણ અગ્રભાગે રાખવાની છે.

*

રક્ષણની વ્યવસ્થા એટલે એવી કબૂલાત કે આંતર વિગ્રહનું અસ્થિતત્વ છે.^૧ સાધકના દાખિબિંદુથી વ્યક્તિએ આંતર વિગ્રહની શક્તાને મંજૂરી ન આપવી જોઈએ. સાધકે કાયમ યાદ રાખવું જોઈએ કે દરેક વસ્તુનો આધાર આંતરિક વલણ ઉપર છે, જે તેને પરમાત્મામાં પૂર્ણ વિશ્વાસ હોય, તો તેને માલૂમ પડશે કે દિવ્ય કૃપા તેની પાસે દરેક પગલે સાચી વસ્તુ કરાવશે. દા.ત. જે ઘરમાં રહેવું જોખમરૂપ હશે તો તેને ઘર છોડાવશે; દિવ્ય કૃપા જોખમમાંથી મુક્ત થવા માટે તેને સાચી વસ્તુ કરવા માટે જ પ્રેરણા આપશે. પરંતુ તેવી રીતે વસ્તુ બનવા માટે તમારી અંદર ઊંડાં મૂળ નાખેલી શક્ષા હોવી જોઈશે જે તેના સમગ્ર સ્વરૂપમાં પ્રસરી ગયેલી હશે, અને તમારી અંદર બીજી કોઈ પણ વિરોધી વસ્તુ ન હોવી જોઈએ. તે ઉપરાંત તમારી પોતાની અંદર એવી શક્ષા હોઈ શકે પરંતુ તમારી આચરપાસ એવા બીજ માણસો હશે, જેઓ તમારા વલણમાં ભાગીદાર નહિ હોય. તેમની મધ્યમાં હોચાથી તમને બાધ્ય પગલાંઓ ભરવાની ફરજ પડશે, એક સુરક્ષા વ્યવસ્થામાં જોડાવું પડશે, જે રીતે તમે કહો છો તે પ્રમાણે તેમ છતાં તમારે એટલું સમજાવું પડશે કે તમારું આંતરવલણ અને શક્ષાની જ અગત્ય છે. બધાં બાધ્ય પગલાં એટલે કાંઈ નહિ, તેઓ બિલકુલ નિષ્ફળ સાબિત થાય; કેવળ દિવ્ય કૃપા જ તમારું રક્ષણ કરે છે.

*

તે મુશ્કેલીમાંથી નાસી જવાથી ઉત્પન્ન થયેલી અગવડ છે – તે એક માણસની ખાછા પડે છે. અથવા માણસ પોતાની અંદર તેને ધારણ કરે છે, કારણ કે મુશ્કેલી સાચી રીતે અંદર છે, બહાર નહિ. બાધ્ય સંઝેગો તેને પ્રગટ થવાની તક આપે છે અને જ્યાં સુધી આંતર મુશ્કેલી ઉપર વિજય પ્રાપ્ત ન થયો હોય, ત્યાં સુધી એક યા બીજી રીતે સંઝેગો ઉત્પન્ન થયા જ કરશે.

*

‘ક’ની સાથે બનતી આ બધી વસ્તુઓ બને છે તેના માટે તે સાચું કારણ છે. જ્યારે પ્રકૃતિમાં કોઈક એવી વસ્તુ હોય જેમાંથી મુક્ત થવાનું હોય. ત્યારે તેમાં કસોટી લેનારી ઘટનાઓ બને છે અને સાધક તેમના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત ન કરે અને મુક્ત ન થાય ત્યાં સુધી તે પ્રમાણે બને છે. જ્યારે માણસ સરચાઈપૂર્વક જીત મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે આ વસ્તુ ખાસ બને છે. માણસને ખબર પડતી નથી કે વિરોધી બળો તેના નિશ્ચયને તોડી પડે છે કે તેના નિશ્ચયની પરીક્ષા કરે છે કારણ કે તેઓ તે કરવાનો હક કરે છે, કે પછી દેવતાઓ કે પ્રમાણે કરે છે જેથી પ્રગતિ જડપી થાય

૧. ભારતના ભાગલા પહેલાં બંગાળમાં તોઝાનો થયાં તે સમયે લખાયેલું.

અથવા ને ફેરફારની પાછળ અભીખસા રાખીએ છીએ તે ચોક્કસ છે કે કેમ. જ્યારે માણસ બીજું દાખિલિંદુ સ્વીક્ષણ ત્યારે તે સૌથી વધારે મદદ કરે છે.

*

તમે બિલકુલ સાચા છો – તમારે તે માર્ગ બેબો જોઈએ, કે અહીં પ્રકૃતિમાં રહેલા આ વિધન ઉપર વિજ્ય પ્રામ કરવા માટે તમને તક આપવામાં આવેલી છે. જ્યારે માણસ સાધના કરે છે ત્યારે એ વસ્તુ સતત દેખાઈ છે કે જ્યાં સુધી કોઈ અગત્યની ક્ષતિ કચાંક રહેલી હોય છે ત્યારે સંજોગો એવી રીતે બને છે કે તે ક્ષતિને ઉપર ઊઠી આવવાનો ત્યાં સુધી પ્રસંગ બને છે. જ્યાં સુધી તેને સ્વરૂપમાંથી બહાર ફેંકી દેવામાં આવી ન હોય. જો માણસ આ સંજોગાને પારગામી દાખિલથી જોઈ શકે અને તે ક્ષતિ ઉપર વિજ્ય પ્રામ કરવાની તક અને પડકાર તરીકે જુએ તો વ્યક્તિ ઘણી ઝડપથી પ્રગતિ કરી શકે છે.

બીજ મુદ્દા ઉપર, બીજાઓની ટીકાના સંબંધમાં તમે ધારું સારું વલણ તથા સમજણ પ્રામ કર્યાં છે; પરંતુ આ વસ્તુને જો કોઈ હોય તો તેમનાં જોટાં કાર્યો માટે પણ વિસ્તાર કરવાની જરૂર છે. કારણ કે જો ક્ષતિઓ તેમની પ્રકૃતિમાંથી વહેતી હોય તો તેને જોવું અને સમજવું પૂરતું છે – બન્ને વસ્તુઓને આ એક જ નિયમ લાગુ કરવો જોઈએ.

*

મુશ્કેલીથી દૂર નાસી જવાથી મુશ્કેલી ઉપર વિજ્ય પ્રામ થઈ શકતો નથી.

આ બધી વસ્તુઓ તમે તમારી જત સાથે જોટું વલણ લીધું તેમાંથી આવે છે. તમારે તમારી જતને પશ્ચાત્તાપ કરીને અને મૂંઝવતા વિચારો કરીને રીબાબવી નહિ. તેનાથી મુશ્કેલી ઉપર વિજ્ય પ્રામ થશે નહિ. તમારે તમારી જત ઉપર ખૂબ સ્થિરતાથી અને સ્થિર અને મક્કમ નિશ્ચય વડે સીધે સીધી નજર કરવી અને પછી પૂર્ણ શાસ્ત્ર અને પરમાત્મા ઉપર આધાર રાખીને પ્રકુલ્પિતતાથી અને હિંમતથી આગળ ચાલવું અને પ્રભુકૃપામાં શાસ્ત્ર રાખીને, ગંભીરતાપૂર્વક અને જગરૂકપણે ચૈત્ય પુરુષ ઉપર તમારી જતને સ્થિર કરી, વધારે અને વધારે પ્રેમ અને આનંદને નીચે ઉત્તરવા પુકાર કરવો અને માતાજી પ્રત્યે વધારે અને વધારે અભિમુખ થવું તે જ સાચો માર્ગ છે – અને બીજો કોઈ માર્ગ નથી.

*

એ પણ ડાખાપણ ભર્યું છે કે તમે તે જગા ઉપર તમારી જતનું સમાધાન કરી લીધું છે અને ત્યાં રહેલી પરિસ્થિતિ સાથે કામ લેવામાં સામર્થ્યની અનુભૂતિ કરો છો. આજુબાજુની પરિસ્થિતિઓ સાથે સમાધાનકારી વલણ અને સંવાદની અમુક

શક્તિ જરૂરી છે — તમારામાં તે બળવાન હતી અને તેને લઈને તમે જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં ત્યાં સફળ થયા છો. પહેલાંની સિથિતમાંથી પાછા હઠવાની કિયાએ તમને શિથિલ અને વિષાદ્યુક્ત કર્યો અને તમારી અંદર રહેલી આ શક્તિમાં બગાડ કર્યો. હવે તમારા નવા વલાણથી મને આશા છે કે તે પાછી ફરશે અને તમારી બધી મુશ્કેલીઓનો ઉકેલ લાવશે.

અમે તમને અમારા આશીર્વાદ મોકલીએ છીએ. ઊર્ધ્વમાં રહેલી દિવ્ય શક્તિ પ્રત્યે તથા અમારી અહીંથી મોકલાતી સહાય પ્રત્યે તમારી જતને કાયમ ખુલ્લા રાખો અને બધી મુશ્કેલીઓ મક્કમ અને સમર્પ રહો — ને મુશ્કેલીએ છજુ પણ બાધ્ય જીવન અથવા સાધનામાં રહેલી હોય. આ શરતોએ વિજ્ય કાયમ ચોક્કસ છે.

*

વિષાદ મૂખ્ય છે અને આત્મહત્યાની વાત નિરર્થક છે. છતાં કોઈ માણુસ હોકર ખાય તોપણ જ્યાં સુધી માણુસ અલીખસા રાખે છે ત્યાં સુધી દિવ્યકૃપા ત્યાં રહેશે અને છેવટે તેને આરપાર દોરી જરો.

*

આત્મહત્યા એ મૂર્ખ ઉકેલ છે; તે શાંતિ આપશે એમ વિચારવામાં બિલકુલ ભૂલ કરે છે. તે તેની મુશ્કેલીઓને તેની સાથે અસ્તિત્વની વધારે દુઃખદાયક પરિસ્થિતિમાં પેલે પાર લઈ જરો અને પૃથ્વી ઉપરની બીજી જિંદગીમાં તેમને પાછી લાવશે. એક જ ઉપાય છે — આવા નિરાશાજનક વિચારોને ફેંકી દેવા અને સ્પષ્ટ સંકલ્પથી જીવનનો સામનો કરવો જેથી કરીને જીવનના ધ્યેય તરીકે અમુક નિશ્ચિત કાર્ય થઈ શકે અને જીવનમાં સિથર અને સક્રિય બહાદુરી આવે.

*

સાધના શરીરમાં કરવાની છે, અને શરીર વગર આત્મા દ્વારા તે થઈ શકે નહિ. જ્યારે શરીર પડી જય ત્યાર પછી આત્મા બીજા જગતોમાં ભટકે છે — અને પછી છેવટે બીજા જીવનમાં અને બીજા શરીરમાં આવે છે. પછી ને કોઈ મુશ્કેલીઓનો તેણે ઉકેલ કર્યો નથી હોતો તે ફરીથી નવા જીવનમાં ભેટે છે. તેથી શરીર છોડી દેવાનો શો અર્થ છે?

તે ઉપરાંત, જે માણુસ જાણીબૂઝુને શરીરને ફેંકી હે છે તો તે માણુસ અન્ય જગતોમાં બહુ સહન કરે છે અને પછીથી જ્યારે નવીન જન્મ લે છે ત્યારે તે વધારે ખરાબ પરિસ્થિતિઓમાં હોય છે, સારી નહિ.

એકમાત્ર સમજપૂર્વકની વસ્તુ આ જન્મમાં અને આ શરીરમાં મુશ્કેલીઓનો સામનો કરી લેવો અને તેમના ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવો.

*

સાધનામાં સફળ થવા માટે મૃત્યુ પામવું એ સાચો માર્ગ નથી. જે તમે તે રીતે મૃત્યુ પામો, તો પછી કૃતીને તેની તે જ મુશ્કેલીઓ આવશે અને કદાચ ઓછા અનુફળ સંજોગોમાં.

સાધનામાં સફળ થવાનો માર્ગ નિરાશ ન થવાનો છે, હક્કું સરળ રીતની અને સરચાઈપૂર્વકની અભીષ્ટા કરવી જેથી કરીને માતાજીનું બળ તમારી અંદર કાર્ય કરી શકે અને ઉધ્વર્માં જે વસ્તુ છે તેને નીચે લાવી શકે. આ સાધનામાં કોઈ પણ માણસ પોતાની શક્તિની સફળ થયેલો નથી. માતાજી પ્રત્યે ખુલ્લા થવું અને નમનીય બનવું એ એકમાત્ર જરૂરી વસ્તુ છે.

*

તે સાચું નથી. જિંદગીને ફેંકી દેવાથી પછીના સમય માટે સંજોગો સુધરતા નથી. આ જીવનમાં અને આ શરીરમાં જ માણસે વસ્તુઓ કરી લેવી જોઈએ.

*

વારુ, તે સાચા પ્રકારની અચંચળતા નથી. નિર્વિશ્શિષ્ટની શાંતિમાં કોઈક અર્થ રહેલો છે, પરંતુ ખલાસ થઈ ગયેલી પ્રકૃતિમાંનું મૃત્યુ એ બિલકુલ મુક્તિ નથી.

*

સાચો આરામ શાંતિ અને નીરવતા અને કામનાઓની ગેરહાજરીના પાયા ઉપર રચાયેલ આંતર જીવનમાં રહેલો છે. બીજો કોઈ પણ આરામ નથી – કારણ કે તેના વગર પણ માણસ તેમાં રસ લે યા ન લે તો પણ મથીન ચાલ્યા કરે છે. આંતર-મુક્તિ એ જ એક ઉપાય છે.

<

યોગમાં સફળતાની આશા દ્વારા દેવા માટે તમારે કોઈ કારણ નથી. તમને જે અત્યારે નિરાશાની લાગણી થાય છે તે કામચલાઉ છે અને તે દરેક સમર્થ સાધક ઉપર એક યા બીજ સમયે અથવા પછીથી પણ ધારી વખત આવે છે. એકમાત્ર જરૂરી વસ્તુ છે સ્વરૂપના જગત ભાગ સાથે પકડી રાખવાની, બધાં વિરોધી સૂચનોનો ઈનકાર અને સાચી શીક્ષિત પ્રત્યે તમે જેટલા ખુલ્લા થઈ શકો એટલા ખુલ્લા થઈને રાહ જોવી અને જ્યાં સુધી આ કટોકટી અને ફેરફાર, જેનો નિરાશા એક ભાગ છે, તે પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી રાહ જોવી. જે સૂચનો તમારા મનમાં આવે છે અને એમ કહે છે કે તમે યોગ માટે યોગ્ય નથી અને તમારે તમારા સામાન્ય જીવનમાં પાછા ચાલ્યા જવું જોઈએ તે બધા વિરોધી મૂળમાંથી આવે છે. આવા વિચારોને નિર્મન પ્રકૃતિની શોધો તરીકે ઈનકાર કરવા જોઈએ; કદાચ અવિદ્યાયુક્ત મનને તેઓ માની શકાય તેવા દેખાવો જેવા આવે તો પણ તેઓ ખોટા હોય છે, કારણ કે તેઓ પસાર

ગતિની અતિશયોક્તિ કરે છે અને તેમને નિશ્ચિયક અથવા ચોક્કસ સત્ય તરીકે રજૂ કરે છે. તમારે એક જ સત્યને પકડી રાખવાનું છે, દિવ્ય શક્યતાઓનું તમારું સત્ય અને ઉધ્વ્ય પ્રકાશનો તમારી પ્રકૃતિને કરેલો સાદ. તમે તે પકડી રાખો, અથવા કામચલાઉ રીતે ખસી જાઓ, તોપણ તેના તરફ સતત પાછા ફરો. બધી જ મુશ્કેલીઓ અને વિધનો અને ઠોકરો હોવા છતાં તે પોતે સાચું સાબિત થશે. તમારી કમિક રીતે ખુલ્લી થતી આધ્યાત્મિક પ્રકૃતિની સાથે જે કોઈ વસ્તુ પ્રતિકાર કરે છે. તે સમય જતાં અદશ્ય થશે.

તમારા પ્રાણમય ભાગનું ઝુપાંતર અને સમર્પણ જરૂરી છે. તેણે ઉચ્ચતમ સત્યની માગણી કરવાનું શીખવું પડશે અને તેના નિમ્ન પ્રકારના આવેગો અને કામનાઓના સંતોષ માટે આગ્રહ રાખવાનું છોડવું પડશે. આ પ્રાણમય સ્વરૂપનું જોડાણ આધ્યાત્મિક જીવનમાં સમગ્ર પ્રકૃતિનો પૂર્ણ સંતોષ અને આનંદ લાવે છે. જ્યારે તે ત્યાં હોય ત્યારે, સામાન્ય અસ્તિત્વમાં પાછા ફરવા માટેનો વિચાર પણ અશક્ય હોય છે. દરમિયાન મનોમય સંકલ્પ અને ચૈતસિક અભીષ્ટા તમારાં મદદગાર હોવાં જોઈએ; જે તમે આગ્રહ રાખો તો પ્રાણ છેન્ટે તાબે થશે અને તેમાં ઝુપાંતર આવશે અને સમર્પણ કરશે.

તમારા મન અને હૃદયને દિવ્ય સત્ય માટે જ, અને કેવળ તેના જ માટે જીવા માટેના નિશ્ચય ઉપર ચોંટાડી હો; તેનાથી વિરુદ્ધ દરેક વસ્તુનો ઈનકાર કરો અને નિમ્ન કામનાઓથી મુખ ફેરવી લો; દિવ્ય શક્તિ પ્રત્યે તમારી જતને ખુલ્લી કરવાની અભીષ્ટા રાખો અને બીજી કોઈ પણ વસ્તુ માટે નહિ. આ વસ્તુ પૂર્ણ સરચાઈથી કરો અને અત્યારની તથા જીવાંત મદદની તમારે જે જરૂર છે તે નિષ્ફળ જરૂરો નહિ.

*

આધ્યાત્મિક જીવન માટે એક મજૂમ સંકલ્પ હોવો જોઈએ. તે જ બધી મુશ્કેલીઓ ઉપર વિજ્ય પ્રામ કરી શકે.

*

કોઈ નિરાશા નથી સિવાય કે જ્યારે સંકલ્પ વધારે ખરાબ માર્ગને પસંદ કરે.

*

તમે શા માટે એ જોઈ શકતા નથી કે આ સ્થિતિ એ સાચી ચેતના નથી, પરંતુ આચાદિત સત્ય છે, એવું આચાદન જેની તમે મજૂમ રીતે દૂર કરવા માટે પસંદગી કરો તો દૂર કદી શકો. તમે જે અહીં અભિવ્યક્ત કરો છો તે સમજની ખામી નથી, પરંતુ સંકલ્પની ખામી છે – અને આ સંકલ્પની ખામી તમારી પોતાની

નથી, પરંતુ નિમ્ન ચેતનાઓ તમારા ઉપર બળજરીથી લાદેલી છે. તે તમારા ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરે છે અને તમારી લાગણી અને જ્ઞાનનાં સાચાં મૂલ્યોનો કુમ બદલી નાખે છે. તમારા સવફુપને મુજ્જ થવું છે અને પ્રકાશમાં શાંતિ અને સુખ જોઈએ છીએ – પરંતુ આ જૂઠાણું તમારા બાહ્ય મન ઉપર પકડ જમાવે છે અને તે તમારી અંદર અંધકાર નાખે છે, દુઃખી કરે છે, બંડ કરાવે છે અને તમારી જત ઉપર ધિક્કાર કરાવે છે અને તમારે જીવનું નથી એવી ઈરછા કરાવે છે. આવી લાગણીઓ, આવો વિકૃત સંકલ્પ પ્રકૃતિની સામાન્ય લાગણીઓથી વિરુદ્ધ છે અને તે “સાચો” અને બરાબર હોઈ શકે નહિ. તમને દંભ કરવાનું કોઈ કહેતું નથી – અમે તમને ખોટી વિકૃતિઓ અને ખોટી ગતિઓ અને અવિઘાનો ઈનકાર કરવાનું કહીએ છીએ, અને તમારી પાસે તેઓ જેમ કરવવા માગે છે તેમને તમે ટેકો ન આપો. તમારી પ્રકૃતિના ધર્મ તરીકે આ વસ્તુઓને સ્વીકારવામાં કોઈ બહાદુરી કે ઉમદાગીરી નથી, તેમજ ઊંઘ્રીંતર સત્ય માટે અભીષ્ટા કરવી એ હલકી કે નિર્બંધ વસ્તુ નથી અને તે પ્રમાણે કાર્ય કરવા માટે પ્રયાન્ત કરો અને નેને તમારી પ્રકૃતિનો ધર્મ બનાવો.

*

તેની મુશ્કેલીઓ અને તકલીફ માટે એવું છે કે જો તે એમ નહિ સમજે કે તેઓ અંદરથી અને નહિ કે બહારથી આવે છે તો તેમના ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાની ઓછી આશા છે. તે તેની પ્રાણમય પ્રકૃતિની નિર્બંધતા છે, તેના નાડી-સવફુપની અકુશળ અસહાયતા છે, જીરનનો સામનો કરીને મુશ્કેલીઓ ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાને બદલે તે કામ સહન કરે છે અને ફરિયાદ કરીને નિસાસા નાખે છે. આવું વલણ તેની મુશ્કેલીઓને ઉકેલ વગરની અને જીવંત રાખે છે. આ એવો સ્વભાવ છે જેમાં દેવો પણ મદદ કરશે નહિ કારણ કે તેઓ જાણે છે કે મદદ બિન-ઉપયોગી છે, કારણ કે તે વસ્તુનો સ્વીકાર થશે નહિ અથવા તેને બગાડી નાખવામાં આવશે અને વેડફાઈ જશે; અને જે બધું જગતમાં રાજ્યસ્ક્રિપ્ટ અને આસુરિક છે તે આવી પ્રકારની પ્રકૃતિ ઉપર ધિક્કાર કરે છે અને પગની નીચે ઢૂંઢી નાખે છે.

જો તે નિર્બંધતા અને ધાંધદ તથા ઉગ્રતા વગર સ્થિર સામર્થ્ય અને શાંત હિંમત રાખતાં શીખ્યો હોત, જેના પાયામાં દિવ્ય મદદમાં શક્ષા રાખી હોત તો તેને અહીંથી અને માતાજીના બળ પ્રત્યેના ખુલ્લાપણાથી કાયમ એવી વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ હોત જેણે સમયસર આ બધી વસ્તુઓને સ્થિર કરી હોત. પરંતુ તેને જે કોઈ મદદ આપવામાં આવે તેનો લાભ લઈ શકે નહિ કારણ કે તેની પ્રાણમય પ્રકૃતિ પોતાની નિર્બંધતામાં રસ વે છે અને અથંકારથાજીની રીતે નિર્બંધતાને અભિષ્યક્ત.

કરે છે, જેને તેણે ધિક્કારથી ફેંકી દેવી જોઈએ. જ્ઞાને કે પુરુષત્વ માટે તે નકામી વસ્તુ હોય અને સાધક માટે અયોગ્ય વસ્તુ છે. જે તેનો તે ઈનકાર કરે તો તેનામાં તે શક્તિ ગ્રહણ કરી શકે અને જીવનમાં ઊભો રહી શકે અથવા સાધનામાં પ્રગતિ કરી શકે.

*

તે એટલા માટે છે કે તમે પોતે જ અસ્વસ્થ, બેચેન, વિલક્ષ્ણ અને અનિર્ણિત છો કે અમે અંતિમ નિર્ણય લઈ શકતા નથી.

*

જે તમે તમારી નિર્બંધતાનો સ્વીકાર કરો એટલે કે તે વસ્તુને પોતાને સ્વીકારો-તમારી પ્રકૃતિનો થોડો ભાગ સ્વીકારે છે અને તમે તેને તાબે થાઓ છો. તો પછી તમારે શું કરવું તેનો અમારો કહેવાનો શો અર્થ? તમારા પ્રાણનો તે ભાગ કાયમ તે પ્રમાણે કહેશે, “હું તે પ્રમાણે કરવા બહુ અશક્તિમાન હતો. તેમાંથી બહાર નીકળવાનો એકમાત્ર માર્ગ છે કે તમારે નબળા રહેવાનું અટકી જવું, તમારો આ લાગણીશીલ સ્વભાવ છે તેને કાઢી નાખવો, નિર્બંધતાની જગાએ સામર્થ્યને મુકવું અને તેને સ્થિર અને ગંભીર હેતુથી અમલમાં મુકવું. જે અમે તમને, જેનામાં આ વસ્તુ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાનો સાધનાનો પાયો છે, તેમને કામમાં ન લઈ શકીએ તો તમે જેવી રીતે અપેક્ષા રાજો કે અમે ‘ક્ષ’ ને તે કરવા માટે પ્રાપ્ત કરી શકીએ, જે એમ કહે છે કે તેનામાં કોઈ પાયો નથી પણ હજુ તરતો માણસ જ છે?

*

માતાજીની અને મારી મદદ તમારે માટે કાયમ છે જ. તમારે પૂર્ણ રીતે તેના તરફ વળવાનું છે અને તે તમારા ઉપર કાર્ય કરશે.

*

તમારા માર્ગની વર્ણે વિધનરૂપ તમારી અયોગ્યતા વિશેના ખોટા આવા વિચારો છે, તમારી અંદર રહેલી ખોટી વસ્તુઓ વિશેના વિચારો માતાજીની કૃપાને ગ્રહણ કરતાં તમને અટકાવે છે. તમારી અંદર રહેલી અભીષ્ટાની ખામી સાક્ષાત્કાર અને અનુભૂતિ પ્રાપ્ત કરવામાંથી અટકાવે છે. આ બધા વિચારો ખોટા અને અસત્ય છે - તે તમારા પોતાના વિચારો નથી; જેવી રીતે બીજા સાધકો ઉપર ફેંકવામાં આવે છે તેવી રીતે આ સૂચનો તમારા ઉપર ફેંકવામાં આવ્યાં છે જેનો હેતુ તમારી અંદર નિરાશા ઉત્પન્ન કરવાનો છે. તમારામાં કોઈ અયોગ્યતા નથી, તમારી અંદર કોઈ ખરાબ વસ્તુ નથી જે વર્ણે વિધનરૂપ થાય, તેમજ અભીષ્ટાની ખામી પણ નથી જે અનુભૂતિને અટકાવે. નિરાશા, આત્મશક્ધાનો અભાવ, નિરાશા માટેની તૈયારી કારણભૂત છે; બીજું કોઈ કારણ નથી. મેં તમને લઘ્યું તે પ્રમાણે ઉત્તમ અને સમર્થ સાધકોમાં પણ

આવી ખલેલ સાધનાના પ્રવાહ દરમિયાન આવે છે. પોતાની જતને અયોગ્ય ગણુવા માટે અને કોઈ પણ આશા નથી માટે અહીંથી ચાલ્યા જવા માટેનું તે કારણ નથી. યોડી અચંચળતા પ્રવાહને પાછો લાવશે. તમને જરૂરી અનુભૂતિઓ આવતી હતી, જરૂરી પ્રગતિ હતી અને યોડી શારીરિક ચેતનાની અમુક મુશ્કેલીઓ આવી તેને લઈને તે યોડા સમય માટે અટકી પડે. મેં તમને સમજાવ્યું તે પ્રમાણે બધાને બને છે. આ મુશ્કેલીઓ કાયમ આવે છે અને તેમના ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો હોય છે. દિવ્ય બળના કાર્યથી એક વખત જીતાયા પછી પહેલાંની માફક જ સાધના ચાલે છે. પરંતુ તમે આ અયોગ્યતા વિશે અને અભીષ્ટાની ખામી વિશેના ખોટા વિચારોનું સેવન કરો છો જે આ વસ્તુ માટે તેમને કારણરૂપ લાગે છે અને તેથી તમે નિરાશ થઈ જાઓ છો. તમારે તે બધું ફેંકી દેવું જોઈએ અને તમારા તરફ વિચારોનાં જે સૂચનો આવે છે તેમને માનવાનો હનકાર કરવો જોઈએ. કોઈ પણ સાધકે અયોગ્યતાનો અને નિઃસહાયતાનો વિચાર કરવો ન જોઈએ. તે બિલકુલ અયોગ્ય છે કારણ કે વ્યક્તિની અંગત યોગ્યતા અથવા અયોગ્યતા તેને સહફળતા આપતી નથી, પરંતુ માતાજીની કૃપા અને શક્તિ તથા તેમની કૃપા તથા કાર્ય પ્રત્યે આત્માની સંમતિ સહફળતા અપાવે છે,

આવા અંધકારમય વિચારમાંથી પાછા ફરો અને કેવળ માતાજી પ્રત્યે નજર નાખો, પરિણામ અને ઈચ્છા માટે અધીરાઈથી નહિ, પરંતુ શક્તા અને વિશ્વાસથી, અને તેમના કાર્યને તમારી અંદર સ્થિરતા લાવવા દો અને ચૈતસિક ખુલ્લાપણું પ્રત્યે ફરીથી પ્રગતિ કરો. તે વસ્તુ બેશક વધારે પૂર્ણ શક્તા અને પ્રેમને લાવશે જેની તમે શોધ કરો છો.

*

હું ફેરફાર એટલે તમારા મનોમય અને પ્રાણમય વલાણમાં સુંધારો કહેવા માગતો હતો. બાબ્ય વસ્તુઓ જીવનમાં, તમારા પત્રો ઉપરથી લાગે છે કે એક ઉઘમાભર્યું અને સ્વરચ્છ અને ચૈતસિક વાતાવરણ છે. હજુ તે પૂર્ણ અને નિરપેક્ષ ફેરફાર નથી પણ મૂળભૂત લાગે છે. તેનું કારણ તમારી અંદર ભક્તિમાર્ગ સ્વીકાર્યો છે તેની નિશાનીઓ દેખાય છે. મને નવીન સમનુલા ધારણ કરી છે, એછી બૌદ્ધિક અને વધારે ચૈતસિક, જે વસ્તુ તમને ભક્તિનો વિકાસ જેવામાંથી અટકાવે છે (કેટલીક વખત જોયેલો છે અને લઘ્યું પણ છે) તે સથૂલ મન છે જે એકના એક પુનરાવર્તન કરતા નક્કી કરેલા વિચારોનો વંટોળ છે, અને તે જ્યારે જ્યારે વિષાદ આવે ન્યારે બને. છે એક વિચાર એવો છે કે તમે પ્રગતિ કરતા નથી, કરશો નહિ અને કંઈ કરી શકશો નહિ, પેલી જૂની વસ્તુ જે એમ કહેતી, “મારા જેવા માટે યોગ નથી” વગેરે. સથૂલ મનની પ્રક્રિયા (પ્રાણની ખોટી સક્રિયતાની નજીકતાવાળી) એવી હોય છે જે માણસની ચેતનાને સપાટી ઉપર રાખે છે અંદરથી સચેતન બનતા તથા અંદર શું ચાલી રહ્યું છે તેને

વિશે સચેતન બનતા અટકાવે છે : તે પ્રકૃતિની સપાટી ઉપર શું ચાલી રહ્યું છે જે જોઈ શકે છે, આંતર ગતિનાં પરિણામો વિશે કાંઈક જાણી શકે છે, પરંતુ ઘટનાઓનું કારણ, જે આંતર ગતિ પોતે જ છે તે જાણી શકતી નથી. એટલે જ મને સ્થૂલ મન, કવિતા અને સંગીત વગેરેમાં તથા બીજી તેવી કિયાઓ જે આંતર વિકાસમાં મદદરૂપ થાય જેમાં આંતર ભક્તિ અભિવ્યક્ત થઈ શકે તેમાં, વ્યસ્ત રહેતું હોય તે ગમે છે, કારણ કે સ્થૂલ મન તેમાં કાર્યરત રહે છે, યાંત્રિક ગોળ ગોળ ગતિમાં બંધાતું નથી અને આંતર વિકાસની વૃદ્ધિમાં મદદ કરે છે. પહેલાં હતી તેના કરતાં ગોળ ગોળ ફરતી ગતિ ઓછી છે અને હું આશા રાખું છું કે તે થાકી જઈને દૂરી થઈ જશે..

*

જ્યારે તમારામાં વિષાદ વધવા દો છો ત્યારે આવા વિચારો સૂચનો તરીકે આવે છે, તેમાં વ્યસ્ત રહેવાને બદલે તેમને તમારામાંથી તાત્કાલિક બહાર ફેંકી દેવા જોઈએ. તમારી લાગણી “શા માટે” અમે દૂર દૂર અને તટસ્ય છીએ તે પ્રજ્ઞ જ નથી. કારણ કે એવું છે જ નહિ અને આવી જોટી ચેતનાના આંદોલન માટે કોઈ સાચું કારણ નથી. જ્યારે જ્યારે આ વસ્તુ આવે ત્યારે ખાતરી રાખવી કે તે જોડું છે અને તેને અટકાવી તેનાં વિશિષ્ટ સૂચનોનો ઈનકાર કરવો. આવું લાંબા સમય સુધી કરશો ત્યારે તમે મહાન પ્રગતિ કરી હશો અને સાચી ચેતના, સાચા વિચારો અને સાચું ચૈતસ્ક્રિક વલણ તમારી અંદર વિકાસ પામ્યાં હશે. તમે અમારા કાર્યને અટકાવતા નથી અથવા બીજા અહીં આવે છે તેમના માર્ગમાં વરચે વિદનરૂપ નથી; બધીઓ મુશ્કેલીઓ હોવા છતાં તમે સાધનાને વળગી રહેલા છો તેમાં તમે તમારી પોતાની જાતને છેતરતા નથી પરંતુ તેનાથી ઊંબટું તમે સાચી વસ્તુ કરો છો. અને ત મેં પરમાત્માને છેતરતા નથી, જે તમારી અભીષ્ટા અને તમારી મુશ્કેલીઓને બહુ સારી રીતે જાણે છે, તેથી અહીંથી ચાલી જવા માટે કારણનો એક ટુકડો પણ નથી. જે તમારે “સરચાઈથી યોગ કરવો હોય” અને તેમાં શાંકા નથી, તો તમારે અહીં રહેવા માટે પૂરતું કારણ છે. તમને અહીં કુંડિનીની જગ્રત થવા જેવી કોઈ રહસ્યમય અનુભૂતિ થતી નથી એ અગત્યની બાબત નથી; કેટલાકને આ વહેલી આવે છે, કેટલાકને મોડી; અને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિવાળા માટે ભિન્ન ભિન્ન અનુભૂતિઓ થાય છે. તે હજુ આવતી નથી માટે જંખના ન કરવી કે વિષાદયુક્ત અને નિરાશ ન થયું. આ વસ્તુઓ પોતાની જાતે ચેતના તૈયાર થશે ત્યારે આવશે. તમારે ભક્તિ, પ્રકૃતિની વિશુદ્ધિ, સાચી ચૈતસ્ક્રિક ચેતના અને સમર્પણ માટે અભીષ્ટા કરવી. ભક્તિ માટે અભીષ્ટા કરો અને તે આવશે. તે તમારી અંદર રહેલી જ છે અને તે જ તમારી કવિતા અને સંગીતમાં અને કેઈપના માતાજીના મંદિરમાં ઉત્પન્ન થતી લાગણીઓમાં અભિવ્યક્ત થાય છે, જેમ જેમ પ્રકૃતિમાં ભક્તિ અને વિશુદ્ધ વૃદ્ધિ પામશે તેમ તેમ.

સાચી ચૈતસિક ચેતના પણ વૃદ્ધિ પામશે અને પૂર્ણ સમર્પણ પ્રત્યે દોરી જશે, પરંતુ સિથર રહો અને આ અશક્તિના વિચારો અને વિષાદમાં તથા અહીંથી ચાલ્યા જવાના વિચારો ન કરો; તે તમસનો પદાર્થ છે અને ફેંકી દેવા લાયક છે.

*

તમે જે કરવા માટે અશક્તિમાન હો તે કરવા માટે તમને કદી કહેવામાં આવતું નથી; તે એવી વસ્તુ છે જે જે તમે કરેલી છે અને તેથી તમે કરી શકો એમ છો. તમારા પોતાના પ્રયત્નથી તમારી પ્રકૃતિને બદલવાનું કહેવામાં આવતું નથી, પરંતુ આ વિચારો અને જ્યાલોથી અલગ થઈને રહેવાનું કહેવામાં આવે છે, તેમનામાં રસ લેવાનો ઈનકાર કરવાનો છે અને સિથર રહીને તમારામાં ફેરફાર કરવા જે બળની તમને વારંવાર અનુભૂતિ થઈ છે તેને મંજૂરી આપવાની છે. એવું સતત બોલ્યા કરવું “હું નિર્બંધ છું, હું અયોગ્ય છું” તે તમને કયાંય પણ દોરી જશે નહિ.

*

તમારી જતને કાયમ યાદ આપો કે દિવ્ય બળ ત્યાં છે, તમને તેની અનુભૂતિ થયેલી છે અને થોડા સમય માટે તે ચેતનાને તમે ગુમાવી બેસો એવું લાગે અથવા તે દૂર દૂર લાગે તોપણ તે ત્યાં રહેલું છે અને ચોક્કસ વિજ્ય પ્રામ કરશો. જેમને દિવ્ય બળે સ્પર્શ કર્યો હોય છે અને સ્વીકાર્યો હોય છે તેઓ ત્યાર પછીથી પરમાત્માના બની જય છે.

*

તે સારું છે, તમે જેટલી બળની ભાવના પ્રબળ રાખો તથા અચંચળતા રાખો અને તેમાં વૃદ્ધિ કરો તેમ તેમ બીજી લાગણીઓ ઓછી થતી જય અને જાંખી પડતી જય. એવું કાયમ બને છે કે પ્રથમ દિવ્ય શક્તિ અને શાંતિ ફક્ત દબાણ કરે છે. સ્પર્શ કરે છે, અમુક જગાએ હુમલો કરે છે અને એક એવો સમય આવે છે જ્યારે સ્વરૂપનો એક ભાગ તે પરિસ્થિતિનો અનુભવ ગમે તેટલી ખ્લેલો સપાટી ઉપર ખ્લેલ પહોંચાડે છીતાં ટકાવી રાખે છે. પછીથી તે ખ્લેલને વધારે અને વધારે બહાર ફેંકી દેવામાં આવે છે અને પછી તેમને બહારના સ્વરૂપમાં જ હોય, અંદર નહિ, એવી અનુભૂતિ થાય છે. જ્યારે તે પણ ચાલ્યું જય છે પછીથી પૂર્ણ શાંતિ અને સંપૂર્ણ પાયાની રચના થાય છે.

*

વસ્તુ એમ છે કે સાધનાના ગાળા દરમિયાન સ્વરૂપના અમુક ભાગો ઓછા ખુલ્લા, ઓછા પ્રગતિ પામેલા અને શાંતિ અને બળ વિશે ઓછા સભાન અને બીજા ભાગો કરતાં ઓછા નજીકના થાય છે. આ ભાગો ઉપર કાર્ય કરવાનું હોય છે અને તેમનામાં ફેરફાર કરવાનો હોય છે પરંતુ તેમના ઉપર સરળતાથી કાર્ય ત્યાર જ થઈ શકે જ્યારે તમે તેમનાથી અલગ પડો, તમારી જત તરીકે ન ગણો, ભલે પછી

તમારી પ્રકૃતિના એક અંશનું જ પરિવર્તન કરવાનું હોય. પછીથી જ્યારે તેઓ તેમની ખામીઓ સહિત દેખાય ત્યારે તમારે અસરસ્થ ન બનવું, તેમની ગતિઓથી દોરાઈ ન જવું અને તમારી શાંતિ તથા બળને ગુમાવવાં નહિ; તમે તેમના ઉપર કાર્ય કરી શકશો (અથવા તો સારું કે દિવ્ય બળને કાર્ય કરવા દેવું) જેવી રીતે માણસ ખામીવાળા મશીનને સારું કરવા માટે કાર્ય કરે છે તે પ્રમાણે. જો તમે તમારી જતને આ ભાગો સાથે તર્ફુપ થવા દેશો તો તે ધાર્ણી મુશ્કેલીઓ ઉત્પન્ન કરશો. કામ તો થશે, ફેરફાર પણ થશે પરંતુ ખૂબ ઢીલથી, ખરાબ ઉથલપાથલો સાથે, દર્દનક રીતે અને સરળ રીતે નહિ. એટલા માટે જ અમે માણસોને સ્થિર અને અનાસક્ત રહેવાનું કહીએ છીએ અને આ વસ્તુઓ ઉપર પોતાની સાચી જત તરીકે ન જોવું અને એક બાધ્ય ભાગ જેના ઉપર સ્થિરતાપૂર્વક કાર્ય કરવાનું છે તેવી રીતે જોવું.

*

મનોમય સંકલ્પની અસ્થિરતા જ્ઞાનને સ્થિર વ્યવહારમાં મૂકવામાંથી અટકાવે છે. જો સંકલ્પ પૂરતા પ્રમાણમાં બળવાન ન હોય, તો તેની પાછળ રહેલો મોટો સંકલ્પ, જે માતાજીનો સંકલ્પ છે, તેમનું સચેતન બળ જેમાં જ્ઞાન અને સંકલ્પ સાથે હોય. તેને તાકાત આપવા અને સહાય કરવા બોલાવવો જોઈએ. તેમ છતાં ધાર્ણી વખત જ્ઞાન તેમજ સંકલ્પ જોડાયેલાં હોય છતાં પ્રાણની પ્રકૃતિ જૂના પ્રતિકારો લાવે છે. આ વસ્તુના ઉપર સ્થિર નિકુંતસાહ વગરની અભીષ્ટા વડે વિજ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે અને તે વસ્તુ ચૈત્યપુરુપ અને તેની સાચી ગતિઓને વધારે અને વધારે પ્રમાણમાં લાવશે અને ખોટી વસ્તુઓને ધક્કો મારી ફેંકી દઈને તેની જગાએ સાચી વસ્તુ લાવશે. જૂની અવિદ્યામય ચેતના અને તેની ગતિઓની જગાએ કમિક અને સ્થિર રીતે સ્થિર અને આધ્યાત્મિક ચેતનાનું સ્થાપન કરવાથી યોગમાં રૂપાંતર સિદ્ધ કરવાનું છે. પરંતુ તેને માટે સમય લાગે છે, સહેલાઈથી અને તાત્કાલિક બનતું નથી. તેથી પોતાને જ્ઞાન હોવા છતાં જૂની ગતિઓ વારંવાર આવે તો પરવા ન કરવી અથવા નિરાશ ન થવું. ફક્ત માણસે તેમનાથી વધારે અને વધારે અવગ પડતા જવું જેયો તેઓ ફરીથી આવે. સ્વરૂપની તેમની પ્રત્યેની અનુમતિ ત્યાં લાંબા સમય સુધી રહેશે નહિ.

*

ચારિત્યની મુશ્કેલીઓ ત્યાં સુધી ટકી રહે છે જ્યાં સુધી તેઓ ઉત્પન્ન થાય. ત્યારે વ્યક્તિ તેમને તાબે થાય. માણસે એક કંડક નિયમ બનાવવો જોઈએ કે ગુસ્સો, અહંકારના આવેગ પ્રમાણે કાર્ય ન કરવું અથવા જે કોઈ નિર્ભળતા જેમાંથી માણસને મુક્ત થવું હોય તે પ્રમાણે ન વર્તવું અથવા કોઈ પણ પ્રકારની અતિઉત્સાહની ક્ષણમાં કાર્યને વાજબી કરાવવા અથવા ન્યાયી સાબિત કરવા પ્રયત્ન ન કરવો. જો માણસ તે વસ્તુ કરે તો મુશ્કેલી અટકી જય છે અથવા આત્મલક્ષી ગતિમાં બંધાયેલી

રહે છે જેનું વ્યક્તિ નિરીક્ષણ કરી શકે, પોતાની જતને તેનાથી અદગ પાડી શકે અને તેની સાથે યુદ્ધ કરી શકે.

*

જ્યાં સુધી અંતિમ રૂપાંતર ન થાય ત્યાં સુધી માણસ કાયમ (પ્રકૃતિનાં અજ્ઞાની બણો પ્રત્યે) ખુલ્લો હોય છે. જે વસ્તુઓ તેનામાં ન આવે તેનું કારણ કે ચેતના જગ્રત છે અથવા ચૈત્યપુરુષ અગ્રભાગે છે; પરંતુ થોડી પણ જગૃતિની ખામી આવે અથવા પ્રમાદ થાય તો કેટલીક વસ્તુઓને પ્રવેશ કરવાનું કારણ મળી જાય.

*

વ્યક્તિએ ચિંતા કરવાની જરૂર નથી, તેમ જ માણસે બેદરકાર પણ રહેવાની જરૂર નથી એટલે કે વ્યક્તિએ પોતાના સંકલ્પની અનુમતિ આ ગતિઓને આપવા માટે કારણભૂત ન બનાવવી. કારણ કે બધી જ સંમતિ તેમનાં કાયેનિ અને પુનરાવર્તનોને લંબાવે છે. જ્યારે મન અને સંકલ્પ વડે તેમનો ઈનકાર કરવામાં આવે છીતાં તેઓ ન ચાલી જાય તો તેનું કારણ પ્રકૃતિના ઓછા સચેતન ભાગો તેમને પ્રત્યુત્તર આપે છે. આ ભાગોએ પ્રકાશ અને દિવ્ય બળને ગ્રહણ કરીને એટલા સચેતન બનવું જોઈએ કે છેવટે નિમ્ન પ્રકૃતિના પુકારોને પ્રત્યુત્તર આપવા ઈનકાર કરે.

*

આ બિલકુલ સાચું છે. જે તમે આવી સ્થિતિ રાખી શકો અને તેને તમોગ્રસ્ત અથવા આચળાદિત ન બનવા દો, તો તમારી પ્રકૃતિના નવજન્મ તરફ તમે ઝડપથી પ્રગતિ કરી શકો અને તમારા જીવનનો પાયો તથા તમારા સાચા સ્વરૂપમાં, ચૈત્ય પુરુષમાં બધા જ વિચારો અને કાર્યો અને ગતિઓનો પાયો નાખવા તરફ પ્રગતિ કરી શકો. એવા વિચારો, સૂચનો અને લાગણ્ણીઓ જે મુશ્કેલીનાં વાણો, ગોટાણો અને બંડ લાવે તેમને અનુમતિ ન આપો. એ અનુમતિ જ તેમને પાછા આવવા માટે સામર્થ્ય આપે છે. અનુમતિનો ત્યાગ કરો અને તેઓને તાત્કાલિક અથવા અમુક સમય પછી પાછા ફરવાની ફરજ પડશે.

સાચી ચેતનાના સ્વીકારશમાં સ્થિર રહેઓ — કારણ કે ત્યાં જ સુખ અને શાંતિ છે. તેઓનો આધાર બાધ્ય ઘટનાઓ ઉપર નથી પરંતુ કેવળ આ વસ્તુ ઉપર જ છે.

તે પ્રક્રિયાનો સામાન્ય ક્રમ છે જેના વડે ચેતનામાં ફેરફાર થાય છે. નિમ્ન બણો લાંબા સમયના અને વારંવાર કરતા સંધર્થ સિવાય પોતાનું ક્ષેત્ર ભાગ્યે જ છોડે છે. જે પ્રાપ્ત થયેલું હોય તેના ઉપર કાબુ જમાવી શકય છે પણ પછી તેણે ભાગ

કદી હથમાંથી ચાલ્યો જતો નથી.

*

જ્યારે આ બધી વસ્તુઓ અવચેતનમાંથી ઉપર ઊઠી આવે છે ત્યારે આવી અતિશ્ય વિષાદ અને નિરાશાની લાગણીમાં શા માટે રસ લો છો? જે વસ્તુઓ આવે છે તેમને દૂર કરવાને બદલે વધારે કરવામાં મદદ કરે, નહિ કે એછી. સાધનાની અંદર કાયમ જે જૂની પ્રકૃતિને સચેતન ભાગોમાંથી હંકી કાઢવામાં આવે છે તેમને ફરીને આવ્યા કરે તેવું બને છે. તેનો અર્થ એવો નથી કે પ્રકૃતિમાં ફેરફાર ન થઈ શકે. આંતર સિથરતાને પાછી પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરો, આ બધી ગતિઓમાંથી પાછા હઠી જાઓ. અને તેમની સામે સિથરતાથી જોઈને તેમના સાચા પ્રમાણમાં ઘટાડી નાખો. તમારી સાચી પ્રકૃતિમાં શાંતિ અને આનંદ અને પરમાત્મા પ્રત્યેતો પ્રેમ છે. આ બીજી વસ્તુ બાબ્ય વ્યક્તિત્વની કિનારી છે જે વારંવાર ફરીને પાછી આવે છતાં જેમ જેમ સાચા સ્વરૂપનો વિસ્તાર અને વિકાસ થશે તેમ તેમ ખરી પડવા માટે બંધાયેલી છે.

*

તમારી પ્રગતિ માટે આટલા બધા ચીરાઈ જવા માટે કોઈ કારણ નથી. સ્પષ્ટ રીતે જ જૂની ગતિઓ ઉપર ઊઠી આવી અને જ્યાં સુધી ચેતનામાં અને અવચેતનમાં પૂરેપૂરો ફેરફાર ન થાય ત્યાં સુધી જૂની પ્રકૃતિમાં પૂર્ણ ફેરફાર થતો નથી. એવી કોઈ વસ્તુ બહાર આવી જેણે તમને તમારી સમતુલ્ય ગુમાવડાવી અને જૂની લાગણીઓના વર્તુંગમાં મુક્યા. એક વસ્તુ કરવાની છે કે તમારી જતને અચંચલ બનાવવી અને સાચી ચેતના અને સિથરતામાં પાછા પહોંચી જવું.

*

તમને જે મુક્તિની લાગણી થાય છે તે મુળભૂત અને નિશ્ચત થવાની શક્યતા છે. પરંતુ આવી બાબતોમાં, મુક્તિ પછી પણ, માણસે જગત રહેવું પડે છે – કારણ કે ધણી વખત આ વસ્તુઓ બહાર જાય છે અને દૂર દૂર ટકી રહે છે અને રાહ જુએ છે કે કોઈ પણ સંજોગમાં કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં તેઓ હલ્લો કરીને તેમનું સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે છે કે કેમ. જો છેક ઊંડાણ સુધી એક પૂર્ણ વિશુદ્ધ થઈ હોય અને તેમાં દ્વાર જોલનાર કોઈ વસ્તુ ન હોય, તો તેઓ તે પ્રમાણે કરી શકતી નથી. પરંતુ મુક્ત થયા પછી ધણા લાંબા સમયે માણસ એમ કહી શકે છે, “એ બધું પૂરું થયું, તે કાયમ માટે હવે બરાબર થયું છે.”

*

તમારું આંતર વલણ કાયમ એક પ્રકારનું જ રહેવું જોઈએ. બાબ્ય જીવનના ‘પ્રસંગો’ વડે ઉશ્કેરાઈ જઈને બહાર જેંચાઈ ન જવું, અથવા તે નિયમમાં કોઈ નવાં

તત્ત્વો દાખલ થાય તો પણ ખેંચાવું નહિં; તેઓએ એક શાંત સમુદ્રમાં મોજાંએ માફક આવવું જોઈએ તેમાં ભળી જવું જોઈએ અને તેમણે પોતે પણ કોલ વગરના અને ગંભીર બનવું જોઈએ.

તમારી હાલની પરિસ્થિતિ જેવી હોવી જોઈએ તેવી છે – ફુક્ત તમારે કાયમ સજાગ રહેવું જોઈએ. કારણ કે જ્યારે પરિસ્થિતિ સારી હોય, ત્યારે નિમ્ન ગતિઓને શાંત થઈ જવાની ટેવ હોય છે અને શાંત થઈને જાગે કે સંતાઈ જાય છે. અથવા તેઓ પ્રકૃતિમાંથી બહાર જઈને દૂર દૂર ઊભી રહે છે. પરંતુ જો તેઓ જુઓ કે સાધક જગ્યા નથી તો તેઓ ધીમે ધીમે ઉપર ઊરી આવવાની શરૂઆત કરે છે અથવા નજીક આવે છે અને ધ્યાને ભાગે અદરથી રીતે, અને જ્યારે તે બિલકુલ સજાગ નથી હોતો ત્યારે એકદમ ઉપર ઊરી આવે છે અથવા ઓચિંતા કૂટી નીકળે છે. આ વસ્તુ ત્યાં સુધી ચાલુ રહે છે જ્યાં સુધી સમગ્ર પ્રકૃતિ, મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિક છેવટ અવચેતન સુધીની પ્રકાશિત અને સચેતન અને પરમાત્માથી સભર બનેલી ન થાય. તે જ્યાં સુધી બને ત્યાં સુધી માણસે નિદ્રાવિહીન જગૃતિમાં નિરીક્ષક તરીકે રહેવું જોઈએ.

*

એ એટલા માટે કદાચ છે કે તમે અંદર સિથરતાથી કામ ચલાવવાનું વલાણ રાખ્યું અને ધીમે ધીમે જેમાં ફેરફાર કરવાનો હતો તેમાં ફેરફાર કરતા રહ્યા, અને ભૂવિષ્ય માટે કેટલીક વસ્તુઓને મુલતવી રાખી – જો કે પોતાની રીતે તે ખોટું વલાણ નથી – પણ તેણે તમને થોડા શિથિલ બનાવ્યા, વસ્તુઓને સપાટી ઉપર લીલા કરવાની મંજૂરી મળી (કામના વગેરે) જેમને કાબૂમાં રાખવાની જરૂર હતી. જૂની કિયાઓને આ ભાગ મારફ્તે ઉપર ઊરી આવવા આ નિશ્ચયે માર્ગ ખુલ્લો કરી આપ્યો હોત ને ભાગ ફેરફાર કરવા માટે બિલકુલ તૈયાર નહોતો, અને વિરોધી બજોએ તમને જગ્યા ન જોયા તેથી તમારી ઉપર ઝુમલો લાવવાની તક લીધી. કોઈ પણ તક માટે તેઓ કાયમ જગૃતુક હોય છે અને સાધકની બાજુઓ તેમનો ઈનકાર કરવા માટે પૂરતી જગૃતિની જરૂર હોય છે. એ પણ શક્ય છે કે જ્યારે દિવ્ય બળનું સામાન્ય વાતાવરણમાં અવતરણ થાય છે ત્યારે સાધકોની ચેતના ઉપર તે વધારે તૈયાર થવા, જગૃત થવા અને અત્યારે તેઓ છે તેના કરતાં સામાન્ય પ્રકૃતિની ગતિઓમાં ઓછા વ્યસ્ત રાખે છે. તે દિવ્ય બળ આ ભાગ અને તેના પ્રતિકાર ઉપર ઉપરથી નીચે પડ્યું, આ ભાગ ધ્યાને ભાગે સૌથી વધારે નિષ્ક્રિય હતો તે તેના દબાણને લઈને એકદમ સક્રિય બન્યો.

*

આ બધી ગતિઓનો અર્થ એટલો જ છે કે પ્રકૃતિનો અમુક ભાગ જે ટેવ મુજબની ઊર્મિમય ગતિઓથી પૂર્ણ છે, તે દબાયેલો પડેલો, પરંતુ તેના ઉપર નિશ્ચય

રીતે કાર્ય થયેલું નહિ, અને અત્યારે શક્ય એટલી શક્તિથી ઉપર આવેલો છે અને શાંતિ અને આનંદમાંથી આવતી ચેતનાના અવતરણનો લાભ ઉડાવે છે. તે અહંકાર-પુજ્ઞ પ્રાણની ટેર મુજબની જૂની ગતિ છે જે પોતાની જતનું પુનરાવર્તન કરે છે. તમે તેને છેક નીચે અવયેતન સુધી ધકેલી દીધેલી અને તમારી પ્રકૃતિની સીમાઓં સુધી દૂર ફેંકી દીધેલી, પરંતુ સમગ્ર પ્રકૃતિની પૂર્ણ સક્ષાઈ કરેલી નહિ. એ આશ્ર્ય નથી કે તેણે અંતરાત્માને તથા તેની અનુભૂતિઓને હાલ પૂરતી પાછી ધકેલી દીધી છે; જે તેણે તે કર્યું ન હોત તો તે એક કાળ ટકી શકી ન હોત. પરંતુ એ એવું કારણ નથી કે તમારે એમ કહેવું પડે કે તે આશાવિહીન પતન છે; તે પ્રમાણે નથી, જો કે તે ગંભીર ઠોકર છે. તે શું છે તેના માટે તમારે તેને ઓળખવી જોઈએ અને તે આંદોલનમાંથી બહાર નીકળી જાઓ અને તેને તમારામાંથી બહાર ફેંકી દો. તમારી જતને સ્થિર બનાવો અને જે બની ગયું તેના ઉપર વધારે પડતી અગત્ય આખા સિવાય તેની સામે સીધી નજર કરો, તો પછી તે ઝડપથી ચાલી જશે.

*

પરંતુ વાસ્તવિક રીતે આ વસ્તુઓ દુઃખી અને નિરાશ થવા માટેનાં પૂરતાં કારણોં નથી. મુશ્કેલીઓ સામાન્ય રીતે તે પ્રમાણે પાછી આવે છે અને તે એવી સાબિતી નથી કે પ્રગતિ થઈ નથી. માણસ ધારે કે તેણે વિજ્ઞય પ્રાત કર્યો છે પછીથી પણ તે ફરીથી આવે છે તે ન સમજી શકાય એવી વસ્તુ નથી. મેં મારાં લખાણેમાં શું બને છે તે સમજાવ્યું છે. જ્યારે કોઈ ટેવ પડી હોય એવી ગતિં લાંબા સમય સુધી પ્રકૃતિમાં જડાયેલી હોય. છે તેને બહાર ફેંકી દેવામાં આવે છે, ત્યારે તે કોઈ ઓછા પ્રકાશિત ભાગમાં આકાય લે છે, અને બાકીની પ્રકૃતિમાંથી પણ તેને દૂર કરવામાં આવે છે ત્યારે તે અવયેતનમાં આશ્ર્ય લે છે અને તમે તેની બિવકુલ અપેક્ષા પણ ન રાખો. ત્યારે ત્યાંથી ઉપર ઉઠી આવે છે અથવા સ્વર્પનમાં આવે છે અથવા તે બહાર જાય છે અને પર્યવરણના સ્વરૂપમાં રાહ જોઈને બેસે છે જેની મારફતે વિશ્વરૂપ પ્રકૃતિ કાર્ય કરે છે અને ત્યાંથી બહાર રહેલા બળ તરીકે હુમલો કરે છે અને જૂની ગતિઓના પુનરાવર્તન અને સૂચન દ્વારા પોતાનું સામ્રાજ્ય પાછું પ્રાત કરવા પ્રયત્ન કરે છે. આ હુમલાઓને પોતાની જતના ભાગ તરીકે ગણવા નહિ, પરંતુ હુમલાઓ તરીકે ગણવા અને વિધાદ કે નિરાશા સિવાય તેમનો ઈનકાર કરવો. જો મન તેમને મંજૂરી ન આપે, પ્રાણ આવકાર ન આપે, શારીરિક સ્થિર રહીને શારીરિક જંખનાની આજા માનવાનો ઈનકાર કરે તો વિચારનું પુનરાવર્તન, પ્રાણનો આવેગ, શારીરિક લાગણી તેમની છેવટની પડોને ગુમાડશે અને પછીથી તેઓ એટલા બધા નિર્બંજ બનશે કે કોઈ મુશ્કેલી ઉત્પન્ન કરી શકશે નહિ.

*

વિધાદ માટે કોઈ કારણ નથી. જે કોઈ માણસે તમે કરી એટલી પ્રગતિ કરી છોય, એટલે કે સ્થિરતાને ટકાવી રાખી શકે એવો હોય અને તેનામાં ચૈતસિક વિવેક હોય તથા ચૈતસિક લાગણી હોય તો તેને પોતાના આધ્યાત્મિક ભાવિ માટે નિરાશ થવાનો હક નથી. તમે તમારા વિવેકને સમગ્ર ચૈતસિક દૃપાંતરમાં લઈ જઈ શક્યા નથી. કારણ કે બાધ્ય શારીરિક ચેતનાનો વધારે વિશાળ ભાગ જૂની ગતિઓમાં હજુ ભાગ લે છે અને તેથી આ મુળિયાંઓ અવચેતનમાં જીવંત રહ્યાં છે. જ્યારે તમે સજાગ નહોતા ત્યારે સમગ્ર સ્વરૂપ ઊંચે ઊરી આવ્યું અને કામચૂલાઉ ભયંકર ગાળો આવ્યો. પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે પ્રકૃતિમાં ફેરફાર થઈ શકતો નથી. કેવળ સ્થિર આંતરિક સચેતન સમતુલા, ચૈતસિક વિવેકબુદ્ધિ અને તે ઉપરાંત દૃપાંતર કરવાનો સંકલ્પ જે પહેલાં કરતાં પણ વધારે સમર્થ અને સ્થિર હોય, તેમનું એવી રીતે સ્થાપન થવું જોઈએ કે કોઈ પણ ઉત્થાન અથવા હુમલો વિવેકના એક અંશને પણ આચછાદિત ન કરી શકે અથવા સંકલ્પને મુલતવી ન રાખો. તમે આ સત્ય સમજ્યા પરંતુ પ્રકૃતિનો આ જૂનો ભાગ જે ઉપર ઊરી આવ્યો તેને કબૂલ કરવું નહોનું – તેને તેની લીલા જોઈતી હતી અને તેને તમારા ઉપર લાદી દીધી. આ વખતે તમારે સમગ્ર સ્વરૂપમાં સમગ્ર સત્ય માટે આગ્રહ રાખવો જોઈશે કે ચૈતસિક વિવેક જુએ તેનો ઈનકાર ન થાય અને તે જેને નામંજૂર કરે તેનો સ્વીકાર ન થાય. તમારામાં આધ્યાત્મિક નમૃતા અને આત્મ-સદ્ગુણની ભાવના તથા આત્મ-ન્યાયીપણું, તમારી જતનો પ્રક્રોપ કરવાની વૃત્તિ અને બીજાઓનો ન્યાય તોળવાની ટેવ વગેરે ચાલ્યાં જવા જોઈએ. તમે જાણો છો કે આ બધી ક્ષતિઓ તમારામાં છે; તેમને બહાર ફેંકી દેવામાં સમર્થ લાગે પરંતુ અંતરાત્મા પ્રન્યે સાચા રહેવાનો સંકલ્પ બધી રીતે સમર્થ રહે તથા ટકી રહે અને જગ્રત રહે અને તેમ કાયમ માતાજીના બળને પુકાર કરે, તો આ વસ્તુ અત્યારે લાગે છે તેના કરતાં વધારે વહેલી શક્ય બનશે.

*

જ્યાં સુધી ભૂતકાળને તમને જે શીખવવાનો પાઠ હતો તે તમે શીખ્યા નથી ત્યાં સુધી તે તમારી ઉપર આવે છે. ઝીણવટભરી રીતે નોંધ કરો કે ક્યા પ્રકારનાં સમરણો આવે છે તો તમે જેશો કે તેઓ તમારી અંદર રહેલી મનોવૈજ્ઞાનિક ગતિ-ઓની સાથે સંકળાયેલ છે જેમનામાંથી તમારે મુક્ત થવાનું છે. તેથી તમારી અંદર જે વસ્તુઓ સાચી નહોતી અને હજુ સુધી સુધારવામાં આવેલી નથી તેમને ઓળખવા માટે તમારે તૈયાર રહેવું પડશે, મિથ્યાભિમાન કે આત્મ સદ્ગુણીપણાને તમારા દર્શનને આચછાદિત કરવા ન દેવું.

૧૦

અમારી સહાય ત્યાં હશે જ. તમારું સ્થૂલ મન હોવા છતાં તે અસરકારક થઈ શકે, પરંતુ જે એક સ્થિર કાર્યકારી સંકલ્પ કરણું તરીકે ત્યાં હશે તો તે વધારે અસરકારક બનશે. આધ્યાત્મિક સફળતામાં કાયમ બે તત્ત્વો હોય છે - માણસની પોતાની સ્થિર સંકલ્પશાક્ત તથા પ્રયત્ન અને એક એવી શક્તિ જે પ્રયત્નમાં મદદ કરે છે અને પરિણામ આપે છે.

*

તમારું વલણ ઉપર જઈને ઊધ્ર ચેતનાને નિમ્ન પ્રકૃતિ સાથે કંમ પાડવા દેવાનું હતું અને તેના માટે તમે કોઈ અંગત પ્રયત્ન કરતા નહિ. તે વસ્તુ બે શરતોએ બરાબર કામ કરી શકી હોત : (૧) શાંતિ અને બળનું નીચે અવતરણ થાય અને છેક નીચે શારીરિક સુધીનો કબજે બે. (૨) તમે તમારા આંતર સ્વરૂપને બાધ્ય પ્રકૃતિથી અનાવરિત રાખો. શારીરિક શાંતિને પચાવવામાં નિષ્ફળ ગયું અને તેને બદલે જડતા ઉત્પન્ન થઈ; બળ નીચે ન આવી શક્યું બાધ્ય પ્રકૃતિનાં સૂચનો તમારે માટે વધારે પડતાં બળવાન નીવડયાં અને આ સૂચનો અને જડતાની વર્ણે તેમણે સાધનામાં વિક્ષેપ પાડયો.

*

મેં એમ નથી કહ્યું કે તમે ભૂલ કરી છે. મેં જે વસ્તુ બની અને તેનાં કારણો વિશે કહેલું છે. જે તમે ઊધ્રમાં રહી શક્યા હોત અને બળને નીચે અવતરણ કરીને કાર્ય કરવા દીધું હોત અને જ્યારે તમે બાધ્ય પ્રકૃતિથી અલગ થઈ ગયા હતા તો તે બરાબર હોત. તમે ઊધ્રમાં જઈ શક્યા કારણ કે શાંતિનું અવતરણ થયું. તમે ઊધ્રમાં ન રહી શક્યા કારણ કે શાંતિ શારીરિકનો પૂરતા પ્રમાણમાં કબજે ન લઈ શકી અને બળ પૂરતા પ્રમાણમાં અવતરણ કરી શક્યું નહિ. દરમિયાન જડતા ઉત્પન્ન થઈ, તમે વધારે અને વધારે મુશ્કેલીમાં પડયા કારણ કે બાધ્ય પ્રકૃતિમાં પ્રાણુમય સૂચનો આવ્યાં અને જડતાનો તમારો ઉપર ધસારો થયો તેથી તમે અનાસક્ત ન રહી શક્યા અને બળને વધારે અને વધારે નીચે ઊતારી શક્યા નહિ અથવા નીચે આવવા પુકાર કરી શક્યા નહિ. તેથી તે શારીરિક ચેતનામાં નીચે ઊતરી શક્યું નહિ. આ બધું કહેવામાં હું તમારો કોઈ દોષ કાઢતો નથી કે તમે ભૂલ કરી અથવા માતાજીના તે સંકલ્પથી તમે વિરુદ્ધ કાર્ય કર્યું એમ પણ કહેવા માગતાં નથી. આવા ભૂલના ઘ્યાલો અથવા માતાજીના સંકલ્પ પ્રમાણે કામ ન કર્યું એ બધા તમારા પોતાના ઘ્યાલો છે, મારા નહિ.

*

જ્યારે મન અને પ્રાણ શારીરિકનો કબજો લે છે અને તેને કરણ બનાવે છે ત્યારે જડતા આવતી નથી. પરંતુ અહીં શારીરિક ચેતના સાથે કાર્ય કરવાનું છે. જો તેણે આત્માની શાંતિ તેની પોતાની અંદર ગ્રહણ કરી હોત - જડતાથી તેને આચ્છાદિત કર્યા સિવાય, તો પછી તે બરાબર થઈ હોત. પરંતુ પ્રાણે પોતાની માગણીઓ અને સંતોષ સાથે કોઈ પણ રીતે પ્રવેશ કરેલો છે તેથી આ વિધન આવ્યું છે અને પ્રગતિ કરવાનો અશક્તિ ઉત્પન્ન થઈ છે. સાધનામાં આ વસ્તુ વારંવાર બને છે અને માણસમાં યા તો તેને સક્રિય રીતે ઈનકાર કરવાની શક્તિ હોવી જોઈએ અથવા તે પોતે થાકી જય ત્યાં સુધી અનાસક્ત રહેવું જોઈએ. પછીથી સાચી કિયા ફરીથી શરૂ થાય છે.

*

તમે કાયમ માતાજી તે કાર્ય કરે એવી અપેક્ષા રાખો છો - અને અહીં પણ ફરીથી આળસ અને તમસ પ્રવેશ કરે છે. તે તામસિક સમર્પણની ભાવના છે. જો તમને માતાજી ફરીને સારી પરિસ્થિતિમાં મૂકી આપે છે તો તમારો પ્રાણ ફરીથી તમને નીચે જોંચે છે. જ્યાં સુધી પ્રાણુને તમે હા પાડ્યા કરો અને તમારી નિરાશા તથા ઉગ્રતા તથા બાકીની બીજી વસ્તુઓને તમારી પોતાની તરીકે સ્વીકારો, ત્યાં સુધી તે વસ્તુને કર્દ રીતે બંધ કરવી? અનાસક્ત નિરપેક્ષ રીતે જરૂરી છે.

*

મારે બે વસ્તુઓ ઉપર ભાર મૂકવો હતો અને તેથી તેમના વિશે મેં આટલું બધું લખ્યું છે.

(૧) માતાજીને કોઈ પણ તામસિક (જડ, નિષ્ક્રિય) સમર્પણ ન કરવું જોઈએ - કારણ કે તે તેના પ્રતિકારદ્રષ્ટે એક નિષ્ક્રિય જડ અસહાયતા નિમ્ન અથવા વિરોધી બણો અથવા સૂચનો પ્રત્યે લાવશે તથા તે પ્રતિકાર ન કરે અથવા અસહાય રીતે પ્રતિકાર કરતી શાંતિ અથવા આ આંતર-માર્ગ માટેની વેદના લાવે છે. એક નિષ્ક્રિય અવસ્થા, શાંતિ, અચંચલતા અને આનંદ પણ લાવી શકે છે પરંતુ તે સ્વરૂપને એકાગ્ર અને વિશાળ કરવાને બદલે વિખેરી નાખે છે અને સંકલ્પને કીણ બનાવી દે છે. સમર્પણ પ્રકાશિત સક્રિય હોવું જોઈએ, માતાજી પ્રત્યે સંકલ્પપૂર્વકનું અર્પણ હોવું જોઈએ તથા તેમનાં બળ અને કાર્યની સહાય પ્રત્યે ગ્રહણશીલ હોવું જોઈએ અને તે જ સમયે એક સમર્થ જગૃત સંકલ્પ હોવો જોઈએ જે માતાજીની વસ્તુઓ ન હોય તેમનો ઈનકાર કરતું હોવું જોઈએ. ધારણા બધા સાધકો તેમના ઉપર નિમ્ન પ્રકૃતિના છુમલાઓ પાસે બુમાબુમ કરે છે : “હું નિઃસહાય છું, હું પ્રતિકાર કરી શકતો નથી, તે આવૌને તેને મારી પાસે જે કરાવવું હોય તે કરાવે છે.” આ ઝોટી નિષ્ક્રિયતા છે.

(૨) માણસે એવી અવસ્થાની ટેવમાં ન પડવું જોઈએ જેમાં તે સૂચનો અને

બળોની સાથે કાયમ સંધર્ષમાં રહેતો હોય. માણસો સહેલાઈથી તેમાં પડી જય છે અને તેને ટેવ બનાવે છે—પ્રાણમય ભાગ આ રીતે બુમ મારી ઊઠવામાં ચમકતા સંતોષથી કહે છે, “મારા ઉપર હુમલો થયો છે, હું બોજ નીચે ઢંકાઈ ગયો છું, સહન કરું છું, દુઃખો છું ! મારું ભાવિ કેટલું બધું કમનસીબ છે ! મને તમે શા માટે મદદ કરતા નથી, હે પ્રભુ ? કોઈ સહાય નથી અથવા પ્રભુકૃપા પણ નથી ? હું મારા દુઃખમાં તરછોડાયેલો છું અને હું પતનમાં છું, વગેરે વગેરે.” મારે એક વધારે સાધકને આ અવસ્થામાં પડવા દેવા નથી. એટલા માટે હું અટકવાનો હુકમ આપું છું ! જેથી કરીને તમે આવા સતત સંધર્ષની આ પ્રકારની ટેવમાં પડો નહિ. આ બળોને તે જોઈએ છે—તમને નિઃસહાય, હારેલા અને જીતાયેલા બનાવવાનું. તમારે તે મંજૂર કરવાનું નથી.

*

તે બધું સ્થૂલ મન છે જેને આધ્યાત્મિક સિદ્ધ માટે મહેનત કે સંધર્ષ કરવા નથી. તેને સૌથી ઊંચી વસ્તુ પ્રામ કરવી છે, પરંતુ તે પ્રામ કરવા સમગ્ર રીતે સરળ માર્ગની ઈચ્છા છે, કોણ પરમાત્મા પ્રાપ્ત કરવા માટે આટલી બધી મુશ્કેલીઓ વેઠે ?” આવી તેની અંદરની લાગણી હોય છે. વિચારો સાથેની મુશ્કેલી દરેક યોગીને પાર કરવી પડે છે—તેથી થોડા દિવસના પ્રયત્ન પછી થોડા પરિણામની આ ઘટના બની. જ્યારે માણસે ક્ષેત્રને સ્વચ્છ કરેલું હોય અને જેડીને વાવેલું હોય અને તેના માટે ધ્યાન રાખ્યું હોય પછીથી જ મોટા પાકની આશા રાખી શકાય.

માણસે યા તો પ્રયત્ન કરવા જોઈએ અને પછી ધીર્યયુક્ત અને ખંતવાળા રહેવું જોઈએ અથવા માણસે સતત પુકાર અને અભીષ્ટા સાથે પરમાત્મા ઉપર આક્રાય રાખવો જોઈએ. પરંતુ પછીથી તે સાચો આક્રાય હોવો જોઈએ અને તાત્કાલિક ફળ માટે આગ્રહ ન રાખવો જોઈએ.

*

દ્વિત્ય શક્તિ દરેક વસ્તુ કરી શકે છે, બધી વસ્તુ બદલી શકે છે અને તે કરશે પરંતુ જ્યારે તમારો મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિક સંકલ્પ સત્યની બાળુએ હથે ત્યારે જ તે પૂર્ણ રીતે અને સહેલાઈથી અને કાયમી કાર્ય કરશે. જો તમે પ્રાણમય અવિદ્યાનો પક્ષ લેશો અને તમારે તમારા આધ્યાત્મિક ફેરફાર વિકુલ્ફ યુલ્ફ કરવું હોય, તો કાર્ય થાય તે પહેલાં દુઃખદાયક અને મુશ્કેલીભર્યો સંધર્ષ. તેથી હું તેના માટે અચંચળતા અને ધીર્યયુક્ત વિશ્વાસ રાખવાનું, જેટલું તમે રાખી શકો તેટલું, કહું છું જેથી સિથર અને ધીર પ્રગતિ થાય નહિ કે દુઃખદાયક અને વેદનાભરી ગતિ જેમાં પાછા હઠવાનું કે સંધર્ષ ન આવે.

*

દિવ્ય બળ પણ કોઈ નિશ્ચિત અને ટકાઉ ફળ આપતું નથી સિવાય સાધકમાં સિદ્ધ પ્રાપ્ત કરવા માટે એક સંકલ્પ અને દઢ નિશ્ચય હોય.

*

તમે લખેલું, “મારે તેના વિશે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી – જે શાંતિની જરૂર હશે તો તે પોતે તેને લાવશો.” ચોક્કસ, મુખ્ય ભાર દિવ્ય બળ ઉપર હોવો જોઈએ, પરંતુ સાધકની સક્રિય મંજૂરીની જરૂર હોય છે; કેટલીક વસ્તુઓમાં બળના કરણ તરીકે તેના સંકલ્પની પણ જરૂર હોય છે.

*

ઉદ્ધેષ્ટર કાર્ય સંકલ્પના ઉપયોગને અટકાવતું નથી – સંકલ્પ ઉદ્ધેષ્ટર કાર્યનું તર્ત્વ છે.

*

આ વસ્તુઓ તે રીતે બની શકે નહિ. ઇપાંતરને સાચું બનાવવા માટે, મુશ્કેલીનો બધા ભાગો દ્વારા ઈનકાર થવો જોઈએ. દિવ્ય બળ ફક્ત મદદ કરી શકે અથવા તે કરવામાં સહાય કરી શકે, પરંતુ તે એક ટૂંકી પ્રક્રિયા દ્વારા આ જરૂરી કાર્યનું તે જગાએ સ્થાપન કરી શકે નહિ. તમારા મને અને આંતર-સ્વરૂપે સમગ્ર માટે પોતાનો સંકલ્પ મૂકવો જોઈએ.

*

જ્યાં સુધી ઉદ્ધેષ્ટમાંથી દિવ્ય બળનું એક સતત કાર્ય ન ચાલે અથવા અંદરથી એક ઊંડાળભર્યો સંકલ્પ ન થાય, ત્યાં સુધી મનોમન સંકલ્પ જરૂરી છે.

*

દિવ્ય બળ તેને અગ્રભાગે લાવી શકે અને સંકલ્પનો ઉપયોગ કરી શકે.

*

મનમાં એક સંકલ્પ હોય છે અને તે કેવળ વિચારની શક્કિત નથી હોતી.

*

વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે સચેતન બનલું એ પ્રથમ પગથિયું છે – પરંતુ વિજ્ય માટે સામર્થ્ય જરૂરી છે અને તે ઉપરાંત અનાસશક્તિ અને વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો સંકલ્પ હોવાં જોઈએ.

*

સંકલ્પ વગર કોઈ ખંત કે આગ્રહ રાખી શકીએ નહિ.

*

સંકલ્પ પોતે જ પોતાની જતે કાર્ય કરી શકે છે – તેની પ્રકૃતિમાં જ તે એક બળ અથવા શક્કિત છે.

*

જડ સક્રિય સંકલ્પ નેવી કોઈ વસ્તુ નથી. સંકલ્પ તેના ગુણમાં સક્રિય જ હોય છે. તે સંધ્યાં ન કરે અથવા પ્રયત્ન ન કરે તોપણ તેની હાજરી સક્રિય હોય છે અને પ્રતિકાર ઉપર સક્રિય રીતે કાર્ય કરે છે. તમે ને વાત કરો છો તે નિષ્ક્રિય ઈચ્છા છે – તે તેવી હોય એવું મને ગમે, તે તેવી બને તેવી મારી ઈચ્છા છે. આ સંકલ્પ નથી.

*

તે સાચા પ્રકારની સંકલ્પ-શક્તિ નથી, કદાચ તેઓ કોઈ લડાયક અથવા પ્રયત્નપૂર્વકની ઈચ્છાશક્તિને, સ્થિર અને સમર્થ સંકલ્પને બદલે ઉપયોગ કરે છે. સમર્થ સંકલ્પ ઊર્ધ્વતર ચેતના અને બળને નીચે ઉતારે છે.

*

સંકલ્પના કાર્ય માટે શાંતિ એ જરૂરી પૂર્વ શરત નથી. જ્યારે સ્વરૂપમાં મુશ્કેલી ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે સંકલ્પનું કાર્ય તેના ઉપર સ્થિરતા લાવવાનું હોય છે.

*

સંકલ્પ એ સંકલ્પ છે પછી તે સ્થિર હોય કે ચંચળ, તે યૌગિક કે અયૌગિક માર્ગ કાર્ય કરતો હોય, યૌગિક અથવા અયૌગિક હેતુ માટે હોય. તમે એમ ધારો છો કે નેપોલિયન અને સીઝરમાં સંકલ્પ-શક્તિ નહોતી અથવા તેઓ યોગીએ હતા? તમને વસ્તુએ વિશે વિચિત્ર ઘ્યાલો છે. તમે તે પ્રમાણે પણ કહી શકો કે સ્મૃતિ એ ત્યારે જ સ્મૃતિ કહેવાય જ્યારે તે પરમાત્માને યાદ કરે અને જ્યારે બીજી વસ્તુએને યાદ કરે ત્યારે તે સ્મૃતિ હોતી નથી..

*

એવી કોઈ પણ પ્રક્રિયા નથી. જ્યારે મન અને પ્રાણ કામનાની માફક સહમત થાય ત્યારે સંકલ્પશક્તિ પોતાની જાતે જ કાર્ય કરે છે જે કામનાને સંતોષ ન મળે તો તે વસ્તુનું રટણ કર્યા કરે છે, તેને પ્રાત કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેના માટે આગ્રહ રાખે છે, માગણીનું પુનરાવર્તન કરે છે. આ કે પેલા માણસનો ઉપયોગ કરે છે, આ કે પેલી તરકીબની, અને મન કારણો રજૂ કરીને તેને સંતોષ આપવાની જરૂર છે એવી રજુઆત કરે છે. તે બધું કાર્યમાં સંકલ્પની સાબિતી છે. જ્યારે તમારે સાધના માટે સંકલ્પનો ઉપયોગ કરવાનો હોય છે, ત્યારે તમારામાં તે જ ખંત હોતો નથી, પ્રયત્નો ન કરવા માટે મન કારણો શોધી કાઢે છે. જ્યારે મુશ્કેલી બળવાન બને છે ત્યારે તેને છાડી દેવામાં આવે છે, તેમાં સાતત્ય રહેતું નથી, અને પોતાના લક્ષ્ય ઉપર સંકલ્પને દઢ રીતે ટકાવી રાખવામાં આવતો નથી.

વિકાસદૂરા સંકલ્પ માતાજીના સંકલ્પની અંદર સમાઈ જવા માટે યોગ્ય બને છે. ને સંકલ્પ સમર્થ નથી હોતો તે સાધનામાં મહાન વિદ્ધનરૂપ હોય છે.

*

સંકલપનો સતત ઉપયોગ હોય તો બાકીનું સ્વરૂપ ગમે તેટલું ધીરેથી પણ સંકલપની આજ્ઞાને માનતાં શીખે છે અને પછીથી કાર્યો સંકલપના સુમેળમાં આવે છે અને પ્રાણમય આવેગો અને કામનાઓ પ્રમાણે કાર્ય કરે છે. બાકીની વસ્તુઓ માટે (લાગણીઓ અને કામનાઓ વગેરે પોતે) જે તેઓ કાર્યમાં અથવા કલપનામાં રસ ન લે અને સંકલપ દ્વારા તેમને સહાય ન મળે, જ્યારે તેઓ આવે ત્યારે તેમના ઉપર નજર નાખીને તેમનો ઈનકાર કરવામાં આવે, તો થોડા સંધર્ષ પછી તેમનું બળ ગુમાવી બેસે છે અને તેઓ લથડી પડે છે.

*

હું ધારું છું કે તે એટલા માટે હોવું જોઈએ કે તમે તમારા સંકલપનો પ્રકૃતિના બીજા ભાગો ઉપર દબાણ લાવવા માટે ઉપયોગ કરતા નથી – તેથી જ્યારે તમે ઈરછો કે તે બનવું જોઈએ ત્યારે તેઓ કાબુને આજ્ઞાધીન થવાનો ઈનકાર કરે છે કારણ કે તેઓ તે પ્રમાણે ટેવાયેલાં નથી અને સંકલપને પણ કાબુ રાખવાની ટેવ નથી.

સંકલપ ચેતનાનો એક ભાગ હોય છે અને પ્રકૃતિની પ્રવૃત્તિઓને કાબુમાં રાખવા માટે માણસોમાં મુખ્ય સાધન હોવું જોઈએ.

*

સંકલપની ખામી એક એવું સૂચન છે જેને તમારા ઉપર શારીરિક જડતાએ છાપ લગાડેલી છે તેણે તમારા સંકલપને આચછાદિત કરેલ છે અને તમને એવું સમજાવ્યું છે કે તમારામાં સંકલપ બાકી રહેલો નથી અને તમારામાં સંકલપ માટે કોઈ શક્યતા પણ નથી.

*

તમે એવી જિદ્દી જડતા માટે એવી અપેક્ષા ન રાખી શકો કે તેણે ત્રણ દિવસમાં ચાલી જવું જોઈએ કારણ કે તમે અમુક પ્રકારનો તેનો પ્રતિકાર કરવાની શરૂઆત કરી છે.

*

(વિરોધી બળોની સામે ટકી રહેવાની અશક્તિનું મૂળ)

તે સંકલપના પ્રમાદમાં રહેલું છે જેને સતત ટકી રહે તો પ્રયત્ન લાંબા સમય સુધી કરવો નથી. તે એવા માણસ જેવું છે જે એક સેંકડ માટે પોતાનું અધ્ય પગલું ધોડુંક ભરે છે અને પછી તેને આશ્ર્ય થાય છે કે આટલો બધો પ્રચંડ પ્રયત્ન કર્યા ગાછી પોતાના લક્ષ્ય પ્રત્યે પહોંચવામાં શા માટે હજુ એકસો માઈલ કાખ્યા નથી.

*

તેનો ફક્ત એટલો જ અર્થ છે, તમારો સંકલ્પ નિર્બંધ છે અને તે સાચી સંકલ્પશક્તિ નથી વિચિત્ર પ્રકારનો સંકલ્પ! કદાચ તે એવી મોટરકાર જેવી છે જે ચાલતી નથી અને તમારે પાછળથી ધક્કો મારવો પડે છે.

*

જ્યારે તમને વધારે સારી પરિસ્થિતિ લાગે, શાંતિ અને કાર્ય કરતું બળ, ત્યારે બળને કાર્ય કરવા દેવું વધારે સારું છે. તમારી જતને પ્રશાંત અને સ્થિર રાખવી અને મન દ્વારા વસ્તુઓ કરવા પ્રયત્ન ન કરવો.

જ્યારે ગોટાળો અથવા ઝોટી પરિસ્થિતિ હોય, ત્યારે તમારે સ્થિરતાને નીચે બોલાવવી, સાચી જગ્યા પ્રામ કરવા પ્રયત્ન કરવો, ઝોટા વિચારો ઉપર ધ્યાન ન આપવું પરંતુ તેમનો ઈનકાર કરવો. જે તમે તે વસ્તુ તાત્કાલિક ન કરી શકો, તો શક્ય હોય તેટલા અચંચળ રહે અને અભીષ્ટા કરો તથા તમારી જતનું અર્પણ કરો. અંગત પ્રયત્ન કરતાં દિવ્ય બળ કાયમ વધારે કરી શકે છે; તેથી એક વસ્તુ છે કે સ્થિર રહેવું, અગ્રભાગને ટેકો આપવો કારણ કે તે કાયમ તમારી પાછળ અથવા ઊધ્વમાં રહેલું હોય છે.

*

‘ક્ષ’ કાયમ તેવી પરિસ્થિતિવાળો છે. તેના મનની સક્રિયતા ઘણી ચંચળ હોય છે; કેટલીક વખત તેનામાં ચૈતસિક ખુલ્લાપણું આવે છે અને બરાબર થઈ જય છે, પછીથી મન વચ્ચે આવે છે અને તે મુંઝાઈ જય છે અને દુઃખી થઈ જય છે. અહીંથી ચાલ્યા જવાથી તે સારો નહિ થઈ શકે, ‘વસ્તુઓ વિશે વિચાર કર્યા કરવાથી તે વધારે ગુંચવાશે અને નુકસાન થશે. તે એવો માણસ છે જેને પૂર્ણ અને કાયમી ચૈતસિક ખુલ્લાપણાથી બચાવી શકાશે, હદ્ય દ્વારા નહિ કે મન દ્વારા.

*

જે કોઈ પ્રતિકાર બાધ્ય સવરૂપમાં છે તે ચાલ્યો જશે, ફક્ત તેને સમય લાગશે. તે વિશ્વાસના પાયા પર મનમાં સ્થિર અને મક્કમ રહેવું, ભલે મુશ્કેલી સામે માણસ પ્રતિકાર ન કરી શકે એ ઉત્તમ છે. કારણ કે સ્થિર તટસ્થ પ્રતિકાર તેને અડપથી પસાર થવા દરે - ભલે માણસ કૃબ્ધ અને ચિત્તાતુર હોય.

માણસ જ્યારે માતાજીના બળને સક્રિય રીતે બોલાવી ન શકે ત્યારે પણ તેણે એવી શક્તા રાખવી જોઈએ કે તે આવશે જ.

*

જે રીતે દુઃખાવાઓ ચાલ્યા ગયા તે તમને બતાવે છે કે સમગ્ર પ્રકૃતિ સાથે કઈ રીતે કાર્ય કરવું - કારણ કે અસ્વસ્થતા અને ખલેખોનાં શારીરિક કારણો સાથે જે

રીત છે તે રીતે જ મનોમય અને પ્રાણમય સાથે છે. અંદર અચંચળ રહેવું, શાસ્ત્રા અને અનુભૂતિને વળગી રહેવું, સ્થિર અને ખુલ્લા રહીને દિવ્ય બળને કાર્ય કરવા દેવું એ એકમાત્ર માર્ગ છે. સ્વાભાવિક રીતે સમગ્ર રીતે સચેતન રહેવું એ હજુ શક્ય નથી, પરંતુ તેનો અનુભવ કરવો, ખુલ્લા થવું; તેને કાર્ય કરવા દેવું, તેનાં પુરી-શરીરમનું નિરીક્ષણ કરવું એ પ્રથમ વસ્તુ છે. તે ચેતનાની વૃદ્ધિની શરૂઆત છે અને ચેતનાને પૂર્ણ બનાવવાનો માર્ગ છે.

*

મદદને કાયમ વળગી રહો - જ્યારે તમને તેનો અનુભવ ન થાય ત્યારે તેના માટે પુકાર કરો અને તમને તેની અનુભૂતિ થાય ત્યાં સુધી શાંત રહો. તમે જે વાત કરી તેમાં તેની હાજરીની લાગણી અને તમારી વર્ણે એક આચળાદન આવી જાય છે - કારણ કે તે કાયમ ત્યાં હોય છે જ.

*

જે તમે બીજું કાઈ ન કરી શકો તો તમારે ઓછામાં ઓછાં તટસ્થ બની જવું જોઈએ - સ્વરૂપનો કાયમ એક એવો ભાગ હોય છે જે અનાસ્કત રહી શકે છે અને ટકી રહે છે, અને ઉધ્ર્મમાંથી બળને નીચે બોલાવી શકે છે.

*

જે કોઈ વસ્તુ મુશ્કેલ હોય તેને હદ્યમાં સત્ય દ્વારા સહેવું બનાવી શકાય છે તથા પ્રયત્નમાં સત્યનિષ્ઠા અને સર્વાઈ હોય તો જે અશક્ય હોય તેને પાણ શક્ય બનાવી શકાય છે. એવું પણ ધણી વખત માલૂમ પડેવું છે કે યોડી તાલીમ અને શાસ્ત્રાયુક્ત પ્રયત્ન પછી અંદરથી કોઈ વસ્તુ વર્ણે પડી સહાય કરે છે અને જે વસ્તુને માટે લાંબો સમય લાગ્યો હોત તે નિશ્ચયાત્મક રીતે અને ઝડપથી થાય છે.

તમારી પ્રાર્થનાને ચોક્કસ પ્રત્યુત્તર મળશે, કારણ કે તમે તેના પ્રત્યે ગતિ કરો છો.

*

ગમે તે રીતે જરૂરી હોય અથવા શક્ય હોય ત્યાં મદદ આપવામાં આવે છે. તે બળ, પ્રકાશ, જ્ઞાનથી મર્યાદિત હોતી નથી. અલબાતા, જે તમે બળ વર્ગેરેથી કોઈ પણ વસ્તુ અથવા બધી જ વસ્તુઓ કહેવા માગતા હો તો તમારું સૂત્ર સાચું છે.

*

તેનો આધાર અમુક વસ્તુઓ ઉપર હોય છે. જે ચેતના જ્ઞાનની બાળુએ વિકાસ પામેલી હોય તો તે ફક્ત ચેતવણી આપે છે. જે તેનો વિકાસ સંકલ્પ અથવા શક્તિ તરફનો હોય તો તે અસર કરવામાં મદદ કરે છે.

*

જેમ જેમ માણસ વધારે અને વધારે ઉધ્ર્મમાં જતો જીવિત છે અથવા વધારે

અને વધારે પૂર્ણ બનતો જય છે તેમ તેમ મદદને પુકાર કરવાનું ઓછું થતું જય છે. તેની જગાએ દિવ્ય બળના સહજ કાર્યનું સ્થાપન થતું જય છે.

*

તમારે પત્રો લખવાના બંધ કરવાનું કોઈ કારણ નથી — તે એક જ એવા પ્રકારનો પત્ર છે જે પડકારણ છે અને તે સંપર્ક સાંઘવા માટેનું સારું સાધન નથી, તમને પોતાને પણ લાગ્યું કે તે પ્રતિકાર અનુકૂળ નહોતો. મેં તમને પત્ર એટલા મટે લખવાનું કહ્યું કારણ કે તે જોખમી વસ્તુનો ભાર તે સમયે ઓછો કરવાની જરૂર હતી અને જો કે તે વજન તાત્કાલિક ઓછું ન થયું છતાં તોણે મને લડાઈના વળાંકો વિશે બરાબર માહિતી આપો અને કટોકટીના સમયે હુમલો કરનારાં બળો સામે અમુક દબાગુ મૂકવામાં મને સહાય કરી. પરંતુ હવે હું માનતો નથી કે એવી સહાયની જરૂર હોય. પરંતુ તમારી અંદર રહેલી નિરાશા જે આ ગતિઓનું મૂળ છે તેમને સહાયની જરૂર છે; પરંતુ તેમને શબ્દોમાં મૂકવાથી મેં કહ્યું તે પ્રમાણે તેમને વધારે સધનતા અને મસાલો મળે છે.

હજારો પ્રસંગોએ બેશક સાબિત કરેલું છે કે ધાર્યા માણસો મારફતે અમારી સમક્ષ તેમની મુશ્કેલીઓનું બરાબર વાર્ણન કરેલું હોય તો ધાર્યી વખત, જો કે જડપથી નહિ, પરંતુ તે પૂરતું તત્કષણ વજન હળવું કરવામાં સફળ થયેલ છે. આ વસ્તુ કેવળ અહીં રહેલા સાધકોએ જ નહિ પરંતુ દૂર દૂર રહેલા સાંઘકોએ પણ જોયેલી છે અને કેવળ તેમની પોતાની આંતર મુશ્કેલીઓ માટે જ નહિ પરંતુ માંદગી અને મુશ્કેલ સંઝેગોના બાધ્ય દબાગુ વખતે પણ અનુભવી છે. પરંતુ તેના માટે અમુક વલણ જરૂરી છે — યા તો મનમાં અને પ્રાણમાં સમર્થ શક્તા અથવા ગ્રહણશીલતાની ટેવ અને આંતર-સ્વરૂપમાં પ્રત્યુત્તર. જ્યાં આ ટેવનું સ્થાપન થાય ત્યાં મેં તેને અચૂક રીતે અસરકારક થયેલી જોઈ છે, અને જ્યારે શક્તા પણ અનિશ્ચિત હોય છે અથવા મનમાં બાધ્ય અભિવ્યક્તિ નિર્ભળ હોય છે, અવિદ્યામય હોય છે અથવા તેના સ્વરૂપમાં ભૂલભરેલી અથવા અચોક્કસ હોય છે ત્યારે પણ તે અસર કરે છે. વધારામાં, આ પદ્ધતિ સૌથી સફળ ત્યારે થાય છે જ્યારે લેખક પોતાની ગતિઓના સાક્ષી તરીકે લખી શકે અને એક ચોક્કસ અને લગભગ બિનપક્ષપાતી સ્પષ્ટતાથી રજૂ કરે જાણે તે તેની પ્રકૃતિની દશ્યમાન ઘટના હોય અથવા તેને અસર કરનાર બળની ગતિ જેમાંથી તેને મુક્તિ જોઈતી હોય તેનું વાર્ણન કરે છે. તેનાથી ઊલટું, જો લખાગુમાં તેનો પ્રાણ, જે વસ્તુ વિશે તે લખતો હોય અને પોતાના વિશે કલમ પકડે ત્યારે તેની પકડમાં આવી જય — અને શંકા, બંડ, નિરાશા, વિષાદ વગેરેની મદદ લઈને અભિવ્યક્ત કરે, ત્યારે તે જુદી જ વસ્તુ બની જય છે. અહીં પણ કેટલીક વખત અભિવ્યક્ત.

એક વિશુદ્ધ કરવાની કિયા તરીકે કાર્ય કરે છે પરંતુ તે પરિસ્થિતિનું વણીન હુમલાને કદાચ થક્કિ આપે, કદાચ ઓછામાં ઓછું તે ક્ષણ પૂરતું, અને તેને લંબાવતું અને વધારતું હોય એવું પણ લાગે તેથી છેવટે રાહત પણ આવે, ઊથલપાથલ અને ગોટાળાની મહાન કિંમત ચૂકવી પડે છે. તેમાં આરામ હુમલો કરતું બળ થાકી જાય એટલે કામચલાઉ રીતે આવે છે પરંતુ તેમાં દિવ્ય બળના પ્રક્રોપ મારકૃતે ઈનકાર અને વિશુદ્ધ થતી નથી તેમજ સાધકની નિરપેક્ષ મંજૂરી અને સહાય હોતી નથી. એક ગોટાળાભયું યુછ હોય છે, અસ્તવ્યસ્ત રીતે બળનો પ્રક્રોપ હોય છે – પરંતુ ગોટાળા અને વંટોળમાં દિવ્ય બળની સહાય વરચે આવે છે તેની અનુભૂતિ થતી નથી. તમારી કટોકટીઓમાં આ વસ્તુ બનતી; તમારા પ્રાણને ગાઢ અસર થતી હતી અને હુમલો કરતા બળની બુલિયુક્ત દલીલોને સહાય કરવાની અને અભિવ્યક્ત કરવા માટે તેણે શરૂઆત કરી હતી – જ્યારે ખરેખરી રીતે મુશ્કેલીનું નિરીક્ષણ અને અભિવ્યક્ત સજાગ મન દ્વારા થવી જોઈતી હતી અને વસ્તુઓનો પરિસ્થિતિને ઊધ્વ પ્રકાશ અને બળની સમજ તેઓ કાર્ય કરે એ રીતે મૂકવાની જરૂર હતી, તેના બદલે વિરોધ માટેનો પ્રસંગ તમે પ્રચંડ રીતે રજૂ કરો. ઘણા સાધકોએ (આગળ વધેલા હોય તેવાઓએ પણ) તેમની મુશ્કેલીઓની આ પ્રકારની અભિવ્યક્તિની ટેવ પાડેલી અને હજુ પણ કેટલાક તે પ્રમાણે કરે છે; તેઓ હજુ પણ સમજતા નથી આ રીત બરાબર નથી. એક સમયે આશમમાં આ વસ્તુ જ કરવાની છે એવો ધર્મસંદેશ હોય એવું મનાતું – મને ખબર નથી કે કિયા કારણસર, કારણ કે યોગ વિશે મારા શિક્ષણના એક ભાગ તરીકે તે વસ્તુ નહોતી – પરંતુ અનુભવે દર્શાવ્યું છે કે તે કામ કરતું નથી; તે વસ્તુ માણસને અનંત સંધર્ષમાં ગોળ ગોળ ફેરવ્યા કરે છે. જે આત્માર્પણ સફળ થાય તે ગતિ કરતાં આ બિલકુલ લિન્ન વસ્તુ છે (આ પણ એક ક્ષણમાં થતું નથી પણ સમજપૂર્વક કભિક રીતે થાય છે.) કેટલાક માણસો એવો આગ્રહ રાખે છે કે દરેક વસ્તુ ગુરુ પ્રત્યે ખુલ્લી કરવી જોઈએ જેથી કરીને સહાય ત્યાં વધારે અસરકારક રીતે કાર્ય કરી શકે.

એ અનિવાર્ય છે કે શંકાઓ અને મુશ્કેલીઓ આવા શમસાધ્ય કાર્યમાં જેવા કે માનવની સામાન્ય પ્રકૃતિનું આધ્યાત્મિક પ્રકૃતિમાં રૂપાંતર કરવામાં ઉત્પન્ન થાય. તેમજ આ બાબુ મૂલ્યોની જગાએ અને સપાટીની અનુભૂતિને બદલે વધારે ગંભીર આંરત મૂલ્યો અને અનુભૂતિનું સ્થાપન કરવું હોય ત્યારે ઉત્પન્ન થાય જ પરંતુ શંકાઓ અને મુશ્કેલીઓને તેમનું પૂર્ણ બળ આપવાથી વિજય પ્રાપ્ત ન થઈ શકે પરંતુ તે વસ્તુ તેમનાથી પાછા હઠી જવાનું શીખવાથી અને તેમનાથી દોરવાઈ જવાનો ઈનકાર કરવાથી થઈ શકે છે; ત્યાર પછી અંદરથી એક શાંત નાનો અવાજ સાંભળવાની તક મળે છે અને બહારથી થતા આ જેરદાર ઘોંધાટ કરતા અવાજેને બહાર હાંકી કાઢવામાં આવે છે. તેના માટે અંદરમાંથી પ્રકાશ માટે જગા કરવી પડે છે; બાબુ

મનનો પ્રકાશ આંતર મુલ્યોની શોધ કરવા માટે અથવા આધ્યાત્મિક અનુભૂતિના સત્યનો નિર્ણય કરવા માટે અપૂરતો છે.

*

માણસે દિવ્ય રક્ષણ પાસે વધારે પડતી અપેક્ષા ન રાખવી, કારણ કે આપણી તથા જગતની જેવી રૂચિના છે તેમાં પરમાત્માના રક્ષણને મર્યાદામાં કાર્ય કરવું પડે છે. અલબજ્ઞ, ચમત્કારો બને છે, પરંતુ આપણે તેના માટે હક કરી શકીએ નહિ.

*

તમે જે વલણ ધારણ કરેલું છે તે સાચું છે. આ વલણ અને લાગણી તમારા ઉપર આવતા હુમલાઓ ઉપર ઝડપથી વિજ્ય પ્રામ કરવા માટે તમને સહાય કરે છે. આ હુમલાઓ તમને ધણી વખત સાચી ચેતનામાંથી બહાર ફેંકી દે છે. તમે કહો છો તે ગ્રમાણે, મુશ્કેલીઓને આ રીતે સ્વીકારવાથી સારી તકો બની જાય છે; જે મુશ્કેલી-ઓનો સાચી ભાવનાથી સામનો કરવામાં આવે છે અને વિજ્ય પ્રામ કરવામાં આવે છે, તેમાં માણસને જાળ થાય છે કે એક વિધન અદશ્ય થયું છે અને એક આગળ પગલું ભરાયું છે. — એટલા માટે જ કોઈ પણ પ્રક્રિયા વગરનો સ્વીકાર અને ગુરુના માર્ગદર્શનનું અચૂક આજ્ઞાપાલનને પ્રાચીન ભારતના યોગોમાં અનિવાર્ય શરત તરીકે મુક્તવામાં આવતાં — તે વસ્તુની માગણી ગુરુને માટે નહિ, પરંતુ શિષ્યના ભલા માટે કરવામાં આવતી.

*

આવો તીવ્ર સંધર્ષ સાધકને ધણી વખત એટલા માટે આવે છે જ્યારે પ્રકૃતિના સામાન્ય કુમ પ્રમાણે મંદ પરિત્યાગને બદલે એક પૂર્ણ અને નિશ્ચયપૂર્વકની પ્રગતિ કરવાની હોય છે; ઊર્ધ્વમાં જવાની બળવાન ઝંખનાને નિમ્નમાંથી પ્રચંડ રીતે નીચે જેંચવા માટે પ્રતિકાર થાય છે. પરંતુ તેનો ફાયદો એ છે કે જ્યારે માણસ મક્કમ રહે અને વિજ્ય પામે ત્યારે સંધર્ષ દ્વારા ધણો લાભ થાય છે અને સ્વરૂપના તે ભાગમાં જે પ્રતિકાર કરે છે તેમાં નિર્ણયાત્મક લાભ થાય છે. એટલા માટે તિતિક્ષા રાખો અને પ્રસંગોપાત્ત અસ્થિરતા કે ઠોકરો આવે તેના માટે હુંઘી ન થાઓ કારણ કે આવી પ્રચંડ લડાઈમાં તે વસ્તુ સહેલાઈથી બની આવે છે. સાધકે એવો નિયમ બનાવવો જોઈએ કે આવી વસ્તુઓના બહુ વિચારો ન કરવા પરંતુ પોતાની જાતને ઊંચે ઉંઠાવીને દૂરથી મક્કમ રીતે આગળ ધ્યાન.

અમારી સહાય, અમારી શક્તિ, અમારા આશીર્વાદ કાયમ તમારી સાથે હશે અને છેવટનો વિજ્ય પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી દરેક પગલે સહાય કરશે.

*

દિવ્ય કૃપા અને રક્ષણ તમારી સાથે કાયમ છે જ. જ્યારે તમે કોઈ પણ આંતર-

અથવા બાધ્ય મુશ્કેલી અથવા સંધર્ષમાં હો ત્યારે તેનાથી કોઈ ત્રાસ અનુભવશો નહિ,
જે દિવ્ય બળ તમારું રક્ષણ કરે છે તેનો આક્ષય બો.

જો તમે શક્ખ અને સત્યનિષ્ઠાથી તે પ્રમાણે કરો, તો તમને તમારી અંદર
કોઈક વસ્તુ ખુલ્લી થતી લાગશે જે ગમે તેટલા સપાટી ઉપરના ઝંઝાવાતો આવશે
છતાં કાયમ સ્થિર અને શાંત રહેશે.

*

હા, તે પ્રમાણે જ છે. પોતાની જત ઉપર પ્રામ કરેલો દરેક વિજ્ય એટલે
વધારે વિજ્યો પ્રામ કરવા માટેનું સામર્થ્ય પ્રામ કરવું.

*

તે ખરેખર સાચું છે કે જ્યારે માણસ એક મુશ્કેલી ઉપર વિજ્ય પ્રામ કરે છે
અથવા આગળ પ્રગતિ કરે છે, ત્યારે તે વાતાવરણમાં એક સાચા પ્રવાહનું સર્જન
કરે છે. તે ઉપરાંત દરેક સમયે એક ખુલ્લાપણું થાય છે, ત્યારે તેને વધારે કાયમી
રીતે ટકવા માટેની શક્યતા ઉત્પન્ન થાય છે.

*

હા, એક મહાન પ્રગતિ વધારે મહત્તર પ્રગતિ તરફ ઉત્સાહપ્રેરક રીતે આગળ
ધ્યાયે છે જેની સરખામણીમાં પહેલી પ્રગતિ નહિવતું જેવી લાગે છે.

*

હા - વ્યક્તિએ કાયમ પોતાની નજરને ભાવિ તરફ વળેલી રાખવી જોઈએ -
પાછળ નજર કરવી એ ભાગ્યે જ તંહુરસ્તીની નિશાની છે, કારણ કે તે વસ્તુ માણસને
ભૂતકાળની ચેતના પ્રત્યે નજર રખાવે છે.

*

તમારી સાર્થી શાંતિ; અચંચળતા અને આનંદ રાખો અને કાયમ પરમાત્માને
યાદ કરીને ટકાવી રાખો.

જો ભૂતકાળ અને ભાવિના વિચારો કેવળ સ્મૃતિ અને કલ્પનાઓ તરીકે આવે
તો તેઓ કોઈ ઉપયોગના નથી અને તમારે તમારા મનને તેમાંથી પાછું વાળીને
પરમાત્માના સંદર્ભમાં મૂકો, સત્યના પ્રકાશમાં મૂકો જેથી કરીને તેમના વિશેના સત્યની
જાણ થાય અને સાચા નિર્ણયની જરૂર હોય તો ભાવિ માટેનો સાચો નિર્ણય અથવા
રચના તમે કરી શકો.

તમે જે આંસુની વાત કરો છો તેમાં કાંઈ ખોટું નથી, તે અશ્રુ આત્મામાંથી
આવે છે, ચૈત્ય પુરુષમાંથી, અને તે સહાયરૂપ છે નહિ કે વિધનરૂપ.

*

વ્યક્તિ ભૂતકાળમાં પાછી જઈ શકતી નથી, તેણે કાયમ ભાવિમાં જવાનું છે.

*

ભૂતકાળ તરફ મુખ રાખવાને બદલે ભાવિ તરફ મુખ ઝેરવવું એ કાયમ વધારે પસંદ કરવાની વસ્તુ છે.

*

ભૂતકાળને રાખવાનો નથી - માણસે ભવિષ્યના સાક્ષાત્કારમાં જવાનું છે. ભાવિ માટે જે કોઈ વસ્તુ જરૂરી છે તેને સ્વીકારવામાં આવશે અને તેમને નવીન સ્વરૂપ આપવામાં આવશે.

વિભાગ ૭

વિરોધી અળોનો પ્રતિકાર

વિરોધી બળોનો પ્રતિકાર

સમયની શરૂઆતથી ૯, પુરોપમાં અને આફ્રિકામાં તેમજ ભારતમાં બધા યોગીઓ અને રહસ્યવાદીઓ એ હકીકત જાણે છે કે જ્યાં જ્યાં યોગ અથવા યજ્ઞ કરવામાં આવે છે ત્યાં ત્યાં વિરોધી બળો એકઠાં થઈને કોઈ પણ રીતે તેને અટકાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. એ જાણીતી બાબત છે કે એક નિમ્ન પ્રકૃતિ છે અને એક ઉદ્વ્દેશી આધ્યાત્મિક પ્રકૃતિ છે – એ પણ જાણીતી બાબત છે કે તેઓ જુદી જુદી દિશાઓમાં જેંચાણ કરે છે અ નેનિમન પ્રકૃતિ પહેલાં બળવાન હોય છે અને ઉદ્વ્દેશી પ્રકૃતિ પાછળથી બળવાન બને છે. વિરોધી બળો નિમ્ન પ્રકૃતિની ગતિઓનો લાભ ઉઠાવે છે અને સિદ્ધિને તેમની મારફતે બગાડવા, ભાંગી નાખવા અથવા પાછી પાડવા પ્રયત્ન કરે છે. પ્રાચીન સમયમાં છેક ઉપનિષદોના સમયમાં કહેવાયું છે (આ માર્ગ ચાલવું કહિન છે અને તે માર્ગ અખાની ધાર જેવો સૂક્ષ્મ છે) પછીથી કાઈસ્ટે કહ્યું છે : “માર્ગ કહિન અને માણસ સ્વર્ગના રાજ્યમાં જે બારણાંમાંથી પ્રવેશ કરે છે તે ધાણો સાંકડો છે” અને તે ઉપરાંત “ધાણ માણસોને બોલાવવામાં આવે છે, પરંતુ બહુ ઓછાની પસંદગી થાય છે” – કારણ કે આ બધી ધાણી મુશ્કેલીઓ રહેલી છે. પરંતુ એ વસ્તુ પણ જાણીતી છે કે જે એવો સત્યનિષ્ઠ અને હદ્યમાં શક્તા રાખનારાઓ હોય છે અને તેવા જે રહે છે અને જેઓ પરમાત્મા પર આધાર રાખે છે તેઓ આ બધી મુશ્કેલીઓ, ઠોકરો અને પતનો હોના છિતાં લક્ષ્ય ઉપર પહોંચી જાય છે.

*

સામાન્ય માનવ ક્ષતિઓ એક વસ્તુ છે – તેઓ અવિદ્યાની નિમ્ન પ્રકૃતિનું કાર્ય છે. વિરોધી બળોનું કાર્ય વિશિષ્ટ પ્રકારનો વિક્ષેપ હોય છે જે પ્રચંડ સંઘર્ષો, અસામાન્ય વિષાદો, વિચારો અને એવા પ્રકારના આવેગોનું સર્જન કરે છે જેમને સહેલાઈથી સૂચનો તરીકે જાણી શકાય છે. દા.ત. આશ્રમને દેવાનું, યોગ છોડી દેવાનું પરમાત્મા સામે બંડ તથા એવાં સૂચનો જે આફત અને કમનસીબીનાં હોય અને અપ્રતિકારક તથા બુદ્ધિવિહીન આવેગોવાળા હોય – આ વિરોધી બળોનું કાર્ય હોય છે, અને સામાન્ય માનવ નિર્ભળતા કરતાં ભિન્ન પ્રકારની વસ્તુ છે

*

માનવીઓમાં નિમ્ન પ્રકૃતિનો સામાન્ય પ્રતિકાર અને વિરોધી બળોનું કાર્ય એ બન્ને ભિન્ન વસ્તુઓ છે. પ્રથમની વસ્તુ સામાન્ય છે અને દરેકની અંદર બને છે; પાછળની વસ્તુ ભિન-માનવ જગતમાંથી આવતો પ્રક્ષેપ છે. પરંતુ આ પ્રક્ષેપ બે

સ્વરૂપોમાં આવે છે. (૧) તેઓ નિમ્ન પ્રકૃતિનાં બળોનો ઉપયોગ કરીને એવું દબાળ કરે છે જેથી કરીને તે બળો પ્રતિકાર કરે, નહિ તો તેઓ શાંત હોય છે, અને તે પ્રતિકારોને સમર્થ અથવા પ્રચંડ બનાવે છે, નહિ તો તેઓ સામાન્ય અને મંદ હોય છે, અને જ્યારે તેઓ પ્રચંડ હોય તો વધારે ઉગ્ર બનાવે છે. જ્યારે વિરોધી બળો આ નિમ્ન પ્રકૃતિનાં બળો ઉપર કાર્ય કરે છે ત્યારે એક દુષ્ટ કુશળતા, સચેતન યોજના અને એવું સંગઠન કરે છે જે સામાન્ય બળોના પ્રતિકારમાં હોતાં નથી. (૨) કેટલીક વખત તેઓ પોતાનાં બળો સહિત હુમલો કરે છે. આવું બને ત્યારે તેઓ માણસનો કામચલાઉ કબજો લઈ લે છે અને એવી અવિરોધ્ય અસર કરે છે કે માણસના વિચારો, લાગણીઓ અને કાર્યો અસામાન્ય બની જય છે – મનની અંદર કણું વાદળ છવાઈ જય છે, પ્રાણમાં એક વંટોળ ઉત્પન્ન થાય છે, અને બધી વસ્તુઓ એવી રીતે કાર્ય કરે છે જ્યો માણસ નિઃસહાય હોય અને તેના ઉપર કોઈ બળનું પ્રચંડ શાસન હોય, જ્યારે બીજી રીતે કોઈ કલમને બદલે એક સમર્થ અસર હોય; તે સમયે ચિહ્નનો ઓછાં નોંધપાત્ર હોય છે. પરંતુ જે કોઈ માણસોને આ બળોની રીતોનો પરિય્ય હોય છે તે શું બનેલું છે તે સહેલાઈથી જોઈ શકે છે. છેન્ટે કદાચ એક હુમલો હોય, નહિ કે શાસન અથવા અસર; તે સમયે માણસ અલગ પડી જય છે, તેમનાથી જીતાતો નથી, પ્રતિકાર કરે છે.

કેટલાક એવા માણસો હોય છે જેમને વિરોધી બળો કદી સ્પર્શ પણ કરતાં નથી.

*

સામાન્ય માનવ-પ્રકૃતિનો એક નૈસર્જિક કિયા સ્થૂલ ચેતનામાં હોય છે જેમાંથી મુજલ થવા માટે સમય લાગે છે. અલબત્તા, આપણે તેમને નિમ્ન પ્રકૃતિનાં બળો તરીકે જાણીએ છીએ પરંતુ માણસે તેમને વિરોધી બળો તરીકે ન ગણવાં જોઈએ પરંતુ ફક્ત સામાન્ય બળો તરીકે જાણવાં જોઈએ. તેમનામાં ફેરફાર કરવાનો છે પરંતુ તે સમય લે છે અને તે સ્થિરતાપૂર્વક થઈ શકે છે. માણસે તેમનામાં વ્યસ્ત રહેવાને બદલે સાધનાની વિધાનાત્મક બાળુમાં વ્યસ્ત રહેવું જોઈએ. જો માણસો તેમને વિરોધી વસ્તુઓ તરીકે કાયમ વિચાર કર્યા કરે અને જ્યારે આવે ત્યારે વિક્ષુબ્ધ થઈ જય, અને તેમને વિરોધી બળોના કબજ નીચેની વસ્તુઓ ગણે તો તે વસ્તુ સારી નથી.

ખરેખર વિરોધી વસ્તુઓ બધું ઓછી હોય છે અને પ્રકૃતિની સામાન્ય ગતિઓમાંથી તેમનો તફાવત ઓળખવો જોઈએ. પ્રથમ વસ્તુનો વિરોધ કરવો જોઈએ અને બીજી વસ્તુની સાથે અચંચળતાથી કામ લેવું જોઈએ અને તેઓ દેખાય ત્યારે વિક્ષુબ્ધ કે નિરાશ ન બનવું.

*

પ્રકૃતિની ક્ષતિઓમાં કંઈ નથી, તેમની સાથે કમિક રીતે કાર્ય કરી શકાય છે. આ બાધ્ય હુમલાઓ, આ સૂચનો અને ખોટાં બળો જે અંદર ફેંકાય છે તેમના પ્રત્યે સાધકે પોતાની જતનાં બંધ બારણાં કરી દેવાં જોઈએ.

*

નિમ્ન પ્રકૃતિ અજ્ઞાની અને અદિવ્ય છે, પોતે જાતે વિરોધી નથી પરંતુ પ્રકાશ અને સત્ય પ્રત્યે બંધ હોય છે. વિરોધી બળો પ્રભુ-વિરોધી હોય છે, કેવળ અદિવ્ય જ નહિ; તેઓ નિમ્ન પ્રકૃતિનો ઉપયોગ કરે છે, તેને વિકૃત કરે છે, વિકૃત ગતિઓથી ભરી દે છે, અને તે દ્વારા માણસને અસર પહોંચાડે છે અને પ્રવેશ કરવા પ્રયત્ન કરે છે અથવા એઠામાં ઓછું સંપૂર્ણ રીતે તેના ઉપર કાબૂ મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે.

તમારી જતને બધી જ અતિથયતાભરી આત્મ-ધૂષામાંથી, પાપની ભાવના દ્વારા નિરાશ થવાની ટેવમાંથી, મુશ્કેલી અથવા નિષ્ફળતામાંથી મુક્ત કરો. આવી લાગણીઓ ખરેખર મદદ કરતી નથી, ઊલટું તેઓ મહાન વિદ્ધનરૂપ થાય છે અને પ્રગતિને અટકાવે છે. તેવી લાગણીઓ ધાર્મિક માણસોના મનની હોય છે, યૌગિક મનોમયતાવાળાઓની નહિ. યોગીએ પ્રકૃતિની બધી ક્ષતિઓને નિમ્ન પ્રકૃતિની ગતિઓ તરીકે જોવી જોઈએ અને તે સર્વ માટે સામાન્ય હોય છે, અને તેણે દિવ્ય શક્તિમાં શાલ્લા રાખીને સ્થિરતાથી, મક્કમતાથી અને ખંતથી ઈનકાર કરવાનો છે – તેમાં નિર્બંધતા અથવા બેદરકારી અને ઊશકેરાટ, અંધોરાઈ અથવા ઉગ્રતા ન હોવાં જોઈએ.

*

પ્રાણમય અહું સામાન્ય માનવ-પ્રકૃતિનો એક ભાગ છે, અને દરેકમાં તે હોય છે. તેને વિશુદ્ધ કરવાનો છે તથા તેમાં રૂપાંતર લાવવાનું છે, કારણ કે અહુંની જગાએ સાચા પ્રાણમય સ્વરૂપનું સ્થાપન કરવાનું છે જેનો તે વિકૃત પડછાયો છે. નિમ્ન પ્રકૃતિનાં બળો ધણી વખત બંડખોર હોય છે અને રૂપાંતરનો પ્રતિકાર કરે છે કારણ કે તેમનામાં અવિદ્યાની પરિચિત ગતિઓ, કામના, મિથ્યાભિમાન, ગર્વ, લાલસા, આત્મજિદ્દીપણું વગેરે પ્રત્યે આસક્તિ હોય છે, પરંતુ તેઓ તેમના લક્ષણમાં વિરોધી બળો હોતાં નથી. વિરોધી બળોમાં મૂળભૂત રીતે જ પરમાત્મા પ્રત્યે બંડખોર, વૃત્તિ, પ્રકાશ અને સત્યની સામે વિરોધ, અને દિવ્ય કાર્યની સામે દુશ્મનાવટ હોય છે.

*

અજ્ઞાનનાં બળો પાર્થિવ-પ્રકૃતિની વિકૃતિ હોય છે અને વિરોધી બળો તેમનો ઉપયોગ કરે છે. તેઓ સંધર્ષ સિવાય માણસ ઉપરનો કાબૂ છોડી દેતાં નથી.

*

વિરોધી બળોને અમુક આત્મ-પરસંદગીનું કાર્ય હોય છે, વ્યક્તિની અવસ્થાની, કાર્યની પરીક્ષા લેવી; પૃથ્વીની પોતાની અને આધ્યાત્મક અવતરણ અને સિદ્ધિ માટે

માણસોની તૈયારીની કસોટી કરવી. મુસાફરીના દરેક પગલે તેઓ ત્યાં હાજર રહીને પ્રયંડ હુમલો કરે છે, ટીકા કરે છે, સૂચનો આપે છે, વિષાદ લાદે છે, અથવા બંડ કરવા ઉશ્કેરે છે, અકાઢા ઉત્પન્ન કરાવે છે, અને મુશ્કેલીઓનો ગંજ નાખે છે. અલબર્તા, તેમને જે હકો આપવામાં આવ્યા છે તેની ધણી વધારે પડતી કાર્યમાં રજૂઆત કરે છે અને રાઈનો પર્વત બનાવે છે. એક નાનકડું પગલું ભરાય અથવા ભૂલ થાય અને તેઓ માર્ગ ઉપર હાજર થાય છે અને માર્ગની વર્ચ્યે આખો હિમાલય ખડો કરી દે છે. પરંતુ આ વિરોધની મંજૂરી પ્રાચીન સમયથી આપવામાં આવી છે તે કેવળ કસોટી લેવા કે પરીક્ષા લેવા માટે નહિ, પરંતુ આપણા ઉપર વધારે મહાન સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરવા, વધારે પૂર્ણ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે, વધારે તીવ્ર વિશુદ્ધિ અને અને અભીષ્ટાનું બળ પ્રાપ્ત કરવા માટે, એક શાઢા જેને કોઈ પણ વસ્તુ હઠાવી ન શકે અને વધારે શક્તિશાળી દિવ્યકૃપાનું અવતરણ કરવાની આપણને ફરજ પડે એટલા માટે તેમને મંજૂરી આપવામાં આવેલી છે.

*

જગત સાથેના અને વિરોધી બળો સાથેના સંપર્કો વિશે એવું છે કે તે વસ્તુ અલબર્તા, કાયમ સાધકની મુખ્ય મુશ્કેલીઓમાંની એક છે, પરંતુ જગતનું અને વિરોધી બળોનું રૂપાંતર કરવું એ ધારું મહાન કાર્ય છે અને પોતાનું વ્યક્તિગત રૂપાંતર તેને માટે અટકી શકે નહિ. એ વસ્તુ ખાસ કરવાની છે કે એક એવી શક્તિમાં જીવન ધારણ કરવું કે આ ખલેલ કરનારાં તત્ત્વો અંદર પ્રવેશ ન કરી શકે, અથવા પ્રવેશ કરે તો વિક્ષોભ ઉત્પન્ન ન કરી શકે, અને તે શક્તિ દ્વારા એવા વિશુદ્ધ અને સમર્થ બનવું કે પોતાની જતમાં કોઈ પણ વિરોધી વસ્તુ પ્રત્યે પ્રત્યુત્તર આવે. જો એક રક્ષણ કરનારું આવરણ હોય, એક આંતર વિશુદ્ધ કરનારું અવતરણ, અને તેને પરિણામે આંતર-સ્વરૂપમાં એક ઉધ્વર્તર ચેતનાનું સ્થાન થાય અને તે વસ્તુ જૂની અજ્ઞાની ચેતનાની જગાએ સૌથી બાધ્ય સક્રિય ભાગોમાં પણ સ્થાપિત થાય, તો પછી જગત અને વિરોધી બળોને કોઈ અર્થ રહેતો નથી. ઓછામાં ઓછું પોતાના આત્માને માટે; કારણ કે એક વધારે વિશાળ કાર્ય છે, વ્યક્તિગત નહિ, જેમાં તેમની સાથે કાર્ય કરવું પડશે; પરંતુ હાલની અવસ્થામાં તે એક મુખ્ય કાર્ય બનાવાની જરૂર નથી.

*

નિમ્ન પ્રકૃતિનાં બળો ઉપર ફેરફાર કરવા માટે કાયમ એક દબાણ હોય છે – તેની મારફતે તે દબાણનો અનુભવ વિરોધી બળોને થાય છે પરંતુ તેઓમાં તેમણે ફેરફાર કરવો છે કે વિનાશ પામવું છે તે પસંદગી તેમના ઉપર છોડી દેવામાં આવે છે.

*

તે સાચી વાત છે. વસ્તુઓ છે તે પ્રમાણે પ્રાણમય જૂઠાણું ઉચ્ચતર સાત્ત્વિક પ્રકૃતિ ઉપર કામયલાઉ લાભ ઉઠાવતું હોય તેવું દેખાય છે.

*

એ બિલકુલ સાચું છે કે જૂઠાણું આ જગતમાં સામ્રાજ્ય ચલાવે છે, અને એટલા માટે જ આ મુશ્કેલીઓ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ તમારે તેનાથી અસ્થિર બની જવાની જરૂર નથી. તમારે સ્થિર અને સમર્થ રહેવાનું છે અને સીધે માર્ગ જવાનું છે અને મુશ્કેલીઓ ઉપર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે સત્ય અને દિવ્ય બળનો ઉપયોગ કરીને તેમની સહાય લેવાની છે, અને જૂઠાણાએ જે જે વસ્તુને વિકૃત કરી છે તેને સીધી કરવાની છે.

*

હું એમ માનું છું. જ્યારે કોઈ વસ્તુ કરવાની હોય છે, ત્યારે કાયમ એવાં બળો હોય છે જે તેમને વર્ચ્યે દખલ કરવી હોય છે, હું એમ ધારું છું કે તેમને એમ બતાવવું છે કે સરળ રીતની મુસાફરી અને “વિશાળ વિધિરહિત અને કંટક વગરનો માર્ગ કેવળ વૈદિક ઋષ્ટમુ સત્યમુ બૃહત્તુનો માર્ગ છે અને જે આપણે તેમ કરી શકીએ તો આપણે ત્યાં પહોંચવું જોઈએ.

*

જે કોઈ મુદ્રા વિરોધી બળો હુમલા માટે પસંદ કરે છે, તે બાધ્ય માનવ મન માટે ગમે તેટલું નાનું લાગે છતાં એક કટોકટીનું બિંદુ બને છે અને તેમને તાબે થવું એટલે આપણા કિલ્લાની એક ચાવી સોંપી દેવી. ભલે તે પાછળની ડોકાબારી હોય તો પણ જે તેઓ તેમાં પ્રવેશ કરી શકે તો તેટલું પૂરતું છે.

આ મહાન માર્ગમાં કોઈ પણ વસ્તુ ખરેખર નાની કે બિનઅગત્યની નથી. ખાસ કરીને જ્યારે સંઘર્ષ ભૌતિક ભૂમિકા ઉપર નીચે આવેલે હોય, ત્યારે આવા લેદાની કોઈ કિંમત રહેતી નથી; કારણ કે ત્યાં “નાની” વસ્તુની સહેલાઈથી ગણુતરીની કિંમત નથી હોતી અને ધાર્ણી અગત્યની હોય છે. તે ભૂમિકા ઉપર એક નાનું એવું સ્થાન ગુમાવવું એટલે મહાન યુદ્ધની હાર સ્વીકારી લેવી.

તમે જે કસોટીમાંથી અત્યારે પસાર થઈ રહ્યા છો તેની મારફતે દરેકને પસાર થવું પડ્યું છે. જે શક્ય હોત તો અમે તમારે માટે તેને દૂર કરી શક્યા હોત, પરંતુ હવે જ્યારે તે આવી જ ગયેલ છે તો તમે ખંતપૂર્વક ટકી રહો અને વિજ્ય પ્રાપ્ત કરો એવું ઈરછીએ છીએ. ધીર્ય, સ્થિર ખંત, ધીર્યયુક્ત નિશ્ચય કે છેવટ સુધી તેમાંથી પસાર થઈને વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવો છે, આ ગુણોની તમારી પાસેથી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે — ઓછા દશ્યમાન, યોદ્ધાના સફ્ફુલુણો તરીકે મહાન છે.

તે ઉપરાંત તીક્ષ્ણ દસ્તિ અને જગડુકતા. તમારી અંદર રહેલી મુશ્કેલી પ્રત્યે આંખ બંધ ન કરો અથવા તેનાથી પાછળ પણ હઠી ન જાઓ, પરંતુ સાથે સાથે તમને નિરાશ કરે એવું પણ ન થવા દો. વિજ્ય ચોક્કસ છે જે, અને આવા વિજ્ય માટે કઈ મુશ્કેલીની અથવા પ્રયત્નની કિંમત વધારે પડતી હોઈ શકે?

*

‘હા, ચોક્કસ, માણસો ઉપર વિરોધી બળો સતત હુમલો કરે છે અને ઘણી મોટી સંખ્યાના માણસો અંશતઃ અથવા પૂર્ણ રીતે તેમની અસર નીચે આવે છે. કેટલાક માણસો ઉપર તેમનો કબજો જમાવેલો હોય છે જ્યારે બીજાઓ (બહુ ઓછા) વિરોધી સત્ત્વોના અવતારો હોય છે. હાલમાં તેઓ સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર બહુ સક્રિય હોય છે. અલબત્તા, બાબ્ય જગતમાં એવી કોઈ ચેતના નથી, જે યોગમાં વિકાસ પામે છે, જેને લઈને તેઓ તેમના વિશે સચેતન બને અથવા સચેતન રીતે હુમલાઓનો વિરોધ કરે તેમની અંદર ચૈત્ય પુરુષ અને વિરોધી બળ વચ્ચેનો સંધર્ષ ઘણે ભાગે પરદા પાછળ ચાલ્યા કરે છે અથવા જ્યાં સુધી તે સપાટી ઉપર હોય છે ત્યાં સુધી મન તેને સમજી શકતું નથી.

*

કબજો લેનાર તત્ત્વનો પ્રથમ પ્રયત્ન તેના ચૈતસિક પુરુષથી માણસને અલગ કરવાનો હોય છે અને તે વસ્તુ સંધર્ષ ઉત્પન્ન કરે છે. બધી વસ્તુનો આધાર, કબજો કેટલા વિસ્તારમાં છે અને કેટલી જિદ્દી રીતે દક્કી રહેલો છે, તેના ઉપર છે - સ્વરૂપનો કેટલો ભાગ કબજો થયેલો છે અને તે સતત રીતનો છે કે કેમ.

તમે હાથી બ્રહ્મની વાત જાણતા નથી? બધું જ બ્રહ્મ છે, પરંતુ કાર્યમાં તમારે હાથીને હાથી બ્રહ્મ તરીકેનું અને અસુરબ્રહ્મ તરીકેનું વર્તન કરવાનું છે અને તેમાંથી કોઈ પણ શુદ્ધ અને સરળ બ્રહ્મ નથી. વ્યક્તિએ યા તો રાક્ષસની ઉપેક્ષા કરવાની છે અથવા તેના ઉપર વિજ્ય મેળવવાનો છે; નહિ તો રાક્ષસ માણસને ખાઈ જાય, ભલે પછી તેઓ બન્ને બધું જ બ્રહ્મ હોય. બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર આંતરિક અચલ સાક્ષાત્કાર છે, સિવાય કે માણસ દિવ્ય ચેતના અને દિવ્ય શક્તિનું એક સક્રિય કરણ બને ત્યાર પછી રાક્ષસ અને હાથીનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો નથી, કારણ કે દિવ્ય ચેતના તે જાણશે અને દિવ્ય શક્તિ દરેક પ્રસંગે શું કરવાનું છે તેને અમલમાં મૂક્શે. અંદર “વૈર”ની જરૂર નથી, પરંતુ રાક્ષસ સાથે મિત્રાચારી રાખવી એ ઉહાપણભર્યું નથી, કારણ કે રાક્ષસ તે વસ્તુ પ્રત્યે અભેદ્ય છે. તે તેનો પોતાના હેતુને આગળ ધ્યાવવા માટે લાભ લેશે.

*

વસ્તુઓને જોવી એ એક બાબત છે અને તેમને પ્રવેશ કરવા દેવી એ જુદી જ બાબત છે. માણસને ઘણી વસ્તુઓનો અનુભવ કરવાનો હોય છે, તેમને જોવાનું તથા નિરીક્ષણ કરવાનું હોય છે, તેમને ચેતનાના ક્ષેત્રમાં લાવીને તેઓ શું છે તે જાણવાનું હોય છે. પરંતુ તમારે શા માટે તેમને તમારી અંદર પ્રવેશ આપવો તથા તમારા ઉપર કાબૂ જમાવવા દેવો તેના માટે કોઈ કારણ નથી. કેવળ પરમાત્મા અથવા પરમાત્મા તરફથી જે વસ્તુ આવે તેને જ તમારી અંદર પ્રવેશ કરવાની અનુમતિ આપવી જોઈએ.

એવું કહેવું કે બધો જ પ્રકાશ સારો છે તે જાણે કે તમે એમ કદ્યું હોય કે બધું જ પાણી સારું છે – અથવા એમ કદ્યું હોય કે બધું જ સ્વચ્છ અને પારદશ ક પાણી સારું છે, તે સાચું ન પણ હોઈ શકે. માણસે જોવું જોઈએ કે ક્યા પ્રકારનો પ્રકાશ છે અથવા તે કયાંથી આવે છે અથવા તેમાં શું રહેલું છે, તે સાચો પ્રકાશ છે તે કહેતાં રહેલાં આ વસ્તુ જાણવી જોઈએ. જોટા પ્રકાશો અસ્તિત્વ ધરાવે છે અને ગેરમાર્ગ દોરનારા તેજસ્વી પદાર્થો પણ હોય છે, નિમ્ન પ્રકારના પ્રકાશો પણ હોય છે જે સ્વરૂપના નિમ્ન ભાગોમાં ઊંડાણમાં રહેલાં હોય છે. એટલે માણસે સજા રહેવું જોઈએ અને પ્રકાશો વર્ચેનો લેદ જાણવો જોઈએ; ચૈતસિક લાગણીઓ. અને વિશુદ્ધ થયેલા મન અને અનુભૂતિના વિકાસ વડે સાચી વિવેકશક્તિ આવે છે.

*

કોઈ બળની તીવ્રતા એવું દર્શાવતી નથી કે તે ખરાબ શક્તિ છે; દિવ્ય બળ ખૂબ ઉત્કટતાથી ઘણી વખત કાર્ય કરે છે, દરેક વસ્તુનો આધાર બળના પ્રકાર અને તેના કાર્ય ઉપર હોય છે. તે શું કરે છે, તેનો હેતુ કેવો દેખાય છે? જે તે આપણા તેમની વિશુદ્ધ કરવા માટે અથવા તેને ખુલ્લું કરવા કાર્ય કરે અથવા તેની સાથે પ્રકાશ અને શાંતિ લાવે અથવા વિચાર, જ્યાંબો, લાગણીઓમાં અથવા ચારિત્યમાં ફેરફાર માટે તૈયાર કરે, એવા અર્થમાં કે ઊધ્વતર ચેતના તરફ વાળવા પ્રયત્ન કરે, તો તે સારું બળ છે. જે તે અંધકારમય અથવા તમોગ્રસ્ત હોય, અથવા નિમ્ન પ્રકૃતિને ઉશ્કેરે, તો તે વિરોધી બળ છે.

૨

હું સમજી શકતો નથી કે મારે તમને કઈ રીતે કહેવું કે તમે આ યોગ માટે યોગ્ય નથી, જ્યારે તમારામાં આ યોગ માટેનાં લક્ષણો અને અનુભૂતિઓ તમારામાં હતી અને હજુ તમને મળે છે. ચેતનામાં આવતાં વિધનો અને હુમલાઓ એવી સાબિતી

નથી કે કોઈ માણુસ, યોગ માટે યોગ્ય નથી. એવો કોઈ પણ માણુસ નથી જે યોગની તાલીમ હેતો હોય, તેનામાં તે ન આવતા હોય. જેઓ સિદ્ધ યોગીઓ બન્યા છે તેમને પણ સાધના દરમિયાન તેઓ આવતા હતા જ.

*

એ હક્કીકત સાચી નથી કે રાજ્યયોગીઓ અથવા બીજાઓને પર્યાવરણનાં બણો છુમલો કરતાં નથી. લક્ષ્ય મોક્ષનું હોય કે રૂપાંતરનું બધા ઉપર છુમલા થાય છે જ કારણ કે પ્રાણમય બળોને નથી મુક્તિ જોઈતી કે નથી રૂપાંતર જોઈતું. ફક્ત યોગીઓ જ તેમને સામાન્ય ભાષામાં “રાક્ષસી માયા” અથવા “કામ, કોધ, લોભ”ના છુમલાઓ તરીકે વાતચીત કરે છે. તેઓ આ વસ્તુઓના મૂળને શોધવાની દરકાર પણ કરતા નથી કે તેઓ કેવી રીતે પ્રવેશ કરે છે તે જાણવાની પરવા પણ કરતા નથી. પરંતુ આ વસ્તુ બધા જ જાણે છે.

*

વિરોધી બળો દરેક સાધક ઉપર છુમલો કરે છે; કેટલાક માણસો તેના વિશે સચેતન હોય છે, બીજાઓ હોતા નથી. તેમનો હેતુ માણુસ ઉપર અસર કરવાનો હોય છે અથવા તેનો ઉપયોગ કરવાનો હોય છે અથવા તેની સાધના અથવા કાર્ય બગાડવાનો હોય છે અથવા તેવા પ્રકારનો બીજો કોઈ પણ હેતુ હોય છે. તેમનો હેતુ પરીક્ષા લેવાનો હંતો નથી, પરંતુ તેમના છુમલાને માર્ગદર્શક શક્તિ એક કસોટી તરીકે ઉપયોગમાં લે છે.

*

દરેકની પ્રકૃતિમાં આ ટીકાખોર વિરોધી અવાજ કાયમ હોય છે જ, પ્રશ્નો પૂછવા, તક લડાવવા, અનુભૂતિનો પોતાનો ઈનકાર કરવો, પોતાની જત વિશે અને પરમાત્મા વિશે શંકાનું સૂચન કરવું. માણસે તેને દુશ્મનના બળ તરીકે ઓળખી લેવું જે પ્રગતિને અટકાવવા પ્રયત્ન કરે છે અને તેના ઉપર બિલકુલ વિશ્વાસ ન મૂકવો.

*

એવા કોઈ પણ સાધક નથી જેમના પર જોટાં બળોએ કદી છુમલો ન કર્યો હોય – પરંતુ જે વ્યક્તિમાં પૂર્ણ શક્તિ અને આત્માર્પણ હોય, તો માણુસ બહુ મુશ્કેલી વગર પણ છુમલાને ફેંકી દઈ શકે છે.

*

જો શક્તિ અને સમર્પણ સ્વરૂપના બધા ભાગોમાં પૂર્ણ હોય તો પછી કોઈ છુમલો આવી શકે નહિ. જો એક સમર્થ મધ્યવર્તી શક્તિ અને સમર્પણ બધો જ સમય રહે, તો છુમલાઓ હોઈ શકે, પરંતુ તેમને સફળ થવાની કોઈ તક રહેશે નહિ

*

બે એવી વસ્તુઓ છે જે વિરોધી બળોને કામચલાઉ રીતે પણ મન અથવા પ્રાણ ઉપર હુમલો કરવામાં સહ્ય બનવા માટે અશક્ય બનાવે છે – પ્રથમ, એક સંપૂર્ણ પ્રેમ, ભક્તિ અને આત્મવિશ્વાસ જેને કોઈ પણ વસ્તુ અસ્થિર બનાવી શકે નહિ અને બીજું પ્રાણમાં તેમજ મનમાં એક અચંચલતા અને સમતા જે આંતર પ્રકૃતિનું મુખ્ય લક્ષ્ય બનેલું હોય. ત્યાર પછીથી પણ સૂચનો આવે છે, બહાર આડી-અવળી વસ્તુઓ પણ બને છે, પરંતુ સ્વરૂપ અને રહે છે. બેમાંની કોઈ એક પણ વસ્તુ પૂરતી છે – અને જેટલા પ્રમાણમાં તેમનામાં વૃદ્ધિ થાય, તેટલા પ્રમાણમાં વિરોધી બળોનું અસ્તિત્વ આંતર-જીવન માટે ઓછું અને ઓછું થતું જાય – જે કે તેઓ તેમ છતાં બાબુ વાતાવરણમાં હોય છે.

*

જેએ ઉચ્ચ પ્રકારની સાત્ત્વક પ્રકૃતિના હોય, અને વિશીષ્ટ રીતે માતાજીને સમર્પિત થયેલા હોય, તેએ મન અને પ્રાણમાં વિરોધી બળોના હુમલાઓમાંથી છટકી જાય છે. તેનો અર્થ એવો નથી કે તેએ નિમ્ન માનવપ્રકૃતિની મુશ્કેલીઓમાંથી અથવા સાધનાની મુશ્કેલીઓમાંથી મુક્ત થાય છે, પરંતુ તેમને વિરોધી બળો સહાય કરે તેની અસર દ્વારા જટિલ બનતા નથી. એવું નથી તેમનામાં એવું કોઈ બિનદુ નથી જેમના ઉપર વિરોધી બળો દબાણ કરે પરંતુ વાસ્તવિક હકીકિતમાં તેએ આ બિંદુએ પહેંચી શકતા નથી કારણ કે તેમની પ્રકૃતિની રચનાથી એક એવો કિલ્લો બનેલો હોય છે કારણ કે તેમનામાં વિશાળ ‘પ્રકાશ’ અને ‘સુખ’નું મોટું પ્રમાણ હોય છે (જુએ ગોતા) જે સાત્ત્વક પ્રકૃતિ પોતાની સાથે લાવે છે. પરંતુ બીજી રીતે એક સંપૂર્ણ સ્પષ્ટતા, સમતુલ્ય, સ્વરૂપમાં એક સરસ બંધારણ હોય છે જે સૂર્યપ્રકાશનું સહેલાઈથી પ્રતિબિંબ પાડે છે, અને વાદળ અને વંટોળને અનુકૂળ હોતું નથી અને તે વિરોધી બળોને ટેકો આપતું નથી, પ્રકૃતિ ઉગ્રતાથી ઉશ્કેરાઈ જતી નથી અથવા વિક્ષુબ્ધ થતી નથી અથવા તેમાં કોઈ ઉથલ-પાથલ થતી નથી. વધારેમાં વધારે વિરોધી બળો શરીર ઉપર હુમલો કરે છે, અને ત્યાં પણ નાડીતંત્ર અચંચળ હોવાથી તે સૌથી ભૌતિક ભાગો મારફતે જ હુમલો કરે છે.

*

પ્રાણમય વિશુદ્ધિ બહુ જરૂરી છે, પરંતુ તેને હુમલા વિરુદ્ધ પ્રતિકારક શક્તિવાળી બનાવવા માટેનું કાર્ય સહેલું નથી, સિવાય કે એક વિશાળતા હોય અને તેની સાથે સધન ‘આધ્યાત્મિક’ વિશુદ્ધિ હોય તથા તે વિશાળતામાં થાંતિનું અવતરણ હોય અલબર્ટ, વિશાળતા ‘પોતે જ’ પૂરતી નથી.

*

વિરોધી બળો આવે છે કારણ કે તેમને ભૂતકાળમાં મુક્ત રીતે મંજૂરી આપવામાં આવી હતી – તેથી તેમના કાર્યને તેઓ નવેસરથી શરૂ કરીને ચાલુ રાજવા માગે છે. એક સંપૂર્ણ ઈનકાર અને પરમાત્મા પ્રત્યે પૂર્ણ અભિમુખતા એ તેમને મળવાનો માર્ગ છે.

*

અનિષ્� બળો કાયમ અચેતનતાની અથવા અર્ધ-ચેતનતાની કાણોમાં હુમલો કરે છે અથવા તેઓ અવચેતન મારફતે અથવા બાહ્ય શારીરિક મારફતે હુમલો કરે છે. અને તે વસ્તુ જ્યાં સુધી અતિમાનસની રીતે રૂપાંતર ન પામે ત્યાં સુધી તે બન્યા કરે છે. ફક્ત ત્યાં દિવ્ય બળ હોય તો તેમને તાત્કાલિક પાછા ફેંકી દેવાય છે.

*

વિરોધી બળોને હુમલો કરવા માટે કોઈ કારણની જરૂર નથી હોતી – તેઓ ગમે ત્યારે અને ગમે તેના ઉપર હુમલો કરે છે. માણસે એક વસ્તુ જોગાની હોય છે કે કોઈ વસ્તુ તેમને પ્રત્યુત્તર ન આપે અથવા મંજૂરી ન આપે.

*

તમે પૂછો છો કે વિરોધી બળ, દિવ્ય બળ કરતાં વધારે સમર્થ છે કે કેમ તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે માણસની પોતાના કાર્ય માટે કોઈ જવાબદારી નથી અને તે ગમે તે કરે અને ગમે તેની જુદ્દો કરે અને તેના પરિણામે તેનું પતન થાય તો તેના માટે ઠપકાપાત્ર દિવ્ય બળ છે. એવું હોઈ શકે, પરંતુ તેવા પ્રસંગમાં સાધના કરવાની કોઈ જરૂર કે તેનો કોઈ ઉપયોગ નથી. માણસે પ્રથાંત બેસી રહેવું અને વિરોધી બળ અથવા દિવ્ય બળને જેમ ગમે તે પ્રમાણે કરવા હેઠું ! તે પદ્ધતિ પ્રમાણે સેતાને કાઈસ્ટને કહ્યું તેમાં તે સાચો હતો, “તારી જતને આ પહાડ પરથી નીચે ફેંકી હે. અને તેના (પ્રભુના) હિરસ્તાઓ ભલે આવીને તને ઊંચું લે.” અને તે સૂચનનો કાઈસ્ટે ઈનકાર કર્યો તે ખોટું કર્યું, અને તેમણે એમ કહ્યું, “એવું લખાયું છે તમારે તમારા સ્વામી, તમારા પ્રભુને લગ્નચાવવો ન જોઈએ (પરીક્ષા ન કરવી જોઈએ)!” તેણે ઠેકડો મારવો જોઈતો હતો અને તે છુંદાઈ ગયા હોત તો ફક્ત એટલું જ સાબિત થાત કે દિવ્ય બળ કરતાં વિરોધી બળો વધારે સામર્થ્યવાન છે !

જે વિરોધી બળ આવે તો માણસે તેના સૂચનોને સ્વીકારી આવકાર આપવાનો નથી, પરંતુ માતાજી પ્રત્યે વળવાનું છે અને તેમનાથી દૂર જવાનો ઈનકાર કરવાનો છે. વ્યક્તિ ખુલ્લી થઈ શકે નહિ. માણસે વફાદાર અને શાદ્યાયુક્ત રહેવાનું છે – વફાદારી અને શાદ્યા એવા ગુણો નથી જેના માટે માણસે યોગ કરવો પડે. તે સરળ વસ્તુઓ છે જે કોઈ પણ પુરુષ કે ઝી જેને સન્ય પ્રત્યે અભીષ્ટા હોય તેને અમલમાં મુક્તવાનાં છે.

તેનો દરેક માણસે સાક્ષાત્કાર કરવાનો છે. એક ચૈતસિક વફાદારી જ અસુરોની સામે ઊભા રહેવાની શક્તિ લાવે છે અને દિવ્ય રજાણને કાર્ય કરવા માટે શક્તિમાન બનાવે છે.

૩

હુમલાઓ અને વૈશ્વિક બળોના કાર્ય વિરો - જ્યારે પ્રગતિ ઝડપી બને છે ત્યારે આ હુમલાઓ બહુ ઉગ્ર અને છે અને આપણે નિશ્ચિત માર્ગે જઈએ ત્યારે પણ - ખાસ કરીને તેઓને લાગે કે તેઓ અસરકારક હુમલો આંતર-સ્વરૂપમાં લાવી શકતા નથી ત્યારે તેઓ બાબ્ય હુમલાઓ દ્વારા અસ્થિર બનાવવા પ્રયત્ન કરે છે. માણસે સામર્થ્યની કસોટી તરીકે તેને લેવાનું છે. પોતાની પ્રકાશ અને શક્તિ તરફની સિથરતા અને ખુલ્લાપણાની બધી શક્તિઓને એકત્રિત કરવાનો સાદ થાય છે, જેથી કરીને પોતાની જતને અદિવ્ય ઉપર પરમાત્માનો વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું એક કરણ બનાવે અને આ જગતની ગુંચમાં પ્રકાશના અંધકાર ઉપરના રિજ્ય તરીકેનું કરણ બનાવી શકે. આ જુસ્સાથી તમારે આ મુશ્કેલીઓનો ત્યાં સુધી સામનો કરવાનો છે જ્યાં સુધી ઊર્ધ્વતર વસ્તુઓનું તમારી અંદર એવી રીતે સ્થાપન થયું હોય કે આ બળો પછીથી હુમલો લાવી શકે નહિ.

*

તે કહે છે તે બિલકુલ સાચું છે કે આ હુમલાઓ ભારે હતા કારણ કે તમે સાધના ગંભીર રીતે સ્વીકારેલી અને તમે, એમ કહી શકાય કે, પ્રકાશના રાજ્યના બારણાંઓ સુધી પહોંચતા હતા. તે આ બળોને ગુસ્સે કરે છે અને તેઓ પોતાની બધી શક્તિ વાપરે છે અને સાધકને પાછો વાળવા દરેક તકનું સર્જન કરે છે અને તેનો ઉપયોગ કરે છે, અથવા શક્તિ બને તો તેમનાં સૂચનો દ્વારા, પ્રચંડ અસરો દ્વારા અને વખતોવખત ઉત્પન્ન થતી ઘટનાઓ દ્વારા જે પરિસ્થિતિઓ ઉત્પન્ન થાય તેમનો લાભ ઉઠાવીને માર્ગની બિલકુલ બધાર ફેંકી દે છે જેથી તે બારણાંઓ સુધી પહોંચે નહિ. મેં તમને આ બળો વિશે ધારી વખત લખેલું છે પરંતુ આ મુદ્રા વિશે મેં બહુ દબાણ નહિ કરેલું કારણ કે મેં જેયેલું કે ધારા માણસોના મનની માફક જે આધુનિક યુરોપીય શિક્ષણ લીધેલું હોય છે અને તર્કપ્રધાન હોય છે તે પ્રમાણે આ જ્ઞાનમાં માન્યતા રાખવાનું તમારું વલણ નહોંતું અથવા તમને તેની અગત્ય લાગેલી નહિ. અત્યારે માણસો તેમની અવિદ્યાયુક્ત બુદ્ધિમાં તેમના સપાટી ઉપરના અનુભવમાં અને બાબ્ય વસ્તુઓમાં દરેક વસ્તુની સમજૂતી શોધે છે. તેઓ ગુદ્ય બળો અને આંતર-કારણો જેઓનું પ્રાચીન ભારતમાં અને યૌગિક જ્ઞાનમાં સારી રીતનું જ્ઞાન હતું અને દર્શન થતું હતું તેઓ તે જેઈ શકતા નથી. અલબત્ત, આ બધાં બળો તેમનો મુદ્રો સાધકની પોતાની અંદર, અથવા તેની ચેતનાના અચ્ચાની

ભાગોમાં તથા તેમનાં સૂચનો અને અસરો પ્રત્યે તેમની મંજુરીમાં શોધે છે; નહિં તો પછી તેઓ કાર્ય કરી શકે નહિં અથવા સફળતાથી કાર્ય કરી શકે નહિં. તમારા પ્રસંગમાં તમારામાં નિર્મન પ્રાણમય અહંકારની અતિશય લાગણીશીલતા છે અને અત્યારે પણ શારીરિક ચેતના અને તેની સાથે રૂઢ થઈ ગયેલા અલિપ્રાયો, પક્ષપાતો, પૂર્વ-ધારાખાંડો, ટેવ મુજબના પ્રત્યાધાતો, વ્યક્તિગત પસંદગીઓ, જૂના ઘણાલો અને સંસ્કારોને વળગી રહેવાનું, તેની જિદ્દી શંકાઓ અને આ બધી વસ્તુઓને ટકાવી રાખીને વધારે પ્રકાશ પ્રત્યે તેમને એક વિધનરૂપ અને વિરોધ કરનારી દીવાલ બનાવી છે. આ સ્થૂલ મનની સક્રિયતાને માણસો બુલ્દિ અને તર્ક કહે છે, જો કે તે ફક્ત એક મથીનને મનોમય ટેવોના વર્તુલમાં ધૂમાવે છે અને સાચી અને મુક્ત બુલ્દિથી ધણી ભિન્ન છે, એક ઉચ્ચતર બુલ્દિ, જે પ્રકાશ માટે શક્તિમાન છે અથવા જેમાં ઊર્ધ્વતર આધ્યાત્મિક પ્રકાશ છે અથવા એવી આતરદાટ અને ચૈતસિક ચેતનાની સૂઝ હોય છે જે તાત્કાલિક ક્યું સાચું અને ક્યું સારું છે તેને જોઈ લે છે અને ખોટું અથવા જૂઠાણામાંથી તેનો ભેદ અલગ પાડે છે. જ્યારે તમે સારી અવસ્થામાં હતા અને ખાસ કરીને જ્યારે જ્યારે ભક્તિ તમારી અંદર સમર્થ હતી ત્યારે આ પ્રકારની આંતરદાટ તમારી અંદર સતત રહેતી. જ્યારે સાધક શારીરિક ચેતનામાં નીચે ઊતરે છે અને મનોમય અને ઊર્ધ્વતર પ્રાણમય ભૂમિકાઓ જેમના ઉપર તે પ્રથમ પરમાત્મા તરફ વળેલો, તેના બજો નીચે આવે છે ત્યારે આ વિરોધી વસ્તુઓ વધારે બળવાન અને ચીકણી બની અને જેમ જેમ વધારે સહાયક સિથિતાઓ અને અનુભૂતિઓ પરદા પાછા ચાલી જય છે અને માણસને ભાગ્યે જ ખબર પડે છે કે તેને એવી અનુભૂતિઓ થતી હતી ત્યારે આવી પરિસ્થિતિમાંથી બહાર નીકળવું મુશ્કેલ બને છે. તો પછી એક જ વસ્તુ, જે 'ક' એ તમને કહી છે અને હું પણ આગ્રહ રાખું છું કે તમે વળગી રહો. એક વાત માણસ આ નિશ્ચય કરીને ટકાવી રાખે અને આ બજોનાં સૂચનોને સ્વીકારવાનો હિન્કાર કરે, ગમે તેટલા રોચક લાગે છતાં પણ, તો પછી ઝડપથી અથવા ક્રમિક રીતે આ પરિસ્થિતિ ઘટી જશે, પસાર થઈ જશે અને અટકી જશે. યોગને છોડી દેવો એ ઉકેલ નથી.

*

તમે સાચા છો. વિરોધી બજો, તેમના હુમલાઓ, તેમનાં સૂચનો એ અહીં સાધનામાં જૂની વસ્તુઓ છે. જો કોઈ માણસને એવો સાક્ષાત્કાર થાય અને તેને સાધનામાં સિદ્ધ કરી શકાય તો બીજા માણસો પણ તેને અનુસરવાની તાકાત પ્રાપ્ત કરી શકે. અત્યારે આ બધી વસ્તુઓ અહીં રહી છે કારણ કે સાધકો ટેવને લઈને, કામનાને લીધે, પ્રાણના નાટક માટે આકર્ષણીને લઈને, ડરને લઈને નિષ્ક્રિય પ્રયુત્તરને અને અપ્રતિકારક જડતાને લઈને પોતાની જતને ખુલ્લી કરી દે છે. પરંતુ તેમને

અહીં રહેવા માટે કોઈ જરૂરિયાત નથી અથવા તેમની હાજરી માટે કોઈ સાચું કારણ પણ નથી. બાધ્ય જગત જુદી વસ્તુ છે. સાધના ઘણી સારી રીતે ચાલી શકે છે અને એક પ્રફુલ્લિત થતી તથા ક્ષતિઓ અને મુશ્કેલીઓ તેમાંથી ખરી પડે એવી, એક વધારે અને વધારે પ્રકાશ તથા શક્તિ તથા રૂપાંતર લાવનારી બનવી જોઈએ.

*

જ્યારે મેં કહ્યું કે “હવે તેમની વધારે જરૂર નથી”, ત્યારે મારો કહેવાનો એવો અર્થ નહોતો કે તેમનાં કાર્યો ચાલી શકશે નહિ - હું ધારું ધું કે મેં સ્પષ્ટ રીતે કહ્યું છે કે જે સાધકો તેમના પ્રત્યે ખુલ્લા રહેવાનું ચાલુ રાખશે તો તે ચાલુ રહેશે. વિરોધી બળોનાં કાર્ય અને નિમ્ન પ્રકૃતિના સામાન્ય કાર્ય વર્ચ્યે એક તફાવત છે. પાછળની વસ્તુ જ્યાં સુધી તેમનામાં ફેરફાર ન થાય ત્યાં સુધી ચાલ્યા કરે છે પરંતુ તેમના માટે એ જરૂરી નથી કે તેમણે વિરોધી બળોના હુમલાએ અને ઊથલપાથલોનું સવરૂપ લેવું જોઈએ, તેને યંત્ર માફક, જેનું સમારકામ કરીને બરાબર કરવાનું છે એ રીતે વ્યવહાર કરીને ઊધ્વ પ્રકાશની તથા શક્તિની સહાય વડે તેને બરાબર કરી શકાય છે. કેટલાક એવા માણસો છે જેમનો કબજે વિરોધી બળોએ લીધિલો, અને અત્યારે તેઓ એવા બિંદુએ પહોંચ્યા છે જ્યાં તેઓ! આ પદ્ધતિનું અનુસરણ કરે છે, બીજાઓ તેની નજીક જતા જય છે - કેટલાકે અલબાતા કાયમ આ પદ્ધતિ સ્વીકારેલો છે અને તેમના ઉપર કદી હુમલાએ થયા નથી. ખાસ તો તેમના મનમાં અને પ્રાણમાં પરંતુ હજુ પણ ઘણા એવા માણસો છે જેઓ હજુ તેનાથી ઘણા દૂર દૂર છે અને તેથી વિરોધી બળોનું કાર્ય ચાલુ રહ્યું છે.

*

મેં લઘ્યું કારણ કે અત્યારે પૂરતા પ્રમાણમાં પ્રકાશ અને શક્તિનું અવતરણ થયું છે કે માણસને કસોટીઓ અને પરીક્ષાઓમાંથી પસાર થવાનું રહેતું નથી, જે પરીક્ષાઓ વિરોધી શક્તિઓને લેવાની મંજૂરી આપવામાં આવતી હતી, તે ત્યારે બને છે જ્યારે કેવળ મનોમય અથવા સામાન્ય આધ્યાત્મિક બળો મનની ભૂમિકા ઉપર માણસની પ્રગતિમાં મદદ કરતાં. જે તમે જીજુવટભરી રીતે જેશો તો તમને દેખાશે કે જ્યારે આ બળો અત્યારે કાર્ય કરે છે ત્યારે તે પૂર્ણ રીતે બુદ્ધિવિહીન રીતે અંધઃ પ્રેરણાની રીતે કાર્ય કરે છે, અને એકની એક ગતિઓનું મુનરાવર્તન, તેમની પાછળ કોઈ બુદ્ધિ કે ઊધ્વ પ્રાણની શક્તિ વગર કર્યા કરે છે. તેમની હવે બુદ્ધિહીન યાંત્રિક પદ્ધતિ છે જે કોઈ પણ બીજી જગ્યા કરતાં નિમ્નતમ શારીરિક અને અવયેતનમાં તમોગ્રસ્ત રીતે થાય છે. એનો અર્થ કે તેમનું સાચું વાજબીપાણું, ત્યાં રહેવા માટે, હવે રહ્યું નથી.

*

જે વસ્તુઓ ગણવવામાં આવી તે હુમલાઓ માટેનાં કારણો નથી, પરંતુ તેઓ એક તક અથવા સાધકમાં રહેલી નબળાઈ છે જે તેમને મંજૂરી આપે છે જ્યારે ખરી રીતે તેમને હાંકી કાઢવી જોઈએ. વિરોધી બળો જગતમાં અવિદ્યાને ટકાવી રાખવા માટે રહેલાં છે જે-તેઓ સાધનામાં હતા, કારણ કે તેમને સાધકોની સત્ય-નિષ્ઠાની કસોટી લેવાનો હક હતો, જેઓ તેમની શક્તિ અને સંકલ્પમાં પસમાત્માને વળગી રહે અને બધી મુશ્કેલીઓને જીતી શકે. પરંતુ આ વસ્તુ ત્યાં સુધી જ હોય છે જ્યાં સુધી ઉધ્વર્તર પ્રકાશનું નીચે અવતરણ શારીરિકમાં થયેલું નથી; હવે તે અવતરણ પામે છે, તે પૂરતા પ્રમાણમાં કોઈ પણ માણસને વધારે અને વધારે પૂર્ણપણે સ્વીકારવા માટે રહેલી છે, જેથી કરીને માર્ગ સરળ અને ખુદ્દો બને, એક ક્રમિક વિકાસ અને નહિ કે સંધર્ષ.

*

ઉધ્વર્માંથી આવતું દબાણ મુશ્કેલીઓનું સર્જન કરતું નથી. નિમ્ન ભૂમિકા-ઓમાં ઝૂપાતર માટે સમર્થ પ્રતિકાર થાય છે અને કેટલાંક બળો તેનો લાભ ઉઠાવે છે અને ખલેલો પહોંચાડીને શક્ય એટલા માણસોને અસ્તવ્યસ્ત કરી નાખે છે. આ વસ્તુઓમાં ઉધ્વર્માંથી આવતા દબાણનું એકમાત્ર કાર્ય જે માણસને સ્પર્શ કરેલો હોય તેના વાતાવરણમાંથી તેમને દૂર ફેંકી દેવાનું હોય છે અથવા સામાન્ય વાતાવરણમાંથી તેમને ફેંકી દેવાનું હોય છે. થોડા સમય પછી સ્પર્શ થયેલા માણસના વાતાવરણમાંથી તેઓ બહાર ધકેલાઈ જય છે અને તેના ઉપર કાર્ય કરી શકતા નથી, સિવાય કે દૂર દૂર રહીને થોડી થોડી અસર કરે. તે જ્યારે સર્વસામાન્ય રીતે બને છે - જેથી કરીને આકામના વાતાવરણમાંથી દૂર દૂર તેમને ફેંકી દેવામાં આવે, પછીથી આ બધી મુશ્કેલી અટકી જશે.

*

તે વસ્તુ (આકામમાંથી ચાલ્યા જવાનું) યોગના દબાણને લઈને નથી પરંતુ તેમનામાં એવું કોઈ દબાણ છે જે યોગનો ઈનકાર કરે છે. જો માણસ પોતાના ચૈત્ય પુરુષના સાદને અને મનોમય પુકારનું અનુસરણ કરે તો યોગનું ગમે તેટલું મોટું દબાણ હોય તોપણ આવાં પરિણામો ન આવે. માણસો એવી રીતે વાત કરે છે જ્ઞાને યોગમાં કોઈ અનિષ્ટ શક્તિ હોય છે જે આવાં પરિણામો લાવે છે. તેનાથી ઉલટું યોગના પ્રતિકારને લઈને આ વસ્તુ બની આવે છે.

૪

યોગમાં પ્રગતિ કરવામાં આવે ત્યારે વિરોધી બળોને સક્રિય બનાવે છે, તેમને તેની અસર શક્ય એટલી ઓછી કરવાની ઈરછા હોય છે. જ્યારે તમને આવો નિર્ણયક

અનુભવ થાય ત્યારે તમારે એકાગ્ર થયેલા રહેવું અને તેને પચાવવું - આત્મ-પ્રસરણનો ન્યાગ કરવો તેમજ ચેતનાનું બહિર્નિંગમન ન થવા દેવું.

*

ધણી વખત સારી અનુભૂતિ અથવા નિર્ણયક પ્રગતિ પછી પ્રાણ જગતનાં સર્તવો હુમલો કરીને ધમકી આપવા પ્રયત્ન કરે છે... તેમને કાયમ એવી આશા હોય છે કે હુમલાઓ અને તકલીફો દ્વારા તેઓ સાધકને આ માર્ગમાંથી પાછો હઠાવી દેશે.

*

તે પ્રમાણે વારંવાર બને છે. જ્યારે પ્રગતિ થઈ હોય છે. (અહીં આંતર-દર્શનનું ખુલ્લાપણું) ત્યારે વિરોધી બળો ઉગ્ર રીતે હુમલો કરે છે. તમે જ્યારે પ્રગતિ કરો ત્યારે ખાસ સજગ રહેવું પડશે. નેથી કરીને તે અંદર પ્રવેશ કરે તે પહેલાં તમે હુમલાને અટકાવી શકો.

*

તે સાચું છે. બાકીનું હુમલાનો શેષ ભાગ છે. - એવો એચિંતો અને ઉગ્ર હુમલો, ને ખરેખર ધણી વખત આવે છે જ્યારે માણસ સીધા અને ખુલ્લા માર્ગ ઉપર પ્રગતિ કરે છે. તે પ્રગતિને કાયમ આડમાર્ગ ન લઈ જઈ શકે, અને જ્યારે તે અદશ્ય થાય છે ત્યારે વધારે મક્કમતાથી અને ઝડપથી લક્ષ્ય પ્રત્યે જવાની તક મળે છે. આપણે અત્યારે તે કરવાનું છે.

*

સાધકે ને વસ્તુ ગ્રહણ કરી હોય તેમને જૂંટવી લેવા માટે સ્વાભાવિક રીતે જ વિરોધી બળો કાયમ સજગ હોય છે - નહિ કે તેમને તેનાથી લાભ થાય છે. પરંતુ જીવનમાં પરમાત્માનું સ્થાપન થાય તે કરવામાંથી તેઓ તેમને અટકાવે છે.

*

પ્રકાશનાં બળો અને વિરોધી બળો વચ્ચે કાયમ એક સંઘર્ષ ચાલ્યા કરે છે - જ્યારે કોઈ સાચી ગતિ અને પ્રગતિ થાય છે ત્યારે વિરોધી બળો તેને અટકાવવા માટે અથવા ઝાટી ગતિ વચ્ચે નાખવા પ્રયત્ન કરે છે અથવા પ્રગતિને વિલંબમાં નાખે છે. કેટલીક વખત તેઓ તમારી પોતાની અંદર જૂની ગતિઓ ઉત્પન્ન કરે છે નેમનામાં ફરીથી ઉત્પન્ન થવાની શક્તિ હોય છે; કેટલીક વખત તેઓ ગતિઓ અથવા વિચારોને વાતાવરણમાં ફેંકે છે, બીજાઓ દ્વારા કહેવાયેલી વસ્તુઓ નેથી કરીને ચેતનામાં ખલેલ પહોંચે છે. જ્યારે કોઈ સ્થાપિત થયેલી શાંતિ અને શક્તિનું કાર્ય અને સ્વરૂપનું આત્માર્પણ શારીરિકમાં સ્થિર થાય છે, ત્યારે એક સુરક્ષિત પાયો થાય છે -

પછી આ પ્રકારના આરોહ-અવરોહો થતા નથી, જે કે ઉપરછલી મુશ્કેલીઓ કદાચ ચાલુ રહે.

*

યા તો ઉદ્વર્તતર ચેતનાએ પ્રાણમય અને શારીરિકમાં અવતરણ કરવાનું છે અથવા ચૈતસિક ચેતના અગ્રભાગે આવે તેના દ્વારા માણસે પ્રાણમાં જે કોઈ અપૂર્ણતા હોય તો તેને શોધીને તેનો નિકાલ કરવો.

કાયમ વિરોધી બળો હોય છે જેઓ અનુભૂતિને અટકાવવા અથવા તોડી પાડવા પ્રયત્ન કરે છે... જે તેઓ અંદર પ્રવેશ કરે તો તે એવી નિશાની છે કે સ્વરૂપમાં કોઈક એવી વસ્તુ છે — પ્રાણમય અથવા શારીરિક — જે યા તો પ્રત્યુત્તર આપે છે અથવા વિરોધ કરવા માટે વધારે પડતી જરૂર છે.

*

તમારું વાર્ણન બષ્ટ અસ્પષ્ટ છે. તમે જે લખો છો તેના ઉપરથી તે કોઈ એવો પ્રતિકાર લાગે છે જે અનુભૂતિ પછીયી ધણી વખત આવે છે; વિરોધી બળ તેનાથી ઊબટી ગતિ સાથે પ્રવેશ કરે છે. કેટલીક વખત વિરોધી બળો તરફથી કસોટીઓ આવે છે, અને કેટલીક વખત પ્રકૃતિના સમયગાળામાં આવે છે. હું ધારું છું કે તેઓ જરૂરી છે કારણ કે તેઓ કાયમ સાધનામાં આવે છે.

*

કસોટી લેવાનો બિલકુલ ઉપયોગ નથી — જે કોઈ કસોટીની જરૂર પડે છે તે પોતાની જતે જ સામાન્ય રીતે શક્તિના ઉપયોગમાં તથા પ્રગતિના પગથિયામાં આવે છે — બીજી કોઈ કસોટીની જરૂર નથી. તેની પેલે પાર જે કસોટીઓ આવે છે તે વિરોધી બળોમાંથી આવે છે — પરંતુ તેમની કસોટી લેવાની રીતમાં નઅણાઈના કોઈ પણ મુદ્દાનો લાભ લેવાનો હોય છે અને તે બિંદુએ પૂરતું બળ વાપરીને સાધનાને તોડી પાડવાની હોય છે અને વચ્ચગાળાની પ્રક્રિયામાં ચેતના ઉપર વિરોધી બળો હુમલો કરે છે અને તે હજુ પરિપક્વ થયેલી ન હોય તો જે કાંઈ પ્રાપ્ત કરેલું હોય છે તેને તોડી પાડે છે, તે સાથી કસોટી નથી પરંતુ રચનાત્મક પદ્ધતિને બદલે વિનાશાત્મક પદ્ધતિનું સ્થાપન કરે છે. જરૂર વગરની ‘પરીક્ષા’ લેવાથી માણસ વિરોધી બળોના દબાણને આમંત્રણ આપે છે અને જે વસ્તુઓને દેશવટો આપવાનો છે તેમને ઉત્પન્ન કરે છે. સચેતન હોવું જરૂરી છે, પરંતુ શાંત આત્મ-પરીક્ષા તેના માટે પૂરતી છે. કસોટી લેવાની યોજનામાં મુશ્કેલીઓને ઉત્પન્ન કરવી એ બિલકુલ જોટી પદ્ધતિ છે.

*

પરમાત્માના આવિલ્ભિવની પદ્ધતિ સ્થિરતા અને સંવાદ મારફતે થાય છે નહિ કે કટોકટીભરી ઉથલપાથલ દ્વારા. બોજી વસ્તુ સંધર્ષની નિશાની છે, સામાન્ય રીતે સંધર્ષ કરતાં પ્રાણમય બળોની, પરંતુ કોઈ પણ રીતે તે નિમ્ન ભૂમિકાનો સંધર્ષ હોય છે.

તમે વિરોધી બળો વિશે વધારે પડતો વિચાર કરો છો. એવો પહેલેથી બાંધી દીધેલો ખ્યાલ બિનજરૂરી સંધર્ષ ઉત્પન્ન કરે છે. તમારા મનને વિધાનાત્મક બાજુમાં રોકાયેલું રાખો. માતાજીની શક્તિ પ્રત્યે ખુલ્લા થાઓ, તેમના રક્ષણ ઉપર એકાગ્રતા કરો. પ્રકાશ, સ્થિરતા અને શાંતિ તથા વિશુદ્ધ માટે પુકાર કરો અને દિવ્ય ચેતના અને જ્ઞાનમાં વિકાસ માટે માગણી કરો.

પરીક્ષા માટેનો વિચાર તંદુરસ્ત વિચાર નથી અને તેને બધું દૂર એંચવો જોઈએ નહિ. પરીક્ષાઓ પરમાત્મા દ્વારા લેવાતી નથી પરંતુ નિમ્ન ભૂમિકાઓના બળો દ્વારા લેવાય છે – મનોમય, પ્રાણમય અને શારીરિક અને પરમાત્મા તેને મંજૂર કરે છે કારણ કે તે આત્માની તાલીમ છે અને તેનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં સહાયરૂપ બને છે અને તેની શક્તિઓ અને મર્યાદાઓનો તેને વિકાસ કરવાનો હોય છે. માતાજી દરેક ક્ષણે તમારી કસોટી લેતાં નથી, પરંતુ દરેક ક્ષણે તમને સહાય કરે છે નેથી કરીને પરીક્ષાઓ અને મુશ્કેલીઓ ને નિમ્નતર ચેતનાની હોય છે તેની જરૂર રહેતી નથી તે સહાય વિશે કાયમ સચેતન બનવું તે બધા હુમલાઓ સામે, પછી તે વિરોધી શક્તિઓના હોય અથવા તમારી નિમ્ન પ્રકૃતિના હોય, તે તમારા માટે શોઠ કવચ બનશે.

*

જે માણસ જ્ઞાને કે અનુભૂતિ દ્વારા કદ્દ રીતે લાભ પ્રાપ્ત કરવો, તો વિરોધી બળો અને તેમના હુમલાઓ પણ ઉપયોગી થઈ શકે છે – જે કે અલબત્ત તેનો અર્થ એવો નથી કે હુમલાઓને આમંત્રણ આપવું. તેઓ સમગ્ર તાકાતથી આપણી પ્રકૃતિના નબળા બિંદુ ઉપર દબાણ લાવે છે અને જે આપણે સજગ હોઈએ તો આપણે તેને જોઈ શકીએ અને તે નિર્જણતાને ફેંકી દઈ શકીએ. ફક્ત આ બળોની હુમલે કરવાની પદ્ધતિ બધું ઉગ્ર અને ઉથલપાથલ કરનારી હોય છે અને વ્યક્તિમાં રહેલી સારી વસ્તુઓને પણ જોખમ પહેંચાડે છે, શાદ્યા અને શાંતિ વગેરેને – એટલે વ્યક્તિએ આ બધી વસ્તુઓને હુમલાઓ સામે ટકાવી રાખવાની સંભાળ રાખવાની છે.

*

જ્યારે વિરોધી બળો વિધાનાત્મક સાધનો, વિધાનાત્મક લાલચો અથવા પ્રાણમય

વિસ્ફેટો દ્વારા સાધનાને તોડી શકતાં નથી, ત્યારે તેઓ નકારાત્મક રીતે કાર્ય કરવા બિલકુલ સંમત હોય છે; પ્રથમ નિરાશા દ્વારા અને પછીથી સામાન્ય જીવન અને સાધનના તાત્કાલિક ઈનકાર દ્વારા.

*

પરોક્ષ હુમલાઓ આ પ્રકારના હોતા નથી, વિરોધી બળોનો એક ઉગ્ર ધસારો અને આરદ્ધાદન — તેઓ ગુપ્ત સૂચનો દ્વારા કરવામાં આવે છે, અર્ધ-સત્ય, અર્ધઅસત્ય જૂઠાણાને દિવ્ય સત્યના વાધાઓ પહેરાવી રજૂઆત કરવાના પ્રયત્નો અથવા નિમ્ન ચેતનાને ઉધ્વ્ર ચેતના સાથે હોશિયારીથી મિશાણ કરીને કરવામાં આવે છે. તેમનો પ્રયત્ન પ્રપંચથી જોરમાર્ગ દોરવાનો હોય છે, નહિ કે બળ દ્વારા વિજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો.

*

જ્યારે પ્રાણમય બળો અથવા સત્ત્વો પ્રભાવ નાખે છે, ત્યારે તેઓ કેટલાક વિચારો, કાર્યના ઝૂપોમાં તેઓ આપે છે અને તેમને માણસોના મનમાં અને પ્રાણમાં મુકે છે અને તેથી તેઓ અમુક વિશિષ્ટ રીતે લાગાણી અનુભવે છે, વિચારે છે, કાર્ય કરે છે અને બોલે છે. જે કોઈ વસ્તુ તેમની પ્રત્યે ખુલ્લી થાય છે તે આ રચના અનુસાર કાર્ય કરે છે, કદાચ થોડા લેદ સાથે તેના પોતાના પ્રાણમય સ્વભાવ પ્રમાણે,

*

કોઈ ચોક્કસ સંખ્યા નથી — પરંતુ કેટલીક વખત વિશિષ્ટ પ્રાણમય સત્ત્વો હોય છે જેને જે માણસ સ્વીકારે તો તેની સાથે જોડાઈ જય છે.

૫

હુમલાઓ કાયમ ચારે બાજુ ચાલુ હોય છે અને એક એવો સમય હોય છે જ્યારે તેઓ ઘણા માણસો ઉપર પડેલા હોય છે. પરંતુ માતાજીમાં સમર્થ શક્તા સ્થાપન કરીને અને પૂર્ણ-હદયની અભીષ્ટા રાખીને, કોઈ પાણ હુમલો ટકી રહે એવું પરિણામ બાકી છોડી શકતો નથી.

*

યા તો સક્રિય સાધનો દ્વારા ઈનકાર કરવો અથવા તેનાથી અસર થયા વગર રહેવું અને તેને પસાર થવા દેવું એ હુમલાઓ સાથે કાર્ય કરવાની સામાન્ય બે રીતો છે.

*

તમારી ઉપર જે આ સ્થિતિ આવવા અને પકડવા માટે પ્રયત્ન કરે છે એ તમારી સાચી જતનો એક ભાગ નથી પરંતુ વિદેશી અસર છે. તેને તાબે થવું અને તેને અભિવ્યક્ત કરવું એ સત્યનિષ્ઠા નથી પરંતુ તમારા સાચા સ્વરૂપની કોઈ જોટી

બાળુની અભિવ્યક્તિ ઠરે છે; તમે જેમ જેમ પ્રગતિ કરશો તેમ તેમ તે વધારે વિદેશી વસ્તુ બનશો, જ્યારે તે આવે ત્યારે તેનો કાયમ ઈનકાર કરો ભલે તમને તેનો સમર્થ સ્પર્શ લાગે; તમારા મનમાં અને આત્મામાં પરમાત્મા પ્રત્યે ખુલ્લા થાઓ, તમારો સંકલ્પ અને શક્ષા જણવી રાખો અને તમને ખબર પડશે કે તે પાછી હઠતી જય છે. તે જિદ્દી રીતે પાછી ફરે તોપણ તેની સામે તેટલા જ અથવા તેનાથી વધારે જિદ્દી બનો, ઈનકારમાં મક્કમ રહો. તે વસ્તુ તેને નિરાશ કરશે, ક્ષીણ કરી નાખશે અને છેવટે તે નિર્બણ બનીને પોતાની છાયારૂપ બનશે અને અદશ્ય થશે.

તમારી સાચી જત પ્રત્યે વફાદાર રહો — તે જ સાચી સત્યનિધા છે. ખંત રાખો અને વિજ્ય પ્રામ કરો.

*

તેઓ (નિમ્ન બળો) જિદ્દી થઈને તમને થકવી નાખવાની આશા રાખે છે અથવા કેવળ જિદ રાખીને પ્રવેશ કરવા ઈરછે છે — અથવા તેમના હુમલાઓ દ્વારા સાક્ષાત્કારમાં ઢીલ નાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તે તેમની કાયમી પદ્ધતિ છે. જો તેઓ શાલ્ઘાને, શાંતિને અને સમતાને ડગાવી દે તો તેઓ ધારે છે કે તેમને સમૃદ્ધ રીતે બદલો મળી ગયો છે.

*

તમારી જત ઉપર તેમના દ્વારા (વિરોધી બળો) વિજ્ય થવા દેવો તે એક જોટી વસ્તુ છે. જો તમે તમારી જતમાં સ્થિર રહો, તો તમે હુમલાનો પ્રતિકાર કરી શકો તો તે પોતે થકી જશે અને ચાલી જશે. આવા સંજોગોમાં તમારે એવી ઊંચી કરાડ જેવા બનવું જોઈએ જેના ઉપર તોઝાની દરિયો અથડાય પરંતુ કદી તે તેમાં ઢૂબે નહિ.

*

કેવળ વિરોધી બળો સૂચન કરે અથવા તમે ખરાબ સ્થિતિમાં હો, તમેઓ ગ્રસ્તતાથી ભરપૂર હો, અને જોટું દાખિબિંદુ ધરાવતા હો ત્યારે અભિવ્યક્તિ કરવી એ સરચાઈ નથી. જ્યારે તમે સત્યમાં હો, તમે તેનાથી ઊંચાઈ પરિસ્થિતિમાં હો અને સત્યને વળગી રહો, તે બિનસરચાઈ નથી અને તે સ્થિતિને પાછી બોલાવો. સત્ય તમારી અંદર વિકાસ પામે છે.

તમારી છાતીમાં પ્રાણમય પ્રતિકારમાંથી તકલીફ ઊભી થાય છે અને તે ચાંદુ રહે છે કારણ કે તમે તમારી જતને તેની સાથે તદ્વાપ બનાવો છો. કેવળ અચંચળતા અને માતાજી તરફ ખુલ્લા થવાથી જ આ વસ્તુઓ અદશ્ય થશે. પ્રગતિ કરવા માટે બીજે કોઈ માર્ગ નથી.

જે તમને અચંચળતા પ્રામ ન થાય, તો તમે પ્રથમ અભીષ્ટા પ્રામ કરો અને સચ્ચાઈભરી અભીષ્ટા તેને પાછી લાવશો.

*

મને એવાં કોઈ પણ સૂક્મ કારણો દેખાતાં નથી જે કોઈ વસ્તુ વિરોધ કરે અને સાધનાનો વિનાશ કરે તેને વાજબી ગણી શકાય. જે કોઈ વસ્તુ આધ્યાત્મિક પ્રગતિની વચ્ચે આવે તે જૂઠાણું જ હોવું જોઈએ પછી તે ગમે તે કારણો પોતાની નરફેણુમાં આપતું હોય. ઉત્તમ રીત એ છે કે તેનાં કારણોને સાંભળવાં નહિ.

*

તમારા છેલ્લા પત્ર ઉપરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે તમારો પોતાનો સંકલ્પ તમને ચાલ્યા જવા માટે ધક્કો મારતો નથી પરંતુ એવી કોઈક વસ્તુએ તમારા મનનો કબજો લીધો છે, કોઈ બળની પુકડ જે બાબ્ધ મનની અને પ્રાણની જૂની ગતિનો ઉપયોગ કરે છે જેથી કાર્ય આગળ ચાલે. આ કાર્યનો ઈનકાર કરવાનું વધારે મોટું કારણ એ છે કે તે આત્મા અને હદ્યથી લાગણીથી બિલકુલ વિચુલ્લ છે. જે ગર્વ એમ કહે છે : “હું તેવા માણસોમાંનો એક છું જે ભાંગી જય પણ જૂંકે નહિ,” એ બધું તુચ્છ વસ્તુ છે અને એ હકીકતને છુપાવે છે કે વ્યક્તિ એવાં બળો અને આવેગો જે અજ્ઞાની અને તમોગ્રસ્ત છે તેની પાસે જૂંકી ગયેલી છે. તેનું પરિણામ એ છે, જે તમે પોતે જ તમારા પત્રના અંત ભાગમાં જોયેલું છે, કે વ્યક્તિ પ્રકૃતિનાં નિમ્ન બળો પ્રયે જૂંકી જય છે પરંતુ પરમાત્મા પાસે જૂંકી પડવાનો ઈનકાર કરે છે.

જે સાધના ઊર્ધ્વ સંકલ્પ અને જૂનાં પ્રકૃતિનાં બળો જે દુઃખ અને આંતર બેદના લાવે તે વચ્ચેનો સંધર્ષ ઉત્પન્ન કરે તો અમે તમે તે પ્રકારની સાધના કરો એમ ઈચ્છતા નથી. અમારે તમારી પાસે એ કાર્ય કરવવું છે કે તમારે તમારી અચંચળતાને પાછી પ્રામ કરવી અને તેમાં આગળ પ્રગતિ કરવી. સ્થિરતાનો પાયો પ્રામ કરવો અને દિવ્ય બળને તમારી અંદર મક્કમતાથી અને સ્થિરતાથી કાર્ય કરવું એ કાયમ ઉત્તમ માર્ગ છે, — એક મહાન અંગત પ્રયત્ન, ખલેલ અને સંધર્ષ દ્વારા આગળ પ્રગતિ કરવી જરૂરી નથી. આ વસ્તુમાં પાછા આવી જાઓ — પહેલાં તમે જે રીતે ખુલ્લા થયેલા તે રીતે ફરીથી ખુલ્લા થઈ જાઓ — તે સમયે તમને નિદ્રા અથવા આરોગ્ય એક કે બે દિવસમાં પ્રામ થયેલા અને વધારે મુશ્કેલી સિવાય તમે આંતર વિકાસ સાધતા હતા — અને માતાજીની શક્તિ અને દિવ્ય કૃપાને તમને દોરવા દો.

તમને સહાય કરવા હું બધું જ કરીશ અને તમને બહાર કાઢીશ, પરંતુ તમારી અંદર જે વસ્તુ બંધ થઈ ગઈ છે તે વસ્તુ જરૂરથી કાર્ય કરવા સહાય માટે ખુલ્લી થવી જ જોઈએ, જે રીતે તે પહેલાં ખુલ્લી થઈ હતી. તે સિવાય પણ તે તમને

બહાર કાઢી શકે, પરંતુ જે આ સમર્થ વિધન હોય નેને દૂર કરવાનું છે તેને માટે સમય જરૂરી છે. તમારા મનમાં કેન્દ્રસ્થ વલણ બદલાવું જોઈએ અને હું માનું છું કે તે ફેરફાર કરશે - તેણે પહેલાં પણ તે પ્રમાણે કરેલું છે.

*

તમારે એ વસ્તુ સમજવી જોઈએ કે આ બધી વસ્તુઓ હુમલાઓ છે ને તમારા ઉપર વિરોધી બળ તરફથી આવે છે અને તમારી પ્રકૃતિ તેમના પ્રયોગ્યે પ્રત્યુત્તર આપતી હતી કારણ કે તમારામાં પ્રાણમય કામના અને પ્રાણમય અહં છે - નેને તમે સ્વાર્થી પણું કહો છો. જ્યારે તે આવે છે ત્યારે તમારે તે સાક્ષાત્કાર કરવો જોઈએ કે તે હુમલો છે અને તેને સ્વીકારવાને બદલે ઈનકાર કરવો જોઈએ - અને તે કરવા માટે તમારે કાયમ તમારી અંદર રહેલી ઈચ્છા અને સ્વાર્થને નિરુત્સાહ આપવો જોઈએ અને તેમાંથી જ બધું આવે છે નેમ કે ઈર્ષા, માગણી, ગુસ્સો વગેરે. એવો આરોપ મૂકવો કે તેમના ઉત્પન્ન થવા માટે સારાં કારણો છે - ભલે બધાં કહેવાતાં કારણો સાચાં હોય, તેથી તમારે તેમાં રસ લેવો એ વાજબી નથી. કારણ કે કોઈ પણ સાધક તેને વાજબી ઠરાવી શકે નહિ. તે સમજવા માટે કોઈ જરૂર નથી - કારણ કે એક જ વસ્તુ સમજવાની જરૂર છે - કે કારણ હોય કે ન હોય, ઈચ્છા, સ્વાર્થ, ઈર્ષા, માગણી, કોધને આધ્યાત્મિક જીવનમાં કોઈ સ્થાન નથી.

તમે જે નિશ્ચય કર્યો તેને ટકાવી રાખો, તો બધું બરાબર થઈ જશે - અને સાચું જ્ઞાન અને તેની તર્કબુદ્ધિમાંથી નહિ આવે પરંતુ આત્મા અને તેના વસ્તુઓના સાચા દર્શનનમાંથી આવશે.

*

હા, મુશ્કેલી એ છે કે પ્રકૃતિમાં રહેલી કોઈ વસ્તુ હુમલાને કોઈ પકડ આપે છે. યા તો તે તેમાં રસ લે છે અથવા પસંદ કરે છે અથવા તેમાંથી તેને મુક્ત થવું હોય તોપણ જૂની લાગણીઓ, વિચારો, સૂચનોને ગ્રહણ કરવા અથવા પ્રત્યુત્તર આપવાને ટેવાયેલો છે અને તેને હજુ પણ જ્ઞાન નથી કે કઈ રીતે પ્રત્યુત્તર ન આપવો. મનોમય સ્વરૂપ માટે પ્રથમ વસ્તુ છે પાછળ ઊભા રહેવું, સ્વીકારવાનો ઈનકાર કરવો અને કહેવું “હવે આ વસ્તુ મારી નથી.” પછીથી પ્રાણમય સ્વરૂપ હુમલાને પ્રત્યુત્તર આપે તોપણ, પ્રકૃતિનો એક ભાગ મુક્ત હોઈ શકે અને તેનું કરી શકે અને તેને નિરુત્સાહ આપે પછીથી આ મુક્ત ભાગે તે જ અનાસક્તિની રીતને ગ્રાણ ઉપર લાદવી જેથી કરીને થોડા સમય પછી જ્યારે હુમલો આવે ત્યારે આ વસ્તુને પણ એવું લાગે છે કે તે કોઈક વિદેશી વસ્તુ છે, તેની પોતાની નથી - જાણે કે કોઈ અજાણ્યો માણસ ઓરડમાં આવી ગયો હોય અને તેના વિચારો અને તેનો સંકુલ્પ

- તે ઓરડાના રહેવાસીએ ઉપર ઠોકી બેસાડવા માટે પ્રયત્ન કરતો હોય. પછીથી તેનામાંથી પૂર્ણ રીતે મુજલ થયું ધાર્યું સહેલું પડે છે. અવભત્તા, માતાજીનું બળ ત્યાં કાર્ય કરે છે પરંતુ મન અને પ્રાણમાંથી આવતી આ પ્રકારની સંમતિ પરિણામને સહેલું અને ઝડપી બનાવે છે — નહિ તો તે સમય લે છે તથા વધારે ક્રમ અને સંધર્ષ માળી લે છે.

*

જ્યારે કોઈ હુમલો અથવા વિદ્ધન આવે છે, ત્યારે માતાજીને કરેલો પુકાર અથવા તેમના વિશેનો વિચાર કદાચ તાત્કાલિક રીતે સફળ ન થાય. વિદ્ધનમાંથી અથવા હુમલામાંથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનું પણ તાત્કાલિક સફળ ન થાય, પરંતુ પરિણામ આવે ત્યાં સુધી ખંત રાખવો જોઈએ અને જે માળસ ખંત રાખે તો પરિણામ ચોક્કસ આવશે જે.

હુમલાએ દરમિયાન માળસ નકારાત્મક બાજુ જ જુએ છે, કારણ કે હુમલો અથવા અટકાયત પ્રથમ વસ્તુ મનની બુલ્લિને આવરિત કરવા પ્રયત્ન કરે છે. જે તે વસ્તુ ન કરી શકે તો સમય પૂરતું તે મગજમાં ઉતારવાનું મુશ્કેલ બને છે. કારણ કે જો મન ચૃપળ રહે અને સત્યને વળગી રહે, તો હુમલો કેવળ પ્રાણમાં જ ઊથલપાથલ કરી શકે અને જે કે તે પૂરતું દુઃખરૂપ થાય છતાં મનનું સાચું વલણ એક સુધારક તરીકે કાર્ય કરે છે અને તે સહેલાઈથી સમતુલા પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને તેથી પ્રાણની સાચી પરિસ્થિતિ ઝડપથી આવી જાય છે. જે પ્રાણ સમતુલા જાળવી રાખે તો હુમલો ફક્ત શારીરિક ચેતનાને તેનાં સૂચનો દ્વારા સ્પર્શ કરે છે અને તે ઘણો ઉપરછલ્લો હોય છે અથવા કામચલાઉ ચંચળતા, અસ્વસ્થતા અથવા શરીરમાં માંદગી સિવાય બીજું વધારે કરી શકે નહિ અને બાકીની ચેતના અસ્પર્શ રહે છે. એટલા માટે માળસે સાચું મનોમય વલણ રાખવાની ટેવ પાડવી જોઈએ અને તે પણ ગમે તેટલા સમર્થ હુમલાએ હોય તેની મધ્યમાં શક્તા રાખવી એ તેના માટે ઉત્તમ ઉપાય છે — એવી શક્તા કે પરમાત્મા કાયમ ત્યાં રહેલા છે અને હું ગમે તે કસોટીએમાંથી પસાર થઈને પણ ત્યાં પહોંચીશ. તે વસ્તુ પણ બીજું વસ્તુઓને સાચા પ્રકાશમાં જોવાની મદદ કરે છે.

તામસિક અહં એટલે નિર્બંધતા, આત્મ-ભર્તર્યના, નિરાશા, અંધકારાનો અહં, રાજસિક અહં ગર્વ, આત્મ-પ્રશંસાથી ફૂલેલો ફાલેલો હોય છે અથવા દરેક પગલે પોતાની જાતનો પ્રક્ષેપ કરે છે અથવા જે કાંઈ કરી શકે તે વસ્તુ અમલમાં મૂકે છે; તેનાથી ઊલટું તામસિક અહંકારને કાયમ એવી લાગણી થાય છે, ‘હું નિર્બંધ છું, હું દુઃખી છું, મારામાં કોઈ શક્તિ નથી, મને પરમાત્મા ચાહતા નથી અથવા પસંદ કરતા નથી, હું એટલો બધો ખરાબ અને અશક્તિમાન છું’ — પરમાત્મા.

પણ મારે માટે શું કરી શકે?” “અથવા, “મને કમનસીબી અને દુઃખ માટે જ પસંદ કરવામાં આવ્યો છે જ્યારે મારા કરતાં બીજાઓને (પરમાત્મા) વધારે પસંદ કરે છે, બધા પ્રગતિ કરે છે, હું જ કેવળ પાછળ રહેલો છું, મને બધા છોડી દે છે, અને મારી સમક્ષ નાસી જવું કે મૂત્ય અથવા કમનસીબી સિવાય બીજું કાંઈ નથી”, વગેરે વગેરે. અથવા આ બધી વસ્તુઓમાંથી કાંઈક વસ્તુ અથવા બધી જ વસ્તુઓ એકી સાથે તેનામાં મિશ્રાણ પામેલી હોય છે. કેટલીક વખત રાજસિક અને તામસિક ‘અહંકાર’નું મિશ્રાણ થાય છે અને સૂક્ષ્મ રીતે તેઓ એકબીજાને સહાય કરે છે. બન્ને પ્રસંગોમાં “હું” જ પોતાના વિશે આ બધી બૂમાબૂમ કરે છે અને સાચા દર્શનને ઝાંખું પાડે છે. સાચું આધ્યાત્મિક અથવા ચૈતસિક દર્શન ‘આ હોય છે : “હું ગમે તે હોઉં, મારો આત્મા પ્રભુનો બાળક છે અને પરમાત્માનું મિલન વહેલા કે મોડા સાધવાનો જ છે. હું અપૂર્ણ છું, પરંતુ મારી અંદર પરમાત્માની પૂર્ણતા શોધું છું અને હું નહિ પરંતુ પરમાત્માની કૃપા પોતે જ તે કરી આપશે.” અહીં જે “હું” છે તેનું સાચું સ્થાન પરમાત્માના નાનકડા અંશ તરીકે અથવા તેના કરણ તરીકેનું છે, કોઈ એવી વસ્તુ જે પરમાત્મા સિવાય શુન્ય છે પરંતુ પરમાત્માની કૃપા વડે પરમાત્મા તેને જેવો બનાવવા ઈચ્છે તે સર્વ બની શકે છે.

માતાજીની સહાય કાયમ ત્યાં હોય છે પરંતુ તમે તેના વિશે સચેતન હોતા નથી સિવાય કે જ્યારે ચૈત્ય પુરુષ સક્રિય હોય અને ચેતના ઝાંખી પડેલી ન હોય. સૂચનોનું આગમન એ એવી સાબિતી નથી કે મદદ ત્યાં નથી. સૂચનો બધાને આવે છે, સૌથી મહાન સાધકો અથવા અવતારોને પણ – જે રીતે તેઓ બુદ્ધ અથવા કાઈસ્ટની પાસે પણ આવેલાં વિદ્ધનો ત્યાં હોય છે જ – તેઓ પ્રકૃતિનો અંશ છે અને તેમના ઉપર વિજ્ય પ્રામ કરવાનો છે. જે વસ્તુને પ્રામ કરવાની છે તેમાં સૂચનોને સ્વીકારવાં નહિ, તેમને સત્ય તરીકે માનવાં નહિ અથવા પોતાના વિચારો તરીકે માન્ય ન કરવાં, તેઓ શું છે તેના માટે તેમને તપાસવાં અને પોતાની જતને અલગ રાખવી. વિદ્ધનોને માનવ-પ્રકૃતિની યાંત્રિકતામાં કોઈ જોટી વસ્તુ તરીકે જોવાં. તેમાં રૂપાંતર લાવવાનું છે – તેમને પાપ તરીકે અથવા જોટાં કર્મો તરીકે ગણુવાનાં નથી જેને લઈને વ્યક્તિ પોતાની જતે પશ્ચાત્તાપ કરે અને તેમને સાધનાનાં જોટાં કાર્યો તરીકે પણ ગણુવાનાં નથી.

*

પરંતુ જ્યારે સૂચનો આવે છે, ત્યારે તેઓ શું છે તે તેમનાં લક્ષણો ઉપરથી જાણવું સહેલું છે અને તે પોતે જ દશવિ છે કે તેઓ પ્રાણમય બળોમાંથી જ આવતાં

હોવાં જોઈએ. એકમાત્ર વસ્તુ એ છે કે તેઓનો તાત્કાલિક ઈનકાર કરવો અને તમારા મન અને પ્રાણમાં તેમના પ્રવેશને ના પાડવી - એટલે કે તેમને સ્વીકારવા નહિ અથવા તેઓ અસર કરે એવી અનુમતિ આપવી નહિ. બધું ઓછા માણસોને સૂચનની પાછળ રહેલાં બળોનું સીધું ગુહ્ય દર્શન હેતું નથી - સિવાય કે વિશ્વરૂપ ચેતના ખૂઝું રીતે ખુલ્લી હોય, કારણ કે ત્યાર પછી સીધેસીધું દર્શન વધારે સહેલાઈથી શક્ય બને છે - પરંતુ મનોમય સમજનો સારી અસર તરીકે ઉપયોગ કરી શકાય.

*

આવાં સૂચનોને વિનેતા ન બનવા દો. દરેક સમયે જ્યારે આ શક્તિઓ હુમલો કરે, ત્યારે તમે તેમને દૂર રાખો, ત્યારે તમે પ્રગતિ માટે વધારે બળ પ્રાપ્ત કરો છો. તેઓ હુમલો કરીને તમને બોટી સમજસુનું સૂચન કરે છે અને એવી આશાએ કે, જે તમે તેમને સ્વીકારો, તો તમારા ઉપર પાછા ફરવાની તેમની શક્તિ થોડો વધારે સમય ટકી રહેશે. ગમે તેટલા ટૂંકા સમય માટે પણ તેમને વિજ્યો બનવાની અનુમતિ ન આપો.

*

જે તમે દિવ્ય બળનો સ્પર્શ થોડો સમય પણ રાખી શકો તો પૂર્તું છે અને ગોટાળાનો કોઈ પણ સમર્થ હુમલાનો ઈનકાર કરો. બાકીનું દિવ્ય બળના પોતાના દ્વારા કરી લેવામાં આવશે - કારણ કે કોઈ પણ માણસ પોતાની જતમાં રૂપાંતર લાવવા માટે પૂરતો સમર્થ હોતો નથી; દિવ્ય બળને નીચે પુકાર કરવાથી તે કરી શકે છે.

*

હા, દિવ્ય શક્ત તેની સહાય અને આંતર કાર્ય સાથે કાયમ તમારી સાથે જ છે અને કાયમ સાથે રહેશે જ. સૌથી સમર્થ હુમલાઓમાં અને સૌથી અંધકારમય પળોમાં તે આચછાદિત અને ગુમ હતી, પરંતુ તે કદી ગેરહાજર કે પાછી હઠી ગયેલી નહોતી અને કદી હશે પણ નહિ.

*

સ્વાભાવિક રીતે જ આ બધી મુશ્કેલીઓમાં, બધાના મૂળભૂત મૂળ પ્રાણમાં હોય છે અને બધી તેની અપેક્ષાઓ પણ તેમાં હોય છે. જ્યારે માણસને તેમનામાંથી મુક્ત થવું હોય છે ત્યારે પ્રાણ પ્રતિકાર કરે છે અને તેમનાથી અલગ થવા માટે અસંમત બને છે, પરંતુ આ વસ્તુ ફેરફાર, ગોઠવણી કે પુનઃ ગોઠવણી માટે હોય છે. તેના માટે કદાચ સમય લાગે પરંતુ ગંભીર સંઘર્ષે અને ઊથલપાથલો ઉત્પન્ન થતાં નથી. કારણ કે એક વખત મન અને આંતર-સંકલ્પ આ ગતિઓમાંથી મુક્ત થવા નિશ્ચય કરે છે ત્યારે ઊધ્વ પ્રાણનો સંકલ્પ પણ તે દિશામાં જ કાર્ય કરે છે. પરંતુ બાકીની વસ્તુ ફેરફારની વિરુદ્ધ વધારે જિદી હોય છે કારણ કે તે ટેવ મુજબની

ગતિઓ હોય છે. અને અવચેતન તેને ટેકો આપે છે તથા તેઓ બુલ્દિ અથવા જ્ઞાનથી શાસ્ત્ર થતા નથી. સ્વરૂપના ઊર્ધ્વ સંકલ્પના દભાણની નીચે કાયમી કે પ્રચંડ રીતે તેઓ પ્રતિકાર કરી શકતા નથી. તેમનું પ્રતિકારનું બળ ઘટી જય અને ટેવ મુજબના પ્રતિકારો ક્ષીણ થઈ જય અથવા ખરી પડે. પરંતુ મુશ્કેલી અને તીવ્રતાનું કારણ પ્રકૃતિનાં બળો છે, વ્યક્તિના નહિ પરંતુ વિશ્વરૂપ બળો જેએ આ ગતિઓ ઉપર જીવંત રહે છે અને તેમની મારફતે વ્યક્તિગત પ્રકૃતિ ઉપર લાંબા સમયથી શાસન ચલાવે છે. તેમને પોતાનું શાસન છોડવું નથી અને તેથી જ્યારે આ ગતિઓને બહાર ફેંકી દેવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ સાધક ઉપર તેમને મજબૂત આંદોલનો અથવા પ્રચંડ ઉત્ત્રતાથી પાછી ફેંકે છે. અથવા તેઓ પ્રાણમાં મહાન વિપાદ, નિરૂત્સાહ, નિરાશાનું સર્જન કરે છે — તે તેમનું મનગમતું સાધન છે — કારણ કે તે તેનું પોતાનું ઈચ્છાઓનું ક્ષેત્ર છોડી રહ્યું છે અને તેની જગાએ કોઈ વસ્તુ સ્થાપન કરી શકશે એવી ખાતરી નથી, જેવી કે ચૈતસિક અથવા આધ્યાત્મિક પરિસ્થિતિ. અથવા અનુભૂતિ, તેને અટકાવવું એ આ બળોનો સમગ્ર પ્રયત્ન હોય છે. તેથી તેઓ આ ઊથલપાથલો ઉત્પન્ન કરે છે અને પ્રાણ તેમને મંજૂરી આપે છે કારણ કે તેને નિમન બળોને પ્રત્યુત્તર આપવાની ટેવ હોય છે. સાથે સાથે તેઓ મન પાસે સૂચનો મૂકે છે અને તેની પાસે વિક્ષોભ, નિરાશા અને વિષાદનો સ્વીકાર કરાવે છે. એટલે મારો કહેવાનો એ અર્થ છે કે આ હુમલાએ બહારથી આવે છે અને તેમનો ઈનકાર કરવો જોઈએ. જો તેઓનો સંપૂર્ણ રીતે ઈનકાર ન થઈ શકે તો પણ માણસે મનનો એક ભાગ એવો સચેતન રાખવો જોઈએ જે સૂચનોનો ઈનકાર કરે અથવા વિષાદ કે મુશ્કેલીમાં ભાગ ન લે — જે એમ મક્કમપણે કહે, “હું જાણું છું કે આ શું છે અને હું જાણું છું કે તે પસાર થઈ જશે અને હું લક્ષ્ય પ્રત્યે મારો માર્ગ ચાલુ રાખીશ જેને પહોંચવા કોઈ વસ્તુ મને અટકાવી શકશે નહિ, કારણ કે મારા આત્માનો તે સંકલ્પ છે અને કાયમ તેના માટે રહેશે.” તમારે એવા બિંદુએ પહોંચવાનું છે જ્યાં તમે તે કાયમ કરી શકો, પણીથી બળોની શક્તિ ખલેલ કરવામાંથી ઘટી જશે અને અદશ્ય થઈ જશે. અમારું બળ તમારી સાથે કાયમ ત્યાં છે અને તમને ટેકો આપવામાં કે સામજ્ય આપવામાંથી અટકશે નહિ. અમે તમારા તરફ તટસ્થ હીજે એવું સૂચન વિષાદને સહાય કરવા માટે અને રક્ષણ કરવા માટે છે, એ સિવાય બીજું કાંઈ નથી. તેથી તમારે તેને સાચા રૂચન તરીકે ન સ્વીકારવું અથવા પોતાના વિચાર તરીકે ન ગણણું; કારણ કે તે સાચું હોઈ શકે જ નહિ. તમે શાંતિ અને પ્રકાશમાં પહોંચવામાં સહૃદ થાઓ એ તમને લગતી તમારી જેટલી બાબત છે એટલો જ અમારી છે અને તેનાથી પણ વધારે અગત્યની અમારા માટે છે.

સ્વરૂપના કાયમ કેટલાક એવા ભાગો હોય છે જેઓ યા તો નાખુશ હોય છે. અથવા તેમની પાસે જે પ્રયત્નની મારણી કરવામાં આવે છે તેને માટે અશક્તિની લાગણી અનુભવે છે. યોગને માટે ચૈત્ય પુરુષ અને મન અને ઉધ્વર્તર પ્રાણ સામાન્ય રીતે એકત્રિત થાય છે — કારણ કે જે આ ત્રાણ એકઠાં ન થાય તો કોઈ પણ યોગ કરવો અશક્ય છે સિવાય કે થોડીધારી અવારનવાર થતી કેટલીક અનુભૂતિઓ. પરંતુ નિર્મન પ્રાણમાં કાયમ કોઈ એવી વસ્તુ હોય છે જે કાયમ ઉચ્ચુંખલ હોય છે અને શારીરિકનો ધારો ભાગ અતિશય તમોગ્રસ્ત હોય છે. જે સાધકને તેની પોતાની જત ઉપર એકલો છોડી દેવામાં આવે તો આ વસ્તુનો સહેલાઈથી ઉપાય થઈ શકે, પરંતુ અહીં વિશ્વરૂપ વિરોધી (નિર્મન) બજો અંદર પ્રવેશ કરે છે — તેઓને સ્વરૂપના ઉપર પોતાનું સામ્રાજ્ય ચાલુ રાખવું હોય છે, પરિણામે નિર્મન પ્રાણનો પ્રતિકાર ધારો તીવ્ર બને છે. અને શારીરિકમાં રહેલાં વિધનો (જડતા, નિષ્ઠિય પ્રતિકાર) માં અતિશયતા આવે છે. અને તે આમ-વિનાશ, વિપાદ અને નિરાશાનાં સૂચનોનો સ્વીકાર કરે છે.

૫

તેઓ (ભાગ્ય સ્વરૂપ ઉપરના વિરોધી બજોના હુમલાઓ)ની અનુભૂતિ સૂચનો તરીકે અથવા મન, પ્રાણ અને શારીરિકના સ્પર્શ તરીકે અથવા વાતાવરણમાં રહેલી ગતિઓ. તરીકે વ્યક્તિગત અથવા સામાન્ય પર્યવરણની ચેતના. તરીકે અનુભવાય છે — પરંતુ આંતર-સ્વરૂપ માટે તે મહેમાનો જેવા અથવા બહાર ચાલતાં વાવાઝોડાં જેવા હોય છે. જે કોઈ તક પ્રામૃત કરીને ઘરમાં પેસી જય તો તેમને તાત્કાલિક બહાર કાઢવામાં આવે છે અને તેમની પાછળ બારણાંઓ અને બારીઓ ધડક દઈને વાસી દેવાય છે — અંદર એવી કોઈ વસ્તુ નથી જે તેમને સ્વીકારે અથવા સહન કરે.

*

તે સૂચન અથવા અસરના મૂળનો અથવા સ્થાનનો નિર્દેશ કરનાર વસ્તુ હોવી જોઈએ. યા તો પિચારો અથવા આંદોલનો અથવા ખોટા બળનું કોઈ દબાણ ફેંકતું હોય એવી અનુભૂતિ થાય છે અથવા સધન રીતે મોકલવામાં આવતાં હોય એવું જ્યારે ચેતના ખુલ્લી હોય ત્યારે અનુભવાય છે. જ્યારે ચેતના ખુલ્લી નથી હોતી ત્યારે તેઓ ધ્યાન બહાર પ્રવેશ કરે છે, ફક્ત તેમના પરિણામની અનુભૂતિ થાય છે.

*

ઉધ્વર્ત મનથી ઉપરમાં, બધી જ વસ્તુઓ વિરોધી બજોના કાર્યમાંથી મુક્ત હોય છે, કારણ કે તે બધા પ્રદેશો આધ્યાત્મિક ચેતનાના હોય છે જે કે તેમાં પ્રકાશ, શક્તિ અને પૂર્ણતાની ભિન્ન ભિન્ન કક્ષાઓ હોય છે.

*

પ્રાણમય બળો મન ઉપર હુમલો કરી શકે છે અને કરે છે પણ ખરા - ઘણા માણસો તેમના તરફથી ભગજ મારફતે સૂચનો ગ્રહણ કરે છે તેથી એ બિલકુલ શક્ય છે કે એવું લાગે કે ઉધ્વમાંથી મસ્તક મારફતે પ્રવેશ કરતું હોય. તેનો અર્થ એવો નથી કે મનના ઉપરના પ્રદેશોમાંથી (ઉધ્વ મન, અંતઃસ્કુરણ અથવા અધિમનસ) આવેલ છે. સાચો તર્ક એટલે અમુક દાખિબિંદુ રાખીને વ્યવસ્થિત રીતે દલીલો કરવી, તેનાથી વધારે કાંઈ નથી અને તે વસ્તુ ગુસ્સાના ભલ્લકુલાને સાચો ઠેરવી શકે નહિ અથવા તે બિન-વિરોધી બળમાંથી આવ્યો છે એવો નિર્દેશ પણ આપતો નથી.

*

તમે સાચી ચેતનાને છેક નીચે પ્રાણ સુધી પ્રામ કરતા હતા, પરંતુ શારીરિકમાં જૂની મુશ્કેલી ફરીથી ઉપસ્થિત થઈ તેથી પ્રાણનો હુમલો ફરીથી આવ્યો છે. પૂર્ણ મુક્તિની નિશાની ત્યારે આવશે જ્યારે તમારો પ્રાણ વિક્ષુબ્ધ થયા વગર અથવા બુમાબૂમ કર્યા વગર આ હુમલાનો સામનો કરશે અને તમારી પોતાની અંદર રહેલી સ્થિર ઈનકાર કરતી શક્તિથી તેને પાછો હઠાવશે.

*

આ બધા ભાગોમાં પ્રગતિ થયેલી છે, પરંતુ તેઓ હજુ વિરોધી બળોનાં સૂચનોને પ્રત્યુત્તર આપતા હોય એવું લાગે છે. દરેકને આવાં સૂચનો આવે છે, પરંતુ તેમને અંદર પ્રવેશ ન મળવો જોઈએ, ખાસ કરીને હદ્યમાં, અથવા પ્રાણમાં તેમનો સ્વીકાર ન થવો જોઈએ. સ્પષ્ટ રીતે જ તેઓ શારીરિક મન મારફતે (ગળાથી ઉપરના ભાગમાં) પ્રવેશ કરે છે અને સપાટી ઉપરના પ્રાણને અને ઉર્મિમય સ્વરૂપને અસર કરે છે. તમારે એક સતત અને સ્થિર રીતે નકાર કરીને ત્યાંથી જ ઈનકાર કરવો જોઈએ અને તેમનાં સૂચનોને છોડી દેવાં જોઈએ. જ્યાં સુધી તમારી અંદર રહેલી કોઈ વસ્તુ “હા” પાડે અથવા સ્વીકારે, ત્યાં સુધી તેમને પાછા ફરવાની કાયમ શક્યતા છે.

*

મેં કહું છે તે પ્રમાણે, આ બળો પ્રત્યે શારીરિક મન અથવા પ્રાણના પ્રત્યુત્તરો એક ટેવ હોય છે. હદ્યમાં એકાગ્રતા કરવી એ તેમનામાંથી મુક્ત થવાનો એક માર્ગ છે, પરંતુ ચેતનાની અનાસક્તિ પણ હોવી જોઈએ જેથી કરીને તે હુમલાની પાછળ ઊભી રહી શકે અને પોતાની જતને તેનામાંથી અલગ તરીકે અનુભવે.

*

હદ્યમાં એકાગ્રતા કરવાથી જે વિરોધી બળોના હુમલાઓની અસર એહી થતી હોય (અથવા તેઓ એહા પ્રમાણમાં આવતા હોય) તો તમારે તે એકાગ્રતાને ત્યાં સુધી ચાલુ રાખવી જ્યાં સુધી તમે મસ્તક અને હદ્યનું, ચૈત્ય પુરુષનું અને ઉધ્વ ચેતનાનું અનુસંધાન કરી શકો. તેના ઉપર બધો આવ્યાર છે. ચૈત્ય પુરુષ પૂરતા પ્રમાણમાં

એટલો સમર્થ હોવો જોઈએ જે પ્રાણ અને શારીરિકને પરમાત્માને અપર્ણ કરવાની ફરજ પાડી શકે – અથવા ઊંઘ ચેતનાએ એવો રીતે અવતરણ કરીને દરેક વસ્તુનો કબજો લેવો જોઈએ જેથી કરીને જૂની ગતિઓ વધારેમાં વધારે સપાઠી ઉપર જ ગતિ કરી શકે અને આંતર સ્થિરતાનો સ્પર્શ ન કરી શકે અથવા અંદર પ્રવેશ ન કરી શકે – અથવા તે બન્ને એકસાથે, ચૈત્ય પુરુષ અને ઊંઘ ચેતનાએ સમગ્ર સ્વરૂપનો હવાલો લઈ લેવો જોઈએ. આ ગ્રાણ રીતો છે જેમાં યોગ ગતિ કરે છે. જે હદ્યની એકાગ્રતા જેનો અર્થ કે ચૈત્ય પુરુષની જગૃતિ હુમલાએ વિનુદ્ધ સૌથી વધારે અસરકારક બની શકે તો તમારે તે વસ્તુનું અનુસરણ કરવાનું છે.

*

જો આ હુમલાઓમાં પણ તમને એવી અનુભૂતિ થાય કે જે ભાગમાં દર્દો અને અંધકારની મધ્યમાં પણ એક સતત શાંતિ છે અને તમે જો તેને કાયમ રાખી શકો તો તે મહાન લાભ છે. તમારી અંદર રહેલી કોઈ વસ્તુ જે તેને કાયમ અનુભવી શકતી નથી, જે અર્ધ-માર્ગ અનિશ્ચિત રહે છે તેણે પણ પૂર્ણ સમર્પણનું પગદું ભરવું જોઈશે. તમારા સ્થૂદ મનનો એક ભાગ એવો છે જે જે સમજતો નથી, તે જૂના વિચારોને ગ્રહણ કરે છે. તેનામાં પરિવર્તન કરવું જ જોઈશે. નબળાઈ અને અશક્તિઓ વિશે ચિંતા કરવા જેવું નથી – જ્યારે શારીરિકમાં પૂર્ણ શાંતિ અને શક્તિ આવશે ત્યારે તે વસ્તુઓ ખસી જશે. તમારામાં નવજન્મ ચોક્કસ થશે – જગ્રત થયેલા ચૈત્ય પુરુપમાં પ્રથમ સ્પર્શ તો થયેલો છે જ – બાકીનું આવ્યા વગર રહેશે નહિ.

*

મને લાગે છે કે નિદ્રાની ખામીને લઈને તે વધ્યું છે; તે ઉપરાંત વધારે પડતો સંધર્ષ જે પ્રાણની વિક્ષુભૂતા અને શારીરિક તમસ સતત દબાણ લાવે છે તેને લઈને તમારું નાડીતંત્ર શિથિલ થાય છે.

પ્રાણમય તકલીફની માફક શારીરિક જરૂરતા અને તેનાં બધાં ચિહ્નો વિરોધી બળોનો હુમલો છે જેનો ઈરાદો ઊંઘ ખુલ્લાપણાને કાપી નાખવાનો અને અટકાવવાનો છે. જે વિચારો તેને વાજબી ઠરાવવા માટે ઉત્પન્ન થાય છે તેની કોઈ કિંમત નથી – એ વર્ણનું સાચી નથી કે શારીરિક કાર્ય મનોમય સંસ્કૃતિની કિંમતની સરખા-માણીમાં નિમન કોટિનું છે; બુદ્ધિની ઉદ્ધતાઈ તે પ્રમાણેનો દાવો કરે છે. પરમાત્મા માટે કરેલું બધું જ કાર્ય એકસરખું દિવ્ય છે; પરમાત્મા માટે કરેલો શારીરિક શ્રમ એ પોતાના વિકાસ, કીર્તિ અથવા મનના સંતોષ માટે કરેલ મનોમય સંસ્કૃતિ કરતાં વધારે કિંમતી છે.

આ જરૂરતા, લાગણીવિહીનતા, દર્દ પ્રાણમય ક્ષોભોને ફેંકી દઈએ છીએ તે

શેતે ફેંકી દેવાનો નિશ્ચય કરવો જોઈએ. તમારા દણ્ઠાંતમાં એકમાત્ર વિશીષ્ટતા એ છે કે હુમલાની જિર્દી ઉગ્રતા છે, જે શેતે પ્રાણમાં હોય છે - નહિ તો તે બીજાને આવે છે તે શેતની જ વસ્તુ છે; પરંતુ દરેક વખતે તેઓ જ્યારે ઈનકાર કરે છે, માતાજીને પુકાર કરે છે અને મુક્ત થાય છે, તો થોડા સમય પછી જે હુમલો ઉગ્ર હોય છે તો તે હળવો પડી જાય છે.

જે કામચલાઉ શારીરિક અશક્તિ હોય, તો માણસ આરામ કરી શકે છે, પરંતુ એક જ હેઠું માટે કે શારીરિક શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી. માનસિક આત્મવિકાસ માટે શારીરિક કાર્યને છોડી દેવાનો વિચાર એ માનસિક અહંકાર સર્જન છે.

*

જડતા વિરોધી બળોને કાર્ય કરવા માટે જગા અને શક્તિ આપે છે.

*

તમે જે હુમલાઓની વાત કરો છો તે ગમે ત્યાંથી આવી શકે છે, તે નાડી-કેન્દ્રોનો હુમલો છે અને તે વિરોધી પ્રાણમય બળો દ્વારા નાડીતંત્રના સ્વરૂપ ઉપર કરવામાં આવેલો છે. એ હ્કીકિત કે તમને તે અહીં આવવા હેતો નહોતો અને તમે જ્યારે “યોગ અને તેનાં લક્ષ્યો”ના વિચારોમાં તથા વાતાવરણમાં નિમગ્ન થઈ ગયા ત્યારે તેણે જવાની શરૂઆત કરી એ તેના મૂળ માટે અર્થવાહી છે. બીજાં લક્ષણોમાં તેઓ નાડીસ્વરૂપની ચંચળતાની ઊંચાઈએ એકત્રિત થયેલો તે વસ્તુ આવા પ્રસંગોમાં ખૂબ જાણીતી છે. કોઈ જગાએ નાસી જવાની ઈરછા એ બહુ સામાન્ય ચિહ્ન છે. હિસ્ટીરિયા પણ આવાં બળોનો હુમલો છે પરંતુ તે તેનું એક સ્વરૂપ માત્ર છે; હુમલાએ માંદળીનો દેખાવ ધારણ કરવાની જરૂર નથી. ડોક્ટરો સામાન્ય રીતે તેને “ન્યુરેસ્થેનિયા” - નાડિતંત્રની નબળાઈ ગણે છે; પરંતુ તે વસ્તુ ફક્ત તેનું સ્થાન દર્શાવે છે, નહિ કે તેની પ્રકૃતિ અને કારણ. બન્ને પ્રસંગોમાં, અહીં તેમ જ ત્યાં, તમારા આધ્યાત્મિક માર્ગ વર્ચે આવવાનો એક પ્રયત્ન હતો અને તેથી તેણે એક નિર્ભળતા અને સ્વરૂપના પ્રાણમય-શારીરિક ભાગમાં એક નિર્ભળતા અને અવ્યવસ્થાની પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરી. ગમે તેમ પણ તમે અહીંથી જઈ શક્યા નહિ અને અમારા દ્વારા સમગ્ર વસ્તુને તાત્કાલિક દૂર કરી શકાઈ, જેવા તમે કોઈ જગાએ અહીંથી ચાલ્યા જવાની દુઃખની લાગણીથી ખુલ્લા થયા એ બતાવે છે કે તમારી અંદર આધ્યાત્મિક જીવન વધારે સમર્થ અને વધારે ઊંડું છે, ભલે તે આરણાદિત થયેલું હોય અને વિરોધી બળો ઉચ્ચતમ કક્ષાએ હોય. એ જ મુખ્ય વસ્તુ છે.

*

તમારી અંદર આ સૂચનો પ્રત્યે પ્રત્યુત્તર આપવાની શક્તિ રહેલી છે. તેઓ

શારીરિક ઉપર, ખાસ કરીને અવચેતન શારીરિક ઉપરની ભૂતકાળની ટેવની છાપ રહેલી છે તેને લઈને તે પ્રમાણે છે. થું બને છે તે મેં તમને સમજવેલું છે - કે આ વસ્તુઓનો જ્યારે મન અને પ્રાણ દ્વારા ઈનકાર કરવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ અવચેતનમાં નીચે ઊતરે છે અથવા બહાર પર્યાવરણની ચેતનામાં ચાલી જાય છે અને જ્યારે તેમને વિરોધી બણો ધક્કો મારે છે ત્યારે તેઓ પાછી ફરે છે. આ બે રીતો વડે વિરોધી બણો તેમની પકડ પાછી પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ અવચેતનમાંથી ઉપર ઊઠી આવે તે એટલું બધું અગત્યનું નથી સિવાય કે તે લાંબો વખત ટકી રહે - તે સ્વઘનમાં આવે છે અથવા જગ્રત ચેતનામાં ટુકડે ટુકડે આવે છે. પરંતુ જ્યારે તે પર્યાવરણની ચેતનામાંથી આવે છે ત્યારે તે બળવાન હુમલો હોઈ શકે છે અને અત્યારે તે વસ્તુ બની રહી છે.

હું ધારું છું કે જે વસ્તુ આ હુમલાઓને બળ આપે છે અને તમને ઉશ્કેરવા માગે છે, તે કોઈ જગાએ રહેલી અધીરતાની લાગણી છે જેને લઈને આગળ પ્રગતિ થતી નથી, નિશ્ચિત પ્રકારની પ્રગતિ થતી નથી અને આ વસ્તુઓ કાયમ માટે બનતી નથી. બાધ્ય વિરામનો ગાળો એ અચૂક રીતે વિરોધી વસ્તુ નથી, તે વસ્તુ વધારે નિશ્ચિત પ્રકારની નવીન પ્રકારની પ્રગતિ માટેની તૈયારી હોઈ શકે - તે વસ્તુ સાધનામાં વારંવાર બને છે - પરંતુ જે પ્રગતિ પ્રાપ્ત કરી હોય તેને, હુમલાઓ હોવા છતાં, સજગતાથી ટકાવી રાખવાની છે. હવે પછીની પ્રગતિ ઊર્ધ્વમાંથી પૂર્ણ આધ્યાત્મિક સ્થિરતા અને શાંતિનું અવતરણ થવું જોઈએ - ચેતનાનું વિશાળતામાં ખુલ્લાપણું. તે આવે ત્યાં સુધી તમારી જતને મક્કમ રાખો અને આ હુમલાઓને તમારા પાયાને હલાવી નાખવાની મંજૂરી ન આપો.

*

બાધ્ય ચેતના ઉપર અવચેતનમાંથી ઉપર ઊઠી આવતી વસ્તુ દ્વારા અથવા બાધ્યમાંથી આવતી વસ્તુ દ્વારા હુમલો થાય છે અને ભૂતકાળનાં વારંવાર આવતાં આંદોલનો પ્રત્યે પ્રત્યુત્તર આપવાની ટેવને લઈને હુમલો થાય છે - પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે પ્રાણનો અથવા સ્થૂલ મનનો સંકલ્પ આ વસ્તુઓ માટે છે. જે તેમનામાં સામાન્ય રીતે કામવાસના અથવા ઉગ્રતાવાળી કોઈ વસ્તુ હોત તો તમે કહી શક્યા હોત કે તેમાં અશુદ્ધિઓ હતી. પરંતુ જે તે પ્રમાણે હોત તો આ હુમલાઓ કરતાં વધારે ભયંકર વસ્તુ હોત. દરરોજનો સંઘર્ષ સાથે સાથે કોધ અને ઈચ્છા હોત.

પરમાત્માના સાક્ષાત્કારની શરૂઆત પ્રાપ્ત કરતાં પહેલાં જે માણસને આ બંધા હુમલાઓની શક્યતામાંથી પૂર્ણ રીતે મુક્ત થવા માટે રાહ જોવાની હોત તો કોઈ પણ માણસને સાક્ષાત્કાર થઈ શકે નહિ. જેમ જેમ સાક્ષાત્કારમાં આગળ પ્રગતિ

થતી હોય તેમ તેમ મુળભૂત રૂપાંતર થતું જય.

*

હુમલાઓથી નિકુંતસાહી ન બનવું. એવી ક્ષણો કાયમ આવે છે જૈ, — જ્યાં સુધી પૂર્ણ પાયો શારીરિકમાં થયેલો હોતો નથી ત્યાં સુધી જૂની ગતિઓ જીવંત થતી લાગે. પરંતુ જ્યાં સુધી તે કેવળ બાધ્ય બળનો ધસારો હોય અને અવચેતનમાં મંથન હોય અને લાંબા સમય સુધી ચાલુ રહેતો ન હોય તો તેનો અર્થ એવો બિલકુલ નથી કે ત્યાં પ્રગતિ નથી. આપણે માનવ-ચેતનાની બધી નાટિલતાની સાથે તેના ગુપ્ત ભાગોમાં તેમ જૈ સપાટી ઉપર પણ કાર્ય લેવાનું છે — અને ચેતનાના એક પછી એક એવા સતરો હોય છે જેમાંથી જૂના પ્રત્યાધાતોની કોઈ વસ્તુ ડેક્ઝિયાં કરતી હોય છે, પરંતુ દરેક વિજ્ય કાબૂને વધારે મળભૂત બનાવે છે અને પૂર્ણ વિશુદ્ધિને વધારે નજીક લાવે છે.

*

તમારે તે બાબતથી બેચેન ન બનવું; જો તમે આ બધી ગતિઓની નોંધ લો અને સજગ રહો જેથી તેમને તમારી અંદર કોઈ ભૂમિકા ન મળે તો તેટલું પૂરતું છે. તેનું કારણ કદાચ તમને બાધ્ય જગતના સંપર્કમાંથી મળી આવશે જેમાં તમારામાં જૂના “આદમ”ની કેટલીક શક્યતાઓ પુનર્જીવિત થતી માલૂમ પડશે. જ્યારે ચેતનામાં નિમ્ન ગતિ અથવા ઘટાડો હોય છે અથવા કોઈ જગાએ નુકસાન થતું હોય છે, ત્યારે પ્રતિકૂળ (બળ) — અથવા ટીકાખોર — જે કાયમ સજગ હોય છે — તે પોતાની સર્વ શક્ષિથી, તમારા દાખિંદુમાંથી છૂપું રહેલું કોઈક નિર્ભળ બિંદુ હોય તેના ઉપર દભાળું કરે છે અને એંચિંતા કોઈ ઓટી ગતિ ધારી ન હોય એવી શક્ષિથી ઊછળી આવે છે. સચેતન બનો અને તેના પુનઃસર્જનની શક્યતાને ફેંકી દો, અને એટલું જ કરવાનું છે.

*

આ બધી વસ્તુઓ (મંદતાનાં બળો, વિધાદ વગેરે) વાતાવરણમાં રખડતી જ હોય છે અને માણસ ઉપર તેને જાણ કર્યા વગર તેના ઉપર કૂદી પડે છે. તે કયાંથી આવે છે તે જેવું ધાર્ણી વખત મુશ્કેલ પડે છે અને ધાર્ણી વખત પોતાની અંદર તેમને આમંત્રણ આપનાર કારણ હોતું નથી. જ્યારે શરીર ઉપર કોઈ વસ્તુ પડે ત્યારે તેને આપણે દૂર ફેંકી દઈએ છીએ તે રીતે તેને ફક્ત ફેંકી દેવાનું હોય છે.

*

જ્યાં સુધી રૂપાંતરની વિધાનાત્મક સિલ્ફ હોતી નથી જેના વડે કરણની પ્રકૃતિમાં જ આ આંદોલનોને પ્રત્યુત્તર આપવાનો વિરોધ જાગે — કારણ કે તે વસ્તુઓ તેના માટે વિદેશી હોય છે — ત્યાં સુધી દરેકની સાથે આ ગ્રમાણે બને છે. ત્યાં સુધી

ચેતનાની સજગતા અને તેના સંકલ્પ ઉપર બધો આધાર છે. પ્રત્યુત્તરનું પુનરાવર્તન મુશ્કેલીમાં વૃદ્ધિ કરતું નથી - તે ફક્ત હુમલો કરતાં બળોની સજ્ઞાઈ કરવામાં વિલંબ લગાડે છે.

*

પ્રત્યુત્તર આપવાની યાંત્રિકતા દરેકમાં તે પ્રમાણે જ હોય છે. કોઈ આંચકાવાળી વસ્તુથી નહિ પરંતુ કોઈ વિશાળ કરતી કે ઉધ્વરિાહણ કરનારી વસ્તુ વડે જ તે તેના ટેવની યાંત્રિકતામાંથી મુક્ત થાય છે.

*

વિરોધી બળો વડે તકલીફ ન થવા દેવી એ વધારે સારું છે. તમારી અભીષ્ટા સમર્થ અને સત્યનિષ્ઠ રાખો અને પરમાત્માને દરેક વસ્તુમાં અને દરેક ક્ષણે સહાય માટે પુકાર કરો અને દરેક વસ્તુની અનુભૂતિમાં તમારી જાતને અમારી પ્રત્યે ખુલ્લી રાખો. તે પરમાત્મા પ્રત્યે જવાનો સૌથી સરળ માર્ગ છે. જો તમે વિરોધી બળોથી ચિંતા કરતા રહેશો તો તમે માર્ગને વનારે મુશ્કેલ બનાવશો.

*

વિરોધી સૂચનોને તે પ્રમાણે ગાળવાં — રસ વગર અને તટસ્થતાથી. તે વસ્તુ સતત સંધર્ષ માટેની જરૂરિયાતને દૂર કરે છે જે પોતે જ રસનું એક સ્વરૂપ છે, અને તેથી આ સૂચનોને નિરુત્સાહ મળે છે.

*

તે બિલકુલ સાચું છે. પોતાની અનુભૂતિની બીજાઓને વાત કરવી તે અનુભૂતિની શાક્તને ઘટાડવાનું વલાણ ધરાવે છે. તે ઉપરાંત વિરોધી બળો વિશે વધારે પડતો વિચાર કરવો એટલે તે વાતાવરણને પાછું આમંત્રણ આપવું. તેઓ જ્યારે આવે ત્યારે તેમને માળસે ઓળખવાં જોઈએ અને તેમનો સામનો કરવો જોઈએ પરંતુ તેમના વિશે વિચારવું, ડરવું, તેમની અપેક્ષા રાખવી અથવા તેમની શોધ કરવી એ ભૂલ છે.

*

સાધના માટે સૌથી ખરાબ વસ્તુ એક રોગિષ્ઠ પરિસ્થિતિમાં જવાનું છે, અને કાયમ “નિમ્ન બળો, હુમલાઓ”નો વિચાર કર્યો કરવો એ છે. જો સાધના થોડા સમય માટે અટકી ગઈ હોય, તો ભલે અટકે, તમે સ્થિર રહો, સામાન્ય વસ્તુઓ કરો, જરૂર હોય ત્યારે આરામ કરો — જ્યાં સુધી શારીરિક ચેતના તૈયાર થાય ત્યાં સુધી રાહ જુઓ. જ્યારે મારી સાધના તમારા કરતાં પણ ધણી આગળ ગયેલી ત્યારે પણ અર્ધ વર્ષ સુધી અટકી ગયેલી. મેં તેના વિશે ધાંધલ મચાવેલી નહિ, પરંતુ મંદીનો અથવા ખાલીપણાનો ગાળો પૂરો થયો ત્યાં સુધી હું શાંત રહ્યો.

*

હા, તે પ્રકારની વિક્ષુભ્યતાનો વિરોધી બળો લાભ ઉઠાવે છે, કારણ કે જાણે કે તેમના કાર્ય માટેનો તે ખુલ્લો રસ્તો કરી આપે છે. તેમનાથી કદી ડર અનુભવવો નહિ કારણ કે તેને લઈને તેઓ બહાદુર અને હુમલાખોર બને છે.

વળી, તમે કહો છો તે સાચું છે કે ભીતિ, જે વસ્તુનો ડર હોય તેને બોલાવે છે – એટલા માટે તેને સંપૂર્ણ રીતે બહાર ફેંકી દેવી જોઈએ.

*

તે બહુ રસિક વસ્તુ છે કારણ કે માતાજી ખાસ આગ્રહપૂર્વક કહે છે કે જે માણસો પ્રાણમય બળોના કાબૂમાં હોય છે તેમના પ્રત્યે નિર્બંધ ભાતુભાવની લાગણી અથવા સહાનુભૂતિ રાખવી એ સૌથી જેખમી છે તેની સાથે સંમતિ ધરાવે છે. એ પ્રમાણે કરવાથી માણસના પોતાના ઉપર જ હુમલો આવે છે જે કોઈ પણ સ્વરૂપ લે. માણસે જે કરવાનું છે તે કરવું જોઈએ પરંતુ આ બધી નિર્બંધતાથી દૂર રહેવું જોઈએ.

૭

કેવળ અક્ષમાત જેવી કોઈ વસ્તુ નથી. શારીરિકમાં થોડી અચેતનતા હોય છે અને પ્રાણમય શારીરિક ભૂમિકાનાં નાનકડાં સત્ત્વો તેનો લાભ ઉઠાવે છે – અને તેઓ સચેતન વિરોધી બળો કરતાં વધારે તોફાની હોય છે.

*

તમારી અંદર ખરાબ શક્તિ પ્રવેશ કરીને ત્યાંથી આ વસ્તુઓ કરતી નથી; તે બહારનાં નાનકડાં બળોં નાના નાના અક્ષમાતોનું સર્જન કરીને થોડું બેધ્યાનપણું અથવા વિસ્મરણ વગેરેનો લાભ લઈને પોતાને માટે રમૂજ ઉત્પન્ન કરે છે.

*

તમે અક્ષમાતો વિશે સાચા છો. મુખ્યત્વે સ્થૂળ મનની અચેતનતા આવા અક્ષમાતોને અથવા તોફાની બળોને સહેલાં બનાવે છે.

*

તે સાચું છે. આવા અક્ષમાતો તમને ખલેલ કરવા માટે જ બને છે. તમારે તેમનાથી વિચલિત બનવું નહિ.

હા – એ એટલા માટે છે કે તેઓ (વિરોધી બળો) જાણે છે કે શાંતિ એક પાયો છે અને તે ત્યાં પૂર્ણ રીતે હોય, તો બાકીનું બધું ત્યાં આવશે. તેથી તેમને કોઈ પાણ રીતે તેને અટકાવવી છે.

*

હા, તે હુમલો હતો – વિરોધી બળો ધણી વખત આ કે પેલા માણસનું સરૂપ બે છે જેથી કરીને શારીરિક સંપર્ક દ્વારા એક વધારે સધન પકડ શારીરિક ચેતના ઉપર લઈ શકે.

*

એવું કેટલીક વખત બને છે કે આવી સંભાળપૂર્વકની રચનાથી અને બીજા માણસને કરણ બનાવી, જેની ગતિઓ ઉપર તેઓ કાબૂ રાખતા હોય, તેની મારફતે વિરોધી બળ સચેતનતાની આરપાર પ્રવેશ કરીને આ પ્રકારના અક્સમાતનું સર્જન કરે છે. તેઓ અવચેતન મારફતે આવું કરાવી શકે છે, કારણ કે હજુ અવચેતનમાં ઊઠ્વ-માંથી બળનો જથ્થો ઉત્તરેલ નથી, જેણે આવતી સાયકલનો સામનો કર્યો હોત અને તેની ગતિને ફેરવી નાખી હોત અથવા અંતઃસ્કુરણાની ચોક્કસાઈથી અગાઉથી જાણ કરી લીધી હોત કે સાયકલિસ્ટને શું કરવાની ઈચ્છા છે અને તેને દૂર કરવા માટે સાચી વસ્તુ કરી હોત. છતાં જ્યારે ત્યાં રક્ષણ હોય છે ત્યારે આવા અક્સમાતો ગંભીર હોય છતાં સામાન્ય રીતે નાનકડી વસ્તુ બની જઈને તેમનાં પરિણામો હળવાં બને છે.

*

એવું ધણી વખત બનેલું છે કે જ્યારે અક્સમાત અમુક સ્થળે જ બને છે ત્યારે કેટલાક સમય માટે બીજા અક્સમાતો ત્યાં જ સર્જવાની શક્યતા હોય છે. થોડાં વધો પહેલાં વિલિયાનુર નજીક એક સ્થળમાં એ પ્રમાણે હતું. એ જ પ્રમાણે અમુક ખાસ સ્થળમાં આત્મહત્યાનું વચ્છણ હોય છે. એ એક પ્રકારની એક શક્તિશાળી રચના હોય છે જે ત્યાં રહે છે અને તે પ્રાણમય સત્ત્વ તે રચનાની સંભાળ ન લેતી હોય છતાં પણ બને છે.

C

મારે કહેવું જ પડશે કે પરમાત્મા સાથેની એકતાનો ધસારો પણ તેમાં નથી કે દિવ્ય બળ પણ ગાંડપણ તરફ દોરી જતું નથી – માણસો પોતે જ આ વસ્તુઓ માટે માગણીને લઈને તે પ્રમાણે કાર્ય કરે છે. વધારે સ્પષ્ટ બનવા માટે કહું તો, મેં કદી એવો એક પ્રસંગ જોયો નથી જે યોગમાં તેનો વિનાશ કરે, સિવાય કેટલીક મુશ્કેલી-ઓ અથવા નકારાત્મક નિષ્ફળતા – એક નાટકીય અક્સમાતનો પ્રસંગ જેમાં ત્રણમાંથી એક પણ કારણ નહોતું – અથવા ત્રણે કાર્ય કરે તેમાંથી એકથી વધારે પણ નહોતા. પ્રથમ કોઈ કામવાસનાની વિકૃતિ – હું કેવળ કામવાસનાની વાત કરતો નથી જે તેના લક્ષણમાં બહુ બળવાન હોઈ શકે અને તેમાં આકર્ષિમક ભંગાણ હોતું નથી – અથવા કોઈ પ્રાણી ઉપર અથવા સ્થૂલ ભૌતિક પાયા ઉપર આધ્યાત્મિક અનુભૂતિને, વાસના-યુક્ત બનાવવાનો પ્રયત્ન; બીજું એક અતિશય મોટી મહત્વાકંક્ષા, ગર્વ અથવા મિથ્યા-

લિમાન જે આધ્યાત્મિક બળને અથવા અનુભૂતિને પકડી લે અને પોતાની ભવ્યતા તરફ વાળી લે જેનો અંત પોતાની શક્તિના સામર્થ્યનો ખોટો ભ્રમ ઉત્પન્ન કરે; ત્રીજું એક અસમતોલ પ્રાણ અને નિર્બણ નાડીતંત્ર જે પોતાની કલ્પનાઓને અનુસરે તથા સાચા મનોમય સંકલ્પ અથવા સમર્થ સંકલ્પશક્તિ વગરના કાબૂ વગરના આવેગોનું અનુસરણ કરે અને તેમના ઉપર નિયંત્રણ ન રાખી શકે અને તેથી વિરોધી પ્રાણ-જગતની કલ્પનાઓ અને સૂચનોની ઉપર નિર્બણ રીતે આધાર રાખે અને તેથી તેઓ મધ્યવર્તી પ્રદેશમાં ધસડાઈ જય છે જેના વિશે મેં હાલના જ સંદેશમાં કહેલું છે.^૧ બધા જ ભંગાળનાં આ ત્રણ કારણો હોય છે — ધાર્ણે ભાગે પ્રથમ બે. ફક્ત તેઓ-માંના ત્રણ કે ચાર ગાંડપણમાં પરિણમ્યા છે — અને આ પ્રસંગોમાં કામવાસનાની વિકૃતિ અચ્યુક હાજર હતી; કેટલીક વખત પ્રચંડ પતન કારણભૂત હોય છે. ‘ક’ નિયમમાં અપવાદ નથી. એટલા માટે નહિ કે ‘ક’એ પરમાત્મા સાથેની એકતા માટે ધસારો કર્યો તેથી તેનામાં ગાંડપણ આવ્યું, પરંતુ ‘ક’એ રહસ્યમય કામવાસના આવી તેનો દુદુપયોગ કર્યો અને મેં તેને વારંવાર અને આગ્રહપૂર્વક ચેતવણી આપી છતાં ગર્વના ચિત્તભ્રમને સંતોષવા પ્રયત્ન કર્યો.

*

સામાન્ય રીતે પાછળ એક પૂર્વ માનસિક વલણ, વંશવારસો, જન્મસ્થળ (જન્મના કેટલાક સંજોગોને લઈને) અથવા અપૂર્ણ નાડીતંત્રની સમતુલા છે. ધાર્ણી વખત પ્રાણમાં અતિશય મોટી મહત્વાકંક્ષા, લાલસા અથવા બીજે કોઈ ભયંકર ‘રિપુ’ હોય છે. પરંતુ આ વસ્તુઓ જો કે તેઓ સાધનાને વિકૃત બનાવે અથવા તોડી પાડે કારણ કે તેઓ અનિચ્છનીય બળો પ્રત્યે તેને ખુલ્લી કરે છે છતાં ગાંડપણ લાવે નહિ (ચિત્તભ્રમ, કામવાસનાની વિકૃતિ, અથવા જેને ધાર્મિક ઝનૂન કહેવામાં આવે છે તે). પરંતુ જો નાડીતંત્રની અસમતુલા હોય કે ખામી હોય તો જ તે પ્રમાણે બને. ચિંતા અથવા વધારે પડતા ધ્યાનનો તણાવ તે લાવે નહિ સિવાય કે આવી કોઈ અગાઉની નિર્બણતા હોય. કેટલાક પ્રસંગોમાં પ્રાણમય જગતનાં સત્ત્વોનો કાબૂ હોય અને તેના માટે પૂર્વ એક ન હોય એ શક્ય છે, પરંતુ તેનો વધારે સહેલાઈથી ઉપાય થઈ શકે છે. પરંતુ કેટલાક માળસોના એવા દાખલાઓ હોય છે જેઓ તેમની નાડીતંત્રની સમતુલા ખોટી તાલીમોથી ભાંગી નાખે છે — ત્યાં ગાંડપણને અને સાધનાને કોઈ સંબંધ હોતો નથી.

*

કૃતજ્ઞતા એક ચૈતસિક લાગણી છે અને જે કોઈ વસ્તુ ચૈતસિક હોય તે આત્માને
૧. જુઓ ભાગ ૩, પાનાં ૧૦૩૮ – ૧૦૪૬.

ખીલવા દે છે. ઉમ્ર્મિમાં આધ્યાત્મિક દસ્તબિંદુથી કોઈ જોતી વસ્તુ નથી. એક જ વસ્તુ છે કે તે માર્ગમાં એક બંધનની ગ્રંથિ ન હોવી જોઈએ.

દિવ્યકૃપાના અવતરણથી નિરસ્કાર અને નાડીતંત્રની શિથિલતા ઉત્પન્ન ન થાય - આવું વિચારવું એ આત્મવિરોધી વસ્તુ છે. કેટલીક વખત જ્યારે માણસે વધારે પડતું જેંચેબું હોય અથવા વધારે તણાવ આવેલો હોય તો મસ્તકનો દુઃખાવો અથવા જાણે માથું દુઃખતું હોય એવું લાગે છે. અથવા જે કોઈ માણસ વધારે પડતો બળને નીચે જેંચે તો કદાચ ચક્કર આવે, પરંતુ માણસે ફક્ત સિથર રહેવું જોઈએ અને તે વસ્તુ જે કાંઈ નીચે આવેલી વસ્તુ હોય અથવા બીજી વસ્તુ આવેલી હોય તેને પચાવે તો બધું બરાબર થઈ જાય છે. કદી કોઈ વિરોધી અથવા મુશ્કેલી ઉત્પન્ન કરનાર પાછળનાં પરિણામો આવતાં નથી.

એવો વિચાર કે 'ક્ષ' દિવ્ય બળને લઈને ગાંડો થઈ ગયો એ મુખ્યાઈ છે અને બુદ્ધિવિહીન વહેમ છે. માણસો ગાંડા એટલા માટે થઈ જાય છે કે તેમનામાં વંશવારસાથી અથવા કોઈ પ્રકારની અંગ-નિર્બંધતાથી અથવા સિક્ષિલિસ જીવી માંદગીથી અને મનોવૈજ્ઞાનિક કારણને લઈને (મહત્વાકંસાથી ચિત્તભ્રમ થાય, વિષાદને લઈને વગેરેને લઈને) ગાંડપણ આવે છે. આવી વસ્તુ દરરોજના જીવનમાં પણ બને છે, નહિ કે કેવળ યોગમાં જીવનનું કારણો અહીં પણ કાર્ય કરે છે. એક વસ્તુ છે કે કોઈ વિદેશી બળનો હુમલો આવે અને ઉથલપાથલ લઈ આવે, પરંતુ તે દિવ્ય બળ હોતું નથી, તે પ્રાણમય બળ હોય છે જે હુમલો લાવે છે. દિવ્ય બળ તેના અવતરણથી કદી ગાંડપણનું કારણ ન હોઈ શકે સિવાય કે મગજમાં રક્તાધાત અથવા બીજી શારીરિક માંદગી. જે કોઈ પૂર્વ માનસિક ઝોક ન હોય, તો માણસને બધા પ્રકારના હુમલાઓ પ્રાણમાંથી અથવા બીજાં બળોમાંથી અથવા પોતાની જ નિર્માણ પ્રકૃતિની ગતિ-ઓમાંથી આવી શકે અને તે પણ શક્ય એટલા ઉગ્ર હોઈ શકે, પરંતુ તેમાં કોઈ ગાંડપણ ન હોઈ શકે.

*

દિવ્ય બળનું અવતરણ ધૂળા અથવા ઉલટી વગેરે કદાચ ઉત્પન્ન ન કરી શકે. જે માણસ વધારે પડતા બળને નીચે જેંચે તો માથાનો દુઃખાવો અથવા ચક્કર આવે; જે માણસ થોડી સિથરતા રાખી શકે, બળને જેંચવાનું બંધ કરે અને તેનું પાચન કરે તો આ બન્ને વસ્તુઓ ચાલી જાય છે. બળનું અવતરણ લોહીનું ઊંચું દબાણ, ગાંડપણ, અથવા મસ્તકમાં રક્તાધાત અથવા હૃદયનું બંધ પડી જવું અથવા એવી બીજી કોઈ બીમારી ઉત્પન્ન ન કરી શકે.

દિવ્ય બળના અવતરણથી માંદગી ઉત્પન્ન થતી નથી; તેમ જ વંશવારસાગત

અસર અથવા ગાંડપણ પણ ઉત્પન્ન થતું નથી. તેઓ પોતાની જતે જ આવે છે જેમ કે 'ક્ષ'ના દષ્ટાંતમાં, જેનામાં કોઈ પણ જગાએ નાના અંશમાં પણ અવતરણ થયેલું નહિ. જ્યારે તે તેના કેન્દ્રની બહાર ચાલ્યો ગયો ત્યાર પછી જ અમે અમારું બળ મુકીએ છીએ (અવતરણ તરીકે નહિ, પરંતુ એક સાધન તરીકે) જેથી તે શક્ય એટલો બરાબર થઈ જાય.

*

એ બિલકુલ શક્ય છે કે જે વિશુદ્ધ અને શાંતિ પ્રકૃતિમાં આવે તે પહેલાં અતિશય તીવ્ર આનંદને ગ્રહણ કરવામાં આવે તો તે તંત્રમાં વિક્ષુબ્ધતા ઉત્પન્ન કરે છે — જે કે હું એવું કોઈ પણ દષ્ટાંત જાણતો નથી કે તેના પરિણામે ગાંડપણ આવ્યું હોય. ગમે તેમ, પરંતુ એ હકીકત છે કે સામાન્ય રીતે આનંદ (નૈસર્જિક રીતે, ખેંચવાથી નહિ) પાયામાં જ્યાં સુધી શાંતિ અને વિશુદ્ધ ન હોય ત્યાં સુધી પ્રસંગોપાત્ર આવે છે. તે કદાચ સાચું છે કે તે પ્રમાણે જ હોવું જોઈએ.

*

જે માણસો માનસિક અસ્થિરતામાં પડે છે તેમણે સાચો દિવ્ય સ્પર્શ ગુમાવેલો હોય છે, અને ઝોટાં બળોના સંપર્કમાં આવેલાં હોય છે. તે યા તો કોઈ અશુદ્ધ અને બિનઅધ્યાત્મિક કામના જેને લઈને સાધક આ માર્ગમાં પ્રવેશ કરે છે અથવા તેનામાં બિનસર્યાઈ, અહંકાર અને ઝોટું વલણ હોય છે અથવા તેના મગજમાં અથવા મજબતંત્રમાં એવી નિર્ભળતા હોય છે જે દિવ્ય શક્તિને જેને તોણે પોતાની અંદર બોલાવી હોય છે તે ધારણ કરી શકતો ન હોવાથી ગાંડપણ આવે છે.

સૌથી સલામત રસ્તો, એવા કોઈ માણસનું માર્ગદર્શન લેવું જોણે આ માર્ગમાં પોતે જ સ્વામીત્વ ધારણ કરેલું હોય. તે માર્ગદર્શનનું અક્ષરશઃ અને સત્ય નિષ્ઠાથી પાલન કરવું જોઈએ. પોતાનું મન અને તેના વિચારો અને કલ્પનાઓને વર્ચે દખલ કરવાની મંજૂરી ન આપવી જોઈએ. એ કહેવાની જરૂર નથી કે તે સાચું માર્ગદર્શન હોવું જોઈએ, નહિ કે બિનઅનુભવી કે દંભી માણસનું માર્ગદર્શન.

*

આંચકી એ કોઈ વસ્તુનો જમાવેલો કબજે નથી — એ એક હુમલો હોય છે અથવા વધારેમાં વધારે કોઈ પકડ હોય છે. ગાંડપણમાં કોઈ વસ્તુનો કબજે હોય છે. વંશવારસાને પ્રમાણે અમુક પરિસ્થિતિઓ પૂર્વનું માનસિક વલણ સર્જે છે. પ્રાણમય બળ અથવા કોઈ પ્રાણનું સત્ત્વ હુમલો કે કબજે જમાવી શકતું નથી સ્વિવાય કે તેમને પ્રવેશ આપવા માટેનાં દ્વારો ખુલ્લાં કર્યાં હોય. બારણું કદાચ પ્રાણમય સંમતિ અથવા લાગણી અથવા સ્વરૂપમાં રહેલી કોઈ ક્ષતિ હોય છે.

*

આંગંકી પોતે જ પ્રાણમય હુમલો હોય તેની નિશાની છે, ભલે તેના માટે કોઈ શારીરિક કારણ હોય — હુમલો કરનાર બળ મનોમય અને પ્રાણ(મુખ્ય)મયને વિક્ષુબ્ધ કરી શકતું નથી અને તેથી તે શરીર ઉપર પડે છે અને શારીરિક કારણનો ઉપયોગ કરે છે (ગુપ્ત અથવા વિકાસ પામતું). તે તેને પોતાના કાર્ય માટેનો પાયો બનાવે છે. કારણ કે જે કોઈ વસ્તુ શારીરિકમાં આવિભાવ પામે છે તેને શરીરની સહાય હોવી જોઈએ અથવા તેની અભિવ્યક્તિ માટે કોઈ સાધન હોવું જોઈએ.

*

ચિત્તભ્રમ કાયમ પ્રાણમય હુમલાને કારણે હોય છે અથવા કોઈ કોઈ બળનો કંપણે હોય છે જે કે ઘણી વાખત તેના માટે શારીરિક કારણ પણ હોય છે. હિસ્ટીરિયા એ પ્રાણમય જગતના દબાણને લઈને થાય છે અને કેટલાક કામચલાઉ આધિપત્યો હોય છે. તે જ વસ્તુ સામાન્ય ઉન્માદને વિશે કહી શકાય નહિ જેનું કારણ કેવળ શારીરિક જ હોય છે — સિવાય કે જ્યાં સુધી બધી માંદગીઓ પ્રકૃતિના નિર્મન બળોના હુમલાઓ હોય છે, પરંતુ આ નિર્મન બળો પ્રાણમય સત્ત્વો હોતાં નથી, અથવા જેને આપણે વિશિષ્ટ રીતે વિરોધી બળો કહીએ છીએ — તેએ ફક્ત પ્રકૃતિમાં તેમનો ભાગ ભજવતાં હોય છે અને બેશક કોઈ પ્રકારનું સત્ત્વ પ્રમુખસ્થાને હોય અથવા હોય છે જ — બંગાળામાં માણસો તેમાંના કેટલાકને વિશિષ્ટ નામો આપે છે અને તેમની મુલાકાતના નિવારણ અથે દેવી તરીકે પૂજા કરે છે. પરંતુ હું કહું છું તે પ્રમાણે આ બધાં ખરેખર બળો હોય છે, નહિ કે પ્રાણમય વિરોધી બળો.

પ્રાણમય સત્ત્વોને માણસો ઉપર આધિપત્ય જમાવવામાં રસ હોય છે તેના વિશે કહેવાનું કે — પ્રાણમય જગતનાં સત્ત્વોની માણસો માફક રચના થતી નથી — તેએ સંદર્ભ અને વેદના અને અધ્યવસ્થામાં આનંદ લે છે — તે તેમનું સ્વાભાવિક વાતાવરણ હોય છે. તેએને શારીરિક જગતનો સ્વાદ જન્મ લીધા સિવાય પણ લેવો હોય છે અને તેમને ચૈત્ય પુરુષનો અને પરમાત્મા પ્રત્યે ઉત્કાંતિનો વિકાસ કરવાની તસ્દી લેવી નથી હોતી. તેમને જેવા છે તેવા રહેવું છે અને છતાં સ્થૂલ જગત અને ભૌતિક શરીરની સાથે રમૂજ લેવાની ઈચ્છા હોય છે.

*

હિસ્ટીરિયાનાં આવાં દણાતોમાં સામાન્ય રીતે રમૂજ અથવા રસથી કોઈ ફાયદો થતો નથી — મજ્જમતા સામાન્ય રીતે વધારે ફાયદો કરે છે, કારણે કે ઘણુંખરું ત્યાં એવી કોઈ વસ્તુ હોય છે જેને રસપ્રદ બનનું હોય છે અને સહાનુભૂતિ પ્રામ કરવી હોય છે અને તે માણસ ઉપર ધાંધલ મચાવે છે. ઉપાય માટે, તે જુદી બાબત છે, આત્મલક્ષી કારણને દૂર કરવું પડે છે અને તે સહેલી વસ્તુ નથી.

*

સમતુલાનો અભાવ ચેતનામાં અવ્યવસ્થા ઉત્પન્ન કરે છે અને વિરોધી બળો તે સમતુલાના અભાવનો હુમલો કરવામાં તથા શરીરતંત્રમાં અવસ્થા કરવા માટે તથા પોતાનું કાર્ય કરવા માટે ઉપયોગ કરે છે. એટલા માટે માણસો હિસ્ટીરિયાવાળા અથવા ચિત્તભ્રમવાળા અથવા મૃત્યુ પામવાની ઈરદ્ધાવાળા અથવા અહીંથી ચાલ્યા જવાની ઈરદ્ધા કરે છે.

*

(સમતુલાની ખામી ઉત્પન્ન થવી) ખીઓમાં પુરુષો કરતાં વધારે હોય છે પરંતુ કેટલાક માણસોમાં પણ તે હોય છે. જે વસ્તુ સમતુલાની ખામી ઉત્પન્ન કરે છે તે બુદ્ધિ દ્વારા પ્રાણમય ગતિઓ ઉપર નિયંત્રણ કરવાની અશક્તિ હોય છે અને પ્રાણમાં પોતાનામાં પણ અસ્થિરતા હોય છે જેથી કરીને તે આ લાગણીમાંથી પેલી લાગણીમાં હીંચકા ખાય છે, એક આવેગમાંથી બીજી શીધ્વપૃત્તિમાં પરિણિમે છે અને તેમાં કોઈ સંવાદ કે વ્યવસ્થા હોતાં નથી.

*

હું નિરીક્ષણ કરીને જોઈ શકું છું કે મને ‘ક્ષ’ ચિત્તભ્રમવાળો લાગતો નથી – કોઈ જખમ કે અકસ્માત કે માંદગીને લઈને તેના વિચારશીલ મનમાં કોઈ અવ્યવસ્થાની નિશાની લાગતી નથી. તેનામાં રૂડ વિચાર છે પણ તે ચિત્તભ્રમને લઈને નથી – જે માણસોમાં તીક્ષ્ણ અને સંપૂર્ણ રીતે વ્યવસ્થિત બુદ્ધિ હોય છે તેમનામાં પણ તે હોય છે. ‘ક્ષ’ ના ફોટોગ્રાફ ઉપરથી તેનામાં કોઈ માધ્યમ બનવાનું તરફ લાગે છે જે કોઈ કુમનસીબીને લઈને પ્રાણમય ભૂમિકાની શક્તિઓના સંપર્કમાં પ્રવેશ કરેલો હોય એમ લાગે છે. તે શક્તિઓ તેનામાં સૂચનો મૂકી શકી છે – અને ચેતનાના તે ભાગમાં જેને આપણે પ્રાણમય મન કહીએ છીએ અને તેથી તે સાચી રીતે વસ્તુઓને યોગ્ય પ્રકાશમાં નક્કી કરી શકતો નથી અને જે સૂચનાઓ ટેવ મુજબના વિચારોના સ્વરૂપના ચાસ પાડેલા છે તેનાથી વેદના સહન કરે છે. આ સૂચનો તેના ઉપર જુલમ ગુજરે છે અને નથી તે તેમને સ્વીકારી શકતો કે નથી તેમનો ઈનકાર કરી શકતો. કુમનસીબે આ એક ચેતનાનો ચિત્તભ્રમ છે, જેનો ઉપાય કરવો મુશ્કેલ છે કારણ કે દર્દી પોતે જ સહકાર આપતો નથી કારણ કે તેના ઉપરનો પ્રભાવ બેંચી લેવામાં આવે છતાં તે તેના પોતાના નક્કી કરેલા વિચારોને જ વળગી રહે છે અને પ્રાણમય સૂચનાને પાછા બોલાવે છે. અલબર્ટા, અહીંથી તેને એમ કહી શકાય કે તેનામાં ગાંડપણ નથી અને પ્રભુએ તેને શાપ આપેલો નથી – પરંતુ તે વસ્તુ તેને સાંજે કરવા માટે પૂર્તું નથી.

*

આજે હું તમારા પુત્ર ‘ક્ષ’ અને તેની માંદગી વિશે લખું છું જે તેને તે નામ

આપી શકાય તો. પહેલાં હું સામાન્ય પરિભાષામાં માંદગીનો પ્રકાર અને તેનો સામાન્ય વિકાસ, એટલે કે જ્યારે કોઈ ચૈતસિક કે આધ્યાત્મિક બળ તેને ખસેડવા માટે ન મૂકવામાં આવે તો, સમય જતાં કેવો થાય તે કહીશ. પછીથી તેના ઉપાય માટે બે શકય ઉપાયોનું સૂચન કરીશ.

મને લાગે છે કે પ્રથમ સૌથી ખરાબ સ્વરૂપ અને નહિ કે ઉત્તમ સ્વરૂપનું વર્ણન કરવું કરાણ કે એ જરૂરી છે કે તમારે સૌથી સંપૂર્ણ સત્ય જાળવું જોઈએ અને તેનો સામનો કરવા હિંમત હોવી જોઈએ. આ બધા પ્રસંગો સાચી શારીરિક બીમારીના નથી પરંતુ પ્રાણમય જગતમાંથી આધ્યપત્યના પ્રસંગો છે; અને મૂર્છા અને બીજી શારીરિક નિશાનીઓ એ બીમારીનાં પોતાનાં લક્ષણો નથી પરંતુ વિરોધી બળોના દબાણ સામેનો નૈસર્જિક સ્વરૂપનો સંદર્ભ છે. આ ઉંમરના બાળકમાં આવો પ્રસંગ શારીરિક વારસામાં કોઈ પ્રકારની વસ્તુઓનું એકત્રીકરાણ થયેલું છે એની નિશાની છે અને તે એક તક અથવા પૂર્વ વલાણ ઉત્પન્ન કરે છે જેનો પ્રાણમય હુમલો લાભ ઊઠાવે છે. શારીરિક ચેતના અને શારીરિક પ્રાણ ખાસ કરીને આ પૂર્વ-વલાણના પદાર્થો અથવા જંતુઓને ધારાણ કરે છે. શારીરિક સ્વરૂપ કાયમ પોતાના ઘટકોમાં ફેરફાર કરે છે અને દરેક સાત વર્ષના ગાળામાં પૂર્ણ ફેરફાર બની આવે છે. જો આ પૂર્વ-વલાણના ચિહ્નો શોધી શકાય અને માતાપિતાઓ કુશળ અસર અને તાલીમનો ઉપયોગ કરે જેથી તેઓ દૂર થાય તો તે એટલી અસરકારક રીતે બને કે પ્રથમ સાત વર્ષના ગાળામાં માંદગીનાં કોઈ પણ બીજી દેખાય નહિ અને પછીથી કોઈ જોખમ રહેતું નથી. તેનાથી ઊલટું જો તેઓ સાતમે વર્ષે પ્રગટ થાય તો પછીનાં સાત વર્ષનો ગાળો કટોકટી ભર્યો હોય છે અને સામાન્ય રીતે તે દણાતનો નિર્ણય એક યા બીજી રીતે ૧૪ મા વર્ષ પહેલાં નક્કી થઈ જાય છે.

સામાન્ય રીતે ત્રણ શકય સંભાવ્યતાઓ હોય છે. આટલા નાના બાળકના દાખલામાં કાર્ય કરવા માટે એ મુશ્કેલી છે કે મન વિકાસ પામેલું હોતું નથી અને તે ઉપાયમાં સહાય કરી શકતું નથી. પરંતુ બીજાં સાત વર્ષોમાં મન વિકાસ પામે છે નેથી, જો તે અસાધારાણ રીતે નિર્બંધ ન હોય, જે હું આ પ્રસંગમાં ધારું છું કે નથી, પેલા પ્રભાવનો સામનો વધારે અને વધારે કરે છે. સારા નિયંત્રણની અને અસરની સહાય વડે વિરોધી પ્રક્ષેપ અને તેના દબાણને પૂર્ણ રીતે બહાર ફેંકી દેવામાં સારી રીતે સફળ થવાય છે. તે પ્રસંગે મૂર્છા અને બીજી શારીરિક સંદર્ભની નિશાનીઓ ચાલી જાય છે, વિચિત્ર નૈતિક અને પ્રાણમય વલાણો ટેવોમાંથી ક્ષીણ થતી જાય છે અને બાળક માનસિક, નૈતિક અને શારીરિક રીતે તંદુરસ્ત સામાન્ય બાળક બને છે.

બીજી શકયતા એ છે કે સ્વાભાવિક સ્વરૂપ અને પ્રવેશ કરતા તત્ત્વ વચ્ચેનો સંદર્ભ ચૈતસિક રીતે નિર્ણયિક ન હોઈ શકે એટલે કે પ્રવેશ કરનારું બળ પૂર્ણ

આધિપત્ય ન લઈ શકે પરંતુ તેને પૂર્ણ રીતે બહાર પણ ન હેંકી શકાય. તેવા પ્રસંગે ગમે તે વસ્તુ બને, એક ભાંગી ગયેલું મન અને આરોગ્ય, શરીરનું મૃત્યુ અથવા એક અસ્તવ્યસ્ત, વિલક્ષ્ણ અને કાયમી અસાધારણ પ્રકૃતિ.

ત્રીજી અને સૌથી ખરાબ શક્યતા એ છે કે પ્રક્ષેપ કરનારું સત્ત્વ કદાચ સહ્ય થાય અને સંપૂર્ણ આધિપત્ય લઈ લે. તેવા પ્રસંગે મૂર્ખાઓ અને બીજાં ઉગ્ર લક્ષણો અદરથ થઈ જશે, બાળક શારીરિક રીતે સાજે થઈ ગયેલો અને તંહુરસ્ત લાગશે, પરંતુ તે એક અસાધારણ અને સૌથી ભયંકર વ્યક્તિ બનશે, કોઈ અનિષ્ટ પ્રાણમય બળયુક્ત તત્ત્વ જેમાં ભયંકર શક્તિઓ હોય.

‘ક્ષ’ના પ્રસંગમાં હજુ સુધી પૂર્ણ આધિપત્ય, શબ્દના પૂર્ણ અર્થમાં નથી. પરંતુ સમર્થ દબાણ અને અસર છે અને તમે લઘું તે પ્રમાણે વિચિત્ર ટેવો છે. આ બધી વસ્તુઓ પ્રક્ષેપ કરનાર તત્ત્વ સૂચવે તે અનુસાર છે અને નહિ કે બાળકની પોતાની જે બહાદુરી અને સલામતીથી આ વસ્તુઓ તે કરે છે તેની પ્રેરણા તે જ મૂળમાંથી આવે છે. પરંતુ મૂર્ખ સાભિત કરે છે કે હજુ સુધી સત્ત્વનું આધિપત્ય થયું નથી. તેમનો સંધર્ષ સૂચવે છે કે કામચલાઉ કાબુ આવે છે અને વળી પાછો ચાલ્યો જાય છે. સ્પષ્ટ રીતે જ તે કટોકટીના ગાળાની શરૂઆતનો ભાગ છે. માંદગીએ જે સામાન્ય કુમ લીધો છે તેને વિશે મેં સૂચન કર્યું છે, પરંતુ તેમાંથી પસાર થવાની અને તે જોખમ લેવાની જરૂર નથી. બીજાં સાધનો પણ તેની મદદે આવી શકે છે અને પૂર્ણ ઉપાય કરી શકે છે.

પ્રથમ અને સૌથી સરળ ઉપાય હીનોટિક સૂચનો છે. જે બરાબર રીતે કરવામાં આવે તો તે સંપૂર્ણ ઉપાય છે. પરંતુ તે વસ્તુ એવા માણસે કરવી જોઈએ જે પોતે દુષ્ટ શક્તિઓની અસર નીચે ન હોય, જેવી રીતે કેટલાક હીનોટિસ્ટ હોય છે તેમ કારણ કે તે વસ્તુ કેસ બગાડે. તે એવા માણસે કરવું જોઈએ જે ખૂબ યોગ્ય તાલીમ-વાળો હોય અને તેણે શું કરવાનું છે તેની તેને બરાબર જાણ હોય; કારણ કે કોઈ ભૂલ જોખમરૂપ નોવડે. સૌથી ઉત્તમ પરિસ્થિતિઓ ત્યારે બને જાયારે તમારા જેવો જ માણસ જેને નૈસર્જિક રીતે સંબંધ હોય અને જે બાળક ઉપર અસર કરતો હોય તે પોતે જ જરૂરી જ્ઞાન અને તાલીમ લઈને કરે.

ઈલાજ માટેનું બીજું સાધન આધ્યાત્મિક શક્તિ અને અસરનો ઉપયોગ છે. જે અમુક મનોવૈજ્ઞાનિક - આધ્યાત્મિક સાધનોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે, તો આ બીજા જેટલો જ અસરકારક ઉપાય થઈ શકે. પરંતુ આ શક્ય નથી કારણ કે ત્યાં એવો કોઈ નથી જેનામાં સાચું જ્ઞાન હોય. આધ્યાત્મિક અસર પોતે જ તે કરી શકે પરંતુ તેનું કાર્ય કદાચ ધીમું હોય. તે સ્થળ ઉપર જ રહેવી કોઈ વ્યક્તિ મારફતે સામાન્ય

રીતે પહેંચાડી શકાય અને તમે પોતે જ તેના સાચા કરણ છો. તમારે એટલું કરવાનું છે કે તમારે એવો વિચાર રાખવાનો છે કે આ હેતુ માટે હું તમને શક્તિ મોકલ્યી રહ્યો છું અને તમને ગ્રહણશીલ બનાવવા માટે મોકલું છું અને સાથે સાથે તમારા સંકલ્પને અને તમારી નૈસર્જિક અસરને બાળક ઉપર અસર કરવા માટે તમને સીધા વાહક બનાવું છું. તમારી સંકલ્પશક્તિ સ્થિર હોવી જોઈએ, શાંત અને આત્મવિશ્વાસથી પૂર્ણ અને પોતાના લક્ષ્ય પ્રત્યે વળેલી, પરંતુ આસક્તિ વગરની અને ગમે તેટલો પ્રતિકાર થાય તોપણ અસ્થિર ન થાય તેવી તથા માંદગી દેખાય છતાં ડર વગરની અને નિરુત્સાહી થયા વગરની હોવી જોઈએ. બાળક તરફનું તમારું વલણ એક સ્થિર અને મક્કમ રક્ષણ આપતી સહાનુભૂતિવાળું હોવું જોઈએ પરંતુ ઊર્મિમય નિર્બંધતા અને વિક્ષુભ્યતા વગરનું હોવું જોઈએ. પ્રથમ વસ્તુ એવો પ્રભાવ પ્રાપ્ત કરવો જેથી કરીને જ્યારે હુમલો આવે ત્યારે તેનો પ્રતિકાર કરવાની શક્તિ આવે અને જે તે કબજે જમાવે તો તેની અસરને, બળને અને ઉગ્રતાને ધીરે ધીરે મંદ કરે. હું તમારા પત્ર ઉપરથી સમજું છું કે તમે અત્યારથી જ આવી અસરને સ્થાપન કરવાની શરૂઆત કરી છો. પરંતુ તેણે દૂરથી તેમજ તેની હાજરીમાં પણ અસર કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ. તે ઉપરાંત તેની આસપાસ એક રક્ષણ મૂકવાની પણ શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ, ભલે તમે ત્યાં ગેરહાજર હો. બીજું તમારે સતત સૂચન મોકલવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી જે કૂમિક રીતે વિચિત્ર અનિરુદ્ધનીય ટેવો જેના વિશે તમારા પત્રમાં જણાવો છો. તે દેખાવી જોઈએ. આના માટે કોઈ બાધ્ય દબાણ મૂકવાની જરૂર નથી કારણ કે તે આવા આવેગોને વધારે ઉગ્ર બનાવે છે. તે એક સંકલ્પ અને સૂચન અને નીરવ અસર હોવી જોઈએ. જે તમને કાબૂમાં વૃદ્ધિ થતી લાગે અને ટેવોની કીણતા થતી લાગે તો તમારે સમજવું કે ઈલાજ શરૂ થયો છે. તે પૂરો થવા માટે સમય લાગે કારણ કે આ પ્રાણમય સત્ત્વો બહુ ચીકણા અને જિદ્દી હોય છે અને વારંવાર પાછો હુમલો લઈ આવે છે. ઈલાજ ઝડપો ત્યારે બને જે બાળક ફેરફાર માટે તેના મનમાં સંકલ્પનો વિકાસ કરે, કારણ કે તે વિરોધી બળની ભૂમિકા જ છીનવી લેશે. તે બાળકમાં કોઈ વસ્તુ રસ લે છે તથા બળની અંદર આનંદ લે છે જે અસર કરે છે અને તેને લઈને તે વારંવાર આવે છે અને ચાંદુ રહે છે. તેની અંદર રહેલું કોઈ તત્ત્વ આ હુમલો કરતી હાજરીને પાછું બોલાવે છે ભલે તેનો મુખ્યત્વે ઈનકાર કરેલો હોય. અલબત્ત, હું તેની ઉપર સીધેસીધો તથા તમારી મારફતે પ્રયત્ન કરીશ, પરંતુ જે કરણ સ્થળ ઉપર હાજર હોય તે વધારે શક્તિશાળી રીતે કાર્ય કરી શકે છે અને તે કાર્ય માટે અનિવાર્ય રીતે જરૂરી હોય છે.

1

2

3

4

5